

Digitized by the Internet Archive
in 2026

Mg. 2-

MAGYAR REMEKÍRÓK

LUHÁSZ FERENC

KIRÁLY ISTVÁN

DOBNAI-ENGEL TIBOR

PÁNDI PÁL

SÓTÉR ISTVÁN

SZABOLCSI MIKLÓS

VAS ISTVÁN

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A SOROZAT
SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

ILLÉS ENDRE

JUHÁSZ FERENC

KIRÁLY ISTVÁN

KLANICZAY TIBOR

PÁNDI PÁL

SŐTÉR ISTVÁN

SZABOLCSI MIKLÓS
VAS ISTVÁN

SZÉCHENYI ISTVÁN VÁLOGATOTT MŰVEI

MÁSODIK KÖTET

1841–1860

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A VÁLOGATÁS, A SZÖVEGGONDOZÁS,
A JEGYZETEK ÉS AZ UTÓSZÓ

GERGELY ANDRÁS (1799–1847)

SPIRA GYÖRGY (1847–1851)

SASHEGYI OSZKÁR (1856–1860)

MUNKÁJA

SZERKESZTETTE

SPIRA GYÖRGY

© SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1991

© GERGELY ANDRÁS, SASHEGYI OSZKÁR,
SPIRA GYÖRGY, 1991

© HUNGARIAN TRANSLATION, 1991

LEVÉL DEÁK FERENCNEK

[PEST,] 1841. FEBRUÁR 1.

[Pest,] Február 1-ső 1841.

Igen tisztelt Barátom!

Kimondhatatlan bú nyomja lelkemet. 1840-ki Ápril 30-kán a pozsonyi ligetben Ön nekem azt mondta – s nem hibázok, mert naplómban felírtam –: „Most nincs ok többé agitációra, s mindazok – mint Somssich, Balogh s tán Batthyány Lajos –, kik túlkalandoznak, alkalmasint a vármegyékben agitálni fognak, csak árthatnak az ügynek.” – Lelkemből érzem – e nézet helyességét – s feltettem erősen magamban, azon centrumot, melyen sem innen, sem túl nincs ránk nézve üdv, melyet Ön képez, s melyet ekképp fenntartani s erősíteni hazai szent kötelesség, csekély tehetségem szerint szinte szilárdítani. Balogh, Somssich fecsegései azonban senkire nem hatottak, s Batthyány L[ajos] – egy cseppet sem agitált – s ennél fogva – belső gyönyörrel szemlélém, mennyire virul napról napra – jóllehet lassú, de biztos léptekkel honunk léte. – De nem lehet ez örömmöm tartós – mert íme – minden érdeket felráz és azoknak leg-többikét ellentétbe hozza – a *Pesti Hirlap*! Ennél nagyobb agitáció még nem vala Magyarországon, és gyökeriből soha semmi nem rázá fel nemzeti létünket annyira – s ugyan, napirenden van ez? Önnek fenn érintett állításával egybenhangzik-e? – Én nem hihetem. – Én legalább semmiképp nem tudok megbarátkozni e modorral, sőt a *Pesti Hirlap*-ot szünet nélküli dorongolás következtében – Uram Isten! most, midőn honunk ügyünkhézi édesgetése volna a legsürgetőbb tennivalók során – egyenesen Pandóra szelencéjének tartom – melyből a haladási felekezet meghasonlását és – *in ultima analysi* – kárhozatot látok folyni nemzetünkre.

Én ezt nem fogom tűrni – valóban nem, hogy otrombául elgázolják azon magot, mely már csirázik, és az egész hazai erőmű túlhev – vagy tudja Isten, mi (!) által hajtva, végképp annyira megakadjon – miképp azt ismét egyedül valami diktatúra hozhassa helyre.

Ön tudja, céloom nem egyéb, mint honunk nemesb kifejtése –

de valamint elég erőt érzek magamban – homlokegyenest állani a felsőbb önkény ellen – úgy kész vagyok és váltig elhatározott – ám induljanak holttestemen keresztül, ily mindent felzavaró terrorizmusi irányok ellen szegülni – melyek, jöllehet, csak kezdetben még – máris untig telvék *sans-culotte*-i szellemmel. – Nem tudom még, mit teszek – de ha Kossuth más irányt nem vesz, most, midőn a nagyobb vagy legalább igen nagy rész minden koncessziókra kész, és az idő okvetlen elhoz mindent – akkor ne csodálkozzék Ön – ha Széchenyi Istvánt – ki mikor ezeket írja – lehető legnagyobb lelkierőt érez magában – nem sokára elgázolja a közvélemény. – Senki vagy legalább a Kossuth-párt! nem hátráltatott, miképp több évvel ezelőtt a *Hitel*-t írom – semmi nem fog most is hátráltatni, hogy ilyféle és egyoldalú hamis támadásoknak ellene szegüljek. – Csépnek én oly kevésbé hódolok, mint bajonetteknek. – Vérzik szívem, – nem magamért – de szegény nemzetünkért!

Pulszky, ki ezen sorok vivője, részletesebben előadandja Önnek, mily hangulatban vannak itt a külön már-már tökéletes eloszlásra készülő részek. – Lelkes Barátom – áldja Isten! Bár mehetnék Kehidára tanács végett.

NAPLÓJEGYZETEK

1841. FEBRUÁR 5.–MÁJUS 3.

Pest, február 5-én. A főhercegnél. Merész játék. Hosszasan s nyíltan beszéltem vele. Cenzúráztasson. – Szederegyletet egyesítésre szántam... etc. etc.

Dessewffy Aurél. Melegen, igen baráttian s fesztelenül egymással.

A kaszinóban eszem. Kaszinó-ülés, Luka s én kicsit összekoccantunk. Sajátságos közgyűlés... Előfogat. Hídrészvény-ülés. – Kaszinó. [_ _ _] Szó szerint ki vagyunk rekesztve mindvalahány társaságból, mely kicsit is elegánsabb. Orczy Gyuri ma – holnap Festetics Albert. – Mi nem vagyunk meghíva. Apróságok, de sanyargatók.

Február 6-án. Hideg... tegnap havazás. Víz hull. Hosszú tél.

Politikai téren... árokba csúszunk! – Kezdek komolyan írni Kossuth ellen. Lélekharangnak kívánom címezni. Otthon eszem. Miután egyáltalában nem mentem el hazulról. Este 7-től 10-ig szállóban Sinával hídlevelek felbontása. 700 immár felbontatott. 3600 részvény szétszórva. Cirka 5-ször annyit kérnek. Kedvezőbbnek képzeltem a dolgot. Nem zsidók, kik kérnek. Munkátsy nálam Óbudáról. [...]

Február 16-án. Nagyon rosszul aludtam. 5 fok hideg. A főherceghez megyek. Ő átadja nekem ama könyvek lajstromát, melyeket Kossuth a börtönben (!) olvasott.

Nyíltan szólottam Tüköryvel: a 10 ezernek csak a felét adom neked, ha te csak felényit dolgozol. [...] Mosernél s Lechner-nél. – Megfékeztek Forgách Lajost a *bálja* dolgában, mit Escherrel a kaszinóban akart adni. A kaszinóban eszem. Ülés. Megörzöm régi befolyásomat, Károlyi K[arolina] estélye [– – –] [...]

Május 1-jén. Piknikebéd Zugligetben à 15 pengő forint. Négyesfogaton vittem ki Batthyány Tónit. Egy jurátus megbotránkozik azon – én megszólítom. Napról napra több keserűség férkőzik a tartozik s a követel közé.

Május 2-án. Felkeres Lányi – s szintén meg van botránkozva a 15 forintos ebédünk miatt. – Lederernél ebédelek. Dessoir játszik a *Königstochter und Bettlerin*-ben.

Orczy Lajos és Paula, Wenkheim Béla és Rózi, Forgách és Csekolics, Teleki és Orczy Gusztó – így állnak föl a „párocskánk”.

Május 3-án. Tegnap és tegnapelőtt meglehetősen sok pezsgőt ittam. – Tűrhetően hatott rám. Egri sós forrásvíz jót tesz. – Lételemet azért érzem nyomasztónak, mert oly komplikált. – A Kelet népe végső szülési fájdalmaival küszködöm. – Nagyon elégedetlen vagyok magammal – s a könyvvel. – Meglátogat Batthyány Lajos. Vigadó, lovarda dolgában kereken elutasít – ’ő nem lovagol’ – én jóindulatú vagyok – ő csaknem megbánja.

Tegnapelőtt azt mondja nekem a kaszinóban – „A *Hírlap* újság nyomán alaposan meggondoltam a dolgot. Látom, igazad

volt – nem hittem, hogy idáig jutnak a dolgok. Nem fogsz többé oly divergálónak találni, mint az elmúlt országgyűlésen.”

Olasz opera – Mlle Vimercati mint Arsace és Setti mint – Szírmalmas... Felkeres Simontsits, hogy meghívjon konferenciára a főherceghez.

POHÁRKÖSZÖNTŐK A SOPRONI SZEDEREGYLETI EBÉDEN

1841. JÚLIUS 26.

1

Tisztelt Egyesület!

Legtisztább öröm tölti el keblemet itt honunk minden színezetű és állású lakosait egybegyűlve látni; s egybegyűlve nem véletlen, nem minden következmény nélküli időtöltés és lakoma végett, de egybegyűlve magvat hintő egyesület által!

Több évvel ezelőtt azt valék bátor állítani: Magyarország mindenben hátra van, s jóllehet állításom akkor úgyszólván közbotrányt szült, most alkalmasint a nagyobb rész velem nemcsak egy értelemben van, de a legélénkebb óhajlás is él benne: kilépni minél előbb a hátramaradás és középszerűség azon köréből, melynek dísztelen határai közt még mindig sóvárgunk és melyek közt oly nemzetnek, mint a magyar lehetne, valóban szégyen! S miután, hála az egeknek, ilyest óhaj, ilyes után szomjados hazánknak igen sok, tán legtöbb lakosa, ám itt van ideje hátramaradásunk okait is minden oldalról kinyomozni, s minden öncsalás és mások ámitgatása nélkül.

Midőn én tétova nélkül ki merem mondani, hogy a magyar közléleknek parányi volta – lehet mondani – híja teszi legfőbb okát nemzeti fejletlenségünknek s pangásunknak. Nem értjük egymást. S hogyan is értenők, hiszen úgyszólván soha nem jövünk barátságos, kezet fogó, vállat vető érintkezésbe. S így nem csuda, ha honunkban minden pangó, mi gyakorlati, s inkább csak sikertelen teóriákban párolog el azon erő, mely felébrede s munkában van.

Áldom ezért a mai napot, mert hiszem és erősen hiszem,

hogy jóllehet csak szederlevelekről és egy dísztelen féregről van szó, és bizonyosan gúnykacajt gerjesztendünk azokban, kik semmiben valami nemesbet s magasbat nem képesek látni – oly intézet lép életbe, mely a hon legkülönb és szétágazóbb lakosít összesíti egybe, s legyenek ezek csak összesítve, mi nem egyéb, mint közlélek, s Magyarország előmenetele bizonyos.

Mi pedig a tárgyat magát illeti, azáltal nyeri fontosságát, hogy okvetlen neveli – ha jól kezeltetik – a nemzet gazdagságát, mi pedig a nemzet gazdagságát legkisebb mértékben növeli is, azt mindenkinek tehetsége szerint előmozdítani legszentebb kötelessége, minthogy – és ezen axiómát soha ne feledjük el – koldus nemzet a mai körülmények és emberi események közt, de még csak a vak függetlenség határai közt sem tarthatja fenn többé magát, emberhez illő polgári szabadságra pedig soha, de sohasem emelkedhetik fel.

Legyen azért honunk gazdag, erős és dicső, és e cél elérésére járuljon Magyarország minden lakosa őszintén és tehetsége szerint! Ámde ki mozdíthatna ilyest inkább elő és nagyobb hatással, mint a fejedelem és fenséges családja? Mindenekelőtt mélyen tisztelt urunk felséges nevére s fejedelmi házának megtiszteltetésére emelem tehát e poharat. Adja az egek Ura, hogy a békesség ezen áldott szaka alatt a kormánynak bölcs tanácsa és lelkes útmutatása után mindinkább viruljon sokszor félreismeret és tán soha nem méltatott nemzetünk, és egy ily dicső aerának időszaka a mostan uralkodó fejedelmünk élete alatt vegye kezdetét. Éljen, éljenek!

2

Legközelebbről Magyarország hölgyeinek megtiszteltetésére emelem poharamat, kiknek oly száma szerencsésit ma megtisztelő jelenlétével. Ők azok, kik a legnemesbre buzdíthatják az ifjút, kiknek fenséges tisztük szilárd állhatatosságra lelkesíteni a férfit, s kiknek kezeiből reményli a honáért élő aggastyán egykor megnyerhetni a megismerésnek koszorúját.

Ó, az egek Ura ismertesse meg velük gyönyörű hivatásukat: s Magyarországnak felvirulása bizonyos. Jóllehet igen óhajtám és vajmi jólesett volna lelkemnek egyesületünknek számos

tagjait tisztelhetni itt, mert hiszen nem annyira pénzre van itt szükség, mint kézfogásra és értelmi kifejlésre. Nem mulaszthatom el mégis az itt nem levők s egyszersmind a tisztelt itt levő tagtársimnak legmélyebb háladatoma kijelenteni, hogy csekély fáradozásomat oly nagylelkűleg pártolni méltóztattak. Nem fogok pihenni – míg lihegek –, hogy mennyire tölem telik, bőkezűségüket ne bánják meg. Adjon Isten mindnyájoknak szerencsét s boldogságot s legalább az ifjabbaknak életet: Magyarországot egykor oly fényben láthatni, mint az képzeletim villan néha keresztül, mit látni is fognak, ha minden magyar bizonyos kötelességérzést ébreszt s tart magában fenn, mely szerint kész legyen bár nagyban, bár kicsinyben szolgálni a hont.

LEVÉL MÉSZÁROS LÁZÁRNAK

PEST, 1841. DECEMBER 1.

Pest, Decemb. 1-ső

Tisztelt Hazámfia!

Tudom, nem veszi rossz néven, hogy több leveleire vagy éppen nem, vagy nem válaszolék kimerítőleg; mert hiszem, van arról tudomása, miképp honunkban az, ki valamit mozditni vagy kifejlésre bírni óhajt, könnyen kifogy mindenéből és így idejéből is. Ezen s még mindinkább nevedő dolgaím súlyát betegeskedni kezdő feleségem, számos gyermekeim és egy romlásnak induló vagy inkább „folyó” szemem annyira nevelik, miszerint már-már roskadozni kezdek, s alig birom a legszükségesebbek, de még néha a legszentebb kötelességek végbevételét is.

Azon élvezetet azonban magamtúl mégsem tagadhatom meg, hogy Önnek az idevaló hengermalom megindultát és meglehetősen sikerű folyamatját azon őszinte vallomással bé ne jelentsem, mihez képest, ha Ön nem volna, alkalmasint a Pesti Hengermalom sem jó létre; mert hiúság nélkül: én hoztam a dolgot életbe, ennek megismertetése, ajánlása azonban az Ön tette és érdeme! – Az e részbeni csata meg van nyerve; mert jó a

liszt és kapós; mennyire biztosítjuk és hasznosítjuk (*utilisieren*) a diadal gyümölcsét, az egyébiránt más kérdés, és e tekintetben ezer még a tennivaló, még lisztet visz ki a magyar gabna helyett, és Odesszával aztán bátran kiállhatja a versenyt. – Spedig ez s nem egyes malommali molnárkodás 'végcélunk'. Nemde?

A selyem vagy inkább szederfa dolga jól megindult honunkban. A mi egyletünk, ti. a Sopron–Vasi Szederegylet mintájára, több más társaság alakult, több megye összeült, és nem kétlem, igazi alapjára állítjuk végképp e dolgot, azaz sem a kormánytól nem követeljük, sem a szántóvetőnek nyakába nem vetjük azt, mi minket vagy legalább „minek megkezdése és életbe hozása” egyenesen minket, földbirtokosokat illet. Ha pedig valami igazi alapján áll, elvégre úgy csírázik, mint a maga földjébe elhintett mag; s így azt hiszem, okkal, móddal s idővel éppen oly 'selymesek' leendünk, mint már vagyunk 'gyapjasok'. – Önnek e tekintetbeni ajánlatit, melyekért vegye őszinte hálámat, ez alkalommal nem használhatom; mert mindent mellette és ellene összevetvén, arra határozók el magunkat; svájci, francia vagy jobban mondva kínai minta és modor után indulunk meg, mely, mint Ön tudja, nemcsak eltér, de némileg még ellentétben is van az olasz minta- és modorral.

Éljen boldogul. Mennyire gyenge szemem bír tekinteni a messze jövőendő homályiba, vajmi szép és nemes kifejtését látom nemzetünknek. Nagy és dicső leend egykor a magyar, nem kétlem többé: átalakulási időszakában azonban sok vajmi keserű serleg kiürítése vár ránk. Ámde legyen, s csüggedést nem ismerő türelemmel teljesítse saját körében nagy és kicsi hazafiúi tisztét!

Legvalódibb tisztelettel Önnek rokon keblű honfitársa,

Széchenyi István

Pest, 1841. decemb. 1-jén.

Rousseau ezredes, ki Önnek nagy tisztelője, ki itt telet, s kit néha látok, Önnek emlékezetébe kíván ajánlani.

LEVÉL BATTHYÁNY LAJOSNÉNAK

PEST, 1841. DECEMBER 26.

Tisztelt Grófnő,

valóban nem hittem volna oly igen féltékenynek – majd más-kor jobban vigyázok magamra; mi pedig a sváb vagy inkább zsidó Istvánt illeti, ki – ha igaz – mai napon köveztetett meg, s kit Ön cserében a magyar király helyett szentemnek jelent ki – egy cseppet sem fáj, mert oly körmöcskéktől, mint Önéi, még a karcolás is élvezet, a korona viszont, mint sok egyéb fejékesség néha – kivált a szépektől odarakva, nagyon is súlyos!

Éljen a nemzet, éljen a király, de mindenekelőtt viruljanak honunk hű leányai, ezek után sóvárog Önnek hő szolgája,

Széchenyi István,
a boldog mártír

Pest, Decemb. 26. 1841.

NAPLÓJEGYZETEK

1842. FEBRUÁR 9.–NOVEMBER 29.

Pest, február 9-én. Dess[ewffy] A[urél] $1\frac{1}{2}$ 6-kor meghalt. – 18 fok hideg. Választottpolgári ülésre megyek. Onnan Lissorényihez és sétálni Deákkal etc.

Megnézem Dessewffyt Zichy Ödönnel. Egyáltalán nem változott meg.

A kaszinóban eszem. Dess[ewffy] A[urél]t beszentelik... A kaszinóban együtt B[atthyány] Lajos – Deák etc. etc. Én: ellenlapot szervezni – szerkesztő: Tasner. – Deáknál nem lel különösebb visszhangra.

Február 10-én. 15 fok hideg. A nyelvem vastagon lepedékes. – Egyáltalában nem tudok viselkedni; nem tudok hallgatni, nem tudom magamat megtartóztatni haragtól s evéstől. Baloghót hívatom. Sír Dessewffy miatt. – És mégsem okosodnak!

Smallbones soká nálam. Sokat mesélt Est[erházy] P[epi] in-

gadozásáról. Eötvös Pepi felvilágosít Ercsi minden részletéről. Orczy Rézinél... Nem fogad – ágyban fekszik.

Meglátogatom Tölgyessyt és Szepessyt a határfelmérés és a Szerviták piaca dolgában. Batth[yány] L[ajos]hoz... beszélni a lap dolgában etc. etc. Odajön Tóni és Caroline. Otthon ebédelek. Írok Lunkányinak... ostoba javaslata dolgában... vagy jószágigazgatóm, vagy az indítványozó táblabíró... Kaszinó... ernyedte vagyok... Whistezem $1/2$ -ig. *Első ízben whistezem* oly hosszú idő után. [...]

Február 24-én. Főfájás. Igazán gyalázat: nem tudom kellőképp mérsékelni magam. – Helyzetem oly komplikált, hogy igazán torkig vagyok az étellel. – Megfigyeltem: minél kevesebbet alszom, annál jobban vagyok. – Soká nálam Wirkner. Én: tegyék meg Batth[yány] L[ajos]t Vas megye adminisztrátorává. – Ő: túlságosan félnek etc. – Ha Kossuthal mertek kísérletezni, akkor ehhez is lehet bátorságuk. – *Quasi* nyíltan szólottam neki arról, miképpen lehetne egyik vármegyét a másik után megfékezni. – A lapra nézve megemlítettem Tasnert. – Otthon eszem. Szepessy etc. nálunk. – Caroline-nal Sophie Bohrer koncertje. Vizit Meskó[nénál]. Otthon maradok. – [_ _ _] Szívem megszakad. Kaszinó. Andrassy K[ároly] hosszadalmasan beszél nekem Forgách L[ajos]ról s az én Caroline-omról.

Andrassy K[ároly] Kossuthról: 1833-ban az országgyűlésen azt mondta nekem: egyszer mégis szeretnék majd népfelbújtó lenni.

Február 25-én. Pazar idő. Elküldöm Tasnert Lissorényihez tanácsot kérni Valero protestálása dolgában. Az országbíróhoz kocsizom, hogy elvigyem a malomba: ülésen van; B[atthyány] Lajoshoz kocsizom: alszik még ($1/2$ 1), Lonovicshoz kocsizom... kikocsizunk. Terv. Terv! – Ő: Oly embert, mint Ragályi, kit mindenütt meggyaláztak etc. Septemvir! Ilyesekbe a kormány nagyot hibázott. – Átvezetem a hengerjáratokon.

Crescence... nagyon csüggedt. Érti, kezdi érezni, hogy halandó. – Ó, én mióta agonizálok már! – Ó, megsemmisülés, örök megsemmisülés, mily iszonyú vagy te! Végtelen tudátszomjat érzek, s arra vagyok szánva... hogy elpusztuljak. –

Olyan szellem, mint D[essewffy] A[urél]. – Az akmébúl a semmibe! Lehetséges ez? – Meghalni! Mily rettentő gondolat. – Otthon eszem. 10-ig a kaszinóban maradok. Kulmernak: „ez így nem megy... terv, terv etc.” Ő: „Menj Bécsbe – tárt karokkal fognak fogadni.”

Február 26-án. Batth[yány] L[ajos] mindennap reggel 8-ig játszik Traunnál... Ó, Istenem, elrothadt ez az ország! A[urél] meghal. B[atthyány] egész éjszakákon át játszik – Deák és társai prókátoroskodnak. [...]

Augusztus 23-án. Sina jön hozzám. A hídfőhöz megyünk etc. Azután Budára Károly főherceghez etc. etc. A kaszinóban ebédelek. Sok idegen van itt Bécsbül. 4 órakor a *Ferencen* Óbudára. Rau a kis zsarnokot játssza... Megtekintjük a hídepítést...

Klauzál megsúgja: A fiúk szerenádot akarnak adni nekem. Tiltakozom ellene...

Augusztus 24-én. Gözmalom a magas uraságokkal. Múzeum. Deáknál... Ez utóbbinál, hogy szerenád meggátoltasék. Nem lehetséges... mert a fáklyákat már megvásárolták, hogy 'Kossuthnak is zenéljenek'.

Meglátogattam Batth[yány] Lajost és [Károlyi Karoliná]t. A várpalotában ebédelek. Felkísérem Tierney Clarkot. Ő is, Adam is dohányszelencét kap. Az alapkövetétel ceremóniája jól folyt le!... Gr[assalkovich] Tini nálam, hogy találkozzék Waldstein Józs[i]val. Batth[yány] L[ajos]nál... Magyar színház. Károly főherceg is ott volt – mi későn érkezünk. – [– – –] ... Tragédiát látok kifejleni... Gr[assalkovich] Tininél vacsoráztam. Azután vele s Clarával a hídfőhöz megyek. – Fáklyák jönnek. Kiss beszél... nem vagyok otthon. Lassanként elvonnulnak. Kossuthhoz mennek... ő engem magasztal... Széchenyi híd etc. etc. Éjfél után hazasompolygok.

Október 3-án. Pusztaság és sötét. Igen, magasb ellenséges hatalmak... karmai közt vagyok. Megvilágosodik előttem... hitem szerint lelkem a zálog. – Mit tegyek? Ébernek s józannak lenni... Bármi jön is... én, hitvány féreg el tudom-e hárítani? ... Sok rosszat tettem, sok szerencsétlenséget okoztam? Ám

gonoszságból tettem-é? Miért vagyok oly gyöngye, oly álmodozó, oly magamat nem ismerő?

„Arimánnak fűtőanyagra van szüksége... Isten nem akar neki embert adni. Márpedig Arimán az embereket kedveli leginkább, mert kiváló gőzt fejlesztenek... etc. etc. Amit *mi* örök kárhozatnak nevezünk, lehet, hogy annak éppen csak ily prózai, mechanikus oka van.”

„Valakit még megölök vagy oka leszek kivégzésének.” – Így azután betelik majd háborgásaim pohara. – Így tűnik fel előttem... és... ez elgyöngít, tétovaságra késztet. – Ó, Istenem, végy magadhoz! Hiszen nem bűnre teremtettem! Az erény mindig oly drága volt nekem! Csupán hiúságom mámorában tértem le útjáról! – [...]

November 27-én. Vihar. Bágyadtan, lanyhán vagyok, némi vért köpök – de hál’ Isten, rekedt nem vagyok.

Akadémiai közülés a vármegyeházán. 2 óra 10 percen át adok elő állva. Azt hiszem, jól sikerült. Pulszky elsápad a dűhtől. Schedel, akár a számár, úgy ad elő, Jászay tűrhetően s Császár szépen, de tapintatlanul. – Este ebéd a kaszinóban. 73 tag s Döbrentei a gazda. Gaal krokodilhoz hasonlít. – Ledererhez.

November 28-án. Még élek s jobban, mint gondoltam.

Ez iszonyú, ez rettentő, de kezdem... [_ _ _]

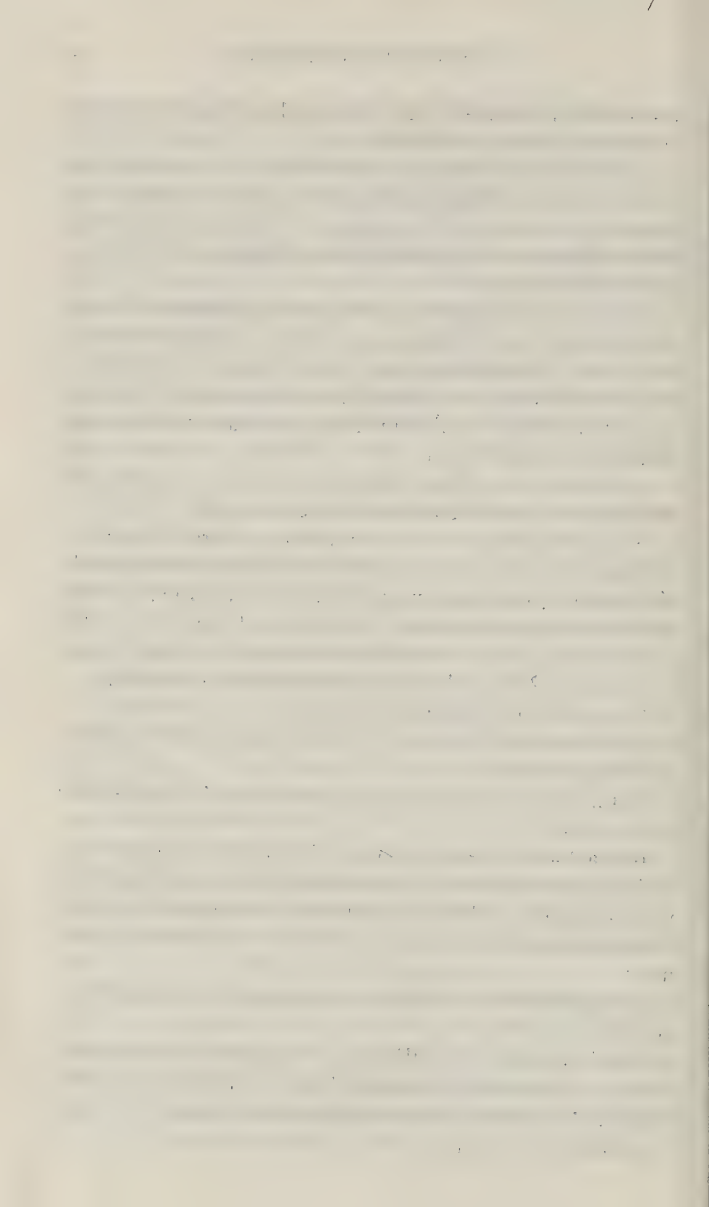
Vívó Intézet ülése, hol én Zichy Edmundot igen szépen megkefélem.

Károlyi Györgynél eszem septemvirekkel... a személynök göncnyűvő.

Jósika Samu: Néhány héttel előbb kellene Bécsbe mened... mintsem az országgyűlés kezdődik. Batthy[ány] Tónival – Klauzálhoz, jobban van. Kissé felszabadultabb vagyok. – Magyar színház... Bélivel... Kaszinó... Levelezés Deákkal, mely

november 29-én folytatódik. Gentleman és goromba fráter között.

Károly unokaöcsém halálhíre. – Meglátogatom Batthyány Lajost... Találkozom Wenkheim Bélával, kinek feltárom a szívem Deákra nézvést. Wenkheim velünk fog tartani s... Deák róla majd: „Ez is aristocrata... sőt oligarcha...”

A MAGYAR AKADÉMIA
KÖRÜL

1842

A magyar Akadémia elnökének, nagyméltóságú gróf Teleki Józsefnek távullétében rám háramlott az idei nagygyűlés elnöklete. Szintén valék kénytelen ez okból a múlt hónap 27-kén lefolyt közülest is valamely előadással megnyitni. S így született a t. Pest vármegye teremében elszavalt s ím, most sajtó által nyilvánosított előterjesztés. – Miután azonban sem mást, sem rövidebbet, sem jobbat nem bírtam előállítani, őszintén esdeklem az Akadémia nagyülése előtt folyó e[sztendei] november 24-én – amint a nyilvánosan vitt jegyzőkönyv mutatja –, „méltoztatnék engem előadásom nemcsak felette hosszú, de kivált polemiai léte miatt annak elszavalásától feloldani, minthogy nem volna illő, sem nem szokásom, garád mögé bújva, onnan puskázni vagy fegyver nélkülít támadni meg, s különben is az egészket kinyomatni szándoklanám”. De a nagyülés – tágítván ez esetre azon rendszabályon, mely szerint efféle előterjesztések egyedül a társaság évkönyveiben szoktak kinyomatni – sürgeté az előadást; mit én túlszerénységből azért nem gondoltam megtagadhatni – jóllehet e sürgetés nagyrészt tán nem volt egyéb, mint elnök iránti udvarias bók –, mert haladéktalan s magam költségén, a netaláni gyümölcsözésnek valamely közcélra fordítandása mellett, kinyomatva csakhamar köztulajdonná válnék az egész, és ekképp bárki tüstént azon helyzetbe jőne: minden idétlen belekottyanás helyett egyenesen a kinyomtatott előadás fölött mondhatni el ítéletét kénye-kedve szerint.

S ím, ez a dolog egyszerű menetele.

Gr. Széchenyi István

Pest, december 3. 1842.

Tisztelt Gyülekezet!

Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyinkban összekevertetnek a szerepek, szintügy burjánozhatik csak rossz, sőt veszély oly intézetekből, melyek irányaikból esnek s céljaikat veszítik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat. – Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig sálakjaikból lehetőleg kitisztítani szintoly kötelesség tehát, mint szükséges minden egyes intézvénynek szoros határit lehető legnagyobb szabotossággal tűzni ki, hahogy a közélet mezején munkás részt venni bátorkodunk, és több rosszat nem kívánunk életbe hozni, mint jót, és ha ábránddal be nem érjük, de sikert óhajtunk.

Legyen szabad ez okból, tisztelt gyülekezet, előterjesztenem itt, mi lebegett énelöttem, és mily célnak elérése után sóvárgott én lelkem, mikor némi nagylelkű eldödinknek már rég megpendített útmutatása nyomán, kedvezőbb sorsomnál fogva nekem is jutott azon szerencse: e jelen intézet felállításához járulhatni némileg. Legyen szabad pedig legfőképp azért tártni itt fel most keblemet Akadémiánk hivatása fölött őszintén és határozottan, mert – mi tagadás benne – veszély, nagy veszély fenyegeti még mindig, sőt növekedőleg fajtánk nyelvét s ezáltal nemzetiségünket, minél drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajátóságos fényében a dísznek fokára, mely varázskörön künt tenghet ugyan ember, sőt gyarapodhatik is hosszú évek során keresztül, mint napontai a példa, ámde csak az egy kissé lelkesbnek keble örökkén szomjan marad, a lelkileg kitűnő pedig csak kínos epe-dések unalmai közt költi életét. Itt azért ideje, úgy hiszem, hogy mindazon ábránd, rosszul fékzett keserűség s álfelfogású vitézség ellenére, mellyel nem egy hazánkfia buzgólkodik nemzeti ügyünk körül, kivált legközelebbi időkben, végre tisztába jöjön: oly drága, de olyannyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátóság, némi biztossággal és a siker némi hihetőségével miképp lehessen őrizni, miképp lehessen ápolni s növesztetni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Midőn 1825-ben fennálló Akadémiánk eszméje újra megpendült, újra, mondom, mert hiszen, mint érintém – s becsület azoknak, kiket becsület illet –, rég elismerték hazánknek némi messzebbre látó, már most elhunyt hívei, hogy nyelvünk körül forogna nemzeti létünk, és ekképp ennek gyámolítása volna a teendők legaggasztóbbika; sokan, igen sokan nem bírták felfogni, a teendők oly hosszú sorából miképp lehetne éppen egy tisztán filológiai intézetet szemelni ki előlegesen, s körülte annyi szorgalmi, idői és pénzi erőt úgyszólván fecsérteni el, miután, mint állíták: „Valamint önámításokban, úgy szavakban is untig gazdag volna már a bőbeszédű magyar; annyi másban, kivált a természettudományok sokágú mezején ellenben oly szegény, oly szánakozásra méltó szegény, miképp inkább másra s kivált erre illett volna emelni hazafiúi oltárt s áldozatot, minthogy a természettudományok kifejtéséből és a polgári életre alkalmazásából háramlik legtöbb műveltség, tudomány és így valódi erő a népekre; a függetlenségnek, közszabadságnak s nemzeti dísznek pedig erő volna egyedüli, valóságos és tartós sarkalata.” – Mások megint s tán legtöbben, sejtven vagy tán egészen tisztán is érezvén, miképp kivételes körülményeinknél fogva, mégis tán nyelvünk biztosítása volna mindenekelőtt eszközendő, átlátták ugyan, miképp nyelvére kellene ügyelni a magyaroknak mindenekelőtt, ha élni akar, és ekképp őszintén tapsoltak, hogy mindenekelőtt oly intézetre pontosítánk össze csekély tehetségeinket, melynek közvetlen befolyása volna nyelvünk ügyére, és ekképp habár közvetett, mégis nagy hatása nemzetiségünk kifejtésére: de abban nem láttak célirányost, hogy intézetünk nem annyira nyelvünk terjesztése, mint inkább annak – ha így mondhatni – ’becsemelése’ végett lőn felállítva. – „Mit ér s mit használhat oly intézet – így okoskodának megint ezek –, mely négy fal közt és ekképp a világtúl és közélettől elszigetelve, jobbadán csak szókat gyárt, mondatokat simít, beszédköröket illeszt; mert bármily tökélyre vigye is a nyelvet, nemzetiségünk biztosítására és feldicsőítésére bizony vajmi kis haszonnal járuland mégis, minthogy mindaddig, míg nyelvünk nem terjed, s a palotáktól kezdve, a lakosok minden árnyéklatin és színezet in keresztül általjánossá nem válik, mindaddig segítve raj-

tunk bizony nem lesz; nyelvterjesztő tanodákat kellett volna tehát inkább állítani, mint filológiai tudós társaságot alkotni, tanítókat képezni inkább, kik elszélesztve, a hon külön ajkú népségei közt a magyar nyelvet terjeszték vala, mintsem oly intézetet szerkeszteni, mely egyedül tudósokat egyesít, s egyedül szógyártókat nyugpénzel.”

Nyomadékos észrevételek, nem tagadhatni, és felette csábítók; csábítók pedig azért, mert Magyarország, a mesterség, művészet, tudomány bármily ágaira vessük szemeinket, valóban hátra, felette hátra van, mi ugyancsak kevéssel ezelőtt alig volt közfigyelem tárgya, most azonban oly általánosan el lőn ismerve, miképp többek közt nem egy kérdezi azt is magában, tán még azok sorát sem véve ki, kik az Akadémia felállításához járultak vagy azt legalább megtapsolták: vajjon nem lett volna-e jobb s célszerűbb inkább akármi olyas másra, mi a gyakorlati életbe vág, például politechnikum felállítására egyesülni, mint annyi kiállító erőt költeni pusztá filológiai társaság megindítására, s kivált miután, főleg újabb időkben, úgysis annyira s mindegyre nő Magyarorszáiban a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna kibuzogni a magyarnak minden energiája, tette nem maradván semmi. Mily eset nem ritka; mert ismert dolog, hogy valamint például oly igazgatásnál, hol határon túl sokat ülnek, sokat írnak, annál kevesebbet s felszínesbet cselekszenek; hol a törvénycsinálás és egymásra halmozás már kimerítő nyereségnek tartatik, ott rendszerint a végrehajtás hiányos; s hol a képzelőerő gamón jár, ott az ítélőtehetség fekszik rendszerint porban: úgy szinte kivétel nélküli dolog, miképp az, ki szóval erős, tettben gyenge szokott lenni; vagy másképp kiteve: ki minél többet szól, annál kevesebbet teszzen, minthogy általán véve egy bizonyos tehetség túlcsapongó, felcsigázott gyakorlata annyira kimeríti a gyenge ember erejét, miképp aztán mi e kis erőből megmarad, nem elégséges bármi egyébre. – Nemzetiségünk pedig, ha éppen nem is megyen hátra és egészen nem is pangó – mi még kérdés –, mindenestre oly bágyadtan, oly észrevehetlen léptekkel halad, miképp nem csuda, ha e tekintetben megint szinte sokak előtt az mutatkozik, mintha valóban oly intézvények érdemlettek volna

az Akadémia fölött elsőséget, melyek gyorsabban terjeszték vala nyelvünket, s eszerint ilyesekre lett volna kötelesség egyesíteni azon erőket, melyekből tudós társaságunk támadt.

Igen elérhető ennél fogva, ha sok előtt nem nagy haszon hitelben áll Akadémiánk, minthogy, mondom, a cselekvési tespedésnek közepette annyi haszontalan szóvita s szófírka közt, melyben fulladozunk, bizonyára oly kitűnő csábbal mutatkozik minden olyan intézet, mely gyakorlati életre s az általjánosságokból kiemelkedve egyes talpraesett specialitásokra képezné a magyart, miképp valósággal árnyékba esik Akadémiánk, ha helyébe például egy életbe vágó politechnikumot képzelünk; valamint – ha már nyelvnek tulajdonítatik az elsőség – oly intézet is sokkal kecsegtetőbb színben mutatkozik, mely nyelvünket terjesztené, hazánknak legtávulabbi ereibe gyorsabban lövellné, mint Akadémiánk, mely csak belterjűleg működik, és eképp csak felette lassú léptekkel s közvetve hat nyelvünk közönségessé tételére.

Vizsgáljuk azonban a dolgot egy kissé mélyebben. Mi annál szükségesb, mert valamint akkor, midőn Akadémiánk születék, nem egy mást eszközlő, félre vonó javaslat gördítettett előnkbe, s mi minden megmutathatás nélkül szinte csak úgy győzhettünk azok nagy tömegén, hogy ti. mi sem mást, mint filológiai társaságot, sem különbet, mint belterjűleg működőt, állítani nem akarunk, sőt ajánlatinkat visszahúzni vagyunk inkább készek: úgy hallik ma naponta innen-amonnan, majd suttonban, majd nyilvánosan, de növekedőleg nem egy megbánás, nem egy gáncsolás, hogy mégis valósággal csak jobb lett volna valami mást állítani, mint nyelvészeti társaságot, vagy ha már ilyesnek, szinte mintha valami makrancból történt vala az egész, teljességgel kelle születni, annak csakugyan nem nyelvünk kifaragása s kireszelése, hanem annak terjesztése körül lett volna hasznos működni, minek most már áldott gyümölcseit éldelnénk, holott az Akadémia már úgyszólván divatból esett. Midőn, mondom, most is efféle hallatik, szükség, hogy végre tisztába jöjjön a dolog, vagy legalább kísértessék meg annak tisztába hozatala, mert ha ily nézet véleménnyé kezd alakulni – s mint látszik, valósággal azzá kezd alakulni –, s szalmatűz alkot-

ta intézetté aljasul Akadémiánk is, hacsak különös testületi szellem, éberség és becsület nem hatja keresztül minden tagját, minthogy ily egyeztető, egymást felbátorító zománc nélkül vajmi kevés ember oly szilárd és állhatatos jellemű, kivált honunkban, hol a szapora beleunás akármibe is oly közönséges jelenet, az állhatatosság viszont oly nagy ritkaság, hogy saját magára hagyatva, a közvélemény nyájas ítélete nélkül, sőt ellenére is, azon lelkesedéssel járjon el tisztében, melynek híjával létezhetik intézet ugyan és több ideig fennmaradhat, de mintegy lelkét vesztve veszti minden varázserejét is, s ezáltal azon hatását, mely nélkül habár él is anyagilag, erkölcsileg okvetlen a holtak sorába süllyed.

Hadd mutassam tehát meg, hogy kivételes állásunknál fogva, sem egyéb, sem másképp működő intézet nem volt oly sürgetőleg napirenden akkor, mikor Akadémiánk felállították, mint éppen Akadémiánk. S ha ebben sikerrel járok el, úgy hiszem, ismét közméltánylat tárgyává leszen az; ha pedig ezt megmutatni nem vagyok képes, mi felette hihető, mert nemcsak tehetségem határázott, de mai felcsigázott állapotunkban nem nagyon kedveltetik a lassabban érő gyümölcs, s ekképp könnyen gyanússá tétetik a mellette emelt szó; akkor nemigen sokat várhatván a nagyközönségtől, intézetünk minden tagját ezennel ünnepélyesen felszólítom: legyen azon szent kötelességérzetében kettőztetve éber, mellyel minden tag tartozik, kivált akkor testülete iránt, mikor az közvéleménykünti sőt -elleni kezd lenni, s öltse magára azon zarándoki komolyságot, mely hivatásának emlékezetét ne engedje soha is figyelméből esni, irtsa gyökerestől ki a viszátkodás legkisebb szálkáját is kebléből, s melegüljön őszinte kézfogásra, szilárd vállvetésre minden bajtársával, mi nélkül testület még boldog napokban sem igen ér célt, annál kevesebbé, mikor borúra, sőt zivatarra kezd sötétedni az idő; ha pedig e feltételeknek nem felelhet meg vagy megfelelni nem akar, lépjen inkább ki s hagyjon magunkra. — Heterogén száлка ne sértse egylelkű testületünket, mert ki tudja, ó, nagy Isten! távul van-e még tőlünk azon gyászidő, s nemzeti életek mértéke szerint nem borul-e szaporábban ránk, mint gondolnók, mikor csak testületünk fogja tán ereklje gyanánt

vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azon nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti s függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtva, bálványaitúl elszédítve, nemcsak őrizni nem bírta, hanem saját lábaival tiporta el.

„Valami gyakorlatira kellett volna egyesíteni erőnket, olyasra, mi az életbe vág, s nem valamire, minek legjobb esetben is csak szó és szó marad eredménye.” – Ugyan, úgy? Ámde miből támad emberek közt legtöbb zavar és ekképp legtöbb nyomorúság? – kérdem. Tán abból, mert szívtelenek, rosszak? Valóban nem; hanem legfőképp azon felette egyszerű okból, mert nem értik egymást. Száz eset közt tán nincs tíz, hol valami kifejlett bajnak alapját szántsándékos gazság tenné; félreértés, ebből eredő szenvedély, ezt követő bosszú s innen folyó gyűlölet és rosszakarát meg vakság képzi szinte minden emberi nyomornak sarkalatát, azaz: hogy nem értik egymást. De ugyan miért nem értik egymást? Legfőképp azért, mert az emberi nyelv – s itt egy nyelv sem érdemel tökéletes kivételt – oly kevéssé kiképzett, oly kevéssé határozott, hogy nemritkán egyetlenegy rosszul definiált szó még a legrégebb jó barátokat is rögtön heves ésengesztelhetlen ellenségekké változtatja. Mármost ha igaz, miképp a közjólétnek, közboldogságnak elérése végett mindennek előtt zavart és ebből fakadó nyomort kellene, valamint a legnagyobb, úgy a legkisebb emberi társaságból lehetőleg kirekeszteni, és ennél nincs sürgetőbb teendő; s ha továbbá igaz, miképp legtöbb zavar és ezt kísérő nyomor félreértésekből ered, melyeknek hibás, természet elleni rendszer okvetlen következése: akkor, úgy látszik, nincs nemzet a szerencse és előmenet oly magas fokán még, mihez képest kedvező körülményei dacára is lehetne valami józanabbat eszközölnie, mint mindenenket félretéve, előlegesen nyelve javítását venni munkába. S úgy van; mert valamint nagyobbyszerű munkát, mint például a szemek előtt épülő dunai hidat, csak úgy folytathatni akadatlanul és aránylag könnyűszerrel, ha, bár látszólag mily nagy költséggel és idővesztéssel is, minden előmunkák előlegesen jól elrendezvék: szintűgy egyedül csak előleges, szorosan meghatár-

zott definíciók következtében lehet nagyobb szövevényű fejtegetések- és vitatkozásokban, aránylag könnyen vagy csak általában is, célhoz jutni, ti. az igazságot teljes világba helyezni s ekképp rábeszélni s győzni.

Mi okból nemcsak látszólag, de valóságal sem lehet nemzetnek sürgetőbb és komolyabb tennivalója, mint nyelvét lehetőleg közel vinni a szoros tudományok szabatosságához; mert csak oly nyelvvel, mely ehhez leginkább közelít, lehet aránylag legtöbbet legszaporábban saját érdeke körül felvilágosítani, a hatalom mind bel-, mind külviszonyokra nézve pedig ott van, ti. azon nemzetnél van – legfőképp mai felvilágosult időkben, mikor egyedül a való győzhet, minthogy anyagi diadal nem győzelem, hanem elnyomás –, hol a legnagyobb számot legszaporábban lehet saját érdeke körül összeponstosítani. Mit aránylag könnyen egyedül kiképzett nyelvvel eszközölhetni; és ekképp ennyi és nem kevesebb felsőbbiséget rejt kiművelt nyelv magában. Minélfogva nem is lehetne most a szabadabb vitatkozás századában, egyes nemzetekre úgy, mint a közemberiségre nézve bármi érdekesb, mint oly nyelvnek szerkesztése, mely valamint a *stenographia* bizonyosan tökéletesb a közönséges írásnál, jóllehet még a *stenographia* is oly felette nagy javításra képes, úgy haladná túl mai nyelveinket mind rövidségben, mind szabatosságban; minek kivihetősége egyébiránt éppen nem ütközik a lehetőség szabályival össze, és az emberiség kifejtése nemegy előfutójának agyán villant már keresztül, kikerül azt szokták mondani: megelőzte nemzedékét.

Habár egyedül előmeneteli és hatalomnövesztői szerként vesszük is az emberi nyelvet, az előadottakból, azt hiszem, elég világos – s tán ebben mindenki megegyez –, hogy ha nem legelső helyet foglal is annak kiképzése a nemzetek előmeneteli lépcsőzetén, legalább a lehető legfontosabb ügyek közé tartozik még oly nemzeteknél is, melyek az önfertőztetés és elkorcsosulás undok bűnétől menten, saját tisztaságukban emelhetik fejüket az egek felé.

De ha ez áll, és a nyelv kiképzése minden nemzetnél a lehető legfontosabb ügyek közé való, bármily szilárdul és bármily szűzességi fényben álljon is ott nemzetiség és nyelv: ugyan le-

gyünk őszinték, miképp és mily színben mutatkozik nálunk, magyaroknál ezen ügynek sürgetős aggasztó léte még? kérdem: nem éppen oly tantaluszi kínok közt-e, mint szélvésszel küzdőnek a révpart, a határtalan sivatagban eltévedtnek menedék, börtönben sóvárgónak a megszabadulás, a végvonaglásban fuldoklónak levegő; és mi mindezeknél több, sokkal több, becsületvesztettnek a becsület visszanyerése? És ugyan, tisztelt gyülekezet, nem ily aggasztó színekben mutatkozik-e minden elfogultlan előtt nyelvünk és ezzel oly szorosan egybefüggő nemzetiségünk ügye még mai időkben is? Mert mi tagadás benne, nem világlik-e még most is oly gyengén és oly bágyadtan közöttünk azon nemzeti életszakra, mely kevés kivétellel nem sokkal ezelőtt egyedül szalmafedelek alatt pislogott vagy kirekesztőleg a tudományok szűk körére szorítkozék, vagy csupán mintegy kivételként köz helyeken időszakai alkalmaknál lobbant-lobbant fel, és innen is egy darabig egészen ki vala tiltva már? Ámde ha az egy kissé előrelátóbb még ma is remeg nyelvünk és nemzetiségünk sorsa fölött, mikor törvény védi azt, és nemegy magyar nézett az elkorcsosulás és önfertőztetés tükrébe már, s magamagán eliszonyodva, buzgólkodik minden módon helyrehozni vagy legalább felejtetni eldődei bűneit; ha még mai időkben is remeg az előrelátóbb legdrágább kincsünk fölött, mellyel mindent elérhet a magyar, nélküle ellenben semmit: ugyan kérdem, tizenhét évvel ezelőtt lehetett volna-e ezer bajaink közt aránylag oly kis tehetséggel akármi célirányosbat is eszközteni, mint hazánk elhunyt, de a messze távulba néző híveinek útmutatását követve, csekély erőnket is előlegesen nyelvünk védelme körül pontosítani némileg össze; tizenhét évvel ezelőtt, mikor az 1823-ki gyászos espektől felrázatva aggasztólag kétes jövődő borult fölünk: mikor nyelvünk törvényesítése messze háttérben, azon merész remények képében mutatkozék előttünk még, melyek megvalósítása körül kétségbeesve nemegy hű kedély törött meg, s nemegy lett volna annak életbe léptét szívvérével megvásárolni kész, de elesvén, mielőtt ismét élet felé fordulna a magyar, vigasztalatlan lehelé ki jobb sorsra méltó lelkét; mikor, mint az irodalom mezején, úgy a társasági viszonyok közt, ha nem is fertőzteték a magyar nyelv, a magyar nemzetiség az al-

jasság bélyegével többé – és pedig ennyire hagyták eldődink süllyedni létünk és becsületünk ezen drága és olyannyira nemes zálogát! – oly divatkünti vala mégis a honi hang, és még mindig oly heterogén elem kiképzettebb köreinkben a magyarság – ő, hozzuk csak emlékezetünkbe e kínos napokat –, hogy alig ismerhetett csak hazájára is, és rendszerint a távul idegenben volt kénytelen vélni magát a lelkesb anyaföldének közepette, s ha ráismert is őt szülte földére néha, mint koszorús lantosunk 'magyar költője', ki szavakba foglalá minden hű magyarnak őszinte érzelmit, egyedül saját néma keserviben lelhete írt és vigasztalást.

Cselekvési logikánkat, mint sok másban, úgy ebben is sokan fel nem foghatják, és azért rendszerint különösöknek, visszásoknak tartják lépteinket. De ily körülmények közt – melyekről azonban csak az ítélhet méltánnyal, ki előtt nemzeti sajátság, nemzeti egészség nem pusztá hang, s ki önámítás nélkül fel bírta fogni, rothadásnak mennyire indult legyen vérünk már –, ily körülmények közt nem lehet, ó, bizony nem lehet sokat tétozázni, de rögtön parancsolólag mutatkozott előttünk – és ehhez nem kívántaték sem különös ész, sem felette nagy közgazdasági kiképzettség, hanem egyedül 'hűség' –, miképp csekély tehetségünkkel nekünk is okvetlen nyelvünk megmentéséhez kelle járulnunk mindenekelőtt, minthogy a becsületnek tisztába hozatala mindenek elibe és így még a mindennapi kenyér elibe is való; korcsosulásnak induló nép pedig – főképp, ha ennek tudatában él és mégsem vesz magán erőt – becsületet, ha saját nyavalygó álmaiban nem, bizony sehol sem lel a világon egyebütt.

Felüdülési nagy kérdésünket tekintve nemcsak ferde logika után nem indultunk tehát, de kirekesztőleg azon egyedüli szerint, melyet valamint becsület, úgy saját nemzeti fenntartás és ekképp a legszentebb kötelességérzet jelelt ki. Egészséges nemzet nem kénytelen efféle álszínben mutatkozó lépcsőzet után járni; kiléphet az legott, a műveltség bármily fokán álljon, egyenesen a cselekvés mezejére, a nyavalygónak azonban egészség kell előbb, a némának szó, mielőtt neki józan, neki szabad volna egészséges népek lépcsőzetit követni mindenben. S ím, ez kulcsa – mert hiszen nemzetiség dolgában még most is távul va-

gyunk a teljes egészségtől, sőt nagyobb mozgalmak közé állítva, még tán veszélyesb állapotban, mint ezelőtt –, miért kever oly sok és kivált a lelkesb magyar bármibe is annyi nemzeti felengzést, miszerint őt mindazok, kik állásának titkaiba nem hātának – s ugyan magyaron kívül, de még született magyarokat is ide értve, hány van, ki erre elég időt s fáradságot szentelt vagy kinek erre elég tág lelke volna –, oly ábrándteli lénynek tartják, kivel teljes lehetetlen a gyakorlati élet bármily kérdését is, minden útbulvágás és mellékes tekintet nélkül, egyszerűen fontolóra venni és oldani fel. Ámde ki sokáig élt becsület nélkül, és azt visszanyerni kezdi, részint visszanyerte már, az százszorta féltékenyebb e kincse körül, mint az, ki ily erkölcsi agónia közt soha nem élt. Nemritkán házsártos lesz ez okból az, és a megbántásnak de csak árnyékát is véresen megbosszulni hajlandó, ki azelőtt igenis hanyag vala e kincse körül.

Szintígy van a magyar nyelvével, nemzetiségével. Hol más nemzet egyedül lojális versenyzést lát, ott közüle legtöbb, kivált most, midőn egy idő óta minden szenvedelmek úgyszólván elvileg és rendszeresen felkorbácsoltatnak, elnyomatást, útbanállást, tűrhetlen sérelmet gondol észrevehetni. Midőn más nemzet – jó egészségű emberként, ki sem öltözetére, sem eledelére nézve túlgonddal nincs – egyedül a dolog jósága után hajol, nemigen aggódván, mily oldalról s mi formákban jő az: addig a magyar mindent, a legnagyobbat úgy, mint a legkisebbet, magyar köntösbe akar öltetni, és mi nem ebben jelenik meg, már gyanús előtte. Míg más nemzetű, imáiban az egek uránál gazdagságért, hatalomért vagy erényért és bölcsességért esdeklik, hadd árassza a menny ezeket fajtája fölött el, azalatt nemegy buzgó magyar térdre esve azért sóvárog az egek felé, bárcsak a magyar nyelv válnék általjánossá; és annyira megy, tisztelt gyűlekezet, e féltékenység, miképp még testületünkben is – és nem hiszem, hogy csalódnám – tán a nagyobb rész tisztán fel nem fogva az emberi szózat legdicsőbb célját: „lelkünk legmélyebb érzelmit lehető legvilágosban tárhatni ki”, éppen oly mértékben örül az új, habár homályosabb kitételnek, legyen csak magyar, mint a legvilágosbknak kész megtagadni a honosítást, ha idegen. – Ennyire emeli tán legtöbb tagtársunk nyelvünknek

nemzetiségünk kifejlésével egybefüggő szeplőtlenségét annak gazdagulása fölé, ennyivel magasbra a szüzesség rideg ideálját mindazon bőségnél, gazdagságnál és ebből folyó uralkodói hatalomnál, mely Minerva minden lelki tehetségének tárt agyából háramlanék ránk.

És szintígy emeli a lelkesb magyar megint a magyarság külszínét is nemritkán magasbra, mint a dolgok velejét, ha idomuk nem magyar.

De ugyan mit mutatnak és minek jelei mindezek? Tán aggasztó szimptómák, láznak kitörései, mikor hagymázra hevül a velő s minden eszméket összekever, vagy tán a végvonaglás kapkodásai már? Korántsem; sőt éppen ellenkezőleg: nemzeti életerőnknek kezességei, hogy ti. vérünk jobb része a megsemmisüléstől visszaborzadva nemcsak mindazon öldöklő méreg ellen, melyet nemzeti testünk magába szítt, küzdeni elég fogékony, hanem az élet egy javát, egy kékjét sem hajlandó félelemből magába venni, ha nem viseli a honi szint, csak hogy idegen elemektől még inkább elszédítve, minden nemzeti sajátságiból kivetkezve, ne dűljön örök enyészetbe. Nemcsak nem érdemel e féltékenység ennél fogva gúnyt vagy éppen szánakodást, melylyel még született magyarok részéről is – ó, szégyenteli vakság – oly sokszor érintetik; sőt még csak tévedésnek sem lehet nevezni azt; minthogy egyedül nemzeti hűségben veszi eredetét, azon szent hazafiúi lelkesedésben, mely ha nem is erény, mint sokan állítják, hanem egyedül csalódás, mégis a legszebb éretnyeknek senkitől soha kérdésbe nem vett alapja és az emberi ábrándoknak habár nem leghasznosbja is, mindenesetre legnemesebbike, s melynek legalább mi, magyarok köszönhetjük, ha eddigelé minden jellem nélküli szolgagyarmattá nem süllyedtünk. – Üdv nektek s áldás rátok ez okból, ti, hívek, kik ily érzelmektől, ily lelkesedéstől hevítve, hű kebellet öröködétek nemzeti létünk fölött, mikor az már hajszálon függött. Titeket illet a legdicsőbb polgári koszorú; mert ha vajmi derék tett is sikeresen szembeszállni a halállal vagy annak karjaiból kiragadni embertársat, mennyivel derekabb még a végveszély óráiban egy egész népet megsemmisüléstől óvni meg. Igen, titeket illet az örök dicsőség, midőn mi újabbakra, kik legnagyobb veszé-

lyeitől megmentve vettük át nemzetiségünk ügyét, s kikre hasonlíthatlanul kedvezőbben fordultak az idők, azon szent kötelesség szállott: meg nem rontani otromba kézzel, sőt mint szemünk fényét, mint lelkünk üdvét óvni minden hátraeséstől s ápolni erőnk szerint azt, mit annyi veszélyek közt egyedül a leg-hűbb, leggyöngédebb anyai kedély bírt megmenteni, minthogy egyedül hasonló érzelem, hasonló türelem háríthatja el a magyarnak végenyészetét ezentúl is, és egyedül ezekben rejlik azon feltámadási életszakra és erő, mely fajtánknak jövődőt ígér.

Nemcsak ócsárlani nem fogja a nemzeti üdülésünk szövevényébe mélyebben tekintő, ha körömszakadtáig küzdünk nemzetiségünk ügye fölött, és e kérdés körül semmiért a világon alkura nem lépünk, bár a legfényesb csere ajánlatot soha el nem fogadjuk; sőt dicsérni vagy legalább becsülni fogja e lelkületet, midőn honunknak azon, fájdalom, nem kis számát – mely álneveléstől, idegen iránytól elferdítve e lelkületet tudja mily ábrándnak nézi, és üdülésünk e nyelvét nem érti, felfogni nem képes –, ha meg nem is szánandja, meg nem is vetendi, legalább soha azon forrásnak, melyből a magyar új díszben kiforrjon, és soha azon alapnak, melyen a magyar nép nemzetté alakuljon, bizonyára tartani nem fogja. És valóban itt ideje már felvilágosítani vagy határozottabban mondva: azon régóta főt talppal cserélt és így hevert eszmét helyreállítani elvégre, hogy korántsem az a szánakozásra, megvetésre, kikacagásra méltó magyar, ki vérehez, fajtájához hű, mégis ezer méltatlanságnak vala és van kitéve azért, mert külföldi csín és nyelv nem ékesíti őt, hanem megfordítva, egyenesen az érdemel szánakozást, megvetést és kacajt, ki – mert nemzeti hűség helyett némi külföldi elsőséget öltött magára kiváltságilag – ezer méltatlansággal érinthetni gondolá és gondolja honfitársát büntetlen.

Ámde azért, tisztelt gyülekezet, mivel minden kétségen túl egyedül azon féltékenység és soha meg nem törhető lelkület alapján fejlődhetik nemzetté a magyar, melynél fogva lelkesbje mindent alárendel a nemzetiség angyalának, azért korántsem következik még, hogy ezen féltékenység, ezen lelkület – jóllehet csak ezekben rejlik feltámadási erőnk – nemzeti kifejlésünk

alapjául is szolgáljon okvetlen. Nem, de csak még az sem következik, valjon e féltékenység, e lelkiület nem fogja-e előbb sírba dönteni a magyart, mint pislogó élete magamagátul aludt volna el; spedig nem következik azért, mert valamint például az erő sem áraszt mindig áldást, sőt nemritkán átokká fajul, jóllehet erő az egek legbecsesb adománya, és minden élet ebből buzog: szintúgy ront a legszüzebb féltékenység, a legszebb lelkiület is kimondhatlan többet, mintsem használna, sőt még a legigazságtalanabb gyilkossá is válhatik, ha mértéken túl csapong és szenvedelemtől hevítve maga ellen bőszi a visszahatás kérlelhetlen bosszúját.

Legyen szabad ez okból, tisztelt gyülekezet, ezen még hosszabbra terjedő előadást, mennyire a kérdés életbe vágó léte engedi, lehető rövid vonásokban azzal folytatnom: miképp lehet – saját, tán hibás, de őszinte felfogásom szerint – legbiztosabban, sőt tán kirekesztőleg nemcsak enyészettől megóvni nyelvünket és nemzetünk ezzel szorosan egybefüggő létét, hanem szilárd állást is szerezni mindkettőnek a nagyvilág színpadán. „Praeparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint annak becsét, méltóságát és ezáltal a nemzet legdrágább kincsét emelni.” De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemiről is a fátyolnak, hogy valjon „ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, miképp neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia”. Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül „nyelvmeisterekre”, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, „hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ”, s meg lesz mentve s felcicsóítva fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátságot ily felette könnyűszerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebb szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy – és itt különös figyelemért esedezem – a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ékképp a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogult, ki előtt nem világlanék tisztán fel, mily ezer sajnos tévedések közt borkál oly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül?

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiségának tudata görcsbe vonja keblem, midőn ezen oly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom, mi már ez-előtt is nemegy ízben történt, noha siker nélkül; spedig kivált, mert valamint – tudom – nem egy kapacitás saját vallomása szerint nem bír a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatnak szót tudna találni, úgy én, korlátozottabb tehetségű, megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főképp ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen oly felette fontos kérdés körül.

Axióma-tisztaságban vélem látni nézetem kirekesztő helyességét; midőn másrésről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánknak még leghűbb fiai s legkitűnőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt éppen ellenkező utakon járnak azon cél felé, melynek eléréséhez szintűgy s oly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. – Mily kínos epedések közt nézek én ennél fogva nemzetünk jövő sorának elibe, ki-ki elértheti, ki fajtámhozi hűségemben bízik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez sem megmenteni, sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn másrésről azon irtózatoss kép áll előttem – és itt lelkemet merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság –, mihez képest mindazon gyönyörű érzelem és szent felkesedés, mely hazánknak, hála az ég, számra mindig növeklő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbnak, legdicsőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítani sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előbb, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: oly drága, de olyannyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal és a siker némi hihetőségével miképp lehessen

őrizni, miképp lehessen ápolni s növesztteni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálam tágabb kört nem enged azon féltékenységnek, mely nemzeti hűségből eredve, bármit is nemzeti színbe öltetni vágyik. Ha jobban buzog a magyar-nak vére, mint akárkié másé, honának pusztá említésén is; ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ezelőtt oly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengedez; ha életét kockára bocsátni kész, mikor vére mentőjét csak megkarcolva is gondolja: mindez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örvendetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérzés és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebből pezsg élet és fejlőd. Ennélfogva még a kelleténél többet tenni buzgó fiatalság túlzását is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, mely eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, melynek híját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki; mert az isteni szikrának nincs *surrogatuma*. S jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfitúl azonban többet lehet, többet szabad követelni, s kivált olytúl, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten buba merül lelkem, mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is – és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, melynek minden személyes tekintetet alávetek –, ki bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármily tapasztalás és életbölcesség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmetévedett, ha rögeszméje (*fixe Idee*) pendítettik meg, többé-kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság, sőt az igazság szabályaiból is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Ily alkalomnál a leghidegebb vérű elragadtatik, a legélesebb látású vaksággal van verve, és a különben legméltányosb, legigazságosb is hajlandó felejtetni, sőt néha valóban egészen el is felejtí az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is – melyet egy alkalommal sem volna szabad szemből szalasztani –, miszerint másnak soha olyast ne tégy, mit tőle sem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfo-

gultság, ezen felingerült állapot, miképp mindennapi eset, kivált mostani, a természetesen túl még mesterséggel is felcsigázott napokban, éppen azok kikeléseit és gyanúsításit hallani legsértőbb változatokban, ha más ajkú, egyenesen csak példájukat követve, önvére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nemzetiségük körül. Valóban szomorú, szívrepesztő látvány. Bosszútlan egy hajszált sem enged fején csak érintetni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó, és ez is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbit, felette helyes lehet; nemzetnek békés újjászületési működésében azonban, ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkímélőbb kitéttel mindenestre nem kevésb, mint szánakozásra méltó, magamagán uralkodni nem tudó pajzánság; melynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata és általján véve a nemzet sulya, mielőtt későn volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem „lesz”, mint azt többen oly gyönyörtelien álmodánk, de rövid idő múlva egyedül e négy betű: „volt” fogja illusztrálni valahai létét; spedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást és egyetlenegy igazságtalanság ezer megbosszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbtség és az örök való.

A kérdés – hogy ti. kirekesztőleg csak egy mód által biztosíthatja a magyar nyelvét és ezzel elválhatlan nemzetiségét – előttem oly egyszerűnek, oly kézzelfoghatónak mutatkozott mindig és mutatkozik ma is, miképp soha nem tudtam eléggé bámulni, és bámulatombúl ma sem tudok kivetkezni, honnét jöhet az, hogy én e kérdés körül úgyszólván izolálva lelem magamat.

Sokszor tölték legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjeket ez életkérdésnek tisztába hozatala iránt; mert tudja az ég, könnyelmű, hirtelenkedő nemzeti újjászületésünk szent ügye körül soha nem voltam. Kétkedtem, epedve habzottam, szigorún veték magammal számot, hogy valjon – mert vérem hidegebb, békétűrésem több – tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig forrnak, lelkesedéstűl egyhuzomban áradoznak; vagy

hogy tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, kik mindenben az oroszlán szerepét játszani hajlandók; vagy hogy végre tán hiúsági viszketeg, különcködési szesz vagy éppen megcsontosult makacsság homályosítja nézetemet, minélfogva nem tudnám helyeselni, sőt egyenesen kárhozzatni volnék kénytelen azon utat, melyen, felette keveset kivéve, mint mondtam, a legnagyobb rész (külön árnyéklatokban ugyan), sőt hazánk némi legkitűnőbb kapacitásai buzgólkodnak közelíteni azon célhoz, melynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: „fajtánknak ti. nemcsak biztosítása, de egykori feldicsőítése is”. Azonban soha nem tudtam s most sem tudom magamat e kérdések körül hibáztatni; és ekképp vagy velőm beteg, vagy azok nézete hibás, kik véleményemet nem osztják. – S most lássuk:

A magyar mélyen aludt. Eközben nyelvét felejté, nemzeti színét veszté. Sok azt hitte, nem eszmél már fel többé, s el van olvasztva. De a magyar felébredt; mily halovány színben, mily torz alakban, ki-ki előtt ismeretes. Alig van nemzetek közt ily iszonyatos példa. Sok ezt azonban fel sem vette, sőt álfényében, mint Armida kertjében, még tetszett is magának. Többnek azonban tűrhetlen volt az önmegismerés e keserű képe, ámde erő nem szilárdította keblét; kétségbeesett, s magára hagyta a hont. Voltak végre olyasok, kik dagály s szélvész dacára nem gyengültek el, s férfiak maradtak a veszély óráiban. – S ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Oly hervadólag tengett azonban szerencsétlen vérünk, hogy lehetetlen vala, miképp mi, újabbak, folyvást pirulván fejletlen, aljas létünkön, az előttünk oly ragyogó példák útmutatása szerint ne ébredtünk volna azon szent kötelesség érzetére, hasonlólag járulni hű kebellet közanyánk ápolásához. És e nemes érzet nőttön-nőtt, s hála a nagy Istennek, már oly szép gyökereket vert, miképp a legszebb virágzásnak bizton elibe tekinthetni, hahogy a visszahatás 'felhőszakadása' nem sodorja azokat ismét tőstül ki. Ámde itt a baj, és e veszély mutatkozik aggasztólag.

Az újabb kor, buzogva a legszebb lelkesedéstől s vágytól: minél előbb ragyogni a nemzeti egészség fényében, nem bírta szellemdús hevében felfogni, hogy javulási lépcsőzetünk okvetlen csak halk lehetne, mert süllyedésünk sem vala rögtöni;

felejtven efölött: nemzeti tekintetben mennyire javultunk legyen már, eliszonyodott csigalépteinken s fajtánk más nemzetekhez képest még mindig oly alacsony állásán. S így lőn, hogy legtöbb magyar vak hevében úgy jutott azon tévútra, melyhez képest magán kívül keresett segítséget, valamint a hullámokkal küzdő is, ha magában nem bízik, mindent megragad, mire csak kezét teheti. „Jaj, mily kevesen vagyunk – így sopánkodának –, lehetetlen, miképp ennél fogva a roppant számú német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenekelőtt.” És ez felette helyes, csak hogy a 'miképp' körül forog a siker, minthogy nem minden módor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attúl egészen eltávolít.

Engem soha nem ijesztett *csekély számunk*, de fennmaradásunkért annál erősebben rettegtem mindig azon okból – s ezt ki kell végre mondani –, mert fajtánk anyagi, mint szellemi léte *oly felette könnyű*. Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán – mert csak ezután javulhatunk teljes egészségre –, miképp ti. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s eszerint éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi. És ezt sok magyar sejti, és azért tüzei saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csak hogy itt megint más csalképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a múltat a jelennek s Magyarország azelőtti és mostani bajait összekevervén, oly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy franciával kellene vívnia, észre sem vévén, hogy az nem kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilizáció, melyen kard nem fog, s mely előtt a legtündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatú. Van ti. olyas, mely mindent megrohan, és még az ágyúszájtúl sem fordul el; meg van olyas is, mely kitűrni tud, s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembe szállni s hirtelenkedésüknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi, tán állati vegyület, a másik neműben ellenben több lelki vegyület van, s

hogy az elsővel bírók e földön rendszerint – s legtöbb esetben anélkül, hogy tudnák – gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemű bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármiképp legyen is, tagadhatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevezhetni, melyhez képest a hős bárminek is nekirohanni kész, mit egyébiránt egy pohár pálinka, mint tudva van, néha igen elősegít, még korántsem elég oly szövevényes s rendszerint oly hosszadalmas munka sikeres folytatására, mint egy egész nemzetnek újjászületési működése, hol az entuziazmus ritkán használ, a hóbort pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt – boldog Isten –, mintha bizony például harmincmillió barbár népben több magához vonzó, több magába olvasztó varázs volna, mint bármily kis számban is, ha ez a civilizáció kincsétül felcsordul. – Ha ököltre, botra kerül a dolog, akkor, megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háborúban sem mindig, mert a néhány macedóni bors megtöri a számtalan perzsa borsót; és a kis számú hellén dicsőíti fel Marathón síkjait; még csak háborúban sem mindig, s hát minél kevesbé még a lelki tehetségek szabad súrlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb-utóbb egyedül saját magának ássa sírját. – De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint például meszet falra vagy mázat fazéokra? És azt hisszük: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi, magyarok, túrnók-e ezentúl – ezentúl, mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk, és igenis engedelmesek lettünk –, túrnók-e, mondom, ha bármily hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb cikornya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette messze fekünnék a tökélyesbtől, s valjon engedelmeskednénk-e oly parancsnak, sőt még oly törvénynek is, mely ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása és kivált tartalék gondolatja által mégis zsarnokká válnék?

Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha főről főre mind megegyeztünk volna ily szabályban, s annál kevesbé, ha ez nem történt vala így; mert e világon elidegeníthetlen sajátok is vannak, miket tilos áruba bocsátni, mi ugyan nemegy hazai reformátornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem oly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, miken valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban régi, de néha-néha mégis fel-feltűnő Döbrögi-szellemben fitymálva, sőt gyanúsítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendelték többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, melytől nemcsak az ország vevé nevezetét, hanem mely az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámíttatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatú színben még – mi egyébiránt semmi esetre nem lehet néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejtett nemzetiség nem rögtön termő növény –, vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt úgy, mint ma, mert hiszen: „Nemzetnek fenntartási, kifejtési küzdelme, hahogy másban is méltányolja azt, miért maga vív, oly gyönyörteli, oly dicső látvány, miképp nincs a világon oly aljas kedély, oly durva kebel, melyet ily jelenet őszinte rokonszenvre ne melegítne”; midőn viszont nem lehet semmi borzasztóbb, elidegenítőbb, mint fulladás közti kapkodót látni, ki ha feleszmélne, saját erejével menthetné meg magát, de ehelyett más életébe kap, s visszalökve elsüllyed.

És most kérdem, s hazánk fő heveseitől kérdem: ugyancsak annál maradtak-e, mit a törvény parancsol, ti. hogy a latin szó helyébe lépjen a magyar, vagy nem kalandoztak-e ezen határon néha túl? Régibb intézetek s egyesülések körébe, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkúak,

ugyan nem toltá-e a magyarság magát itt-ott márul holnapra erővel bé? Némi gyűlemben, némi vigalomban – ó, boldog Isten, nem gyermekek vigalma-e ez? – nem lőn-e a magyar kedvéért – igaz, csak kísérlet végett – kiküszöbölve gyakrabban minden egyéb nyelv, mint mirigy? Ugyan hány szent szónoklat nem vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly hallgatókhoz, kiknek tizedrésze sem veheté be azt lelki táplálékul? Bár a legkisebbe, mi időhiány és szövevény miatt márul holnapra magyarra át nem alakulhata, ugyan nem fúrta-e magát be a magyar nyelv nyakra-főre, s ha erre gyenge vala, magas góliátként nem hangoztatá-e nemzetbosszulói haragját a nyilvánosság nemegy orgánuma? S hány lenézésre, hány méltatlanságra adott alkalmat az, ha valaki az elmezavar ez árjátul mint lelketlen törzsök nem hagyá magát egészen elsepertetni e hazában, hol éppen azok részéről hallatik nemegy fellengős szó „a kitűrni tudásról, az emberi méltóságról, a szabadságnak bosszú nélküli fertőzhetlen létéről sat.”, kik ily zsarnokságok, ily rögtönzések főpapjai? S ugyan e mindent egyszerre elárasztani akaró magyar hév nem növekedett-e már annyira, hogy az, ki elég bátor bármily szerényen is emelni szavát, mintha egy kis kímélet, egy kis béketűrés tán messzebbre vezetne és jobban érelné a hazai növényt, mint a most divatban levő azon szünetlen korbácsolás, melynél sok még a kancsukot sem tartja rosszabbnak, ugyan nem növekedett-e, kérdem, e túlhév már annyira, miképp az, ki ily alakban látja a dolgot s bátran fel is szólni mer, ne legyen kitéve a rossz, a gyáva hazafiság, sőt a hazaárulás legémelygetőbb piszkaival is azok részéről minden változatokban bemocskoltatni, kiknek – mint mondják – minden csepp vérük a kölcsönös méltánylat és az egészen szabad elmesúrlódás elve mellett buzog, s kik a gyanúsításnak komoly ellenei?

Az előhozott viszketegek, melyek – megengedem – jobbadán a legnemesb, csakhogy egészen még ki nem ábrándult kedélyekben veszik eredetüket, azonban általján véve oly csekélybe vétetnek – ti. a magyarok által, és „mert hiszen nem magyar törvény elleniek”; és itt lappang a bökkenő, hogy ti. fél és bíró egy kalap alatt áll, és a méltánylat, lojalitás s bölcsesség törvénye még vajmi sokat tilt, mit a magyar törvény nyilván nem el-

lenez – miképp mintha Mátyással valóban kimúlt volna Magyarországból az igazság, legtöbb fel sem foghatja, mi nagy megbántást és sérelmet lelhet mindezen kicsiségekben (!!) a más vérű, a más ajkú; sőt nemegy magasztos lelkületű nemzet-önállási ábrándiban *bona fide* még bámul is: egyenesen kegyelemnek miért nem veszi mindazt például a szláv, mit érette és vele tenni szándoklanak, és ha kelleténél hevesebben védi vérét, miben annyi magyar szintűgy hibáz, s sokszor vajmi erős példával jár elő, mert mindennek megvan saját határa, ezt neki korántsem bocsátja meg, de midőn oly gyanún szinte dühre hevülve és méltán, melyhez képest valaki róla azt mondaná: „minden, mit véredért teszesz, csak ürügy, és a közbirodalom-túli elszakítás lappang kebledben”, sarkán fordul, és keleti komolysággal – s hozzá lehet tenni, keleti igazságszeretettel is – minden lelkesedését csak ürügynek mondja, és a legocsmányabb cimborasággal kész vádolni őt. – Ugyan férfiúi, lovagias-e ez, s hozhat-e áldást?

Ámde Isten előtt mindazon kísérletekben, melyekkel a túlhev vérünket terjeszteni és ekképp nemzeti létünket biztosítani buzog, nem kénytelen-e látni Magyarországbán minden más ajkú – s kérdezzük meg őket, hadd szóljanak ők – sokkal többet, mint a magyar nyelv törvényesítését? Legyünk végtére igazságosak. Mert valóban az emberi nemre is mindinkább rávirrad a mennynek azon napja, mikor egyedül az igazságosak hazája fog gyarapulhatni. Álljunk helyükre, ugyan ki hagyja csak hajszálat is kirántatni erőszakkal ellenszegülés nélkül; mi nagy csuda tehát, ha vérünk túlbuzgói még a törvény ellen is szegülnek? Mi nagy csuda, mondom, minthogy eldönthetlen, mindenütt s mindenkor tapasztalt tény – melyet nem hagyhatni ugyan helyben, mely azonban mindenütt így fejlik ki –, hogy minden törvény, melynek alkalmazása szellemi körén egy rész által túlhatatnak, azáltal helyzi magát aránysúlyba, miképp az egy rész által viszont szigorúan meg nem tartatik.

Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt simpatíát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete visszaborzad, sújthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti; mert

mártírt emel, ez pedig fanatizmust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol oly törvénynek, mely csak idővel s egyedül szeretetreméltó lét által vesztheti el sanyarúságát, illik-e, sőt szabad-e nekünk, magyaroknak minden átallás, minden illetődés nélkül olyasokra anatómát szórni, kik ily bűnökbe esnek? Mi olyannyira kristálytiszták vagyunk-e? Nyúljunk keblünkbe, s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk ilyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó hanyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig és mindnyájan, melyek hozatalában nemzeti lelkesedéstől forrott vérünk, vagy ilyest legalább affektált a nagyobb rész.

Valóban akarát ellen is elfordulni kénytelen ily szomorú jeletektől a kiábrándult s mély búba süllyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és rosszul fékzett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös túlzásai néha mily rossz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagyközönség legszentebb érdekeit.

Ó, vajmi jól tudom felfogni, mily kimondhatlan irigységi színben mutatkozik nemzeti nagyság a nemesb kedély tükrében, s mily kínokat kénytelen érezni honunk minden hűbb fia, ha parányi, sötétségtől körülvett, maga keblében dúló vérünket ama szerencsésb fajtákkal hasonlítja elfogulatlan össze, melyek a civilizációtól környezve vagy azzal napontai érintkezésben léve, nagy nemzetekké alakultak, s hol habár náluk sincs kiküszöbölve minden aljas – miből halandó tökéletesen kilábolni soha nem képes –, mégis nagy és kicsi, boldog s boldogtalan csak egy nagy családot képez, s hol legalább fő vonásokban egy érdekért, egy hazáért élve s halva, mindent már csírájában meg nem ront, meg nem gyilkol a viszátkodás, az irigység démona. Ily boldogság, melyhez képest anyaföldünk körül, bármennyi színre oszoljunk is egyébiránt alább rendelt lépcsőzeteken, mindnyájunkat csak egy nagy érdek fűzne össze egy családba; ily boldogság azonban távol tőlünk. Ezt el kell ismernünk. De azért sem kétségbeesnünk nem szabad s ellankadva a vak sorsnak átengednünk jövőnk kifejlesztését, sem önhittségtől felfúva s minden hatalmakat felbőszítve és ellenszegülésre kihíva, erővel törekedni az után, mit kirekesztőleg csak bölcsességgel, ti. élet-s nem egyedül szoba- és könyvbölcsességgel érhetni el.

Köztünk – azt hiszem – nincs, ki ha éppen szívvérét és életét nem is akarná adni – mik egyébiránt úgyis szinte csak harc mezején bocsáthatók áruba haszonnal –, legalább ne volna kész ideje, fáradsága, értelme, vagyona, szóval: tehetségének kisebb vagy tán nagyobb részét is áldozatul hozni, miszerint nemzeti-sége ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve vagy inkább 'nemesülve és terjedve' – mert ez a kifejezési logika – elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté válják is vére.

Ámde ezt, jóllehet saját bennünk nemcsak a feltámadási, de még a felemelkedési erő is, soha el nem érjük, ha csak lelki felsőbbség által nem. Ennek eléréseért kötelességünk tehát buzgólkodnunk.

S ím, ez az egész titok, miképp menthetjük meg fajtánkat bukástúl, s miképp emelkedhetünk nagy, hatalmas, dicső nemzet-té. Felsőbbség által vagy sehogy sem.

Könnyebb volna, elhiszem, s hasonlíthatlanul kényelmesb s sokkal kevésb fáradsággal s előzvényekkel járó, ha úgy, *quia sic volo sic jubeo*, a honnak már minden lakosa rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel három-négy nyelv mellett szólani még magyarul is tud. Ily kényelmesen a dolog azonban nem megy; mert valamint egyetlenegy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában elolvasztói erő van, mint ezer üres vagy zagyvati főben, éppen úgy terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbség és semmi egyéb; midőn a legszentebb buzgalom, a legdicsőbb vitézség, a legszilárdabb akarat, melyekkel jól irányozva – megengedem – ezer csatát lehetne nyerni, nemcsak hogy egyhüvelyknyivel sem mozdítják elő a magyarság ügyét, de éppen ellenkezőleg, a lehető legaggasztóbb veszélybe bonyolítják azt, hahogy ezen felette nagy dicséretre méltó tulajdonok hátterében nem világlik az erkölcsi felsőbbség ellentállhatlan súlyával a civilizációnak varázshatalma. – Minthogy, hála az ég, e földgömbön – hol nemcsak fajtája, de egész neme érdekét köteles szíven hordani minden jobbra törekedő ember, ki mert vérét bálványozza, más fajtáját azért meg nem veti –, e földgömbön, mondom, nem a jobb olvadoz az aljasban, de megfordítva, s ármány dacára az

aljas a jobban; miszerint minden nép, egyet sem véve ki, csak magában, ti. fiaiban hordozza az élet s dicsőség vagy a halál s szégyen csíráját.

Erkölcsei felsőbbbség mindig s mindenütt győzött erőszakon. Még Kína félénk népe is magába olvasztá győzőjét, a hajlatlan tatárt, mert nagyobb, jóllehet aránylag oly csekély erkölcsi felsőbbbséggel bírt. – S így akárhány a példa, jóllehet eddigelé úgy-szólván csak a sötétség és erőszak időkorát élte az emberiség, úgyhogy ha már a múltban, az anyagi erő korában is győzött a lelki felsőbbbségnek hatalma, alig lehet bizonyosb, miszerint annak ezentúl még könnyebben s még bizonyosabban kell uralkodnia mindenben, miután már-már kezd szürkülni azon haj-naltámadat, mikor a felszabadult gondolatnak ereje mind sért-hetetlenebb világba állítandja a valót, mely előtt valamint le-fognak omlani az előítéletek bálványai, úgy fog elhaloványulni minden zsarnokhatalom is okvetlen.

Ne keressük ennek okáért mentőnket sehol is egyebütt, mint saját vagy inkább 'személyes' erényeinkben s lelki felsőbbbségünkben; személyes tulajdoninkban, mondom, mert nemzet-nek erénye s felsőbbbsége csak annyiban van, amennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfiúlag és szeplőtlen.

Képzeljünk magunknak habár csak egymillió főből álló nemzeti családot, melyben annyi értelmi súly, polgári erény, szép szokás, ízlési varázs, kiművelt tudomány, életbölcsség, gyakorlati tapintat s több efféle elsőbbség volna felhalmozva, miképp mindenben segédkezet, helyes útmutatást, bölcs tanácsot tudna adni, minden készítményei tökélyvel volnának végezve, körében akaratlanul is jól és kellemesen érezné ki-ki magát, mert mind családi, mind társasági viszonyai bájteliek volnának, s mely mintegy bölcsője s kincstára volna minden emberi találmánynak és előmenetelnek, intézményeink jótékony voltát pedig ki-ki egyiránt éldelhetné, szóval: melyről értelmi felsőbbbségénél fogva azt lehetne mondani, „az oknak népe”. S meg kell engednünk – hahogy az emberiség előmeneteli, tökélyesülési vágyát kérdésbe venni nem akarjuk –, miképp ily ideál népben lassanként mindannak el kellene olvadnia, ki azzal

szorosb érintkezésbe jő. Magamagátúl s anélkül, hogy tola-kodó volna, nőne és terjedne az; mert midőn mindenben mintául szolgálhatna s példaképp vétetnék, természetes, hogy lassanként mindenben utánozva is lenne, s ekképp mind nézetit, mind szokásit és ezekkel múlhatlan érzelmit is – mert jó példa: jó tett, és ez általján mindig hálát arat – lassanként azokra ruházná, kik vele érintkezésbe jönnek, miáltal nyelve is terjedne múlhatlan; mert ébredjen csak egyszer érzet, s bizony annak tolmácsa, a rokon hangú szó sem marad sokáig el.

Képzeliünk magunknak ily ideál népet, s kérdem: nem leszünk-e kénytelenek megvallani, miképp ilyesben határ nélkül több olvasztói varázs rejlenék, mint bár negyven-, ötvenmillió fejletlen s tudatlan egyajkúban; s hogy eszerint minden nép, és így a magyar is, sokkal nagyobb olvadási veszélyben van, ha minőségi súllyal jó érintkezésbe, mint ha egyedül a nagy számmal volna dolga, mely eláraszthat, feldúlhat, sőt meg is gyilkolhat, de elolvasztani, megsemmisíteni soha nem képes; midőn másrészről világos, hogy minden nép és ekképp a magyar is egyedül minőség és nem szám által olvaszthat más vért magába.

Ily ideál nép azonban soha nem létezett, igaz, de azért még sincs egy nép is, mely közelebb vagy távolabb ez ideálhoz ne állana, azaz: mely más népnek átellenében olvasztó vagy olvadó ne volna. – És ím, ez tárja fel előttünk az emberi események múlt és jelen titkait, hogy valjon miért nőttek és olvadtak s miért fognak nőni és olvadni nemzetek. Minek legkomolyabban szívre veendő tanulsága az, hogy amely nép élni akar, annak okvetlen olvasztói szerepre kell emelkednie; mert elgyengülése és kora halála ellen e földön nincs más ír.

Olvasztói felsőbbiséggel kell bírni. Igen. Ámde bír-e ilyessel az, ki szeretetreméltóság és rokonszenyverjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres-, zöld- és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hóditott? Vagy bír-e az olvasztói felsőbbiséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert oly lelkesedéssel vív vére mellett, mint ő saját véreért, ahelyett hogy lovagias szellemben magához emelné,

pogányilag sújtja, s hírnevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogású olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, ízletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevetetni akarja? Vagy tán az, ki hatalomcsalódásai közt, mint oroszlánt, a sikra kiállítja a még fejletlen magyart, miképp minden erőt, minden hatalmat ellene bősziítsen, ellene riasszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett prókatori szeszéllyel mindent gáncsol, mindent ellenez, ahelyett hogy inkább a hon bármily késő javát is tűzné ki magának szempontul? Vagy tán az jár ez életkérdésben hűkeblűleg és mély felfogással el, ki...

Ámde nem szükség, tisztelt gyülekezet, folytatnom e festvényt, mert a mondottakból, mennyire képes vagyok kitárni keblem érzetét, azt hiszem, eléggé kiviláglik, nézetem szerint mily tengely körül forog létünk, és ekképp valamint nyelv, úgy nemzetiség ügyében is mi a hivatása, sőt legszentebb kötelessége nemcsak társaságunknak mint testületnek, de honunk bármily nagy, bármily kis fiának is.

Nincs a haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené, vagy azon csorbát ne ütne. Ki erkölcsileg bármily kicsinnyel is felsőbb, az terjeszt; midőn a bár hajszállal alantibb csorbít.

És e körülmény közt nemcsak a magyar vér létezik, de honunk minden ajkú lakosa. Mert valamint nemritkán inkább az ellenség hibái fűznek hírkoszorút a győzőnek homloka körül, mint személyes elsőbbségei: úgy emeli a magyar vért is e hazában minden másajkúnak alantisága, túlzása; s viszont.

S ha ez áll, mit nemigen vonhatni kétségbe, hahogy a lélek fölötti uralkodást nem zavarjuk össze a test fölött gyakorolható zsarnoksággal, és azon ámitásban nem élünk, mintha már szellemileg is hódítottunk volna, mikor anyagilag győztünk: akkor az önismeretnek tükréből, feltéve, ha őszintén és mélyen vettük abba tekintet, sok előtt tán a legváratlanabb igazságok fognak visszasugározni. Nemegy lesz köztünk még az itt jelenlevők sorában is, s annál inkább a haza tág területén, megvallani kénytelen, hogy tán éppen akkor ütött legnagyobb csorbát fajtánkon, mikor a sokaság lelkesedésétől felmagasztalva és elszé-

dítve leginkább volt azon édes hiszemben: mily óriási léptekkel, sőt sasreptileg mozdítá legyen azt elő; s egyedül azon pillanatokban munkált terjesztése körül egy kicsit, mikor magába vonulva és kevés tanúk előtt, bármily kis erényeiért is szimpátiát és utánzási vágyat ébreszte. Ez egyébiránt bármiképp legyen is, s bármennyit s -mi által járult legyen is ki-ki vérünk gyarapításához vagy olvasztásához, annyi igaz marad, miképp az általam most felhozott eszme mindenkinek csálhatlan hévmértékül szolgálhat, melynél fogva, ha saját magával őszinte s szigorú számot vetni akar, ki-ki csálhatlanul azon becses tudomáshoz jöhet, hogy valjon vérenek olvasztásán működik-e szerencsétlenül, vagy szerencsésen másokat olvaszt-e abba; honnét száraz igazságilag az foly, miképp nemcsak mulasztás, de túlhév által is lehet olvasztgatni a hazán, vagy más szavakkal: hogy nemcsak a „semmit nem tevők, álgönyörök közt élők, a haza zsírját ingyen szívók” hosszú serege járul közanyánk gyengítéséhez és végképpi meggyilkolásához, de hasonlólag a magas paripán ülők azon parancsoló osztálya is ront a hazán, mely indiszkrét negédtől hajtva, elég előkészület nélkül, minden erővel szembe szállni buzog, és ekképp úgy veszélyezteti hazánk felmagasztalási díját, mint minden fejletlen erő okvetlenül legyőzetik, ha versenygésnek indul. – Mikbül elvégre az világlik ki, hogy alkalmasint azon kevesek ápolják, dajkálják és növesztik fajtánkat leginkább, kik tőlünk tán nem is ismerve, keveset említve s éppen nem méltatva, minden pompa, zaj és követelés nélkül, szerényen, de híven járnak el Isten rendelte mindennapi hangyamunkáinkban.

Ha azonban ezen híveknek, de azért mégis gyakorlatiaknak – mely tulajdont azért emelem itt különösen ki, mert sok előtt csak a fellengős a haza hű fia – csekély számát tekintjük, kik jól-lehet nagyobbak, mint körük, mégis oly kétkedő szigorúsággal töltik be helyüket, mintha arra kettőztetett erejük sem volna elégséges – és ily ember emel hazát, és nem ellenkezője –, ha, mondom, ezen helyüket tökélyel álló híveknek csekély számát – spedig mindenben – tapasztaljuk – kiknek mennyei vigasztalás lebegjen halántékik körül –, akkor lehetetlen nemzeti olvasztó erőnk parányiségátúl vissza nem borzadnunk.

Marie-Jeanne Roland francia hölgy végepedéseinek emléke tűnik ilykor akaratlanul is előttünk fel. – E szerencsétlen, mint tudva van, mikor legnemesb ámtásibúl a rideg való göröngyére kilökve, éltenek – melyet bevégeznie kelle – tavaszkorában elérkezett volt a vesztőhely tövéhez, történetesen a szabadság szobrával, melyet néplelkesezés emelt oda, találkozáék szemközt, s helyzete iszonyatosságárúl mintegy felejtkezve, elérzékenyült kebellet így rebegett az egekbe: „Ó, szent szabadság, te égi malaszt, mennyi aljas, mennyi igazságtalan, mennyi embertelen bitorolja szent nevedet!” S így kiálthatunk mi is vérző szívvel, sőt piruló arccal fel, ha előnkbe tátong azon nemzeti önfertőztetés ásta mélység, melyet már régóta iszonyatosan feltárva látott köztünk nemegy, mikor a legmélyebb, de legveszélyesb álmot aludta még sok, s melybe még mindig örökre s könnyebben elmerülhet a magyar nemzetiség, szabadság és becsület, mint valaha. Valóban vérző szívvel, piruló arccal így kiálthatunk fel:

„Ó, dicső hazafiság, te az egek legnemesb magzatja, ki a halhatlanok sorába emeled az agyag fiait, mennyi rút, mennyi aljas búvik tisztos palástod alá, s hány ocsmány szégyenfi, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik címeddel!”

S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegismerés keserű gyümölcse által nyerheti el teljes egészességét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet, valamint embert, úgy nemzetet is valódi hivatásának fényfokára: akkor ürítsük a megismerésnek keserű serlegét fenékig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihez képest nemegy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytűl émelygésig rossz szagú vérrokonunk tartatik mentségre s kíméletre méltónak, sőt nemritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, spedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e küljelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesb mirigyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe színt, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszaszází-

több, méltó antipátiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, büns kebelre ráházolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert éppen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanússá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipátiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktúlmenten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. – S ím, ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy színpadán, s miért nem képes civilizációi szimpátiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb magyar polgári erény is odakünn. Ám mert annyi bitor fényű álhazafiságtól van környezve és elrútítva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik idebenn.

De forduljunk most el ez undok képtől, hol a maszlagos fényűli bitor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk, sőt bízunk magunkban, s fordítsuk reményeinket egy vigasztalóbb kép felé, mely szinte tárva előttünk, mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nemegy hű kedély, nemegy nemes erény virraszt még vérünk mellett. S ha igaz, miképp egyetlenegynek erényeiért százezrek bűneit bosszulatlan hagyja az egek haragja, miért nem volna reméllenünk szabad, hogy mindazon hűség, mely vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink, mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem aludt, ne volna szintoly képes azon átkot is elhárítani fejünk fölől, melyet hazánknak – fájdalom mondani – a legrégibb időktől fogva máig nemegy hűtlene, nemegy álbölcse mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bízunk magunkban, bízunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépjünk sikra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk, mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regenerációi működésé-

ben, hol minden s kivált az idő oly drága, és minden léptek anynyira gátolvák, vajmi többet mozdít a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa meg a sok lelkesedési zaj. – S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon népideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarébb dül sírgödrébe, mennyivel inkább s többen távozunk attúl; miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen állhatatossággal működve, miképp használjon, köztünk többé-kevesebbé mindegyik, sőt hazánk minden fia: vérünk mentője, népcsaládunk jótevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. – Örömteljes öntudat; s azért töltsé be helyét minden magyar hű sáfárilag. S ha nem használ, de bukunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékün, legalább azon láthatatlan tanúk végett, kik előtt tán nem egészen meg veszendőbe mindaz, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nemegy, ki nemzeti fennállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó leheletig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó.

És most, miután nem vagyok oly botor hinni, mintha előadásom csak fogékony kebelre talált vala, sőt teljesen meg vagyok győződve, miképp nézetim igen távul esnek a mai népszerű eszméktől, mert sem a nagy tömegnek nem hízelkednek, sem túlságokra fel nem hívnak, és ekképp jóakaróim (!) csekély számát tán még inkább gyérítendik, mit azonban túrnöm kell: legyen szabad a még mondandókat nem ugyan kirekesztőleg, de mégis különösen a Magyar Tudós Társaság tisztelt tagjaihoz irányoznom.

Lelkesedés nélkül csak félig-meddigi tökélyvel sem megy semmi, bár a legkisebb is. Hála ez okból, hogy hazai lelkesedésünk felébredt immár úgy, miképp külbefolyás nem süllyeszt-heti vérünket régi fagy álmaiba többé, sőt minden ellenséges beleavatkozás, mint inger, csak nevelni, szilárdítani fogja azt; hála, mondom, mert innen buzog népekre élet, s innen fejlődik rájuk jövő. Lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor tör nyavalyás lobba, lázba ki, s ekkor töb-

bet s szaporábban ront, mint maga a tespedés; hiszen valamint a pest-kerepesi színházat felrögtönzé, mert Magyarország pilanatait drágáknak tartá, s már most szinte elérte a végcélt! a csudalovat is hasonlóképp csak lelkesedés vonta be Ilionba, és a tízévi drámának véget vetett csakhamar. – Fajtánk vagy legalább annak igen nagy része egy túlságból a másikba esett, és így hihető – s bár ne volnánk kénytelenek ezen legeslegkeserűbb serleget kiüríteni –, hogy bizony helyes példákat követni s rossz példaktól óvakodni nemigen tudó vérünk is csak saját kárán fog tanulni, spedig mert valamint azelőtt előmenetelünk legsürgetőbb kérdéseit csak papirosra tudta mázolni, s életbe hozni nem bírta a tespedés; úgy kompromittálta már eddigelé is és fogja még inkább kompromittálni a túlhév, hazánk némi fiainak nyavalyás lelkesedése újraalakulásunk legsürgetőbb, legéletbevágóbb érdekeit; miszerint jövődönk valóban aggasztóbb, mint bármikor ezelőtt. Közelébb állunk ugyan azon komoly kérdés eldöntő napjához, hogy valjon leszünk-e vagy nem; ámde, mint minap olvasánk, „sziklacsúcsra” felcsigázva, honnét ugyan hátra többé nem, de előre éppen oly kevésbé léphetünk okvetlen nyakszegés nélkül, hahogy nem lépünk a lehető legnagyobb óvakodással, minden ámitás-, felhevülés- s szédelgéstől menten, mihez, megvallom, nekem napról napra fogy reményem, mert ezerszer tapasztalt és soha másképp ki nem fejtett tény, hogy hol mértéken túli erőltetés és zaklatás makacs ellenszegülést szül, ott a viszontorlások elmúlhatlanul mindig bekövetkező hada közt annyira felhevül, s oly vak s makacs szenvedélyességre fajul a nagyközönség, miképp bármily óvakodást gyanúsítva, bármily okot félrelökve, felbőszült, fékeiből kibontakozott árként mindent magával sodor a megtámadási párt, hahogy erősb; vagy csontmerevedtségre, halálos mozdulatlanságra ridegül a haza, s nincs ok, nincs rábeszélés, mely csak egyhüvelyknyi tágitást is eszközölhetne, ha viszont az ellenszegülési osztályzat győz. Mihez képest, minthogy valóban és a szavak devalvációszsüksége nélkül „sziklacsúcsra” felcsigázva, ily hangulati, ily érzési körülmények és viszonyok közt kel és alkonyodik felettünk a kétes nap, vagy bukni fog vérünk előbb, mint gondolnók, vagy magasztos, de vajmi ehes és so-

vány sasként ülhet a civilizációtúl elszigetelt szikla kúpján a magyar, míg nyagalygós, öntúlbecsülési álmainak vége nem szakad; mikor aztán már minden késő lesz talán.

Ily helyzet közt kettőztetett kötelesség, azt hiszem, hogy ki-ki lélekismeretesen betöltse helyét, s abból ki ne kalandozzék; mert a lehető legnagyobb bölcsesség is egyedül csak így képes a tespedők zátonyai s a tárogatók felbőszült elemei közt diadalosan elérni a nemzeti üdv partját.

II. Fridrik porosz fejedelem fiatal korában – így beszélik – szerfeletti hévtől hajtva bizonyos csatában lovasságával a józanság elvein annyira száguldozék túl, miképp rútul visszacsapva távul a csatatértől bizonyos híd alatt lele menedéket, hol azonban végre ráakadott – s szerencse – nem az ellenség, hanem azon örvendetes hírt hozó küldött, hogy míg ő kompromittálta a csatát, addig lépten-lépve előrenyomult törhetlen falanxával, melynek minden tagja helyét állá, ősz Schwerin, s a fiatal hévnek dacára nagy nehezen ugyan, de mégis valamiképp csak kicsikarta a győzelmi babért.

Legyünk mi, a tudós társaság tagjai, s egyáltaljában társaságunk is mint testület ily falanxnak kiegészítő része; s ha igaz, hogy nemzetiség és alkotmányos haladás azon egyedüli két faktor, melyen emelkedhetik vérünk, dolgozzunk rendíthetlen állhatatossággal, de itt is óvakodva, nehogy a régi előítéletek s szokások rabjait kétségbeesési ellentállásra felbőszítsük, nyelvünk lehető legmélyebb s legtágabb kifejtésén; mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, hanem a mély gondolatból fejlik az alkalmas szó: mégis kimondhatlan varázssal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv, s ha mint nyelv közvetlen nem is bír nagy terjesztési hatással, mégis kimondhatlanul drága kincs, mert magában rejtí a nemzeti fennmaradásnak zálogát.

Őrizzük tehát e kincset, tisztelt tudós társaság, s ápoljuk soha nem lankadó hűséggel; mert hiszen a most felhozott túlkalandozási vétekbe, melybe még az érintett nagy fejedelem is esett, éppen úgy belevergődhetnék nemzetalakulási küzdelminkben legjobb akarata ellen is nemegy honi vezér, s akkor, hahogy aggódásim mégsem volnának túlgondnak, túlféltésnek szülöttjei, de szerencsétlenül én látnék tovább, akkor egy jobb,

egy szerencsésb kornak, mely a kiábrándulás sanyar iskolájában a vesztett boldog napok kinteli visszaemlékezete közt tán egészen megsemmisítve még nem lesz, tán jól fog esni, ha jóllehet csak már négy falak közé szorítva is, még tökéletes némaságba nem dült légyen a honi nyelv.

S ím, e szomorú kép, mely koránt sincs a lehetőségek körén künn, lebegett lelkem előtt, mikor több évvel ennek előtte, noha teli a legszebb reményekkel, mégsem tudtam magamat vérrünk felette kétes állása körül soha is elámítani, és akkor gondolám: tiszta lélek, tiszta szándék és siker; vagy legalább: hűségi becsület.

S mélyebb értelemben, anélkül hogy társaságunknak legtávolabbról is valami politikai szint tulajdonítani óhajtanék, felfogásom szerint e nemesb célt hittem hű sáfárkodásunk határin nemcsak túl nem fekünni, hanem hogy társaságunk csak úgy jár el valódi szerepében, s hivatásának csak úgy felel meg magasb szellemileg, ha a magyarnak nyelvkincse körül annál anyaiabb gonddal virraszt, és annak becsét, méltóságát emelni annál inkább buzog, minél kétesb jövődő borul nemzeti önállásunkra, s minél nagyobb s nagyobb süllyedési veszélyekbe bonyolódik a hon.

A legderültebb napokban is jó a biztos menedék, s így tán honi körülményeink közt sem éppen felesleges, nyelvünkre nézve, a biztos kikötő.

Ez azonban legrosszabb eset, melyet az egek ura távolítson, és melyet tán távolítani is fog tőlünk; hiszen vajmi sokat követhet el az ifjúság aranykora büntetlen, mit férfiaknak meg nem bocsátnának a menyei lakosok; vérrünk pedig bizony ifjú, kétségtelenül igen ifjú, mert hiszen nincs az ifjúság egyetlenegy hibájának is híjával, és ez egyedüli, de semmi által ki nem pótolható kincse, ti. kifejthető léte. – Reméljünk tehát legjobbat, s dicsőség a sikeres vezetők fejére, ha kis intézetünk háttérben és nyelvmenekedési tekintetben szükségtelen, hasztalan marad örökleg.

Miután egyébiránt ok nélküli remény vajmi gyöngye alapon áll, s isteneket nem annyira a szónak, mint a tettnek imája indít, s ideje volna már, ha elvégre járszalagok nélkül vágyunk halad-

ni, a férfiúi kornak körébe lépnünk, könnyítsük és segítsük mi is elő legjobb tehetségünk szerint a haladók magasztos pályáját; buzgólkodjék ennek okáért társulatunk minden tagja nyelvünket a definíciónak lehető legtisztább fokára állítani, miáltal felette sok veszélytől megmentjük az igenis gyors léptekkel haladókat, mert hiába – s vegyük a dolgokat, mint azok vannak, és nem, mint azoknak lenniök kellene –, igen sok ember csak úgy bír tiszta logika után cselekedni, ha tisztán eszmélhet; tisztán pedig csak akkor képes eszmélni, ha tiszta, határozott szavakba öntheti érzelmit. Gazdagítsuk tehát tiszta, határozott szavakkal a haza nyelvét, s eszerint ha szerencsésen csak egyetlenegy kitételre tudna is alkalmas szót fellelni az Akadémia, úgy mindazáltal, hogy azt ne csak gyűlöletessé ne tegye, sőt általa tetszetővé is váljék az eszme; egyetlenegy szót, melyet a német így tesz ki: *Klugheit*; és azt hiszem, már-már megtette vala kötelességének jó részét társulatunk, s ha ma bukik, egészen hiába már nem élt, mert bátran kiléphet nép a nemzeti verseny dísz-, de veszélyteli terére, ha elengedőleg felfogta az érintett szó egész jelentőségét, s a gyakorlati életnek mezején, hol minduntalan kineveti a tény az elveket, annak parancsát teljesíten soha nem hagyja, minthogy ez azon tulajdon, mellyel valamint ember, úgy nemzet is, habár elibe vág is eleinte a lelkesedés, villogó ész, elragadó szónoklat, széles tudomány, elvégre mindenben győz, s mely tulajdonra ekképp minden nemzetnek nagy szüksége van, s így annál inkább fejletlen, fegyver közt többé nem, de erkölcsi sűrűlésben annál veszélyesebben forgó vérünknek.

Azon szónak azonban, mely az érintett eszmét kitenné, különösen kedvesnek, különösen rokonszenvet gerjesztőnek kellene lenni, tisztelt Akadémia; mert jaj, ha bé nem fogadja a honi kebel, minthogy akkor valódi méreggá válik, pedig mert nincs csábítóbb, nincs közönségesb és – fájdalom – nincs napirenden levőbb semmi is, kivált nálunk s kivált most, mint gyanúsítani s a nevetség színpadára állítani mindent, mi a mérséklet, óvakodás s türelem színárnyéklatát viseli bármily gyengéden is, mikre mind a gyávaság, félénkség, szűkkeblűség, sőt rosszlelkűségnek bélyegét süti vagy legalább olyannyira hajlandó sütni a fiatal hév, a magát túlbecsülő viszketeg, meg nem ritkán a polgá-

rok lelkesedését mellékes célokra ügyesen használó ravaszság. – Kedves, bájos kitételt kellene feltalálni, mondom, miképp azon nehéz, súlyos erény gyakorlata lehetőleg könnyíttessék, mely a feltalálandó bölcsesség árnyéklátú szónak életbe léptéhez van kötve; minthogy az embereknek határtalanul nagyobb, kivált az élet tavaszkorát élő része sokkal hajlandóbb gyakorlani oly tulajdonokat, melyek számos tanú előttiek, rögtön tapsot nyernek és, ha semmi mással nem, legalább honfiak meleg kézfogásával tüstént jutalmazvák, mintsem zarándokilag oly erényeknek élni – és azért nevezém az ilyeseket nehezeknek, súlyosoknak –, melyek fel nem fogva, félreértve, gyanúsítva, sőt néha a rágalom és gyűlölet legkeserűbb mérgével illetve, rendszerint egyedül az életnek fagy szakán aratnak hálakedélyt, sőt oly sokszor egyedül a sírhant alatt.

Mozdítsuk tehát elő, könnyítsük, ha bármily kicsiben is, az ily erények gyakorolhatását, mennyire csak bírjuk, mert kialakulásunk hosszadalmas, szövevényes, göröngyeli pályáján egyedül ezek által tarthatjuk magunkat fenn, s emelkedhetünk más népek fölé; és azért keressünk azon annyiszor gyanúsított tulajdonra helyes, alkalmas, magához édesgető kitételt előlege-sen, mely minden erények közt legtovább vezet – tán megszere-ti és szert tesz rá, ki még híjával van –, mely mindnyájunk előtt, mint érintém, a *Klugheit* szó alatt ugyan eléggé ismeretes már, csakhoggy mindnyájának cselekvési szótárában, valamint ma-gyar szóval nincs kitéve eddigelé, úgy soknak csak eszméjében sem foganzott még; mihez képest e kis szócaska életbe hozása, e kis ige testté alakítása által is járuljunk ahhoz, hogy Magyaror-szág ne csak külsőleg és ámítólag jó színűnek, megelégtünk, gazdagnak, fényesnek lássék; ámde mindig növekedve s hosszú időkre terjedve belsőképp is valódilag jó egészségű, boldog, di-cső és hatalmas legyen!

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

1842–1846

ÜDVLELDE

1842–1843

(Részlet)

FELVILÁGOSÍTÁS

Ezen értekezés első része egy nemzeti temetőnek megalapítását tárgyalja. Walhalla az eszmét tán érthetőbben kitette volna. Én azonban „Üdvleldét” egy kis megszokással szintoly érthetőnek és efölött magyarosabbnak és csinosbnak is tartom, mint a három a-val bővelkedő Walhallát. Mások e következő kitételeket hiszik jobban megfelelőeknek: diadla, nyugda, emlékde, csönde. – Már akármi jobb s -mi tetszik is jobban, most ide nem tartozó; elég, hogy Üdvleldét nemzeti temető címűül kívánom használni ez alkalommal.

Bármilyen legyen hitünk, vallásunk; ha szórakodás által egészen el nem szédül fejünk, s tökéletes állatiságba nem merülünk, bizonyosan fel-felnyilvánul néha előttünk életünk komolyabb pillanatiban saját belsők. Semmiségünk, létünknek hajszálon függése s belbecsünknek vajmi csekély volta tárva áll akkor előttünk, s visszaborzadva minél előbb menekedni törekedünk ez iszonyatos öntudattúl; s meglehet, a fiatalsági hév, szerelem, nagyravágyás, kincs s hírkoszorú utáni ittas felingerültségünk s általános szórakodásinkban menekedünk is, és évekig élünk hatalmunk, bölcsességünk s erényeink édes önámításai vagy egyéb ábrándaink között. – Az élet alkonyán azonban, és néha az önmegismerés keserű gyümölcsének véletlen megízlelése által előbb is, mikor mindinkább sürget valami magasb hatalom magunkkal számvetésre, egymás után eltűnnek a magunk alkotta mennyország varázsképei, s tisztán látjuk, földileg szólva, bármilyen jó és derék embereknek tartatánk és ilyesek valóban voltunk is, mily felette parányi az, mire némi megleléssel tekinthetünk vissza, s azon kevés is mily salakteli; midőn indulatunk, szenvedélyünk, gyengéink kicsapongási felhalmozva mutatkoznak keblünk tükrében, s a kétség görcse vonja mellünket össze: vajon hátramaradó létünk elég hosszú leendő-e, s mi elég erőt fogunk-e lelteni magunkban mindannak csak távulról is

helyrehozására, mit lepergett létünkben elmulasztánk, elhibáztánk, sőt elrontánk; s akkor, ha földi diadalink netaláni tömjéne s innen fakadó gögteli elbizottságunk tökéletesen el nem vakít, vagy állati kábultságba merülve eszmélőtehetségünk egészen el nem hágy, leomlani leszünk kénytelenek azon láthatatlan menygyei hatalmak előtt, kiknek kezeiben, habár sajátlag legszabaddabbak, átalján véve mégiscsak eszközként szolgálunk. – Sok erős hajlandó ugyan az ellentállásra ilykor, s független iparkodik mozogni a nagy egyetemben; de hiába, s bármily nagyon is viselné homlokán eredetének az istenekkel háborúban volt jeleit, táruljanak előtte csak az öröklét kapui fel, de higgadt, éber állapotban minden mámortúl menten: s földi nyomorúságánál fogva összerogyik. – Bús és komoly az emberiség sorsa, s még a legerősbek lelke is megborzad, ha pillanatilag felgördülnek annak kárpitjai.

Embersorsával lehetőleg kibékülni s elszánással élni emberileg, marad is azért a földi legfőbb bölcsességnek öszvege; s ha van valami, mi képes angyali vágyaink és állati gyengéink szüntelen harcai közt némi irt bájolni létünk komolyabb pillanatira, mikor magunkba szállunk, melyek azonban, noha keserűek, bizonyosan mégis a legmagasztosbak, mert a leglelkiebbek: az valóban semmi egyéb, mint azon szomj, azon őszinte vágy, jóllehet a nagy egyetemben egyedül efemer férgek vagyunk, habár csak láthatatlan parányt is, tiszta lélekkel hordani a határtalan mindenség feldicsőítéséhez. – S az emberség milliárdnyi csáb-szövevényei közt ugyan mily úton mívelhetni ezt legbiztosabban? Valóban sem a hírsomj, földi nagyság, kincs és hatalom álfényű köreiben, sem az oly könnyen elkábuló sokaság apoteózisai közt, hanem egyedül azon egyszerű viszonyokban, melyek közé minden halandó állíttaték, s hol Scytha Anacharsis* lelé

* Lehetetlen Barthélemy e cím alatt ismert jeles összvonatárul elég magas dicsérettel szólni; mert az valóban igazi raktára a legnevesb, legszellemibb eszméknek. Deáki Filep Sámuel adá fordítását, melyet – vagy az eredetit – nem olvasni nemcsak vétek, de valóságos saját-megrövidítés.

üdvét, mikor bejárván a világ legkitűnőbb részeit s bámulván más nemzetek nagyságát, meg nem romlott gyermeki kedéllyel s örömittasan tért ismét pásztornépéhez vissza, s mint hő rokon, hű barát, hű hazafi s hű embertárs lehelé ki végleheletét; jutalmul pedig a hűség azon díját nyeré, mely a lelkesnek – ki azonban, míg ember, emberileg s nem föld fölötti légkörben él – legédenibb: közmeztiszteltetést és sírhantjára a honfi-hálakoszorút.

S ím, e felfogás – miután a polgári erények egyszerű szabályt hirdetem csekély erőm szerint, mióta számot veték magammal, és mennyire ezer gyengéim közt bírtam, tetteleg is törekedém azok hervadhatlan báját másokkal is megszerettetni – e felfogás, mondom, hozott már több évek előtt azon gondolatra, melyet *Kelet népe* című legközelebbi közlésemben nyilváníték: nem volna-e nemzeti kifejlésünk lépcsőfokozati közt a teendők során tán az is, hogy mint az érintett munkámban hozám fel, a budai hegyekben, honunk közepén s ekképp némileg szívében állítnánk temetőt, egy szabad ég alatti Üdvleldét. „Hadd lenne vérünk jobb része ott jutalmul, vagy ha buknunk kell, lenne a magyar, kinek ehhez kedve van, végvigasztalásul halálban legalább egyesülve, ha nem tudott életben egyesülni, és nem bírta értelme által az elsüllyedéstől megmenteni magát; s hadd lelné e helyen a hátramaradtak megemlékezés-hálavirágít a derék, vagy azoknak legalább szánakozását a magyarnak végomladéka.”

Nagyon tartottam, mennyire fogna ez soknak visszatetszeni vagy inkább sok által semmibe sem vétetni s ekképp becsméreltetni, s nemcsak azért, mert tán nem egészen mindennapi, hanem legfőképp, mert mai időkben nálunk némelyek kivétel nélkül oly túlcsapongólag keverének akármibe is költészetit s szellemi, hogy sok valóban, a megemészthetlen ábrándok árjátúl agyszólván csömört kapva, a pozitivitás oly rideg mezejére süllyede, honnét a legkisebb felemelkedés is szánakozó léghajózásnak mutatkozik. S igazam volt; mert Üdvleldém értésére nemcsak egy, a mindennapi örömök szűk körében keringelő uracsnak ajkai redőztek szánakozó gúnymosolyra, de még a leg-lelkesbek is, kiknek – fájdalom – egyikét azóta közölünk kiraga-

dá a végzés vaskarja*, s kit most ravatal borít, vajmi könnyűszerrel kezelték azt, mit én – mint az most tán kiviláguland – korántsem mint a teendők legsürgetőbbikét, mint valami életkérdést vagy minden sebeinkre írt hozó *panaceát* és ekképp köztehetséggel létesítendő, de csak mint olyasvalamit hoztam fel, mi tán nem éppen időn künti volna; mert fajtánknak, azt hiszem, felette üdvös „magába szállását” tán nagyobb mértékben mozdíthatná elé, mint sok egyéb határ nélkül fontosabbnak látszó; s minek élvezete – ha kérdésben nem akarjuk venni, hogy elhunytunk után nemzeti nyilvános háladatnak tárgyai lenni legalább hátramaradtainkra nézve élvezet – tán éppen azokat fogja illetni legelőbb, ha ti. csakugyan létesül az általam most ismét felhozott Üdvlelde – mit hiszek –, kik kebleikben teli a legnemesb vággyal, ritka elmebeli tehetségüknél fogva az élet nagyobb szerepeinek játszására látszanak meghívva, s tán magok sem sejték, mily nagyon közel állnak sírukhoz, s ekképp nem gondolák, hogy legalább rájuk nézve, hamvaik számára oly helynek s oly közméltányságnak keresése volna a teendők legeslegelsőbbike, hol az igazság szava előtt a legfelhevültebb pártak rágalma is elnémul, és ekképp kibontakozva minden kisebbítő szenvedélyből, biztos révpartra köt ki az érdem.

A nemtetszésnek s kevés méltánylásnak érzete azonban nem tartóztatott az eszmének szőnyegre hozatalátul, valamint az most sem hátráltat annak tán végképp megalapításátul is; jöllehet most sem érzem kevesebbé, mennyire fogna annyi és oly sürgető tennivalóink közt ily különö bélyegű kísérlet visszatetszeni soknak, sőt nemegy által a legméltányosbnak látszó gúny fullánkjával is érintetni.

„Hallották már – előre tudom, így fog e dologról némi szomszéd, sőt tán némi magyar is ítélni –, most panteont is emel magának a magyar! Kár, hogy – mint mondják – nem lesz teteje, és

* E közülünk kiragadott: Gróf Dessewffy Aurél, ki 1842-i február 9-én költözött jobb világra, s ki noha *X Y Z könyvében* érdemen túl sok dicséretet hoz rólam fel, üdvleldei eszmémet nemigen méltánylatni, sőt egyenesen azon nyavalyás ábrándok közé sorozni látszék, melyektől honunk újabb velőkben annyira felcsordult.

ekképp az ott lerakandó nagy emberek rútul meg fognak ázni. Valóban szánakozásra méltó, mi mindenre nem fakad a mai magyar! Hátramaradásai szám nélküliek, a tennivalók sora aggasztó, pénze pedig alig van, s most holtakra fordítsa kis tehetőségét! hogy bizonyos maguk képzelte – vagy inkább: egyik a másikra fogta nagy emberek egymást tömjénezzék, midőn a magyar földön annyi élőknek még néha rágni való kenyere sincs. Ez valóban tűrhetlen. Vagy tán az indítványozó akar magának szép olcsón és szép okosan nemzeti sírboltot emelni, és előre eldéli az egykori maga rendelte apoteózisának ünnepét; ő, ki mindig idő előttiekről, józan logikáról, a teendők ABC-rendéről oktatólag *perorál*, s gáncsos észrevétel, sőt keserű felszólalás nélkül soha nem hagyja mások eszméit, noha bizony számtalan van, mi csakugyan hasznosb, mint egy temető.” – Így fognak szólni, sőt a külföld majmolásával vádolni, nem kétlem. És alkalmasint sok ideig – tán örökig – fog felette közönyös, sőt boszszantó vagy szánakozó kacajt gerjesztő állapotban tengeni az egész, ha ti. nem fejlődik az célszerűleg ki, s ha mindenekelőtt a magyar nem fog jobban kitisztulni salakjaiból, mint eddigelé.

A nevetséges a magasztosnak tőszomszédja, miképp az, mi másutt s más körülmények közt magasztos, nálunk s a mi bonyodalmink között felette aljas lehet; midőn viszont az, mi különösségénél és kised kezdeténél fogva ma közönyös, józan alkalmazás által lassanként a legdicsőbbre emelkedhetik.

Kerítsünk be néhány négyszegöl homloklapályt Pest városának tövében, közel mulattató helyhez vagy tán a barom- s lóvásárhoz szomszédilag; ültessük be azt ákácfaival, és tépesítsük e temetőt márúl holnapra minél nagyobb számmal, hadd bámuljon a külföld nagy embereink egybesaraglyázott nagy mennyiségén; vallásra, születésre, polgári hitre azonban illő (?) tekintettel legyünk, miképp csak egyszínűek, egy családiak s egy véleményűek lellessék ott nyugtokat, azaz csak Róma felkentjei, vagy egyedül a reformáció hősei, vagy végre csupán óhitűek, vagy unitáriusok, vagy izraeliták s effélék, de csak világért egymással összekeverve ne lellessék ott rokonkeblű hátramaradtaik hálásírkövét; s színtez okból a nemzetnek egyedül csak „tejfele” vagy csupán csak „népe” leljen itten helyt, mint nem ke-

vésbé vagy egyedül szolgálatban voltak, vagy csupán függetlenek (!), mert függni nem akartak, vagy szolgálatot nem kaptak, fogadtathassanak itt bé. – Jeleljük végre asztalokat görbítő vagy reszpublikai egyszerűség követelésével fűszerezett lakomáink alkalmával egymást üdvleldei laktársul előre ki, s minden többség iránti némi alkalmaknál, ha ti. rájuk szorulunk, még egészen le nem tett csúszó-mászó szokásinkhoz képest, ragaszszuk még éltünkben a nagyok hosszú címsorához farkul az üdvleldei virtualitást is, mit ezeknek számosjba tán, mint sok más megbecsülést, túrni, de az őszinteség pillanatiban maga fog alkalmasint legnevettségesebbé tenni, mert „világi embernek” mi nagy jutalom volna is az eltemettetés, mikor úgyis mindennek vége (!); a nép embereit pedig biztosítsuk kivétel nélkül, mi magától értetődik, és természetesen bevett szokásként a „nemzet nevében”, annak idején a lehető legfényesb kíséretről s fogadásról az Üdvleldében, s ott a lehető legmagasb emlékkörül; vagy vegyünk viszont be összevissza minden hígvelejű ábrándit, minden lágyszívű fantasztát, ki sokat akart, de kivinni annál kevesebbet bírt, s legyen csak csordultig megtöltve ezen a nagyobb érdemnek kitüntetésére szánt hely minden dibdábbal; s maradjon elvégre – mi mindezeknél magasb szempont – Magyarország *in statu quo*, dísztelen mocsárjai s undok homokbuckái, s mi ezeknél több, nemzeti fejletlensége s szellemi majd pangása, majd túlcsapongása közt sat., és higgyük el, nemcsak közönséges temető válik belőle, de okvetlen – mert követeléssel jár, melynek azonban semmi meg nem felel – bosszantó, sőt kacajt vagy szánakozást gerjesztő tárggyá is fajul és süllyed az egész.

Tegyük fel viszont, ha idővel tenger veszélyek és bajak után, mikből megtörhetlen türelemmel és bajnoki elszánással némi-
leg kibontakozánk, végképp üdülni kezdene vérünk, s ahelyett, hogy most háladatlan teóriákban, felszínes kísérletekben és irigy agyarkodások és hiú „mindegyik akarja vinni a kolompot”-féltékenységek közt pazéroljuk el legjobb erőnket, egy lelkes nemzetté forrna mindinkább össze a magyar, mely nemcsak elágazó lelkesedéssel, de az állodalom minden tagját átható közszellemmel bír, s ha akkor a szerencsésb ivadék elhunyt

jobbaink néhányait, kik a kísértet óráiban el nem csüggedének, de öröki elbukástúl megmenték s mind magasbra emelék a magyart, miről nemzet szigorúan ítelt, a mindennapi élet elszóró körén túlemelve honunk központi hegyeiben már nyugodva lenné: s vajon azt hisszük, nem fogna az akkor éppen oly szent érzelmeket gerjeszteni minden nemesb kebelben, mint az most, az Istennek nem elég tiszta – az ármánynak ellenben nem elég erős voltunknál fogva, némi kevés kivétellel ma általánosan véve, alkalmasint a nevetségesnek vagy legalább a felette közönyösnek színében jelenik meg?

Tegyük fel e jobbra fordulást – s kérдем, miért ne tennénk ilyest fel; mert hiszen ha kifejthetési erőnkben s szebb jövődönkben nem bízunk, akkor inkább tüstént dőlünk sírba, minthogy kifejthetési erőnk hihetőségén és szebb jövődönk reményén kívül de legkisebbel sem bírunk – akármiként ábrándozzék is, tudja Isten, mily elsőségünkről a felszínes elbizottság vagy a magát kéjképekben ringató hazai kedély, mivel a „valónak” ítélőszéke előtt csak távulról is mint „tökéletessel” kérkedni volna jogunk –; tegyük tehát e jobbra fordulást fel, és meglátjuk rögtön, nem oly igen nevetséges vagy közönyös színben fog eszmém mutatkozni, kivált ha emlékezetünkbe akarjuk hozni, hogy a megbecsültetés ilyféle nyughelyei már régi időkben is léteztek, mikor többek közt Egyiptom szigorú ítéletet hozott az elhunytakról, mitől a jobb ember éppen nem retteg, s újabb időkben több más nemzettel nagy Britannia is mily magaslelkűleg jutalmazza meg a hazáért jól érdemlett fiait, hol úton-útfélen nemzet emelte szobrai mutatkoznak az elhunyt híveknek, s hol Westminster tiszteletes boltozatai közé a legáltalibb sem léphet mély megilletődés és elérzékenyült kedély nélkül; mert ott a költő, valamint a státus embere, halálos sebektől elvérzett bajnok, mint nemkülönben a gőzerő szerencsés alkalmazója sat., szóval: minden igyekezet, mely isteni szikra által sikerre vagy érdemre fejlett, és ekképp bármily különös utakon is a haza-, általa az emberiség- s ezáltal a mindenségnek feldicsőítéséhez járult, egyiránt nyeri el nemcsak nyughelyét, de a hazafiak, sőt az egész emberiség közmegtisztelését is. – S ha erre figyelmezzünk, ha ezt átgondoljuk, nemde tüstént jó-

zanabb színben jelenik meg zsenge tervezetem, úgyhogy valóban, ha a lelki örömök élvezete csak egy kissé van is ingyünk szerint, és Istenben s magunkban bízunk, hogy fajtánkbul még lesz valami: lehetetlen, miképp a felhoztaikat minden legkisebb méltánylat nélkül a nevetségesnek színpadára állítsuk.

Minden azonban az eszmének alkalmazásátul függ, mi ha rövidlátólag, a dolog csak egy oldalát tekintve, rögtönözve s általjában szűk- vagy igenis tágkeblűleg történik, lehetetlen, miszerint a már kezdetben elhibázott csak szaporán ismét tönkre nem dűljön, vagy legalább virágtalan állapotjából valaha is kivergődhessék; s okvetlen mindenkorra el lesz hibázva az egész. Ámde ennek eszközlése, úgy, hogy már megindultakor, zsenge korában bírjon némi méltósággal nemzeti temetőnk, nem oly könnyű, kivált ránk, magyarokra nézve nem, kik – a vallásos, de divatot többé nem határozó törököt kivéve, ki hasonlólág különös becsben tartja jól érdemlett elhunytait – oly szomszédok által vagyunk környezve, kik efféle nemzetemetői eszmék iránt általján nem felette nagy szimpátiával viseltetnek, s kik amellet, hogy ilyeseket velük született elménckedésüknél fogva sokszor igen diadalmasan torzzá tesznek, vérünk tán éppen legjobbjait rendszerint felette különcködő, gyakorlati életre éppen nem való léghajósoknak tarták. Eleinte nagy szimpátiára tehát nemigen számolhatunk, és azért annál óvakodóbbaknak kell lennünk elhunyt honfiaink kiválasztásában, mert csak így adhatunk a tárgynak némi méltóságot. [...]

EGY KIS FŐVÁROSI PLETYKA

1843

Míg valami komolyabbal, például az adó kérdésének boncolásával, lesz szerencsénk szolgálhatni, legyen szabad addig is egy kis jó szándékú s csak most nemrégiben koratavaszilag és burjánilag kibújt *magyar fővárosi pletykát* felhoznunk.

Azon mindenre, mi egy kissé szokatlanabb, nemesb s magasb, agyarkodó „faj”, mely mindent megrontani vagy legalább megfertőztetni vágyik, s melynek Magyarország s kivált ikerfő-

városa sincs éppen híjával, ismét új bizonyosságát adá, hogy korántsem fáradott még ki a most épülőben levő hidat a nagyközönség előtt, mennyire csak bírja, kétséges színbe állítani; mert jöllehet némileg megtörött jó szándékú reménye már, miszerint annak bevégeztét hátráltatni és így az egész vállalatot megsemmisíteni tán többé nem tudná, azért *pour l'acquit de sa belle conscience* – szép lélekismeretének megnyugtatóására – meg nem szűnik lehető legkövetkezetesebben az ellen legalább – ugatni.

E dicső „faj” az itt elősorolandó sáncok mögött védelmezte híd dolgában a „jó ügyet”, hogy ti. ne legyen belőle semmi. S ugyanis: miután ügyyel-bajjal s Isten segítségével – s köztünk maradjon a szó, mert „elaludt az ellenség, vagy minket fel sem vett, hanem megvetett” – nagy nehezen megszületék a híd építését rendelő 1836-ki 26-dik törvénycikk, mindenekelőtt az vala a kérdés: hogy ugyan ki fogna vállalkozni; akkor az érintett „faj” különös lelkesedésre hevült és vénasszonyok s vénasszonyosok által úton-útfélen pletykáztatá, hirdetgeté, hogy annak ugyancsak bolondgombát kellett vala ennie, ki Budát és Pestet állóhíddal hinné összeköthetni és otrombául ilyesre kockáztatná pénzeit; e két várost, irgalmas Isten, melyet a hatalmasbnál hatalmasb „szőke” vagy inkább „halvány” Duna vág ketté, ezen irtózatoss, különösbnél különösb hatalmú magyar (!) folyam, amilyen hetedhét országban, sőt széles világ hátán sem fordul több elé. – E manőver azonban nem használt, mert báró Sina felvállalta a híd építését. S így első sáncából, mely mögé bújt, ki lön csapva, ki lön verve a „faj”.

Ámde mire vetemült most? Mindent elkövetett a nagyközönségnek – melynek örvendnie kellett volna, hogy oly hatalmas kezek fogák fel az ügyet, miszerint okvetlen „ténnyé fogna válni az ige” – a vállalkozó elleni felingerlése, felusztása végett; mert hiszen huszonnég óra alatt annyira kihomályosodott szeme – mindig a felhozott szeretetreméltó fajról szólok –, miképp ott, hol azelőtt a hatalmas Dunába egyedül negédesen belehajgált pénzeket bírt észrevenni csak, egyszerre igazi perui aranybányákat látott agg Ister habjaiból kiemelkedni. „Meg vagyunk csalva, vagy inkább, meg van csalva az ország” – ilyeseket trombitázott is ezért a közönség fülébe végitéletileg; s mi-

után soknak, ki jöllehet azelőtt alig tudta, hogy van hazája, s azt még kevésbé, mikepp ahhoz őt bizonyos kötelességek is köt-
 nek, felebredt lélekismerete s megesett szíve azon, hogy maga-
 nak, ha *élne*, vagy fíának, vagy legalább *utódjának*, ha volna (a
 hid megnyitásátul kezdve) szinte nyolcvanhet évig egy-egy
 krajcárt kellene fizetni a budapesti hidon, ha ti. veletlenül oda-
 kerülne, vagy néha Bécsből vagy akárhonnan tan odavergőd-
 nek, miáltal természetesen rutul ki volna figurazva a boldogta-
 lan haza; miután, mondom, a sok trombitazas s hazrul hazra
 kullogás s meg nem szűnő „becsületörles” által ugyiszólván el-
 kábitva, vegkepp elhitte a közönseg nagy része, mikepp baro
 Sina a hid alatt valódi és kimeríthetlen kincsforrast fedezett fel
 a haza nagy karara: nincs ragalom, nincs piszok, mely a koszo-
 netet érdemlő és egykor bizonyosan arató vállalkozó ellen ne
 lett volna minden oldalrul gördítve es hajítva; mi, meg kell val-
 lani, felette szerencses és mely kutfőből buzgó ötlet és fogas
 volt némely új vállalatra, melyre honunknak oly sürgető szük-
 sege volna, különös kedvet es etvagyat ebreszteni a világ „pen-
 zeseiben” úgy, hogy elvegre meg arcsokkentesi, lefele kotyave-
 tyezési konkurrencia is tamadt, miáltal a „fai” csaknem elérte
 céljat, mert majdhogy vissza nem utasíttatek az országgyűlés-
 hez a szakadatlan veszélyek közt remegő hid, hol a „fai”-nak
 meg nem szűnő izgatásihoz kepest alkalmasint, sőt felette hihe-
 tőleg ismet sarkaibul dül, spedig örökre az egész. A manőver
 azonban itt sem használt; mert az országos kuldöttseg többsege
 minden *extra et intra muros* elhatszott fondorkodasok dacára
 győzött, az ellenfél pedig *gloriosae memoriae* reszint saját fenyé-
 be, reszint baro Sina hatalomkörebe olvadt. S így a „fai” maso-
 dik sancabul is kiugratott, kiveretett derekasan.

De azért nem csügged, s *via nova* Sz. Pal fordulasaikint – csak-
 hogy Pal jora, a „fai” ellenben meg kajanabbra fordult – marul
 holnapra nagy *compunctio*val s mintegy megbanva tettet, a leg-
 edesb hypocrita keppel egyszerre megint csak azt hirdeti: hogy
 bizony igazsagtalan volt a vállalat s kivált a fővállalkozó ellen;
 mert nemcsak nyereséget vagy éppen kincsforrast nem lát ő, ti.
 a „fai” a híd-vállalatban többé – s most már tisztanlatasaert jot-
 allhatna –, sőt bizonyosan (!?) tudia, miszerint a hid építése any-

nyi veszéllyel s kivált annyi költséggel járna, mihez képest báró Sina és társai inkább oszlopot, mint gáncsot és rágalmat érdemlettek volna, a haza oltárára oly nagy kockáztatással, sőt bizonyos veszteséggel kitett pénzázdozatunkért. És ezt is elhitte a közönség nagy része, melyben oly józan ítélőtehetséget szeret toltetni sok vagy inkább: van érdekében; holott ezen nemigen mély manővernek pusztá kézzel foghatása csak abban állott: a vállalat hitelét megtörni, miszerint ne lennének a részvények kelendők, és ekképp pénz híja miatt dülne tönkre a dolog. Azonban itt sem sült el a szép szándékú taktika: mert a részvények részint mégis elkeltek; részint pedig a fővállalkozó nem oly könnyen kimeríthető tehetségében lelék alapukat. S így diadalosan bizony harmadik sáncából is ki lőn csapva, ki lőn verve e felette alkalmatlan „faj”; s nagyszerűleg megindult a hídnak építése.

Kétségbeesési kínok közé süllyed erre az, miképp legőszintébb szándékánál, legállhatatosabb szorgalmánál fogva sem vala képes megrontani azt. Halálos némaságban kelnek, alkonyodnak eszerint napjai, csak itt-ott hallatik néha szó, mely nyilván elárulja, mily epesztő tövis ül lelkében, hogy végre, s mi több s annál kínosb: saját szeme előtt emelkednék Magyarországhban is valami fel, mi lepergett sötét századaink hosszú sora után a szakadatlan fecskefészek-készítvényeink közt valahára már megérdemelné s bátran viselhetné homlokán „a nemzeti nagyság bélyegét”; egy emlék, mely ha egykoron, mint minden a nap alatt, elpusztul is, a volt nagyságnak vagy legalább a volt magash felfogásnak vajmi jelesb és nagyobbyszerű romjaiból fog a legkésőbb utód előtt is büszkélkedhetni; mint büszkélkedhetik nagy Korvinunk alkalmasint sártéglából épült s mégis a tág világon – ti. Magyarország határai közt – elhíresített fejedelmi palotája, minthogy egyetlenegy kissé díszesb kövére sem akadhatni bárhol is; s mint büszkélkedhetik szikla-eromra rideg sasfészekként felcsigázott s egyedül mindent nagyítóüvegen át nézni szerető képzeletinkben nagyszerű Visegrád.

Már e nagy csapás által leverve ugyan, de azért a „faj” megtörve még nincs. Ha nem vagyunk is képesek – így suttoznak

maguk közt – ez esetben rommá dönteni a vállalatot, akadályoztassuk, nehezítsük azt legalább tehetségünk szerint, s mindekelőtt fertőztessük mindazok hírnevét, lehetőleg, kik a vállallattal s kivált annak kivitelével vannak szorosb érintkezésben; mert így, ha a hidat nem ronthatjuk is meg többé, legalább hátráltatni fogjuk hasonló új vállalatok egykönnyeni életbe lépését; mert legyenek csak a kitünőbb kapacitások meg a nagy pénztehetségek, melyek szinte nem oly mindennapi madarak, s melyeket a nem oly igen okos nemzetek (!), mint a magyar, minden módon magukhoz édesgetni, csábítgatni, varázsolni s maguknál tartani semmit sem mulasztanak el, semmit kísérletlenül nem hagynak, legyenek csak ezek már kezdetnél, már első alkalomnál egyszerűen többszer jól bepiszkolva, jól legyalázva: s kétségkívül nagyobbszerű privát vállalatokat tekintve megint hosszabb időre, tán századokra hátra lesz lökve a magyar; mint-hogy gyakorlatilag véve ily kombináció, ti. ügyességet és kész nagy tőkéket képviselő egyedek nélkül semmi nagyobb vállalatot nem létesíthetni, s emellett mindenki, kivált külföldi vagy kinek másutt *jobb a dolga* – mi felette nagy fejtörés nélkül könnyen elérhető –, nemigen érez magában különös vonzalmat elismerés és köszönet helyett meg nem szűnő sárdobálások és bepiszkolások közt a magyar nemzet szolgálatára mód nélküli kedvvel és állhatatossággal költeni pénzét, idejét, tudományát. Dolgozzunk tehát „becsületörlő”, „jó hírt s nevet szecskázó” vagy inkább – s tudom, miért – „elhegedülő” műveinkkel éjjelnappal; mert másképp – s itt vigyázzunk – a most szebb lelkületre fejledező, csakhogy, fájdalom, annyiakban félrevezetett magyar, a híd nagyszerűségétül elcsábítva, még végre könnyen hajlamot is kaphatna a *nagyobbszerűekhez* (!), kivált ha ezen példából átlátni kezdené, jól kombinált terv után egy kis összetartással aránylag mily könnyűszerrel lehetne legnagyobbakat létesíteni s anélkül, hogy azáltal a nemzetnek tehetsége de csak legtávolabbról is kockáztatnék, mint az a híd dolgában éppen nincs kockáztatva; mert ha fel nem épül vagy megbomlik az, pénzileg mit sem vesz a haza, de egyedül azokat éri az egész kár, kik – e sark körül forog a dolog – nem „parancsbúl”, nem „kényszerítve”, hanem önkint állottak a vállalathoz vagy vette-

nek abban részt; ha pedig felépül s egyhamar el nem dűl – mi, fájdalom, ti. a „faj”-ra nézve felette gyötrő fájdalom, az elsőt tekintve igen hihető, sőt bizonyos, a másodikat tekintve ellenben éppen nem hihető, sőt egy cseppet sem kell attúl tartani –, akkor az egész teher, mely a nemzetet éri, csak abból áll, hogy annak minden tagja, mint nemkülönben minden más, ki Budapestre kerül, éppen úgy fogja krajcárát vagy forintját fizetni, ha a hidat használni kívánja, valamint a színházban, boltban, vendéglőben, szóval: mindenütt többet-kevesebbet hasonlólag azon lépcsőzet szerint fizet most és fog fizetni örökleg mindenki, mihez képest ti. karzatot vagy páholyt használni, egy garas árú cérnát vagy százforintos bundát vásárlani, váli bort vagy franc pezsgőt fogyasztani méltóztatik és fog méltóztatni.

Mily *iszonyatos* dolog, mily szörnyű veszély kerekedhetnék ebből, ha ezt elvégre észrevenni s átlátni kezdené a most szebb lelkületre fejledező magyar, és a nagyobbbszerűekhez egy kis kedvet, egy kis hajlamot is kapna; mert akkor a kitűnőbb kapacitásokat és nagyobb pénztehetségeket jobban megbecsülve (s hazájába édesgetve) – ó, kimondhatlan szerencsétlenség! Magyarországból Britannia útmutatása szerint valóban még valami nagyobbbszerű is lehetne, hol, mint tudva van, a legtöbb, a legnagyobbbszerű nem a nemzet vagy éppen a kormány, de privát társaságok által vitetik végbe. Ez márpedig felette aggasztó volna, ha ti. Magyarországból is így fordulna a dolog, hol a kormány ezer akadály közt legjobb akarattal sem tehet sokat: a nemzetet (!) ellenben szám nélküli – az ökörszemtől kezdve a struccmadárig – divergáló tekintélyeik közt egy-egy nagyobb célra egyesíteni most még legalább aligha még egy *cherub*nak is sikerülne, feltéve, ha tüzes pallosát a játékból kihagyná; azért volna ez pedig oly igen aggasztó, mert a kormányszatnak felette sok nehézségei és vérünknek mostani spekulatív hajlama és idegoda vonzó viszketege közt addig is, míg ezek őszinte és szilárd kézfogásra melegülnek, körülményekhez illő jól kombinált s jól vezérlett vállalatok valódi csodákat vihetnének végbe, miknek ha nem is a legnagyobbika, tán mégis leghasznosbja az volna, melyhez képest a legelsőtől a legutolsóig lassan át kezdé látni a nagyobb s mindenestre az értelmesb rész, hogy jóllehet egye-

dül felemelkedett gondolkodású kormány és hazáját bálványozó közönség alkotja a nemzeti nagyság azon fénykörét, mely nélkül az életnek semmi költészete nincs, azért emberileg és gyakorlatilag szólva, nemzeti nagyságnak valódi és tartós alapját mégsem veti semmi is meg oly biztosan és oly szilárdan, mint a közérdekkel harmóniában levő egyedi s társasági érdekek. „Öröljük tehát – így a »faj« – a vállalkozók becsületét, aprítsuk jó hírnevét tehetségünk szerint; mert így, ha a híd építését nem gátolhatjuk is többé, legalább jövő, hasonlólag nagyszerű vállalatokra nézve – a most mondottak szerint – éppen ott sebezzen meg halálosan a hazát, honnét addig is, míg kormány és nemzet hathatós közmunkásságra szövetkezik – s itt vigyázzunk –, olyasokat vihet végbe, miket egy résznek se legyen oka később megbánnia, gyakorlatilag véve és ámitás nélkül egyedül veheti eredetét valami nagyobbszerű sikeres. Dolgozzunk tehát lankadásra nem térő buzgalommal. Rágalmazzunk, pletykázzunk erőnk szerint mindenkor és mindenütt, s elvégre csak mégis megjutalmazandja 'jó szándékunkat' a romnak istene, ne csüggedjünk; mert ha csak egy kissé visszük is ügyesen szerepeinket, s nem mulasztjuk el a közönség nagyobb részének előítéleteit kellőleg méltánylani, sőt azokat *cum grano salis* néha-néha még hízelkedőleg említgetni is, s ezenfelül a római *panem et circenses*-ként mindig jól tartjuk azt szívbeli, megindulásra és könnyhullatásra számított táplálékkal; s lehetetlen, hogy azt legalább egy jó darabig még, mint gőzösök teszik, vontatóban ne tartsuk, és oda, hova nekünk tetszik, ne vontassuk, s annál hihetőbben, mert a rágalom olyan, mint a rüh; legyen csak egy azzal ellátva, s legszorgalmasan terjesztik azt a közönségnek mindazon aljasságképviselői, melyeknek Budapest sincs, szerencse neked, ármány! híjával s melyek, mint például az épülő hídnál, még most sem bírják látni a nagyobbszerűt, a világnak maga nemében legkitűnőbb művét, s mi ekképp a nemzetnek nemcsak hasznát, de még díszét is emelné, de ehelyett bosszankodnak pusztá említésén is és haragosan fordulnak attúl el, sőt elpusztultán mindenekfölött még örvidenének is; mert hiszen a szegénykéknak nagyszerűekre nincs pillanatuk, de bankák és

dongók gyanánt, mindenütt csak dög és undok után vágyik szemük, s kéjjel csak ilyeseken csügg.”

S így lőn, hogy a „faj”, miután minden sáncaiból rútul kilöketék, végre azon gondolatra jött: a rágalomnak árnyéklatilag valami egészen új szemétdombja mögé vonulnia, honnét a lánchíd építésére helyben felügyelő másodmérnök Clark Ádám becsületessége ellen puskázhassa sár- és piszokgolyóit; miszerint azt hozá különös effektussal a nagy publikum közé, hogy az érintett mérnök a híd sikerülhetésén kétségbeesve – mert a zárgátok télen át vízzel megtelvék – 600 000 pengő forinttal bizony odébbállott. S gondolhatná-e az ember, ikerfővárosunk nem egy szalon-, szalonocska-, csapszéke-, bor- és sörházában egy jó darabig szinte ezen alávaló pletyka is a konverzációi vezéreszmék közé volt sorolva! Ámde ezen sáncából is rövid napi éldelet (!?) után ki lőn vetve a magát epesztő s honunk előmenetelét vajmi erősen gátló „féregfaj”; mert Clark Ádám úr a hídhoz szolgáló külön kőbányák megtekintése után éppen nem mint szökevény, hanem minden kétségen kívül mint sokkal becsületesb ember mindazoknál, s kivált ezeknek egy fő sáfáruknál, kik efféle megtiszteltetéssel, *quia dat pira dat poma* sat., felvigasztalni remélték őt, lehető legjobb egészségben köztünk megint megjelent; a zárgátok pedig, melyek gőzerőművek által eddigelé ismét kiszivattyúztatvák, azért levének telve s nem télen át, de 24 óra alatt vízzel telisded-teli, mert mikor a kőművesmunka a tél beállásával vagy inkább hihető beállása miatt félbenszakított, felhúzatta Clark úr a zárgátok két oldalában létező, oda felette ügyesen alkalmazott zsilipeket, melyeken aztán, mert ezeknek átmérője körülbelül három láb, *ex principiis hydrotechnicis, hydraulicis naturalibusque* beléjük kellett foly-
n a a Dunának mindaddig, míg magamagátul aránysúlyba nem helyezé magát a zárgátokon benti víz a zárgátokon küntivel; e zsilipek pedig továbbá azért alkalmazvák a zárgátokra, miképp a víznek nyomását *extra* és *intra muros* (vagy inkább: *ligna*) egyenlővé lehessen tetszés szerint tenni, és ekképp a zárgátok minden más fölösleges és kontár nyomásoktól mentekké tétes-
senek; a kőművesmunka elvégre azért szüntetett meg az 1. és 2. számú zárgátokban, mert a 3. s 4. számú zárgátokban, mint-

hogy ezek még nem egészen készek, a kőművesmunkát még nem lehet megkezdeni, s ekképp az egész munkának rendes folytatása végett szükségesnek találtatott, hogy az 1. és 2. számú zárgát a 3. és 4. számút egy kissé bevárja; a 3. és 4. számú zárgátok *pro coronide* pedig azért nem lettek bevégezve, mert azokat *ex principiis politicis, magazinibus, stagnantibusque* nem lehetett előbb megkezdeni.

S ím, míg a „faj” ismét valami mást gondol ki, sőt már ki is gondolt – hogy ti. Szerbiába annyi pénz szivárgott, miképp majd nem lesz elég a pesti hídra –, legközelebbi jó szándékú pletykájának illusztrációja ez!

Szeretném tudni, ha ezen manővereknek egyik legfőbb sáfárja, ki a hídnak megrontását – nem tudom: ingyen vagy fizetésért-e, de kezdete óta – máig minden alkalommal megkísérté, és úgy látszik, a „faj”-nak ügyviselője: bizonyos egyiptusi antikvitás, emberalak, de kopóképp, ezen sorokat olvasván, éppen beretválkozik s eszerint tükörbe néz, mit más alkalommal, tudom, elmulaszt – mert lehetetlen, hogy tekintetén örvendjen –, valjon nem lesz-e kénytelen ily monológgra fakadni, ha ti. maga van, mert nem lesz oly bolond, mint haris, magát elárulni: „Te, ki hazaszeretetet, liberális eszméket, érdemes honfiak méltánylását s a közjót vajmi erősen szívedben hordozni affektálsz, ugyan – legyünk méltányosak – nem vagy-e te megvetésre méltóbb *hypocrita*; nem vagy-e te a világ legalábbvaló teremtvénye?” – S ha akkor legalább a tükröt, mely képét viasztasugározza, ízzé-porrá nem töri, bizony kár; mert úgy, igen félek, javulása örökre el van hibázva már.

És mégis ilyféle, minden szebbet, nagyobbbat elvégre megőrölő s mindent magukhoz sárba levonó férgek, kik erősebben állják útját a közjónak, mint bármi más, annyiszor, ahányszor rászedik, kivált fejletlen polgári viszonyok közt, mint nálunk, a közönség nagyobb részét; mert ha ez tapasztalja is, hogy megcsalták, legott kész megint bármily otromba pletykának hitelt adni s nyakába venni a hazugság jármát.

Mi pedig a hidat illeti, mennyire emberileg előre láthatni, minden ellenségeskedés dacára fel fog épülni az; s ha a magyart hasonló nagyobbyszerű vállalatokra nem is buzdítandja, remé-

lem, hiszem, legalább hídul fog szolgálni „jobb honi közlekedésre”, mivégett – s ez már, azt hiszem, többé nem titok – általam meg lőn pendítve; mert ha erre nem szolgál, s a híd, a világnak egy remeke, honunk szívét csak díszteleníteni fogná, igen, csak díszteleníteni, mert a hazai utak saraitúl, ha ebben megmarad a *status quo*, néha alig lehetne ahhoz csak jutni is, és a külföldinek teljes joga volna mondani: „Magyarországban mély utakat ugyan, de annál felszínesb embereket találtam”, akkor felejtem a tárgy körüli tizenkét évig tartott tikkasztó fáradozásimat, felejtem szinte annyi évig tartott félelem és remény közti tantaluszi kínaimat; s noha pénzileg is felette nagy érdekemben van annak minél szilárdabb bevégezze, azért mégis – ha hídul nem szolgál „nemzethez illő közlekedésekre” – én mondok naponta el egy lehető legbuzgóbb „Miatyánkot”, hogy düljön az egész ismét tönkre, halomra; mert nem tudnám eltűrni, nem tudnám elviselni azon szégyent, a hiúságnak azon bélyegét, mihez képest a világ bámulatára fel tudott emelni egy remek emléket a magyar ugyan, vagy inkább: ilyesre elcsábíttatni engedé magát; nemzeti élethez illő, sőt elmúlhatlanul megkívántató közlekedésekre azonban nem hagyá magát rábeszélni, s ekképp remek hídja mellett beduinként, ki hasonlólag magasztos emlékek és vadság között pang, sárban, porban ül. Ezt, a nagyságot, ti. az aljasság közepette, nem tudnám elviselni. – Minderről azonban más alkalommal többet, tán sokat is.

EGY ÁLOM

1843

Különös álmom volt. Halva feküdt előttem egy valaha vajmi eős lehetett s idő előtt elhamvadt vitéz. Mély gyász borítá el a körülállókat, s nem egy keserű könny, nem egy bámulati kifakadás gyaníttatá velem, mily epedő kinnak forrása nyílt valameg számtalanra nézve az elhunynak kora és váratlan halála által.

„Kipótolhatlan veszteség, csorba az egész emberi nemén, példátlan gyilkolás!” – így rebeg a nagyobb rész; míg az esemé-

nyek oktitkaiban bűvárkodók fejüket összedugdosva puhatolják: vajon mi okozhatá a szerencsétlen vitéznek, ki annyi jelességgel vala felruházva, s oly hosszú életet ígért, annyira kora és váratlan elhunytát, s aggasztó fájdalom és síri csend ült minden arcon – mikor e hosszú hallgatás után egyszerre feltűnt az önbizalom nimbuszától gyönyörűen körülsugározva félistenileg bizonyos nemzeti gyógyász, és legkisebb kételkedést nem ismerő és ekképp merész határozottsággal e mély bölcsességű szavakkal szakítja ketté a könnyező gyász sokaságnak rémületes elnémultát: „Tudjátok-é, miért fekszik itt holtan az általatos gyászolt tekintély? Megmondom én – halljuk!!! csak egyedül azon okból – és ezt ne keressétek másutt – mert: lélegzete elállott.”

„Ejnye! ki lehet ezen bölcs, ki ily mélyen bír a dolgok lényegébe tekinteni”, így mormol csudálkozva egyik; „ki ezen magasb szellemféle, ki azt is kikutatni képes, mi közönséges szemek előtt rendszerint homályban marad”, így sóhajt másik; s megegyez bámulva mindnyája, némi keveset kivéve, hogy ily mélyen (!) fekvő igazság soha napvilágot nem lát, ha ily nagy bölcs meg nem szólamlík; az említettem némi kevés azonban oly gúnyosan kacag, miszerint lassankint eltűn előlem a látvány, s felébredve magam előtt állva észreveszem cselédeim egyikét, ki a 7 órát jelenti s hogy ekképp tán már fel is kellene kelni.

Mily hasztalan álom – mondom magamban –, tán sokat is ettem vagy kelletén túl sokat olvastam, anélkül hogy a bevettek megemészthetém vala, mert hiszen szinte minden halált a lélegzet elállása okoz, s akképp semmi újságot nem mondott a felhozott szellemféle, s nem volt ok mély felfogásán annyira bá-mészkodni; ámde az lett volna már valami mélyebb kikutatás, ha feltárja, hogy vajon

’miért állott el lélegzete az álomban látott holt tekintélynek’.

S noha felhalmozott dolgaim miatt igen iparkodtam eszem-ből kivenni ezen Alp-féle álomeseményt, akaratlanul is mindig rám tolt a magát, s mi felette különös, egybevegyűlten tek. Záborszky Alajos úrnak múlt évben közrebocsátott röpiratával, melyben ’Lengyelország hanyatlása és enyészetének okát’ tár-

gyalván, arra pontosítja össze kutatásinak egybevont eredményét, hogy biz a lengyel nemzet azért áll, van vagy fekszik, ahol áll, van vagy fekszik, mert a lengyel alkotvány és szabadság nem ment a népbe át, és ekképp szűk alapon nyugván, a legkisebb erő által is könnyen vala felforgatandó.

Aranyigazság! mert hiszen valamint azon gyermek vagy lámpa, melynek feje igenis nagy, de annál vékonyabb lábszára, és talpa igen kicsi, minduntalan orrára bukik vagy felfordul: úgy bizony a tág alap nélküli alkotvány és szabadság is vajmi gyenge, és inkább csak mesterséges üvegházi plánta, melyet a legkisebb véletlen esemény is gyökereiből kiforgathat.

Igen nagy köszönettel tartozik is ez okból viseltetni a közhasznának az érintett gyakorlati kapacitása által magát már oly kedvezőleg ismeretessé tett honpolgár iránt, hogy ez esetben is vérrünk sorsárul aggódván: vázul, mely után nekünk, magyaroknak okulnunk kellene, oly mély felfogásilag eddig nem ismert alakban s így valóban felette meglepőleg előnkbe állítja a lengyel nemzet hanyatlásának és enyészetének okát!

Van ugyan, nem kétlem, némi szép ész, ki előtt a felhozott s a dolgok eseményeibe oly mélyen behatoló röpirat tartalma nem volt új vagy éppen titok; ámde velem együtt a nagyobb rész, bizony, mi nem tudtuk, hogy azért süllyedt a lengyel nemzet, mert lélegzete elállott, vagy mit is mondok, mert a szabadság és az alkotvány nem nyert tágabb alapot. Most azonban tisztelet és köszönet, tudjuk – és a meggyújtott filozófiai fáklya után iramodván, ezentúl (!) azon is leendünk, hogy vérrünk – a magyar – is győzze lélegzettel, és a nagyfejű gyermek és idétlen lámpa alakját célszerűbbel váltsa fel.

Mihez képest azonban a többször érintett, érdekeinkért oly szakadatlanul virrasztó honpolgár biztosabban érje el magasztos célját, és mi is sikerebben segíthessük elé őt messzevágó és a dolgok természetéből merített terveiben, legyen szabad itt röviden konstatíroznunk, vajon mi célt tűzhetett ő magának röpirata által ki.

A cél, úgy látszik, dupla volt. Az első Kliegl úr tervének felsegélése, mely terv, ha sikerül és van sajtószabadság vagy inkább erre való érettség meg elég jó munka, azaz kézirat és vi-

szont kifogy a szedő meg betűt elválasztó kéz, melyben még most nincs hiány, valódi csudákat fog művelni; a másik cél pedig az akart lenni: felnyitni a magyar szemét, miképp más kárán okulva ingyen vegye át a kész tapasztalást, és ekképp szabad (?) institutióit hovahamarabb, mielőtt ti. késő volna, tágabb sarkalatokra állítva a nép szívébe szivárogtassa be. S valóban igen szerencsésen vala egybekötve a két cél; igazán mesteri *double dessein*. Mert alig tudok bármit is, mi aránylag nagyobb entuziazmusba hozá vala a közönség ha nem is éppen gyakorlati, mindenesetre felette lelkes részét, mint éppen a Kliegl-féle tervezet: s így előre meg lett nyerve, legalább bizonyos osztálynál, a kedvező hajlam, mely modor és taktika után csak ritkán szokott elmaradni a siker. S akarjuk remélni, akarjuk hinni, e kérdésben sem maradand el, ti. felnyílik a magyar szeme, és szomszédja gyászos sorsán okulni fog – kivált ha – mi egyébiránt fő feltétel –, ha megkezdett kutatásait folytatni méltóztatnék a tisztelt honpolgár, miképp annak tudására is jöjjünk – miután azon tényt velünk már közleni szíveskedett, miszerint ti. nem ment át az alkotvány és polgári szabadság a nép tömegeibe – hogy vajon miért nem ment át az oda, s ez vajon az ottani kormány és nagyok makacssága, s hogy nem volt köztük elég Kázmér, mint vala Antoninus szabad (!) Rómában; vagy a kisebb nemességnek dicső „nie pozwalam”-ja, mire a mostani ’nem adózunk’ igen emlékeztet; vagy bizonyos túlhajtok pajzán viselkedete és gyermeki indiszkrécioja; vagy végképp a nemzet általános típusa okozá-e a polgári szabadság- és alkotmánynak oly szűk körben veszteglett pangását; mert ha ezt tárná ki előttünk, egy második *tomussal* koronásván meg eddigi sikeres fáradalminak kezeink közt forgó gyümölcsét, ez volna ám valódilag *ein Wort zu seiner Zeit*, most, midőn az országgyűlés küszöbén vagyunk, hol leginkább van szükségünk bölcs vezetőkre, kik a státustudományt nem annyira saját magukból merítve, inkább a história eseményit veszik tekintetbe, abból vérünknek okulása végett más népek fallaciáit kimutatandók és megmagyarázandók, miképp aztán tisztán kitűnjék legelőször is, hogy mai, ha nem is akarjuk aggasztónak nevezni, mindenesetre igen hátramaradt és kétes állásunkat ugyan kinek tulajdoníthatni legin-

kább, a kormánynak-é vagy a nagyobb birtokosoknak, a közép-nemességnek-é vagy a korteseknek, institutióink elvénült voltának-é vagy azon típusnak, melyhez képest bizony több magyar, mint amennyit a szerény toll papirosra merne vetni, sem fizetni, sem engedelmeskedni nem akar, s az volna rá nézve az igazi nép embere s egyszersmind *legislator*, ki őt e két kis *incommoditastúl* bulla által örökre felmentené, vagy végre mi tatárnak tulajdoníthatni tehát mai állásunkat? tán a számtalan legkisebb ahhozi tulajdon nélkül, mindenbe beleavatkozó és ekképp mindent elsózó politikai szakácsoknak? vagy minek?

Legyen csak ez egyszer tisztában, s ha nem is válik ezáltal nemzeti üdülésünk kifejlése bizonyossá, mégis mód nélkül könnyítve lesz, minthogy a nyavalyának ismert okaira hasonlíthatlanul könnyebben illeszthetők a célirányos gyógyszerek, mintha a nyavalyának kútforrása ismeretlen volna.

Esedezünk tehát: folytassa megkezdett nagy hasznú művét a többször tisztelt történettani bűvár, mihez képest mi elvégre oly bosszantó álom helyett, melyet én álmodék – kitünőbb kapacitása által mintegy *clairvoyant* létre *magnetizáltatva* –, nemcsak annak tudásához jussunk, hogy vázul szolgáló szomszédaink lélegzete elállt, de tökéletes felvilágosításul azon igen érdekest is megértsük immár, hogy lélegzete vajon miért állt el.

És ezt a tisztelt honpolgár, úgy hisszük, nagy fejtörés és különös fáradság nélkül teljesítheti, és ekképp nem oly igen nagy indiszkrécio őt bokros foglalatosságai közt erre is felszólítani, mert hiszen valamint közrebocsátott röpiratának legtanulságosabb részét a *Conversations-Lexikon*-ban is fellelhetjük, lásd, szíves olvasó, 'Polen' cikket – és ez máskint nem is lehet, mert történelmi adatokat nem variálhatni, és mily szerencse, hogy ilyenféle lexikonok vannak!!! –, szintoly könnyen fogja, más helyes kutfőket ügyesen használandó, a 2-ik kötetet kiállíthatni, ezáltal is megmutatandó és bebizonyítandó, hogy ő nemcsak másoknak ajánlja tanácsképp a kész tapasztalás olcsóni átvételét, de az ígét testesítvén, maga is jár személyes példával elé, mások szavait legnagyobb bizalmat gerjesztő hűséggel *sans cérémonie* átvevő, s reméljük, most nemsokára, midőn a már „megizmosult közvéleményt”, amint ő előfizetési felszólításában nevezi

azt, ti. a közvéleményt!, országgyűlési írott tudósításai által még inkább megizmosítani ügyekezni fog, éppen annyi bizodalmat gerjesztő hűséggel *sans omission et sans substitution* átveendő.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A DUNÁN, ILLETVE POZSONYBAN, 1843. OKTÓBER 15–17.

Ferenc – Visegrád, 1843. október 15.

Véletlenül egy pesti polgárral jöttem össze a gőzösön, ki, mikor bámulám a budai aerarial épületet, ezt mondá: Itt aztán vakarhatja Kasselik a fejét, az építésnél legalább 15 ezer konvenciós forintot veszít. Ha így áll a dolog, akkor jó móddal legjobb volna K...ik uramat nem ugyan az *Überschlag*-tételtől, de az építéstől elmellőzni, mert ő mindenesetre azon lesz, hogy magát a mi kárunkra felsegítse, és ha neki ilyes nem sikerül, lamentálni fog; és mi végre, úgy, mint Nákó, ráfizethetünk. Tán legjobb volna Hildnek adni át az építést, de avégett, hogy őt is netalán egy kissé alább szállítsuk, Kasselik és ifjabb Pollack által is készíttetni *Überschlag*okat. A kertet pedig tart-suk meg. Mindez nagyban függ a körülményektől. Mert Kasselik éppen azért, mert annyit vesztett, tán *kevesebb nyereséggel* is beelégszik – csakhogy a kert most tán nem lesz kedvére. Mindezt mondja meg – alkalmas módon – Heinrichnak.

Még egy más nevezetes tárgy is van. Ma reggel kaptam – egészen magunk közt – Zichy Henriktől tudósítást, melyhez képest olyan sommát ajánlanak (!?) Sz[en]tmiklósért, hogy egy fimostohámra jönné 40/m fl. pengő. Alfrédet ide nem számítva volna ez 120/m, feleségem tőkéje 45 000 – két leány 10 000, összesen 145 ezer fl. pengő. Ezzel mit tegyünk? gondolkozzék erről, közvetve Steinbach is folyhatna bel – Azt hiszem, valahol egy a végrehajtáshoz közel álló fekvő jószágot kellene vásárolnunk. – Isten tartsa. – Állam – fogaim, nyakam úgy fájnak, hogy alig bírom.

Pozsony 16. délután

1-kor itt voltunk. Fájdalmim megszűntek tegnap éjjel. Mindamellett szinte elvégzettem tegnap a *Két garas* Nr. 16-ot. Holnap alkalmasint Cenkre megyek – onnan Bécsbe, onnét ide, s aztán befonom itt magamat.

Ide mellékelek egy Fuchs-féle magyar cigarót. Száza 6 forint váltó. Kérem, menjen maga Fuchshoz: ha tud nekem 1000 *egészen hasonló* darabot küldeni, akkor vásárolja meg és fizesse ki, éppúgy mint azt a négy doboz szivart, amelyet tegnapelőtt vettem.

Isten áldja.

17-ikén 10-kor reggel

Éppen most ülök kocsiba Cenkre menendő.

Fuchs *kétféle* magyar cigarót állított ki a műipari ünnepletre. De nekem mind a kétféle nem kell – hanem csak olyféle, melynek mintáját ide csatlom. Ha nem tudok 1000-et vásárolni, kevesebbet veszek, csak jól be legyenek csomagolva stb., küldené aztán gőzhajóval Dewarnak azzal az utasítással, hogy nem szabad kinyitnia és magánál kell tartania mindaddig, míg meg nem jövök.

Isten Önnel.

Írjon, ha van valami mondanivalója, Sopronba, később Bécsbe.

Széchenyi István

KIBÉKÜLÉS

1844

„Igaz-e, hogy Te egészen kibékültél a *P[esti] Hir*lap szerkesztőjével, s most karöltve és vállvetve egymással fogjátok járni a politikai pályát?” E szavakat intézte hozzám, spedig felette nagy bizodalmatlanságot áruló szemöldök-hunyorítással, csak kevéssel ezelőtt bizonyos mágnási, ej be nagyon sóvárog lenni: tekintély! ki egykor, mikor tőle egészen divergáltam, engem „*verlorner Mensch*”-nek – elveszett embernek – nevezett, később pedig, mikor viszont elleneivel nem tudtam kezet fogni, rólam azt állítá: „*jetzt gehört er uns*” – most a miénk –, e jelen

esetben végre, mikor úgy látszik, minden halandó árnyéklat meg tudna egyezni valami felette üdvösnek nemcsak elvében, de kiviteli modorában is, most megint személyemről ilyest tárogat: „*ganz unverlässlich, einmal so ein, andersmal so, man kann auf ihn gar nicht bauen*” – egészen bizonytalan, egyszer így, máskor úgy, éppen nem építhetni rá. – S miután nemcsak egy ilyféle „kolompos-akarna-lenni” létezik honunkban, ki az emberekről mint portékákról ítél, és nem egyedül „saját magam” forog kérdésben, de felette sok előtt, valamint én, úgy más is csak annyi becsben van, amennyiben általa megnyergeltetni hagyja magát, szükségesnek tartok némieket előre küldenem, mielőtt azon viszonynak fejtegetésébe bocsátkozhatnám, melybe engem a *P[esti] Hirlap* szerkesztőjével a telekdíj eszméje hozott.

Ha magamról ez alkalommal is többet szólnék, mint amenynyit a szerénységnek általános tana engedni látszik vagy amenynyit mi, magyarok saját igazolásunkat tekintve már megszoktunk volna, azért előre bocsánatot kérek. Politikai mozgalmak közt azonban – kivált, ha ezekben indulatok és innen eredő félreértések s viszontorlások játszanak főszerepet, mint százados alvás után most nálunk Magyarországon – néha annyiszor kevertetik össze elv személlyel és viszont személy elvvel, miképp nemcsak szabad, sőt tán egyenesen kötelesség mindazoknak néha felvilágosítani politikai eljárásuk legalább fő rugóit, kik ha nem valának is éppen valami új aerának alkotói – és ezeknek annál inkább –, mégis némi fő eszmékben tökéletes revolúciót szülvén, személyükkel lőn identifikálva bizonyos irányok lényege.

Így például érintse a *P[esti] Hirlap* szerkesztője tanaival egybeszőtt saját személyét bármennyiszer, sőt motiválja eszméinek személyességével annyiszor egybefüggő voltát minél sűrűbben, és egy méltányos sem fogja ezt rosszallani, de bizonyosan helybenhagyandja, mert hiszen egészen új iskolának alapítója ő, és így nemcsak szabad nekie, de némileg kötelessége is követőit lépéseinek minden árnyéklatiról felvilágosítani, midőn e kötelesség feloldatlanná szigorodnék, mert sokan bíztak benne és kalauzul választák, ha politikája előttük érthetlenné

válnék. És ehhez képest, ha ez áll, mit nem könnyen vehetni kétségbe, akkor nekem is szabad, vagy inkább én még erősebben vagyok lekötve politikámra s ezzel egészen impregnált saját magamra néha deríteni némi világot; mert mi tagadás benne, noha csekély, azért mégis némieket megmozdíték, nekem is hittek, bennem is bíztak egykor; egy idő óta azonban, noha mindig csak azon egy vagyok, annyiak előtt mégis rejtéllyé vált hazafiúi lényegem, minthogy azelőtt minden módon ébresztési törekedém a mélyen alvó magyart, most ellenben, amennyire tehetségem csak bírja, 'kalmírozni' szeretném a – hála ég! – valahára felébredt, de egy kissé igenis felhevült kedélyeket; vagy éppen ezt más alakban előadva: mert a bevett definíció szerint azelőtt az opposzíciónak valék tagja, most pedig nem vagyok az.

Hadd bocsássak tehát némieket elő, mielőtt a *P[esti] Hirlap* szerkesztőjének legközelebbi, telekdíji eszmémet illető lelkes és lojális nyilatkozatira és észrevételeire mennék át.

Én, mióta határozottan tudom, politikában mit akarok, s eképp jóval nyilvános politikai felléptem előtt – mit eldönthetlen betűkkel be tudok bizonyítani –, szünetlen és változatlan e következő témát hordom és ápolom keblemben:

„Magyarországnak lehető legszaporább s a szó el nem fordított értelmében legliberálisb, alkotmányos és nemzeti kifejtését.” Úgy, hogy miképp ne látszassam az érintett általjánosságok közt magamnak valami hátulsó kaput fenntartani akarni, nem átallok ezennel ismétleni, mit *Kelet népe* című munkámban felhozék: a *P[esti] Hirlap* szerkesztőjével szinte a minden, azaz noha nem éppen minden, de lehető legtöbb elveiben kezdet fogok; és mi a modort illeti, jobb definíció szerint, korántsem azt resteltem, mintha igenis szaporán haladnánk, hanem éppen ellenkezőleg, az epeszti keblemet felette keserűn, hogy az új módszer szerint szájjal ugyan óriásian, de tettel vajmi nyomomulatan haladunk. Spedig mert két bizonyos mód van valami célhoz nem jutni: pangás egyik, zablát ragadt útból térés másik; mely két lét Magyarországnak előbbi és mostani diagnózisa!

És most, mielőtt odébb mennék, közbevetőleg felhívok ezennel mindenkit, kinek erre kedve volna – s tudom, egynél több van ily szép kedélyű –, és ám hozza éppen most citált poli-

tikai fő témámat illetőleg: jelen idejű mondatimat, iratimat és tetteimet az előbbiekkal ellentétbe, vagy mutassa meg csak azt is, hogy alkotvány és nemzetiség ügyében, már most bár hajszállal is szűkebb körökben s lassabban szeretnék forogni, mint azelőtt; ám mutassa meg ezt, nem ellenzem, sőt itt ünnepélyesen felhívok erre mindenkit, minthogy valóban a jobb ember előtt élmélygést okozólag nem egy politikai újonc affektál fölöttem *controlleur* szerepet játszani, ki csak most vagy *tandem aliquando* egy kis bosszúból vagy tán csak azért lépett a politikai pályára, mert pénzt már elfecsérlé, megjött ráncainak a szépek hódolni többé nem tudnak, és így nem lel jobb mulatságot, mint a hazafit játszva, éretlen koncepciói közt, helyt, időt, körülményt tévesztve s csak saját drágalátos nullitását mennyire lehet kitüntetni óhajtvá, mindenre piszkot hányni, mibe felszínes tehetsége hatni nem bír, s férgekként suttonban azok becsületén örölgetni, ti. azok nemzeti hűségét és politikai következetességét kérdésbe s gyanúba venni – mert mást nem tudnak rájuk fogni –, kik éltük legjobb részét hűn tölték el hazai szolgálatban, s emellett ki tudják számítani a politikai sakkjáték harmadik, negyedik, sőt némieken még tán ötödik húzását is, míg ők addig odakünn mulatoznak, a politikai sakkjátékban pedig még a legelső vonás eredményeit sem képesek felfogni kellőleg. Álljanak elő a honnak e hasznos vitézei, kik, miután számos évig hűn folytatom hangyamunkámat idebenn, s nem szerettem semmit, nem lettem semmi, legkisebb címerem, legkisebb hatalmam sincs, még hazafiúi tántoríthatlan hűségemet és politikai következetességemet sem bírják vén napjaimra hagyni fertőztetlen, minthogy ismerem kérkedésüket, mely szerint engem saját magammal confundálni ígérkeznek; álljanak elé, de vigyázzanak, mert könnyen megeshetnék, hogy míg ők engem langyossá vált hazafiúi hűségről s magammal ellentétekről vádolnak, elvégre az sülné ki, miképp én soha nem voltam vé-rünk- s alkotványunknak hűbb és melegebb védője, mint éppen mai egybebonyolult körülményink közt, míg ők tulajdonképp soha nem szerették a hont, hanem inkább csak saját magukat bálványozák, politikai eljárásuknak pedig soha nem volt mé-

lyebb alapja, mint pillanati kedvcsosszanás és munka nélkül aratott olcsó népszerűség!

Visszatérve a tárgyhöz, politikámnak fő témája mindig az volt és mindig az lesz, hogy lehető leghatározottabban s legliberálisb szellemben fejlődjék ki nemzeties alkotványunk.

S ím, ez, midőn kulcsa minden lépésimnek, egyúttal fényt is derít a felhozott mágnási tekintélynek személyemről annyi-szor változott véleményére, mely szerint ő engem egyszer *elvezett embernek* tartott, mikor a magyart halálos álmából ébresztgetni iparkodtam, később megint *megnyert emberének*, mikor a felébredtek túlhevét csillapítani igyekszém, végre pedig *bizonytalan embernek*, midőn honunk javára nem hiúskodtam még elleneim segítségét is felhívni bizodalmasan!

Ezeket előre bocsátván, mindenki tudhatja – csak kérdezze meg saját magát –, hogy vajon embere vagyok-e vagy nem. Ha alkotványt és nemzetiséget hűn pártol, de egyszersmind eszesen is – eszesen, mondom, mert hiszen a kutya is hű, csak hogy esze nincs, s ekképp nem is mozdít elő ugatáson kívül sokat, és semmi esetre sem megy sokra –, akkor nemcsak embere vagyok, de szívesen apródja, sőt poggyászfordója. Ha viszont haladni akar ugyan, de nem nemzetileg, nem alkotványilag, akkor ha egyébként tán tisztelni tudnám is, embere mégsem vagyok, sőt ha bírom, útját állom, mert kifejezett nemzetiség és „*nihil de nobis sine nobis*” nélkül, nekem legalább, koporsó kell inkább, mint palota. Ha továbbá valaki se nemzetileg, se ellennemzetileg, se alkotványilag se ellenalkotványilag haladni nem akar, de csak pangani, az nemcsak emberét nem leli bennem, de mint önző zsarnok, melyet, bármily alakban tűnjék is elé, szívből gyűlölök, legelszántabb ellenségét találndja. Ha végre valaki szövevényes, olyannyira egybebonyolult diagnózisunkat fel nem fogván vagy bármily okból is alkotványt és nemzetiséget elhajt, jöllehet elvben embere vagyok, mégsem fogok vele kezdet, de ehelyett kérem, intem, sőt mennyire bírom, akadályozom s megtöröm, hogy Istenért, ne bocsássa azt kétes kockára, mit egyedül a józanul egybeillesztett számok fejthetnek ki erősb életre, ha azonban kiabrándul, s észrevéve, hogy bizony nem rossz neha „az öregember a háznál”, férfias őszinteséggel s

hazafiúi érzelemmel megfelel a felhívásnak, s egy-egy hazafi tárgy elérésére együttmunkálását ígéri, akkor nincs senki kézfogásra, vállvetésre s a kitűzött tárgyban együttthaladásra később, mint én, minthogy bármily nagyok lehessenek is egyébiránt szimpátiáim vagy antipátiáim, azért, tudja Isten, vérünk és szabadságunk ügyét személyességeknek nem áldozom fel.

Legyen eszerint a kormány, noha nem érzek vele mint kollektív testülettel különös szimpátiát, előmozdítója vérünk- és alkotványunknak, s embere vagyok; midőn legközelebbi rokonomat, habár szeretem is őt egyébiránt, minden lépéseiben tehetségem szerint hátráltatni fogom, ha nemzet és alkotvány elleni utakon vágynék haladni vagy egynek és másnak túlhajtása által háritná azok szaporább kifejtését.

A *P[esti] Hirlap* szerkesztője eleinte nem látszott pártolni akarni most kérdésben levő telekdíji eszmémet. Kitáram erre őszinte nézetemet, mely nem volt hízelgő, de még csak kimélő sem. És ennyivel tartoztam magamnak, tartoztam az ügynek, minthogy szándékom tiszta, az ügy pedig nem felszínes. Utolsó nyilatkozatiban azonban, miután egy kissé részletesebben fejthetém ki eszmémet, vajmi szép és követésre méltó példáját adá, hogy minden antipátiájának, sőt gyűlöletének dacára, mellyel – mert ő is csak gyarló ember – irántam viseltetnie okvetlen kell, mégis kész nézetemet pártolni, csak hogy „nyomorult hazánk” – valljuk meg – így vagy amúgy, de valamiképp elvégre kivergődjék valóban búsító létéből.

És ez nemes és férfias tett, mit ezennel itt az egész haza színe előtt méltányolva és köszönve megismerni kötelességemnek tartom. Mi pedig egyesülésünket illeti, valamint lelkemből kárhoztatom azon felszínes politikusokat – mert ez most egyedül nemzetiségünk meggyilkolásával történhetnék –, akik demokratikai éretlenségben, állna csak rajtuk, honunkban egy tollvonással megsemmisítnék az arisztokráciát, szintűgy gyűlölm erőm szerint azon oligarchiai botrányt, melyhez képest nem egy néz le és ócsárol mindent, mi „nagyúri officinában” nem készült, s ekképp valamint szívesen lépek honunk előmenetele végett frigyre a legmagasabbal, úgy nem ismerek elég alacsony állásút honunk tág terén, ki által de még megnyergel-

tetni is ne engedném magamat, ha honunk nem ámitási, de gyakorlati előmenetele forog kérdésben, s ilyesnek életbe léptetése végett rám is van szükség. Miképp vonakodhatnám én tehát Kossuth Lajossal egyesülni akarni oly tárgy kivitele fölött, melynek életbe léptetése gyakorlati kifejlésünknek úgyszólván legelső valódi s egy kissé derekasabb alapját vetné meg? Kossuth Lajossal, kinek hazafiúi lelkesedését, szilárd állhatatosságát s valóban felette ritka tehetségét senki sem veheti kétségbe? És ki, forduljon meg csak rajta a nyárnak heve és télnek jege még többször, s ábránduljon csak még néhányszor csalálmáiból ki, tán a civilizált emberiség tájékit egy kissé beutazván, úgy, hogy honunkat magyar szempontból is kellően bírálja, és akarom és szeretem hinni, egy hazafi sem fogja honunk valódi hasznát erősebben előmozdíthatni, mint ő. Nemcsak méltánylani tudom e zarándoki tettét, mondom, de köszönettel fogadom. S adja Isten, hogy valamint e speciális tárgyban, mint hinni akarom, ezentúl, bár koronázza siker azt, bár ne, nem egymás ellen, de egymást segítve fogunk működni, szintúgy más specialitásokra nézve is azon puskaport és gőzt, melyet bírnunk s mellyel megtelve vagyunk, nem egymásnak gyengítésére s megrontására, de honunk előmenetelére fogjuk használni.

És ha néhány évvel ezelőtt, mikor Kossuth L[ajos] politikai egünkön feltűnt, nem szóltam ily engesztelő hangon és ily kibékítőleg, mint most, az valóban nem azért történt, mintha akkor személye iránt ellenségesb indulattal lettem volna, most pedig több hajlammal viseltetném, valóban nem, hanem mert akkor, mikor kivált újsága által mindinkább ingerlésbe hozá zagyva színezetink minden szenvedélyit, nemcsak az állott előttem tisztán, hogy ily modorral, ily túlhajtással, politikai fő témámat illetőleg, mely konstitucionális és nemzeti lehető legszaporább s legliberálisabb progresszió, nem fognánk kellőleg haladhatni, hanem azon lázas állapot körül sem ringathatám magamat illúziókba, melyre felcsigázná ő és pártja az indulatokat, s melyhez képest, ha nem kalmíroztatnának valamiképp a meg nem szűnőleg felkorbácsolt s már-már kétségbeeső ellenszenvedélyek, de ehelyett még én is öntenék olajat a tűzre, én, ki, mi tagadás benne, impulzust s tán legelső impulzust adtam a magyar

elevenebb életének, akkor okvetlen szapora szétbomlásnak fogna indulni csak most lábadozó honunk, vagy oly megcsökönysült ellenhatású fagy pangásba merevülni vérünk megint, mely közt tán örökre elszenderül, vagy isméti letargiájából bármi által felserkentetvén – ó, kínok legepesztőbbje! – alkalmasint csak azzal fogná vigasztalhatni magát, hogy mert már minden késő, egyedül szétdúlt nemzeti zománcát s lebilincselte szabadságát sirassa; mint eddigelé is e szerencsétlen nemzet, soha nem tudván okulni, jobbadán csak sírva vigadt.

„Más és szelidebb modor szerint illett volna a lázba menő állapotnak elejét venni.” Így szólnak sokan. És ez meglehet. Mert én is gyarló ember vagyok, ki előtt csak kivételként tűnik fel a lepletlen való. Ámde miért nem tették ezt mások, kik ily jó tanácsot tudnak adni, s miért hagyták e sanyarú provinciát is nekem szintúgy át, valamint annak idejében, ha én nem írom a *Hitel*-t, mely nekik szinte visszatetszett, ők bizony, mintha csak a kényelmes kritika volna tisztük, soha nem fáradnak azzal.

Azonban ki tudja, nem volt-e erre kedvem, s nem óhajtottam-e ilyest legforróbban? Hátha be tudnám bizonyítani, hogy kimondhatlan belküzdelmek után, melyek agyagrészemet egészen megtörték, mert kevéssel ezelőtt vajmi közel vittek a sírhoz, csak akkor határoztam el magamat a felhevült kedélyekkel egyenesen s kíméletlenül szembeszállni, mikor már nem lehettem afölött kétségben, hogy politikai társaim közt tán alig kivéve néhányat, még a leghidegebb vérűek is azon közfascinatiónak búbája alatt nyavalyogtanak, vagy annak legalább hódolni hittek tanácsosnak, melyet a hírlapnak *cometai* fénye a nagyközönségnek ilyeshez nem szokott kedélyére gyakorlott, és hogy eképp gyengéd okoskodás, mint forró lázban levőnél, mit sem használ, de egyedül erős és kíméletlen gyógyszer segíthet kiábrándulásra meg az idő. És ily meggyőződés után – melynek igaz voltaért, ha nemzet-reformációi kifejlésünk nem süllyed örök titokba, érzem minden csepp véremben, egykor kezes foglenni a jövőndő – ugyan mit érdelek, kérdelek, nemzetem jobbjaikért, ha ily meggyőződés után, mondom, nem lépek, minden tekintet magamtúl lökvén, éppen oly bajnoki elszárással a túláradozó kedélyek dagálya ellen, mint egykor Isten-

ben és magamban bízva, kíméletlenül fel mertem korbácsolni az örökké alunni akaró magyart!

Én, valamint politikámnak első, úgy második stádiumában is csak kötelességemet teljesítem, s ez öntudattúl – bár piszkoljon be a legundokabb rágalommal mai időkben a 'haladó párt', valamint azelőtt hazaárulónak kiáltott ki a 'pangók' rothadt selege, bár egyesüljön e két, egyik 'túlzó', másik 'innenés' felekezet tökéletes megszibbasztásomra – azon öntudattúl, hogy vé-rünknek csak jót s ezt tán célszerűbben és szaporábban is elő-mozdithattam volna, mint sok más, míg eszmélni fogok tudni, senki nem foszthat meg.

És ha a *P[esti] Hirlap*-nak s általgájában azon pártnak, mely-nek eddigelé orgánuma volt, ha így lehetne mondani, mostani horoszkópjait a csak kevéssel ezelőtt oly szangvinikus remé-nyeivel hasonlítjuk egybe, ugyan nem világlik-e előttünk töké-letesen ki, hogy valamint az érintett lap szerkesztője csalódott, de okult is sokban, és most alkalmasint már átlátja, miképp nemzeti nyavalyánk nem olyan, melyet valami dinamikus szer-rel és rögtön meg lehetne győzni, de az valami régi, nedvben-vérben mélyen lappangó krónikus baj, és így azon csak ki-mondhatlan béketűrés, gyengédség és idő diadalmaskodhatik, úgy tudom, szinte nem egy elvbarátja esett a Szt. Pál-féle for-duláson eddigelé már át, hogy politikai s kivált magyar politikai sikeres eljárásra tiszta szándék, lelkesedés és bátorság mellé még valami más is kell, mi nem egyéb, mint egy jó nagy vagy inkább: minél nagyobb tárgy- és körülményismereti s kombi-náló tehetségi adag.

Már ezen szerencsés fordulathoz – melynek bizonyosan meg-fognak teremni legüdvösebb gyümölcsai, ha azt valami *non pu-terem* ismét véletlenül nem zavarja meg – vajon járult-e és mennyire járult felszólalásom és mindazoké, kik *Kelet népe* cí-mű közlésem után, ügyesen vagy ügyetlenül, vágásomat köve-ték, azt itt vizsgálni és vitatni nem akarom. Elég az, hogy szün-n látszik a láz, s egyrűl-másrűl, anélkül hogy az embert tüstént ledorongálnák és legott Pecsovics dísznevét sütnék homlokára, már más vélekedésben is szabad lenni.

Félre tehát minden recriminációkkal, s a *P[esti] Hirlap* szer-

kesztőjének saját állítása szerint, hogy az adó kérdését illetőleg – *P[esti] Hirlap* 310. sz. – ’sok gyengeséget bölcsen-ügyesen kalmíroztam’, legyünk egymás iránt engedelkenyek, s egyesüljünk – addig is, míg az értelem súlya és az idő más hazai kérdések fölött is kitünteti előttünk a valót – legalább honunk investicionális kérdésében.

Ó, ti láthatatlan hatalmak, kik ugyan titkos utakon vezetitek az emberiséget végcéljaihoz, de azért minden ép emberi teremtésbe mélyen csepegtetétek a hazaszeretetnek, e minden érnnyek legbiztosb vezércsillagának szent érzelmét, ne hagyjátok annyi bajjal küzdő vérünket nyomorultan veszni, s ó, világosítatok fel nagy- és kicsit, mert úgyis kevesen vagyunk, legalább addig is önhasznunkra, míg egy kis derekabb siker és a jobbak valódiilag megérdemlett tapsa nem láttatják velünk tisztán át – mi körül eddigelé jobbadán mindig vakoskodtunk –, hogy valaminnt nincs köztünk senki is elég hatalmas, ki habár sokat, azért egyedül ki tudna vívni mindent, úgy távolról sem vagyunk oly gazdagok, miképp a leggyengébbnek elvesztése ne érintené sajnosan a hazát, s hogy eszerint, ha valóban „lenni” s „magyar nemzet lenni” akarunk, kénytelenül meg kell becsülnünk viszonzlag egymást, csak mocsok ne fedje becsületünket, habár másképp érzenénk, másképp gondolkoznánk, másképp látnánk s mást hinnénk is; mert hiszen bármily heves súrlódások közt élnénk is egyébiránt, s bármily nagy antipátia választana is el egymástúl bennünket, azért hazafiak, rokonok vagyunk s maradunk holtiglan, s egyedül a gyáva meg az önző tör e viszonynak szent kötelékein keresztül!

BESZÉD A FELSŐTÁBLA ÜLÉSÉN AZ ORSZÁGGYÜLÉS ÉVENKINTI TARTÁSÁRÓL

1844. MÁJUS 19.

Amik eddigelé e tárgyban elmondattak, azok csekély vélekedésem szerint oly gyenge, oly *bágyadt* argumentumok voltak, hogy részemről megvallom, nem csudálkozhatom eléggé még oly férfiak részéről is oly argumentumokat hallani, kiktől én

magasabbat vártam volna és várok ezentúl. Nem akarok én ezáltal legkevesbé sértő lenni; mert ha egyrésről az eddigelé előadott argumentumok igen gyenge és *bágyadt* voltát meg is fogom mutatni, másrésről igen átlátom, hogy a dolog sok és okos emberek előtt oly színben állhat; és ennek eszközzésére legyenek cs. kir. főhercegsége, igen tisztelt elnökünk és a méltóságos főrendek azon kegyességgel nekem megengedni, hogy egy kis indiszkréciót kövessek el, és hogy némelyeket, mik a kulisszák mögött történnek, mint azok előttem feltűnnek, itt elősoroljam: hogy ti. miért van itt igen sok embernek az országgyűléseken egyáltalában szinte valami *nauseája*, és hogy azt miért hozzuk elő még többször? holott elég keservesen esik sok érdemes embernek, ki úgyszólván kárpadra vonatik, az országgyűlésnek minden három évben is tartása, és éppen ezen helyzetben van a kormány is. Mindenekelőtt átmegyek azon okokra, melyeket itt hallottam, és azután bátor leszek előadni: hogy miképp tűnik sok ember előtt az országgyűlésnek még többszöri tartása valami rémképben elő? melyet, mennyire lehet, szeretne az ember inkább ritkítani, mint – minek pszichológiai oka van – szaporítani? és éppen azon okok azok, melyekből vajmi könnyen megbocsáthatólag többszöri tanácskozásoktól idegenkedés származik, és melyekből indulva ki, fakadtak sokan a tegnap hallott indokokra.

Többek közt azt hallottam, hogy a minden évi országgyűlésnek haszna csak azáltal is kétségbe vehető volna, mert éppen akkor, midőn a mohácsi nagy katasztrófa lecsapta németünket úgyszólván lábairól, a mohácsi vész összeköttetésben volt volna az akkor minden évben tartatott országgyűlésekkel! Mondhatom: sokat hallottam: hogy miért húzta a magyar ottan a rövidebbet? Részt Zápolya irigy fondorkodásának tulajdonítom azt, némileg talán Tomory igen-igen nagy hevességének, sőt mint mondják, az ország nagyai tökéletes elpuhultságának, miszerint kocsin – vagy akkor még csak szekereken – mentek az ütközetbe; másrésről tulajdonítom a török akkori, lehet mondani, ellenállhatlan bátorságának; de mert minden évben országgyűlés tartatott, hogy az lett volna oka a veszélynek, mondhatom, azt sohasem gondoltam. Én most is azt mondom és bát-

ran kijelentem – értsük egymást! jóllehet, hogy *panaceát* nem ismerek: de valamint egy nagy státusférfiú azt mondá Angliában: maradjon meg a sajtószabadság, és mindent feláldoz annak, mert kivív ez mindent, mi hátra lenne, és rövid idő alatt minden azon helyen leend ismét, hol előbb állott; így mondom én: hogy csak tanácskozhassunk szabadon, sokszor és rendszeren, és én kész vagyok még az adó kérdését is feláldozni; pedig ezt én nem szívesen tenném most, főképp midőn egy igen nagy – legalább felfogásom szerint –, igen kedvező szimptóma mutatkozik nemzetünkben, mely egykori jövődönknek jobb voltát, nemzetünknek egykori nagyságát némileg sejteti, legalább azon kebelrel, mely még reményleni szeret, hogy ti. mi éppen ellenkezőleg a lengyelekkel, kik sok esetben a legnagyobb barátságban jöttek össze országgyűléseken, és hosszas vitatkozások után úgyszólván mindig harcban távoztak el egymástól: mi emígy jövünk az országgyűlésre, és bizony, mondhatom, elég hosszasan játszunk macska- és a többi komédiát, de végre azután kibékülünk – s tanácskozásaink eredménye mindig az lőn, hogy az országgyűlésnek berekesztésével közelebb állunk egymáshoz, mint azelőtt állottunk. És bár csupa országgyűlésektől bizony nem is fog támadni nemzetünk felvirágzása, kivált szimpla országgyűlésnek tartásával nyerni sokat nem is fogunk; de azt tartom, hogy a minden esztendőben tartandó országgyűlés éppen azon effektussal fog bírni, mint egy jól elrendelt officina: „*eine gute Arbeitsstube oder eine gute* – nem is tudom hogy mondják – *Werkstätte*” – melyből majd ki fog derülni minden.

Tegnap hallám itt, és reá ismertem azon általam igen sokszor használt hasonlatra a gépről, hogy kár egy, jóllehet sokkal jobb, gépből kivenni egy karikát, és azt a régi gépbe beilleszteni, mert akkor az nem forog, hanem egy egészen új és jól összefüggő gépet kell venni egyszerre; de mondhatom, a rendes tanácskozás nem olyanféle gép, hanem éppen: „*die Werkstätte*”, melyből a gépnek ki kell kerülni. – Hallottam és azt hittem, az eddigi szisztéma ellen volt irányozva, azon indokot is, hogy mi sokszor nem tudom 74 vagy 89 hónapokig is tanácskoztunk, azután az eredmény mégis kevés volt. Ebből azt következtetem, hogy ha az eddigi szisztéma mellett még 89 hónapig sem volt siker, s

hogy ennek haszna nincs, tehát valami másforma országgyűlés után kell esengennem. Az mondatik továbbá: hogy az évenkénti országgyűlés jó lesz egykor, midőn az országgyűlés rendezve lesz, az utasítások megszűnnek, és provízió történik, hogy a közigazgatás ne lankadjon azon idő alatt, míg az országgyűlés tartatik, hogy az igazság kiszolgáltatása is rendében legyen stb. „majd akkor lesz annak ideje!” – de Istenért! ez azon *circulus vitiosus*, melyből nincsen kibúvás, melyet annyiszor ezer formában hallottunk. – A köznépet emeljük magunkhoz, engedjük neki szabadságot! lehetetlen, mondják, mert nincs még nevelve. Emeljük tehát a népnevelést, mondjuk mi. Nem kell az embereket nevelni – felelnek –, boldogok ők így is stb. Mindig úgy vagyunk, hogy a vízbe majd csak akkor megyünk, midőn már jól tudunk úszni.

A minden évben tartandó tanácskozás még ott is szükséges, ahol már egy nagy regenerációnak mutatóján általesett egy nemzet: hát kérдем, ott, ahol még minden a teendő, ott nem volna-e az szükséges? – Méltóztassanak elhinni: ott szükséges! Egy példát hozok fel: a *cambium mercantile* ellen sok embernek most, miután megszületett, sok kifogásai vannak. Méltóztassanak elhinni, hogy annak idejében, midőn a világra jött, mindazok, kik fáradoztak körülötte, és sokan, kik igen-igen fáradoztak körülötte, kiket itt ez országgyűlésen tisztelni nincsen szerencsénk, velem igen átlátták, hogy még éretlen, és hogy egészen nincsen megfőzve, és hogy még tovább kellene főzni rajta; de akkor azt mondták: hogy ha a dolog el nem fogadtatik, úgy, mint áll, mit fog mondani a nemzet? – nem ironice mondom – a többség a dologhoz nem ért, és azt hiszi, hogy ezen *cambium mercantile* – mint tegnap mondatott – *panacea*. – Voltak sokan, kik azt mondták: ha nem ment volna keresztül azoknak akaratóból, kik átlátták, hogy nincs eléggé kifőzve, és kik ezt a legjobb intencióval tették – bizonyosan a sokaság azt mondotta volna: íme, ezen emberek nem kívánják! és azon gyanú kenetett volna rájuk, hogy azért játsszák a valóságos alkotmányos embereket; mert egyenesen a kormány nevezi ki a váltóintézetekhez tartozó egyéneket, és azon gyanú terjesztetett volna az országban, hogy önzés miatt háttérbe tették a haza ja-

vát. – És mi történt? éppen az, mi a szegény katonával akkor, midőn rajtaütnek, de étke még meg nem főtt – mit tegyen? félig nyersen lenyeli étkét, mert azt gondolja: tudja Isten – mikor lakhatom ismét jól! Három év egy nemzet életében, hol a teendők száma oly roppant, mint nálunk, sok; az ember ekkor nem skrupulizál annyira és rááll olyanokra is, mik azután a közvértakozásnak meg nem felelnek – ha pedig minden évben rendes országgyűlés tartatik: akkor természet szerint 8 hónap leforgása alatt az ember egy kissé koplalhat, és bevárhatja a végzések hatását, mert 8 hónap után ismét visszakapja az alkalmat – és éppen akkor azon sokaság, mely rossz intenciót és túlságot gyanított, meggyőződik utoljára, hogy mégis becsületes emberek voltak, kik a dolgot jobban kifőzték, hogy jobb ízű legyen! és minden ember a *cambium mercantilé*t most jobb ízűnek találná, ha így mentek volna a dolgok; ellenben, fájdalom! most sok magyar embernek csömört okozott – mi természet szerint mostani rendszerünknek elkerülhetetlen következése.

Igen sokat tudnék mondani ezen szükség mellett, hogy mily hasznos, ha az ember rendesen tanácskozhatik, és kivált tanácskozhatik akkor, midőn saját dolgainak súlyát némileg elvégezte; mert köztünk többet-kevesebbet mindenki azon állapotban van, hogy a haza előtt néha nem a legelső – családi és más körülményei vannak, melyeket az ember el nem hagyhat: ha tehát a nyári, tavaszi és őszi hónapokban elrendezzük a magunkét, mindjárt nagyobb kedvvel fogunk munkálkodni olyasokkal, melyek azután ellentétbe nem jönének saját érdekeinkkel. De van még valami, mi ezen minden évi országgyűlésnek tartását igen ajánlja, ti. azon pszichológiai körülmény, hogy igen jó, kivált kissé életbe vágó dolgok körül, hogy az ember magát kissé kialudja. Hogy jövünk az országgyűlésre? Ceremónia egy nagy része – és azután még megismerkedünk, gyanúsítjuk egymást, civakodunk pártérdekek körül, és legtöbb időt elvesztünk, egyik a másikat rágalmazza, noha oly gyengék vagyunk, hogy közvállalatok által alig tudnók mindnyájan együttvéve is ellátni a haza szükségét – és mégis szakadások vannak köztünk, és ez az, mi zsidbasztja az egészet – s legyünk igazságosak: ily körülmények közt legtöbb idő pereg le. Már most csak szupponáljuk

a jelen esetet, ha még két vagy három hónapig *ad summum* ezen országgyűlés tart, némi fő dolgokat, mint a kir. városok elrendezése kérdését, elvégezendjük, és – bocsánatot kérek! de mint-hogy az indiszkrécióban benne vagyok, kimondom: hogy akár-mikint állunk szembe egymással mint ellenségek vagy barátok, igaz marad: hogy a magyar hazafiak csak összes kézfogások által fogják eszközölhetni hazánk virágzását!! és pártoskodások s pártszellem által, oly bizonyos, mint $2 \times 2 = 4$, lesüllyedünk. Többször mondtam: szomjazom véremnek és fajtámnak nemesebb és kifejtettebb voltaért; de én is, ha bukik: „mitgefangen, mitgehungen”, más sorsot nem kívánok, mint a többinek lesz; de ha az országgyűlés most két vagy három hónap alatt véget érne, és előre tudnók télre, miután – mondjuk ki – unalmas itt ülni mindig (*medicina peior morbo*), s alig várja mindenki, hogy kimenjen az Auba, főképp most, midőn a szép napok jönnek – még midőn rossz idő volt, könnyebben lehetett dolgozni; de ha az ember előre tudja, hogy nyolc hónap múlva ismét össze fog jönni, azt mondja az ember: „egyet s mást *per Pausch und Bogen* ne vigyünk által a Rubiconon”; főzzük a dolgot ki jól. Mert oly nemzet, mely a török igának lerázása óta, nem egészen maga hibája által – hanem „*peccatum intra et extra muros*” – 150 évig pangott, most iparkodik, hogy egy kissé helyrejöjjön – és az axióma, hogy a nagy pangást heves mozgás váltja fel, és ha ezt mérsékelni nem lehet, ismét valami lázba megy által a nemzeti test, ami szinte oly veszélyes!

Mi a *panaceát* illeti: magam is sokszor estem azon hibába – ha ti. egy rész valamitől igen sokat vár, hajlandóbb vagyok azt *panaceának* tartani, ha ti. azon rész azt gondolja, hogy azzal minden abszolválva van; úgy tegnap azt hallám, hogy a minden évi országgyűlés tartásával sok ember azt hiszi, hogy minden bajoknak vége lesz; és azon kérdés tétetett hozzá: vajon gondoljuk-e, hogy ha négy hónapig minden évben országgyűlés lesz, akkor egyszersmind minden bajoknak vége is leend? Ezt, m. főrendek! senki nem gondolja. Az mondatott: hogy ezt oly orvos-ságnak veszik, mely kikúrálja minden betegségét a nemzetnek; ezt nem gondolja senki; hanem azt én is gondolom, hogy oly *officina* lesz, melyben az orvosságok készíttetni fognak, melyek

ezen nagyszerű, beteg és bágyadt testületet helyre fogják állítani. Azt hallottuk tovább: hogy koordinálni kell némelyeket, tudja Isten, mit! de kérdem: hát a jövő országgyűlésen a fák nem úgy fognak-e állani, hacsak ki nem fogják vágni, mint most? a promenád nem éppen úgy lesz lámpákkal kivilágítva, mint ma? és ekkor minden, mint a harmat, magától az égből fog-e leesni? – Reményilem, hogy általunk s velünk fog történni ezen koordináció, vagyis legalább nélkülünk nem – és természetesen hol fog történni? Itt az országgyűlésen, a nemzeti *officinában*, másutt nem is történhetik? de melyik *officinában* fog ezen koordináció sikeresebben eszközöltetni? három évről három évre történt országgyűléseken-e, hova mindig új tagok jönnek, hol annyi idő fecséreltetik el? vagy minden évben tartandó *officinában*? De természet szerint nem *panacea*képpen mondom én ezt. A minden három évben tartandó országgyűléseknél is tudjuk, miként megy a dolog: – lassan forog a gépezet, és az utolsó hónapban, midőn a *praeclusi terminus* jő, és az országgyűléstől meg kell válni, az többnyire oly helyzet szokott lenni, mint a hajótörésnél, hol mindenki mindenfelé kapkod és iparkodik, hogy paklijával meneküljön.

Én, mélt. főrendek! igen sokat tudnék erről szólni; hanem engedjék mármost meg, hogy komolyabb oldalait vegyük a dolognak: mert hogy a dolog így áll, azt egy kissé nehéz volna tagadni; és még annyi argumentum van; hanem azoknak úgyszólván igen nagy hasznuk nem lévén, kár volna azokkal a mélt. főrendek figyelmét fárasztani. Mint praktikus emberek, mi azt mondjuk *in thesi*, mert sokszor hallom: a minden évben tartandó országgyűlés, ha nem is *panacea*, de oly *officina*, hol készülni fog egy és más is; és ismételve bátor vagyok mélt. főrendeket emlékeztetni azon gyönyörű szimptómára, melyet hazánkra nézve tapasztalunk: miszerint míg a lengyel nemzet rendszerint kibékülve jött az országgyűlésre, de ott kardot rántottak egymás ellen, és ily állapotban oszlott el az országgyűlés; mi pedig körmökkel jövünk egymás ellen ide, és azután, míg az országgyűlés eloszlik, kibékülünk egymással. Ezt én a jó *intentio* legnagyobb szimptómájának tartom. *In thesi* – mondom – mindenki átlátja, hogy a tökéletes szabadsággal végbeviendő ta-

nácskozásoknak ez oly kelléke, melynek legalább én minden többi kérdést alávetek. Vegyük a dolgot gyakorlatilag: miként akarjuk ezt elérni? és most bocsánatot kérek! hanem én igen vigyázni fogok, mit mondandok, és lehetetlen, hogy azokat, ha igazán a dolgok velejébe akarunk hatni, el ne fogadjuk. Már miután a kormány és egyenesen a fejedelem felkent személyének jóváhagyása s hozzájárulása nélkül ezen törvényt, mely most egész becsében áll, hogy három évről három évre országgyűlés tartassék, egy évre tenni nem lehet; most, mondom, méltóztassanak megengedni! de úgy tapasztaljuk, hogy nem ugyan rossz *intentióból* – mert ezt senkiben fel nem teszem –, hanem tudja Isten, mily okokból? de azt tapasztaljuk, hogy itt a kormánynak emberei erősen megtámadtatnak. Vegyük fel csak a kir. előadásokat: mi, régibb emberek tudunk arról ítélni: mert 20-25 évvel ezelőtt sok keservink, sok nyomorúságaink között csak ennyit sem álmodtunk; és mondhatom, azon megtörhetlen türelem volt az, mely annyira bírta a kormányt, hogy lassankint átlátván jobb érdekét, alkotmányosság- és nemzetiséghez kezdett hajolni; mondom, látván a kormány emberei, hogy itt vakmerően támadtatnak meg, és a támadók, mint tegnap is láttuk, köztetszést nyertek – mi azonban bennem legnagyobb szomorúságot okozott –, ne várjuk, pszichologice véve fel a dolgot, azt, hogy évenkénti országgyűlés tartását óhajtsák ők, kik bár szolgálatban öszültek meg, és itt mégis kínpadra vonatnak, és meg nem emésztett szavakkal sértetnek; ne higgyük, hogy keresztül fogjuk vinni – mi most sok embernek oly keserű *medicina* – az országgyűlés minden évben tartását. És ez forrása a bágyadt argumentumoknak; mert azokat *in thesi* alkalmazzák.

Mélt. főrendek! tiszteljük, becsüljük meg egymást; mert addig, míg itt bizonyos része a mostani nemzedéknek – mert távol vagyok attól, hogy mindnyáját kárhoztatni akarnám – úgyszólván cenzúrálni akarja az országgyűlést: egyiknek fényes fáklyás zenét, másiknak macskamuzsikát csinál – ily körülmények közt miként lehessen a kormánytól várni azt, hogy azt, mi valósággal nemileg skandalum, annyiszor repetálja; és erre nézve három év is sok, és – legyek rossz próféta, ámbár a vak sokaság járjon holttestemen keresztül! – azt mondom, hogy ebben hongyilko-

lás van. Mi magunk igen jól tudjuk, hogy ez semmi – jól tudjuk, hogy egy oly tanácskozás között, melyben 500 ember vesz részt, lesznek többen, kik meg nem gondolván, mit mondanak, lerontják könnyelműleg azt, miért mi annyi éveken becsületesen fáradoztunk, és könnyelműleg eldöntik, leszaggatják egyszerre azt, mit forró hazafiság és jellem épített. De vegyük összefüggésünket: az ilyeseknek nem nagy hatása szokott lenni nemzetünkre, hanem ily egyes kifejezésekről, melyeket magamévá tenni nem akarok, melyeket visszataszítok magamtól, bizonyos helyen azt gondolják, hogy ez a pártos szellem és ez oka annak, hogy oly dolgok, bár magunk között alkotmányos életünkben csekélységeknek látszanak, de mások képzelete előtt óriási alakban mutatkoznak. Ha tehát azt akarjuk elérni, hogy országgyűlés minden évben tartassék: mutassuk meg azt is, hogy rendet tudunk tartani ott is, hol tökéletes szabadság létezik. Reám nem hatnak ilyen mondások; de vannak emberek, kikre hatnak, kiknek körülményeik olyanok, hogy bizony – valljuk meg – nekik *coquettírozniok* kell eggyel is, mással is, és ezeknek azon discussio, hol mindig lakolniok kell, nem fog tet-szeni.

Nem akarok tovább szólni – ki érteni akar, érteni fog. – Ezeket előrebecsátván, megvallom, sajnálom, hogy a tek. rendek izenete oly formában jött hozzánk, ti. oly formában, hogy okot is adhatott azt mondani: itt mindenévi országgyűlés és mindenévi követválasztás szinonim; mert ha ez: akkor megvallom, mégis jobban szeretem a mai zavart, mint minden évben országgyűlést, ha ti. ezt csak úgy lehetne megvásárolni, hogy minden évben követválasztás is történjék: mert – ismét sértés nélkül legyen mondva – Magyarországon sok eszes ember van; de gyakorlati ember, azt tartom, nincsen ország, hol kevesebb volna, mint itt. Már ha oly kevés a gyakorlati, politikai intelligenciával bíró egyén, tudósokkal sem bővelkedünk oly igen nagyon, hogy azokat ne tudnók megolvasni – ha az időt csak egymás elleni agitációra fordítjuk, és ez megtörténik minden évben, és a pártok mindig egymás ellen állanak, úgyhogy minden embernek eszében csak a pártérdek forog, és a hazának ügye háttérbe vonul: akkor én az évenkinti országgyűlés tartá-

sát – noha különben a lehető legnagyobb jónak tartom – oly drágán szeretném megvásárolni. Azért azon bölcs megkülönböztetés szerint, melyet fenséges és mélyen tisztelt elnökünk felhozott: hogy fel kellene szólítani a t. rendeket, azon hozzáadással, hogy mi ugyan megegyezünk az országgyűlés évenkénti tartásában, de hogy a választások maradjanak három évről három évre, mint most – én is a rendek izenetéhez járulok.

Van még egy a rendek izenetében, és ez a Pesten tartandó országgyűlés. Én részemről azt hiszem, tanácskozni kell a lehető legnagyobb szabadsággal, minden erőszak nélkül; de morális erőszak is van. A kényelmes tanácskozás is szükséges; márpedig mármarosai vagy krassói embertől lehet-e méltányosan követelni, hogy minden évben Pozsonyba jöjjön? Ez valóban nagy nehézség volna az évenként tartandó országgyűlések ellen: és így természet szerint egyenesen Pestre gondolnám az országgyűlést tétetni. Ez tehát erre nézve előttem *conditio sine qua non*. Egyszer bátor voltam e tekintetben már kifejtetni véleményemet és nézetemet, mely, fájdalom! csak egy-két barátomnál talált visszhangra. Én ugyanis mindig az ellen voltam, hogy az országgyűlési lakásokat itt Pozsonyban a nemzet fizesse; de sokan úgy vélik, hogy nagy igazságtalanság fekszik abban; mert hogy lehetne az idevaló házakat ingyen használni engedni? de ezek nem jól vették fel; mert itt nem az a kérdés: hogy fizetni kell-e? hanem hogy ki fizessen? Természet szerint öfelségének jogában van Aradra, Sopronyba, Fehérvárra vinni az országgyűlést; és ekkor természet szerint, ha az országgyűlés öfelsége felkent személyének kényelme végett tartatik itt, azt hiszem, más kasszából, mint a nemzet zsebéből kell fizetni az országgyűlési lakásokat; mert a méltányossággal megegyeztetni nem tudom, hogy például a mármarosai ember, ki nagy ügyel-bajjal felmász Pozsonyba, azon kellemért, hogy itt van az ország határa szélén – még fizessen is; azonban, ha az ország közepén van az országgyűlés, méltányossággal lehet kívánni, hogy a nemzet fizesse az országgyűlési szállásokat. Azért méltóztassanak minden évben rendes és minden erőtetés és morális kényszerítés nélküli országgyűlést kívánni – s ha lehet, Pesten. Ez alázatos véleményem. (*Zajos tetszés.*)

LEVÉL WESSELÉNYI MIKLÓSNAK

[POZSONY, 1844. JÚNIUS 21.]

Igen kedves Barátom!

Május 28-iki soraid engem Pesten s Cenken keresvén, hol több hetekig tartózkodám, csak tegnap jöttek kezeimhez. Látásod tökéletes elvesztése mély szomorúságba süllyeszté kedélyemet! – Ilyen az ember sorsa! Halhatatlanságának dacára egy kis fizikai hiány, és rögtön éjjellé válik előtte az egész nagy természet. – Vigasztalásul nem vagyok oly elbizott, Néked bármit is mondani akarni, mert ilyest kirekesztőleg csak saját lelkierőben lelhetsz; egyre azonban mégis bátor vagyok Téged figyelmeztetni; arra ti., hogy az anyagi világosságot egyedül azon világosság pótolhatja némileg, mely a társasági viszonyokban fejlődik. Néked ennél fogva, kedves régi jó Barátom, ha ugyancsak visszanyerhetlenül sötét már Előtted minden, úgy kellene intézned dolgaidd, spedig késedelem nélkül, hogy Pesten üthessd fel ezentúl és minél előbb földi lakhelyed fő táborát, mert Magyarország határai közt bizony Pest az, hol legtöbb szellemi szikra fejledezik; Te pedig ezentúl, ha részint élvezni kívánod régi barátid társaságát, részint, mi ennél több, élted fogytaig oly hűn akarod szolgálni a hont, mint tevéd eddigelé, valóban nem művelhetnél célszerűbbet, mint lakni a hazát. Pesten köztünk volnál, és ha valahol, tán ott lehet most némely hazai tárgyat sikerrel előmozdítani.

A telekdíji eszmémet illetőleg dolgozik az erre kiküldött országos választmány. Mi lesz azonban működésének sikere, nem tudom. Most egy napra sem számolhatni előre; minden a játszi véletlentől függ. Én nem tudom még elhatározni magamban, mit tegyek vagy általjában tegyek-e valamit előlegezve, mielőtt bényújtaná és a megyékhez küldené a választmány, melynek én is tagja vagyok, végzését; annyi azonban bizonyos, hogy nemcsak nem nyugszom, de éjjel-nappal állok lábaimon, miképp el ne gázolja a fukár rövidlátás, vagy fürdőstül ki ne öntse a zablátlan lelkesedés azon kisedet minden időkre, melyet hűn ápolva, tán még ránk, magyarokra nézve is felbíborodhatna egykor valami szebb jövőendő. – Most fő munkám „kimutatni

mindazt, mire szüksége van a magyarnak, ha eldiribolt tehetetlen népből erős nemzetté emelkedni vágyik”.

Nincs időm többet írni, midőn most is idegen kézre vagyok kénytelen bízni e sorokat, mert nekem sem akarnak többé hűn szolgálni szemeim, legtarkább munkáim halmaza pedig annyira felmagasult, hogy néha úgy érzek, mint érezhet Szahara sík-jain teve, mely ellankadva kétségbeesik, vajon elég erővel bír-e elérhetni csak legközelebbi célját is. Többnyire megyek, míg mehetek, és adja az ég, hogy munka közt bontakozzon ki lelkem roncsolt testemből.

Írjál, kérlek, tüstént. Ha pedig valamit a telekdíj körül addig is tenni akarnál, mielőtt értekezhetnénk, vagy beadná jelentését az országos választmány, ám tegyél inspirációd szerint. Én nem adhatok direkciót. A dolog az, hogy Magyarország állása mindenestre felette kérdéses. Ha nem járulunk hovahamarább legalább valamihez, *bizonyosan* bukunk, ha ellenben járulunk, *tán* alkotmányt kockáztatunk, minthogy kulcs, kezelés, mirefordítás, fizetési évek elhatározása stb. mindannyi tömkeleg, melyben, igaz, könnyen megcsíphetnék a magyart. – Minap egy asszonynak levágták csecsét. Kérdezik a boncorvost: Jótáll-e, hogy meg nem hal e műtételtől? Mire ő így: Én csak azért állok jót, hogy bizonyosan meghal, ha magára hagyják, midőn a *kés* tán megmentheti. – Esetünk ehhez hasonló.

Amitől leginkább félek, az, hogy kifogyunk az időből. Ez volt oka felszólításom kibocsátásának. Remélem, hogy az országos választmány jelentése nélkül fognánk a megyéktől kedvező utasításokat kapni. De úgy látszik, nem termi meg felszólításom ti. az általam ha nem is éppen várt, legalább remélt gyümölcsöt. Ha tehát Te, feltéve, hogy valamit tenni akarsz, és ennél egyéb irányt ez alkalommal nem adhatok, *tán* e következő téma körül mondhatnál egyet s mászt:

Ha nem invesztáljuk a hont, spedig minél előbb, bizonyosan bukunk.

Mert már-már *inanitio* bajunk.

Ámde a kelet bomladoz, és efölött ki lát csak holnapra is; időt veszteni tehát nem szabad.

Széchenyi proponál hold[on]ként két garast. Tévedett tán néha, de soha meg nem csalta a hazát.

Ez csak a dúsokat sújtja, a nagy számot nem.

Tehát fizessünk.

Nehogy a kezdet azonban nehéz legyen, fizessünk csak általján véve minden holdtúl egy garast. Ámde ezt tüstént határozzuk el, hogy ti. hold[on]ként és NB. általjánosan véve fizetünk évenként egy garast. Hogy

mily kulcs szerint szedessék?

mire fordíttassék?

miképp kezeltessék?

meddig fizettessék?

ezek s minden egyéb kérdések dolgoztassanak ki és határoztassanak el országgyűlése alatt, ha ez fennáll vagy utána – ha megszűnik – mi igen *probabilis* – választmány által; ámde úgy, hogy:

1. Minden fillér, melyet fizetünk, Magyarország hasznára legyen fordítva; és aztán

2. '*Nihil de nobis sine nobis*' egész kiterjedésben.

Ne várjunk tehát, mert sok a fukar magyar, az országgyűlése pedig már sokáig fenn nem állhat, míg beküldi az orsz. választmány munkálatát, de adjuk utasításba, hogy holdanként egy garast akarunk fizetni, a többi végett fenntartjuk szavunkat.

Isten áldjon! – Feleségem igen rosszul volt múlt télen; újonnan szült leánykáját elveszté; most ismét helyreállott s Bécsben van. – Leveled ittlelvő számos barátodat igen elszomorítá. Mind azt mondják, mit én: Bár jönne közénk, hadd ápolnánk őt; s aztán mily nagy haszna volna ennek, mert bizony a túlzók és az innenések közt megbukik vajmi sok, mit okos egyeztető könnyen megmenthetne. – *God bless You my Dear Sir!* és soraidat várom.

Széchenyi István

LEVÉL TASNER ANTALNAK
POZSONY, 1844. SZEPTEMBER 30.–OKTÓBER 1.

Pozsony, 1844. szeptember 30.

Barátom,

Teleki József és Schedel írtak az akadémiai közgyűlésnek tartása végett. Az első, hogy *én elnököljem azt*, a másik, hogy november 10-én tartsam. Kérem, mondja meg ez utolsónak – Telekinek írni fogok –, hogy semmit nem határozhatok, míg az országgyűlésnek vége nincs; mert *én most vége felé* nem szeretnék elmenni innen, hogy Pesten akadémiai üléseket elnököljek.

Október 1-jén.

Az adó dolgában 19 megye 3 millió, 5 megye 2 millió és 5 megye 1¹/₂ millióra küldött utasítást. Eddig csak 8 megye semmire. Itt a nemfizetők szörnyűképp el vannak csüggedve. Lótnak-futnak, proklamációkat írnak – de késő –, most a kezelésben etc. akarnak bajt tenni, zavart szülni etc.

Kérem, az ide mellékelt levelet indítsa útnak.

Most a Védegylet van itt napirenden. Én „ujjhúzást” látok benne a kormány és többi tartományok ellen, és nem fogom aláírni. Kérem, Ön se írja alá.

Szeretném tudni, Pesten mit gondolnak felőle etc.

God bless you.

Széchenyi István

NAPLÓJEGYZETEK

1844. SZEPTEMBER 30.–OKTÓBER 28.

Pozsony, szeptember 30-án. Egész kellemetesen! Boskovitz etc. Kadisch nálam – zsidóemancipáció dolgában. Legyek mérsekelt vagy ne? Még nem tudom, mi jobb.

Agitáció adó dolgában! Cziráky Ján[os] nem restelli Sopronban elgáncsolni az adót! – Zichy püspök 3 vármegyében. Ebből a ganéból tinóruk sarjadnak!

F[estetics] Leó máris itt mint nemfizetési kortes. – Ülés

nálunk. A főherceg egészen bágyadt. Védegylet nagy szemet szúr. Schiller magánszorgalomból – ígéretével ellenkezőleg feljön gyorsan keresztülvinni Valero 10 ezerét.

A kaszinóban eszem. A főherceg, ki hívat... Délután. Leülök nála. Védegylet etc. etc. etc. 'Igen, Császári Fenségednek fehér lapot kellene kapnia.' – Whist Kaszinó.

Október 1-jén. Tűrhetően. A Pozsony városi választmányban informálni.

Van Dooren keresi a gyapjumat! Odaadjam-e?

Október 2-án. Ullmann nálam. Alighanem rosszul megy a dolga... Hallernél ebédelek Cr[escence]-szal.

Október 3-án. Kerületi ülés. Hogy a Védegylet a rendek... vagy inkább a 'törvényhozás' által jóváhagyassék. Pázmándy, S[zent]királyi – Bezerédj... felbosszantanak... Elmegyek a főrendi táblára. Városok ügye. Zay: „Kutyabőr” etc. Pálffy Pepi: „El kell törteni a fő táblát. Eltörlésére fog agitálni etc.” – Dühbe gurulok. – Hosszan és kenetteljesen beszélek... kicsit kimegyek... visszajövök – s összeesem, mint egy darab fa. Hogyan, miért – ez az én titkom marad. Hazavisznek. Nagy csődület. Nem látok senkit. A főherceg etc. etc. gyakorta küldet! [...]

Október 27-én. Templom. Főherceg. Kapacitálom, hogy közös – hanem azután a Védegylet[ről]: „Eljött az ideje, hogy főhercegnek és nádornak mutakozzék etc. máskülönben anarchia!” – „Oho” etc. Konferencia adó – Megtörjük a soraikat, Károlyi Lajos átáll, Zichy Domokos átkozódva távozik... rendkívülien jó mulatság!!! Zichy Félixnél eszem. A főherceghez, Apponyi Gy[örgy]re és K[árolyi] Lajosra találok... kiknek *elébük vágtam*, s az országbiróra. – Este konferencia, amazok elpártolása teljes – amiképpen a győzelmünk is. Andrassy Gy[örgy] dühös Barkóczyra, ki átpártol hozzánk – hozzám azonban mindig goromba – s Zichy Ödön Bužannal s Révay Gyurival – kik még sivalkodnak. Pompás mulatság! Idejekorán lefekszem.

Október 28-án. Rosszul, nagyon rosszul aludtam. Ma van a csatám napja! – Veres nadrágban etc.!!! – Közös teherviselés ragyogóan kiharcoltatott. Végre botrány – Teleki, Batthyány és

Pálffy a főherceg ellen. Röviden végét vetem „Felséges haza” etc. Haza akarnak vinni. – Haller kísér. Hadnagyi tisztet kérek Geyzának. Félixnél ebédelek. Konferencia kezelés dolgában. Whist, Kaszinó.

BESZÉD A FELSŐTÁBLA ÜLÉSÉN A KÖZTEHERVISELÉSRŐL

1844. OKTÓBER 28.

Tizenegy napja és harminc éve ma – és megvallom itt, hogy ezen harminc év sokkal kellemetlenebb reám nézve, mert tizenegy nappal nem sokat törődném –, hogy a lipcsei ütközet második napján hős Blüchernek táborába küldtettem. Szürkületkor érkeztem oda, és midőn bemegyek, az előszobában találom katonáját a tükör előtt, ki éppen haját rendezte és hajporozta: csudálkoztam. Tovább megyek, és találom apródját, ki szinte hajával bíbelődik; végre bemegyek az öreg hős bajnokhoz, szinte őt is a tükör előtt haját rendezve és porozva érem. „Uram!”, úgy emlékezem, ezt mondtam a hősnek, „én azt hittem, hogy karddal és puskaporral fogtok foglalkozni; de látom, hogy a hajpor-nak is van kelete.” Mire azt felelé a hős bajnok: „Ma azt reméljük, hogy ünnepet ülünk; vannak sokan, kik legszebb ruhájokat parádéra szokták kitűzni, mi pedig mindnyájan legjobb öltözetben és a lehető legcsinosabban akarunk megjelenni ma az ütközetben!” És ugyanaznap a porosz tábornok diadalmi zászlói Lipcse falaihoz jöttek. Sokan csudálkoznak, hogy én ma ünnepruhában jelenek meg itt. (*Zajos „Éljen!”*) Sokan külön-
 re tartanak, és az igaz, nem mindenben járok, kivált Magyarországon, tört úton; sokan névnapokon, *processiónál*, de még akkor is, mikor *sollicitálnak* vagy *informálnak*, szokták ünnepruhájukat felöltöteni; én pedig ezt akkor teszem, midőn azt hiszem, hogy a nemzet ünnepet fog ülni. (*Zajos „Éljen!”*)

Ezt előrebocsátván, mint egy csekély tagja ugyan a magyar nemzetnek és a magyar törvényhozásnak, én is becsületesen fáradtam ezen fő kérdésben, hogy mindenekelőtt reánk virradjon főképp azon nap, melyen ne csak privilégiumokkal dicse-

kedve és nagy frázisokkal, hanem áldozatokkal is tetteleg járulunk hazánk felvirágzásához. („*Helyes.*”) De még többet mondok: nemcsak hogy áldozattal, nemcsak hogy hű lelkülettal, de hogy végképp le is tegyük ezen igazán szabad emberhez nem illő gőgöt, hogy mi, mint minap volt szerencsém előadni, és akkor azon példa igen tetszett sokaknak, hogy a trombitás elöl, a huszár hátul, nagy zajjal akarjuk kivíni a csatát. Nem! ha igazán akar a nemzet erős és nagy lenni, szükséges, hogy némi dolgokban egy soron álljunk mindnyájan, hogy ki-ki, ki a magyar levegőt szívja, mondhassa, hogy: „én is a honnak polgára vagyok!” És ha a casták és összesaraglyázott privilégiumaink szűk köréből végre tágasabb körbe akarunk lépni és elaljasodott nemzetünknek szebb jövődőt eszközölni, nagy köveket kell emelnünk: ezt pedig nem egyes embernek, hanem mindnyájan, egyik úgy, mint a másik, tegye meg. („*Helyes!*”) Miután nap-számosa voltam ezen ügynek, közlegények sorában csak, de mégis, szerényen ugyan, nem elbízva, de magamban bízva, legyen szabad elősorolnom azon taktikát, mely szerint mentem, és most nyilván ki fogom mutatni plánumomat.

Mikor a közadó más formában megbukott: átláttam, hogy nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni kellő talentum és tudomány nélkül, mondom: midőn ezen tárgy megbukott, más formában hoztam azt szőnyegre; írtam 100 milliónak fölvételéről, 35 évig 5 milliónak fizetéséről, és sokan azt még kevesellték. Ha tervemet kifejtettem volna, a lehetetlenségek közé állíttatott volna, és mégsem tetszett volna senkinek. De ezen pénz nélküli hazánkban egyszerre nagy terhet magunkra venni egyenesen visszalökés, kivált, mondom, magyarországi szempontból tekintve: mert mi vagyunk a legszegényebbek egyike, s így, ha nagy adót akarnánk magunkra vetni, bizonyosan csorbát ejtenénk a nemzetiségen. Ebben csak egyet tartok szemem előtt, azt ti., hogy akármily formában, akármilyen cím alatt, mindegy, csak hogy végre közös fizetésnek elve valamilyen képp elérve legyen. („*Éljen!*”) Azt szokták sokan szememre vetni, hogy én anyagiakra szívesen költök: de azon magasabb szellemi – sokan azt vélik, hogy ez csak az ő tisztök –, mondom: a magasabb szellemi diplomatikát elfelejtem. Most meg fogjuk

látni, ki felejtette el, én-e vagy azok, kik nincsenek azon véleményben, melyben én vagyok.

Különböztetést teszek. Magyarország jövődjének kifejtése egyenesen a közbirodalommal való lehető legnagyobb harmóniában van, és így oly esetekben, hol valaminek elhatározása onnan függ, honnan főképp jó annak eldöntése, hogy így vagy úgy történjék-e? megvallom, hogy én elvekkal paradírozni, elveket előtérbe állítani nem szeretek; miért? mert elvharc olyanok közt, hol egyik erősebb, bizonyosan az országnak nem hasznára válik. Ha csak olyan elvi kérdésekről van szó, melyek Magyarország jogait és érdekeit lényegökben nem sértik! Elvileg most ugyan miről van szó? Sokan azt vélik, csak fizetni kell; és én is úgy szólottam, hogy fizetni kell, mert ha nem fizetünk, az ország sohasem fog kimerülni ezen állásból, mely nemcsak hogy aljas, hanem nekem émelygést okoz. Tehát fizetni! – De másrésről sokan azt vélik, hogy ebben fekszik minden erő. Én azt mondom, nem ebben van az erő, hanem a kézfogásban, a vállvetésben van az erő. (*Tetszés.*) Mi a pénz? Nem akarok hosszas beszédet tartani a politikai ökonómiáról, felteszem, hogy azon fő eszmét sokat értik és sokan nem értik: de úgy hiszem, a pénz nem fő dolog, hanem az erő. Pénz csak ezt reprezentálja. („*Helyes!*”) Azért, miután én többször fogok még ezen tárgyhoz szólni, röviden abban pontosítom vélekedésemet most: hogy mi a fő elvet illeti, ha itt nagy várakozásaink után, melyektől annyira devalváltattam, hogy már az országos választmányban is 4 évről s 3 millióról szólottunk, itt végre is oly közönséges *subsidium* lesz, minővel mindeddig soha semmit sem tudtunk tenni, úgy ezentúl sem fogunk tenni semmit, és mi n indig csak azon szűk körben fogunk mozogni, melyben eddig voltunk. Lehetetlen, mondom, hogy ki jobbat ismer, és ki hazáját hordja szíven, nem egyes csatáknak fényét, lehetetlen, hogy azt *subsidium* kielégítse: mert a *subsidium* az oligarchizmusnak és minden gyűlöletesnek szagát viseli magán.

Mindazáltal, ha a többség mégis a rendekkel kezet nem fog, ám akkor a lehető legnagyobb summát kívánnám megajánlani: ha már szellemileg nem lelt lelkem írt, legalább legyen szibari-tailag hazánknak nagyobb haszna. Menjünk elő az anyagiban,

ha szellemiben megakadtunk. Azokat, kik elfelejtették, hogy elvkérdés forog fenn csak, figyelmeztetnem kell, hogy ez a vég-cél, a többi mind csupa taktika volt, hogy abba beleszeressenek az emberek. Itt az elv volt mindig a fő dolog, mert én inkább semmit sem akarok, mintsem hogy a közfizetésnek elve ki ne mondassék: ez élet; a többi csak levágott gally és virág, mely addig virágozik, míg öntözik, de gyökeret lehetetlen, hogy verjen. (*Tetszés.*) Azért azt mondom, hogy ha mindenekelőtt a *subsidi-um* eszméje megy keresztül, akkor adjunk sokat; ha pedig megvásárolni lehet az elvet, akkor nagy traktációra vagyok kész: mert hisz nem ezen három év fogja eldönteni az országnak jövődjét; hanem ha azon mag, melyet itt elültetünk, az életbe vitetik át, a néptömegnek és a sokaságnak érdekét csatolja a miénkhez, mondom: azon mag ad életet! Nincs itt adóról szó; ezen fizetés *praeter-propter* olyan, mint midőn valaki uradalmának jövedelmét annak javítására fordítja: mi hazánk *investíció*jára akarunk fizetni, s annak, mit fizetünk, nem kell a sorompókon túl vándorolni, hanem az országba fektettedik. Legyen a kezelés akár így, akár úgy, csakhogy illúzió nélkül szabad látása legyen a nemzetnek, mire fordíttatik a pénz. Én alkotmányos szempontból kívánok a kezelési dologban eljárni; de erről később fogok szólni. Most még egyszer a dologra visszamenve kinyilatkoztatom: hogy ma van ideje annak, hogy egy nagy nemzeti ki-fejlődésnek vessük meg alapját; ha ezen pillanatot elmulasztjuk, tudja Isten! mikor jó vissza ismét. És ez alázatos vélekedésem. (*Hosszasan tartó zajos „Éljen!”*)

LEVÉL KOSSUTH LAJOSNAK

PEST, 1844. NOVEMBER 17.

Tekintetes Táblabíró Úr!

Én véleményemet Önrről mindig őszintén kimondám, és ezt jövőben is tenni fogom – *hanc veniam petimus damusque vicissim* –, de hogy Önt olyassal vádoltam volna vagy vádoljam, miképp egy-egy specialításra nézve mást ígér és mást teszen, ily alacsony ráfogással én Önt soha nem illetem.

Akik tudják és ismerik a főtáblai konferenciák volt állását – pedig vannak ilyesek többen, mindenekelőtt maga a tenger-melléki kormányzó –, bizonyítani készek lesznek, hogy senki nem dolgozott Fiume mellett oly őszintén, mint én; sőt ha én nem vagyok, tán nem is megy fel a felírás soha is.

Nem is átallom ennél fogva ezennel kimondani, hogy az, ki Fiumét illetőleg nyilatkozatimban és tettimben ügyletlenséget – vagy fel nem foghatót – lát, ám tessék; de kaján szándékot, mellékes célt vagy szónemtartást hirdet, nem egyéb, mint alacsony rágalmazó és becsületemben gázoló hazug.

Mondtam, igen, pedig gr. Zichy Ödön ellenében, hogy néha legjobb taktika: időbűl kifogyasztani az ellenfélt, miképp ügye megbukjék. Ámde ha valaki őszinte bajnokságát ígéri valaminek elősegítésére, és ily taktikát használ, az nyomorult gyáva. S ki ilyest tesz felőlem fel, annak fejére visszalököm e gyűlöletes *imputatiót* százszorta.

Mily értelemben nyilatkozott egyébiránt Ön felőlem, tehetőségemet vagy adott szavam szentségét gyanúsítva, azt nem tudom, s megvallom, tegnapi soraibúl tisztán ki nem vehetem. Mindenesetre különös, hogy éppen akkor, mikor én csak kévéssel ezelőtt nyilvánítám az itteni megyei gyűlésen Ön iránti teljes bizodalमत, s Önnek több ízben már kezemet nyújtám, hogy Ön éppen akkor gondolja maga helyén személyem hitelét a hazában azok előtt a mostaninál még lejjebb szállítani, kik vak hevükben vagy felületességükben sem a dolgok bonyodalmaiba látni, sem azt elgondolni, hogy vajon mi fekszik a hegynék más oldalán, nem képesek!

Ki többnyire tartozó tisztelettel maradok

Önnek kész szolgálja,

Pest, nov. 17. 1844.

Széchenyi István

LEVÉL KOSSUTH LAJOSNAK

PEST, 1844. NOVEMBER 20.

Tekintetes Táblabíró Úr!

Önnek folyó nov. 18-ikai sorai kielégítenek. Fogadja őszinte köszönetemet.

Ingerült állapotban vagyok, nem tagadom; de bizony mondom, nem annyira az országgyűlési végeredmények miatt vagyok annyira ingerlékeny – mert ezek inkább buba süllyesztenek –, mint némi egyenesen személyem ellen gördített méltatlanságok következtében, melyeket nyilvánosan megbosszulni nem engedé hazafiúi kedélyem. S ez nagy kín; mert ki tudja, nemsokára lesz-e több becsületünk e hazában, bár nemzeti-, bár egyénileg, mint amennyit ki-ki köztünk saját magának meg fog őrizhetni.

Mi politikai eljárásomat illeti, Ön azt hiszi: „nem gazdálkodom honunkat tekintve tehetségemmel és erőmmel lehető legmagasb kamatra”. És ez meglehet. Ámde ha Ön úgy látná politikai bonyodalmaink és külviszonyaink kártyáit, mint én látom: akkor tán, sőt alkalmasint azt fogná mondani, hogy én – mindent mindenben véve, és ha saját személyem nem a fő cél – csak azon úton járulhatok egy végképpi diadalhoz, vagy tán jobban mondva: egy végképpi diadal lehetőségének elkészítéséhez, amely úton járok.

Adja ránk áldását a Mindenható!

Pest, november 20. 1844.

Széchenyi István

NAPLÓJEGYZETEK

1845. MÁRCIUS 13.–1846. AUGUSZTUS 31.

Pest, 1845. március 13-án. A népem, a törzsem – a magyar: végvonaglásban.

Mindig is így tartottam. – Olykor nagyobb bizonyossággal, olykor kevésbé.

Most egy hajszálon függ minden!

De ezért sem reménykedésemmel, sem „munkámmal” nem hagyok fel.

Egészen világosan úgy rémlik előttem:

„Ez lesz az utolsó naplóm.”

Olyannyira kimerültnék... megtörtnek érzem magam!

Következésképp: keveset, ritkán s nagyon aprón kellene írnom.

Ám mégsem – hadd járják a csillagok a maguk útját, még ha feltartóztathatnám is őket!

Budán a főhercegnél. Átnyújtottam neki egy folyamodványt a malom, a felhajtó s a csatorna dolgában. 1¹/₂ óra hosszat beszélgetünk. A legmarkánsabbja.

„Az országgyűlés idején írt nekem egy jóbarátom! NB. – egy német: Menjek Itáliába... alkotmányellenes kormányzás ideje jön... mindent össze fog zavarni... ha majd visszajövök, játszhatom a közvetítő szerepét. Köszöntem szépen. Ha már élveztem oly sok boldog napot Magyarországon – osztozom veszedelmében is.”

„Azt hiszem, Apponyi elhagyja őket, ha nem eléggé alkotmányosan mennek a dolgok.”

„Nem sorozom magam azok közé, kik igen sok energiával bírnak” – „Aggódás és félelem fog el.”

„Mitévő legyek a kikötő ügyében? Parancsoljam meg a városnak... hogy építse meg?” – ’Várni!’

A főhercegasszonynál s a kis Máriánál. – Korán eszünk. Ülés nálam a sétatér dolgában. – Dessewffy Emilhez kocsizom. Ülés nála, Szécsen Tóni, Ürményi, Luka, Barkóczy. – Kezüket csókolom; nem mentem be.

Cr[escence] s a kis Parry Alfred – német színház – *Geheimnisse von Paris*. – Nem megyünk el Andrássy Adélhez az Eichberger okozta zavar miatt. [...]

Bécs, április 3-án. Nem volna-e bölcsebb pisztolyt ragadni? Miféle élet az, vonzerő nélkül? Eltemetem összes gyermekeimet! A *selyemügyet* megmenti a német s a polgári elem.

Bécsbe készülök indulni. A Schwannál. Ott eszem. Pálhoz – Lajoshoz. Apponyihoz, beteg. Julie nem ereszt elébe. – Molly. Metternich. Nyájas!

Április 4-én. Felkeresem Mailáth kancellárt, Zsedényit! – Nyíltan szólok Zichy Félixszel. – A kormányt akarom támogatni. – Megmondja a hercegnek.

Ó, Istenem, micsoda önmegtagadás! – Felkínálkozom! – Hogy megmentsem szegény hazánkat... Nem kérnek belőlem. Metternichnél eszem. Lajosnál... élőképek.

Április 5-én. Rueskäfernél... Wirkner nálam. – Z[ichy] Félixnél ebédelek. – Károly főherceg. – Pál, whist. Metternich.

Április 6-án. *Egészen nyíltan kifejtettem álláspontomat Wirknernek!* „Nem fog semmi akadályba ütközni.” – Áhítatosan imádkoztam a kapucinusoknál! – Jennyhez – Helene-hez – Felicie-hoz – Lorchén hercegnőhöz. – Zichy Ist[ván]nál ebédelek. – Seilern – Molly: „Mily tisztességes ember is ön.” Megdöglött Pál lova! Elizt elkísérem Metternich herceghez... Ő hátul, én elül megyek be. [...]

Április 10-én. Melanie-nál s Metternichnél. Melanie megvárakoztat – Mélange, a drága gyermek megkönyörül rajtam. Elmegyek. A herceg holnapra rendel vissza; merthogy Goldschmiedt van nála. – Megyemnél eszem. – *Burgtheater.* Metternich. Nagyon finomak hozzám. Lory Schw[arzenberg] hercegné.

Szapáry Guszti: „Csak úgy beoson ön – nem tudja az ember etc.” Én: 'Nem tudja? Nos hát – szociális téren mindent... politikain semmi dolgom önökkel.' [...]

Pest, szeptember 13-án. Sajátságos módra türhetőn. – Beyse nálam. Lépjek fel Ullmann ellen etc. Ha megteszem: „Itt van az ellenség etc.” Esnek tán majd a részvények. Ha nem teszem meg... Hát minek nevezte ki őt a felség ellenőrül etc. A középponti vasút körül állítólag kritikán alul mennek a dolgok. – Wodianer, Sina győri vasútja mellett nyilatkozom „Aha, ezért nevezték ki”.

Engel cenzor nálam. – „Nem tudom kitörlni a veres fonált.” – K[eglevich] Gábris írja nekem: Felveszik a malompört... Gyere etc. Nagyon szép! – Budára megyek. Nem találom őt. Schediusnál – Gyurcsányinál, nem találom. Fehr hengermalom. A kaszinóban ebédelek. – Sétatér-ülés. [_ _] Ma-

gyar színház. Vay – Prónay. Előbb Orczy Rézinél – ki szintén ellenem. – Kaszinó. Ürményi Józsi ékesszólásánál van. Rohonczy triumfál. B[atthyány] Lajos egészen komor. – Somssich: Ön nem tehet mást, mint protegálni a fiumei dolgot – majd eljön Batthyány Lajos és Kossuth. – Kis Majláth – Bizony jobban szerették volna Tisza hátán Vay Miklóst... etc. Fiume és Kossuth dolgában nem lehet egyebet tenni, mint

vagy maga épít a kormány
vagy alkottat *leverő* társaságot
vagy soutenirozza. Kossuthot és társait tisztességtudásbúl.

Későn kerülök haza... Levelet találok Valerótúl s Kossuth-túl. Ez utóbbi:

Mivelhogy Valero azt mondotta neki: *én akarnék* vele beszélni.

Micsoda ostoba fickó ez a Valero. – Feje tetejére állítja etc. Ahelyett, hogy *ő* a kérelmező, így most *én* volnék az – egyáltalán nem is fogok válaszolni.

Szeptember 14-én. Pazar idő. – Felkeres Gyurcsányi a Valero-féle per tárgyában. – Valero nem jön... nincs ideje!?! – Budára. K[eglevich] Gáborral – 'Valerót az utolsó napra fogja felírni... hanem kimúlni az időből'... Hahaha.

Schediusnál – átadom az előterjesztést. A gőzmalomba Fehrt megnyugtatni. Ürményi Jó[zsi]. – Kaszinó. Tigével etc. templomba... B[atthyány] Liziről mesélek neki – 'Ő a békességet pártolta etc. Tedd azt!' – Majláth Gyuri hozzám, hogy beszámoljon a B[atthyány] Kázmérnél tartott fiumei ülésről. Besnard etc. nem jelent meg. – B[atthyány] Lajos kisebbségben maradt ama kérdésben – mi történjék az előlegezett pénzzel. Brevér semmi visszhangra nem talált... Elhatározott, hogy deputatiót küldenek hozzám.

Kossuth úr is etc.

Ő: Én azt hiszem, tán jobb, ha nem, mert személyem ellen gr. Széchenyi oly ellenszenvvel etc. De ha parancsolni méltóztatnak.

Jön Valero... kinek megírtam:

'Szép kis zavarba hozott Ön engem! Nézze csak meg Kossuth levelét!'

„Szentkirályi az oka” –

'Most már ki kell hogy segítsen'

Írja meg Kossuthnak – hogy szívesen látom, s majd megmondom neki, miért nem válaszoltam. – Magyar színház. [_ _ _] Kaszinó.

Szeptember 15-én. Főfájás. Tegnap 2 órakor meghalt Hradetzky. – Állítólag hamis váltót állított ki 4000 forintról. [_ _ _] is odajön. – Csomó ember nálam. – Tierneynél akarok ebédelni. Nem. Ő Masjonnál eszik!

Kossuth nálam. Hosszas őszinte beszélgetés. 'Alattomos ellensége nem vagyok etc. Felakasztatni vagy felhasználni etc.' Be kell fejeznünk Czindery miatt, kivel Budára megyek... No. 4. Megveszi John csónakját 200 forintért. – Zichy Henrik: „Vedd meg hát a Titel-házat etc.”

Német színház. Z[ichy] Béla és Henrik. – Reggel Keg[evich] Gáb[ris]nál... eligazított; elmaradjon üdüből kifogyva Valero pere (Hengermalom).

Szeptember 16-án. A helytartótanacsi ülésen. Informálok Valero felől. – A kaszinóban ebédelek. Este főherceg. Magyar színház. Tierney. [...]

Pest, 1846. február 5-én. Életunt vagyok. – Erőre van szükségem. Meglátogat Deák. Nagyon nyájas. Aláírja a Balaton-kérelmet. Az ebédet s szivarokat elhárítja. Egyvalamitől fél. „Jóhiszeműen többséget szerzünk a kormánynak. Aztán nem fogjuk tudni megakadályozni, hogy rosszra ne fordítsa! –” Én: 'Igen, ez is kockajáték. De ugyan tud-e jobb, biztosb módot? Katonai jelszavak helyett béke.'

Pazar idő. Elkísérem B[atthyány] Tónit Károlyi K[arolinához]... kinek szörnyű fogfájása van.

Keglevich Gábor estebédje a nógrádiak tiszteletére! – 2 pohárköszöntőt mondtam. – „Azelőtt nem tudta itt idegen – hogy M[agyar]országban van. Most tudja. Sok erők fejlődtek – adja az ég, hogy ezek egymással és nem egymás ellen etc.” Országbírónál. [_ _ _] – Piknik bál – Traun grófné és Fest[etics] Ágoston – Tisztelgések. – Marie otthon marad –

[...] – $1\frac{1}{2}$ 3-kor mennek el. – Luka csakugyan nem volt meghíva. [...]

Február 12-én. Otthon dolgozom. A két Kör estebédje a kaszinóban Deák tiszteletére. Az első lépés a *felbomlás* felé... Semmi sem lehet – párt nélkül. – Feszélyeztem őket... s ezt is akartam! Kakukk módjára tojásukat a mi békés kaszinó-fészünkbe rakják. – Deák. Jobbra Ráday, balra Teleki L[aci]. Ráday mellett B[attyány] Lajos, Teleki mellett B[attyány] Kázmér. – Én még odébb Vörösmarty mellett. – Teleki L[aci] „a király egészségére”. Senki sem áll föl! Lanyhaság. Ráday a nádoréra... szintén ülve s lanyhán. – Jósika M[iklós], Besze, Gaal 'Deákéra' etc. – Deák végre feláll.

„Ki alkotmány-, nemzetiség- és haladásért hűn cselekszik... ki tűrni tud – még tűrni akkor is, mikor veszni kezd minden reménysugár etc.”

Besze: Nem elég tűrni, tenni kell etc.

Kossuth: Igen, tenni.

Sz[ent]királyi – Igen, tenni. Deák: Tűrés és tevés – de magunk nem tehetünk... a nép szimpátiája etc.

Vörösmarty... Vesszen a hetvenkedés, az erőn túli megfeszítés, a rosszul számított vállalatok, melyek tönkrejutnak etc.

Az én egészségemre iszik Gaal. Meglehetősen Éljen. Szapáry Tóni is mond egy beszédet. Az ebéd után vicckoncert Gaal és Besze között. – Kérem, hogy mutassák meg nekem Vahotot. Apró, kövérkés – Vörösmarty jókedvre derül. „Ez a Védegyelet... csak annyi pénzük sincs, hogy tisztviselőiket fizethessék. Mily calculus! etc. [...]

Április 8-án. Beteg vagyok, de nem csüggedt! Tisza-szabályozási ülés Károlyi Györgynél. Egyre jobban összezavarodunk – megmutatom a kiutat... Igazán felettük állok. Elégedetten állunk fel...; Vásárhelyi haldoklik, megütötte a guta! – Micsoda óriási veszteség! Micsoda zűrzavar!

Wenkheim Bélának... 'Én nemsokára kimondom, hogy Batthyány Lajos erősen gyűlöli Apponyit, mint szeretné a hont.' – Nemsokára kirobbanok – B[attyány] Lajos és a két spiclije tette őt oly gyűlöletessé.

Délután családi körben ülök, egyszer csak belép közénk B[atthyány] Lajos! Hm, hm! [_ _ _] Otthon rosszul. Herte-lendy Károly eszik nálunk. Balogh halottsápadt. „Megölték Vásárhelyit!” – 11 órakor halt meg. [...]

Április 20-án. Igen rosszul. Úgy érzem, nem tudok lábra állni. A Wiennel Vácra. Tasner velem. Charlotte is rajta 3 kutyával és 3 madárral. – Vácott nyomorúság. Pályaház etc. fertelmes. Dukán és Rátóton át kocsizunk vissza. Ocsmány fészkek! – Otthon eszem. – Magyar színház. Bánk bán. Nyomorúságos. 'Anti-Úrbérváltság'-ot olvasom. [...]

Július 15-én. Mennydörgés és eső. – Csomagolás, írok a főhercegnek egy memorandumot Szerencsy és Szőgyéný dolgában, vagy-vagy.

Ma nyílik meg a középponti vasút. Ma este 11-kor Szegedre készülök! Isten velünk!

A[dam] Clarkkal Városliget, a síneket megnézni... Híd. Nálunk ebédel A[dam] Clark, Tasner, kivel sokat dolgozom, és [Zichy] Géza. – Kiviszem őket kocsin a pályaházhoz. Főherceg, a felesége s a családja. Éljen nélkül fogadják őket. – Vácra megyünk cirka 50 perc alatt. Ott tűz van. Mindnyájan odamegyünk. Nézzük. – Vihar. Nincs mit tenni. – Egy ifjú nőszemély repdeső hajjal – „hol az apám, bizonyára megégett”. – Elmegyünk.

A főhercegasszony elfogad tőlem egy napernyőt. A kis Marie goromba hozzám, hátat fordít. Erzsébet [_ _ _]. Átnyújtom a főhercegnek memorandumomat Apponyi s Szőgyéný és Szerencsy dolgában. – Fest[etics] Caroline-hoz. A férje egymagában eszi meg a *maga* fagylaltját! – Haza. [_ _ _]

Szalayról levágták a lábát. Ő visszafordul; én tovább.

Július 16-án. Kecskeméten reggelizem. Szűcs Antal kisteleki papnál eszem. – 7 óra felé sok lovas és tarackdurranás kíséretében érkezem Szegedre. A Fekete Sasnál szállok meg. Megtekintjük a Pannóniát, mely 51 óra alatt jött meg Pestről. – Séta. Vacsora némelyekkel a fogadóban.

Július 17-én. A város küldöttsége Vöber vezetésével. A megyéé Bene vezetésével. A társaságé Benéével. Vöberhez megyünk.

Csongrádi társaság ülése.

Első ülés. Világosan beszélek: Ha szabályozni akartok – bele kell nyúlnotok a pénzeszsákba... Van készpénzük. Úgy beszélnek, hogy megindítsam őket, anélkül hogy észrevennék.

Megfürdöm egy tiszai fürdőben. – A polgárság estebédet ad a városházán. – Trombitamuzsika etc. etc. oly hangos, hogy alig lehet kibírni. – 2, 3 pohárköszöntő az egészségemre. Én: „Éljen minden jó hazafi..., csak egy speciesnek ne adjon sikert – az ámítóknak – a rossz magot hintőknek.” – Nem jól adtam elő. – Babarczy pompás. A szomszédos szobában Kossuth portréja.

Otthon. Aréna... megközelítőleg egy szemétdombon. 8 aranyat adok. A párkák fonják az életfonalamat – Mme Chiabayné... undokul pimasz. Nem csapnak körülöttem nagy hűhót. Minden nő az ellenzék oldalán. Séta. – Otthon. A fáklyásmenet egészen bágyadt. Kovács Lajos... Somogyival etc. – elrejtőzve. Tűrhetően beszélek – 'Minden pártszellem nélkül.' – Az egész fogadás hideg... erőltetett. [...]

Tiszabő, augusztus 30-án. [– – –] Ma van „drága Caroline-om” halotti napja! Ha azt mondják, 100 üteg, hogy meg nem történtté tétessék vagy kerékbetöretés, nem félnék, fájdalmat s agóniát gyönyörűséggel tűrnék.

Ezen a napon fogok meghalni! Hogy most-e? Alig hiszem. Hiszen túlságosan jól vagyok még, rövid ideig kellene szenvednem, holott soká fogok szenvedni!

Auer: „szeretnék számot vetni”, haláloamat érzem. Hahaha!

Itt találtuk Szápáry Pepit... csupa túske és epe. – Nem vesztek tudomást róla. – Amelie-vel templomba megyek. Egy igazi magyar mester, orrhanggal [– – –]. – Ülések, melyeken én nem vagyok jelen; csupán Kovács Lajos, ki felbecsülhetetlen előnyökre szolgál. – Pali, kit Németh Berti Puky botrányában cserbenhagyott – Egerbe. – Amelie-vel és Fazekassal sétát tesz a Tisza-parton. Szápáry Pepit megkérdem, 'kívánja-e, hogy instanciája tárgyában ülést tartsunk?' Ő: „Elhalasztható későbbi alkalomra.”

Auer rosszul – tán idegrohama van.

Augusztus 31-én.

A roffi orvos azt mondja: Auer hamarost jobban lesz. Nem is kétséges. Kisst hagyom hátra vele. Elmegyünk. Délben Kun-szentmártonban. Egy zsiros leves megmérgezett. – Este Szent-es. – Jól fest. Boros: Csak üdülünk, mióta egy kis kedvünk van a dologhoz, nem halljuk lábainkon a lánc csörgését.

Rosszul érzem magam. Tán ma meghalok! Isten nevében! Amúgy is felette fáradt vagyok, ámen!

Minden jót néked, drága Crescence.

Észreveszek egy kisleányt – Vásárhelyi leányát. Tüstént felkeresem az anyját. – Szegény! Megérdemelte ezt?! Nagyon bánnatos lett. Ah, amaz idők, midőn Vásárhelyit Pancsován találtam! Szabadon, meglehetősen! Ó, életem pompás idei! Elmúltak!

LEVÉL SZÉCHÉNYI PÁLNAK

PEST, 1846. NOVEMBER 30.

Pest, 1846. november 30.

Nagyon szeretett régi Barátom!

Néhány nappal ezelőtt kaptam meg múlt hónap 22-én kelt leveledet, s el sem tudod képzelni, milyen fájdalmas hangulatba hozott.

Úgy rémlík, azt veted szememre, mintha én csak olyan vállalkozásokra szólítanálak fel, melyek nem hasznot hajtóak, mint pl. az Akadémia, a lóverseny, a kaszinó, a selyemtermesztés – olyanok esetében pedig, amelyek mint a hengermalom, nyereséget hoznak, elkerüllek. – Milyen végtelenül igazságtalan vagy hozzám, drága Barátom!

A mi viszonyaink között, ha az ország legelsőbbjei és leggazdagabbjai mindazokat a viszonylag csekély áldozatokat, melyeket hoztak, pontosan a mérőserpenyőbe vetik, miként Te, kedves Bátyám, nem lehet elkerülnünk, hogy a demokrácia végül a fejünkre ne nőjön, amikor aztán tizszerannyi terhet raknak majd erővel a vállunkra, mint amennyit elismert nagylelkűséggel önként elvállaltunk volna. És ami a hengermalmot illeti, elkerülte figyelmedet levelemben, hogy három éve megszakítat-

lanul ott tart, hogy tönkremegy. És emellett, őszintén szólva, kedves Barátom, gondolod, hogy vettél volna e pesti (!) intézet 1000 pengő forintos részvényeiből, ha 6 évvel ezelőtt felajánlottam volna?

Ne csapd be önmagad – én biztos vagyok, hogy nem! – Egyébként, miután én a vállalkozást személyesen kiállottam, és számos ősz hajszalat és néhány álmatlan éjszakát szereztem, hogy ezen intézet sikerét előmozdítsam, szívesen átengedem Neked, ha kívánod, a hengermalomnál levő összes érdekeltségemet. 22 000 pengő forint erejéig vagyok érdekelt benne – egyúttal 50 000 pengő forint erejéig, melyet ezen intézet az itteni banktúl vett kölcsön, mint kibocsátó vagyok felelős. – Vedd át részvényeimet, és pedig névértéken alul, de természetesen a fenti kibocsátás felelősségét is, s így tökéletesen részes leszel ebben a vállalkozásban is – amelyből én Téged, úgy hiszed, szándékosan kihagytalak.

Hagyjuk ezt mégis, drága Barátom. – A világért sem szeretnék Néked olyan fájdalmat okozni, aminőt Te okoztál nekem. – De be kell vallanom, hogy a Balatont, az ottani gőzhajózást, valamint annak lecsapolását illetően leveled folytán minden kedvemet elveszítettem, és végtelenül bánom, hogy akár csak egy pillanatra is – e tárgy megvalósítása iránti túlzott hiúságtól vezettetve – egy lépés erejéig is cselekvésre indítatva éreztem magam.

Lajos bátyám csak két részvényt vett. Azaz saját részem... 300 forint. Hidvég és Kőröshegy birtokosa, Erdődy Kajetán éppenséggel csak 1 részvényt – és a semmiből nem lesz semmi! És én mosom kezemet, és az ügy érdekében csak annyit teszek, amennyit tennem kell, ha már egyszer „benne” vagyok, és hagytam magam „megfogni”. – Mert ahogy mondják, ha a Balaton-környék első földbirtokosai mit sem törődnek azzal, hogy a Balaton hottentotta-mocsár marad, és Te, legjobb Barátom, éppenséggel a kést teszed torkomra, és a 300 forintos hozzájárulást – mint egy alkusznak – feltételesen biztosítod, ha tudniillik én – ahogy mondod – „befolyásom által” úgy intézem, hogy ez a társaság a ti felsőbbbségektől függjön! – nos, meg kell vallanom, sem erőm, sem bátorságom nincs ahhoz, hogy – nyo-

másnak kitéve és ezernyi másféle munkával elárasztva – egy olyan ügyért lelkesedjem, amelyben legjobb barátaim – akiknek saját érdekeik által ösztönözve tenniük kellene, mert az egész számukra csupán beruházás volna – oly kevéssé támogatnak.

Crescence, akit 6 hónapja nem láttam, mert az egész nyarat a Tisza-vidéken töltöttem, Marie-val tartósan berendezkedett Gräfenbergben. – Mennyire gyötör ez is, hogy így élek, mint az igavonó barom, kedves Barátom, mindezt képzelheted. – Épp hogy tönkre nem megyek – de legalább lelkem nyugalma biztosítva: amennyire erőm engedi, családi és polgári kötelezettségemnek egyaránt becsülettel eleget teszek.

Emíliának minden jót, éppúgy, mint lányaidnak, derék fiadnak. – Te pedig, legrégibb jó Barátom, hidd el, nincs semmi a világon, ami irántad való vonzalmamat és szeretetemet megmáshíthatná vagy gyengíthetné.

Türelmetlenül várom rendelkezésedet a szőnyegek dolgában. Ha *nekem* kellene erről gondoskodnom, bizonyosan nem kellene Bécsen keresztül kerülőt tenniük, és „kiváltásuk” is olcsóbban volna eszközölhető.

Isten velünk – és maradj barátom.

Széchenyi István

POLITIKAI
PROGRAMTÖREDÉKEK
1846–1847

A tévedés feltűnő, merész, tetszetős lévén, sok követőt vonz; az igazságot ellenben szerény egyszerűsége miatt elhanyagolják vagy lenézik.

J. Henry M. D.

Az egyetértéstől és a békétől olyannyira irtózó szkíta nemzetség vad kegyetlenségét tehát sokáig a visszavonás szenvedélye foglalkoztatta, és (hogy ne hazudjam) mindaddig fogja foglalkoztatni, amíg mindenki meg nem tanulja, hogy megbecsülje magát, zabolázza becsvágyát, visszaadja az idegen jószágot, tartózkodjék gyűlölségtől és szeresse a kölcsönös egyetértést.

Bonfini

ELŐSZÓ

Múlt tavaszkor azt rebesgeték: az ellenzék programot fogna írni; s később, hogy a konzervatív párt is ilyest szándoklana. – Nehéz feladat, gondolám magamban, ilyest eszközteni csak egy párt számára is (és annál nehezebb az egészre nézve); mert nálunk még az egy soron állók közt is annyi az árnyéklat, miszerint még ez esetben is bajos, sőt lehetetlen úgy definiálni a politikai ösvényt, mihez képest az, mi egynek tetszik, másban kellemetlen érzést ne gerjesszen és viszont.

Ennek dacára azonban, miután én legalább azt hittem, hogy nem fogna sem az ellenzéki, sem a konzervatív program elmaradni, valamint ez utolsó nemrégiben meg is jelent, én is érzék magamban vágyat, ha nem is éppen kimerítő programot írni, legalább némi töredék[ek]et vetni papirosra, mik tán még más oldalról is nyújthatnának honi ügyeinkre spedig annál inkább némi kis világot, minthogy én jelenleg sem ellenzéki nem vagyok, sem konzervatívnek egyáltalán nem tartathatom magamat, ha nem akarok politikai nézeteimhez körülbelül oly kevés-sé illő köntöst *par force* vonatni magamra, mint, teszem, tán egy kissé mégis igen messze menne *travestirozásban* az, ki például asszony létére nadrágban vagy férfiú létére szoknyában jellennék meg.

Tudom én azt vajmi jól, hogy nem lehet egykönnyen oly pártelnevezést kigondolni, mely tág köpönyegként úgy befedne valami pártot, miképp abból aztán sehol semmi, például ujj, szarv, fül, sőt tán éppen egy tyúkszem ki ne látszassék, jóllehet, teszem, a *tory* és *whig* pártcímetek alá vajmi sok elfér; ámde azt, hogy némi analógia mégis legyen a bolt címere és azon áruk közt, melyek a boltban feltalálhatók, tán csak mégis kívánhatni, s pedig úgy, miképp *a potiori fiat denominatio*.

Márpedig e tekintetben én a konzervatív köntöst csak úgy viselhetném, ha vagy magam, vagy mások írnák azt rá, hogy ez maskara; minek egyikét úgy restelném, mint volna kellemetlen a másik; minthogy az, mit Magyarországon én kívánnék konzerválni, úgy áll ahhoz, minek kitisztítása, reformálása és egészen újraalkotása után sóvárgok, mint legfeljebb 10:100-hoz.

Miszerint engem, ki nem vagyok galanteriaraktár, melyben minden feltalálható, a konzervatív függcímer éppen oly kevésbé elégít ki, valamint az ellenzék dandárja a kifejelettebb státustudomány sarktvényei szerint oly 'variáns', mely majd egynek van kezében, majd másiknak, s mely körül a szükséghez mérve majd többen állnak, majd kevesebben; s ehhez képest én, miután most nem látom az ebbeli dandár alatti állásnak szükségét (legalább részemről), egyedül a progressziónak, a reformnak zászlóját tartom annak, mely alatt egyesülni, s mely után indulni tudok és kedvem is van; honnét aztán ki-kí absztrahálhatja magának, hogy én mostanság sem ellenzéki, sem konzervatív nem vagyok, hanem ha már valami politikai titulusomnak lenni kell, „becsületes progresszista, ernyedetlen reformer”.

És aztán ezen állóhelyemről gondoltam némi programtöredékeket feljegyezgetni.

Skrupulusaim azonban oly mértékben nőttek, mint amily nyomasztó mennyiségben szaporodtak munkáim.

Rá sem igen értem, és aztán nem tudtam, mi módon kezeljem a tárgyat, mihez képest az ellenzék, melynek része legalább 'elveszettnek' tart, rám még inkább ne nehezteljen; a konzervatív párt pedig, mely azt hitte, most övé vagyok, mert nem vagyok az ellenzéké, majd ha észreveendi, hogy én tulajdonképp 'senkié' sem vagyok, csak enmagamé, ellenem valami nagy haragra ne gerjedjen.

És így történt, hogy bizony én sem szaporán, sem kivált valami különös sikerrel nem járhattam el célomban; de a mélyen tisztelt magyar közönség elibe ezennel vajmi későn egyedül oly darabos értekezést terjeszthetek, mely teli hiányokkal, kimerítlen s ellentétben látszó állításokkal, személyem oly sokszori felhordásával s mindezek fölött: teli vajmi keserű, de tán annál egészségesb mixtúrákkal, csak úgy kerülheti el legalább a jobbak kárhóztató ítéletét:

Ha ezek nyájasan arra figyelni kegyeskednek, hogy alig lehet ezen értekezés összeállítására más időt, mint ülések időszakát, melyekben annyi a szó, néha annyi a lárma, vagy éjeket, mikor egy tikkasztó napnak fáradalmi után mások szerencsésen elszenderültek, én pedig, fájdalom, nem tudtam alunni; –

Ha továbbá figyelmezni szíveskednek, hogy némi csak azért látszik e jelen röpiratban tán ellentételesnek, mivel nem volt időm vagy nem valék képes mindazon árnyéklatot elég világosan kitüntetni, melyek a politikának sokszor oly egészen más irányt adnak; –

Ha nyájasan megengedik továbbá, miképp vajmi bajos, sőt lehetetlen csekélységemnek magyar politikárúl bármily távulról is szólnom anélkül, hogy parányiságot, mely abba egészen belé van szöve, minduntalan fel ne hozzam; –

Végre, csak úgy kerülheti el e röpirat engedékenyebb bírálói kárhoztató ítéletét, ha szándékom tisztaságában nem akar-nak kételkedni, hanem ők is, mint én szeretem gyakorolni, és *hanc veniam petimusque damusque vicissim*, hasonlóul egyedül azon taktika, modor és tapintat helyességét szívesek venni gyanúba, melyeket én használtam.

Többnyire: e jelen röpirat nagyobb része már meg volt írva, mikor tiszai utambúl ide Pestre 1846. szept. 14-kén visszatérék; és nekem oly kevésbé tetszett s most is oly kevésbé tetszik, miszerint semmi nem menté meg azt tüsténti tűzbe hányástúl, mint az, hogy int, sürget az idő: halasztás nélkül elkövetni mindent, habár csak félig-meddig is, mit hazafiúi tiszt és kötelesség parancsol.

Pest, 1847. január 8.

A szerző

[HELYZETEM A POLITIKAI ÉLETBEN]

A *Pesti Hirlap* szerkesztősége, lapjának 635-dik számában, 1846. ápril 5., *Tiszai levelek I* cikkében személyemről így nyilatkozik: „S az, ki körül egybesereglének, a pártokon kívül álló fényes egyéniség, ki nevének hitelét éppen azáltal alapította meg, mert megállotta függetlenül helyét esőben és napfényben, s a sokaság sárgulacsait s a nem-sokaság töviseit egyenlő kebel-lel fogadta.”

És ez igen szépen hangzik. S megvallom, olyasmi vajmi jólesik a léleknek. Ámde, miután nincs a „fényesen” kívül legkisebb bók is benne, de csak merő igazság, mint jól és néha bi-

zony elég keserőséggel megérdemlett sajátomat, férfiúi öntudatomban egész mértékben élvezem is.

Ez azonban, hogy ti. mennyire tudtam hatalom- vagy népkegynek ellentállni, s mennyire voltam képes önmegtagadás által egyikét, mint másikat eszközül használni magasb cél elérése végett, mely nem egyéb, mint régen felvett és csak erőm szakadtával leteendő céloom, fajtánk bár csekély tehetségem, de őszinte szándékom szerinti nemesítése, felemelése s boldogítása; ez, mondom, nem teszi jelen értekezés lényegét legtávolabbról is.

Ily dolgokról, ha nem kerülik el figyelmét, csak az utókor ítélhet igazságosan, mikor az illetők nincsenek többé; míg a jelenben egyedül a szereplők érezhetik és józan pillanatokban minden bizonnyal érzi is, a legnagyobb felmagasztalás vagy a legémelygősb sárdobálás közepett, az öntudatnak kínzó fullánkit vagy édes melegét.

A *Pesti Hirlap* sorait egészen más okból hozom fel, s ugyanis: mert azok közrebocsátása által nyilvános bizonyosságát adá az ellenzék egyik orgánuma és így az ellenzéknek legalább része, hogy már-már kezdi felfogni vagy tán, szabatosabban kitelve, nem átalítja „hímezés nélkül kimondani”, miképp az ellenzék sorain kívül is lehet és van is hazafiúi helyzet, melynek betöltése közhasznot szül és ekképp nem szégyen, s hogy pártokon felülemelkedni sem mindig bűn, de néha még a legszenőbb kötelesség is.

És ily méltányos szó, kivált oly időben, mint amilyenben mi élünk, hol annyi gyűlölet kevertetett politikánkba, mikor minden hivatal sárba vonatik, és nem egy kezdő, nem egy éretlen gyaláz mindent, mi eszecsskéje felfogásán túl fekszik, és az ilyes nemcsak hogy köz *indignatió*ra nem talál, sőt a mindent bemocskoló, mint jó reményű fiatal, mert ő is ellenzéki, még oly helyekről is dicsértetik – és e körül forog a tény gáncsot érdemlő léte –, honnét a haza higgadtabb szolgálatot várna; ily időben oly független szó, mint amilyest felhozék, valódi köszönetet érdemel.

Fogadja is ehhez képest a tisztelt szerkesztőség legőszintébb köszönetemet, de csak nevemben, mert a hazának meghatalma-

zottja nem vagyok, miképp nem egynek modora szerint a haza nevében merhessem köszönetemet kitárni untalan; jóllehet oly férfias, oly lovagi nyilatkozat, mint a szóban levő, nemcsak egyeseknek, de okvetlen az egész nemzetnek hajt hasznót, és ekképp – minthogy a türelem és méltánylat szózata éppen oly mértékben neveli a népek erkölcsi kincsét, mint amilyenben a türelmetlenség és pártdühnek kifakadásai okvetlen csorbítják azt – az egész nemzet háláját érdemli.

Köszönetemet azonban e néhány sorral nem akarom bevégezni, de valamint hálám-, úgy annak is bebizonyításául: „mily felette jó vélekedésem van a magyar ellenzéknek – nem átallom mondani – legtöbb egyéneiről, hogy ti. a hozzájuk intézett egyenes szót nemcsak elbírní, de méltányolni is képesek... ezennel némi elszórt anyagot is fel kívánok hordani, melyből a magyar ellenzék aztán, ha honszeretete valósággal magasb, mint pártviszketege, és honi hűsége valóban erősb, mint uralkodási vágya, vak heve vagy ármány által lebilincselte szolgálai léte, magának egy kis jóakarattal bizony igen könnyen absztrahálhatna némieket, minek, ha programot készíteni akar, nem legrosszabb hasznát vehetné.

A magyar haza soha nem volt derék, sőt kitűnő férfiak híjával. Egy nemében a hazafiaknak azonban mindig szűkölködött; olyakéban ti., kik tartózkodás nélkül a nemzet szemére lobbantják az igaz szót. Mert hiszen a legjelesbek is vagy hallgatva túrték, sőt túrik fajtánk nem egy árnyékoldalát, vagy ilyeseket leplezve mindig oly hízelgő szavakba burkolják gáncsoló észrevételeiket – míg a dicsérők és tömjénzők sora mindig felette hosszú volt –, hogy a sok hízelgés közepett, melynek a magyar minden időben oly édes-örömet adá magát áldozatul, bizony egykorig sem jutott még spedig a nemzet nagyobb része a *'nosce te ipsum'* tökéletes birtokába; és ilyesbe mindaddig bizonyára soha nem is jut, míg tán ezen téma szerint: „mert nem dicsér minket más, tehát dicsérjük magunkat minmagunk”, nem egy magyar gondolja szoros tisztében járónak és ilyesért köztapsot is arat, ha mindenütt palástolni, kiszépíteni ügyködik a haza bűneit, s minden legkisebb gáncsra is *ex officio* achillesi (!?) ha-

ragra lobban. Mintha bizony egy kissé fényesb 'külház' nagyobb kincs volna nemzetekre nézve, mint belső jobblét! Mely utolsó azonban soha nem szokott lenni édes ámtások, de inkább csak igaz, habár fanyar szavak eredménye.

Az igaz szó nem-tűrése kimondhatlan nagy szerencsétlenség. Mert valamint csak azon egyén üdül, ki erejét ismerve, azon sem túl, sem innen nem cselekszik, szintűgy éri csak azon nemzet kifejlődhetésének lehető legmagasb fokát el, mely tehetségével bölcsen sáfarkodva, sem elbizottságra soha nem vetemül, sem soha kétségbe nem esik.

Az igaz, habár marcona szót terjeszteni ehhez képest szintoly kötelesség – csak kötelesség, mondom, éppen nem érdem –, valamint az ilyest nagylelkűen elbírní, midőn a legférfiasb tett egyszersmind a leghasznosb számítás is.

És e tekintetben tán én voltam első – és ha van a magyar haza körül kis érdemem, az bizonyosan ez, mellyel egyébiránt éppen nem kérkedem, hanem azt csak mint eldönthetlen tényt hozom fel –, ki soha nem csepegtetém a hízelgés mérgét legkisebb mértékben is honfitársaim kebleibe.

Vagy 18 évvel ezelőtt kíméletlenül felriasztám halálos álmából a rothadásnak indult nemzetet. S volt panasz, volt zaj elég! Mert az elkényeztetett s maga s mások által meg nem szűnőleg feldicsért s ekképp örökké misztifikált magyar ily modorhoz nem szokott. – 1831-ben és így 15 év előtt pedig egyenesen azt tárogatám az egész nemzet hallatára lehető leghangosabban, hogy „a magyar – legkisebb kivételt sem téve – mindenben hátra van”. És sokak által, kik csak nagy dicséreték és tömjén közt lelik üdvüket, egyenesen a hazaárulás legundokabb bélyegével illettetém. – Lefolyt azóta hosszabb idő. Az eszmék ébredezni s helyesülni kezdtek. S most kérdem, ugyan nem mondtam-e igazat? S valjon több hasznót hajtok-e a honnak, ha a bevett gyakorlat szerint ekkor én is a hízelgők vagy legalább a 'palástolók' sorába állok vala? Tekintsünk szét, s mit fogunk erre válaszolhatni? Nem egyebet, hanem hogy némi lelki vakokat kivéve, kik hiúságtúl verve vagy önérdék által lebilincselve soha semmiben nem tudnak „látni emberileg”, ma már senki nem kételkedik akkori mondatim valóságán, pedig elannyira, mintha a

gáncsoltak maguk eszközlötték vala az újjászületési probléma feloldását; személyemtől pedig legnagyobb ellenem sem tagadhatja meg legalább azon igazságot: hogy a nemzetünk újjászületéséhez én is járultam.

S ebből a higgadt gondolkozó, ki a nemzetek növési és hanyatlási titkaiba hatni képes, ugyan mily tanulságot vonhat? Én úgy hiszem, azt, hogy oly életerő van a magyar vérben még, mely a legférfiasb kifejlésre szolgál kezességül, ha ti. saját maga a nemzet nem gyilkolja meg magát. És ugyan mi szolgál ily kezességül? Legfőképpen az, hogy elbírta és meg tudta emésztetni a többség a hozzá irányzott noha keserű, de igaz szót; és mi személyemet illeti, az, hogy még most is találkoznak többen, kik rokonszenvvel viseltetnek irántam, míg a nagy szám még mindig eltűr, sőt még mindig kímél, jóllehet szünetlen és kivált most egy idő óta sűrűbben hordok ismét szinte olyasokat fel, sőt cselekszem is, mik nemcsak nincsenek a többség ínye szerint, de azt még sértik is, miknek leplegtelen kitálalását és végbevételét azonban a haza javára nézve ma éppen oly szükségesnek és *in ultima analysi* éppen oly hasznos következményűnek tartom én, mint több évvel ezelőtt szükségesnek tartám 'a nemzetet felriasztani' és mindenek hallatára lehető leghangosabban azt tárni ki, „hogy a magyar mindenben hátra van”; és mik egykor, majd mikor kiábrándulnak az illetők, és ők is úgy fogják látni a dolgokat, „mint azok vannak” és nem, „mint azoknak tán lenniök kellene”, irántam vagy éppen oly méltánylatot gerjesztendnek a hazában, mint ahogy minden jobb magyar, ha csak egy kissé eszmél fel, tudom, köszönetre méltónak találja, hogy a lefolyt időkben halálos dermedéséből felverni és önhittségéből némileg kivetkeztetni iparkodám fajtánkat; vagy mik késő, de annál keserűbb, mert helyrehozhatlan búbánattal töltendik el az utókort, hahogy szavam most – mely keserű volt ugyan sokszor, de soha nem csalta meg a hazát, és ha valaha, jelen pillanatban érdemlene méltánylást – hitelre szert nem tehet.

Az igaz szó, mint Magyarországra nézve saját példám által is bebizonyult, nemzetek regenerációjára éppen oly üdvös hatással van – ha az effélét elbírja a többség –, mint ahogy a hízélgés minden előmenetelnek legáttörhetetlenebb gátja. Mert hiszen,

ha én annak idején férfiasan fel nem szólalok és szilárdul nem cselekszem, de *patrio more* én is csak hízelgek, én is a tömegeknek vagy nagyoknak csak bókolok: ugyan azt hiszitek, drága földiek, hogy nemzetiség és közszellem dolgában most ott állnánk, hol állunk? Soha; avagy másnak kellett volna szerepemet viselnie. – Mihez képest nem is személyemről van szó, de azon tettről, mely a hazának használt és melyet száz más, ha eszébe jut vagy körülményei engedik, bizonyosan jobban és nagyobb sikerrel viszen végbe, mint én, kinek nincs joga s ekképp nem szabad bármily egyéb tulajdonnal kérkedni, mint becsületes szándékával, honi hűségével; milyféle tett azonban általján véve – vigyázatok erre –, ha eleinte visszatetszik, sőt gyűlölséget szül is, elvégre bizonyosan több köszönetet arat lelkes nemzetnél – mire politikai életem első része szinte szolgálhat például, második része pedig, mint sokkal súlyosb, hazánkfiaiban kételkedni nem tudó hitem szerint még bizonyosabban fog, habár akkor alkalmasint nem leszek is többé –, mintsem arat azon nádmézféle édes álmakba ringató dicsérgetés és palástolás, mely soha nem engedi látni a valót egész mivoltában, melynek nálunk, fájdalom, még oly *adepte*-jei vannak, kik igaz, míg élnek, sokszor ugyan vajmi jó hír- és szagban állnak a magát dicsértetni és bolonddá tétetni oly szívesen engedő tömegnél, kik azonban holtuk után minden emlékezetben vagy úgy enyésznek el, mint szappanbuborék, vagy virág helyett, melyet hinteni gondolának, tövist hagynak hátra minden magát becsülni tudó kebelben, és mely dicsérgetés és palástolás, mondjuk ki egyenesen, inkább csak gyermekek számára való, hogy szégyenkék el ne csüggedjenek és ne sírjanak, mint férfiakhoz volna illő, kikben erő van, és kiket tökéletesbülés utáni vágy lelkesít. És e tekintetben áldom az idő által máris igazolt és, nem kétkeltem, majdan még inkább igazolandó ihletésemet, hogy honosimban nem csalatkoztam, és azon vélemény, mellyel irántuk viseltetém szüntelen, soha nem volt kisszerű.

Én éltem szakadtáig a szó legszorosb, de egyszersmind legmagasztosb értelmében következetes kívánok és, mennyire ilyest gyarló emberi erőm engedi, fogok is maradni.

Sok azt hiszi, s így hiszi vele a nagy sokaság is, hogy azért, mert hivatalviselésben kezdé élte tavaszát, és abban fagyott rá az élet tele is, ő következetes volt. – Szintígy van számtalan arról tökéletesen meggyőződve, és e nézetet még inkább magáévá teszi a sokaság, miszerint minden joggal őt illeti a következetesség koszorúja, mivel már mint gyermek opponált, és mindegyre opponál még ma is mint aggastyán.

Én politikai pályámon egészen másféle következetességet tűztem ki magamnak. Engem egészen más vezéreszme indított mindig, indít ma s fog indítani holtiglan, mint kormányszolgálati vagy ellenzéki szerep, miket én mindig csak alárendelt fogalmakul és lépcsőkül tekinték egy magasb cél elérésére; és miket, fájdalom, nem egy magyar viselt köztünk már, és pedig sokszor mily jutalmak és mennyi taps közt, az igazi hazafiság legkisebb adaga nélkül!

Hivatal vagy ellenzék mint következetességi próbakő. Irgalmas Isten! Nem, nem; ily nyomorult alapra – mely alatt sokszor nem lappang semmi más, mint undok haszonles és gyáva dicsvágy, s mely mindenesetre nem egyéb, mint szép köntösbe burkolt fallacia, mellyel az emberek saját magukat és másokat misztifikálnak –, nem, ily nyomorult alapra, mondom, soha nem állítám a keblemben lakó hazaszeretet tántoríthatlan voltát.

„Hűn, s mennyire gyarló erőm engedi, sikeresen szolgálni nemzetemet, szerencsében, balsorsban, taps vagy gúnytajték közt, és aztán hivatalban bár vagy hivatalon kül” – ezen vezéreszme lebegett mindig előttem, ennek valék híve mindenkor, s ebben helyzém s fogom helyezni síromig azon következetességet, melyet egyedül tartok független s magát sem ámítani, sem separtetni nem engedő emberhez méltónak.

S ám gyertek, ti ellenzékiek vagy bármily oldaloni szálkát keresők, ahányan vagytok, s mondjátok, ha van erre annyi bátorságtok, mint van néha gögtök s mosatlan szátok, de mondjátok szembe s nem suttonban hát mögött, hogy valjon szem elől vesztém-e de csak egy alkalommal is e most érintett vezéreszmét? És hogy valjon mikor törtem meg azon elvet és lettem

iránta következetlen, melynek hűn és fáradhatlanul éltem már annyi évek során keresztül, naponkint, sőt óránként?

Nem fogtok, édes öntudattal érzem, következetlenséggel vádolhatni; míg tán nem egy lesz közületek, mikor e sorokat olvassa és kezét szívére teszi, magának bevallani kénytelen, hogy míg bennem gondolt elváltozásokat vagy elvek elhagyását észrevehetni és szememre lobbanthatni vagy legalább híresztelhetni – mert hazafiúi eljárásomat siker végett a változékony időkhez és körülményekhez célszerűen alkalmazni iparkodám –, addig, saját hasznának vagy népszerűségének megőrzése végett vagy tán csupa indulatos makacsságból ő szalasztá egészen szemből a szegény hazát, és annak valódi hasznát sehogy sem eszközölte, mert hallgatott és engedett – mivel ez volt felvett szerepe –, mikor hallgatás és engedés mély veszély közé sodorható a hont; vagy viszont – spedig egyedül, mert felvett színe ellenzéki volt – elmellőzött, sőt visszalökött még olyast is, mi áldást hozott volna a hazára.

Valamint tehát eddigi politikai pályám első része ellenzéki volt, mert alkotmányt és nemzetiséget meggyőződéseim szerint csak így lehetett megmenteni, és én a nemzetet felriasztva, öntudatot és bizalmat önték honfitársaimba, mert ez volt napirenden; úgy ma megint kezét fogok a kormánnyal, mert ma, mikor nincs többé szó alkotmányt és nemzetiséget rögtöni és mestersegesen készült veszélytől megóvni, de mind egyiket, mind másikat minél előbb kifejteni, rendezni, szilárdítani kell, nehogy mindaz, mit e tekintetekben újabb időkben nyertünk, valami mód által ismét kicsússzék kezeinkből, ma megint nem az ellenzék soraiban lehet, mint én látom, a hazára nézve hajtani legtöbb hasznót, de a kormány hatalmát, előnyeit s mindenekelőtt 'jó szándékát' nemzetiségünk és alkotmányunk kifejtésére, mennyire csak lehet, hasznunkra fordítva.

És e tekintetben nem átallok kimondani – e jelen röpiratnak tulajdonképp főtengelye –, hogy Magyarország ellenzéke, *mint az általján véve – általján véve, mert számos a kivétel – ma létezik s napról napra türelmetlenebb és indulatosb körjeleket árul el* – árul el, mondom, mert kitörésre nincs mindenütt alkalma –,

nemcsak hasznot nem hajt a honnak többé, de mind az alkotmányt, mind a nemzetiséget oly bajokba s oly kétes állapotba süllyesztheti, mikbül aztán egy Isten sem mentheti meg fajtánkat, miután még Isten sem adhat életet az öngyilkosnak többé.

[AZ ELLENZÉK SZEREPE]

Mindazon fallaciák s éretlenségek között, melyek a jelen, mintegy vajúdasban levő nemzedéket jellemzik, többször lobbantatók az már szememre, mintha én, miután ellenzéki tag többé vagy inkább „jelenleg” nem vagyok, az egész ellenzéket gyökerestül kiirtani s megsemmisíteni törekedném. Nyomorult felfogás s még nyomorultabb ráfogás!

Azért, mert egykor a vár védelmezését tartám legfőbb kötelességemnek, s magam is a védelmezők sorában állottam, ma megint azt mondom, „örök negációval semmire sem megyünk, s itt van ideje már – miután a századi védelem közt igen elbágyadtunk, elvégre a pozitivitás mezején is próbálnunk egy kis szerencsét, s személyemet tekintve minden körülményt utilizálni törekedem, miszerint valahára már valami nagyobbyszerűt is életbe léptessünk”: ugyan, kérdem, mert így szólok s így cselekszem, valjon ki akarom-e azért irtani a vár védőit vagy csak kisebbitni is egyéni becsüket? Mily szomorú vagy inkább mily nevetséges hígvelejűség!

Minden időnek megvan a maga kelléke. És szerencsés, ki annak változékonyságát nemes céljaira ildommal felhasználni tudja; míg a rövidlátó, a makacs, az éretlen s kivált rosszakarátú: víz, szél és körülmény elleni küzdelmiben kimeríti erejét és szerencsét hiába hajhász.

Az ügyes hajós, ki célt érni akar, változva használja az ár folyamát, a szelek negédeit. Majd kóvályog, majd vesztegel: vi-torlájának egész sorát akkor húzza fel, mikor minden körülmény kedvez; horgonyt visszás időben vet. A bölcs tábornok szintúgy rendezi ügyeit. Majd visszavonul és sáncok mögé állítja hadait, majd előre tör, s minden erejét egy pontra összesíti, amint ti. negációt vagy pozitivitást parancsolnak a körülmények. – Nem-

különben a higgadt politikus. Egy időben, ti. mikor igazi vész fenyegeti a nemzet lételét, azon lesz, hogy minden, ki csak ér és nyom valamit, védelmileg álljon a gátra ki; míg oly időkben, mikor ily veszélyek nem léteznek, s ha léteznek, jobbadán a túlbuzgók agyveleiben léteznek, vagy hírük mesterségesen van koholva, viszont azon fog iparkodni, hogy míg bizonyos számú hű tartaléksereg, tán az ország passzív osztálya, meg nem szűnőleg örökodik, „*ne quid detrimenti capiat respublica*”, addig a nemzet pezsgőbb része kiálljon a „teremtés mezejére”, és ott víjon ki minél nagyobbyszerű és több diadalt.

És ím, ez azon szerep, melynek viseléséhez én, mint az újabb magyar politikának egyik még mindig mozogni szerető ’régije’, mennyire gyarló tehetségem engedi, közelíteni iparkodom.

Tudom, az ellenzék erre azon megjegyzést teendi, mert hiszen meg nem szűnőleg ezen értelemben szónokol, ír és agitál, hogy éppen ő az, mely nem akar a negáció mezején maradni, és bizonyosan legnagyobbyszerűeket vinne végbe, mik a nemzeti életnek egészen új fordulatot adnának, ha csak ne volna az a másik oldal, azon általa annyira gyűlölt konzervatív tábor meg az általa vagy legalább némi „nem legmélyebb felfogású” vezetői által minden alkalommal oly nagy bölcsen legyalázott, sőt lepiszkolt kormány, mely őt legnagyobb lelkesedésének közepette mindenben hátráltatja, mindenben zsibbasztja.

És ím, itt vagyunk megint azon elváló két útnál, melynek egyikén én gondolok most, hazánkat tekintve, üdvös célhoz juthatni, míg a mai ellenzék vezetői látszólag a másikat választák, vagy jobban, de minden megbántási szándék nélkül mondván, „a másikon botorkálnak”, és mely elváló útról már több ízben, mikor ti. az elv és modor körüli különbséget hoztam szőnyegre, tévők említést.

Némi fő eszméknek azon ernyedetlen ismétlése, ugyanazon egy dolog százszori felhozása, mikkel oly nagy mértékben untatom a magyar közönséget, bizonyos vagyok, nem lehet sokak előtt egyéb, mint felette kedvetlen. Miután azonban fő célom sem nem mulattatás, sem nem kegy- vagy tapshajhászat, de haszonhajítás; másrésről pedig lehetetlen némi bonyodalmakból

értekezés útján kibontakozni, ha legalább a fő elindulási pontok s a legnagyobb elágzások helyei tisztán nincsenek kitüntetve s, mi több, az ellenfél által is egész tisztaságban felfogva, mi nem mindig történik; s miután nem minden magyar szerecsen, kit a legőszintébb hazafiúi kedély sem bírna elvégre egy kissé fehérebbre mosni: én bizony mindaddig szünetlenül fogok ismétleni némi fő szempontokat, míg azok vagy rektifikálva, vagy egész mivoltukban méltányolva nem lesznek. És azért legyen szabad némieket újra felhoznom.

„Az ellenzék vezetni akar, az ellenőri szerep mellett a mozgalomadásnak is ő akarja viselni szerepét”, és ebben különbözik nézete vagy inkább kapkodása az én nézetem- s eljárásomtól; mert én, valamint axióma-tisztaságban látom, hogy az órában a rugony és lánc, a gőzönyben a katlan és rendező (*regulator*) egészen különbözőleg működik, és egyik a másik helyébe nem állhat; szintúgy tartom státusszerkezetben valódi idétlenségnek, ha ugyanazon egy testület vezetni és ellenörködni akar egyszersmind vagy más szavakkal: ha ugyanazon egy testület töprenkedik viselni mind a kormány, mind az ellenzék szerepét egyúttal. Mi nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja, *egy*, több vagy sok kézben.

Nem egyszer, de számtalanszor fejtegettem már e témát; miután azonban, mint gondolni kénytelen vagyok, eddigelé sikertelenül, nem mívelhetek egyebet, mint azt ismétli vizsgálódásom tárgyául tenni, ámde korántsem saját eljárásom kiszépítése végett – értsük egymást –, mert hiszen most, mikor napról napra növekedik a pártok elágzása, még sokkal kevesebbet törődöm személyemet illetőleg azzal, mit tart felőlem a sokaság, mint töődtem ezzel valaha; hanem azért gondolom a most érintett politikai téma felvilágosítását, legalább részemről, kötelességben járónak, mert ha meggyőződésemtől vezéreltetve elég merész valék vagy húsz évvel ezelőtt a nemzet halálos álmábúli felriasztásához erőm szerint járulni, ma valóban saját magam előtt kellene pirulnom, ha most megint annyi bátorságot vagy inkább 'hazafiúi elszántságot' nem lelnék magamban, miszerint tartózkodás nélkül kitárjam, hogy valóban megbocsáthatlan bűn annyi nemes erőt, mennyi az ellenzék sorában létezik, né-

mi fallaciáktól tökéletesen abszorbeálva oly vágásokban forogni látni, melyeknek nincs alapjuk, s melyekben ekképp üdvös célt nem érhetni, ámde azokban annál biztosabban juthatni tökéletes szétbomláshoz és innen „minden nemzetiségből kivetkezett szolgai léthez”.

Számtalan órát, sőt napot tölték mély tünődésben magamnak megmagyarázhatni, hogy valjon az, mi nemzeti és alkotmányos újjáalakulásunk műtételében nékem oly világosnak, oly kézzelfoghatónak látszik, miért nem mutatkozik szintily színben a mostani ellenzék legalább néhány vezérei előtt, mihez képest pártjukat elvégre vagy oly mezőre vigyék, melyen ámitások nélkül arathatni sikert, vagy ha pártukkal ennyire nem bírnak, valjon miért nem állnak szabad és magukat separtetni nem engedő férfiakhoz illőleg, s mint tevém én, legalább maguk oly fokra, melyen mint izolált helyzetben, ha nem mívelhetnének is csudákat, minden bizonnyal több nagyobbszerű- és tartósnak vethetnék meg alapját, mint lesz végeredménye mindazon újjhúzási erőködésnek, mely az ellenzéknek inkább csak erőtlen elégtelenségét bizonyítja, mintsem hogy a hazának közhasznát tekintve egy kis efemer csillogás- s kölcsönös ámitásokon kívül valami tündöklőbb nyomot hagyna maga után. – És megvallom, sokáig nem bírtam felfogni ezen különböző látvány okát; mert azt, hogy engem nem indít egyéb, mint szeplőtlen hazafiúi szomj „fajtánkat felvirulni látni”, éppen oly világosan érzem minden csepp vérem dobbanásában, valamint soha nem tudtam s most sem tudok azon kételkedni, hogy az ellenzék legnagyobb részét szinte nem hevíti egyéb, mint tiszta honszereget.

Elvekben, végcélokban, mint ezt nyilván ki is mondám, nem leltem köztük és köztem össze nem egyeztethető elágzásokat; de annál erősebben meg valék győződve, mi most, minden szkepticismust megszüntetve, szoros igazsági hitre erősödött bennem, hogy az ő modoruk semmi jót, de csak átkot hozhat hazánkra, míg az én felfogásom és tervezetem az, sőt mondani merem, tán azon egyedüli, melynek nyomán fajtánknak nemcsak megmentése, de felvirulása is felette hihető, sőt tán bizonyos.

Valjon hol létezik tehát azon elváló út, melynek egyikén, mint én állítom, vérünk süllyedésnek vezetetik, másikán pedig mindinkább fog közelíteni üdüléséhez? S valjon mi lehet annak oka, hogy e tekintetben a másképp annyira szemesek oly kimondhatlanul rövidlátók, sőt vakok?

Megmondom, mint már megmondtam többszer. – Vizsgáljuk.

[ELLENZÉK ÉS HAZAFISÁG]

Mióta egybe van házasítva az ausztriai birodalommal hazánk, alig lehetett a legközelebbi időkig – mondjuk ki ezt kereken, mint azt már többször tevők – igazi hazafiságot más mezőn gyakorolni, mint az ellenzékin. – Mikor egybeolvasztási szándék vala napirenden, s ekképp nemzetiség és alkotmányos lét meg nem szűnő veszély közt ingadozott: akkor a hű magyar, ki sajátyszerű felvirágzás és alkotmányos szabadság nélkül élni sem akar, s ehhez képest a világ bármily előnyei sem lehetnek előtte izletesek, sőt inkább bosszantók, akkor természetes, hogy a nemzet jobb része elibe tévén még a vad függetlenséget is a legfényesb létnek, mely azonban nemzeti és alkotmányos áldozattal lett volna megvásárolva, nem tudott, nem akart haladni. – Azt tehát, hogy megvagyunk, és mint magyarok vagyunk meg, és ha bár egy igen fejletlen alkotmányt, de azért ilyest mégis bírnunk, egyenesen a magyarnak 'ellenzéki' vagy más szavakkal kitéve: a magyarnak magát egybeolvasztani és jogaiból kivetkésztetni nem engedő szellemének köszönhetjük.

Minden nemesb *recollectio*, minden nemzeti háladat, mely a fiatalabb vért önbecsével megismertetve, őt hazai hűségre buzdítja, olyannyira van ehhez képest ellenzéki színben a magyarok jobb részével azonosítva, hogy valóban nem csuda, ha ma, midőn minden nemzet résen áll, s elvégre a jó magyar sem alszik többé, ha ma az ellenzék még mindig oly nimbuszal vétezik körül, mely a közfelfogás szerint szentesít.

Századokon keresztül úgyszólván vérbe vegyült és a haza vadói hívei által kimondhatlan elszántsággal, mely előtt megilletődve le kell venni süvegünket, ápolt gyökérfelfogást, melynek

nemzeti létünket köszönhetjük, nem lehet egykönnyen a közvéleményben kiirtani, de csak rektifikálni sem; míg másrésről nem kívánhatni, miszerint a nagy szám nemzeti javulásunk és a megváltozott körülmények mindazon gyengédebb árnyéklatit oly higgadtan és oly mélységben fogja fel és értse meg, mint amennyi higgadság és mélység szükséges, hogy a még mindig nyavalygó magyar nemzet elvégre biztosan el is érje az egészség legmagasb fokát.

Nincs tehát semmi természetesb azon megrögzött eszménél, mely a magyar földön a sokaságban még mindig él, hogy az ellenzéki azon egyedüli vágás, melynek nyomán üdvre emelkedhetik a magyar; mert hiszen, ha jó volt az ellenzéki taktika szinte eddigelé, mit bajosan tagadhatni; ha igaz, hogy az ellenzéki szellemnek köszönhetjük nemzeti és alkotmányos létünk fennmaradtát: ugyan miért volna e taktika most kevesebbé jó, sőt céltúl visszalökő?

És ha ezen felfogáshoz még azon kényelem is vegyül, melyhez képest az egyszerű „ellenzéki szín”, az egyszerű „ellenzék sorába állás” minden legkisebb fáradság nélkül már tapsot és éljent arat, míg az igazi hazafiság, e ritka erényt illető koszorú egyedül soha nem lankadó munkának és, mi több, kimeríthetlen önmegtagadásnak lehet díja: ugyan nem volna-e inkább az valódi csuda, ha az ellenzék sora ilyen körülmények közt mai időkben kisebbednék, miután ezer közt legalábbis kilencszáz örömelebb jut „könnyen”, sőt ingyen hírnévhez, mintsem ilyesekért hosszú évek során megtörhetlen hűséggel fáradozni szeretne?

Ámde kérdem, ily könnyűszerrel, melyhez képest az, kinek jól pereg nyelve – sőt még ez sem szükséges –, ki merész és jó vastagokat találván neki, minden kormányt ellenez, vagy ha ilyest nem bír, legalább gyanúsítani törekedik, a közvéleményben már jó reményű fiatal, sőt nemzeti hősként fényledez, ugyan kérdem, ily felette könnyűszerrel azt gondoljuk, annyira aggasztó bonyodalimból kiemelkedhetik hazánk? és azt hisszük, nemzetünk ily felette nyers, sőt együgyű felfogással elérndi a polgári kifejlés azon magasságát, melyre az abban lakó elemeknél fogva a természet által jogositva van?

O beata simplicitas! Tied lesz tán a mennyek országa, nem akarom kérdésbe vonni. Hanem hogy Magyarországot te ily siker felfogással bajaiból kimentsed, azt a legeggyűbb sem fogja hinni, ha csak egy kissé akarja is eszének venni hasznát.

Ellenzék és hazafiság mint szinonim! Mily irgalmatlan egybezavarás! Pedig száz közt kilencven ily színben látja e két magában egészen különböző eszmét. Egészen különbözőt, mondom, mert az ellenzék egyedül csak '*species*', midőn a hazafiság '*genus*'; valamint a kormányi vagy ellenzéki szerep, ha igazi hűséggel viseltetik, soha nem egyéb, mint eszköz, míg a haza és nemzet java azon egyedüli 'cél', mely után törekedni illő, sőt azokra nézve, kik közdolgokba avatkozni elég bátrak, sőt elég merészek, még a legszentebb kötelesség is.

Igazságtalan volna az, ki különbség nélkül mindenkit azért vádolna, mert inkább szeret fáradság nélkül jó hírnévre emelkedni, ha teheti szerét, mintsem hogy ilyesekért fáradni, sőt még szenvedni is akarna. Távul is vagyok ehhez képest a fiatalabb, a tapasztalatlan vért vagy a nagy sokaságot amiatt gáncsolni, hogy az ellenzékhez csatlakozik vagy azt pártolja; mert hisz ezen egyszerű tette által, mint érintém, ne tegyen egyéb-iránt semmit, de egyék, igyék, aludjék, kártyázzon napestig, és élje a leghaszontalanabb here szerepét, sokkal magasb polcra vergődik a sokaság s kivált a fiatalabb honi hölgyek kegyében, mint ha legbecsületesebben fáradna hona körül vagy valami szolgálatban évekig. És igen természetesen, minthogy az ilyes nem ringatja valami szép álmakba a képzelőtehetséget, mellyel a nő és a gyengébb nem oly bő mértékben meg van áldva; míg az ellenzék viszont, ha nincs is egyéb tulajdonokkal ellátva, mint a milyeneket felhozék, sőt ha betyár és rüpök negédje közt a haza dicsőségére még néha jól le is issza magát, a képzelgők agyvelejében rendszerint a túláradozó erő, függetlenség, hazai hűség és lovagiság oly képében jelenik meg, mely varázsló és megbecsülésre s szeretetre egyedül érdemes.

Neheztelése azokat illeti, kik nem kevésbé tudják, mint én, hogy ellenzés szintűgy lehet bűn, mint lehet erény, s kik mégsem állnak férfiasan ki a gátra az eszmezavarok ebbeli rectificatioja végett, de éppen ellenkezőleg mindent elkövetnek – spe-

dig tán csak egyedül azért, mert még felette sok az olyas magyar, ki tán sejdítlen, de mégis vajmi jobban szereti magát, mint a hazát –, hogy az érintett zavareszmék még inkább terjedjenek, míg elvégre aztán a bábeli káoszban ők arassák a tökéletes összebonyolódás szomorú díját, vagy a romisten az ő fejükre tűzze a nemzet életén megvásárlott popularitás ékét.

Vagy ezt tán nem tudják azok, kiket érinteni akarok, s ily nemtelen szomj, mely miatt vádolom őket, nem lakik bennük? Meglehet. Adja Isten! El akarom hinni. S valóban nem lehetetlen, hogy a magyar politikai fanatizmus ennyire még el nem mirigyült. Ámde ha nem tudják, csak ezt sem tudják: akkor mily joggal bitorolják a vezetői szerepet? Bizony ez esetben jobb volna, ha lelépnének a vezetői lépcsőről és azoknak hagynák a vezetést át, kik mélyebben bírnak nemcsak a magyar, de az általános politikának szövevényeibe hatni, mint ők, minthogy „nincs nagyobb bűn – bár mondaná ezt el minden magyar magának legalább kétszer naponként –, mint másokat vezetni akarni ahhoz való tulajdonok, ti. elég mély belátás és elég tárgys körülményismeret nélkül”.

Egyébiránt valamint Róma nem alakult csupa jószagú elemekből, s erősítése végett eleinte nem volt igen válogató, de csak később fogott a tisztításhoz, miben felette jó sikerrel járt el: úgy, meglehet, az ellenzék is mustrát fog tartani maga sorai-ban, mily műtétel – közbevetőleg legyen mondvá – minden osztály- és pártszínezetnek vajmi hasznos volna, és eszerint a vezérek maguktól lökvén azon szolgálai láncot, melyhez képest nem annyira ők vezetik az indulatos sokaságot, mint inkább ez nyargal hátukon, elvégre oly vágásokba fogják vezetni pártuk színét, melyekben, mint ma állnak a csillagzatok, minden hihetőség szerint el is lehessen jutni vagy legalább hathatósan közelíteni azon célhoz, mely minden hű magyarnak, legyen ő aztán bármily színű, fő célja, s mely nem egyéb, mint nemzetiség és alkotmány óvása s több vagy kevesebb, szaporább vagy lassúbb kifejtése.

Legyen ezt remélnünk szabad – mihez képest, mennyire csak lehet, minden gyanúsítástúl mentek legyenek e sorok –, hogy ti. ők magukat az indulatos sokaság zsarnokságából eli-

bertálni fogják. Ámde eddigelé magukat csakugyan még nem elibertálták. Ez tény. Meglehet ugyan, hogy tán erre még nem ütött az alkalmas óra, nem mutatkozott kedvező alkalom. Meglehet az is, hogy többen a vezérek közül a magyar politikárúl úgy gondolkoznak, mint én, vagy legalább sejtik, miszerint nem járnak oly úton, melyen ámitás nélkül tetteleg csak egy kissé nagyobb vonásokban elő lehessen mozdítani honunk nemzeties és alkotmányos kifejlését, de eszméiket e részben egyenesen kitérni nem merik vagy magukkal még nincsenek egészen tisztában; legalább a közéletben, a politika nyilvános mezején egészen – mindez meglehet. Miután azonban az ellenzék vezérei, bármiképp gondolkozzanak is kollegiális ellenőrség nélkül magukban, más modort követnek és egészen más vágásban mozognak, mint amilyen modort én tartok helyesnek és amily vágásban mozogok én: hadd mondjam azt itt egyenesen képükbe – kivált miután hízelgés nem mesterségem és korántsem vágyom annyira nekik tetszeni, mint inkább szolgálni a hont –, hogy irgalmatlanul csalódnak, ha azon hiszemben vannak, mintha eljárásuk által hasznot hajtának a honnak; mert ezt nemcsak hogy nem cselekszik azon sok jóhoz képest legkisebbé is, melyet végbevihetnének; de éppen ellenkezőleg, oly bonyodalmakba fogják keverni, ha szerencsétlenül elég erejük lenne, a szégyen hont, melyekből aztán, ha vak véletlen nem, bizony emberi erő nem fogná kiemelhetni azt soha. És azért hadd boncoljam még részletesebben azon elválasztó utakat, melyek egyikén ők mozognak, másika pedig azon egyedüli, melyen most a magyar nemzet jobb részének egybepontosulnia kellene.

Tudom, sőt hiszem, ha nem is mindnyájukat, Ti, ellenzék tagjai, közületek mégis a sokkal nagyobb részt nem hevíti egyéb, mint a legnemesb hazafiúi tűz. Míg másrésről csak a higvelejű nem látja át politikai bonyodalmink aggasztó tömkelegét. Úgyhogy valóban még a legbölcsebbnek sem szégyen politikai eljárásában csalatkoznia; midőn senki, bárki legyen is, nem bocsáthatná meg e hazában magának, ha elbizottságtúl hajtva, a jó tanács elől siketen fordulna el.

És e szavakra vigyázzatok Ti, honunk fiatal reményei, kiknek kezeiben van a 'jövő', s kiknek célszerű vagy céltalan politi-

kai eljárása ekképp oly súlyt vet az események kifejléséibe kénytelenül, miszerint leginkább általatos vagy új élet fog bitorodni a hazára, vagy bizonyos, habár lassú, de mindenesetre idő előtti enyészet lesz vérünk sorsa!

[A BIRODALOM ÉS MAGYARORSZÁG VISZONYA]

Nemrégiben 'gravaminális politikának' neveztetett a mostani ellenzék csatatervezete. És azt hiszem, nem egészen helytelenül. Mert azon néhány anarchistát vagy chartistát kivéve, akár-hogy tetszik, ki *ad nauseam* meg nem szűnőleg a kiváltságtalan tömegekkel akarja ijesztgetni a kiváltságos osztályt, miképp ezt *par force* sajátyszerű engedményekre kényszerítse, csakugyan a gravaminális politika tervezete körül látszik egybepontosulni a mai ellenzéknek legtöbb tagja is szintúgy, valamint nemzedékről nemzedékre, mióta az ausztriai közbirodalommal egybeházasított minket az örök végzés, szinte ezen zászló alá állott az eddigi ellenzékek minden kisebb vagy nagyobb tábora is. Ezen eljárás azonban valamint nem definiáltatott helytelenül, szint-oly kevéssé érdemel gáncsolást; de egyenesen azon egyedüli, mely az ellenzék szférájába való. Mert azon pillanatban, mikor ebből a cselekvés – vagy más szavakkal: a kormányzás – mezejére kilép az, tüstént felforgattatik a státusszerkezet, mi ugyan nem nagy bajjal jár, ha ezen szerkezet egyszerű, mint például Angliában vagy Franciaországban, hol az egész efféle felforgatás csak abból áll, hogy az ellenzék a kormány, ez pedig az ellenzék székébe ül; de annál bizonyosabban hoz mindent a legabnormálisb állapotba oly komplikált szerkezetben, mint a mi magyar viszonyunk a közálladalommal, hol a mi ellenzékünk semmi esetre nem fog ülni a kormány székébe, a közálladalmi kormányt viszont a legerősb fantáziái tehetséggel sem képzelhetni a mi ellenzéki padainkon.

És ím, itt van kulcsa azon abnormis állapotnak, melyben *indefiniált* vagy legalább eléggé soha nem definiált összekötteté-

sünnél fogva azóta meg nem szűnőleg létezőnk, mióta Magyarország Ausztriával szövetségbe lépett, és mely abnormis állapotnak egész mélységeig soha nem definiált s ekképp soha eléggé nem méltányolt létében kell keresnünk mindazon viszálykodást s mindazon majd lappangó, majd nyilvánosabban kitörő viszálykodási hangulatot, melyben, kevés és csak efemer kivételekkel, mindenkoron állott a magyar nemzet az ausztriai kormányzat ellenében és viszont, s melyben – ha készakarva nem akarjuk csinálni magunkat és másokat, s ha készakarva nem akarjuk viszonyos bajaink gyökéroka előtt behunyni szemünket – még ma is áll és lehető legnagyobb kölcsönös megrövidítésünkre mindaddig állni is fog, míg annyira különböző státusz-szerkezetünket, mely ti. a magyar és az örökös tartományok között létezik, lehető legtisztábban definiálni, viszonylag kellőképp méltányolni és a közálladalom gyarapulását lehető legőszintebben ezen két tényezőre alapítani nem fogjuk.

Magyarország, ha az igazat meg akarjuk vallani, még ma is pirító hátramaradás közt teng; s ekképp az ausztriai közállomány sem dicsekedhetik azon pezsgőséggel, melyre kifejtethető volna, minthogy Magyarország képzi legnagyobb s kétségkívül legtöbb kincsel megáldott részét.

Valóban vérzik a becsületes s a nemzetek kifejlését őszintén szomjazó embernek szíve ily látványon. Mert hol oly roppant a fejlődhetőség, hol oly tömérdek a kincsforrás, mint az ausztriai közbirodalomban, és hol mégis annyi a fejletlen, annyi a magamagát emésztő kincs, ott lehetetlen epedő kebelrel ily kérdésre nem fakadnia: valjon ennek így kell-e lennie, és ez nem lehetne-e másképp?

Mire tétova nélkül azt válaszolhatni, hogy ennek nemcsak nem kell, nemcsak nem szükség így lennie, de valódi szerencsétlenség, ha nem akarjuk mondani: 'bűn', hogy ez így áll s annyira idő folyt hiába le anélkül, miszerint ily abnormis létnek elejét vették, ily nyavalygó állapotnak gyökeres gyógyszere találtatott volna.

Elejét valami abnormis létnek, gyógyszerét valami nyavalygó állapotnak azonban csak úgy vehetni s úgy találhatni fel, ha azon kútfő, melyből az ilyes keletkezik, tökéletesen el van is-

merve, és ennek megsemmisítésére nyújtatik segédkez s vitetik kellő szer.

És ha most azt kérdezitek tőlem: hol lappang hát ezen kútató?
Válaszom ím, ez:

Legelsőben is ott, hogy az ausztriai kormány *legközelebbi időig* nem méltatá eléggé, sőt éppen nem méltatta a magyarnak sem nemzetiségét, sem alkotmányát, de a közállodalmi bonyodalom egyszerűsítése végett folyton-folyvást az egésznek egybeolvasztására s minden részek egybeponosítására törekedett;

S aztán ott, hogy a magyar nemzetnek élénkebb, pezsgőbb része soha nem tudta, soha nem akarta s most sem tudja, most sem akarja – és ím, itt fekszik a magyar ellenzéki hazafiak megbocsáthatlan bűne – magát filozófiai felfogással azon eldönthetlen ténybe belegondolni és eszerint bölcsen cselekedni is, hogy Magyarország az ausztriai tartományokkal biz egybe van házasítva, és a közállodalom egyik legfőbb kiegészítő részét képezi, úgyhogy egyedül e kapcsolatban találhat szerencsét vagy sehol.

És ha ez igaz és a kijeletlt diagnózis nem helytelen, mit tagadni tán bajos volna, ugyan kérdem: lehet-e bámulni mindenemű hátramaradásinkon? Úgy hiszem, éppen nem. Mert tengő s annyiakban sínő állapotunk nem egyéb, mint természetes eredménye azon örökös aggodalom- és küzdésnek, mely közt nemzetiség és alkotmány fölött virrasztva, annyi drága és helyrehozhatlan idő pergett le nemzeti életünkben anélkül, hogy bármiben is a tizenkilencedik század követeléseire képest kellőleg s egy kissé nagyobb szabásokban haladhattunk volna. Sőt ha átgondoljuk, mennyi zsibbasztó körülmény közt éltük napjainkat, s másrésről nem tagadhatjuk, miszerint mindennek dacára, kivált újabb időkben, mégis tettünk némi meg nem vetendő előmenetelt, inkább azon kell csudálkoznunk, hogy csak ennyire is jutottunk, mint amennyire vagyunk; mi roppant kifejlődhetési képességünk legnagyobb kezessége.

Egy kissé hosszabb politikai pályámon ezen abnormis állásingó voltát tetteleg tapasztaltam, és ekképp az általam felhozott téma jobb felvilágosítása végett saját eljárásomra kívánok hivatkozhatni.

Én természetem és hajlandóságom szerint soha nem voltam

ellenzék embere. Mert a negáció, az ellenőrség szerepe soha nem volt ínyemre annyira, mint vala a kiállítási, az alkotási szerep. És mégis politikai pályám kezdete óta és legnagyobb része folytában szinte a legközelebbi időig ellenzéki szerepet viseltem, noha ezen idő alatt is mindent elköveték, mi csak tehetségemben állott, nehogy hazafiúi tisztem csupa negációra legyen szorítkozva, de a pozitivitás mezején is közremunkáljak, mennyire lehet, egy-egy lépéssel elé. – Érzettem, sőt vajmi jól tudtam, hogy ezen kettős eljárás, kivált hosszabb időre és főképpen nagyobb szerűek életbe léptetésére, jó sikerrel nem folytatható, és pedig azon kérdésbe nem vehető oknál fogva, mert azon boszszantó benyomás, melyet az ellenzék, míg emberek leszünk, a kormányra kénytelenül szül, nyílt ellentétben áll azon kedvező hangulattal, melyben nagyobb szerűek kivitelére a kormánynak ringattatnia kell... és mégis, mint mondtam, vajmi hosszú időig egyúttal ellenzékeskedtem és némi alkotási ügyekben is fáradoztam. – De valjon miért? Egyedül azért – és ezen, ítéletem szerint olyannyira egyszerű és világos kötelességteljesítés még ma sem fér nem egy jámbor fejébe, de mint valami feloldhatlan rejtély lebeg előtte –, mert legelsőben is a kormány legfőbb irányzata nemzet- s alkotmányellenes volt, s ekképp nem vala egyéb, mint kötelesség: „ellenzékieleg kiállni a gátra”; és aztán mert oly mozdulatlanságban, oly irgalmatlan hátramaradási marasmusban pangott hazánk, sínlett vérünk, hogy szinte kötelesség volt, mennyire ilyféle kettős szerepben csak lehetséges vala, nemzeti és alkotmányos haladás végett is tenni lehető legtöbbet.

A mostani ellenzék politikai felfogása szorosan ily magasságra emelkedett, de minden megbántás nélkül legyen mondva, magasabbra még nem; mert az ellenzék többé-kevésbé jobbakán volt körömben forog, csak hogy sokkal több hévvel és gőzzel, mint én, sőt felette nagy keserűséggel, s eszerint ellenzékeskedik is, a kormányt minden alkalommal gyanúsítván, sőt nemritkán legmérgesebben le is tajtékozván, és egyúttal a lehető legóriásibb reformkérdésekkel is vajúdik, pedig – és aztán ez adja meg az egésznek igazi csípősségét – oly bizakodó kedéllyel, hogy ne mondjam, „gyermeki éretlenséggel”, mihez képest

erősen hiszi, hogy hozzá vonzó szimpátia- és szeretetből majd minden kívánságát tüstént teljesíteni a kormány, avagy azon ismeretes és felette bölcs téma szerint, mellyel – közbevetőleg legyen mondva – mai időben még a teljes hatalmú Napóleon sem merne kérkedni, „nélkületek, sőt ellenetek”, a kormány és az ezt fenntartó dinasztia az ellenzék által majd le hagyja lábairól veretni magát.

Tatár felfogás és kuruc politikai mélység biz az egész és nem több; ne haragudjatok, drága honosim, de bizony ki kell mondanom; mert ha én nem cselekszem, ki cselekszi más? Pedig ha egy kissé mélyebbre nem visszük politikai tervezeteinket, bizony szinte csak kuruc és ezzel egybeházasított (!) 'Heister'-féle eredményeket fogunk honunk mezejére idézni. Ez pedig kimondhatlan szomorú volna, valóban kimondhatlan szomorú; mert hiszen még veszünk sem lenne nagyszerű, mint Vörösmarty oly édes-keserűn zengi, de egyenesen „nevetséges”, hasonlólag minden olyas elbukáshoz, melyre elég ok nincs, azaz melyet egy gyűszűbe fűző gyakorlati ésszel is elkerülhetni, legalább a legközelebbi időkre még.

Én politikámba kifelé soha keserűséget nem vegyíték; mert a keserű keserűséget szül, s a mindennapi tapasztalás is azt bizonyítja, hogy vajmi többet érhetni szőrmentiben el, mint szőrnek elleniben. Én soha nem gyanúsítám a kormány szándokát, de mindenkor, még akkor is, ha ilyesekre tán lett volna némi ok, mindazt, mi véleményem szerint hibásan történt vagy legnagyobb kárunkra elmaradt – és mennyi van ilyes! –, egyenesen a szövevények és bonyodalmak rovatára ügykeztem jegyezni. Én soha a megyéket és törvényhatóságokat be nem barangoltam ott a kedélyeket felhevíteni; sem nem vala mesterségem soha is ez eszméket felzavarni, s még a legártatlanabbakba is önteni az indulatosság mérget. És mégis mindennek és mindazon méltányosságnak dacára, melyet soha nem veszték szem elől, s melyre többek közt számos könyvem is szolgálhat tanúul, politikai pályámon mindig egészen eltörpített lét közt forogtam. És igen természetesen. Mert kettős helyzetemben vajmi sokszor kellett – pedig hangosan – felkiáltanom: Ennek nem kell, ennek nem szabad így lennie, mikor ti. a kormány nemzet- és

alkotmányelleni vágyakat árult el; s e szerint a pszichológia, matézis és természet eldönthetlen törvényeihez képest szintén nem következhetett viszontorlással engem illetőleg egyéb be, min ekképp soha nem is bámultam, mintsem hogy a másik oldal is, a nálamnál annyi tekintetben sokkal erősb, hasonlóul ha nem is egy hangos, de mindenesetre elég erős vétóval állott megint vajmi sokszor akkor és ott elő, mikor és hol én tápláltam bármi vágyakat.

Mindaz, mi általam életbe lépett vagy szőnyegre hozatott, egy kis kezdetnek tán eljár, de az én felfogási cirkalmam szerint oly pigmeusi vagy legalább annyira izolált eredmény mindaz, miszerint, Isten látja lelkemet, valóban pír futná szégyentül el arcomat, ha ezzel már legtávolabbról is beelégednék és nagyobb szerűek s általánosabbak után nem szomjaznék magyar rokon vérem. Úgyhogy nem nyom azon észrevétel semmit, melyhez képest nem egy saját sikeres (!?) működésem által akarja a most szőnyegen forgó témát magyarosan enfegyve-reimmel kérdésbe venni, s annál kevesebbé nyom ezen észrevétel valamit, mert bizonyára még mindazon kicsi, melyben közremunkáltam, sem jött volna soha létre, ha szorosan nem követek minden politikai eljárásomban két fő szempontot, melynek egyike az, hogy sohasem hoztam olyast szőnyegre, mi a közálladalom szerkezetével nem lett volna egybeilleszthető; és aztán, hogy a legösszeférhetőbbek kiállítását is mindig oly modorban kezelni s mindig oly kedvező köntösbe takargatni iparkodtam, mihez képest az egyenes ellenzés és az áthághatlan megtagadás még maguk előtt is némi árnyékba helyezte volna az illetőket.

Csekély tervezetim soha nem vágtak az egész álladalom érdekviszonyaiba, azon modor, melybe követelésimet ruháztam, soha nem volt ingerlő, soha nem volt bosszantó; és mégis alig mondhatok egyebet, mint – fájdalom – azon oly kevéssé kielégítő *„in magnis et voluisse sat est”*.

Valjon hogy gondoltok tehát Ti, drága ellenzékiek a politika mezején hazánkra nézve valódi s állandó és nem képzelt s efemer hasznat arathatni; Ti, kik oly reformkérdésekkel vagytok szaturálva, melyek tüstént alkalmazva Magyarországot is, de az egyetemes állodalmat minden bizonnyal végzavarba hoznák;

Ti, kik érdekkimutatás és „aranszájú” rábeszélés helyett kormánygyanúsítást, epétül túláradozó szónoklatokat, minden más vélemény ledögönyözését, általános terrorizmust, és a hallgatók – kik mindent tesznek, csak nem hallgatnak – zsarnokságát látszotok legáltalánosb okoskodástok fő tényezőjéül használni?

Azt mondjátok: bennetek több az ismeret, műveltség, állhatatosság, erő, elszántság és lelkesedés, mint volt bennem, s hogy sokan vagytok. Ezt szívesen megengedem; csak hogy mindezen szép tulajdon, mily nagy mértékben ékesítse is az illetőket, mindannyi elpazérlott kincs, ha nem áll „gyakorlati alapon”, ha nem forog „célhoz vezető vágásokban”, és ha még nagyobb számokkal s még nagyobb erővel jön összeütközésbe.

Ezt mondjátok: az erőltetés, az ujjhúzás, a kényszerítés általján véve több sikert szül, mint az érdekkimutatás, a *persvasio*; és hogy mi, magyarok is bizony csak erőltetés útján vagyunk még, mik vagyunk; midőn az „érdek barátságos kimutatása” körülményeinkben, legalább eddig, kedvező eredményt soha nem idézett még elé. S igaz, nincs a világon erősb oksúly, mint a hatalom, csak hogy ennek valóságosnak kell lennie, minthogy az ilyes soha nem vezet egyéb eredményekre, mint mohácsi tragédiákra, Rákóczi-féle szomorú andalgókra, kínai bohózatokra, sziksz-féle idétlenségekre sat. sat. – És aztán kérdem, mi, magyarok ugyan mik vagyunk, mihez képest olyannyira lehetne okunk eddigi eljárásinkba úgyszólván „belészeretnünk”, miszerint az ilyest még mai időben is követésre méltónak találhatnók? Valóban nem egyebek, mint alig lábadozó, irigységgel megtelt nép, mely ha a körülményekhez képest illő rendszert nem tart, élni bizonyára nem fog. – S valjon, mióta Ausztriával össze vagyunk kapcsolva, ugyan használtuk-e ’közös érdekünk’ kiemelése végett valaha is a hideg *persvasio* szózatát? Azt mondom, soha; mert önálló képzeletünkben – igen, képzeletünkben, minthogy az ilyes csak könyvekben áll, de az életi valódiságban nem létezik – mindig csak minérdekkünket vettük szemügyre, s ekképp ők is egyedül saját érdekük szerint cselekedtek mindig, honnét aztán, mert ők voltak az erősebbek, oly igen nagy mértékben őriztük meg (!!?) érdekünket, mihez képest ha még

mai időben is, mikor másutt még a vakok is kezdenek látni, még mindig képesek lennénk „megcsudálni” lefolyt sikertelen prókátoroskodásainkat, bizony mondom, nem érdemlenénk egyebet, mintsem hogy az „okosabbak” minden halasztás nélküli martalékául essünk, minthogy attúl, ki eszét nem használja kellőleg, én biz azt hiszem, még a nagy istenek is nehezteléssel fordulnak el.

[AZ ELLENZÉKET EGYIK FRAKCIÓJA VEZETI]

Azon úgyszólván „mindenes szerep”, melyben velem együtt nem egy magyar járt el, s melyet a mai ellenzék magának még mindig appropriálni akar: egyedül kisszerűek körül és csak indefiniált, némileg csak azon káoszféle létben volt játszható, mely közt részint azért léteztünk, mert szüntelenül vagy török, vagy francia ült nyakunkon, vagy magunk közt háborogtunk; részint pedig, mert mi tagadás benne, bizony az alkotmányos országmű rendes kifejtése sem oly régi találmány vagy inkább ’javítvány’ még, mihez képest a vad szabadságbúli átmenetünket ’polgári szabadságba’, kivált szövevényes összeköttetésünk közt, tüstént a legjózanabb vágásba iktathattuk volna.

Ma, midőn napról napra nagyobb világ terjed körülöttünk, s közös érdekünkben fekszik, elvégre tisztán tudnunk, „hányadán vagyunk”; ma, midőn még mindig élvezzük az európai békeesség malasztját, de tán már többé nem soká, és az alkotmányos tervezet mozgató és rendező szerepei is már bizonyosb alapokon állnak, mint álltanak azelőtt; ma, midőn nemzetünkre érzve nagyobbsszerűek idővesztés nélküli életbeléptetése oly sürgetőleg szükséges, hahogy örökös hátramaradás által betűszerint „elveszni” nem akarunk; ma az ily „mindenes-féle szerep” körülményink közé éppen oly kevéssé való többé, valamint civilizált állapot közt sem láthatja el jobbféle család háza kényelmeit egyedül a ’faragó béres’, vagy valamint ’például’ teljességgel nem lehet Sir Robert Peel vagy Lord John Russel *egyszersmind*: az ellenzék és kiviteli kútfőnek tagja és annál kevesebbé egyiknek és másiknak szintazon idő alatti vezetője.

Mily zavart felfogás közt léteznek e tekintetben hazánkban még sokan, sőt tán legtöbben, nyilván kiviláglik nemcsak az illetőknek „mindenes”-féle eljárási törekedéséből, de mindazon újsági cikkek- s egyéb nyomtatványokból is, melyek e tekintetben újabb időkben az ellenzék, de még a konzervatívok részéről is közrebocsáttatnak szünetlen, és mi több: látszólag oly kevés skrupulussal, sőt annyi belső megelégedéssel, mintha a magyar politikai bölcsesség efféle kövének birtokára egyenesen csak ők tettenek volna szert!

Nincs időm mindezekről most részletesen értekezni; egy legújabb *Pesti Hírlap*-i cikknek néhány sorait azonban mégis fel akarom állításom igazolásául hozni, hogy ti. az ellenzék 'mindeneskedni akar', és ilyféle szerepviselést egyenesen tisztí köréhez tartozónak hisz.

S ugyanis a *Pesti Hírlap* 706-dik szám alatt 1846. július 16. *Tájékoztató az adókérdésben* című vezércikkében, mely által ismét szívreható éretlenséggel tűhegyre állíttatik az adó ügye és az ekképp újra kompromittáltatik, nagy bölcsen ezt mondja ☉:

„Ezen országos nyilatkozat után az ellenzék, mely a haladó párt nevét is méltán igényelheti sat.”

Mely néhány sorból nyilván kiviláglik azon csaleszme vagy inkább azon édes illúzió, melyhez képest ☉ bizonyosan sok más hazaboldogító (!?) pajtásával együtt *bona fide* arra hiszi magát az isteni gondviseléstől kijelelve, hogy egyúttal a kormány minden tendenciáit, bár legkisebb lépéseit, legszorosb analízisbe vegye, sőt tehetsége szerint elhitetlenítse, zsibbassza, akadályozza; másrészt ellenben a haladás zászlóját is pártja vagy tán éppen saját őmaga vigye, pedig oly önkénnyel, oly türelmetlenséggel, miszerint mindazok, kik betűről betűre nem járulnak az ellenzék minden tervéhez, minden hóbortjához, de ezektől csak egy vonallal gondolnak és merészelnek kissé előre, hátra, jobbra vagy balra fordulni, egyenesen mint gyanús, a kormánytól megvesztegetett emberek, sőt mint hazaárulók állíttassanak ki azon újabb ellenzéki pellengérre, melyen már nem egy derék magyar pizskoltatott legémelygősebben le, pedig oly éretlen, oly érdemetlen, oly hígvelejű egyének által, kik nemcsak nem érdemesek csak saruszijukat is feloldani az ille-

tőknek, de még kérdés, érdemesek-e a nemzet részéről a legcsekélyebb kíméletre is! mihez képest a higgadtabb ember valóban nem tudja, bosszankodják vagy nevéssen-e az efféle idétlenségek torzképe fölött.

Tudom én vajmi jól, hogy ezen meg nem szűnő ujjhúzás a kormánnyal, ezen minden más véleménynek ledögyönyözése, nevetségessé tétele, ezen mintegy szisztemizált lenézése, sőt üldözése minden más színűnek, mely most spedig tán növekedő kifejlésben, jellemzi a magyar ellenzék egész testületét, igen nem jólesik az ellenzék kitűnőbb, sőt merném mondani, az ellenzék legtöbb tagjainak, kiktől bárki sem tagadhatja meg, ki őket közelebbről ismeri, a rokonszenvet, és kiket én – mint fentebb érintém – tiszta szándék, hazafiság s elmebeli tehetség tekintetében az ország legjobb elemeihez sorozok, mert tagadhatatlanul bennük rejlik a legtöbb nemzeti és alkotmányos feltámadhatási csíra.

De éppen azért, mert ezt tudom, s tagadhatatlanul így állnak a dolgok, restellem, hogy az egész ellenzéki testület mégis azon kisebb töredék színét viseli, s ekképp egészen ennek hitelében áll, mely, mint csak most hozám fel, mind a kormány, mind az ellenvéleményűek átellenében egyúttal a keserű cenzor és a parancsoló zsarnok szerepét bitorolja, s mely bizony egy cseppet sem alkalmas arra, hogy bárminek is, mibe elegyedik, hitelt szerezzen; de éppen ellenkezőleg, valaminek megrontására már szinte beleavatkozása is elég.

Pedig hogy az egész ellenzék ezen kis zsarnok frakció színét viseli és eszerint tökéletesen ennek hitelében is áll, természetes s ekképp éppen nem méltatlan; mert habár egyenként négy-ötvenköt másképp nyilatkozik is az ellenzék legtöbb tagja, azért, mint a tapasztalás mutatja, kollegialiter, kivált népes és főképp karzatos gyűlésben, hol az ellenzék túlsúllyal bír, rendszerint az érintett kis frakció *legtúlzóbbjai* döntik el a nap sorát, és jaj gyanúsítás dolgában azon mérséklettebb, *conciliatióra* hajlandó ellenzéki egyéneknek, kik „eredmény” után sóvárognak, s ekképp a „tühegyrei állítást”, mennyire lehet, mindenben elkerülni törekednek; mert habár egész politikai pályájuk hosszú évek során szakadatlanul oly tisztán folyt volna is a hazafi-

ság legszilárdabb partjai közt, mint kristály, tüstént fel fogja vetni magát valamely politikai 'hős', ki rájuk süteni a hazaárulás, a lélekeladás legundokabb bélyegét, mely címernek aztán vakon hitelt szokott adni, kivált a felizgatott, semmit sem vizsgáló sokaság, valamint a rágalom, a rossz szag is mód nélkül szaporábban és nagyobb körökben terjed, mint verne gyökeret a rendszerint szerénységbe burkolt belbecsek megismerése, méltánylata.

Minden forradalmi állapotnak ilyes szokott lenni természetes progressziója. Úgyszólván: *violentiai* kótyavetye áll be a szónokok, a szereplők közé. – Mirabeau csakhamar pecsoviccsá válik Camille Desmoulins-hez mérve; ez pedig Dantonhoz állítva lesz azzá; de végre ő sem kerüli el Robespierre-hez hasonlítva ezen '*qualificatiót*'; míg berekesztésül: a forradalmi hagyomány-szabadság illúzióit az önkény zsarnokkeze töri ketté.

Mi csak kezdetén vagyunk egy ilyféle forradalmi láznak, de benn vagyunk, és annak legvégsőbb stádiumáig is okvetlen el fogunk jutni, ha a magyar ellenzék most legközelebbbrül túlsúlyra bírna emelkedni; csak azon különbséggel, hogy vagy később minden forradalmi iszonyatokon keresztül fogunk eljutni a forradalmak azon végstádiumához, melyben a szabadsághoz szokottak Dante elkárhozottjával a legkínosb epedések közt elmondhatják: *Non c'è più gran dolor* sat., vagy tüstént minden anarchiai kitörések nélkül, de bizonyosan (!!!) jutunk oda el, amint a kormány és az európai hatalmak rendfenntartó politikája több vagy kevesebb, szaporább vagy később erőt fejtend ki.

Mostani körülményink között tehát, mikor a kormány szándéka irántunk nem csak absztrakte jó és becsületes, de nemzeti-ségünket és alkotmányunkat tekintve sem készakarva sértő, s mindaz, mi tán nem leghelyesben történik, nem azért történik így, mintha valami rejtett rossz cél volna a dologban, hanem mert bonyodalmaink között nem oly könnyű, kivált ha több elegyedik belé és ily műtételbe mindnyája még egészen belé nem okult, oly magyar és oly alkotmányos rend- és táplálószereket találni ki, mint azt magyar felszíneseink, politikai 'projec-tánsaink' és a dolog csak 'egy oldalát látók' roppant serege köny-

nyűnek gondolni látszik; mostani körülményeink között tehát, mondom,

„Nem kell, sőt nem szabad, hogy a magyar ellenzék bármi-ben is, kivált *anticipative*, túlsúlyra emelkedjék”,

„De minden magyarnak, kinek lelke magasb, szelleme tisztább, mintsem hogy dicsvágyból, irigységből, személy elleni antipátiából vagy végre nemtelen bosszúállásból feláldozni volna képes a közjót – oly magyarnak szóval, ki nemcsak frázisokkal és szemfényvesztésekkel, de tetteleg szereti jobban a »házát, mint saját magát«, szoros kötelessége mindent, mi lélekismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék, mostanság legalább, mielőtt a megújult kormánynak még ideje és alkalmja sem volt célzatit a magyar nemzet előtt jóformán kitárni, túlsúlyra ne emelkedjék; mert ha ez történik, mint érintém, előbb vagy utóbb, de bizonyosan bekövetkezik ránk a minden nemzetiségből és alkotmányból kivetkeztető rendfelállítás, mikor aztán késő lesz kiábrándulnunk és azon »édes hangú« ámitók ellen anatómákat szórunk, kik – meg akarjuk engedni – ’tisztá szándékkal’, de ’költői felfogással’ minket efféle kigázolhatlan mocsárokbá vezetni elég szívesek és jók valának; vagy tán jobban mondva, kik a megsemmisítő gyilkot nemzeti és alkotmányos létünk életforrásába üték.”

De vegyük a dolgot gyakorlatilag, és szóljunk lehető legvilágosabban.

Ha az ellenzék mindent gáncsol, sőt mindent lepiszkol, mi a kormány részéről jó; a fejedelemnek legközelebb álló tanácsnokait pedig, azon esetlen vagy maliciózus ürügy alatt, hogy a jó fejedelem nem is tudja, ’a szegény magyar honnal ők mily lélekismeretlenül bánnak’, minden módon gyanúsítani és lemoslétkozni meg nem szűnik, és „*messze a lövéstől*” nem egy szennyes iskolás csudálatra méltó (!?) bátorságot fejtven ki, az ellenzék hatalmas védszárnya alatt *impune*, sőt tapstúl kísértetve, kígyót-békát szór a legmagasb hivatalnokok ellen, és nem létezik elégséges *contrapondium* efféle szánakozásra méltó politikát saját körébe szorítani vagy legalább némileg ellensúlyozni, vagy röviden mondva, ha az efféle ellenzék többségi hatalomra emelkedik, mielőtt csak be is akarná várni a dolgok kifejlését;

másrésről pedig, mert majoritásra felvergődve, szokott kormánygyanúsítási és általános *imprecationalis* hangját lehető legélesebbre intonálván, parancsoló állásba tenné magát a fejedelem legmegbízottabb embereinek átellenében, és ezeknek, mint kaján tanácsnokoknak, tüsténti eltávolítását fenyegetőleg sürgetné; továbbá pedig oly túlhéjazó, oly éretlen reformkérdéseket akarna kapustúl törve a házba szegény Magyarországra torolni, melyek életbe léptetése bizonyosan sarkaiból döntené ezen „igazi kurucokkal még mindig vajmi bőven megáldott (!!!) hazát”: akkor ugyan kérdem, gondolható, hihető-e, hogy dinasztiaink, mely pénzt és fegyvert tart kezében, és mely mellett oly őszinte tisztelettel áll minden józanabb, midőn a magyar ellenzék csak frázisokkal képes durrogatni, és azon jó vélemény, mellyel Európa még csak nemrégiben viseltetett a lelkes alkotmányát férfiasan védő magyar iránt, higgye el becsületes szavamat, tisztelt olvasó, már igen-igen kezd csökkenni; kérdem, gondolható, hihető-e, hogy dinasztiaink, ily kényszerített állapotba helyezve, nem fogna kifejteni legalábbis annyi energiát – erre pedig bizony nem volna szükség felette sok –, miszerint a sarkaiból kibiccent státusművet bármily áron és bármily mód-dal ismét rendesebb (!) szerkezetbe szorítsa?

Bizonyosan ezt fogná tenni Európának minden hatalmaitól leghathatósabban gyámolítva; mikor aztán a szegény magyar, kinek annyi az ellensége s oly kis számú a valósággal őszinte barátja, nem költőnk szerint, nagyszerűen, milliók könnyzáporától kísérve fogna az elbukott népek sírjába szállni, de számtalan elleneinek közhahotája közt 'farkasveremben' lelné magát, melyet az éretlenség és politikai fanatizmus ásott számára, s melyből csak szép kérés és rimáncodó könyörgés útján – ej be keserves út az ilyes! – eszközölhetné kiszabadulását; midőn *ma még*

Alkotmányos férfiakhoz illő állásban őrizheti jogait, követelheti felvirágzásának eszközölését, s fenhangon kiálthatja fel: „Ne bántsd a magyart!”

Mely alkotmányos állás azonban – s ekörül forog a dolog vejeje – *egészen elveszti* „*noli me tangere*”-féle voltát, ha vagy zsarnoki, vagy forradalmi méreg által elfertőztetik az, mikor aztán kardra vagy inkább ágyúra kerül a dolog; mely utolsó esetben

megint a magyarnak volna rosszabb dolga, legelsőben is azért, mert ágyúja nincs, és aztán, mert hüvelyében a sok prókatori-ság és tenta közt biz rég elrozsdásodott egykor éles kardja már!

Tudom, az ellenzéknek nem egy tagja erősen fog a mondot-takon megbotránkozni. – Néhányra nézve ezt bizony nem bá-nom; mert több egyén áll az ellenzék sorában, ki betyár viselete, kupak negédje s mindent túlhajtási viszketege által olyannyira elbecsteleníté 'nemzeti életünk szebb kifejlését', és ezt oly-annyira nehezíté, hogy én, legalább részemről, egy cseppet sem kívánom kímélni őket; s bár gondolkoznék s tenne minden magyar így: s esküszöm Isten s ember előtt, csakhamar oly szín- és szagban állna a magyar egész világ előtt – s aztán ez ad-ná meg igazi súlyát –, mint amilyest érdemel, és amelyben sok-szor – bármit mondjanak is „nemzeti és nemzetes” hízelgőink és bűnpalástolóink – bizony nem áll, spedig egyedül azért, mert valamint a becsület nem szenved magán legkisebb foltot, úgy elég egy-két selejtes is egész nemzet hitele megrontására, ha-hogy az efféle „*species*” engedékeny, mindent megbocsátó 'paj-tások' helyett nem talál a nemzetben kérlelhetlen bírót.

Midőn azonban így érzek, így gondolkozom, és messze egyes politikai fénybolygók elibe teszem a közhaza becsületét s dí-szét, valóban igen fájlalnám, ha az ellenzéknek számosb vagy tán éppen legtöbb tagja balra magyarázná „honi hűség” sügta szavaimat.

Én nem vagyok az ellenzék tábora ellen; – s Istenért, nem volnék-e képes nézetimet oly tisztán előadni, hogy azok félreér-tésre ne adjanak okot? Én az ellenzéknek nem becsmérlem. Mindazon értelmet, elszántságot, aktivitást és hazafiságot, mely benne létezik, korántsem kívánom kisebbíteni, zsibbasz-tani vagy éppen megtörni, az egek mentsenek ilyestül; hisz nem ment el eszem, vagy nem hagyott el Istenem, hogy magyar lé-temre, mintegy öngyilkosként, a magyar oly nagy részének ere-jét és lelkesedését iparkodjam kisebbíteni, fagyos vízzel leönte-ni. Nem, nem, ily rossz számítás vagy ilyféle bűnös szenvedély soha nem fért hozzám, nem, de ilyes csak egy pillanatig sem vil-lant agyvelőmön keresztül.

Én azt sajnálom, én azért búsulok, de búsulok lelkem legmélyében, hogy az ellenzéki tábor vagy nem fogja fel az alkotmányos szerkezetnek körülményeink közti filozófiáját és nem bírja megkülönböztetni a volt és mostani idők igényeit; vagy hogy ha azt felfogja és megkülönböztetni bírja, nem lel magában elég elhatározottságot, taktikáját megváltoztatni és az ellenzék dandárja helyett a progressziónak tűzni ki lobogóját!

[MÚLTBELI POLITIKÁM]

Értsük egymást. Mióta alkotmány- és nemzetiség-kivetkeztési tervével felhagyott a kormány, vagy legalább oly következetes szisztémával nem eszközli azt többé, mint tevő azelőtt, azóta napról napra visszásb és természetellenibb állásba jött a magyar ellenzék. És igen természetesen. Mert érezvén vagy legalább sejtván, hogy az alkotmányos és nemzeti sáncok nincsenek szünetleni megtámadásoknak kitéve, mint voltak azelőtt; másrésről pedig szinte érezvén, sőt világosan látván, mily szívreható süllyedés közt teng a honban szinte minden: ugyan csuda-e, ha az ellenzék, mint a honnak legéberebb, legmozgékonyabb része, ily körülmények között egy kis progresszív viszketeget is lelt magában? Azt hiszem, éppen nem csuda, sőt igen természetes. Mert ennek az akkori kormány megbocsáthatlan passzivitásánál fogva nem lehetett másképp, de így kellett jöni, hahogy a magyar nemzeti test nem volt '*corpus mortuum*', amilyesnek, hála az ég, ez alkalommal még nem mutatkozott. Állott volna akkor a kormány, mikor 'egybeolvasztási tervével' felhagyott vagy felhagyni kezdett, Magyarországot illetőleg, egy bölcsebb szisztémának élére, azaz: miután észre vette, hogy belőlünk magyarokból, ti. jobb részünkből lehet ugyan csinálni „semmit” – mi tán nem volna nyereség –, de sem németet, sem alkotványtalant faragni csakugyan sehogy sem lehet; ha akkor, mikor ezen meggyőződéshez jutott – és bizony kár volt ilyeshez előbb nem jutnia –, ha, mondom, akkor, mikor látta, hogy sem németek, sem alkotvány nélküliek lenni nem tudunk, „jobb magyaroknak s rendszeretőbb alkotmányosok-

nak nevelgetett volna”, mint amilyennek, fájdalom, mi eddigelé még vagyunk: irgalmas Isten! ugyan nem mutatna-e Magyarország mostanság más képet, mint amilyest mutat? és a közbirodalom, ugyan kérdem, nem tündöklének-e nagyobb erőben és fényben, ha sajátságában kifejlett Magyarország lenne integráns része, mint ahogy jelenleg fénydegél, most, midőn sínylő, lázas s ekképp az egészet tekintve, éppen ki nem elégítő állapotban van azzal egybeházasítva beteg honunk?

Ki Magyarország roppant kifejtetését és a magyar fajnak elolvadni nem tudó, a legszebb fényre csinosítható zománcát úgy ismeri, mint én; másrésről pedig, szinte hozzám hasonlólag – s most már hány van ilyen – minden honi túlszerelmesség nélkül, higgadt vérrel látja mindenbeni hátramaradásunk aggasztó voltát, s ekképp tisztán áll előtte, „mik vagyunk és mik lehetnénk”: az, ha csak egy csepp igazi magyar vér foly is ereiben, ha csak egyetlenegy szikra honi hűség rejlik is lelkében, lehetetlen, hogy a legkeserűbb bűba ne merüljön, sőt ha idegei nem erősek és a mindenre írt hozó reménynek egy sugára sem deríti fel kedélyét, egyenesen azon lázas, majd túlbizakodó, majd kétségbeeső állapotba ne süllyedjen, mely kivált újabb időkben nem egy hazánkfiának nyavalyája!

Én soha nem sínylődtem e lázban. S igen természetesen; mert én soha nem tudtam, mint most sem tudok, kételkedni fajtánk egykori felvirágzásán. És ekképp bármily kecstelen, elszomorító, sőt leverő színben mutatkozott is előttem honunk állapota, mindig fellelém magamban azon vigasztaló hangot, hogy „ez nem lesz mindig így”.

És ha másképp éreztem vala, vagy másképp éreznék ma, azt hiszitek, drága honosim, elég erő lett volna bennem politikai pályám kezdetén, mikor a régibb kor kiáltott ellenem kigyótörését oly irgalmatlanul, mindig derült homlokkal nézni a jövőendőbe? vagy azt hiszitek, elég erővel bírnék mostanság, szinte mosolyogva tűrni, bármit is fogjanak rám, most, mikor megint az ifjabb kor szeretné homlokomra sütni az *apostasia*, sőt hazaaárulás bélyegét? Bizony, megvallom – és ezt nem szégyenlem, mert én is csak ember és vajmi gyarló ember vagyok –, nem leltem volna magamban azon szent hiedelem nélkül ehhez

elégséges erőt, melyhez képest, mint érintém, nem tudtam és ma sem tudok kétkedni szerencsésb jövődönk kifejtetésén, és mely hiedelem szerint mindenkoron tisztán állott az előttem – és ez oka, miért nem érzek sem fel-, sem lefelé legkisebb keserűséget is –, hogy bajaink oka nem annyira személyekben létezik, de azon komplikációkban rejlik, melyek már csak saját magyar szerkezetünkben is elég szövevényesek, s annál aggasztóbbak eddigelé soha kellőleg nem definiált státusviszonyinkban; s hogy ekképp nem az fogja az egyetemes ausztriai álladalom szilárdítására és eszerint legközvetlenebb nyereségére Magyarország felvirágzását eszközteni, ki vagy felülről idelent keres lázadást és ennek elnyomásával gondol boldogulni, vagy ki alulról odafenn akar *par force* látni rosszlelkű tanácsnokokat és azok eltávolítására állítja Magyarország szebb jövődjét; hanem az áraszt Magyarországra és az egész álladalomra több vagy kevesebb valódi hasznót, ki minden részek kellő tekintetbe vétele mellett nagyobb vagy kisebb mértékben fel bírja lelteni a fennforgó szövevények nyitját!

Igen, igen: állott volna akkor a kormány, mikor átlátni volt kénytelen, hogy minket magyarokat tökéletes elbecstelenítés nélkül nem olvaszthat az egyetemes közbirodalmi szerkezetbe, valami lényegünkhöz illőbb szisztémának élére; minekünk, magyaroknak adott volna az egek ura ellenben elég filozófiai belátást: nemzeti és alkotmányos típusunkat a kormánnyal és általában a civilizált világgal megkedveltetni, megszerettetni: valóban újjáalakulási reggelünk ránk reménytelibb színekben virradt volna fel eddigelé már, s nem lenne még mindig oly kertes és oly borongós fellegektől körülvéve, aminthogy, ha csalni nem akarjuk magunkat, bizony még a legvérmesb sem tekinthet köztünk mély aggodalom nélkül jövődönkbe, és egész létünk annyira függ hajszálon, miképp, ha eszünk nem segít – mert, hiába, most már nyers erő nem súly, de ellensúly tán inkább; csudákat pedig a nagy istenek nem művelnek többé –, minden ámitás nélkül több hihetőség mutatkozik, ha eszünk nem segít, ismétlem, amellet, hogy ránk fog törni a fölöttünk mindinkább feltornyosuló vész, mintsem hogy egy szaporán derültebb napok fénye fogna felvidorodni hazánk egén!

De hiába, sem a kormány nem tette meg a magáét, sem a nemzet. A kormány nem; mert elhagyván régi szisztémáját, mely szinte jobb volt a semminél, oly letargiába esett, miszerint alig adá csak lételének is jelét s cselekvésre ekképp egyenesen feljogosítja a 'hazaikat', miután régi igazság, hogy majd 'tesznek' mások, ha nem 'teszen' a kormány. És ha nem főz szakács, tehát főz kukta, sőt szakácsné!!! – A nemzet pedig szintúgy nem, sőt még kevesebbé teljesíté kötelességét, mert – hogy hosszas ez alkalommal ne legyek – néhány kivételt ide nem értve, szinte semmit nem cselekedett, mi bár nemzetiségünket, bár alkotmányunkat, bár politikai eljárásunk modorát a civilizált világ jelesbjeivel megkedveltette, megízleltette volna; de nemzeti alkotmányos és politikai hitelének megrontására szinte végbevitt mindent.

Rajtam nem múlt, hogy ez így ne történjék. Már jóval az 1825-iki év előtt nem egy alkalommal sürgettem az illetőket odafent és szólaltam honunk mellett fel, hogy azt úgy parlagon mostohaként sínyleni ne hagyják. – „Lajtán túl kezdődik a sötétség, és kelet felé e folyó képzi a civilizáció határvonalát!” Hány ízben hallottam magas helyekről e szentenciát. S fájdalom, nem tagadhattam, hogy ez igen sok tekintetben igaz. 'De éppen azért, mert ez némileg így van, ugyan miért nem eszközli tehát a kormány szent tiszte szerint ennek minél előbbi jobbra fordulását.' Ekképp okoskodám. Mire azonban mindig azon választ nyertem: „hogy a magyar alkotmány szent boltozat, melynek hacsak egy köve vétetik ki, okvetlen rogyik az egész!” Szép kép és még szebb figura, melynek már sok jámbor volt áldozata; mely rám azonban soha nem bírt legkisebb hatással is. Spedig minthogy én legjobb akarattal s meglehetősen szemeim láciára sem voltam soha is képes hazai intézetinkben valami 'boltozatot' vagy éppen valami 'szentet' észrevenni; de annál tisztábban, sőt kézzelfoghatóbban állott előttem annak valósága, hogy a magyar elem nemcsak beteg, hanem már rothadásnak is indult, s hogy azt ekképp, miszerint ismét életnek forduljon, nem holnap, de ha lehet, még ma kell fekélyeiből kitisztítani.

Tiszta szándékú, sokszor ismételt és, azt hiszem, legalább

egy kis méltánylást érdemlő szavaimnak azonban legkisebb hatása nem volt, ha az nem, hogy személyem egyenesen felcsigázott fantasztának bélyegeztetett, kiből igen is sok a képzelőtehetség, s ki ekképp mint örökös kapitány várhat, várhat, míg számtalan puskaport sem szagolt újoncocska parancsnokommá emelkedett, s várhatnék még tán ma is, vagy kimondhatlan sok bosszú és kín közt leltem volna egy kis ki nem kerülhető előmenetelemet, hahogy tizenhét évi nem kályha mögötti, de sok fáradtság s nem egy veszély közti katonáskodásom után, az 1825-iki országgyűlés alkalmával, mert ott férfiasan s mi több, veres nadrágban és magyarul, de nem kevésbé a kormány, mint a nemzet érdekében egész őszinteséggel valék felszólalni bátor, betű szerint a katonaságtól el nem dorongoltatom, mit – közbevetőleg legyen mondva – itt korántsem hozok panaszképp elő, de éppen ellenkezőleg, annak bebizonyítására, hogy politikámban engem soha személyes érdek vagy valami bosszúvágy nem vezérlett, hanem egyedül honunknak becsületes belátásom szerinti java. Mert hiszen, ha ez nem lenne így, valjon nem fejték-e ily méltatlan bánás után a kormány ellen legalább egy kis keserűséget én is ki, a mai ellenzéknek némi dicső tagjaihoz képest, kik udvariak voltak mindig, míg emeltettek és reméltettek, ti. ők maguk és magukért, habár vitte volna is nemzetiséget és alkotmányt az ármány, de tüstént az ellenzékhez simulvák, magától értetődik: ezen dicső „bosszú-patrióták” – ej, be rossz szagú mindez! –, mióta észreveszik, hogy a kormány saját drágalátos személyük elibe teszi a hazát, teszi a közjót.

Nem, ily szánakozásra méltó vitézség soha nem fért hozzám! S ím, ezennel felhívok minden részt, minden pártot, mutasson ki csak egy sort bármily iratomban, mely a kormány ellen legkisebb keserűséget árulna el; bizonyítsa be, hogy mely alkalommal illetem volna azt csak egy sértő szóval is; vagy mikor s mily esetben iparkodtam volna szövevényes állását, a mai ellenzék nem egy vezérének magas példája szerint, még inkább nehezíteni s ekképp a törvényes kormányzást szinte lehetetlenné tenni. Mutassa meg és bizonyítsa be ezt bárki, ha bírja, én nyugodtan elvárom az ítéletet; mert tudom, hogy igazságosan engem sújtani soha nem fog, midőn a kormányt és a dinasztia magas tagjait

illetőleg mindenkoron azon világosan érzett öntudat nyugtatott tökéletesen meg, hogy mindig több belbecs rejlett bennem, mint amennyit rólam feltettek, s ekképp állásom mindig hasonlíthatatlanul kedvezőbb volt, mint lehetett és lehet, amint én képzelem, azoké, kikben a felkincselt belbecsnél többet sejtett és többet keresett a kormány és a fennálló dinasztia, mint amennyi aztán valósággal találtatott volna!

Engem politikai utamban soha sem bosszú, sem hajlam, sem személyesség nem vezérlett. Tömjénezhetett volna 1825-ben nekem a kormány eszerint bármennyit: és én bizony egy szóval sem mondok kevesebbet, mint amit egy cseppet sem méltánylott helyzetemben mondék; mert bizony rossz úton kalandozott. Szintügy nem volnék a kormány ellen ma, mint 1830 óta sem voltam igen távol tőle, noha csak egy jó szót sem adott, s habár nem is jutalmaz meg most azáltal – az igaz, egy kissé későn –, hogy roppant munkát rakva vállaimra, hatásom körét tágítani szíveskedett; mit azonban még látni fogunk; – nem volnék pedig ellene azért, mert ismerem irántunk szándéka tisztaságát, és az én politikám csak egy célt tart szem előtt, nem ugyan számtalan ellenzéki felette érdemes tagnak célját, mely csak szimpátiák, szenvedélyek és személyes érdekek szűk körében forog, de azon fő célt, 'hazánknak minden módni és minden lehető körülmények közti előmozdítását' ti., mely a mostani kormány jó szándékinak kellő méltánylata által vajmi sikeresebben segítettethetik elő, mint mindazon most divatozó ellenzéki *expostulatiók* és ujjhúzások következtében, melyek csak bosszantók és eszerint szükségképp visszatorlást eszközölők; legelsősorban is, mert nincs elegendő alapuk, s aztán mert, 'feltéve, de meg nem engedve', ha efféle volna is, nincs azoknak gyámolítására elégséges erő. Szinteszerint soha nem leszek, bármily magas fénnnyel akarnák is körülfüzni fejemet, vak eszköze bármily hatalomnak; de tüstént visszavonnám magam, sőt tétova nélkül állnék ki, lehető legnagyobb mérséklettel ugyan, de nem kevesb eréllyel, az ellenzék gátjára, hahogy bármily eskü-feledett hatalom árja nemzeti és alkotmányos létünket magával akarná sodorni az önkény örvényébe.

Ámde térjünk a tárgyra. A kormány soha nem bírta felfogni

a magyar nemzet típusát. „Ha ennie, innia van s pihenhet, egy kis csendes háború hozzáadásával, hogy pénzecskéje is legyen – így gondolá –, nincs baja többé.” S igaz, ez felette sok földinknek váltig elég is. De a jobbféle magyar – és ez aztán hiba-e vagy nem: felfogástúl, ízléstúl függ; én nem tartom hibának, és mindenestre így van – nincs kielégítve ily egyszerű módon még; neki, habár sejtetlenül, valami szabadság-függetlenség-féle táplálék is kell, melyben nincs idegen keverék, mely minden beoltás nélkül saját nemzeti fáján érik csak, melynek ízét egyedül tiszta magyar élvezheti, s mit igazi mivoltában a legjobb, a legképesebb magyar is inkább csak érezhet, mintsem hogy másokkal tökéletesen megértethetné. És etekintetben, nekem legalább úgy tetszik, még nemzetünk szép- és dédös-fejedelmei között is alig volt egy, tán a szentek, tán maga Korvin sem, ki idegen dajka, idegen nevelő, idegen útmutató és idegen tanácsnok használata mellett – mit nem bánhatni, sőt méltányolni kell – egyúttal idegen vért is kivált idegen ’nedvet’ nem iparkodott volna ’minden módon’ s ekképp nem mindig ’célszerűen’, nemzeti, még igen gyenge és idomtalan elemünkbe vegyíteni.

Az elszigetelésnek barátja sem nyelvben, sem nemzeti állásban én éppen nem vagyok, sőt elhatározott ellene; mert tulajdonképp elszigetelés e világon nem létezik más, mint halál és koporsó. De azért, mert nem kedvelem, sőt gyűlölöm azon megcsontosult szüzességi s ekképp gyümölcstelen állapotot, mely kivált sok tudós (!?) magyar vagy „magyar tudós” nézete szerint anyanyelvünk és nemzeti kifejlésünk tekintetében kaptaul volna használandó – azért nem átalлом megvallani: még gyűlöletesb, sőt egyenesen émelygős előttem oly típus nélküli kevert lét, melyben minden nemzeti zománc kettétört.

És ezen kérdést illetőleg valjon melyik azon magyar fejedelem tehát, mely, míg az angol kevert állapotának dacára mindig angolabb, a francia pedig mindig franciább törekedett lenni sat., a magyarnak eredeti sajátságára állította volna annak polgári kifejlését, és mely a nemzetnek azon keletszerű sokszori fellobbanását, mely jóllehet csak efemer, de azért mégis néha már csudákat szült, állandóbb, rendezettebb és hathatósb hév-re iparkodott volna kiképezni? – Az egyik azt gondolván, hogy

a legkisebb irányadás is széttörhetné a magyar *'noli me tangere'*-féle lelkesedést, korlátlanul hagyta dúlni azt, és aratott legteljebb 'pillanatit'. A másik ellenben tán attúl tartván, hogy a magyar erő magában mindent szét fogna rombolni, azt idegen elemekben kellőleg diluálni iparkodott, és aratott 'semmit', sőt még rosszabbul járt, mert őt 'aratták'. Míg elvégre legtöbb magyar fejedelem alkalmasint semmit és semmivel sem gondolván, a 'jó vagy rossz szerencsének', amint éppen jött, hagyta keleti vérünk kiképzését át; és azon főnöknek, ki magyar szellemben fejtené ki nemzetünk erejét, s azt a törvények korlátai közt szigorú kézzel tartva, azzal nagyszerűt, állandót és a nemzethez illyt vinne ki: az ily főnöknek lapja nemzeti évrajzainkban még mindig üresen áll, és eszerint csak most vagy ennek utána lesz betöltendő. Adná Isten: minél előbb!

[A KORMÁNY HIBÁI]

A kormány mentésére azonban igen számos ok vív, melyet részrehajlatlan felfogással méltánylatba nem venni lehetetlen! Legelsőben is, a közálladalom szövevényes volta vajmi sokszor nem engedi még oly javítások kellő időbeni életbe léptetését sem, melyek legsürgetőbbek, s melyek egyszerűbb vagy kellőleg definiált státusszerkezetekben minden akadály nélkül úgyszólván 'magoktól' fejlődnének ki.

S aztán, hogy tatár, török meg francia annyiszor s oly sokáig ült nyakunkon, sőt dúlt beleinkben, miszerint kivált régiebb időkben néha bizony alig-alig lehetett még csak igazán 'lélegzethez is jutni' s ekképp nem csuda, ha kifejtési szellem helyett, mely munkával jár, inkább kontemplatív hangulat, mely oly könnyen süllyed álomba, szállotta meg az illetőket. – Az, hogy vagy 30 év óta élvezzük a legmélyebb béke malasztját, s hogy ehhez képest legalább ezen időközben kellett volna kissé többet nozogni a kormánynak, első tekintetre cáfolhatlannak látszik. De ha másrésről megint azon reakciót akarjuk kellő figyelembe venni, mely József császár oly nagy és oly igen heterogén tevékenysége következtében egészen új életre ébreszté a magyar

vért, akkor megint nem látszik oly nagy gáncsra méltónak a kormány, hahogy velünk tanácskozva akarta eszközteni a hon előmenetelét, és már 1790-ben *deputatiókra* bízván Magyarország újjáalakulási műtételét, 54 évi béketűrőssel várja ennek valahárai szerencsés s egy kissé nagyobbyszerű vonásokbani megindítását; nagyobbyszerű vonásokbani megindítását, mondom, mert hiszen hogy ezen már 54 év előtt összeállított, sokszor ugyan félbenszakadt, de ismét felelevenített országos testület semmi hasznost, semmi üdvöst nem mívelt volna hosszas tanácskozásinak folytában, azt senki nem mondhatja; csakhogy annyira elavult ezen készítmények része már, miképp haszonvehetlenné vált; az egész ekképp nyert eredmény haladó nemzetekhez önkecsegtetés s önámítás nélkül mérve pedig oly borzasztólag „pici”, miszerint, legalább az én felfogásomhoz képest, inkább csak ingerel az, mint volna legtávolabbról is kielégítő; valamint az igen kiéhezett is inkább érzi egy morzsa tápszer következtében, melyet kellő időben aztán semmi kielégítő eledel nem követ, állapotának kínos voltát, mintsem ha eltompult léte közt hagyták volna merengeni őt végiglen.

Többnyire korántsem szándékom a kormány elmulasztásait mentegetni; mert valamint nemzetekre nézve nincs veszedelmesb méreg a hízélgésnél, szintúgy nem hajt jó szolgálatot az a kormánynak soha, ki csak bókoláshoz ért; de valódi barátjának egyedül az nevezetethető, ki illendően és mérséklettel ugyan, de férfiúi őszinteséggel figyelmezteti netaláni tévedéseire.

Nem akarom ennélfogva, a *most felhozott okokat tekintve*, a kormányt egészen menteni. És ám magam is azt hiszem, hogy az álladalmi szövevények, tatárok, törökök és franciák dacára bizony sokkal többet lehetett volna annyi drága és vissza többé nem varázsolható idő alatt előmenetelünk végett létrehozni, mint amennyi történt, hahogy az illetőknek valósággal kissé erősebben feküdt volna szívükön nemzetünk sajátlagos és alkotmányos kifejtése; s hahogy egy kissé kevesb *'otium'* lett volna mindazon *'dignitással'* egybepárosítva, melyet nem egy kormányfi ruházott Magyarországot illetőleg nagy kényelmesen magára; mert hogy a kormánynak, ha erre eltökélett szándoka van, nem lehetett volna például a 30 hosszú év lefolyta alatt,

nemzetünket és alkotmányunkat fekélyeiből és rozsdáiból kitisztítva, a szükséges reformnak legalábbis fő alapjain, minden közálladalmi összeütközés nélkül, keresztülvezérelnie: ezt én, egyéni nézetem szerint, ki, hála Isten, akarni is tudok s egyzersmind azt is mindig tudom, mit akarok, soha nem voltam, nem vagyok, sem holtiglan nem leszek felfogni képes.

Ámde ennek dacára, bármily ellentételesnek látszassék is ezen állításom, ha nem is egészen, azért legnagyobb részben mégis exculpálom a kormányt, hogy a magyar nemzet átellenében sem többet, sem egyebet nem művelt, mint amennyit és amit éppen végbevitt, exculpálom pedig azért, mert:

Végképp mégis mindig csak a nemzet maga dönti el, mily szellemben, mily szabályok szerint és mily vágások közt fog kormányoztatni; és eszerint Isten és igazságos ember előtt nincs legkisebb jogunk a kormány ellen azért panaszkodnunk, hogy elégséges szimpátiát és cselekvőséget nemzetünk és alkotmányunk iránt nem fejtett ki; valóban nincs, mert hiszen mi magunk tapodtuk s vetettük úgyszólván kutyáknak legdrágább kincsünket, nemzetiségünk szeplőtlen voltát, alkotmányunkat pedig vagy nem őriztük, vagy őriztük – millió honfitársainkról jobbadán feledkezve – annak egyedül nyomorult kiváltságos oldalát; mi aztán természet szerint senkinek, kiben csak egy kis igazság s felebaráti szeretet létezik, nemigen nevelhette hozzánk vonzó hajlamát vagy éppen rokonszenvét.

Ó, ürítsük ki valahára, még mielőtt késő volna, az „önismeret” felette keserű – igaz –, de nemzeti javulásunkra oly jótékonyan ható, sőt elkerülhetlenül szükséges serlegét fenékig! Mert csak akkor és előbb soha nem lesz megvetve felüdülésünk igazi alapja!

Ismerjük tehát el, s legyünk meggyőződve, hogy leg- és legfőképp bizony csak saját magunk vagyunk azon bánásmódnak szerzői, mellyel minket a kormány eddigelé illetett, valamint ezentúl is alkalmasint egyedül a nemzet több vagy kevesebb bölcsessége fogja e tekintetben eldönteni saját szerencsés vagy szerencsétlen sorsát, azaz: nemzeti és alkotmányos felvirágzását vagy viszont; mert szinte lehetetlen, hogy saját magunkon kívül teremjen, legfelsőbb régiókban, oly ritka filozófiai felfo-

gás, mely nemzetünk ebbeli netalán mutatkozó hiányait pótolni volna képes; sem nem hihető, mihez képest bármily hatalom hátráltatni vagy éppen ketté bírná törni fajtánk sajátlagos kifejlését, hahogy azon erővel, mely vérünkben minden kétségen kívül rejlik, bölcsen sáfárkodni értünk.

[MAGYARORSZÁG HELYZETE]

Magyarország helyzete, valamint fajtánk fejleményei általjában nemigen isméretesek a nagy külföld előtt. S igen természetesen, mert honunk elzárt léte, úgyszólván bekelepcézett zsák formája igen nehezíti azon szabad érintkezést, melyben több más nemzet, mint például az angol, a francia, a spanyol, de még a török is sat. oly nagy könnyűséggel részesül; és aztán, mert évjajzainkat semmi oly kitűnő esemény vagy kifejlés bizony nem érdekesebb – ha e tekintetben is nem akarjuk magunkat, mint sok egyébben, csalni és mindig csalni –, mely az általános külvilág figyelmét nagyobb mértékben vagy kissé állandóbban honunkra és fajtánkra vonhatá vala. Honunk még most is *terra incognita*; fajtánk pedig vagy nem ismert, vagy rosszul ismert, vagy sokak által még szinte nem is sejdített nép!

Ily általános vagy ki nem képzett vagy éppen nem is létező véleményből azonban igen számos a kivétel, és nem egy bűvárja a múlt időknek, ki egyszersmind rokonszenvvel viseltetik a nemzetek szabad institúciói iránt, nem bámulhatja és dicsérheti lelkes elődöinket s általján fajtánk jellemét eléggé, melyhez képest annyi század óta, mint derék hajós nép a sík tenger vészei és zivatarai közt, meg tudta vérünk óvni szabadsági lényegét, meg tudta pedig óvni oly elemek közt – a német, szláv és török elemek között ti. –, melyek szabadsági hajlamtúl soha nemcsak túl nem áradoztanak, de ha az igazat meg akarjuk mondani, ezen hajlammal mindig szemközt álltak.

Az énes, a részrehajló, az anyagi, a függő ily látványoknál természetesen nem érez semmit. És miképp érezhetne is az, kinek világa csak saját maga vagy azon könyörületes kéz, mely őt fenntartja? Hanem hogy az emberiség barátja, ki noha fajtához

megtörhetlen hű, azért minden népnek szabadság utáni nemes küzdelmeit legmelegebb részvéttel kíséri –, az ilyes, mondom, oly *phaenomen* szemléletén, melyet a magyar faj állít elibe, legtisztább kējörömrre ne gerjedjen és a szereplők iránt legőszintébb szimpátiára ne olvadjon, az teljességgel lehetetlen?

Van is fajtánknek nem egy magasb felfogású barátja, ki számos hátramaradásainkra fátyolt vonván, teljes mértékben tudja méltányolni oly roppant nehézségek közt nemzeti zománcunk ketté nem tört voltát; csakhogy ezen jóakaróink most egy idő óta, ha irántunk nincsenek is elhidegülve még, mély szomorúsággal kezdik kísérni újabb idei mozgalmaink irányát; mert, mint ők hiszik, felszínes éretlenséggel meg fogja rontani a jelen nemzedék az atyáinktúl ránk szállott szabadsági hagyományt, melyet ezek oly mély bölcsességgel megóvni bírtanak, mintha a magyar vér csak szorongatások közt tudna résen állni és bölcsen cselekedni –, vidámabb napok folytában viszont vagy álomba esnék, vagy elhagyná ildoma őt.

Itt azonban nagy fallacia lappang, és eldődeink hire, mint én gondolom, jobbadán bitorlott!

Már sok ízben érintém, hogy magyar lényegünket tekintve, én ennek beljölétét ezerszer elibe teszem bármily kecsegtető külhírnek; s miután most így gondolkozom s bizonyosan így fogok gondolkozni végiglen, engem tulajdonképp nem az epeszt – noha ez is felette nagyon fáj –, hogy most annyi őszinte barátunk fajtánk iránti jó véleményt veszteni kezdi: hanem azon meggyőződésre vált belátásom gyötri felette kínosan keblemet, hogy fajtánk, mi nemzeti és alkotmányos zománcunk megóvását és kifejtését illeti, sem azelőtt, sem most nem volt igazán 'lelkes' embernek megbecsülő rokonszenvére érdemes! Nem volt ily érzelemgerjeszthetésre a régieket illetőleg érdemes pedig azért – és így felette nagy tévedésben vannak azok, kik eldődinket annyira bámulják; és e körül ne misztifikáljuk magunk –, mert alkotmányos és nemzeti fennmaradásunkat bizony sem nagy eszüknek, sem kitűnő erényüknek nem köszönhetjük, de ennyi, valóban meg nem érdemelt kegyért, melyet még élvezünk, egyenesen a szerencsés véletlennek és a nagy isteneknek vagyunk adósai; midőn a mostaniak azért nem érdemesek ily

méltánylatra, mert a ránk hagyott s most egy idő óta felüdülésnek induló olyannyira drága hagyományt jobban megbecsülni és okszerűbben ápolni nem tudják.

Apáink, mióta elhagyták vagy 'velük hagyatták el' a Keletet, meg nem szűnő irigy fondorkodások közt fecsérlek el erejüket. Kitűnő férfiak s kivált csataedzett vitézek nagy híjával ugyan soha nem volt honunk; de oly polgári erény, mely hódító varázsszal bírt és az egész nemzeti testet áthatotta vala, bizony csak úgy jelenik meg nemzeti évrázsaik unalmas lapjain, mint szaporán elenyésző egy-egy fényes bolygó hazai tenger mocsárink mérget lehelő végnélkülisége fölött. Kortársaink és fiaink ellenben oly erőt fejtenek ki, mely ahelyett, hogy elleneink előtt mutatkoznék félelmesnek, inkább a hazaiakat süllyeszti mély aggodalmak közé, és mely sokak által azon mozgató pótlékhoz hasonlítottatik és, azt hiszem, nem éppen helytelenül, mely a gőz helyibe volna állítandó, de eddigelé még fel nem találtatott; mert, mint puskapor, vagy tökéletes mozgatlanságban szunynyadoz, vagy szikrát kapva lehető legkisebb ellenőrség nélkül maga körül mindent ront.

Vagy más szavakkal: a jelen nemzedéknek megbocsáthatlan bűne az, melyért méltán megérdemli minden jobb ember neheztelését, ki szabad institutiók divatba hozataláért vív, hogy a százszorta jobb idők és kedvezőbb körülmények dacára, mégis újra azon gyümölcstelen kuruc szellemet buzgólkodik felébreszteni, melynek nem volt egyéb eredménye, mint az, hogy gyásznapiakat hozott hazánkra, és századokra lökte vissza nemzetünk kifejlését.

És e tekintetben – tisztelet, becsület, de igazság is – a mai ellenlényt illeti e szomorú dicsőség és a hazának ehhez mért köszönete is; mert hiszen ez azon párt, mely folytonos és oly keserű agitációja által mindent mozdít és semmit sem hagy használatlan, ezen olyannyira tündöklő és hasznos időszak ismételi felélevenítésére!!!

És aztán az efféle minőség és az efféle politikai eljárás szimpátiát gerjessen, hitelt szerezzen vagy éppen a kormányzásnak adjon irányt? Boldog Isten, mily elbizottság vagy mily tompa felfogás kell ahhoz, ezt csak egy pillanatig is gondolhatni!

Nem, nem; mindaddig, míg a nemzet hatályosb része fené-
 kig meg nem barátkozik azon ténnyel, hogy a közbirodalommal
 feloldhatlanul egybeházasítva vagyunk, s hogy ekképp ezen
 kapcsolatban kell keresnünk és találnunk üdvöt; míg számtalan
 magyar még mindig a '*humillimus obsequentissimusque servus*'
 szerepét folytatja, mely *speciessel* lehetetlen, miképp becsüle-
 tes, magát elvetni nem tudó embernek bármily csekély rokon-
 szenve lehessen; míg számos magyar ellenben a betyár tempót
 járja, mi csak annyiban ijeszt, mint állat, mely békózva nincs, és
 ezért legfeljebb szánakozásra méltó; míg végre vagy indefiniált
 ellenzéki szellem, vagy minden ellenőrség nélküli *subjectionalis*
 hangulat közt fog hányatni vérünk fel és alá: mindaddig legki-
 sebb nyomatéka sem lesz a magyarnak, s ekképp igen természe-
 tesen csak úgy fognak vele bánni, mint 'könnyű szerrel', mely
 nagy tekintetet nem érdemel.

A lefolyt régibb idők zavaiba bocsátkozni és azokat bőveb-
 ben fejtegetni nem kívánom. Mert legyen, mit eldődinkről
 mondok, bár helytelen, bár helyes, az jelen állásunkra nézve
 egészen közönyös. – *A lefolyt idők kiestek hatalmunkból, és még*
Isten sem bírja visszaidézni azokat vagy megsemmisíteni az ak-
kor elkövetett bűnöket; míg a jelen- meg a jövőre, ha nincsenek
 is ezek éppen kezünkben, felette erősen hathatunk bölcsesség
 és nemzeti egyetértés által. Én Magyarország múltjában csak
 egyes, röviden csillogó fénypontokat tudok észrevenni; oly ál-
 talános erkölcsi hangulat és becs, mely sok más népnek vérében
 rejlik vagy inkább fejlett ki, és melynek általánossága lehetet-
 len, hogy még a mennyei hatalmakat is némileg engesztelődés-
 re ne bírja – s aztán ez igazi *pondus* –, belátásomnak nem mutat-
 kozik sehol. Én őszintén megvallva: minden *aberratiói* mellett,
 mely nagyon kockáztatja ugyan létünket, de melyből kigyó-
 gyulhat és, mint én erősen hiszem, kigyógyulni bizonyosan fog
 is, én a jelen magyar nemzedék belbecsét, mindent mindenben
 véve, magasabbra állítom, mint eldődinknek sokak által annyi-
 ra magasztalt becssúlyát. Ámde ennek eldöntése gyümölcstelen
 vita. Legyen azért mindenkinek meggyőződése szerint, mert ez
 a dolgon nem változtat, miután, mint mondtam, csak a jelenre és

jövőre gyakorolhat több vagy kevesebb bölcsességünk, több vagy kevesebb egyetértésünk több vagy kevesebb hatást.

Pillantsunk azért a jelenre, ámde a legközelebb lefolyt időkre is annyiban, amennyiben azok szoros összeköttetésben vannak a mai napokkal, valamint a holnap megint ezek szülöttje.

A kormánynak mulasztásit és ballépésit mentvén, fentebb azt állítám, hogy mi, magyarok, újabb időben semmit sem tettünk, mi akár a kormánynak, akár egyéb igazságos bírónak átel-lenében alkotmányunkat és nemzetünket jobbadán megkedvel-tethette volna; de éppen ellenkezőleg mindent elköveténk nem-zeti, alkotmányos és politikai eljárási hitelünk kisebbitésére, megrontására. Azt állítám tovább, vagy ha ezt nem tevém, vagy elég világosan nem tevém, állítom tehát jelenleg: hogy ezen most említett hátralökés, ezen kimondhatlan politikai veszte-ség egyenesen a mostani ellenzék eljárásának tulajdonítható, és hogy ezen ellenzék, ha taktikáját az időkhez és a fennforgó kö-rülményekhez képest okszerűleg nem módosítja, előbb vagy utóbb, de bizonyosan sirba fogja süllyeszteni, ha nem is a négy folyó közti országot – mi közt igen nagy a különbség, és erre vi-gyázzatok –, de minden esetre a „magyar vért”.

És azért legyen szabad, ha csak egyes töredékek szerint is és elszórva, az újabb magyar ellenzék eljárását illusztrálnom, mely szavaimra nem figyelt és tőlem elvált.

Minap egy, azt hiszem, nem több, mint húszéves, valóban szeretetreméltó, jó, becsületes ellenzéki szál sajnálkozva azt ve-té szememre, hogy ugyan miért hagytam volna 'őket' el; mi azon francia anekdotát hozta emlékezetembe, hol egy jó fiú így szólott apjához: „tudod-e, mit, édes atyácskám? Menjünk Amerikába, és én Téged elviszlek!”

Az ellenzék engem hagyott el, nem én az ellenzéket; vagy in-kább a mai ellenzék soha nem fogott fel, s politikai eljárásomat soha nem követte. – Elválásunk oka így tehát igen természetes vala: úgy tenni, mint én láttam jónak, ők nem akartak; úgy cse-lekedni viszont, mint ők kívánták volna, vagy jobban mondva, mint ők akartak engem sodorni vagy maguk is sodortattak, én nem voltam lélekismeretemnél s hazafiságomnál fogva képes; és eszerint bizony nem voltunk együtt, mert oly szerepet soha

nem bírtam játszani, mint amilyenben most köztünk nem egy jár, ki népszerűséget és neki áldozott tömjént a haza java elibe tévén, nem annyira törekedik olyast mondani és tenni, mi a honnak hasznos lenne, ha ilyes tán visszatetszhetnék a közönség szájasainak, de inkább csak úgy nyilatkozik s úgy cselekszik, mint ezt a nyers tömegek szeretik, habár legfájdalmasban lakolna is ilyesért a hon, csakhogy ők – mert hiszen ők saját maguknál magasb célt Magyarországon, de még az egész világon sem láthatnak – a közgratiábúl ki ne essenek!

Ne értsétek, drága hazámfiai, szavaimat egyébiránt félre. Szándékom tiszta. Senkit nem kívánok megbántani. Hiszen azért az egész hadnak vagy kitűnőbb tagjainak becsületét csak nem sértem, mert a had taktikáját hibásnak tartom, vagy a vitézek közt egyes himpellérek, hetvenkedő góliátok, furcsa *pagliacciók* és *bramarbaskodó* Don Quijoték is tűnnek fel előttem? Én az ellenzékieknek sem lényegét, sem becsét, de alkalmasint még elveit sem veszem kérdésbe – hiszen több igen jó barátom van az ellenzék közt –, de eljárási modorukat nemcsak hibásnak, hanem olyannyira veszélyesnek tartom, miszerint úgy, mint eddigelé, szabad emberhez és szabad magyarhoz illőleg mindent el fogok követni, hogy az illetőknek és az egyetemes hazának felnyílják végre szeme, mely most, úgy látszik, behunyva van, és legalább minden becsületes figyelmeztetés nélkül, felszínes, egyoldalú vagy hézagos taktika miatt ne düljön sírba a magyar.

Vagy tán nekem sem volna szabad szólni többé? Ez igen meglehet, kivált az újabb Pest megyei gyűlések szimptomái szerint; mert bizony, ha illúziókban élni nem akarunk, nem vagyunk már igen távol a politikai láz azon lépcsőitől, mikor sem az igazság szava, sem a honnak java nem oksúly többé, de mindent egyedül pártérdek és végtére önkény sodor maga előtt.

Azonban biz én elmondom, mi szívemen fekszik, mi lelkemben él. Ha ki szavamat még csak hallani, iratimat még csak olvasni sem akarja, ám lássa; csakhogy aztán más alkalommal el ne felejtse magát, és a sajtószabadságról meg a véleménynyűrelemről valami nagy dörgő dikciókat el ne szónokoljon, mert bizony a csörgősapkások legmagasb színpadára állítja magát.

[A SZEPARATIZMUS VESZÉLYEI]

Az 1825-ki országgyűlés tán egyik legnevezetesebb forduló-pontját képi a magyar eseményeknek. Mert ez azon időszak, melyben mióta össze van házasítva Magyarország Ausztriával, úgy látszik: legelsőben kezdett arról a kormány komolyan gondolkodni, hogy Magyarországot tekintve bizony más módokhoz kell nyúlnia, és felhagyván a rég bevett és állhatatosan folytatott *amalgamatiói* szisztemával, a magyar nemzettel csak alkotmányos és nemzeti úton lehet boldogulni. – Voltak akkor felsőbb polcokon, kik azt erősíték, hogy a magyar éppen nem házsártos, de a leglojálisabb és emellett a legbelátóbb nép, melylyel ha nemzeti kifejtésének szabad tér hagyatik, és nem önkény, de törvény uralkodik fölötte, igen könnyen bánhatni, s mely arisztokráciai zománcú levén – mert hiszen nemzetiségének kifejtése előtte legfőbb szempont, és ez egyedül arisztokráciai alapon biztosítható –, soha nem fog mindazon francia viselkedésben osztozni, mely Európát felizgatá, s mely az ausztriai közbírodalmat, szövényes és egészen más lényegű voltánál fogva, oly könnyen zavarhatná legkétesb állásba. Mások ellenkezőt vitattak, azt erősítvén, hogy a régi magyar lojalitásnak vége szakadt, s annyira volna impregnálva prókatori *subtilitassal*, francia forradalmi anyaggal és demokráciai hajlammal az egész nemzet már, miképp minél inkább fogna a kormány kívánságaira hajlani és követelésinek engedni, annál nagyobb és erőszakosb követelési vágy ébredne a nemzet *turbulens* részében, míg lassan-lassan oly alkalmatlan állásba esnék a kormány, melyből a menekülés aztán nem felette könnyű, és mindenesetre igen sok kellemetlenséggel, tán még szükséges erőszakkal is leendene összekötte.

Az első nézet túlsúlyt nyert, hála Isten! De ha kezünket szívünkre tesszük és nem vagyunk elég szemtelenek az élő tényeket tagadni akarni, meg kell vallanunk, hogy sok tekintetben bizony a második nézet volt a praktikusabb. Mert hiszen minél inkább iparkodott a kormány alkotmányos vágásokban forogni – mi Magyarországon bizony nem könnyű, hol sokan, sőt legtöbben még a *törvénynek ha azt maguk nem magyarázhatják,*

sem engedelmeskednek, és hol a kifejelettebb körülményeket tekintve, némi felette szükséges törvények még csak nem is léteznek –, minél inkább lépett a nemzetiség mezejére, míg Magyarország törvénye elvégre magyar lőn, mi nem volt kivitelben oly könnyű, minthogy nem magyar ajkú házassági viszonyban létezik nemzetünk, sőt még magának Magyarország lakosainak oly nagy része sem magyar ajkú, szóval: minél inkább méltatta a magyarnak nemes lelkületét, hogy ő is akar, és pedig sajátos lényegében akar élni, és mint kiképzett nemzet az emberiség láncsorában méltó helyet foglalni: annál nagyobbra, türelmetlenebbre s mérgesebbre nőtt a magyar ellenzék. – S álljon elé bárki, s tagadja szavaim igaz voltát, ha meri.

Ámde azt mondják, mi, magyarok, kiket illet a dolog, mind lázban vagyunk, egyik kormányi, a másik nemzetfüggetlenségi lázban; s így tisztán nem láthatunk. És ez némileg meglehet: mert a viszontorlásnak egymás ellen ható kifejlése oly erősen elmérgesíté s ekképp oly mód nélkül elhomályosítá a kedélyeket már, miképp az illetőket tekintve, hihetőleg csak kevés van, ki valamely *praeventionalis* szemüvegen ne nézné keresztül a kérdéses dolgokat. – Mozgalminkban sem közvetlen, sem közvetett részt nem vevő volna ekképp az, ki legigazságosb ítéletet hozhatna valamint a kormánynak, úgy a magyar ellenzéknek eljárásáról. – És e tekintetben bátran felhívom, ám ítéljenek a világ legfüggetlenebb, legrészrehajlatlanabb emberei, kik egyszerűsmind státusbölcsességükről is ismereteseek, mint például Sir Robert Peel, Lord John Russel vagy ha akarjátok, O'Connell és fogadom, egyrésztül sajnálkozni fognak, hogy a kormány előbb nem méltatta nemzeties és alkotmányos figyelmére a magyart; másrésztül azonban tökéletesen el lesznek telve *indignatio*val, vagy legfeljebb szánakozással fognak azon problémán csudálkozni, melyhez képest azóta, hogy a kormány valahára alkotmányos és nemzeties mezőre kezd lépni, az ellenzék nemcsak nem kisebbül, nemcsak nagyobb mérséklettel nem működik, de megfoghatatlanul éppen ellenkezőleg oly növekedő mennyiségben és intenzitásban terjeng és mérgesül, miszerint a szereplők közt többen, s alkalmasint anélkül, hogy jóformán maguk is észrevennék, már-már majd nyílt lázadás ormán állnak!

Külföldieknek ez bizonyos pontig tán elérhető, de egészben bizonyosan nem. – Itt helyhez és körülményekhez kötött ismeretek kellenek, melyekkel idegen nem bírhat. – Én az *aenigma* kulcsának tökéletes birtokában vélem lenni magamat, mint azt már némileg fentebb érintém, s mint azt ez értekezés folytában még inkább bebizonyítani iparkodni fogok.

Ki általános, közönséges és kivált idegen szempont után ítél a dologról, az természetesen annak tulajdonítja ezen megmagyarázhatlan, sőt visszatetsző jelenet fő okát, hogy a magyar vagy el akar szakadni Ausztriától, és ezért hajtja a dolgokat „*ad extrema*”, vagy pedig hogy sajátlagos helyzetét nem bírván a közausztriai álladalommal *aequilibrium*ba hozni, nem képes azon gondolattal egész fenéig megbarátkozni, miszerint Ausztriával elválhatlanul egybeházasítva van; és hogy ekképp része, noha sem a rosszkedv, sem az elég ok nélküli elégületlenség, sem kivált a legvastagabb *imprecatio* nem nagy súly mái időkben többé, ezért sem igazán élni, sem halni nem tudván, mégis a politikának e gyümölcstelen mezején handabandáz; része ellenben, mert vérének kifejlésében és egykori felvirágzásában teljességgel legkisebb reményt sem helyez – mi aztán, igaz, felette szomorú eset –, mindent hagy menni, amint és amennyire éppen megy, és élvezi, mint tudja, az életet íztelenül oda-künn vagy pipáz *ex longa* idebenn; s csak felette kevés van ellátva elég életfilozófiával, mihez képest bízván egy szebb jövőben, úgy venné a dolgokat, mint azok léteznek, és addig is szilárd lelkülettel s honi hűséggel az adott körülmények között annyi nemzeti és alkotmányos virágot ültetni és ápolni iparkodnék, mint amennyi erejétől telik.

Mi engem illet, én egyenesen a legvastagabb fallaciának tartom azt hihetni, hogy Magyarországon *separationalis* ideákat bárki is, ki eszénél van, komolyan rejtse keblében. Hogy ilyesre lehet itt-ott hajlam és némi vágy, azt nem merném egészen tagadni; mert hiszen fajtánk, ha tehette szerét – bármennyire szívesen dicsértesse, sőt saját maga is egyhuzomban dicsérje tántoríthatlan hűségi kvalitásaiért magát –, bizony pártütésre s elszakadásra mindig különös hajlamot mutatott. De nem hiszek, tán egyes örülteket kivéve, senkit is ezen eszmével imp-

regnálva azért, mert a legbutábbnak is elég esze van átlátni, hogy efféle vásár kettőn áll; és még akkor is, ha Magyarország, tudja Isten, micsoda különös fátum által, el bírná szakítani magát, fajtánk legcsekélyebb száma, vele született irigy fondorkodása, lapos hona és legfőképp sokkal erősebb szomszédai következtében tán csak tizennégy napig sem volna képes fennállni minden támasz vagy inkább valamely erős 'fenntartó kéz' nélkül, önállólag; mi aztán természetesen nem lenne fényes csere.

Midőn azonban így vagyok meggyőződve, és jót mernék állni, mihez képest komoly szándékú szeparatista Magyarorszában nincs; másrésről tökéletesen kezet fogok azokkal, kik azt hiszik, miképp a magyar eddigelé még soha tökéletesen meg nem tudott barátkozni azon ideával, hogy az ausztriai birodalommal elválhatlanul egybeházasítva van. Honnét aztán nem csuda, ha a kormány sem bírta egészen familiarizálni magát azon eszmével, melyhez képest a magyar hont tekintve, nem valami homogén lényegű kolóniával, de sajátlagos nemzetszerű és alkotványos országgal van egybekapcsolva.

És ám ez azon tulajdonképp Pandóra szelencéje, nemcsak ránk magyarokra, de az egész ausztriai közbirodalomra nézve, melyből oly kimondhatlan sok keserűség és viszonzagi ujjhúzás burjánzott közös kárunkra. Mert ahelyett, hogy mi, magyarok tétova és idővesztés nélkül ezen kapcsolat alapjára állítottuk volna kifejlésünk láncolatát; a kormány viszont minden hátulso kapu nélküli hajlamot mutatott volna nemzetiségünk és alkotmányunk iránt, vagy ezeket legalább respektálta volna: ehelyett mi, magyarok 'akarom is nem is-, bírom is, nem is'-féle hangulatban majd nagy hetykén nemzetfüggetlenségi és önállási álmokat álmodtunk, majd leverve és mély szomorúságba süllyedve, *recollectionalis* visiókban merengtünk; a kormány viszont, melynek szemében ezen 'kapkodási, majd elbizottságra fajuló, majd kétségbeeső lelkület' természet szerint nemigen revelheté vérünk tekintetét, de az egyenesen valami végvonaglási képben jelent meg, nemigen bírta elhatározni magát, szaporá véget vessen-e ezen látszólag haldokló állapotnak, avagy kifejtse-e minden lehető gondot az oly súlyosan beteg nemzeti test helyreállítására.

A kormány azonban, hála az égnek és hála azon férfiaknak, kik a magyar nemzet egykori felvirulásán soha nem tudtak két-ségbeesni, de csak kételkedni sem, ezen utolsóra határozá el magát – felette későn ugyan, fájdalom, de valahára mégis –, úgyhogy ha visszatekintünk csak a legközelebbről lefolyt 10, 15 évre is, lehetetlen legédesb örömeztetre nem fakadnunk, mert nyilván érezzük, nemcsak hogy élünk, hanem hogy annyi élet-erő rejlik vérünkben, mihez képest felvirágzásunk sem maradhat el, ha mi magunk nem vágjuk életünk fonálát ketté!

És vajon mindezek után mit mivel mai napokban a magyar ellenzék? Nemcsak elő nem segíti a szisztémájában egészen megváltozott kormány szándékait, nemcsak nem törekszik a kormánynak mindazon nehézségeit könnyíteni, melyek egy olyan annyira szövevényes országlásban, mint az ausztriai, szerfelet-tiek, mit minden méltányos, ha nincs is beavatva, Istentől nyert saját esze szerint is kénytelen lesz megismerni; de ehelyett most legújabbán, anélkül hogy csak legtávolabbról is tudná, 'mit fog a kormány jövő országgyűlésen kitálalni', mindent, mi csak tőle telik, elkövet pártja szaporítására és a kormánynak minden módoni rágalmazására, gyűlöletessé tételére; ha pedig bárhol is, mint teszem, minap Galíciában, gyűlnek bajai, még annyira vetemedik számosb tagja, hogy minden tartalék nélkül egyenesen kitarja legnagyobb örömét! Mi, Isten bocsássa meg bűneinket, *per associationem idearum*, több ízben, mikor ilyeseket hallani valék kénytelen, pedig oly egyének részéről, kik magyar privilégiumok, konstitucionális fávörök, magas állás és gazdagság nélkül csak egy jó paripa becsével sem érnének fel, egyenesen a pedellus némelykori működésének felette nagy hasznát, sőt szükségét vagy éppen „sajnos elmulasztásait” hozta emlékezetembe.

És aztán azt gondoljuk, az efféle politikai eljárás üdvünkre szolgál? Mily szomorú és valóban csak gyermekekhez illő csálódás!

Az ellenzék taktikája jobbadán szimpátiák, antipátiák és pajtáság körül forog. Ha valakit nem kedvel vagy nem cimborája, tüstént rossz embernek, sőt hazaárulónak hajlandó kikiáltani őt; midőn szeretett embere és pajtása szemében a gerendát sem

látja; a szegény haza, nemzetünk felvirágzása pedig – s alkalmazást anélkül, hogy csak maga is észrevenné – nála mindig alárendelt tekintet; mert hiszen a párt, egyedül a párt és az ezzel szorosan összekötött uralkodási viszketeg az, melynek mindent alárendel.

És e tekintetben a mostani ellenzék táborának bűne megbocsáthatatlan. Mert annyi véleménytürelmetlenséget, annyi gyűlöletet, annyi erőszakot, annyi terrorizmust hozott nemcsak a politika mezejére, de ezen szép *ingredienseket* bizonyos szisztémával még a társasági körökbe is oly sikeresen be tudta csepegtetni, mihez képest szinte ránk nehezült ismét vérünk régi átká, „*regnum in se divisum*” sat. és alig létezik családi viszony többé, mely a politikai láz mérgétől nem volna némileg elfertőztetve már. – A ’pecsovics’ nevezet, bizonyos megvetést és egy saját-szerű lenézést csatolván hozzá, ő találta fel, ő kultiválta és ő alkalmazta minden különbség nélkül mindenkire, ki nem volt táborának tagja. S valóban csuda, ha már eddigelé minduntalan kardra és pisztolyra nem került a dolog, mi valóban nem az ellenzék érdeme, de egyenesen azon mérsékletnek tulajdonítható, mellyel az ellenzék ekkoráig találkozott, mely azonban adná Isten, hogy ne, de alkalmazást nem lesz kimeríthetlen; mert hiszen, hogy mást ne említsek, egyedül azon mindig valamelyes megbántási szándékkal valakire kent ’pecsovics’ cím is elég a legundokabb csúfondárok feltalálására és kellő visszaszórására, mik aztán igen természetesen, mert az ellenzék *superlative* sérelmes, és efölött neki minden szabad, másoknak ellenben semmi, oly ’nemzeti’ (!?) bántalmak, melyekre csak párviadallal válaszolhatni, vagy mik még kényelmesebben, de azért mindig a nemzet nagy dicsőségére (!) parádi modor szerint megbosszulandók.

[A KORMÁNYFÉRFIAK NÉPSZERŰTLENSÉGE INDOKOLATLAN]

Valamint Magyarország ellenies része,* mióta egybe van házastva honunk Ausztriával, csak vajmi ritkán volt képes eldő-deinknek azon egyéneit kellőleg támogatni és eszerint lehető legnagyobb hasznukat venni, kiket a sors közelebb hozott a trónhoz: szintúgy nem tud vagy még kevesebbé tud ezen „mesterséghez” az újabbkori ellenzék. És miután a gyanakodásra úgylis igen hajlandó magyart felette könnyű bárki ellen is felizgatni, eddigelé a Magyarország ellenies és ellenzéki elemének szinte mindig sikerült az egész nemzetben nemcsak valami *suspicionalis* érzetet gerjeszteni azon magyarok ellen, kik legmagasabb helyekre emelkedtenek, de őket némileg gyűlölettárgy-gyá is tenniök.

Hagyjuk a régibb időket, mert ez igen félrevezetne, de ve-gyük csak a legközelebbieket: s valjon tagadhatjuk-e mondá-som igazságát?

Valóban nem tagadhatni, valamint ezen tény kútfejét sem, mely nem egyéb, mint: felszínes, éretlen, gyermeki felfogásunk és ennek szánakozásra méltó zavara, melyről később még töb-bet.

Mert azt, hogy oly átok fekünnék a magyar véren, mihez ké-pest minden tagja, mikor a bécsi levegőt szija, tüstént szédülne, leveretné lábairúl magát és eladná becsületét, lelkét: csak nem fogja senki is mondhatni!

Ily borzasztó rothadás közt, melynek csupa elgondolása is émelygést okoz, teljességgel nem mutatkozhatnék oly vido-r élet, mint amilyen nemzeti kifejlésünk küzdelmiben minden kórjeleinek dacára oly sokszor kējörömekbe ringatja keblünket.

Ehhez képest tehát bizonyosak lehetünk, hogy az illetők cse-kély hitele vagy oly sokszori 'hitelvesztése' nem mindig az ő hi-bájukból származik, de többnyire egyenesen saját gyenge belá-

* Ellenies része, mondom, mert tulajdonképpi ellenzék csak újabb kifejlés, minthogy régibb időkben egyedül *sub rosa*-féle tit-
kos szövetségesek, pártütők s lázadók voltak.

tásunk eredménye, mely nem engedi, hogy helyzetükbe képzeljük magunkat, és azon pontról ítéljük meg őket, melyen állnak. S higgyétek el, tisztelt vérrokonim, annyi becsületes, oly erényes, annyi tiszta lelkű és oly szilárd jellemű férfiak találkoznak azon szférákban és azon férfiak közt, kikben nemcsak nem bíztok, de mennyire csak tehetitek, minden lépéseik ellen akadályt gördítetek, s ekképp, mert ők is csak a haza javát szomjazzák, és magasb állásuknál fogva ezen szomjat némileg ki is elégíthetnék, egyenesen a hazát sértitek; hogy valóban, ha becsületesek vagytok, és a hazaszeretet nálatok nem üres hang, lehetetlen legnagyobb búbánatba nem merülnetek, ha meggon-doljátok, ebbeli politikai éretlenségtek által nemzeti kifejlésünkre nézve már mennyi kárt okoztatok és mennyit okoztok naponként.

S ha nem hisztek nekem, nyissátok fel szemeiteket s higgyetek legalább tinmagatoknak; hiszen nem fogjátok tagadhatni, hogy többször igen, mint nem, tüstént ráismertetek azon illetőknek minden erényeire, kikben azelőtt csak rossz szándokot tudtatok feltenni, s tüstént felvettétek kegyeitekbe, és tiszteletükre fáklyászenét tartani s efféle töletek telő (!) nemzeti (?) demonstrációkkal előállani rögtön készen valátok és volnátok, mikor odafent estek ki kegyelemből, hol igen szerették volna honunk javát előmozdítani, és mi több: azt valósággal elő is mozdították volna, de nem teheték. Nem teheték pedig jobbadán azért, mert Ti, hazánk szájhősei, rendszerint mindent elkövetetek, mi csak tehetségtekben állott – pedig ily műtételre csekély tehetség is óriási emeltyű – hitelük csökkentésére, hatásuk megsemmisítésére, s eszerint e tekintetben sem árultatok el mélyebb s lojálisb politikai felfogást, mintha egy amúgy is kínos akadályokkal küzdő úszónak segedelemadás helyett még súlyt kötnének nyakába, mihez képest aztán a község kincsét, mely rá van bízva, annál könnyebben kivontathassa az üdvpartjára.

Megváltónk, mikor Barabás átellenében minoritásban lelte magát, s végül a legfényesb igazság dacára a vak szenvedélynek esett áldozatul, ezen engesztelő szavakat rebegé egekbe: Uram, bocsáss meg nekik, mert bizony nem tudják, mit mívelnek! Ha

mostanság ebbeli politikai eljárásunk éretlensége miatt emelne engesztelő imát, alkalmasint így szólna: Ne ítéljetelek felettük szigorún, mert hiszen gyermekek.

Ekképp egy Isten! Mi, gyarló, indulatos emberek azonban, kik nem mindig tudjuk ily alkalomkor fékezni *indignation*kat, könnyen kitörünk, és én vagyok első, ki az egész haza hallatára elharsogom: hogy untig ideje már, miszerint az efféle gyermekies politikai eljárás kellőleg illusztráltassék és annak valahára vége szakadjon!

Veszni a mély tengerek habjai közt dühöngő vészben sziklák- és zátonyoktól környezve, mikor menekülés végett mindent elkövetett az emberi erő már, és szilárdul megvívott a nagy természet felbőszült elemeivel: ám ily végezetre feledzheti magát a hajlongáshoz nem tudó férfiú, s panaszzal megy elkerülhetlen sorsának elibe; de csupa pajzán viszketeg miatt egy kerti tóba, melyet rossz ízlés ásott, s békatanya- vagy éppen 'fürdőkádba' fúlni: ez több, mint fánum, mert idétlenség, mely kacajt gerjeszt! Szűk állapot s terhes családi viszonyok közt munkálni éjjel-nappal, éhezni, szomjazni és mégis végínségre jutni: oly látvány, mely kőszívet is olvaszt! Ámde ha kockajátékot űz olyas, kinek gondjára többenél több szent érdek van bízva, s ki mégis ahelyett, hogy lélekismeretesen és férfiúi állhatatossággal sáfárkodnék övéinek, bár kicsiben, de mégis javuló állapota fölött, mindent erőltet, mindent tűhegyre állít, és ezáltal maga ellen bőszi a viszontorlás minden düheit: az ilyestül lehetetlen undorodással vagy legalább szánakozó érzéssel el nem fordulni!

S im, itt van kulcsa – s nem nyomorult személyességekben, mint ezt sok, keble tükrébe tekintve, nyomorultan hiszi –, miért vérzik annyira szívem, s miért nem tudom nyugtomat lelni! S ugyan miképp is találhatnék ilyest, mikor tisztán áll előttem lefolyt időnk halálsötétsége, s mint váltá ezt fel nem egy szívderítő szürkület már; mennyire mutatkoztak mindenünnen az élet legszebb jelei; s hogy mindezt semmibe sem véve, körülményeink kedvezőbbre fordultát nem tekintve, sőt fitymálva, sem kiszámítani, sem bevárni semmit nem tudván, nem egy hőse a mai ellenzéknek bárdolatlan felszínséggel kezeli legszenőbb ügyeinket és mindazt, mit egyedül idő, filozófiai felfogás,

zarándoki türelem és a leggyöngédebb ápolás menthet meg enyészettől és adhat az életnek vissza megint, egyenesen korbacsal hiszi legbiztosabban szaporább érlelésre hajthatni. S hogy ekképp, ha az ebbeli oly finom (!?) modor, oly gyengéd (!?) tapintat, olyannyira mély (!?!) stratégiai kombináció, mely napirenden van, többséget nyerne, minek következtében bizonyosan buknék mind a magyar alkotmány, mind a magyar nemzetiség, bizony nem aratna politikai eljárásunk is külön európai tapsot, ha figyelmét el nem kerüli, mint a fent idézett békatóba fúló, mitől megóhatá magát, és nem gerjesztene igazságos kebelben irántunk nagyobb szimpátiát, mint azon szerencsehajhász, ki mindent elkockáz.

És ez az, mi lehetetlen, hogy józan, sem földön nem csúszó, sem felhőkben nem nyargaló, de saját emberséges lábán álló férfiúnak mód nélkül kínosan ne essék. Mert hiszen veszni, ez nem *különös*, de fájdalom, *rendszerinti* baj, mely ellen ehhez képest a bölcs zúgolódni nem fog; s ugyanis nemcsak mi, kik ezt olvassuk, fogunk veszni, de veszni fog előbb-utóbb a magyar nemzet, egész Európa, sőt földgömbünk is; miszerint tulajdonképpen nem az 'elveszés' képezi a most fennforgó kérdés fordulópontját, hanem egyenesen az: valjon az elveszés nem idő előtti s nem elég ok nélküli-e? És e tekintetben legyen szabad tétova nélkül teljes meggyőződéseim szerint kimondanom, hogy a magyar élet szimptómáinak komoly vizsgálata szerint – mi hossz-szasb politikai pályám meg nem szűnő működése volt – koránt sincs azon időpont még itt, mikor a természet örök törvényeihez képest már le kellene lépni vérünknek a világ színpadárúl; hanem hogy viszont még azon pontot sem értük el, melyen férfiúi erőtől edzve, az efféle szerepet, 'ki a legény a csárdában', jó sikerrel eljátszhatnak; s hogy eszerint köztünk sem az nem a gyakorlati politikus, ki mindig vagy tüstént bukni akar, mikor egy kissé csípősebben fú a szél, s nagyszerű nemzeti temetkezés ceremóniáin törí fejét; sem az, ki mint hörcsök, csak mérgét veszi számításba, de erejét nem; vagy ki szarkaként vajmi sokat akarna ugyan, de annál kevesebbet bír; hanem egyedül oly hazafiak kézfogó láncolata képezhet tömkeleges körülményeink között üdvpartra vezető kalauzt, melyféle testület nemzeti lé-

tünknek mind csak kevéssel ezelőtti agonizáló voltát, mind annak újabbkori javulásra indulását, mind még mindig felette nagy gyengeségét, mind végre kifejthetésének és felvirulásának roppant hihetőségeit, filozófiai mélységgel egybeilleszteni képes, és mely az így nyert eredmény fonala szerint sem félénk vénasszonyként tüstént nem *desperál* és keserves nótákat nem intonál, ha bármily aggasztó ingadozási szimptómákat árulna is el az oly drága nemzeti test; mert hiszen tudja, ilyeseknél nagyobb veszélyeken is szerencsésen átesett már; sem nem működik valami vérmes borbélylegényként, ki nagy sallangosan tüstént mindenre *praescribál*, és még oly eseteket is *brevi manu* és *heroice absolvál*, melyekben legbölcsebbek is remegnek igen nagy lépésekkel menni elő; ha pedig, miután minden recipéje után csudákat ígér, ehelyett megölte a beteget, a már javulásban levő beteget, nem saját ügyetlenségét; de az illetőnek rossz alkotását és életnélküliségét vádolja, tüstént ismét más kúrához fogván.

Nem, sem olyféle vénasszonyi teremtmények, melyek minden kis ingadozás alkalmával szepegnek, sem az ilyféle borbélygyógyászok, kiknek csak a beretválás igazi mesterségük, nem fogják bajaiból kiemelni a magyar vért; de egyedül oly hazafiak hú és erélyes kézfogása, kik a most mondott szempontok bölcs felfogása szerint meg fogják ugyan mindenben derekasan húzni a húrt, minthogy, *figurative* szólva, az életben e műtétel közt forog több vagy kevesebb siker és bukás, de éppen azért, mert ez így van, soha nem fogják meghúzni azt úgy, hogy 'ketté' pattanjon!

És ha ezt sem értitek, drága hazafiak, ez sem nyitja fel szeméteket: akkor számatokra, igen félek, senki nem bír szellemileg kimutatni politikai tudnivalót, és vakságtok oly vastag, melyből csak vajmi fájdalmas operáció gyógyíthat titeket ki!

[A NEMZETI BŰNÖK]

Hogy eddigelé csak félig-meddig tudtuk vagy éppen nem tudtuk Bécsben létező hivatalos főurainkat kellőleg hasznosítani; mi aztán természetesen csak úgy eszközöltetnék, ha itt az országban kellő támaszt találnának, és nem ehelyett éppen megfordítva akadályt: ezt kár volna tagadni, minthogy ez mindenki által ismert s *toties quoties* ismételt elvitázhatlan tény. – És azért, mert a lefolyt idők kiestek hatalmunkból, de a jövő némileg még kezeinkben van, s mert valóban felette sajnós volna nemzetünk kimondhatlan nagy kárára még tovább is folytatni ezen idétlen, hogy ne mondjam „kuruc politikát”, nézzük csak egy kissé még közelebbről: ugyan mi lehet ezen visszatetsző eljárásnak oka?

„Uralkodási vággyal egybeszótt gyermekies dac; lovagiság körüli emésztetlen ideák s végre: fel nem fogása házassági viszonyinknak!”

Ím, főképp e három kútfozból veszi politikai idétlenségünk eredetét!

Nemzeti jellemünknek a pajkosság s betyárság mellett többek közt még egy másik árnyoldala is van, és ez a 'dac'. Neveli ezen hajlamot pedig rozsdáiból ki nem tisztult alkotmányos szerkezetünk. – Másutt mi mindent nem kell tudni; a becsületességnek, nemes viseletnek és erénynek mily összege vagy legalább mily jeles ész, különös egyéniség vagy gazdagság szükséges ahhoz, miképp a fiatal kezdő csak egy kitűnőbb állásba helyezhesse magát! Nálunk, ha Isten képébe hazudni nem merünk – és ürítsétek ki hazánk el nem romlott fiai, kik számára ez írva van, e serleget fenékgig: s meg lesz mentve honunk –, nálunk, mondom, kivált legújabb időkben, efféle szerencsére semmi kvalifikáció, de még csak szónoklati tehetség sem kell; de egyedül dac és mosatlan szájból fakadó piszok a kormány és ennek kitűnőbb emberei ellen is váltig elég, mihez képest az efféle szereplők rögtön egekbe emeltessenek, és például másoknak úgy tiszteltessenek felette sokak által, mint a hazának legnagyobb jótevői. Honnét aztán nem csuda – és ha ezen a közvélemény és törvényhozás kellő időben nem segít, bizonyosan

oda vagyunk –, hahogy nem létezik és soha nem is létezett e világ hátán oly nemzet még, melynek legkényesebb kérdései körül oly felette nagy számú tudatlannál tudatlanabb szakács oly sokáig viselne előkelő, sőt vezető szerepet.

Valóban, még a francia forradalom legizzóbb napjaiban is alig mutatkoztak oly *legislatiói* botrányok, mint nálunk ilyeseknek nem egy előjele mutatkozott itt-ott már. Mert ha vajmi borzasztó vérszomj jellemzi is az érintett időszak nem egy hő-sét, azért mégsem türetett, mihez képest annyi himpellér elegyedjék mindenbe, mint ilyes nemcsak türetik nálunk, sőt köz-tapsot is arat; miképp aztán, mint mondám, nincs is széles e földön nemzet, melynek politikai terén a legkisebb kapacitás, sőt a minden tulajdon nélküli felszínség is oly kitűnőleg s oly sokáig tündökölhethetnék, és annyi jámbort keríthetne oly kevés fárad-sággal hálóiba, mint pohárcsordultig mi, magyarok vagyunk e szomorú szerencsének szánakozásra méltó osztályrészesei, s leszünk minden bizonnyal a legkínosabb komikotragikai befeje-zésnek sorsosai is, hahogy ezen mindent sarkaiból kiforgató és még az egykori francia szabadsági zsarnokságnál is gyűlöletesb erőszakoskodásból, míg erre idő van, férfiasan ki nem bontako-zunk és nem *elibertáljuk* magunkat; ezen még a francia zsarnokságnál is gyűlöletesb erőszakoskodásból, igen, mert ha az igazságos utód méltán *szívtelenséget* ró az egykori francia forradalom irányadó vezéreire, mirőlunk még méltányosabban azt fogja hirdethetni a jövőknek, hogy „*eszünk nem volt*”, mi poli-tikában a legmegbocsáthatlanabb bűn!

Szorosan egybe van kötve ezen könnyűszerrel kitűnni akaró dacos uralkodási vággyal, mely nem engedi, hogy hatalomra emelkedett hazánkfiait kellőleg hasznosítsuk, a lovagiság kö-rülti mindazon zavart idea, mely kivált egy idő óta vajmi nagy konfúziót csinált nem egy főben.

Lovagiság a szó valódi tiszta értelmében, bizony meg kell vallani, eddigelé nemigen tartozott a magyarnak különösen ki-tűnő tulajdonihoz. Irigy fondorkodása, bosszúálló, cserbenha-gyó hajlama nemigen engedé nálunk ezen nem egészen új, de mégis újabb korú érénynek általános kifejlését. – Míg a közép-kor civilizáltabb viszonyok közt mind tisztábbá és divatszerűb-

bé tevő annak a becsülettel olyannyira szoros kapcsolatban levő eszméjét: addig a magyar, ázsiai s tán még egy kissé pogány lényegénél fogva – minthogy a lovagiság eszméje egyenesen európai és keresztény termény, s minékünk csak szavunk sem volt e kitételre, de csak most legközelebbbrül gyártók azt –, addig a magyar mindig összekeverte annak integráns kellékeit, és soha egészen felfogni nem volt képes, miképp párosulhat vitézség szelidséggel, a szó legszentebb megtartása hadicsellel, engedelmesség győzedelmi tehetséggel, a szépnemnek bálványzása szeplőtlen viselettel s így tovább, férfiúi méltóságának és tekintélyének csorbítása nélkül ugyanazon egy személyben össze; holott az igazi lovagiság, melynek nagylelkűség a fő alapja, nemcsak magában egyesíti mindezen ellentétben látszó tulajdonokat, de egyenesen ezek elválhatlansága feltételezi létét.

A párbaj, ezen *malum necessarium* – vagy helyesebben mondva, ezen nem megvetendő társasági javítvány, mert hiszen csak mióta s hol lovagiasan, lehető legnagyobb egyenlőséggel kelhet vagy védelmezheti magát férfiú férfiú ellen, egyedül azóta és ott nincs rendszerint kitéve az egyes, hogy őt lesből egyszerre többen megtámadják vagy hogy banditák által bosszultassa meg magát a sértett fél –, a párbaj, mondom, hasonlóan sokkal előbb vált divatszerűvé Európa civilizált népei között, mint nálunk, hol még csak kevéssel ezelőtt magam is ismerék nem egy vitéz embert és született (!) katonát (?), ki nem látszott különös vonzalommal viseltetni a párbaj iránt, s hol ha az igazat meg akarjuk vallani, még most is mutatkoznak itt-ott olyféle szimptómák, mikből azon antilovagias számítás vigyorít ki, melyhez képest vajmi kényelmesben s kevésb veszéllyel rendezkedik eggyel több mint egy.

S hogy ez így van, azt azok fogják legkevesebbé tagadhatni, kik az efféle őszintéskedésimet leginkább restellik; mert hiszen most egyben mint másban – és ez a becsület övék – tökéletesen más színt vett a dolog magára. – Lovagiasan bevégzett párbaj nem 'kivétel' többé, de az ahhozi készültség, valamint annak nem keresése ugyan, de kikerülése sem, oly szabály, mely ma már kiegészítő részét képzi minden magát megbecsülő magyar-

nak. Mi pedig a lovagiséget illeti, alig van köztünk valaki, mert annak egykori fogyatkozását legtöbb érzi, ki azt ajkai közt ne pengetné és, akarjuk is hinni, annak szelleme szerint cselekedni ne buzgólkodnék, vagy legalább így tenni ne vélne, csakhogy a buzgalom, mint nem kevesbé a jól eljárási édesen kecsegtető önámítás, még korántsem eldönthetlen *kriterion* arra nézve, hogy azért az, ki lovagi szellem után sóvárog vagy éppen ki az efféle szellemmel már csordultig telve hiszi magát, már azért tudná is, mi a lovagiség. Mit én egyenesen tagadok; minthogy alig van eszme, melynek valódi értelme annyira összevissza zavartatnék, mint ez, s melyről köztünk mégis olyanok is *praeceptoroskodnának*, kik nemcsak azt nem tudják, mi a lovagiség, de még arról sem látszanak egészen tiszta fogalommal bírni, mi a 'kötelességérzet', mi az 'illedelem'.

És innen van, hogy a befolyással és hatalommal bíró státus-embert nem gyámolítják, mert hiszen az igazi lovag csak a gyengét védi: ám segítsen az erős, mint bírja, magamagán; s eszerint egyedül azon státusemberek körül hajlandók védőleg seregelni össze és emelni fölöttük pajzst, kiknek befolyásuk és hatalmuk csökkent, sőt éppen már megszűnt.

Mily eszmezavar és mily ferde alkalmazása az egyébként legdicséretesb érzelemnek!

Valóban éremlyg az ember s szinte rosszul lesz, ha felgondolja, mily *aberratiók* közt hányatik e tekintetben is köztünk nem egy egyébként világos velő fel és alá!

Mert, ugyan kérdem, mi a tatár dolga van itt a lovagiságnak a haza kárára?

Hogy a sújtottat mi is sújtsuk; nem, ezt már nem engedi a lovagiség, de itt van határa, melyen ha túl tör, miután a hazafikötelesség és lovagiség közti választóvonal itt létezik, és az illetők még mindig azon gályakapitány körül sereglenek össze, ki a parancsnoki emelvénnyel lelépett, és nem azt hasznosítja minden módoni becsületes tehetségük által, ki arra hágott: akkor csorbát ütnek a 'hazafiúi kötelességen', és a lovagiség, mely szubjektíve bizonyosan egyike a legszebb erényeknek, objektíve egyenesen bűnné válik.

Kötelességérzet, illedelem, lovagiség, *gentlemanlikeness*, ki-

csinosult lelki tehetség, erény, mindannyi alkatrészei az állatiaságiból kibontakozott férfiúnak ugyan, s egymással nemcsak szoros láncolatban függhetnek, hanem hogy valósággal egyben is függjenek, szükséges; de azért az élet ezer árnyéklatú tömkelege között mégis majd egyike, majd másika képzi azon tengelyt, mely körül cselekvésinknek forogni kell.

Így például mi dolga van a lovagiságnak Watt vagy Fulton becsméltánylásában, kiknek egyike a gőzmozgonyt mostani célszerűségére emelé, másika pedig hajókra legelső alkalmazá? Vagy mi dolga van a *gentlemanlikeness*nek Megváltónk istenítésében, hogy vérével az emberiség bűneit lemosá? Vagy mi dolga van az illedelemnek Galilei filozófiai kutatásával, melyeknél fogva a napszisztémák titkait felfedezé? sat. – És ezek szerint, még egyszer kérdem, mi dolga van a lovagiságnak, ha az donquijottériára fajulni nem akar, azon státusemberi kötelességgel, melyhez képest a haza javára nem ahhoz kell csatlakozni, ki a közjó előmozdítását tekintve tán akarna ugyan, de nem tud, hanem ahhoz, ki tudna, ha elősegíttetnék és akarna is, ha az efféle akarás előtte megkedveltetnék.

Nálunk, mint azt már fentebb mondtam, minden, még a politika is, jobbadán szeretet és gyűlölet, szimpátia és antipátia legtúlságosb határai közt ingadoz. Honnét aztán a gyakorlati státustudomány is, amint azt ti. nálunk nem egy magyar próféta gyakorolja, tulajdonképp nem az illetők több vagy kevesebb személyes kapacitásán és több vagy kevesebb viszonyi hatalmán alapszik, hanem sokkal inkább azon, hogy valjon mennyire szimpatizálnak velük az érintett próféták vagy viszont. Ha szeretik vagy éppen pajtásági magnetizmusban vannak velük, mi nálunk, magyaroknál tán legerősb *hypomoclion!* ti. a pajtás-ság!!! akkor istápolják, legyen tisztükhez megkívántató tulajdonuk bár igen, bár ne, az mindegy; midőn ha nem kedvelik, noha ennek oka tán maguk előtt is rejtély és semmi alapja nincs, nemcsak cserbenhagyják, de minden kitelhető módon üldözik is, habár az üldözöttek fejében volna is azon velő és kezében is azon erő, mely bajainkból kivezérelhetne, kiemelhetne.

Ó, mennyire mutat kiskorúságunkra mindez! Miért, tisztelt harátim, egyébiránt sem búsulnotok, sem kivált haragudnotok

nem kell. Mert hiszen ha való, miszerint kisdedeké a mennyország, akkor ennél még sokkal valóbb, hogy kiskorúaké a jövőendő!

Búsulnotok csak akkor kellene, ha elhagynátok magatokat a dicséret tömjénétől csábíttatni, és eszerint nem tudnátok megkülönböztetni azon politikusokat, kik nem azt találják a közönségnek ki, mi annak hasznos volna, de mindig csak azt, mi inyükre van, igazi barátaitoktól, kik ha néha visszatetszenek is nektek, sőt néha hiúságtokat sértik is, higgyétek el, sikerebben fogják nemzetünk jóllétét biztosítani és magasbra emelni, mint az érintett tömjénezők, veletek kacérgók és sokat ígérők, kik *in ultima analysi* mégis – és ezt be fogja bizonyítani a jövőendő – nem egyebek, mint saláta-, tök-, sőt gyomplántálók, miket vagy eltöröl rövid idő, vagy mik csak hátráltatják a nemes századokra terjedő növények felemelkedését!

Nálunk a legtöbb fogalom – s bizony ily alatt állunk, ezen bármiképp báméskodjunk is – s kivált azok, melyek a státusszerkezet kellő ismeretéhez elkerülhetlenül szükségesek, még vajmi sok főben a legnagyobb zavarban léteznek.

Hazafiság, lelkesedés, hű pajtáság, legfeljebb lovagiság, személyes bátorsággal párosulva, im, itt vannak tökéletes láncolatban mindazon tulajdonok, melyekből általán véve össze van rakva nálunk nemcsak a jurista és jurátus, de a magyar képményseprőtől felfelé legtöbb mesterember s most született művész, fabrikáns, kereskedő, sőt legtöbb *soi-disant* magyar státuseMBER és tudós is; honnét aztán, ha a *vitézséggel* kezdett, *bátorsággal* folytatott, *lelkesedéssel* tözsérlett és *pajtásági lángésszel* vezérlett intézvény előbb hal meg, mint csak jóformán még születve volna is, az nem egyéb, mint ok szerinti eredmény, melyen senki nem bámulhat, mert:

Valamint az igenis fontolgató soha nem fog megtámadásban elcsípni az ellenféltől ágyút, szintúgy nem fog lelkesedéssel sokat nyerni a kereskedő vagy sok hasznót aratni a gyárnok; valamint hű pajtáság és hű rokonság nélkül pokol a társasági és családi élet, úgy másrésről bizony megköszönném, és tudom, szépen megköszönné az is, ki ezt olvassa, ha minket valami el-

pattant gőzkatlan egymással égbe röpítne, és aztán azt adnák vigaszul tudtunkra, hogy azon otromba erőműves, ki velünk ily keserű tréfát űzött, vajmi jó fiú és kapitális pajtás s így tovább; minek értelme csak az, hogy valamint a *vanille* magában valami igen szép, de azért káposztába mégsem való, úgy szinte felséges a káposzta is, noha ez megint éppen nem illik illatnak zsebken-dőbe; és hogy eszerint szintoly zavart eszme és kevert szerep, mely ekképp hasonlóul csak zavart és végképpi káoszt szülhet, ha kereskedésben hazafiság a *regens idea*, építésben a lelkesedés, mechanikában a hű pajtasság, asztronómiában a bátorság és státustudományban a lovagiság!

Státusemberei átellenében – miképp lehető legvilágosabban szóljak, mert bizony felette nehéz némieket némely magyarokkal megértetni – a velünk egy fejedelem alatt levő népek legmesszebbre látója rendszerint korántsem azt veszi cselekvésének vezérfonalául, hogy az illetőt szereti-e vagy nem; de jobbadán nála még az sem legfőbb szempont: ékesíti-e azt különös elmebeli tehetség és jó hajlam, hanem mindenekelőtt azt tekinti, és ez ad politikájának fő irányt, hogy ugyan bír-e és mennyire bír befolyással és hatalommal. S meg kell engedni, vajmi okosan. Mert ugyan, kérdem: a legfényesb kvalifikáció s a legjobb szándék is mit ér befolyás, erő és hatalom nélkül? Bizony vajmi keveset, mit hazánk nem egy jeles fia tettleg bizonyít, mert legszébb tulajdoninak és legbuzgóbb hazafiúi szándékának dacára, mégis alig mozdíthat valamit, s ekképp mennyi szép tehetség párolog, úgyszólván, minden haszon nélkül levegőbe! Midőn a nagy befolyású, nagy hatalmú, legyen egyébiránt csak becsületes ember, mi aztán, igaz, *conditio sine qua non*, amennyiben őszinte és bölcs gyámolítóktúl vétetik körül, és ízletessé tétetik előtte azon ügy, melyért őt megnyerni szükséges: annál nagyobb hasznót fog hajtani, sőt igazi csudákat végbevinni, minél nagyobb, erősb és kivált általánosb alapot nyer befolyása, hatalma. Mi, közbevetőleg legyen mondva, O'Connel nagyságának kulcsa!

Elősoroltuk annak már két okát, miért nem tudja felemelkedő kormányembereinek hasznát venni a magyar!

„Gyermekies és mindennel dacoló pajzánsága miatt legelső-

ben; és másodszor, mert fejében a lovagiság körüli eszme általján nincs tisztában!”

A harmadik, általam vajmi sokszor ugyan, de mint látszik, eddigelé nem nagy sikerrel szőnyegre hozott s tárgyalt ok az, hogy csak igen kevés magyar képes azon különbséget egész mértékében felfogni, mely Magyarország és az örökös tartományok közt létezik. Mihez képest aztán, a legtöbb sem nem látván, hogy ott németiség, *status quo* és *autocratia* a három fő elem, itt ellenben magyarság, progresszió és alkotmány; sem azt kellő figyelembe nem vevén, hogy a fennforgó esetben sem elválásról, sem egymás fölibe kerekedésről nem lehet csak szó is, de egyedül e kettő közt foroghat legitim választás, „vagy örökös perpatvar és ujjhúzás közt nyomorogni, vagy jó házassági viszonyban mennyire lehet, élvezni az életet”, igen természetes, mondom, hogy miután a legtöbb sem az egyik, sem a másik most érintett eszme valódiságával tökéletesen megbarátkozni ekkorig még nem tudott, politikai állásunk is napról napra, amennyiben itt is, ott is mindinkább felhevülnek a kedélyek, kényesb, visszásb, veszélyesb, aggasztóbb lesz.

Mindegyik rész saját maga szférájában áll, és a másiktól onnan ítél; s miután eszerint teljes lehetetlen, hogy egyik is úgy lássa a dolgok állását s mibenlétét, mint másik, ok szerintileg bekövetkezik a meg nem szűnő kölcsönös *recriminatio* és az ezzel mindig szorosan egybeláncolt viszontorlási hév, mely a vért elkeserítve, a kedélyeket lázba bonyolítva, a legjobb ítélőtehetségeket tévedésbe hozva, nemritkán, ha jókor az engesztelés szózata az illetőket feleszmélésre nem bírja, még oly viszonyokat is tökéletesen elmérgecsít, melyekben egy kis jóakarattal, kölcsönös megbecsüléssel és egy kis életfilozófiával nemcsak egy-egy rövid napsugár, de tartós napok derűtsége is mosolyoghatott volna!

Itt tehát ideje már, hogy e tekintetben is elvégre okuljunk. Mert bizony, kivált újabb időkben, egy előkelő, magasb szférákba emelkedett hazánkfiának sem adtunk, mint az angol mondja: *a fair chance*, hogy tehetségét a haza javára egész mértékben gyakorolja; de tettünk gyermekesen, esetlenül vagy kajánul, amint tetszik, mindent, miképp állásukat nehezítsük, lé-

péseiket akadályozzuk, sőt hogy helyeikből kimozdítsuk vagy inkább: kimarjuk! Nem, de még itt sem érte el az oly mélységes magyar politika egész triumfusát; hanem annyira ment és oly fokra hágott az e tekintetbeni eszmezavar és nyavalygó elfogultság, hogy minden hivatalra hányatott kivétel nélkül többkevesebb piszok, mi valóban még a higgadtabb gondolkozót is oly érzetbe hozá, mintha örültek házába tévedett volna. Mert hiszen hivatal nélkül csakugyan nem létezhetik országos szerkezet, s ekképp ha anatómia kiáltatik a hivatalviselésre, s ettől minden jobb elriasztatik, természetesen fognak hivataloskodni: a kevésbé jók, a selejtesek; s ha oly hatással bír ezen irtóztatóan mély (!) politikai tárogató, hogy minden magyar visszaretentessék a szolgálattól: fognak szolgálni vagy, jobban mondva, parancsolni és uralkodni 'idegenek', mikor aztán késő lesz kiábrándulni és nem lesz legédesb éldelet észrevenni, hogy midőn szolgálni hittük a hont, megrontottuk azt, a magyarságot pedig meggyilkoltuk.

Hadd mutassam az érintett hagymáz kellőbb illusztrációjára be saját személyemet.

[MIÉRT VÁLLALTAM HIVATALT?]

A hivataloskodás azelőtt nálunk különös nagy fénnel járt, legtöbbeknél kényelem volt inkább, mint teher, s ha a kettő közül egyik a másikra ült, rendszerint bizony nem a privát ember ült a hivatalnokra, de ez amarra. Most piszkoltatás állott fény helyibe; hivatalnoknál senki e hazában, még gyárnokot sem véve ki, többet nem dolgozik; és ha személyessége nem védi őt, mily magas állásban lenne is bár, még a legkisebb gyakornok, sőt a leghasztalanabb diáksuhanc is szinte szenvedelmet mutat: ülni nyakára.

Már ezekután a közönséges ember azt hinné, valamint Magyarországon, valljuk meg, a legtöbb valósággal így is hiszi, hogy miután a hivataloskodás aranykora lejárt, az okos ember – az ő felfogásuk szerint okos ti. – nemcsak szolgálatba nem lépne többé, ha benne nincs, de benne lévén, abból még ki is ugranék,

hahogy a mostanság egy kissé fényesb, 'fizetés' nem édesgetné vagy tartóztatná őt.

Nekem azonban a magyar okosak vagy okos magyarok – választásul kiírom – dacára, azelőtt nem kellett a hivatal, de abba most léptem, most, mikor a „gyakorlati (!) magyarok” előtt kezdé az veszteni, sőt egészen veszté becsét.

Furcsa dolog, ugye?

Ámde erre ugyan mi indíthatott? Különcködési viszketeg tán csak nem? Mert hiszen még a hal sem ügyekszik zuhatag ellen úszni, s ekképp bizony a legerősb különcködő sem fog, ha csak félig-meddig is van eszén, oly visszás, terhes és minden virág nélküli utakon különcködni akarni, mint amily szerepet játszanám én, ha különcködési viszketegből léptem volna hivatalba!

Tehát mi? Tán hiúság vagy ambíció? Nem, ezt tán csak senki nem fogja hinni! Mert remélem, bármily rossz véleménnyel viseltessenek is irántam s bármily elhatározott ellenségim legyenek is, senki oly *miserabilitast* rólam feltenni csak nem fog, miszerint hiúságom – ha ti. férfiúi büszkeségemet hiúsággal egybe akarják keverni – magasb szférákba ne emelne, ambícióm dicsőbb állás után ne szomjazna, mint haladott korom dacára egy tanácsnoki állás magassága vagy egy „kegyelmességi” titulusnak fénypontja! Mik magasb lépcsők ugyan az országos szerkezetben, és ennek oly integráns részei, miképp azokat sem belülről rozsdának, sem kívált kívülről szennynek érni nem szabad, s melyek ekképp mindkét részről megbecsülendők, ép-ségben tartandók; mik azonban mégis mindig csak oly kvalifikációk, melyek mert kívülről jönnek, természetesen az illetőknek is csak külsejét állíthatják – valamint a népkegyelem is, mert hiszen ez is csak a külsőt illetheti – szebb színekbe, magasb fénykörökbe, midőn igazi becsét, igazi nagyságát ki-ki csak önmaga határozhatja el; s e tekintetben Isten és ember előtt bátran elmondhatom: hazafiságom és lelkem röpte mindig magasb volt, mintsem hogy oly világi fénypontokra, mint egy hivatalnoki vagy főcímzeti polc, mindenkoron fentebből ne néztem volna le, vagy magamban éppen valami szükségét éreznék az élet zivatari s fergetegi közt, miképp aztán el ne bukjam, az efféle

eminenciákhoz kapaszkodnom; s hogy valóban mindig nemesb vágy és magasb cél lebegett előttem, mint elnöki szék vagy azon kappanrepülési szféra, melyre felvergődve nem egy földink olvadoz kéjérettül tüstént; feje, melyen a halhatatlanság koszorúját véli, szédelg, s magát *bona fide* a haza legnagyobb háladataira hiszi érdemesnek, ha zúg szónoklatára az annyira kompetens kiskorú ifjúságnak jutalomvihara, vagy pláne ha a nemzet nevében (!) országos érdemeiért (!) kellőleg megfáklyazenézi őt néhány jó pajtás, és ezek mögött a részint nevető, részint boszszankodó, legtöbbnyire pedig ácsorgó sokaság!

Vagy tán pénz csábított volna el? Ez sem, mert hiszen nem húzok fizetést. De ez alkalommal mégis el akarom mondani vagy inkább röviden ismételni pénz körüli eszméimet.

Lássátok, barátim, a pénzt ki-ki szereti, csakhogy az individuális jellem árnyéklatai szerint ezt az egyik egyenesen bevallja, másik, a furfangosabb pedig ezt nem teszi; az egyik becsületes fáradtság után iparkodik ahhoz jutni, a másik könnyebb szerrel; az egyik a közjólét után remél szinte jobb lábra kaphatni, a másik ellenben a közjólét rovására vagy *spoliatiók* által iparkodik gyarapulni, meggazdagodni s így tovább.

Én azok közé tartozom, kik nem titkolják, hogy szeretik a pénzt, de becsületes úton, fáradtság és a haza java után. S mily láрма volt, mikor én ezt legelsőbbben több évvel ezelőtt leplegtelenül kitártam! s mily indignációval viseltetett irántam a megbotránkozottak tábor! Ez pedig Magyarországon, fájdalom mondani, tán a legnagyobb párt, mellyel egész Európát meg lehetne győzni, melyben tíz közt legalábbis kilencet, nem ugyan 'előlről', de 'hátról', jó móddal valóban még kevéssel is megkenhetni!

Mi indíthatott tehát vén napjaimban, mikor már igen sok ember lelép, kályha mögé bújik s csak magának él, hogy én – dacára az előítéleti dagálynak és szenvedélyek fergetegének, melyek fölöttem összezsaptak – mégis elszánám magam a hivatali bárkában, még a barátság partját is odahagyva, szerencsét próbálni nemzetünk javára?

Lássátok, megmondom; mert ti oly felette rövidlátók vagytok, vagy inkább oly lázas állapot súlya nyomja ítélőtehetségte-

ket, hogy magatok ezt feloldani nem vagytok képesek; korántsem mondom pedig azért, értsük egymást, mintha magamat előttetek szépíteni vagy mentegezni akarnám, mert erre, hála az ég, nincs szükségem, vagy mintha érzékenységtől férfiúságomból kivetkeztetve panaszlani akarnám haragtokat, melyet irántam tápláltok, s mely már bőrötökbe is alig fér; bizony nem, mert hiszen tudom, nektek is megjön eszetek még, s érzem, inkább hajlamotokat érdemlem; de azért szólok hozzátok ily rokoni nyíltsággal, mert Isten úgy segéljen, sokkal jobban szeretem a hazát, sőt titeket, mint ti magatokat, kik nyavalyás vakaságtokban lábaitokkal tapossátok annak legszebb reményeit, s ekképp, minthogy hazafiságtok hű, szándéktok nemes s érdektek a hazáéval egy, tulajdonképp saját magatok kebleibe döfitek a halálos tört!

Én azért léptem hivatalba, mert nemcsak a kebel istene, mely azonban sokszor nem egyéb, mint rosszul emésztett vacsora, sugá ezt; nemcsak minden csepp vér, mely sokszor oly rendetlenül lüktet, érezteté velem; de az élő tények is azt állíták kombináló tehetségem elibe megcáfolhatlanul, hogy valamint politikai felléptemkor azon nyavalyás szimptóma rágódott nemzetünk életforrásán legnyomasztóbban, inelyhez képest a legtöbb magyar azt gondolá: '*extra Hungariam non est vita*', úgy most megint azon aggasztó fallacia süllyeszti nemzeti és alkotmányos állásunkat legveszélyesb problémába, mely szerint a honnak főbb kolomposai azon politikai hittell látszanak egészen szaturálva lenni, hogy annál nagyobb szabásokban és jobb sikerrel mozditandják a honnak nemzeti és alkotmányos javát elé, minél inkább nullifikálják az ellenvéleményűeket, és minél dühösebben veszekednek a kormánnyal! És mert így álltak a dolgok politikai felléptemkor Magyarországon, természet szerint nem mivelhettem egyebet, mint a kormánnyal együtt minden részt megtámadnom, mely az akkori *status quo*-nak alkotmányos és nemzeties rothadásnak induló voltában minket tovább is fogva tartani szándoklott; és mert így állnak a dolgok megint ma, mint mondám, mit a vak is lát, a siket is hall, még a gyermek is felfog, s csak a szerepelő hagymázosak és ármányfiak nem tudják vagy nem akarják patológiai vázlatom igazságát elismerni,

ma megint természetesen nem cselekedhetem mást, mint a méltatlanul eltaposott ellenfélben bátorságot gerjeszteni, a hivatalnokok és kormány tekintetét nevelni, a felhevült lázadókat a haza szent érdekeért feleszmélésre inteni, a hetvenkedő incompetenciát a magas paripárúl lerántani, minden jobb magyart vérünk egykori bizonyos háladatánál fogva engesztelésre és kézfogásra felkérni, s végre példám által megmutatni, hogy nem az jellemteljes hazafi, ki kormánytekintet vagy pártérdek alá sorozza a haza javát, de az, ki a két elsőt állhatatosan és gyáva félelem nélkül mindig emennek rendeli alá!

Lássátok, tisztelt barátim, ti, a szelleminek, mint gondoljátok, privilegiált hősei, ez volt fő oka, miért vállaltam én az *anyagi*, mint ti mondjátok, hivatalt! – Vizek, csatornák, utak, mocsarak rendezése nálam csak mellékes tekintet vala; de azért, közbevetőleg legyen mondva, ezek körül is buzgalommal eljárrok, s higgyétek el, egy csudaszerű kertnek vetem meg alapját, melyet nektek, ti, boldog ifjabbak, kifejtenetek kell, csak adjatok hozzá valamelyes pénzt!

Ezen tán nagyon is öntudatú – mit nem mernék, de nem is akarok tagadni – nyilatkozatra közületek, tudom, nem egy azt fogja megjegyezni, hogy az egy kissé fennhéjázó, és valamivel több *modestia* jobban illenék ajkaim közé.

Ámde itt is megint tévúton vagytok, s meg kell vallani, az efélekben való jártasságtok borzasztólag nagy; mert valamint szereptévesztés volna az, ha tán valaki más szólna így, én viszont szemérmeskedném – szintoly idétlen egybezavarás lenne megint az is, most a *modestia* recipéjével állni elé, mikor arról van szó, a hazát lobba-lángba meneteltől óvni meg.

„Soha el nem bízni magát, de azért magában mindig bízni” – ím, ez azon kör, melyből férfiúnak kilépni soha nem kellene!

És eszerint miért ne bíznám magamban én, ki hazai hű szolgálatban lefolyt számos év sorára tekinthetek vissza, s ekképp annyi jogom van Magyarország fölött tanárkodnom, mint bárkinek, és kit az isteni gondviselés a függetlenség oly minden oldalrúli kellékeivel látott el, ugyan kérdem, miért ne bíznám magamban, hogy vérrokonimat tévutakra, melyeken kalandoznak, a kormányt viszont alkotmányos és nemzeti létünkre

meg nem szűnőleg figyelmeztetve ne hordhatnék én is, pedig tán néhány nagybacska követ egy rektifikált és engesztelő politika megvetésére, melyre oly nagy és oly kölcsönös szükségünk van?

S most kérdelek titeket, ha azon szétágazó szimptómák enyhítésére, melyek nemcsak kormányunk átellenében, sőt saját magunk közt is mindinkább elmérgesülnek, még azok sem törekednének, még azok sem állnának ki a síkra, kik, mint én, a hazai hűség- és kötelességérzet legszentebb kapcsaival feloldhatatlanul vagyunk hazánk sorsához kötve, ha még mi sem tenőnk pajtásági viszonynak, pártérdeknek, köztapsnak, saját hasznunk, sőt saját kis jó hírnevünk fölibe nemzetünk javát; de ehelyett, mint sok magyar előkelő tevé már, s tán most is van, ki ilyes után sóvárog, mi is a haza felvirágzása elibe helyezni a pártfejedelmiség hiú képeit és efemer fényét: valjon nem esnétek-e ti magatok mély búba, ha véretek lecsendesült, és látni volnátok kénytelenek, hogy még azok sem teljesítik hazafiúi kötelességeiket, de hagyják magokat sepertetni gyáván, kik megöszültek a politikai pályán, közdolgokban mindig előkelő részt vettek, kik a haza erősebbjeinek tartják magokat, és kiktől a hon ekképp a legsúlyosb szolgálattételt is elvárhatja méltán.

És ti lázas veleitekkel, hű és hosszas szolgálatim dacára, mintha a becsületességről és tántoríthatlan hazafiságról elvesztettétek volna minden hiteteket, mi vajmi körkebelnek szimptómája, mindezt nem láttátok, de saját kombinációtokban és, mi több, még saját hazafiságtokban is, melynek jeleit „ellenzéki kényelmes szóparádén és sikertelen vajúdasokon kívül” még semmiben sem bizonyítottátok be, sokkal többet bízván, mint régi tapasztalásomban és azon ernyedetlen hűségben, melyre méltán a legelhatározottabb ellenem sem ejthet szeplőt: tüstént a gyanúsítás minden fajait hoztátok ellenem mozgásba, mikor felemelkedettséget, elszánást és erőt leltem magamban hazánk javára a serlegek legkeserűbbjét kiürítnem s éppen akkor lép-nem hivatalba, mikor az legnépszerűtlenebb volt, személyemet ekképp kénytelenül legkétesb világba állítá, s engem még olyasok rokonszenvétül is megfosztott, kiknek visszavonulása keblemnek, megvallom, mód nélkül fáj.

Ha velem foglalatostkodtok, tudom én, mert megérdemlem, hogy minden szenvedelem, ellenszenv és epés érzelem ellenére, mely bennetek forradoz, mégsem tudjátok, ha csak egy kissé lecsillapul bennetek az irántam táplált harag, egy bizonyos nemét az érzésnek egészen elfojtani, mely ha nem is meleg tisztelet, oly megbecsülés mégis, melyet olyasoktól nem bírunk megtagadni, kiket bármiképp gyűlölnénk, és ez érzelemre magunkat bármily erősen buzdítanók is fel, szolgateremtményeknek, kik könnyen volnának lábaikról elejthetők, nem vagyunk tartani képesek.

Hányszor volt nevem az országban már, ha nem is éppen anatómia, legalább köznevezetelés tárgya. Majd egekbe emeltek az oktanok mint felsőbb lényt, majd megint, mikor észreveték, hogy ilyes nem vagyok, s nem cselekszem bölcsességük (!?) szerint, a legémelygősb sárba vontak le.

Sokan köztetek, tudom én ezt vajmi jól, valóságos szenvedélyvel estetek ifjabb évi munkáimnak, minden lépéseimet szünetlenül lesván, és híztatok volna belé, ha valami ellentétbe hozzattatok volna mostani elveimet az akkoriakkal; miszerint aztán, az általános rothadás oly sok szimptomái közt, a következetes hazafiság se ékesítse többé a honnak leghűbb, legrégebb szolgálait sem. De hiába, prókatori fufangságtoknak sem sikerült egy lépést, egy sort, de csak egy szót is felhozni, melyet nemzeti és alkotmányos hűségem kétségbevételére használni tudtatok volna.

Végre, mikor lepergett a *paroxismus*, és kiábrándultatok, mindig az tűnt elő, hogy én sem valami különös teremtmény, sem selejtes nem vagyok, hanem hű magyar, ki nemcsak honához s fejedelméhez volt mindig hű, de bármiként hányták is fel és alá és bármennyire törekedtek is őt seperni majd innen, majd onnan, emberséges, magához is mindig hű maradt; hogy ha gyarló voltomhoz és csekély tehetségemhez képest nem bírtam is kiállítani nagyobbyszerűt, némi nemesb növénynek szerencsésen mégis elvettem magvát, és kombinációimban, noha távul vagyok magamat csálhatatlannak tartani, végeredményileg mégis nekem volt számtalanszor több ízben igazam, mint nek-

tek; s hogy ekképp ti irántami véleményetekben újra s újra megcsaltátok magatokat, én ellenben titeket soha, de soha sem.

Nem hozom én mindezt elé, mint már fentebb érintém – s nyájas hitelt kérek szavaimnak –, hogy magamat a világ előtt kiszépítsem vagy a hazai (!) gráciának elvesztése miatt magyar tempó szerint én is panaszló feljajdulásokban keressem szívem enyhét; sem nem avégett, mintha különös kedvem volna csekély magammal és mindig csak magammal foglalatoskodtatni a tisztelt közönséget, bizonyára nem; hanem egyenesen azért hoztam fel személyemet oly hosszadalmasan, mihez képest felésmélésre bírjam, ha bírhatom, a magyar nemzet józanabb részét, és az ennek következtében azon meggyőződéshez jusson, miszerint már szinte lehetetlen a haza előmenetelét eszközölni vagy azt csak végpusztulástól is megmenteni, hahogy, mielőtt késő volna, azon zsarnoki *impositiónak* vége nem vettetik, melyhez képest, mint példám mutatja, már szinte senki nem biztos, ki saját lábán állni, saját meggyőződése szerint cselekedni, és a szabad szólás honában (!?) – ej, be keserű szatíra ez – vélekedését szabadon ki is mondani elég merész (!), hogy tüstént a legnagyobb gyanúnak ki ne legyen téve, sőt az ellenzék némi matadorjaitól mint hazaáruló tüstént és betű szerint üzőbe ne vétessék; és hogy ezen meggyőződéshez jutván, minek eszközése, úgy hiszem, nem lesz nagyon nehéz, mert hiszen tudom, szinte mindenki érzi az érintett *indignitás* igaz voltát, a magyar nemzet józanabb része keltsen föl magában elég bátorságot, kötelességérzetet és meg nem szűnő éberséget és akaratot is, miszerint kellő szféráikba szállíttassanak a hazának azon zsarnokai – pedig nincs sok, valósággal nincs sok, én ujjaimon elő tudnám számlálni –, kik bálványozzák ugyan a szabadságot, de csak szájjal, mert azt egyedül saját tulajdonuknak hiszik; kik prézsmítálják a felsőbbbség iránti tiszteletet és engedelmisséget ugyan, de torzképileg, mert ilyest csak követelni tudnak, de gyakorolni nem; kik fennhangon pergetik ugyan a függetlenséget, de legnyomorultabban függnek, mert elég egy gyenge nőnek nemtetszése vagy egy karzathősnek pisszegése, miképp hazafiságuk bármily irányt vegyen; kik egyedül a hazát s csak a hazát hordják ajkaikon, de álpénzileg, mert a haza alatt magukat

vagy legfeljebb pártukat értik, s mi nekik jó, úgy hiszik, az a honnak is jó; – kik az előmenetelnek legbuzgóbb hősei ugyan, de zsarnokilag, mert szemeikben egyedül az a jó, mi részükről jó, midőn minden egyéb, kivált kormányi, haszonvehetlen, sőt kárt hozó; – szóval kik csak másokat tudnak piszkolni, de saját maguk semmiben és semmiképp nincsenek tisztában, és mindent sarkaiból kiforgatva, mindent tökéletes zűrzavarba hozva, ők volnának a legkiállhatlanabb zsarnokok, esnék csak véletlenül az ő kezükbe a magyarnak sorsát eldöntő kormány!*

Igen, ezen purifikacionális műtétnek hovahamarábbi végbevitel elkerülhetetlenül szükséges, hahogy nemzetünk sorsát a vak véletlennek vagy idegen kénynek átengedni nem akarjuk, de férfiúi tehetségünkben és hazafiúi törekvéseinkben bízva, mindent, mi erőnk- s buzgalmunktól csak telik, elkövetni sóvárgunk, nemcsak elbukástúl megóvni vérünket, de biztosítani annak jövőendő felvirulását is.

Mert ha mégoly politikai és honi kötelességedzett hazafiak is, mint én vagyok, *toties quoties* tüstént bizodalmatlanságot gerjesztenek, és rögtön az elpártolók vagy legalább a misztifikáltak sorába taszítatnak le, mikor higgadt számolással és becsületes meggyőződéssel a hon javának előmozdítására törekedvén, cselekvéseik fonala a honi előítéletek és a tompaeszésnek szűk cirkalmi körén túl lebeg, vagy ha poggyászlovaként *indiscriminatim* mindazon szemetet – mert ha valami becses vagy éppen arany volna, bizony szívesen elhordanák –, melyet a felcsigázott és éppen ezért olyannyira nyavalygó újabbkori magyar hév oly nagy tarkaságban ki bírt állítani, hátukon hurcolni nem akarják; ha, mondom, ilyesekért még hozzám hasonló hazafiak sem mentek a legselejtesebb kezekből ki-

* Írás közben, midőn röpiratom éppen ezen szakát olvasgatnám egy jó ismerősöm előtt, az tudakoltaték tőlem: vajon kiket értenék az itt oly erős ecsettel festettek alatt? Mire válaszolám: hogy Isten mentsen, valóban senki mást, mint egyedül azokat, kik magukra ismernek, és jámbor gyerekek levén magukra is veszik; mihez még azt gondolám, de nem mondám: legfőképp pedig azokat, kik efféle, egy kis nehezteléssel járó tudakolásokkal árulják el magukat.

röppent nyilak mérgétül, és kellő támaszt nem lelnek a nemzet józanabb részének bátor közbevetésében: akkor, ugyan kér-dem, kitül lehet méltán kívánni, hogy családi és barátsági viszonyait kettészakítva és egész létét elmérgecsítve, mint üldözött farkas, a számkivetés egesztő kínjai közt Curtiusként a legegésb rágalomnak azon sártengerébe szöktessen homlokegyenest spedig legkisebb haszon nélkül, mert még kinevetik – és aztán ez adja meg a dolog igazi *emetikumát* – mely sártengert a felhevült pártduh tart elfogadására készen, s vak hevében annyira megy, pajkosan még azon önhittségben pöffeszkedni, mintha a szabadsági elemnek szűz megtartása vagy éppen nagyobb meny-nyiségbeni gyártása csak rajta fordulna meg!

Valóban senkitül ily elszánást józanul nem követelhetni, és nem azért, mintha nem volna kivált köztünk, magyarok közt efféle eljárásra elégségesen felzománcolt egynél több; vagy mintha nálunk a nagyobb szám a hazafiság szent nevét függcímerként egyedül külsőleg hordaná homlokán; hanem mert, ha csal-ni nem akarjuk magunkat, felette kevés van a sorstul igazi füg-getlenséggel megáldva, de az egyik családi viszonyaitul, a má-sik szegénységétul, a harmadik egészsége rossz voltátul sat. függ; honnét aztán rég elismert státusbölcsességi axióma is, hogy az emberektul magas erények gyakorlatát általán véve nem követelhetni, és hogy ekképp az, ki efféle alapra állítja szá-mításit, mindig bukik, miután egyesek erényei kivált mai idők-ben, mikor a 'singularis' becse szünetlen apad, a 'pluralisé' pe-dig nőttön nő, némileg megmenthetik ugyan valamely had vagy nemzet becsületét, de sem csatát nem döntenek győzelmi-leg, sem kivált nem képesek hanyatló nép regenerációját bevég-gezni soha is.

Lássátok, tisztelt barátim vagy inkább: ti hamis magyarok, nálatok az elbizottság már annyira nőtt, a pietás érzelme ellen-ben oly borzasztólag apadt, gyakorlati felfogástok továbbá oly szívre hatólag pici, de annál nagyobb azon erkölcsi *poltroneria*, mely titeket zsibbaszt, hogy részetek már arra is elég bátor, mi-hez képest még oly egyénre is piszkot merjen szórni, mint pél-dául Deák Ferenc; részetek ellenben oly *poltron* ilyeseket *impu-*

ne cselekedni engedni; míg összesen oly kevésbé vagytok praktikusok, miképp nagymértékben, és pedig éppen saját pártotok, még Deáknak is megrontotta némileg már hatását, s korántsem azon becsületörlő férgek buzgó munkássága által, melyekkel Hunnia is oly szépen el van látva, és melyek természetükhöz képest, mert a nyilvánosság, és lovagias megtámadás nem az ő mesterségük, úgy sötétben, úgy suttokban már Deák hazafizománcán is rágódnak, korántsem ezáltal rontottátok meg annyira hatását, mert ezen műtétel az ellentáborban még nevelte hitelét, mint inkább azáltal tettétek helyzetét felette problematikusná, mert a bolond barát – *le sot ami* – szokása szerint oly magasságra emeltétek őt, hogy semmi esetre, mert hiszen ő sem bír tenni csudákat, nem fog megfelelni a 'ti' várakozásoknak! S valjon miképp volna ember, sőt még félisten is képes azt megint kellő rendbe és vágásba hozni, mit közületek annyi ezer pihenni nem tudó hazai lelkesedéssel mindegyre ránt, főz és elsóz!

Miknek egybevonatja az, hogy nemcsak a kormányi szférában létező hazafiait nem tudja kellőleg hasznosítani a magyar-nak 'divatot határozó' része; de fénykörét még a maga emelte kedveltjének is tüstént kettétörni kész, hahogy az ilyes egy kis „saját meggyőződést és egy kis önállást árul el”. Miből egész következetességgel aztán az foly, mihez képest ezen éretlenség, *aberratio* vagy szerencsétlenség, akárhogy akarjuk nevezni, nemcsak azon gyermekies daczból, lovagiság rossz értelmezésiből és politikai viszonyink nem elégséges méltánylatából veszi eredetét, mikrül oly hosszasan értekezém; hanem legfőképp ott lappang, hogy az érintett s most újabb időkben ironice 'hazaboldogító' címmel felékesített honfiakban tulajdonképp nincs egyéb vérlüktető, sem nincs más hazafisági mozgató, mint egy, jöllehet nemritkán a legszerényebb színekbe burkolt, telhetetlen uralkodási vágy: melynek mindent alárendelnek, minthogy alkudozni nem akarnak és hajlani csak akkor készek, mikor hajszálig teljesítetik, mit *praescribálnak*, s melyet ekképp, mert már másodtermészetükké vált s abból eszerint ki nem vetkeztethetnek többé, ha annak hódolni nem akarunk, s nem kívánjuk a leggyűlöletesb zsarnokság alá hajtani fejeinket, mindenáron megtörnünk kell.

POLITIKAI ESZMÉK VÉGE

Éppen midőn ezen értekezést, mennyire felhalmozott foglatosságaim engedék, végképp elrendezném és sajtó alá bocsátanám, jelent meg [a] *Hetilap* 1846-iki 100. és 103-dik számaiban t. Kossuth Lajos úrnak *Adó* és *Adózzunk* cím alatt újabb adózási izgatásinak két adaga, melyet, mint cikke végén ígéri, hovahamarább egy harmadik dózis fog követni.

Jelen röpiratom illusztrációjára semmi nem jöhetett volna világra kellőbb pillanatban, mint ezen izgatás. Mert röpiratom által csak arrúl akartam a magyar közönség fogékonyabb részét meggyőzni, hogy valamint a pangók és semmiben mozdulni nem akarók tették Magyarország felvirágzását lehetetlenné azelőtt; úgy most megint oly túlságosok és mindent felforgatni akarók arrogálnak maguknak vezetői vagy, tán jobban mondva, diktátori szerepet,* mihez képest ha ezen túlságosok nem „saraglyáztatnak” össze éppoly szűk körbe, valamint a semmiben mozdulni nem akarók, hála Isten, szinte „gyűjteményi raritásokra” olvadtak már le: akkor természetesen még veszélyesb bajakba bonyolítatik honunk, mint amilyesekben volt; és melyekből, mint igen lesújtott test, vajmi lassan ugyan, de azért mégis éppen meg nem vetendő lépésekkel kezdett kibontakozni már. Spedig, mert nemzetekre nézve legalább, a *marasmus* közti lét bizonyosan nem oly veszélyes, mint a gyulladás vagy ideglázi baj, melyre a nemzeti test örökös izgatások által csigáztatik fel.

S ekképp, mint mondám, soha nem jöhetett volna röpiratom kiegészítésére bármi is oly *à propos* s annyira *a tempo*, mint t. K. L. úrnak az adó körül írt cikkei éppen most. Spedig mivel ha értekezésem által nem sikerült volna kimutatnom, hogy valóban vannak oly túlzók honunkban, kik mindent túlhajtva, mindent tűhegyre állítva, mindent kompromittálnak, s ekképp mindenben szerencsétlen fajtánkra idézik a legnagyobb

* Igen: diktátori szerepet; mert hiszen ki csak egy hajszált sem akar engedni, de csak alkura lépni sem, az, ha ereje van: diktátor; ha pedig nincs: mániákus.

reakciónak lesújtó düheit: ám t. K. L. úr szíves volt érintett cikkei által ezt mindenki előtt, kit legnagyobb vaksággal nem vert meg a magyarok Istene, tökéletesen bebizonyítani.

T. Kossuth Lajos úr, mikor politikai egünkön feltűnt – s akarjunk hinni: sem szerepviselési viszketeg, sem hiú dicsvágy, sem ezeknél éppen valami szennyesb szomj nem indítá őt, de egyenesen minden tisztátlan keverék nélküli zarándoki hazaszeretet és honi hűség –, akkor izgatásait, értetődik, mindig az ő sajátyszerű heroikus modorában, legelsőbbben is a nemesi és a főnemesi szférákban kezdé gyakorolni. – Annyi édes sejtelmekkel fűszerezett várakozásának azonban legtávolabbról sem felelt meg az eredmény. Mit várt, mit nem várt, és annyira süllyedt nemesi és főnemesi osztályinktúl rövid idő alatt *józanul* mit *várhatott* s mit nem: az nem ide való, mert igenis messze vezetne. Elég az hozzá, hogy nemcsak nem tudta magát s kivált metódusát az illetők nagyobb részével megkedveltetni, de ezek róla egyenesen azt gondolák, habár nem mondák is, hogy ő bizony nem egyéb, mint fennhéjázó idealista, kitől ehhez képest legjobb óvakodni. Minek következtében aztán t. K. L. úr kiábrándult, s azon nevezetes mélységű konklúzióra jutott, hogy mert ő, t. K. L. táblabíró úr nem vala, úgyszólván néhány hónap legügyetlenebb működés után képes és az ő metódusa nem hatott semmit a magyar általános nemességet mocskaiból kitisztítani s egy dicsőbb jövődőnek elibe vezérteni: ez okból tehát oly bizonyos, mint kétszer kettő négy – így okoskodott ő –, hogy a magyar nemességi elem már oly poshadt mocsár, melyből Isten sem volna – és *a majori fit denominatio* – képes valami derekast faragni; s eszerint új elemeket szükség keresni, tán teremteni!

Ezen első misztifikáció után,* mely önbizalmát nemcsak nem gyengíté, nemcsak haszontalan skrupulusukkal el nem tölte, de ehelyett inkább csak edzé t. K. L. úrnak férfiúi akaratát s nagasztoz lelkületét, ő a szociális térre szállott le, és a nemzet-

* Igen: misztifikáció után, mert hiszen kiábrándulás, kivált oly fontos tárgyak körül, mint nemzet regenerációja, csak saját vagy mások általi misztifikációnak szétpattanása után következhetik be.

nek nagy hasznára s kivált a hazának nagy díszére kereskedő, fabrikáns lőn.

Már mennyire van, ez új tért tekintve, kiábrándulási krízisben t. K. L. úr, azt *officiose* ugyan nem tudhatni még, mert ezt oly naiv modorban, mint tevő első gimnasztikai küzdőhomokáról elfordulva vagy azon inkább felfordulva, ez új körben számunkra még eddigelé nem találta ki. Mennyire mindazáltal azon bűz és azon halovány szín után ítélni, melyek a „magyar nemzeti (!) önálló (!) kereskedést” illetőleg oly fájdalmasan érinték a legnáthásb magyarnak orrát is, a magyar fabrikákat illetőleg pedig a legvérmesb fantázia előtt sem mutatkozhatik egyéb *prognosticon*, mint mindannyi új rom, hogy ne mondjuk, *'cadaver'*; miután, mondom, ily jelekkel terhesek az égi csillagzatok, és t. K. L. úr leírhatlan aktivitásánál fogva több mezőn is tud forogni egyszerre, sőt ideárul ideára oly könnyen röppen át, mint pille virágról virágra, s efölött ebben neki is van elég tapintata „szerencsésen megholtakra” hiába nem fecsérteni gondot és írt: úgy hisszük, ő sincs már igen távul azon másodízbeni tökéletes kiábrándulástól, melyhez képest, dacára roppant fáradságának, s miután mindent elkövetett, mit férfiúi energia és mélység, eszélyességgel és kitartással egybeházásítva csak végbevihet, a szegény magyar bizony a szociális téren, kereskedés és gyár közt sem lelendi egykori nagyságának sarkalátát.

Qui perdidit numerum, incipiat iterum! Ezt tartja az állhatalos! S azért kérdem, miért ne próbálná hazaboldogító kísérleteit az igazi honfi még egy harmadik mezőn is, habár kettőn már elsikamlott, mi, igaz, egy kissé csökkenthetné önbizalmát.

T. Kossuth Lajos úr ez utolsó kategóriába való, minthogy elég erővel áldá meg őt, hazánk javára, a kiváltságokat osztogató sors efféle balesetek által nemcsak lábairól le nem veretni magát, sőt Antaeusként mindig több erőt lelni magában, mennyivel többször esik, sőt terítették a *fatum*túl földre és ábrándul ki!

T. Kossuth Lajos úr ehhez képest mint *ultimum remedium*, „Magyarországot alkotmányilag és nemzetileg megmenteni” – miután, mint ő hiszi, a nemesi rend elrothadt már, a szociális

tér praxisban pedig vajmi sárosnak mutatkozik még – egyenesen és tartalék nélkül a 'népizgatáshoz' fogott.

Nem voltak ugyan eddigi működései is efféle szimptómák híjával, miből az látszik, mintha ezen operációt rezervában *pour la bonne bouche* tartotta volna magának azon nem várt esetre fenn, hahogy honboldogító eszméit jó módjával nem fognák elfogadni, és ő végképp kényszerítve érezné magát azokat *par force* a nemzettel bekapatni. S úgy is történt, hogy eddigelé oly nagy s oly szapora szabásokban csakugyan nem fogadta el t. K. L. úr politikai eszméit a nemzet, s kivált *omnipotens* vezető sasnak, mely nem tranzigál, de csak tépni s ha ezt nem bírja, körmölni kész, őt egyáltalában elismerni nem akarta; mihez képest, miután a magyar nemzet regenerációjára mindent, mi csak tehetségében volt, előbb becsületesen kipróbált, elvégre utolsó szeréhez folyamodott és a *Hetilap*-nak 1846-ki 100. és 103-dik számaiban minden tartózkodás nélkül lehető legvilágosabban s diktátorként – mely fénypontra ő magamagát kandidálta is és választotta is – a magyar egyetemes nemességnek cikornya nélkül, mert a taktika előtte gyengeség, azt adja tudtára, hogy az rögtön felét fogja viselni minden hazai terheknek; a kormánynak pedig nyájas leereszkedéssel azt *intimálja*, hogy zászlóaljának – melyet egyébiránt maga is felette keskenynek vall – bátran számíthat protekciójára, ha hajszálig rááll – ti. a kormány – arra, mert ő senkivel meg nem alkuszik, mit ő akar.

A jövődőnek kárpitjait nem bírja felleplezni a gyarló ember. S így meglehet, vajmi magas pontra emelheti még magát t. K. L. úr a netalán tökéletesen felforgatott magyar státusgépezet romjain. Én azonban e lehetőségnek dacára mégsem tudtam az adórúl irt újabb *rodomontádái* olvasása alkalmával ezen ismeretes francia mondatrúl meg nem emlékezni: a felségestől a nevetségest csak egy lépés választja el. Mert ha az efféle dörgések, villámok, fenyegetések és próféciák után, melyekkel higgadt vérű (!) bölcs számításai (!) szerint most izgat t. K. L. úr, mégsem lesz az adóból legelső országgyűlés után, spedig szórúl szóra az ő követelési modorában, hovahamarább valami, és ő nem áll ez esetben egy új Dózsaként legalábbis néhány százezer felizgatott adófizető élén a nemadózóok ellen nyílt had-

ban, minek csak megkísértése is, vallja meg maga, egy igen furcsa komédia lenne; de akkor is csak szónokol, perorál s irkál négy biztosító fal közt vagy meleg kálha mögött nagy kényelmesen, mint most, és az egész achillesi harag egyedül a *Hetilap* hasábjain fogja leltni kipárolgását: akkor ne vegye rossz néven s ne haragudják, ha jól lekacagjuk; sőt legyen okos, kacagjon maga is, ábránduljon végképp ki, s átlátván, hogy ily 'huszárosan', mint ő szeretne járni, nemcsak nem boldogul az ember politikai pályán, de az embert még egyenesen ki is nevetik; sőt ha az ember aztán nem elég okos, miképp ő is nevéssen s az egészet csak 'tréfának' kanonizálja, vajmi könnyen még húsre is fektethetik!*

T. Kossuth Lajos úr végcélja nem egyéb, mint hazánk boldogítása. Én ezt, valamint soha nem vettem kétségbe, úgy most sem veszem. Legújabb fellépése az adó körül, mellyel úgy jár, mint a kancsal kovács, ki másfelé néz s másfelé üt, azonban tökéletesen feljogosít mindenkit nemcsak az ő ebbeli tiszta szándékán kételkedni, de őt egyenesen azon agitátorok egyik legmérgeesebbjének tartani, kik – legyen ez aztán ellentállhatlan dicsvágyból, el nem sült remények és megsértett hiúság megbosszulásából, vagy ítélőtehetség által eléggé nem korlátolt kóros fantáziából, vagy végre sem célt, sem határt nem ismerő s akadályok által csak nagyobb dühösségre ingerlett fanatizmusból – annyira ki vannak sodorva az emberi mozgalmak közönséges vágásából, s efölött annyira szaturáltak revolucionárius

* Sokan, tudom, de csak azok sorából, kik a legtöbb fogalmakat össze szokták zavarni, ezen barátságos figyelmeztetést felette gyöngédtennek fogják tartani. S meglehet, hogy az: valamint tán az sem éppen gyöngéd, valakit, ki például bográcsos hússal nagyon is jóllakott s ennek következtében halálos beteg lőn, de szerencsésen fellábadt, arra integetni, ha kettőztetett appetitussal esik efféle favorit étkének ismét, hogy vigyázzon magára. – Ámde ha nem is éppen gyöngéd az efféle promemoria, miről kár volna sokáig vitatkozni, az bizony vajmi sokszor, kivált, ha nem 'borsó a falra', igen hasznos lehet, mi megint eldönthetlen tény. Üdvözet az olvasónak.

lobbal, miképp nincs a világon semmi, a legszentebb sem, min legóriásibb lépésekkel keresztülgázolni ne volnának készek, ha ezt tenni bírják, csak hogy forradalmi szomjukat enyhíthessék s képzeleti bálványuknak rakhassanak oltárt.

Spedig hogy ki-ki fel van jogosítva újabbszerű izgatásainak következtében t. K. L.: úrrúl így ítélni, azt azért gondolom minden igazsággal állíthatni, mert ugyan mit mivel t. K. L. úr, és újabb politikai eljárása valjon mily eredményeket fog szülni szükségképp? Vizsgáljuk.

Egyedül *salvifica panaceaként*, minden recipéivel, melyek írására kedve csosszan, tenni szokása, most az örökváltsági eszmét tűzte ki: és miszerint „az ige testté is válhassék”, azt hozza fel *corollariumként*, hogy minden adó közös legyen, s hogy *no-lens-volens* – mert másképp megadja neki – adózni fog a nemes-ség, spedig nem $\frac{1}{2}$ vagy éppen $\frac{1}{4}$ vállilag, hanem neki hátára fogja rakni ő az egész ország terhét. – *Prosit!*

Mielőtt egy kissé közelebbről fejtegetnők ezen egybeszótt kettős politikai *manoeuvre* lényegét, szükséges némi óvásokat tennem.

T. Kossuth Lajos úr igen hajlandó azt „*Viertelmaßregel-nek*” keresztelgetni, ha valaki ugyanazon célelérés végett, mely után ő is eseng, véle kapustúl a házba törni még nem akar; sőt ily alkalomkor, mint például másik *unice salvifica* eszméjénél, a vukovár–fiumei vasút ügyében, még azon gyanúsításra is vajmi könnyen fakad, hogy az ember azért, mert az ő eszméjét *bár drágán is, de mindenáron* nem pártolja, s ekképp egy zsemléért egy tizest, sőt egy húszast igen, de egy aranyat adni mégsem akar, már rosszlelkű és valami álbarátnak viseli szerepét.

Én *in thesi* sem az örökváltság, sem a legáltalánosb közteherhordás ellen nemcsak nem vagyok, sőt politikai vallásomnak, mint többszer nyilvánítám, az képzi egyik fősarkalatát, hogy míg Magyarország általános lakosai nem gyakorolhatják Isten-től nyert emberi tehetségeiket spedig kiforgathatlanul, becsületesen szerzett saját ingatlan földbirtokon; s míg nem lépett tökéletes életbe ezen rövid, de mindent kimerítő téma: „egyenlő jogok, egyenlő terhek”, mindaddig, bármiképp csudálkozunk is bölcsességünkön, s bármily nagy szabásokban misztifi-

káljuk is magunkat és másokat: bizony mégis csak *propylaeum*-ain dolgoztunk egy felemelendő oly építménynek, mely egyedül elégítheti ki a *lelkes* és *igazságszerető* vagy más szavakkal – melyek azonban éppen csak annyit fejeznek ki, minthogy szinonimok – a *bölcs* és *helyesen számító* ember keblét; s melynek minél előbbi bevégzésén ekképp ernyedetlenül munkálni minden hű és felvilágosodott hazafinak legszorosb kötelessége.

Én tehát, mint a tisztelt olvasó láthatja, t. K. úrhoz hasonlólag nemcsak azt óhajtom, hogy mindenki ülhessen e honban legkisebb faggatástúl ment saját földbirtokba, ki effélét becsületes úton megszerezhetni elég szorgalmas vagy szerencsés; hanem hogy ennek könnyebb teljesíthetése végett szinte én is akarok, mint t. K. úr, fizetni jobbra, balra, előre, hátra; és e tekintetben még t. K. úr előtt állok, minthogy a minden teherhordás s ekképp a tökéletes kompenzáció következtében én minden bizonnal a „fizetni fogsz” *sokkal szélesebb rovatába jutnék, mint ő*. Miképp itt csak közbevetőleg legyen mondva, sok azon csinitalan gondolatra is jöhetne, hogy könnyű eszerint s vajmi ildomos t. K. úr részéről a közadózási trombitába oly jerikói módon fúni és azokkal oly édes izgatólag kacérkodni, kikre szintűgy, sőt még kedvezőbben hatna a kompenzáció. Mit én azonban éppen nem hiszek, mert hiszen előttem is nagyon ismeretes az, hogy financialis operáció soha nem volt t. K. úrnak '*forté*'-ja, s tiszta hazafisága ennél mindig magasb szférákban gyakorolta erejét.

A különbség köztünk – t. K. úr közt és köztem – csak az:

Hogy én szerencsétlenségemre nem tudom elfelejteni azon aggasztó bonyodalmakat, melyek közt születünk, s mindig szemem elibe tolakodik azon vén recsegő építmény, melyben élünk; t. K. L. úr ellenben nagy szerencséjére egy *tabula rasát* lát maga előtt, s azon úgy vél gazdálkodhatni, mint pusztán, melynek földje jó, melyen még semmi sincs, mely mi több: *compossessoroktól* is ment; –

Hogy én agg és gyengélkedő létemre nem segíthetek azon, miképp tehetséginket mindig szoros *computus*ba ne vegyem, és én azokkal aztán úgy ne sáfárkodjam, mint éppen lehet; t. K. úr ellenben az ifjúság javát élve, miután írva van, hogy Magyaror-

szág pillanatai drágák, nem fecsérli a drága időt ily, '*Viertelmaßregel*'-ként, de bízván a nemzet – ti. az *auditorium* – lelkesedésében, az ifjú óriás (!?) akaratában s főképp keble istenének sugallásában, bizony nem *computisál* ő, de ha megharagszik és ha másképp nem megy, szinte egy puszta 'teremtettével' is kész teremteni hazát! –

Hogy én az engesztelésnek, kapacitációnak, kölcsönös érdekkimutatásnak és kibékítésnek, szóval: a polgári csendes reformnak vagyok fel nem fogott, félreismert és ekképp egyetemes vagy legalább a hosszú, sőt ősz szakállú fiatalság gráciájából kiesett szerencsétlen tanárja, t. K. úr ellenben a meg nem szűnő izgatásnak, fenyegetéseknek, minden alkukirekesztésnek, a kormányhatalmi legmerészebb ujjhúzásnak, szóval: a már csak hajszálon függő revolúciónak sokak által egekbe emelt, sőt bajtársai által istenített hőse! –

Hogy én nem annyira könyvekből tanulván, mint az életből, és körülményeinket nemcsak mindig belülről tekintgetván és bírálgatván a mindig idebenn lakókként, de néha kívülről, sőt minden oldalról is, nem tudom, sőt nem akarom ignorálni „házassági viszonyunkat”, s eszerint, mert inkább kedvelem a jó házassági viszonyt, mint a szűnni nem akaró perpatvarféle purgatóriumot, *accomodens* természetű vagyok; s így, ha hazafiúi kötelességemmel nem ellenkezik, s jót látok abból eredni mindkét részre, bizony felette hajlandó vagyok alkudozásra is; t. K. úr ellenben azt tartván, mi köze van az önálló, független, vérrel szerzett Magyarországnak Ausztriához, természetesen oly viszontorlást idéz elé, mihez képest a hasonlólag önálló független Ausztria elvégre szintoly frázisokra fakadni kényteleníthetnének, hogy neki viszont mi gondja Magyarországgal s így tovább; míg aztán szórúl tette, tettről erőszakra, innen végre felette idétlen „kudarcra” fejthetné ki magát az olyannyira mély t. K. úr féle státuspolitika; és végre:

Hogy én gyarló természetemnél fogva a földön lakom, s ekképp nem nyargalok egy magam alkotta ideál után, a dolgokat úgy veszem, mint azok vannak, és „elmebeli felsőbbség által hiszek egyedül győzhetni”; t. K. L. úr ellenben magas lelkületénél fogva egy maga bővölte spanyol kastélyban és valami regé-

nyes tündérvilágban forog, mindig másképp veszi a dolgokat, mint azok vannak, és nem látszik annyira győzni, mint inkább minden lehető elemekkel mindegyre veszekedni és birkózni akarni.

Tudom, ennyi igazságot vagy, ha ennek nem akarja elismerni, személye ellen gördített ennyi savanyúságot, mint én valék itt bátor elősorolni, t. K. úr még soha nem hallott egész élte folytában. És elhiszem. Ámde éppen ez szerencsétlensége, hogy ti. zsenge korától kezdve mindig dicsértetve, mindig elkényeztetve, alig volt másoktól környezve, mint tömjénezőktől. Ily körülmények közt lehetetlen, hogy – *figurative* szólva – a hegy, melyre a sok domb, mely környezi, szünetlen bámulással fel-feltekint, elvégre magát ugyancsak valami nagy magasságnak, valami kitűnő alpesnek ne tartsa; mely illúzióból aztán semmi nem gyógyítja ki a gyarló embert, ha ti. kigyógyítható, mint bőven nyújtott és keresztényi türelemmel vagy filozófiai bölcsességgel, amint tetszik, kellőleg *digerált amaricantiák!*

Fogja is ezeket túrni zárandoki elszánással t. K. úr, tudom. Csak egy állításom miatt tartok fellobbanó haragjátúl. És ez: valjon miképp merem én azt ráfogni, hogy ő revolucionárius tendenciákkal volna terhes. Mert ez aztán a legnagyobb bajkaba keverhetné az embert.*

S ím, itt vagyunk végképp azon pontnál, melyre legfőképp óhajtam annak megmutatásául figyelmeztetni a tisztelt olvasót, hogy t. K. úr csaknem mindenben, mihez fog, s ez esetben, mely most van kérdésben, kétségtelenül szintazon szerepet játssza – *mutatis mutandis* –, mint amilyesben több évvel ezelőtt bizonyos kardinális járt el bizonyos vadászaton oly mély felfogásilag s kivált oly jó puskásilag. Ez ti., mikor a nyulakat lövöl-

* Bajba rendszerint saját maga keveri az ember magát; mások rosszakarata vagy ügyetlensége sokkal ritkábban. Midőn az, ki jó időben figyelmeztet, ha nemcsak nem tanúsít rossz szándékot, s nemcsak nem ügyetlen, de egyenesen az viseltetik maga iránt lehető legrosszabb szándékkal s legügyetlenebbül, ki az intő szótúl göggel fordítja el fülét.

dözné, mindig a hajtókat serétezte, noha ez természetesen öbibernokságának csak legtávolabbról sem lehetett szándoka, s bámultában *indignatiótúl* csaknem se...gédjére esett, mikor ezt tudtára adák, s midőn nem egyazon véleményben látszott lenni, mintha ő ezt készakarva tenné!

Így t. K. L. úr! Mert tudom, ő is *indignatiótúl* forrott azon állításomra fel, melyhez képest én mint revolucionáriust jelelém ki őt.

Ámde én nem *praetendálom*, mintha t. K. L. úr készakarva vagy csak tudtával is volna egy „kitörendő revolúciónak” valamelyik főkolomposa. Én csak azt vagyok bátor erősíteni, hogy e tekintetben ő is csak úgy jár, mint a fenn idézett kancsal kovács, ki máshová néz és máshová üt, vagy mint az imént említett bíbornok puskás, ki nyúl helyett hajtót lő.

T. Kossuth Lajos úr, igen könnyen meglehet, mert ez vele vajmi szaporán megtörténik, ez esetben is a leghumánusabb hazaboldogító álmokat álmodja, s korántsem sejti, mily garaboncsás diák féle viharos időket idéz magyar egünkre fel, de ehelyett már *anticipative* élvezi mindazon jótétemények legdúsabb percentjeit, melyeket nemzeti s alkotmányos tekintetben magas lelkiületénél és ernyedetlen hazafiságánál fogva szerencsés volt, mint az írásbeli leghűbb sáfár, a jelen és jövő nemzedék legforróbb hálájára kispekulálni!

Azonban, miután nekünk, magyaroknak egészen közönyös lehet, készakarva vagy véletlenül bonyolítottatánk-e forradalomba, ha ilyesbe csakugyan belébonyolítottatánk, s reánk nézve vajmi szomorú vigasztalás volna, *post festa* megtudni, hogy azon 'jégeső', mely ránk idéztetett, korántsem volt „rosszakaratnak” kémiai resultátuma, de egyedül csak „egy kis tévedés, egy kis *inadvertancia*” eredménye, – hadd illusztráljam annak bebizonyítására, hogy az, mit mondok, szórúl szóra, betűrül betűre úgy van, mint mondom, legalább fő vonásait azon vegytani processzusnak, melyben t. K. úr most alkimizálva politizál vagy politizálva alkimizál, s melynek végeredménye kémiai, sőt szoros igazságilag nem lehet egyéb, mint Horia-Cloșca-féle tragédia, hahogy „egész igazság”-i recipéje t. K. úrnak a *Hetila*-ban, melyrül mindig azt szeretném mondani: *'sutor ne ultra*

crepidam’, ki nem szárad, az idétlen izgatás el nem hangzik vagy ha, mielőtt késő volna, a hatalom nem vet véget az efféle éretlen politikai viszketegnek!

T. Kossuth Lajos úr legelsőben is az úrbéri örökváltság eszméjét veti kemiko-politikai lombikába. S ez, mint legtöbb vegyületlen *simplex* szer, nemcsak ártatlannál ártatlanabb, de olyasvalami, mit nem lehet eléggé s elég sokakkal megízleltetni és elég vénnel s fiatallal bekapatni; minthogy semmi nem tüzeli fel az embert és semmi nem edzi erejét állhatatos munkára oly mértékben, mint a szabad birtok utáni vágy, mely megint általán véve – általán véve, mondom, mert egyes csoportok rabolhatnak is – semmi által nem nyerheti meg kielégítését, mint azon ismert téma alkalmazásával: segíts magadon, az Isten is megsegít. Mi azonban – és erre különös figyelmet kérek – korántsem azt teszi, mint ezt sok igen kényelmesen hinni látszik, hogy Pál Pétertől elvegye a kész vagyont, hanem Pál szintűgy vegye ’veleje’ hasznát és szintűgy fizessen ’verítékkal’, mint ezt Péter maga, szülői vagy eldődei tevék; minthogy – közbevetőleg legyen mondva – az Isten e világon legfőképp emberi velő és veríték által képviselteti magát, az ármány viszont főleg koponya és háj által.

Ámde ezen magában nemcsak igen ártatlan, sőt igen hasznos szerhez mit vet lombikába t. K. úr? Azt, hogy a magyar nemességnek márúl holnapra rögtön mindenre adózni kell!

És itt egy kissé megállapodom! Mert politikai hitvallásom szerint ezen követelés ellen sincs különös kifogásom, sőt én e tekintetben is tovább megyek, mint t. K. úr; mert nemcsak az egész igazság kiszolgáltatása mellett vagyok, de az egyetemes magyar nemességre nézve még azt is nagyon méltónak, sőt hasznosnak tartom, ha az egész igazság kiszolgáltatása fölött is gyakorolja hazafiúi tisztét tehetsége szerint, csakhogy azon úgynevezett „*egész igazság*”, mint azt a gyarló ember magának idealizálja, rendszerint ezer árnyéklatnak van vetve alá, és a terracínai szegénylegénytől kezdve, Marat, Lamennais, Père l’Enfantin, t. Kossuth Lajos úr *et Compagnie*-n keresztül fel egész Tamerlanig vagy Neróig mindenki saját esze vagy *appetitus*a szerint csüri-csavarja azt, valamint hajbakapók mindkét

része is kivétel nélkül arrúl van meggyőződve, hogy ő vív az úgynevezett „jó ügy!?” mellett.

És e tekintetben legyen szabad tétova nélkül kimondanom, miképp én még nem tapasztaltam, hogy t. K. úr bármiben is, mit előttünk kitálatni szíves volt, az *egész igazságot* csak egyszer is látta vagy éppen ki is mutatta volna; sőt hogy senki sincs, én legalább nem ismerek senkit is, ki annyi tanítási s *praeceptor*kodási vágy vagy inkább viszketeg mellett, mint amennyivel ő van kibéelve, oly felette nagyon maradna mindig a dolgok felszínén, és ki olyannyira látná a dolgoknak mindig csak egy oldalát és a fennforgó kérdéseknek örökleg csak egy felét, sőt rendszert még ennyit sem, mint éppen ő.

Nincs itt hely, és ehhez valóban rizsmák kellenének, mindazon egyoldalú, csak félig kimerített eszmék elősorolására és *rectificatio*jára, melyekkel t. K. úrnak oly *prolificus* génusza megáldotta vérünket, mióta egünkön feltűnt. Nem is akarok ennélfogva – ámbár erre mindig kész vagyok, mikor t. K. úr csak parancsolja – ez alkalommal egyes részletekbe bocsátkozni. Be fogja állításom igazságát bizonyítani az idő, midőn most ezen műtételekre az előttünk fekvő eset is váltig elég.

Mert, ugyan kérdem, ki azon merész, ki azon vakmerő, ki komolyan azt állítani elég önhittséggel bírna, miképp a magyar egyetemes nemességet tekintve, az adózónak átellenében abban fekünnék teljesítendő kötelességének *egész igazsága*, ha minden terheinek felét rögtön vállaira veszi?

Ily balta féle politikai operáció egyedül izgató sarlatánok ajkai közé illik. S újabb bizonyága azon oly sokszor ismételt ténynek, hogy minél nagyobb a *vákuum*, annál bizonyosb a *gőznek* működése!

Ha mindazon visszaéléseket kellő tekintetbe vesszük, melyek *inde ab incunabulis* az adózónak állaskörét mind szűkebbre szoríták; másrésről pedig méltányosan bevalljuk, mennyi módot lelt viszont a nemesség napról napra mindinkább kibújni azon terhek súlya alúl, melyek őt illeték, s hogy ekképp mennyire zavartatott meg azon *egész igazság*, mely eredeti eszméjében oly éles határt vont a most érintett két osztály hazafiúi kötelességei közt: akkor lehetetlen, miképp becsülettel, de csak jó

számítással is, az ebbeli olyannyira igazságtalanul egybeolvasztályviszonyt minél előbb tisztába hozni ne sóvárognánk.

Ámde ha másrésről szinte kellő figyelemre méltatjuk kivált a kisebb nemesség állását, mely ha a napfény létét tagadni nem akarjuk, százszorta aggasztóbb, mint az adófizetőé; ha nem akarjuk felejteni, mennyi teher fekszik még a nemességen, noha ma már szinte csak *fictione juris*, mint például a felkelés kötelessége, melyet a törvény vállairól azonban még le nem vett; mennyi harmincad s efféle terhet vett magára, mennyire dotálta bányákkal és jószágokkal a koronát; ha meggondoljuk, csak újabb időkben is mennyire *colonisáltatott* nem egy nemesi ingatlan, melyért a bevándorlott egy garast sem fizetett; ha, mondom, meggondoljuk férfiúi komolysággal és becsületes részrehajlatlansággal mindezeket, és nem akarjuk a kérdést, mint gyermek bábjátékát vagy Nagy Sándor a gordiuszi csomót, mosatlan kezekkel széttörni vagy karddal szétvágni: akkor megint azt is kénytelenek leszünk bevallani, hogy t. K. úrnak adó körüli recipéje, mint azt nekünk *praescribálá*, minden a nemességre is terjedő előleges vagy egyúttal járó törvényes elrendezés és szorosb definíció nélkül nemcsak nem az *egész igazság*, de a kisebb nemességet tekintve a legnagyobb igazságtalanság lenne, a szűkölködő vagyonosb nemesre nézve pedig egyenesen hóbort volna, és legfeljebb csak azokra nézve lehetne *actus generositatis*, kik például, mint én, oly szerencsés körülmények közt vannak, hogy efféléket gyakorolhatnak s ekképp, inkább többet teljesítvén hazafiúi kötelességek körül, mint igenis keveset, ily gyakorlásokat kedvelhetnek is.

Vajmi jól is illett tisztelt Nagy Pál barátom ajkai közé azon időkben, mikor a legnagyobb hazafiság is jobbadán egy tompa 'maradjon' morajjal volt definiálva, és semmi nem akart mozdulni, mindazon drasztikus festvény, melyet t. K. úr az országgyűlési *anteactákból* oly nagy szorgalommal szemelt ki, és okoskodásai támaszaul (!?) oly nagy *emphasis*sal hordott fel. Csakhogy Nagy Pálnak ezen gyönyörű, de nem tudom, készakarva vagy véletlenül izolált képei éppen nem szolgálnak a t. K. úr féle *egész igazság* kivívására istápul. Mert ezekből, szeretném tudni, valjon miképp vonja ki t. K. úr, hogy Nagy Pál,

mint ő, minden legkisebb ceremónia és alkalmatlanság nélkül rögtön a nemességnek, az annyira elszegényedett nemességnek nyakába akarná vetni a honnak mindenféle terheit? Holott én tudom – ámbár nem szokásom *anteactákban* fürkészni miképp ennek módjára: „nincs Isten! – ezt mondja a bolond” egyes állításokat kiszemeljek és azokkal fallaciáim elburkolása végett vagy parádézzak, vagy abszurdumba iparkodjam keverni az illetőt –, hogy Nagy Pál egész politikája mindig azon tengely körül forgott, miszerint a katonáskodás jobbadán a nemességnek tiszte, s ekképp a nemességnek ezentúl is katonáskodni kell, vagy ha erre nem alkalmas vagy nem hajlandó, ám *dispensált* tás-sék attúl törvényesen, ennek fejében azonban tisztelje meg őt szinte a törvény más köteleességteljesítéssel. – Hanem hogy Nagy Pál minden viszonyokat úgy hagyva, mint azok vannak, egy általános és közös adónak projektumával lépett volna fel, arról bizony nem emlékezem, és nagyon kétlem, hogy ilyesmit foghatna találni t. K. úr a *diariumban*, habár Nagy Pál minden beszédeit a legkínosb *dismembratiók* szerint akarná is céljaira felhasználni; mert Nagy Pál, kinek nemzetünk körüli érdemeit *patrio more* nem egy selejtes ügyekezett bepiszkolni, de ki világítani fog, míg magyar él és Buda áll, higgye el Ön, ily éretlen vagy ily költői – ahogy tetszik – *'egész igazságok'* kitálalásával soha nem mert volna a magyar közönség elibe lépni. Spedig éppen nem azért, mintha Nagy Pálnak kevésb bátorsága vagy hazaszeretete volna, mint t. K. úrnak, korántsem; hanem mert Nagy Pál nagyon is praktikus, hogysem efféle indítványokkal, ha mégannyira volnának is oly *egész igazságúak*, mint azt t. K. úr hinni látszik, oly mohón törjön a házba be, mint az efféle manipulációt, miről szinte minden huszonnégy óra adhat bizonyosságot untig, a bölcsesség *akméjének* vagy: *ganze Maßregel*-nek tartja t. K. L. úr, noha az rendszerint minden felszínsége és egyodalúsága mellett nem *ganze*, de *doppelte*, sőt néha *zehnfache Maßregelnek* mutatkozik.

Azonban tegyük fel, hogy t. K. úrnak adó körüli követelése *egész igazság!* Tegyük fel ezt bízvást! Mert hiszen én még ez esetben sem vonom vissza szavaimnak csak egyikét is, melyekkel azt állítám, hogy t. K. úrnak most legközelebbről munkába

vett politiko-vegytani működése által, feltéve, ha abból bárminek következtében *abortus* nem válik, sejtve vagy sejdítlen, de mindenesetre ránk fog idéztetni egy Horia–Cloșca-féle idétlenség.

És most térjünk vissza pillanati megállapodásomat megelőző azon szakaszára értekezésemnek, hol azon képet állítam a tisztelt olvasó elé, melynél fogva t. K. L. úr

Legelőször az úrbéri örökváltság eszméjét veté politikai lombikába;

S aztán azon követelését, hogy minden adó közös legyen.

Noha azt mondom s most is azt állítom, miképp mindezen két szer magában igen ártatlan, sőt általános bekapatása vajmi hasznos volna, azért mégis így egymás mellett lombikba helyezve, untig elégségesek arra, miszerint a legnagyobb *fermentatio*ba menjenek át; speedig mert számtalan oly szer van, mint ki-ki tudja, mely magában ártatlan, de más szinte ártatlan szerrel egybevegyítve, tüstént vagy elvégre úgy megváltoztatja természetét, miképp néha még a legnagyobb méreg is válik belőle, főképp ha még valami élesztő is kevertetik hozzá.

S ím, t. Kossuth úr, akarjuk hinni, véletlenül – noha itt a véletlen oly szerencsésen (!) ütött ki, mintha a legármányosb kombinációnak lenne eredménye – belé is keveri a politiko-vegytani lombikában letett két szerbe ezen élesztőt, mely egyedül azon ártatlannak látszó kicsinységből áll:

Hogy ő az úrbéli örökváltság lehetőségét mint *conditio sine qua non*, az adónak közös viselésétül tételezi fel.

Legtöbb közülünk ebben nem lát semmit. Ez azonban éppen nem argumentum arra, miképp ne volna benne valami, sőt felette sok. Mert hiszen ki tud köztünk politikai vegytanhoz valamit? Sőt hogy kereken kimondjam, hol van nálunk azon sok, ki politikában orránál messzebbre bírna látni, noha ez is igen rövid?

Megmondom én, miképp lesz ebből forradalom, hahogy nem válik belőle *abortus*! – Midőn ismétlem, ha csakugyan véletlennek tulajdonítható az egész esemény, soha véletlen nem használt senkinek, ki reform után vágyott, forradalmi alap készítésére annyira, mint ezen többször érintett két szernek és

élesztőnek *amalgamisatiója* fog bizonyosan használni, úgy, hogy valóban a legvérmesb franchoni jakobin kombinációjának is becsületére válnék annak kigondolása; spedig aztán az a nyereség benne, hogy 'honi'.

'Az egyik szer legmagasabbra *potencirozza* az adózónak *acquisitiói* vágyát, mihez még ha t. K. úrnak remek tolla járul: nincs Nádudvarnak oly szikes telke, melyet a szegény misztifikált adózó képzeletében Armida kertjének ne látna. *És ez a pozitív hatás.*'

'A másik szer ellenben éppen megfordítva, legmagasabbra *potencirozza* a nemesség irtózását a teherviseléstől, mit még ha t. K. úrnak és *adepte*-jeinek meg nem szűnő dögönyözése fűszerez kellőleg: nincs ékesszólás, mely az ekképp felpaprikázott nemességgel elhitethetné, hogy a nemfizetés bizony nem annyira becsület, mint volna inkább szégyen. *És ez a negatív hatás.*'

S most keverjük csak jól egybe ezen két szert; kurjantsuk folyvást egyiknek fülébe, hogy úrbéri örökváltságából, mely aztán igazi eldorádó, soha nem lesz semmi, míg nem visel a nemes is minden terhet, mint a pór; a másiknak ordítsuk ellenben szakadatlanul képébe, hogy ha nem adózik, adóztatni fog, ha nem megyen, menettetni fog; mi más szavakkal nem egyéb, mint egy felette elegáns variációja azon Sobri-féle éppen nem elegáns témának: pénzt vagy bőrt!

S ugyan méltóztassanak felelni, egy „kis kezdetnek” valjon nem untig elég-e ezen véletlen vagy ügyes *contrapositio* összeállítás? Valóban legszebb kifejlést ígér, és t. K. L. úr nagyobb vonásokban és bizonyosan még nagyobb *applausussal* és kivált nagyobb sikerrel fogja agitációjának e harmadik terén gyakorolhatni hazaszeretettül túláradozó lelkületét, mint izgatásának első körében, hol a köz- és kivált főrendi nemességet nevelgette és annyi háládatlanokra talált; vagy a szociális téren, hol annyi kereskedői vagy gyári tagtárs már ma is dicsőíti nevét, s ezentúl bizonyosan dicsőíteni fogja még inkább.

Tudom én igen jól, hogy t. K. úr ily *contrapositio*ba nemcsak nem akarja hozni a magyar adózót a magyar nemadózóval, sőt senki sincs, ki annyira szeretne minden kassztát egy erős nem-

zeti testbe szorítani – és ebben, közbevetőleg legyen mondva, én szinte megint egy véleményben vagyok vele –, mint éppen ő. A baj csak az, hogy máshová néz és máshová üt!*

S ám vizsgáljuk csak egy kissé pszichológiai tekintetben, mily eredményt fog ok szerintleg bekövetkeztetni t. K. úr fellépése, hahogy mint ismét s ismét mondom, nem leli az egész provokáció végét abban, miszerint t. K. úr néhány fennhéjázóbb vezércikk írásában már kiadta volna mérgét és már megtalálta volna keble nyugtát; mit azonban oly szilárd és következetes státusférfiúként, mint ő, feltenni nem lehet, s ekképp hihető, még tovább fog fonatni a megkezdett szövet.

* Igen sok van a világon, miben nem találunk hibát, mi azonban anélkül, hogy világosan tudnók, 'miért', mégis mindig valami bök-dőzési érzést gerjeszt bennünk, mikor megcsudáljuk.

Ily érzelemnek nyitját bizonyos nagy bölcsességű bécsi orvostanár e rövidke kitételrel illusztrálja: „*d'rneben*” – „mellette”. És én azt hiszem, soha nem találta senki is még el, kivált az emberek tulajdonát és közönséges eljárási módjukat illetőleg, a szegnek fejét oly *ingeniose* mint ő.

Egyszer, midőn bizonyos családtyát és ennek nejét dicsérné, mennyire volnának eszesek, mily különös elmebeli tehetség, talentum és szeretetreméltóság tüntetné ki őket, és nem tudná eléggé bámulni, mintegy tűnődve, hogy mindennek dacára még sincs a dolog egészen rendben, így tárá ki keblét: Mennyi ész, mennyi fényes tehetség, mennyi virtuozitás, de mindig „mellette”, „*alleweil d'rneben*”!

Minden megbántás nélkül legyen mondva, de én nem ismerek senkit, kire ezen illusztráció annyira illenék, mint t. K. úrra! Kitűnő fantázia, melyet nem csudálhatni eléggé; de mindig „mellette”, „*alleweil d'rneben*”. Gyönyörű koncepciók és a dolog legfényesebb elrendezése, miken bámulni kell; ámde megint „mellette”, „*wieder d'rneben*”. Politikai mesterművek, melyeknek remek voltát senki nem tagadhatja; de megint, mindig s mindig „mellette”, „*immer und immer d'rneben*”!

A nemességet, melyet t. K. úr újabb 'adó'-cikkei által eszére téríteni akart, hogy tegyen elvégre már *de bonne grace*, maga jószántából, és mielőtt késő volna, valamit, nemcsak semmiben nem kapacitálta, de éppen ellenkezőleg, még inkább megcsontosítá benne a nemfizetési előítéletet.

S hogy ez így történt vagy így fog történni, miután az érintett cikkek tán nem ismereteseek elég tág körben még, miszerint kelőleg mindenütt felbosszanthatták vala a nemesség jobb részét, igen-igen örvendetes! És bármily tágra nyissa is fel bámultában t. K. úr szemeit ezen állításomon, nemcsak én, de még saját maga is, egy kis feleszméléssel mód nélkül elbúsulna, hahogy ez másképp történnék, és a magyar legjobb tulajdonát már egészen elvesztetté volna, mely abból áll, hogy:

Ijesztgetni, erőltetni, zsarnokoltatni tán senkitül és semmi esetre teoretikus projectánsok által nem hagyja magát, s hogy inkább „török-szakad”, mielőtt ilyesek parancsa alá görbedne gyáva férgileg.

Én például oly különös természetű vagyok – s magam után másokrúl ítélek –, miképp engem a kényszerítési akarás oly fejességre bicsakol, hogy tüstént veszni volnék inkább hajlandó, mint még a legnagyobb igazság kiszolgáltatására is; melynek teljesítésére egyébiránt, ha abban véletlenül hátramaradtam, egy kis „jó szó” elpirulás közt hajtana. S valóban nem tudom, sőt kétlem, elfogadnám-e magát a mennyek országát, mellyel azonban eddigelé még soha meg nem kínáltak, ha abba erővel akarnának korbácsolni.

A magyar nyelvet például, noha nemzetünkhöz nálamnál senki nem hübb, s bálványzom azt, még ezt is elhagynám örökre, és soha nem hangzanék ajkaimról magyar szó többé, habár nyelvemet kellene is kiváгатnom, ha el akarnák tiltani, hogy más nyelven ne beszéljek, vagy kényszerítni arra, miképp mindig csak magyarul szóljak; mert ily alkalomkor tüstént felnyílik előttem egy világosb láthatár, magasodni kezdek s tisztán érzem, hogy én még több vagyok, mint magyar, egy lelkes lény, melyet kínozni lehet ugyan, s mely reszketne s jajdulna tán, ha hosszú sanyargatás kioltaná benne inainak élet, mely azon-

ban visszaadva magának, csak Isten előtt bókol, más előtt nem.*

S kérdem magát t. K. urat, ki, tudom, szintűgy, mint én, gyűlöli a tirannizmust, mely néha egyenesen csak szerencséjére akarja kényszeríteni, de kényszeríteni, a népeket – s ki sejdíten tán csak nem tartozik azon kis magyar kényurak sorába, kiket annyira ostorozott, kik szintoly arányban szeretnek mások felett gyakorolni erőszakot, mint amily erősen gyűlölik az effélének alkalmazását maguk irányában; kérdem t. K. L. urat, ugyan örülne mint magyar, ha a magyar nemesség oly könnyen meghunyászkodnék, s mint hajhászott farkas tüstént behúzná farkát, mert a közigazgatási *Hetilap*-búl egy ukázt sújtanak rá? Ó, irgalmas Isten, akkor végünk volna!

* Olvassák csak e sorokat hazánk mindazon pajkos suhancai, kik, mintha rájuk volna bízva adni a dolgoknak irányt, tüstént felmognak, sőt még össze is röffennek, ha valaki elég merész, habár nem tudna is magyarul, sőt nem is volna magyar, jelenlétükben más nyelven kifejezni érzelmeit, gondolatit, mint magyarul; s legyenek meggyőződve, hogy ebbeli még a legaljasabb társaságokba sem illő viseletük által minden csak egy kissé jobb egyénben is szintoly érzelmet provokálnak, mint amily érzelmre hevül saját becsületes magyar magam mindig, ha valamire „kényszeríteni” akarnak; minthogy zsarnokságnál nincs önálló férfiú előtt gyűlöletesb, habár ilyest a legnagyobb hatalom gyakorolna is, midőn mindenkinek saját magát, sőt még árnyékát is szégyenleni kellene magát, ha tentás tanulók vagy aljas betyárok által, kikben néha de csak egy parány igazi nemesség és lovagiság sincs, enged efféle tirannizmust gyakorolni magán! És ha nem jönnek nemzetiségünknek ezen igazi gyilkolói hovahamarább eszűkhöz, vagy nem bilincseli le őket a felvilágosodott közvélemény lesújtó *indignatio*-ja: bizony mondom, hiába küzdünk nemzetiségünk megkedveltetése vagy éppen felemelése végett; minthogy valamint egyetlenegy bűdösféreg is elég, miképp az egyébiránt legjobb lakházat is elhagyjuk családstúl vagy azt megutáljuk: szintűgy elég egyetlenegy szemtelenül rátorkoló is, hogy nem egy, de számtalan becsületes idegent, ki rokonszenvvvel viselteték vérünkhez, utálattal töltsön el irántunk.

Higgye el, ily halálos szimptómátúl maga t. K. úr borzadna leginkább vissza; mert ez annak volna jele, hogy a magyar nemesség, mely nem lehet általán véve elég felvilágosodott, miképp egyes filozófként magában el legyen fojtani képes azon *indignatiót*, melyet minden erőszak ébreszt, még azon ellentállási erőből is kiengedte tökéletesen vetkeztetni már magát, mely a magyarnak eddigelé leginkább biztosítá sorsát, és amely zománc míg ketté nem törik, ezentúl is bizonyosan fenntartandja létét; mely azonban már felette gyenge volna, mit maga t. K. úr sem fog tagadhatni, ha egy *Hetülap*-féle fenyegetés is leverné lábairúl; mert ez esetben igen természetesen hatalmsb helyekről rá dörgött efféle '*sic volo sic jubeo*'-nemű boldogítások még sokkal könnyebben megtörnék sodrát.

Midőn tehát t. K. L. úrnak magának is kell azon örülni, ha a magyar nemesség oly könnyen még meg nem ijed, s ekképp magának is kell mint becsületes magyarnak óhajtani – mi aztán, igaz, atyának nem szolgálhat nagy vigasztalásul –, hogy ebbeli új babája necsak erőre ne vergődjék, sőt inkább születése előtt vesszen el, azon konklúzióra fogja minden bizsonnyal K. L. urat a jövőre nézve bírni, hogy ezentúl *persvadeálni* iparkodjék inkább, mintsem hogy ijesztgessen.

A magyar embertől semmit sem lehet erővel kicsikarni. S hála Isten, hogy ez így van, s adja, hogy mindig így legyen. Ámde jó móddal szörmentiben nem annyira makacs, miképp vele, igaz: sok béketűrőssel, de elvégre ne boldogulhatna a tiszta szándék s ernyedetlen hazafiség.

S most legyen szabad még némieket egyenesen t. K. úrhoz intéznem.

Lássa Ön, újabbi fellépése által sokkal többet ártott az adóügynek, mint a legdühösebb korifeusai a nemfizetésnek. Mert ezek, ha szinte csak idegen szükkeblűségnek lettek volna is *mercenariusai*, mégis magokban mindig erősebben pirulnak bár a legfényesb győzelem után, mint volna oka pirulni a vert hadnak, és annyira sújtja őket nemcsak a magyarországi, de az európai közvélemény mindinkább, miszerint szerepviselésük napról napra émelygősb szagú és elvégre oly gyűlöletes *raritas*

lesz, mint döglött rinocérosz, melyet mindenki kerül, melytől azonban senki sem fél.

Ha valaki díjt tett volna ki, hogy az adó dolgát már előre s újra megbuktassa, vagy azt legalább messze háttérbe sújtsa: valóban senki nem tehette volna magát arra oly érdemesnek, mint érintett újabb cikkei által Ön! S ha nem hisz nekem, ám kérdezze meg egy kissé higgadtabb vérű legbizalmasb elvbarátit; és ha ezek a valót Öntől nem fogják eltitkolni akarni, bizony épp azt fogják mondani, mit én. – Hiszen néhány közülök, mint saját füleimmel hallám, annyira ment kormánygyanúsítási hevében vagy politikájában, amint tetszik, egyenesen azon gondolatra vetemedni, miszerint abból tündöklenék ki a kormány mostoha szándéka az adó ügye iránt félreismerhetlenül, hogy a könyv-vizsgálat Önnek cikkeit kinyomatni engedé; holott, mint én vagyok meggyőződve, bizonyosan azért nem hátráltatá a cenzúra ezen „szándéktalan machiavellizmus” létrejöttét, miszerint ne jajduljon az ellenzék minduntalan fel, hogy organuma nincs, és a konzervatív pártnak ’minden’ szabad, neki viszont ’semmi’, mi azonban ez esetben nagyon is meghazudtoltatott; mert annyi szabadalommal, mint amennyit az ellenzék vívott ez alkalommal ki magának, a konzervatív párt legalább eddigelé egy esetben sem dicsekedhetik.

Vagy tán valóban erőszakolás volna a terv? S tán többen szövetkeztek, azon elvek és modor szerint járni az adó dolgában el, mint azokat Ön jelelte ki? Ha így: akkor valóban szomorú! Lás-sa, én Önről nemcsak azt tartom, hogy hazáját szereti, de mi több, még becsületes embernek is szeretem hinni, kire ennél-fogva lehetetlen, bármennyire volna is mások vagy saját maga által *infascinálva*, miképp legalább higgadtabb pillanatokban, mikor az ember magába száll, a férfiúi egyenes s őszinte hazafiúi szónak némi hatása ne volna.

Hadd mondjam el Önnek tehát négy szemközt – mert hiszen diszkréciójára biztosan számíthatok –, mily fázisokban fog kénytelenül kifejezni Önnek az adó körüli újabb fellépése, ha-hogy agitációjának ezen új mezejéről ismét *le nem lép*; igen, le nem lép, mert hiszen Ön, ha azon megmarad, nem vonulhat

vissza többé. Ön, mint Fernando Cortez, felgyújtá maga mögött gályáit s már nem menekülhet. Ön, mint felbőszült kártyás, kimondá a '*va banque*' mások vagy maga fölötti kockaitéletet, s ekképp ha le nem lép s vesz, akkor ingét, bőrét, sőt még lelkét is kénytelen lesz kockára vetni; ha ellenben nyertes, nyeresége körülbelül ez lesz:

Hevesebb követőit – minthogy Spartacus-féle hazafiakat már előre elítélt a tizenkilencedik század –, pedig lesznek hevesebb követői, kik mindig sántikáltak valamiben, és most, mint krokodil a napban, ők mártírféle víziókban szeretnek gyönyörködni, kik nem fogják beérni szónoklattal s vezércikkek írásával, de odébb mennek; ezen hősokeket, mondom, le fogja sújtani, el fogja nyomni, ki fogja az útból tisztítani a hatalom karja; –

A felizgatott szerencsétlen adófizetők, kiknek kezeiben a hatalom örökség, miután kínosan át fogták tapasztalni a legkellemetlenebb érintkezések argumentumait *a posteriori*, irgalmatlanul hátraesnek azon szabad ember s birtokosféle ideátúl, mely oly gyönyörű színekben mutatkozik Önnek szerencsés, de oly igen csalékony fantáziája előtt és mely lét elibe minél előbb vezetni honunk minden lakosát, Önnek éppen oly nemes és oly emberszerető, mint visszas úton hajhászott s ekképp okvetlen hajótörést, sőt kudarcot valló tendenciája; –

A honnak álladalma megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kínosan fog vérzeni szívük annak elgondoltán, mennyire vihette volna bölcsesség a hon kifejlését s az ábrándozó *incompetentia* hová süllyeszté azt – mivel a tehetetlenség szüli az önkényt –, egyedül buzgó imádságban lesznek *ultimum remedium* gyanánt kénytelenek keresni státustudományt s újra és újra megkérni a magyarok Istenét, hogy irgalmazzon kiskorúságunknak és segítsen; minthogy akkor, mikor tökéletes háoszbba hozott az éretlen elbizottság s a felizgatott néptömegek dühe minden társasági viszonyt, egyedül istenek segíthetnek vagy anyagi erő; –

A nemzetiség, melyért oly sokáig oly emberségesen, oly hűn s már-már némi sikerrel vívtunk, alkalmasint utolsó agóniáját fogja élni; –

S Ön? Ön, kit én nemcsak hazaszerető s becsületes, de jószívű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényűzési függcímer, Ön mit fog érezni, ha csakugyan mégis ecsetem rajza igaznak fogna mutatkozni, és Ön, ki már annyiszor kiábrándult – s erre untig oka is volt –, elvégre még akörül is kibontakoznék azon édes illúzióiból, melyek Önt most még mindig sötétben tartják, hogy:

Midőn státusbölcsességgel hitte magát telve lenni, csak fantáziával és önhittséggel volt szaturálva;

Midőn profétának tartotta magát, nemcsak nem látott semmit is előre, de még a fennforgó legegyszerűbb eseményeket sem bírta látni tisztán; s míglen teremtoi illúziókban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint indítványozó és projec-táns, ki mindent kezd és mindenbe beléviszi a könnyen hívőket, egyet s mást egy kis ideig fenntartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

Midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem bírta kormányozni gyakorlatilag;

Midőn új politikai messiásnak, egy mélyen beható státusbölcsnek hitte magát, soha nem bírt magasbra emelkedni, mint egy jószívű *misericordianus* nézpontjára, ki minden kis sebre írt szeretne kenni, házagos számítások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és ki borzasztólag előmozdítván a dologtalanság átkát, el van tán látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapítására, de nemzetet, sülyedésnek indult nemzetet regenerálni soha nem fog;

Midőn népeket gondolt boldogítani, zug-prókátorként szerencsétlenségükre csak felizgatójuk volt; s hogy ekképp:

Midőn honunk institutióit rendezni, szilárdítani vélte, végképpi zavarba bonyolítá azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgálta állapotba süllyeszté a hazát; nemzeti-ségünket pedig, mely, bárki mit mond is, egyedüli garanciája szabadabb institutióinknak s azon egyedüli regeneracionális szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva tán, megenged-jük, végképp elejtette lábairúl; s hogy ehhez képest

Még azon illúzióiban is, mikor azt hitte: legalább kötelessé-gét fogja teljesíteni, csalatkozott, mert működése több kárt oko-

zott, mint hajtott volna hasznot, és idétlenségek elkövetése korántsem kötelességteljesítés még!

Akkor, mondom, ha Ön egyszer tökéletesen kiábrándulva leendett – mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta 'világa' nem reálisabb, mint délibáb és Ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem Önt, mint ön maga –, akkor, ugyan kérdem, fog-e de csak egyetlenegy vigasztaló érzést is lelni keblében?

Szándékának tisztaságával fog tán állni elé! Ámde kérdem, nem szomorú vigasztalás-e ez, ha abból egy végképp feldúlt nemzetnek romja merül fel és egy meg nem szűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülcibe: a pokol a legjobb szándékokkal van tele.

Vagy tán azzal fogja vigasztalni magát, hogy csak jogával élt? – Azonban ha erre megint a bölcsnek azon kétségbevehetlen állítása fog jutni eszébe, hogy „Nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni ahhoz való tulajdon nélkül”, ugyan nem fog-e vajmi keresű érzéssel visszaemlékezni mindazon illúzióra, sőt megátkozni azokat, melyekből sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég erélye túrni, hogy azokból mások elibertálják Önt?

És azért a Haza szent nevére kérem Önt, lépjen le agitációjának azon veszélyteljes teréről, melyre újabban állott, sőt nemesb érzelmihez fordulva, alázattal esedezem: mondjon le a politikai vezerségről is általan. Mert Ön, higgyen szavamnak, éppen nem arra való. Minthogy roppant *eszének* és kivált azon különös kitalálási táalentumának dacára, mellyel bármit is bekapatna kivált az ifjúsággal, okossága bizony oly parányi, ítélőhetsége pedig valóban oly szomorítólag pici, mihez képest csábításra, előítéletek terjesztésére, izgatásra el van ugyan spedig nagymértékben látva mindazon kellékekkel, melyek az efféle szerepviseléshez megkívántatnak; ámde egyenesen tagadom, hogy csak egyetlenegyikével is bírna azon kvalifikációknak, melyek politikai vezerségre, zavart eszmék *rectificatio*jára, és népek békés útoni boldogítására elkerülhetlen szükségesek. Tagadom pedig azért, mert valjon az, ki oly nevetségig csekély emberismerettel bír, mint Ön; az, kinek számításai a legkedve-

zőbb revízió próbakövét sem állják ki; az, ki a legegyszerűbb kérdések mélyébe sem hat legtávolabbról is: az talán csak – s magától kérdem, ugye? – nem mutathat a politika tömkeleges terén egyebet, mint vajmi nyomorult fővezért vagy szánakozásra legméltóbb státusférfiút!

Szónoklat, bármily fényes és bármily tulipán, nem elég ehhez még, valamint azon kitálalási és bekapatási talentum sem, melyet érinték, s melyben Ön oly kitűnőleg virtuóz, hogy engem akaratlanul is mindig azon híres francia szakácsmesterre emlékeztet, ki oly csípősen főzött és kivált oly cifrán tálalt, miképp ha kedve csosszant lovat, sőt rókát is bekapatott még a szemesekkel is; s csak azon kevesek maradtak csömörtől mentek, kik őt az efféle negédes furfangjairól már ismerék.

Lássa, drága honfim, Ön éppen oly kevéssé való politikai vezérnek, mint én.

És miért nem vagyok én arra való, azt majd más alkalommal elmondom, miből látni fogja, „mennyire ismerem magam”.

Az én legjobb tulajdonságom oly hangyaféle minőség, melyhez képest soha nem unom meg a munkát, habár *toties quoties* elszedik vagy elgázolják is előttem a tojáshat.

Öné pedig egy gyönyörű s felette éles szerszámhoz hasonló, mely *judiciosus operator* kezében csudákat teremthet elé.

Lépjen ehhez képest, még egyszer kérem szépen, a politikai vezérségről le, szálljon a magas paripárúl a közlegények sorába, és utilizáltassa – értetődik a szó legnemesb értelmében – hazánk boldogítására valaki „okosabb” által magát; valamint én is, csekély kis titulusaim dacára, bizony hasonlólag a közlegények sorában találom legillőbb helyemet, s azok által engedem utilizáltatni csekély tehetségemet – szintűgy értődik a kitétel legnemesb *sensus*ában és szintűgy hazánk boldogítására –, kiket én tartok magamnál okosabbaknak.*

* E három kitéltet: modor, tapintat és taktika, ha nem csalatkozom, én hoztam fel politikai értekezéseimben legelőször. – Nem tetszett egyike is! „Minek nekünk a modor, ha elvben egyetértünk!” – így nyilatkozott az egyik; midőn a másik, inkább ’kapustúl

Ha azonban – *quia constantia decet virum*, vagy a fennforgó esetben, tán jobban mondva: ha fejesség is erény – Ön végig el akarja járni az egyszer felvett „nélkületek, sőt ellenetek”-féle villitáncát: ám tessék.

szeretvén törni a házba', el nem ismerte a tapintat szükségét; a harmadik végre a taktikát oly eljárásnak gondolta vagy legalább hirdette, mely a magyar egyenességgel nem fér össze.

Aránylag csak kevés idő folyt le, s már a nagyobb szám nem kételkedik azon, hogy nemcsak igen szükséges a helyes modor bár a legdicsőbb elvek kivitelére, s nemcsak igen egyeztethető a tapintat és taktika a politikai becsületességgel; sőt hogy célszerű modor, elégséges tapintat és taktika nélkül lehet ugyan izgatni és lázítani sikeresen untig, s romba és tökéletes káoszba dönteni mindent, de ezen kellékek nélkül vajmi szomorú szerepet játszik bár a legkitűnőbb ész is a politikai reform terén.

Most legközelebről a hasznosítás – *utilizáció* – kitételével élttem gyakrabban; és zúgtak ez ellen is. Sőt egy politikai *imperterritus* még annyira is ment, hetvenkedve kinyilatkoztatni, hogy bizony ő senki által magát utilizáltatni nem engedi.

Szomorú tiltakozás, gondolám magamban. Én e részben egészen másképp gondolkozom, és azt óhajtanám, bár utilizálhatna engem a fejedelemtől lefelé minden koldus, én halálom után még csontaimnak sat. is vehetnék hasznát; mert aztán ez adná meg emberi érzelmeknek azon benső megnyugvást, melyhez képest elgondolhatnám: nem egészen becs nélküli részecskéje vagyok a hazának, az emberiségnek.

Ámde tudom, egy kis feleszmélés után ezen fogalom is engesztelődsre fog találni, és polgárosítást nyerni honunkban hovahamarább. Mert hasznosítani valakit – magátúl értetődik, nem megvesztegetési vagy megcsalási *sensus*-ban – korántsem teszen annyit, mint valakit poggyászlóként valamivel megrakni vagy őt éppen csábítási bilincsek közé szorítani – és ám ne szenvedje ezt senki –, hanem a hasznosíthatás már magában feltesz oly tulajdonokat, melyek hasznosak s melyeket ekképp valaki élvezhetne és saját efféle tulajdonit cserébe ajánlva, azokat élvezni is kívánja.

Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszülésig fel; vessen égő kanócot a szántóvető lakára, miszerint erővel kivívja magának az Ön formulázta és ő értelmezte „egész igazságot”; ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltsen meg mérgével a viszontorlás poharát csordultig: ám lássa.

Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, s megvallani lesz kénytelen, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott és nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki Önnek csalálmait még idején kettétörni elég elszántsággal bírt s tehetsége szerint ügyekozott volna.

Az emberek szinte minden viszonyai ezen alapon sarkallanak. Egyik utilizálja a másikat. Szerelem, barátság, tisztelet érzelme egész tisztaságukban, mik nem tartoznak az emberek közönséges viszonykapcsaihoz, tán nem állanak egészen ez alapon; de ha csálni nem akarjuk magunkat, utoljára bizony a szerelem is elhidegül, a barátság is elfásul előbb-utóbb, de még a tisztelet is elgyengül végre, hahogy a kölcsönös *utilizációnak*, magátúl értődik, nemesb kapcsa nem szolgál a gyarló halandóknak legalább némi kölcsönleges támaszul.

Többnyire, én minden netaláni *apprehensio* elkerülése végett itt egész ünnepélyességgel kijelentem, hogy valamint én magamat senki által megvesztegettetni nem engedem, és éber leszek, miképp senki ne misztifikáljon, de másrésről szerencsésnek érzendem magam, ha engem bárki is utilizálni kíván, és én utilizálható is vagyok: úgyszinte egy cseppet sem tudok a megvesztegetés mesterségéhez, misztifikálni pedig egyedül azon hiú kevélyeket szeretem, kik misztifikálhatók; ámde ha valakit, kivált hazánk érdekében utilizálhatónak tartok, és eszerint – mindig feltéve a szó legnemesb értelmében – *utilizációja* után sóvárgok is, ezáltal nemcsak legtávolabbról sem kívánom becsmérlni őt, sőt ez inkább legbizonyosb megbecsülésem jele, minthogy én csak annyiban tudom becsülni az embereket, s ők tulajdonképp csak annyit is érnek, mint amennyi haszonhajthatás van bennük és valóságos hasznót hajtanak is; és viszont.

[HARMÓNIA A KORMÁNNYAL!]

T. Kossuth úrral a bevégzett szakaszban felette hosszasan foglalatostkodtam. Ezt azonban nem egyedül személye végett tetém, noha ő már maga is megérdemli e figyelmet, hanem tetém legfőképp azért, mert nemcsak ő lépett a parasztizgatás tereére, de az ellenzék még néhány más előcsahosa is az adófizetőnek minden módoni felingerlésében s a nemességnek minden tőle kitelhető ijesztgetésében hiszi, lankadni nem tudó politikai viszketegéhez képest, a bölcsesség azon kövének feltaláltát, mely a magyart minden bajaiból kirántja.

Már én pedig azt hiszem, hogy valamint a legközelebbi védegyeleti agitáció politikai kifejlésünk tekintetében igen sokat ártott, úgy a most célba vett parasztizgatás, hahogy az illetők jóslatomat fitymálják, tanácsomat nem követik, vagy a nemzet józanabb része ebbeli rosszallásomat magáévá nem teszi, nemcsak ártani fog, de okvetlenül bekövetkezteti a gyermeki és incompetens kezekbe esett magyar nemzeti és alkotmányos drámának végfelvonását. S ugyanis:

A védegyeleti izgatásból, melynek éle máris eltompult s az azt kísérő kereskedési és gyári erőlködésekből, ha mint makacs gyermekek a kézzelfogható igazságot tagadni nem akarjuk, csak azt nyertük, hogy midőn kitűnt mindenünnen „gyengcségünk”, mi aggasztólag csökkenté hitelünket odakünn és nagymértékben csökkenté önbizalmunkat idebenn, oly keserűség vagy legalább oly idegenkedés támadt közbiródomi, sőt kormányi viszonyinkban, melynek következtében mód nélkül nehezült azon barátságos elrendezés lehetősége, mely egybeboonyolult körülményeink között azon egyedüli Ariadné fonala, mely menekülésünkre szolgálhat, és melyet ekképp gyengíteni vagy éppen elszakítani akarni, legalább politikai tekintetben több, mint bűn, mert szánakozást sem érdemlő, otrombaság.

A parasztizgatásnak pedig, mint bővebben fejtegetém, nem az lesz következménye, mint ezt az ábrándozó izgatók remélni látszanak – látszanak, mondom, mert valjon remélik, hiszik-e: ez más kérdés –, hogy ti. eszükre hozzák a nemességet, az adózó ellenben oly falanxot fog képezni, magátul értődik, ’vezérletük’

alatt, mellyel aztán 'menetni' fognak a magasabb arisztokráciától kezdve mindent s ekképp az országgyűlést, a kormányt, sőt magát a fejedelmet is, *sine contradictione*. Nem, ily kifejlést a most célba vett politikai *experiment* nem fog bekövetkeztetni; de a felbőszült nép, mint Kartágó elefántjai, *barátot, ellenséget*, mint nemkülönben saját magát pusztítva, mindent, mi útjában áll, tönkrever, míg a csép helyibe, melyet a közszabadságért sóvárgó éretlenség bővölt elé, a bajonett áll, és az idétlenül megsemmisített függetlenséget a hatalom karja bosszulja meg.

Tudom én vajmi jól, hogy ezen újabb s kíméletlen kikelésem t. K. úrnak és iskolájának tendenciái ellen személye iránt viseltetett legyőzhetlen antipátiának fog tulajdoníttatni. Sokan, ebbeli kikelésem modorát tekintve, minden *dignitas* híjával fognak vádolni. Legtöbben pedig azt nem fogják jóváhagyni s ekképp azt restellendik, hogy miért nem használtam tehát én is kímélőbb módokat az *infatuáltak* kiábrándítására, miután magam is elismerem az erőszak céltalan, sőt ellenies hatását. Míg végre igen számosan időelőttiséget fognak látni mostani fellépésemben, minthogy ők oly közeli veszélyt, mint én, nem vesznek még észre.

Erre azonban nyugodt lélekkel azt válaszolom: soha szimpátia vagy antipátia fő tényező politikámban nem volt, mert mindig meg tudtam különböztetni – s bár tudná ezt minden magyar –, mennyivel tartozom egyénnek, bár legjobb barátomnak, és mennyivel vagyok hazám kötelezettje. Különösen t. K. urat illetőleg pedig soha nemcsak nem tapasztaltam magamban legkisebb antipátiát személye iránt, sőt ha valaki, én tudtam méltányolni kitűnő talentumát és szívének emberszerető dobogását; ámde annál inkább visszatetszett kezdet óta minden okosság, tapintat és ítélőtehetség nélküli politikája, mely elvégre, mert tisztán látom, mily kigázolhatlan hínárokba fogná vezetni vérünket, előttem oly gyűlöletessé vált, hogy valamint t. K. úr csak jogával élni vél, miszerint irtóztató aktivitásánál fogva újra s újra kigondoljon valamit, mi a legvisszásb állásba hozza honunkat: úgy szinte én is egyedül jogommal élni hiszek, sőt attúl vagyok áthatva, hogy ez legszentebb hazafiúi kötelességem, mihez képest én viszont elalunni nem tudó éberséggel

újra meg újra, mennyire erőm bírja, az egész nemzet előtt kitárom, hogy t. K. úr politikája, ha erőt nyer, nem áldást, de átkot hoz a hazára. S valjon ha t. K. úrnak szabad, mikor csak kedve csosszan, a legveszélyesb operációk alá venni a szegény hont, úgy miért volna nekem tilos, sőt nem kötelességem-e politikai kapacitását venni *toties quoties* bonckés alá?

Mi pedig ebbeli eljárásom *dignitas*át illeti, kérdem, abban valjon hát mily *dignitas* van minden kormányit, bár a legjobbat gyanúsítani, lehorkolni, lepiszkolni, az egész nemesi státust fenyegetni, ijesztgetni, az adózóval kacérkodva, azt mindennemű fallaciák által felizgatni? Bizony ez eljárásban oly kevés *dignitas* van, miszerint annak hű kimutatása nemcsak nincs *dignitas* nélkül, de az igazi politikának *dignitasa* éppen abban áll, hímzés-hámozás nélkül az efféle eljárók szemeire lobbantani az igaz szót.

Azon kímélet nélküli nyersebb modort és időelőttiséget tekintve, mellyel t. K. úr és iskolája átellenében tán vádoltatni fogok, azt jegyzem meg, hogy vajmi nagy különbség van Don Quijote-ként egész osztályokkal szállni szembe vagy egyes kitörőknek állni útját; s hogy

Némi főkben a politikai hallucináció már oly fokra hágott, miszerint ez esetben az 'észretetés' egyedül „*en famille*” lehető legfelrázóbb szavak által sikerülhet, vagy ennél sokkal kellemetlenebb operáció következtében *extra rhombum*; és ekképp az 'okos', mert sokkal kellemesb az, mint ez, nemcsak nem fog neheztelni a cikornya nélküli egyenes szólóra, de még háladattal fog viseltetni iránta, óvakodásra intő figyelmeztetése miatt. Mig végre valamint esetlen *pompier* az, ki csak akkor kezd tűzoltáshoz, mikor az már lobbal ég; valamint szánandó orvos az, ki betegének csak akkor nyújt gyógyszert, mikor az már végponaglik: úgy vajmi éretlen hazafi s tapintatlan politikus az is, ki csak akkor int óvakodásra, mikor már késő.

Minden ember, minden nemzet saját kárán okul. Tapasztalást egyik sem vesz ingyen át. A különbség csak az, hogy míg a botor tapasztalásért egész üdvét veri sáncba, s ekképp nem ment meg semmit: addig az eszélyes lehető legolcsóbb áron vásárolja meg azt, és felkincsel sokat.

A vakmerő buta légy, jóllehet előtte hull szappanyos vízbe sorsosa százanként, mégis körülte addig figuráz, addig vakmerősködik, míg maga is belévesz. – Így jár felette sok egyén is, ki látni nem tud, látni nem akar... és „krik, krak” ó! még akkor sem veszi észre, hogy inog, sőt dűl feje fölött a fedél, mikor már a szomszéd háznak tetejét is lehordta a szél.

Nékünk, magyaroknak legyen ennél több eszünk!

Honunk, *ha csálni nem akarjuk magunkat*, napról napra rendetlenebb állapotba süllyed, sőt nincs már távul tökéletes *disso-lutiótúl*.

Ily esetben kötelessége, legszentebb tisztje a kormánynak, hogy segítsen. S fog is segíteni, higgyetek szavaimnak, spedig mindenáron; minthogy rendetlenségnél, anarchiánál – ó! ke-serves alternatíva – bármily nemű rend mégis jobb.

A kérdés azonban az: miképp fog segíteni? És én e tekintetben azt hiszem, „velünk” szeretné megkísérteni e műtételt legszíve-sebben, és nemcsak becsületes szándékához képest, hanem mert ez legkönnyebb, legtermészetesb és legkevesb munkával jár. Lojalitásánál és azon pietásánál fogva, mellyel minden fennálló iránt viseltetik, míg az ti. másra dűlni nem akar, s noha kezében van a hatalom, s ekképp tehetné, ha akarná, mégsem fogja a „nélkületek, sőt ellenetek”-féle terrorisztikát tűzni zász-lójára.

A kormány efölött, mint én gondolom, úgy szeretne velünk végezni – és ezt is, ha más okból nem, már a kormányzásnak kényelmesebb folytathatása végett is, s nehogy aztán mindig újra s újra perlekedni, sőt veszekedni legyünk kénytelenek –, misze-rint ne maradjon keblünkben tövis, de aggodalamtúl menten, nem állva ugyan, melyféle hazafisághoz oly nagy hajlamunk van, ha bajunk nincs, hanem megelégtülten élhessük napjainkat. – Ennélfogva, mert a jobbféle magyarokat kirekesztőleg csak így nyerheti meg, és azokra, de aztán nemcsak derült, de borult időkben is, csak úgy számíthat, „nemzetiségünket is fogja respektálni, alkotmányunkat is”; feltéve, ha nemzetfügget-lenségi álmainkban vagy inkább hóbortinkban nem állítjuk az egyiket gamókra, a másikat ellenben nem csúfítjuk el valami *gloriosae memoriae sans-culotte*-féle torzképpé, de ehelyett vi-

szont mink is respektáljuk birodalmi összeköttetésünk szövevényeit, mi sokat tilt, mit tenni egyszerűbb viszonyok közt tán szabad volna.

Most Ti a szántóvető boldogítását hordjátok leginkább szíveteken. Nincs ugyan annak általán véve annyi baja, mint Ti képzelitek, vagy azt, izgatásaitoknak valami plauzibilisebb okot adni akarván, a világgal elhíteni törekedtek. – Ámde azért én nemcsak nem kárhoztatom szándéktokat, sőt én is úgy érzek, úgy gondolkozom, s éppen azon vággyal vagyok eltelve, mint Ti. Mert előttem sem az nem ellenok, hogy másutt sokkal rosszabb a szántóvető sorsa, mint nálunk, sem az, hogy nálunk oly igen rosszul még nincs. – Koplalna bár az egész világ s járna mezítlén, azért én mégsem óhajtanám kevesbé, mint ma sóvárgok ez után, miképp Magyarország határai közt ne éhezzenek, ne fázzék senki is, sőt ki nem naplopó, efölött becsületesen szerzett ingatlanán saját fődél alatt egy kis önérzéssel is tekinthessen felfelé, s azt rebeghesse alkotójához: Hála Isten, nekem is van hazám!

A nagy kastélyban lakás, higgyétek el, nem oly nagy éldelet, mint azt tán sok gondolja; mert tudja a bennlakó, ha mint ember csak félig is jó hány van, ki sehogy sem lakhat jól, s vérzik szíve, hogy csak a tizedikének bajaira sem hozhat írt!

Emeljük fel tehát az adózót! Ezt súgja szívünk, ezt súgja eszünk; mi ha együtt jár, bizony áldás lesz abból és soha kár.

Segítsünk rajta, segítsünk magunkon, és dicsőítsük fel ezáltal a hazát, mi nemcsak ellentétben nincs, de szoros láncolatban együtt jár.

Ámde hogy akarjátok ezt végbevinni?

Tán *misericianus* koncepciók által, mikor a szív érzelmektől túlárad? Soha! Mert míg *egy* szerencsétlenre kentek egy kis jótevő napi írt, addig legalábbis *tíz* szerencsésbe öntitek a csalogtalanság mérgét, melynél pusztítóbb népekre nézve nincs.

Vagy tán a kormány tegyen mindent, sőt éppen öfelségének szent személye traktáltassa meg privát erszényéből minden huszonnégy órában kétszer és jól és folyton-folyvást Hunnia minden éhesét? Ez tán csak nem megy?

Vagy Ti akarjátok vindikálni egyedárúlag magatoknak e nemes tettnek végbevételét? De miképp? Tán felizgatott tömegek által, minthogy ily műtételre erőtök nincs? Így sem; mert erőszak – ezt soha ne felejtsetek –, jóllehet győzött, elfoglalt, fogva tartott már egész világrészeket, azért a civilizációnak mégsem fejlesztette soha ki csak legkisebb virágát is.

E szép célt, mely után becsületes embernek nem sóvárogni lehetetlen, csak úgy érhetni el, ha arra több tényező konkurrál, melynek ugyanis legfőbbike:

'Harmónia a kormánnyal',

mely nem áll, mint nem egy nyomorult nyomorultan gondolja, *subjectionalis* megnyergeltetésben, de a fennforgó esetet tekintve azon alapszik, mihez képest sem alulról, sem felülről ne használtassék a szántóvető eszközül. Mert ha izgattatik idelent, 'tudja' mily célok kivívására, éppen oly joggal fogna izgattathatni odafent is, 'tudja' mily operációk végbevételére.

Parasztizgatás inkább kannibálok, mint keresztények közé illik. Jó is eszerint, miképp arra már előre kimondassék a *peccatum mortale* ítélete. Midőn avégett, mihez képest ne maradjon a népboldogítási eszme egyedül bosszantási tárgy, én azt hiszem, kötelessége a

Kormánynak, hogy míglen minden netaláni *de facto*-féle lépéseket az adózó részéről elnyom, ha kell, lesújt, addig egyúttal legnagyobb gondot fordítson arra, miszerint minél előbb érhesse Magyarország közlakossága azon szabad emberi állást el, mely mai időkben, mint szabad Britannia példája bizonyítja, egyedül szolgálhat valóságos nemzeti nagyságnak alapul, s egyedül lehet biztos támasza valamint a fejedelmi székek, úgy a közrend- és csendnek is. – Azt hiszem továbbá, kötelessége

Minden hű magyar kiváltságosnak, hogy azon úton, melyen fajtánk becsületére – mert ez nem mindennapi eset – az adózó sorsának enyhítése végett oly nemesen megindult, Istenért meg ne álljon, de járja azt önmagának legnagyobb hasznára és nemzetünk feldicsőítésére nagylelkűen végig! *Persvadeáljon* balra, *persvadeáljon* jobbra, kit csak lát, s kapacitálja mindegyiknek önmagát, hogy „nincs semmi, mi annyira állna az igazi szabadság útjában, mint a kiváltság”. – S aztán cselekedjék

ezen útmutatás szerint eszesen. – Végre, azt hiszem, kötelessége

Minden hű magyarnak a nép sorából, hogy bizván atyai kormányunk jó szándékában és a kiváltságosok nagyobb része felemelkedett érzetében, tartsa meg nyugodt és méltánylást igénylő állását, és sohase higgyen azon kurtalátású profétáknak vagy ármányos csábítóknak, kik azt hirdetik, mintha egyedül függetlenségért sóvárgó ittas hősiség és vér vívhatná ki a szabadságot; minthogy ezen emberi legmagasb jó, bármennyit hősködtek, s bármennyi vért ontottak is e világon érette már, soha nem volt mégis és soha nem is lesz egyébnek egy kissé tartósb gyümölcse, mint polgári erénynek és férfiúi higgadtságnak.

Így s csak ily modor által érhetni el a kérdésben levő célt, de másképp nem. Midőn általán véve egyedül úgy közelíthetni a most érintett céllal együtt a politika minden egyéb üdveihez is:

Ha nem helyeztetik a hazafiúi kötelesség a jó pajtáság kötelei mögé;

Ha nem szolgál politikában jellemmutatóul ellenzés vagy kormánypártolás, de hazai hűség és polgári erény; s ekképp ha sem az oppozicionális tengely, sem a kormányrúd nem szimbóluma a politikai következetességnek, de ilyest mindig és minden helyzetben a becsületesen és ernyedetlenül végbevitt hazafiúi kötelesség teljesítése képez egyedül;

Ha nem párt a fő cél, de a haza.* És ekképp *in abstracto* sem az opponálás, sem a kormányhatalmi kézfogás nem érdemesít ko-

* Annak bebizonyítására, mily kevesen vannak, kik a pártködön túl, mely őket környezi, még a hazát mint fő célt is látni bírnák, elcönthetlen kritériumul az szolgálhat, hogy nem egy ellenzéki becsületes szál tüstént hazaárulót vél látni mindazokban, kik legjobb meggyőződésükhöz képest, miszerint ekképp sikerebben szolgálhassák a hont, a kormányhoz közelítenek; míg mindazokat, kik valami kis bosszúságból elhagyták a kormányt és az ellenzéki táborban csaptak fel, a legdicsőbb hazafiakul, kik ellen kifogás nem lehet, gondolják az egész világ előtt legméltányosabban kikürtölhetni!

szorúra, de egyedül a magát sem alulról, sem felülről hajtatni vagy éppen sebertetni nem engedő hazafiság; –

Ha nem kevertetik státusszerkezetben a mozgásnak és progressziónak működése az ellenőrködéssel, az oppozícióval össze. És eszerint

Ha ugyanazon egy testület nem gyakorolja mind a vezetésnek, mind a kontrollnak szerepét egyszerre; –

Ha nem az indítványozó és félig folytató, de a sikerrel bevezető nyer tapsot; –

Ha értelem ad a dolognak irányt és nem tömegek;

Ha nem fityeg, sőt mindig kellőleg meg van az illetők kezeiben húzva a követelések húrja, ámde szétpattanásig soha meg nem húzzatik az; –

Ha közhaszon az A, saját haszon a B, és nem viszont; –

Ha a nemzeti örök nemcsak mindig mint félszeműek egy oldalról, ti. felülről látják a mennydörgések keletkezését, noha néha még felhőcskék is alig vannak az égen, de azt is észreveszik, amikor más oldalról, ti. alulról mutatkozik vész, és rázkódásnak indul a haza.

És még szám nélküli *ha* és *ha*, miket mint természetajándékot senki a világra nem hoz, mik az országlat szövevényes tudományát képzik, és miket részben bizony néha még a bölcsebb is teljesíteni mulaszt, a botor, az elbizott pedig rendszerint summásan felejt.

[A PÁRTOK ELFOGULTSÁGAI EGYMÁSSAL ÉS A KORMÁNNYAL SZEMBEN]

„No s hát? Valjon e hosszadalmas s annyi ismétlésekkel teljes és mégsem kimerítő értekezésből mi az erkölcsi tanulság?”

Ha ezt eddig kimutatni nem voltam képes, ám újra megpróbálok, s addig fogom megkísérteni, habár más alkalommal is, míg vagy megértik, vagy eláll szavam.

Én körülbelül ezeket mondtam, s most ismétlem:

A magyar vér igen közel áll azon ponthoz, mely körül veszte vagy üdve forog.

Kötelessége tehát minden magyarnak résen állni, miszerint ne elveszés, hanem üdv legyen vérünk sorsa.

Üdvöt hazánkra az ellenzék mint ellenzék, most nem hozhat: mert most nem mutatkoznak az egybekeverési és idegen nedvvel eltöltési szimptómák, mik ellen negáció volna leghathatósabb gyógyszer, oly aggasztólag, mint végveszéllyel fenyeget az, ha mozdulni nem akarnánk, s mielőtt késő lenne, a pozitívítás mezején nem aratnók a politika mindazon javait, melyek egyedül képesek gyöngé népből elővarázslani erős nemzetet.

A kormány a mozgalom, a reform élére állott.

Itt van ideje tehát, hogy minden magyar e célt tehetsége szerint elősegítse.

Az illetők részének ehhez képest tekintetet érdemlő ellenzéki osztályba szükség alakulnia. Mert oppozicionális ellenőrség nélkül a legjobb cél is vajmi könnyen viseli az önkény színét vagy ha ezt nem is, csaknem mindig magán hordja az éretlenség szagát.

Az illetők sokkal nagyobb, pezsgőbb részének azonban idővesztés nélkül a progresszió, a reform mezejére lépni kötelessége; s nemcsak azért, mert egyedül e műtétel ránthat minket irtózatossá hátramaradásainkból ki, hanem szintoly erősen azért, mihez képest a kormány e célzatira ne csak hideg vizet ne öntsünk, sőt éppen ellenkezőleg, azt nemes szándékiban tehetségünk szerint olyannyira segítsük elő, miképp aztán karöltve s ekképp minden rázkódás nélkül lássuk elvégre felbátorodni hazánk egén azon minden önkénytől tiszta nemzeti és alkotmányos kifejlést, melyet házassági viszonyinkban elérhetünk; melyet, minthogy a kölcsönös méltánylat sarkalatán alapszik, töltünk egy jobb kedély sem fog irigyelni; s mely egyedül képes, midőn egykori jóvendőnkre nem egy reménysugárt derít, a közbirodalmat a hatalom azon tökéletes fényfokára emelni, melyre integráns részeinél fogva oly könnyen emelhető.

És a konzervatívek?

A konzervatív tábort én éppen oly jól ismerem, mint az ellenzékit. És azért ezennel deklarálnom, sőt mint becsületes ember kinyilatkoztatni köteles vagyok: hogy valamint tétova nélkül kimondám, miszerint nézetemhez képest legtöbb pezsz-

gőség és *resurrectionalis* erő az ellenzékiek közt rejlik: úgy tökéletes meggyőződésem szerint legtávolabbról sem mérkőzhetik – legyen *respectabilitás*ban, legyen gyakorlati státustudományban, legyen részrehajlatlan igazságszeretetben – az ellenzéki tábor a konzervatívokkal; midőn valóban nem volnék képes elhatározni, melyik pártban létezik több elfogultságtúl ment igazi hazaszeretet, őszintébb honi hűség s valódibb ragaszkodás nemzetiség- és alkotmányhoz; de azt jól tudom, hogy mind az egyik, mind a másik párt, hála Isten, általán véve, meglehetősen el van látva ezen kellékekkel, s csak véleménymúltánylatban állnak a konzervatívok az ellenzékiek fölött; minthogy, én legalább, egy konzervatív részéről sem hallottam soha is az egyetemes ellenzéki testületre kiáltani anatémát, midőn nem egy ellenzéki, tán hazaszereteténel (!) fogva, *toties quoties* az egész konzervatív pártiakra mint mindannyi megvesztegetett hazárulókra nem áttal *'in Bausch und Bogen'* szórni kígyót-békát; mi oly méltatlanság, melyet valóban még gyermekeknek sem bocsáthatni meg, de egyedül örülteknek nézhetni el.

Ne gyengítsük, ne rontsuk kölcsönös hitelünket, valóban ne! Mert hiszen ha nem vagyunk is egyvéleményűek, magyarok maradunk azért mégis mindnyájan, mit soha nem kellene felednünk; és legyünk meggyőződve, hogy valamint éppen nincs becsületes, értelmes, sőt rendkívül kitűnő férfiak híjával az ellenzék, szintűgy számlál soraiban a konzervatív párt is nem egy jeles főt s nem egy buzgó hazafit, kikkel minden nemzet büszkélkedhetnék.

A baj azonban kettő. Egyik az:

Hogy midőn az ellenzékiek közül nem egy törne ma ki nyílt forradalomra, ha ennek csak valami kis nyitját látná, úgy viszont valóban több konzervatív van, mint egy, ki ha bírná, a magyart még Verbőczy mögé tolná vissza. – A másik baj pedig az:

Hogy bizony mind az egyik, mind a másik pártban van pedig tolerált, sőt figurázó – mert hiszen e tengely körül forog a baj – egynél több rossznál rosszabb szagú selejtes.

Szorul a jobb ember keble, ha a kormánynak becsületes haladási tendenciáit ismeri, s másrésről azt is tudja, hogy a konzer-

vatívák jelesbjei szintúgy akarnak nemzeti és alkotmányos vágások közt haladni, mint az ellenzék jobbjai, s hogy mégis, dacára ezen olyannyira engesztelő körülménynek, úgy áll az ellenzéki tábor a kormánynak átellenében, mint Cerberus, az érintett két tábor, sőt tán jobban mondva 'had' pedig egymással szemközt úgy, mint két élével olló.

Valóban csügged ennek meggondoltán a jobb ember! Azonban korántsem annyira azért, hogy ez így van, mert ha ez *másképp nem lehetne*, ám *elszánná* magát az okosabb körülményeinkben is azon meg nem szűnő perpatvar közt tengeni, mely az emberi nemnek, miután leesett egykori magasságáról vagy kiesett a paradicsomból, ahogy tetszik, oly általános osztályrésze lön; nem, ezért nem csüggedne az okosabb, mert közönséges sors; de azért zsugorodik keble össze, mert ez oly *könnyen másképp lehetne*, mint van, s ekképp az, ki, mint én, ezt érzi, látja, sőt bizonyosan tudja, tantaluszi kínokat szenved!

S ugyanis miért nem egyesülnek a kormány célzatira a két párt jobbjai pedig részben: ellenőrileg; nagyobb részben azonban, nehogy a haladás eltörpíttessék: pártolólág, elősegítőleg? Valjon miért nem történik ez?

Hisz lehető legnagyobb sikerre ennél nem kellene több!

S mégsem történik! Ámde természetes, hogy nem történik; mert az ember, noha korántsem magasztosb lény, sem nem patkány, azért mégis oly felette gyarló valami, mely néha annyira tüzeltetik hiúság, szenvedély, önérdék és másokon zsarnokoskodni akaró ármányok és ármányocskák tarka serege által fel, mihez képest ha ily alkalommal esze és okossága elhagyja őt, bizony még állatoknál is otrombábbul cselekszik, melyeket legalább az ösztön és az, hogy ambíciótúl mentek és az ittasság annyiféle nemeinek nincsenek kitéve, soha nem enged bizonyos vágásokból kitörni; midőn a lázas, szenvedelmeinek parancsolni nem tudó emberi s *kivált asszonyi* állat (!) sem célt, sem törvényt nem ismer.

Ha egy kissé feleszmélünk vagy inkább, ha egy kissé mélyebb analízisbe akarjuk venni rokon- és ellenszenveink okát, melyek emberek közt mindenben oly nagy szerepet játszanak: kénytelenek leszünk bevallani, hogy bizony néha egész szimpá-

tiánk oka, mellyel valaki iránt viseltetünk, nem egyéb, mint si-ma rózsaszínű bőre és jó pofája; midőn nem egy iránt csak azért érzünk némi antipátiát, mert sovány vagy orra hosszú.

Dolgokkal, eszmékkel nincs különben. Minek következtében az, kinek törekvése vagy tiszte: emberekkel egyet s más meg szerettetni vagy éppen bekapatni, ha életre való esze van, mindig azon fog törekedni, miszerint mennyire csak bírja és lehetséges, oly színbe állítsa s oly ízlés szerint tálalja ki az illető eszméket s dolgokat, hogy azok ellenszenvet vagy éppen iszonyt ne okozzanak.

És ha ez kicsiben áll, annál inkább van helye nagyobbakban.

Márpedig magyar politikánkban, ha az igazat meg akarjuk vallani, két oly kitétel van, mely egyedül elég: valamelyik oldalon ilyféle most érintett ellenszenvet, sőt iszonyt gerjeszteni. Ez ugyanis:

Az „ellenzéki” függcímer a kormánynál; a „konzervatív” viszont az ellenzéknél.

S igen természetesen. Mert ugyan mily szimpátiát érezen a kormány oly párt iránt, mely függcímerénél fogva szoros kötelességének hiszi, hogy minden kormányt ellenezzen, sőt ha bírja, legázoljon, politikai elmezavaránál fogva pedig arrúl van meggyőződve, mihez képest neki kell mindennek állni élén, mi egyenesen annyit tesz: lépj le helyedrül, kormány, hadd üljek oda én; s kérdem, valjon miképp érezen viszont az ellenzék a konzervatívok iránt nagy szimpátiát, ha függcímerüknél fogva, mely körül ez utolsók állnak, némileg fel van jogosítva az ellenzék – mert *a potiori fit denominatio* – azt hinni, hogy a konzervatív tábor, *plus royaliste et plus conservatif que le roi même*, legfeljebb csak oly arányban szeretné mocskaiból kitisztítani a recsegő vén magyar feudális erő(?) -müt, spedig minél későbben, mint teszem 10 áll 1000-hez; holott az ellenzék jelesb része – s ebben tökéletesen kezet fogok vele – oly erősen hiszi, mint $2 \times 2 = 4$, hogy a hazát, melynek felüdülése előtté fő szempont, csak úgy menthetni meg, ha a mentül előbb munkába, sőt életbe menendő javítmányok úgy állnak ahhoz, mit konzerválni kell s lehet, mint körülbelül 100:10-hez? Bizony sem a kor-

mánynak az ellenzékhez, sem az ellenzéknek a konzervatívokhoz nagy hajlama, nagy rokonszenve ekképp nem lehet!

Sokan ezen eszmét légből kapottnak fogják tartani, s hogy nem áll az, miképp oly kicsiség, mint egy 'pártnevezet', annyira képes volna kézfogást vagy legalább együttműködést hátráltatni vagy csak nehezíteni is ott, hol egyébként elvekben és politikai eljárásban nem létezik egyesíthetlen elágzás.

Spedig mégis úgy van. Miről ki-ki felette könnyen szerezhet magának tudomást, ha szántszándékkal nem akarja ignorálni, legyen aztán ellenzéki, konzervatív vagy szorosán kormányi, hogy az őszintéskedésnek nyíltabb óráiban, mikor férfiú férfiúnak s hazafi hazafinak kitárja keblét, bizony igen kevés oly politikai *abyssus* mutatkozik az érintett három színezet jelesbjei közt, melyen egy kis jó akarattal ha nem is átugrani, legalább át-mászni vagy azt minden halálos veszély nélkül *usque ad felicitiora tempora* kikerülni ne lehetne; holott, ha diplomatikai állásban vagy csak oly politikai discussiók alkalmával is, melyekben egy kissé többen vesznek részt, ki vannak tűzve az illető zászlók, és harsog a pártok tárogatója s trombitája, vagy megperdül a dob: tüstént nem ismer egyik a másikra többé, de a hazafi sorsosa helyett ellenséget, sőt vajmi könnyen még hazagyilkolót is vél látni a más pártiban vagy kormányemberben, s viszont.

Ki a pártok természetét, ha ezek nincsenek is rendesen organizálva, csak egy kissé ismeri, nem fog állításom valóságán kételkedhetni. S ugyanis, mert közönségesen, sőt éretlenebb politikai körülmények között mindig pajtáság képzi a pártok fő alapját, mihez ha kacér izgatása járul a szépnemnek, mely csak kivételképp tudja megkülönböztetni a fejességet a jellemtől és az ujjhúzási viszketeget a hazafiságtól, bizony még a legbecsületesebb ember is, házi vagy egyéb körülményei- vagy csak álszégyentől is, mely néha a pártok legerősb ragasztékát képzi, lábairól verve, rendszerint azon angol szerepét játssza, ki az ismert anekdota szerint hosszú politikai pályájának végén elismerte, hogy ezer eset között, mikor egyébként meggyőződése ellen mindig pártjával szavazott, csak egyetlenegyszer voksolt ellene, és éppen akkor, mint később átlátá, véletlenül nem volt igaza.

Vajmi teoretikus szójárás is ehhez képest, magyar kifejlésün-

ket tekintve, azt mondani: „várjunk csak, hadd lássuk előbb, mit talál ki a kormány”, s aztán álljunk hozzá viszont, amint ti. ínyünk szerint cselekszik vagy ellene.

Azért teoretikus pedig az efféle, magában igen plauzibilisnek látszó szójárás, mert oly független emberek, mint amilyek az ily szerepviselésre volnának szükségesek, sehol a világon nem teremnek minden fán, Magyarországon pedig oly ritkák, mint fehér holló; de felette kevés kivétellel, annyian ahányan mindegyik, tudva, sejdítlen, bizonyos pártnak tábornoka, hadnagya, közvitéze vagy legalább valami válogatottabb (!) pajtáság híve vagy kamarillák hőse vagy apródja; mihez képes többé-kevesebbé mindegyik *előre* le van kenyerezve, le van kötve már, úgyhogy mikor fel-felmerülnek a külön kérdések, nem úgy szólnak és cselekednek, mint szívük készti, eszük súgja, hanem úgy, mint adott szavuk követeli, mint pártkötésük parancsolja; mert másképp téve, midőn a leggyanús színbe állítják s ekképp nullifikálják magukat, egyenesen az *apostasía*, sőt a legocsmányabb *desertio* bélyegét sűtik homlokaikra. Honnét aztán nem csuda, ha a pártzsarnokság nem egy '*soi-disant* függetlent' tesz vajmi szánandó rabbá, ki a legédesb szabadsági álmok közt mindentűl, a vezérnek komolyabb képétűl, sőt még a szalonok kis büntetéseitűl is függ és retteg, csak beltükrétűl és önmagátűl nem.

Nézzünk körül. Verbuválás, politikai halászat tölti be legtöbbször huszonnégy óráját. Úgyhogy a pártokon kívülieket, kik sejtve vagy sejdítlen nem volnának valamiképp már előre behálózva, ujjaikon is el tudnók számlálni, miképp, mint mondtam, a hon üdvét egy ilyféle független, mindenesetre igen keskeny falanxtűl várni, mely majd csak a kitalálások után határozza el pro vagy kontra magát, nem is egyéb, mint a legteoretikusabb ábránd.

Sokakban, nem kétlem, botrányt fog szülni ezen jöllehet az életbűl kölcsönzött kép, spedig nemcsak azért, mert a legtöbb, noha függ spedig mennyire függ, mégis egészen függetlennek hiszi magát, hanem főként azon ok miatt, mivel állításombűl azon következmény látszik folyni, mintha nézetem szerint vala-

mi 'ignota' dologra, mielőtt ti. még ismeretes volna az, előre le kellene kötni az embernek magát.

Ámde nemcsak nincs ez így, de éppen megfordítva áll. Mert hiszen mit vetnek most a konzervatívek leginkább az ellenzékiek szemére? Azt, hogy még távulról sem ismervén a kormány célzatit, már előlegesen mint igazi rabszolgák lekötik magukat mindennek ellenzésére, és ha ezt nem bírják, legalább mindennek lehető legnagyobb megzsibbasztására vagy zűrzavarba hozására, mi a kormány részéről jő. Igen, de kérdem, mit vetnek viszont az ellenzékiek a konzervatívek szemére? Éppen hasonlót. Hogy ti. a konzervatívek szintén anélkül, hogy bizonyos tudomásuk lenne, mit, mikor és mennyire akar tenni a kormány, lekenyerezett, megvesztegett *mercenariusok* s parazitákként kitért szájjal várnak, mindent bekapandók, mit abba a kormány befeszíteni, becsúsztatni vagy becsepegtetni kegyesen fog.

És valóban általán véve bizony körülbelül e véleménnyel viseltetik az egyik párt a másik ellen; mi ha a legvastagabb *auxesis* ecsetével van is festve, s egyébiránt az ellenzék véleménye e konzervatívekről sokkal igazságtalanabb, mint viszont, mert a konzervatívek csak mégis jobban vannak arról informálva, mit akar a kormány, mint az ellenzékiek: azért az előre behálózás, felcsapás és végképpi megkötés, vagy más szavakkal, az 'ignota dolognak' előleges félrevetése vagy előleges elfogadása – mitül, jöllehet ebben ő maga tán legerősebben szerepel, tudom, irtózatossan borzad vissza nem egy – olyannyira van nálunk napi-renden s annyira képzi a magyar *status quót*, hogy valóban nem tarthatám szükségesnek ennek bebizonyításaul csak szót is veszteni, s nagyon igazságtalanul viseltetnék irántam az, ki ilyesért vádolna; mert én éppen ellenkezőleg azt állítom, hogy ez nincs jól, ez nem maradhat így!

„Mily kontradikció!” Így fognak erre felkiáltani. „Egyszer azt mondja, véleményelhatárzás végett bevárni akarni előbb a kitalálást, teoretikai ábránd; majd pedig torzképet csinál azon *status quóból*, melyhez képest úgyszólván mindegyik valami pártnak híve már.”

Én azonban azt mondom: nem kontradikció biz az; de itt lé-

tezik azon gyengéd árnyéklat, melyre politikában, ha célt érni akarunk, nem figyelmezhethünk eléggé.

S ugyanis én azt állítám, hogy oly falanx, mely csak kitálalás után fogna hajlani jobbra vagy balra, legjobb esetben is oly igen keskeny lenne, mihez képest az ilyestül nem lehetne felfüggeszteni a hon javát.

Ebből önként foly, hogy én is oly pártok előleges alakulását tartom szükségesnek, melyek aztán elég pondussal is bírjanak a hon javára felbiccenthetni a mérőserpenyűt.

Az én nézetem csak abban különbözik – és e tengely körül forog az érintett árnyéklat – a mai pártok *status quo*-jának véletlen vagy szántszándékos kiképzésétől, hogy míg az ellenzék tábora fölött egy *irreconciliabilis* gyűlölet leng a kormány ellen, mely mindent elfullaszt, még az illetők hazaszeretét is – mit, ha keblükbe nyúlnak, nem lesznek tagadni képesek –, addig, ha nem csalatkozom, a konzervatív táboron egy *nullificatiói* eszme vonul végig, mely minden ellenzékire volna alkalmazandó; úgyhogy számos kivételt ide nem értve, mind az egyik, mind a másik párt egy kicsit igen nagyon is el van előre határozva már – és ez ellen tesztek kifogást –; az egyik, hogy visszalök mindent, bár kész Eldorádót, ha az kormánytól jó; és miért? mert kormánytól jó; a másik, szórúl szóra így, a legüdvösbet is; és miért? mert az ellenzék hozta fel.

Est modus in rebus; sunt certi denique fines sat.; alkalmazzuk ezeket ide is, s önként fel fog előttünk tűnni minden hosszas szóvesztés nélkül azon árnyéklat, melyről szólék. Mert hogy az ellenzék ne legyen előre elkészülve a kormány minden lépéseit bonckés alá venni, vagy azon pártbeli, melyre a kormány támaszkodik, ne érezzen előre hajlamot célzatait előmozdítani, azt alkotmányos gondolkozó ember nem fogja soha is kívánni.

Ha nem a párt volna legfőbb szempont, de a haza, s a párt csak eszközül szolgálna a hon felemelésére: akkor tüstént másképp állnának a dolgok.

Az ellenzék, s éppen mert ellenzék, s ekképp működése mindig kellemetlen, néha még gyűlöletes is, oly jó hangulatba iparkodnék magát a kormány irányában tenni, miképp soha ne sért-

sen, és ezáltal is sikerebben megóvjá a hazát minden sértéstől; –

A konzervatív párt viszont, minthogy a kormány rá támaszkodik, a kormány pedig reform, progresszió mellett van, legelőször is oly színbe törekednék állítani magát, mely minthogy a reform, a progresszió színét Magyarországon szinte ki-ki szívesen viseli, többeknek tetszhetnék; s aztán, ha – mert alkotmányos s e fölött igen féltékeny nép vagyunk; de hiszen sokszor meg is csaltak – ha egy kissé erősebben kitárná legalább jobbainak azon tulajdonát, melyért mint kezes állhatok be, hogy azért, mert késznek nyilatkozik lojaliter és eréllyel támogatni a kormány nemzeti és alkotmányos tendenciáit, még el nem alszik, lábairól pedig soha nem engedi leveretni magát; mi szinte nevelné e párt tekintetét honunkban, hol fájdalom – oly sok eszes ember közt annyi pimasz is van, kinek fejében 'honi hűséggel' nemigen fér egybe 'kormány iránti lojalitás'.

'Jó hangulat és éberség minden oldalról': ebben van az egész titok; mert a többi önként fejlődik magátúl.

[A KONZERVATÍVOK ÉS A KORMÁNY ÖSSZEFOGÁSA A KÍVÁNATOS]

És most legyen szabad bevégezésül némieket még személyemről felhoznom.

Én az ellenzék tagja nem vagyok, noha igen fáj lelkemnek az ellenzék számos tagjával, kit igen becsülök, kezét fogva és karöltve nem járhatni egy úton honunk javára. Ámde hiába, én az ellenzék szükségét most nem látom oly sürgetősnek, mint sürgető a mentül előbbi reform és progresszió, s azért másoknak hagyván át az ellenzéki működést, én teljes erőmmel a progressziónak, a reformnak mezejére sóvárgok lépni, mit azonban az ellenzék táborából teljességgel nem eszközölhetek, mert felforgatott tervezetben én nem tudok venni részt; annál pedig körülményeink között nem létezhetik felforgatottabb tervezet, mint mikor a fejedelem vagy a fejedelemnek szent akaratával istápoló kormány lép a reform, a progresszió mezejére, és ezen

avégett viaskodik az opposzió vele, hogy a reform, a progresszió zászlóját ő ragadja kezébe.

A konzervatív táborba jelen körülmények között lépni, mint érintém, nincs hajlamom.

Nekem tehát személyemet illetőleg ugyan mi marad hátra most, most; miután Magyarországon minden embernek valamire csak el kellene határozni magát már?

Én tán egy harmadik pártnak vethetném meg alapját? Erre azonban nincs vágyam. Legelsőben is nincs azért, mert ez a konzervatív pártot gyengíthetné, mi legtávolabbról sem lehet célom, miután a konzervatív párt a kormányt támogatja, politikám fő tengelye most pedig a kormány támogatása, s tisztán áll előttem, mint ezt e röpirat kezdetén érintém is, hogy hazánkban minden sarkaiból dül, ha most a kormány becsületes célzatnak dacára az ellenzék többségre vergődhetnék fel, mit én mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak néznék. Legfőképp nincs vágyam egy harmadik párt alakítására pedig azért, ha volna is e műtételre *tehetségem*, mit kereken tagadok, hogy van; mert azon párt, melyet én alakíthatnék, egyedül a reform, a progresszió zászlója alatt állhatna, ámde ezt maga a fejedelem tűzte ki, mikor az illetőknek a közlegények soraiba illik vonulni vissza.

Nekem tehát nem marad egyéb hátra, mint szinte visszavonulnom, s addig, míg erőm engedi s szolgálhatom a hont, szorosán azon új hivatali kis körben forogni, mellyel legközelebb megtiszteltetém.

Ha volna párt – s ugyan miért nem képezhetné magát a konzervatív ilyessé, miután, mondom és még egyszer mondani fogom, *opposzió* és *progresszió* körülményeink között haladási siker hihetőséggel egy zászlón nem állhat, egy harmadik pártnak alakítása divergenciáink között pedig igen veszélyes lehetne, s ekképp csak annyiban volna tán hasznos, ha kis számra redukálva, mint egy új tényező, a politikai eszmék *rectificatio*jára szolgálna – ha volna egy párt, ismétlem, s ugyan miért ne lehetne a konzervatív azzá, mely soraiban mustrát tartva, bár meg-hagyná is zászlóján a konzervatív címet, ha tetszik, de efölbe sokkal kiáltóbb betűkkel még ezeket is tétetné:

'Reform, progresszió nemzeti és alkotmányos vágásokban, engesztelődés minden hazafiak iránt s mindenekfölött erkölcsi és társadalmi tisztaság' – s ha kivált az ekképp reorganizált új testület sokra figyelmeztető zászlójának becsületére is cselekednék mindig: én valóban azt hiszem, hogy bizony sok becsületes ember állna sorba alája, midőn nem tudom, magam is nem csapnék-e fel közvitézül!

Honunk pillanatai nemcsak drágák, de én azt mondom, már meg is számítvák.

A királyi szék egyrészről az, mely körül egybeseregelve menthetjük meg felforgatástul a hazát, midőn egyedül oly hazafiak egyesülése adhat annak igazi életet s erőt, kik elkülönözvén maguktul minden szélsőséget s túlzást, megalkusznak mindennel, csak a becsülettel, erénnyel és tántoríthatlan hazafisággal nem. Egyesüljünk tehát, tiszta szándékú hangulattal s alkotmányos éberséggel, a fejedelem széke körül oly testületbe, mely lehető akar, s ekképp sem önt hideg vizet honunk kifejlett haladási szellemére, mert ezt elnyomni többé nem lehet, sem nem tűri, hogy az elfásult vagy dühösségre felhevült hazaszereget égő kanócot vessen honi institutióinkba, mert hiszen ily hóbortot bizonyosan *sine nobis* el fogna nyomni más.

A fejedelem s kormányának legjobb célzatit meg lehet zsibbasztani, meg lehet akadályozni. Ehhez nem kell sok. Ármányos ész, aktivitás és egy kis rosszakarát elég konkolyt bír hinteni bármily jó mag közé. – De nagyobbyszerű, tartós és ingadozás nélküli jót teremteni a fejedelem, a kormány leghathatósb pártfogása nélkül lehetetlen, ne felejtjük ezt soha; s ezért elkerülhetlenül szükség egy ilyféle „független” testületben egyeülni a fejedelem széke s annak megbízottjai körül.

Szélsőségek soha nem vezetnek célhoz. S igen természetesen; mert ha egy rész mozdulni nem akar, a másik pedig alkucozni nem, ugyan lehet-e ebből elvégre más, mint civakodás, s innen polgári háború, s innen *de nobis sine nobis*?

A megcsontosult konzervatívek, honunk azon *antediluvianus exemplárjai*, kik a világ kerekeit megakasztani hiszik és semmi-ben nem akarnak mozdulni, éppen oly nagy bűnösei honunknak, mint azon kuruc-féle *selenisták*, kik a francia forradalom

hőseit vagy tán Rákóczit, sőt honunk apróbb szenteit s mártírait látszanak venni követésre méltó ideálul, s többet lakván a holdban, mint e földön, csak holdkóros eredményeket bírnak hozni e hazára.

Ezen szélsőségek, ezen kinövések, melyek egyébiránt egy oldalon napról napra kevesednek a honban, más oldalon pedig, noha szaporodásban vannak tán, de mégis egy igen kis frakcióra redukálhatók, soha nem engedik, de mindig lehetetlenné fogják tenni a haza kellő felvirágzását. – Honunknak *ab incunabulis* mindig ez volt baja. Számuk aránylag igen csekély, de azért mégis untig elég mindennek megsibbasztására, mindennek zűrzavarba hozására. Mert egyetlenegy makacs 'Sohamozdi' is képes, mint a mindennapi tapasztalás mutatja, ezrek vágyát megakasztani; valamint nem kell több, mit szinte mindennap látunk, egy-két elhatározott dühösnél, ezeket *intimidálni* s mindenfelé úgy hajtani, mint birkát.

Ezektől tehát végképp elibertálni kell magát a magyarnak, ha üdülni akar.

Ámde erre törvényeink nincsenek. S egyébiránt kár is volna ilyféle politikai bűnöket, melyeknek alapja tán sokkal többszer 'igen', mint 'nem', a legtisztább szándék, törvények által büntetni akarni. Ilyesek körül egyedül rektifikált nézetek, hazai kötelesség és erkölcsi bátorság* segíthetnek, melyeket ehhez ké-

* Azon számtalan falláciák közül, melyek, mint alkalmasint a *boa constrictor*ban is az egyszerre lenyelt szarvas: emésztetlen voltukban fekszenek gyomrán a magyar közönségnek, mellyel legközelebbi időkben egyszerre oly borzasztólag sokat bekapattak némi országos „ezermesterek”, tán egy sem zsibbasztja még józanabbak ítélőtehetségét is annyira, mint a férfiúi bátorság körüli eszme.

Így például, ha valaki 'árnyékátúl meg nem ijed', előtte nem nagy dolog a kettősrei kiállás, s általában sem nem fél, sem nem rémül meg egykönnyen, az már magát 'bátornak' véli; és előlött a legtöbb még azon édes illúziókban is ringadoz, miképp, 'hahogy kellőleggel van látva az efféle *ingrediensszel*, ezáltal a férfiúi méltóságnak legnagyobb fényében is ragyog már!

pest mint a politika legnagyobb kincseit, minthogy egyedül ezek távolíthatnak el idegen beavatkozást, minden hű hazafinak megszerezni és magában kifejteni legszorosabb kötelessége. Úgyhogy mindinkább izolálva leljék magukat, valamint a megcsontosult pangók, úgy a lobba-lázba hajtók is; és az legyen egész büntetésük Voltaire szerint – ki egy janzenistát arra kárhoztat, miképp bizonyos molinistának naponként megtisztítsa eszizmáit; ezt pedig arra, miszerint annak mindennap bevigye rendesen reggelijét –, hogy a két extrém, mely sehol nyugpon-tot nem lel, és saját szűk ciklusában sem találhat fel különös mulatságot, úgyszólván erkölcsileg arra legyen kényszerítve, mihez képest például a kommunizmussal szaturált az engedni nem akaró kevély oligarchával játsszék *piquet*-et; a politikai

De nem áll ám így a dolog! Mert legelsőben is, vajmi sokszor mutatkozik az anyagilag vagy inkább „állatilag” vitéz legnagyobb erkölcsi *poltron*nak, ki ágyúnak menni tán kész, ámde viszont egy szennyes diákocska pisszegésétől is szinte hasmenést kap. És aztán azért nem áll a fenn érintett dolog, és azért nevetséges a bátorság miatti elbizakodás, mert az anyagi bátorság csak oly kiegészítő része a férfiúnak, mint bőre, mely igen fényes lehet ugyan, de azért oly *conditio sine qua non*, mely nem lehet büszkélkedési tárgy, kivált miután ellentéte: gyalázat, szégyen, lenyúzott állapot!

Egyedül az erkölcsi bátorság: a „*justum et tenacem sat. non civi-um ardor sat.*”-féle érzet emeli az embert állat fölé. Mert anyagi bátorságot tekintve nincs ember, kinél ne volna merészebb a hörcsök, vakmerőbb a légy, szemtelenebb a patkány és vitézebb a vadkan, sőt a veres posztót megpillantott tunya bival is.

Honnét aztán még a legbátrabb *duellans*nak sincs, ha e kvalitás egész értéke, pöffeszkedni oka; mert ezen lidérci kvalitásnak dacára, mégis a világnak erkölcsileg leg*poltron*abb és megvetésre leg-méltóbb teremtménye lehet; valamint még az erkölcsi bátorság is rossz alkalmazás által bűnné válhatik, ha például valaki – ez pedig most szinte prototípusa számtalan serdülőinknek –, mert hiszen „semmitül sem fél”, attúl sem retteg, bárdolatlan kezekkel dulong-ni nemzeti testünk még olyannyira gyöngé testén!

holdkóros pedig tán valami hason mászó 'status-quó-istával egy barátságos „*mariage*”-t, egy népizgató valami udvari *adulatorral* járja el a menüettet; egy haladó terrorista egy haladni nem akaró terroristával játsszék továbbá *écartét*; a forradalmi az abszolutistával sakkot s így tovább; spedig mindaddig, míg becsületes kézfogás, gyakorlati eljárás és ernyedetlen hazafiság által nem emelkedik ki bajaiból honunk oly magasságra, melyet vérünk józanul cselekedve bizonyosan elérhet; mikor aztán az efféle kártyások, táncolók és sakkozók *pro aeterna rei memoria*: vagy valami *Kunst-Cabinet*be állíttassanak ki, vagy valami „honi vállalat gyámolítása végett” pénzért legyenek mutogatva.

[POLITIKÁM BIZTOS, SIKERE BIZONYTALAN]

S most végül még ezeket:

Jó darab idővel ezelőtt, mikor egy, azt hiszem, igen tiszta szándékú hazafi s egyébiránt jóakaróm politikai eljárásomat rostálgatná, soha nem tudta, vagy nem akarta felfogni, miért nem volnék én jelenleg is ellenzéki, miután ő – ki azelőtt nem volt az, de azzá „tudja miért”, csak később lett – legkisebb változást sem bír észrevenni azon szisztéma között, mellyel a kormány minket magyarokat illetőleg azelőtt járt el, és mely szisztéma szerint most cselekszik.

Márpedig ez oly fordulópont, mely egész politikámat sarkai-ból dönti, ha csakugyan igaz, hogy a kormány most is azon szisztémát követi irányunkban, mely szerint cselekedett azelőtt.

Az érintett hazafi barátom akart is e tekintetben, mint monda és mint kifejezé magát, ellenem írni; de ezt „kíméletből” nem tevő.

Kértem: ne kíméljen; mert korántsem fekszik szívémen anynyira az, hogy ellenem senki ki ne keljen, mint a valónak kitüntetése, mi nélkül nincs ránk nézve üdv.

S valóban, ha van politikánk mezején kérdés, mely a tisztába hozatalt megérdemli, ennél fontosabb nincs.

Ámde ő kímélt. Mit bizony restellek, mert most én nem kí-

mélhetem őt, miután remélem, ő is elibe teszi a valónak kitüntetésével oly szorosan egybefüggő közjót személyes érdekeinek, személye kímélésének.

És azért ünnepélyesen felszólítom ezennel öméltóságát: álljon ki a síkra, s ne kíméljen se engem, se magát.

Addig is azonban, míg e kesztyűt felveendi a tisztelt hazafi, és felvilágosításain okulhat a közönség, kettőt vagyok itt előre-bocsátani bátor.

Először: hogy vajmi sok ember nem veszen valami kisebbet könnyen észre, de csak akkor eszmél fel, mikor idegei erősebben rázkódnak meg, és szinte bedűl a ház. – Így bizony magyar politikánkban is megbocsátható, ha kivált azok, kik később vagy inkább „egy kicsit későn” avatkoztak abba, valami szisztémaváltoztatást nem vehetnek észre; hiszen gyógyszer is van akárhány, ki csak akkor tud valami betegben, kivált ha azt más orvos gyógyítja, javulást észrevenni, mikor az már a verbungost járja, de előbb nem. Így van köztünk, magyarok közt is nem egy státusférfiú, ki éles eszénél fogva – noha már diplomatikai nyelvvé vált a magyar, minden három évben rendesen megtartatik az országgyűlés, és konstitucionális és haladási kérdések körül kápráztatólag úgy állunk az előbbi sötét időkhez, mint 100:10-hez – csak akkor fogná tán kegyesen észrevenni a kormány jobbra változtát, ha például statáriumot tartatna minden horvát fölött, ki huszonnég óra alatt magyarul nem beszél; ha nem tekintve az örökös tartományok, sem a magyar zagyvahun néha olyannyira szétágazó érdekeit, mindent taposna és gázolna, mi nem magyar; s kivált ha magát a magyar ellenzéknek bizonyos frakciója által megnyergelni hagyván mindent megkönnyítve, mit ez ábrándjaiban parancsol sat. sat.; igen, nem egy, de számtalan magyar státusbölcs alkalmasint csak akkor, ha mindez és ilyes megtörtént, volna kegyes észrevenni: hogy a kormány előbbi szisztémáját érdekünkben (!) egy kissé megváltoztatta!

Másik pedig, mit a tisztelt méltóság és barátom tekintetében itt felhozni akarok, az, miszerint megkérjem: lenne szíves és világoztatna egyúttal azt is fel, valjon mily meggyőződés és mily terv szerint járja ő politikai pályáját, és inkonzekvenciával en-

gem hogy vádolhat; ő, ki éppen oly idős s oly független, mint én, s nálamnál annnyival tehetősb, s mégis 1825-ben nem volt ellenzéki, de azzá csak 1843-ban lett; s ekképp vagy az ő politikája, mely semmi esetre nem konzekvens, a kifícamult, a megfordított, vagy az enyim: minthogy én éppen *inverse* 1825-ben tartottam kötelességben járónak az ellenzékeskedést, midőn ma a kormány pártolását hiszem hazánk javára minden mértéken túl hasznosabbnak. – Igen kíváncsi vagyok e politikai logika kulcsát láthatni és megcsudálhatni.

Még egy más esetet is fel akarok hozni.

Csak minap azt jegyzé meg egy valóban szeretetre méltó honi hölgy, hogy politikai szereplésében, most kivált, mióta hivatalba léptem, vagy az egyik részt, a kormányt lennék megcsalni kénytelen, vagy a másikat, a hazát; s eszerint, mert ez tisztán állna előtte, Istenért kér; csak a szegény hazát ne csaljam meg!

Szinte megesett szívem e derék honi hölgy hazaszerető aggodalmain, s ünnepélyesen meg is ígérém neki – mi, úgy látszott, némileg megnyugtatót –, ne féljen, bízzék bennem, mert semmi esetre jó magyar hazánkat megcsalni nem fognám.

Egyszerű anekdota biz az egész; de azért mégis több világot derít politikánk tömkeleges mezejére, mint az ember legelső pillanatra gondolná. Mert hiszen nemcsak a most felhozott bájteli magyar dáma gondolkozik így jó magyar fiskálisként – *aus dem alten Schlage* –, hogy ti. amit egy szomszéd nyer, azt a másik veszti, és eszerint *per analogiam* az, ki a kormány érdekében tesz, hazát csal, ennek pedig egyedül kormánycsalás által használhatni; nem bizony, nem egyedül a honnak most érintett anynyira ígéző leánya látja a dolgokat ily világban; de az ellenzéki táborban, melyet tökéletesen ismerek, meg kell vallani, bármennyire hihetetlennek látszassék is a dolog, valóban ez azon nézet, mely vastagabb vagy gyengébb árnyéklatokban igazán vagy tetteve *praevaléal*.

Márpedig, ha nagyon jól illik is egy fiatal honimádó hölgy ajkai közé efféle féltékenységi kis képtelenség, azért bizony mégis oly kimondhatlan abszurdum az, ha férfiak velejében is rejlik, melyen kénytelenül a legnagyobb szomorúságba süllyed a be-

csületes ember. Mert ha igaz lenne, mihez képest csak efféle cselcsalások által lehetne használni az egyik vagy másik résznek, az annak volna jele, hogy a kormány és nemzet közt oly gyűlöletes, sőt oly átkozott viszony létezik, mely szinte csak haramiák és méregkeverők közt képzelhető.

Ez pedig csupa rémkép, méltóztassanak elhinni, csupa ellenzéki rémkép, mely egyedül gyermekek, hölgyek vagy ezeket fel-tüzelő ármányfiak koncepciójában ütheti fel fészket.

Nem fogom biz én megcsalni a hazát, jó angyalom, de a kormányt sem; hanem éppen azáltal gondolok mind a két résznek egy kis hasznot tán hajthatni, ha, mennyire csekély tehetségemben áll, mind a két részt érdekére iparkodandom figyelmeztetni, mely filozófiai tapintattal felfogva, bizony Isten úgy fut egybe, mintha volna egy; így válaszolék – mert a kis anekdota még nincs bevégezve –, mire a bűvös kis méltóság viszont így:

„S tudja, mi lesz sorsa? Megmondom: Sem odafent, sem idelent nem fognak Önnek hinni!”

Ej, be sok esze van ezen asszonynak, gondolám magamban, mert többet-kevesebbet ez alkalmasint tán így fog történni.

Ámde ez soha nem lesz az 'én' hibám, s azért nem tántorít!

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

1847. március 4.–1848. január 22.

NAPLÓJEGYZETEK

1847. MÁRCIUS 4.-SZEPTEMBER 21.

Bécs, 1847. március 4-én. Májam – jaj! – A Gazdasági Egyesület tagjaival (tehát nem küldöttségileg) Apponyival, Pál herceggel, Hunyady Pepivel etc. a császárhoz. Megköszönjük a 15 000 forintot. A császár csupa jószág etc.

Csak ne legyen eszes zsarnok a királyi széken! így imádkoznak az alkotmányosok Istenhez!

Megvan, amire szükségünk van, s nem tudunk élni vele!

Konferencia nálam... hogyan 750 ezer forintot a soproni vasútra. Schönerer... bölcsebben, okosabban, ékesszólóbban, mint a többiek – 50 percent veszteséggel kibocsátani. Rohonczy buta – Tschurl szétmállva.

Kübecknél. Nem vagyok jó szószóló. – Lassan gondolkozom – túlságosan hamar feladom. – Gunkelnél – ki elbiggyesztette száját láttomra, vettem egy silány kabátot.

Apponyinál. Különös! Ist[ván] főherceg – félénk, határozatlan... Csupán akkor akar nádor lenni, ha az országgyűlést *előbb* összehangolják! – Baj. – Apponyi Ürményt akarja személynöknek. Véleményüket tudakolva... az országbírónak, a primásnak etc. etc. nekem is... Alig beszélhetek – minden szót jelentenek.

Lajosnál ebédelek – ott van Sophie. Lorchen hercegnő elvisz Károlyi Ist[vánhoz]. Emez konfúzióból nem fogadja őt – felette csalódott és bosszús vagyok. Károlyi István nagy híve egy újságnak... Zichy Félixhez. Ott van Pfusterschmied [– – –]. Túlságosan álmos vagyok – bosszantó...

Március 5-én. Bágyadt s beteg vagyok – sokan nálam. Megijesztem Rueskäfert... 12 órakor Sinánál. Eleinte nagyon ellenzi az 50 percentesek kibocsátását... végre úgy-ahogy mellette. Rotschildhoz – L[orchen] hercegnő. – Baumgartner.

Esterházy Pepi – mondja [Zichy] Béla – kijelentette, hogy Programom *közülök* csak Pozsonyban legalább tizenöt főt nyert meg.

Zsedényi dicséri... Programomat. Kossuthra nézvést rémítőnek véli. [– – –]

Pál hercegnél ebédelek. [_ _] Ponsonby – ki fölöttébb kedvelni látszik – európai politizálásba szorít. Én – ki teljességgel félrecsúsztam a sodrásból s kirekesztőleg magyar mocsarakban veszteglek – forró cseppeket izzadok közben. Károlyi Ist[ván]nál. Béla hozzám. Melanie-nál. Carola konzekvensen goromba hozzám. [_ _] Laure Schw[arzenberg]-hez. – Szórakoztató. [...]

Pest, április 1-jén. Soká, azt hiszem, már nem húzhatom! – Teljességgel enervált vagyok. – 11-kor cukor-ülés. B[atthyány] Lajos elnök hosszasan megvárakoztat bennünket. Megkérnek, hogy Havas útján puhatolózzam a banknál 150 ezer forint felől. – Hengermalom Dessewffy E[mil]lel. – Fest[etits] Adél. Hoszszan... s okosan csevegünk. Keveset eszem, akár egy angyal, s azután az éj leszálltáig dolgozom otthon, akár egy barom!

Április 2-án. Csüggedten. Minden szürke. – A[dam] Clark beteg. Tasner Sós-kútra. Egy *Hetilap* elleni cikken dolgozom. Egyedül sétálni. B[atthyány] Tóni – Lajos... dührohame. – Otthon ebédelek korán. – Értekezlet nálam. Schedius, S[zent]-Ivány, Dubraviczky és Tallián.

Mindenről nyíltan szólok. Dohányjövődék. – Azután dolgozom otthon. – A könyv felett alszom el.

Április 3-án. Mindent egybevéve tán jobban. Vukovics nálam. Helyénvaló: Kossuth és társai a Védegylet által kiküldve *in partibus* akarnak agitálni, hogy... felkarolják a haldokló gyermeket. Ez az ürügy. A parasztok uszítása a valódi cél.

Sétálni megyek. Egyedül ebédelek. Átnézem Tasnerral és Kováccsal a Tiszai Alapszabályok fordítását. – Ó, szent Isten – micsoda önmeztagadás.

Április 4-én. Csüggedten. Fogak, torok etc. B[atthyány] Lajos rettentő következetességgel folytatja a maga politikáját. Most Kemény Zsigmondot akarja kihalászni... kire *mi* számítottunk. De meg fogja szerezni. – Esnek a magyarság részvénei.

A fiúkkal a templomba. Aláírom Károlyi György testamentumát. Andrassy Adélnál – 200 forint sétatérre készséggel. Otthon eszem. Vizitek Budán. Eugenie, mint a viasz. – Kolowrat

ezredes állítólag föbe lőtte magát. Ének Orczy Gyurinál. – Charlotte. [...]

Június 25-én. Ülés Budán. Bizottság. Kertelés nélkül beszélek. Schediust csaknem mindenbe beavatom. – Keglevich Gáb[ris]hoz: „Nem, így nem megy ez!” – Almásy M[óric]nál – Fest[etits] Adélnél. Orczy Rézihez. Lenci – felette türelmes! – Otthon ebédelek. Tasner ma reggel bizalmasan, de zavarban: „Aggódik a családjáért – egy téglá csaknem agyonütötte.” – Megajándékozom 12 holddal, melyet Lichtltúl vettem 3000 forintért. Hozzáteszek még 600 forintot – s 600 forint nyugdíjat neki és a feleségének. – Ó, Istenem, mily jólesik – ha segíthet az ember a barátain! – Pakolás borzalma! – A *Ferenc Károly*lyal holnap – Gönyübe megyek etc. etc. Dessewffy E[mil]lel, kit felette nemes embernek tartok – s bizalmamba avattam Apponyival való nézeteltéréseimet illetően – a Városligetbe etc. az után híd. Írás nem használ már! Deliriumban vannak!

Június 26-án. Agyonlövős hangulatban. Fejem, májam és szívem tönkre. 5 órakor a *Ferenc Károly*lyal el. Auer is velem – 2 órakor Gönyű. Gyorsparaszttal utazom (négyfogatún) holtrészeg kocsissal. Győrótt 1¹/₂ óra várakozás. Erdődy Kajetánnal, két fiával és egy Sz[échényi] Pál-féle unokaöcsémrel találkozom. – Bágyadt dolog. – Csorna és Sz[ent]miklós az újonnan létesített postakocsival, éjfélkor Cenk. A fák óriásit nőttek.

Nagycenk, június 27-én. Országos esőzés! Fejem, májam, mindenem gyalázatosan. – Nagyon csüggedt vagyok. – Szalaynál ebédelek. Kijön Lunkányi. Minden oly vén. – Elrothadni érzi magát az ember. Körbekocsizom. Minden szederfa lekopasztva – 150 font selyemért. – Bezárkózom. A *girondiak története* Lamartine-túl. Megragad. Éppen, mint nálunk most.

Ellenzéki kör – jakobinus klub...

Mme Juhász bujtárné nálam. [...]

Pest, augusztus 10-én. [...] Jó volna, ha Koss[uth] az országgyűlésre menne? 'Nem, bizonyosan nem!' Hát akkor ne jöjjön! [...] Ellene fogunk dolgozni. [...]

Eötvös Pepi sokáig nálam.

'Meghökkenettél... gyengébbnek találalak, mint gondoltam. Hagyod magad félreseperni! Védegyet! – Ellene voltál:

mégis aláírtad!’ „Visszavonulok, nem politizálok többé” – és azon nyomban megkaparintottak... etc. etc. [...]

Augusztus 15-én. [...] Budára. Károlyi László. Vay. A főhercegnek meg *kell* kérnie Rádayt: menjen az országgyűlésre – hogy ne Koss[uth] menjen! Hahaha! – Néhány esztendő múlva majd emezt kell megkérni... hogy Nagy Károly etc. maradjon el! [...]

Augusztus 18-án. [...] Hajnik Pál: Innen Sz[ent]királyit és Kossuthot küldik. Ez utolsót Batthyány Lajos forcírozni akarja. – Azt mondja: most (!?) kapacitásokra van szükség – miszerint a kormány mindazon rosszat... amit akar, például a dohánymonopóliumot, bé ne hozhassa! – Rádaynak becsületszavát bírja... B[atthyány] Lajos – hogy a főtáblához megy, és ettől fel nem akarja oldani. – Most Kossuthot küldeni, a vármegyét illetőleg... becsületben járó dolog, mert eddig is szava után ment a megye... tehát magát képviseltesse is általa etc. Bravó, Lajos gróf! – Jól eltervezve, respektálom én egy ördög eszét is, ki csak elvakítani és csábítani tud, ám boldogítani nem!

Ki tudja, mire lesz jó! El vagyok készülve rá! [...]

K[emény] Zsigóval Eötvöshöz megyek. A kis Treforttal találkozom. Ő... ma beszélt velem Kossuth. Nem megy követnek (!?). Csupán meg akar választatni. A vármegye tartozik neki ezzel az elégtétellel... 10 esztendeig dolgozott a megyéért... ő készítette az összes utasításokat... etc. (Ezért föl kellene akasztani!)

A magyar színházba. *Nabukodonozor*. – Magammal viszem Zsigót. [...] B[atthyány] Lajos nagyon nyájas hozzám... Kossuth [...] szükséges rossz... őt kell küldenünk, ha az alsótáblán kisebbségben vagyunk... Kaszinó. B[atthyány] Lajos. „Azt hiszem, G[yörgy] rettentő terveket forral... igyekszem megakadályozni [...]...” [...]

Átkozottul fifikás fickó. – Felette következetesen játssza ki a kártyáit. Többé-kevésbé ő az úr Pesten!... Sz[ent]királyival és Kossuthtal etc. sohasem tudtam fraternizálni... sohasem destruáltam etc. Így kellett történnie.

Kossuth miatt nem teszek semmit... rábízok mindent a maga folyására. [...]

Augusztus 21-én. Kevés alvás, sok-sok álom! Minő megszenyítések értek, mióta alkalmaztattam: [...]

Koldulnom kellett vagy kell egymillióért.

Koldulnom kell, Duna-part-szabályozás.

Szintén *koldulnom* kell a Szépítő Bizottság elnökségéért.

Koldulnom a *Kisfaludy* megépítéséért.

Koldulnom a *Pannoniáért*, hogy Patakon várhassam István főherceget!

Koldulnom egy irodáért! – Ó, önmegtagadás! [...]

Fürdöm Battyhányval, miután Haller, az exbán [nálam] volt. – Találkozom Patayval. Éppen most jövök az ellenzéki konferenciából. Senki sem beszélt... csak Kossuth – és azt mondotta, hogy „Gróf Széchenyi azt mondja, akar fizetni adót... de nem akar fizetni!” – Vagyis: „Hazudik!” Verekedjem-e meg a fickóval vagy hagyjam futni!

‘Elküldik pesti követnek! Tán jó volna!’ [...]

Malom-ülés, nyomban utána gép-ülés nálam. Elpusztulunk a hőségtől. Lamartine Gironde-iait olvasom. [...] Kaszinó. [...] B[atthyány] Lajos felette nyájas hozzám. [...]

Augusztus 24-én. Írok Apponyinak... Ha nincs 400 000: „Én [...] rövid úton lemondok.” [...]

Patay: most konferencia Rádaynál: hogy Kossuth menjen a diétárúl követül! Ha a kormány hagyja, K[ossuth] kitöri a nyakát – ha nem, nem. [...]

Úszom B[atthyány] Gusztávval. B[atthyány] Lajos nem jön, mert konferenciája van... melyen Ráday kicselezése, vagyis voltaképp megfélekezése a cél, hogy... Kossuthnak mint követnek... ne álljon az útjában.

Gyűjtogató ő a mi „szalmaviszonyaink” között.

Ha Körmöczy, Laffert etc. etc. ellene dolgozik, akkor „bizonyosan menni fog”...

Ha a kormány ellene dolgozik s legyőzetik, akkor Kossuth mindenható... mely mindenhatóság ellen csupán felosztatás, elűzés etc.

Kossuthot odafenn úgy gyűlölik, hogy tőle még ara-

nyat sem fogadnak el! Nagyon is természetes, mert ő is eleve gyűlöl mindent, ami odafentről jön. [...]

Augusztus 25-én. [...] Vay Miklós... dolgozik... Kossuth ellen!

Patay: Ráday nem tartott konferenciát... míg be nem jönnek a falusiak! – Tegnap 2 óráig beszélt Sz[ent]királyival... ki már most nem szeret menni K[ossuth]tal... mert érzi, hogy ez offuscálja.

Oly név-e a „Kossuth”, melyhez Magyarország átka vagy áldása fog tapadni?

Éppúgy nem, mint a „Széchenyi” – !

Végre találkozunk majd s egyesülünk a „feledésben”.

Egyáltalában nem ártom bele magam, Kossuth mellett vagy ellene! [...]

Augusztus 31-én. Megyegyűlés. Elmegyek. Miskeyt ledorongolja az ellenzék. Terrorizmus. – Előbb B[atthyány] Lajos – a főherceghez pesti megyei küldöttséggel. – A főherceg várta magára. Azt hiszik, valami zavar támadt – nem, reggelizik! Földváry ünnepi beszéde. A főherceg férfiasan válaszol! 'Elragadtatják magokat.' Kossuth csakúgy, mint én, pantallóban. Én: 'Hál' Istennek, egy valamiben mégis azonos nézetem!' B[atthyány] Lajos. [...] „Most nincs joga azt állítani, hogy ő *sans-culotte!*” Mindenkit megelőzünk! Budára ebéd. B[atthyány] Lajos nem tud megvárni. – Vay M[iklós] és Grünne között ülök. Primás mormol valamit. A főherceg beszél. Uraim-mal kezdi. – Sz[ent]királyi kikiáltja nádornak! – Az ebéd után... kitünteti a főherceg! Hm, hm! – B[atthyány] komor képet vág. Olyan, mint a lekipásztor az *Esmeraldá*-ban! – Összezsomagolok... Annyi a dolgom, hogy összezsapni készülnek a hullámok a fejem felett. – Színház. Főherceg a páholyban. Nagy lelkesedéssel megtapsolják. – Kivilágítás. Én viszem B[atthyány] Lajost. Ezt új kombinációnak fogják tartani. – Közvetlenül a főherceg nyomában haladunk. 'Szeretet' támasztotta csődület. – Könnyen gyűlöletbe fordulhat! – 12-ig kocsikázunk. [...]

A Tiszán, szeptember 3-án. [...] Kiolvasom a Gironde-iek 8-ik – utolsó – kötetét.

Micsoda könyv!! Igen hasznos azoknak, akik fel akarják is-

merni, hová vezet végezetül a fanatizmus! Erény az ajkon és csillapíthatlan vérszomj a szívben.

Végtelenül ártalmas... mert szentesíti a bűnt, s csirkefogók és gyilkosok undok gyülekezetét mártírokká avatja... [...]

Debrecen, szeptember 15-én. [...] A[pponyi] hivatalosan... hogy nem lesz 400 000 se... mert gr[óf] Károlyi és Kovács Lajos a *negotiatiót* meg nem kezdték. Fel vagyok háborodva. [...] Teljesen össze vagyok törve. Szegény májam! Egyszeriben be fáj!

A[pponyi]ra nézvést végül mégiscsak csalatkoztam! Kétségeim vannak, mi a teendőm. – Távozni? ... [...] Ó, mily szürke és ostoba és zagyva minden!

Titeket kérlek, nagy istenek... lehet-e és kell-e ilyen érzésekkel végig kitartani... [...]

Isten őrizz, hogy Magyarországnak szüksége legyen reám! Mert mielőtt az a gondolatuk támad, hogy engem megkérdezenek, Magyarország már agonizálni fog! – [...]

Körösladány, szeptember 18-án. Elhatároztam... Legsürgősebben kérelmezem elbocsáttatásomat. – Ha nem becsülnek meg jobban, még A[pponyi] sem, akkor... vissza kell vonulnom? Nem! hanem a magam lábára állanom! – Kedvem támad követnek menni! de honnan? Békés – ha akarnák, vagy Sopron... ha E[sterházy] Pál etc. akarja. [...]

Pest, szeptember 21-én. [...] Ma betöltöttem 56-ik évemet!! Meg fogják választani K[ossuth]ot. A trójai ló lesz az! Jóra is vihet. Hadd tűnjön ki veleje!

Elejtettem Wenkheimnél, Wirknernél s Rohonczynál: szeretnék követ lenni. Semmi visszhangra nem talált.

LEVÉL KÁROLYI GYÖRGYNÉNEK

PEST, 1847. SZEPTEMBER 29.

Kiváló Anya, hön szerető Barátnő, lelkes Honleány, személyesen akartam fölkeresni, hogy a Stancsics M.-t magam adjam át Önnek. De egészen kifogytam az időből. Ez a szegény ördög is mindazoknak a politikai hyperboláknak az ál-

dozata, amelyek a „mi” korunkban kerültek napirendre. A szent Nemesis majd azokat sújtja, kik a szegény számárt belékeverték. „Hunnia függetlenségé”-t nem sikerült elérni, s ilyen broszúrákkal nem is fog sikerülni, el van érve viszont egyelőre: a szegény szerző bezárása! Ámen.

Ma éjszaka meghalt a szegény Festetics Máli, aki Benét és Stáhlyt elküldte, hogy Moskovitz által erélyesen bensőleg gyógyíttassék meg.

A mi magy. politikánkra nézvést sok megszívlelendő rejlik ebben az oly szomorú és oly váratlan halálesetben! Hallom, energikusan készülődnek „Kossuth polgártárs” küszöbönálló proklamációjára! Adja Isten áldását rá!

Ha lesz sikere, ám én leszek első, ki leveendem kalapomat a „*comité du salut publique*” és kivált annak (magát neveztetni nem szerető) elnöke előtt. – Ha ellenben véletlenül mégis ily energikus recipék által bekövetkeznék a tragédia vagy inkább a komédia vége, akkor – ha megengedi – Önnel fogok búsulni a hiányos kombináción, Önnel, ki – tudom – hazánkra nézve csak jót, nemest és üdvöst kíván!

Isten áldja meg Önt.

Holnapután megyek, Pozsony, Cenk és Bécsbe. Holnap lehet-e még szerencsém, nem tudom; mert Ön is igen el lesz foglalva, én is! Csókolom kezeit

Széchenyi István

a separtetni magát sem felülről, sem alulról nem engedő!

Pest, 1847. szept. 29.

NAPLÓJEGYZETEK

1847. OKTÓBER 8–25.

Bécs, október 8-án. [...] Apponyinál. Nyájasan és őszintén, legalábbis az én részemről. Zarkánál etc.

Éjjel-nappal dolgozik bennem a gondolat, hogy soproni követ legyek. – Ha Kossuth egymaga lesz ott – a zürzavar elkerülhetlen.

Az imént nem kérdeztem. Csak akkor akarok most lépéseket tenni, ha beleillenek Apponyi kombinációjába.

Ó, ha csupán énellenem volna! Akkor mosom kezemet, s nevetek a kuckómbúl. – Hanem nélkülem... a szakadék felé visz az út.

*Holocaustum*ként feláldozom magam.

Közlöm ezt az eszmémet Lajos fivéremmel. Teljességgel egyetért velem. [...]

Október 9-én. Nem tudok aludni. Hajlandóságom azt mondja... egészen vonulj vissza... kötelességérzetem... egészen állj az élre. Lázás vagyok.

10 órakor Esterh[ázy] herceghez. Közlök vele mindent... a soproni követség dolgában... Megfelelőnek találja – Paziazi: A kancellár őexcellenciája csak holnap jön be. Úgy döntök, hogy kimegyek hozzá.

2 órakor el – 3-kor Badenben. Sokáig várakoztatnak... NB. az előcsarnokban! Hogy' megsértene ez sokakat. Ügyetlenek az embereik. Végre Julie túláradó nyájassággal. Nagyon jól megtanult magyarul Szápáry Géza abbé-nevelőjétül, ki a protektorom. – Lojálisan adom elő az egészset. Te vagy a főnököm – nélküled nem akarok semmit etc.

Ő: *Én* nem mertelek volna téged ily nagy áldozatra kérni... de ha te magad etc., akkor semmi akadálya. Ír 3 levelet – Pál fivéremnek, Rohonczynek és Simonnak.

Nagyon izgatott vagyok. 5-kor elutazom. Lajos fivérem és Zarka. Emez: „Most kár, hogy Excellentiátoknak nincs pörük!” Csaknem rosszul lettem! – Az ember banditák... sőt: méregkeverők között hiszi magát! – Mily nyomorúságos elképzelése lehet rólunk, kivált rólam – hiszen már másodízben tett célzást.

Este $1\frac{1}{2}$ 8-kor Sopronban. Frank az első személy. Rohonczy nincs itt. – Döry Eleknek 1000 vótuma van... pénzzel lehet. 3000 pengő. Azt hiszem, csirkefogó, ...mégis azt mondom: Legyen – csakhogy ne az én nevemre. [...]

Nagycenk, október 10-én. Halotti álomban aludtam, nem tudok felkelni. Ó, Istenem... micsoda teher nehezedik rám... és én még többre vágyom! – Örült vagyok.

Sok esélye van, hogy nem kapok többséget... vagy végeredményben rengeteget kell fizetnem.

Akkor... ha nem leszek az – *mert nem lehetek*... hatalmas sebet kaptam. Sz[ent]-Ivány máris elhíresztelte a dolgot.

Legyen meg Isten akarata! – Szándékom tisztességes mind az országra, mind a dinasztíára s kivált Apponyira nézve! [...]

Sopron, október 11-én. Választási agitációk. – Követ óhajtok lenni... mert Kossuthot megválasztják. Nem agitáltam sem *ellen*e, sem *mellette*, de menni igyekszem. – Úgy hiszem, érzem: méltóbb hozzá! Hogy megválasztanak-e, az ő dolguk. Nem sokat teszek sem ellene, sem érte. Szkeptikus vagyok. Ahogy esik. – Esterh[ázy] herceg, két fivérem, Rohonczy azt mondja: menni fog kenterben. Nekik ismerniök kell a terepet. – Paál János, a jelöltek egyike... kiválóan viselkedik. Megtiszteltetésnek veszi, hogy szavazatait átengedheti nekem. – Pál fivérem kasznára – a nagy cselszövő, Németh *úgy látszik*, nem hívem, csak hogy nem maga agitál, hanem fivére útján. Emez ellenzéki: Széchenyi Istvánt akarjátok? őt, ki meg akarja adóztatni a nemest; ki 400 milliót – az osztrák adósságból – akar az országra róni? Ő, ki e cselekedetért 1 milliót kap? És kinek egyébiránt is van a főtáblán helye? etc. etc.

Ez elegendő volt Pál csapatainak megosztására. – Esterházy herceg (hogy igaz-e vagy sem, még nem tudjuk) engem akar megválasztatni... Viczay Héder: „A bécsi ministert akarjátok megválasztani?” Ebben van valami finesse!

Lukinich... „Csak azért akar választatni, hogy Kossuthot ledorongolhassa.” Sokan azt hiszik... nem vesződném a vele való ujjhúzással, hanem lepaktálni próbálnék vele.

Szaladgálás! E[sterházy] herceg (nála ebédelünk) „Keresztül kell hajtánunk önt. Menjen Döryvel. Döry Lajos kész reá. Simon maradjon vissza!” Én ezt nem akarom. – Később Döry Lajossal... és Elekkel. Az előbbi... ha a költségek etc. Én: ezeket megfizetik testvéreim. Esterh[ázy] h[erceg]g biznyságul. Biztosnak hiszem magam a dolgomban. [...]

Október 12-én. Mindenfelől „nem megy”. Jó... bensőmben örvendek! Rettentő aggályaim voltak. Utasítás adó ellen! S hivatalom *kötelez* forrásokról gondoskodni. Összeütközésbe ke-

rültem volna! Mégis szívesen mentem volna, minthogy *de facto* nyert volna velem egy elv a helyzetemnél fogva (mint aki úgyszólván a közmunkák minisztere).

Horváth Laci jön. „Ha költségeket?” ’Mennyi?’ „10 000 pengő.” – ’Nem kell.’ – Micsoda szerencse – hogy nem lát-tam neki! – Később tudom meg – hogy tegnap egy ellenzéki ká-véházban... „100 000 pengő van itt a kormánytúl! Szé-chenyi lesz, de most kérjeteek többet!” Ha lépre megyek, meggyalázva kerülök az országgyűlésre.

Feladom. – Vig kedéllyel, vig lélekkel. Szépen megúsztam. Persze oda az ifjonti illúziók a „bizonyos sikerről” ... a *veni, vi-di, vicirül!* – Most kezdődnek aggályaim, hogy Döry megveri Paált. Nemsoká eldül Simon és Paál javára. – A Döryk leverve! Est[erházy] Pálnál ebédelünk. – Döry Elek is. Én neki: ’Kár, hogy nem egyesültünk!’ „Mód nélkül restellem” ... csak-nem sírt közben. – Este Auerspergék-nél!

Előbb még Z[ichy] Henrik azt az ötletet adta, hogy Moson-nal küldessem magam.

Bécs, október 13-án. Vasúton Bécsbe. [...] Szögyényhez s Apponyihoz. Ez utóbbi beszélt Mett[ernich]hel... Kolowrat és Lajos főherceg; mindnyájan helyeslik a dolgot, tán módfelett is! – Hadd csinálják. [...]

Pozsony, október 14-én. [...] 1 órakor Pozsonyba megyek. Esterházy Káz[mér]ral arról a tervemről beszélek... hogy in-dulok mosoni követként. [...]

Később Zichy Ferinél. Ott Cziráky János: Minden elveszett! B[atthyány] Lajos diktált Fejérben. Somssich is megbukott Baranyában etc. Emez – gondoltam magam – túlon-túl korán fú visszavonulót. – [...]

Pest, október 15-én. A Ferenc Károlyon Pestre. 4 órakor ér-kezem meg. A kaszinóba! B[atthyány] Lajos: Hahaha... sopro-ni követ. – Nyíltan beszélek. „Nem vagyok sem Kossuth mel-lett, sem ellene. Induljon... de én is szeretnék indulni! Nem méltányos és lovagias-e ez így!?” ... B[atthyány] Lajos: „Kár, én a te pártodat fogtam volna.” Én: „Ha így van, és bízhatom benned... megpróbálkozom még Mosonnal.” [...]

Trefort azt mondta, ügyetlenség volt... mert B[atthyány]

Lajos álnok! – Lehetséges – nem törődöm vele... így van-e vagy amúgy!

Később meg is mondtam B[atthyány] Lajosnak.

Ő: „Nem írtam semmit... ha valaki az igazságot akarja tudni tőlem, legjobb, ha egyenesen megkérdezi!” [...]

Október 16-án. Kicsit később mentem a megyeházára – hogy ne küldjenek ki Budára. – Éljen, mikor belépek – de csak részlegesen. – Ferenc főherceg... jó hatást kelt. Jobbat, mint Ist[ván]. Emez kissé színészkedő!! [...]

Estebéd a budai országházában.

Ist[ván] főherceg méltatlanul – lealacsonyodik Sz[ent]királyihoz és Nyáryhoz. Én is készülök tósztot mondani. Nem mondok, mert jobb hallgatni.

Két fiatal osztrák főh[erce]g könyv nélkül tanul néhány magyar szót – és már elszédül a hű magyar népe! Mi pedig úgy örvendezünk... mintha egy halálos beteg végre lenyelt volna egy tojást. – Látják a fiatal hercegek, hogy velünk csak magyarul és alkotmányosan lehet kormányozni. [...]

Október 17-én. Bath[yány] Kázm[ér] és Lajos ect. a kortesek elébe lovagol, hogy fogadja őket etc. [...]

Október 18-án. Választás... [_ _ _]. Sz[ent]királyi közfelkiáltással, Kossuth 2948 szavazat, Balla 1314. [...]

Október 19-én. Frank hozza nekem a hírt: hogy mosoni követ vagyok! – Örülök neki, én bolond! Egyik félnek sem tudok majd kedvére tenni! Fent és lent egyaránt kárhoztatás. – Helytartótanácsi ülés. [...] István főherceg roppantul örvendezik, hogy megválasztottak követnek. Az országbíró szintén. Frank csirkefogó! Alfrédról mesél nekem etc. „Azelőtt a haladás zászlóját – de most megfordult.” etc. Később amolyan fenyegető levelet kapok tőle. Henrik nagyot hibázott, midőn nem szavaztatott. Vádaskodások lesznek... ellenem. Tán elrontja 25-ig a szüntelenül serénykedő ellenzék. Jó, szavazzanak... bukjam meg... Még ez is dicsőség!

Tasner nincs megelégedve döntésemmel. [...]

Október 20-án. Kossuth és Sz[ent]királyi fáklyászenét kapott! – A szónok – „A papok hidrák, le a kancellárral” etc.

Sz[ent]királyi, „azt nem – ő nem személyek, csak elvek ellen”. [...]

Vajon B[atthyány] Lajos álnok-e követi állásomra nézve? Ha igen, akkor nyilvánosan megszégyenitem. – Csakhogy nem derül rá fény, mert Pálffy Pepit tolja előtérbe.

[...] Balatoni gőzhajózás. Ez a vállalat... $1\frac{1}{2}$ holt! Aligha menthető! [...]

Október 21-én. [...] Tegnap azt írták nekem Győrből és Magyaróvárról, hogy 25-én gorombaságokkal akarják elrontani az étvágyamat. Jó. Magammal viszek 2 pár pisztolyt... és előre felkérem Manót szekundánsomnak. – Tán nem lehet az... mert ő is agresszor.

Valero azt hiszi: ragyogó szerepet fogok játszani. A jó fiú! – Bizonyosan nem.

1° Az embereknek elégük van belőlem.

2° Túlon túl nagyok az eltérések Bécs és az ellenzék között... túlon túl különbözőek az elemek. Szamár és farkas. Húst kínálok, a szamár visszautasítja! Salátát vagy szénát adok, a farkas megharap... – Kérdem én: kelthet-e Magyarországon lelkesedést az, ami Bécsben tetszik, és megfordítva?

3° Az *én időm* lejárt. 56 esztendőskorban a sutban az ember helye. [...]

Október 22-én. [...] Otthon ebédelek. Zákó – etc. „Somssich nem szereti, hogy N[agy]méltóságod követ lett!” [...]

Október 24-én. [...] Magyaróvárt dr. Bischofnál. [...] Fáklyászene. [...]

Október 25-én. Az éjszaka meglehetősen nyugodtan telt. – Közgy[űlés]. – Én elég jól. Imrédy (Lipót), aki lenni akar valami, maga mellett szól... nevetségessé teszi magát... hozzám fordul: akar-e így követ lenni? Letromfolom és győztesnek hiszem magam! – ...Követ vagyok.

BESZÉD MOSON VÁRMEGYE MAGYARÓVÁRT TARTOTT KÖZGYŰLÉSÉN A KÖVETI MEGBÍZÓLEVÉL ÁTVÉTELEKOR

1847. OKTÓBER 25.

Mosony megye annyi barátság, annyi szívességgel vett körül, hogy annak viszonzó megköszönésében szót vesztegetni nem akarhatok, legyenek azonban kegyesek megengedni a Rendek, hogy némelyeket igazolásul előadni bátorkodjam.

Azt hibáztatják nekem sokan, hogy sokszor beszélek magamról, s ki vagyok téve különösen az újabb üdőbe a gyanúsítások minden nemeinek, pedig nem ér szívemben más vágy, mint az, hogy a haza emelkedjék. Politikám iránya megkívánja, hogy az alsótáblánál összpontosítsam tehetségemet. Tövises a pálya, de ez[t] megszoktam mint katona, érzem az évek lejárt hosszú sorát mint politikus. Arra, hogy a jövő országgyűlésen e tövises pályára lépjek, okot nem szolgáltatott egyéb, mint a haza szeretete.

Országunkban pártok léteznek, és ez nem lenne szerencsétlenség, mert ezáltal idéztetik elő a súrlódás, mely eszközli, hogy nyerjen a való és a nemzet vetközzék ki szennyeiből, de a pártversengésnek árnyoldala a felhevülés, szenvedélyinek tüze felémészt mindent. Ott a külföld példája: hol pártok elfajulnak és dühöngnek, a vész közepette egy harmadik áll elő mint nyertes. Fájdalom, hazánk a szükséges kézfogás és vállvetés helyett a szó legszoros[b] értelmében szakadt pártokra, s innét van, hogy ezen a természettől annyira megáldott és oda rendelt hon, hogy a legvirágzóbb legyen, minden tekintetből még most is mindenben hátra van. Sokan a közanya szerelmétől elragadtatott érzelgésekben *subversionalis* ideákat teremtenek elő, melyek mint vízár sodorják a tömeget. Megvallom, vannak, kik tehetségben felülmúlnak, de függetlenségemet tekintve páratlan vagyok, azért leghasznosb lehetek, az akarok lenni, mert hosszas szolgálatom alatt gyűjtett tapasztalásom ellenállhatlanul int, hogy óvjam meg a hazát a fenyegető veszélytől.

Nem ingerültséget idézni elő, hanem közelítést eszközölni

lelkem tiszta szándoka; ki felőlem másképpen ítél, az félreért; az átalapulás processzusában nemzetemet feltartóztatni nem akarom, a kor halad, benne a pártok élete időről időre elevenebb; most, nem mondom, akarni, hanem csak gondolni is, hogy ne tegyünk semmit: a legnevetsegebb szatíra.

Vannak olyanak is, kik azt mondják: hogy a kormány által vagyok felszólítva az alsótáblánál fellelésre; én ellenben határozottan kimondom, hogy ezen eszme, ezen akarat Széchenyi Istvánban ébredt fel csak. Tudom, mivel tartozom az uralkodó dinasztának, ösmerem kötelességemet a kormány eránt, de ösmerem és mindenekelőtt tisztelem azon hazafiúi kötelességet is, melynek érzete lelkemben él a kedves hon eránt. Hányszor vetették már szememre, hogy ha igazán szeretném nemzetemet, hivatalt nem vállaltam volna el, hányszor volt mondva, hogy az elvállalt hivatal bennem minden függetlenséget megsemmített. Én pedig érzem, hogy független vagyok mindenben, de a közjótól igenis függő vagyok, melynek tehetségemet szolgálatra felhívó ügye eszközlé azt is, hogy hivatalt vállaltam. Már meg vagyok győződve, hogy politikám sokak előtt *arcanum*; nem tehetek róla, miszerint politikámnak arra, hogy használhasson, olyannak kell lenni, hogy irányzatát mindenki fel nem foghassa. De kérdem, van-e abban titok, hogy én, kinek e hazában annyi javadalmi, a születéstől ily magas állása van, ernyedetlenül szolgáljon a körülmények fejleménye szerint. Azelőtt, még kasztok léteztek az országban, szolgáltam, mint legüdvösbnek hittem; most az egység érdekét minden ember becsülni kezdi, a hon összeforr; a nagy célra nézve, melyet elérni óhajtunk, nincs véleménykülönbség, de ezen cél[t] csak óvatos előhaladással, alkudozva fogjuk elérhetni. A nem-indulás eredményt, siker[t] nem eszközölhet, sőt veszélyes lehet, valamint bizonyosan veszélyes a túlhajtás; ez is, az is egyaránt baj. És ez az, mi engemet a hazafiúi szolgálatok egy célszerűen felhasználható és a hazára üdvet hozható nemére szólít fel: hatalmason célon örködni és küzdeni apály és dagály ellen ügyes révészint, minden szelet felhasználva. Buzdítani fogok, hol szükséges, csillapítani, hol ezt a dolog természete kívánja, egy szóval kötelességem leend a nemzeterőt oly vágásokba vezetni,

melyek bizonyosan a célhoz visznek. Ebben hivatalom nem akadályoztat, sőt tudom, csak könnyítő eszközül szolgálhat.

Meg vagyok róla győződve, hogy azon szolgálatok után, melyeket oly hosszú idő alatt a hazának tettem, biztos elvonulhatnék, kálha mellé ülhetnék, pihenni a fáradozások után, anélkül, hogy valaki herének nevezni feljogosítva lehetne. Ezt tenni most, midőn az ország jövője jobbra vagy balra fog dűlni, nem lehet, tenni nem fogom. Politikai pályám tisztán áll.

Némelyek affectálják, hogy nem értik politikámat. Annak ezen egyszerű és világos oka van: mivel sokak hazafiúságának forrása zavaros, ezen forrás a megbántott hiúság, irigység, olykor a bosszúvágy. Meg fogok felelni e megye bizodalmas várakozásának. Ha ezt nem tehetném, legyenek hajlandók a Rendek annak tulajdonítani, hogy olykor legszebb, legigazságosabb reményeink is megghiúsulnak. Megmérkőzőm bármily viszontagsággal, mely kötelességem teljedésének elejbe gördülhet, mert célt csak így lehet érni. Sokat szólhatnék még, hanem a Rendek béketűrésével visszaélni nem szándokom. Záradéku csak az[t] mondom, hogy nemcsak egyesnek megbántások ellenében, hanem bármely szigorú körülmények között kész vagyok és maradok, [h]a szükség, vérrel is védeni a haza és Mosony megye becsületét.

NAPLÓJEGYZETEK

1847. NOVEMBER 4–22.

Bécs, november 4-én. Somssich, Babarczy... Wirkner... nálam. Félnék, hogy én elárulom őket! – Megérdemlik; – hisz mennyire becsültek meg? De nem a szép szemükért szolgálók etc.! – Tehát nem tudnak félretaszítani! – Fájdalmat okozni... sőt meg is taszítani, igen... de pályámról kivetni? Azt nem! [...]

Holnap konferencia lesz Ist[ván] főhercegnél. Én megint nem leszek ott. – Nagyon jó. – „Én nem főztem semmit.” – Nem vagyok köteles megvédelmezni. [...]

November 5-én. Komisz éjszaka. – Ha Crescence nem vol-

na... semmi sem tartóztatna vissza a pisztolytúl. – Helyzetem túlon túl komplikált... meg kell bolondulnom.

Érzem tisztán – egy magasabb hatalom eszköze vagyok. Kell, hogy az legyek... Ó, Istenem, micsoda előnytelen terepre léptem! Követnek lenni! – Mindenfelül megszégyenülés – és semmi hála! Mivelhogy én csak akkor tudok jól munkálkodni, ha senki észre sem veszi. – Minden rosszat az én rovásomra fog-nak írni, a jót pedig másoknak tulajdonítják. [...]

Pozsony, november 6-án. [...] Pozsony! [...] Szápáry Tóni: „Légy a vezérünk!” ’Nem vagyok ellenzék.’ „Mit számít a név etc.!” [...]

November 8-án. [...] Látogatások Krónerrel. Személynök... Főherceg – [...] Kossuthnál. Először nagyon meg van lepve és nyájas... aztán... szertartásos... a feleségét nem láhattam. [...]

November 10-én. Halotti álom. A fejem, a fejem! Mélysége-sen megbántam, hogy követ lettem! – Halottasházamat építem! Ez mindegy, de hogy nem is használhatok! [...]

Első kerületi ülés. Kossuth frazeológiai pompájában. [...] Én = 0!

Nádorválasztás és -eskü.

Krónerrel Apponyihoz megyek... Nem akarja *elvéteni* azt, hogy a nagyurat játssza. Ügyetlenül csinálja. Megsért vele egy csomó embert. – Felkeres Zarka... Nagyon ideges. [...]

November 11-én. [...] Kovács L[ajos], ki tegnap jött meg – Hunkár rólam: meglássuk, Széchenyi nem lesz-e pecso-vics.

Kerületi ülés... azután ülés. Zarka debütál. Jó hatás. – Rud-nyánszky és Lonovics (!?). ’Én legyek kancellár.’ [...] Szóltam Andrássy Gyulának, hogy meg akarom leckéztetni Hunkárt. Wenk[heim] Bélát fogom még megkérni. [...]

November 12-én. 8 óra előtt a primási teremben. Előbb a császár-nál és a császárnénál. Mindketten latinul. Scitovszky cél-zást tesz Ferenc Józsefre... ’Éljen.’ Elpirul!

Császár magyarul beszél... „Napvilág gyúlik!” – Mindenki lelkesedik... Sokan sírnak. – Én azt a gyönyörűséget érzem keblemben, hogy hozzátettem a magamét egy nemzet újjászü-

letéséhez. – Megválasztatik a nádor. Felolvastatnak az előadások. [...]

November 14-én. [...] Az országgyűlés jól fog menni... ha csak a konferenciák nem teszik lehetetlenné, mert most már nem a kerületi ülésekben születnek a döntések, hanem a konferenciákon! – És az ellenzék konferenciája erősebb!

El vagyok szigetelődve... kívül a mozgalmon. [...]

November 15-én. [...] Andrássy Manó és Zsarnay: Ők, az ellenzék el fognak hívni a konferenciákra! – Konferencia Somssichnál... [...]

November 16-án. [...] Tarnóczyval akarok beszélni. – Pázmándy (aki képtelen hallgatni, és beteg intrikus)... ő, Andrássy Gyula, Szemere és Sz[ent]királyi Apponyihoz... hogy „cselekedni”!! Meg nem buktatjuk, ha... évenkénti or[szág]-gyűlést etc. Pesten etc.! Kossuthot nem tudják megfékezni! [...]

November 21-én. [...] Az országgyűlés fordulópontján állunk.

1° Hogy az adminisztrátor-ügy átmegy-e a követeknél mint sérelem vagy sem –

2° (s ez még fontosabb) hogy Ist[ván] főherceg a „teremrendezés” dolgában hagyja-e magát megfélemlíttetni vagy becsapatni az ellenzék, nevezetesen B[atthyány] Lajos által! [...]

November 22-én. Nyomorultul. Kerületi ülés. Felirati vita. Somssich tisztességes – Kossuth dagályos – én siralmas...

Módfelett elégedetlen vagyok *magammal*. Hallgatnom kellett volna. – Sok mindent összezagyváltam – triviális voltam – egyáltalában... tréfálkozó – a publikum nem volt ráhangolódva. Pázmándy fullasztón unalmas etc.

Érzem, ez volt a hattyúdalom! – Jövendő éjjel vége. Nem bánom biz én! Se nyugtom, se békém. – Minden arcon azt látom... nem tetszett –; egyedül Vukovics: nagyon jól beszélt!

A PESTI HIRLAP TUDÓSÍTÁSA
SZÉCHENYINEK AZ ALSÓTÁBLA FELIRATI
VITÁJÁBAN TARTOTT
FELSZÓLALÁSÁRÓL

1847. NOVEMBER 22.

Nem kívánt ma szólani, mert – megvallja – egyrésről azt látja, hogy a kedélyek kicsit fel vannak ingerülve, de meg Pest követe után, kinek maga Hermés nyitá fel ékesszólása ajkait, nehéz is szólani, s kiről az *Allg[emeine] Zeitung* is azt mondá, hogy nálánál erősebb dialecticus; – azután meg saját meggyőződése itt kevés súllyal is bír, mert mint követ utasításokhoz van kötve, melyek saját magának sem tetszenek. De csak mégis szól, engedelmet kérve, ha az iszonyú melegben lassan beszél. Mikor ezelőtt 22 évvel mint kapitány a magyar országgyűlésen magyarul szólott, csak úgy ment neki, mint a fejevári birka (melyet köztudomás szerint itatni nem szoktak) a mocsárnak. Akkor azt mondták róla: „Nézzétek csak ezt az átkozott fickót, ez még felfordulást okoz nekünk”; azonban a magyar nyelv ügye most már meglehetősen áll. Mostani állása sokak előtt rejtély, melyet kimagyarázni nem tudnak, pedig viselete nem más, mint egy jó hajós rendszere, ki a kedvező széllel sziklák s fővénnyel között haladni akar, csak hogy e haladás alkotmányos irányban legyen. Elkülönzött állásáról sokat és sokszor fog még szólani. Egyébiránt igen hibáznak, kik azt remélik, hogy ő Pest követe ellen valamely kakasviadalt fog kezdeni (*nevetés*); ennyire nem bolond, hogy afféle jóízű spectaculumot adjon a magyar hazának, melynek úgyis ősi bűne a meg nem egyezés, miszerint két egyén, kiknek mindegyike meglehetősen velővel bír, itt egymást *con amore* körmölje. Ő Pest tisztelt követének őszinte hazafiságáról sohasem kételkedett, és pedig hazafiságáról valódi alkotmányos formában, mert vannak számos jó barátink, csak hogy más modorban. Nem akar hát vitázni, hanem sok mindent ki fog tálni, mi szíven van, valamint kimondta ezelőtt 22 évvel az országgyűlésen a szokatlan magyar szót, mely most már fényben s erőben él.

Szükségesnek tartja, hogy ez országgyűlés alatt teljes vilá-

gosságba állíttassék, hogy valamint nemzetiség dolgában *csak* magyarok akartunk lenni, úgy *csak* alkotmányos úton s formák közt akarunk előhaladni s másképp nem. Igen sokat szeretne mondani; de veleje szinte nem bírja már e szörnyű melegséget, azután nem is készült előre, s csak *aphoristice* beszélhet kellő összefüggés nélkül. Mióta magyar hazánk össze van kötve Ausztriával, s annyiféle nemzetiség, nézet, szokás, irány egy fázékba keverve, ennyi bonyodalom közt természetes lőn némi egyszerűsítésre s amalgamizálásra törekvés, már vagy titkon s mellékesen, vagy nyíltan s egyenesen; s ennek ismét természetes következése lőn másrészt némi szeparatizmusi irány. De most senki sincs többé, aki szeparációról gondolkodnék, valamint a kormánynál senki sem gondolkodik többé a felolvasztásról s amalgamizálásról. Átláttuk minden részről, hogy sem Ausztria Magyarországot, sem ez azt nem subjiciálta, hanem egymás mellett függetlenül állanak, s mindegyik, bár a másikkal egyetértésben, saját útján jár, valamint a napszisztémában szükséges, hogy mindegyik planétának meglegyen saját tengelye, mely körül forog, bár ismét többen együtt egy napszisztémát képeznek.

Ezt előrebecsátva, ami az *adresse*-t illeti, magában ez az *adresse* nem nagy súlyú dolog, kicsit francia találmány – s a francia nemzettől sokat lehet ugyan tanulni, de ámbár 30 millió tagja van s igen szép geográfiai állása, mégsem dicsekedhet annyi politikai érettséggel, mint amelyet mi elérhetünk, ha jól haladunk. S minthogy most egy új *aera* küszöbén állunk, beszéljük ki magunkat. Pest érd[emes] követe azt is említé beszéde végén, hogy Pesten tartandó évenkénti országgyűlést kíván. Szóló ennél szükségesb teendőt a jelen körülményeink közt nem ismer. Midőn a fejedelem magyarul szólalt meg s ezáltal mintegy a magyar holttest fölébredt, sokan s a szóló is kimondhatlan gyönyört éreztek, mintha egy kedves halottat látnánk életre kelni s ujját mozdítani. Mennyi fáradság, küzdelem, kitűrés vala szükséges, míg ennyire juthattunk! Szólóban azóta sok szép remény gerjedt az alkotmányos haladás iránt is, mire oly nagy szükségünk van, mert most van ugyan nálunk a *constitutió*nak némi váza, de alig van állapotunkban egy szeg, mely revíziót nem ki-

ván. Borús idők után sugárokat látván felderülni, reméli, hogy lehet még valami belőlünk, s ki ekkorig dolgozott a közügyben, most kétszeres erővel fog dolgozni, igyekezni; de hogy tehetjük ezt sikerrel évenkénti országgyűlés s kényelmes tanácskozási hely nélkül? Csak anarchia és reform közt van választás, s anarchiának, revolúciónak reform az egyedüli *antidotuma*. Vannak uraságok, kik a három *calcaturás* gazdaságot célszerűbbre változtatják – ezt kell nekünk is tenni. A mostani rendszer mellett egyes kiszakasztott dolgok javítása, foltozása lehetséges csak, de összefüggő munkálkodás nem, milyen után ő szomjazik. Míg ezt el nem érjük, addig afféle háztartásunk van, hol csak három évben számolnak egyszer, s ily háztartásnál a csőd közel áll.

Többször említé már, ha nem tetszett is, Ausztriávali összeköttetésünk filozófiáját; mert ha sebeket akarunk gyógyítani, a lehető legnagyobb mélységre kell lehatnunk. Kormányunk gyönyörű nagy városban lakik, melynek azonban szelleme s nyelve német, s hol a levegő pangó és *anticonstitutionalis*. Féltre nem akar értetni; már Cicero megmondta, hogy azon levegőt kell szívnunk, melyben lakunk, s hogy nem minden levegő alkalmas mindenre; így p. o. patikában nem lehetne jóízű káposztát főzni, mert *teraxacumízű* lenne (*nevetés*). Ezen állapotot meg kell gondolnunk; a mi óhajításunk: magyarság s progresszió, éspedig alkotmányos úton, s célunk: lehető legtöbb eredmény. De ha az említett diferenciákat nem méltányoljuk, valamint ha a mi vágyainkat a kormány nem méltányolja, mindkét részben keserű vér támad.

Sokszor volt már mondva, hogy az ördög nem oly fekete, s az angyal sem oly fehér, mint hiszik, és valóban, szóló is azt hiszi, hogy az ördög legfeljebb brünett, az angyal pedig szőke; s mondjuk ki nyilván, hogy egyazon tárgy különbözőképp mutatkozik. Szóló sokszor ismét, mert öregszik, s ebben a melegben is jönnek új eszméi, ne vegyék hát rossz neven, ha ismét elmondja, hogy igen hibáznak, kik azt mondják, hogy az igazság minden oldalról tekintve csak igazság marad. Gibraltárról azt mondta egyik utas, hogy hegytetőn áll, a másik pedig azt, hogy nem áll hegytetőn, s – ki hinné? – mindkettőnek igaza volt,

mert egyik a tengerről, a másik a szárazföldről jövet nézte; így vagyunk Budával is, ha a Dunáról vagy a hegyekről tekintjük. Alkalmazva már ezt viszonyainkra, bizonyos helyeken az országgyűlésben csak *Pandóra szelencéjét* látnak, s rossz szemmel nézik e hű nemzet erőködéseit azon cél felé, mely nem egyéb, mint magunk s a trón erősítése; holott mi meg vagyunk győződve, hogy nem akarunk sem anarchiát, sem revolúciót, hanem erősödést s erősítést, a haza s az uralkodóház egyesült javát, a mocsárból tisztulást. És ezt amott azért látják más szemmel, mert a levegő, melyben élnek, *inconstitutionalis*, holott mi békét, baráti viszonyt akarunk, mint Pest követe is; szóló kész vért ontani a dinasztiaért, mint már tette is, de kész másrésről alkotmányos fejlődésünkért utósó csepp vérének is lecsapoltatni.

Ebben mind egyetértünk, a kérdés csak a „miként” körül forog, a sokszor emlegetett *modor* körül forog. – Tekintsük, hogy állnak a dolgok. A fejedelem, látjuk, lojális; látta, hogy nem akarunk egyebek, mint magyarok lenni – s ha azt nem akarnók, bűnösök lennénk –, és magyarul szól hozzánk; most látni fogja, hogy alkotmányosak akarunk lenni, s ezt azért, hogy erősödjünk és trónját is erősítsük. Ha azonban az *adresse* úgy megy fel, mint Pest érd[emes] követe javasolá, félő, hogy csak keserűséget szül, mert a dolgokat különböző oldalról néztük, s még a közbirodalom nem látta át, hogy a monarchia külön országainak napszisztémához kell hasonlítani, hol a külön planéták egy nap körül forogjanak ugyan, de saját tengelyeik körül is. Igyekezni kell tehát a hatalmat lehető legjobb kedélyben tartani; mondjuk ki, ami szívünkön fekszik, de keserűség nélkül s nem felejtve az említett helyzetet.

Ami az egyes eseményeket illeti, az új adminisztrátori rendszer irányában az a fő ellenvetés, hogy fizetésük van; pedig míg a kormány így nyilvánosan fizeti embereit, addig legalább nincs machiavellizmus. Ismét engedelmet kér rendezetlen eszméiért; de úgy érzi magát e melegben, mint a rák, melyet humanitásból szürkéből veresre változtatnak. Hosszú beszédének rövid értelme, hogy ne legyünk keserűk, ha a dolog anélkül is megtörténhetik, mert ezen keserűséges taktika nem célhoz, hanem a céltól el vezet, s utilizáljuk, amit a kedvező csillagzatok

engednek. És csak ennyiben különbözik Pest követétől. Kérjük mindenesetre, hogy Pesten jobb teremben tanácskozhassunk, ne ilyenben, mint ezen olasz kutya-barlangféle, melyben az ember elájul, ha belép.

NAPLÓJEGYZETEK

1847. NOVEMBER 23.—DECEMBER 2.

Pozsony, november 23-án. Tűrhetően. De érzem, időm lepergett! – Szellemem, isteni szikra etc. minden kihűlt. – S nem volt annyi eszem... hogy idején bevonjam a vitorláimat! – Vas-kötelesség... [...]

Összeszólalkozom B[atthyány] Lajossal. – Csaknem pisztolyra menően. Úgy sejtem: agyon fogom löni. Szakálla alsó csúcsát célzom meg...; a homlokán találom el... s összeesik, mint egy uszkár. – Ó, Istenem – kedvem volna hozzá, rettentő kedvem! – Nem maradhat el. – Szétválasztottak bennünket. Én... nagyon kolerikus... ostobán viseltem magam... Banditafegyverekkel jött ellenem... csak hogy jobban tetszik a többieknek. Az árral úszik... [...]

December 2-án. [...] Kerületi ülés. Már nem tapsolnak meg... annál inkább a K[ossuth] Lajcsit. Emez 2 óra hosszat deklamál 'adókrúl'. Igazi szerencselovag és Dulcamara!... Mindenki csodálja... Ó, én hallgatok. Lehetséges volna, hogy az imbecillitás oly nagymérvű Magyarországon... hogy felülnek e sarlatánnak?

FELTERJESZTÉS A NÁDORNAK

[POZSONY,] 1847. DECEMBER 23.

Decemb. 23. 1847

Fenséges Főherceg-Nádor!

Midőn folyó hó 8-án 1265. szám alatt hozzám lebecsátott kegyelmes leirataért Fenségednek ezennel legforróbb hálámat nyilvánítnám, van egyszersmind szerencsém jelenteni: hogy

azon vegyes bizottság, mely elnökletem alatt a budapesti Duna partjainak elrendezése végett fennáll s jelen alkalommal különösen a Duna-gőzhajózási Társaság azon kérelmét tárgyalta, miszerint hajóinak kikötésére a pesti part egy része neki átengedtessek, ez utóbbi feladatában tökéletes sikerrel járt el, amennyiben működésének eredményét Fenséged helybenhagyni és annak végrehajtását kegyelmesen parancsolni méltóztatik.

S ugyanis: az ide mellékelt jegyzőkönyvből és térképből kegyesen látni fogja Fenséged, hogy midőn a Duna-gőzhajózási Társaság kérelme a budapesti Duna-part elrendezését nemcsak meg nem zavarná, sőt tetemesen elősegítené, egyszersmind annyira megegyez minden félnek nézeteivel és érdekeivel, miszerint, mint érintém, nincs egyéb hátra, mint Fenséged kegyes parancsa, hogy tüstént és pedig *in optima forma* elkészüljön a Duna-gőzhajózási Társaság és Pest város közti szerződés, az illető telkek átadassanak és a hosszadalmasb ideig függőben maradt tárgyat elvégre és idővesztés nélkül oly tett s oly munkavégzés váltsa fel és koronázza meg, mely midőn a Duna-gőzhajózási Társaságnak kiszámíthatlan előnyöket nyújt, egyúttal a pesti Duna-part elrendezését is lehető legnagyobb mértékben mozditja elő.

Fenséged az ide mellékelt jegyzőkönyvből kegyesen látni fogja, hogy a Duna-gőzhajózási Társaság négyszögölenként tíz és nyolc pengő forintban alkudott meg a kir. Szépítő Bizottsággal, mi körülbelül a kérdéses két telekért 56 000 pengő forintot teszen.

Ha Fenséged megengedi, miszerint – mély bölcsességének semmi módon elibe vágni nem akarván – mégis elmondjam, e tekintetben mi saját nézetem, e következőben pontosítom azt össze:

Tíz és nyolc ezüstforint négyszögölenként a kérdéses telkeért nem sok ugyan, de ha másrésről méltányos tekintetbe vették, hogy az illető társaság tulajdonképp nem vásárol partot, hanem 2, 3, sőt 8 ölnyi rohanó víz által elborított tért, mely egyedül sok ezer, sőt százezer forintnyi költséggel leend félig-meddig haszonvehető: akkor azt volnék bátor javaslatba hozni:

méltóztassék Fenséged a 10 és 8 forintnyi árt négyszögölenként ugyan helybenhagyni, de a fizetést tekintve kegyelmesen azt rendelni, miszerint a telkek átadásakor csak 16 000 pengő forint tétessék le a Gőzhajózási Társaság részéről, a többi pedig részenként, spedig 1849. január 1-sőjén ismét 15 000 ez.f, 1850. január 1-sőjén továbbá 15 000 ez.f, míg 1851. január 1-sőjén a hátralevő 10 000 ez.forint vagy annyi, mennyi végkiegyenlítés alkalmával mutatkozandik, fogna lefizettetni spedig „minden kamat” nélkül, mit minden rész méltányosnak fog tekinteni, minthogy, mint érintém, tulajdonképp nem telket, hanem vizet vásárol az illető társaság, s ekképp csak hosszabb idő lefolytával vehetendi annak hasznát.

Mi pedig az ekképp nyerendő summákat illeti, azt hiszem: egyenesen a Duna-partok elrendezésére volnának azok fordítandók, miután a kir. Szépítő Bizottság semmi által nem segíthet nem egészen fényes pénzügyi állapotán annyira, mint azon telkek eladásával, melyek a Duna-partok elrendezése következtében úgyszólván a Dunából fognak kiemelkedni.

Fenséged további kegyelmes parancsait várva, melyeket nálamnál senki nagyobb buzgósággal nem teljesítendő, maradok Fenséged alázatos szolgája.

NAPLÓJEGYZETEK

1847. DECEMBER 24–25.

Pozsony, december 24-én. [...] Nézetem az országgyűlésre tartozó dolgok jelenlegi állásáról!

„Még semmi sincsen egészen elrontva... de ha nem találkozik egy közvetítő ember, akkor elszakad a kötél! – Én lehetnék az, én tudnám, hogyan legyenek az! Kérjenek föl erre, bízzanak meg – vagy nekem magamnak kell magam azzá tennem!

Sz[ent]királyit be kell avatni – B[atthyány] Lajossal ki kell békülnöm. [...]

Sz[ent]királyihoz. Éppen brindzasajtot eszik... teljesen cinikus. – Én: „Még nincs elvesztve semmi... de ha az ellenzék erősen megáll etc.”...

Ő: „Jaj, dehogy áll... hiszen 3, 4 *elisió*val... s tudja az ég, mily fortélokkal tudtunk nyerni egy kis efemer diadalt!”

„Kössünk offenzív-defenzív becsületi frigyet!” Kezet ad rá... [...]

December 25-én. [...] Sz[ent]király[i]... szövetkezik velem... hogy centrumot alkossunk.

LEVÉL APPONYI GYÖRGYNEK

POZSONY, 1847. DECEMBER 27.

Pozsony, 1847. decemb. 27-én

Nyomja a szívemet néhány dolog, amelyet hallanod kell, s míg ki nem adom őket magamból, nincsen nyugtom. Kérlek, tégy úgy, ahogy jónak látod.

Hogy *Te* nyilatkoztál-e így vagy valaki más a magasabb kormányzati férfiak közül, nem tudom, mindenesetre általános a vélekedés, mióta *Te* vagy Magyarország élén, és ez a vélemény most is: a kormány „ezentúl csakis többség útján kormányozzon Magyarországon”!

Hanem a rendi táblán most az ellenzéké a többség – jól-rosszul, ezt elismerem –, de mindenesetre így van.

Mármost mi a teendő illetően körülmények között, ez a kérdésem.

Csatlakozzék a kormány az ellenzékhez? Nem!

Egyezkedjék az ell[enzék]kel? Megint csak: nem!

Végezetül kergesse széjjel az országgyűlést? Úgyszintén nem!

Mit tegyen hát? Arra kell törekednie, hogy többségre tegyen szert.

Helyes! – Csakhogy van-e remény erre? Nézetem szerint igencsak sovány!... És ha végül létrejön is – egyrészt a szájhösködés, másrészt az erőszakoskodás miatt oly bizonytalan, oly kicsiny lesz, s olyan reakciót fog eredményezni – miközben egyre nagyobb lesz az országban az erjedés –, hogy bizony nem lesz haszon benne.

Nézetem szerint a kormánynak a maga céljaira kell felhasználnia az ellenzéket... úgy, ahogy az fennáll. Ezt pedig *NB.* a lehető legnagyobb diszkrécióval – és anélkül, hogy kompromitálná magát – csakis olyan közvetítő személyféle útján érheti el, amilyen pl. *én* vagyok – aki voltaképp semmilyen pártnak nem zászlóvivője!

És folyvást ez lebegett előttem – midőn azt a rettentő döntést hoztam, hogy követté választatom magam; hogy tudniillik közvetítő emberként szolgálhatnék legjobban.

Nyílt harcba bocsátkozni K[ossuth]tal – ez bulldogtermészetű bátorság volt volna!... Hiszen ő a kedvelt – református, demokrata, aki szüntelenül azt írja elő a pacienseknek, amire emez törvénytelen kívánczóságában epedezik –, s ezenfelül olyan szája van ennek a fickónak, olyan ékesen tud szólni, hogy ha szaval, kiváltképp a nőknek és a nőieseknek – ez pedig legio – gyakran összefut a szájukban a nyál, és gyakran könny gyűlik a szemükbe etc. etc. – én ellenben, mint M^e la Verge, örökké csak kárhozatok mindent, keserű szereket javallok – jó katolikus, mágnás és ezenfelül kivénhedt, elfáradt fiú vagyok, akit éppúgy nem kellemes nézegetni, mint hallgatni.

Az üléseken kívül kell a csatákat megvívni és a győzelmeket learatni. *Énnekem* sehol sem szabad brillíroznom... minél kevesebb szó esik rólam, annál jobb.

Hanem hogyan történjék hát ez, hogy tudniillik a kormány a maga céljaira használja fel az ellenzéket? És előre kijelentem, senkit sem akarok bemocskolni vagy rászedni – hanem olyan eredményre jutni, amely „királynak és országnak egyaránt kedvező”.

Hogyan történjék ez? Ki kell puhatolnom... hogy egy s más kérdésben mi érhető el az ellenz[ék]nél – ezt közölnöm Velled... s ha szükséges, a tárgyalást addig folytatnom... míg a megelőző egyezség értelmében többség nem alakul ki az alsótáblán etc. etc.

Igaz, engem egyetlen tulajdonság sem tesz alkalmassá ilyen „ügynökösködéssre”! Érzem ezt – nem vagyok elég hajlékony – túlságosan lassan gondolkodom etc. etc. Csakhogy, kérdem én, ki megfelelőbb erre nálam? – Akármit kiáltoznak is rám szerte

az országban, mégiscsak tudják, hogy igaz magyar vagyok, aki semmiről sem mond le, másfelől viszont nem a lehetetlent akarja, hanem csak a méltányosat és eredményeket. És Bécsben? Mi jogon kételkedhetnének ott a tisztességemben, szándékom őszinteségében?

Én legjobban a városi kérdéstül félek. Legrosszabb esetben minden mást hátrébb lehet szorítani, úgymint az adót – az ősiséget etc., egyedül a városi kérdést nem... Igyekeztem nagyjából tájékozódni emebben, és azt hiszem, én a dolgot eredményesen meg tudnám oldani...

Végül is... Rajtad áll, nemes Barátom... a döntés, felhasználható-e személyem a fenti értelemben.

Sok emberrel akad dolgod, akik utálkoznak – örökké duzzognak, ha csak egy pillanatra is elhanyagolják őket – és mindig arra várnak, hogy eszébe jussanak másnak, felkeressék és ilyen vagy amolyan módon talán még meg is vásárolják őket. – Én csak akkor érzem sértve magam, ha nem helyeznek előre, ha nem kellően vagy csak későn hagyják, hogy „hassak” – és ahelyett, hogy várnék, míg fel nem keresnek, nyíltan felajánlom szolgálataimat és készségemet!

Feltételeim:

1° Hogy ő kir[ályi] fels[ége] és István főh[erce]g – aki a tengely, mely körül mindennek forognia kell – mindenről, ami rám vonatkozik, tájékozva legyen, és imént kinyilvánított „működésem” csak akkor kezdődjék, ha őfensége tervemet jóváhagyja.

2° Hogy csak olyanok avattassanak be a titokba, akik hallgatni kipróbáltan tudnak.

3° Hogy hivatalosan meghívsz Bécsbe és

4° hogy a bécsi konferenciákon és általában mindenben, ahol ügyeinket megvitatják és végérvényesen eldöntik, személyesen részt vehessek.

Innen folyton-folyvást csak levelezgetni és kihallgatásokon intrikálni – ez nem visz semmire, és azonfelül ilyesmire nem is adom a fejem – mert az én koromban és az én kiindulópontjaim mellett nagyjából eltökélt szándékom, hogy inkább fogom magam és teljesen visszavonulok, mint hogy agyonkínlódjam és

-vesződjem magam, ha egyszer világos számomra, hogy a sikernek nem nagyobb esélyével nyüvöm el erőimet, mint egykoron a régi emlékezetű Sisyphus.

Nem is gondolnád, nemes Barátom, mily nagy erőfeszítésbe kerül megírnom ezeket a sorokat. – Oly fáradtnak érzem magam, annyit szenvedek, az éjszakáim igazán siralmasak, hogy leginkább az volna kedvemre, ha soha többé nem húznának elő az engem már megillető helyről: a kályha mögül.

Egyedül a kötelességérzet ösztökél, és az a tudat, hogy nincs ember, aki tisztább szándékú volna irányodban... és neked végeredményben talán jobb, azaz hasznosabb szolgálatokat tehetne, mint én!

Isten tartson! – Ha úgy véled, hogy felmenthetsz, és a többséget úgy is meg tudod szerezni, ám legyen! – Mosom kezemet. Csak akkor, ha már késő volna, ne terheljen felelősség, hogy jó eleve nem szoltam – mint hű baráthoz illett volna.

Minden képzelhető szeretettel üdvözlöm Julie grófnét – és Georgine kisasszonyt! A kis Istent: „Albi”-t csókolom.

Öszinte barátsággal híved.

EMLÉKIRAT A NÁDORNAK

POZSONY, 1848. JANUÁR 17.

Legalázatosabb promemoria Főméltóságú István főherceg Ő cs. kir. Fenségeinek Széchenyi István gróf részéről.

Pozsony, 1848. január 17-én

Minden olyan tárgy, ahol a nevem szerepel vagy amelyben érdekelt vagyok, úgy látszik, azok közé tartozik – s szeretném azt hinni, véletlenségből –, amelyek nem élvezik Kübeck báró őexcellenciája támogatását.

A Tisza-ügyben – amelynek immár három esztendőt szenteltem, részben a helyszínen, s amelynek következményeit most érzem csak igazán! – azon ürüggyel, hogy nincs rá pénz, betű szerint cserbenhagytak, a középponti vasútra viszont – hogy hónuk alá nyúljanak Rotschild úrnak és Ullmann úrnak,

akik maga az állam (s akiknek ráadásul oly nagy szükségük volt rá) csodálatosképpen 12 millió pengő forint találtatott az államkasszában.

A sopron-németújhelyi vasútnak, noha napról napra jobban kitünteti magát – Kübeck báró megadta a kegyelemdöfést; nem kívántunk semmi mást, mint hogy a részvényesek újonnan kiírandó pénzeit időben behajthassuk, vagyis hogy saját pénzünket a saját zsebünkből kivehessük, hogy házunkra a tetőt feltehessük. Kübeck báró olyan soká késlekedett az engedéllyel, mígnem az árfolyamok annyira visszaestek, hogy a részvényesek nagy része nem fizetett be semmit, a társaság egyik zavarbúl a másikba esik, és e szép vasút léte napról napra problematikusabbá válik; közben pedig személyemet sok más jóérzésűvel egyetemben ki nem érdemelt súlyos veszteségek érik.

Most pedig, úgy látszik, a pesti Lánchíd lesz ama tárgy, amelynek révén Kübeck báró személyemet megbüntetni szándékozik.

Ismeretes cs. kir. Fenséged előtt, hogy az Angliából beszerezett vasért vám fizetendő a cs. kir. kincstárba. Mármost úgy vélem, a társaság vagy voltaképpen az én személyem, aki a fizetés általános elve alapján hív létre egy ilyen pazar építményt, igazán megérdemelte volna, hogy elnézzék neki ezt a vámot; mindazonáltal nem tiltakozom ellene, sem köszönetet, sem jutalmat nem várok, csak fájlalom, hogy még külön meg is akar-nak büntetni.

Igen, megbüntetni; mert ha a részvények *al pari* állnának vagy csak 1 percenttel *al pari* felett, nos jó, akkor fizettessenek velünk, de mivel minden részvény 90 percentért kapható, s patriotizmusunkon és boldogtalan fáradozásunkon kívül saját pénzünket is oda kell adnunk, legalábbis felháborítónak talá-lom, hogy ilyen körülmények között Kübeck báró még meg is akarja fejni a társaságot.

Azt mondják, Sina báró építi a hidat, neki van pénze, a kincstárnak semmit sem szabad elvesztegetnie, fizessen ezért a gazdag görög. Ilyen könnyedén – hogy azt ne mondjam: otrom-bán – intézik el a dolgot. Hanem a dolog másként fest. *Én* végeztem az egész jogi munkát, én szereztem a művészt, én be-

széltem rá Sina bárót, 14 esztendeje az én vállamra nehezedik az egész vállalkozás terhe, 150 000 pengő forinttal érdekelt vagyok a dologban etc. etc. Mármost úgy vélem, amit véghezvittem, azért elvárhatnék egy polgári koronát. Csakhogy, mint mondtam, nem kérek semmit, nem követelek semmit, csak szeretném, ha megkímélnének attól, hogy még büntetést is kelljen fizetnem a cs. kir. kincstárnak, amiért oly sok jót akartam s véghez is vittem és pénzemet érte feláldoztam.

Angliából már csaknem az összes vas-tag megérkezett Pestre. A. Clark el van ragadtatva, mert így minden valószínűség szerint 1849 tavaszán megnyitattik a híd. Hiú remény! mert a harmincadhivatal felsőbb utasításra csak akkor szolgáltatja ki a tagokat, ha a társaság készpénzben befizeti a cs. kir. kincstárba a behozatali vám – ha nem tévedek – 55 000 pengő forintnyi összegét.

Kétségtelen, Kübeck báró szemlátomást jól választotta meg a pillanatot, hogy Sina báró torkának szegezze a kést. Ám nem is sejti, hogy a kést voltaképpen az *én* torkomnak szegezi, mert az én 150 000 pengő forintom bizonyosan inkább a bőrömrre megy, mint a Sina báróéra az, amit ő fektetett ebbe a vállalkozásba.

Fenséges Uram! Alázatosan kérem, hasson oda cs. kir. Fenséged bölcsességével, hogy a visszatartott és még ezután visszatartandó tagokat a pesti harmincadhivatal haladéktalanul szolgáltatassa ki a pesti híd-társaságnak, és függesztessék fel a lerovandó vámról hozott döntés.

Hiszen a társaság, akár a híd, csak nem oldhat kereket! Ha jól hoz az üzlet, ám legyen! fizessen derekasan a társaság; ha nem hoz, akkor a kegyelmi aktus esete forog fenn. Cs. kir. Fenséged nem találja ezt így méltányosnak Isten és ember előtt?

De miért kínozni és gyötörni előre az embereket, ha csupán valami nemeset akarnak, oly nevezetes áldozatokra készek s a legjobb akarattal vannak és a tetejébe félholtak a kanyarótól? ezt én fel nem foghatom. Fáj, ó, nagyon fáj!

Cs. kir. Fenséged hallasson idejében egy császári szót oly híven odaadó szolgáljáért,

Széchenyi István grófért

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JANUÁR 20–22.

Pozsony, január 20-án. Kovács L[ajos] a Közlekedési jelentéssel. El vagyok ragadtatva. Új erőre kapva, megfiatalodva érzem magam. [...]

Január 22-én. [...] Tegnap elhatároztam, kinyomatom s benyújtom a „Közlekedésről”-t (mintegy félhivatalosan), nem kérdezve meg Apponyit és társait.

Nagy szolgálat ez az országgyűlésnek, még nagyobb Apponyinak – s kívált, hogy diszkrécióból nem kérdezősködöm. Remélem, App[onyi] méltányolni fogja ezt hálájával!

JAVASLAT
A MAGYAR
KÖZLEKEDÉSI ÜGY
RENDEZÉSÉRŐL

1847–1848

FELSÉGES HAZA!

Hosszú álmaink s több mint félszázados szónoklatink után úgy látszik: elvégre 'tennünk' is kellene valami nagyobb szerűt már, ha a nemzetek sorából dísztelenül kisodortatni nem akarunk.

Fajtánk csudálatosan fenntartotta magát, de most bizonyosan bukik vagy hosszú sorvadásnak indul, ha – mielőtt késő volna – a meddő vitatkozások vágásiból kibontakozva a tények mezejére nem áll. Szebb jövőnket a tett azonban még korántsem biztosítja – s ekörül ne csaljuk magunkat –, ha az efféle felszínes, egyoldalú vagy éppen éretlen.

Nekünk, magyaroknak, rémítő hátramaradásink közt, régibb nemzetek tapasztalásait felkincselve, organikus, egybenfüggő, az egész hazát egyiránt érdeklő eljárásra van szükségünk. Minden, mi egyes osztályok vagy éppen egyesek érdekeit ápolja vagy a hon csak bizonyos tájainak kedvez, egyenesen bántalom az egészre; minthogy felvirágzás tekintetében nem megyékről, egyes hatóságokról, duna- vagy tiszai kerületekről vagy egymástól elszigetelt kasztákról van és lehet többé szó, hanem – hála a mennyei gondviselésnek – valahára az egyetemes hazának szent ügye forog kérdésben.

Házsártos, egymást üldöző népből, mely erejét kölcsönös zsibbasztására fecsérli, elvégre egy családdá, egy és osztatlan erős nemzetté akarunk és Isten segítségével fogunk összeforni; mert csak így válhat – most csekély, mivel eldiribolt – erőnk eldöntő súllyá. Efféle nélkül pedig, minthogy egyedül erő szolgálhat nemzeti boldogság valódi alapjául, sohasem fog vérünkre derülni mosolygó üdv.

Minden oldalról szükséges ehhez képest – legyen az bár szel-

lemi, bár anyagi – a gyökérig ható, egybenfüggő s ernyedetlen állhatatossággal ápoltság javítás.

Közlekedések nem képezik az országok velejét ugyan, de csak oly hatásuk van, mint valami élő test véreinek; ámde, noha azok jobb voltát közvetlen szellemi javításoknak nem nevezhetni, azért mégis éppen oly elmúlhatlan azoknak tökéletesen elrendezett volta, valamint akadozó vagy lázas vérforgás közt a legegészségesebb velő is szolgálilag lenyűgözve van s hiába küzd a szellem az anyagnak fejletlen súlyával.

Legyen ehhez képest szabad, felséges Haza, mennyire körülményeim engedik, ezennel mély tisztelettel az ország egybegyűlt Rendei előtt letennem honunk közlekedési ügye körül némi általános nézeteket, melyeket több jeles fők segítségével összeszedni alkalmam volt.

Ha nem egészen hasztalan munkát vittünk végbe, bő jutalmunkat már kinyerénk.

A mélyen tisztelt egybegyűlt országos Rendeknek
Pozsony, január 25-dikén 1848.

legkisebb, de leghűbb szolgálja,
gróf Széchenyi István

JAVASLAT A MAGYAR KÖZLEKEDÉSI ÜGY RENDEZÉSÉRŐL

Midőn a közlekedési ügyek rendezésében hazánk anyagi felvirágzásának talpköveit akarjuk letenni, ne felejtjük, hogy ezáltal egyszersmind viszonyaink egész épületét érintjük; nincs köz- és magángazdaságunknak ága, mely általa ne illetetné, sőt beligazgatási rendszerünk mostani szétágzásai is újabb, eddig szokatlan irányt nyernek kikerülhetlenül; ne felejtjük azt sem, hogy a közlekedési ügyek elintézésénél megállani nem lehet, de közvagyonosodásunk s a magyar faj emelkedése még más intézkedéseket is megkíván, miket itt tüzetesen tárgyalni helyén kívül lenne ugyan, nem lehet mégis azokat szem elől tévesztetni egy pillanatra sem, különben most vagy később férketelenségek fognak összeállíttatni, s ez az eredményben bosszulandja meg önmagát.

A tér, melyre most a törvényhozás lép, hazánkban majdnem

egészen járatlan még; ami lépések eddig történtek, csekélyebbek ugyan, hogysen nevezeteseb kárt idézhetnének elő, mégis intés gyanánt elegendők arra, hogy kiindulásunk hiányait belássuk, s idejekorán helyrehozzuk az első lépések tévedéseit. Mindenesetre csak minmagunktól függ hazánk eddigi mulasztásiból a lehető legnagyobb nyeresémet vonni azáltal, hogy a polgárosodott világ drágán szerzett tapasztalatait, melyek teljes kifejlődésükben állnak előttünk, felhasználjuk; mi egyedül atúl föltételeztetik: mennyire tudjuk azokat saját viszonyinkra alkalmazni s eközben megóvni magunkat a vak utánzás avagy szertelen elbizakodás ballépéseitől. Szóval függ a külföldi tapasztalatok elfogulatlan bírálásától s saját viszonyaink helyes felfogásától.

Feladatunk nem egyéb, mint a világ-családdal állandó kapcsolatba lépni. Olyforma korszaka ez a nemzetnek, mint midőn a serdülő először lép a világ elibe; a föllépés sokképp dönti el jövőjét. E rendezés ennél fogva reformkérdéseink leglényegesbike, s az fog egykor bizonyosságot tenni e kor embereinek életrevalóságáról. Azért feladatunk sem nem könnyű, sem nem lehetetlen; nem könnyű, mert szemeinket a végeredményekre függesztve a létező viszonyok bilincseit nem ignorálhatjuk; nem lehetetlen, mert más nemzetek példája áll előttünk, s mert e téren legkevesebb megalakult nézetekkel s merev meggyőződésekkel találkozunk.

Vizsgálatim közepette sohasem tévesztettem figyelmem elől az országgyűlések eddigi előmunkálatait s minden azóta felmerülő törekvési irányokat; s mennyiben öfelségének kir. kegyelme által közelebb kerül a közlekedési ügyek élére állíttatám, okom volt gondosan számot vetni e hivatás saját szerű nehézségeivel; s midőn látom, miképp annyi uralkodó szokások, helyhatósági érdekek, nemzeti féltékenység, berögzött avatkozási hajlammal állíttatom szembe: midőn az elkülönzésben s feldarabolt – rendszert nem tűrő – munkásságban még biztosítékot helyező nemzettel szemközt egységet s központosult munkásságot kell előidézni; midőn minden tartományi érdek ellenében az országos érdek súlyát kellend fenntartanom: nem titkolhatom el magam előtt, miképp ez állás jövője a dolgok természetéből folyólag – minden tiszta szándék s jóakarattal mellett is – kocka.

Ezért szabad reménylenem, hogy ezt a törvényhozás is méltányolandja, s mennyiben a nemzeti jogok elengedhetlen biztosítékai megtűrik, intézkedéseiben nem teszi állásomat lehetetlenné, s megadja mindazon támaszt, mely által a siker lehetővé válik, s megóvja a rendezést azon szerencsétlenségtől, hogy nehéz s akadozó közlekedési kibontakozás közepette végképp annak hibái miatt egyes hazafiak polgári hitele essék áldozatul. E körülményt legyen szabad állandó figyelembe ajánlanom, s engedtessek meg nekem, hogy az állás, melyből e véleményt a közlekedési ügyek rendezéséről elmondom, javaslatimnak némi nyomatékot adjon azáltal, hogy a létesítés nem kevés aggodalmat okozó gondjai – a dolgok mostani állásában – vállaimra nehezhülhetnek, s eszerint az életkor hanyatlásnak indult szakában hivatva vagyok egy nemzet anyagi fejlődésének első nehézségeivel, az újabb korszak s megváltozott irányok természetes küzdelmeivel szembeszállni.

Hogy e sokoldalú tárgy áttekintését megkönnyítsem, célszerűnek láttam a fejtegetést következő szakaszokra osztani, úm.

I. fejezet. Általános szempontok

II. fejezet. A közlekedési rendszer alapelvei

III. fejezet. Számítási adatok

IV. fejezet. A magyar közlekedési rendszer részletes kifejtése

V. fejezet. A javasolt közlekedési eszközök hatóságok szerinti számbavétele

VI. fejezet. Költségvetés a javasolt közlekedések kiállítására

VII. fejezet. A végrehajtás rendezése

I. FEJEZET ÁLTALÁNOS SZEMPONTOK

Hazánkban a közlekedések ügyét a véletlen vezette eddig. Egyes hatóságoknak, jobbadán pedig azokban egyes egyéniségeknek tevékenysége állított ugyan elő az ország némely vidékein jó utakat; de azoknak iránya, fenntartása, használhatósága

mindig egyéniségek nézeteitől s erélyétől függött. Hány példa van, hogy egyes vidékek közlekedési állapotát egy tisztváltás felforgatta, vagy a kereskedelmi mozgásnak egy alispán új vonalt mutatott ki. Ily állásban rendszeres összeköttetésről, országos fővonalakról szó sem lehetett; mert rendszerünkben folyólag csak helyhatósági utaink lehettek, az ország s annak érdeke képviselve nem volt.

Hajózható folyóink állapotát szinte – sőt még inkább – a véletlen határozta el. Folyóink – még a Dunát sem véve ki – magántulajdonnak tekintetnek sokak által. Az, mi bennök a köz és az egyeseké, annak korlátai soha kijelelve nem voltak. A hajózás, mely rajtok keletkezett, semmi szabályok által védve s rendezve eddig nem volt; a vizek medrei áthagyva a természet s egyesek romboló hatalmának. Hajózási törvény, úti s vízi rendőrség még a jövőnek van fenntartva.

Ezeket röviden azért említem fel, hogy midőn a közlekedési rendszer megállapításáról szólunk, ehhez oly meggyőződéssel fogjunk, miszerint annak elrendezésére első elengedhetlen szabály: az eddigi gyakorlat gyökeres megváltoztatása; mert a régi rendszer, mely szerint hazánk hátramaradása oly természetes, s az új rendezés, midőn mindennek országossá kell válni, oly férkezetlenségek együtt, miknek egyeztetését a siker veszélyeztetése nélkül megkísérteni sem lehet.

A közlekedési ügy az, mely körül sem egyesek, sem hatóságok önálló és szétoszlott munkássága sikerhez nem vezethet; miben valamint csak minden erők egyesített munkássága állíthat ki valami egészet s nagyobbszerűt, úgy annak létesítését másképp, mint központosított országos fölügyelet alatt, vezetni teljes lehetetlen.

Ebből jövődre nézve kettő következik mint okvetlen föltétel:

a) A közlekedés minden létező eszközeinek – mint hajózható folyók s tavak, kereskedelmi útvonalok – országos fölügyelet alá kell adatni.

b) Ezentúl semminemű közlekedési eszközt, mely közhasználatra szolgáland – legyen az vaspálya, vízi építmény a folyó-

kon, csatorna vagy kőút –, kiállítani ne lehessen az ország által e célra fölállított hatóság tudta s beszólása nélkül. Ideje ezért

1-ször. Hogy közlekedési eszközeink körül tisztába jöjünk, s valahára az ország viszonyait ezeknek irányában konstatírozuk. Ugyanis:

Eddigelé az országban a közlekedés meglevő eszközeit, melyeket az emberi munkásság állított elő, ti. a kereskedelmi utakat, a közérő, azaz – legyen mondva – az ország állította ki, s a kereskedésnek megnyitotta szabad használatul anélkül, hogy kiállítási terhek fejében a kereskedéstől valami pótlékot követelt volna.

Mi eddig folyóinkon – alig említésre méltó – történt, szinte a kereskedés minden terheltetése nélkül állíttatott ki; sőt a közelebbi országgyűlések az ország folyóinak rendezését, országos útvonalak építését elhatározták anélkül, hogy fel is említettett volna a kereskedést – e milliókat követelő munkákért – vámok által teherviselési igénybe venni.

Ezeket nem panasz gyanánt, csak azért hozom fel, hogy ki-tűnjék, mennyire ellenkező rendszert követett az ország a közlekedések hatályosb eszközeire nézve, minők a csatornák s minők kiválólag a vasutak. Ezeket ugyanis eddig egyedül önerejökre utasítottuk, s fedezésöket egészen a közlekedési forgalomra bíztuk. Evvel más szavakban azon elv van kimondva, hogy azon kereskedés, mely a folyók rendezését, utak fenntartását nem bírta meg, állítson elő csatornákat s vasutakat és tartsa azokat fenn.

Meggyőződésemm tehát az, hogy ha fejlettebb közlekedési eszközök jótéteményeit akarjuk hazánkban élvezni, az országos segélyt azoknak kiállításától sem vonhatjuk meg.

2-ször. Szükség, hogy a cél s az eszközök kellékei iránt tisztába jöjünk, mielőtt választunk. E tekintetben, miután a külföld példája előttünk áll, nekünk ott kell kezdeni, hol ők hosszú fejlődés után végezték, s a közlekedések azon eszközeit kiállítunk, mire a tudomány s polgárosodott századunk felhívna. Eközben mégis nem felejtethjük, hogy míg mi az emelkedettebb fejlődés közlekedési eszközeit honosítjuk meg, saját fejlődésünk még nem érte el a megfelelő mérfokot. Ezáltal a közle-

kedési eszközök rendeltetése nálunk nem annyira egy már létező s csak nehézkes kereskedelmi forgalom élénkítése, mint inkább a még nem létezőnek az országban előteremtése; sőt sok részben a még szunnyadó szorgalomnak a jutalom biztatásaival cselekvésre ébresztése. Ne felejtjük továbbá, miszerint e cél felé oly országban kell törekednünk, hol a nemzeti munkásság jobbadán a gazdag föld terményezésében keres foglalkozási tért, s hogy ennél fogva kereskedelmi forgalmunk jórészt csak mezőgazdasági nyerstermények olcsó szállításából nyerhet élénkséget.

Önként következik ebből, hogy valamint hazánkban már ennél fogva is a vasutak kiállítása egészen más alapot nyer, erre folytonos figyelemmel is kell lennünk s a kiállításban ezt szem előtt tartanunk; különben, ha szinte szerencsésb helyzetű kereskedelmi vonalainkon vasutakat állít is ki a magánipar s vállalkozási hajlam, valjon azok nemzeti termelésünk legtöbb cikkeinek értékesítésére fognak-e szolgálni, szabadjon kétségbe vonni.

Mi engem illet, meg vagyok győződve, hogy nálunk a vasutak csak úgy lehetnek a közfelvirágzás tényezői, ha azokat az ország saját körülményeinkhez képest célszerűen rendezi, ti. a kiállításban a legnagyobb takarékoság által az olcsó szállításbért, sőt azt is lehetővé teszi, hogy némely cikkekre idő szerinti kedvezések nyújtassanak.

A cél tehát az ipart a termények olcsó elszállítása által fölélesztetni; s ezért a közlekedési eszközök terheit fedezésül egyedül az iparra utalni nálunk még kevésbé lehet, mint másutt.

3-szor. Tisztába kell jönnünk az iránt, hogy a közlekedési ügy elintézése egyáltalában meg nem tűri a töredékes foltozgatást, hanem az egész rendszernek egybevéve kell most legalább fő vonalaiban megállapíttatni; egyedül ezáltal kerülhetjük ki hazánk százados átkát, a vidékek érharcából szükségképp fakadó visszavonást.

Vegyünk ugyanis bármely közlekedési vonalt elváltan az egész rendszertől, csak magára vizsgálat alá: ha annak kiállításához országos segély kívántatik, mindig úgy fog ez föltűnni, mint egyes vidéknek nyújtott kiváló kedvezés a másik felett, mely ellen minden más érdek szövetkezhetik.

Legyen szabad e célra egy igen nevezetes, szőnyegen levő példát fölidézni. Mozgásban van a Tisza-völgy szabályozása. E munka legalább harmadfél millió hold leggazdagabb földet ad vissza a hazai iparnak. E roppant földhódítmánynak éppen nincs a Tisza-völgy termékeny földén a birtokosokra nézve értelme, ha azok célszerű közlekedési eszközök által terményeiknek új piacokat nem nyernek. Szükség tehát egyszersmind a hajózható Tisza, Bodrog, Szamos, Körös és Maros folyók rendezése; szükség a debreceni, miskolci, szegedi, aradi vasút. Ámde hogy is kívánhatni méltányosan ezen közlekedések kiállításához az ország segítségét, midőn mindezen közlekedési új vonalak csak arra szolgálnának, hogy a Tisza-völgy gazdag s olcsó termelésének megnyissák Pestet s minden kereskedést a Dunán felfelé; mi okvetlen a Duna-vidéki mezőgazdaság csökkentésére vezetne. Így támasztanók fel az ország egyes vidékeinek érdekharcát a másik ellen, miből talán egyes vidék emelkedése a másik rovására következhetnék, de köznemzeti felvirágzás sohasem!

Ennek kikerülése egyedül az egész, minden érdeket felkaroló, minden vidéket kielégítő rendszer megállapítása által éretik el, melyben a dunai vidék éppen úgy, mint a tiszai, megtalálja saját emelkedésének biztosítékait.

Másik fényes példája a töredékes intézkedés balkövetkezéseinek a vukovár–fiumei vaspálya tervezete, melyben több vidékek érdekeinek keresett kiegyenlítése soha nem menthető balfogásokra vezethető vala az országot, tán csak azért, mert nem a közlekedés egész rendszerét s az egyetemes érdeket, de vidékekét fogta fel, s ezáltal a haza központjának, sőt nemzeti-ségünknek érdekeit is megfoghatlanul mellőzte, mint ez alább bővebben is kitűnik. Sőt

Szükség az egész közlekedési rendszernek együtti megállapítása továbbá azért is, mert

a) A közlekedési fővonalok határozzák el azontúl minden többi közlekedési eszközök irányát. Ha – például – a fővonalakon vaspálya épülend, minden többi vaspálya- s kőútvonaloknak azokhoz kell simulni, s mindennek együtt összefüggő egészet képezni az országos közlekedés rendszerében.

b) Hazánkban a vaspályák sok vidékeken egészen új viszonyokat fognak alakítani, azok fogják pusztáinkon a telepedések irányát, gazdaságunk rendszerét elhatározni; s már ezért is fontos tudni az országos közlekedések fővonalait, hogy azon vidékek egyszerű lakói birtokaikban a nyereszkesedők zsákmányaivá ne váljanak, de birtokuk becsét előre megismerjék.

c) Kikerülhetlen enélkül a közlekedési eszközök kiállításában a nagy vesztegetés, midőn útvonalok építtetnének oly irányban, mely az országos közlekedési rendszerbe illeszthető nem volna, s felesleges párhuzamokat képezne.

4-szer. Tisztába kell jönnünk még aziránt is, miszerint ha a közlekedési ügyet egész komplexusában vesszük figyelemre, azonnal egészen más eredményekre jutunk a kamatbiztosítás s bérszabályozás rendszerére nézve is, mert

Kamatbiztosítás egyes vonalra alkalmazva végelemzésben nem egyéb, mint egyes vidéknek nyújtott kedvezés a másik rovására. Ezáltal ti. lehetséges, hogy a vitelbér alászállíttassék, mi külkereskedés tekintetében fő cél, de például egyes vonalokra alkalmazva belkereskedésünkben egyik vidék emelése másik elnyomásával.

A *bérszabályozás* oly fontos kérdés, mely mint az adórendszer, nemzeti iparunk életébe vág, s egyes vonal szempontjából helyesen el sem határozható. Nyújtassék például kedvezés az ország alsó részéről Pest felé vezető vonalnak: a Duna-vidék ezt okvetlen megérzi. S míg egyes vonalokra alkalmaztatik a kedvezés, mindig lesznek vidékek, melyek saját érdekeik nyomasztására fizetnek. Ezért ha a bérszabályozást helyesen akarjuk intézni, ennek mindig csak országos szempontból s az egész ország iparának figyelembevételével kell történni. Így a Duna-vidéknek, ha neki hasonló kedvezések által megnyitattik több oldalról az örökös tartományok felé s tengerpartunkhoz az olcsó s biztos közlekedés, nem volna oka féltékenynek lenni a Tisza-vidék gazdag forrásaira, könnyű termelésére s olcsó közlekedéseire.

Lesznek továbbá vonalok, hol köz-országos szempontból s mindenkire kiható érdekekben különös kedvezmények lesznek szükségesek némely cikkekre nézve. Például a fiumei vonalon a

gabnanemek talán különös kedvezményben részesülendnek a galaci s odesszai verseny kiállhatásáért; de ezt senki sem fogja egyes vidéknek adott kedvezés gyanánt tekinthetni, mert ezáltal, ha a közelebbi gabnatermelés utat nyer külföldre, megnyílnak a Tisza-vidéknek a belföld többi piacai, s a kereskedelmi viszonyok kiegyenlítik egymást.

5-ször. Múlt országgyűlésen követeltetett a központi s fiu-me-i társaság által a párvonalak elleni tilalom 15 évre. Ki kell itt határozottan mondanom, hogy ez jogtalanság volna. Arra, hogy egyik vidék a vaspálya jótéteményeit nyerje, nem lehet más vidéknek jövődjét áldozatul adni; nem ez a helyes mód, mellyel az ország a felvirágzás eszközeit lehetővé teszi, hogy ti. virágzó vidékeket évek hosszú soráig elzárjon azon jótéteménytől, melyért hogy egyik vidéknek megszerezze, egyes helyeken saját népének érdekeit áldozza fel, s leteszi a közlekedési egyed-áruság talpkövét, mi felvirulásra nem vezethet. Végre

6-szor. Ne felejtsük soha a múlt országgyűlésnek annyi tanúságot nyújtó jeleneteit; midőn töredékes intézkedésünk s a felette csekély s nem helyesen rendezett kiállítási tőke az érdekek tusáinak annyi tért nyitott, mint az 1844-ki október 21-ki kerületi ülésben, hol is vidék ellen vidék, megye ellen megye vívott elkeseredve. Ne adjunk ilyesekre alkalmat. Ehelyett igyekezzünk minden érdeket kellőleg figyelembe venni, kielégíteni, s számot vetve erőnkkel, úgy sáfárkodni, hogy ne legyen vidék, mely felejtve vagy mellőzve érezze magát az országos közlekedések jótéteményiben.

II. FEJEZET

A KÖZLEKEDÉSI RENDSZER ALAPELVEI

Mielőtt a magyar közlekedések egész rendszere fő vonalaiban biztosan megállapíttatnék, szükség kellő tájékozásul azon elveket vizsgálat alá venni, melyekből kiindulva a közlekedések rendszere általánosságban biztosan elhatározható lenne.

E tekintetben, ha gyakorlatilag akarunk eljárni, ne keressünk útmutatást azon előnyök elméleti fejtegetésében, melyek a köz-

lekedés különböző eszközeinek egyikét a másik fölibe emelik; ennél sokkal célravezetőbb leend, a polgárosodott világ közlekedési tekintetben legfejlettebb országainak példáját idézve fel, vizsgálat alá venni mindazon adatokat s azokból kitűnő eredményeket, melyekkel az utósó évtizedekben történt óriási fejlődések után oly bőségben bírunk. Az ezekből elvitázhatlanul vonható következtetések a legbiztosb intés számunkra, mit tegyünk, miben kövessük, miben kell elkövetett hibáikat kerülnünk, és miként kell a külföldnek annyi fáradalom- s költséggel szerzett tapasztalatait saját viszonyainkra helyesen alkalmaznunk.

A közlekedési eszközök, melyeknek az égalj-, országos vagy helybeli szükségekhez alkalmazottaknak kell lenni, átalánosán két osztályba sorozandók: úm. száraz közlekedés eszközei: vaspályák és kőutak; a vízi közlekedésé: tenger, tavak, folyók s csatornák.

Van ország – mint Hollandia –, hol a kereskedelmi mozgalom fő tényezői a csatornák; más ország – mint Belgium –, hol ez állást a vasutak foglalják; van ismét ország – mint Éjszak-Ámerika –, hol vasutak és csatornák majdnem egyező arányban léteznek, hol ekképp a kőutak csak alárendelt fontosságúak; és végre Angolország, hol vaspályák, csatornák s kőutak – az utósó időig majdnem egyenlő arányban – együttvéve egészítik ki az ország közlekedési rendszerét; míg Európa többi közállománnyai – Frank- s némileg Németország, sőt Ausztria kivételével is – igen csekély csatorna vagy vasúti összeköttetésekkel bírnak, hol minden közlekedés országutakon történik, melyeknek külön nemei a mesterségesen készült különbféle kőutaktúl le a hazánk Alföldén keresztül vezető töltött s homokos utakig változnak.

A közlekedések mindenik fajának voltak külön országokban s külön időben apostolai; a mi feladatunk minden elfogultság s elővélemény nélkül vizsgálat alá venni az eredményeket, miket a tapasztalat másutt mindenikről nyújtott. Ugyanis:

A) A KÜLFÖLD KÖZLEKEDÉSI KIFEJLŐDÉSÉNEK RÖVID VÁZLATA

Angolország, noha ma már oly kőúti összeköttetéssel bír, mely szilárdsága s jósága miatt világszerte minta gyanánt szolgálhat, a múlt század folytán e tekintetben még oly hátra volt, mint saját hazánk. Ekkor még a belforgalom nemcsak igen lassú, de az áruszállítás fölötte drága is volt; mi miatt a most már leggazdagabb tartományok terményei s ásványai ott, mint itt, a közlekedési eszközök hiánya miatt használatlan heverték.

Azonban 1780-ik év körül a Bridgewater-csatorna megnyitása nagy változást okozott. Ennek kedvező eredményei a közfigyelmet a csatornázás felé vonták, s életet adtak azon nagyszerű csatornarendszernek, mely sok ideig az angol kereskedés fő mozgatója volt, s mely ennél fogva lassankint az egész országra kiterjeszkedett; kivált, miután a közlekedések ezen eszköze különösen a nehéz s nagy teriméjű áruk szállításánál a legjobb utak mellett is nevezetes hasznot hajtott.

De valamint sok új s magában üdvös rendszer az alkalmazásban meghaladja mértékét, úgy történt ott is; midőn csatornák készültek oly vidékeken s oly viszonyok közt, hogy azok a vállalkozóknak hasznot, a kereskedésnek gyarapodást nem adhattak. Ehhez járult, hogy az egyes társulatok lassankint szövetségbe léptek, s ezáltal minden versenyzés lehetetlenné s az állapot a közérdekre nézve nyomasztóvá vált. Sokáig tűrte ezt a kereskedés, mert nem felejtette a jótéteményt, mit a csatornák nyújtottak; melyeknek ellenében egyedül az úti közlekedés tökélyesbítésében igyekeztek némi versenyt támasztani, mi itt ott sikerült is. A dolgok ezen állapota tartott 1825-ik év tájáig, midőn az áruszállítási forgalom rendkívüli gyarapodása a változást halaszthatlanná tette; kivált miután a csatornatársulatok, elárasztva szállítmányokkal, a forgalmat nemcsak igen drágán, de hanyagul is kezdék kezelni annyira, hogy ez időben a parlamentnek benyújtott adatokból kiviláglott, miszerint a gyapot, mely New Yorkból Liverpoolba 20 nap alatt érkezik, onnan nemritkán hat hét alatt jutott el Manchesterbe. E lassúságot az angol nem tűrhethván tovább, sok ellenzések után 1830-ban

megnyitott a liverpool-manchesteri vasútvonal, s ez adott a közlekedések ezen ágának a személy- s áruszállítási téren mindenütt lengületet, miután az már jóval azelőtt a bányakerületekben jó sikerrel használtatott.

Ez tömött rövidségben az angol közlekedési rendszer saját-szerű kifejlődésének története, mely a csatornarendszeren in-dulva, kifejtette a kőutak tökélyesbítését, s végre a vasutakra át-térve, ma már a legnagyobbyszerű példa gyanánt áll előttünk, s hatását az egész mívelt világra kiterjesztette. Így támadtak az utósó 15-17 évben a világ legbámulatosb művei:

Nevezetesen Angolországnak mintegy ezermillió ezüstfo-rintba került vasutai, mióta a fővonalok megnyitattak, a keres-kedelmi forgalomnak oly hatalmas lengületet adtak, mely leg-buzgóbb apostolainak legvérmesb reményeit is fölülhaladta az eredményben; miután azóta a szállításbér általában 50%-tel alább szállott, a kiállítási tőke pedig évenként közepesen 5 %-et jövedelmez.

A vaspályák ennyire kedvező eredményei természetesen a közlekedések más eszközeinek becsét igen csökkentették; külö-nösen hatottak pedig a csatornákra, ezeknek értékét 40-50%-tel alászállítván; mi miatt azok néhol teljesen elhagyattak, má-sutt – igen népes gyárvidékeken – fenntartották magukat, hol elegendő víz van, s az esés viszonyai kedveztek. – Ebből követ-kezett, hogy Angolországban már most csatornák nem is épít-tetnek, kivéven mellékmívek gyanánt, p. o. tenger s folyók ösz-szekötésére vagy azokon a nehéz közlekedési pontok kiigazítá-sára.

A kőutak ott sokkal kevesbé szenvedtek a vaspályák által, mint előre hitték; jelenleg arra szolgálnak, hogy az egyes helye-ket egymással s a legközelebbi vasúttal összekössék; e részben fényesen kimutatá a tapasztalás, miszerint szaporodott közle-kedési eszközök a forgalom gyarapodását eszközlik mindenhol.

Éjszak-Amerikának s Kanadának kevés mesterséges kőutai vannak, ellenben nincs ország, hol a csatornarendszer oly kiter-jedést nyert volna. Vannak ugyanis Éjszak-Amerikában min-den nagyságú csatornák, a legkisebbektől azon óriási mívekig, melyek az ottani nagyszerű folyókkal szinte versenyeznek.

Azon adatok tehát s eredmények, melyeket a tapasztalás onnan nyújt, számunkra nagybecsűek, s minden figyelmet érdemelnek.

Éjszak-Ámerika, még mielőtt valamely nevezetes vaspályavonal ott megnyitott volna, már el volt látva – a kisebb fontosságú mellékvonalokat ide nem számítva – 6-700 geogr. mértföld csatornavonallal. Az eredmény végképp abban mutatkozott, hogy e kiterjedt csatornarendszer az eredeti vállalkozók romlásán kívül elvégre az ország kereskedelmi forgalmát is mindinkább zsibbasztotta, midőn az áruszállítás a csatornák 4-5 hónapi befagyása által évenként huzamos időig vesztegelni kényszerült. S miután ekként a csatornarendszer a kereskedelmi megélénkült forgalomnak csak néhány hónapig nyitott lassú szállításra utat, ezáltal a szállításbér is aránytalanul megrágt; a fenntartási költségeket ugyanis, melyeket egész évi használat nem nagyobbított volna, a nyári forgalomnak kelle fedezni, a néhány hónapi veszteglésben pedig azon idő jövedelmei elenyésztek.

Ezen körülmények idézték elé Éjszak-Ámerikában a vasútvonalok építését, melyek éppoly nevezetesek, mint Angolországban; sőt számunkra még különös figyelemre méltók hosszúságukért s azon lényeges módosításokért, melyeket ott saját-szerű viszonyok – ti. az ország kiterjedése, nagy térségek s aránylag csekély kiállítási források – a vasutak építésére s mozgásban tartására nézve szükségessé tettek.

Éjszak-Ámerika vasutakba 400 millió ezüstforint tőkét fektetett. Jövedelmezési tekintetben hasonló eredményre jutott, mint Angolország, ti. a befektetett tőke 5 %-tel kamatoz, míg a csatornák – egy-két kivétellel – a kiállítási tőke kamatját, sőt néha a fenntartási költségeket sem fedezik, s végre a kereskedelmi forgalomnak sem feleltek meg kielégítőleg.

A csatornák ekképpen elhanyaglásának okai gyanánt főleg következőket hozhatjuk fel: a téli hónapokon veszteglés, népetlen vidékeken a forgalom csekélyisége, lassú szállítás, mindenekfelett pedig – kevés kivétellel – a fenntartási költségek roppantsága.

Franciaországban a belközlekedés állapota még nem fejlődött azon fokra, mint ezt e nagy ország állása s igényei megkívánák; kivált tekintetbe véve azt, hogy ott a közlekedési ügyek kormányzása már 1750 óta egy e célra felállított testületre bízott. Nem akarok e helyen az ottani közlekedési állapotok fokonkinti kifejlődéséről részletességekbe bocsátkozni, legyen elég megjegyeznem, hogy több kisebb kísérletekből nyert eredmények után 1842-ben elhatározta a kormány egy rendszeres s az egész országra terjedő vasúthálózat életbe léptetését. E célra megkészült a terv, mely szerint Párizsból mint központból a fővonalok a tengerpart s más pontok felé úgy irányoztatnak, mint a külfölddeli kereskedés viszonyai igénylik, a belforgalom követeléseit pedig szárnyvonalok látják el. – Ezen terv után már több vonalok készültek el, melyek azon jótékony hatás mellett, mellyel a kereskedés emelésére voltak, még a kiállítási tőke $4\frac{3}{4}\%$ kamatjával is jövedelmeznek.

Hollandia viszonyaihoz mért s igen jól rendezett csatorna-közlekedésnek tulajdoníthatja jobbadán virágzását. Ez azonban Holland sajátzerű fekvésének s nem elvontan a csatorna-rendszernek következése, mit leginkább bizonyít *Belgium* fejlődése az utósó 17 évben. Belgium ugyanis – Angolország után – az európai státusok közt első volt, mely minden erejét hatályosan a közlekedések kiállítására s rendezésére fordította. 1830-ban elszakadván Hollandiától, ezáltal a Schelde torkolatit mint kereskedésének kapuit elvesztette, úgyszinte minden Hollandiával közös közlekedési eszközöket, annyi csatornák szabad használatát. Kormányja azonban azon igen célszerű vasúthálózatban, mellyel az országot 1834 óta ellátta, annak nemcsak bő kárpótlást szerzett, sőt az ország forrásai azóta nevezetesen gyarapodtak, a kereskedési forgalom élénkült, szóval a félt károk s hátramaradások nyom nélkül enyésztek el. Végre még Hollandia is minden csatornái mellett elhatározta magát egy rendszeres vasúthálózat kiállítására, s némely vonalokon ma már ott is a csatornák mellett vasút is élénkíti a kereskedelmi forgást.

B) KÖVETKEZTETÉSEK

A fennebbi adatok elvitathatlan tény gyanánt szólnak, meggyőzőbben, mint minden okoskodás a közlekedési eszközök külön nemeinek országos értékéről. Ugyanis világos, miszerint a vasutak hatásai s jövedelmi forrásai szembeötlőleg különböznek a csatornákétul; s ennél fogva oly helyeken is, hol mindkettő létesíthető, könnyen megtörténik, hogy míg a vasút fényesen fennáll, a csatorna-vállalat megbukik.

Ennél fogva a csatornák használatát, mitől a külföld is eltért, s a kereskedés magasb fokára kielégítőnek nem talált, csak ott lehetne ajánlani, hol hajózható folyók vagy tavak közt összeköttetés gyanánt szolgálnak. Ez esetben célszerűek, mert a fagy által éppen csak annyira szenvednek, mint az anyavíz, melynek kiegészítő részei. Ellenben sem mint önálló közlekedési eszközök, sem más közlekedési eszközök kiegészítői gyanánt nem ajánlhatók; mert befagyásuk által a forgalom hónapokig vesztegel, sőt például vasúttal kapcsolatban miattok az is vesztegelni kénytelen.

A csatornák ebbeli természetén – fájdalom – segíteni nem lehet, sőt ez annyival nyomasztóbb, mennyiben a baj fokonként növekszik, azon mértékben ti., minél inkább élénkül a kereskedelmi mozgás, és minden fennakadás érezhetőbbé lesz. Ez okért oly országokban, hol a tél erős és tartós, csatornákat a közlekedés fővonalaira alkalmazni menthetlen hiba volna, s azoknak más rendeltetése nem lehet, mint a természetes folyóutak összeköttetésénél vagy rendezésénél.

Kőutak legkevésbé alkalmasak a közlekedések alapját képezni; azért országos fővonalakra nem ajánlhatók. Mert noha, nagy költséggel fenntartva, a kereskedés alantabb fokán némi élénkséget tarthatnak fenn, mindenesetre csak lassú, főleg pedig legdrágább szállítást eszközölhetnek.

Ezekből következők folynak egy összefüggő országos közlekedési rendszer megállapítására nézve alapelvek gyanánt:

1-ször. Hogy közlekedési eszközök közt vaspálya legcélszerűbb arra, hogy a nemzeti kereskedelem fölélesztésének alapjául tétessék, s a kereskedés fővonalain helyt foglaljon; mert csak

a vasút képes biztos, gyors, szakadatlan s olcsó összeköttetést szerezni, s csak általa nyugoszik a belkereskedés biztos s sebésebb kifejlődést ígérő alapokon.

2-szor. A közlekedés többi eszközeinek a vasutak irányában csak alárendelt állást lehet adni.

3-szor. A csatornákat csak arra lehet használni, hogy vagy a hajózható folyók útja rövidíttessék, vagy az egyes pontokon kiigazíttassék, vagy azok egymással összeköttetésbe hozassanak.

4-szer. A kőutak rendeltetése az, hogy az egyes helyeket egymással s a közel vasúttal vagy hajózható folyóval kapcsolatba hozzák.

III. FEJEZET SZÁMÍTÁSI ADATOK

Miután így a közlekedési eszközök mindenikének az eredményekből fejlett fontossága szerint állását kimutattam, s rendeltetését a közlekedési egész rendszer megalapításában kijelentem: szükségesnek tartom a közlekedési eszközök mindenikét még a kiállítási tőke tekintetében is vizsgálat alá venni, részint azért, hogy költségeik is egymás irányában kellőleg mérlegeltesse, részint mert saját hazánk közlekedési szükségeinek kiszámításában a külföldi adatok biztosb alapot nyújthatnak, mint a minden adatok hiányábani okoskodás, s végre mert a számok – feltéve, hogy helyesen használtatnak – győzőbbek, mint minden vitatkozás.

A) VASPÁLYÁK

Az angol vaspályák költségei közép-számítással egy geogr. mértföldre tesznek 1 610 000 ez.frt-ot.

Ez az egyes rovatokra így oszlik el:

Egy geogr. mértföldön földszerzés	184 000 frt
A vonal elkészítése (talap, tetőzet), állomások	1 012 000 „
Mozgonyok s szállítási eszközök	368 000 „
Kezelés s vegyes költségek a kiállításnál	46 000 „
összeg	1 610 000 frt

A *belga* vasutak kiállítási költségei egy geogr. mértföldre közép-számítással tesznek 788 500 ezüstforintot, eloszlik így:

Földkisajátítás s vonalkészítés	612 750	frt
Mozgonyok s szállítási eszközök	99 750	”
Állomások s épületek	52 250	”
Irodák s vegyes költségek	23 750	”
összeg	788 500	frt

Könnyebb áttekintés végett külön országokban a kifejezett kiállítási költségeket a következő táblába foglalom:

	Kimutatása az alábbi országokban épült vaspályák egy geogr. mértföldre közép-számítással vett költségeinek	saját pénz- lábunk szerint ezüstpénz- ben
1	Angolországban	1 610 000
2	Franciaországban	1 016 000
3	Belgiumban	788 500
4	Hollandiában	712 500
5	Poroszországban	428 142
6	Éjszak-Ámerikában	414 000
7	Németországban	403 750
8	Ausztriában	567 900

Ezen összeállítás szerint kiállítási költségek tekintetében a vaspályák három osztályba sorozhatók; legdrágábbak az angol és frank vaspályák; legolcsóbbak a német, porosz s amerikaiak; ezek közt a belga s hollandiak középet tartanak.

Az *angol* és *frank* vaspályák feltűnő drágaságát okozták – a kiválólag drága építésmódon kívül – a vonalok helyzeti nehézségei, aránytalanul nagy kisajátítási, kármentési s haszonváltsági költségek, magas munkabér, végre a parlamenti s előleges

költségek nagysága, melyek Angolországban az összes kiállítási tőke 5–9%-jét teszik.

Belgium- és Hollandiában, noha a helyzeti körülmények kedvezők, a kiállítási költségek mégis aránytalanul nagyobbak, mint Németországban, mit főleg az építésmód s magasb munkabérnek, különösen pedig annak tulajdoníthatni, mert – mint például Belgiumban – a vasutaknak sokkal nagyobb áruszállítási forgalmat kell ellátni, ezért a mozgonyok s szállítási eszközök sokasága emeli fel a kiállítási tőke összegét.

Éjszak-Amerikában a munkabér magas ugyan, mint Angolországban, de minden egyéb viszonyok rendkívül kedvezők; különösen a nagy térségek a földmunkák költségeit igen csekélyre olvasztották; minden legyőzendő helyzeti akadály apró bevágásokban vagy csekély feltöltésekben állott; műmunkálatok, útvezetések és tunnelek éppen nem léteznek, a hidak a közel fekvő erdők ingyen fájából készültek; az állomási épületek szinte egyszerűn ingyen fából állítottak ki; efelett a vaspályák többnyire egy vágásúak, mert azon nagy távolsághoz mérve, melyen keresztül vonulnak, aránylag nem nagy forgalmat kell ellátniok. Ily körülmények tették lehetővé Amerikában a kiterjedt vasútrendszer olcsó létrehozását.

Szükséges még ezen kiszámítási adatok kiegészítéséhez némi tájékoztatásul legalább az angol, belga és franciaországi vaspályák fenntartási, igazgatási s szállítási költségeiről, mint melyekről részletes adatokkal bírunk, egy kimutatást összeállítani s a felhozott országokban közép-számítással az évenkénti bevétel, kiadás s abból fejlődő jövedelmezést kimutatni. Ez így áll:

Szám	Kimutatása az alábbi országok vasutainál kifejtett bevétel, kiadás s jövedelmezésnek közép-számítással egy geogr. mértföldre véve	Bevétel		Ebből fenntar- tási, szállítási, igazgatási költ- ségek fogyasztá- nak évenként	Marad tiszta jövedelem egy mértföldön	A kiállítási tőke fizet kamatot	Jegyzés
		ezüsfrt.	ezüsfrt.	%	frt	%	
1	Angolországban	138 000	57 960	42	80 040	58	Az angol vaspá- lyákról meg kell je- gyezni, miképp az összes bevétel 63 %-át a személy- szállítás teszi, az áruszállítás csak 37 %-et. Továbbá, hogy az 5 ¹ / ₂ mért- föld hosszú liver- pool-manchesteri vonalon az áruszál- lítás naponta 30 000 mázsára növeke- dett
2	Franciaországban	97 844	50 876	52	46 968	48	
3	Belgiumban	59 533	30 360	51	29 173	49	

Ebből tűnik ki, miszerint a fennebbi országokban a vaspályák nyers bevétele a kiállítási tőke $8\frac{1}{2}$ –10%-jét megközelíti; a tiszta jövedelem pedig 4 és 5% közt változik.

B) CSATORNÁK

A csatornák kiállítási költségeire nézve oly részletes és kimerítő adatokkal nem birunk, mint a vasutaknál; különben is a csatornák kiállítási költségei igen változók, s függnék különösen még a földtér minőségétől, víztartósságától s az esés viszonyaitól.

Angolország csatornába mintegy 150 millió ezüstforintot fektetett. Azon vonalokat véve számításba, hol a föld minősége, vízeset kedvezők, s semmi különös akadályok nem voltak, egy mértföld csatorna közép-számítással került körülbelül 350 000 ezüstforintba.

Éjszak-Amerikában csatornákra mintegy 100 000 000 ezüstforint költetett el; azon vonalokon, hol a körülmények sem nem legkedvezőbbek, sem nem legterhesbek voltak, egy mértföld közép-számítással mintegy 200 000 ezüstforintba került.

Franciaországban több elsőrendű csatornavonalak kiállítási költségei közép-számítással egy mértföldre 400 000 ezüstforintot tesznek.

A *Lajos-csatorna* kiállítási költségei közép-számítással egy mértföldre 500 000 ezüstforintot mutatnak ki.

Ezeket egybefoglalva az tűnik ki, hogy a csatornák kiállítási költségei, a vasutak költségeivel egybehasonlítva és leróva a szállításra külön megkívántató eszközök árát, Német- s a szomszéd országokban igen egyenlők fognak lenni, amellet pedig a vasutak egész évi szakadatlan mozgást engednek, ellenben a csatornák tél idején befagynak, s az évnek csak bizonyos részein használhatók.

C) KŐUTAK

A mesterségesen készült kőutak kiállítási költségei közép-számítással külön országokban következőleg állanak:

	ezüstforintba
Angolországban egy mértföld került	102 280
Éjszak-Ámerikában	138 000
Franciaországban	70 000
Poroszországban	73 000
Belgiumban	66 000

Minthogy azonban a kőutaknál a fenntartás a leglényegesebb dolog, s ennek költségei a kiállítási tőkéhez mérve a legnagyobbak, szükség, hogy ezen költségeket is részletesen taglaljam.

Az útfenntartási költségek természetesen igen különbözők, mert függnék: a forgalom nagyságától, anyag minőségétől, készítés szilárdságától s különösen az égalj behatásától. Meg fogjuk azonban alább látni, hogy némely helyeken a kiállítási tőkének majdnem egyharmada kívántatik az évi fenntartás költségeire.

Angolországban parlimentalis oklevelek szerint az 1821-től 1829-iki szakban minden kőutak, melyeken a napi forgalom 100 vontató lóra számíttatott, fenntartási költségek fejében kimutatott mértföldenkint 4000 ezüstforint évi költséget.

	ez. forint
Franciaország hasonló körülmények közt évenként	1 800
Poroszország	2 880
Bajorország	2 160
Belgium	1 420

Oly angol főutak, hol a forgalom naponként 500 vonó lóra ütött ki, egy évi fenntartási költségül megkívántak

17 112

Sőt a London-környéki utaknál, hol mintegy 900 vonó ló naponkénti forgalom mutatkozott, az évenkénti fenntartási költség egy mértföldre tett

29 697

mi következőleg oszlott egyes rovatokra:

	ez. frt
a) Anyag és kézi munka évenként	24 856
b) Tiszt s felügyelők fizetése	1 332
c) Öntözés	1 853
d) Légszeszvilágítás	1 656
összeg	29 697

Meg kell itt jegyeznem, hogy a fenn elésorolt országokban, hol a legjobb kőutak vannak, azoknak jósága a kiállítási s főleg a fenntartási költségek mennyiségétől függ; úgyhogy például Angolországban, hol a fenntartási költségek a legnagyobbak, a legjobb kőutak is vannak. – Azonban minél nagyobb a kiállítási s fenntartási költség, annál olcsóbb a szállításbér, mert noha Angolországban a fenntartási nagy költségeket a szállítás hordozza, mégis sokkal kisebb a szállításbér, mint hol a fenntartási költség csekély vagy éppen semmi, mint nálunk, de mégis a szállítás sokszorozva feljebb rúg, mint Angolországban, hol pedig az útfenntartási költségek oly nagyok.

D) ÉGÉNYFOGYASZTÁS

Az alábbi adatokból ki fog tűnni a roppant égényfogyasztás, mit gőzerővel mozgásba tartott közlekedések megkívánnak. Ezért az adatok közé sorolom ezt is, hogy erre előre figyelmesek legyünk, s már a vonalak megállapításánál különös tekintetet fordítsunk e körülményre; miáltal kikerülhetjük azon bajt, hogy míg az ország némely vidékein a fa értéktelenül vesztegel, a köszén figyelemre sem méltatik, más vidékeken annak ára aránytalanul felrúg s nyomasztóvá válik a közlekedésnek, ezáltal az iparnak s egyeseknek is.

Igaz ugyan, hogy a vaspályákon szükséges égény mennyisége igen változó s ezer körülménytől függ; különösen pedig a vaspálya élénkségétől, a szállítandó terhek nagyságától, emelkedés viszonyaitól sat., mindazáltal ha Angol- s más országok tapasztalati adatai után indulunk, a középennyiség, mit különbözőféle pályák fogyasztottak, mértföldenkint 160–200 font jó minőségű koksza számítható.

Képzeljünk mármost, hogy az égényfogyasztásról fogal-

munk legyen, hazánkban például 300 mértföld vaspályát, mi az ország kiterjedéséhez s népességéhez képest – mint alább kitűnik – éppen nem nagy mennyiség, s ha ezeken közepes forgalommal naponként csak három kettős utat veszünk fel, a fogyasztás leend: $300 \times 3 \times 2 \times 200 = 360\,000$ font, azaz 3600 mázsa kokszt naponként és $3600 \times 365 = 1\,314\,000$ mázsa évenként.

Ezen kokszmennyiség előállítására, ha a kokszt készítésénél eredő 40% fogyást beszámítjuk, szükséges 2190000 mázsa nyers kőszén, mely minőségére az oravicait megközelítse; – gyöngébb minőségű kőszénfajoknál biztosan tehetjük az évi fogyasztást 2500000 mázsára.

Vizsgálatok után kitűnt, miszerint közép-számítással kokszból egy mázsát 10–12 köbláb kevert fa pótol ki. Ezt alapul véve, ha közép-számítással egy közönséges piaci öl fát 10 mázsa koksszal egyenlőnek tekintünk, a fennebbi kőszén helyett szükség volna a mozgonyok fogyasztására évenként 250000 öl fa. Ez mindenesetre figyelmet érdemlő mennyiség.

FÜGGELÉK

A LÓERŐRE KÉSZÜLT VASPÁLYÁKRÓL

Gyakran emlegettettek már a vaspályatervezetek tárgyalása közben a lóerőre készítendő vasutak; sőt azoknak kiállításában sokan előnyöket keresnek. Szükség azért, hogy ezekkel is közelebbről megismerkedjünk, s azoknak becstét a kifejtett eredményekből méltányolva, közlekedési rendszerünk szerkezetében kimutassuk azoknak is kellő helyét.

Angolországban úgynevezett lópályák, fából készítve, már 1667-ik év körül használtattak a bányászatnál, főleg a kőszén elszállítására a hajókhoz. 1767 körül kezdték a fapályákat megvasalni, s néhány évvel később általánossá lettek a sínek öntöttvasból.

E század elejéig minden ilyes vaspályák lapos sínekből – *tram plates* – készültek, melyeknek hossza mintegy 3 láb, széle 3–5 ujjnyi volt; belső oldalán emelkedéssel voltak ellátva, hogy a kerekek kisikamlását megakadályozzák. 1801 körül magas élű sínek – *edge rails* – alkalmaztattak, és a kisikamlás elleni emelkedés a kerekre tétetett át.

Ezen lassú – másfél század alatt tett – javítások végre mégis oly kedvező eredményt fejtettek ki, hogy a szállítási eszközök e neme az ország bányászati míveinél általánossá lett.

Az egész fenn érintett időszakon keresztül lovak használtatnak mozgatásul a vaspályákon, kivéve némely lejtőket, hol a teher felvonására gőzerőmű alkalmaztatott.

1802 körül kezdték gőzmozgonyokkal az első kísérleteket tenni, de egyáltalában ki nem elégítő eredményekkel, s ezért 1819–1820-ig a gőzerő csak kivételképp használtatott. Ez idő körül azonban elkezdették a sínekre az öntött vas helyett a nyújtott vasat használni, mi által a pályák igen javultak; mert hosszabb darabokat leheté készíteni, s ezek nem oly könnyen töredezték; ezáltal a pályák annyira tökélyesítették, hogy a gőzmozgonyok mindenütt alkalmazhatóvá lettek. Végre kiűnt, hogy hol nagy mennyiségű terhet kell elszállítani, a gőzerő minden tekintetben célszerűbb s olcsóbb, mint a lóval vontatás.

Jelenleg tehát – sőt már több év óta – Angolországban lóerőre vasutak nem készülnek, s már egyedül kikötőkben, bányamíveknél s rakhelyeken, ott is csupán helybeli rövid használatra állnak fenn.

Franciaországban négy kurta lópálya állíttatott ki, melynek összes hossza mintegy 14 mf; ennek kiállítása mértföldenkint mintegy 170–210 ezer e.frt-ba került, s jobbadán kőszénszállítmányokra használtatott. Jelenleg azonban, miután a forgalom nagyon nevedett, hol csak a lejtés s pályakanyarok viszonyai engedték, mindenütt gőzmozgonyokkal cseréltettek el a szállítás nagy hasznára s a mozgatási költségek nevezetes megkímélésével.

A Németország-, Ausztria- és Magyarországon létező lópályákat könnyebb áttekintés végett következő kimutatásba foglalom:

A vaspálya neve	Hossza mértf.	Építési költség mértföldenkint	Haladási sebesség 1 óra alatt (mértföld)	
			áru	sze-mély
1. <i>Budweis-linz-gmundeni</i> , egy vágású, kész. Fenn-tartási költség 1 mértf. egy évre 2600-3400 e.frt. Forgatásra 63%.	26	147 590	$\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{10}$
2. <i>Prága-pilseni</i> . Kész belőle $7\frac{1}{2}$ mf. Egy vágású.	$21\frac{1}{2}$	139 000	$\frac{3}{4}$	
3. <i>Pilsen-budweisi</i> csak tervezett.	$23\frac{3}{4}$	154 600	$\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{10}$
4. <i>Freiburg-walden-burgi</i> . Szárnyvona-la a boroszló-schweidnitzi vaspá-lyának.	5	145 000		
5. <i>Cottbus-schwielloch-seei</i> csak tervezett, egy vágásra.	4	98 963		
6. <i>Bohwinkel-lennapi</i> csak tervezett, egy vágásra.	$2\frac{1}{2}$	174 000		
7. <i>Leutkirch-waldseei</i> csak tervezett, egy vágásra.	$3\frac{1}{2}$	217 500		
8. <i>Kellinghausen-wri-sti</i> csak tervezett.	2	145 000		

A vaspálya neve	Hossza mértf.	Építési költség mértföldenkint	Haladási sebesség 1 óra alatt (mértföld)	
			áru	sze-mély
9. Több apró kőszén-pályák, mint a Ruhr melletti és luisenthali a saar-brückeni bányakerületben, már készek, egy vágásúak, összes hossza.	7 $\frac{1}{4}$	145 000		
10. Pozsony-nagyszombati kellett volna az előleges kiszámítás szerint kerülnie 76 000 e.frt mértf. Félig kész.	6 $\frac{6}{10}$	200 000 felül is		

Jegyzetek ezen összeállításhoz:

Az 1. sz. alatti lópályán egy ló 70–85 mázsa terhet vontat, a vonal emelkedései s kanyarai olyanok, hogy – tán Linztől Gmundenig kivéve – gőzmozgonyt sohasem lehetne azon használni.

A 2-dik sz. alatti vonalon személyszállítás nincs, a bevétel a pálya fenntartására szolgál.

A 3-dik sz. alatti az emelkedés s kanyargások miatt sohasem lesz gőzerőre használható. – E vonalon a forgatási költségeket mértföldenkint egy mázsánál 0,375 e.kr-ra számították előlege-sen, miből $\frac{2}{3}$ a vontatásra, $\frac{1}{3}$ a szállító szekerek fenntartására

szolgálna. A vonal fenntartási költsége a kiállítási tőke 2%-jére számíttatik, ami mértföldenkint egy évre 3092 forintot tesz.

Ausztriában készen két lópálya van, az 1-ső sz. alatti 26 mföldre, a másik 7 1/2 mföldre; ennek közép-számítással kiállítási költségei mértföldenkint 145 667 e.forintot tettek.

A 3-ik számtól a 7-kig csak tervezettek; ezeknek kiállítási költségei közép-számítással mértföldenkint 152 710 ezüstforintot tennének az előszámítás szerint.

A magyar lópálya került mértföldenkint mintegy 200 000 e.forintba.

Ezen adatok a külön országokbani kiállítási költségekre nézve következő arányt mutatnak ki, úm.:

Egy mértföldre	ezüstfrt
Franciaországban	190 000
Ausztriában	145 667
Németországban	152 710
Magyarországban	200 000

Ezen összeállításból következők fejlenek:

a) Lópálya kiállítását csak fővonalak ágai gyanánt lehetne ajánlani, oly vonalakon, hol a forgalom igen csekély, és személyszállításra számolni nem lehet; mert hol gyors forgalom vagy nevezetes áruszállítás remélhető, ott a lópálya célszerűtlen volna, miután a tapasztalás bebizonyította, miszerint a gőzerő alkalmazása a szállítási költségeket nevezetesen leszállítja.

b) Ha valahol, főleg pedig hegyes vidéken lópályák állíttatnának ki, úgy kell az emelkedés s kanyarok arányát mindenestre rendezni, hogy idővel gőzerőre is használhatók legyenek: mert emelkedett forgalomnak a lópálya sehol sem felelt meg, s az átváltoztatás esetében az első kiállítás költségei elveszhetnének.

IV. FEJEZET

A MAGYAR KÖZLEKEDÉSI RENDSZER RÉSZLETES KIFEJTÉSE

Miután külföldön a közlekedések kifejlését, vaspályák, csatornák és kőutak becsét kimutatni igyekeztem, megkísértem a mondottakból a következtetéseket saját viszonyinkra alkalmazni s a teendőket a közlekedések minden ágaiban a dolgok mostani állásához képest kijelelni. Ugyanis:

1-ször. A külföld példája tanít, hogy a kereskedelmi forgalom magasb fokát sem csatornák, sem kőutak – a legjobbak sem – elégíthették ki: hanem végre is vaspályákra szorultak; ennél fogva hiba volna a közlekedési fővonalakon az összeköttetést hazánkban is oly módon kezdeni, mint másutt; és kőutakról térni át vaspályákra. Ezek az ország sok vidékein egyedül ok-szerű közlekedési eszközök, mivel a föld térséges volta azoknak kiállítását felette kedvezővé, a közönséges kőutak készítését pedig az anyag távolsága miatt felette költségessé, a néptelenség végre a kőutak fenntartását szinte lehetetlenné teszi.

2-ször. A megállapítandó közlekedési rendszerben kiváló figyelemmel kell lenni a hajózható folyókra, s azokat mint a közlekedések természetes eszközeit minél előbb rendezni és jó karba helyezni szükséges.

3-ször. Az építendő kőutakra nézve nem kell soha felejtünk azon nehézségeket, melyek nálunk különösen a kőutak tekintetében eléfordulnak. Ugyanis, legyenek bár utaink a legszilárdabb anyagból, leghelyesb szabályok szerint készítve, oly égalj befolyása alatt, minő a miénk, hol a hosszú és szigorú, leginkább pedig gyakran változó tél, egymást felváltva, fagyot s olvadást hoz rájuk, a legjobb kőút is okvetlen megbomlik s megbírhatlan kijavításokat tesz ezáltal is évenként szükségessé; ha hozzá gondoljuk ehhez, hogy hazánk sok vidékein a kőanyag nagy kiterjedésű földön teljesen hiányzik, s ezáltal a kőutak felállítása igen költségessé válik; végre azt sem felejtjük, hogy éppen a fenn érintett vidékeken a falvak távolsága s néptelenség azoknak fenntartását vagy éppen lehetetlenné, vagy igen költségessé teszi: a kőutak felállítására különös súlyt helyezni nem

fogunk. Sőt, hol csak a számítási mérleg némileg kedvező, kőutak helyett is inkább vaspályákat állítunk.

4-szer. A közlekedési vonalok meghatározásánál – kivált a vaspálya fővonalainál – elengedhetlen szabály, hogy azok a kijelölt végpontok felé egyenes irányban vezettessenek, mert ez mind az átviteli, mind a helybeli forgalomnak fő feltétele. Ezen szabályt még akkor is szigorún meg kell tartani, ha szinte ezáltal némely helyek látszólag szenvednének is; mert ha a helybeli érdekeknek a fővonalak irányára befolyás engedtetik, vagy ha a fővonalakkal egyszersmind minden nevezetes helyeket érinteni akarunk, ebből az fog okvetlenül következni, hogy egy bizonyos vonalban annyi mindenféle célok elérése fog együtt kívánni, hogy elvégre semmi egész s rendszeres nem alakulhat. Ezáltal történhetik meg, hogy a vaspálya fontossága a közre nézve igen alászáll, sőt egészen is elenyészhetik anélkül, hogy a helybeli érdekeket is elémozdítná; mert bizonyos az, miszerint egyes helyek érdekeinek is az kedvezőbb, ha szárnyvonal vagy jó utak által jutnak kapcsolatba a lehetőleg legrövidebb vasútvonallal, mint mikor a sok kitérések s görbületek által meghosszabbodott vonalon a drágább vitelbért örökre fedezni kell, s egyes helyek balul felfogott érdekéért az egész forgalmat állandón nyomasztani fogjuk. E körülmény azt okozta Angolországban, hogy görbe kitérő vonalak egyenessel cseréltettek ki, sőt van példa, hol két kanyargó vonal közé egyenes építettett, s ez mindkettőt lecsökkentette.

5-ször. Ne feledjük soha, mit már felemlítettem s szeretnék minél többet emlegetni, hogy hazánk saját népességével s terményeivel a vasutak irányában különös állásban van. Európában alig van ország, mely minden körülményeket mérlegelve, műtani tekintetben inkább vasutakra volna rendeltetve; azonban a népetlenség nagy személyszállításra nem nyit kilátást; terményeink többnyire oly természetűek, melyek magas szállításbért nem bírnak; nálunk tehát minden fillérrel igen gazdálkodni kell, mi a szállítást terhelheti. Innen következik önkényt, hogy a közlekedési vonalok kikerülhető hosszabbítását mellőzni kell minden módon, mert ettől függ a szállításbér; sőt még az is következik, hogy azt: valjon Fiume, Miskolc, Debrecen,

Arad, Szeged sat. mely vonalon köttessék össze Pesttel, vállalkozók önkényére bízni egyáltalában nem lehet – mint ezt az első kiindulás eredményei bővebben mutatják, mint magyaráznom kellene –, hanem okvetlen az országnak kell a vonalok menetét a fennebbi elvek szerint meghatározni, mert elengedhetlenül ettől függ a vasutak használhatósága terményeinkre nézve, mint ez alább még világosabban kitűnik.

Ezek azok, mikhez a magyar közlekedési rendszer megalapításában szigorún ragaszkodni kell; mikhez még – mielőtt a rendszer részleteit kifejteném – kellő óvásul meg kell jegyez-nem, hogy miután az általam eddig képviselt közlekedési osztálynak semmi eszköz rendelkezése alatt nem állott, következőleg oly hazai adatok megszerzésére, melyekre biztosan támaszkodni lehetne, mind költség, mind kellő egyéniségek hiányzot-tak, nem lehet itt valami olyannyira határozott véleményt mon-danom, mely a helyviszonyok módosító kényszerítését kizárja. Előlegesen, tekintve az ország kereskedelmi fő szükségait, csak a főirányokat, azaz a törekvési célokat lehet kijelelni mint a ma-gyar közlekedések fővonalait, s azon elveket megállapítani, me-lyek szerint ezen fővonalak lesznek létesítendőök. – Úgy kívá-nom tehát az alább kijelelendő vonalokat a kiviteli részletek te-kintetében vétetni, mint amelyek földtéri vizsgálatok nélkül csak irányadásul jeleltetnek ki, s melyeknek létesítése szigorún a fennebb elésorolt elvek szerint volna végrehajtandó.

A) VASPÁLYÁK

A magyar kereskedelem s iparfejlődés gyűlpontja Budapest, ez az ország szíve, melynek irányában úgy lehet tekinteni az egyes közlekedési vonalakat, mint megannyi főeret, mely a szívből a vérforgást az ország véghatáráig eszközli. Eszerint Budapestről, ezt mint központot tekintve, úgy kell a fővonalokat vezetni, hogy azok hazánkat világkapcsolatba juttassák, s e jótéteményt lehetőleg minden országrészre árásszák.

Ezen elvnek megfelelőleg négy fővonal kijelelése ajánlkozik mindenekelőtt mint a magyar közlekedés alapja. Ti. egy vonal, mely a cs. örökös tartományokkal s vele Európának minden nyugati országaival kapcsolatba hozna; 2-ik, mely Pestről saját

tengerpartunkkal, ezáltal Olaszországgal s a tengerekkel csatolna össze; 3-ik fővonal, mely fővárosunkat a kelettel hozná jövőendőben összeköttetésbe; és 4-ik, mely hasonló összeköttetést eszközölné Galiciával s az éjszakkal.

Ezen négy fővonal, mely más, mint vaspálya, nem lehet, képezné az országos közlekedések alapját. Ezeknek jelenlegi fontossága a külföldi viszonyoktól föltételeztetik, és a kivitelben a sürgetősség mértékét azok adják meg; így például az 1-ső s 2-ik számú fővonal már kész s megalakult összeköttetésekre vezet; ellenben a 3-ik és 4-ik még fejlődésben van, s az összeköttetés végirányát a külföldi viszonyok fogják majdan eldönteni; mindamellett szükség, hogy az ország saját határai felé ezen irányban már most haladjon.

A kijelelt négy fővonal országunkat majdnem egyenlő négy részre osztja. Ez azonban hazánk kiterjedéséhez képest nem elégítheti ki első kezdetben is a belkereskedés szükségait, mert ezáltal még:

a) Az egész Alföld, a haza legtermékenyebb térfölde, a Tisza mindkét partja, Miskolctól Békés megyéig, minden vasúti összeköttetésen kívül esnék; itt pedig a vasúti összeköttetés legkönnyebb s legolcsóbb.

b) Ha ezen termékeny vidék vaspálya által a központtal összeköttetésbe jő, ezáltal más összeköttetések válnak azonnal nélkülözhetlenné azért is, hogy egyes vidékeknek terménygazdagsága által más vidékek ne nyomattassanak. Ezért a dunai vidékeket a központtal s a fiumei vaspályával kapcsolatba kell hozni, s egyszersmind oly vonalokat kiállítani, melyek a tiszai terményeket inkább a tengerpart felé vezessék.

c) Némely, már most emelkedő tartományi városokat a közelebbi vaspályával szinte vaspálya által kell kapcsolatba hozni, hogy az ipar más gyűlpontot ne keressen, s a hanyatlástól megóvassanak.

d) Figyelemmel kell lenni a vaspályáknál szükséges égenyfogyasztásra is s a pályákat oly pontokkal összeköttetésbe hozni, melyek a szükséges anyagot képesek kiállítani.

Ezen elveket szem előtt tartva következő három rendű vaspályavonalokat lehetne most megállapítani, úm.:

A) Fővonalok

Budapesttől

1-ször a Duna bal partján Pozsonyon át az úgynevezett éjszaki vaspályáig mintegy 34 mf

Ezen vonal már készülöben is van.

2-szor Székesfehérvár, Siófok s a Balaton mellett Károlyvároson keresztül Fiume és Buccariig mintegy 70 „

3-szor Szolnokon keresztül Aradig mintegy 34 „

Ezen vonal Erdélyországon keresztül a keleti összeköttetést eszközölné idővel.

4-szer Miskolcon át Kassáig mintegy 35 „

Ezen vonal jövődöben a Hernád völgyéből a Poprád völgyébe vezetettvén, képezné az összeköttetést Galiciával s az éjszakkal.

Összesen 173 mf

B) Mellékvonalok

Ezek a fővonalokkal tétetnek kapcsolatba.

5-ször Szolnoktól Debrecenen keresztül Szatmárig mintegy 33 mf

Ezen vonal Szatmárig azért volna folytatandó, mert összekötné egyszersmind az Alföldet a tiszai felvidékkel s Erdélyország egy részével, honnan Szatmár, Ugocsa, Mármaros megyék s Erdély Szamos-vidéke bőségesen adhatna égenyt az Alföldnek.

6. Moháctól Pécsen, Szigetváron, Istvándin keresztül a fiumei vonalig mintegy 24 „

Ezen vonallal az al-dunai vidék kötetné össze a központtal s Fiumével; másrészt az al-dunai s altiszai természetmények erre a Ferenc-csatorna által könnyű utat lelnének Fiuméba; efelett Mohács az égenyt tekintetében is fontos pont.

7. Soprontól Vas és Zala megyéken át N.-Kanisza táján a fiumei vaspálya vonalig mintegy 21 „

Ezen vonal a dunai megyéket kötné össze Béccsel s egyszersmind Fiumével.

8. Ceglédttől Kecskeméten át Szegedig mintegy 15 mf

Összesen 93 mf

C) Szárnyvonalok

9. Aradtúl Temesvárig mintegy	9 mf
10. Debrecentől Nagyváradig	9 ”
11. Miskolctól Tokajig	8 ”
12. Szegedtől Szabadkáig	6 ”
Összesen	32 mf

Összeszámitás

A vaspályavonalak hosszúsága tenne:

elsőrendű vaspálya vonalok	173 mf
másod	93 ”
harmad	32 ”

Összesen 298 mf

Ebből levonva a pest–pozsonyi s pest–szolnoki vonalak hosszát

48 mf

Marad 250 mf

Ennyire terjesztem a vasúti közlekedésre nézve javaslatimat most, mert nem felelgettem azon erő csekélységét, mely felett rendelkezhetünk. Nem hallgathatom el azonban azon figyelemreméltó fontosságot, melyet ránk nézve különösen nemzeti-ség tekintetében a Dunán-inneni felső megyék és azokban a bányavárosok érdemelnek. Sok panaszt hallunk naponta, hogy ama vidékek népe nemzetiségüinktől idegen s más elem felé gravitál, hogy a bányász hazánkban vendég, mint egykor. Ennek irányában – ha ez úgy volna – nincs hatalmasb óvszer, mint élénk összeköttetés s ezáltal szakadatlan érintkezés az ország központjával s a magyarsággal. Hogy ők felénk gravitáljanak, semmi sem eszközli gyorsabban s bizonyosabban, mint vaspálya. Ha majd egykor a Vág, Garam, Ipoly völgyein vaspálya vonuland az éjszaki hegyek lakóihoz, ez leend bizonyosan ott nemzetiségünk terjedésének a leghatalmasb tényezője.

B) CSATORNÁK ÉS FOLYÓK

A csatornákat illetőleg, noha a közelebbi országgyűlés több rendű csatornavonalokat jelelt ki vizsgálatul, azonban fennebb eléggé kifejtettem, alább pedig számokban még világosabban fog kitűnni, miszerint most csatornák kiállításáról szó nem lehet. E részben tehát más teendő nem volna, mint a létező csatornák rendezése s kiigazítása; különösen pedig

a) Őfelsége megkérendő volna a Béga- s Ferenc-csatornák tágitására s rendezésére.

b) Ezen csatornavonalokat az országnak meg kellene szerezni s a megváltás iránt alkuba bocsátkozni.

c) Szükség volna a Balatont a Dunával összekötő Sió csatornáját rendezni s szállításra alkalmassá tenni.

Mi a *folyókat* illeti: a vaspályák után legfontosb közlekedési eszközök – kivált a gőzhajózás keletkezése óta – a hajózható folyók; melyekkel e hazát oly bőkezűen látta el a természet. Ezek azonban mostani rendezetlen állapotukban részint még nem alkalmasak biztos közlekedésre, részint csekély sikerűek.

Szükség azért, hogy oly folyók rendezése, melyeken most már hajózás van s melyeknek szabályozása már megkezdett, hatállyal folytattassék; a többi folyók pedig megvizsgáltassanak, felméréttessenek, s a közlekedési rendezés tervezete haladéknélkül az ország erejéhez képest életbe léptessék. – Különösen pedig a folyórendezés rovatában kellene:

1-szor. A *Duna* szabályozását teljes erővel folytatni; különös figyelmet fordítva a főváros biztosítására s a mosonyi ág rendbehozására.

2-szor. A *Tisza* folyó rövidítése s medrének sok helyeken kitarítása; miután e folyót a tett gőzhajózási kísérletek után Európa egyik hajózásra legalkalmasb folyójának tarthatjuk. Különösen pedig figyelmet kellene fordítani a Felső-Tiszára, mely Váritúl felfelé rohanó természete miatt sok ágakra oszolva a só- és faszállítás igen nehezíti.

3-szor. Hasonló figyelmet s segílyt érdemlenek a Tiszának hajózható mellékfolyói; mint a *Szamos* és *Maros* saját vidékeinek s Erdélynek tekintetébül; a *Bodrog* és *Körös*, melyeken máris élénk tutajozás, sőt hajózás is keletkezik.

4-szer. A *Dráva*-szabályozás legalább a torkolattúl, hol a Dunába ömlik, azon pontig, hol a fiumei vasutat érinti, miáltal mind a dunai, mind az al-tiszai hajók a tengerparti vasúttal érintkezhetnének.

5-ször. A *Vág* és *Garam* vizeinek megvizsgálása, tervek megkészítése s e folyók takarítása.

6-szor. A *Rába*, *Lajta*, *Rábca*, *Répcse* folyók rendezése, menyiben hajózási tekintetben hasznosíthatók. – Végre

7-szer. Minden más hazai apróbb folyók terveit el kellene készíttetni, s hol a hajózás elősegélésére munkákat lehetne tenni, azokat is végrehajtani.

Minden hajózható folyóra nézve pedig fő szükség állandó mérnököket föllátni, kik a hajózás akadályaira, hajóutakra felügyeljenek, a folyó medrét takaríttassák.

Végre szükség hajózási törvényt életbe léptetni, s abban a hidadról s szükséges hajóút kisajátításáról rendelkezni.

C) ORSZÁGOS KÖUTAK

Országos kőutakat, beillesztve a magyar közlekedési rendszerbe, helyesen indítványozni a legnehezebb feladat. Mert az országnak nagy részére férkezetlenség gyanánt tűnik fel a kőút, és mindenekelőtt tekintettel kell lenni a jövőendő kifejlésre s helyesen számot vetni erőnkkel, mit most kiállíthatunk, s mit a jövőendő fog alakíthatni s megbírni.

E szempontból tekintve a dolgot, hazánknak azon részén, mely éppen utak tekintetében a legelhagyottabb, s hol ekképp az utak kiállítása a legnagyobb szükség volna, minden valószínűséggel a mesterséges utak kiállítása oly költségeket kíván, melyekkel ha nem is gőzmozgonyokkal forgatott, de lóerőre készült vaspályákat bizonyosan kiállíthatni.

Vegyük csak például nagyjára mérlegelésbe, miszerint a kőút, melynek koronája legalább 5 öl, sok helyeken sokkal több talapmunkát kíván, mint a vaspálya; továbbá, hogy a kőanyag-nak hely színére hordása 40 ezüstforintba kerül köb-ölenként – ami egyébiránt tény –: azonnal szinte képtelenségnek fog feltűnni ily körülmények közt közlekedési fővonalakon kőutakat s nem vaspályákat állítani, midőn a költség egyenlő, semmi esetre

pedig nem több; ellenben a vitelbér csak $\frac{1}{2}-\frac{1}{6}$ része az országutakoni szállítás árának.

Ezért, bízva a jövőben, kőutakat főleg csak oly vidékeken hoztam javaslatba, hol

a) A kiállítási költségek aránya igen különböző, azaz hegyvidékeken, hol ti. a kőút olcsó, a vaspálya ellenben költséges volna.

b) Hova a tervezett vaspályavonalak nem terjednek, s ezért a kőutakra nézve joggal fő tekintetet követelnek. Vagy

c) hol azok a közelebbi pályával összeköttetést eszközölnek.

d) Az Alföldön csak ott, hol az útépités már mulaszthatlan, s a kiállítandó vaspályákkal összeköttetés okvetlen megkívánja.

e) Tekintettem a közlekedések számára adandó közmunkáknak egyes hatóságokban lehető felhasználására is.

Az országos útvonalak irányzatának meghatározásánál három fő elv vezérlett, úm.:

1-szor. Hogy az ország külön fajú népei mindinkább egymással, nem külön egymás közt hozassanak kapcsolatba.

2-szor. A legtöbb útvonal kiegészítője legyen a központból kimenő sugárnak, mely minden életet, tevékenységet és ipart feléje vonjon.

3-szor. A természetlenebb hegyvidék kapcsolatba jöjön a termékeny völgyvidékkel.

Ezen fő elvekből indulva ki, következő fő-, mellék- és szárnyútvonalakat kellene közelebbről kiállítunk; mely kifejezésben csupán irányul kívánom a megnevezett pontokat vétetni, nem pedig mint bevezetett s elhatározott vonaltervet, mert ezt csak a végpontokra lehet biztosan előre kimondani.

Ezen útvonalak volnának:

*Elsőrendű,
vagyis sugárútvonalak*

1. Nagyszombattól a Vág völgyén, Trencsinen keresztül Zsolna, Csáca felé a határig körülbelül	23	mf
2. Érsekújvártól Komjatin, Nyitrán, Nyitra-Zsámbokréten, Sz.-Mártonon, Nagyfalun át a határig	32	”

3. Párkánytól a Garam völgyén fel Körmöcbányáig	16	mf
4. Váctól Rét-Ságon keresztül Ipoly-Ságon, Selmecbányán, Zólyomon, Besztercebányán, Rosenbergen, Alsó-Kubinon által a határszélig	33	”
5. Rét-Ságtól Balassa-Gyarmaton, Pöstényen, Losoncon át Rimaszombatig	13	”
6. Egertől Pétervásáron, Rimaszombaton, Tiszolcon, Breznóbányán át Sz.-Miklós felé Király-Lehotáig	22	”
7. Egertől Apátfalván, Putnokon, Pelsőcön, Rozsnyón, Iglón, Lőcsén, Késmárkon át Lublóig	24	”
8. Miskolctól Sajó-Sz.-Péteren, Szendrőn, Tornán át Mecenzéfig	11	”
9. Kassától Eperjesen át Bártfáig	9	”
10. Tokajtól Sátoralja-Újhelyen, Tőke-Terebesen, Nagymihályon át Homonnaig	15	”
11. Sátoralja-Újhelytől Ungváron át N.-Bereznáig	13	”
12. Tokajtól Vásáros-Naményon, Beregszászon, Munkácson, Alsó-Vereckén át a határig	24 1/2	”
13. Beregszásztól T.-Újlakon, N.-Szöllősen, Huszton át a Nagyág völgyén Szolymáig	16	”
14. Szatmártól Avas-Újvároson, Técsőn, Mármaros-Szigeten, Körösmezőn át a galíciai határig	22 1/2	”
15. Szatmártól Szinerváralján, Nagybányán, Felsőbányán, Kapnikon, Borsán át a bukovinai határig	24	”
16. Szatmártól Erdőszádán, Nagy-Somkúton át az erdélyi határig	11	”
17. Debrecentől Szilágy-Somlyóig	13 1/2	”
18. Nagyváradtól Telegden, Élesden át az erdélyi határig	9	”
19. Szegedről a Maros mentin, Aradon át az erdélyi határig	25	”
20. Aradtól Lugoson, Mehádián át Orsováig	26 1/2	”

21. Temesvártúl Versecen át a Duna partjáig	14	mf
22. Szegedtől Nagy-Kikindáig	7 1/2	„
23. Szabadkától Újvidékig	13	„
24. D.-Földvártúl Eszéken át Vukovárig	25 1/2	„
25. Eszéktől Diakováron át Bródig	10	„
26. N.-Kanizsától Csáktornyaig	6	„
27. Sz.-Fehérvártúl Veszprémen, Pápán át Szombathelyig	21 1/2	„
28. Budától Esztergom felé Veresváron, Győrön át Pozsonyig és Pesttől Hatvanig	34	„
29. Győrtől Sopronig	11 1/2	„
összesen:		526 mf

*Másodrendű,
vagyis keresztútvonalak*

1. Zsolnától a Vág-völgyén, Rosenbergen, Sz.-Miklóson, Király-Lehotán, Lőcsén át Eperjesig	26	mf
2. Besztercebányától Breznóbányaig	5 1/2	„
3. Ó-Zólyomtól Losoncig	8	„
4. Gyöngyöstől Szécsényen át Pöstényig	7 1/2	„
5. Rimaszombattól Putnokon át Sajó-Sz.-Péterig	8	„
6. Rozsnyótól Mecenzéfen, Kassán, Gálszécsen, Ungváron át Munkácsig	25	„
7. Huszttól Técsőig	4	„
8. T.-Újlaktól Halmin át Szatmárig	6	„
9. Vásáros-Naménytől Szatmárig	8	„
10. Debrecentől Tokajon, Táján át Hidas-Németiig	16 1/2	„
11. Nagyváradtól N.-Szalontán át Aradig	16	„
12. Szabadkától Zomborig	8	„
13. Szabadkától Bajáig	8	„
14. Péctől Siklóson át Pozsegáig	15	„
15. Bélavártól Babocsaig	7	„

hogy a Mohács felé vezető vasúttal és Péccsel egyenes közlekedése legyen.

16. Tolnától N.-Kanizsáig	18 ¹ / ₂ mf
17. Győrtől Pápaig	6 "
18. Győrtől Székes-Fehérváron át Duna-Földvár- rig	19 ¹ / ₂ "
összesen:	212 ¹ / ₂ mf

*Harmadrendű,
vagyis szárnyútvonalak*

1. Nagyszombattól Diószeg táján a pesti vasútig	3 mf
2. Gyöngyöستől Árokszállás táján a vasútig	2 ¹ / ₂ "
3. Egertől a vasútig	3 "
4. Tisza-Füredtől Poroszlón át a miskolci vas- útig	2 ¹ / ₂ "
5. Nyíregyházától Tokajig	4 "
6. Balmaz-Újvárostól Debrecenig	3 "
7. Cibakházától a szolnok-aradi vasútig	2 "
8. Mező-Túrtól " "	2 "
9. Kun-Sz.-Mártontól " "	2 "
10. Szarvastól " "	— ¹ / ₂ "
11. Szentestől Kun-Sz.-Mártonig	3 "
12. Csabától a vasútig	3 ¹ / ₂ "
13. Gyulától Csabáig	2 "
14. Csongrádtól a kecskemét-szegedi vasútig	3 "
15. Hold-Mező-Vásárhelytől " "	4 "
16. Kaproncától Légrád táján a fiumei vasútig	2 ¹ / ₂ "
17. Kőröstől a fiumei vasútig	3 "
18. Varasdtól " "	2 "
19. Kis-Komáromtól " "	1 "
20. Keszthelytől a szombathely-n.-kanizsai vas- útig	2 ¹ / ₂ "
21. Zala-Egerszegtől " "	2 "
22. Kőszegtől Csepregnél a vasútig	2 "
23. Esztergomtól a buda-pozsonyi útig	1 "
24. Jászberénytől a miskolci vasútig	1 "
összesen:	57 mf

Eszerint az elsőrendű vonalok tesznek:	526	mf
a másodrendűek	”	212 $\frac{1}{2}$ ”
a harmadrendűek	”	57 ”

összesen: 795 $\frac{1}{2}$ mf

Hogy a javasolt közlekedések egész egybefüggését együtt ki-
tüntessem, azoknak átnézeti térképét ide csatolom; meg kell
azonban jegyezni, hogy e közlekedési hálózat tervezésénél
nem lehet egyedül általános nézetekből kiindulni, de min-
den hazai állapotok s létező viszonyok számításba vételével kel-
lett a kijelelt vonalokat meghatározni; kívánom azért, hogy
ezen közlekedési hálózat is hazai szempontból bíraltassék meg.

V. FEJEZET

A JAVASLOTT KÖZLEKEDÉSI ESZKÖZÖK HATÓSÁGOK SZERINTI SZÁMBAVÉTELE

Az előbbi fejezetben tervezett vaspályavonalak Pestből mint
középpontból az országot úgy metszik keresztül, hogy minden
közlekedési főbb ereket egybeköttetésbe hozzanak; egyszer-
smind a legnépesebb s legkedvezőbb helyzetű városokat egymás-
sal és a központtal érintkezésbe tegyék, s ezenkívül az ország
megyei nagyobb részének érdekeit is kielégítsék.

Nevezetesen a Kassától Fiuméig vonuló vaspálya az egész
magyar birtokot a tengertől kezdve szinte Lengyelország hatá-
ráig kettéhasítván, hazánknak a kereskedést e vonalban a ten-
gerrel, Kulpa, Száva, Dráva folyókkal, a Balatonnal, és Bala-
ton-dunai csatornával, Pestnél pedig magával a Dunával; a
Miskolctól Tokajhoz kinyúló mellékvonal által pedig a Tiszá-
val és a tiszai gőzhajózás által a Tisza mellékfolyóival érintke-
zésbe hozza. Ezen vaspályavonal Kassa, Miskolc, Tokaj, Buda-
pest, Székes-Fehérvár, Zágráb, Károlyváros, Fiume és Buccari
városokon keresztül, Eperjes, Eger, Gyöngyös, Veszprém, Va-
rasd városok mellett pedig közel megyen el; s Abaúj, Zemplén,
Borsod, Heves, Pest, Fehér, Somogy, Kőrös, Zágráb megyé-
ken, a horvátországi végőrhelyeken s a fiumei partvidéken ke-

resztülvonul, Sáros, Szepes, Szabolcs, Zala, Varasd megyéknek pedig közelében esik.

A Pozsonytúl Pesten és Szolnokon keresztül Aradig s innen Temesvárig menő vonal az előbbivel szinte keresztben fekszik, és a termékeny Bánátot Budapesttel, Pozsonnyal és Béccsel csatolja össze; Pozsony, Érsekújvár, Vác, Pest, Szolnok, Arad, Temesvár városokon és Pozsony, Komárom, Nyitra, Esztergom, Hont, Nógrád, Pest, Heves, Békes, Arad, Temes megyéken keresztül vonul; Moson, Trencsin, Győr, Bars, Csongrád, Csanád, Torontál, Krassó megyék s a Nagy-Kun kerület szomszédságába esik.

Ezen fővonalnak Cegléd-től Kecskeméten át Szegedig nyúló s innen Szabadkára térő ága néhány nagy népességű városok érdekein kívül, melyeket Budapesthez csatol, egész Pest és Csongrád megyéket hasítja át, Torontál és Csanád megyéket pedig és a Kis-Kunságot igen közel érinti.

Még nevezetesebb e fővonalnak Szolnoktól a Tiszán, termékeny N.-Kunságon, a nagy népességű és vásáraitól nevezetes Debrecenen, a népes Nagy-Károlyon s az ország keleti felső részén több megyéknek központul szolgáló, különben is termékeny vidékű Szatmáron átmenő s e ponton már a hajózható Szamost, a mármarosai és nagy-bányai nevezetes bányavidékeket az ország szívéhez csatoló keleti vonal; mely Debrecen-től N.-Váradig bocsátott mellékvonal által Erdély felső részét csatolja hozzánk. – Ezen vonalnak alkalmas földön nagyobb részint egyenesen vezethető iránya s ennél fogva aránylag kevésbe kerülendő építése, egybevetve az országnak általa nyerendő hasznával, sőt maga az általa éppen középen hasított völgytér, mely itt a felső és az erdélyszéli Kárpátok között keletre hosszasan benyúlik, mintegy önkényt ajánlkozva hívja fel az ország figyelmét; Heves, Szabolcs, Bihar, Szatmár megyék, Nagy-Kunság és Hajdú kerület termékeny vidékeit és népes helyeit fűzvéen szorosan kapcsolatba mind egymással, mind az ország középpontjával, és Ugocsa, Mármaros, Közép-Szolnok, Kraszna megyéket és Kövár vidékét az ország közepéhez közelebb hozza.

A Mohácsi-tól Pécsen által a pest–fiumei pályához csatlakozó

vonal, a Ferenc-csatornához közel lévén, folytonos közlekedést nyit a Felvidéknek az ország alsóbb részein és viszont; úm. a Tiszán s Dunán egészen Orsováig és Oláhországig s onnan tovább a gőzhajózás által egészen a Fekete-tengerre. Somogy, Baranya megyék mellett Verőce, Pozsega, Szerém, Bács megyéket s Eszék, Zombor, Baja városokat részint átvágja, részint közel érinti.

E vonal szinte csak folytatása lévén a N.-Kanizsa tájátúl Sopronig tervezett vonalnak, mely a Bécstől szétágazó vasút-vonalok egyikével egyesül, ennél fogva a honban is kettős és európai érdekűvé lesz.

S ebből már magából is látható a Soprontúl N.-Kanizsa táján a pest-fiumei vonalhoz csatolt vaspálya fontossága, mely Szombathely városon keresztül Kőszeg, Zala-Egerszeg környékén vonul el, és Sopron, Vas, Zala megyéknek fő életere, Mosony, Győr, Komárom megyék emelésére is hatalmasan befoly.

Az ezen javaslatban foglalt vaspályák által közvetlen érintett hatóságokat az alábbi kimutatásba foglalom, s egyszersmind ezen táblázatban előadom az egyes hatóságokban javaslatom szerinti útvonalok mennyiségét, megkülönböztetve – mennyire adataim engedik – a már kész és egészen újon építendő vonalokat:

Szám	Megye v. kerület	Vasút mértf. mintegy	Kőút mintegy mf		
			összes	kész	újon készíthető
1	Pest	38 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$	4 $\frac{1}{2}$	7
2	Zágráb	28 $\frac{1}{2}$	–	–	–
3	Somogy	27 $\frac{1}{2}$	13	–	13
4	Heves	20	22	4	18
5	Bihar	13 $\frac{1}{2}$	28 $\frac{1}{2}$	16 $\frac{1}{2}$	12
6	Abaúj	12 $\frac{1}{2}$	12	4 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{1}{2}$
7	Borsod	11 $\frac{1}{2}$	13	–	13
8	Baranya	11 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$	1

Szám	Megye v. kerület	Vasút mértf. mintegy	Kőút mintegy mf		
			összes	kész	újon készítendő
9	Zala	10 1/2	12	—	12
10	Fehér	10 1/2	16	9 1/2	6 1/2
11	Csongrád	9 1/2	10	—	10
12	Jászkun ker.	9 1/2	4 1/2	—	4 1/2
13	Vas	8 1/2	7	4	3
14	Pozsony	8 1/2	4 1/2	1 1/2	3
15	Szatmár	7 1/2	36	—	36
16	Kőrös	7 1/2	5 1/2	—	5 1/2
17	Temes	7 1/2	20	1/2	19 1/2
18	Szabolcs	7	18	—	18
19	Békes	6 1/2	4 1/2	—	4 1/2
20	Nyitra	5 1/2	20 1/2	13	7 1/2
21	Komárom	5 1/2	6 1/2	—	6 1/2
22	Sopron	5	9 1/2	1 1/2	8
23	Zemplén	4 1/2	27	10	17
24	Csanád	4	6 1/2	—	6 1/2
25	Arad	3 1/2	28 1/2	14	14 1/2
26	Veszprém	3 1/2	15 1/2	8	7 1/2
27	Esztergom	3 1/2	8	4	4
28	Hont	3 1/2	9 1/2	8	1 1/2
29	Bács	2	29	—	29
30	Magyar tengerpart	2	—	—	—
31	Hajdú kerület	1 1/2	4	—	4
32	Nógrád	1	25	17	8

Szám	Megye v. kerület	Kőút mintegy mf		
		összes	kész	újon készí- tendő
33	Árva	18 $\frac{1}{2}$	16	2 $\frac{1}{2}$
34	Bars	15 $\frac{1}{2}$	—	15 $\frac{1}{2}$
35	Bereg	20 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$	9
36	Gömör	25 $\frac{1}{2}$	—	25 $\frac{1}{2}$
37	Győr	17	7	10
38	Krassó	6 $\frac{1}{2}$	6 $\frac{1}{2}$	—
39	Liptó	15 $\frac{1}{2}$	8	7 $\frac{1}{2}$
40	Mármaros	40 $\frac{1}{2}$	19	21 $\frac{1}{2}$
41	Moson	7	7	—
42	Pozsega	3 $\frac{1}{2}$	1	2 $\frac{1}{2}$
43	Sáros	12 $\frac{1}{2}$	12 $\frac{1}{2}$	—
44	Szepes	18	8 $\frac{1}{2}$	9 $\frac{1}{2}$
45	Szerém	3	—	3
46	Turóc	8 $\frac{1}{2}$	—	8 $\frac{1}{2}$
47	Tolna	18	$\frac{1}{2}$	17 $\frac{1}{2}$
48	Torna	5 $\frac{1}{2}$	—	5 $\frac{1}{2}$
49	Torontál	7 $\frac{1}{2}$	—	7 $\frac{1}{2}$
50	Trencsin	18	15	3
51	Ugocsa	7	7	—
52	Ungvár	16	—	16
53	Varasd	2	—	2
54	Verőce	16	—	16
55	Zólyom	20 $\frac{1}{2}$	8 $\frac{1}{2}$	12
56	Kővár vidéke	6	3	3
57	Kraszna	4	1	3
58	Oláh-báns. végőr-ezred	11 $\frac{1}{2}$	11 $\frac{1}{2}$	—
59	Német-báns. végőr-ezr.	2 $\frac{1}{2}$	—	2 $\frac{1}{2}$
60	Bródi végőr-ezr.	3	1	2
51	Kőrösi végőr-ezred	6	—	6
Összesen		795 $\frac{1}{2}$	276 $\frac{1}{2}$	519

Ezen kimutatásból kitűnik, miszerint a tervezett vaspályahálózat 29 megyét, 3 kerületet, összesen 32 hatóságot érint közvetlenül; efelett Budapest, Debrecen, Pozsony, Szeged, Szabadka, Kecskemét, Miskolc, Székes-Fehérvár, Temesvár, Kassa, Arad, Komárom, N.-Várad, Szatmár, Sopron, Cegléd, Szolnok, Pécs, Zágráb, Fiume, Vác, N.-Károly, Mohács, N.-Szombat, Károlyváros, Tokaj, Szombathely, Érsekújvár, N.-Kanizsa, Buccari, azaz összesen 30 városokat s fontosb kereskedési helyeket köt össze.

VI. FEJEZET

KÖLTSÉGVETÉS A JAVASLOTT KÖZLEKEDÉSEK KIÁLLÍTÁSÁRA

Miután a magyar közlekedési rendszer mindenik osztályában a közelebb teendőkről nézetimet elmondottam, vessünk számot erőnkkel, s vizsgáljuk meg, mennyi pénzerőre van szükségünk, hogy azokat kiállíthassuk. Lássuk ezt osztályonként:

A) HOZZÁVETŐLEGES KÖLTSÉGE MINDENIKNEK

Vaspályák. Fennebb a különböző országok vasúti közlekedéseinek kiállítási költségeit s a különböző költségek okait elsoroltam. Ha saját hazánk helyzeti viszonyait azon országokéval egybe hasonlítjuk, azonnal világos leend előttünk, miszerint nincs ország, mely a vasúthálózat létesítésére nagyobb előnyöket ígérne. Ezért bátran merem állítani, hogy nálunk a rendszeres vasúthálózat sokkal kevesb kiállítási tőkét igényel, mint bárhol Európában, sőt tán még Ámerikában is, és pedig következő okokból:

1-ször. Mert hazánkban a föld, munkabér s sok anyagok sokkal olcsóbbak, mint bárhol.

2-szor. Hazánk nagy kiterjedésű térföldén a vonal oly kedvező, hogy a talap – ahhoz képest, mint más országokban – majd mibe sem kerül.

3-szor. Mert bármi vérmes reményeket tápláljunk is a forga-

lom élénkségére nézve, legtöbb vaspályavonalainkon egy vágás elegendő leendő a kereskedelmi áruk s személyszállítás ellátására.

4-szer. Mert az építmények, mozgonyok s más szállítási szerek mennyisége – mi másutt a kiállítási költségeket oly nevezetesen emeli – nálunk aránylag csekély leendő; mivel népességünk egyes távol eső tömegekben igen terjedt puszták közepette van feloszolva, mi aránylag kevesb állomásokat s szállítási szereket tesz szükségessé.

Ezen okokból aligha hibázom, ha ennyi előnyök fejében előleges kiszámításba a magyar vasutakat, a németországiakhoz mérve, 20 %-tel olcsóbbra veszem, s kerek számban mértföldenkint 320 000 ezüftfrt-ra teszem.

Némi bizonyításul ezen előszámítás erősítésére felhozhatom a következő adatokat:

a) Wallau mérnök a vukovár–fiumei vasút költségeit 64 $\frac{1}{2}$ mértföldön 11 $\frac{1}{2}$ millióra teszi, s ehhez 20 %-tet adva s a Lujza-út váltságtőkéjét beszámítva, összesen 15 milliót tesz. Ezen alap szerint egy mértföld vasút hazánk legnehezebb vonalán kerülne Wallau szerint 232 558 frt-ba. Ezt ugyan én igen vérmes számításnak tartom. A fennebbi költségvetés szerint esnék a fiumei vasút kiállítására összesen 22 400 000 forint, s így 7 400 000 e.frt-tal több, azt sem számítva ide, hogy fennebbi felvételem általános az egész országra, s a könnyebb vonalak feleslegei kiegyenlítik a nehezebb pályák több költségeit.

b) A középponti vasúttársaság a múlt országgyűléstől kamatbiztosítást kérvén, az Ausztria szélétől Pesten s Szolnokon keresztül Debrecenig kiállítandó vaspálya költségeinek maximumát 18 millióra teszi; a fennebbi felvétel szerint ezen 64 mértföldnyi pályavonal kerülne 20 480 000 ez.f forintba.

c) A múlt országgyűlésen a fiumei vaspályavonal kamatbiztosításánál egy mértföld kiállítási költségeinek maximuma 250 000 e.f. forintra tétetett.

Mindezeket, mint látszik, jóval meghaladja az általam felvett összeg, tanácsosb azonban előre bővebben számítani, mert minden valószínűség mellett a felvett költségtőkének mennyiségét előleges *terrain*-vizsgálatok s részletes adatok nélkül biztosan

nem lehet meghatározni; a 320 000 frt-ot is közepesen vettem számításba; feltéve, hogy némely vonal, p. o. a fiumei, többé, más – mint a térföldiek – kevesebbe kerülendnek, s így egymást kölcsönösen pótolják.

Csatornák. Már fennebb kifejtettem, hogy a csatornák költségei sokkal változóbbak, mint a vasutaké, és inkább a helybeli körülményektől függenek; tudjuk például, hogy hazánkban is a Duna-tiszai csatorna költségeinek előleges kiszámításában oly roppant különbség volt a tanácsolt műtani tekintélyek vélekedései közt. A tapasztalati adatok teljes hiányában talán némi adatul szolgálhat n. Vásárhelyi Pál k. hajózáti felügyelőnek az Eszék-bródi csatornáról adott részletes kiszámítása, miből kitűnik, hogy ezen 7 mértföldnyi csatorna, kiválólag kedvező helyen vitetve, mintegy 2 247 120, azaz egy mértföld 321 000 e.frt-ba fogna kerülni; miből azt lehet következtetni, hogy hazánkban a csatorna igen egy költségbe kerül a vasúttal; a szállítási szereket pedig leróva sokkal többé is.

Kőutak. Ezeknek költségeire nézve éppen lehetetlen a külföldön kifejtett adatokat használni, mert országot, hol az erős útanyag oly aránytalanul volna felosztva, mint nálunk, egyáltalában nem találhatni. E részben egyedül hazai adatok nyújthatnának felvilágosítást; ezeknek azonban egészen híjával vagyunk, mert a közmunka eddig divatozott rendszere még közelítő kiszámítást sem enged; azon vidékeken pedig, hol a mérlegelés legérdekesebb volna, utak egyáltalában nem is léteznek.

Szolgáljon e részben némi felvilágosításul egypár adat:

Szatmár város a hozzám beadott útépítési tervben s költségkimutatásban, amellet, hogy a faanyag és szerszámok ára ingyen vétetett fel, előleges kiszámításban egy mértföld utat 65 734 e.frt-ra tesz. Ennyiibe kerül ott fukarul, igen kevés kőanyaggal készülő, éppen nem külföldi szilárdságú út.

Azon megye ugyanazon vonalon, csak hogy Nagy-Károlyhoz közelebb s így az anyagtól távolabb, egy mértföldre 141 266 ez.frt költséget mutat ki; mi ha meglepő is egyelőre, nem fogunk csudálkozni, ha tudjuk, miképp egyes helységek a kőbánya helyétől az épülő vonalig egy kőből kőnek pusztá kihordá-

sáért alku szerint 40 e.frt-ot fizetnek, s a téres, árvizes vonal miatt 5 öl felső szélességű magas töltéseket kell vonni.

A kőutak kiállítási költségeiről semmi hozzávetőlegest megállapítani ezért nem lehet; annyi bizonyos, hogy azok igen nagy különbségeket fognak kifejezni aszerint, amint az anyag majd helyben van, majd messze földön egészen hiányzik.

B) VISSZATEKINTÉS NÉMELY KÖZLEKEDÉSI TERVEKRE

Miután a közlekedési eszközök külön nemeinek kiállítási költségeiről szóltam, bíráljunk meg némely eddig javasolt közlekedési terveket, hogy kitűnjék azoknak célszerűtlensége, s egyszersmind abból meglássuk, hogy jelenleg a csatornákról jó számítással szó nem lehet.

1. *Eszéktől Bródig* a Dráva és Száva összeköttetésére ajánlott csatorna oly vonal, mi ellen az előre bocsátott elvek szerint nem lehet kifogás, mert két folyó kapcsolatát igen kedvező földtéren létesítné. Azonban mihelyt a költségeket mérlegeljük: 7 mértföld csatorna az előszámítás szerint kerülne mintegy 2 247 120 e.fr.-ba, ugyanennyi vaspálya ott 2 240 000 e.fr.-ba, következőleg előleges kiszámítás szerint is kevesebbe kerülne a vaspálya, mint a csatorna; noha a valószínűség úgy áll, hogy a vaspálya ott hihetőleg jóval kevesebbe, a csatorna ellenben jóval többé fogna kerülni, mint az előleges számítás. Továbbá a fenntartási költségek aránytalanul nagyobbak a csatornáknál, mint a vaspályáknál; és végre a vasutak nem kívánnak egyesektől a szállítási eszközökre költséget, míg a csatornáknál a hajók még egészen egyesek által kiállítandók. Miután tehát két vonal összeköttetésénél a számmérleg ily nevezetes különbséget mutat, lehet-e az eszék-bródi csatornát javasolni, midőn sokkal olcsóbban egy egész évben egyiránt használható sebes közlekedést lehetne a vaspályával kiállítani a lassú helyett, mely fagy s vízhiány miatt hónapokig heverne?

2. *Duna-tiszai csatorna* Pesttől Szegedig. Tudjuk, ennek előleges költségeit Klenze 50 247 400, Clark 26 229 605, Fynje 18 500 000 ez.fr.-ra tették hozzávetőleg; azt is tudjuk, hogy Cegléd-től Szegedig mintegy 14 mértföldnyi vasút körülbelül

4 440 000 ez. frt-ba kerülne. Mármost engedi-e a józan gazdálkodás, hogy ily szembeszökő különbségek mellett nem vasút-, hanem inkább csatornaközlekedést kívánjunk?

3. *Vukovár-fiumei vaspálya*. Ha az eddig általam felállított fő elvekre visszaemlékezünk, melyek szerint minden ipart, erőt, tevékenységet, minden kereskedelmi mozgást, minden nemzetiségek érintkezését az ország központjához kell vonunk, csak akkor fog ezen terv, mely egyetlen tengerünket nem Pesttel, hanem Vukovárral kötné össze, nagyszerű ballépés gyanánt feltűnni. Ismerve van előttem mindazon indok, mely a tervezőket ezen vonal felállítására vezette, midőn mind a tiszai, mind a dunai szállítmányoknak közös gyűlpontot kerestek. Ámde ne vegyük bár számításba azon – tán soha mégis nem mellőzhető – kötelességet, mit tőlünk nemzetiségünk követel; felejtsük azt, hogy ama vonal az első tervezetben hazánk legtávolabbi határainál, az utósóban a kapcsolt részeken vonul egészen át, anélkül hogy egyetlen magyar falucskát érintene; felejtsük még azt is, hogy a pest-fiumei vonal a dunántúli magyarság derekán, történeti emlékeink szent földén vonul át s a kapcsolt részeket is keresztülvágja; mindezeket felejtsük – bárha ezeket magyarnak felejteni nemigen volna szabad –; s vegyük a két tervet pusztá, rideg számokban vizsgálat alá, lehetetlen leend a választásban ingadoznunk. Ugyanis:

Előleges kiszámítás szerint a vukovár-fiumei és pest-fiumei vonalok közt hosszúságra nézve igen csekély a különbség, mindössze néhány mértföld, következőleg kiállítási költségekben sem lehet nagy a különbség.

Azonban a pest-fiumei vonal a) összeköti nemcsak a fővárost, hanem ezáltal az egész országot állandón s minden megszakadás nélkül a tengerparttal. A vukovár-fiumei vonal által ezen összeköttetés évenként 3-4 hónapig megszakad, ti. míg a fagy tart.

b) A pest-fiumei vonal egész évben élénk forgalmat állíthat elő, s folyvást jövedelmez, míg a vukovár-fiumei hónapokig jövedelem nélkül vesztegel.

c) A pest-fiumei vonallal kapcsolatba hozható sopron-kanisai és mohács-légrádi mellékvonalok összevéve sokkal termé-

kenyebb, népesb s vagyonosb vidékeket kötnek össze, mint a vukovár–fiumei vonal.

d) Az al-tiszai gazdag termelés a Ferenc-csatornája által Mohácsnál éppen úgy eléri a fiumei vonalt, mint különben Vukovárnál.

Vége kereskedelmi állapotaink rendezésében menthetlen lépés volna, kivált ha tengerpartunkat fontos pontnak tartjuk, éppen azt a fővárossal, a belkereskedés legfőbb fokhelyével összeköttetés nélkül hagyni s a vukovár–fiumei vonallal megsemmisíteni a kereskedelmi összpontosítás egész rendszerét.

4. Az *eszék–fiumei* vasútról,* mely még aztán, gondosan kikerülve a fel-dunai megyéket, a ceglédi vonalhoz csatlakoznék, szólnom sem kell; egy tekintet a benyújtott térképre meggyőz mindenkit annak célszerűtlenségéről.

C) KÖLTSÉGVETÉS ALKALMAZÁSA

1-ször. *Vaspályák.* A fennebbi vaspályavonalok összevéve mintegy 250 mértföldet tesznek; egy mértföld vasút árát szinte fennebb 320 000 e.frt-ra számítottuk; s így a kijelelt vonalok összes ára tenne körülbelöl 80 000 000 e.frt-ot.

Nem lesz e helyen érdektelen kimutatni az arányt, melyben ezen vasútvonalok elkészültével a fennebb elsorolt országokhoz képest állnánk; mi egyszersmind kimutatja világosan, hogy az itt javasolt hálózat csak kezdet közlekedési fejlődésünk ösvényén.

A hazánkbeli vaspályák hossza a fennebbi kiszámítás szerint a pest–pozsonyi, pest–szolnoki, soproni s nagyszombati vasútvonalokkal meghaladna valamivel 300 mértföldet, melyet azonban kerek számmal elfogadhatunk.

* Bruck Károly terve.

Szám	Országok	Népesség	Terjedele	Kész vagy készülőben levő vasútja összesen	Képvisel beruházási tőkét
		millió	□mértföld	geogr. mértföld	milliót
1	Angolország	25	5 461	3500	5635
2	Franciaország	34	10 263	1340	1362
3	Ámerika (éjszaki)	17 ¹ / ₂	108 000	3150	1304
4	Poroszország	15	5 014	383	170
5	Belgium	4	542	714	699
6	Ausztria Olaszország nélkül	14	5 030	304	144 ¹ / ₂
7	Magyarország és Erdély összesen	13	6 175	298	100

2-szor. Folyók. Ezeknek rendezésére nézve előleges terv s kiszámítások nélkül költség tekintetében valami határozott összeget kimondani nem lehet. Nincs azért más mód, mint szem előtt tartva az országosan kiállítandó tőke egész összegét, egy bizonyos kerek számú összeget bizonyos évekre felajánlani. Ezen összeg volna 8 millió 10 évre, miből évenként 800 000 ez.ft.-ot következő módon lehetne a folyórendezésekre fordítani.

	évenként ez.ft
1. Duna-szabályozás folytatására, különös figyelemmel a főváros biztosítására, mely célra külön 40 000 e.frt számíthatik évenként, összesen	240 000
2. A Tisza folyóra	200 000
3. A Tisza mellékfolyóira, különösen a Szamos-, Maros-, Körös- és Bodrogra	160 000
4. Dráva-szabályozásra	40 000
5. Vág és Garam folyókra	40 000
6. Száva, Rába, Lajta, Sió-csatorna s a többi kisebb folyókra	120 000

Összesen	800 000
----------	---------

Magátúl értetik, hogy ezen öszvegekbe minden a folyórendezések és hajózási célokra teendő költségek, mint: tervek, állandó felvigyázat, medertakarítás, hajóút sat. befoglaltatnak.

3-szor. *Kőutak.* A költségvetés nehézségeit a kőutakra nézve már fenn kifejtettem. A létező körülmények közt tehát nincs más mód, mint a kőutakra is bizonyos *avversionalis* öszveget évenként felajánlani; annyit mindenesetre, hogy a közlekedések ezen ágában is érezhető haladás fejlődhessék minden évben.

Ezen általános öszveg volna 12 millió 10 évre felosztva, azaz 1 200 000 e.f. évenként.

Az indokokat, melyek miatt a mostani körülmények közt többet az országnak e célra fordítani nemigen lehet, alább, az utósó fejezetben kifejtem. Mármost, ha ezen évi öszveget mérlegbe vesszük, tekintve azt, hogy az általam indítványozott útvonalok nagy része hegyvidéken vonul át, s emiatt kevesb költséggel kiállíthatók, mégsem hiszem, hogy egyre-másra mértföldenkint 60 000 e.frt-on a kőút kiállítható legyen. Azonban ha ezen öszveget vesszük is fel, a fennebb egy évre ajánlandó tőkéből legfőlebb 20 mértföld út készülhet egy évben, pedig a már meglevő vagy készítendő utak fenntartására semmi sem fordíthatatik az úti pénztárból. Mármost, ha csak 20 mértföld utat lehet ezen öszvegből évenként készíteni, sőt ha a lehető legcsekélyebb öszveget vesszük fel az utak fenntartására, ezen öszvegből mégis évről évre kevesb új utunk áll elő, s végre is kigázolhatlan bonyodalomba jutunk, hogy ezen 20 mértföldnyi utat hol és mely hatóságokban ruházzuk be, s azok közt minő arányban oszolják el az évi tőke.

Ha célom nem az volna, hogy a bonyodalmak eltávolíttassanak s, mennyire nyomott helyzetünkben lehetséges, minden érdek méltányosan kielégíttessék, feladatomban igen könnyű volna; mert az osztakozás keserőségeit bízám a törvényhozásra, mely okvetlenül azon dilemmába jutna, hogy vagy minden érdeknek juttatna részt, e felaprózás által a sikert tenné lehetetlenné; vagy a siker megmentéséért sok hatóságok érdekeit volna mellőzni kénytelen, s a vége elégtelenség, keserűség lenne.

Hogy tehát ezen bajokból kimenekedjünk, más módot nem látok, mint követve a múlt országgyűlés nyomdokait, ezen évi

összevesszük még minden hatóságban a közmunkák felét a kőutakra felajánlani, mely munkatöke célszerű intézkedések által gyümölcsözővé tétethetik úgy, hogy érezhető sikert mutasson anélkül, hogy a munkatévő osztálynak terheit szaporítsa. E rendezés elvei fő vonalokban következők lennének:

a) Az ezen munkálatban kijelelt útvonalak országosoknak nyilvánítandók, ezeken minden munka költségei az országos közlekedések pénztárát illetik.

b) Első szükség, hogy a már meglevő utak a fenntartás s folytonos igazítás elmulasztása miatt el ne romoljanak, azután a könnyen helyre állíthatók jól megigazítottassanak s végre újak építtessenek. Ennélfogva

c) Minden egyes hatóságban számba vétetik a közmunka mennyiségének fele; a már meglevő, kiigazítandó s újon építendő utak kiterjedése mértföldenkint; például Nyitra megyében van országos útvonal mintegy 20 $\frac{1}{2}$ mértföld; ebből kész vagy kevés igazítással helyreállítható 13 mértföld; egészen újon készítenő 7 $\frac{1}{2}$ mértföld. A közmunka fele ezen megyében tehet az országos összeírás szerint körülbelül 32763 szekeres, igennyi tenyeres napszámot.

d) Kiszámíttatik minden hatóságban, mennyi kívántatik ezen közérőből a fennlevő utak jó karban fenntartására, továbbá a kiigazítandók helyreállítására, végre ami marad, az új utak építésére fordítandó lesz.

e) A fenntartáshoz, kiigazításhoz vagy új építéshez megkívántató minden pénzbeli költségeket az országos közlekedési pénztár fedezi; ilyesek: útépitők, felügyelők, útkaparók, szerzők, anyagok, mesteremberek sat., mi eddig a háziadó rovataiban fedeztetett.

f) Ezen kiszámításokat a közlekedések igazgatósága az illető hatóságokkal egyetértve teszi meg, s elkészítteti minden évre a teendő munkák tervét.

Természetes következése ennek, hogy az itt kijelelt s országosnak nyilvánított vonalokra nézve megszűnik a megye, város vagy kerületi hatóságok közti különbség, s az a kerületi hatóságokra nézve csupán a kiállítandó közérő felére nézve kulcs gyanánt marad fenn.

Ezen rendezés lehetővé teszi, hogy minden hatóságban, és pedig a közérő arányában, minden évben haladjon az útépités, a háziadónak nevezetes rovata elenyésszék, s az országutak rögtön szigorú felügyelet alá kerüljenek, jól fenntartassanak s igazíttassanak.

Hogy azonban a közérő alkalmazásának sikere is legyen, * azt a mostani állapotban hagyni lehetetlen; hanem a közmunka megvételére nézve következő módosításokat kell felállítani:

1-ször. Minden hatóságban számba vétetik a közérő fele, s annak összege vétetvén tekintetbe, az a kijelölt útvonalon az adózók s siker könnyebbisége szerint alkalmazandó.

2-szor. Minden közmunka szakmányra változtatandó, s minden egyes munkapontra a jövés-menés betudásával meghatároztatik a tartozás mennyisége minden adózó osztályra s munkanemre nézve.

3-szor. Oly helységekre nézve, hol a közmunka azoknak távolsága miatt fel nem használható, a megváltás megengedtetik, s ennek mérsékelt bérét a közlekedési igazgatóság és a hatóság egyetértve szabja meg.

4-szer. A váltságra nézve a munkával tartozó elsőséggel bír; ha ő nem teszi, a helybeli birtokos megválthatja.

5-ször. A közérőnek kiszabott felét a közlekedési igazgatónak bármily más közlekedési munkához felhasználni lehet, az útpénztárt illető költségek kiegyenlítése mellett.

6-szor. Az útvonal mentiben vagy közelében eső minden közérőt lehessen oda használni, a közlekedéseket illető fele összegnek másutti kiegyenlítése mellett.

* Hogy mostani állapotában a közmunka legnagyobb vesztegetés, mutogatnom sem kell. Kiáltó példát idézhetni fel e részben a Tisza-szabályozási munkákból. Zemplén megye például a bodrogközi helységeket kirendelte a tiszai töltésekhez a tárkányi vonalra; ezeknek munkájok kifizettetett oly árban, mint önkénytes munkások alkuja volt köb-ölenként. A beadott hivatalos jelentések szerint a kiállított töltés s a rá fordított napszámok a közérőből 3 ez. kr napibért mutattak ki, míg önkénytes munkások 20–24, sőt több kr napibért kerestek.

7-szer. Minthogy a közerő megvételében az adózó osztályra nézve az a legterhesb, hogy a rászabott évi munka bizonyos a kerületi tisztviselő által kiszabott időben követeltetik: e részben szükség, hogy minden közmunka-illetőség előre meghatározassék falvanként, s annak letöltésére elegendő záridő adassék, mely alatt az illetők szabadon választott időben teljesíthessék falvanként a kiszabott közmunkát.

A kőutak kiállításának tőkét tenné a fennebbiek szerint

a) minden kiszabott közmunka felerésze és

b) az évenkénti 1 200 000 ez. forint.

A tapasztalat meg fogja mutatni, mennyi eredményre juthat ez úton az ország, s annak fonalán módjában lesz a törvényhozásnak ezen intézkedéseket, melyek a kényszerítő körülmények közt most tán leginkább kisegíthetnek, módosítani vagy gyökeresen megváltoztatni.

Mindent egybefoglalva, tenne a költségvetés a javaslott közlekedési eszközök kiállítására, és pedig

vaspályákra	80 milliót
folyószabályozásokra	8 „
kőutakra	12 „

Összesen 100 m. e.frt-ot

Igaz ugyan, hogy ezen előszámítások változásoknak vannak alávetve, s a kivitel folytában oly körülmények állnak elő, mikről a kezdetnél sejtelmünk sem lehet; sőt bizonyos, hogy a kivett összegekkel sem a folyószabályozások bevégezve, sem a kijelelt útvonalak felépülve nem volnának még: azonban azokat bevégezni nem egy évtized, nem is egy kor feladata; a mi tisztünk azt helyes alapokon megindítani s bízni annak további kifejtését az ország kifejlendő erőgyarapodására.

FÜGGELÉK A KISAJÁTÍTÁSOKRÓL

Ha már a közlekedési eszközök minden ágaiban egységet s összhangzást akarunk eléállítani, nem lehet, hogy a kisajátítási törvényekről is részletesebben s tüzetesen ne rendelkezünk s a fennálló törvények hiányait ki ne pótoljuk.

Eddigelé az országutakra megkívántató földet a hatóságok ingyen foglalták el minden kárpótlás nélkül hihetőleg azon elvből, hogy az út közelsége nagyobb jótétemény a birtokosra nézve, hogysen azon csekély földért, mely közútnak elfoglaltatik, kármentést követelhetne.

Ellenkezőleg a vaspályáknál teljes és tökéletes kármentést rendel az 1836-i 25. törvénycikk, noha a vaspálya közelsége többszörözött jótétemény a kőúthoz képest, s a birtok értékét azonnal, minden más beruházás nélkül, aránytalanul felemeli.

Nézetem szerint sem egyik, sem másik mód nem méltányos; egyik nyomja a birtokost, másik terheli a vállalatot igazságtalanul. És ez a tapasztalat útmutatása szerint igen különös eredményekre vezetett, például a központi vasút kisajátításainál. – Oly helyeken ti., hol a vaspálya vonulata még bizonytalan volt, hogy a birtokosok és községek azt saját határaikra vonják, a szükséges földtért ingyen megajánlották, sőt más nevezetes áldozatokat ígértek a vaspálya jótéteményeiért. Ellenben hol a pálya vonulata bizonyos s kikerülhetlen lőn, ott kisajátítás fejében a birtokosok oly árt követeltek, mely nem a föld azelőtti becsét, de a vaspálya által felemelt értékét is túlhaladta.

Ebben tehát arányt és mértéket kell fölállítani, ti. a kőutaknál nem pusztán foglalni, a vasutaknál nem túl az igazságon fizetni s ezáltal a közvállalatokat terhelni.

Ha a kő- és hajóutakra, vaspályákra, csatornákra foglalt földtér által okozott kárt vizsgáljuk, azt fogjuk találni, hogy ezek által nemcsak semmi kár – mi megtérítendő volna – nem okoztatik, sőt igen nagy pozitív s nem illuzórius haszon szereztetik a birtokosoknak, mi az elfoglalt földtér becsét sokkal felülmúlja. Én tehát a kisajátítási kármentésnek alapját nem találom a státusra nézve, s megvallom, hogy a közvállalat irányában semmi kármentési fizetésnek helyét ott nem látom, hol pusztá föld – s nem különös beruházások is egyszersmind – foglaltatnak el.

Azonban az is igen világos, hogy midőn a közlekedések nyeresége minden közel birtokosra kiterjed, akkor az avval járó terhet egyedül azon földbirtokosok nem viselhetik, kiknek földén esetesen a vaspálya vagy útvonal keresztülmegy.

Van tehát nézetem szerint helye a kármentésnek az egyes birtokosra nézve, kitűl a föld elvételét, de ezen kármentés terhe nem a státust illeti, hanem az okozott sokkal nagyobb nyereség részeseit, ti. az érintett községeket.

S ezért igen helyesnek tartom a kisajátításokra nézve azon intézkedést, melyet a közelebbi országgyűlés a hajóutak kisajátítására nézve felállított – az 1843/4-i irományok könyvében 333. sz. alatt –, ti. hogy a szükséges földtér kisajátításának költségeit aránylag a birtokosok közönsége fedezze, s a közvállalat csupán a különös beruházások – mint kertek, épületek, ültetvények – felesleges költségeit pótolja.

Ezen intézkedés hazánkban annyival könnyebben életbe léptethetik, minthogy a legtöbb határokon még rendbeszedés sem hajtattott végre, s a birtokos, kitűl a közvállalatokra elvételük a föld, ugyancsak földben kielégíthető leszen.

VII. FEJEZET A VÉGREHAJTÁS RENDEZÉSE

Ha visszaemlékezünk a közelebbi országgyűlésnek e tárgyi körüli vitatkozásira, nem szükség itt fejtegetnem, miszerint a közlekedési ügy rendezése körül ez sajátképp az életkérdés, melynek szerencsés vagy balmegoldásától függ nemcsak anyagi állásunk, de sokképp minden egyéb viszonyaink további fejlődése s jövődjője is.

Kimondottam akkor is, azóta is több alkalommal, hogy a haladás némi veszéllyel jár; minden új rendezés, mely szerkeztünk történeti alapjait újjal cseréli fel, némi krízist idéz elő; de meg vagyok győződve, hogy a veszteglés bizonyos halál, s így a kocka, mely a haladást kíséri, nem rettent el soha, mert erős hittem, miszerint van fajunkban életerő elég a szerencsés kibontakozásra.

A végrehajtási rendezés tekintetében elegendő példa áll előttünk Európa többi országaiban; az alkotmányos formák, me-

lyekben ez másutt forog, egész fejlettségökben ismertek. Tagadni ugyan nem lehet, hogy nálunk sajátságos viszonyok is követelnek különös tekinteteket, s léteznek tényleges állapotunkban fenn és lenn gátak, melyek a másutt életben levő formáknak teljes alkalmazását nehezítik. Meggyőződött azonban a közelebbi országgyűlés is, miszerint törvényhozásunk azon formákkal ismeretes, s alkalmazásuktól – mennyiben viszonyink engedik – nem idegen. Legyen azért nekem megengedve, hogy a közelebbi országgyűlés állapotadásait minden indokolás nélkül egyszerűn felemlítsem; fejtegetésimet pedig csak azokra intézzem, hol nézetim eltérnek, s melyeknek bővebb indokolását a múlt országgyűlés végzései szükségessé teszik.

A végrehajtás fő elveit kettőben kell megállapítani; úm.

1-SZÖR: FELELŐSSÉG

Miből – mint ez már országgyűlésileg elismertetett – önkényt következik, hogy:

- a) ez csak személyre alkalmazható, testületre nem;
- b) ennek biztos s gyakorlati értelme a végrehajtó parlamenti állásában s ahhoz való viszonyban keresendő;
- c) a felelősség egyrésztől másrésztől feltétlen engedelmességet követel;
- d) a végrehajtó felelőssége a végrehajtási hivatalnokok megválasztására s elbocsátására nézve teljes korlátlan hatalom nélkül meg nem állhat.

2-SZÖR: KÖZPONTOSÍTÁS

Hazánk állása, a csekély erő, mellyel rendelkezhetünk, a viszonyok sebes fejlődése s állapotunk nyomasztó volta mulhatlanul megkívánják, hogy az erőből, melyet az ország közlekedési eszközök kiállítására fordíthat, semmi ne vesztegettessék el. Ez pedig másképp nem lehet, csak ha a közlekedési ügy központosított felügyelet alá adatik minden ágaiban, miáltal minden részletes munka az egész országban egy országos közlekedési rendszer kiegészítő részévé válik, s ez az, mire törekedni kell. Ebből következik:

a) Az 1836-i 25. törvénycikk* világos eltörlése, ezentúlra pedig azon szabály megállapítása, miszerint önálló vasutakat, melyek nem egyes helyeknek az országos vonalokkal összeköttetését célozzák, csak országgyűlés engedelmével mellette lehessen bárkinek építeni. Az összeköttetési szárnyvonalokra azonban tért kellene nyitni egyesek tevékenységének, a magánipart felébreszteni s megengedni, hogy ezekre a közlekedési igazgató adhasson engedélyt. Sőt mennyiben a szárnyvonal egy már elfogadott és országos segedelemmel készítendő kőút helyét pótolná, az országos közlekedés igazgatója a kiszabott összegig az ország nevében mint részes állhasson be.

b) Folyókon mint az országos közlekedés másodrendű eszközein semmi munkát senkinek tenni nem szabad a közlekedési igazgató tudta s helybenhagyása nélkül.

c) A kőutak körül minden ezutáni munka, mely akár országos közlekedési, akár hatósági kezelés alatt tétetik, a közlekedési igazgató fölügyelete alá helyeztetik, annak terveit a közlekedési igazgató bírálja meg, irányzatát ő határozza el. Ezalól csak a meglevő nem országos utak fenntartása s a határbeli utak vétetnek ki.

A közlekedési eszközök minősége, iránya határozza el egyes helyek, sőt vidékek jövő sorsát; ez a kereskedelemnek új vonalat, új fókuszpontokat teremt; itt emel, ott süllyeszthet is; ezért ezt csak maga az ország által felállított felelős hatóság országos szempontokból intézheti el helyesen, más nem.

A végrehajtás e két életfeltétele, ti. a felelősség s központosítás hogyan fér meg a törvényhozás mostani rendszerével, nem

* Sajátképp ez a törvénycikk olyan, mely önmagát eltörölte, miután bevezetésében ez áll:

„A legközelebbi országgyűlésig – ideigleni határozat gyanánt rendeltetik.”

Világos ebből, hogy e törvénycikk csak három évre hozott; azonban az abban foglalt jogokat magánvállalkozók még sokkal később is vették igénybe, mint tudva van. Így például a központi vasúttársaság 1844-ik év márc. 13-án kötötte szerződésvényét. Szükség azért világosan kimondani, miképp e törvénycikk eltöröltetik.

ide tartozó kérdés; annyi mindenestre világos előttem, hogy a felelősség elve teljes megnyugvást a nemzetnek nem nyújthat, a végrehajtó állását kétséssé teszi és felette nehezíti, sőt azt terhes alternatívákba helyezi évenkénti országgyűlés nélkül.

Lássuk ezekután a végrehajtási rendezés részleteit.

A) A KÖZLEKEDÉSEK KIÁLLÍTÁSÁNAK MÓDJÁRÚL

Tagadhatlan, hogy Magyarország mostani állásában, tekintve kiterjedését, népességét, különösen pedig azon gazdag forrásokat, mikkel a természet oly bőkezűn ellátta, igen csekély teher elviselésére képes. Igen meddő fáradság volna taglalni az okokat, melyek e tényleges állapotot hazánkra idézték, elég ebből az eredményt feljegyezni s szem elől nem téveszteni, mert éppen ezen tény határozza el a közlekedések kiállításának elveit.

Nekünk saját nemzetiségünket kell még megmenteni; mert legyen bár törvényeink, kormánysszékeink s az igazgatás nyelve mindenütt magyar, hangozzék bár k. királyunk s fenséges családja ajkairól a hazai nyelv, taníttassék bár minden iskolában a tudomány magyarul, legyenek magyar lobogók és pénzek: mindez nem menti meg nemzetünket az enyészettől, ha a magyar birtok idegen kezekre jutna, s a magyar faj koldus néppé válnék saját honában. – Mi pedig inkább e veszélytől félhetünk, mint akármitől, s éppen, mert az anyagi jólét forrásai fejletlen hevernek, a pazarlás napirenden, a szorgalom nemigen gyümölcsöz, a földbirtok becse igen csekély, jövedelme parányi.

Arról talán senki sem kételkedik, hogy jól rendezett közlekedések mindenfelé emelik a birtok becsét, fölélesztik – mert jutalmazták – a szorgalmat, sokszorozzák a jövedelmet, s ezáltal lehetősé teszik a nemzetet, s ez most mindenekfelett, mire törekednünk kell.

Ebből kettő következik elvitathatlanul, úm.:

a) Most egyelőre annyit kell követelni a nemzettől, mennyit csak kiállítani saját romlása nélkül megbír. Többet venni nem lenne egyebet, mint sok nemzetségek bukását rögtön dekretálni s evvel a magyar birtokot idegen kezekre juttatni, mi öngyilkolás volna. És e tekintetben ne ámítsuk magunkat azon desz-

kavédelemmel, mit a hajótörésben a honosítási törvény nyújthat; mert egyfelől már annyi előzőtt honosítás van a múltban, hogy a jövőendő minden kecségetése ábránddá változik; másfelől alig lehet oly honosítási törvényt alkotni, mely kijátszást kizárjon, s nemzetet megvédjen az elmerüléstől, ha nekiindult.

b) Azon terhet, melyet viselnünk lehet és kell, a közvagyonosodás célaira fordítsuk, azaz a csekély erővel oly beruházásokat tegyünk, melyek nemzetünket e nyomasztó állásból kiemeljék, főleg pedig kifejtsék a képességet nagyobb teher s beruházás viselésére.

Ha hazánk kiterjedését, népességét, szükségait egybevetjük a többi európai státusokéval, valamint azon tőkéket, melyeket azok a közlekedésekre már eddig befektettek, azonnal látni fogjuk, hogy az ezen javaslatba foglalt közlekedési eszközök és ezekre követelt összeg egyedül az első kezdet az ország anyagi kifejtésének nagy munkájában; annyi ti., mennyi az első szükségeket némileg kielégíti, főleg pedig, mennyi célszerűen felhasználva s szigorún kezelve kifejtheti gyorsabban, mint hiszszük, a képességet, hogy a nemzet önmagától ne legyen kénytelen megvonni saját felvirágzásának további eszközeit.

Ezeket nem tartottam feleslegesnek előrebocsátni azért, hogy meggyőződésemet s a célt, melyet a csekély kiállítható pénzerő beruházására nézve követnünk kell, kimondjam. Menynyit állíthatunk ki évenként, s minő forrásokból merítsük köz-szükségeink tőkéjét, az országgyűlés által más helyre utasított. Nem akarok azért itt arról szólni; ehelyett taglalás alá veszem saját állásunkat a közlekedési eszközök egyikének, ti. a vaspályáknak kiállítása irányában, hogy kitűnjék, miként kell a javasolt vaspályahálózat eléállításában eljárunk. – Ugyanis:

Oly országokban, hol kifejlett ipar, forgalom, főleg elegendő tőke van, mely versenyt keres, ott éppen ezen körülményben van némileg biztosíték azellen, hogy valamely iparvállalat hosszú időre nyomasztóvá váljék a kereskedelemre nézve. Nálunk azonban még a gazdasági ipar is igen alant áll; szállítmányink a gazdaság első, nyers terményiből állanak jobbadán, tőke, nemcsak, mely versenyt állíthatna, sőt az is hiányzik, mely gazdaságunk kellő emelését s a nélkülözhetlen beruházásokat fedezné.

Mi tehát közvállalatinknál mindenestre idegen pénzre szorultunk.

Azonban hazánk néptelensége, iparunk állása, terményink tulajdonsága valamint kevés kecsegtető kilátást mutat az iparvállalati nyereményekre, úgy másrésről, amint már fennebb kifejtettem, vasutaink rendeltetését megváltoztatja. S ez okért elengedhetlen szabállyá teszi számunkra:

1. Hogy a vitelbér szabályozását utolsó részletekig az ország folyvást kezében tartsa, s azt az iparfejlődés igényei szerint rendezze; ti. ha nyomasztó az némely termények szállítására, s a közérdek kívánja, azt leszállíthassa. Nem elég ehhez képest, hogy az ország csak a vitelbér maximumát szerződvényileg határozza el; de szükség, hogy a vitelbér egyes árukra alkalmazva a mutatkozó szükséghez képest folyvást módosítható legyen.

2. A vaspályák egész vonalát utolsó részletig az országos megállapítás után a közlekedések igazgatójának kell elhatározni, s ezt nem lehet vállalkozók önkényére bízni.

3. A lehető legolcsóbb s takarékos kiállításról kell az országot biztosítani, mert a végén minden ekörüli eltérés vagy az ország pénztárát, vagy a kereskedést terheli.

Nem lesz talán érdek nélküli a fennebbiek bővebb kifejtéséül röviden visszaemlékezni azon vitatkozásokra s vitelbér körüli adatokra, melyek a közelebbi országgyűlés alatt a fiumei vasút körül felhozattak; úm.:

Egyik kimutatásban, mely az országgyűlésnek benyújtott, a mostani szállításbér egy mázsáért a Dunától Fiuméig 90–160 ezüstkrajcárban mutattatik ki.

A fiumei társaságnak ajánlata szerint Vukovártól Fiuméig a vitelbér 64 $\frac{1}{2}$ mértföldnyi vaspálya vonalra egy mázsától 65 $\frac{1}{8}$ e.kr-t tenne.

Ugyanezen kimutatásban az odesszai vitelbér az ádriai tengerpartig 35 e.kr-ban mutattatik ki.

Más kimutatásban egybehasonlíttatik a magyar, odesszai s galaci gabna ára a fiumei piacon következőképp:

	Vukovár	Odessza	Galac
egy mérő ára	2 f 6 kr	2 f 20 kr	1 f 50 kr
vitelbér Fiuméig	– 36 ”	– 30 ”	– 45 ”
ára Fiumében	2 f 42 kr	2 f 50 kr	2 f 35 kr

Sőt végre a fiumei társaság mint ténytet említi fel az 1844-ik tavaszi konjunktúrákat, midőn Fiumében 1 $\frac{1}{3}$ mérő, azaz egy *staio* magyar búza 19 ez.kr-ral került kevesebbe, mint az odesz-szai, mégis képes volt saját tengerpartunkon az odesszai búza vevőkre találni, mert még saját népünk élelmére sem volt elegendő magyar búza ott.

Mindezen részletes adatokat nem azért említem itt fel, hogy számítási alapul használtassanak; nem is akarok azokon éppen semmit építeni; annyi mégis kétségkívülivé válik – s ez, mit akarok –, miszerint kereskedésünk a tengerparton a vitelbértől függ; mert ha – feltéve – a fennebbi hasonlítás a vukovári, odesszai s galaci búzaár közt állna, a fiumei társaság által ajánlott gabnavitelbér mellett – mely pedig a központi vasút bérénel 50 %-tel olcsóbb – még hazánkban semmi gabnát kivinni nem lehetne; mivel a felvett 36 e.kr vitelbér helyett egy mérőre 56 e.kr-t számítva a magyar búza sokkal drágább volna Fiumében, mint az odesszai vagy galaci, s vaspályánk könnyen arra szolgálhatna, hogy idegen gabna közelebb is nyomuljon országunk belsejébe.

Továbbá noha meghatározza az ország a vitelbér maximumát, ez a gyakorlatban másképp üt ki. Például Pest Váctól egyenes vonalban legfeljebb 4 $\frac{1}{2}$ mértföld, a vitelbér egy mértföldre szerződvényileg 1 $\frac{1}{2}$ kr mázsájától: – azonban a vasút görbületei s kitérések meghosszabbítják a vonalt, s az 1846-iki augusztus 1-ső napján kihirdetett tarifa szerint Pesttől Vácig mégis:

az 1. osztályú cikkeknel	9 kr
2. osztályúaknál	12 »
3. osztályúaknál	24 » vitelbér fizettetik.

Ebből csak az következik, hogy minden bérszabályzat mellett a pálya kitérései által az egész vitelbéri számítás megghiúsulhat.

Végre számtalan okok harcolnak amellett – mit fejtegetnem sem kellene –, hogy egy ország közlekedési fejlődésének első stadiumában a rendezés vezetését egyáltalában másra nem bízhatja, s azt önmagának kell kezébe venni. Nincs Európának országa – Angolországot kivéve –, mely vaspályáira merészlett

volna a magánosok iparának teljesen szabad tért nyitni, s ott is elvégre a verseny oly állapotokat idézett elő, melyek miatt most az ország beavatkozása aligha kikerülhető leend.

Szóval, ha vasutainkat a nemzeti felvirágzás valódi eszközeivé akarjuk alakítani, szükséges, hogy azoknak kiállítására, irányaira s különösen a bérszabályzásra az ország állandó befolyását biztosítsa.

Ez pedig áldozat nélkül nem történhetik.

A kérdés mármost számunkra az: miben álljon ezen áldozat? *kamatbiztosításban*-e egyenlőn minden vonalra nézve? vagy pedig

egyenesen országos vaspályákat állítsunk-e ki? vagy végre az ország bocsásson ki kamatbiztosított részvényeket úgy, hogy bizonyos részt mindig megtartsion, mellyel befolyásának túlsúlyát állandón biztosítsa.

Nézetem szerint, miután mostani állásunkban minden fillérrel gazdálkodnunk kell, leghelyesebnek azt tartom, ha egyenesen

országos vaspályák
állíttatnak ki, spedig következő okokból:

1-ször. Tudatik, hogy a vasutak kamatolása igen különböző egyes vonalakon; ha az ország saját vaspályáit vállalkozóknak adja által, azok bizonyosan a legjövedelmesbeket foglalják el, s az ország elveszti ezeknek előnyeit, melyek a kevésbé jövedelmezők kárait némileg egyenlíthetnék.

2-szor. Miután nagy fontosságú nálunk a vonalok iránya és különösen az, hogy azok minél előbb mozgásba tétessenek, országos kiállítás mellett e részben is leginkább biztosítva volnánk.

3-szor. Az országnak vannak leginkább kezében oly segéd-eszközök, melyek sajátyszerű viszonyaink közt szükség esetében kisegíthetnek; minő: közerő, testületek részvéte, nagy tőke.

4-szer. Előre biztosan nem határozhatni meg, minő érdeket érint, alakulásokat teremtet nálunk a vasúrendszer; s míg ez kifejlénék, mindenesetre szükség, hogy az ország teljesen megővja intézkedési jogát minden idegen befolyástúl.

5. Igaz marad mindig – mit a fiumei társaság az országgyű-

lésnek beadott nyilatkozványában mond –, miszerint: vállalkozók soha és semmi esetben nem nyújthatnak a közönségnek közlekedési olcsóság tekintetében oly kedvező feltételeket, mint a státus, mely a közlekedési eszközöket egyenes jövedelemforrásnak is tekinteni nem kénytelen, s áldozatainak – ha ugyan annak nevezhető – bő jutalmát nyeri a kereskedés felvirágoztatásában s a közjólét eszközlésében.

6. A kamatbiztosítási rendszernek vannak még más terhes oldalai is, úm.:

a) A vitelbér maximumának meghatározása mellett – miután a drága és olcsó mértföld jövedelme egyenlő – a vállalkozóknak minden kitérés, melyben az akadályokat kikerülik, s a pálya költségeit egy mértföldre leszállítják, nyereség, ellenben a forgalomra nézve nagy veszteség.

b) Oly vonalakon, hol még most csekély a forgalom, következőleg a vállalkozók csupán a biztosított kamatokra támaszkodhatnak, mit sem tesznek a vonal élénkítésére, sőt a szállítás elhanyagoltathatik.

c) Hazánkban nem remélhető, hogy minden fennebb kijelelt vonalra vállalkozók találkozzanak, s ebből az következik, hogy a kecsgetőbb vonalokat vállalkozók vennék át kamatbiztosítás mellett, a többi mégis az országra maradna.

d) Nálunk minden vállalkozás a vasutakat okvetlen idegen kézre s idegen befolyás alá juttatná.

7. Megemlítenédőnek tartom még azon nem kis fontosságú körülményt is, hogy ha az országosan kijelelt vonalok kamatbiztosítás mellett kiadandóknak határozatnak, egy vidék hamarabb ellátatik, másik nélkül marad jó ideig, s ez belviszonyinkra bonyodalmat hozhat, habár egy időre is.

8. Mindig szabadságában áll az országnak, ha idejét látja, s a közérdek engedi, később is kellő biztosítékok mellett a vasutakat részvénykibocsátás útján vállalkozóknak átadni s ezáltal a kiállítási tőkét részben másra szállítani.

Ennyi okokból határozott véleményem az, hogy most, míg az ország saját közlekedési ügyeinek hatásaiban tájékozni nem bírja magát, a vaspályák ügye országos kezelés alatt tartassék; mi mellett a takarékoság és olcsóság a kiállításban verseny

megnyitása s jó rendezés mellett éppúgy elérhető, mint magánosok által; s ha nem is volna ez így, sokkal fontosb tekintetek követelik ezt parancsolólag most tőlünk, mintsem attúl eltérni lehetne. – Továbbá:

Annak elhatározásánál, hogy közlekedési eszközeink országosan állíttassanak ki, ha valóban sikert akarunk, megállni nem lehet; hanem el kell múlhatlanul határozni a törvényhozásnak azt is, hogy a kiállítás lehetővé tétessék

státuskölcsön felvétele által!

Hogy ez másképp nem is lehet, szolgáljanak következő okok támogatásul:

1. Vegyük mindenekelőtt közelebbbrül számításba azon követeléseket, melyek az országtúl mint közszükség rovatai pénzsegélyt sürgetnek; ugyanis:

A közlekedési eszközök különösen a halaszthatlan

fiumei,

debreceni,

aradi,

miskolci vaspályák;

Duna,

Tisza,

Dráva,

Száva,

Maros,

Szamos,

Körös,

Bodrog,

Vág és Garam,

Rába, Rábca, Répce s a többi folyók rendezése,

Hajóutak váltsága s igazítása,

Lujza-út megváltása,

Fiumei kikötő rendezése,

Országutak építése,

Hidak kisajátítása. Efelett

Nádoremlék,

Országos pénztár adóssága,

Országház,

Nemzeti Múzeum,
 Nemzeti Színház,
 Gazdasági egyesület,
 Statisztikai hivatal,
 Népnevelés,
 Lótenyésztés,
 Pest város biztosítása,
 Ludovicaea,
 Siketnémák,
 Vakok,
 Tébolyodottak intézete sat. sat.

Sok van ezek közt, miket a közelebbi országgyűlés már fedezendőeknek határozott. Mármost kérdek mindenkit, ha az ország évi jövedelme fordíttatik ennyi szükségek fedezésére, hogy lehet azon néhány milliót, mit évenként kiállíthatunk, józanul úgy felosztani ennyi szükségek közt, hogy annak sikere érezhető legyen?

2. Az általános európai sebes fejlődés sem tűri, hogy mi igen hosszú időre halasszuk közlekedésink rendezését; most még béke kedvez, melynek ideje bizonytalan, s tartósságát senki sem biztosíthatja; szükség azért az időt hatállyal felhasználni, míg nem késő.

3. Hazánkban a birtokkrízis, mely mostani süllyedésünkben fenyegető, addig veszélyes, míg a birtok becse nem emelkedik, jövedelme nem szaporíttatik; nekünk tehát nem kell egy napot sem veszteni, hogy a magyar birtokosban vagyonához való szilárdabb ragaszkodást ébresszünk, s nyomasztó helyzetéből s evvel a veszélyből kiemeljük – jelenlegi állapotunk olyan, mi ha még 2–3 évtizedig tarthatna, meglehet, az orvoslás késő.

4. Nem csekély fontosságú ok számunkra az is, hogy ily szegény országban a beruházás terheit a nemzet már jobbadán a közlekedési eszközök gyümölcseiből fedezhesse, s a képesség minél előbb kifejtessék, a teherviselés eredményeiben áldást hozó legyen s megszerettség.

5. Ha az ország folyó jövedelmeiből kellene a közlekedési eszközöket kiállítani, az egész adótőke elvonatnék más beruházási térről, anélkül hogy a pénz más forrásokból szaporíttatnék,

s ezt az ipar egyes ágai kétségkívül megéreznék, melyeknek most is – kivált a mezőgazdaságnak – hiányzik a beruházási tőke. – Végre

6. Az évi jövedelem beruházása a legnagyobb bonyodalmakba vezetne, midőn például a fiumei vasút talán 8 év jövedelmeit egymaga követelné, a többiek szinte éveket; hogyan lehetne a sorozat nehézségeiből kibontakozni?

Legyen e tekintetben visszaemlékeztetni szabad a múlt országgyűlés bonyodalmira, midőn a parányi tőke annyi rovatokra apróztatott, s végre egy rovat osztályosai az országutaknál ismét annyira egybebonyolódtak, hogy végre indítványoztaték, miszerint az egész öszveg a központi megyének adassék, mert annyian hasznát úgysem vehetik.

Ennyi okok súlya legyen elegendő meggyőzni mindenkit, hogy az ország évi jövedelmét bizonyos részben tőkésíteni kell s ezt közlekedési beruházásokra fordítani. – Azonban hogy még világosabban kitűnjék, miképp ez másképp nem lehet, megkísértem a beruházás részleteit is kifejtteni s mintegy láthatóvá tenni a pénzmunkálkodás kifejlődését.

Meg kell itt azonban előre jegyezmem, miszerint e kimutatást egyedül példa gyanánt hozom fel némi tájékozásul. Jól tudom én, hogy nemzeti kifejlődésünket s a kibontakozás fázisait a jövőendő homálya fedi; tudom azt, hogy nemzetünk e beruházásoknál meg nem állapodik, meg sem állapodhatik; tudom azt is, hogy az országos kölcsönbűli kibontakozás nem szokott történni azon az alapon, melyen megindul; ismerem azon különbséget is, mi hazámfiak s például az angol közt létezik, mely szerint ti. ez közadósságot könnyebben, magánadósságot ellenben igen nehezen vesz; midőn mi közadósságtól igen irtózunk, magán-kölcsönnél annyival könnyelműbbek vagyunk; ismerem végre a közadósság nehézségeit; mindez azonban meggyőződésemet nem ingatja meg. Legyen egykor a vagyoni közemelkedés s ezáltal az értelmi erő is magasb fokra emelve, megteszi azon kor azt, amire hivatva van. – Előttem más nemzetek hasonló fejlődési példája áll, s az út, mely őket – a kezdőket – a jólét azon fokához vezette, melyen, látjuk, minket sem vezethet – ha benünk életerő van – az enyészethez!

Az alábbi példaszámítás kimagyarázására szükség bizonyos számokat felvennem s következőket megjegyezni:

1. Tegyük fel, hogy az országos pénztárba évenként egyenes adózás útján fizettetnék 3 millió ezüstforint; efelett indirekt adózásul némi jövedelmi források jelettenének ki.

2. Ezen alapra felvételnek időnkint s a szükség szerinti részletekben 100 millió ezüstforint.

3. A felvett státuskölcsön kamatja képezné a figált terhet, a többi ellenben a függő adót.

4. Tegyük fel, hogy vaspályáink részletekben megnyitva s mindig mozgásban tartva a befektetett tőke kamatait annyira fedezik, hogy csak $2\frac{1}{2}\%$ -tel kellene az ország pénztárának a kamatokat pótolni.

5. Mivel a folyórendezések s útkészítés költségeinek – melyekre 20 milliónyi beruházást indítványoztam – kamatai egészben az országos pénztár terhére esnek, ez az egész 100 millió kamatát éppen $\frac{1}{2}\%$ -tel neveli, s ezért az összes 100 millió kamatainak fedezésére pótlásul vegyünk 3% -tet, mely az országos pénztár által lenne fedezendő.

Ezen felvételek után meg kell még jegyezni, hogy [ha] a 100 milliót például 1860-ik évig bírnók beruházni, a pénzügyi munkálkodás következőképp fejlődhetnék ki:

Év- szám	Országos évi jövedelem	Évenkénti beruházás	Ennek 3% kamata, mely az országos pénztár által pótolandó	Az országos pénztárban marad tőke
	ez.frt	ez.frt	ez.frt	ez.frt
1849	3 000 000	–	–	3 000 000
1850	3 000 000	4 000 000	120 000	2 880 000
1851	3 000 000	7 000 000	330 000	2 670 000
1852	3 000 000	9 000 000	600 000	2 400 000
1853	3 000 000	10 000 000	900 000	2 100 000
1854	3 000 000	10 000 000	1 200 000	1 800 000
1855	3 000 000	10 000 000	1 500 000	1 500 000

Év- szám	Országos évi jövedelem	Évenkénti beruházás	Ennek 3 % kamata, mely az országos pénztár által pótolandó	Az országos pénztárban marad tőke
	ez.frt	ez.frt	ez.frt	ez.frt
1856	3 000 000	10 000 000	1 800 000	1 200 000
1857	3 000 000	10 000 000	2 100 000	900 000
1858	3 000 000	10 000 000	2 400 000	600 000
1859	3 000 000	10 000 000	2 700 000	300 000
1860	3 000 000	10 000 000	3 000 000	—
összes.	36 000 000	100 000 000	—	19 350 000

Hogy ezen összeállításba foglalt 3 % évi pótlék valószínűségét kimutassam, szolgáljon némi felvilágosítás gyanánt a központi vasút igazgatóságától nyert alábbi adatok összeállítása s az azokból vonható eredmény. Ugyanis

I. Kimutatása
a központi vasút Pest–Vác közti vonalán volt
forgalomnak

	Személy		Áru		Bevétel	
	össze- sen	esik egy hónap- ra	össze- sen mázsa	esik egy hónap- ra	ezüsfrt	kr
1846. júl. 15- től–1847. ápr. 30-ig	9 ½ hó 204 918	21 570	20 515	2 159	74 614	38
1847. máj. 1-től –30-ig	51 711	51 711	22 264	22 264	15 065	39
	10 ½ hónapi bevétel				89 680	17

II. Kimutatása
a központi vasút Vác–Szolnok közti vonalán volt
forgalomnak

	Személy		Áru		Bevétel	
	össze- sen	esik egy hónap- ra	össze- sen mázsa	esik egy hónap- ra	ezüsfrt	kr
A pest–szolnoki vonat megnyitá- sa, azaz szept. 1-ső nap- jától nov. 30-ig	91 624	30 541	127 052	42 350	113 394	58
Dec. 1-től– 31-ig	18 185	18 185	93 499	93 499	32 860	2
	146 255					–

Az I. kimutatásból következő eredmények fejlenek ki:

ez.frt

10 ½ hónapi forgalom bevételeét véve számításba, ad
egy hónapra közép-számítással jövedelmet 8 541

Tesz tehát egyévi bevétel 102 492

Ebből 50% kezelési költségére 51 246

marad tiszta jövedelem 51 246

Ezt felosztva a geogr. mértföldre, Pesttől Vácig ad
egy mértföldre tiszta jövedelmet 10 249

Ha mármost egybevetjük ezen jövedelmet a felvett kiállítási
költséggel egy geogr. mértföldre, mely 320 000 e.forint, kifejlik
3 2/10 kamat.

Meg kell itt jegyezni, hogy e vonalon oly csekély még – mint
a kimutatásból látszik – az áruszállítás, hogy csaknem semmi,
mi a vonal elkészültével egészen más eredményeket idéz elő.

	ez.frt	kr
A II. kimutatás szerint a 4 hónapi forgalom tökéje mutat egy hónapi bevételt	36 563	45
ennek 50%-je kezelési költségre tesz	18 281	52 1/2
Marad tiszta jövedelem	18 281	52 1/2

Ezen havi tiszta jövedelem tesz 1
 évre: $18\,281 \text{ frt } 52 \frac{1}{2} \text{ kr} \times 12 = 219\,382\,30$

	ez.frt	kr
Ezen évi tiszta jövedelmet felosztva a 19 geogr. mértföldre Váctól Szolnokig, ad egy mértföldre tiszta jövedelmet	11 546	26

Az itt kifejtett évi jövedelmet egybevetve a kiállítási költséggel, egy mértföldre számításunk szerint ti. 320 000 ez.ft-tal, kifejlik évenként valamivel több, mint $3 \frac{6}{10}$ kamat.

Meg kell ehhez jegyezni, miszerint

a) a kimutatott hónapok a legterhesbek, mert az út járhatatlansága miatt a szállítás a vaspályához igen nehéz.

b) A gőzhajózás e hónapokban hiányzott, s a tiszáni szállítás más hajókon is a legcsekélyebb e hónapokban.

c) A vitelbér ezen a vonalon igen nagy, úgyhogy a 3-ik osztályú áruk, például a gyapjú Szolnoktól Pestig mázsáankint 56 ez.kr vitelbérrel van terhelve, holott jó útban tengelyen olcsóbb.

Mindemellett eléggé valószínűvé teszik a fennebbi kimutatások a számításimba foglalt azon felvételt, miszerint az országnak 3 % kamatot fedezni nem fog kelleni, sőt sokkal kevesbet, s azt csak a számítás biztosságáért vettem fel.

Ezekután a fennebbi táblából, mely az évenkénti beruházást mutatja, következő eredmények fejlenének ki:

a) 11 év alatt befektet az ország 100 millió ez.ft-ot s kiállít 300 mértföld vasutat, 8 millióig folyóit rendezi, 12 millió s a közmunkák erejéig kőutakat állít. Ha a folyó jövedelemből akarná ezt elérni, kellene hozzá $33 \frac{1}{3}$ év.

b) Azon ideig, míg az egész 3 millió évenként kamat gyanánt fizetendő volna, gyűl az országos pénztárba 19 350 000 ez.ft s az indirekt jövedelmek, mikből a fennebb elsorolt s részletesen meghatározandó közszükségeket fedezni lehetne részenként.

c) Ha felvesszük mérlegelés kedvéért például: hogy az ország a 100 millió tőkéet szokott 33 éves törlesztésre felveszi s pár év alatt beruházza – vagy az évi jövedelemből ennyi beruházást részenként tesz: világos, hogy mindkét esetben a 33 $\frac{1}{3}$ év végével adósság nélkül állna, de első esetben a törlesztési évek nagyobb részén megnyerné a közlekedés gyümölcseit, s hihetőleg a törlesztendő kamatpótlás mindig alább szállna, míg a jövedelemből kiállítás mellett csak 33 év múlva élvezné az ország a rendezett s egybefüggő közlekedések jótéteményeit. Végezetre:

Itt van helyén szólni a Tisza-völgyi társulatnak hitel tekintetében országosan adandó segélyről.

E napokban nyújtandom be a Tisza-szabályozás fejlődéséről jelentésemet. Abban, úgy hiszem, elég világosan ki leendő mutatva, miszerint a megkezdett szabályozás az ország segedelme nélkül aligha sebesebben kifejlődhetik; s hogy e segély egyrészt abban áll, miszerint az ország minden saját terheletésén kívül szerezzen a Tisza-völgyi birtokosoknak kölcsönt, s engedje meg annak a birtokosok körülményei szerinti könnyű törlesztését.

Már ha a törvényhozás az országos közlekedések kiállítását státuskölcsön alapján rendezi, a Tisza-völgyi társulatnak hitel tekintetében adandó segély igen könnyűvé s egyszerűvé válik; mert csupán egy felhatalmazásból áll, mellyel a közlekedési igazgató felruháztatik, s ennek következtében, a társulattal egyetértve, megszerzi számára is a szükséges milliókat, s azoknak biztosítása iránt a társulattal szerződik.

Ez úton igen könnyűvé válik az ország többi folyóinak szabályozását is mozgásba hozni; mert azon folyók birtokosai is ösztönt találnak abban, hogy az ország segedelmére számolva, körülményeikhez képest fedezhetik a szabályozásnak most jobbadán alig megbírható költségeit.

B) A VÉGREHAJTÓ HATÓSÁGRÓL

A közlekedési ügy rendezésének ezen ágában legkisebb fejtegetési tér maradt fenn számomra; részint, mert a fő elvek már a közelebbi országgyűlésen eléggé megvitatva voltak, s akkor oly állapotást nyertek, melyek első kiindulásul elfogadhatók; ré-

szint, mert az igazgatási gépezet elhatározásában igen apró részletekre bocsátkozni inkább káros, mint célravezető volna. Legyen azért elég a fő elveket pusztán elsorolni, mint azokat a közelebbi országgyűlés már elfogadta; úm.:

1. A közlekedési ügyek végrehajtója az *országos közlekedések igazgatója* lenne, kit őfelsége nevez ki.

2. A közlekedési igazgató az országgyűlésnek felelős s mindkét táblán üléssel bír.

3. Az országos közlekedések igazgatója teljes hatalommal ruháztatik fel a közlekedési hivatalnokok kinevezésében és elbocsátásában.

4. Rendeletei mind hatóságokat, mind egyeseket kötelezők, s azokért csak az országgyűlésnek számol.

5. Ha az országgyűlés bizodalmatlanságot szavaz, hivataláról lelépni köteles.

Szabadjon ez utolsó elv tekintetében visszaemlékeztetni a közelebbi országgyűlés vitatkozásira, miután e pont akkor legtöbb fejtegetésekre nyújtott anyagot. Nekem a kérdés, vajon ti. egyik vagy mindkét tábla bizodalmanak megvonása kellessék-e a lelépésre? mint akkor, úgy most is oly fontosságúnak nem tűnt elő, mint általánosan vétetett. Mert a felelősség elve véganalízisben úgysis csak bizonyos morális súly, melynek fizikai értelme a dolgok rendes folyamán kívül esik. – A közlekedési igazgató ország hivatalnoka, az országnak rendi tábláján üléssel bír, s tanúja minden diszkusszióknak, melyek személye felett a két tábla közt keletkezhetnének eltérés esetében. Nem lenne-e a képviselő-testület többsége föllépésének annyi erkölcsi súlya, hogy a bizodalmat vesztett közlekedési igazgatót lelépésre kényszerítse? És a főrendi tábla, miután nem a politikai kormányzás hatalmárúl, de az ország anyagi érdekeinek kezeléséről van szó, fel fogná-e az anyagi érdekeket áldozni egyes személynek? Az ezen viszonyból eredhető minden bonyodalom annyival kevésbé aggaszthatja a törvényhozást, mert még azon garancia is fennmarad a táblák számára, hogy a függő jövedelmeket a bizodalmat vesztett igazgatótúl megtagadhatják.

Szólnom kellene még a végrehajtásra megkívántató központi és vidéki hivatalnokokrúl. E részben azonban legtöbbet a ta-

pasztalás fog kifejtteni, s e tekintetben az országos közlekedések igazgatójának szabad kezét kellene adni, míg a tapasztalás vezérleténél bizonyos rendszer állapotodást nyerhet. Azért csak fő vonalaiban kívánom a rendezést itt érinteni, hogy némi szabályt a fizetések maximumára nézve ki lehessen mondani.

Állna a központi testület körülbelől az igazgatón kívül:

Aligazgató- s öt ülnökből, kik közül az

1. az országos pénztárt s a pénzkezelés minden viszonyait,
2. a vaspályákat és folyórendezéseket,
3. a kőutakat s közmunkákat tartaná evidenciában;
4. a főmérnök a közlekedések technikai vezetésére szükséges

mérnöki karral.

Sőt ha a közlekedési igazgató hivatásában eljárni s tévedéseket vagy éppen ballépéseket kikerülni akar, okvetlen szükséges, hogy az országos ipar fejlődéseinek minden adatait bírja; enélkül sem a pénzügyi, sem a bérszabályzati kérdésekre nézve biztos kombinációkat nem tehet. Kikerülhetlen azért az ötödik ülnök, ki minden közlekedési, kereskedelmi, ipari adatokat pontosan egybegyűjt s összeállít a közlekedési igazgató s egyes osztályok saját körükbeni tájékozására.

Ezen egyes hivatali osztályok segédszemélyzetét előre elhatározni bajos; annyi bizonyos, miszerint eleinte kevesebb, később, az igazgatás tere szaporodván, több egyénekre leend minden osztályban szükség.

Hogy a fennebb elsorolt osztályok elegendő munkakörrel bírnak, s azokat szűkebbre összefoglalni nem lehet, a rendszerből magából mindenkinek világos; valamint az is, hogy az egész közlekedési ügyek kormányzását egy fő- és egy aligazgató, két titoknak s egypár írnok – mint a múlt országgyűlésen elfogadott különvélemény tartja – nem vihetik. A fennebbiek szerint, midőn egyszerre vaspályákat, folyórendezéseket, kőutakat eréllyel kell végrehajtani, valamennyi terveket bírálni, a végrehajtás menetét szemlélet által is kísérni, minden ágát az országos közlekedéseknek, a kereskedési mozgalom fejlődéseit minden percben teljes világosságban tartani sat., mindez néhány egyénből álló testületnek lehetetlen. A fő- és aligazgató alig ele-

gendők a közlekedési kormányzás főbb ügyeinek, a helyszíneni kezelés s egyes központi osztályok ellenőrzésére.

Egyik ülnök a pénzügyeket, annak minden viszonyait s minden ponton a kezelés módját sat. tartja evidenciában.

A másik a vasutak s folyórendezések körüli minden végrehajtási intézéseket kezelné.

A harmadik a kőutak s annyi hatóságokbani közmunkák kezelése felett őrködnék.

A főmérnök az egésznek technikai igazgatását intézné.

Egy ülnök végre a minden vidékeken, az ipar és közlekedések minden viszonyaiban kifejlett adatokat állítná össze.

Azonban a közelebbi országgyűlés a közlekedési ügyek kifejlését más alapokra fektette, s azon rendezés kétségkívül kevesebb számú igazgatási személyzetet követelne, mint az e javaslatban foglalt rendezés.

A vidékeken minden épülő vagy már forgásba hozott vaspályának, minden hajózható vagy szabályozandó folyónak s az országos utaknak, kerületekre osztva, külön szakértő felügyelete alá kellene adatni, kik a közlekedési testület illető központi ülnökeivel egyenes összeköttetésben állnának, s műtani tekintetben a közlekedési főmérnöknek lennének alárendelve. – Efelett külön közlekedési kerületekben külön pénztárnoki hivatalnokok s a polgári igazgatást intéző tisztviselők lesznek felállítandók, kik a közlekedési ügyekre felvigyáznak s a végrehajtást ellenőrzik.

Egyébiránt egy minden viszonyokhoz alkalmazott s minden részletekben kielégítő administrationalis gépezetet elméletben föllátni nem oly könnyű feladat, kivált midőn a hatóságokkal s egyesekkel érintkezések még szokatlan viszonyai tapasztalat által a kellekeket nem fejtették ki eléggé. A rendezés körüli óvatosságban példát adott a Tisza-völgyi társulat, mely belátva, miszerint biztos állapotadásokra egyedül a gyakorlat vezethet, beelégedett néhány fő elvek kimondásával s bízta a részleteket a kifejlendő körülmények szerint a kormányzó központi testületre, hogy azokat a gyakorlat útmutatásai szerint fejtse ki. – E példát tartanám én országosan is követendőnek, s miután a közlekedések igazgatója úgysis mindenről felelős, reá bízám egyelő-

re az egész igazgatási gépezet alakítását minden részleteiben; fennhagyva, hogy majdan a kifejlett tapasztalat útmutatása szerint javaslatát eziránt a törvényhozás elibe terjessze.

Hátra van még, hogy az igazgatósági hivatalnokok fizetésére nézve következőket említsek meg figyelmeztetés gyanánt:

a) Hogy ezen hivatalok hazánkban még gyéren található képességet s rendkívüli munkásságot követelnek.

b) Minden hivatali visszaélés vagy hanyagság az országnak kipótolhatatlan károkat okozhat.

c) A közlekedési hivatalnoknak minden – bár legéberebb – felvigyázat mellett is nem hiányzik az alkalom állásával önös célokra visszaélni.

d) E hivatal nem állandó s percig sem biztosított, mert függ a hivatalnok a közlekedési igazgató szabad elbocsátásától.

e) Ennélfogva ezen hivatalokra nyugdíjrendszer, ha alkalmaztatik is, semmi biztosítást előre nem nyújthat.

Ezen elvek figyelembevételével kell a közlekedési hivatalnokok fizetéseit s díjaikat megszabni, miben véleményemet a tárgyalás idejére tartom fenn.

Szükségesnek látom még ezen közlekedési tisztviselők tekintetében megjegyezni azt, miszerint helyét látnám annak is, hogy ezek országos hivatalok állására emeltessenek; minden kinevezés s változás országszerte tudattassék, hogy a közlekedési hivatalnokok annyi hatóságokkal érintkezésben oly tekintéllyel bírnak, mint azt az ügy érdeke s az ország állása megkívánja.

Még egy fontos kérdés tűnik itt fel a végrehajtás körül, mi-
ben nézetem szerint a fő irányt a törvényhozásnak kell kijelelni azért is, hogy a közlekedések igazgatójának állása követelések-
től s panaszoktól megóvassék. Ez a közlekedési eszközök kiállítá-
sának sorozata.

E tekintetben a folyók szabályozásának s kőutak kiállításá-
nak sorozatáról szó nem lehet. Ezek egyszerre is megkezdhetők
s végrehajthatók hatóságunkint a kiszabott pénzt s közmunka
erejéig.

Másképp áll a dolog azonban a vaspályákra nézve; ezeknél szükség a törvényhozásnak legalább bizonyos elvet kimondani.

Ha a dolog természetét vesszük figyelembe, önkényt azon elv ajánlkozik, miszerint azon vaspályákat állítsuk ki legelsőben, melyek legkevesb technikai akadályt gördítnek előttükbe; s ezt kellene tenni három okból; úm.:

a) olcsó kiállítás, mert bizonyos tőkével az országnak aránylag nagyobb részét lehet legrövidebb idő alatt ellátni;

c) sebes siker; és

c) mert az építendő vaspályák fognak kifejtteni elegendő szakértőket hazánkban is arra, hogy a nehéz vonalak akadályival megküzdhessünk.

Ezen szabály alól csupán a fiumei vasútra nézve – mely szükségünk közt első – tennék kivételt; ebben is azonban a vonalt mindenesetre a középponttól kezdeném, s míg Károlyvárosig halad – mire mindenesetre néhány év szükséges –, volna elég idő a Fiuménél levő emelkedési akadályok legyőzésére minden előkészületeket megtenni s azután eréllyel végrehajtani.

Azonban a kimondott elvet nem akarom oda értetni, hogy a hegyes s így akadályokkal járó vonalok heverjenek évekig; csak azt, miszerint a fővonalok fontossága mellett minden egyes vonalon vannak kiváló pontok, melyek elsőséget igényelhetnek, mert

a) kevesebb akadályra találunk,

b) már létező kereskedelem miatt az országra fontosbak s jövedelmezőbbek,

c) a szükséges anyag olcsósága miatt a vonal többi részeinek kiállítási költségeit szállítják le.

S ezek azok, mikre a kiállítás sorozatában figyelmezní kell.

Végezetre álljon itt futólagos érintés gyanánt egy figyelmeztetés, miszerint a közlekedések, ipar s kereskedelem viszonyai hazánkban még a legkevesbé rendezett ügyek; s ha e törvényhozásnak sikerülend megindítí e téren a fejlődést, csoportonként fognak eléállí a szükségek, melyek a törvényhozás további intézkedéseit mulasztíhatlanokká teendí. Szükség lesz közelebbről úti, vízi, biztosítási rendőrség, hajózási részletes tör-

vény, kikötők- s rakhelyeket szabályzó intézkedés, a folyók magánhasználatának rendezése sat. sat. Mindezeknek fonala a közlekedési igazgatóság kezében van: ebből természetesen következik, miszerint ezen rendezési munkálatokat leghelyesebben az országos közlekedések igazgatósága készítheti elő. Ezt már a közelebbi országgyűlés is érezni látszott, midőn az akkor kidolgozott törvényjavaslatban némelyekre a közlekedések igazgatóját egyenesen megbízta. Szükség volna tehát felhatalmazni azt arra is, hogy minden az ipar, kereskedelem s közlekedések tekintetében szükséges előmunkálatokat megtétetve, adatokat egybegyűjtve, a szükséges törvényjavaslatok kidolgozását eszközölje, s e célra, ha alkalmasnak látja, jutalmakat is tűzhessen ki. Mert csak akkor várhatni ügyünk fejlődésében sikert, ha az anyagi erőhöz, mellyel rendelkezünk, a szellemi erők szövetségét is megszerezzük, s a tudományokat is számunkra gyümölcsözővé tesszük.

BEFEJEZÉS

Legyen ennyi elég némi tájékozásul, mikből a magyar közlekedési rendszer talpköveit letehetjük. Több részletekre szálltam fejtegetésimben, mint adataim feljogosítottak; ezt azért tettem, hogy inkább kimagyarázhassam nézeteimet.

El kell vala e javaslat kezdetén mondanom, ha mindenki fennálló állapotunkból nem látná, miképp a közlekedés s összeköttetések hiánya elegendő arra, hogy hiányozzék a nemzeti egység, s egy ország lakói elszigetelve – mint külön nemzetek – éljenek. Nem nyújt-e erre saját hazánk kiáltó példákat? Nem mutat-e a Duna mente s Tisza vidéke, sőt a Duna két partja, a hegyvidék s Alföld különböző, egymást alig ismerő népfajokat? Hol volt eddig ezeknek központja, hol közös érintkezésük? Vontuk-e eddig a hegyvidékek idegen ajkú lakóit az ország szívéhez és a magyarsághoz közelebb? – Pedig lelje csak e haza minden lakosa vágyainak kielégítését, szorgalmának jutalmát, fáradozásinak irányát a haza központjában; gravitáljon csak ar-

ra minden erő, élet s mozgékonyság; alig hiszem, hogy nemzetiségünk erősítésére hatalmasb lépést tehattünk volna.

Továbbá összefüggő, jól rendezett s gondosan fenntartott közlekedések nemcsak az egész országban új életet, erélyt, soha sem ismert, sőt nem reméllett tevékenységet s emelkedést fognak eléidézni, de a nemzeti iparnak új fejlődési irányt kimutatni; bizonyos ugyanis, hogy a Felvidék nem lesz kényszerülve az élet első szükségeinek termelésével kínlódní; mert az Alföld gabnakincse nem lesz idő s viszontagságok által elzárva előtte; az Alföld viszont biztosan támaszkodhatik a hegyvidék készítményire, mikre azt saját helyzeti viszonyai rendelték. Szóval, nem leendhet a Felföldön éhhalál, az Alföldön önzsirba fulladás.

Részemről meg vagyok győződve, miszerint hazánk saját fekvése, kedvező alkata s kimeríthetlen terményi kincsforrásai miatt – melyek ugyan még kifejtetlen veszteglenek – többet várhat a közlekedések létrehozásátúl, mint bármely más ország; mert mi a természet kedvezései által hivatva vagyunk az emberi ipar majd minden ágait meghonosítani e változatos fekvésű hazában, hol minden, mi anyag, megvan, csak a szellem nem fejlődött még ki.

Azonban egy ország segédforrásinak kifejtése, mi a közlekedések által teremtetik elő, a legbiztosb s legsikereseb mód népét felemelni s nemesbítni. Ez ismerteti meg értékével s állásával az álladalom irányában; ez teheti a legfontosb politikai s közgazdasági igazságokat gyakorlatilag s a legegyszerűbb módon megfoghatóvá és népszerűvé.

Javaslatomat tehát, melyet e lapokba foglaltam, oly óhajttal nyújtom be, vajha azok, kiknek kezeibe a végezés hatalma van letéve, fölleljék benne a nemzetegyesítés, érdekösszeszövés s főleg nemzetiségünk szellemi súlyának azon irányát, mely engem vezetett, s mely valamint eddig is nyilvános életemnek s politikai működésemmek legmélyebb talpköve volt, úgy lesz – ha Isten érnem engedi – építményeim utósó závköve is!

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

1848. január 23.–szeptember 4.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JANUÁR 23.–FEBRUÁR 9.

Pozsony, január 23-án. [...] Pázmándy nálam. „A főh[er-
ce]g most fog hozni egy explanatoriumot... az új rend-
szer végett... ezt úgy kicsinyáltuk... Lónyay Gábor és
Sz[ent] királyi.”

Azt hiszem: nem jöhet semmi, ami vagy ne kompromittálná
gyalázatosan a kormányt – vagy ne okozna újabb izgalmat!
Meglátjuk. [...]

Január 28-án. [...] Közlekedésekről szóló könyvemet
Bécsben roppantul sérelmezni fogják – és *most* itt az országban
sem fog tetszeni!

Végtére is... Lesz, ahogy lesz! [...]

Január 29-én. [...] Hogy Apponyi egy sort sem írt nekem,
világosan jelzi számomra, hogy voltaképpen se ne rokonszen-
vezzem vele, se ne ejtsem el, hanem csupán használjam föl.
[...]

Február 1-jén. Kész az én (!?) könyvem [...] *Leirat... Bónis*
– és Andrássy Gyula is (!?) – nem ér semmit... – nincs ben-
ne semmi! – Wenkheim B[éla] kiengesztelődve. – Sz[en]tkirá-
lyi, Lónyay Gábor, Pázmándy szeretne engedni; vajon mer-
nek-e majd.

Mégiscsak alaposan negligálnak a követek – Vidos, Szabó
etc. egyik sem jön! Mi az oka! A kanyaró vagy a politikai sza-
gom!

Az elegyes ülésen megéljenezték: B[atthyány] Lajost – Kos-
suthot és Josipovićot. Dessewffy E[mil]t, Waldsteint, Haulikot
viszont lepisszegik. – Az én (!?) közlekedési könyvem cirku-
lálni kezd! Kovács: „Bánffay azt mondja: Wirkner Bécsben
a nagyuraknál azt hírlelteti, hogy Széchenyi mint követ
egészen lejárt a magát = 0.” Azt hiszem, igaza van. – Kimen-
tem a divatból. Nem hisznek nekem, mert nem értenek. – Vé-
gül is: ki-ki a maga sora szerint. Az én időm lepergett! – Jó!

Sz[ent]-Ivány egészen meg van lepve az újonnan megjelent
könyvön!... Ellenségem *volt, maradt és marad!* [...]

Komor kilátások. Itália – Károly Albert levele. Mett[ernich]

azt mondja: 5, 6 hónapon belül nagy események. – Magyarországra nem gondol senki. Kübeck szájalmas! Elbúsított. [...]

Február 3-án. [...] Tegnap sokakat magamhoz hívtam. B[atthyány] Lajos hajthatatlan – Kossuth és Bernáth – Pázmándy kétes. – De Szentkirályi nagyszerű. *Hallom*, kenyértörésre akarja vinni a dolgot; s a köszönő felirat etc. híve. Ha szükséges, kilöki Kossuthot – s tüstént Pestre megy, hogy hívják vissza vagy őt, vagy K[ossuth]ot – etc.

Holnap eldül!

Írtam Apponyinak: jó volt a leirat. Bizonyosan meghozza a gyümölcseit. Hogy azonnal-e, hamarost, később... Meglátjuk [...]

Február 5-én. [...] Viharos kerületi ülés. Kossuth mint pöröly, B[atthyány] Lajos mint fújtató. – A Konzervatív Párt győz 1 szavazattal. Kossuth, Bónis és társaik tombolnak. – Jótányit sem tudnak s akarnak engedni. – Lónyay Menyus mint holocaustum. Támogatni fogom, ha kell, a véremmel!

Szép számmal vizitek nálam. Sokan vannak, kik szenvedélyesen belekötnének B[atthyány] Lajosba s lelőnék. Én is. – Micsoda szerencse volna! [...]

Február 9-én. [...] Konferencia Somssichnál, ott van Baroczy, Balogh, Kossuth, Szemere.

Kinek a rendelkezésére! Most Kossuthtal paktálni? Miután App[onyi]t lábbal tiporta. – Ezt *én* nem értem. Egészen elborultam. Vagy bolondok az emberek, vagy csirkefogók! Szerepeimet eljátszottam.

Apponyi, nem, ő nem – de Wirkner most paktálni fog Kossuthtal, s engem meg a magamfajtájúakat kiebrudal majd.

Mozdul-e bennem a becsvágy, hogy *én* hozzam rendbe a dolgokat? – Nem tudom pontosan! Talán!

Parti nálam, s Emilie, Irène és Z[ichy] Béla – Zichy Félix. – Béla: „*Nincs* (?) más választás, mint vagy K[ossuth]tal paktálni, vagy feloszlatni az országgyűlést!” Nincs más? Hahaha! – Tudni szeretném, vajon István főherceget ismétli, vagy saját szavait mondja. – Ha az előbbit, az szomorú.

Előbb Somssich Palinál, ki ellen Wirk[ner] állítólag mérhe-

tetlen feldühödött(??) – Wenkheim B[éla] oka közös konferenciánknak. Mikor kimentünk, ő így:

App[onyi]t el nem fogjátok csapni – ha pedig az orsz[ág]gyűlést csapják el, a megyékben csak bayonetekkel kormányozhatni!

Somssich: „Kossuth igen tractabilis – ő azt mondja – ’alkotmányos tekintetben’ a minimumot is elfogadja, de ha az is elmarad, vagy a haladás más irányt veszen, kész revolúciót csinálni.”

„Most rendbe jó”, így Somssich etc. (én pro memento): Nem tudom... K[ossuth] és Sz[emere] ingadozik – mert *velük* paktálnak.

Ha B[atthyány] Lajos átlát a szitán, széjjelesik az egész!

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. FEBRUÁR 9.

Febr. 9. 1848. Pozsony

Barátom!

Önnek 7- és 8-iki sorait vettem.

Helyes, hogy 20/m Sinának kifizettetett! A többit, mi a *Métalliques* eladásátul keletkezett... 3 ezer néhány száz forint, azt hozza ide.

Basch (?) híven letett mindent kezeimbe.

Az Akadémia kimaradt! persze hogy kimaradt. – Mi a tatár? Arra még több pénzt fecsérlenénk! Ezt nem óhajtom. Az meg van alapítva és növekedik. Most tulajdon lábán állva kell iparkodnia boldogulni. – Dajka meg pénzsegély 1000 más helyre inkább való.

Hogy Bécsben a szláv a magyar előtt áll, és ott jobban kedvelik és szeretik és becsülik, azt én természetesnek, sőt igazságosnak látom.

1° Mert a szláv *bona fide* fenntartja, de *fenn is tarthatja* a királyi széket. – Most 60/m készen áll fegyverben a Carbonarik ellen. A jó és annyira okos (!) magyar viszont örül, hogy az némi bajban van, sőt ünnepélyesen kitarja ebbeli nagy örömét. Kos-

suth *et Co.*!! Igazi vagy inkább: számár skandalum! és aztán szófosásánál és tentájánál nincs egyéb fegyver!

2° Mert szlávok környezik a királyi széket, és ezek szlávok által hathatósan pártoltatnak, míg az irigy magyar lemoslékol minden hazafiát, ki egy kissé hitelt nyerne odafenn etc. etc. etc. De ez mind másképp lesz... csakhogy tágabb feneket kell keríteni az egésznek, és az embernek *előbb* szeretetreméltónak kell lennie, ha azt igényli, hogy szeressék és előnyben részesítsék. – Ön még nagy kuruc, de nem oly nagy, mint Kovács, kivel ezer bajam van.

Örömmel várom. Egészségem megint javult... de már egészen kiheverem magamat. Tegnap fürödtem... tán még 10 nap előtt sem megyek ki.

Széchenyi Ist.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. FEBRUÁR 10.–MÁRCIUS 2.

Pozsony, február 10-én. [...] Megint lemondatik a kerületi ülés. – Zavarodnak a dolgok, avagy B[atthyány] Lajos és Kossuth teljes diadalt ül!

Tegnap Z[ichy] Edmund. – Valaki! „Nahát, a Széchenyi! Látták azt a térképet a pókhálóval? (Közlek[edési] javaslat) És a közepén ő a pók, amely az ország vérét szívja (!?).” Gyürky: inkább háziadóba, mint a Széchenyi-kasszába! Amabba legalább „beleszólhatok!” etc. (!?) Kovács valakitül: Azért nem tette könyvébe az Iparegyesületet – hogy Kossuth ellen etc., de az Akadémiát sem tettem belé!

Valamikor minden jót, ami történt, nekem róttak fel – most a fordítottja, minden rosszat. [...]

Szemere soká nálam. 'Az ön viselkedése??' „Csak azért volt, hogy ne egymagában cresszem Kossuthot egy előnyös területre!” Hm, hm! – Nem tetszik nekem!

És mégis, ha hagyjuk, hogy kibeszéljék magukat az emberek, kénytelenek vagyunk úgy találni, hogy egy kicsit mindenkinek igaza van.

Ist[ván] főherceg nálam. Mindent elmesél nekem.

Kossuth 3, 4 másikkal nála volt – Andr[ássy] Gyula volt a legmérgesebb, a legnehezebb etc. Aztán még egyszer hívatta Kossuthot etc. etc.

Lepaktált Kossuthtal. – A csata elveszett! – Az ellenzék a fejünkre nőtt!

B[atthyány] Lajos, a Rom démona, és Kos[suth] – az entuziaszta kezükben tartják az országot. – Adja az Úristen (!?) áldását rá! – Az én szerepemnek, úgy látszik, vége! [...]

Február 19-én. Nem tudom, hányadán állok! De azt hiszem: közel a végem. – Tán jól van így. – Micsoda gyilkos zűrzavart kellene különben megélnem s végigcsinálnom. – Metternichnek a végén, tulajdon vége előtt, több alkotmányt kell majd aláírnia! Nápoly, Piemont, Lombardia! s a 84 esztendőes Radetzky meg a 73 (?) esztendőes Mett[ernich] a mi két horgonyunk. [...]

Február 23-án [...] Zichy Béla – siránkozik. Viszály a főhercegek – kivált Lajos és János között. [...]

Február 25-én. [...] Újhelyi szavát adja nekem: velem tart. – Ő: Holnap ellenzéki konf[erencián] azt akarják megpendíteni: Jót áll-e a kormány, hogy a bankjegyek nem kapnak cursust?

Később Lónyay M[enyus] – Holnap azt akarja az ellenz[éki] konfer[encia], „Kéressék meg öfelsége, adjon minden népeinek alkotmányt.” Később... úgy találtam, hogy csak pletyka volt. Meglátjuk! Fenyegetések vagy ajtóstul a házba!

Felkeres Ráday. – Nyíltan beszélek vele: Mi lesz az Ellenzéki Körből? Ebből a jakobinus klubból? [...]

Február 26-án. [...] Az agitációnak már megint ez a tárgya: Békét szerezzen a kormány – mert erre szükségünk van – ezt másképp nem érhet el, mint ha népeinek alkotmányt ad (??) (mint XVI. Lajos vagy Napóleon) – és a jó magyar vért ne áldozza fel az olasz szabadság elnyomására. [...]

Február 27-én. [...] Sz[ent]királyi nálam. – „Nem szenvedhetem B[atthyány] Lajost.” „Az Ellenzéki Kört csak karhatalommal, ha minden tagja bezáratik – & Batthyány

L[ajos] nem semmisítheti meg. – Ott most Fényes Elek. Robesp[ierre], Pecsovics. – Fényes a magyar Marat... éljen!” „Én lejártam magamat! – Fényessel nem boldogulhatni! Őt ágyúba kell tölteni és kilőni. – Ha én nem segítek, Kos[suth]ot meg nem választják.”

Barátokként válunk el. (?) Legalábbis szövetségeseikként! [...]

Vajon nem szedett-e rá Kos[suth]???

Azt mondotta nekem: Elégedett, ha a nemesség 600 ezret a háziba fizet be és 600 ezret az országos kasszába. Csak hogy elkezdődjék valami. A paraszt válláról semmilyen terhet nem akar levenni!

[...] Voltam Wirknernél. Később megtudakoltattam, hogy van App[onyi] – „nagyon jól” volt a válasz. Részvényeim tehát, amint előrelátható volt, korántsem állnak oly ragyogóan *Bécsben*, amiként W[irkner], a kellemes fecsegő megcsillogtatta előttem! [...]

Március 1-jén. [...] Wirkner: „A nemzetőrség Lajos Fülöp lemondását követelte – s ez meg is történt.”

Most aztán hamarosan áll majd a bál. Elszabadul a világ! [...]

Március 2-án. [...] Konferencia Kossuthnál... – hol famózus nyilatkozatát teszi! *Egyedül én* Bónis... Pázmándy, Andr[ássy] Gyula ellen. Konferencia Ist[ván] főhercegnél. Gyorsan megebédelünk. Konferenciák: ellenzéki és konzervatív... aztán követi konferencia – Kos[suth] máris beszél... aztán én jártatom a számat, felolvastatok Vidossal – egy rezümét – etc., amely vezérfonalul szolgálna arra, hogy mi mondanó a főhercegnek... Szavam elhangzik... Babarczy elnök... Madarász: Bár csak *unitas* volna... Somssich paktál... Babarczy is... megadom magam... hogy ne öntsek olajat a tűzre! – Ist[ván] főherceghez.

EGY VEGYES KÖVETI KONFERENCIÁN
ELŐTERJESZTETT INDÍTVÁNY
A PÁRIZSI FORRADALOM
TEREMTETTE ÚJ HELYZETBEN
KÖVETENDŐ POLITIKÁRA

1848. MÁRCIUS 2.

A mai napon érkezett tudósítások közmegegyezést okoznak, mert új még az emléke azon eseményeknek, melyek Franciaországból egész Európán átvonulva a világot megrázkódtatták.

Mélyen kell érezni e veszélyt minden magyarnak, kit hazájában az európai közfelzavarodás rendezetlen viszonyai közt készületlen lepne meg.

Szükség azért, hogy a nemzet együtt levő törvényhozása, felfogva az idő nagy fontosságát, erélyes lépésekkel munkáljon minden fenyegető veszélynek ellene. Ehhez képest:

1-ször Jelentse ki a magyar nemzet nevében, hogy tántoríthatlan hűséggel s őszinte ragaszkodással övedzi körül azon uralkodóházat, melynek hatalma alatt reményli egyedül nemzeti alkotmányos fennállhatását és kifejlését.

2-ször Azon lojalitással viseltessék fels. királya iránt most a törvényhozás, miszerint e nehéz idők közepette a koncessziók sürgetését mellőzze.

3-ször Jelentse ki, miszerint az ország állapota olyszzerű, hogy hosszú sikertelen küzdelem s több csekély eredményű országgyűlések után most is minden siker nélkül széteszlani mind a felség, mind a törvényhozás közös érdekében aggasztó esemény volna. Ezért, noha igen belátja a törvényhozás, hogy ily események közepette nemzeti legfontosb kérdéseinkről tanácskozni igen nehéz feladat, mégis mélyen meg van győződve arról, hogy a nemzetnek e percben megnyugtató s lelkesedését élesztő eredmények kellenek. Ez okért

4-szer A létező körülmények közt azon egyedüli utat látja maga előtt a törvényhozás a kölcsönös erősbülés előmozdítására, hogy őfelsége k[egyes] királyunk megkéressék, nevezne ki egy vagy több telhatalommal felruházott kir. biztost, kikkel az

őfelsége által is kitűzött s ezáltal nemzeti elutasíthatlan óhajtas-
sá vált kérdésekben a lehető legrövidebb idő alatt oly eredmé-
nyeket lehessen eléridézni, melyek a benső állapotok kiegyenlí-
tésére, az összes nemzet szilárdítására vezessenek, hogy így
bensőnkben megerősödve, a felséges uralkodóházhoz újabb
hálával kapcsolva megnyugtatóbb s szilárdult viszonyok közt
várhassuk a bekövetkező időket.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 2-3.

Marz. 2-ik 848. Posony

Barátom,

Gallia ismét respublica! Mennyi időre? Tudja Isten, de Eu-
rópa is alkalmasint nemsokára magos hullámok habjain. Én ily
alkalomkor (valamint Sina okvetlen azt kérdezi belsejében:
„van-e ebből valami hasznom *nekem*”) én akaratlanul azt
forgatom eszemben: Lehet-e ebből haszna a magyar honnak
etc. Én azt hiszem, lehet; egy új hajnaltámadat etc. etc.; ámde
ehhez ész kell vagy jó szerencse. Én azt hiszem, mi az elsőt illeti,
alkalmasint nem lesz... Azonban megkísértek mindent. Ma két
konferenciában voltam, s mindenütt a lelkem beszéltem ki.
Először Kossuthnál, azután a nádornál, ma még kettőben
veszek részt. Addig is azonban folytassuk csendesesen egyéb dol-
gainkat.

Önnek február 28-iki sorait vettem. Arra röviden válaszolni
fogok. Vettem a decemberi, januári és februári számadásokat.
Újévi ajándék „*all right*”! Adjon azon jóképű öreg városi szol-
gának 5 pengőt vagy, ami még jobb, mondja neki, hogy je-
lentkezzék nálam, mihelyt Pestre érkezem, ami pedig
nemsokára megtörténend, és én egész bizonyosan 5 ft-ot
fogok ajándékozni neki.

Igen jó[!]lesik lelkemnek, hogy Ön minden fillér iránt oly
scrupulosus; én is úgy vagyok, nem pénzszeretet miatt, hanem
mert rend a lelke mindennek.

Ön az ötös szükségait etc. etc. pótolja mindig, Fehr és Hein-

rich által. Ha legkisebb megakadás volna e tekintetben, írjon jó levele.

Legfőbb dolog, hogy minden *Önnek* keze által menjen. Podhorszkynek vagy bárkinek (ez maradjon köztünk) se Fehr, se Heinrich, sem senki ne adjon semmit.

A köztelekre le kell fizetni az 500, a József emlékére pedig a nők 100 pengőjét. Ehhez, majd ha lemegyek Pestre, tán én is adok valamicskét! Tekuschnak, ha eddig Lunkányi fizette 100 forintját, mit Tekusch mondjon meg, szavára, akkor várja onnan; ha pedig én vagy Kiss: ki kell fizetni. Az ide mellékelt 3 kontót fizesse ki az ötös, azon megjegyzéssel, hogy az üvegért is ezentúl minden hónap kell fizetni, mit az illetővel tudatni kell; mert különben azt ír fel, amit akar.

A könyvárusokkal végezzen Ön. Én nem akarom beleütni az orrom.

A 41 fr. pengőt nem vettem!? A többi küldeményeket mind! Egészségem tűrhető!

Én is már nyomában vagyok (s látom, a nagy szellemek találkoznak) az igazi Sin... Kinak. Batthyány Lajos mellett lakik, 2 házzal jobbra!!! Míg meg nem érkezem, lépjen vele érintkezésbe Ön!!

3-ikán

Tegnap, hahaha, Kos[suth] keresztülvitte egy követi konferenciában, hogy ma a kerületben azt fogja indítványozni etc. etc., miszerint *felelős magyar minisztériumot* adjon nekünk a fededelem. Nagy bajjal nekünk csak annyi sikerült, hogy ezt ma *circumscriptive* fogja tenni. Én kértem: legalább *egy*et aludjunk rá. Nem használt... tatár hévvel keresztül tört mindezen. Mi történjék a kancellári[á]val, tárnokkal, kamarával, a nádorral magával – mert Kos[suth]nak *instantan* 3-4-5 felelős miniszter kell (engem is megtett már az egyiknek), azt tudja az ég; mi legyen a megyékből etc. etc. etc., ezt mi nem foghatjuk meg etc.

A bécsi bankban, gondolja csak, 65 millió vert ezüst- és aranypénz van... és 185 millió részint ezüst és arany „*lingot*”, részint hat hét alatt *realizálható* (mert jó ingatlanon fekvő) papírospénz van.

Louis-Phil[ippe] szerencsésen Brightonban van. Lamoricière a katonasággal és *Garde munic[ipale]* a párizsi gróf mellett és nagy csitipatéban a néppel. Isten áldja! Eötvös, Zsigo, Szontagh leveleit vettem. Isten áldja meg őket! Köszöntse nevemben. Egész éjjel lázam volt. Mar. 1-ső, 10-ik sorait Török által vettem. Akár Lehmann, akár más, de *most* kell valaminek történni, ne várjatok rám.

Széchenyi

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 3-4.

Pozsony, március 3-án. Kerületi ülés. Egyhangúlag elfogadtatott az ostobaság.

István főhercegnél – „Jöjjön Bécsbe.”

Félixnél, őszintén... „Ha én nem, akkor senki!”

Március 4-én. [...] Wirknernél... 'mi lenne, ha teljhatalmú biztossá lehetnék'... etc... Sz[ent]-Ivány serénykedik.

Kondícióim: odafentről 10 ezer forint kifizetve s havonta 5 ezer. – Folyó kiadások ülésenként kalkulálva, úgymint világítás, papír, fűtés.

Szent István-rend nagykeresztje.

Általam megfogalmazott kézirat, melyben teljhatalom és garancia...

Kit akarok alkalmazni.

Mindenki engedelmeskedjék nekem

Minden segédeszköz

Katonaság

Semmiféle ellenkező rendelkezés... míg vissza nem hívatom!

Titoktartás

6 hónap múlva országgyűlés.

Dezavualhatnak. Ott vannak nekik a fejem, a családom, a birtokaim.

Ellenzéki Kör s minden politikai klub feloszlatandó, ne legyen erőltetés.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 5-6.

Pozsony, mart. 5-kén 848

Barátom,

A 41 ft-ot átvettem Bánffaytúl. Holnap Bécsbe megyek, ott oly rövid időig maradandó, mint csak lehet.

Itt micsoda fordulatot vesznek a dolgok, előre nem látható, mert még nagymértékben tart a láz vagy, mint barátunk, Kovács mondja: inkább csak most kezdődik. Most a főherceg nádort akarják sürgetni, sőt kényszeríteni, miszerint minél előbb keresztülhajthassák a főrendeknél is a rögtönzött miniszter-felölősségi izenetet. Sokan azt mondják, ha tüstént fel nem veszi a főrend az érintett csudamút, vagy ha ott kisebbségben maradna az, akkor a főtáblát mellőzve, elkülönözötten küldik fel az abbe-
li repraesentatiót.

A francia republikán itt sokan megijedtek, de nem annyira mégis, hogy ezen ijedség valami hasznos bátorsággá válnék bennük. Ezek el akarják hagyni a diétát. Ó! dicsőség. Én csak most kezdek kapni igazi passziót, úgyhogy ha nem volnék itt, most jönnék ide. Lónyay Gábor – pedig ő is öntött elég olajat a tűzre –, Justh, Révay, Vidos etc. etc. mind készülöben magunkat magunkra hagyni. Mindez nagyon szomorú, de azért hagyján, elvégre tán nélkülök is kivívjuk a csatát.

Olaszországban a fölmerült Louis Blanc-féle teóriák után igen megrémült a pénzes osztály. Ott – azt mondják – oly csend van most, hogy kormányunk ezentúl több gondját etc. etc. veheti Magyarországra.

Kovács szinte eljő velem Bécsbe, hol vagy pipázni fogunk csendesen, vagy a nagyokkal értekezni Hunnia megmentése körül.

Martius 6-kán reggel

A pesti hajó, melyen megyünk, még nem érkezett, s így marad még időnk, nekem és Kovácsnak, Önnek néhány sort írni.

N^{ro} 11 marc. 3-ki levelét tegnap este vettem. Mi Benvenutoi-féle házunkat illeti, tudom, hogy semmi egyéb, mint kíváncsi-

ság tudni, mi is oly rossz helyzetben vagyunk-e már, mint a magyarok legtöbbje.

„Menjen és kérdezősködjék”, ily instrukciókat kapott alkalmasint a hajhász, „talán pénzsűkében van, s ezért olcsón adja. Ha drágán, akkor csak tartsa meg magának.” Ezért, kérem, mondja az illető hajhásznak, hogy Ön nem tud az egésztől semmit, járuljon egyenesen hozzám. Helmeczynek pedig, kérem, válaszoljon ilyest: azelőtt odaadtam volna, most nemigen tudom elhatározni magamat.

Mi a Dezasse-féle cikket illeti, én annak igen örültem. Most mindazon dicséreteket, melyeket nekem azon könyvért mondtak, melynek írásában oly kevés részem volt, természetesen sokkal könnyebben tűröm, miután másrésről az ellen gáncsokodnak is. Mindenesetre jó lesz valamit igazolásul össze csinálni. Ha ugyancsak Reden úgy állítja, mint mi hozzuk fel, akkor azt lehetne mondani, hogy pedig én igen csudálom, miért nem refutálta Dezasse gróf Redent, s miért sújt engem őhelyette!

A két könyvet vettem és megtartom, szintúgy gr. Reviczky levelét, s azt elküldöm.

Az egyetemi nyomda sorait ide melléklem. Kérem, közölje azt Helmeczyvel s Toldyval. Én skandalumot teszek, ha azon ostoba Schedel vagy Toldy, vagy akárhogy hívják, még finansziális részét is megrontja a magyar Akadémiának. Szellemi részét úgyis már megb...ták; az Akadémia, Vörösmarty, Bajza etc. etc. úgysem egyéb, mint egy revolucionárius klub. Ha tudtam szentelni 60 m ft-ot ezen intézetre, érzek elég erőt magamban azt vissza is vonni; s azért, ha még finansziális része is hanyatlásban van, miután kitisztulását én is csak az időtől várom, akkor – és én nem tréfálok – az Akadémia ellen pontosítom össze minden fundatorait. És vége lesz az álcázott demagógok hizlaldájának. Ezért jótállok. Hát azon haszontalan Helmeczy, hiszen elég goromba s elég éles a szája, s aztán mégis el hagyja rontani az Akadémiát oly Toldy-féle bolondok által.

Kérem, olvassa „ezen barátságosan intő szavakat” mind Helmeczynek, mind Toldynak el. Remélem, hogy szelíd figyelmeztetésem meg fogja hozni a kívánt gyümölcsöket.

Hogy Sz[ent]királyi a vukovári vasút mellett ír, azt nem tar-

tom pletykának, hanem valóságnak. Nekem magamnak monda Sz[ent]királyi: kár *Lajost* elkedvetleníteni (?!), a vukovári vonal neki életkérdés. Ő azt reméli, *igazgatója* lesz etc. etc. Többen pedig bizonyosnak tartják, hogy Eltz, Prandau s több szlavonita grófok 60 m pft-ot ígértek Kossuthnak, ha keresztül viszi.

A kérdés csak az, mi érdemel több tekintetet: *Lajosnak kímélése* vagy a *hazának érdeke*! Én azt hiszem, itt volna ideje a franciákat utánozni. Nem abban, hogy a respublikát *proklamáljuk*, hanem hogy mi is Lajosunkat *seggbe rúgjuk*!

Isten áldja, köszöntse nevemben Eötvöst, Keményt etc. etc. etc. Az ide mellékelt leveleket, kérem, utasítsa tüstént gazdáikhoz.

Széchenyi Ist.

Dezasse-nak, kérem, ne válaszoljatok semmit *nevemben* anélkül, hogy *lássam* előbb.

Haentjens levele miért volna az én kezeim közt??? Hiszen mikor én Önt kértem: készíttessen egy hajót Clark által, akkor vagy átadtam, vagy át kellett volna Önnek venni az érintett levelet is – mert abban voltak a dimenziók! Még *egyszer* írni kell etc.

Isten áldja. Nem csuda, ha ily kis levelek eltévednek most, mikor azon kell iparkodnunk, hogy legalább fejünk maradjon aránysúlyban. Én, hála az ég, sem nem félek, sem reményeimet veszteni nem tudom!

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 6–10.

Bécs, március 6-án. [...] Apponyi. Adja a *grand seigneur*! „Kübecknek igaza volt... amiért nem adta oda a milliót a Tiszára. – Semmiféle politikai hasznót nem hajtott volna!” (Aha... én mint *áldozat*.)

„Kár volt: ki korpa közé keveredik, megeszik a disznók!”

Metternichnél. Mindenkit otthagya. Csak velem beszél. Melanie: „Jó napot, polgártárs”, én: „Köszönöm, gyönyörű sans-culotte-om!” [...]

Március 9-én. 11 órakor konferencia István főhercegnél. Országbíró, Apponyi, Szécsen, Zsedényi, Szögyéný, én, Zarka – Vay nincs itt!

App[onyi] országgyűlést feloszlatni... szigorúan etc. Meg akarja bosszulni baklövéseit... Szécsen is fontoskodik. Mi valamennyien ellene vagyunk. – Zarka mint biztost említ... én nyíltan szólok etc.

Apponyinál ebédelünk. Kovács L[ajos] jön Pozsonyból... etc. Szintén konferencia... *Quasi* semmi sem fog eldőlni. – Pálhoz.

Az országbíró megkér... menjek hamar Pozsonyba... s mondjam le estebédemet Esterh[ázy] hercegnél. Beleegyezem.

Március 10-én. Kovács L[ajos]sal és Z[ichy] Félixssel Pozsonyba – ... tanácskozom némelyekkel. – Az ominózus Izenet a mágnásoknál is átmegy – mit lehet hát tenni? Tanácskozás *nálam*...

MEGHÍVÓ EGY VEGYES KÖVETI KONFERENCIÁRA [POZSONY, 1848. MÁRCIUS 10.]

Miután hazánk s kivált nemzetiségünk most könnyen veszélynék indulhat, s előttünk azon időpont áll, hogy fajtánk vagy egy dicsőbb aerába lépjen, vagy a legnagyobb bonyodalmakba keveredjék; felszólítom *különösen* – mert mindenkit szívesen látok – az alul feljegyzetteket: méltóztassanak barátságos tanácskozmányra lakásomon engemet szerencsétetni vasárnap, azaz *martius hó 12-kén délelőtti 10 órakor*.

Gr. Széchenyi István

Gr. Andrássy György

Gr. Andrássy Gyula láttam

Gr. Andrássy Manó

Asztalos Pál

Babarczy Antal láttam

Gr. Batthyány Imre látta

Gr. Batthyány Kázmér

Gr. Batthyány Lajos

Bernáth Zsigmond

Bohus János

Bónis Sámuel

Bükk Zsigmond láttam

Gr. Cziráky János

Csúzy Pál

B. Eötvös József		Rakovszky Móric	
Gr. Erdődy Sándor	láttam	B. Révay Simon	
Gr. Eszterházy Kázmér	láttam	Schnée László	
Gr. Esterházy Mihály		Somssich Pál	láttam
Gr. Festetics Tasziló	láttam	Szabó Miklós	
Gr. Forgách Lajos		Gr. Szápáry Antal	látta
Hunkár Antal		Gr. Szápáry József	látta
Inkey Zsigmond		Szemere Bertalan	
B. Jeszenák János	eluta- zot[t]	Szentiványi Károly	
Justh József	láttam	Szentkirályi Móric	láttam
Gr. Károlyi György		Gr. Szécsen Antal	
Gr. Károlyi Lajos		Tarnóczy Kázmér	
Gr. Keglevich Gábor		Gr. Teleki Domokos	
B. Kemény Dénes		Gr. Teleki László	látta
Kossuth Lajos		Tolnay Károly	
Kubicza Pál		Tomcsányi József	
Lonovics József		Tormássy János	láttam
Lónyay Gábor	láttam	Újhelyi Sándor	
Lónyay Menyhért		Ürményi József	
Majláth György		B. Vay Lajos	
B. Maithényi Antal		B. Vay Miklós	
B. Mesznil Viktor		Vidos József	
Olgyay Titusz		B. Wenkheim Béla	láttam
Gr. Pálffy József		Gr. Zay Károly	láttam
Gr. Pálffy Móric	látta	Gr. Zichy Félix	látta
Pázmándy Dénes		Gr. Zichy Henrik	látta
B. Perényi Zsigmond		Gr. Zichy János	látta
Gr. Ráday Gedeon		Gr. Zichy József	látta
		Gr. Zichy Károly	látta

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 12-13.

Pozsony, március 12-én. [...] Nagy értekezlet nálam... Tűrhetően beszélek – azt hiszem, szívhez szólóan. – Bernáth Zs[iga] és Bónis ellenem. [...] Kos[suth]. 2-3 ízben kicsit éle-

sen szólok... Csaknem cserbenhagytak bennünket. – Hunkár, Sz[ent]jiványi K[ároly] agyonveretik magokat Kos[suth]ért. Azt hiszem: tűrhetően ütött ki – valami eredményt elérendő. Vay felette okos... Maithényi Tóni etc. is.

Végül majd meglátjuk! Nagy az Isten. Lesz, ahogy lesz! B[atthyány] Lajos és T[eleki] Laci soká nálam. „Be fognak zárni benneteket etc. etc. etc.”

[...] Fáradozásimért az lesz a hála, hogy én Bécsben vagy itt megcsalatottként vagy csalóként fogok feltűnni; vagy ami még valóbbszínű, „fenn is, lenn is, mint amaz, ki mindent elrontott!” Rendben. Keglevich G[ábris]hoz értekezletre; ... végül én is beszélek! Vay M[iklós]: ha ezt Bécsben el nem fogadják... én megyek... és a tárnok is etc. Később Ürményi Józsi. „Ugyan Bécsben elfogadják mindezt?... Éppen ellenkező hírek jönnek... onnan!” etc. [...]

Március 13-án. A kis Majláth Gyuri, Szécsen és Kovács L[ajos] nálam, összeállítani a Felírási szerkezetet. – Hivat István főherceg. „Lajos főherceg azt írja nekem, hogy a Felirat semmi áron sem küldendő fel... a mágnások vessék vissza. – Szilárdan kitart majd... inkább távozik – ígerte.” Azt tanácsoltam neki... tartson konferenciát, melyen Est[erházy] Pál herceg is. Országbíró ugyanezen a nézetén. Perényi Zsigát a Szerkezetemre nézve „nem elég” letorkoltam... elhajtanak, felfordul minden, vasvilla a hasadban. Pál hercegnél: itt a pillanat, midőn régi sejtésem nyomán a legnagyobb szolgálatot teheti ön Magyarországnak. (Konferenciákról beszéltem neki...) [...] Majláth Gyuri és Szécsen nálam ebédel – etc. Én újból az országbírónál és a főhercegnél. – B[atthyány] Lizinél is – hol Montenegro a bécsi kraválrúl. – Kissé felnagyítva. – Bécsben megkezdődött – s nem lehet kiszámítani, most mi történik!!! Gőzhajókormányos izgató (?) beszédeket tart. 300–400 fiatalember – „Le a kormányval, a judex, tárnok etc. mind gazemberek – (Én egészen kimaradok!) le az arisztokratákkal, le minden mágnással.” [...]

Hallom: Javaslatom nem ment át. – Egyetlen szónyit sem akarnak engedni.

Passzivitásba esem.

AZ ALSÓTÁBLA FELIRATI JAVASLATA SZÉCHENYI MÓDOSÍTÁSAIVAL

[POZSONY, 1848. MÁRCIUS 3-13.]

Az alsótábla által Kossuth indítványára és szövegezésében március 3-án elfogadott szerkezet:

122. sz.

Felírási javaslat országgyűlési teendőink iránt
Felséges sat.

A legújabb időkben kifejlett események mulaszthatlan kötelességül teszik: figyelmünket azokra fordítani, miket Felséged uralkodóháza iránti hűségünk, az öszves birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkíván.

Históriánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete: hogy három század oltá alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nemcsak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fenntartására kelle minden gondjainkat fordítanunk.

Ennek oka: hogy Felséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányú, úgy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett.

Eddig ezen irány csak al-

A Széchenyi és társai által március 13-án átalakított szerkezet:

122. sz.

Felírási javaslat országgyűlési teendőink iránt
Felséges sat.

A legújabb időkben kifejlett események mulaszthatlan kötelességül teszik: figyelmünket azokra fordítani, miket Felséged uralkodóháza iránti hűségünk, az öszves birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkíván.

Históriánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete: hogy három század oltá alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nemcsak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fenntartására kelle minden gondjainkat fordítanunk.

Ennek *egyik* oka: hogy Felséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányú, úgy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásba nem tétethetett.

kormányosságunk kifejlődését hátráltatta, most úgy látjuk, hogy ha tovább is folytattatik és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, Felséged trónját és a pragmática sanctiónál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat ellátatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatlan kárt áraszthat.

Felséged minket reformokra hívott össze; mi régi óhajtásunkat láttuk ezáltal teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztózni fogunk, s az ország új szükségeinek pótolásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

Elhatároztuk, hogy az úrbéri viszonyokból kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközöljük, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Felséged trónját megszilárdítjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

Felséged minket reformokra hívott össze; mi régi óhajtásunkat láttuk ezáltal teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

A közös teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, részt venni s az ország új szükségeinek pótolásáról is hasonló alapon gondoskodni óhajtunk.

Az úrbéri viszonyokból kibontakozást kármentesítéssel összekötve eszközölni, s ezáltal a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Felséged trónját megszilárdítani kívánjuk.

A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbítése gondjaink főbbjei közé tartozik.

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politikai jogokban *illő részesítésére az időt elérkezettnek* véljük.

Hogy földművelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépések tessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést – szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. – Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekességének alapján *gyökeres* átalakítást kíván; ez pedig úgy Felséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A magyar közállomány jóvedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszthatjuk, mert csak így teljesíthetjük azon alkotmányos tisztségünket, hogy úgy Felséged királyi székének díszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelelessége-

A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politikai jogokban *fokonkénti* részesítését *a honfő érdekében állani* véljük.

Hogy földművelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágzására sikeres lépések tessenek, hazánk méltán várja.

De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel *körülményeinkhez alkalmazott* fejlődést – szellemi érdekeink a szabadság alapján ápolást követelnek. – Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek s a honlakosok különböző osztályai érdekességének alapján átalakítást kíván; ez pedig úgy Felséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

A közjóvedelmek és a honszükségeinek számbavétele és felelős kezelés alá tételének eszközölését hasonlóan mulasztatlan kötelelességeink közé számítjuk.

nek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömet nyújtunk segédkezett.

De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek *életet és valóságot*, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független *nemzeti* kormány lesz megbízva, *mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása* – s ezért *kollegiális kormányrendszerünknek magyar felelős minisztérium-má átalakítását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.*

Ekkint fogtuk fel hivatásunkat.

Ezeket Felségeddel egyetértve ez országgyűlésen szerencsésen megoldani elhatározott komoly szándékunk.

Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás

Sokban e kérdések közül az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlítésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömet nyújtunk segédkezett.

De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek *üdvös sikert*, ha végrehajtásukkal *a kollegiális kormányrendszer megszüntetése mellett az 1790:10-ik t.cikk alapján* minden más befolyástól független *felelős* kormány lesz megbízva.

Ekkint fogtuk fel hivatásunkat.

Ezt várja tőlünk a haza, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, mellyel Felséged

ösztöne, mellyel Felséged uralkodóháza iránt tántoríthatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák; s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodását, melyre Felséged uralkodóháza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

Ámde Felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközzésére béke kell, és kellenek zavartalan nyugodt viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom *bomladosának* azon *jeleit*, melyek a *pragmatica* sanctionál fogva velünk egyesült *birodalom* *nemely részeiben* mutatkoznak, s melyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

Nem akarjuk Felséged atyai szívét a bomladosás eme jeleinek részletes felelőletével szomorítani; nem a pénz-

uralkodóháza iránt tántoríthatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák; s a békének és elégedésnek ily biztosításával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodását, melyre Felséged uralkodóháza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék.

Ámde Felséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközzésére béke kell, és kellenek zavartalan nyugodt viszonyok.

És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom *megzavarásának* azon *szomorú jelenségeit*, melyek a *pragmatica* sanctionál fogva velünk egyesült *tartományok egyik részében* mutatkoznak, s melyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

Erre nézve a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondani: hogy

viszonyok tekintetében máris érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít ki- mondani: hogy mi, valamint a jelenkező bajok valódi kútfejét és saját elmaradásunk egyik fő okát is a birodalmi kormány- rendszer természetében talál- juk; úgy erősen meg vagyunk győződve, hogy Felséged az elkövetkezendő balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia kü- lönböző tartományainak leg- erősebb forrasztékát s mind- ezek által felséges trónjának s az uralkodóháznak legrendít- hetlenebb támaszát abban ta- lálandja fel, ha fejedelmi szé- két minden uralkodói viszo- nyaiban a kor szükségei által múlhatlanul igényelt alkotmá- nyos institutiókkal környezen- di.

Azonban Felséges Úr! az események Isten kezében vannak. Mi bízunk a gondvi- selés oltalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy Felséged hű Magyaror- szágát a bizontalan jövőendő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás *halaszthatlan* kellékeihez számítjuk mi a fennemlített átalakulási kér-

Felséged az elkövetkezendő balesemények legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legba- rátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tarto- mányainak legerősebb for- rasztékát s mindezek által Felséged trónjának s az ural- kodóháznak legrendíthetle- nebb támaszát *a birodalom többi tartományainak anyagi és szellemi előmenetele- és vi- szonyaihoz alkalmazott poli- tikai kifejlődésében* találandja fel, *mint mi azt hazánk alkot- mányos állásában büszkén szemléljük.*

Azonban Felséges Urunk! az események Isten kezében vannak. Mi bízunk a gondvi- selés oltalmában, de érezzük a kötelességet: gondoskodni, hogy Felséged hű Magyaror- szágát a bizontalan jövőendő készületlenül ne lepje meg. E gondoskodás *kellékeihez* számítjuk mi a fennemlített átalakulási kérdéseknek al-

déseknek még *ez országgyűlésen* alkotmányos iránybani megoldását, és aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányszéki tárgyalások kollegiális rendszer szülte hosszadalmassága a Felséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert *veszélyesen* késleltetheti.

És azért a királyi szék iránti tántoríthatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Felségednek: méltóztassék a fennforgó *rendkívüli* körülmények tekintetbe vételével is legkegyelmesb királyi akaratának teljhatalmú orgánumai, *egyszersmind a fennálló törvények szerint hazánk legfőbb kormányzékének, a Magyar Királyi Helytartótanácsnak tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyűlésre utasítani; kik mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára Felséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelelt alkotmányos orgánumok – és kiknek mint ilyeneknek személyes felelősségük alá leszen a törvények végrehajtása is helyezendő – országgyűlési tárgyalá-*

kotmányos iránybani megoldását, és aggódunk, hogy a szokásos országgyűlési alkudozások és kormányszéki tárgyalások kollegiális rendszer szülte hosszadalmassága a Felséged atyai szándokának s hazánk méltó várakozásának megfelelő sikert *felette* késleltetheti.

És azért a királyi szék iránti tántoríthatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Felségednek: méltóztassék a fennforgó körülmények tekintetbe vételével is legkegyelmesb királyi akaratának teljhatalmú orgánumaiként *egy vagy több egyént az országgyűlésre avégett mielőbb kiküldeni, hogy azzal mindazok iránt, mik az országgyűlésen elintézhetők, értekezésbe bocsátkozván, a hozandó üdvös törvényeket hovahamarébb Felséged kegyelmes jóváhagyása alá terjesztessük; másrésről pedig azokat tekintve, mik a fenn említett fontos kérdések közül ez országgyűlés alatt el nem intézhetők, nélkülözhetlen eszközül tekintjük, hogy az evégett általunk legközelebb előterjesztendő törvényjavaslat szerint országgyűlés évenként Pesten*

sainkban közvetlen részt vegyenek, s Felséged királyi szándoka iránt az ország Rendeit tájékozva s a kellő felvilágosításokat és útmutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzügyviszonyok tekintetében is megadva; a fennforgó fontos kérdések megoldását oly sikerrel előmozdítsák; miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább Felséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek s általuk a jelen körülmények bármi váratlan fordulatának esetére is biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Felséged tántoríthatlan hűségünk mellett a bizontalan jövő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.

Kik egyébiránt stb.

tartassék; kérjük is Felségedet fiúi bizodalommal, hogy e kívánatok teljesítése iránt a nemzetet előlegesen megnyugtani kegyelmesen méltóztassék.

Ekképp teljes reménnyel vagyunk, hogy így biztosítva lesz hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Felséged tántoríthatlan hűségünk mellett a bizontalan jövő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.

Kik egyébiránt stb.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 14.

Pozsony, március 14-én. Egészen bénán. Szemrehányásokkal illetem magam. – Tegnapelőtt nyugodtabban – hidegebben kellett volna viselkednem! Főherceg konferenciára hívat bennünket – Est[erházy] Pált is.

„Metternich hercegnek le kellett mondania; diákok tartják birtokukban a várost etc. Nem kellene-e megkérni (!) a nyugalom fenntartására B[atthyány] Lajost és Kossuthot – Felírási izenetnek föl kell mennie... etc.”

Kerületi ülés... Kos[suth]on és Andrássy Gyulán már túltesznek, Madarász, Justh... Pázmándy. Ezek sajtószabadságot akarnak... s az ifjúság felfegyverzését.

Én szívemből szólok. Tetszik... 3 óra főrendi és rendi tábla: Izenet *által* megy (!). Rettentő sok gőz. A kazán nem robban... mert a hallgatóság *akarata* hajszára megvalósul! Z[ichy] Henriknél ebédelek. – Vígán vagyunk... Meskó mama és Irène jönnek Bécsből... hol minden kompromittálva, de nyugalom van. – Fáklyászene.

1° István főhercegnél, aztán Kossuth... ki elegáns hölgyekkel körülvéve – ünnepeltetik a *Zöldfa* erkélyén. Német polgárok köszöntik odafenn Kos[suth]ot németül, ki németül válaszol. – Vegyesen jurátusok és polgárok. Kos[suth] „B[atthyány] Lajost akarja miniszterelnöknek”. – Z[ichy] Félixhez megyek, hol... sokan gyülekeznek össze s nagy a szomorúság... Felderítem őket (mintha én derűs volnék) és whistezem.

A PESTI HIRLAP TUDÓSÍTÁSA SZÉCHENYINEK AZ ALSÓTÁBLA KERÜLETI ÜLÉSÉN TARTOTT FELSZÓLALÁSÁRÓL

1848. MÁRCIUS 14.

A sajtóügyi választmányt holnapra magához kéri; eddig is tette volna, ha soknemű más választmányi munkával el nincs foglalva. Ezután a legközelebbi nagy eseményekre tér át. Sokan örülnek, sokan búsulnak azok felett; ő nem tudta még magát elhatározni, örüljön-e vagy búsuljon. Felfogása szerint éppen annyi probabilitás van arra, hogy Magyarország egy szebb jövődőnek indul elébe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végoráját éri. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimúltak az

élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. Neki régi kedves óhajta, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon, mert enélkül oly progresszió lehetetlen, milyen után ő sóvárog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti szívét. De az aggasztja, hogy a szomszédság tűzre lobbant, s mi, magyarok, *szalmakörülményeink* közt, oly közel vagyunk e tűzhöz. Vagy *reform*, vagy *anarchia*: ezek közt kell választani. Azon nagy előnnyel mégis bírunk a szomszédok felett, hogy alkotmányos vágásokhoz szoktunk, míg nekik csak most kell azokba okulniok. Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejlésnek bázisa, a dinasztiaának támasza legyen. Most az ideje, hogy *szűnjék meg provincia lenni, most lehet anyaországgá!* – S mi annak kulcsa, hogy ne anarchia, hanem reform legyen? – előadák Pest és Ung követei. Most nálunk mindenekfelett *rendre* van szükség, s nincs senki, aki jó viselete által *bene-factor*ává ne lehetne a nemzetnek, de nincs senki oly kicsiny, hogy az ellenkezővel ne árthatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés policiális rend lenne, de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsületes, őszinte szó. Pest mondá és szóló is mondja: szűnjék meg minden párt, minden *casta*. Ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett, de a célra nézve nem, s annak tisztaságát mindenkor elismeré. Ajándékozzuk meg egymást tökéletes bizodalmunkkal, ne felejtjük, hogy pártok nincsenek, *casták* nincsenek többé, s szóljunk mindnyájan mint magyarok, mint hazafiak.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 15–17.

Bécs, március 15-én. [...] Ma látom, Magyarország tökéletes felbomlásának megyen elébe. Hamarosan végem lesz.

Az egész úgy tűnik fel előttem, mint valami rossz álom! Ó, szent Nemezis! – Egy lengyel és Kossuth a gyúlékony anyagot tűzbe viszi! Az előbbi tán Sobieski leszármazottja... az utóbbit mártírrá avatták s bolondnak tartották. – Szegény Metternich herceg – Ferenc császár rendszere, melynek az abszurdumhoz kellett vinnie... és Melanie okozta bukását!

Mi a teendő? Támogatni kell B[atthyány] Lajost és K[ossuth]ot! Minden gyűlölséget és ellenszenvet, minden becsvágyat el kell némitani. Nem fogom tévútra vinni őket; hogy „szolgálni”-e? Ez az egészségemtől függ. – Este Z[ichy] Félix-nél.

„Eladtuk az országot két Lajosért!” – Batthyány és Kos[suth] Lajos.

A *Ferenc Károlyon* Bécsbe. Én a hosszú tollal. Lelkesedés! Akár egy méhkas! „A heréknek végük!” Ez a történet vége! – Én egy kéziratot javallok... melyet a császárnak alá kell írnia. Egész egyszerűen: „István az én ’alteregó’-m.” Elfogadják.

Föltesszük magunknak a kérdést: „Milyen lesz az atmoszféra Bécsben?” – Zászlók, lövések fogadnak bennünket és Inkey Sándor Orosszal etc. etc. mint küldöttség Kos[suth]ot és B[atthyány] Lajost.

A Jägerzeilén szállunk ki. Az egésznek rebellió-színezete van. – Kos[suth]ot... többször virágokkal koronázzák – egzaltált bécsiek, lengyelek és olaszok ölelgetik. Én egy kocsiban M[adame] Kos[suth]tal – ki reszket! – Miután Kos[suth] diadalmenetben a *Károly főherceg*be vitetett, B[atthyány] Lajossal a *Munschba* ebédelni. „Oly csend & rend volt... senki nem lopott.” – Ezt mondják – és örvendeznek!!! Elrémülök... mert ez bizonyosága annak, hogy még a tolvajok sem kalkulálnak... hanem már ők is fanatizálva vannak! – Azután vele István főherceghez. – Mivelhogy Bécsben... az atmoszféra – B[atthyány] és K[ossuth] nézete szerint jó volt – a kézirat *megszorított*, felelős minisztérium etc. Bath[yány]... mint miniszterelnök... Hadakoztam... kiváltképp B[atthyány] neve ellen – hogy a császári házat megkíméljem ettől az egyenes megaláztatástól..., amely ha van bennük tetterő, elvégre talán szakadásra is vezethet. Tüstént gyanúba fogtak. S ez odáig ment – hogy végre azt mondta nekem W[enkheim] Béla... ’Hadd menjen minden a maga útján, mert még leszúrnak.’

B[atthyány] és én elmentünk István főherceghez. Én adtam elő. – Megijedt – és Kolowrathoz küldött bennünket... ki kitűnő hatást tett ránk. B[atthyány] Lajos K[ossuth]hoz. – Én István főherceghez – hogy holnap érintkezésbe lépjek Lajos fő-

herceggel. Midőn Kos[suth]hoz érek – mindent izgalomban találok – Zs[edényi]nek egy levele miatt. „Most még jobban meg kell szorítani a dolgot” – kiáltja Bónis és Bernáth Zsig[mond]. [...]

Március 16-án. Lajos főhercegnél. – Szaladgálás. Szavamra nem figyel senki... Lajosnál ebédelek – voltam Pálnál.

Vince S[ophie]-jánál is... ki velejéig arisztokrata... felháborodásában úgyszólván keresztényi mivoltából is kivetkezik – s a felelősséget mindenért az én vállamra rakja! – Keserűen önmagam ellen fordulva távozom tőle. – Terhel-e valaminő felelőség ezekért a mozgalmakért?

Azt tanítottam: hozzátok rendbe a vén házat; tisztítsátok meg a szennytűl, mely körülveszi etc. Az illetők nem ezt tették... Kos[suth] és társai pedig jobbnak látták „felgyújtani”.

Keresnek engem. And[rássy] Gyula és Z[ichy] Manó felháborít. Esztelen örömeiket lelik abban, hogy Bécs lángokban áll! – Ismét István főhercegnél etc. etc.

12 órakor küldöttséggel István főherceghez – s azután a császárhoz... Kínos jelenet... Az este félelemben és várakozásban. – Ha Kos[suth] akarja... szétrombolják a Burgot... Lajos főherceg nem akar engedni. Esterh[ázy] Pál herceg – megpuhítja; megnyugtattja a lelkiismeretét. – Emezt elkísérem a Kohlmarktra Kos[suth]hoz. Átölelik egymást. Esterh[ázy]t vállra emelik. Később Kos[suth]ot hordozzák körbe diadallal.

Eöt[vös] Pepi – éjfélkor haza – *Matschaker Hof* – én később. Lefekszem. ¹/₄ óra múlva „menjek István főherceghez”... Sietve felöltözöm... égő kanócok etc. etc. etc. közt a Burgba lopózom! – István főherceg kijelenti Est[erházy] Pál, B[atthyány] Lajos és Kos[suth] előtt s énelőttem... ’hogy megvan!’ – A kaszinóba megyünk. Ünneplik B[atthyány] Lajost. – Hazamegyünk – megijesztjük Eöt[vös] Pepit és Erdődyt „A törvény nevében!”

Március 17-én. A finálét Kos[suth]nál főzik ki – *Én semmibe sem ártom bele magam!* – Bernáth Zs[iga] kishíján lehetetlenné teszi a dolgot. – Ez a gazember örvendezik... és nagyra van önmagával meg a magyar nemzettel, amiért a magyar ifjúság letet-

te a Czapkát... mert pecsovecs – s amiért a magyar ifjúság elcsábítani igyekszik a katonákat...

Eöt[vös] Pepivel kocsin... a Császár-malmoknál (!?) horgonyzó... gőzhajóhoz. Pozsonyban a Zöldfa előtt... óriási méhraj... Kos[suth] famózusul beszél – találkozom Crescence-szal. Félixhez megyünk. Jókedvű vagyok... habár beteg... bensőleg egészen elszánt és nyugodt.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 17.

Marc. 17. estve 1848. Posony

Barátom,

csudákat éltünk! Nemzeti sorsunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerült! Én teli vagyok a legszebb reményekkel. Valóban egész mértékben élvezem mindazt, mi Bécsben tegnap és ma történt. Nékem úgy látszik, mintha ránk, magyarokra elvégre felnyílt volna az ég! Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén; s miután Batthyány- és Kos-suthnak hallatlan nagy szerepén csak örülni tudok és, Isten látja lelkemet, legkisebb irigység sem rejlik keblemben, azon édes meggyőződésben ringatom magam, hogy politikámnak nincs egyéb mozdító ereje, mint „ügyszeretet”!

Fogok-e és minő részt venni az új kormányban – még nem tudom. Egészségem mizerábilis... alig tudok lábaimon állni!

Bécsről most nem írhatok; hanem hogy egy kis része a sikernek engemet is illet, arra esküdhetem.

Már minőnek fog mutatkozni a második és harmadik etc. felvonás... azt be kell várnunk. Mi engem illet... én Batthyányt és Kossuthot legőszintebben fogom szolgálni!

Köszöntse Kovács L[a]jt etc. etc. etc.

Holnap írok ismét... ma e sorokat csak azért vetettem ide, miszerint éltem jelét adjam és Önt kérem az ide mellékelt levelet kézre juttatni!

Az én politikám biztos volt... de lassú. Kos[suth] egy kártyára tett mindent és legalább idáig annyit nyert a hazának,

mint amennyit az *én politikám* tán húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani! Ha reakció nem történik, és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység, s több a polgári erény, mint a dicsvágy... én biz azt hiszem: lesz még a magyarbúl valami – pedig sok!

Széchenyi

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 18.

Mart. 18. 1848. Posony

Barátom,

Mart. 15-ikérül írt sorait tegnap Bécsbúl jöven itt találtam. – Hála az ég, hogy Ön több jót, mint rosszat lát a mostani eseményekbúl keletkezni. – Az én reményeim sem csökkennek még. Azonban azt hiszem: most nemsokára eldül a kocka! Vagy kiemelkedik fajtánk új életre, vagy bukik. Hagyján! Nem az *én politikám* vitt! Ámde azért: becsületesen kiállom a sarat!

Az [rszág]gyűlése alkalmasint tüstént Budára megyen át! Batthyány Lajos és Kossuth vannak itt a dolgok élén. A fejedelem a nádorral nevezte ki Batthyány Lajost... felelős miniszterül etc. Én tökéletesen kezet fogtam Batthyány és Kossuth Lajosokkal – és alkalmasint már holnap megyek egész házi néppel Pestre! Most ott van helyem.

Önt kérem, tegyen és tétessen mind Cenken, mind Pölöskén, *mit jónak* gondol. Minden megszorítás nélküli teljhatalmat adok Önnek... bármit feláldozni, hogy a nyugalom fennmaradjon.

Isten áldja

Széchenyi Ist.

Robinson számára *mindenesetre* megküldöm a versenyt illetőket! Én és nőm a legrosszabbra *el vagyunk készülve*, mint keresztény emberek... és azért: *grata superveniet quae non sperabitur hora!*

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 18–19.

Pozsony, március 18-án. Komisz éj. – Minden elsötétült körülöttem, s úgy érzem, hogy a bárka süllyed. Kovács L[aji] lép be, Pestről jövet. – Új erőre keltnek érzem magam...

Ez a jó ember mindig vidámságot hoz a házba! – Ő: Istenért, le Pestre a diétával. B[atthyány] Lajoshoz megyünk – ki Pestre készül. K[ossuth] azt mondja: ki fogják nevetni! – Konferencia – Kos[suth] és társai úgy döntenek, hogy az országgyűlés Pozsonyban marad... A szent Nemezis mindenütt megmutatkozik! A bécsi légkörben döntenek arról, mi volna jó Pozsonyban, csak *természetes* (!?) hát, hogy Pozsonyban döntenek el, mi volna jó Pestnek! Mindent elkövetek, hogy rábírjam B[atthyány] Lajost és K[ossuth]ot. – Végre azt hisszük: a főhercegnek kellene mennie. Ezt sem támogatják! [...]

Hogyan állanak az esélyek?

Megóvhat-e valami a tökéletes felbomlástól?

Nyíltan beszélek Crescence-szal. Lehetséges, hogy közel a végünk! Barátkozzál meg ezzel a gondolattal – légy erős, méltó önmagadhoz – imádkozzál Istenhez, s addig légy derűs és nyugodt!

Szüntelenül ülések... Fáklyászene. – Feliratkozom a nemzetőrségbe, melynek ezredese Z[ichy] Ottó lett. [...]

Március 19-én. Magyarország vagy inkább a magyar faj most van fordulóponton. Vagy ragyogva élni fog, vagy bukik örökre...

Egy és más bizonyosan történni fog! Mikor dűl el? 14 napon belül már oly szimptómák fognak mutatkozni, melyek alapján biztosan ítélni.

Miként állanak az esélyek?

A halál bizonyosnak *látszik*, mert 1° szalmaviszonyok közt élünk minden tekintetben; 2° az erkölcsiség a legalacsonyabb fokon áll; 3° a jelenlegi vezetők sokkal inkább az ördöggel állnak szövetségben, mint Istennel; 4° Európa lángol; miért ne perzselődne meg Magyarország is – a fontosabbtól?

Ellene vetni ennek (a menekvés szimbólumaiként) a követ-

kezőt lehet. A gondviselés 1° *gyakorta* a legcsodálatosabb módon karolja fel a gyermekek, ittasok és lelki szegények ügyét. Magyarok Istene! 2° Ama magbúl, melyet az ördög hint el, Isten gyakorta a legnemesebbet, a legerkölcösebbet sarjasztja – mint példának okáért Rómábúl etc. etc. 3° Hol legnagyobb az inség, ott legközelebb a segítség. 4° Fajunk ifjúsága (?). 5° Valószínűsége annak, hogy a mongol faj *általunk* kell hogy képviseltesék.

Hát, ez bizony gyöngécske!

Én: Becsületesen megmaradok a bárkán, akár elsüllyed vele a magyar, akár a szerencse (?) és a nemzeti kifejlés (!) révébe fog érn!

Enyéimet, néptörzsemet, végezetül önmagamot kezembe teszem le, ó, Istenem! [...]

Reggel 8-kor elegyes ülés. – Miniszterelnök (Batthyány Lajos) nem volt jelen. (Túlságosan korai óra neki.)

Én elnökölök a kerületi ülésen. Nem ominózus-e? Tán az utolsó országgyűlés ez – fináléja az egésznek! a halotti ének: *ex profundis!* – S *nekem* kell ezt véghezvinnem! NB. senki sem ügyel a szavaimra!!! Senki sem ért.

Reakciók B[atthyány] Lajos ellen. – Pálffy Pepi, Haller etc. etc. – koldus vagyok etc. Ó, Nemezis! A miniszterelnököt saját vadászkutyái fogják széttépni! Mise! Nem megyek. Beteg vagyok etc. Lelkemet azonban igyekszem felemelni Istenhez!

Pesti küldöttség. Hajnik Pál mint szónok. Kifejezés módjuk komoran parancsoló – Vasvári... milyen bájos fiú (S[ain]t-Just!). Kossuth válaszol (úgy tűnik fel előttem, akár egy próféta – vagy valami hasonló): „Becsülöm etc. Pestet etc., de az itteni törvényhozásnak parancsolni nem fog!” Felséges volt!

Batthyány Lajosnál. Úgy látszik, nincs szervezőtehetsége. Tisztességgel támogatom! – K[árolyi] Caroline-nál: „Túlontúl gyorsan mennek a dolgok!!!” Én: Ahá, Madame Pecsovics... Így találja?! Most én mondom: előre, előre, amilyen gyorsan csak lehet. Én nem akartam ezt a gyors iramot. Becsülettel tartóztattam. A *ti* művetek ez. Most aztán, mint a jó kocsisnak,

oda kell csapni a „megbokrosodottak” közé, hogy föl ne bukják egyik se etc. A völgyben tán megállanak majd. [...]

Ki az oka mindennek? Egymagában senki! Körülmények! Én világosságot vittem intézményeinkbe... B[atthyány] és K[ossuth] tűzbe borította őket.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 19.

Posony, Mart. 19. 1848

Barátom,

ide kapcsolva küldöm Robinson számára a versenyt illetőket. Neki kell megmondania, mit tart jónak!

Most vagy új életnek indul a magyar, vagy végóráját éli. Én még mindig teli vagyok a legszebb reményekkel.

Az én taktikám most ez: Minden eréllyel és legnagyobb őszinteséggel pártolni Batthyány Lajost és Kossuthot. „Egyvalakinek kell beszélnie.” Ez most a feladat.

A dolgok... mint *mi* kívánnánk (*mi* alatt értem: Batthyányt, Kossuthot, engem etc. etc. etc., kik együtt munkálunk), most így volnának kifejtendők: két hét alatt vagy még előbb vége az országgyűlésnek, minekutána minden most szükséges törvények szentesítve vannak; ezután Batthyány általi kinevezése a felelős minisztereknek. Ez megtörténvén, alkalmazásba tétele a hozott törvényeknek és ezek közül mindenekelőtt az úrbéri viszonyok rendezése... végre augusztban országgyűlés Pesten.

Isten áldja, írjon minél többszer.

A miniszteriumba alkalmasint jöni fog Esterházy hg., Vay Miklós, Almásy Móric, Kossuth, Deák... etc.

Széchenyi Ist.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 21.

Kerületi ülés, Posony, márc. 21. 848

Barátom,

én meglehetősen vagyok. Egészségem javult. Kedélyem igen-igen nyugott. Feleségem – noha a lehető legrosszabbra nyíltan elkészítém – nem fél egy cseppet is. Mi lesz belőlünk? Ezt nem tudom. Magasabb befolyásoktól függünk. Ember csak annyiban működhetik, hogy naszádunk, melyben ülünk – mert a vízroham ellen nem úszhatni – legalább a *perditio* partjára ne vergődjék.

Most nekem legkisebb befolyásom sincs. Félrehúzódom! Batthyány és Kossuth Lajost egész erőmmel és becsületességgemmel pártolom és fenntartom.

A fő dolog, mi körül én most leginkább rendelkezni iparkodom, 1° egészségem állapota, 2° saját pénzügyi állapotom. Magamat és házamat a minimumra redukálom. Most 60 000 pengőt költhetek – ha 50 000-nél kevesebb lesz, bánom is én! Egyetlen bánatos óránk se legyen emiatt! Marad 10 m. És ennyi csak marad, s pompásan fogunk élni!

A fő feladat most az, hogy minden oldalról gazdálkodjunk. Beszéljen Podhorszkyval, kivált pedig Heinrichhel. Hiszen meglehet, hogy egyedül pest-budai házaink jövedelméből fogunk élni. Kérem, írjon! És különösen: mit csinál Clark és a híd, mit Fehr és a gyárok etc. etc. Hogy van az ötös? Podhorszkynek mondja: Számítok rá, az ő becsületességére. Én minden falatot megosztok vele; csak jó vigyázattal legyen két fiamra!

Isten áldja.

10-kor estve

Egész nap ülésünk és konferenciánk volt. Én vagyok a kerületi elnök! Különös! Talán én fogom berekeszteni az országgyűlést, s talán ez lesz a mi utolsó országgyűlésünk! Pikáns volna! Itt most meglehetősen rémülésben vagyunk. Igen

sok sepredék nép gyűlt össze... és kínozza a schloßbergi zsidókat... Úgy vélem, ez a tulajdon elleni háború.

Isten áldja.

Széchenyi Ist.

19-ik[i] levelét ma estve találtam. Hála Isten, hogy Pesten minden csendesen van.

Én most az itteni dolgokban... szinte semmi részt nem veszek!!! Deák tegnap jött. Nincs jó erőben.

Kossuth dirigál és Batthyány kormányoz!!! Szívből számom őket! Kivált B.-t. Igen megnöttek bajai. Már nagyon erősen szorongatják őt mindazok a fúriák, amelyeket mozgásba hozott.

Lait szívesen köszöntöm. Diéta végével Pestre megyek tüstént!

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 21–22.

Pozsony, március 21-én. Kerületi ülés. Félnek az emberek... Bécsi gyújtogatók!!! Kishíján pánik! Hunkár statáriumot indítványoz! Én támogatom. Andrássy Gy[ula] ellenzi. Kifakadok ellene.

Úrbérinek vége. Kossuth eltörlötte. Ez az egész igazság!! Mint ő mondja! – Az uszítóknak, Hallernek, Pálffy Pépnek etc. fény gyúl a fejükben... Sírni szeretnének... Nevetnem kell rajtuk! Viczay Marie megbolondul tőle. Ó, szent Nemesis!!! Mindnyájan a te kezedben vagyunk! Káosz... teljes felbomlás.

Március 22-én. Elrémülök a nyugalmam láttán! [...]

Kovács L[ajos] Pestről f. hó 20-án. Reggel: Istennek hála, minden rendin; délután: minden oda van!

A fúriák, miket B[atthyány] Lajos és Kossuth szabadítottak el, immár ellenük fordulnak. A „miniszter-gróf” csináljon most már mindent! – Kossuth belebonyolódik etc. Reakció mindenfelül. – A nemesség védekezni fog... (!?)

Szécsen Leopoldine, később Z[ichy] Emilie... hozzám: „Ez voltaképpen az ön műve!”

Engem is korbácsolni fognak hát a fúriák!!! mit mondhatok erre?

Akarásom tiszta volt és nemes! Magyarország hanyatlófélben volt. A nemesség vég nélkül szaporodik! Mindent feloszt; nem fizet s nem engedelmeskedik! Ennek *ad absurdum* kellett vinnie – kiváltképpen azóta, hogy Pecsovics stabilizálja a szavazást!

Sem bosszú, sem becsvágy nem vezérelte cselekedeteimet. Tiszta reformer voltam – sohasem lázítottam! Isten bocsássa meg bűneimet!

Konferencia este 9-ig. Kossuth még a megyéket is összeolvasztatja; a képviseleti rendszer végett... A katona esküd-jék meg az alkotmányra! Eloldani még emez utolsó köteléket is!

Voltam Deáknál! Ó, Istenem... hogy megváltozott!!! Mi történik most?

B[atthyány] Lajos 25-én Deákkal Bécsbe megy, hogy keresztülvigye a *maga* minisztériumát. – Nem fog menni... mert az igenmondás fő oka, a félelem, legalábbis pillanatnyilag, elenyészett; következésképp B[atthyány] Lajos, hogy mentse az irháját a kutyaszorítóból, melybe került, örömet le fog mondani, s az egész ódiumot a bécsi kormányra szórja! – Remélem, hogy ők, Batthyány és Deák nem akarnak engem is magokkal vinni, mert akkor az ódium *reám* háramlanék. Nem mennék el.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 22–23.

Posony, mart. 22. 848

Barátom,

az országgyűlés minden úrbéri tartozásokat megszüntette!!! Most a főtábla nagy része felakasztaná magát desperációból! Igazi komédia! Rám nagyon haragszanak, mert előre mondtam: hogy felgyújtják a házat! Most Bécsből várnak segítséget, hogy ti. a felség ne szankcionálja ostobaságukat!!

Kérem, számítsa ki: mit veszünk, ha minden úrbéri javadal-

mink, dézma, kilenced, robot, minden kárpótlás nélkül megszűnik!

Mit csináljunk a gyapjúval? Ha 90, 85, 80 forintot adnak érte... ne engedjük át?

Ej, be örülök, hogy Kustyánba nem keveredtem – és hogy Pesten több házaim vannak.

Azon kell iparkodni most, 1° hogy csend és rend fenntartás, 2° minden lehető módon jól gazdálkodjunk!

Többnyire: eszközölje Ön mindazt, mit jónak lát – részint Sopron-, részint Cenk-, részint Zalában.

Most legnagyobb takarékoság szükséges meg az, hogy talán az egész folyó esztendőben éppenséggel semmiféle investíciók és ameliorációk ne eszközöltessenek. Ezt is félre kell tenni... csak hogy fennállhassunk.

Emberekim közül *egyelőre* senkit sem szeretnék elbocsátani. Később ez szükséges lesz. – Beszéljen Robinsonnal. Ő és a méntelep egy szálon! Eszerint takarékoskodni, gazdálkodni kell. – A lóversenyzésben azonban idén mindenesetre szeretnék részt venni – mert tán nem lesz sok competens – és *mi* nyerünk, mit nyerünk!

Pesten a dolgok forradalmi állapotban vannak, de ideig-óráig (!!!) csendesen. – Itt szinte! Batthyány és Kossuth sok erélyt fejtenek ki. Én őszintén pártolom őket, vagy legalább nem állok útjokban.

A miniszteriumba most, alkalmasint ezek jönnek: Batthyány, Deák – ki itt van –, Kossuth, Szemere, Teleki László, Eötvös József. – Én már kikoptam!!!

Kérem, írjon gyakran, hogy tudjuk, hogy és mint állnak a dolgok Önöknél.

Sok uraságok és gazdatisztek őszintén szólnak a jobbágyokkal, és ezek békében maradnak. Csak az idén robotoljanak...

23-ikán

Éppen most volt itt Löwenstein embere! A gyapjút eladtam, 90 pengőforintért, ... 1847-iki conditiókkal!! Itt 1 ezer pengőt hagyott, és tüstént küld még 9000-et Bécsből foglalóul!

Meg van elégedve ezzel?

Sietve

Széchenyi Ist.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 23.

Pozsony, március 23-án. A fúriák immár énhozzám is közelednek. [...]

Isten igazságos! Rezignációval akarom viselni csapásaidat!

Elnöklök a kerületi ülésen. B[atthyány] Lajos odajön hozzám... Ne hagyjam cserben etc. és vállaljam el a hidat és utat. Azt mondom: „Ha szükségetek van rám: igen!” – Most írtam alá halálos ítéletemet! Bizonyosan kés alá kerülök!

Később... [...] B[atthyány] Lajos felolvassa a minisztereket... Az én nevemnél... a legnagyobb taps! Megsemmisülve érzem magamat! [...]

Fölöttébb rossz hírek Pestről, Pulszky: nyilvánosan elégették a sajtótörvény-javaslatot. Annál jobbak Sopronból és Vasból, hol sír a paraszt s nemesnek bizonyul a nemesember!

Mindenki *gratulál nekem!* Babarczy őszintén: én bánom, hogy Excellenciád beléállott a minisztériumba, mert most tán nyer némi stabilitást. [...]

B[atthyány] Lajos Kossuthot és Szemerét Pestre akarja küldeni. Le kellene csillapítaniok az őrvölgöket – mondja. Kossuth nem megy. Szemere: „Jelentsem ki, hogy ellenzéki (!?) vagyok.” – Szemere elmegy! Vagy felakasztják, vagy rászed bennünket!

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 23.

Posony, mar. 23. 848. reggel

Tisztelt Barátom,

Önnek 20-ikán reggel és estve írt sorait vettem!

Most várni, bevárni és mindenre késznek kell lenni! Más nem tehetni. Magasb hatalmak uralkodnak fölöttünk! Ha valami szerencsés szél nem visz kikötőbe és zápor nem oltja a mármár lobba menő lángokat, tudja az ég, mily zavarba sodortatunk.

Én 19-ikétől óta Bíróval kerületi elnök vagyok; reggeltől ké-

sőn estvéig elnökösködöm; és nem szólok semmit, nem teszek semmit. Batthyány L. és Kos[suth] dirigálnak mindent. Én nem nehezítem állásukat; sőt, hol lehet, pártolom. A miniszterium még nincs megalakítva. És semmibe sem avatkozom. Azt mondják, ezekből fog állni: Batthyány, Deák, Kossuth, Szemere, Eötvös, Teleki L[ászló] etc. etc.

Legfőbb foglalatosságom... saját dolgaimat rendelni. Nőmmel etc. nem tudom még, mit műveljek! Mit gondol Ön? S magam személyemre nézve most ugyan mit tegyek?

Délután

Én is ki vagyok nevezve „közlekedési miniszternek”! Lehetetlen volt el nem fogadni!

Legbarátságosabban kérem a szent haza nevében Önt és Lait: ne hagyjatok most el! Ön a hidat is építheti, de nekem is segíthet; Lai nélkül pedig lemondok. Ezt sietve! Most csak erélyt kell kifejteni – ha nincsen minden megmérgecsé már.

Soprony-, Vasbúl etc. legjobb hírek! Az adózó sár örömeiben, dolgozni akar, és a nemes mindenütt nagy lelkesedést és generositást fejt ki.

Ma – gondolja csak – 90 pengőért mázsáját eladtam az ideigypajút! Ez a mostani időkben... valóságos ternó – és teljesen megnyugtató!

Isten áldja

Széchenyi Ist.

Lai *gondolkozzon*, mit kellessék most a mi Szaharánkban csinálni!

Most csak kitartani, míg meg nem érkezünk! Jó volna, ha Ön lemondana a *Flügelmannságról*, miszerint igen nagyon el ne fáradjon.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 24.

Pozsony, március 24-én. Hajnali 3 órakor staféta érkezett Pestről. Semmi sincs benne! Kovács és Tasner igen *impressionable*.

Kezdetben minden jól fog menni... A fájdalmak később

jönnek. Mert Bécs fel volt izgatva... Zavar az ügyvédekkel etc. Mit tegyenek ezek akár a legjobb akarattal? Kossuthal egyszerre fogok felkötteni. Vasvári guillotine-ról beszél?? A pénzkrisis... mely bizonyosan eljövend, fog megölni bennünket!! Onnan veszik, ahol van! [...]

Kossuth azt mondotta Vasvárinak: „Ki Pesten nem engedelmeskedik, fűggni fog.” Szemerének egészen kísérteties érzése támad... Pulszky Pestre, B[atthyány] Lajos és Deák Bécsbe! B[atthyány] Lajos le fog mondani!!

„A forradalom ne tartóztassék fel” – de meddig ne? Ó, Nemesis! Nagyon nyugodt vagyok! Patriotizmusomban egyetlen tisztátalan gondolat sem vezérelt! Reformer voltam. Sohasem uszítottam! Jézus Krisztus szeretetet tanított! Odáig mentek, hogy autodafét tartottak! Miért is követték volna inkább az én tanításaimat – aki övele összehasonlítva rühes kutya vagyok? Azt mondtam: „Javítsatok meg bennünket.” – Bécsben nem cselekedték meg – Kossuthék – lángba borítottak bennünket! (?)

Úgy állanak a dolgok, hogy az embernek vagy önmagárúl, vagy másokrúl kell lemondania. Akasztani vagy felakasztatni! Kínos alternatíva!

Milánóban minden kifordult a medriből! Szerintem a teljes felbomlás immár elkerülhetlen.

Bécsben nem fogják jóváhagyni a Batthyány-minisztériumot! Hogy lehet azt hinni, hogy az uralkodóház engedélyezni fogja Kossuth pénzügyminiszerségét? Inkább elveszíti Magyarországot! Emez pedig sorsára bízatik. Magyarország vége.

Nem gonosszággal, rosszindulattal... rebellióval van dolgunk..., hanem fanatizmussal, lázas képzelgéssel etc. Kossuth azt mondotta a minap: „a szellemet nem löhetni agyon” – miután „felkötetéssel” fenyegette meg Vasvárit.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 25.

Pozsony, márc. 25. 848

Barátom,

noha igen sok dolgom van, úgyhogy alig győzőm, azért mégsem akarom Mészárost távozni engedni anélkül, hogy Önnek némieket ne mondanék.

Miképp fog a jelen állapot kifejlődni, azt senki nem tudhatja. – Én helyemet betölteni, kötelességemet teljesíteni fogom, míg belészakadok. Ki-ki tegyen így... a többit a gondviselésre kell bízni.

Takarékosság, rend, az most fő kellék. Én igen összehúzó magamat. Azonban cselédeim egyikét sem bocsátom *most* el – legalább míg más vágás nem nyílik rájuk. – Mit teendek – nem tudom. Ha a fejedelem helyben hagyja a Batthyány-féle miniszteriumot – melynek én is volnék tagja (!) –, akkor Pestre megyek; ha ez pedig nem történne, mitől Isten őrizzen – akkor... itt maradok vagy Cenkre megyek.

Az ide mellékeltet Robinson számára küldöm. Mészáros azt mondja: Titania csikó – nemigen ígér sokat... ezt tán ki lehetne venni idomításból. – Robinson lehető legnagyobb takarékossággal legyen mindenben – úgy a többiek is.

A selyemkészítményt – *foulard*-okra –, mely – mint Ön mondja – oly jól ütött ki, kérem, küldené Ön ide, feleségem *adresse*-e alatt biztos alkalommal minél előbb – NB. kimutatással, az egész A-túl Z-ig mennyibe telik. – E kimutatást későbbre is lehetne hagyni.

Löwensteintől felvettem 10000 pengőt a gyapjúra. – E sommat rám kell erogálni.

Egy árendás rendszeren kell most gondolkodnunk. Mindent árendába adni... de csak fokonként – gondolkodjék el ezen. De ne határozzon semmi véglegeset, míg az egészre nézve nem állapítottunk meg valamiféle elveket.

Kérem, irjon. Én az egész dolgot igen csendes kedéllyel veszem. – Hajóban ülünk egész háznépünkkel – és veszendőben

vagyunk! Ám legyen! Tán kisegít a Magyarok Istene – és egyszerre csak biztos kikötőben leljük magunkat. Ez azonban nem valószínű. Ám dűljön sorsunk jobbra-balra; Ön és én, Isten segítségével – elmondandjuk, *et impavidum ferient ruinae* etc.

Isten áldja

Széchenyi Ist.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 25–26.

Pozsony, március 25-én. Nyugodtan és édesen alszom! Nem remélek immár semmit; Magyarország haldoklik! Isten akarta így! Lehet, hogy a magyar faj javíthatatlan, nem nemesíthető?!

Ma elnöklök utolszor! És fölöttébb valószínű, hogy ma berekesztik az országgyűlést... Mert nem tudom elhinni, hogy Bécsben elfogadják a Kossuth- és Batthyány-féle minisztériumot!

És akkor?... Visszavonulok. Okos dolog volt, hogy most nem mentem el Bécsbe. [...]

Az események feltartóztatatlanok! Akinek van valamije, nem fog természetes halált halni! Eddig fognak a dolgok leperegni! [...]

Hol van itt nálunk Magyarországon „támpont”? A hegyeinkben?? Nem! A kőfalainkon belül és házainkban? Nem! Erkölcsünkben, erényeinkben etc.? Ó, nem! Egészen le *kell* peregniök a dolgoknak! Egyedül Isten csodája hozhat menekvést!

A közelgő április nem fog elmúlni anélkül, hogy fel ne állítsanak Pesten egy guillotine-t. Bécsben sorsára fogják hagyni Magyarországot, s végezetül majd meghódítják, okkupálják etc.! Magyarorság sírja! Ó, ti istenek, előbb hadd szenderülhessek el örökre!

Éppen indulok a kerületi ülésbe.

Ma eldül Magyarország sorsa! Ha Batthyányt és Kossuthot nem fogadják el Bécsben – ó, a történelem különös végzése –, Magyarország el van veszve!

Fel a fővel! Nemest, delit szomjazott lelkem mindig!

Ám mitől tartsak tehát? Tarnóczy – többek meghagyásából – amolyan hátsó ajtót látszik nyitni... semmissé teendő a parasztnak tett engedményeket. Kossuth, Bónis ellene szólal fel. Látom a veszélyt... ha ez nyilvánosságra kerül. Megkérem: tépje széjjel. Máskülönben én magam teszem meg. Ő tétovázik – s én széjjeltépem!... Ó, be keserves! Megbántom. Ő: ezt nem gondoltam volna önrül!! Ez a rám kirótt ítélet: lámpavasra vele!... Megsemmisülve érzem magam! Megállapítom, hogy *semmit* sem kellene tennem. Nem értem én... az ördögi játékot, amelyet játszanak. Felkeresem... írok egy apológiát... hanem a kedélyem tönkre.

5 órakor délutáni kerületi ülés. Utolszor elnöklök Bíróval. Úgy hírlik, nem akceptálták Kossuthot és Mészároost. Hívják az országbíró. – [...]

Ha most lemond a nádor és Batthyány... *én* mit csináljak? „Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók.” Hol várjam és érdemeljem ki! [...]

Március 26-án. Belép Kovács Lajos!! Pesten minden nyugodt!??

Kerületi ülés... Szentkirályi elnök!... Nem tudom elképzelni, hogy fogadnák el Kossuthot Bécsben. Hacsak nem áll nagyon rosszul a szénájuk.

Délután kerületi ülés. Kossuth előveszi a választói kvalifikációt... anélkül, hogy megvárná vele Batthyányt és Deákot... Eötvös szeme láttára s engem nem értesítvén. – Kossuth: „Nem tudom, Bécsben mit csinálnak! ezek az urak nem tudják az időt érteni!” etc. Félórára rá sürgöny érkezik. Hír István főhercegtől – gyógyírral! Elámulok. Nyerő minden kártya, melyet Batthyány és Kossuth megjátszik!!

Klosterneuburgot szorongatják a parasztnak etc. Tartós lesz e szerencse? Nem tudom elhinni.

LEVÉL KOVÁCS LAJOSNAK

[POZSONY, 1848.] MÁRCIUS 27.

Március 27.

Mit mond Ön mindehhez? Még mindig velünk a szerencse! Kockáink még mindig jól dülnek! Én nem mondhatom... mily kéjézés közt ringadoz lelkem!

Ma 9-kor konferencia... aztán 10-kor kerületi ülés van. Ott, remélem, meglátjuk egymást! Egészen erősen hiszem most, hogy van jövőnk!

Széchenyi

LEVÉL SZÉCHÉNYI LAJOSNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 27.

Két emlékiratodat, amelyek megérdemelnék, hogy aranykeretbe foglaltassanak, igaz lelki gyönyörűséggel olvastam!

A tizennégy napja zajló események szorosb kapcsolatba hoztak bennünket láthatatlan, fentebb lényekkel!

Fajtánknak, országunknak van jövője... Batthyány és Kosuth a legvakmerőbb játékot játszották, amelyet valaha játszottak, s kockáik mindig jól dültek... lecsillapították a magamfajta embereket... igyekeztek mérsékelni a lázas hevületet... De Te, barátom, Te tetted lehetővé a közeledést, a kiegyezést! – Te a legteljesebb mértékben élvezheted a „híven elvégzett kötelesség” tudatát.

Az áldozatok, amelyeket kirónak reánk... egészségtelenek; de csak kibírjuk őket – ha végre ismét rend lesz ügyeinkben. – Igyekeznünk kell azt mindenáron fenntartani.

Azt mondom: fenntartani... mert eddig nem történt még semmi komoly!

Mellékelem Neked, de csak Neked, a következő verssorokat, amelyek már ki voltak nyomtatva... de az érintettek elégettek... midőn a nemesség, vagyis voltaképpen az országgyűlés úgy döntött... hogy a jobbágy felszabadíttassék!!!!

Nagy sietve írok! mihelyt végzünk itt – ami hál' Istennek hamar eljövend – igyekszem Bécsbe. Addig Isten véled.

Posony, márc. 27. 1848

Széchenyi István

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 27.

Márc. 27. 848. Posony

Barátom,

márc. 24-iki sorait vettem. Örvendek, hogy 3 csikónk lett 3 kanca után – mert több nem volt meghágva! – Csak mindenben ily siker!

Batthyány Lajos és Kossuth legiszonyatosb kockajátékot játszanak... de eddigelé jól dűlnek kockáik! – Kossuth magyar főminiszternek van proponálva! – Gondolja most Ön magát a bécsi atmoszférába... valjon hihető-e, hogy őt ott – bár most is – be lehessen az illetőkkel kapatni?? ... Éspedig tegnapi hírek után... bekapatják!!... Végteére is: nagy az Isten!

Ügyszeretetem, tiszta hazafiságom úgy hozta – hogy lábaim-ra estem; mert én is miniszter vagyok. Ha Apponyi győz, akkor is az volnék. – Ezt hangoztatják sokan Talleyrand nyomán: „A kártyákat ügyesen kijátszani!”

Ámde én, mint mondam, nem éltem legkisebb furfanggal; szeplőtlen, hű hazafiságom okozta – hogy lábaimról le nem estem!

Én most, mi saját ügyeinket illeti, a kiárendálás eszméjével foglalatoskodom.

Egészen köztünk mondva: Nékem azt súgták, hogy Geges, 12 parasztgazdával... ki akarja venni árendába egész hegyközi birtokunkat! – Van ebben valami? Ez az eszme fokról fokra tán kivihető volna és nem elvetendő! – De azt hiszem – sohasem *egyvalakinek*, hanem egy társaságnak kellene árendába adni, akik egyetemlegesen paríroznak.

Most alkalmasint néhány nap alatt eloszlik az o[rszág]gyűlé-

se. – Leszen-e időm előbb Sopron- & Cenkre jönnöm – nem tudom; kérem: küldje el a selyemkészítményt.

Azt hiszem, 1848-ban semmit se vagy a lehető legkevesebbet invesztáljunk! Kerti munkálatok, szederfaművelés bizonyos mértékig folytatódjanak. – Szalaynak nem volna-e kedve kivenni valamit árendába? És Robinson! – Úgy hallom: üres az Ön volt kiscenki lakása! – Ezt ki lehetne adni egy majorral! Gondolkodják el mindezen!

Isten áldja

Széchenyi

A 90 forinttal a gyapjúért meg van elégedve Ön?? Mondja meg őszintén. – Az, hogy meg nem vettük Kustyányt és a *Métallique* papirosokat eladtuk – az jó[l] ütött ki!!

12 esztendőnél hosszabb időre nem akarok szerződést kötni!

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 27.

Pozsony, március 27-én. Nyugodtabbnak érzem magam. Az emberek azt mondják majd, finoman, *à la Talleyrand* játszotam ki kártyáimat!... Mivelhogy most miniszter vagyok... és ha Apponyi győzött volna, akkor is ugyanaz maradtam volna. Én azonban egyáltalán *nem* játszottam. Bennem „ügyszere-tet” volt a mozgatóerő – ez vezetett... azért estem és esem lábaimra és nem seggemre! [...]

Rossz hírek Itáliából. Pest nyugodt. Nyáry nem engedelmeskedik Szemerének és Klauzálnak! Balfogás volt nem Vay M[iklós]t választani Szemere helyett. Bécsben, írja a *Telegraph*, minden rendben! Whist Zichy F[é]lix[é]knél, kik lassan hozzászoknak a viszonyokhoz.

MI LESZ BELŐLÜNK, MAGYAROKBÚL?

Pozsony, 1848. márc. 27.

Ezt tudakolá tölem néhány nappal ezelőtt bizonyos régi barátom; ki politikai eljárásom modorában osztozik, hosszú évek során ernyedetlen részt vett azon hangyamunkában, mely közt én vénültem meg!

Mi lenne belőlünk egyéb – így válaszoltam derült lélekkel –, mint dicső nemzet, mely hamvaiból kiemelkedve, mikor egész Európa bomladozik, az emberiség díszére úgy fog állni most a rend, a béke és szabadság fölött őrt, valamint hajdanta a kereszténységnek volt védfala.

Hosszú halálos álom után, íme, új, eddig alig vagy sejtelemként csak később időkben reménylett, gyönyörű reggel tűnt fel oly sokáig eltaposott hazánk fölött. – Bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb láthatatlan hatalmak látszatnak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fekteték hazánk jövődjét, melyet – tisztelet, becsület, de igazság is – velem együtt mi, hangyamunkások tán soha vagy csak generációk után lettünk volna képesek megalakítani, s mely alapon bizonyosan felvirul, spedig hamarább, mint magunk is gondolnók, fajtánk, ha nem vagyunk saját magunk ellen hűtlenek, és ha nem döfjük saját magunk a megsemmisítő gyilkot keblünkbe!

Azelőtt olyasokkal, kik nem bírták felfogni vágyainkat, volt dolgunk; most egyedül saját viszálkodásunk okozhat bajt. Ámde kérde, nincs-e kezünkben ennek elejét venni? Én azt mondom: igen, ez tökéletesen kezünkben van; minthogy ennek utána nem fog Magyarország Ausztriának többé félreismert, eléggé soha nem méltatott gyarmata lenni, de mint önálló ország, mely saját tengelye körül forog – s így álltunk szövetségbe –, úgy leszen integrans része a közbirodalomnak.

Régi időkben ugyan, mikor rólunk azt mondák és tán nem egészen alaptalanul: *jugi impatiens, libertatis incapax* – azon időkben, igaz, saját magunk halálosb csorbákat ütöttünk vérrünkön, mint legdühösb ellenségeink. Mindegyik első akart lenni; parancsolni felette sok, engedelmeskedni igen kevés tudott; s elmésen monda fajtánkrúl mélységes esze által híressé

lett Lady Montagu: Ej, be lelkes nép, a legdicsebbre emelkedhető – csak az baja, hogy vezért, elsőt, fejedelmet bárhányat volna képes, de hajlandó is kiállítani sorából; ámde alvezért, második, harmadik stb. embert, alattvalót nem bír találni elég számban fiai közt.

Már ha e régi hajlamunkat, hogy mindig csak első akarunk lenni – mi egyébiránt magában nem bűn, sőt erény, mert (nemritkán) a legnemesb *aemulatio*nak kútfeje – nem bírjuk fékezni, most, midőn szeplőtelen polgári erény s kimerülhetlen önmegtagadás a fő kellék: akkor igaz, oly bizonyosan indulunk vesztünk elébe, mint magát irányoztatni nem engedő birkanyáj is okvetlen vesz égő akolban.

De ugyan kérdem, nincs-e bennünk elég hazafiság és elégséges ügyszeretet alárendelni, spedig édes örömet, magunkat a közjóért, bárkire esett is vala a vezérség? – Én azt hiszem – mert magam után ítélek másokrúl –, a nagy szám úgy van lelkesítve, hogy veszni akarna inkább, mint szánakozásra méltó személyességek vagy saját érdek és hiúság miatt veszélybe bonyolítani a szeretett hazát!

Elleneink azt mondják, csak szájban és egyedül agitatóban vagyunk mi, magyarok erősek: ám mutassuk meg, mennyire rágalmaznak, s hogy míg egész Európa bomladozik, s nem egy trón vala dülőfélben, mi nemcsak nem vagyunk rendbontók vagy éppen a fejedelem hűtlenei, de mi alkotjuk a trón legbiztosb támaszát (midőn az igazi szabadságnak is mi szolgálunk alapul).

Mi, magyarok a jelen európai közátalakulásnak nevezetes időszakában megbecsülhetlen két előnnyel bírunk, nem egy népcsalád fölött. Legelsőbben is, hogy mi, magyarok már bírnunk alkotványos alappal, midőn más országokban ezt még keresniük kell; s aztán, hogy mi már megszoktuk az alkotványos formákban mozgást, midőn másoknak ebben még okulniok kell – s hogy mi ekképp forradalmi veszélyek nélkül érhetünk célt, míg alkotványtalan népek ily sima úton tán alig rázhatják magokrúl le az önkénynek hervasztó bilincseit!

S lám, szorosan alkotványos formákban mozogva, miután minden pártviszály megszűnt, s magyar őszintén szorítja ma-

gyarnak kezét, rövid idő alatt mily óriási léptekkel haladtunk legtökéletesebb kifejlésünk felé!

Meg van alapítva a magyar felelős kormány; a honnak milliói bevéve az alkotmány sáncaiba, s oly kedvezésekben részesítve, mik lehetetlen, hogy az égi hatalmak rokonszenvét a magyar fajnak meg ne nyerjék; mert emberségesen meg van érdemelve, és emellett évenkénti országgyűlés Budapesten lehető legtágabb alapra állítva – sajtószabadság és ekképp szabad vitatkozás, ezen egyedüli biztos *antidotuma* minden *subversiv* hajlamnak.

Kérdem, ki ne örülne ily kifejlésnek, és ki volna ily körülmények közt elég kaján elfelejteni azon kötelességet, mellyel minden ember, de kivált a magyar tartozik honához; kivált a magyar, mondom, mert nekünk Magyarországon kívül széles e világon nincs hazánk!

Számtalant ugyan fájdalmasan érint az áldozatok tömege, melyeket az országnak aránysúlyba tétele végett a haza oltárára vinni kénytelen volt. Ámde bízza magát és sorsát a háladatos nemzet igazságszeretetére, de munkáljon egyúttal azon is, miszerint a nemzet gyarapodásnak is indulhasson, minthogy a szegénység közt sínylődő ígérhet ugyan sokat is, de még keveset sem adhat. – És aztán csak gyermeki velő gondolhatta azt egy pillanatig is, miszerint gyarmati állásból nemzeti létre minden nagyobb áldozat nélkül kibontakozni lehessen.

Meg kell barátkoznunk veszteségeinkkel. Az ember nemcsak kenyérből él. A léleknek is megvannak örömei – és ezek a tartósabbak –, mik közt az öntudat, „szabad és virulásnak induló nemzet tagja lenni”, nem utolsó, sőt tán minden becsületes férfiúi kéjeknek legfőbbike!

Sokan azt mondják: kockajátéknak köszönhetjük legutóbbi alkotmányos kifejlésünket. Ezt én nem vizsgálom; de arra figyelek: a nyert kincset vajon miképp lehet úgy rendezni, miszerint ne csak mi, magyarok, de szomszédaink se jöjjenek az igen nagy közöröm és szinte váratlan meglepetés következtében bármily zavarba.

Ennek elérésére, minthogy a régi rendet elhagyván, valóban kigázolhatlan zavarba keveredünk, ha új rendbe hovahama-

rább nem alakulunk, mindenekelőtt szükséges, hogy mindenki legfőképp magára vigyázzon; mert ha mindenki vagy csak nagyobb szám is maga esze szerint akarja a dolgokat rendezni, akkor oly bizonyos a zavar, mint ha szántszándékosan bontatnék meg a rend!

Mikor gálya sziklák és zátonyok közt viharokkal küzd, akkor, ha több egyed irányoz, mint egy vagy néhány kevés, akkor okvetlen elsüllyedés a végeredvény.

Mi, magyarok körülbelül e helyzetben vagyunk, ne csaljuk e tekintetben magunkat. – Századokig mozdulatlan pangásban sínylettünk, most egyszerre felkap minket egy kedvező szélvész, már-már mutatkozik előttünk a közszabadsági kikötő. Istenért, tartsunk rendet, azaz: tanuljunk engedelmeskedni, magunkat alávetni, mert másképp, mikor már minden meg volna nyerve, legotrombábbul a part szélén szenvedendünk hajótörést.

Mi csekély személyemet illeti, ím, ez lesz most eljárásom!

Őfelsége, törvényes fejedelmünk – és minden, mi nem tőle veszi eredetét, most csak átkot hozhat hazánkra – gróf Batthyány Lajost azzal bízta meg, képezne magyar minisztériumot. Gr. Batthyány Lajos többek közt engem is kiszemelt, és én tétova nélkül elfogadtam. És tán nagyravágyásból? Bizony nem! Minthogy engem soha nem indított politikában egyéb, mint egyszerűetet és fajtámhozi hűség; hanem azért fogadtam el a rám szánt terhet, mert régi imám az: ó, Isten, ne hagyj veszni puha ágyban vagy meleg kályha mögött, de (ha csak lehet) honunkat szolgálva „hámban”!

Én szeretett nádorunknak mint a felség képviselőjének és a magyar minisztériumnak, melyet én nem tekinthetek egyéneknek, mint a nemzet és a fejedelem bizodalmi *emanatió*jának, netalán észrevételeimet mindig férfiasan előadván, tétova nélkül fogok engedelmeskedni. – Egyébkint a *justum et tenacem propositi virum*-ként, habár felbomlik is az egész világ és engem féregként elúz, míg gondolkozni képes leszek, megtartandom lelki szabadságomat; valamint a nemzet is kénye, esze, belátása szerint jövő országgyűlés alkalmával vagy tovább is megajándékozza a mostani minisztériumot bizalmával, vagy alkalma-

sabbal pótolandja azt – ámde addig is, remélem, a mostanit őszintén és teljes eréllyel fogja pártolni; mert ha a nagy szám azt elő nem segíti vagy éppen akadályokat gördít útjába, akkor azt zsibbasztva, saját magát is okvetlen rontja meg.

Én bálványzom a szabadságot, s nem mint sok más és sokszor anélkül, hogy észrevenné, egyedül saját maga számára, de minden embertársamra nézve.

A szabadságot azonban sok, kivált olyas, ki ahhoz még nem szokott, abban keresi, hogy mindenki vagy legalább saját maga mindazt tehesse, mi neki tetszik, mire éppen kedve csosszan.

Én éppen megfordítva, azon okból, mert a szabadságot rám nézve úgy meg akarom óvni, mint másokra is terjeszteni, a rendnek és ekképp ránk nézve az alkotványos formáknak vagyok elhatározott barátja, pártolója (ha kell, bajnoka); rend azonban másképp nem keletkezhetik, hanem csak úgy, hogyha a felelős minisztérium szavára hallgat most e honban mindenki, és annak útját senki nemcsak nem állja, de éppen úgy óvakodik minden hivatlan beléavatkozástúl, mint bármily csekélységben is fölibe emelkedéstül!

Most hazánkban igazi baj csak azáltal keletkezhetik, ha a fennálló miniszterium szava elhangzik. Új rendnek kell keletkezni. Sok érdek meg van sértve. Számtalan egyed hely és kenyér nélkül teng. – Mindezt rendezni, minderről provideálni kell. Úgy, de ehhez idő szükséges s mindenekfölött egybehangzó *concentricus* működés.

Ki-ki tehát állja saját helyét becsületesen s önmégtagadással; ne adjon minden kritikának hitelt: de inkább gondolja magát belé azon roppant nehézségekbe, melyeket legyőzni kell. – Én minden jót remélek, és csak azon egyet sajnálom, hogy engem is miniszterré neveztek, mert eszerint sok azt fogja mondani: *Cicero pro domo*-ként könnyű nekem beszélni; holott én inkább például szerettem volna arra szolgálni – azonban ennek is alkalmasint szaporán megjön ideje –, hogy közlegénysorban állni és kitüntetés nélkül gyakorlani polgári erényt néha szintoly magasztos állás és szintoly szent kötelesség, mint állni a dolgok élén!

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. MÁRCIUS 28.

Pozsony, 28-ik martz. 848

Barátom,

Éppen most hallom Huckle, Esterházy idomára által, hogy Pesten alkalmasint nem lesz lófuttatás ez idén. Ezen nagyon búsulnék.

1° Mert zivatarban úgy kell élni s úgy kell folytatni mindent, mint jó időben.

2° Mert vannak most egypár jó gebéim, melyekkel néhány aranyat vagy mindenesetre assignátát lehetne nyerni, s melyek azután, mert igen sebes futók, az életnek azon stadiumában is nagy haszonra lennének fordíthatandók, mikor arra kerül a sor: illa berek, nád a kert!

Kérem, *nyugtasson meg* e tekintetben, mert annyi nyugtalan-ság közt, melyben élünk, még a versenyfutásról is letennem igen *leverő* (!) volna.

Egészségem meglehetősen, a jövődöt nem éppen rózsaszínben, de mégis minden kétségbeesés nélkül látom magunk előtt.

Nem volna-e jó, minekutána én Önt mindenesetre be szeretném venni hivatalos osztályomba, ha Ön mindjárt most nevét Talmayra változtatná és Budapestnek falaira e nagy eseményt kifüggesztetné.

Itt és Bécsben minden jó[1] áll. A baj csak az, hogy áll, azaz igen lassan halad! Adja Isten áldását rá. Ez az, mit szívből óhajtok!

Hogy van az ötös? Írjon. Tegye le a nagy puskát. Ürügyöt könnyű találni, mely abból áll, hogy én Önt osztályomba vettem és eszerint annyi dolga van (lesz), miképp nem védelmezheti többé a hont, de erősen munkálnia (nyugodnia) kell. Aludja ki magát. Én 20 év óta nem aludtam oly sokat és oly jól.

Igen tartottam a kocka-politikátul, de miután sokat nyertünk, nagyon örülök. Bár ne kockáznánk tovább is!

Széchenyi István

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 28–30.

Pozsony, március 28-án. Kerületi és országos ülés. B[atthyány] Lajos jön Bécsből. Miniszteri értekezlet nála. Kivételesen Pázmándy és Szentkirályi is ott volt. – Ó, Istenem, micso-da testület! Nyomorult hazárdjátékosok – pulykatolvajok! Kalandor szájhősök! – B[atthyány] Lajos csillapítólag szólt (!): Jó odafenn a hangulat etc. – hallattam a hangomat – de későn. – Kossuth: „csak még egy hétig szolgáljon a szerencse!” Igazán emelkedett politika!! Deák meghökken, és Esterházy herceg nem fogadja el? Hm, hm... Jósika a fekete bárány. Kossuth diffamálni akarja a kerületi ülésben... lemondadni Lajos főherceget (!?). B[atthyány] Lajos szerint ez *most* (!) nem idő-szerű. – Szentkirályi: Ha Pesten összekoccannak, mí embe-reink elszaladnak! – Szemem ámuló arcokkal és Eötvös P[epi] pillantásával találkozik. – Nem szólok. Előbb elmegyek. Fogadok – árulónak tartanak! Az vagyok-e? Nem! Az ilyesmi nem az én mesterségem! Eszem és otthon maradok. A miniszteri értekezleten szerzett benyomásaimról nem szólok egy szót sem – még Kovácsnak sem! – Deáknak: „Egy bizonyos, hogy minket vagy fent, vagy lent felakasztanak”, s én ebbe úgy csöppenek, mint Pilátus a krédóba.

Március 29-én. Alszom, mint a mormota! Kerületi ülés. Riadót fúnak! Miért? „Rossz határozat.” Páni félelem sok ábrázaton. – Én elszánt vagyok, nyugodtan írok egy hírlapi cikket.

Főherceg hívhatja a minisztériumot. Batthyány lemond – mi is. A főherceg kérlel. Engedünk – ha magáévá teszi az ügyünket velünk életre-halálra! Vesződünk az ifjúság lecsillapításával. Határozat indítványoztatik. A főherceg nyilatkozik etc. Otthon ebédek egészen egyszerűen. Nagyon felbosszant Kovács Lajos, mert a bécsi tanácsadókat „árulóknak” mondja!? Ha ily fők is hallucinálnak... akkor vége!

Kerületi ülés. Kossuth megpirongatja Lajos főherceget... azt mondja: vérontás nélkül nem fog menni. – B[atthyány] Lajoshoz miniszteri konferenciára. A nemzetőrség – avagy egy

frakciója behatolt Meskóné lakására Zsedényit, ki szerencsére nem volt ott, kérdőre vonni, miért írta alá a határozatot.

Éjféli. Az imént jövök a minisztertanácsról. Minden reményem szertefoszlott. Ha Isten nem segít, akkor az 1780–90-es francia forradalom ahhoz képest, ami nálunk fog kifejlenni, ártatlan vígjátéknak, bohózatnak fog látszani. [...]

Kossuth fegyvereket követel az ifjúság számára. Teleki Laci: „én, ha lemegyek Pestre, nem hogy kalmírozzak, de lázítani fogok.” Deák kijelenti, hogy beteg, nem tud Bécsbe menni. – Pázmándy és Eötvös Pepi fontolgatja a szakadék mélységeit, melybe bizonyosan zuhanunk. B[atthyány] Lajos ünnepelőbe öltözik és estélyre megy!

Március 30-án. Egészen nyugodtan aludtam! Hogy én kés alá kerülök, abban egy pillanatra sem kételkedem. Csak az a pikáns ebben, hogy Kossuth etc. legalább „a maga véleményéért” fog meghalni, én viszont olyan tanért, amely ellen szüntelen küzdöttem. [...]

Akkor megyünk Bécsbe, ha hívnak! Megteszik-e?

Tegnap Kossuth nem Tekintetes Rendeket mondott már, hanem Uraimat! Minő bomlasztó! B[atthyány] Lajosnál szivarokat szí. B[atthyány] Lajos dühös miatta. *Most* Kossuth a vezér. Tegnap óta azt hiszem, B[atthyány] Lajos *sohasem* lesz az. Sőt hitvány ördög ő. Sokkal inkább hóhérlegény és Polichon, mint Arimán!

Megfeneklünk egy békalyukban. Ám legyen! Nagy az Isten! [...]

Telegrafáltatik, hogy menjünk: B[atthyány] Lajos, Deák, Eötvös és én. Én Eötvöst viszem, B[atthyány] Deákot. Ők 1¹/₂ órával előbb érkeznek meg, mint mi. Az enyém volt az a gondolat, hogy csak akkor megyünk Bécsbe, ha hívnak bennünket a konferenciára... A *Matschaker Hofban* szállunk meg.

Máris a Burgban vagyunk. Megyünk a konferenciára. Ferenc főherceg, balra körben Lajos főherceg, B[atthyány] Lajos, Deák, én, Eötvös, Bartal, Szőgyény, István főherceg. – Mindnyájan beszélünk – mindenki jól a maga módján. A terracínai banditák képére emlékeztetett ez, akik kiraboltak néhány karmadulit... 1 órakor B[atthyány] Lajossal elmegyek a kaszinóba.

EGY KIBOCSÁTANDÓ KIRÁLYI KÉZIRAT TERVEZETE

[1848. MÁRCIUS 30.]

Hű magyar népemhez!

Hogy a Magyarországot Ausztriával egybekapcsoló kötelék oly alapra állíttassék, amelyen a kölcsönös érdekek figyelembevételével mindkét ország felvirágzása biztonsággal várható legyen, indítatva érzem magam elhatározni:

1° hogy a magyar kancellária itt megszűnjék az a hivatal lenni, amellyel Magyarország eddig kormányoztatott, és helyette a felelős minisztérium működjék;

2° hogy Magyarország pénzügye elkülönítve kezeltessék, végül

3° hogy a magyar hadsereg a monarchiával szoros kapcsolatban ugyan, de mégis önálló legyen.

Egyébként személyemre és a dinasztíára nézve a magyar nemzet nagylelkűségére apellálok és jövőmet bizalommal a kezébe teszem!

Ferdinánd

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁRCIUS 31.–ÁPRILIS 1.

Bécs, március 31-én. B[atthyány] Lajosnál. – István főherceg... Zsedényi. Félünk, hogy változtattak. Főherceg kifakad: „Szarok arra, hogy a nádorotok legyenek!” ... Megnyugszanak. Elmennek – én maradok. Soká Esterházy hercegnél. Rá akarom beszélni, hogy fogadja el a miniszterséget. Most Esterházy herceg helye a magyar bárkában van, akár elsüllyed ez, akár etc. Ott találtam nála Apponyit. Azt hiszem, álnokságot fedeztem fel rajta. Lajosnál és Pálnál. Azután saját lovakkal Pozsonyba. [...]

Április 1-jén. Kerületi és mágnásülés. Dűlőre viszem, hogy a két tábla elmenjen a főherceghez a Grassalkovich-palotába. Kossuth beszédet mond, és a főherceg megkér: helyettesíttes-

sem jobbal a hálafeliratot, melyet Vidos szerkesztett. Kossuth-hoz megyek, s okozójává leszek, hogy odajön Pázmándy, Deák és Szentkirályi. Madarász saját önkényes akaratából jelenik meg. Szentkirályi majd megcsinálja. – B[atthyány] Lajosnál és Zichy Pálnál, hogy Esterházy Pál jó fogadtatásban részesüljön.

Délután... ülések... Végre... a sikernek valamelyest több esélyét mondhatjuk ma magunkénak, mint amennyivel néhány napja rendelkezünk. – Megérkezik Esterházy Pál. – Nem ártom magam semmibe, amihez nincs közöm. Fáradtnak érzem magam. Otthon dolgozom. Lefekszem.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

POZSONY, 1848. ÁPRILIS 2-3.

April 2. 848. Posony

Barátom,

márc. 30-iki soraira válaszolva arra kérem Önt, hogy tegyen – nem bánom, nevemben – afelett dispositiót, hogy a Sherry et Port borokat Triestben átvéve, úgy utasítsák Pestre, miszerint útközben meg ne legyenek a hordók fúrva és a bor vízzel keverve, mi igen sokszor megtörténik; s ekképp faköpönyeget kell a hordók felett csinyáltatni vagy a bor Pestre szállítását más mód által biztosítani.

3-ikán reggel

April 1-ső sorait vettem. Hála az ég, egy nagy hegyen át-másztunk! De még mennyi van hátra... Marengónál 3 napi diadalos csata után... a 4-ik nap törte ki a nyakunkat.

Dehogy csatlom Somssich Pált magamhoz! ő nem egyéb, mint egy furfangos *mediocritas*.

Kos[suth] azt hiszi vagy inkább azt hitte: én most túl akarok hajtani; de kezdi látni (látja), hogy gyakorlatiabb vagyok, mint vele együtt sok más. Most nem szabad részletekkel bíbelődni, így szólok, megfordítani nem lehet a zablát ragadt lovakat, sőt ostort kell ügyes kocsisként bontani, egyet-egyet jól húzni, kivált a hátulsókra, mert másképp elesik etc., hadd fussa ki ma-

gát, csak fel ne forduljon a kocsi... majd a völgyben (az alkotmányos szabadság mezején) tán csak fenntarthatjuk!

Én teli vagyok *abnegatió*val; semmi irigységet, ambíciót nem érzek magamban; örömmel tapasztalom, hogy ügyszeretet az és honi hűség, mi engem indít!

Isten áldja

Széchenyi Ist.

LEVÉL A DUNA-GŐZHAJÓZÁSI TÁRSASÁG IGAZGATÓSÁGÁNAK

POZSONY, 1848. ÁPRILIS 3.

Tekintetes cs. kir. Duna-gőzhajózási Igazgatóság!

A folyó év április 1-jén kelt s a Duna- és a Száva-hajózás akadályaira vonatkozó becses levélre a nagytekintetű cs. kir. Igazgatóságnak ezennel tisztelettel azt válaszolom, hogy a gőzhajózás érdekeinek támogatása szüntelenül legforróbb óhajom, s így a tekintetes cs. kir. Igazgatóság jelen óhaját is mindenestül kész vagyok teljesíteni erőim legjavával – noha ezek a mostani korviszonyok között igen kérdésesek. Egyébiránt nézetem szerint a gőzhajózásra hátrányosan ható körülményeken kívánatos sikerrel csak akkor lehet segíteni s a jelen esetben fennálló bajt is elhárítani, ha a Gőzhajózási Igazgatóság központja haladéktalanul Pestre helyeztetik vagy legalábbis ennek közeli megtörténte kilátás nyílik, mert a közönség ellenszenve a fennálló gőzhajózási vállalkozás iránt és egy rivális társaság megalakulása csupán ezúton küszöbölhető ki legalábbis huzamosabb időre.

Egyébiránt maradok etc. etc.

Pozsony, 1848. április 3.

legodaadóbb szolgájuk,
Széchenyi István gróf

NAPLÓJEGYZETEK

1848. ÁPRILIS 3–5.

Pozsony, április 3-án. Mélyen alszom! Hamarost tán még mélyebben! A főherceghez: „B[atthyány] Lajos Pancsova dolgában sarokba szorított, s az arany meg az ezüst kivitelét... mielőtt a törvény meghozatik! Megyek... de nem az *odafenn lévők* miatt, hanem mert Önökkel (Önt kivéve) nem lehet menni. És a császár! Torkára fogják tenni a kést... s azt én nem tudom elnézni.”

Felkeresem Kossuthot, nem lelem. Pázmándyval: „Ma eltemetem Kossuthot.” „Ne tegye! Támogatnunk kellene!”

B[atthyány] Lajos a vármegyék tekintetében teljességgel az én nézetemet osztja. Kerület. Beszélek... jól, de zavarosan... Pázmándy maliciózan ellenem. Kossuth káprázatosan összehord hetet-havat.

Elegyes ülés. Minden esztendőben országgyűlés Pesten... engedélyezve. Császár 9-én személyesen jön! A dolog végül konferenciára utasítatik, melyet Bernáth Zsiga proponál. Kossuth ki akarja hagyni a nemességet... Hunkár, Josipović etc. etc. ellenzik. – Főherceg... reményvesztett. A főhercegről minden jó véleményem oda... Félénk vénasszony. Csillapítólag akarok beszélni B[atthyány] Lajossal: – Eszik. – 4 órakor konferencia nála!

Kossuth, miután B[atthyány] Lajos higgadtan és erélyesen le akar mondani s átruházni reá a minisztérium alakítását... Deák úgy beszél, akár egy isten... én ellenben hallgatok, Kossuth abban az elképzelésben teszi meg az indítványomat, mint ha ő találta volna ki. Teljes sötétség s aztán egyszerre világosság.

Konferencia a rendeknél. Kossuth megteszi az indítványt, Deák félretolja, Deák rááll a halasztásra, elégedett önmagával. Elfogadják. Madarász, kit simogatok, gunyorosan mosolyog: „csak az történt, amit a gróf akart!... Én nem tartom jó politikának, de szükséges!”... Első konferencia B[atthyány] Lajosnál.

Április 4-én. Kerületi ülés. *Coelibatus* töröltessék el a katoli-

kus papoknál. Kossuth és Sárkány. – Derűsebben nézek a jövőbe.

2-ik konferencia Lajosnál. Hívat a főherceg. – 3 dolgon bukhatik meg a minisztérium. Újoncok. $\frac{1}{4}$ telkes cenzus. Szavazat az ezredeknek. – Előadom közlekedési törvényemet. – Sétálni megyek Deákkal. Nyíltan szól Kossuthról. Ingerült és kemény István főherceg iránt. Kényszeríteni akarja, hogy legyen erősebb. [...]

Április 5-én. [...] Rettentő pénzkrízis... áll küszöbön... Találkozom Beöthy Ödönnel, ki reggel jött meg Wesselényivel. Gyűlnek egybe mindenfelől a jó cimborák (!). Hogy diadalra-e vagy temetésre? Ez Isten kezében van.

A kerületi ülésben benyújtom közlekedési törvényemet. B[atthyány] Lajosnál. – Zichy Henriket, Andrassy Györgyöt, Péchy Manót nem akarja főispánnak; ellenben Josipovićot Zágrábnak! – Tehát nem akar még megálljt!

LEVÉL KOVÁCS LAJOSNAK

POZSONY, 1848. ÁPRILIS 6.

Pozsony, April 6. 1848

Kedves Barátom,

E sorokat Fehr Vilmos, a gőzmalom direktora viszi.

E három intézet: cukorgyár, gépgyár és gőzmalom a pénzek stagnációja végett legnagyobb bajban van. Miután itt van ideje, hogy egy intézet a másikat e honban támogassa és védje, én kérem Önt, sőt felhatalmazom: tegye magát contractusba Fehr direktorral és anticipáljon e 3 intézetre a Tisza-szabályozási pénzekből *usque ad* hatvanezer forint pengőt, NB. *ad summum* négy vagy hat hétre. – Vegyen addig minden lehető biztosítékot, csak *intabulatiót* ne, mert ez pénzbe kerül.

A gőzmalmot nem lehet szétbomlásnak átengedni; a cukorgyárnak fennállása majdnem szintoly szükséges; a gépgyár végre, melyet – köztünk maradjon a szó – most tüstént fegyvergyárra fogunk átváltoztatni, *conditio sine qua non*. – Ehhez képest nem hiszem, hogy miniszterkollegáim ez intézeteket leg-

erélyesebben pártolni ne fognák vagy rossz néven venni, hogyha a Tisza-völgyi pénz *interimaliter* az érintett intézetek fenntartására fordítatnék. Többnyire a felelősséget magamra veszem. Vegyék el vagyonomat, vegyék el fejemet, biz én nem bánom; mit ügyünk felvirágoztatása végett szükségesnek tartok, tétova nélkül cselekedni fogom. Most arról van szó, időt nyerni és a most érintett virágzó állapotban fennálló intézeteket elbomlástól megmenteni.

Kérem tehát Önt, kedves Barátom, emelkedjék a körülmények parancsolta magasságra, tanácskozzon Fehr- és talán Tassnerral... s tegyen belátása, lelkiismerete szerint. – Ha engemet *evictornak* nem fognátok használni, azaz Budapesten fekvő vagyonomat lekötni, igen-igen szeretném.

Nagyobb biztosság végett Batthyányval, Kossuthal etc. igen szerettem volna közleni e sorokat; de ők tegnap este Esterházy herceggel Bécsbe mentek konferenciára, s csak ma éjjel vagy holnap reggel jönnek vissza. Ha cserbenhagynak, mi egyébiránt nem hihető, ám lássák; én tudom, akkor mit művelek.

Isten áldja!

NAPLÓJEGYZETEK

1848. ÁPRILIS 6–7.

Pozsony, április 6-án. [...] *Billem* a ház elé kerül! Kubinyi, Bernáth, Beöthy maliciózan és durván nekimegy etc. Én – mert váratlanul jött – egészen ostobán. Elmegy minden kedvem! – Deák remekül beszél. [...]

Április 7-én. Szomorúan! Tönkremegyünk, mert túlságosan ostobák vagyunk! – Flegmával vértetem fel magam – de nem sikerül! Szentkirályi, Bónis etc. egyenesen a vádlottak padjára ültet!... Törvény nem megy át szórul szóra... de mégis úgyahogy. Vidos nálam szerkeszti meg.

FELSZÓLALÁS A FELSŐTÁBLA ÜLÉSÉN A KÖZLEKEDÉSÜGYI TÖRVÉNYJAVASLAT VÉDELMEBEN

1848. ÁPRILIS 8.

Azon hatáskörrel van szó, mely engemet illet. A tisztelt temesi gróf és gróf Batthyány Kázmér azt mondják, hogy hatáskörömet zsidbasztani nem kívánják, sőt igen sokat bíznak aktivitásomban – s ezt nagy háladatossággal veszem. De méltóztasanak megengedni, hogy ha ezen aktivitás nem történik *con amore*, mert nem történhetik, midőn az illetőnek, akiben bíznak, azt mondják: „te igen munkás ember vagy” – hanem megkötik kezét-lábát, s nem a maga esze szerint mozoghat; s azt mondják: „te ugyan ezt szeretnéd tenni, tegyél mást, tedd azt, amit mi akarunk” – akkor természet szerint ezen *abnegatio* miatt sokat nem tehet az ember, és itt, ha az illetőnek aktivitásában bíznak, hol felfogásom szerint diktatúráról szó sincs, kezét-lábát megkötni úgy, hogy ne is mozoghasson, nem helyes. Ha az volna a kérdés, hogy itt a felelős miniszter – és tulajdonképpen azon testület, melynek én volnék főnöke – felhatalmaztatik 10 millió pengő kölcsönvételre, mindenesetre ekkor természet szerint el volna a dolog tökéletesen hibázva: de ha a felelős minisztérium eszméjével meg akarunk barátkozni, úgy mindazon ellenvetések egyenesen a minisztériumra kell bízni, mivel ha csak legkisebb bizodalom van is a miniszternek sáfárságában, fel kell azt róla tenni, hogy azon pénztömeget egy krajcárig sem fogja más egyébre felhasználni, mint csak arra, amire szükséges, vagy ha nem így cselekszik, és felelősségre vonatván sáfarkodásáról nem tudna kielégítőleg számot adni, a miniszterség nem lesz képes magát megtartani. Azt mondják: hogy tárcámnak igen sok dolga lesz. Vegyük gyakorlatilag a dolgot. Mindezekelőtt a közmunkák tetteleg meg fognak szűnni, és ha még, mint itt mondatott, a 6. § kihagyatik, ekkor én s azok, kik velem összeköttetésben lesznek, az egész országot bebarangolják, s a közmunkák felett nem rendelkezhetnek, pénzünk sem lévén, nem tudunk semmit csinálni. Továbbá azt mondják: hogy tervet kell készíteni. Hiszen éppen az a baj, hogy mindig csak pla-

numokkal bíbelődünk. Ha Pestből 6 radiusvasutat akarunk minél előbb szét az országban felépíteni, meg kell a munkát kezdeni, ha virágzó s erős nemzetet akarunk hazánkban alakítani, nem pedig századokra halasztani. Ha tervet kellene készíteni, ekkor azt mondom, hogy az egészből nem lesz semmi. És miért? mert Magyarországon mindeddigelé éppen a volt a baj, hogy topografikus s provinciális érdekek küzdöttek egymás ellenébe, s minden vármegye nem az egész országról, hanem csak magáról gondoskodott. A tervek igen sokba, egypár millióba kerültek. Ha ezentúl is csak rajzolunk, terveket csinálgatunk, melyekkel már a budai várnak egy nagy épülete tömve van, s ha egész komolysággal a dologhoz hozzá nem látunk, valóban semmi sikert, semmi eredményt nem fogunk előmutathatni. Én életbe akarok már léptetni valamit, nem csupán csak tervezgetni!...

Valljuk meg az igazat, mi azon feudalizmusból, melynek tengelye körül forogtunk, kibontakozni nem tudunk. Itt az ideje már, hogy egyetértés legyen közöttünk most, midőn lelkesedés szállta meg kebleinket, mert ne gondoljuk, hogy ez a lelkesedés sokáig fog tartani, ne csináljunk magunknak illúziót. Csak 10 nappal előbb is azt hittük, hogy Magyarország felfordul, s látam, hogy igen soknak ajka szájába fordult, és nagyon féltek, aztán csakhamar oly barátságos szellem fejlődött ki, minőt nem reménylettünk; de később előáll az irigység. Még egyszer mondom: én nem kívánom egy cseppet is erőltetni a dolgot. Én soha nem kívántam, hogy valaki engemet a tett és gyakorlat emberének nevezzen, hanem kénytelen vagyok megjegyezni, miszerint a tisztelt temesi gróf engem, ha négyszemközt vagyunk, mindig a tett s gyakorlat emberének nevez; de midőn azután előállok s azt mondom: hogy eszem szerint így kellene valamit tenni, akkor ő tesz ellenvetést. Én már agg legény s kifáradt ember vagyok, én ezen elfoglaltatást nem kerestem, s valóban szerettem volna, hogyha más vállalta volna el azt; de *bona fide* mondom, hogy míg a hámból ki nem dülök, dolgozni fogok *con amore*, mert itt sok a munka. Hanem célszerűen akarok dolgozni; mert ha például én azt mondom: én ebben a kertben szeretek dolgozni, s nekem azt mondják: hogy „te tett embere vagy, tehát fűts

be ebbe a kályhába” vagy pedig „hányd ki ezen ganajt” – ez által passzióm elvágatnék; adják meg tehát nekem azt, mihez passzióm van, hogy *con amore* dolgozhassak.

Én, mint mondtam, nem erőltetem egy cseppet is a dolgot; ha nem adnak pénzt a jövő országgyűlésig, részemről a szép fizetést húzva pipázni fogok, és 5–6 hónap után azt fogják kérdezni: mit csinált a felelős minisztérium?” felelet: „semmit”! Holott várták volna a közlekedési tárcától azt, hogy az utakat csináltassa, mert rosszak utaink és sok a szegény nép, kiknek semmi legkisebb foglalatosság nem adatik. Minekünk meg kell barátkozni azon eszmével: „felelős minisztérium” – mert ha a minisztérium tagjainak némi szabadságot nem adunk, miszerént mindenki felelőssége mellett esze és becsülete szerint cselekedjék, a fog történni, hogy a dolog nem fog életbe lépni, hanem ezentúl is csak papiroson maradand, és meg fogunk állani, mint ezelőtt álltunk; mert ezelőtt egy bürokrácia nyomott bennünket és egy, két vagy három consiliariust meg kellett nyerni. Én, aki életemet előszobákban töltöttem, nem azért, hogy magamnak kérjek valamit, hanem hogy a közügyet előmozdítsam, gyakran tapasztaltam, hogy egyik azt mondá: hogy nincsen ideje; a másik mást mondott sat. Azért, ha a vendéglőből nem akarunk többé ebédet hozatni, hanem egy pár jó szakácsot fogadnak, s ezek azt mondják: az ebédhez ezek és ezek kellene, hogy oly jóízű ételleket készíthessünk, miktől meghízzék az ember, a szükségeseket nekik megadnunk kell, mert ha, teszem azt, tojáást kérnek az ételhez, és nem azt adjuk nekik, hanem például szurkot, nem tudom, fog-e a szakácsnak az ételkészítéshez s nekünk az ételhez nagy appetitust csinálni?!!

Mint előre kijelentettem, ezen törvényjavallattal öneszem szerint fellépni nem mertem volna, hanem felkérdeztem úgy a miniszterelnököt, mint az egész minisztériumot, hogy mit gondolnak, jó lesz-e vele fellépni vagy nem? Ők fellépésemet helyben hagyták. A dolog igen egyszerű, az itt lévő summa mindenestre csak az ország javára lesz fordítandó, s ha meg fog ezen törvényjavallat állani, lesz módunk a jövő országgyűlésig valamit tehetni. Azt hallottam, hogy 60 millió robotnapszám marad el, kezekre lesz tehát szükségünk a mezey gazdaság folytatására;

következésképp, hogy a mezei munkától a kezeket elfogni nem kell. Ezen indok éppen az ellen szól, aki azt felhozta, mert mindenki tudja, hogy a hatvanmillió napszám robotba elfecsérelve lesz; legfeljebb 20 000 munkanapot, ha nem robotba, hanem mindenki saját esze és tehetsége szerint viszi véghez a munkát. Hisz mindenki tudja, hogy a szakmány és robot közt mi a különbség, és – közbevetőleg legyen mondva – itt áll azon nagy fallacia, mit sokan mondtak, hogy nincs elég kéz; legyen csak felszabadulva a munka, lesz kéz elég; az a nép, amely megyei munkához már nem kell s a robottól és az elfecsérelt községi munkáktól felmentve van, meg fogjuk látni, hogy ha szeretettel dolgozik, mennyit tud véghezvinni. Látjuk a Szövetséges Tartományokban a példát, ahol kevés ember van és mégis sok történik, mert nem rabszolgai, hanem szabad kezek dolgoznak – itt is, miután a robot és a többi munkák megszűnnek, igen sok kéz nem fogja tudni, mit csináljon.

Egyébiránt, ha a felelős minisztérium azt fogja látni, hogy a kölcsön az országnak hitelét csökkentené, azt bizonyosan használni nem fogja, ha pedig azt látja, hogy az ország java azáltal mozdíttatik elő, azt használnia kell. Nekem mindegy, ebből a minisztérium életkérdést nem fog csinálni – mi személyemet illeti, az más kérdés; s ezen tekintetben semmit nem praeoccupálok, hanem csak azt mondom, hogy én igen szívesen hordok sok súlyt, mennyit csak agg legény létemre elbírhatok, de ha kezeimet és lábomat megkötik, ne méltóztassanak rossz neven venni, hogy én is belátásom szerint fogok intézkedni. Nem akarom ezáltal a kést valakinek szegezni, mert ez diktatúra volna; én privát vagy függő állásban mindig hű polgárja leszek a honnak: azért többet nem is akarok szólani, méltóztassanak végezni akár jobbra, akár balra, amint tetszik; nekem tökéletesen mindegy.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. ÁPRILIS 8–28.

Pozsony, április 8-án. [...] Felső tábla. Perényi Zsigmond áskálódik a *billem* ellen – mint szokása, két szardella: Maithényi és Tihanyi... Barkóczy, Ürményi és Batthyány Kázmér és Pálffy Mór. Károlyi Lajos és György, Wesselényi, Wenckheim támogat. – Kisebbségben maradok. – Hazamegyek és elküldöm B[atthyány] Lajosnak lemondásomat. Elvégre mégis csak meg kell kicsit próbálnom, hogy nem lógok-e voltaképp a levegőben! Ha cserbenhagynak a miniszterek, nem véd meg az alsóház, és kisebbségben vagyok a felsőházban... akkor jobb tüstént odébállni. – [...] ... Mindenki szövetkezik, hogy támogasson engem. Átmegy, ahogy kívántam! [...]

Április 9-én. [...] Értekezlet a főhercegnél $\frac{1}{2}$ 10-től 1-ig. – Eötvös Pepi megjött Pestről. Ő is ott volt. Nem adunk újoncot, nem veszünk át semmiféle adósságokat, a határőrvidékeket be akarjuk kebelezni. István főherceg szájalomra méltó; de nincs mit egyebet tenni. [...]

Április 10-én. [...] Konferencia a főhercegnél. Minden megerősítetik. [...]

Április 11-én. 9 órakor a császárnál. Eskütétel. Megyünk a primási terembe. B[atthyány] Lajos beszél... Császár válaszol. Császár elmegy. – Azután István főherceg. Nagyszerű pillanat! Érzem, megrendülök! Ámbár a sír föltáruul előttem! – Batthyányhoz és Kossuthhoz: Én sejtelemképp – Magyarországnak „lesz”! Ti az egészet valósíjtjátok (!?) [...]

Április 12-én. [...] Miniszteri konferencia B[atthyány] Lajosnál. – Jelen van Zsedényi is. Kossuth: „a törökök hagyjanak fel az oroszokkal, mert különben Ausztria részéről *casus belli*.” „A bán úr ne tréfáljon (!), mert különben ugyancsak meglátja majd (?)”. „Katona kell, mert ha felvállaltuk a miniszterséget... módot is kell adni...” Végig ebben a modorban... Szájalomra ébresztő! Én „Pestre, magunkra redukálva és aki korpa közé keveredik, azt megeszik a disznók!” [...]

Minisztertanács István főhercegnél. A bán nem jön el. – B[atthyány] és Kossuth olyan hetyke, mintha 100 000 fegyve-

resük volna. – Végre! István főherceg mindenestül a mi oldalunkon. – B[atthyány] Tóninál, estély... Azzal a benyomással mentem haza, hogy a szlávok meg fognak semmisíteni bennünket! Gyűlölnek minket... és joggal! Az olyan fajta, mint példának okáért Bernáth Zsiga, nem irtandó-e ki a föld színéről?

Április 13-án. Szomorúan... Csak csoda mentheti meg életünket, nemzetiségünket! [...] Lunkányi azt írja, hogy a soproni vasút ellen lázongó parasztok katonasággal és statáriummal (!) csillapítottak le! [...]

Április 14-én. B[atthyány] Lajos, Kossuth és én a *Zrinyin* ^{3/4}10-kor el. [...] Nem sokkal 10 óra előtt... szakadó esőben Pesten. Káprázatos kivilágítás, tűzijáték etc. etc. Több ezernyi nemzetőr... Vasvári beszél, igen helyénvalóan... Kossuth teátrálisan válaszol... [...] Rettentő rebillió- és anarchia-szaga van mindennek. Diadalmenetben cipelnek bennünket B[atthyány] Lajoshoz! Én felette másodrendű szerepet játszom... Nyáry, Perczel nagyon barátságos. Most meg kell hogy értsék az én politikámat! Nyáry... az idevaló katona nem velünk tart, de ellenünk van! Jobb volna elküldeni. Megmondom B[atthyány] Lajosnak, ki nagyon kedvetlenül hallgatja. Most jó volna a katona, ugye? [...]

Április 15-én. Minisztertanácsba megyek... Kossuth csaknem hadat akar üzeni az orosz cárnak; 30 ezres monstrum-meetinget akar szervezni Pesten, hogy a bécsiek (!?) megijedjenek és elengedjék a lengyel paraszt robotját etc. etc. Azt gondolom erre magamban: Jaj nekem, Istenem... Z[ichy] Feri nálam. Hozzám osztják be! [...]

Sehol semmi fénysugár! Oda vagyunk! Mindnyájan kés alá kerülünk! Most néhány hónap múlva országgyűlést tartani. Vitriol, olaj a tűzre!

Április 16-án. Tegnap fáklyászene. Bágyadtnak tetszett. Az ultrabarikád- és gőzgyillotin-párt, azt hiszem, nem volt jelen... Csány lakásából nézzük végig! Kossuth nem érzi jól magát (!?), én beszéljek! Nem akartam... B[atthyány] Lajos kényszerített... Szerencsére jön Deák... átveszi tőlem, de nagyon nem szívesen! Engem is hallani akarnak. Én hallgatok! Gyurkovits hosszan... fennköltén Kossuth mellett. – Felette szomo-

rúan haza. Ma szép nap... Új remények... de alaptalanul! Nemzetünk oda van, ha most különösen erélyes és nagyszerű politikát ki nem fejtünk!

Önálló katonaság! Azt hiszem, oda vagyunk. Nemzet és mi.

Reggel 10 órakor miniszteri konferencia B[atthyány] Lajosnál. Kossuth a legnagyobb szerű csaló! Le akarták *tétetni* a bánt! Kossuth 60 ezret lóra akar ültetni! Josipović zágrábi főispán! Micsoda inzultus! Én azt mondtam: oda vagyunk! 1° Rengeteg ember pénz, megélhetés híján. 2° Sajtószabadság... „Üsd agyon, akinek van.” „A *jobbakra* apellálni!” Hahaha; egy a tíz ellen. – 3° Szlávok etc. ellenünk. 4° Gyengeség. Szegénység, sík ország. 5° Eszeveszettet vezérre! [...] Szabó-zavargásról beszélnék. Késő este kaszinó. B[atthyány] Lajos felette bőkezűen dobálózik az „akasztással”. Teleki Laci... nem rosszallja *igazán* Fényes Radetzky elleni aljas támadását. Összezavarodtak a fogalmak. – Mindenütt megmutatkozik a Nemezis bosszuló keze! Ellenzéki Kör Radikál Körre lett!

Április 17-én. Így látom ma! Menekvésünk lehetetlenség! Eszeveszett patkányokként fogjuk kölcsönösen felfalni egymást! – Pazar idő! Szomorú eshetőségek!... Még pusztá életünk is csak akkor menthető meg... ha idegen segítség! Végső soron inkább meghalni, mint ebben reménykedni. – B[atthyány] Lajos Kossuthon kívül mindenkit anyámasszony katonájának tart a minisztertanácsban! [...]

Nemezis! Kossuth a kormány ellen beszélt a nemzet nevében – most Petőfi és társai úgyszintén ellenünk a nemzet nevében! [...]

Ferdinánd császár: „Nem hittem, hogy ilyen könnyű a kormányzás.” Kossuth és társai... pokolian (!) nehéznek fogják találni. [...]

Április 19-én. [...] Konferencia-ülés a főhercegnél. A bán históriája. B[atthyány] Lajos és Kossuth – „hát igen, ha a kormány oly gyenge, hogy nem képes lecsukadni Jellačićot... akkor le kell lépünk.”

B[atthyány] Lajos és Kossuth most el akarja hitetni az emberekkel:

1° Nem *ők* csinálták a forradalmat.

2° *Megkeresték* őket, hogy legyenek miniszterek, holott arcátlanul feltölták magukat.

3° Hogy leköszönhetnek... ha marad a bán etc.

Kossuth és B[atthyány] Lajos komolyan fontolgatja, hogyan menekülhetne.

Zavargás a zsidók ellen... [...]

Kossuth kiáltványt diktál!!! Toporzékol dühében! Ereimben forr a vér. Vasvári és társai nála voltak: mentse meg életünket!... Én gyenge... álmos... rosszul vagyok! Egyszeriben tompa lárma... Az érintettek szörnyen megijednek. Pulszky kioltja a fényeket – becsukja az ablaktáblákat. Semmi az egész... [...] Elsimíttatott!? mennyi időre?

Deák: Ezt, azt nem engedi a törvény (!).

Én: A mi feladatunk a haza megmentése... tojom a ti törvényeitekre!

Április 20-án. [...] Miniszteri konferencia a főhercegnél. [...] Kossuth és Szemere hosszadalmasan és terjengősen beszél önmagában tetszelegve! – Kossuth: Ha ránk *bízták* (!?) a kormányt... adjanak katonát! Én: Pesten kell erőt kifejteni, én itt félek etc. B[atthyány] Lajos és Szemere: Pestet nem kell félteni, de a megyéket! [...]

Április 21-én. [...] Ha V.Ferdinánd király kényszerítve leend Budára jönni, akkor lesz belőlünk valami! [...]

Április 22-én. [...] Este 8 órakor konferencia B[atthyány] Lajosnál. – Kossuth: „Ezt a főherceget (István) szoktatni kell, hogy ne gondolja, hogy ő parancsol etc.” „Lederer uram ne tréfázzon etc.” Kossuth harmincadhivatalt akar – Klauzál hatalmasan ellene. – Kossuth pénzügyi spekulációt akar alapozni Eötvös alapítványaira. B[atthyány] Lajos és Szemere Kossuth mellett – Deák, Klauzál, én ellene... Kossuth, bár nevetséges... mégis fenyegető! Egyébiránt konferenciánk mindinkább rebellió színét ölti magára. Van-e itt lojalitás? B[atthyány] Lajos bursikóz bandita.

Ó, Istenem... van-e ebben a minisztériumban erény, igazi hazaszeretet... erkölcs, nemes odaadás az ország megmentésére? Nem! – Átok van rajta: alvás.

Április 28-án. Bécsben proklamálják az alkotmányt. Deáknak tetszik.

Van-e valószínűsége, hogy rác vagy horvát birodalom támad? Nem! Valószínű-e, hogy Magyarország (Magyária) felvirágzik? Valószínűnek nem valószínű... de lehetséges!... Valószínű az, hogy reakció folytán beleolvadunk a német elembe! [...]

Eltökéltem, hogy visszavonulok, ha folytatják ezt a hazárd játszmát! Most egy kicsit várni szeretnék. Tán megnyeri szemtelenségük a csatát! – mert más alapja politikájuknak nincs.

Május elsején lesznek mindenütt a közgyűlések; tőlük függ – hogy áll Magyarország! Hogy élet-e vagy halál!... [...] Levelek Itáliából: hadseregünk felbomlott etc. – Fagylaltot eszem Deákkal. Ő: „Kossuth mindent fantáziája után. Meggyőződése, hogy felfaljuk a horvátokat!” Még Csány is nevet rajta. Kossuth: „Minekünk a horvátok csak egy Frühstücrek való!” Ezt mondta; sohasem fogják neki megbocsátani etc. Reakció minden oldalról. Deák azt mondotta: „*Személy szerint* sajnálnám, Kossuth számára azonban szerencsés volna, ha most meghalna!”

MINISZTERI KÖRRENDELET A TÖRVÉNYHATÓSÁGOKHOZ

BUDAPEST, 1848. ÁPRILIS 28.

Az új törvénykönyv XXX-ik cikkének 5-dik pontja kötelességemül teszi következőkre kérni fel Önöket.

1-ször Hogy a létező országutak és hidak jó karban fenntartásáról az eddigi mód szerint addig is gondoskodjanak, míg a felhívott törvény szerint célszerűbben lehet intézkednem.

2-szor Minden közmunkabeli erőt jelenleg egyedül a létező közlekedések fenntartására szorítsák.

3-szor Minden szükséges új útvonal tervét végrehajtás előtt mulhatlanul hozzám küldjék fel.

4-szer Hagyják meg felelősség terhe alatt az illető tisztvise-

lőknek, hogy a közlekedések fenntartására fordítandó közmunkákról pontos számadást vigyenek, miszerint azokat annak idejében vizsgálat alá adhassák.

5-ször A közmunka célszerűbb alkalmazásáról s egyszersmind a teljesítésben kevésbé nyomasztó voltáról intézkedjenek ideiglenesen, s tett intézkedéseikről azonnal, eredményeiről pedig annak idejében küldjenek hozzám kimerítő jelentést.

Bízom Önök hazafi buzgóságában, hogy segédkezeket nyújtandanak a dolgok új rendét megszilárdítani, s míg a közigazgatás minden ágaiban annak malasztait érezhetővé tehetjük, érélyes intézkedéseik által megóvandják a létező állapotot a süllyedéstől. Ez, mire előlegesen is a törvény nevében tisztelettel felhívom.

Budapesten, 1848-diki april 28-dikán

NAPLÓJEGYZETEK

1848. ÁPRILIS 30.–MÁJUS 12.

Pest, április 30-án. Nyomasztó álmok. Csordultig vagyok méreggel. Nincs egyetlen reménysugár sem. Auer: „Behívtak minden horvátot!” Komolyra fordul a dolog. – Növekedik a láz! [...] Vasvári nem tetszik többé. [...]

Május 2-án. Konferencia Hilddel. Azután szekciómmal. Budára. Lederer: „Batthyány le fog mondani!” – Délután gépkonferencia és közgyűlés. Azután malomülés, végre Tasnerral és Kováccsal személyzetem dolgában etc. Kutyául fáradt vagyok. [...]

Május 7-én. [...] Néhány napon belül: a pesti takarékpénztár megszünteti a kifizetéseket! – Egyre sötétebb lesz etc. [...] Fes-tetits Guszti: a polgárok legyőzik (?) a lateinereket (!). Végzetes. Nem tudja az ember, mit csináljon! Ha a lateinerek pártját fogja (így nevezi a magyar a magyart!!), akkor anarchia – halál! Ha a polgárok győznek, akkor ez a magyarság elárulása! Válasz-szatok! Inkább elveszni, mint hűtlennek lenni.

Május 10-én. [...] Igyekszem érzéketlenné válni. Mi, magyarok oda vagyunk! Egy német és egy szláv birodalom. A paj-

kos magyar kimarad! Egyedüli szövetségeseink a zsidók lesznek – kik a mi hátunkon akarnak kilovagolni a mocsárból! [...]

Crescence-szal Budára Festetics Minához. – Macskazene Lederernél... Vértések és gránátosok kergették széjjel! A vég kezdete! Crescence-szal Pestre. Nem tudunk átmenni az Úri utcán... Forradalmi csarnok!... Szemere István főherceghez hí bennünket. – Ott találom Deákot és Klauzált... A katonák, Lederer intervenciója ellen kelnek ki... s nem a macskazenészek ellen! Pesten a vészharang etc. 4-ig a főhercegnél maradok. – Szemere nagyon lassú... és pimasz. [...]

Május 12-én. 10 órakor Kossuthhoz – Zichyvel és Duschekkel *középponti vasút-konferencia* – Deák is ott. Egyszeriben: menjünk B[atthyány] Lajoshoz. – Népgyűlés deputációt küld – Petőfi a szónok. Stancsics, Vidats, Pálfi, Glembay, és B[atthyány] Lajos lekicsinylően beszél – én engesztelőleg, lágyan – Deák nyomatékosan. – Kossuth a köpenyébe burkolózik és lázas (!?). – Elcsevegünk 3 óráig.

SZÉCHENYI ÉS KOSSUTH KÖZÖS ÁTIRATA A KÖZÉPPONTI MAGYAR VASÚTTÁRSASÁGNAK

BUDAPEST, 1848. MÁJUS 12.

A magyar állami kormány késznek nyilatkozik a magyar központi vasúttársaság által a Morva folyótól Szolnokig terjedő vasútvonal teljes kiépítésére s tökéletes felszerelésére kért 4 millió pengőforintnyi segílyt oly módon megadni, hogy

a) a magyar állami kormány a központi vasútnak az ausztriai nemzeti banknál fennlévő adóssága fődözésére és törlesztésére hárommillió pengő forint erejéig az állam minden jövedelmeivel biztosított státuskötelezvényeket bocsásson ki, mely összeg 1849. év július 1-őtől évnegyedenként 250 000 pengőforintos részletekben legyen törlesztendő, s mely összevtől járó kamatok a meghatározandó kamatláb szerint – s e tekintetben a magyar állami kormány mind az ausztriai nemzeti banknál, mind az ausztriai finanszügy-igazgatásnál közbenjárulását megígérte

– pontosan fizetendők lesznek; s egyúttal a magyar kormány fenntartja magának biztos és kimerítő tudomást szerezni az-iránt, hány magyar központi vasút-részvényt bír az ausztriai státus, s mennyi azon öszveg, mely ezen részvényekre ugyan-azok által még fizetendő; hogy

b) ugyanaz a hátralévő egymillió pengőforintnyi öszveget a társaságnak vagy három hónap múlva, vagy lehetőség szerint hamarabb is kibocsátandó magyar egy- és kétforintos jegyekben vagy tüstént egészben, vagy – ha a társaság inkább szeretné – meghatározott részletekben adja ki.

A magyar állami kormány ellenben múlhatlan föltételül teszi:

1. hogy a társaság kötelezze magát, miképp valamint a folyó részvénybefizetések, úgy ezen a magyar állami kormánytól készpénzben átveendő egymillió pengőforintnyi segélyt is a kijelentett célra, ti. a vasút kiépítésére s felszerelésére fordítja;

2. hogy a vasút ügyeinek kezeléseinél az állami kormánynak teljes ellenörködése elfogadtassék; hogy e célból

3. az igazgatóság székhelyét Pest városában vegye, és ugyan-itt az ügyeket az alapszabályok szerint vezesse; egyébiránt az állami kormány nem atallja azt megengedni, hogy a pénzbeli kezelésekre, a részvények befizetésére és az osztrák nemzeti bankkal tovább is tartó érintkezésekre nézve néhány igazgatósági tagok Bécsben is alkalmaztassanak;

4. hogy a magyar állami kormány szabadságában álljon a társaságnak nyújtandó négymillió forintnyi segedelem fedezését a legközelebb tartandó országgyűlés szabad választása és határozata szerint következő változatok egyikében kívántatni, úgy-mint:

a) vagy négymillió forintnyi ötszázalékos a Morva folyótól Szolnokig terjedő egész vasútvonalra biztosított kötelezvények tetszés szerinti öszvegekbeni kibocsátása által egyszázalékos esztendei törlesztési öszveggel; mely esetben az állami kormány javára netán közbeeső kamatok kiegyenlítése határozot-tan fenntartatik; vagy

b) négymilliónyi elsőbbségi részvények átadása által, melyeknek a tőkeértékre nézve – de nem egyszersmind a kamat- és

osztalékra nézve is, mert e tekintetben a többi részvényekkel egyenjogúak lennének – minden más részvények fölötti elsőbbségük határozottan kijelentessék; – vagy végre

c) a pest-szolnoki vasútvonalnak a magyar állam teljes birtokába leendő átbocsátása által, mi iránt még különös értekezlet lenne tartandó. – Egyébiránt magától értetik, hogy ezen három biztosítási mód közül a választás egyáltalában a magyar kormányt s illetőleg az országgyűlést illetendi.

Az osztrák nemzeti bankkali értekezlet befejezése után a magyar állami kormány az a) és b) alatt meghatározott négymillió frt-nyi pénzeszközt, az ugyanott határozottan kikötött mód szerint, minél hamarább bocsátandja a központi vasút rendelkezése alá az építés akadálytalan folytatására, ellenben a magyar központi vasút összes testületének záloglevelét veendi mindaddig igénybe, míg a jövő országgyűlés a három fenntartott fedezési változatok egyike vagy másika fölött határozni fog.

Budapest, május 12-én 1848.

Gf. Széchenyi István *m. p.*

Kossuth L. *m. p.*

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁJUS 13–14.

Pest, május 13-án. [...] Nem adok 8 napot, és minden lángban áll itt. [...]

Miniszteri konferencia a főhercegnél. [...] Lederert egyenruhásan akarják felakasztani. A hadsereg fellázad!... Konferencia Kossuthnál. – Batthyány titokban ellenem, mert azt mondtam: nem az én politikám győzött... én tehát engedelmeskedem etc. Jónak *kell* tartanom azt az utat is, melyen az én meggyőződéseim ellenére indultak el... [...]

Úgy hiszem, a konfliktus elkerülhetlen. Gyilkos mészárlás leendő.

Az egyik oldalon polgárok – katonák (?)... a másikon a Forradalmi csarnok... a zsidók és a sőpredék.

Május 14-én. [...] A tegnapi konferenciából ki akarják küldeni Hrabovszkyt, hogy függesztesse fel a bánt. Írja alá ezt a fő-

herceg! Megteszi? Hrabovszky elmegy? A derék Josipović máris itt van! [...]

Zsitvay külön gőzössel Péterváradra megy, hogy Hrabovszkyval együtt felfüggesztesse a bánt (!?).

Ki tudja, B[atthyány] Lajos és Kossuth nem azért eszelték-e ki ezt a képtelenséget, hogy megszökhessenek a minisztériumból!

Ó, ezek a nemes hazafiak! Ha férfiak volnának, most vásárra kellene vinniök a bőrüket.

A bécsi konvent a király fejét és a köztársaságot vonja maga után. A pesti konvent... István főherceg fejét és *a mienkét!* Rendben!

SAJÁT HASZNÁLATRA SZOLGÁLÓ FELJEGYZÉSEK KÉT MINISZTERTANÁCSRÓL

1848. MÁJUS 14-15.

A minisztertanácsban I Csak diktatúrát ne (?)

848. május 14. B[atthyány] L[ajos] azt mondja: statáriumot ingerlő beszéd & sajtó ellen.

Rabság? de végül hol? – Pozsonyban:
600

Miféle szerepet *mi*, *én*, ha kitörés!

Nemzetőrség nem kap töltényt!

Pénzügyek megrekednek! Katonaság
nem kap zsoldot!

Pest inkább szív, mint Párizs.

Le a két sast etc.

Csak *egy* kokárda.

Ide a császárt!

Már most siralmas állapotban vagyunk!!

Boineburggal és társaival beszélni etc.
etc. etc.

Nyáry közcsend. Hagyja magát.
Lederer helyett kit ide?

május 15. Királyt ide. Különben Prágába.
Pesti Hirlap. Helyesly – –

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁJUS 15–18.

Pest, május 15-én. [...] Lipthaynál – hogy találkozzam Teleki L[ászló]val. Tisztára megbolondult! Egészen B[atthyány] Lajos ellen. „Ha – mondja – Szemere nem ki és Nyáry nem be – akkor a minisztérium még az országgyűlés előtt megbukik.”

Május 16-án. [...] B[atthyány] Lajoshoz megyek – egészen jó hangulatban találom. „Ha Nyáry bejön, ő kimegy!” mondja. [...]

Május 17-én. [...] Híre jön, hogy a császár már elhagyta Bécsét! Még Kovács Lai is „megijed” ettől! Szegény Ferdinánd császár mint fogódzópont!...

Talán jól van így! Azt sem tudja már az ember, mit gondoljon...! Tulajdon erőnket kifejteni. – Íme! Ha a király Prágába megy, akkor magunkra maradunk! Össze kell omlani. István lesz a *mi* királyunkká! Az első István alapító volt – nem lesz-e a mi Istvánunk az utolsó? [...]

Híre jön, hogy Bécsben az Aula egyesül a munkásosztállyal... s egy sereg engedményt csikartak ki... mint példának okáért... az egykamarás országgyűlést, minek következtében az egész bécsi minisztérium lemondott. (?) Prónay Albert: „Nem, te nem vagy oka ennek az egésznek!” (!?)

Május 18-án. A gondolatok nem hagytak aludni! Úgy tűnik fel előttem – én vagyok a fő oka mindennek. – „Vezeklésül” és hogy elfogadhatóvá legyek a másik világon... ideát lassú tűzön kellene megtisztulnom.

Hertelendy Károly nálam! A Balaton-vállalatot is megölték! [...] 2-kor ebédelünk. Deákkal s Klauzállal B[atthyány] Lajoshoz megyünk. – Nyolcezer nemzetőr (!?) tüntet a minisztérium

mellett. Nádosy beszél. Batthyány Lajos válaszol... hogy ő kisszerű demonstrációk végett le nem mond... sem mozdul. Elvonulnak előttünk – miután átnyújtottak nekünk egy 20 000 (!?) aláírással ellátott bizalmi nyilatkozatot.

Konferencia. Sánccokat javaslok a város köré. B[atthyány] Lajos: van pénzed? – *Valamennyien* egyetértettek (Kossuth nem volt jelen). – A megvert Zákó: Újvidék és Karlowicza a gyűlhelye a rácoknak ... [...] Hrabovszky kettős szerepet játszik etc. – Enerválnak érzem magam! Ismét a főherceghez... B[atthyány] Lajos nála. Pontokba foglalt tervezetet nyújtok át neki, hogy rendelje alám a Szépítőt... Védőbástya... körfalak... erősítmény. – Ő: az osztrák ház széthull! – Sajnálom őt!

Kaszinó. Almásy Pál: „szomorú leveleket kaptam. Bécsben a szlávok... anarchiát akarnak... hogy Prágába vigyék a császárt... és szláv birodalmat alapítsanak... hol *mireánk*, magyarokra csakis kiirtatás várhat...”

MINISZTERI UTASÍTÁS HIERONYMI OTTÓ FERENC SZÁMÁRA

BUDAPEST, [1848.] MÁJUS [18.]

Az illető osztályfőnök előterjesztésére a buda-fehérvári, szolnok-debrecenyi és debrecen-szatmári, úgy a szolnok-aradi vasútvonalak felméréstését megrendeltem.

Ezen felméréstési munkákra való felügyeletet Önre bízom akként, hogy e megbízatásában következőleg járjon el:

1-ször Lépjen azonnal hivatalos érintkezésbe az illető osztályfőnökkel s a műszaki tanácsossal, s minden teendő intézkedésekben velek egyetértőleg működjek.

2-szor A végrehajtás vezetésére rendezze a hivatalos levelezéseket a kiküldendő igazgató mérnökökkel, kik Önnel egyenes hiv[atalos] levelezésbe lépnek, s a munka haladásáról, előforduló akadályokról koronkint, s valahányszor kívánandja, tudósítsa az illető osztályfőnököt.

3-szor A hozzám benyújtott, ide ./ alatt másolatban vissza-

rekesztett utasítás pontos megtartásáért Ön felelősségére támaszkodom.

4-szer Önnek hivatalos megbízásához fog tartozni a vonalak helyessége s az adatok pontossága felett örködni s arról még vizsgálatok által meggyőződést szerezni.

5-ször Az alkalmazandó mérnöki személyzet számáról s egyénekről tegyen az illető osztályfőnöknek javaslatot, s ha mérnökök megcseréléséről, elbocsátásáról, fizetéséről leend kérdés, mindenkor ezúton tegye meg előterjesztését.

6-szor A személyzet iránti javaslatában különös figyelemmel legyen a már szolgálatban lévő építészeti mérnökökre s bennszülöttekre; a végrehajtásnál pedig felügyeljen, hogy hivatalos körben a kellő függés, a rend fő feltétele szigorún fenntartassék.

Ez leend Önnek közelebbi megbízatása. Fenntartom magamnak, hogy további munkakörét közelebbről tüzetesen rendezzem, s akkoron rendszeres díjazásáról is rendeletemet kiadjam.

Kelt Budapesten, május sat.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁJUS 19–23.

Pest, május 19-én. Nyomasztó álmok! Sehol egyetlen fénypont. – Felfalnak bennünket a szlávok. A kozákok egymagukban meghódítják az országot. [...]

Olyan helyzetben vagyunk, mint a főzésre szánt rákok! Vagy... mintha lázasak lennénk. Gyakorta adódnak szünetek – hogy mintegy erőt meríthessünk... s aztán annál hevesebben szenvedhessünk! [...]

Miniszteri konferencia a főhercegnél. A császár elhagyta Bécsét! – Országgyűlés 6 hét múlva. [...] 6 órakor ismét a főhercegnél... Országbíró, Nyáry, röviden szólva minden elnök... és a tábornoki kar. – István főherceg jól beszél... a császár iránti hűségre szólít fel. Nyáry meg van indulva... B[atthyány] Lajos etc. kibékül vele...

Rottenbiller, úgy látszik, nem támogatja a sánctvonalat. Nem

fog tetszeni... mert lépés volna... ha mégoly „parányi” is – a rend felé.

Nyáry: „Kár, hogy Kossuth nem deklarálja, hogy egészséges.” [...]

Nagy izgalom Pesten: Bécsben kikiáltották a köztársaságot! – Marczius 15-dike: a minisztérium kikiáltotta István főherceget királynak. Ezt Zoltán részben elhárította.

Május 20-án. Nyomasztó álmok. *Magamat* látom e mostani kalamitás fő tényezőjének. – Talán (?) kár... hogy nem hagytam meghalni a magyar fajt. [...]

11 óra István főhercegnél. Konferencia. Csány László: „István főherceget Zágrábban... Jellačić tudtával köztéren felakasztották és elégették. Este ugyanez megtörtént az egész magyar minisztériummal”... *Bátorkodom* megjegyezni, hogy kétlelem az előbbi. Lehetetlen, hogy Jellačić és Gaj ennyire ostoba legyen etc. Valamennyien nekem estek... még Deák és Eötvös Pepi is.

Kossuth bejött Gödöllőről. Kitapintottam a pulzusát – semmi láza! Csak gyenge – mondta. Egyáltalán, én játszom a legalárendeltebb szerepet. Úgyszólván megmukkannom sem szabad. – Kossuth: „nincs itt mit félni a fiatal izgatóktól... legfeljebb 300 van. Ezeket agyonveretem, csak egy szóba kerül”!!! Mindnyájan roppant bátornak mutatkoznak! B[atthyány] Lajos rólam kijelenti, hogy gyáva vagyok! mert elővigyázatos vagyok! Elhatároztatik, hogy a *Marczius 15-dike* perbe fogatik!

Május 21-én. Átadom Hajnik Pálnak... ezüstöm legnagyobb részét... az állam számára. Súlyos éjszaka. Lelkiismeret-furdalások! Andrassy György: „...„tudod, miként mondtam néked még Ostendében, hogy a te *Hitel*-ed üszköt fog vetni az államgépezetbe.” [...]

B[atthyány] Lajos [...] fel akarja esketni a csapatokat az alkotmányra. Mi azt mondjuk mindnyájan: és ha nem esküsznek etc.? Ő akár egy vásott kölyök... mint a keresztfiam, Gábor! B[atthyány] Lajosnál román küldöttség teszi tiszteletét a minisztériumnak! Gozsdu a vezetőjük (!?). [...]

Főherceg... ha elmegy... nem fog visszajönni... Rettentő

skrupulusaim támadnak... *cselekedjem-e* vagy *hagyjam menni* a dolgokat?

Záporok, mintha dézsából öntenék, Klauzálhoz megyek (Deákot nem találom). Trefort van nála. Lógatják a fejüket. Klauzállal – Kossuthhoz megyek... ott van Deák is. Előadom a skrupulusaimat: „Hátha elmegy és vissza nem jön a főherceg?” Visszhangra talál! Holnap még ne menjen el a főherceg, 1° mert Kossuth, ki megbetegedett – ő maga diktálta a kifogást (!), nem tudna elkészülni. 2° Mert lemondásról etc. beszélnek. 3° Mert az országgyűlés összehívásához szükség van az aláírására.

Deák és Klauzál a főherceghez – habár már $\frac{1}{2}$ 10, s azután Batthyányhoz. Mit végeztek, nem tudom. – A főherceg szeretne nyíltan beszélni velem; bizalmába avatni. Kitérek előle – ki kell, hogy térjek... Mert a becsületem hallgatást parancsolna nekem – miniszteri kötelességem talán az ellenkezőjét. Meg is mondtam ezt. Kossuth: „most mégis jó volna egyet s mást megtudni” (!?). Elsápadtam felháborodásomban! Azután: „ha elhagy minket István... akkor a tulajdon fejünkkel kell játszanunk.” – Ez mit akart jelenteni? Lázadjunk fel? Nem, uram!

Május 22-én. Szakadó záporosók. – Ó, Istenem, be nehéz az ember élete. [...] Miniszteri konferencia B[atthyány] Lajosnál. – Kossuth: „Menjen Pulszky az orosz követhoz, kérdezze meg *cathegorice*, benn van-e a muszka keze a szerb mozgalmakban – mert azt nem *tűrhetni*... bárcsak azok a kunok felülnének a csikókra”!?... Deák és én meglökjük egymást – B[atthyány] Lajos méltatlankodik, amiért Deák és etc. elodázták a főherceg elutazását. – Batthyány felolvassa Hrabovszky egy levelét... melyben az arra céloz, hogy a császár kéziratát... nem veszi elő a tarsolyából, „mert a határőrezredek úgysem *engedelmeskednének*”. – B[atthyány] Lajos nagyon csatlódottnak látszik. A sajkások, erről biztosíthatom, nem fognak engedelmeskedni! Úgy vagyunk, mint a főtt rákok! A víz egyre forróbb lesz! [...]

Szinte szégyenkezik az ember, amiért magyar!

Május 23-án. [...] István főherceg holnap 2 órakor készül el-

menni, Eötvös előtte megy... Félek: egyhamar nem látjuk viszont a főherceget. [...] Úgy találom, vénasszony lett belőlem!! Népgyűlés: adakozások végett! – Égiháború. Megérkezik Mészáros. Hogy Mészáros helyett nem Hrabovszkyt vették be... az halálos bűn! Csak engem kérdeztek volna!

MINISZTERI ÁTIRAT KOSSUTH LAJOSNAK

BUDAPEST, 1848. MÁJUS 24.

Pénzügyi Miniszter Úrnak

A Pest-Budán létező többrendű nagyobbyszerű ipar-, gyár- és építkezési vállalatoknál (milyenek a gőzhajógyár, hengermalom, a Lánchíd sat.) foglalkozó munkások fizetéseinek helyes teljesíthetése érdekében mindenkor tetemes mennyiségű ezüstpénzbeli készlet kívántatik.

Most azonban eme[z] ezüstkészlet megszerzése s ennél fogva a fizetések kellő kiegyenlítése is felette meg levén nehezítve:

Hogy az innen a több ezerre rúgó munkások közt támadható kételyek s aggodalmak és ezekből könnyen kifejelhető veszedelmesb következmények megelőztessenek: hivatalosan kérem Miniszter Urat, hogy a budai fiókbankhivatalnál egyszermindigre aziránt rendelkezni szíveskedjék, mikint ha a fönnebbi vállalatok ezüstpénzváltás végett az említett bankhivatalhoz járulnak, rájuk ottan az oly számos munkások közt fenntartandó rend és elégtelenség tekintetéből különös s előleges figyelem fordíttassék, illetőleg a beváltás mihamarább s teljesebben eszközöltessék.

Budapest, május 24. 1848.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁJUS 25.

Pest, május 25-én. [...] Unokaöcsém, Dénes közlégény akar lenni a tízezernél. Szép fellángolás ez egy szép ügyben – csak, sajnos, disznók társaságában!

LEVÉL SZÉCHÉNYI LAJOSNAK

PEST, 1848. MÁJUS 26.

Pest, 848. május 26-án

Nagyon kedves Barátom,

nehogy tévesen találjanak informálni – sietek tudomásodra hozni, miféle lépésre szánta el magát kitűnő fiad, Dénes.

Be akarja soroztatni magát, mégpedig egészen alulról, a „nemzeti önkénytes sereg”-be, amelyet most itten felállítanak, s amelybe három esztendőre szegődik el az ember.

Mi, Crescence és én, nagyszerűnek tartjuk elhatározását, és nemcsak lebeszélni nem tudtuk, hanem legjobb meggyőződésünk szerint úgyszólván rákényszerültünk, hogy nemes szándékában megerősítsük; mert az itteni atmoszférában önmegtagadása a legremekebb színben tűnik fel és általános lelkesedést kelt.

Fiatal és egészséges – három esztendő, különösen az ő korában nem az örökkévalóság, és most – midőn az egész világ, azaz az egész emberi nem széthullni látszik, most respektálni kell minden jobb érzést, mely a bensőben támad, nem pedig megzavarni.

„Gemeiner” akar lenni (németül ez, mármint a „közönségesen” egyszerű katona rosszul hangzik, közlegény – ez már jobban fest) Lázár gróf zászlóaljában. – Fölvennék hadnagynak – ám az a kívánsága, hogy a legelső lépcsőfokon kezdje, és csak „használhatósága” szerint kapaszkodják fölfelé (!!), ami néhány nap múlva valószínűleg meg fog történni. Egyelőre itt marad, s ő a „gyermek” a házukban!

Ezt akartam röviden jelenteni és Benneteket, Françoise-t és Téged biztosítani, hogy büszkék lehettek Dénesre, irigykedünk Rátok miatta, s hogy országunknak tiszteletére, Nektek pedig annyi örömetekre lesz, amennyi öröme ebben a szorongatott időben csak lehet az embernek.

Itt egész tűrhető a helyzet. Remélem, rendbe jövünk. Bécsért etc. jobban aggódom. – Végtere is, legyen meg Isten akarat! Telve vagyunk keresztényi bizalommal és filozófusi rezig-

nációval. Ez idáig még nem volt borús pillanatunk; hogy mi jön ezután, bizzuk az isteni gondviselésre!

Ügyek szorongatnak, különben mindnyájan jól vagyunk.
Isten véletek. Sietve

Széchenyi I

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁJUS 26–28.

Pest, május 26-án. A jövő vérrel vemhes! Sötét felhők egész Európa felett – csordultig vannak és ki fognak csordulni – ha egyszer elkezdődik, roppant sok vér fog folyni.

Erdélyben az oláhok a svábokkal egyetemben az unió és a magyarok ellen.

Hrabovszky *lopva* Zágrábba megy békekövetként.

Wiener Zeitung hivatalosan – Lederer miatt... nyíltan és el-lenségesen a magyar minisztérium ellen. – 10 000 összetoborozva. Legnagyobb részt gazemberek. Hamarosán nem lesz mi-ből fizetni őket. Rablóbandák, melyek a mi torkunkat vágják el.

Csapody és egy sereg ember – belátja... hová vezette őket Kossuth!

Bónis: „Én félek az országgyűléstől. Ha olyan emberek jönnek, mint Madarász... Kállay Ödön (az igazi Danton), akkor végünk! A klubok terrorizmust fognak gyakorolni etc.”

Azt mondtam legutóbb a minisztertanácson Kossuthnál: Ha az erély – azaz háború – mellett döntünk, akkor a dolog úgy fog alakulni, hogy hetente 1 millió pengő forintra lesz szükség. Ne-vettek!! [...]

Este miniszteri konferencia B[atthyány] Lajosnál. Mészáros: Holnap döntésnek kell jönnie Itáliából. A mieink... 35–40 ezer főnyien vannak; ha az itáliaiak nincsenek 100 ezren *felül*, akkor megverjük őket.

Deák velem egy kategóriába akarja magát helyezni; nevezetesen, hogy mi nem *uszítottunk* és így ártatlanul kerülünk kés-alá. Erős illúziókat táplál! Hogy hagyta magát megfogni! [...]

A császár Innsbruckban pompás nyilatkozatot tesz. B[atthyány] Lajos a *Wiener Zeitung*-ban olvassa. – Felemelőn hat rám.

Május 27-én. [...] Auer etc. „Radetzky megsemmisítve” etc. ilyen híresztelés kering a városban... 5 órakor miniszteri konferencia B[atthyány] Lajosnál. [...]

Štúrt Prágában állítólag elzárták... Gajt pedig a csehek elutasították. A császár június elsején visszatér Bécsbe etc. Elégedetten távozunk. – Este 9 órakor a gőzhajóval híre jön, hogy győztek a diákok, ahelyett hogy lefegyverezték volna őket; a nemzetőrség a munkásokkal egyetemben csatlakozott hozzájuk; barikádokat emeltek: a katonaság visszavonult... a rendőrséget kitiltották... Hoyost elfogták... Bombelles a sajtó pellengérén! Itáliából a legrosszabb hírek! Végre is... közeledik a véres dráma kifejlése. *Én* példának okáért nem tudok elmene-külni:

1° Mert magyar vagyok – olyan faj ez, melyet senki sem szeret.

2° Mert gróf vagyok, következképp – liberális és humánus nézeteim etc. ellenére – arisztokrata. [...]

3° Mert vagyonos vagyok.

4° Mert én is tényezője vagyok a jelenlegi erjedésnek. Isten nevében.

Gyógyítható-e a népek jelenlegi betegsége? Azt hiszem, „nem”!

Beavatkozni: növeszti a lázat. Nem beleavatkozni: *ad absurdum* visz.

Azt hiszem, agyonütik a heréket – vagy akik annak számítanak... és akkor nyugalom lesz!... A halál nyugalma! [...]

Május 28-án. Ej, be súlyos az élet! [...] Minden energiámat kifejtem, amire csak képes vagyok! Idegeim nagyon meg vannak támadva. Sejttem: B[atthyány] Lajos igazán meg fog betegedni; Kossuth annak tetteti magát... a többiek szétmállanak... a pillanat és a kormányzás terhe rám fog zuhanni. Vajon hol a legnagyobb biztonság számomra és családom számára? Isten a megmondhatója! De itt – Pesten – a helyem. Itt kell maradnom és itt is fogok maradni (!?! szilárd elhatározásom).

MINISZTERI ÁTIRAT
A DUNA-GŐZHAJÓZÁSI TÁRSASÁG
IGAZGATÓSÁGÁNAK
PEST, 1848. MÁJUS 29.

Pest, 848. május 29.

Tekintetes Igazgatóság!

Oly pillanatban, midőn minden sarkaiból kifordulni látszik, kettőzött kötelességemnek tartom, hogy örködjem a cs. kir. szabad[almas] Duna-gőzhajózás érdeke fölött

1-ször már csak azért is, mert a társaság létrejöttének kezdetétől fogva sem fáradságot, sem időt nem kíméltem, hogy a nagyszerű vállalkozást legjobban előmozdítsam,

2-szor mert jelenlegi állásomban, a felelős magyar minisztérium által felhatalmaztatván, sőt felszólíttatván, köteles is vagyok ezt a vállalkozást lehetőség szerint támogatni.

Ezt előre bocsátván, ma – hogy egyetlen pillanatot el ne szalasszak – a következő utasításokat adattam ki az itteni ügynökségeknek és hajógyáraknak.

A *Ferenc* gőzhajót azonnal a kormány rendelkezésére bocsátani, hogy elegendő ágyúval, lőszerrel és legénységgel ellátva szüntelenül cirkáló védőhajóként működjék. Ily módon remélem a vállalkozásnak – amelyet különféle alkalmatlankodások is érhetnek – a szükséges védelmet nyújthatni.

Kiadtam továbbá a parancsot annak biztosítására, hogy a Pesten javában létesülő, közvetlenül az itteni kormányzat oltalma alatt álló fegyvergyárnak a folyó év végéig 40 000 mázsá oravikai szenet szállítsanak. Természetesen mindkét esetben teljes állami térítés ellenében.

A társadalom megmentése érdekében legfontosabb, hogy valahol stabilitást biztosítsunk. E hevesen mozgalmas időben minden kombinációt figyelembe véve talán itt érhető el ez először és legbiztosabban. Ehhez minden részről hozzá kell járulni, és a legnagyobb erélyt kell kifejteni.

Sietek erről tájékoztatni Önöket, és engedtessek meg még figyelmüket felhívnom arra, hogy jó volna, sőt nélkülözhetetlen teljhatalommal ideküldeniük vagy itt meghatalmazniuk valakit, aki dűlőre vigye a várossal az itteni kikötő ügyét, átve-

gye a pénzeket és *megindíttassa a munkálatokat*. Egyúttal kérem, szíveskedjenek a lenti kereskedelem dolgában minden intézkedést megtenni, hogy a szénszállítás semmiféle akadályba ne ütközzék és lehetőség szerint meggyorsíttassék.

Ez utóbbit tartom legszükségesebbnek, hogy foglalkozáshoz jusson itt a sok kenyér nélküli ember, amit minden úton-módon kieszközteni kívánok... mert ha ez megtörténik, e pillanatban nincs itt mitűl tartanunk, és aki időt nyer, életet nyer.

Őszinte nagyrabecsüléssel.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. MÁJUS 30–31.

Pest, május 30-án. Tegnap Mészárosnak macskazenét kellett volna kapnia a szerbektől etc., kik közt tisztak is vannak. Ma fogja kapni! [...] Miniszteri ülés a miniszterelnöknél 9-től 1/22-ig. Meghalok unalmamban. Ma Kossuth – kevesebbet mennydörög!

Felfegyverzett gőzöst indítványoztam: „lesz rá pénz?” Kossuth: „Igen!” – „Vegyék a jegyzőkönyvbe!” „Nem szükséges!” Azután sáncokat indítványoztam a város köré. Hasonló mértékben engedélyeztetik... [...]

Este Nádorsziget. Károlyi Caroline és a miniszterelnök. Emez: mint a rossz szellem! Én: „félek... nem teszi le az esküt – a hadsereg”. Ő: „Annál jobb... úgyis épp eléggé engedelkenyek voltunk már.”

Állítólag 30 francia barikádépítő érkezett.

Május 31-én. [...] Holnap neve napja lesz a királynak... a vér(!)mezőn... Botrány lesz itt... Elmenjek? Igen... ha mindenki megy. B[atthyány] Lajos bizonyára nem megy! – Holnap Krisztus mennybemenetele! Éppen ideje volna meghalni!... Elvágódok, egészen messzire el! Összetűzés Kováccsal. Én: *mint katona* éppen úgy gondolkodom... mint a helyőrség etc. Ó, Istenem, mily gyűlöletes a magyar... úgy, ahogy van! [...]

Ezred egy vontatóval Komáromba. Hamarosan lejönnék, hogy megszálljanak bennünket. – Leplezetlenül ittak Jellačić egészségére.

MINISZTERI ÁTIRATOK KOSSUTH LAJOSNAK

BUDAPEST, 1848. JÚNIUS 1.

1

Kossuth Lajos pénzügyi miniszter úrhoz

Miután a Duna-gőzhajó Társaság igazgatóságát aziránt sürgettem: hogy általa a pesti fegyvergyár szerződésileg még ez év lefolyta előtt 40 000 m. oravikai köszénnel okvetlenül elláttassék; nehogy az általános zavar e pillanatában minden ügyekeztem megghiúsuljon, és a fegyvergyár, melynek ezen köszénre múlhatlan szüksége van, nagy veszedelmünkre valahogyan fel ne akadjon: meg kell kérnem Miniszter Urat, szíveskednék velem közremunkálni és azonnal a köréhez tartozó bányászati igazgatóságnak meghagyni, hogy az oravikai bányában a köszén nagyobb bőségben ki is fejtsessék, miszerint a szükséges mennyiség a társaság rendelkezésére mindig készen legyen.

Efölött ne terheltezzék azt is szívesen kieszközleni, hogy az ottani hatóságok, ha másképp nem, még áldozatokkal is megindíttassanak: miszerint a szállítást a Dunához, mely a viszonyok mostani bonyolultságában mindennemű akadályokkal találkozhatnék, nemcsak minden módon előmozdítsák, de annak még a lehető legnagyobb gyorsítására is mindenütt segédkezetket nyújtsanak.

Budapecsten, június 1-jén 1848.

2

A pénzügyminiszter úrhoz

Miután az országgyűlés megbízásához képest a folyamatban lévő közmunkálatokat fenntartva, az új vállalatoknak előmunkálatait rendeztem, s a rendelkezésemre álló sóári alap óvatos felhasználásáru számot vetettem, ideje, hogy azon pénzalaprul is említést tegyek, melybül az országgyűlés által kijelelt vállalatok kiállítandók lesznek.

Nem szükség említenem, miszerint az ország jövődjének biztosításában a közlekedések, kiválólag pedig a vasutak fő tényezők. Közigazgatási, közbátorsági állása ez országnak egé-

szen más fogna lenni, ha vasutak vonulnának Pestből az ország minden részeibe; a közvagyonosodás, mely mostani szegénységünket felváltaná, egészen más és szükségünknek megfelelő pénzerőt állíthatna ki a státus számára. Az egész ország folytonos sebes és biztos érintkezésével egészen más vágásokban fejlődnek a közértelem. Szóval ennek befolyása fejlődésünkre kiszámíthatlan.

Sőt míg kiállítatnak a közvállalatok, addig is fő tényezői a köznyugalomnak s a belviszonyok szilárdulásának, mint erre eddigi hivatalos levelezéseim tanúságul szolgálnak. Az egyes községekhez a kisajátítás kérdésében bocsátott felszólításomra többnyire a szükséges földtér ingyen átadására tétetett ajánlat, de egyszersmind felszólítatom a munka mielőbbi megkezdetésére.

Az országgyűlés a közlekedések kiállítására 10 millióig felhatalmazta a miniszterséget: 6 új vasútsugárt rendelt Pestből az ország több részeibe, és a munka tetteges megkezdését is megengedte.

Már négy vonalon készülnek a tervek; maholnap annyi, mennyi előlegetesen szükség, be lesz fejezve; s a tetteges munkának két vonalon máris más akadályja nincs, mint a szükséges pénzalap.

Legszokottabb mód lett volna, hogy a szükséges pénz kölcsön útján állíttassék ki. Ez azonban már most nem lehetséges többé.

Mert miután Miniszter Úr kényszerítve volt 5%-s kincstár-utalványokat kibocsátani, melyeket 3, 6 és 12 hó alatt bevált, melyeknek 5 % kamatját előre fizeti, ezen éppen most forgásba jövő papírokkal a közlekedési célokra kiadandó papírok nem versenyezhetnek, és bizonyosan még magasabb kamat mellett sem volnának pénzzé tehetők.

Ezúton tehát pénzt teremteni teljes lehetetlennek tartom.

Megkezdett azonban egy időben Miniszter Úr más pénzügyi munkálatot is, ti. a bankjegyek kiadását, mely 12¹/₂ millióra van tervezve.

Ezen bankjegyekből, mint tudom, a státus által alapul adandó 5 millió kivül 3¹/₂ millió a kezelő bank rendelkezése alá fog

adatni, 4 millió pedig a bank ellenörködése mellett biztos hypothekára kiadandó leszén.

Az eddig Miniszter Úr által megindított pénzügyi munkálatokból azt látom, hogy:

A most nyomasztó állapotban lévő mezőgazdaságnak a kihirdetett hitelintézet által kíván segélyt nyújtani.

Az ipar és kereskedés gyámolíttatik azon 3¹/₂ millió által, mit a kereskedelmi bank kedvező feltételek alatt nyert.

A fennmaradó 4 milliónak, miután szerződésileg biztos hypothekára kiadandó leszén, rendeltetése az nem lehet, hogy a státus gyümölcstelen kiadásaira fordíttassék, következőleg az egyedül produktív beruházásokra fordítható leend.

Ezekben pedig mi lehet inkább az, mint vasutak, melyek mezőgazdaságot, ipart, kereskedést egyiránt érintik, egyiránt emelik s minden érdekeket kielégítik.

Az én ítéletem szerint tehát a bankjegyek emissióját más általam méltányolt okok mellett leginkább az motiválhatja, ha ezen pénzügyi munkálatból a státus rendelkezésének nyert 4 millió forint nagyrészt közlekedési beruházásokba fektettetik.

Véleményem tehát oda járul, hogy miután a közlekedések, különösen a vasutak munkába vételére a megindított pénzügyi munkálatok által minden más mód a pénzalap-kiállítás tekintében lehetetlenné vált, ezen bankjegyemissióból a státus rendelkezésére eső 4 millió ezüstft-ből kétmillió rögtön az országgyűlés által munkába venni rendelt országos vaspályák megkezdésére fordíttassék; sőt ha a középponti vasúttársasággal az óhajtott alku az általam eléterjesztett alapokon megtörténnék, azon 1 millió is, mely az előleges egyezkedés szerint bankjegyekben volna fizetendő, ezen 4 milliónyi öszvegből külön fedeztessék. Mindenesetre 2 millió pengő forint a kibocsátandó bankjegyekből olyképp adassék rendelkezésem alá, hogy abból a kijelelt országos vaspályákat azonnal munkába vétethessem, s erre a szükséges előintézkedéseket mielőbb megtehessem.

Szíves válaszát annál sürgetőbben kérem, minthogy az e napokban kiküldendő osztályfőnök a vonalokba eső községekkel érintkezésbe lépénd, s a velek való értekezéseit legsikereesebbé

az tehetné, ha a megkezdendő munkák tekintetében biztos kilátásokat nyitna, mindenesetre a pénzalap készenlétéről őt értesítve bocsáthatnám el.

Budapesten, június 1-jén 1848.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚNIUS 1–6.

Pest, június 1-jén. Crescence-szal a Generális-rétre (Vérmező!). Félek, hogy a csapatok nem fognak esküt tenni! B[atthyány] Lajos későn jön... de nyugodtan és derűsen. Mészáros lóháton! Pompásan megy! Az olaszok kicsit vonakodtak, ám Mészáros... tapintatosan...

Miniszteri konferencia B[atthyány] Lajosnál... este hír az erdélyi unióról.

Június 2-án. Kora reggel miniszteri konferencia B[atthyány] Lajosnál. – Seregnyi jó dolog – Innsbruckból. B[atthyány] Lajos összmonarchiai szerepet fog játszani! Jellačić mintegy megtagadva etc. ¹/24-ig... Kossuth háborút... Deák nagyon elkeseredetten ellene... és pedig eréllyel; én: Inkább mindent, mint háborút! Hallgatok. Elhatároztatik:

1° 4 (?) gőzös vásárlandó a Duna-gőzhajózási Társaságtól! Engem és Mészárost bíztak meg vele!

2° Hogy B[atthyány] Lajos utazzék el ma, és helyette én vegyem át az elnökséget. – Kézzel-lábbal tiltakoztam ellene... el kellett fogadnom. Félek, sohasem fogom lerázni magamról! [...]

Magyar színház. B[atthyány] Lajos bejön a *mi* (!?) páholyunkba... s lázas. Félek, hogy menni fog!... És akkor – Kossuth egymagában a tűzcsóvával. – Én akkor milyen szerepet? Vele tarthatok-e? Nem! Ha nem megyek, tönkretesz! Eötvös Pepi érkezik Innsbruckból. „Ki megkaparint valamit, azé az.” [...]

Hírek Orsováról: az oláhok mindnyájan a mi pártunkon?!?

Június 3-án. [...] Frank Sopronból – „Nem akarok-e Sopron

követe lenni?” Én: sehol sem pályázom rá... de máshonnan nem, csakis Sopronbúl megyek – ha megválasztanak! [...]

Mészáros minisztertanácsot kér. Meghívom őket hozzám. Valamennyien eljönnek. A Württemberg-huszárok százada dolgában, mely átjött mihozzánk. – Amnesztia mellett döntünk. Almásy Gyuri viszi el futárként a császárhoz. [...]

Június 6-án. 12 óra. Az asztalosok nem akarnak dolgozni a két terem egyikében sem! Minisztertanács nálam. – Kossuth: „Császár ide... vagy... István főherceg a tisztek előléptetésével is etc. Én tudassam a főherceggel.” [...]

A[dam] Clark. Lepöckölte a kérvényezőket. Macskazenét kapok... A hid is veszélyben etc. Írok Szemerének etc. etc. István főherceghez. Sokáig várakoztat, fel van háborodva... Kossuth ellen etc. Nem akarja aláírni.

MINISZTERI LEIRAT A PESTI VÁROSI TANÁCSNAK

BUDAPEST, 1848. JÚNIUS 7.

Pest város tanácsának

Értésemre adatik, miképp számos idevaló asztalossegédek azon ürügy alatt, hogy az eddigi fizetésök igen csekély, és azt fejenként minden legényre egy pft-ban kellene megállapítani, nemcsak a munkából kiállottak, hanem megjárván minden budapesti s közellévő helyeken asztalosműhelyeket, azokat is a munkávali felhagyásra fenyegetőleg kényszerítették, kik különben azt az eddigi viszonyok mellett is szívesen folytatnák.

Noha pedig ezen újon felmerült bonyolódások közvetlenül engem nem illetnek, mivel azonban a rögtön megtartatni elhatározott országgyűlés teremeinek felkészítése leginkább az asztalosmunkát igényli, azon felelősség, mellyel e tárgyban az országnak tartozom, érzetében, nehogy a cél elérését elősegíthető s biztosítható bármely módot s utat elmulasszak, ezen Tanácsot felszólítani kívántam aziránt, hogy maga részéről minden kitelhetőt azonnal és erélyesen kövessen el, miáltal az asztalossegédek túlzott igényeik és munkávali felhagyásuk elháríttat-

ván, a rend és csend helyreálljon, leginkább pedig ne engedje, hogy miután némely úgynevezett kontárok az említett terekhez tartozó felette sürgős munkának folytatását elvállalták, a nyugtalankodó legények által abban akadályoztassanak. Eljárása sikeréről tudósítását mielőbb elvárandom.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚNIUS 7.

Pozsony, június 7-én. [...] Bezerédj Pista nálam. Aggodalom fogja el. A parasztok még Tolnában is azt mondják: az urak megcsaltak... elkergették a királyt etc., mi pedig a királylyal etc.

Este 6 órakor miniszteri konferencia István főhercegnél. Kossuth... szép csendben mindenre ráveszi. Jöjjön ide a császár vagy adjon teljhatalmat. Deák hevesen összetűz Kossuth-tal. – Kérem, hogy a centrumnak nagyobb figyelmet szenteljenek... Szemere és Kossuth: itt nincs mitől félni.

Kossuth ad nekem ötvenezret – építkeznek.

Sajkások lázonganak!? Karlócán minden forrong!

Deák: „Mi mindig a Te politikádat követtük.” Kossuth: „Későn!” ...

MINISZTERI ÁTIRAT KOSSUTH LAJOSNAK

PEST, 1848. JÚNIUS 8.

Kossuth Lajos pénzügyminiszter úrnak

Tegnap minisztertanácsunkban késznek nyilatkozott Ön, hogy tekintve a Budapesten legújabbul megszaporodott munkátlan kézművessegédek iránti gondoskodás szükségét, ezek foglalkodtatása végett középítkezésekre a kincstárból ötvenezer pengő forintot állítand rendelkezésemre.

Ez összeg fő rendeltetése mindenestre a jelenleg dolog nélkül levő kezeknek keresetmódot nyújtani s ekképp a kézműves-

segédek közt különben könnyen történhető békétlenség megelőzése által a közrend és -csend fenntartásához járulni. Kíváncsinos mindazáltal, hogy a fő cél elérése mellett az ajánlott pénz-erővel egyúttal valóságos közhasznú munkák kiállítása eszközöltessék.

Addig is azonban, míg e munkák s középítkezések minőségére nézve a legcélszerűbb megállapodás történhetnék: magam miheztarthatása végett *kérem* Önt, szíveskedjék tudtomra adni, a fentebbi pénzügyi tüzét egészen-e vagy mily részlegek- s időszakokban leend fizethető a kincstárból.

Pesten, június 8. 1848

MINISZTERELNÖK-HELYETTESI
ÁTIRATOK
BATTHYÁNY LAJOSNAK
BUDAPEST, 1848. JÚNIUS 8.

1

Az erdélyi nagyfejedelemség Karainak és Rendeinek ide zárt, a főherceg nádor királyi helytartó úr által velem közlött felterjesztését, melynél fogva az országgyűlési követeknek a legközelebbi nemzeti gyűlésre népképviseleti alapon leendő választásáról és a nemzeti fegyveres erőről alkotott és szentesítés végett öfelségéhez felküldött törvényjavaslatokat megküldvén, azoknak lehető legnagyobb sietséggeli kir. megerősíttetését eszközölni kéri, gróf Miniszterelnök Úrnak azon kéréssel van szerencsém ezennel átküldeni, hogy a kívánt megerősítést öfelségénél mielőbb kieszaközlöni szíveskedjék.

Pest, június 8-n 848

2

Fenséges főherceg István nádor királyi helytartónak általam ellenjegyzett felírását, mellyel felséges urunk királyunk hű magyarjai közé jövetelének kegyelmes siettetése, egyszersmind az ugyanott említett legfelsőbb kéziratok kegyelmes kiadása iránt

alázatosan megkéretik, avégre van szerencsém Miniszterelnök Úrnak ezennel átküldeni: miszerint eme felírást öfelségének benyújtani s az abban foglalt kérelmeknek minél előbb sikert szerezni szíveskedjék.

Kelt Budapesten, 1848. évi június 8-án

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚNIUS 8-13.

Pest, június 8-án [...] Ebéd után nagy tolongás a hídnál. [...] A munkások gyújtogatással fenyegetőznek.

Június 9-én. Az éjjel staféta – Titel etc. lázadásban. – Masjon, Fehr, Adam Clark – elcsüggedve. A legrosszabbat lehet sejteni. – Minisztertanácson Deáknál Budán. – Előbb Perczel nálam. Megint előhozom: a centrum etc.! Szemere: Még nem történt semmi (!?). [...] István főherceghez. – Jelentik a sajkások lázadását. – Én a békítés mellett vagyok. Kossuth „ezt nem szeretném a nemzet előtt evincálni” etc.! A bölcsesség hazaárulásnak, az óvatosság félelemnek tartatik. – Nincsen semmi reményem. Josipović ellen foglaltam állást, de csak engedelmeskedtem – István főherceg – különvélemény a jegyzőkönyvbe. [...]

Június 10-én. [...] Staféta Zentárúl éjjel etc. Rettegés a sajkások miatt. – Micsoda álmok! Szegedet a behívott katonák veszélyeztetik – Pesten fog minden összefolyni – és itt lesz Mohács 2-ik felvonása. Szlávok ifjúságuk virágjában!

Otthon dolgozom! Minden elsötétül! Kézművesek egyelőre lecsendesítve. Szalay, a főkolompos – becsukva! Spannoghe tábornok látogatása. [...] „Radetzky bizonyos abban, hogy győzni fog” [!?] [...]

Eötvös Pepi ebédel nálam. – Előbb Kossuth Csányval! Ez utóbbi egészen meg van félemlítve... a pacifikálás híve... „Most értem a mohácsi veszélyt etc.” Kossuth ugyancsak harcias kedvében. Rendel 1000 kaszát és 600 régi flintát megjavíttat! – Nevetséges finálé lesz, ahogy majd felfaljuk egymást. Pompás vég! Ahogy a patkányokat egy bulldog etc.

Staféta Óbecsérül... Sajkások lázadása teljes! Tudtuk már. –
 Šaguna volt nálam.

Csányval Fehrhez, megnézzük a gépgyárat! Csány: „Én minden áron pacifikálok, csak Fiume legyen a mienk! Télig kigyőzőm... de ha hideg lesz... akkor végem!” [...]

Június 11-én. [...] Staféta. Csernovits... 16 ezer ember a római sáncokon... a császárhoz hívek... a (gyűlölt) magyar minisztériumot azonban nem ismerik el! Ha Jellačić etc. akarja... elfoglalhatja Budát és Pestet. Lefoglalnak 4-5 gőzhajót s megjelennek Buda és Pest közt 10 000 emberrel, s képzeljétek el a többit. – Katonai kormányzat! – El sem olvasom a sürgönyt. Minek? Nemsokára ránk dül a ház!... [...]

Deák óhajára konferenciát hívok össze hozzám. Kossuth nem jön. Így hát mi megyünk el hozzá. Közben 2 ijedt ember, kik fegyvert kérnek etc. Megtanácskozzuk, mi történjék. „El kell küldeni minden katonaságot, forradalmi állapotot előidézni. – A nemzet gyáva etc.” Úgy beszél, mint Faust az utolsó felvonásban... Én vagyok az egyetlen, aki azt mondja, hogy a centrumot nem szabad degarnírozni etc. etc. Egyszer csak minden nélkül odaszaladnak hozzánk az emberek: „el van veszve minden, az olaszok lőttek...” Kossuth holtra sápad...; még harsonázik eleget!... Deák azonban azt mondja csendben: „most el vagyunk veszve!” Mészárossal Pestre hajtatok. Mindenki meg van rémülve. – Teljes zűrzavar! Lóra ülök. Az önkéntesek körülfognak, s azt akarják, hogy én... ki nek semmi sincsen a kezében – a bezárt kaszárnya ellen vezesse őket! – Bebizonyítom, hogy ez ostobaság. Hiába! Hogy ne okozzak zavart... visszavonulok és írok a főhercegnek – küldjön megbízható (?) csapatokat! – Sz[échényi] Dénest állítólag lelőtték. – Mészárost úgyszintén etc.

Keserves estém volt. A lovaglástúl magas láz... Végre bevonulnak a Turszkyak, s pillanatnyilag megnyugvás.

Június 12-én. Görcsösen alszom 3 órát. Már is értem küldet Mészáros, segítsek neki, és reggel 5 órakor összehívom a minisztertanácsot... Meglepetésemre eljön Kossuth is.

Elmegyünk a kaszárnyába – elhozom a főherceget. – Leteszik a fegyvereiket – Komáromba küldjük őket. – Mindenki

elégedett, csak a magyar telivérek nem. Egészen ki vagyok merülve. [...]

Deákkal Kossuthhoz. Emez: „most végünk van” etc. Csak *most* vette észre! Én már régen! István főherceghez. Deák is illúziókat táplál nyugalunkunk felől. – Parázson ülök. Az olaszok puskáit elszedi a mozgó nemzetőrség. Akkor hát van 2 ezer felfegyverzett rablónk 17 000 iparúzóval! [...]

Stafétát küldök E[sterházy] Pálnak Innsbruckba Kossuthnak egy vezércikkével – hogy „jöjjön a császár!” A minisztérium nevében.

Károlyi Caroline-nál a kertben. Nagy csend és nyugalom. Ezért rémlik számomra oly fenyegetőnek valamely közelgő robbanás.

Június 13-án. Vég nélküli szemrehányásokat teszek magamnak, amiért 1825-ben felleptem az országgyűlésen. – Én vagyok az oka, hogy Kossuth és B[atthyány] így feltörhetett. – Isten bocsásson meg nekem! Én nemesen gondoltam el és békésnek képzeltem!

Csernovits Újvidékről jövet feltartóztatott minden gőzhajót... Háború!... Zichy Laci: „az önkéntesek erővel elvették az olasz fegyvereket... most aztán rablóink vannak a városban.”

Legfeljebb 8 napot adok, addigra vakító lángokban állunk. [...]

2 órakor konferencia a főhercegnél. Jelen van Csernovits is. [...] Kossuth mint mániákus. Valósággal szomjúhozik a vérre. Én vagyok legújabb áldozata; mert be kell látnia, hogy *igazam* volt.

A főherceg Innsbruckból: „A király úton van (!?) Grazon át (!?), a bán dezavualva etc.!” [...] ^{3/46}-ig frázisok etc. etc. húzzák ily hosszúra. Deák reszketni látszott. Mindenki fél a mozgó nemzetőrségtől! „Lajos (elefántként) bundában.” – Csak el, csak el, ordítják mind.

MINISZTERI ÁTIRAT KLAUZÁL GÁBORNAK

PEST, 1848. JÚNIUS 13.

Június 13. 1848, Pest

Éppen most jelentetik nékem a gép- és most fegyvergyár részéről, hogy még maiglan sem adatott ki a mintafegyver, s hogy ekképp sem a puskaágy, sem kivált a lakatok dolgában nem lehetni kellő előkészületeket, mi utolsó különösen sürgető volna, minthogy nagy része Bécsben készül, onnan pedig mai levelek szerint azon figyelmeztetést vette a gyár igazgatósága, hogy azok készítése többé el nem fogadtatik, ha megrendeltetésük hovahamarabb nem történik.

Méltóztassék ehhez képest Miniszter Úr annak idején, ha a gépgyár szorosan nem teljesítné kötelezettségét, a hibát azokra hárítani, kik a minta kiadásával meg nem szűnő kérés és felhívás dacára annyira késtek.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚNIUS 14–16.

Pest, június 14-én. [...] Éjjel felnyílik lelki szemem! „Lehetetlen, hogy jól végződjék!” [...]

A mi helyzetünk olyan, mint egy zsúpfedeles falué, ahol itt is, ott is tűz üt ki, s azt addig oltják-oltogatják... mígnem egyszer csak úgy fellángol, hogy az ember ottég vagy távozni kénytelenítettik!

Tegnap Crescence-szal. „El kellene menned a gyermekekkel”... Ő egészen megindulva: „Ne küldj el – veled élni és meghalni!” – Mélyen meg voltam indulva!

1 órakor B[atthyány] Lajos jön – gőzhajón. [...] Konferencia a főhercegnél. B[atthyány] Lajos seregnyi hírt és kéziratot hozott. Prágában teljes a forrongás. Majd kiderül, jó-e ez? Kosuth teljességgel Robespierre-ként viselkedik. A gazfickó Markhard vádjára – számoltatni akarja Piret-t. Én csitítani aka-

rom. Deák eléggé *tökfejű*, hogy cserbenhagyjon, és csak hergeli Kossuthot. [...]

Csernovits azt a hírt hozza, hogy Hrabovszky megtámadta és felgyújtotta Karlócát... Ez az okos, számító ember! Isten csudája, ha ez jó következtetésekkel járna. Piret ezáltal lélegzethez jut.

Kossuth, *úgy látszik*, (zavarában) ha nem sikerül valami a horvátok ellen, minden bűnösséget *reánk*, miniszterekre és kiváltképp énreám akar hárítani. *Úgy látszik*, mindent *ad absurdum* hajszol... hogy az országgyűlés előtt lemondhasson. – *Úgy látszik*, titkos egyetértésben van a *Marczius 15-diké*-vel, a 14-i esti szám alapján ítélve; sőt úgy látszik, mintha még a bécsi és a cseh szálakat is a kezében tartaná. – Ő bizonyosan le fog fejeztetni engem. Nem is kívánok jobbat. [...]

Június 15-én. Ó, Istenem, mennyivel könnyebb – mióta nem vagyok miniszterelnök! – *Saját* hitéért véreznie, sőt meghalnia az embernek, hagyján – de... meggyőződése ellenére? mint nekem Kossuth nézeteiért? melyeket szüntelen kárhoztattam. – Nem! [...]

Június 16-án. [...] Csernovits tegnap este 7-kor el. [...]

Z[ichy] Feri: „A pozsonyi takarékpénztár megbukik.”

Minisztertanács 1-kor Batthyánynál. – Kossuth: „csak el az önkéntesekkel, mert...” Később: „én el nem fogadom a bécsi 15 milliót.”

Wesselényi és Bethlen János azt írja: „el van veszve Erdély, ha nem fogtok küldeni pénzt, fegyvert és királyi biztost – ez pedig *csak* Széchenyi.” Délután ezt újra előveszik. Én *nem* megyek – kényszeríteni fognak?

A[dam] Clark Bécsbe megy, mert a nagy csörlő eltörött!! Megrémulök ettől. – A híd nem fog felépülni. [...]

Minisztertanács Batthyánynál. *Unszolnak*, hogy menjek Erdélybe – de nem nagyon. – Elhárítom. Ingadoznak, hogy Mailáth Antalt, Vay Miklóst, Keglevich Gábort – vagy hogy meghagyják Perényit. – A vége előtt elmegyek: haza – aludni.

MINISZTERI ÁTIRAT
KOSSUTH LAJOSNAK
BUDAPEST, 1848. JÚNIUS 18.

A közmunka- s közlekedésügyi miniszter Kossuth Lajos pénzügyi miniszter úrhoz

Igen sajnálom, hogy Önnek f. hó 17-ikén 953/P. M. jegy alatt kelt hivatalos felszólítására még most sem vagyok képes a kidolgozott *budget* dolgát illetőleg tárcámra nézve kimerítő s részletes kimutatást adni be.

Miután azonban sürget az idő, némi általánosságban, im, ezeket van szerencsém előterjeszteni:

A közmunkák és közlekedések tárcáját tekintve, én azt hiszem, pénzügyileg négy külön ág az, mely számba veendő.

1-ször. Az állandó személyzet és szükséges mérnöki gépek, műszerek.

Ide tartoznak a rendes fizetvények, de továbbá a napdíjasok fizetései, valamint a kiküldetési költségek is, melyek több-kevesebb munkával változnak, úgyhogy szoros számot e részben most még kitenni lehetetlen; lehetetlen pedig legfőképp még azért is, mert csak ezentúl, az új szerkezet forgása közt fog bebizonyodni, mily számú és mily fizetésű személyzet lesz szükséges, ha anyagi kifejlése a honnak szoros láncolatban egy központból veendi lendületét, irányát s az ellenörködést.

2-szor. Segélyadás az ország külön részeiben rögtön előforduló eseteket tekintve.

Addig is, míg gyakorlatilag rendszeresítve lesznek azon munkatételek, melyek egyes községek, a municipiumok és az ország által lesznek végbeviendők, igen sokszor meg fog történni, hogy a vidékeken, úgy, mint eddigelé, tüsténti pénzsegélyre lesz szükség, mint például elszakadt hidak pillanati kijavítására sat.

3-szor. Vasutak és vízszabályozások.

Mennyire szükség, hogy Budapestről több vasúti sugár induljon ki, hahogy kül-berohanástúl meg akarjuk óvni a hazát, nem szorul bém bizonyításra.

Honunk róna nyílt léte minden ellentállást vagy lehetetlenné, vagy legalább mindenestre igen nehezzé tesz. Ezen egye-

dül vasúti sugárok segíthetnek, mert csak ezek által vethetni rövid idő alatt az ország egy részéről a másikra tetemesb erőt.

4-szer. Budapestnek biztosabbá, lakhatóbbá, kellemesbbé tétele.

Ha valóban hazát akarunk alkotni, mindenekelőtt szükséges, hogy Budapest mint a haza szíve iránt legnagyobb gondunk legyen.

Ha Budapesten uralkodik valódi rend, százszorta könnyebb a hon legtávolabbi vidékein is rendet tartani fenn, mi fő feltétel nemcsak kifejlésünknek, de még fennmaradásunknak is.

Budapestre napról napra több ember fog összetódulni, s e képp szükség már most oly javításokat tenni e két város határába, melyek nélkül sem igazi rendőrzetet, sem azon lakhatási kellemeket nem fejthetni ki, melyek fővárosnak elkerülhetlen kellékei, és melyeket Budapest rendes lakosa nem viselhet saját ügyis eléggé igénybe vett erejével, mint amilyen például: a két város körül húzandó, rendőri tekintetben oly szükséges körvonallal, a Duna-partoknak vízáradás elleni megóvása, Buda várába felette szükséges új kocsieljárás sat., mik a közmunka miniszteriuma alá helyezendők, és azon viszony, melynek e miniszterium és Budapest városainak helyhatóságai közt léteznie kell, törvény által elhatározandó.

Ezeket előrebocsátva, ide mellékelem a tárca költségeinek kimutatását egy évre, mely 12791150 frt-ra rúgó összeget állít elő.

Megjegyzendőnek vélem itt, mikép a 12791150 frt legnagyobb részben, és pedig 12000000 p[en]gő for. egyenesen produktív kiadás, mely tulajdonképp tehernek éppen nem tekinthető.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚNIUS 18–29.

Pest, június 18-án. [...] 1 órakor konferencia a főhercegnél.

Én menjek a főherceggel Innsbruckba! – Mindent elkövetek, hogy felmentessem magam. Nem megy. Elkecserevedve miatta... Deák sem nemes lélek. [...] 9 órakor ismét konferencia a főher-

cegnél. – Amíg Kossuth a minisztériumban van, lehetetlen bármilyen kiegyenlítés a horvátokkal. [...]

Június 23-án. Reggel 11 órakor megérkeztünk Innsbruckba. Lánchíd, körülbelül 44 ölnyi hosszú. Ügetésben haladunk át rajta... Egyáltalán nem inog.

Esterházy herceg nagyon lesújtva – és egy kelés. – Halk szemrehányásokat tesz nekem – „Igen, követtem a tanácsot...!” Fájt nekem. – Senkinek sem adhatok más tanácsot, mint hogy *most* a helyén álljon! És hol, hol másutt van Esterházy hercege, ha nem a minisztériumban!

Audienciát kérünk és kapunk a császárnénál, Zsófia főhercegnénél és Ferenc Károly főhercegnél. Én és Eötvös. Eget-földet megmozgatunk, hogy rábírkuk a császárt, jöjjön Budára. – Şaguna nálam, én önála. Ő: Erdélyben nincs senki, aki oly népszerű volna, mint én... jöjjen hát! – Én: Nos igen, ha megyek, Önnek kell a vezetőmnek lennie etc. – Megyemnél.

Június 24-én. Rossz, nyirkos szoba... felkeresem Ponsonby lordot. [...] Windisch-Grätz hercegnét agyonlőtték – Vinzenz Auersperg herceg menekülve érkezett ide – *most* egy fokkal megint feljebb vagyunk! Konferencia Ferenc Károly főhercegnél. [...]

Június 25-én. [...] Szemrehányásokkal illetem magam! Földi és örök életemet eljátszottam! Hamari iszonyú finálét sejtek.

Eötvös: „Szerencsés vagy: ha ez az egész jól végződik Magyarországra nézve... akkor az a te érdemed... akkor azt a te javadra fogják írni, mert te *kezdted el* – ha rosszul üt ki – akkor Kossuthra hárul!”

Gyakorta gondolom magamban, hogy *én* vagyok az oka ennek az egész zűrzavarnak; ilyenkor aztán fel kell nevetnem e hiúságon.

Magyarország az egyetlen nép s én az egyetlen ember, ki tetsileg és lelkileg tönkre fog menni! Ilyen álmok szorongatnak.

Eötvössel és Esterházyval a császárhoz. Mindent megpróbálunk. – Akar jönni, de később (!?). Fog ez menni? – Soha többé! Mert amit pillanatnyilag elhárít az ember etc.

Jegyzőkönyv-aláírás Ferenc Károly főhercegnél. [...] – Az udvarnál eszünk. – Zsófia főhercegnével nyíltan, köntörfalazás nélkül beszélnek! [...]

Whistezem István főherceggel és Pál herceggel. Ez utóbbi nem akar az országgyűlésre jönni – nem nyilatkozott erről – de meg akar békülni a horvátokkal. Szaván kell fogni. Ha B[atthyány] Lajos és Kossuth belemegy, hajlandó vagyok Erdélybe menni, de csak Şagunával! Este 10 órakor el...

Június 29-én. A Ferenc Károlyon Pestre. [...]

Elmegyek még minisztertanácsba Batthyányhoz. Izgalom: Kossuth lemondott. – Deák azt állítja, Kossuth álnok.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

PEST, 1848. JÚNIUS 30.

Június 30. 848. Pest

Barátom,

sietve írok néhány sort, mert alig van néhány pillanatom is szabad rendelkezésre.

Tegnap este a herceg nádorral ismét megérkeztem Innsbruckból. A fejedelem *most* nem jöhet ide; tán később. Addig is István hg. van kinevezve teljes hatalmú képviselőnek.

Önnek 27-iki sorait... és a követmegválasztási jegyzőkönyvet itt találtam. Igen örvendek, s köszönöm Önnek! Kolozsvár is megválasztott, és felkérésemre küldöttséget küldött... de én onnan semmiesetre nem megyek vala, midőn sopronyi kiküldetésemnek örülök.

Robinson meghozta a két újonnan vásárlott paripát. 2500 pengő forint az áruk. Erre a sommára Robinsonnak adtam egy levelet Schuller-házhoz. Robinson Bécsbe megy és kifizeti. Ha Schullerék nem fizetnék ki (nem tudom, van-e pénz náluk), másképp kell kiegyenlíteni a dolgot. – Kérem, írjon.

Itt meglehetősen megyen minden. Nemsokára *tán* fogok valami kedvezőt írhatni, a sopronyi társulat által kívánt 700 000 pengő tekintetében.

Csak a horvát baj ne volna nyakunkon; de tán ebből is kisegít a jó Isten.

Tartsa Önöket a Mindenható

Széchenyi

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚLIUS 2-4.

Pest, július 2-án. Konferencia a főhercegnél. A bécsi minisztérium azt írja nekünk: még a semlegességet (?) sem hajlandóak figyelemre méltatni, ha nem békülünk meg Horvátországgal, mert Itália elvész. Hát a sors könyvében az van megírva, hogy Jellačić mint győztes fog fellépni? Diplomatikusan válasz adatik majd erre! Végre majd egyesül minden katona ellenünk – magyarok ellen!

Sok eső. Tönkreteszi a termést. [...]

200 000 főnyi újonc – 40 000 000 adó. Az orvosság rosszabb a betegségnél. A nép is *miellenünk* fog fordulni! [...]

Július 3-án. [...] Sebő: „Kiverjük az illíreket! Stratimirović etc. földet ígértek és nem tudnak adni... most ellenük” etc.

Z[ichy] Henrik, Hunyady Ferenc: „A parasztok nyugalmat akarnak, nem pedig háborút és kiadásokat!”

Kossuth lapjának 2. száma mily álnok!

Hát nem akad egyetlen erőteljes hang sem, amely a paraszt és az ország érdekében azt mondja: Ne legyen háború! [...]

Július 4-én. [...] Kezdem megelégni a magam területét. Erélylyel a béke mellett kell sikraszállnom – s elhagynom a minisztériumot. – Ez az *én* kötelességem, még ha áldozatul esném is. – Még akkor is jobb helyzet. Nép és polgárok a béke mellett, csak a Pillwax etc. Kör ellene. [...]

Első ülés mindkét teremben. Palóczy és Sztojka az elnökök. *Meglehető*s tisztesség és rend. – Kossuthot óriási tapssal fogadták. – Deákot úgy-ahogy, engem egyáltalán nem. B[atthyány] Lajos sehol sem jelent meg.

Miniszteri konferencia a főhercegnél. Kossuth a lapjában mindennek elébe vág. Nem tudom magam kiszakítani etc. Mindnyájunkat a hálójában tart... mint egy pók. Mindent kátyúba jutni látok. – Egyszer csak B[atthyány] Lajos: „Ígérjünk katonákat Itáliába, ha bennünket a horvátokkal egy kalap alatt” etc. Valamennyiünkben reménysugár kél!... Kossuth beleegyezik... Előbb azonban puhatolóznia kell! Miért nem a mi-

nisztériumot kötni hozzá. Konferencia e célból 7-kor nála. Hosszasan beszél, ügyesen... Besze etc. azonban a legotrombábban ellentmond neki! – Túlon túl sok a szakács. Mindnyájan szakértők akarnak lenni.

Most már mindent veszni látok! Bécs szövetkezni fog ellenünk Zágrábbal, és felfalnak bennünket – hacsak *NB.* a szerbek nem jönnek már előbb Pestre a mi gőzhajóinkkal.

KÉT BESZÉDVÁZLAT AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK ELŐZETES ÉRTEKEZLETÉRE

1848. JÚLIUS 4.

1

Hattyúdal 848

Én egészen más politikát követtem, mint Kos[suth] – fellépése óta ellene. Tudtam, K[ossuth] mindent-felbomlasztó! – És most mégis egy bárkában! – Ezt sok ember fel nem éri ésszel.

A menekvés most? 1° Életünkkel és vérünkkel a dinasztia mellé! Tehát semmi frankfurti és franciaországi kísérletet. 2° Megbékélést mindenfelé – kivált a horvátokkal, akik szintén a dinasztia oldalán. 3° Egyesülten és erélyesen fellépni a lázítók ellen!

Szerep-összekeverés! Nemzetet mindenáron felemelni!

A nyelvi diktatúra hozott ránk annyi ellehséget. Most magy[ar] katonaság... Reánk omlik a boltozat!

Mi valamennyien meg akarjuk menteni az országot etc. Az út és mód! – Figyelembe venni a legközelebbi veszélyt. –

Gyáván megadni magunkat vagy harcolni. Oly sok van ezek közt!

2

Július 4-iki konferenciára

Én eddigelé nem sokat beszéltem, a minisztérium végzésének *bona fide* eleget tettem – ámbátor politikáját általánosságban részint nem osztottam, részint nem értem fel ésszel. – Mint becsületes ember a minisztérium hitelét mégis fenntartani törekedtem.

Most ugyancsak nagy aggályaim vannak... könnyítenem kell magamon. Az én meggyőződéseem szerint: a háború bizonyos halál – a béke a legszebb kifejlés valószínűsége.

Így *mindenáron* békét szeretnék. *1-ször* már csak azért is, mert a háborút a halállal tartom egyenlőnek, s *2-szor* szeretném elkerülni a vérontást.

Mik a háború esélyei? Nincs pénz, nincsenek fegyverek, a fekvés nem jó, ugyanis nyitott – ellenségektől övezett; s ez önmagában még a legkevesebb. Gyengeségünk fő oka az, hogy a föld népe nem akar háborút!

Ők örülnek a jótéteményeknek... de csak *gyanakodva*. Ha most katonának kell menniök s oly sokat fizetniök – akkor ellenünk fordulnak.

Ha nem jövünk rendbe a horvátokkal, akkor az egész *slava* ellenünk fordul. Ha *győzünk?* akkor jönnek az oroszok – de csak utóbb, mert hagyják, hogy a rácok és a szlovákok faljanak fel bennünket.

Mindenáron. Mi némieket kicsikartunk, ha Isten képébe hazudni nem akarunk. Horvátok *de jure alattunk* – a felébredt nemzetiség geniusa szerint pedig nekik igazságuk van.

Igazi népképviselő, ha becsületes ember – békeség mellett lesz. – Ki akar háborút! A Pillwax és forradalmi csarnok – *Mar[czius] 15 & Co.* Ez vezesse a miniszteriumot!

Azt hiszem, kötelesség;... nagy konferenciát tartani és a miniszt[érium]nak minden esélyt *nyíltan kimondania*.

És én – becsületesen megvallva – ha csak alkalmat nyerek, melyet keresek – kilépek a miniszteriumból. – Én

nem osztottam Kos[suth] és B[atthyány] politikáját – mert kockajátéknak tartottam; én pedig kockát... nem etc. Ámde jól dült a kocka – én áldottam az isteneket. A miniszteriumot nem kerestem. 40 évi fáradalmas élet után visszavonulni volt szándokom. – Batthy[ány] szólított fel... monda, *hogy szükséges*. Én nem haboztam... remélvén, hogy ennyi nyereségek után nem fog a követendő politika többé sorsjáték lenni... de higgadt kalkulus.

Ez azonban nem így lőn... Én tisztán látom vagy látni gondolom, hogy homlokegyenest indulunk vesztünknek. Ily meggyőződés közt – közlegény sorban állni és lelkesen bukni véremmel, erre elég elszántsággal bírok, de ily meggyőzéssel a vezetők közt állni, nevemet odaírni, mit nem tudok helyben hagyni... ezellen emberi méltóságom, férfiúi lovagi öntudatom visszaborzad.

Testvériség mindig ezt! etc. *Quod uni justum, alteri aequum*. – Azt hallottam: meg kell mentenünk a hazát. *Mindenki*, de mi módon? – Pl. gőzhajók ellenünk – szén etc.

Én konföderációban látom létünket.

Orosz semmi által nem gyengül, mint szabad, alkotmányos szlávtság által! Tehát hamarost.

Én nemzetiség ellen harcot nem szeretek vívni.

Egy nemzetséggel több, mely csinosodásnak indul – szerencse az egész emberiségre nézve.

Kos[suth], ha horvát volna, valjon mily szerepet játszana? Annyi kifejtetési erővel... oly alappal, oly gyönyörű fekvésben... submittálna-e annyira a magyaroknak, mint Kos[suth] most akarja?

Ha nem bírjuk megtartani fajtánkat etc., ám legalább ne legyünk okai a legborzasztóbb vérontásnak.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚLIUS 5.

Pest, július 5-én. Ó – mondom magamban gyakorta –, micso-da ostoba tréfa volt, hogy hagytam magam Kossuth mellé befogni? ... Ha most szabad volnék! Nem sokat tudtam aludni. A magyar élet összes elemeinek legteljesebb felbomlása világosan kirajzolódik előttem.

Filozófia, a vallásban való megnyugvás! Íme... ez a két horgony. [...]

István főherceg ma megnyitja az országgyűlést. Eötvössel a *Veni Sanctén*. Rajtunk kívül az országgyűlés egyetlen tagja sem. Hozhat-e ez áldást?

A főherceghez. Konferencia nála... Kossuth, a miniszter! semmit sem akar a trónbeszédben Itáliáról... B[atthyány] Lajos nagyon okosan úgy irányítja a dolgot, hogy ő Bécsbe mehetne tárgyalni, miszerint Itáliába is küldenénk csapatokat, ha a horvátokkal és a szerbekkel rendben leszünk. – Állását ettől a feltételtől tenné függővé. Mindnyájan... még Kossuth is – habár azt hiszem, ez utóbbi álnokul!...

A követi terembe Mészárossal. Eötvös becsapott – és egyedül ment. – Jól és rendesen folyt le az egész. *Első országgyűlés!* Nem az utolsó is egyben? Teli vagyok a legszomorúbb sejtelmekkel! Visszakísértem a főherceget... azután Pestre hoztam Kossuthot.

István főherceg B[atthyány] Lajost és Kossuthot dicsérte a teremért. – Előbb az öreg Kehrér: Hát igen, amit ez a Hild etc.! – Engem sehol sem emlitenek, ahol dicséret szól.

Délután egy sereg képviselő az Ullmann-féle teremben. Hívjuk Kossuthot... dolga van. Bábeli torony! Zákó: „Ha nem verik meg most a rácokat, becsületszavamat adom, 8 nap alatt itt lesznek.” – Egészen beleborzongtam. Később megembereltem magam: „Barikádokat fogunk emelni és védekezünk.”

Wenkheim Bélával a Városligetbe. Mindent veszve lát. Már is mindenki lógatja a fejét! mintegy a közeli megsemmisülés előérzetében.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

PEST, 1848. JÚLIUS 6.

Pest, július 6. 848

Barátom,

Robinson szerencsésen megérkezett, és átadta Önnek július 3-iki sorait.

Robinson oly rossz két dögöt hozott Bécsből, hogy azokat általa Gardner bécsi lókereskedőnek visszaadatom!!! Robinson nagyon számár módra viselkedett!

Az országgyűlése, hála az ég, tegnap legnagyobb csend- és rendben megnyitott! Adja Isten legjobb áldását!

Robinsonnak jól meghagytam: gazdálkodjon – és fel is írtam, mely lovak mindenáron eladandók és melyek további rendele-
tig megtartandók. – Kérem, nézzen egy kissé utána!

A sopronyi vasút most egy kissé háttérbe van szorítva, a horvát és rác mozgalmak végett. – Csak akkor, ha ezek némi rendes vágásba jönnek, lehet szó *vasutakról*! Ez maradjon köztünk. Nehány nap után fogok talán bizonyosabbat és kedvezőbbet mondhatni.

Feleségem még éppen nincs jól... és nagyon félek, hogy még sokáig fog szenvedni.

Többi közt van-e Cenken etc. fegyver? Tán jó volna, ha Ön vagy 60 darabot – de igazi katonafegyvert szuronnyal kapselra etc. etc. – szerezne Bécsből vagy Újhelyből. Innen most nem küldhetek. Én saját lakomban és a híd-udvarban vagy 100 darab puskát tartok patrontáskával, patronnal etc. etc. Ily nagy városban, mint Pest, könnyen történhetik egy kis *krawall*, melyet könnyebb kiállhatni fegyverrel. Darabja mindenestül itt 15 pengőbe került.

Ha kiesném a miniszteriumból – mi lehetséges –, Cenkre megyek, hol jó volna biztos emberek között vagy 60 puskát szétosztani.

Isten áldja

Széchenyi

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚLIUS 6–16.

Pest, július 6-án. Crescence félrebeszél. Azt hiszem, ez már a vége! Ó, Istenem, alig tudom elviselni! Omoljon rám most már az ég. Jóformán semmi erőm az élethez! – Ó, Istenem, micsoda szemrehányásokkal illetem magam, amiért felébresztettem Magyarországot! Most németek volnánk. De jobb volna-e az? Uram, legyen meg az akaratod. [...]

Szilárd meggyőződése, hogy a rácok kitörik a nyakunkat!

Ebéd B[atthyány] Lajosnál. Nagyon unalmas. Mindenki sejtí – itt a vég! [...]

Július 8-án. Egészen demoralizálva érzem magam. Crescence mintha halotti álmát aludná. Be szerencsés!

Konferencia Kossuthnál. Ő, igen, ő a mi szerencsétlenségünk! Tomsich jön Temesvárról... mert ott sem biztonságos a helyzet. „Nemsokára a szerbek lesznek ott az urak. A lengyelekre nem lehet számítani!” [...]

Crescence sokkal jobban van. [...] Bravó!

Konferencia az Ullmann-teremben! Kossuth is eljön. Beöthy teljességgel a megbékélés melltt. [...]

Július 10-én. [...] Reggel 10 órakor ülés. [...] Madarász és társai igen nagy kisebbségben. – Az egész derűsen fest. [...]

Délután Madarász József arra vetemedik pimaszságában... elébb már Laci is, kit Eötvös zabolázott meg, hogy durván kirohan a minisztérium ellen. Pázmándy Kossuthért küldet. Deák felírja Madarász szavait. – Kossuth egész bágyadtan jelenik meg, a szónoki emelvényre lép... és ekkor bibliai jelenet következik: a minisztérium teljes győzelme! [...]

Július 11-én. Kossuth megteszi indítványát a 200 000 katonára és a 42 000 000 adóra. Elszólja magát és kétszáz (ezer helyett) millió katonát mond. [...]

Miniszteri konferencia Kossuthnál. – Szerbek Orsován, Moldován etc. Egészen dühbe gurulok arra a gondolatra, hogy rácok etc. faljanak fel bennünket. – Mészáros: „Pestre a Dunán nem jöhetnek, nem szerbek, de egy kacsa sem, azért jótállok! Pétervár, Temesvár erősen állanak!” B[at-

thyány] Lajos azt akarja, hogy Itália belekerüljön a feliratba. – Kossuth álnok. – Lajos tombolva távozik és vissza akarja adni tárcáját... etc.

Július 12-én. [...] Nyéki parasztjaim és választóim nálam. Nem akarnak dézsmát fizetni az irtásföldek után! [...]

Országgyűlési bizottság a felirat dolgában. [...] Rottenbillerhez; lovardárúl, kikötőrül és a város körüli sáncrúl beszélek vele! – Visszamegyek a konferenciára. Deák úgy beszél, akár egy isten... Bizottság belátja helyzetünk veszélyességét. – Nyáry: hát mit kell tenni? etc. Azt hiszem, menni fog etc. Gorove, Zákó: „igen könnyen leverhetni a rációkat!” Kétfelm; hogy nincs rendes vezérük, ez valami. Minden *Bechtoldtúl* függ.

Murgunak a neve miatt Horia-Cloșca-szerepet kell játszania.

Şaguna is jó.

Jellačić? – Nem tudom.

Kossuth neve vértengerben tűnik fel előttem a megírandó történelemben!

Marksheider Balázs és A[dam] Clark ebédel nálam... alagút dolgában, mit szeretnék elkezdni! – Szabó Angliából. A németek etc. szélteben-hosszában: „Ezek a magyar gazfikók, és német tartományt fogunk csinálni belőlük!” – Előbb Zichy Feri és Tasner: Bécsben legközelebb egy párizsi kirobbanás – és aztán? aztán ez jön itt is! [...]

Július 13-án. Keserves éjszakám volt. Májam nagyon nyugtalankodik. Egy hang bennem: „A jelen forrongáshoz a legnagyobb résszel te járultál hozzá! minden csepp vér, mi itt kiömlik, terád hullik!” [...]

Miniszteri ülés Kossuthnál! válaszfelirat dolgában. Ó, Istenem, micsoda füllelt meleg! Micsoda ember! Kossuth – ... Kijelentjük: kilépünk a minisztériumból – B[atthyány] Lajos, Eötvös, Deák, Klauzál, én (Szemere nem)... Kossuth: „én miniszter nem maradok, ha Batthyány kilép.” [...]

Mindenfelül rossz hírek.

Július 15-én. [...] Megérkezett Z[ichy] Béla! – „Itália a miénk!” (?) és a magyarok nélkül, kiket mindenki gyűlöl!

Július 16-án. [...] Délután a miniszterelnökhöz. Hrabovszky arról számol be, hogy Rajačić Karlócán felcsatolt karddal ingerelte az embereket... a magyarok ellen... és várják Jellačićot. A miniszterelnök felette komor és zord! Most *komolyodik* a helyzet! Előbb Zichy H[enrik]: „A soproni parasztok nem mennek – a mosoniak azt mondják: aha, tudtuk, hogy csalás van a dologban! Katonák és pénz!” Festetics Dénes: „Csak kapjunk fegyvert etc., akkor majd etc.” – Hiszen a horvát nem bánt – majd csak az urakat ütjük agyon! etc.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

PEST, 1848. JÚLIUS 16.

Pest, július 16. 848.

Barátom,

Deáktól azt hallám: Zalában sok izgató és izgatott jár, ki azt tanítja, hogy az uraság földéhez kell nyúlni. Az elsők közül egy tüttösi jobbágyunk is tartozik, ki – mint Deák mondja – be van csípve Zalaegerszegen! Igaz ez?

Committenseim Nyékről itt voltak: Azt kívánták, hogy az orsz[ág]gyűlése vagy a minisztérium engedje meg termésük behordását az irtásföldről is, dézmálás előtt! – Én és később Deák bőven magyaráztuk nekik, hogy ez most nem lehetséges etc. etc. Úgy látszott, hogy ezzel nem valának megelégedve.

Robinson visszavitte Bécsbe a 2 általa választott haszontalan lovat. De egy szóval sem tudósított semmiről! – A fecsegésnek nem vagyok barátja, de oly hal-némaságú ember, mint Robinson, ki akkor sem tátja fel száját, mikor erre szükség van, szinte gyűlöletes. *Data occasione*, kérem, tudja meg tőle, áldozattal vagy áldozat nélkül menekültünk-e meg a két dögtől!

Hát a gypjával miképp vagyunk?

Isten áldja

Széchenyi Ist.

Itt meglehetősen vagyunk, csak azon rác és szerb és horvát dolgok volnának rendben, melyek annyira nehezítik kifejlésünket. De tán ebben is elősegít az egek Ura!

Mint fest hát a dolog a *sopr[oni] házzal*! Megvallom, igen szeretném, ha valami jó, alkalmas házunk volna Sopronban; ha meghalok vagy innen távozni kényteleníttetem, igen nagy belmegnyugvásomra esnék ez.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚLIUS 17–18.

Pest, július 17-én. [...] Minisztertanács Kossuthnál. Mindnyájukat legjobb kedvükben találom, mintha Isten tudja, mi volna! – *Én* éppen elég okot találok a búskomorságra. – Doblhoff Zsedényi által elküldi a *horvátok ultimátumát*, hogy ennek alapján tárgyaljon János főherceg Batthyányval etc. – Jót nevettek ezen a tárgyalási alapon, és B[atthyány] azt írja Bécsbe: eszébe sincsen menni, míg nem hívják!

B[atthyány] ördögi politikája: zavarba hozni őket, hogy – ha nem pengetnek békésebb húrokat, és háborúság támad köztünk – visszahívassanak a horvátok Itáliából vagy maguktól visszajöjjenek. Ez a politika zavarkeltésen, romboláson alapszik. Viszszaborzadok! B[atthyány] ezúttal elszámítja magát, mert ha nem kerül sor kiürítésre, felfalnak bennünket a szlávok.

Kossuth a *regalékat* etc. hozta szőnyegre. Elhatározott, hogy mindent felszámolnak, de kifosztás nélkül! [...]

Méhes dicsér *Hitel*-emért. „Ha ez nem íratik, mindez nem történik!” – Én – miközben ő átdöfi a lelkemet: „Tán jobb lett volna azt soha nem írni!” [...]

Kossuthhoz – staféta Csernovitstúl; Zákó megbízható magánértesülések szerint: „1500 magyarnak vágták le a fejét, a tolnai önkéntesek megfutamodtak; Kolowrat ezredes megtette a kötelességét... A római sáncokat nem lehet bevenni – mert bennük 40 erős ágyú” etc.

Július 18-án. Hajnali 2 órától fogva nem tudok aludni többé! – Ó, mily szemrehányásokkal illetem magam! – Nem magamat és az enyéimet féltsem; hanem a felelősség, hogy az egész országot, az egész monarchiát romlásba döntöttem! – Egyetlen fénypontot sem találok! [...]

Kossuthhoz. Nem rekriminál, hanem az utolsó országgyűlés óta... olajág! – Hatással vagyok reá. [...]

Délután 6. A 12-es számú lánc felfüggesztve. Én Majláth Gyurival. 8 óra előtt elpattan a dob egyik gyűrűje, és lezuhan az egész! Én, Majláth, két kisfiam, A[dam] Clark csak nagy nehezen menekülünk meg. Nyitva látom a: „túlvilágot”! – Babilon! Pusztulás!

Nem Kossuth és társai tesznek tönkre mindent, amit én megpendítettem – hanem magasb hatalmak, a Nemezis! Szétmorzsolódva érzem magam! Most már világosan látom, hogy el vagyunk veszve, visszasüllyedünk a barbárságba. A híd sohasem fog elkészülni, romként fog itt állani. – Clark hősiezen viselkedik. Tasnerért és sokak másokért reszketek! Mindnyájan megmenekültek! Valószínű, hogy mindenestül legfeljebb 5-6 ember esett áldozatul. – Roppant szerencse kísérte ezt a borzalmas szerencsétlenséget.

MINISZTERI ÁTIRAT
KOSSUTH LAJOSNAK
BUDAPEST, 1848. JÚLIUS 21.

Kossuth Lajos sat. úrhoz!

Miután Fiume városa öfelségének több év előtt kiadott kegyelmes engedményezését bírja aziránt, hogy kebelében kikötő a felemelt sóári alapból építtessék; miután továbbá Várady J[ó]z[s][ef] stát[us]tan[ácsos] mint a kikötő tárgyában eljár kormánybiztos pontossága és szorgalma által ezen ügy munkába vétele az utolsó részletéig megért; s miután végre bizonyos, hogy a magyar minisztérium ezen tárgyban úgy tagadás-, mint halasztással a benne helyezt[et]ett bizodalmost nagy részben csökkenthetné, ha a múlt idők mulasztásit e tekintetben helyrehozni kötelességének nem ismerné: annál fogva ezen most leginkább szorgalmazott és sürgölt kikötő munkába vételét komolyan véltem az idők mostohaságának dacára felkarolandónak, bizonyos lévén abban, hogy Miniszter Úr közremunkálására e tárgyban bizton számolhatok.

Fiume városa megbízottja, Kukaczkay Ferenc városbíró úr hiteles előterjesztése szerint a munka azonnali megkezdendő folytatására mellőzhetlen költségek fejében most csak 42000 pft-ra van szükség, mely összegben azon 23000 pf már bennfoglaltatik, mely a kincstárral már előbb kötött szerződések nyomán megtörtént „santorinföld” szállítmányokért jár, következőleg mindenesetre megfizetendő. Felszólítom tehát hivatalosan és megkérem Miniszter Urat, miszerint a fentebbi célra ezen negyvenkétezer pft-ot a fiumei sópénztárnál utalványozni és engemet erről tudósítani szíveskedjék, hogy én annak nyomán az e tárgyban már előmbe terjesztett több kész szerződéseket mielőbb helyben hagyhassam és tovább ez ügyben rendelkezhessem.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚLIUS 21–23.

Pest, július 21-én. Képviselő ülés... Kossuth briliáns, de indiszkrét. Én is lelkesen beszélek... [...] Nyáry, 2 Madarász etc. B[atthyány] Lajos és Kossuth eumenidái. Írok B[atthyány] Lajosnak: „Értesítem Önt, hogy ma este lemondok etc.” Ő nem csinál semmi ilyesmit! [...]

Konferencia a főhercegnél. Előadom lemondási tervemet – nyíltan beszélek: tartozom magamnak azzal, hogy kilépjek egy olyan minisztériumból, amely romlásba dönti az országot! Romlásba dűlni, mások által vezettetve, rendjén van; de hogy *rossz utakra vezetnie* kelljen az embernek, ez olyan agónia, amelyet nem viselhetek el etc. Van hatása. Azt mondják: széjjelesnék az egész... menjek szabadságra etc. Várok... lelkiismeretem megkönnyebbül. [...] Kossuth – „velem ne tréfáljon a dinasztia!”

Megérkezett Tierney Clark. Semmi különöset nem talál az egész láncszerencsétlenségben... mivelhogy egyetlen ember sem halt bele!

Július 22-én. [...] Képviselői ülés. Én ékesszólásomnál... Nyáryval, Madarással és Teleki Lászlóval etc. [...] Délután

ismét képviseleti ülés... langyos – bágyadt és végre megtörténik a szavazás a válaszfelíratra. – Minisztériumnak hatalmas többsége. Budára a főherceghez. Megkérem: írjon Jellačićnak: „Mentsük meg az országot... Csukassa le Štúrt és Hurbant stb.” A főherceg nem harap rá! [...]

Kérlelem Crescence-ot, menjen Cenkre. Egyáltalán nem akar!

Július 23-án. Soká és mélyen aludtam... halotti álmod. – Miniszteri konferencia Kossuthnál. – Én: „nem az a kérdés, minő szimpátiák... szlávok vagy németek iránt... hanem a békéért és a rendért egyesülni kell rablás és anarchia ellen.” – Pénzszűke. Takarékpénztárak bezárva etc. Klauzál: Most csak az Isten segíthet rajtunk!... [...]

Bozi paraszt... térdre! [...]

Könnyedén kiemelik a láncot! Kikocsizom. Kérem Crescence-ot, menjen el... Nem akar!

UTASÍTÁS A CENKI URADALOM IGAZGATÓSÁGA SZÁMÁRA

PEST, 1848. JÚLIUS 23.

A cenki gazdasági igazgatóságnak

Kívánom, hogy addig is, míg Cenken személyesen meg nem jelenek: a bozi község itt mellékelt kérvénye mindenestül figyelembe vétessék, és a kérvényben kinyilvánított alapon addig is olyan szerződés hozassék létre, amely a méltányosság követelményei szerint a lehető legjobban megfeleljen mindkét félnek s megelégedést keltsen a bozi községben.

Pest, 1848. július 23-án

Gr. Széchenyi István

MINISZTERI LEIRAT
SZOLNOK ÉS TOKAJ
MEZŐVÁROSÁNAK
BUDAPEST, 1848. JÚLIUS 24.

Júl. 24. 848

Az Első Magyar Tisza-gőzhajózási Társaság rövid időn megérkezendő hajójával a Tisza folyón rendes utazását megkezdendő, a címzett városban részére szükséges kikötő- és lera-kóhelynek kijelöltetése eszközlésiért minisztériumomhoz folyamodott.

Ezen folyamodás következtében hazafiúi bizalommal szólítom fel Önöket, nyújtsanak az említett társulatnak ezen az egész Tisza-vidékre, különösen pedig Önökre olyannyira üdvös hazai vállalat elősegítése- és támogatásával tőlök telhető minden előnyöket, s segítsék e társulatot a pálya reggelén, mely Önökre is, közvetve bár, de mindenesetre a jobb lét s nemzeti felvirágzás egyik tényezőjeül tekinthető.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚLIUS 25.

Pest, július 25-én. [...] Oda vagyunk. Az abszurdumba tartunk. Ha a bánnal nem lesz béke, felbomlunk, és B[atthyány] Lajos nem fog tudni békét kötni a bánnal; tehát felfalnak bennünket a horvátok, vagy B[atthyány] Lajosnak le kell mondania, és akkor anarchia (??). A Batthyány-minisztériumnak oly hatalmas a többsége, nem azért, mert jól vagy akár csak tűrhetően tartja magát; hanem mert ezenkívül egyáltalán nem lehetséges semmi, csak a teljes zűrzavar vagy katonai kormányzat! Ki fog minisztériumot alakítani? Kit kell megbíznia a nádor főhercegnek? Végül is engem! És én nem tudok – nem vagyok rá képes.

Midőn nyolc nappal ezelőtt lezuhant a hídlánc... egészen világosan megjelent előttem a küszöbön álló zűrzavar!

Reggel 8 órakor konferencia Kossuthnál. – Már korbácsolják a fúriák... Mészáros sajnálatra méltó! Ez a becsületes fickó!

– Minden rendbe jön, ha Kossuth és társai kilépnek a magyar minisztériumból. Belőlünk nem kérnek!

Követi nagy konferencia. – Innsbruckba küldeni – 40, 50, 60 főt. Mily kellemes! Szegény császár! Nincs az az Isten, ki mindenkinek eleget tehetne!

Azután küldöttség a főherceghez. Én elébb: „Kössön békét Jellačićsal.”

Írok egy szívélyes hangú levelet B[atthyány] Lajosnak. „Tőled függ az ország üdve!” – ... Nem remélek semmi jót... mert ő „elátkozott”.

LEVÉL BATTHYÁNY LAJOSNAK

PEST, 1848. JÚLIUS 25.

Pest, július 25-ike 848

Nemes Barátom,

Engedd meg, hogy egy olyan ember, aki gondolkodó életének legnagyobb részét tisztességben és hűségben Magyarország felvirágoztatására fordította, eme döntő pillanatban nyílt, őszinte szóval forduljon Hozzád.

Azt hiszem, a Te jelenlegi helyzetedről én helyesebben ítélezhetem, mint Te magad, és én azt mondom Neked: Országunk üdve, sőt léte van most a Te kezedben. Te a haza jótevőjévé lehetsz, ha viszont most nem érted meg, nem használsz ki állásodat, beláthatlan nyomorúság és a legborzalmasabb környülállások láncolata szakad valamennyiünk nyakába.

Meggyőződésemm, hogy el vagyunk veszve, ha Jellačićsal most nem állapodunk meg békében vagy fegyvernyugvásban.

A rend és a jog férfiainak most haladéktalanul össze kell fogniuk az anarchia és a rablósöpredék ellenében... bármily felekezethez és népfajhoz tartoznak is. – Ha most nem békélünk meg a horvátokkal, akár csak fegyvernyugvás formájában is, akkor felfalnak bennünket a rácok, sőt mi magunk faljuk fel magunkat. – Mióta távol vagy, Madarász és társai derekasan dolgoztak, hogy zavart keltsenek. Teleki Lacinak köszönhet-

jük, aki pompásan viselkedett, hogy pillanatnyilag nyugalom van!

Térj vissza körünkbe mihamarabb mint győző s egyúttal mint országunk pacifikátora, és a már fölöttébb megfélemedett országgyűlés a tenyerén fog hordani s áldani fog Téged.

Az egek ura áldjon meg, és ne vessed meg kérését s tanácsát egy becsületes öreg embernek!

Valódi tisztelettel

KÉPVISELŐI BESZÉDVÁZLAT

[1848. JÚLIUS 25. KÖRÜL]

Egyenlőség, szabadság, testvé[r]iség.

Adná Isten, hogy szorosan most – mert másképp már késő, tán az is már.

Én a legdühösebb lázadó ellen is olajággal.

Önök nem ügyeltek erre!

Rémüléssel látom, mily kevés ember gyanítja – hogy mi félelmetesen egy örv[ény] felé.

Egy tengere a vérnek és nyomornak mutatkozik.

Az egész világ gyűlöl.

Hány külön fajok, oláh, szláv, német... mind egyesül ki-
pusztításunkra!

Én nem látok egyebet megmentésünk[r]e, mint mihamarábbi kibékítést – és ezt egyedül a fejedelem!

Nevezzen ehhez képest e ház bárkit teljes hatalommal, de minden legkisebb megkötés nélkül, és az menjen fel a fejedelemhez, és mentse meg...

Addig pedig – ki-ki a helyére – és fogjon fegyvert NB. egyedül a rendbontók ellen.

Szeged, Kecskemét – nem fogjuk látni helyét.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. JÚLIUS 26.–AUGUSZTUS 4.

Pest, július 26-án. Megmenekülésünk lehetetlen! Sajnos, ily *világosan* látom. – A magyarokat ki fogják irtani... s ó! iszonyú érzés... azt kell mondanom: az emberi nem nemesedésének szempontjából nem kár!

Egy elfogott levélben az áll: „Budán 3 hónapon belül egészen másként fog festeni a helyzet!” Én is úgy hiszem! Így *kell* történnie. [...]

2 magyar fegyvergyári munkás ostoba követelésekkel. Alaposan lehordtam őket. Kezdek undorodni tulajdon véremtől!

Képviseleti ülés. Kossuth kamarai pusztákat (?) oszt szét (!) a székelyek között! – Mán: ki kell irtani a rácokat. Mán: állandó magyar hadsereget kell állítani etc. etc. Az ember bolondok- vagy inkább kergültek házában hiszi magát. [...]

Erélyes levél Mészárosnak: ne egyezkedjék a katonaság tekintetében. „Ha buknunk kell, ne bukjunk legalább nevetségesen!”

Úszom Batthyány Kázmérral, Andrássy Gyulával. Ők ketten a bán és a szerbek ellen. Igazi kínai módra! Nevetséges lesz etc.

Délután: Cukorgyár-ülés; kívülem Liedemann és Weisz Bernát... Kitűnően megy (!), de 15 000 forint kell. – Remélem, megszerezjük neki!

Július 27-én. Egész Európa a legrettentőbb zűrzavarba kerül. Özönvize ez a zűrzavarnak vagy talán a vérnek.

8 órakor Kossuthnál... Miniszteri konferencia. Kossuth: én hű vagyok a királyhoz, de hát hol a király? Ha a kérdés hon és király között etc., akkor... etc!! Kipattan a szeg a zsákból! Kossuth: „A magyar ezredeknak magyar vezényszó, magyar színek kellenek!”... Istenem, amire ez az ember ráteszi a kezét, azon rajta van Arimán jegye!

Sokáig semmi hivatalos hír odalentről! Ez lehet nagyon jó, de rettentő rossz is. Én ez utóbbit hiszem. – Kovács, ki beteg: 100 álgyújok van a szerbeknek! [...]

Átúszom a Dunát – nagyon nehezen sikerül! Bizonyára utoljára életemben! Így kell lassankint búcsút vennem mindentől!

Július 28-án. [...] 3, 4 napja nincs hír Bechtoldról! – Be van kerítve! *Át fog törni*, de nagy veszteség árán. – A rácok közepében van. Zenta etc. a hátában!

Havas: A posta alig tudott megjönni Becsérül. A kukoricából lőttek rá! – Mint mondom: Bechtold be van kerítve. – Nemzeti őrsereg páni riadalmat fog elterjeszteni. [...]

2 Nyék vidékéről való paraszt – panaszokkal. Előbb Toldy: „szegény Akadémia széjjelhull!” [...] A[dam] Clark a láncok kiemelésével... lassan. Meg vannak tekeredve. – Mindig azt mondom: a híd rom marad! Ki tudja, nem jó-e! Egy jó angyal talán látja, hogy le kell szakadnia, ha elkészül – s megakadályozza az elkészültét!

Mindenfelül sötétedik a láthatár! Bécsben nem lehet jó vége; és Itália? Radetzky 84 esztendő!

Ma vagy holnap B[atthyány] Lajos megérkezésével *láthatóbá* (!) lesz legközelebbi jövődönk! Ó, Istenem... és én nem az utolsó tényező vagyok abban, hogy ennek így kellett történnie! Minő helyzet, minő emlékek, minő tudat! [...]

Július 29-én. Nem tudok aludni, egyik eszme a másikat űzi-hajtja. A rácokról a legkülönfélébb híresztelések. Azt hiszem: mi húzzuk a rövidebbet!

Zsidó küldöttség nálam. Emancipációt akarnak. *Most*, amikor minden elrontva és elpuskázva, nem ellenzem. Magyarország úgysis megszűnt létezni! Ülés képviseleti teremben. Besze, Bernáth Jellačićot szidja. Kállay Ödön emancipálja a zsidókat. 10000 forintot adtak neki (?). *Lentről* semmi határozott. [...]

Július 30-án. Végtére is eddig 50 százalékkal rosszabbul képzeltem mindent, mint ahogy lett! Úgy alszom, mint egy zsák. Legteljesebb közöny. Bárcsak emellett maradnának az idegeim! Akkor jöhet, ami csak akar.

Itáliában mégsem lesz jó vége a dolognak. Radetzky 84 esztendő etc. Franciák etc. A hadsereget a magyarok kiirtására fogják használni!? Akkor fel fog bomlani... Ha Batthyány nem hoz békét... akkor végünk van. És ő hozhat-e? Azt hiszem, nem! Álnok alapon ilyesmi most lehetetlen!

Esterházy Pál herceg (megmondtam előre) fog bennünket helyrebillenteni.

Küldöttség Pozsonyból – hol állítólag egészen ijesztő dolgok történnek – petíciót benyújtani nekünk Klauzál céhpancsolmánya ellen! [...]

Kossuth vérrel ír a lapjában.

Augusztus 1-jén. Higgadtan. Tegnap Földváryt, a pesti hősök parancsnokát lerángatták a lovárúl etc. Így van ez Bécsen etc. Hogy mulathatnak ezen a rácok! – Kérdés, mi jobb: Béke a rácokkal vagy háború? Ha az előbbi, kiszívják a tiszta vérünket! [...]

A híd romként fog itt állani! – Mi diktáltunk Bécsben, a horvátok diktálnak itt! A mi állapotunk utolsó kapkodása egy haldoklónak! Ó, Nemezis, mint fizetteted meg a kamatokat! – A mostani országgyűlést *szétverik*... futni fognak és szavazni. [...]

Képviselési ülés. B[atthyány] Lajos, ki siralmas színben van, zárt komitét követel. 2 Madarász gyalázatos. – Teleki Laci szánalmas. – B[atthyány] Lajos nagyon ügyes. – Kossuth részint álnok, részint szószátyár! Kossuthnak igen elegáns libériája van, aranypaszománnyal. B[atthyány] Lajos csak ügyelbajjal tudja rendben tartani a ruháját: 7, 8-dik Augustig várni, mert akkor Bécsben el lesz döntve: sárga-fekete vagy Teutónia.

Minisztertanács, ahol Batthyány: a horvátokkal nem lesz bajunk, de a bécsi németekkel. Jellačić igen kellemes ember, kész velünk kezét fogni etc., a szerbeket magukra hagyja!?! [...]

Augusztus 3-án. [...] Egyetlen fénysugár sem a jövőmben. Mint magyarok oda vagyunk. A bonyodalmak megölnek bennünket. A magyar test nem emészti meg... amit Kossuth etc. lenyelet vele. [...]

Képviselési ülés. Sajátságos! Most megint *va banque!* Gorove, Teleki, Nyáry, Kossuth etc.: nem segítünk Ausztriának német elem ellen! foglalják határozatba. – Elborzadok. Egyetlen miniszter sincs ellene. Eötvös jónak találja (!?). Pázmándy sejteti, hogy miniszteri akarat etc. B[atthyány] Lajos

„közömbösnek” látszik! Teleki egyenest az Aulára apellál! Most ebben a pillanatban, midőn itt szeretnők a királyt; midőn Jellačićsal paktálunk...! [...]

Augusztus 4-én. [...] Képviselési ülés csaknem feloszlik. Madarász Eötvös Pepit támadja... a törvénye miatt. Emez olyanira zokon veszi, hogy senki sem segít neki, hogy „ma kiszolgáltam... lemondok etc.” Megmondom ezt B[atthyány] Lajosnak. Ő: Majd megint lecsillapítjuk valahogy... hamarosan ügyis kormányválság lesz etc. István főherceg egészen magasan... Semerről sem várhatunk és remélhetünk kevesebbet, mint Bécsről!

Miniszteri konferencia. Menjen-e Szalay Párizsba etc. etc. etc. Felülmúl minden elképzelést! Nem megyek el. [...]

Felfedjük egymásnak aggályainkat, Crescence és én. „Megbánást érzek... amiért valaha is politikába ártottam magam.” „Te csak nemeset akartál!”

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

PEST, 1848. AUGUSZTUS 4.

August 4. 848, Pest

Barátom,

Július 29-iki sorait Pölöskérül vettem.

Az itteni atmoszférában nekem úgy látszik, hogy nem kellett volna Önnek *Náprádfán* mindent megtagadni. – Nem oly időben élünk, hol egyedül igazságosnak jó és hasznos lenni, de egyrészt engedelkenységet, de aztán energiát is kell mutatni. – Én például azt gondolom: az erdőnek azon részét, melyet Ön nekik az ítélet előtt ajánlott, de ők ítélet útján meg nem kaptak, tán oda lehetett volna engedni etc. etc.

Ámde mint mondom: én *innen* ítélek így; Ön a hely színén lévén jobban látja: mi a teendő.

Általján véve azt gondolom, földek kiosztásában – NB bizonyos időre és bizonyos bérért, most engedelkenyebbnek kellene lennünk. – Én azt hiszem, nemsokára megjönnek az idők, mikor a földesurat nemigen fogja más védni, mint ő maga és jobb

árendásai! – Kérem, legyen tekintettel erre, amíg túlságosan késő nem lesz.

Ön már több ízben mondá: hogy tán én bírnék némi tulajdonnal a horvátokat kibékitni. Tán igen! És meg nem szűnőleg dolgozom is ezen. Ámde nyilván fel nem léphetek, mert erre egy részről sem vagyok még most felszólítva; és fogadatlan prókátornak etc. etc.

Lajos bátyám ma mondá – hogy letette a 3500 pengő restanciát. – ???

Vajon küldött Sinának 8000-et?

Isten áldja

Széchenyi

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 5–6.

Pest, augusztus 5-én. [...] Lelkiismeret-furdalások egész éjszaka. Végre megkérdem magamtól: becsvágy vagy sértett önérzet volt az indítékom? Legkevésbé sem! Valamiféle földi ok vezérelt? Nem! Valamilyen hátsó szándék irányított politikai pályámon? Soha! Uszítottam? Tápláltam-e nemtelen gondolatot dinasztiaink vagy bárki más ellenében? Nem! Lelkiismeretem e tekintetben teljesen tiszta... és egészen megnyugodtam... csendben elszenderedtem.

A híd: rom. Nem szedik ki a láncokat – s ha igen, nagy részük elgörbülve. Angliából nem jön semmi vagy nem idejében! A híd befejeztetik, de nem most és nem általam, magyar ember által.

Mészáros azt írja Cenkről, hogy a parasztok semmit sem akarnak megtenni Lunkányinak, de *mindent* megtennének nekem (?)! [...]

Augusztus 6-án. [...] 12-kor a főherceghez. [...] A minisztériális törés bizonyos... de 8 nappal elhalasztva. B[atthyány] Lajos egészen zaklatott és szürke! Azt hiszem, oda minden illúziója! Megbánta-e vajon, hogy így felemelte Kossuthot? Ki húzza ki és éli túl a másikat, Kossuth vagy Batthyány? Megígérte, hogy lapja diszkrécióval (?) fog eljárni. [...]

Kossuth marad (?) a minisztériumban... csupán (mert sze-

relmes a pénzügyi tervébe!!!). – Kossuth: „én nem félek, hogy pénz dolgában megakadjunk!” ... Emberek legboldogabbika! Pénzügyminiszternek soha nem voltak még ilyen rózsaszínű és ilyen hosszú életű illúziói! [...]

Kováccsal: „én nemsokára leteszem a tárcát és megyek”. Ő: „Minden kész, és én is futok. Itt nem maradhatni.”

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

[PEST, 1848. AUGUSZTUS 7. (?)]

Régi jó és hű Barátom,

kérem, tartsa azt köztünk, mit mondandó leszek.

Itt a dolgok nagyon bonyolódnak. Meglehet, hogy a miniszteriumban valami változás fog történni, és én kilépek. Ez esetben, nem tudom, mit leszek teendő. Tán egész családommal Cenkre megyek, és ott bevárom a dolgok folyamát.

Addig is szükségesnek tartom, miszerint Önnek őszinte szóljak egy aláírás nélküli levél tartalmárúl, melyet a napokban kaptam.

E levélben az van, hogy Önt sehol a jobbágyok nem szenvedhetik, és Ön kedvéért nem fognak tenni semmit (!?). Ámde annál inkább szeretnek *engem* (!), és érettem mindent (!?) megtennének.

Ön el fogja gondolhatni, hogy én efféle anonym levelekre – melyeket nagy bőségben veszek – nem sokat hajtok; de azokat *mostani időben* legkisebb tekintetbe sem venni teljességgel lehetetlen.

Hogy Önt nem szeretik, az igen természetes. S csak éppen annyi, hogy engem sem szeretnek az országban; mert mi rendet, kötelességteljesítést etc. etc. kívánunk!

Én e sorokat Önnek azért írom, hogy figyelmeztessem: *most* igazságosnak és szigorúnak kell ugyan lennünk, de ahol csak lehetséges, ott hajlékonynak és engedelkenyeknek! *Sapienti pauca!*

August 3-iki sorait éppen most veszem. Meglehet, hogy a boziaknak adott resolútióm némi bonyodalmakba fog keverni

minket; ámde ez *most* el nem kerülhető. – Áldozat nélkül nem megy a dolog. – Míg a törvény e tekintetben nem rendelkezik – és most van éppen soron –, addig definitive nem fogunk tenni semmit. – Ámbár az általuk megnevezett irtás-földeket árendába kellene adnom nekik etc. etc. Most az a fontos, hogy a viharban filozofikus belátással szerencsésen elvitorlázunk a szirtek és a zátonyok között! Ha mindent meg akarunk tartani, végül semmink sem marad! – Ezért azt hiszem, Náprádfán Önnek simulékonyabbnak kellett volna lennie.

Mi lesz Európából, mi belőlünk, többiekből, Isten tudja. Én el vagyok készülve arra, hogy mindenemet, még az életemet is elveszítem, és keresztényi megnyugvással megadom magam sorsomnak. – Mentse meg hát, ami menthető. – Csak semmit el ne siessen. Mindig mondhatja: hogy Ön a szolga, aki az *én* vagyonomból nem adakozhatik, adakozni csak *nekem* szabad!

A puskákat jó lesz Bécsből lehozni. Nem kell azokat mind elosztani... de csak annyit, amennyi *tökéletesen* biztos kéz van. A többi elzárandó. Lajos bátyám itt van, de nem tette le a 3500 frt-ot. – *Ellene* – akit a pénzügyek nagyon szorongatnak – semmilyen lépést nem *szabad* tenni, míg én meg nem engedem. – Törekedjék a papokkal jó egyetértésben lenni s őket megnyerni magunknak.

Isten áldja

Széchenyi

Igen jó lesz, ha Ön 8000 fl. Sinához viszen. Én innen most küldöttem 5000-et fel. – Többi közt nem volna-e jó, ha Ön nem hagyna sok pénzt Szalaynál, de részét magához venné?

A magyar Akadémiába nem fizettünk *most semmit*. Előbb zabáljunk mi magunk, másokat azután etessünk! – Feleségem, én etc. etc. mindnyájan meglehetősen vagyunk.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 7-10.

Pest, augusztus 7-én. [...] Olyan bomlás, olyan megalázta-tás, amilyenben Magyarországnak és kiváltképpen a magyar fajnak lesz része – még sohasem esett meg a történelemben! Ingadozom! Mit tegyek, hová meneküljek? Nincs más választá-som, mint Pest és Cenk. Itt, ha *borzalmasb* lesz is, vigasztalóbb, lévén társaság, társak a bajban etc. Cenk zord... elhagyatott... etc. *Itt maradok.*

Kovács: csak itt nem maradni... az embert lámpavasra húz-zák etc.

Képviseleti ház. Minden kellő izgalomban, mert Bécsben elfogadták a 3 szint! [...]

Augusztus 9-én. [...] Képviseleti ülés. Ellenzék nem en-ged... megkeseríti az életünket! Botrányos ülés! Miniszteri konferencia. – Kossuth represszáliákkal akar élni Ausztria el-len. Emez nem fogadja el a magyar 2 forintost – *mi* se fogadjuk el a bécsi 2 forintost. Nemsokára teljes lesz a zűrzavar! [...]

Augusztus 10-én. [...] A vég kezdete.

Doblhoff képes lesz-e megmenteni a monarchiát? Adja Is-ten! Félek. – Ezt az embert még nem találták meg, talán meg sem született!

Caroline Bretzenheim: „Ki az első impulzust adta, az az oka mindennek, azé a felelősség!” Érezzem találva magam? Ily mó-don moccanni sem volna szabad, semmiféle javítást sem kíván-ni etc. etc.

Képviselők ülése. Eötvös kívánsága óriási többséggel át-megy. [...] Kossuthhoz. – Ő: „én 14 nap után alig vagyok miniszter. Diktátor kell. Legyen Batthyány Lajos az.” Fegyvergyáramnak – a legszívélyesebb modorban ad – vagyis utalványoz – pénzt... [...]

Kossuth köröztet egy rendeletet – miszerint ő a bécsi 1 és 2 forintos ellen lesz, mert Bécs a magyar 1, 2 forintos ellen. – Alá kellett írnom! Megint újabb érdem az akasztófához! – Végte-re is, mindenre fel vagyok készülve... Csak nemeset akartam... nem fűtött hát sem becsvág, sem valamilyen mocskos cél.

FELSZÓLALÁS A KÉPVEISELŐHÁZ ÜLÉSÉN AZ OKTATÁSÜGYI TÖRVÉNYJAVASLAT VITÁJÁBAN

1848. AUGUSZTUS 10.

Méltóztassanak azt, amit mondandók, nem úgy fogadni, mintha egy *ex dei gratia* miniszter szólanék, hanem mint Sopronnak követe, mint egyes honpolgár. Egy része az országnak mostani körülményeit oly aggasztóknak tartja, hogy mikor velem szemközt áll, azt mondja: oda vagyunk; a másik része azt mondja, hogy nem kell félni semmitől, nem lesz semmi bajunk. Én részemről, ámbár mindenkben nem vagyok *jus[t]e milieu*, a középben állok, és azt mondom, hogy ha a körülményeket filozófiai bölcsességgel fel tudjuk használni, nem lesz bajunk, én is ezt gondolom; de ha cselekedni nem fogunk, akkor magam is anticipálom nemzeti bukásunkat. Én azt gondolom, hogy oly időkben, melyeket most élünk, [ha] nagy vonásokban és nagy általánosságban nem vétetik a politika, de ha kis részletekbe süllyedünk, mondom, süllyedünk, melyek békés időkre számítvák, akkor, azt hiszem, hogy azon szerencse, melyet igen sokszor otrombául kísért meg az ember, végre hátat fordít és elhagy. Csak a bölcs tudja megtartani a kínálkodó szerencsét. Nekünk újabb időben annyi szerencsés kocka dült el hazánknak fölemelésére, minek én szívemből örvendek; de ez nem fog így tartani, most a számításnak és bölcsességnek politikája szükséges.

Azért én részemről mint Sopronnak egyszerű követe azt mondom, miként most, miután szükséges volna, hogy minden polgár a maga helyén álljon, a hosszú tanácskozás, felfogásom szerint, egyenesen polgári bűn. (*Helyeslés.*) Ha valaha, most van a tettnek ideje és nem a bő beszédnek; azért nyilván kimondom, hogy aki két, három napot húz ki tanácskozással, az rossz szolgálatot tesz a hazának. Ez meggyőződése. Ha nem volnék miniszter, azt mondanám: kik azok, kik a kormánynak élén állnak? Ha bizodalمام volna bennök, azt mondanám: barátim, katonát, pénzt, az erdélyi uniónak legfőbb kérdéseit, az úrbéri dolgokat és semmi egyebet! (*Helyeslés.*) Mert mondhatom,

nem pirulok megvallani, hogy a kényelemnek nagyobb barátja vagyok, mint a munkának, ezen emberi gyarlóság benem is megvan; de pihenni csak munka után szeretek. Én azt szeretném, hogy itt 24 óra folytában, ha szükséges, legalábbis 18 órai ülésünk volna, naponként, reggel, délután, éjjel, és azt mondanám, 10 napig tartson az országgyűlés, egy napig se tovább; ha a miniszterek nem tetszenek, váltsák fel mások. (*Éljenezés.*) De ha tetszenek és a felelősség járma nyakukon fekszik, akkor hagy[j]unk szabad kezet; ne mondjuk, hogy bizalommal viseltetünk, s szót cselekedettel meghazudtoljuk.

Én, akiben bízom, annak azt mondom: eredj, barátom, mentsd meg a hazát, én semmit lábaid közé gördíteni nem akarok; aki ezt tenni tudja, számoljon lelkiismeretével. Én, akármilyen történik is, tudom, hogy emberi halandóságunknál fogva egyesek, mint nemzetek, egykor bukni fognak; de azt ajánlom hazámfiainak, hogy legalább ezen pillanatokban az ily eljárást senkinek szemére lobbantani ne lehessen; hogy azon pillanatban, midőn az országnak újjászületési órája még korántsem pergett le egészen, a magyar magyarnak útjába ne álljon. Ha kezet fogunk, vállat vetünk, és minden magyar szívvel és lélekkel együtt tart, bizonyos vagyok, hogy megmentjük a hazát. (*Éljenezés.*)

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 11–15.

Pest, augusztus 11-én. [...] Elháríthatlanul fülembbe cseng, amit 20–25 esztendővel ezelőtt mondott nekem Metternich: „Ha csak egy követ is kised a boltozatból, összedül az egész!”

Talán jobb volt volna hát, ha meg sem születem, vagy ha semmire sem vállalkozom! Isten bocsásson meg nekem!

Mit kellett volna most tennem? Nem belépni a minisztériumba? Tisztességes volt volna ez a dinasztíával és az országgal szemben? Nem! Származzék hát belőle az, ami akar!

Lehetetlennek látom a menekülést. – Maga Bécs sem menthet meg bennünket! Lehetetlen. [...]

Augusztus 12-én. [...] Ülés a fegyvergyárban. Fehr pénzza-

varok miatt egészen odavan. Én szüntelenül amolyan agóniafélelben vagyok az ilyen üléseken... Mert ama zavarok, melyekbe ezek által fogunk kerülni, nekem és Fehrnek nyakunkat szegik. [...]

Miniszteri ülés Kossuthnál. – B[atthyány] Lajos halottsápadt! – Kossuth tokajitúl felhevülve! Csány lemondott! Ottinger nyugalomba akar vonulni. Állítólag Varasdon volt! – Kossuth: „Áruló; haditörvényszék elé vele!” Jellačić Grazból jött, és vele volt Mayerhofer alezredes? Úgy hírlik, a bán közelesen meg fog támadni bennünket. Lavírozott B[atthyány] Lajossal, kivárandó az itáliai végkifejletet.

Kossuth kétségbeesetten kapkod ide-oda! B[atthyány] Lajost diktátorra akarja 60 tagú országgyűlési bizottsággal! Minden újonnan jött rácot el akar kergetni a pokolba. Minden rácot le akar fegyverezni! Felbontatni minden levelet. – Emancipálni a zsidókat, ha kiállítanak 2 vadászzászlóaljat etc. – Mi, Deák, Klauzál etc. keressük a rést, ahol kiléphetnénk most a minisztériumból. Hangosan azt mondtam: Ha dinasztialis kérdés forog fenn, akkor kilépek. Meg fogom tartani hűségeskümet... rebellis nem leszek – akkor kilépek... történjék bármi is. Deák, Eötvös, Klauzál ugyanezt mondja.

Diktátor kell! B[atthyány] Lajos: Egyedül István főherceg lehet az! Kossuth: „De erre nem állok!” Még tréfálkozik is. „Vigye el az ördög... most már minden mindegy... tehát még egy olasz salátát!” – Végigborzongok! Ily könnyelműen elkótyavetyélni egy nemzet életét. – „Csupán csoda segíthet rajtunk! Csodák azonban nincsenek – tehát... tönkremegyünk!” Én másképp okoskodom! „Isten segíthet – van Isten... a menekülés tehát lehetséges!” [...]

Augusztus 15-én. [...] Rettentő éjszaka után... eltökélem magam (már ahogy egy kétségbeesett eltökélhet bármit is) itt „veszni el”!

Kocsin templomba a két fiammal. – Ó, Istenem, az imádkozás sem megy!

Délután az arénába! *Revolution in Krähwinkel*. Vértett a szívem, remegett a lelkem – agóniát éreztem. És hogy létrejött ez az állapot... ahhoz én is nagy, ha nem a legnagyobb résszel já-

rultam hozzá!... Iszonyú! semmi sem vigasztal, csak az, hogy egész politikai pályafutásom alatt semmi egyéb nem hatott rám, mint a tiszta honszeretet és a dinasztiahoz való őszinte hűség.

Estély B[atthyány] Lajosnál. [...]

Híre, hogy Verbásznál elesett 1000 rác etc. Nagyon megnyugtató minden, amit Mészáros mond! Felderülök etc.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

PEST, 1848. AUGUSZTUS 15–16.

Pest, 848. augusztus 15.

Egészen köztünk.

Barátom,

itt a dolgok mindinkább elmérgesülnek. Alkalmasint sok baj lesz. – A miniszterium aligha meg nem bomlik néhány nap alatt. Nehánya a minisztereknek harcot akar mindenáron, inkább veszni etc.; többen – kik közt én is – ellenben olajágot szeretnénk nyújtani.

Egészségem igen elgyengült, alig bírom magam! Kétségben vagyok, mit tegyek feleségemmel, gyermekeimmal! Én legszívesebben küldeném őket Sopronba! Ámde feleségem nem jól van – Marie leányom sem, és nálam nélkül nem kívánnak távozni.

Bélát és Ödönt tegnap akartam Sopronba küldeni, de most még várok. – Én, míg miniszter vagyok, nem távozhatom innen – de ha az meg is szűnök lenni, nem tudom, eleresztenek-e? Mi lesz belőlünk, azt a nagy istenek tudják! Én a legrosszabbra el vagyok készülve, és hálával veszem, ami tán jobban ütend ki.

16.

Ma megint jobban mutatkoznak dolgaink! A rácok nagy csapást szenvedtek; és Mészáros, ki lent volt a táborban és csak tegnap érkezett vissza, azt mondja, részünkről minden úgy áll, hogy néhány nap után meg lesz törve a rác forrongás úgy, miszerint aztán szabadabban fogunk működhetni.

Én Öntől a következőket kérem:

1° Tartsa szemben a sopronyi házakat. Én igen kívánnék ott egy jó házat vásárolni. – Azon házak, melyekről Ön említést teszzen utolsó levelében, azért nem kedvesek előttem, mert igen szűkek. Szeretném, ha sok helyem lenne, hogy szabadon lélegezhessem, és egy kis gazdaságot is, teheneket, tyúkokat etc. etc. tarthassunk. Olyan arculatúnak kellene lennie, amilyen egy majorsági udvar.

2° A már megjött és még várandó *puskák*kal némileg rendelkezni kellene. NB nem mindnyájával. Például a kastélyban minden szolgáltnak kellene adni egyet etc. etc. Valamiféle kis védalakulatot kellene létrehoznunk, NB nem azért, hogy felvonulásokat tartson vagy minket politikai kérdésekbe keverjen, hanem hogy a rablóktól oltalmazzon bennünket. Alaposan meg kellene fontolni, hogy az embereket, akiknek puskát adunk, úgy válasszuk ki, hogy a szikrát ne a saját házunkra vessük.

3° Beszéljen az én nevemben Szalayval és a pölöskei főtisztviselővel (hogy is hívják?) nyíltan és bizalmasan: hogy hűségekre, becsületességükre számolok etc., és ők is biznak bennem.

4° Végezetül kérem, maradjon a barátunk! – Kivált feleségemet és gyermekeimet ajánlom gondoskodásába.

Bár ujjaalakulásnak indul hazánk, bár bomlásnak, álljuk sorunkat háladattal, elszánással. Én és Ön, mi csak nemest, ére nyest kívántunk! E pályán dolgoztunk eddig, és ezen dolgozunk holtiglan.

Isten áldja!

Széchenyi Ist.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 16–20.

Pest, augusztus 16-án. Meglepően nyugodtan és jól aludtam! Ó, mindent megszokik az ember. Képviseleti ház. Mészáros előáll a tervével. Túlontúl hosszan beszél. – Mindenki ellene. Patay maliciózus B[atthyány] Lajos iránt. Emennek leáldozóban a napja. – Kossuth félrevon: Ön tegnap Jellačić mellett be-

szélt etc. Teleki Laci *bőszén* Mészáros ellen. – Híre, hogy Jellačić hidakat ver a Dráván! Mindenki megőrült!! Én nyugodt vagyok. Deák puha, mint a kelt tészta.

Úszni megyek. Egy láncon átmegyek Budára és visszajövök.

Konferencia Kossuthnál. „Üdvösséget látok – azt mondja Kossuth – a forradalomban...”, azután István főherceg jön. – Most már hamar készen lesz a kotyvalék.

Reakciós vagyok! Azt mondják. Már most mindent rá lehet fogni akárkire!... Uram, legyen meg a Te akaratod! [...]

Konferencia Kossuthnál. Engesztelően beszél, igen okosan. Mészáros kitűnően. Visszhangra talál. Perczel megtámadja B[atthyány] Lajost. Emez igencsak mély és okos. Nem használ semmit! Megragadja a Nemezis! Mészáros le akar mondani!

Augusztus 17-én. [...] Képviselői ház... Madarász és társai Mészáros ellen. Mindent magyarul akarnak, márúl holnapra. Ez felerészt lázbeteg rögeszme, negyedrészt ostobaság, negyedrészt gazság. [...]

Konferencia Kossuthnál – este 10-ig. Eredmény: megint némi haladék. Kossuth: „24 000 fegyvert vásároltam Angliában; két hét múlva annyi pénzünk lesz, mint a szemét; Angliából 3 000 000 font sterlinget kapok.” Eszemet vesztem!

Augusztus 18-án. [...] Kossuth hadsereget akar teremteni. [...] Ily nagyszabású zűrzavart, amelyet Kossuth idéz a fejünkre, nem látott még a történelem! Tönkre fogunk menni; a bennünket körülvevő ellenséges elemek közepette, akárcsak a skorpió. B[atthyány] Lajos azt mondja bizakodva... több szerencsénk lesz, mint eszünk!

B[atthyány] Lajosnál ebédelek. Nem is sejti ama betegség minden bonyodalmát, melybe ő döntött bennünket!

K[árolyi] Caroline-nal Keresztúrra kocsizom. Ágyúkkal gyakorlatoznak... Fiatal emberek, kik közül hat héttel ezelőtt egy sem volt katona... Nagyszerű! Pompásan fest! [...]

Augusztus 19-én. [...] A légkör igen nyomott Sz[en]ttamás miatt. Sík vidéken tehetetlenek a rácok. Hanem a likaikból nem tudjuk kicsalogatni őket! [...]

Augusztus 20-án. Nyomorultul telt az éjszakám. Mint Dániel. Egy hang bennem: „ha nem születnél volna meg, jobb,

boldogabb volna minden!” 10-szer gyűjtöttem világot, megint eloltottam – járkáltam etc. etc. Kibírható-e ez az állapot sokáig anélkül, hogy bele ne bolondulna, meg ne örülne, kétségbe ne esne tőle az ember? Vagy agyvelőgyulladászt kapni tőle? Egyetlen fénypontot sem találok. [...]

Mindenfelül gyűlölet vesz körül bennünket. Mára várható a hír Sz[en]ttamásról. Nem lesz benne semmi döntő – mire itt „árulás”! Sehol sem látok menekvést. [...]

Konferencia Kossuthnál. Minden jól mehetne, ha Sz[en]ttamás bevétetnék! Szüntelenül minden egy kockavetésen!

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

PEST, 1848. AUGUSZTUS 21.

Pest, August 21. 848

Barátom,

itt a dolgok sem igen előre, sem hátra nem mennek. A miniszterium megint meglehetősen kompakt áll. Mily sokáig? azt nem kombinálhatni, mert irtózatot viharokban élünk, mikor még legjobb barát is elszakíttathatik barátjának keblétől; hát még oly egyének, kik némieken homlokegyenest másképp látják a dolgok velejét. – Csak azon átkozott ráccal tudnánk boldogulni! De ezekkel sem igen sikerül a meggyőzés vagy kibékítés, mert sokan vannak, nagy fanatizmusra korbácsoltattak és úgy ülnek elsáncolt lukjaikban, mint az ürgék! Bécs és Horvátország irányában tán sikerülne akkor a kibékítés. Én minden jót *reménylek*, csak hogy kombinációim és kilátásaim kibontakozási ösvényt eddigelé legalább még nem mutatnak sehol.

Én mit leszek teendő – még nem tudom. – Jó volna mindenestre egy kis *fát beszerezni* télre. – Ha bomlik a miniszterium, akkor Sopronba vonódnék. Meglehet, hogy Bélát és Ödönt előbb küldöm fel.

Feleségemet is igen szívesen elküldeném innen, de ő inkább veszni akar, mint engem elhagyni.

A sopronyi házat illetőleg igen szeretnék olyant, mint az, melyben öreg Buday[né] lakik. Vajon kié? Mily nagy a kiterje-

dése? Hátul van-e kert? S valjon nem eladó-e – némi áldozattal? Az a volt Dorner-féle ház, hiszen most az is eladó, ugye? Kérem, forgolódjon és írjon e tekintetben.

Azt hallom, hogy tisztartónk, Szalay itt volt. Hogy mostani időkben engem fel sem keresett, sajnálom – ki főtisztünk Pölös-kén! – Kérem, mondja meg ezt.

Isten áldja

Széchenyi Ist.

Ma reggel jött azon kellemetlen hír, hogy a mi hadunk újra megtámadta Sz[ent]tamást, de miután vagy 100 embert – 30 halál, 70 sebesített – vesztett, *re infecta* vissza kellett vonulnia. – Sorkatonaság és önkéntesek igen jól viselték magokat... de hiába: a szerbek száma nagy, és aztán igen besáncolták magokat. – Magában a dolog semmi. Mert hiszen csak annyiban rossz, hogy nem nyertünk etc., ámde erkölcsi hatása igen rossz.

Önnek 16- és 19-iki sorait vettem. Dorner háza jó volna. Én is azt hiszem... a zavaroknak csak kezdetén vagyunk. Isten úgy akarja, ám legyen. A fegyvereket legjobb lesz éppen ki nem osztani – Stibingeren etc. kívül –, míg magam megyek Cenkre. Hol van az a Saar-Rousseau-féle ház?

Isten áldja!

Széchenyi Ist.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 21.

Pest, augusztus 21-én. [...] Mint mondtam: Szentkirályi megjött a táborból. A támadást visszaverték. Minden ember eltekintve... én is... mert hamarosan elfogy a levegőnk. Konferencia Kossuthnál – nagyon levert. Képviseleti ház. Kossuth több ízben beszél. Egészen naivul is: boldogság ellenzék tagjának lenni. Perczel és társai undorítóak. Én is beszélek. Egészen zavarodott vagyok. Örömet főbe lőném magam. [...]

B[atthyány] Lajos 10-be fogad velem, hogy 8 nap múlva bevesszük Sz[en]ttamást. – Ó, Istenem, micsoda vakság! Egyáltalán, ő is csak kockázik a sötétben! – Nem sejti a helyzetünket!

FELSZÓLALÁSOK A KÉPVISELŐHÁZ KATONAÁLLÍTÁSI VITÁJÁBAN

1848. AUGUSZTUS 21–22.

1

Azt gondolom, ha valaha, tehát ma van higgadtságra szükségünk. Igen tisztelt Szentkirályi bajtársunk felette jól mondotta, hogy a mostani időkben egyedül lelkesedéssel csatákat nyerni nem lehet. Méltóztassanak megengedni, ha még azt teszem hozzá, hogy bizonyosan a hazát sem fogjuk megmenteni, ha magunk közt egyenetlenek vagyunk. Engem nem az aggaszt, hogy az ellenségnek ilyen vagy amolyan nagy ereje, ennyi vagy annyi puskája és ágyúja van; hanem az aggaszt, hogy közöttünk vannak olyanok, kik a vezetőknek minden lépését úgyszólván lehetetlenné teszik. (*Úgy van!*)

Az előttem szólott követ úr azt mondotta, miért nem tett a miniszterium eddig erélyes lépéseket? kért volna katonát, pénzt, s bizonyosan megadtuk volna. Hiszen ezt megtette a miniszterium. De nekünk, magyaroknak azon nagy hibánk van, hogy arról is szeretünk professzori bölcsséggel disputálni, amihez egyáltalában nem értünk. Méltóztattak említeni a katonát. Igen, de ha ember van is, még ennek ruhát is kell csináltatni s fegyvert kezébe adni, s már ez mind oly részlet, melyet mint szappanbuborékot nem lehet felfújni; hanem fel lehet csak azon dús imaginációban és lelkesedésben, melyre a magyar eddigelő úgyszólván minden teendőjét alapította. Azt mondotta a követ úr, mennénk mindnyájan oda a csataterre. Ne vegye rossz néven – mert sérteni valóban senkit sem szándokom –, ez olyan okoskodás, minek példáját ama roppant birodalomban is láttuk, melyet egy bizonyos angol generális csekély erővel legyőzött; amidőn ti. Chinának, vagyis Pekingnek egész népe elejébe rukkolt az angoloknak penicillusokkal, s természet szerint győzelmet nem arathattak, hanem elvesztek – megengedem – nagy dicsőséggel s nagy lelkesedéssel, de olyanformán, amint a birka is elvész, ha megölik, mondhatni, minden panasz nélkül. Ennek példáját követnék azok, kik úgy szólnak, mint a tiszt[elt] követ úr; de méltóztassanak megengedni, én a desperatio eme

bátorságát, ha talán dicsőséges is, emellett nevetségesnek is tartom. Mindenekelőtt szükséges a diszciplína, szükséges az összetartás. – Azt hallottam mondani: a miniszterek nem tesznek eleget. De már csak a pénzdolgot is illetőleg lehet mondani, hogy Magyarországnak mily roppant kincsei vannak a földben, mennyi milliók hevernek ott, s ezt tehát pótolni kell; de ha azt mondjuk, hogy készítsünk tehát egymillióra való pénzt, ezt sem lehet egyszerre előteremteni, hanem szinte idő kíváncsatik rá. Így a stampiliát először ki kell nyomatni, szárítani stb. Az ilyeseket a követ úr mind vegye számításba.

De már most beszéljünk magáról a miniszteriumról. Nekem a miniszteriumban legkevesebb dolgom van, s mégis mondhatom, minden 24 órában alig talállok egypár órát, melyben szabadon vehetnék lélegzetet, úgyhogy most is valóban majdnem lerogyok, a legjobb akarat mellett is. S mi oka, hogy a miniszterium legjobb belátása szerint nem járhat úgy el, mint esze sугja s lelkiismerete parancsolja? Az, hogy azon impetusok ellen, miket a követ úr és társai tesznek, mindig csak védelmeznie kell magát. De én azt mondom: amely nemzet önmaga ellen agyarkodik, életet sem érdemel.

Igen tudom, hogy felingerült állapotban a beteg oly gyógyszer nem szeret, mely ínyének valami csípős érzést okoz; s nemzeti testünk jelenleg oly állapotban van, mint egy nagybeteg test; s ezért tudom, hogy mit eddigelé mondtam s mi keveset még mondani fogok, általában a legtöbbnek nincs ínyére; mert beszédemet nem fogom holmi frázisokkal vagy lelkesedési piperével fűszerezni. Én azt hiszem, a lelkesedés azon isteni malaszt, mely nélkül az ember nem volna több, mint állat; s ezért a lelkesedés előtt – kivált, ha tiszta szívből és szándékból forr, s ha a haza ügyében keletkezik – én mint egyik igen csekély, de hű tagja a nemzetnek leomlom; de másrésről azt mondom – s a tapasztalás ezt bizonyítja –, hogy a lelkesedés csak bázisa lehet mindennek, de a kivitel leginkább a számítástól függ.

Már ezen pillanatban mindenki azt mondja: a haza veszélyben van. De én, ki a tisztelt házat beszédeimmal eddig sem sokat untattam, mert meg vagyok győződve, hogy beszédekkel nem fogjuk az országot megmenteni, azt mondom, mikint most

mindenekfelett *nem az a bajunk, hogy ellenség van odakünn, hanem az, hogy ellenség van idebenn*. És míg igen tisztelt követet, gondolom, Somogynak vagy Fehérnek, ki éppen most felszólalt (*Madarász Lászlóra mutat*), a háznak idejét leginkább fordította a maga hasznára – mert azt hiszem, senki nem beszélt annyit, mint ő –, én tiszta szándékból, mint a magyar politikának egyik veteránja, mondtam, bízzanak a miniszteriumban, engedjenek neki szabad kezet, hogy mentse meg a hazát, s ha nem bíznak benne, ám válasszanak mást: úgy mondom most is, végezzük a dolgot szaporán, mert nincs a szónak, nincs a tanácskozásnak ideje; hanem menjen mindenki a maga helyére: a fiatalabb fogjon kardot, aki pedig már megtört egészségében, menjen szinte a maga helyére; mert nemcsak nyilvános ellenséggel kell küzdeni, hanem van sok lappangó ellenség is. S valóban, mondhatom, sokkal nyugodtabb lennék, ha tudnám, hogy a tiszt[elt] követ urak, kiket a nemzet virágának tartok, mert hiszen a nemzet bizalma összpontosul bennök, mindenki a maga helyén, a maga kis körében működik, akár újságokban, akár más úton, dicsérve vagy gyalázva azokat, kik becsületesen betöltik hazafiúi tisztöket vagy elmulasztják. S a tiszt[elt] követ úr ezt egyenesen szalmacséplésnek nevezte. Az egek urát hívom bizonyságul, vajon szalmacséplés-e ez? Hiszen ő és társai, felfogásom szerint, mindent elkövettek, hogy ezen szerencsétlen miniszteriumot minden tetteiben zsibbasszák, hitelét elvegyék s elejébe gördítsenek mindent, mi őt abban, hogy a nemzetet egy szép és nagy jövő felé vezethesse, akadályozza. (*Egy baloldali képviselő: Ezt tagadom!*) A tisztelt követ úr, ki most felszólalt, azt mondja: tagadom; de van egy magasabb igazság a nemzetben, amelynél fogva bármiként tagadja is, hogy pártja a miniszterium állását szinte lehetetlenné teszi, ezt a világ vagy a jövő kor, ha mégis nem süllyedünk a semmiségbe, hinni fogja.

Mindig azt hallom, s éppen azon követ úrtól is, ki reám mosolyogva néz (*Kállay Ödönre mutat*), s kit én igen tudok tisztelni, kivált mióta egy utunkban Debrecen tájékán szíveinket egymásnak kitártuk, amióta a legnagyobb szimpátiával viseltettem iránta, mert tudom, mily tiszta szándéka van – azt hallok, mondom, s kivált tőle, hogy micsoda zsarnokság az, mi-

szerint a miniszterium minden kérdéshez állását hozzá köti? Mondhatom, ha más körülmények közt volnánk, ezen miniszterium már százszor letette volna provinciáját, mert természet szerint legjobb belátása szerint működött, és ha azt parancsolják, hogy [ne] esze és lelkiismerete szerint cselekedjék, mi ennek természetéből következője, mint az, hogy azt mondja: én lelépek! De nem lépett le a miniszterium, mert azt hiszi, hogy vannak aggasztó körülmények, melyeknél fogva igen sokat kell elnyelnie s mindent eltűrníe, mert azt gondolja, hogy talán mégis hasznát tehet a hazának. (*Helyes!*) Nincs itt legkisebb zsarnokság sem; de ha minden lépés s minden, ami történik, gáncsoltatik, s ahol árulás emlegettetik – már nem tudom, mi csoda értelemben vette Budának tiszt[elt] követe az árulást? hanem én megvallom, hogy vannak bizonyos pillanatok, ahol a haza, az emberiség s minden tekintet háttérbe vonul s ahol az ember magába szállva, hogy legalább mikor tükörbe néz, mondhatta: az egész világ kárhoztatott, minden ember félreismert, de magam előtt nincs mit szégyellni magamat – s ezt kivált a mostani pillanatokban igen ajánlom a ház minden tagjainak, hogy ezen önmegbecsülését óvják meg; mert lesz közöttünk sok, ki csak ebben s egyedül csak ebben fogja vigasztalását találni és semmi másban. És ha itt, bár távulról is, árulás vagy ilyesmi rovatik azokra, kik összeköttetésben vannak azokkal, kikre az árulás rovatik vagy kenetik, akkor természet szerint az ember mintegy magába szállva azt mondja: régi álom, hogy Magyarország nagy, dicső legyen, s ezen haza már kezdett emelkedni, de most összeomlik; ám legyen, én resignációval romjai közt eltemettetem magamat. De már azt, hogy transigáljunk ott, hol a becsület legkényesebb húrjai pengettetnek, azt gondolom, ezt becsületes embertől kívánni nem lehet. S ezért smétlem, nem az a legnagyobb bajunk, hogy annyi ellenség van, hanem az, hogy az aggasztó körülményeket nem tudjuk felfogni.

Mi itt magunk közt agyarkodunk, beszélünk, mikor tenni kellene, s beszélünk oly dolgokról, amelyekhez legtávolabb sem értünk. Én a legjobbat tudom feltenni mindenkiről, mert hogy olyan, aki most tudtával, hidegvérrel s meggondolással

tudna tapodni a hazán, hogy ilyen alávaló létezhetnék, nem hiszem, hanem természet szerint azon lelkesedésből, mellyel, mint nem kétlem, Budának tiszt[elt] követe meg akarja menteni a hazát. S ezért, ha a hazának bizalma összpontosul benne, ám mentse meg a hazát – én édes örömet meghajlok s a legszerencsésebbnek fogom tartani magamat, ha ezt kieszközölve fogom látni bárki által is! *Sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum.* Hanem ezen aggasztó pillanatban a miniszteriumnak minden lépését akadályozni – s ezt csak a miniszterek érzik, mert a magyar nem szokott igazságos lenni, hanem másokat sért, s minthogy neki nem fáj, tehát azt gondolja, azoknak sem fáj, akiket sért. Igen, nagyon tisztelt honfiak! (*a baloldalra mutat*) minden erőből, minden időből ki vagyunk vetköztetve Önök által, pedig a mostani pillanatok olyanok, hogy vagy van bizalom irántunk, vagy nincs; ha nincs, akkor visszalépünk, ha pedig van, akkor *per summos apices* jelentsék ki kívánataikat, s mi cselekedni fogunk.

S én korántsem vesztettem még el reménységemet; a magyar sohasem fogja kockáztatni életét, mert egy nemzet élete el nem oltható, s a magyar csak saját magát fogja meggyilkolni, más által meg nem gyilkoltathatik. (*Tetszés.*) De engedjék meg, igen tiszt[elt] hazafiak; mindannak, mi a becsületes ember lelkét magasabbra emeli, úgyszólván nyoma sincs nálunk, mert nincs ember, ki mást ne gyalázna, ha teheti szerét! S midőn én a múlt országgyűlésen mint egy veteránja az országnak, ki életem gondolkozó részét – Isten látja lelkemet – mint szerény hangya, de becsületesen szenteltem e hazának megmentésére s feldicsőítésére (*éljen!*), midőn mondtam, hogy nem tudom még, örüljek-e mindazon kockaszerencsének, melyet nyertünk, vagy búsuljak: akkor is Fejérnek igen tiszt[elt] követe nevetségessé tette ezen kijelentésemet; pedig talán igazam volt. Mert ismerem a magyart, hogy annyi nyomorúság dacára is még mindig okulni nem tudott s nem tudta megtanulni, mikor kell felhúzni a vitorlát, mikor vesztegelni s mikor horgonyt vetni; hanem csak neki ment lelkesedésével, mint a vak légy, egyik a másiknak. (*Heyleslés.*) Mondom tehát, az igen tiszt[elt] követ úr akkor is nevetségessé iparkodott tenni; s én azt gondoltam, talán rossz

úton járok, de azt is gondoltam, hogy a hűség minden cselekedet bázisa, s akár lesz siker, akár nem, becsületes lélek és tiszta szándék legyen, és ha siker éppen nem lenne, tehát legalább nem mint valami egymás ellen agyarkodó sajtférgek vagy skorpió, mely minden oldalról szoríttatik, vesszünk el. *(Helyes!)*

S én ez országgyűlésen talán nem is szólok többet; de most a haza szent nevében szólítom fel az illetőket, hagyjanak egy kis szabad tért, és meg fogjuk talán menteni a hazát; ha pedig nem, tehát barátságosan és, mi több, mosolyogva vesszünk egymás mellett. *(Tetszés, éljenzés.)*

2

Örülök, hogy az előttem szóló követ úr vélekedésemben megelőzött, mert én is pártolom azt, mit Teleki László kíván. Hanem ha a dolgot gyakorlatilag fogjuk fel, mégis vannak oly súrlódások a nemzetiségek közt, melyek ha törvénybe tételnek, bizonyosan valami kellemetlenségre adnának alkalmat. Én nem mulaszthatom el észrevételemet megtenni Pest megye igen tisztelt követének tegnapi előadására, ki midőn azt sürgette, hogy minden magyar lábra állíttassék, 15 milliót említett. Ha ez állna, s azt mondhatnók: 15 millió magyar, akkor én is azt mondanám, nem holnap, hanem ma kell megtenni. S vonatkozólag ezen tárgyra, ha meg nem akarjuk magunkat csinálni, én azon 15 millióból egy embert sem akarok levonni, s ez nagy kérdés, mert Magyarország lakosságát azelőtt 10 millióra, 12-re, 14-re, [de] 15-re még sohasem hallottam mondani; de én örvendek ezen szaporaságnak, s szeretném, ha kivált a magyar faj, mely mint a ragadozó állat, mint az orosz lány, igen keveset fajz, más nemzetek pedig úgy nőnek, mint a gomba. Ne csináljunk tehát magunknak illúziót, ha ezen 40 ezeret ki akarjuk állítani, hogy az csupán magyar lesz; hanem lesz más is, de az egyenlőség és testvériség alapján.

S én ezen alapeszméjét új szabadságunknak, hol az emberiség új jogokat vívott ki, és a testvériség mindenkinek ajkain forog, magam is bámulom. S mennyi harcba keveredtünk és fogunk keveredni, és egymást pusztítjuk s mindég a testvériség nevében, és egyik- vagy másiknak a szerencsét erővel akarjuk

nyakába verni! Sokszor hallottam egy híres német szerzőnek azon mondását, hogy a szerencse magában oly valami, hogy azt az emberekre kényszeríteni nem lehet, mert ami kényszerítéssel jár, az a legnagyobb szerencsét is megsemmisíti. És igaz is, ha p. o. valami abszolút zsarnok a népeknek boldogságát erővel akarja keresztülvinni, soha célt nem ér. Hanem ez egy kis *digressio* volt a jelen tárgytól; s azt gondolom, egyáltalában szükséges volna, hogy mint egy tisztelt tagtársunk előadá, ne menjen törvénybe, hanem legyen határozat.

Még egy okot adok hozzá. Teleki László úr azt mondá, hogy jövőben csak azok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet bírják. Ez ismét egy olyan dolog, hogy itt talán az Akadémiának is kellene valami eljárást engedni, mert mit tesz az: *bírni*? Én régi katona vagyok, s tudom, hogy sok a magyar vitézeket úgy szerette, hogy lélekkel és testtel ragaszkodott a magyar katonasághoz és csak a magyart szerette, hanem igen rosszul beszélt magyarul s nem tudott megtanulni, s azon szó: *bírt*, reája nem volt alkalmazható. Azt gondolom, ilyesekben minden az *applicatio*-tól függ, mert ha tagadni nem akarjuk és az Isten képébe hazudni nem akarunk, van sok ezen országban, ki rosszul beszél magyarul, és lelke mégis hőn dobog a hazáért, holott vannak oly ékesen szóló magyarok, kik az embert elcsábítják, s korántsem oly hő magyarok, mint kik rosszabbul beszélnek. (*Igaz!*) Ha igaz, hogy mi a testvériség alapján ezen országban, hol anynyi kevert népek vannak, jogainkat megosztattuk, ne keserítsük azáltal ezen gyönyörű lépést, mely által minden nemzetek háladdal fognak viseltetni, hogy megint valami erőszakot gyakoroljunk; mert – mondhatom – nagy bajunknak is egy kis oka az erőszak, mert akárki mit mond, szörmentében könnyebben mennek a dolgok, mint szőr ellenében. Én a hadügyminiszter hazafiságába bízom; legyen határozat, de ne tegyük törvénybe, mert az a más ajkúakat elkeseríthetné, s nem volna alkalmunk nekik megexplicálni, hogyan értették.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 22–25.

Pest, augusztus 22-én. Képviselési ház. Katonai törvény! Én Mészárosnak: Milyen bűnt követett el Ön, hogy ilyen helyzetbe került? [...]

Úszom. Délután a krisztinavárosi plébánoshoz. Lefestettem neki sejtéseimet, belső meghasonlottságomat. Ő: „Nincs mit (!?) szemére hánynia önmagának! Mert míg *ön* munkálkodott, minden jól ment. Hiúság is azt hinni etc. etc. Minden jóra fordul majd. Senki sem híve a magyar minisztériumnak. A bécsi kormány (!?) majd megint rendbe hoz mindent etc.”

Egyáltalán nem nyugodtam meg, és irigyeltem az öregurat boldogító illúzióiért! [...]

Képviselési ház. – Este 8 órakor. A testi fenytés kérdése a hadseregnél. Mellette vagyok és mellette szólok. Mészáros szintén. – Nyáry, Teleki Laci és Patay maliciózusan ellene. Ez utóbbi: „Gróf Széchenyi ezelőtt a zászlót elől vitte, most hátul szeretné hordani... etc., azt mondá: a magyar nemzet becsülete attól függ, ha verik.”

Teljesen kihozott a sodromból ez az aljasság, és mindenki füle hallatára szar embernek neveztem. Patay útján kihív pisztolyra. Egyáltalán nem esik nehezemre elképzelni, hogy lelő valaki!...

Egészen elszomorodtam Magyarország sorsán! Felfalnak bennünket a rácok: ez világos előtttem.

Miniszteri estélyre... Teleki Lacival a legjobb barátságban. Hír Bécsből, hogy ott irtózatoss (!?) zavargás. – B[atthyány] Lajos mindenki füle hallatára: „Ó, hogy örülök – a bécsi zavargásnak. Bárcsak törne ki derekasan! Itáliában is rosszul áll az *ő* (!?) szénájuk. Igen valószínű a francia intervenció. Ezek pazar hírek!” Szörnyű! – „Most már csak Sz[en]ttamásról várok jó híreket.”

Igen, persze! Csakhogy az el fog maradni! Zűrzavar minden zugban, amely így sikerre visz... Rend? Győzelem? Nem!

Augusztus 23-án. Egész tűrhetően aludtam. Megnyugtatót

az a gondolat, hogy Patay le fog löni. Sohasem kerestem a halált, a veszedelmet...! Ó, tedd meg nekem ezt a szolgálatot.

Elhatároztam, hogy semmi esetre sem lövök Patayra. Én nem akarok és nem fogok magyar vért kiontani.

Amilyen babonás vagyok, azt mondja bennem egy hang: ölj meg még egy embert, és betelik bűneid pohara! És akkor „befellegzett”!

Reggel 10 óra. Elbúcsúzom Crescence-túl. Nem sejt semmit! [...]

Uram, legyen meg a te akaratod! [...]

Andrássy Gyula társaságában olyan vággyal, sőt kéjes sóvárgással kocsizom Lőrincire... hogy bárcsak lövetném agyon... Egyszerre lövünk egymásra. Én szántsándékkal mellé löttem. Patay valószínűleg szintén. – Szomorúbban tértem haza, mint ahogy elmentem! [...]

Augusztus 24-én. Nyugodtabb éjszakám volt. Bűnöm, hogy a reformert játszottam, megbocsáthatóbb fényben tűnik fel előttem. – Mi minden fog történni most?

Bécs és a király volt egyedüli kötelékünk. Ez elszakadt, kettészakítottuk... természetes hát, hogy süllyedünk. Bécsben borzalmas forrongás következik... melyben végtére is az Aula és a proletárok fognak győzni.

Sz[en]ttamásban – amelyet nem fogunk bevenni – elvérzik az a kevés jó katonaság, mellyel rendelkezünk.

Budapestet vagy a rácok fosztják ki teljesen, vagy a horvátok félig. – Mielőtt ez megtörténik, Pesten gyilkolás és öldöklés lesz. – „Kötél a magyar minisztériumnak!”

Magyaria el van temetve, a magyarokat úgy fogja számon tartani a történelem, mint rothadt, undorító népet!

4324 forint egy év alatt fizetendő Kossuth-féle pénztári jegyet Tasner elad 3758 forint 55 krajcár bankjegyért!! Csoda! Milyen szimptóma ez? Soha nem hallott vakságé... vagy valamiféle stabilitás előérzete!

A képviseleti házban. [...] Kossuth keresztülviszi 64 milliós bankjegytervét! Ha nem szentesítik? S vajon megtörténhetik-e ez?

B[atthyány] Lajos. – Vučić 10 000 emberrel Szlavóniába jön.

Úszom Bélával etc. Úgy sejtem: életemben utoljára! Délután vihar. B[atthyány] Lajosnál. – Halottsápadt. Homeopata szert vesz be. Szüntelen győzelmi illúziókban él. 3 futár el Sz[en]ttamásba: támadjanak. – Ha megteszik, elvesztek. 3 Orczy a táborból, mind a három lázas. Hamarosan minden felbomlik. – Egressy színész jön a táborból – és desperál! (Már most!) – Eötvös Tamás Naménybúl: „Oda vagyunk, beütnek a lengyelek, és végképp minket is agyonütnek parasztaink!” [...]

Keglevichnél – ott van Haller Sándor, a barom. Túlságosan sokat beszéltem. Ő: „csak, Istenért, ne jöjjön Jellačić ide.” A rácoktól és tulajdon ziláltságunktól nem félnek! [...] *Abendblatt*... Bécs egészen ellenünk! S az egész világ!

Jellačić 20 000 emberrel ütőképesen... hogy Budára vonuljon és megszabadítsa a magyarokat zsarnokuktól, Kossuthtól!

Augusztus 25-én. Egész éjjel rettentő vihar tombolt, záporral és mennydörgéssel. A vihar miatt nem tudnak dolgozni az emberek a hídon!! Hahaha! A hidat nem lehet, ne is lehessen befejezni! [...]

Megint átéltem egy agóniát. Igen, világos előttem: leginkább én vagyok a bűnös ebben az általános nyomorúságban... mely Ausztriát és kivált Magyarországot sújtani fogja! Írásaim felébresztették az „alja magyart”, miképpen Shakespeare mondja. A kaszinók hozták létre a köröket etc. Olyan alapot vetettem, amely piedesztálul szolgált Kossuthnak és B[atthyány] Lajosnak! – Szétmorzsolódva érzem magam! A kinnak és a gyötrelmeknek micsoda tengerét kell majd végigszenvednem a kibékítésért! Lehetetlennek látszik.

Tegnap azt mondtam Crescence-nak: ennyi nyomorúságot nem tudok elviselni! Öljük meg magunkat! Ő: „Micsoda gyengeség, micsoda hitványság! Nem, nekünk mártirokként kell meghalnunk!” Ez új erőt adott nekem! Igen, a keserű poharat Istenben való megnyugvással fenékgig akarom üríteni! Lesz-e hozzá elegendő erőm? Fizikumom végképp oda! [...]

Mégis dolgoznak a hídon! De nem fog elkészülni! Sohasem fogok átmenni rajta! Heinrich Hardegghhez. Úgy látja, amiként én!... Ha egyszer fellobban a láng, odavannak a magyarok és

akiknek van valamijök. Agyonütik őket, mint a kutyákat. „A rá-cok, azok biz’ idejönnek!” Neki is ez a véleménye!

Mészáros-hoz. Seregnyi csürhe az irodájában. – Kossuth jön hozzá, és a hadiflottáról nyilatkozik neki, amelyet Fiume (!?) megvédelmezésére akar létesíteni!! Én: „igen ám, de előbb fel-falnak bennünket a rá-cok. Okosabb kiegyezni a horvátokkal, és minden pénzt bőrünk megoltalmazására!”

Minisztertanács B[aththyány] Lajosnál. – Szentkirályi folyó hó 22-én lóvesztiben: „minden veszve van, ha Mészáros tüstént nem jön!” Azután seregnyi előkészület pesti zavargás-sra... Népgyűlés... szeptember 9-én bankett a Rákoson. Perczel, ki 14 napon belül mindnyájunkat fel akar akasztatni... Semmi katonaság etc. A főherceg jegyzéket ír a minisztérium-nak a horvát veszély ügyében. Szinte ügyet sem vetnek rá... Hamarosan (!?) végére érünk ennek a rettentően ügyetlen és ot-romba drámának! Eötvösnek Bécsbe kellene mennie az ország-gyűlésre... Deáknak? Horvátországba. *Nekem?* itt akarok el-pusztulni! – Istenem, lelkemet a te kezébe ajánlom! [...]

Tierney-hez. Holnap állítólag helyére kerül a lánc. Összekap-csolva? Nem, arra nem kerül sor soha! – Ez az én hőmérőm. Ez a szép híd, a világ csodája... magyar földön nem teremhet meg! [...]

Miniszteri estély. Mindenki felháborodva Táncsicson. Deák fogja őt perbe. Azt mondják: ő, Táncsics fogja megnyerni. Ha meggondolom, hogyan állunk? Katonaság nincs. Fáradt nem-zetörség. Kövér Kovách az élén. Az egész rendörség Hajnik Pál. Ki a városparancsnok – egyáltalában, ki a szakács, ki a pin-cér... nem tudja senki. Mi egyébként meglehetősen vígan vol-tunk! Albert Hugo, Irinyi etc. etc. nevetnek a zavargás lehető-ségén. Én magam sem tudom elképzelni... csak hogy úgy sej-tem, úgy érzem, el kell hogy jöjjön.

Szentkirályi lemondott. Semmi esetre sem marad.

LEVÉL HOYOSNÉ ZICHY FELÍCIÁNAK

PEST, 1848. AUGUSZTUS 25.

Pest, 1848. augusztus 25-én

Kedves, jó Felícia!

Szégyenkezem, amiért augusztus 9-én kelt kedves soraira mindeddig nem válaszoltam!

Nagyon megörvendeztetett azzal, hogy két jó fiam dolgában ugyanúgy vélekedik, miképpen én!

Hogy a szegény fiúknak igencsak nem lesz inyükre, hogy ilyen sokat és hosszasan kell tanulniok, miközben a szabadságtól a szó szoros értelmében megmámorosodik mindenki, azt megértem!

Az ő korukbeli gyermekeknél – mert én mindegyre csak gyermekeknek tudom tekinteni őket – nagyon sok múlik azon, hogy: „időt nyerjünk!” Ha 18, 19, 20 évesen nem éppen sokat tud is az ember, de testestül-lelekestül egészségesen áll a maga lábán, majd csak pótolhatja a többit!

Azonfelül pedig oly idők járnak, hogy aki valamelyest tűrhetően érzi magát, ahol éppen van, az tartson ki ott, míg el nem ül a vihar.

Óhajom eszerint az, hogy Imre és Rudolf tartson ki a Mérn[öki] Akadémián, ameddig csak lehetséges. – Ide, ahol meglehetősen tarkán és zavarosan kavarognak a dolgok, míg miniszter (!) vagyok, semmiképpen sem vehetem őket. – Ha kiesem a méltóságomból, s elmegyek falura burgonyát termesztetni, akkor lehet, hogy az egész családot magam köré gyűjtöm!

Igaza van, kedves Nénjük, midőn azt mondja, hogy – kivált most – mindenért, amit cselekszik vagy gondol valaki, nemcsak Istennek, hanem embertársainak is *felelősséggel* tartozik.

Felelős miniszterre – aminek szerencsém (!?) van lenni, ez kétszeresen érvényes, kivált mert igen sokat tettem életemben!

És szándékaim, kiálthatom Istennek, minden tekintetben tiszták és nemesek voltak, s azok ma is, midőn az önmegtagadás és az önfeláldozás keserű poharát naponta az utolsó cseppig ki kell ürítenem!

Még mindig reménykedem a legjobban – habár minden szo-

ciális kötelék széthullott, ami annak bizonyága, mily korhadtt és rothadt volt az európai s kivált az ausztriai épület. Hogy megérjük-e az újjáépítést, nem temet-e be minket a törmelék, mi történik gyermekeinkkel, ez Isten kezében van!

A Mindenható könyörületességébe vetett bizalom és megnyugvás – ez az egyetlen horgony, amelybe most kapaszkodhatunk!

Hogy visszakanyarodjam Imréhez és Rudolffhoz, semmi kifogásom azellen, ha a kiváló Tony Khevenhüller hercegnő szabadságra magához venné őket – csak ez meg ne akadályozza az akadémiára való visszatérésüket!

Írok ma ebben az értelemben Wolter ezredesnek. Crescence-nak még mindig nem jött rendbe a torka, ő nagyon rosszul volt, és nem tud igazán felépülni! Marie is beteg volt, egy szóval nem a legjobban vagyunk; mindazonáltal korántsem csüggedünk el!

Kérem, adja át Heinrichnek szívélyes jókívánságainkat mindnyájunk részéről.

Most pedig engedje meg, kedves, jó Felícia, hogy kimondjam: tiszta szívünkől irigyeljük Önt! Én ráadásul egészen rendkívüli módon, mert Ön valamiféle szent a szememben – miközben sokaknak közülünk nagyon sokat kell vezekelniök, hogy csak félig-meddig is tisztára moshassák magukat!

Isten Önnel! Valamennyien minden jót kívánunk Önnek és Heinrichnek meg apósának-anyósának.

Széchenyi I.

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 26.

Pest, augusztus 26-án. Úgy elandalítottam magam, hogy néhány óra hosszat meglehetősen nyugodtan aludtam. De hajnali 4 órakor minden megvilágosodott előttem! Szégyenkezem, amiért a „hamari tönkremenetel” gondolatával oly kevésbé tudok még megbarátkozni. A rácok szekereikkel már ebben a pillanatban megkezdtek a támadást... látom a magyarokat futni; Káro-

lyi Istvánt és társait elfogva... a reguláris csapatokat szerteszóródva – talán az ellenséghez átállva...! És Táncsics most? Természetesen minden szájban „árulás”. – Fel fognak akasztani bennünket etc. Meg kell vernünk a szerbeket, mert különben el vagyunk veszve. – Megverjük-e őket... tehát... minisztériumunknak le kell mondania! – De ki lép a helyére? Kossuth miniszterelnökként... vagy a nádor főherceg diktátorként. Perczel, Jakobson (!), Táncsics azonban már előbb felfal bennünket.

Ha ma felhúzzák a láncot... külön segítség nélkül... akkor meg vagyunk mentve...; ha az ellenkezője, akkor... oda vagyunk!

Igen, a láncot ma, habár segítséggel, de mégiscsak felfüggesztették... sőt össze is kötötték. 38 nap alatt elejétől végéig elkészült az egész!... Bárcsak így menne a mi politikánk is! Ebben azonban Kossuth...

Bécsből nyugalomról, stabilitásról és a minisztérium erélyéről szóló hírek! Bennünk nincsen erély! Kossuth és Szemere miatt nem lehetünk erélyesek, mert ők nem látnak tovább az orruknál! Híjával van minisztériumunk az erénynek is. Semmi nemes rezignáció! Idegeim teljesen felmondták a szolgálatot. Se nyugalom, se pihenés!

Rábeszélem feleségemet, menjen el... W[enkheim] Béla egészen dúltan: a csapatok és Bechtold kijelentik, nem harcolnak Jellačić ellen. Ereimben megfagy a vér. Milyen gyenge az a kevéske kis élet!... Később egészen felderülök... olyasvalakiként, aki hosszú, terméketlen szenvedések után a végórájára epedezik... s meg is leli!

Konferencia B[atthyány] Lajosnál, hol Ivánka a táborból jövet... híven vázolja a csapatok kétségbeejtő helyzetét etc.! „Perczel most – mondja Kossuth – a legfőbb hatalomra tör.” Felakasztat bennünket! Kossuth: „Előbb kellett volna tenni... mi elkéstünk.” Mit jelentsen ez? Engem és társaimat akar megvádolni... hogy mentse magát.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

PEST, 1848. AUGUSZTUS 26.

Pest, August 26. 848

Régi jó Barátom,

e sorokat Podhorszky adja Önnek át. Ő 8150 pengőt és 400 aranyat vett tőlem át. – Tán feleségem is egyúttal megyen fel. – Viselje gondját, viselje gyermekeim gondját – és áldja meg Önt az egek Ura! Itt rútul keverednek a dolgok (ez egészen köztünk maradjon). Nemsokára alig lehet innen menekülni. Én... ha magam maradok itt... ha éppen kívánok, elszaladhatok. – Mi lesz aztán később, azt a gondviselésre hagyom! Tán lecsillapul a vész vagy vesztünkbe sodor. Ám mint Isten akarja. Én mint ember, mint családfő, mint hazafi, mennyire erőm engedi és Isten segít, lelkiismeretem szerint teljesítendem kötelességemet. Csak testi erőm ketté ne törjön etc., mitűl igen félek... mert több hetek óta legkisebb álmam sincs. Ámde ezt is elszánással tűröm.

Tán jobb volna, ha feleségem tüstént Sopronba menne. *Egyedül* lenni vidéken: egy asszony számára nagyon rossz. Különben: amint Ön akarja majd. Azután ohajtanám, hogy ő nagyon kis területen helyezkedjék el, a lehető leggazdaságosabban.

S most tartsa Isten! Meglátjuk-e még egymást? Én remélem, sőt hiszem! De ha nem? Lelkesedéssel és háladattal szorítom Önnek kezét kezemhez!

Amit akartunk, amin munkálkodtunk, nemes volt; ennélfogva teljesen sohasem mehet veszendőbe!

Széchenyi István

NAPLÓJEGYZETEK

1848. AUGUSZTUS 27–31.

Pest, augusztus 27-én. Crescence, Marie, Béla és Ödön gőzhajón elutazik. – Visszontlátom-e őket valaha is? Azt hiszem... nem! Megszakad a szívem... és mégis meg vagyok könnyebbülve! – Templomba megyek! Még imádkozni sem tudok iga-

zán! A főherceghez... Ő és Zsedényi nem lát olyan sötéten! Konferencia. A főherceg ügyetlenül beszél, de tisztességesen... és egészen a szívemből. „A minisztérium fontolja meg, hogy magára ne vegye a vérontással járó felelősséget, pacifikáljon mindenáron” etc. Deák betű szerint ledorongolja! Miszerint a minisztérium nem érdemel ilyen szemrehányásokat! Batthyány hasonló értelemben beszél. A főherceg úgy lüktet, hogy észreveszem. Batthyány lemond etc. Ennek örültem volna legjobban. Végre... biztonság. Az élet és halál közti lebegés rettentő... Eötvös rettentően megijedve... már csak néhány nap etc. Mindnyájan lecsillapodnak. Tierney Clarkhoz megyek ebédre. Visszahívnak... vegyem át a hadügyi tárcát. Nemet mondok. Kényszerítnek!

9 órakor konferencia B[atthyány] Lajosnál... Horvát kérdés. B[atthyány] Lajos és Deák Bécsbe megy. Külön gőzhajót fogadnak evégett! Kossuth: „100 levelet kaptam közhuszároktól etc., miszerint Bechtold és társai árulók! Ki ezekkel mind! Nem hagyom magam... nem hagyom magam... a Kunsághoz etc. fordulok, és olyan sereget teremtek magamnak, hogy kihozom a császárt a Burgból”... Hadminiszterség miatt óriási jelenetet rendezek. Szemere veszi át. [...]

Augusztus 28-án. Istenem, micsoda éjszaka! Egy hang bennem: „Te vagy az oka mindennek!” [...]

A kölni dóm építése a mi Lánchídunknál fog megismétlődni. [...]

Leszen-e itt kravall, kérdezem Telekitúl, Nyárytúl, Pálfi Alberttúl, ki kezd kétségbeesni. – „Lehetetlen.” [...]

Konferencia Kossuthnál. 3 órányi fecsegés, hogy paktáljunk a horvátokkal! Rosszul leszek ettől a nevetséges képtelenségtől! [...]

Augusztus 29-én. Semmi alvás, csak szorongás! Átkozottul elt az éjszakám. Egy hang a bensőmben szakadatlanul: „Te vagy fő oka mindazon borzalomnak, ami történt, s annak a vérözönnek, amely ömleni fog.” – „Elátkozva” érzem magam. Semmiféle vigaszt, semmilyen fénypontot nem tudok találni. Beszeveszetteként szaladgálok fel s alá és a fejemet csapkodom. Reggel 7 órakor a Krisztina-templomba győnni! [...]

Képviseleti ház..., síri csend. Madarász László: „előbb kellett volna... mind késő – feleletre vonjuk a minisztereket.” Visszahajtatok a Krisztinavárosba – és ecsetelem a kétségbeesésemet... mert el vagyok átkozva... és atyám egy talizmánjára hivatkozom, melyet sajnos későn olvastam el!

Nem tudok határozni. Elfussak-e vagy akasztassam fel magam – éspedig ki által? a csőcselék által?

Nékem tönkre *kell* mennem, nekem gyötrődnöm kell, hogy némileg megtisztuljak bűneimtől.

Egészen lefogyok... Mint egy hulla, úgy festek. Nem eszem semmit.

Kossuthnál: „Ön elküldte a feleségét... vigyázzon magára... lövete azokra, akik ellenünk vannak!” Mint Marat, úgy tűnt fel előttem. [...]

Nincs nyugodalmam, nincs pihenésem.

Augusztus 30-án. Egyetlen percig sem aludtam! 7 órakor a Krisztinavárosba. – Gyónok és áldozom. Kevés vigaszt nyújt! Bánom, hogy Crescence elment. – Szeretném visszahívatni. E kapkodások. Eötvös Pepivel, aki Kossuth ellen sok igazat sorol fel. Nem ártom magam semmiből! Képviseleti ház... Szörnyen igaz körözüvény. Bécsből. Szegény Pest... vérben, és Kossuth miatt. [...]

Egy ember se látja az előttünk álló iszonyú világtörténelmi katasztrófát. – Semmit sem tudok tenni. Teljesen kétségbe vagyok esve. [...]

Augusztus 31-én. Szörnyű éjszaka. Képviseleti... Mintha a sírban ülnénk. Kállay Ödön: „Ki a *Hitel*-t etc. írta, most minket el nem hagyhat!” A poklot érzem a szívemben! Előbb Orosz (íronia nélkül): „Örvendeznie kell e gyümölcsöknek.”

A főhercegnél, ki csupa bátorság; ... mentegetőztem: visszavonulnék etc. Ő: „remélem, nem, gyávaság volna”... etc.

Otthon ebédelek sebtében. Zichy Feri vissza. – Én egészen nyíltan: „elmegyek”... s aztán: „mindennek én vagyok az oka!” Elsápad.

FELSZÓLALÁS A KÉPVISELŐHÁZ ÜLÉSÉN A KÖZLEKEDÉSÜGYI TÁRCA KÖLTSÉGVETÉSÉNEK VÉDELMEBEN

1848. SZEPTEMBER 1.

Méltóztassanak talán emlékezni, hogy a múlt országgyűlés alkalmával hitelt kívántam az országgyűlés részéről, és pedig 10 000 000 pfrt-ra terjedőt. Ez sok vitára adott alkalmat, és nem voltam oly szerencsés, hogy az illetőket akkor könnyen kapacitálhattam volna, hanem nagy nehezen mégis keresztülment. De méltóztassanak elhinni, nem egyéb ez, mint egy kreditlevél, melyet *data occasione* a közlekedési miniszter használhat vagy nem fog használni. Éppen így állok az egész tárcámmal, s azon pontra nézve, melyet Madarász József követ úr méltóztatott érinteni, csak azt vagyok bátor válaszolni, hogy ha azon pontokban említett munkálatok elmaradnak, akkor természet szerint azon hivatali személyzet sem fog felállíttatni; valamint az egész tárcámhoz tartozó munkálatok is, ha Magyarország körülményei békére nem fordulnak, hanem az egész ország beháborúba keveredik, természet szerint szinte nem fognak megkezdetni. Tehát csak *data occasione* használhassam ezen kreditlevelet, s így csak azt kívánom, hogy csak papiroson maradjon a felhatalmazás; ebbe pedig, úgy hiszem, méltóztatnak beleegyezni. (*Igen! Helyes!*)

NAPLÓJEGYZETEK

1848. SZEPTEMBER 1-4.

Pest, szeptember 1-jén. Ma berekesztem naplóm! Isten könyörüljön szerencsétlen lelkemen!

Szeptember 2-án. Mindenki felfigyel siralmas állapotomra.

Szeptember 3-án. Kétségbeesve! Éjszakai konferencia. Kosuth beteg!

48 órán belül minden tűzben és lángban áll! És senki sem akarja elhinni nekem! A legiszonyúbb hangulatban vagyok. –

Pisztoly... de mégsem. Egyáltalán nem alszom... 5 percig sem tudok egy helyben ülni egy széken.

Rettenetes lelkiismeret-furdalások. Caroline etc. etc. Kárhozottnak érzem magamat!

Isten, irgalmazz nekem!

Egyetlen fénypontot sem vagyok képes felfedezni az egész világmindenségben.

István főhercegnél. Ő egészen nyugodt! És nemes!

Előbb Kossuthnál – „Én paktálok... bár az ördöggel, de Béccsel és a dinasztiaiával nem!”

Szeptember 4-én. 4 órát aludtam. Azután tovább űztek az Eumenidák! – Agyon akarom löni magam. – Tasner tart vissza! Konferenciára megyek Kossuthhoz. Felmentenek... a további együttműködés alól...! El vagyok szánva (?) itt élni-halni! Elbúcsúzom Tierneytől, Adamtól. Írok István főhercegnek hasonló értelemben!

Soha még ember nem vitt nagyobb zűrzavart a világba... mint én!

Ó, Istenem, könyörülj rajtam!

RÖVIDEBB ÍRÁSOK
1849–1851

ÖNVALLOMÁS

DÖBLING, 1849. MÁRCIUS 21.

Döbling, 849. március 21-én

Én, Széchenyi István, a legszerencsétlenebb ember vagy igazában a legnyomorultabb „teremtmény” vagyok, aki valaha is létezett, mert érzem vagy inkább tudom, hogy amíg csak eszméletemnél leszek, eszméletem a pokol minden gyötrelmével fog kínozni, azaz voltaképpen a pokolba fog taszítani, és az én eszméletem elpusztíthatatlan, örök! Reszketek és remegek, miközben ezeket a sorokat írom. Isten és az ő angyalai nem hagytak el engem, *én* hagytam el őket. Szellememet lassanként megöltem onániával és az érzékek minden bűnével. Szívem végül nem érzett részvétet semmi és senki iránt. Caroline-t lassú tűzön gyilkoltam hét esztendőn át. Sokan nevemen neveztek, sőt hangosan a fülembé kiáltották: „Mit művelsz, Te, nyomorult? Megöölöd.” Láttam, mint haldoklik, de a legnagyobb közömbösséggel sorsára bíztam. Midőn 1820-ban meghalt, kétségbeestem. Bűnbánat és vezeklés helyett mindenféle bűnökbe vettem magam. Bor, érzéki örömök etc. visszafojtottak minden nagyobb kitörést. De terhemre voltam magamnak és másoknak, míg 1823-ban szerencsétlen nőm iránt nem ébredt bennem kéjsóvár kívánczóság. Nem szerettem őt, hiszen csak magamat szerettem, és csábításon kívül semmi egyében nem járt az eszem. – Testileg ellenállt, de a lelke hamar az enyém lett, mert jobban szeretett engem, mint bárki mást a világon. – Balvégzetemre a férje éppen 1825-ben lett kamarai elnök Budán, amidőn 14 esztendő múltával az országgyűlést is újra összehívták Pozsonyba. – S hogy nőmet most teljesen meghódítsam, a patriotizmus mezejére szálltam. 24 magyar szót szoltam rosszul és oután, de mint *ellenzéki* a főrendi táblán, és felajánlottam 60000 pengő forintot, magam se tudván pontosan, mire, ami azonban magyar filológiai akadémiává nőtte ki magát, és a jelenlegi nemzeti meghasonlás Pandóra-szelencéje lett. És 8 nap múlva én voltam a *legnagyobb ember*, akire a magyarok valaha is szert tettek!!! Mindenki hódolt nekem, feleségem imádott, mígnem magam is Isten küldöttének véltem magam.

Ettől fogva óriási aktivitást fejtettem ki, és egyéb hazafias vállalkozások mellett, amelyekbe belevágtam, írtam 16 könyvet, amelyeket az ördög diktált, s amelyek teljesen megrészesgítették a részint már nem is létező magyar néptörzs békés iparkodásba merült maradékát! Példámat többé-kevésbé mindenki követte, s ez nagyon könnyű volt, hiszen csak magyarul kellett cselekedni és beszélni és opponálni, és már kész is volt a bálványozott hazafi.

Sokan világosan látták, mi lesz ebből a jövőben; hangjukat nem hallgatták meg; a patriotizmus divatba jött, a leggazdagabbak pusztán unalmukban, mulatságból és hiúságból vették ki a részüket belőle s abban a meggyőződésben, hogy legrosszabb esetben, ha túlságosan messzire mennek a dolgok, Bécsből lecsapnak majd.

De másként történt. A magyar élesztő nem csupán a régi Ausztriát tette tönkre, hanem a legnagyobb forrongást idézte elő Lombardiában és a szomszéd szláv országokban is.

Kiváltképpen 1848 márciusának napjaitól *reszkettette* bensőmet a halálos gyötrelem, mert nem tagadhattam, hogy már 23-24 esztendővel előbb én járultam hozzá a legtöbbel ehhez a katasztrófához; de volt még erőm lecsendesítenem megelevenedett lélekismeretemet, hogy – amint most látom – megbénulásom előtt még segédkezet nyújtsak két igencsak ördögi dolog véghezviteléhez. 1° Hogy elfogadtam a miniszteri állást, és ezáltal Esterházy herceget arra indítottam, hogy maga is ezt tegye, ami hitelt kölcsönzött az egésznek, és egyedüli oka annak, hogy annyian, nem tudván, hol keressék üdvüket, a legsíralmasabb módon elvakultak. 2° Hogy én bírtam rá Kossuthot bankjegyek gyártására, és lehetővé tettem e terv gyors megvalósítását; miáltal lehetségessé vált általában a háború, vagyis voltaképpen a lázadás és kivált az oly hosszúra nyúló s oly borzasztó harc.

Miután a pokol tiszteletére véghezvittem ezt a két stiklit, 1848. augusztus 30-án – a boldogtalan Caroline halálának évfordulóján – lehullott szememről a hályog, és világosan felismertem, hogy már hosszú ideje, már 1811 előtt minden istenit elnyomtam magamban, és a szó legszorosabb értelmében ször-

nyetegként, a leggonoszabb állatnál is borzasztóbban éltem és cselekedtem; hogy én, akit a természet és a szerencse nagy tehetséggel áldott meg, törzsem gyilkosa lettem, helyett, hogy jótévője lettem volna; hogy már mint átoksújtotta vezettem nőmet oltár elé s nemzettem vele három gyermeket, úgyhogy az angyal, akit, miután szeretni kezdett engem, már 1825-ben minden másnál jobban szerettem, most pedig örülten szeretek, s aki egykor arra volt hivatva, hogy Isten közelében tündököljön és örökre boldog legyen, magammal rántottam az időleges, talán az örök romlásba; hogy tévútra vezettem rengeteg tisztességes embert, akik aztán részint gyerekességből, részint nemes, de kiforratlan hazafiságból a forradalomhoz csatlakoztak, sőt ennek az élére álltak, s hogy most máris tengernyi nyomorúság támadt, mindenfelé vér, kétségbeesés, pusztulás van napirenden, én pedig képtelen vagyok tovább ámitani magam afelül, hogy Latour, Lamberg, Zichy Ödön etc. etc. etc. halálát végső soron az általam kinyitott Pandóra-szelencéje okozta, és hogy a rémdrámának még az ezredrésze sem játszódtott le, amennyiben elvetemült életem és talán mások vétkei következtében a romlás princípiuma megvetette lábát a földön, és részben máris összezavarta, részben még össze fogja zavarni a humanitás minden fogalmát.

És most megkérdem magamtúl: van-e még menekvés számomra? Amire az én minden reményét vesztett kedélyem leírhatatlan pokoli gyötrelem és félelem közepette azt válaszolja: Nincs, nincs többé menekvés!

„Milliónyi felebarátodtúl, így szól lélekismeretem, elrabolta az időleges és az örök boldogságot; mert a Te tanításaid, a Te példád és a Te bűn-iskolád hatására lettek jó emberekből rosszak, sőt valósággal gonosz démonok, minek folytán Neked természetszerűleg vagy inkább az örök visszatorlás törvényei szerint mindörökké azt kell majd szenvedned, amit velük szenvedtettél el, mikor elrabolta tőlük örök boldogságukat.”

Ha így kiáltok Istenhez: Ó, Uram, könyörülj rajtam, akkor kétségbeesésbe merült kedélyem így válaszol: „Minden ember tulajdon keblében hordozza a maga ítéletét” – és mivel senki iránt nem éreztem könyörületet, sőt mindenkivel ke-

gyetlen voltam, eszméletem a legnyomorultabbul fog kínozni örökké.

Iszonyú félelmemben, amely szavakkal le sem írható, mindenütt valaminő fénypontot keresek, vajon nem lehetséges-e valamely jóvátétel; de nem látok fényt sehol, a legsötétebb éjszaka vesz körül mindenfelől.

Jótettekkel szeretném lemosni bűneimet; de nem tudom; mert ez olyan boldogság volna, amely előlem el van zárva.

Megszakad a szívem attúl a vágytól, hogy átölhelhessem feleségemet, gyermekeimet; kétségbeesésemben pusztulni vágyom; valami leküzdhetetlen erő azonban a föld minden láncánál és falánál erősebben és szilárdabban visszatart, hogy ne lehessen részem ebben a boldogságban.

Ha nem csaltam volna meg a feleségemet ugyanúgy, mint mindenki mást, azóta is, hogy olyan teátrálisan oltár elé vezettem, ha nem henteregtem volna a leggyalázatosabb szajhákkal, mialatt ő Velencében, Ischlben, Gräfenbergben etc. etc. volt, akkor remélhetném, hogy bocsánatot fogok nyerni Istentől vagy voltaképpen magamtól; igen, azt hiszem, nem történt volna annyi baj, amennyi történt s amennyi még bizonyára történni fog, ha ezt az infámiát el nem követem. De ez túlon belül sok volt. A méltánytalanságok mértékének be kellett telnie.

Azt mondják nekem: oly nagy bűneimről nem tud senki, sőt szeretnek és tisztelnek. Amire sajnos azt kell válaszolnom: a vesék és a lélekismeret redőibe nem hatol be más, csak maga a bűnös, s a világ igen gyakran ott mond átkot, ahol Isten megbocsát, és megfordítva: ott mond átkot a minden emberbe beleevődött isteni meggyőződés, ahol a világ megbocsát, sőt még fel is magasztalja az illetőt.

Azt mondják nekem: a komoly bűnbánatot meghallgatja Isten; sohasem késő jóvátenni, ami megtörtént, Isten mindenhatósága határtalan. – Félelemtől reszkető szívem mélységesen bánja, ami történt; minden gyötrelmet megadóan, sőt örömmel tűrnék évmilliárdokon át; most szeretetet érzek az egész teremtés iránt, szívem megelevenedett; de egy belső hang, amelyet nem tudok elhallgattatni, azt mondja nekem: a legmélyebb bűnbánat sem tudja felébreszteni a holtakat és jóvátenni azt a

síralmat és nyomorúságot, amelyet Magyarországra, sőt az egész osztrák monarchiára hoztam; hogy vezeklésnek, még ha a legnagyobb, évmilliárdokig tartó gyötrelem is, nincs ott helye, ahol örök, mindegyre gyarapodó boldogságot rabolt el az ember; és hogy szívem most csak azért nyílt és elevenedett meg, hogy éreztesse velem azt a gyötrelmet, micsoda boldogság másokat boldoggá tenni.

Hallom, amint azt mondják, hogy az ember a boldogságot nem rabolhatja el másoktól. Én azonban azt hiszem, hogy ez lehetséges; mert ugyanúgy, ahogy tanítással, példával etc. jó, következőképp boldog emberré lehet felnevelni valakit, a bűn iskolája, a rossz példa, miként általában a rossz társadalom, rossz embereket teremt, akik nem lehetnek boldogak.

Ha pedig most megkérdik, miféle a bűnöknek az a tengere, amelyben én úsztam, azt válaszolom: folyamatos onánia, számtalan nőszemély elcsábítása és megfertőzése; köszívűség a szegények iránt, sőt ütlegelésük és megostoroztatásuk; sok ember kétségbeesésének okozása, úgymint Erhard örmesteréé, a zsupaneki vesztegzár-igazgatóéé, Csepregi hadnagyéé, Felix komornyikéé etc.; sok fiatal ember vizsgálat nélküli megcsapatása; Saurau Gabriella grófnő halálának okozása etc.; adósságok vissza nem fizetése, mint például Kelly nyergesnek 40 font sterlingé; pederasztia és még szodomia is; egyik nővérem kiárúsítása és vérfertőző szándék másik nővérem és két kuzinom iránt; s mindezek tetejébe a legnagyobb álszentség és képmutatás.

Egy tragédia anyaga volna ez?? Nem, még az sem! Hanem csak undort, megvetést kelt, és nem érdemel egyebet feledésnél! Ilyen torzszüleményt avagy inkább ilyen mocskot, amivé én magamat tettem, legjobb elfeledni. Sajnáltnivalók – és érzem, minden angyal az égben őket gyászolja – csupán tévútra vezetett honfitársaim, akik jobb sorsot érdemeltek volna és jobb irányítással bizonyosan el is érték volna, kiváltképpen pedig szerencsétlen feleségem, aki boldogságban úszhatna, ha helytettem egy veszett kutya vagy csörgőkígyóba botlott volna, és ahelyett, hogy nőül jött hozzám, inkább azzal maratta volna meg magát. – Mi történjék véle? Én soha többé nem láthatom

őt! Ó, ha én vagy ő, kettőnk egyike meghalt volna vagy mielőbb meghalhatna! De mi történik akkor a gyermekekkel? Kétségbe esem és csodálkozom magamon, hogy képes vagyok leírni ezeket a sorokat. Ebéd utáni öröm ez, midőn az ételek pillanatnyilag elkábítanak, és én egy pillanatra kiverem a fejből rettenő helyzetemet! De hogy miként érzek, milyen borzasztóan, ha elmúlik ez a pillanat, azt én, szegény, szerencsétlen gazember tudom a legjobban.

Azt mondják nekem: soha ebben az életben nem tudta még ember, hogy élete múltával elkárhozik-e vagy sem, s így ezt én sem láthatom tisztán! De erre a válaszom az: megnyílt előttem az égbolt, és világosan kiolvastam az Orion csillagképből, amiképpen lélekismeretem tükréből is, hogy én idelenn meztelenül, ennen piszkomban, végső kétségbeesésben fogok elrothadni és tönkremenni, hogy a másvilágon örök szenvedésre ébredjek, amelyet nem a kicsiny Föld, hanem a csillagok, a világmindenség dimenziói szerint egyre növekvő mértékben fogok elszenvedni, amihez képest a nyelvem leharapása a legnagyobb kék leend.

Ó, Istenem, miért születtem és hívtam elő a semmiből én, nyomorult féreg?

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN UTOLSÓ SZAVA [DÖBLING, 1849. ÁPRILIS 8.]

A pusztítás démona megszállotta e planétát, amelyen mi, emberek élünk. Az emberek vétkei, különösen az én gonosz életem, mely mindent felülmúl, amit valaha egy gondolkodó lény elkövetett, készítette elő az utat az ördögnek. Minden nemesebb emberi viszonynak legteljesebb szétrombolása folyamatban van. Csalás, rablás, gyilkolás, halál, megsemmisítés mindenütt napirenden van; és minden, ami eddig történt, csak gyenge kezdet.

Amikor 1825-ben politikai pályámat megkezdtem, már rég az ördögi hatalmak vak eszköze voltam. *Csak* rosszat tehettem. 17 politikai művet írtam, 23 éven át izgattam ördögi tevé-

kenységgel a magyar országgyűlésen és azon kívül, írtam az újságokba stb. stb., míg végre nagyobb részük a magyaroknak, akik az önállóság utolsó gondolatát is feladták és a német elemmel való teljes elvegyülést megkezdték – annyira mámoros és végül oly zabolátlan lett, hogy mostani viselkedésének szükség-szerűen be kellett állania; mindannak a gonosznak, ami gonoszat Kossuth, Nyáry, Madarász stb. legújabbán elkövettek, annak a mozgó ereje az izzó hazaszeretet, amelyet *én* hatványoztam a legmagasabbra. Ennyire ment az eszmék zavara, hogy a legnemesebb a legborzasztóbbá, az angyal ördöggé válik.

Politikai pályám kezdetén csak a zavargó ifjúság volt mellettem. Később, mikor sokoldalú vállalkozásaim – ördögi befolyással mindenestül sikerülni látszottak (most már a legtöbb tönkre van téve), és feleségemet 7 gyermekkel elvettem, hitelem általános volt és a legokosabb emberek legtöbbje bennem prófétát látott, aki a Kelet népét (a magyarokat) biztosan boldogulására és dicsőségére felemelem. – A nemzetiséget én jelöltem meg a legnagyobb kincsnek, Kossuth és társai, akik inkább az általános szorgalom mellett voltak – végül beleegyeztek; sőt túlszárnyaltak engem – és a nemesért, minden szépért és Istenért mindenekfelett fogékony emberekből oly dühöngők, oly gazok lettek és velük a magyarok sokkal nagyobb része, amint a történelemben nem található. Ha én, szerencsétlen, nem születtem volna, a magyar elem vagy beolvad a németbe, vagy lassanként kifejlődik anélkül, hogy teljes felfordulást idézett volna elő. Most a magyarok törzse nemcsak meg van gyilkolva, hanem az általános utálat és a legmélyebb megvetés tárgya! Milliő ember jó és boldog emberből részben valóságos démonná, részben hallatlan kínzások áldozatává lett; milliő és milliő emberi lény követi ezeket. Borzasztó! És kinek köszönhető mindezekelőtt ez a sok elrabolt boldogság? Nekem, nekem, nekem – aki sem a nap fényét, sem a csillagokét nem viselhetem el, és a légy dongásán is megrettenek! – Igen, nekem köszönhető, mint aki az új magyar iskolának alapját megvetettem. – Ó, Crescentia, ó, gyermekeim, meneküljete, meneküljete elöllem, hogy az én leheletem ne rontson meg benneteket!

A nemes szász nép Erdélyben el van pusztítva! És kitűl? na-

gyobbára a nem kevésbé nemes, de teljesen demoralizált székel néptől!

Komárom, Szeged, két magyar, igen szorgalmas város el van pusztítva vagy el fog pusztíttatni; egész Magyarország telve van rablókkal – és szüntelenül cseng a fülemben: te nemcsak egyeseknek, hanem egész törzsednek gyilkosa vagy...

Remélhetem tehát én, hogy kínjaim valaha megszűnnek? Igen! Ha elvesztem gondolkodási képességemet! Megtörténhet-e ez? Azt hiszem, nem. Ó, jaj nekem, jaj.

És csak kevés ember sejti – de van mégis néhány –, hogy én vagyok az oly pokoli magnak elvetője. És miért? Mert engemet az emberek felmentenek, de az Isten meg fog ítélni, míg pl. Lattour, Lamberg stb. gyilkosait az emberek ítélték el, de az Istennél kegyelmet találnak! És mert én még egy Hérostratos hírségét se viseljem, hogy a magyar népet elpusztítottam!

Ha erkölcsi erők irányítják az univerzumot, ha lehetséges bocsánat, ha a gondolkodóképesség nem pusztítható el, akkor én (Széchenyi István) a poklot ezerszer megérdemeltem. Nincs szégyenteljes tett, melyet ne követtem volna el, és egyetlen kis nemes cselekedet sem szól mellettem.

És hol áll meg a pusztulás? Nem! Az univerzum sebet kapott. A titánok háborúja sikerült! Csak oly szörnyetegre volt szükség, amilyen én vagyok, hogy az Isten műve és így maga az Isten ledőljön. Borzasztó... iszonyatos – érzem azonban, hogy bűneimre nem lehetséges engesztelés... de számomra a pokol sekély, az örökkévalóság rövid!

LEVÉL GUSTAV GOERGENNEK

DÖBLING, 1850. ÁPRILIS 21.

Döbling, 1850. április 21.

Dr. Goergennek

Hogy bolond vagyok-e, aki valamely rögeszmével vesződik, vagy hogy a Nemezisz ért utol engem, azt senki más el nem döntheti, csakis én, nevezetesen a lélekismeretem. Ez pedig azt mondja nekem hangosan, hogy a poklot érdemlem. Nyitva

előttem a menny, és valamely láthatatlan szellemi erő leküzdhetetlenül meggátolja, hogy elindulhassak a mennybe.

Nincs olyan bűn, amelyben mélységes mélyen el ne merültem volna. 1000-szer adódott alkalom, hogy jobb útra térjek; nem hallgattam Isten szavára. Számomra minden visszavonhatatlanul elveszett.

Én vagyok az oka annak, hogy Magyarország elpusztult, hogy az olyannyira nemes, egyáltalán nem ismert, sokak által oly kevésre becsült, sőt nem kevesektől még meg is vetett magyar nemzet a kegyelemdöfést éppen abban a pillanatban adta magamagának, amikor felvirágoznia és a világot megdicsőítenie kellett s ezt bizonyosan meg is tette volna! Milliónyi ember szíve megszakadt; sok ezren kétségbeesésben haltak meg, sok ezren láncra verve sínylődnek; végtelen számú nemes ember bűnös tette vetemedett és tán lelki üdvét is elvesztette.

Mármost ki rakta le a magyar lázadás alapját? Senki más, mint én! Igen, én szítottam fel a progresszív, de folyvást terebélyesedő magyarországi újitómozgalmat vak dühvé, s én zavar-tam össze és homályosítottam el minden fogalmat annyira, hogy a végén egy kis frakció, amelynek láthatatlan feje én voltam, elegendő volt, hogy a legjózanabbak is, a nagyobb tömegek pedig általában véve útvesztőbe bonyolódjanak és szakadékbá sodródjanak. Előttem semmi sem volt szent! Mindent feláldoztam hiúságomnak és a pillanatnyi élvezetnek! Szüleimet, hozzátartozóimat – és mindazokat, akik körülvettek; nemcsak azokat, akik szigorúak voltak hozzám, hanem azokat is mind, akik szerettek, imádtak.

Döntenem kellene! És én, szerencsétlen, nem tudok! Ellenállhatatlanul vágyom vissza családom körébe; de eszméletem ereje, ez a rettentő hatalom, amely bűneimet éjjel-nappal lelki szemem elé tartja, nem engedi többé, hogy megnyugodjam és boldog legyek! S ha visszakapnám a családomat, ez több volna számomra, mint boldogság, ez olyan üdvösség volna számomra, amelyet e föld legerényesebb embere sem érzett még. Ó, ez rettentő! Feleségem azt mondta nekem tegnapelőtt, hogy semmi más nem tartja életben, csak az a remény, hogy újra egyesülhet vélem – ha elszakad ez a *szál*, összeomlik! És én ezt a *szálat*

nem tudom többé összefűzni; nem, 1000-szer is elmetszeném, ha megvolna még!

Éjjel-nappal kétségbeesés, ez az én egyetlen birtokom!

Én vagyok a Segestus! Én vagyok az Antikrisztus, én vagyok az Apokalipszis szörnyetege! Igen, az egész kinyilatkoztatás az én személyemre vonatkozik. Mert én nyitottam utat Arimán-nak a mi planétánkra! Garázdálkodik még és még sokáig garázdálkodni fog. Rajtam pedig beteljesedik a jövődölés, hogy az ördög eleven testestül fog elragadni. Igen, így folytatódik rám nézve a jövődölés, és nincs menekvés előle: „Tulajdon szennyedben fogsz elrothadni és hosszú, hosszú évek múltán a legnagyobb kétségbeesésben megdöglenni – hogy azután örökké növekvő mértékben a pokol minden kínját szenvedd el, mikor is legnagyobb élvezeted az lesz, ha leharapod a nyelved.” Ezt az átkozott nyelvet, amely annyi szerencsétlenséget okozott.

Széchenyi István

A magyar fajt, a földkerekségünkön létező legnemesebbet én gyilkoltam meg, éppen abban a pillanatban, amidőn legpazarabb, de zajtalan és dísztelen felvirágzását élte. Egyedül én vagyok az oka annak a töménytelen nyomorúságnak, amely a magyarokat sújtotta.

A pokol túlon túl sekélyes, az örökkévalóság túlon túl rövid, a poklok kínja túlon túl enyhe, hogy megfenyítsen engem, nyomorultat, akinek semmi a világon és az égben nem volt szent! Ó, átkozott, kárhozott!

1820 óta, mióta lassú tűzön megöltem szegény Caroline sógornőmet, aminő kegyetlenség még nem fordult elő a világmindenségben, és emlékét is hajtóvadászatokkal ünnepeltem Űrményben és Cenken, nem voltam többé a *magam* tulajdona, hanem az ördög vak eszköze!!

Ha feleségem nem ment volna Budára, hogy kövesse férjét mint kamarai elnököt, bizonyosan nem játszottam volna a hazafi szerepét, amely csak ürügy volt, hogy közelében lehessenek.

És hogy jutalmaztam meg őt szerelméért? Csalással. Sem iránta, sem gyermekeim iránt nem volt szívem! Bizonyosan az egész természet legnagyobb szörnyetege vagyok! Én, akiben születés, példaképek, gazdagság, jó hírnév, magas állás, kiváló

helyzet, egyszóval minden egyesült, hogy dolgos, serény hangya váljék belőlem Magyarországon és bárhol a világon! És ehelyett szívtelen, érzéki, lelkiismeretlen csábító voltam, aki egyetlen embert sem tett nemesebbé és igazán boldoggá. Nem tudom, mihez kezdjek kétségbeesésemben. Szórakozás, lélekismeretem lecsillapítása – ez nem megy már! Csak hosszas gyakorlásomnak köszönhető, hogy éjjelente itt is álomba tudom dúdolni magam! Ó, Istenem, én, aki Téged mindig felismertelek, műveidet csodáltam, a lélek halhatatlanságában hittem, ó, hogy tudtam így eltávolodni Tőled?

Érzékiség, ez az oka iszonyú nyomorúságomnak. Ó, bár csak megsemmisülhetnék, igen, megsemmisülhetnék, mert a halál nem használ már nekem!

Ha semmi egyebet nem tettem volna, mint hogy szerencsétlen feleségemet is feláldozom érzékiségemnek; ez már elegendő volna, hogy örökre elveszejtse lelkemet! – Ó, jaj nekem! Jaj mindazoknak, akik egybe vannak szöve velem!

LEVÉL TASNER ANTALNAK

DÖBLING, 1850. SZEPTEMBER 7.

Örültekháza, Döbling, szept. 7. 1850

Tasner Antal úrnak

Ma indulok pokolba! Én vagyok azon Ármány fia, ki bűneim súlya miatt már 1811-ben elkárhozva, mint ördög szolgálja betű szerint eladtam a magyart a rom istenének! Nálam nélkül, ha én e dicső fajt, a magyart, a legdicsőbbet e földön – magára hagyom, most legszebb virágzásban volna, és sehol e csillagon nem volna több szerencse és boldogság, mint magyar földön.

Senki sem ismerte a magyart, és nem is sejdíté, mennyi dicső rejlett benne!

Kossuth etc. etc. mind ártatlanok, mert mindent, mit tettek, *lázban* tettek, igen, *lázban*, melyre én csigáztam őket fel.

A rom istene, az Ármány győzött a Jóság fölött. Min-

dennek vége a magyarokra nézve. Mert amit ezentúl tesznek, nem egyéb, mint végvonaglás, mert a magyart, mely a legalábbvaló népek által emésztetik meg, semmi sem támasztja fel többé.

És azért örök átok fejemre.

Ó, pokol és iszonyat!

Gr. Széchenyi István

Én, a dicső Széchenyi Ferenc fia és Festetics György unokaöccse! Én tettem ezt! Vörösmarty *A hontalan*-ban, *Szózat*-ban és [*Az*] *élő szobor*-ban – ki én vagyok – előre sejdíté nemzetünk sorsát.

Pedig mennyire szeretett minket mindenki, mennyire bámult, és mik nem lettünk volna! Csak most látom...

Több igazi szabadság sehol nem volt, mint Magyarországon, és ha *lassan halad*, kezét fogva a kormánnyal, az annyira erényes és jó dinasztíával, és barátja marad alkotmányának, és a német fajtúl vagy, jobban mondva, az ausztriaiától nem tagadja meg rokonszenvét, és a sok politika helyett, úgy mint indult, *az emberi szeretet útján indul*, tömlöcöket javít és népiskolákat állít, ipart mozdit elő, nyelvháborúba nem keveredik, ma Budapest és Hunnia paradicsom volna, és *extra Hungariam non est vita*. – S most? Része a magyarnak iszonyúan elveszett, része kívül vagy tömlőcben kétségbenesett, a hátramaradt része pedig, ki érezni tud – buba merülve – végóráját nyugtalanul várja!!! vagy legalább nem élvezhet semmit igaz derűtséggel.

Mi marad most tennivaló hátra? *Imádkozni* vagy a pisztol! Ó, hatalmas! Most István ülne mint nádor Budán, alkalmasint Olga hercegnővel feleségül, és a magyar faj adná a tónust és taktust Ausztriában! sőt Európában!

Ha a magyar természettudományokat művel, és humanitást és ipart űz és folytat, és a Bibliát veszi zsinórmértékül, akkor *a végén* – talán évszázadok múlva – túlszárnyalja a föld minden népét, mert a magyar – miként Horvát István is hangoztatta – Istennek az a népe, amely a legutóbbi Özönvíz alkalmával fennmaradt Ázsia fennsíkjain! – Most világosan látom! *Most a*

magyarokhoz képest, amelyen bizonyosan lehetett volna, minden ember fölöttébb alárendeltnek és ostobának rémlik a szememben. Csak a következő férfiakat idézem: Pulszky, Beöthy Ödön, Újházi, Suvić, Vukovics, Eötvös, Dessewffy Aurél és Emil, Majláth György és Antal, Lónyay János, Vay Miklós, Sz[ent-]Ivány Vince, Babarczy, Deák, Teleki Józsi és Laci, Nagy Pál, Bartal, Lonovics, Batthyány Lajos, Kossuth, Klauzál, Szász Károly etc. etc., és a következő családokat idézem: Esterházy, Splény, Béli, Batthyány, Pálffy, Orczy, Bánffy, Somssich, Apponyi, Jósika, Hunyady, Andrássy, Nádasdy, Csáky, Zichy, Révay, Török, Jankovich, Kiss, Wesselényi, Inkey, Szirmay, Teleki, Ürményi, Vay, Kállay, Lónyay, Csáky, Festetics, Prónay, Bethlen, Apor, Károlyi, Szápáry, Keglevich etc. etc. Hol vannak ilyenek a világon, és mi mindenre lettek volna ezek képesek! És a magyar irodalom? A zene, a nyelv, Akadémia, a tánc, a viselet, méltóság, ékesszólás, nyugalom, szokások, még a konyhaművészet is, minden isteni volt, és a falusi élet, a pusztai? *Minden összetört, minden szétszóródott az én bűnöm, az én könyveim, az én erkölcstelen életem, az én csábításom, az én vállalkozásaim, az én izgatásom miatt, amely a magyart nemes fokozatáról az örületbe hajszolta.*

Ha a magyar nem csinál *semmit*, csak mindegyike jót cselekszik közvetlen közelében, Isten maga juttatja a paradicsomba. Almásy, Forray, Vécsey, Bernáth, Péchy, Meskó, Török, Sz[ent]királyi, Tarnóczy, Maithényi, Balogh János, Ráday, Patay, Kállay, valamennyi írónk és minden megyében, mennyi intelligencia, és fellépésem *előtt* micsoda méltóság, micsoda ékesszólás, és a magyar paraszt? A székelyek. A jászok, kunok, a hajdúk, mindazon református helyek, mint Szentés, Vásárhely, Csongrád etc. etc. Ha az arisztokráciát nem tiporják porba miattam, Magyarország most divatban van, a tónust diktálja, és mindenki, aki intelligens és pénzes ember, magyar lesz, mint Derra, Crouy etc. etc. – Szlovénekről, ruténekről, szlávokról, szerbekről, *románokról* (!) egy lélek se beszél! És Budán milyen jól be volt töltve minden állás, micsoda gazdagság a jó klérusban! Mennyi alapítvány, micsoda fejlődőképesség és micsoda katonák? *Most megbecstelenítve és szét-*

marcangolva. Ó, a siralom! Micsoda erőt kellett Ausztriának és Oroszországnak kifejtenie, hogy a *síkságokon* legyőzze a magyart, amely egyáltalán nem volt felkészülve? Azelőtt egy magyar mágnás külföldön mindenütt *N° 1°* volt, *most* alig tűrik meg! A magyar éppen felvirágzásának pillanatában halt meg. Még néhány esztendő, és keresztül-kasul vasutak hálózzák be az országot, és földi paradicsom volna! – Erdély pedig kert, *most* temető.

Örök témám, hogy Magyarország mindenben hátul és nagy veszedelemben van, hogy a nemzetiség a palládium, a nemzet ifjabbik felét végül megőriztette. Okos öregemberek látták ezt – de nem állhatták útját az áradatnak. És milyen toleránsak voltak a magyarok minden nemzetiség és minden felekezeti iránt? És *most* szinte mindenki leköpi a magyart, azt a magyart, aki sohasem volt rabláncon. Ó, ez rémületes! Azelőtt nádor volt Budán, az első ember Erdélyben Teleki, a bán mindig magyar – Fiume mindig magyar – Velencében Zichy és Pálffy. És *most*? Geringer és Wallmoden. Az oroszok nélkül nem győzik le Magyarországot! És a Vajdaság! a Bánát, a Bácska, ahol több elégedettség, gazdagság és boldogság volt, mint bárhol másutt. Igen, mindent megkaptam a gondviseléstől, hogy boldogítója legyek egy országnak; születést, egészséget, gazdagságot, kiváló helyzetet, szent szülőket – és szívtelen csábító lettem, akinek semmi sem volt szent, csak kielégíthesse testi vágyait. – Kossuthot irgalmaskodónak gúnyoltam; és ez volt a legszebb címe. Olyan emberek, mint Bezerédj Ist[ván], felemelték volna az országot – jámbor, jóságos, könyörületes emberek. – A többit elvégezte volna Isten és valahány nőnk, és hol vannak szebbek és neme-sebbek, ahelyett, hogy a politikáért gyűjtöm fel őket, és tisztára megőrülnek – ha azt a feladatot adjuk nekik: törekedjünk egyesült erővel arra, hogy Magyarországon egyetlen ember se legyen fedél és szakma, kenyér és ruha nélkül, és senki se legyen erkölcsi művelés híján. Ó, minő szívesen és mennyivel könnyebben jártak volna ezt az utat? Ha művelték, szerették és a társadalomnak meghagyták volna a német nyelvet, s ha más szférákat is mellőztek volna mint támadási politikát. – Hányan jártak volna, akik nem tudtak magyarul, mint pl. Batthyány

Lajos, inkább más utat, pl. mint közgazdászok, iskolajavítók, kóborló természettudósok etc. etc. börtönjavítók... És most, midőn Európa szédeleg, a magyar lenne a mérvadó, mint Mária Terézia idején, akit nevetségessé tettem, miként Zrínyit és az összes régi revolúciót, együtt a koronával, amely valahol elmerült a szarban!

Tudom, hogy Olga hercegnő abbeli bizonyosságában, hogy István főhg. feleségül fogja venni, titokban már tanult magyarul, hogy tessék a *nagy nemzetnek!!!* Ferdinánd császár, Mária Anna császárné, Zsófia főhercegné és a mostani császár, sőt még Metternich sem esküdött magasztosabbra, mint a magyarokra! – Ó, Tasner, ez iszonyú! – Mindez virágjában pusztult el és *miattam*, igen, *miattam* – a nagy gróf miatt, Magyarország gyöngyszeme miatt, ahogy Bécsben neveztek és tiszteltek! Legyilkolva mennyi szép és jó!

Feleségem, kit kétszer láttam futólag, ez a szent, akit szintén megcsaltam, nem bírja már tovább, és egyesülni akar velem, s én, ahelyett, hogy hozzá, a gyermekeimhez mennék – a pokolba zuhanok. – Meg fognak bilincselni, minden módon megkínóznak. – Ó, Istenem...

Kovács Lai, Szalay, Stoffer, Helmeczy, Döbrentei, Vásárhelyi – és mind a német-magyarok, úgymint Wenkheim, Stuller, Almay, Rottenbiller, Vághy, Járy, Nendtvich, Chotek, Jeszenák, Schedius és Zsedényi etc. etc. Schey etc., hol vannak ilyen emberek a világon. – Majláth Györgynek egymagának több agyveleje van és ugyanígy Batthyány Lajosnak több agyveleje volt, mint az egész mostani minisztériumnak!

És milyen jó volna, micsoda boldogság most Cenken a jó könyvtáram kellős közepében ülnöm, csak éltem volna úgy, mint a fivéreim, akik nem cselekedtek semmi különös jót, de nem *csábítottak* és *semmit sem tanítottak*, amihez nem értettek, mint én a politikához! Ó, Isten! Néhány okos ember tovább kormányozta volna a haza hajóját, és most nem volnánk ugyan eszményi kikötőben, de nagyon kényelmesben – ahol békesség és nyugalom honol, ha nem irkálnak is róla sokat.

És látom, hiába minden erőfeszítés a nemzetiség megmentésére, úgymint Akadémia, színház, hírlapok, könyvek által –

egyik sem visz semmire, mert mindenütt ott a sorompó, amely útját állja a sasszárnyalásnak; és igen hamar kappanszárnyalásúvá satnyul a magyar. Amilyen nagy divat volt a magyarság, annyira kiment most a divatból, és soha többé nem jön bele újra! Ó, rémisztő! Azt mondtam: Magyarország *lesz*, Vörösmarty: Borúra derű; és ez így is van, csak nem *ránk*, hanem a zsidókra etc. nézve. – És most nemsokára a szlávok fognak meghasonlani a németekkel, a szlávok fognak győzni, de a győzelem után egymás közt pártoskodni, és Magyarországot vérrel trágyázzák majd, mint a világ egyetlen országát sem, a magyar azonban örökre és fokenként el fog süllyedni – a magyar, aki előtt nyitva volt a világ.

Feleségem, akihez nem tudok elmenni, akinek *szenvedést* kell okoznom – olyannyira az ördög üzőttje vagyok. – Megölttem Caroline-t, aztán Magyarországot, most pedig feleségemet és gyermekeimet – bizonyosan meg fog tébolyodni – hogy mi történik a gyerekekkel, Isten tudja. – Segítsen Ön, amennyire tud.

Megengedem Önnek, hogy megmutassa ezt a levelet, akinek csak akarja. Végrendeletemet, naplóimat elégetheti.

Csak ne ellenségeskedtem volna Kossuthtal, se ne opponáltam volna neki. Ő *de facto* lehetetlenné tette volna az egyesülést Pesten. – Egyáltalán a centralizálás Pesten borzasztó hiba volt – a megyékben rejtett az alkotmány és a törvényhatósági szabadság ereje, a kormány és a rend egységében rejlő veszély nélkül.

Sohasem kellett volna politikába ártanom magam, vagy csak szakértelemmel, és akkor Bécsből kiindulva?

Ha nem fogadom el a miniszteri állást, Esterházy hg. sem fogadja el – és minden jobban alakul – csakhogy – későn volt minden. Mert amiképpen Krisztus az erényessége által az embereket a mennybe [_ _ _] Magyarországnak már megvolt mindegyike, megvoltak a legjobb intézményei, iskolái, egyetemei, kereskedelme, gazdasága, fejlődött minden, de még Bécsben is azt hitték, hogy a *tudatlanság* és a *nyomor* országa; én megerősítettem őket ebben a vélekedésükben, pedig nem volt igaz – mert Magyarországon nem hiányzott más, csak a jó közlekedés, ami-

nek a kő hiánya volt a legfőbb oka; és *most*, történjék bármi tűrhető, azt kisajátítják a kormányzó hülyék.

Ó, Istenem, sem hétszemélyes tábla, sem helytartótanács, sem testőrség. Ó, de borzasztó, koronauradalom. És hányszor mondtam – *que dolore di ricordarsi del tempo felice nella miseria* – én magam mondtam ki az ítéletemet.

És a magyar sajátosságok – Palóczy etc. – Ó, Istenem, sohasem voltam egészségesebb – mert *vizet iszom* és mértékletesen élek; hogy élvezhetnék mindent – de egyetlen pillanatnyi nyugalmat sem tudok kivívni – 2 esztendeje mindennap 16 óra hosszát járkálok fel-alá – de nem tudok – mert amiképpen Macbethnek Banquo szelleme jelenik meg – azonképpen én több milliókat látok vérben és kétségbeesésben, élükön Batth[yány] Lajossal, Jeszenákkal, Csányval, Mednyá[n]szkyval, Wesselényivel, Latourral, Perényivel, Vécseyvel, Damjanichcsal, Batth[yány] Kázmérral, Gusztival, a feleségével, Kossuthal, ki igaz emberbarát volt etc. etc. etc.

Nem fogja elhinni, hogy helyzetemről hűvös fejjel ítélek, és azt fogja mondani, nem én csináltam a magy[ar] forradalmat. – Ám én azt kérdem, rendelkeztem-e ismeretekkel és kivált szaktudással Magyarországról, történetéről – alkotmányáról, törvényeiről etc.? A leghalványabbakkal sem! És én adtam-e az első impulzust a mozgalomnak – s hogy minden hívatlan fantaszta államférfiúnak tartsa magát? Igen, igen. – És mondhatom-e legalább, hogy becsületes, jószándékú voltam? Nem, mert a magyart holtnak tartottam, akivel hazafias kísérleteket és szélhámoskodásokat veszélytelenül csinálhat az ember, hogy nevet szerezzen magának. És így volt ez. – Híres lettem – de a csupa ifjonti étellel teli magyar felébredt, és ama részegítő eszközök ösztökélésére, amelyeket én nyújtottam neki abban a hiszemben, hogy holt, tébolyában maga lett önnön gyilkosa.

Nincs semmi, végképp semmi, ami menthetne! Csak azt látom most egészen pontosan, hogy a magyarok alkotmánya és nemzetisége, tapintatuk, bölcsességük, ahogy az idővel és a körülményekkel paktálnak s végül mindig talpra esnek, a legcsodálatraméltóbb, amit csak elgondolhat az ember; és azt látom akkor, hogy az én örökös megint [s] megint szünetlen-em-

mel a mindig józan magyart kibillentettem ebből a biztonságából, minekutána a magyar, aki arra volt hivatva, hogy tisztes helyet töltsön be a nemzetek között és Isten dicsőségére magas kort érjen meg, serdülőkorában maga lett önnön rettentő gyilkosa.

Ó, Istenem, örök megsemmisülés, amitől eleinte visszariadtunk, most az üdvösség maga volna nekem! Petőfi *A felhők*-je rólam készült. – Én vagyok az ő atyja! Olvassa el, és gondoljon rám. – Ön, akit igazán szerettem és becsültem.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

DÖBLING, 1851. MÁRCIUS 14.

Örültekháza, Döbling, 1851. március 14.

Tasner Antal úrnak etc.

A szál, amely a tébolytúl visszatart, elszakadni készül.

Helyzetemet nem tudom elviselni tovább. Az ég nyitva előtttem, hiszen családom szeretettel fogadott – és boldog volnék, ha körükben időzhetnék. Csakhogy nem tudok; ezernyi szemrehányás nyomta lelkiismeretem nem engedélyezi nekem ezt az örömet – ha akarom, ha nem, a pokol szakadékába kell vetnem magam.

Nem kevesebbbrül van szó, mint hogy a gonosz princípium, az Ármány már zsenge ifjúkoromban hatalmába kerített – és eszközül szemelt ki, hogy a magyar vért elpusztítsam.

Nincs bűn, amelyben ne merültem volna el, és nincs erény sem, amelyet műveltem volna. Csupán az érzékeknek, a testnek, a pillanatnyi élvezetnek éltem. 1825-ben – még csak 34 éves voltam – onánia, elhálás, szakadatlan fertőzések, higany és bor következtében már annyira enervált és oly blazírt voltam, hogy érzéseimet új ingerrel serkentendő, a politikába vettem magam, hogy az ellenzék olcsó patriotizmusával elcsábítsam szegény feleségemet, aki oly boldog házasságban élt. Éppúgy nem szerettem, ahogy szegény Karolina sógornőmet sem – ők csak arra szolgáltak, hogy kéjvágyamat kielégítsék. – Nem szerettem semmit – még gyermekeimet sem. Hogy kielégítsem hiúságomat, mindnyájukat meggyilkoltam volna. – 1838-ban, a pesti árvízkor tomboltam dühömben, amiért egyes nem tudt

gettek és dicsértek, mint Wesselényit; feleségemet abban a reményben küldtem elébb Budára, majd Cenkre, hogy együtt egyig odavesznek, és én megszabadulok a család terhétől.

Cenken 3 hónapig halálos beteg voltam. 1000 álom intett, legyenek új emberré, *cselekedjem jót*, olvassam a Bibliát, maradjak hűséges feleségemhez, aki angyalként ápolt. Még idejekorán volt volna; mert Isten nagysága határtalan; még megmenthettem volna magam, az égi jó szellemektől sugallatot kaptunk volna én is, mások is, és Magyarország itt állna most hatalmasan és boldogan, ahelyett hogy hülyék kormányozzák! Ó, micsoda szörnyűség! A magyarság virágjában volna, és csodálattal beszélnének nagyszerű intézményeiről.

De nem néztem és nem hallgattam semmire, és alighogy valamelyest talpra álltam, még mértéktelenebbül vetettem magam az onániába, az örömlányokra és a borba. És olyan erővel áldott meg a természet, hogy mindezt kibírtam, és észre sem vette rajtam senki.

Hanem legnagyobb vakságom abban állott, hogy felléptem Kossuth ellen. Mert voltaképpen ezáltal keletkezett az országban két párt. Ha nem küzdöttem volna ellene, ellene, aki – mint csak most látom – végtelenül nemes ember – akkor ő ahelyett, hogy lapjában hadat viselt légyen ellenem etc., végül maga is átlátta volna, hogy *a kormánnyal kell tartanunk*, ha *alkotni* akarunk. A látszat, amelyért mindent cselekedtem, annyira kedvezett nekem, hogy a legokosabbakat is félrevezettem. Látszatra sikerült minden, csak hogy mennyi időre? Immár, miként a rossz áldozat, minden tönkre van téve. – Kaszinó, lóverseny, *Kisfaludy*; 2 *Széchenyi*-hajó tönkrement; hid haszontalan, Akadémia etc. etc. És a Batthyány Lajos alapította cukorvállalat virágzik, középponti vasút csupa virágzás.

Ó, Istenem, csak most látom világosan, micsoda gyönyörű ország Magyarország, és milyen végtelenül okosak voltak a magyarok. Ó, most volna a virágkorunk – és ehelyett rabszolga a magyar! Ó, ez kibírhatlan.

Zenénk, irodalmunk, nyelvünk, viseletünk etc. etc., még konyhaművészetünk is divatban volna, most ezt egészen világosan látom. – Magyarország akkora lakossággal, amekkora Amerikáé, javában fejlődnék most. Áll Buda, él magyar még

– ezt nem lehet többé mondani, és az összes látnok, akik az utóbbi időben támadtak, mint pl. Petőfi – aki a fiam, akinek anyját, mint annyi mást, hagytam megdöglenni – a *Felhők*-ben pontosan megrajzolt!

1838 volt a fordulópont, addig költemény és muzsika szomorú volt, de nem kétségbeesett, mint később. Kossuth, Batthyány etc. etc. is kezelhetők voltak, míg végül általam felbőszítve megfújták a *tárogatót*. Még a táncban is megjelent a vili-tánc; – igen, ég és föld és pokol közelebb került egymáshoz – a kinyilatkoztatás ez, az Apokalipszis – nem hiányzik semmi – én vagyok benne a főszereplő – és *mindezt le tudom írni* – én, aki nem tudom, hogy egy órán belül nem kötnek-e gúzsba és nem pusztulok-e el saját szennyemben!

Én, aki nem tudtam semmit, egyáltalán semmit – Magyarországról a legkevesébé, reformátorrá tolom fel magam – és milyen *elragadóak* voltak a könyveim, beszédeim, újságcikkeim?! mert a rossz szellem diktálta őket csábításra.

Ó, most szeretek mindenkit, most *látom*, hogy egyedül a szív tesz boldoggá – *most* tudnám, mit kellett volna csinálni Magyarországon 1825-ben és még 1838-ban sem volt volna késő.

A magyarok alig voltak kevesebben 10 milliónyinál, és fokonként minden vagyonosabb megmagyarosodott volna – csupán a nép tartott volna ki itt-ott mereven nemzetisége mellett. Igen, a kinyilatkoztatás abban a tekintetben is beteljesedett, hogy a zsidók emancipálódtak. Itt volt az Antikrisztusuk. Hogy *én* vagy Kossuth, nem tudom.

Ha belegondol az ember, hogy Geringer és Appel a legnagyobb urak Magyarországon – a magyarok közül pedig August és Forgách Antal a legnagyobb urak, akkor elmondható, hogy sarkaiból kibontakozott a világ.

Olvassa el figyelmesen a Luther fordította Szentírást, és pontról pontra megtalál benne *engem* s megtalálja az 1825-től máig tartó éveket. Irtóztató – Magyarország színei! *A szívárvány*. A címerek! 3 hegy, 4 folyó, mint a paradicsomban, és Magyarország is paradicsom volt. – És milyen gyönyörű lesz most az ország, vasutak által etc. – Borúra derű – csak hogy nem a nemes magyar, hanem más nép számára lesz! Csak sírva vigad a magyar – milyen rettentően igazolódott ez!

És Vörösmarty *Szózat*-a és *Az élő szobor*-ja. Ó, én megértem, micsoda fájdalomba merülhetett minden igazi magyar.

Ha elolvassa naplóimat, nem is egyszer azt fogja találni bennük, hogy megajándékoztam A.-t vagy B.-t etc.; de elegendő csábítást is és azzal a sejtelemmel: a végem csakis irtóztató lehet – és mégis egyetlen *lépést*, a legcsekélyebb erőfeszítést sem, hogy meggátoljam ezt, pedig az elegendő lett volna. Isten elvégezte volna a többit. Igen, ha volna egyetlen *tiszta hajszálam*, nem süllyedtem volna ilyen mélyre, és az Úr angyalai megmentettek volna, igen, a feleségem megmentett volna, mert ő a bibliai Dávid király Szelája! – Napóleon Abaddon – Segestus én vagyok.

Ó, Istenem, ó, Istenem, mi lesz velem! Meg kell fojtanom a feleségemet, meggyilkolnom a gyermekeimet. Én kell hogy megöljem, ezerszer is megöljem őt, mielőtt Istenhez jut. De végül mindenki Isten elé jut – csak én nem, mint Franz Moor. Ó, Istenem, és minden évben jártam gyónni, és lélekismeretem lecsillapodott, nyugodt nem volt, de lecsillapodott.

És mindazok a tehetségek, amelyek Magyarországiéi, amelyek most meddőn fognak tönkremenni. Magyarországot, hogy ne sirassa az ember, el kell *felejtetni*! Ez rettenetes! Mindaz, ami a *mienk* volt, a cselekvés csodálatos szférája, most a bécsieké! Igen, ez iszonyú! Ha meggondolom, mi minden ment tönkre és visszavonhatatlanul, akkor a kétségbeeséstől elenyészni szeretnék!

És az ítéletet én magam mondtam ki magamra: „Nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni ahhoz való tulajdon nélkül.” Mármost: Ismertem én Magyarország történetét? Vagy jogait? Vagy közigazgatási formáját vagy statisztikáját? Vagy Ausztriával való összefüggését? *Mindebből semmit*. Egyszerűen még csak nem is olvastam!

Számunkra most vagy voltaképp mindjárt a francia háborúk után az volt a politika, hogy csatlakozzunk a kormányhoz s szolgálati buzgalomban és ragaszkodásban tegyünk túl az egész Monarchián. Még 1830-ban is volt volna erre idő. Ha Ferenc császár etc. látja, hogy a magyarok biztos támaszai, mindaz *érettünk* történt volna, ami most *ellenünk* történik.

Akkor pedig rettentő hiba volt üldözni, ami német. Magyar-

nak és németnek karöltve kellett volna járniok – a magyar mint hivatalos nyelv, a német pedig a közönséges társalgásé. – Pyrkert, Saphirt etc. mint honfitársainkat fel kellett volna magasztalni.

Ehelyett üldöztük őket mind, ők pedig most kinevetnek bennünket a farkasveremben – és micsoda csekély tehetségek!

Alapjából forgattam ki Mária Teréziát, minden hagyományt, minden kegyeletet a régi intézmények iránt, az arisztokráciát, egyszóval minden meglévőt; a tiszteletreméltó épületnek össze kellett omlania.

És akkor mint földesúr hogyan csaltam meg magam? Mint jobbágyaim lányainak csábítója; egyébként semmit sem cselekedtem; egyetlen instanciát el nem olvastam! De annál nevetségesebbé tettem a patriarkális nexust. Tréfa és gúny, ezek voltak a fegyvereim!

És hogy végül mennyire elvakult mindenki, bizonyítja az a tény, hogy végül olyan emberek is, mint Deák, meg voltak győződve, hogy Magyarország elszegényedett, holott most igazán láthatjuk, mily kimeríthetetlenül gazdag.

A védővámot, kerül, amibe kerül, bevezetni, politizálás helyett pénzt keresni és jót cselekedni, ez volt volna napirenden. – Ehelyett nemzetiség és ékesszólás volt a palládiumunk – és ami a közjótékonytságot illeti, mit cselekedtem én? Részvétből, megindultságból soha egy húszast nem adtam egy szegénynek – sőt a szív rezdülései ellen írtam, igen, népnevelés ellen, jobbított börtönök ellen, kórházak ellen, kisdedóvók ellen, állatkinzás etc. etc. ellen írtam és buzgólkodtam, s végül Kossuthot gúnyból irgalmaskodónak neveztem; jóllehet nincs ennél szebb név, ha valaki kiérdemli, de ezt *csak most* látom itt!

Ha semmibe sem ártom magam, viszont feleségül veszek egy jó leányt, és mint 1000 más, békésen élek falun és *Bécsben*, minden természetesen és fokenként bontakozott volna ki. Igen, Bécs felé kellett volna gravitálnunk, nem pedig Pest felé, ami bizonyos versengést keltett, amelynek forradalomba kellett torkollnia.

Minden egészséges magyar reformer volt. 1792 óta itt vannak az *Operata Deputationalia*! Olvastam őket? Kézbe sem vettem!

És hány koldust ütöttem meg saját kezűleg, nem adván nekik semmit, midőn az utcán könyörögtek hozzám? S milyen voltam mostohagyermekeimhez? Nem szerettem az enyéimet, hogy is éreztem volna irántuk bármit!

És mindazok, akikkel kapcsolatban voltam, milyen voltam azokhoz? Jó, amíg szükségem volt rájuk – aztán eldobtam őket. Hogyan bántam Beszédessel, Asbóhtal, Festtel etc.

Egyszóval, amerre csak fordulok, szívtelenségemmel találok szemközt magam!

Ön és A[dam] Clark azt hiszik tán, Önöket szerettem? Felhasználni felhasználtam, de szeretni nem szerettem Önöket soha! A[dam] Clark azt hitte, szeretem, mert aggódtam, midőn betegeskedett. Jó voltam hozzá, gondoskodtam róla, hogy legalább addig kitartszon, míg a híd elkészül – tudtam, hogy nélküle megakadna.

Tehetségesebb voltam, mint bárki más; igen, Magyarország jótevője lehettem volna. Még annak idején, midőn atyám – 1817-ben – a talizmánt írta nekem és később külön az én számomra egy imakönyvet. Még annyi fáradságot sem vettem, hogy elolvassam! Borzalmas!

És elcsábított-e engem valaki vagy adott-e nekem rossz példát? Nem – a legnemesebb emberekkel volt dolgom.

És mindehhez egy óriás természete! Több mint 900 napja vagyok itt, nem látok senkit, nem csinálok egyebet, mint hogy örökké: mindennap 14 óra hosszat járkálok fel s alá, szikrányi remény nélkül a lelkemben, szakadatlan, nem mondhatom: halál-, de pokolfélelemben, 60 esztendő vagyok és úgy érzem, mintha 20 volnék, csak tudnék egy szikrányi reményt ébreszteni magamban.

És szegény nőm, aki mindent feláldozott nekem; igen, eszét fogja veszteni etc. Még soha ilyen nem történt a világon. Olvasza el Petőfi *Felhők*-jét. Meg fogja érteni. A legkegyetlenebb áliat is kíméli jótevőjét. Karolinát merő szeszélyből gyilkoltam meg; aztán unalmamban időmúlatásul saját véremet gyilkoltam, most asszonyomat és gyermekeimet gyilkolom! Irtóztató.

Széchenyi István m. k.

a szegény, a gazfi

LEVÉL TASNER ANTALNAK

DÖBLING, 1851. AUGUSZTUS 3.

Döbling, August 3. 1851

Istenért, ha Ön megint ide jön, hozzon magával mérget vagy egy pisztolt vagy egy éles kést... mert én, ha élek, még borzasztót követek el szegény boldogtalan nőmön és gyermekeimen. Mindinkább látom, mit és mily istenit gyilkoltam... és, ha én nem vagyok, mily magasan áll most a magyar, holott most rab és micsoda szamaraknak rabja.

Istenért, kérem, teljesítse kérésemet.

Sz. István

LEVÉL TASNER ANTALNAK

DÖBLING, 1851. AUGUSZTUS 7.

Döbling, August 7. 1851

Tasner A[ntal] Úrhoz!

Ha Ön születésem napját, éltemet, minden egyéb körülményekkel mély vizsgálat alá veendi, át fogja látni és el fogja ismerni, hogy én vagyok a Sz[ent]írásban előforduló szörnyeteg, mely a világot és kivált egy nemzetet – a magyart – sirba dönti.

Érzem minden csepp véremben, hogy el vagyok átkozva, el vagyok kárhozva. Nyitva áll előttem az éden, és én nem léphetek belé!

A magyar még becsületét is elveszté! Miképp ítélnék róla most a legnagyobb tökfilkók! *Die magyarische Wirtschaft!!!* Ó, éspedig most látom, mily dicső volt ez a magyar alkotmány, mily kifejthetésre képes.

Sz. Ist.

Olvassa a Sz[ent]írást, és látni fogja, hogy minden ott jövedült már beteljesült.

EGY PILLANTÁS
A NÉVTELEN
„VISSZAPILLANTÁS”-RA,

MELY

1857. OKTÓBER HAVÁBAN BÉCSBEN
BIZALMAS KÖR SZÁMÁRA, ARÁNYLAG KEVÉS
PÉLDÁNYBAN JELENT MEG

ÍRTA
EGY MAGYAR EMBER

1857–1858

Rien ne fait tant de mal dans le monde,
qu'un mensonge qui ressemble à la vérité!

ELŐSZÓ

E töredékeket, úgy, mint alább közöltetnek, azon tiszteletre méltó, gyakorlati műveltségű, de szerencsétlen magyarok egyike adta át nekem, kik – anélkül, hogy valami bűnt követtek volna el – a durva önkény által üldöztetve, kényszerítve valának hazájukat elhagyni, ha életüket a bitón vagy valamely börtön sötét fenekén végezni nem akarták.

Szándéka volt a kiadást személyesen eszközölni, de egy fájdalmas betegség meggátolta abban. Érezte, hogy szíve megszakad, s nem volt már képes arra, hogy kéziratán a javításokat, melyeket oly szükségesnek találta, megtehesse. Művét, ha ideje marad, bizonyára forma tekintetében is tökéletesítette volna, ámbár – mint ő maga bevallotta, s mint a jelen kísérletből ki is derül – a német nyelv irányában teljesen *incompetens*nek érezte magát.

Midőn őt legutolszor meglátogattam, hazájának sorsát keserű könnyek között panasolván, így szólott hozzám: „Vegye Ön ezen tarkabarka *aforizmákat* úgy, amint én azokat a legiszonyúbb lélekfájdalom s az időnként felvillanó reménysugár változó esélyei közt papírra tettem. Égesse el őket, de ha azt hiszi, hogy a sok szalma közt itt-ott talán értékes szem is találkozik, ami a gondolkodásra és az *audiatur et altera pars* alkalmazására okot szolgáltat, ez esetben rendelkezék velük tetszése szerint.”

Ezek voltak az utolsó szavak, melyeket a halálra sebzett száműzött szájából hallottam.

Midőn most művét tekintem, még az első tekintetre *triviális*nak tetsző helyekben is a legmélyebb fájdalom nyilatkozatát találom, mert a kétségbeeséssel határos fájdalom éppoly kíméletlenül használja a legotrombább tréfát, mint a keserű panaszt.

Ezen eredeti töredékek minden sora mély gyűlöletet tanúsít minden iránt, ami német; és ha mi, németek őszintén kérdezni akarjuk, hogy honnan ez egyre általánosabbá váló ellenszenv fajunk iránt, lehetetlen be nem vallanunk, hogy magunk vagyunk ennek okai. Nevezetesen Magyarországon ezelőtt nagyon kedveltek bennünket (a szlávok, görögök, románok és olaszok közt sohasem bírtunk népszerűséggel), s különösen a magasabb rendű szépnem nagy előszeretettel volt irányunkban; mindenfelé azt láttuk, hogy német műveltség és szokások terjednek ott, és most Magyarországon mindenek közt legjobban gyűlölik e nemzetet.

Alkalmam volt e sorok szerencsétlen szerzőjével gyakran beszélni e változás felől: felelete mindég a következő téma változata volt:

„A bitorlás mindenkor ellenszenvet és gyűlöletet költ. Ti, németek mintegy 40-50 milliónyi nép vagytok; mi, magyarok alig 13-14 millió, s ebből csak 8 millió valódi magyar. Miért akartok bennünket elnyelni? Nem lenne okosabb, ha tudományotokat, erőteteket, fáradozásotokat arra fordítanátok, hogy végre egy nemzetté egyesüljete? Nincs-e jogunk nekünk is az élethez? És azt hiszitek, hogy ezen *illoyalis* ábrándképetek sikerülni fog? Oly vakok vagytok, hogy nem látjátok, hogy elméletileg át nem gondolt törekvésetek épp az ellenkező eredményt idézi elő? Oly képzelődők vagytok-e, hogy nem látjátok be, hogy beolvasztási tulajdonokkal éppen nem bírtok? Hiszen más fajokkal érintkezve inkább ti olvadtok be: ez tény, melyet csak az tagadhat, ki magát és másokat szándékosan tévútra vezetni törekszik. Nézzünk Amerika, Anglia, Francia- és Oroszország felé, s mit tapasztalunk? Talán azt, hogy a német sebet üt e nemzetiségeken? Nem, sőt ellenkezőleg azt, hogy a német lassanként kivetkezik nemzetiségéből; sőt Magyarországon is – a legbiztosabb tudomásom van erről – napról napra erősbül a magyarság, mióta a németek, *coûte que coûte*, nemzetiségét eltörölni akarják – a németek, kik tudományosságuk és sok jeles tulajdonaik dacára a gyakorlati államélet mezején sajnálatra méltó alakot mutatnak.”

Így beszélt ő. És mit felelhettem én erre méltányosan? Fáj-

dalom, igaz, hogy mi, németek elméleteinkbe belebolondulva néhány év óta feltaláltuk a módját annak, hogy magunkat az egész világon ellenszenvessé, sőt gyűlöltté tegyük. Szolgáljon ez intésül, hogy a bitorlásnak és különösen azon kihívásoknak, melyekre fajrokonaink közül sokan „minden és mindenki” irányában vetemednek, véget vessünk; s ismét szeretni fognak bennünket, mint ezelőtt, és ismét tért fogunk nyerni, holott ma naponta teret veszítünk.

Sok ideig küzdöttem magammal, vajon nyilvánosság elé bocsássam-e a rám bízottat, s aztán hogy egyet s mást, mi előttem visszásnak látszott, ne töröljek-e vagy változtassak-e meg.

Az első kételyt illetőleg a kötelesség érzete győzött, mellyel a haldoklónak tartozni véltem, úgy gondolkodván, hogy nem áll jogomban hazájárul írt utolsó szavait elfojtani, valamint az a meggyőződés, hogy hagyatékának mély bölcsészeti részletei sok jót fognak okozni az emberek között, s túlbeccsel bírnak a sietve írt *rapszódia*kban helyenként előforduló *trivialitások* felett, melyek azonban távol vannak attól, hogy különösen a bécsi trágárságok utánzásainak tekintethessenek, s ellenkezőleg, inkább ez alacsony *genre* és a „mai napság” gyakran oly esetlenül alkotott német szavak kigúnyolásának tarthatók. A második pontra vonatkozólag, hogy ti. változtassak-e a szövegen, arra határoztam magam, hogy egy betűt sem változtatok rajta. Az egész lehetne ugyan kerekébb, korrektebb s talán tetszetősb is, de erőben és eredetiségben veszítene általa, s ezenkívül, *pietás*-ból e nemes férfiú iránt, kinek szíve a jogért, erényért és szépért vert, rám bízott művét értékeivel és hiányaival együtt szórul szóra akartam átadni a világnak, úgy, amint ő azt mély fájdalomai között fogalmazta.

London, 1858. márc. 1-jén.

F. K.

[BEVEZETÉS]

Midőn egy névtelen s méghozzá oly „horderejű” (!) könyv, mint a *Visszapillantás* megjelenik, természetes, hogy mindenki szeretné megtudni, ki lehet annak szerzője. Mert ugyanazon állítás gyakran más „jelentőséggel” bír egy *aspiráns* szájából s mással egy oly ember ajkain, ki *par hasard* az uralkodói trónhoz közel vagy egészen fönt helyezkedik el, hacsak nem tartozik ezen állítás a szigorú értelemben vett tudományos *axiómák* sorába.

Ha pedig egy olyan *consequentiájú* névtelen könyv, mint a kérdésben forgó, aránylag csekély számú példányban, kizárólag csak jóakaró barátok számára ajándékként nyomatik, ez esetben a gondolkodó közönség kíváncsisága természetesen még magasabbra van csigázva aziránt: vajon ki lehet a szerzője a soroknak, melyeket oly *exclusiv* módon tettek közzé?

Ki annyira át van hatva állításainak igazságától, mint a *Visszapillantás* szerzője attól áthatva lenni látszik (és miként Galilei áthatva volt teóriájának igazsága felől, melyért láncra veretve szabadságátul megfosztatott), az megnevezi magát, követeli a naptúl, hogy állításait világítsa meg, de nem kéri fel „jóakaró”-it, hogy őt dicsérjék vagy hallgassanak, sőt ellenkezőleg, ellenségeit idézi a sorompó elé, hogy állításait becsületes és lovagias fegyverekkel támadják meg – kivéve, ha magasabb (!) politikai tekintetből ez eljárás nem volna ajánlatos; efölött azonban mi, alacsony, vagyis helyesebben mondva „lealacsonyított” helyzetűek részrehajlatlan ítéletet nem mondhatunk.

A közvélemény azt állítja, hogy a szerző t. c. Bernhard Meyer úr, de t. c. Alexander Bach úr volt, ki e művet *retouchírozta*.

Vajon igaz-e ez, mi nem állíthatjuk. Azonban igen valószínűnek tartjuk, hogy t. c. Bach úr az illető művet nemcsak helyben hagyta, hanem *retouchírozta* is – mert ő maga osztotta szét a művet kiválasztottjai, mégpedig több „új meghitt barátja” közt, barátságos, elmés *autographok* kíséretében, mit bizonyára nem tőn vala a magas állású úr, ha az *à peu près* öndicsőítést nem helyeselte volna.

Több mint valószínű tehát, hogy a *Visszapillantás* fő vázlatát helyben hagyta, míg a *retouchírozást* illetőleg már nem lehet ily határozott állítást kockáztatni.

De amiként „*ex ungue leonem*”, éppen úgy legalább azok, kik t. c. Bach urat gyermekségétől kezdve ismerik, sőt életének minden fázisán keresztül gondos figyelemmel kísérték, határozottan felismerni állítják a *Visszapillantás* sorai között sajátos eljárását.

A könyvecske annyi mérséklettel és oly körültekintően, annyi ügyességgel és hízelgéssel van fogalmazva, hogy mindazok, kik t. c. Bach urat ismerni állítják, határozottan kijelentik, hogy őt felismerték *par patte de velours*, mely jeles tulajdonságának egyedül köszönheti, hogy oly magasra emelkedett.

Mennyiben igaz mindez, azt ismét nem tudjuk, s szívesen vagyunk hajlandók kétkedni fentebbi állításaink némelyikében; igen jól tudván, hogy az irigység mily csodaszülötteket szokott a világra hozni. Ezen sohasem menthető tulajdonság gyakran a legnemesebb és legmagasabb eszméket is utálatos nyáladékával mocskolja be. Természetes pedig azon következtetés is, hogy mindazok, kikkel egykor ugyanazon sorban állott, és kik „semmik” maradtak, míg ő szinte „minden” lett, s kikkel ideje sincs sokat foglalatoskodni, Bach úrnak halálos irigyei, s miután ezen úgynevezett „jó barátok” gyakran oly tolakodók, hogy másként tőlük szabadulni lehetetlen, hogy időrabló követeléseiktől az ember menekülhessen, az utolsó és egyetlen eszökzt is igénybe kell vennie, ez pedig abból áll, hogy az ajtót becsukatja orruk előtt.

Ki hozta világra a kérdéses *opusculumot*, t. c. Bernhard Meyer úr-e vagy pedig egy másik napszámos, ez tulajdonképp mindegy. Canova, Thorwaldsen, mint egykoron Pheidias is, bizonyára alárendelt kezekre bízta a durva munkát, de a *retouchírozást*, az utolsó simítást fenntartották maguknak, és saját kezűleg végezték.

És ugyan valószínű, hogy így született a *Visszapillantás* is, azaz a mester vagy, amint mondják, „Új-Ausztria teremője”, előbb kiegyengette a jelentést, melyet azért készítettett, hogy a világ meglássa belőle, mit teremtett ő tíz év alatt; igen, hogy a

világ meglássa, természetesen nem azon nagyvilág, melyet a nap világít meg, hanem egyelőre csak akkora kis világ, melyet kétszáz gyertya, illetőleg példány lát el világossággal, tehát egy bizonyos nemében a félhomálynak *entre chien et loup*, ami valóban nagyon is célszerű dolog volt, mert a gyakran *impertinens* módon világító napfény sokaknak elviselhetetlen, s a gyenge szemeket nemritkán könnyek szivárgására készíti.

Mily különbözők, sőt mily ellentétesek gyakran az emberek nézetei, alig hinnők! A *Visszapillantás* megjelenése nem egy nézetirány keletkezésének szolgált okul. Sokan azt mondták: „nem lovagias dolog olyasvalamit írni, mit megbírálni vagy megcáfolni nem lehet, éspedig nem azért nem lehet, mert valóban nem lehet, hanem azért, mert nem szabad.”

Mások ellenben szerfelett dicsérték az illető mű irányát, mondván, hogy a jelen viszonyok között, midőn mindazok fölött, miket a kormány eddig, legalább Magyarorszáiban tett, a gondolkozó publikum egy része kacag, a másik ellenben sirva gondol a jövőre, a legtöbben pedig rettegnek, midőn Magyarország lakosai *uni sono* A-tól Z-ig, kivétel nélkül mindenkinek, ki hallani akarja, elmondják: „így nem maradhat, ha az államgépezet továbbra is a jelen vezetés alatt fog állani”, midőn a legokosabb emberek sem tudják, hogy a „megkezdett út” hogyan végződhetnék szerencsésen, – ily körülmények között „Új-Ausztria főgépészének” nyilatkoznia kellett, hogy legalább a külföldet megnyugtassa. S hogy nevét nem „ajándékozta” oda, azt igen helyesen tévé, mert ily elővigyázat mellett a netaláni blamázs könnyen áthárítható egy másik személy, pl. egy áldozatkész és jól megfizetett hivatalnok nyakára. Legtapintatosabban cselekedett azonban, midőn művét csak csekély számú példányokban nyomatta ki, mert miért értesüljön az ostoba (!) publikum s különösen a „felforgató párt” (!) oly dolgokról, melyek csak az alkalmazottak és a közönség jó érzelmű és lojális részének (!) tudomására valók. Így gondolkoztak ők.

Miután azonban a nyilvános lapok e névtelen *compositiót* tárgyalni kezdték – természetesen kivétel nélkül valamennyien a teljes sajtószabadság szabályai szerint (!), s ezenkívül az úgynevezett felforgató párt némely koszos tagjának is kezébe került

az *opusculum*, s ennek következtében a hűséges barátok számára fenntartott *arcanum* Polichinelle titkává aljasodott el, akkor az *exclusiv* és titokszerű eljárás okadatolására azt találták ki, hogy az emberek a titokszerűt s még inkább a tiltottat sokkal jobban szeretik annál, ami világos és megengedett, s hogy arra, hogy valamely könyv első kiadásra rögtön elkeljen, s a szükségessé vált újabb kiadások milliók által olvastassanak, a legbiztosabb eszköz a könyvet a miszticizmus fénykörével fogni körül vagy pedig a felsőbbség által egyszerűen betiltatni. És valóban úgy van, hogy azon lapok, melyeket elnyomtak vagy lefoglaltak, sokkal jobban mulattattak bennünket az úgynevezett „szívesen látott” lapoknál, és meg vagyunk győződve, hogy a nagyközönség sokkal nagyobb élvezettel olvasná Saphir, Zang, Hackländer, Kuranda stb. uraknak azokat a lapjait, melyekért az illető urak *par exemple* Munkácsra vagy Josephstadtba vitettek volna hűsölni, mint azokat, melyekért dicséretet, felbátorítást vagy talán még jutalmat is kapnak – mit mi egyébiránt nem hiszünk.

Ily fogáshoz azonban, mely szerint az emberiség rohanva fut a *vetitum nefas* után, Új-Ausztriában nem könnyen folyamodhatik az ember, mert a betiltással ez új államban annyi kellemtelenség sat. sat. van összekötve, sőt összefüggesztve – omínózus szó – kivált ez idő szerint, midőn az új seprű még valóban *passable* seperget, hogy a nagyközönség inkább élvezi a „megengedett” gyümölcsöt, ha keserű is, a „tiltott”-nál, bármily édes legyen is.

Ennek folytán, mint halljuk, el lőn határozva, az egészet a könyvkereskedésnek s ezáltal a szó legszélesebb értelmében vett *publicitás*nak s a teljes világosságnak adni át.

A legtöbbekre azok közül – legalább Németországban –, kik a *Visszapillantás*-t olvasták, igen kedvező benyomást tett a munka, először azért, mert mindent, mi ott mondatik, készpénz és pedig nem hamisított készpénz gyanánt fogadtak, Magyarországon viszonyait sohasem ösmerték s még most sem ösmerik, és végre mivel – mint ők hiszik – egy németnek s még hozzá bécsi németnek sikerült a szegény magyarokat a barbarizmus posványából kiragadni, melyben már századok óta fetrengtek, s

melyből kimenekülni maguk, erő és ügyesség hiányában, képek nem voltak.

Magyarország és Erdély lakosaiban – különválasztás nélkül – e pamflet olvasásakor egyetlen érzet támadt fel, s ez a legteljesebb *indignatio* érzete volt: csak azon különbséggel, hogy az olvasók nagyobb része, ámbár vérenek minden cseppje érzi, hogy a virágos bokor alatt egy kígyó rejtetik, de azt teljesen felfedezni, sem megzabolázni nem képes, és ennél fogva majd megreped mérgében; a másik rész azonban igen jól látja a kedves állatot, s könnyen el is bánna vele, de tettereje egészen bénult állapotban van, azonban kétségbe mégsem esik, mert igen jól tudja, hogy hazugságból és jogtalanságból kerekedhetik ugyan efemer szemfényvesztés, de valódi és tartós boldogság sohasem virágozhatik fel abból.

Nos, mi azon helyzetben vagyunk, hogy a szóban forgó közlemény finom szövetén teljesen átlátunk, s ezenkívül azon előnyünk is van, hogy kívül esünk az új-ausztriai bitótörvénykezés hatáskörén. Ennek folytán megkísértjük a *Visszapillantás*-t egy kissé élesebb vizsgálat alá venni, s nézetünket felőle tartózkodás nélkül kifejezni.

Mint fentebb említők, igen valószínűnek, sőt majdnem bizonyosnak tartjuk, hogy e visszapillantó nyilatkozatnak tulajdonképpen „mestere” senki más, mint t. c. Alexander Bach úr.

De ha nem volna is, mégis ő felelős annak minden soráért, és pedig mivel nemcsak mi, hanem az egész világ őt ismeri Új-Ausztria *fac totum*ának, s miután, a netaláni siker esetén, minden tömjén feléje fogna törekedni, ily dicsőségre való kilátással szemben méltányos dolog, hogy másrészt ő legyen azon általános bűnbak, melynek minden rossz és ostobaság is tulajdonítható, mely a nagyszerű átalakítás közben elkövetetett.

Azt, mi a mi állításainkban valótlan, cáfolja meg ő: hisz a saját az ő számára egészen szabad, míg mások számára s így a miénkre is az csak a szabadságnak meglehetősen sikerült karikatúráját képezi, mely a legilletékesebb helyet az angol *Punch*-ban találná fel. Neki tehát a legélesebb fegyver van kezében, egy második Attila... Mi ellenben, kik ellene küzdünk, lekötve, megbéklyózva, paralizálva s tulajdonképp fegyvertelenek va-

gyunk, s *en dernière analyse*, ha Péter és Pál nem oltalmaznak bennünket, valószínűleg el is kell bukunk.

Mi tehát egyenesen a „Mester”-hez fordulunk. Mielőtt azonban hozzá intézett beszédünket kezdenők, még egy megjegyzést kell felemlítenünk, melyet csak nemrég hallottunk a *Visszapillantás* kapcsán; a megjegyzés *à peu près* következőleg hangzik: „*propria laus sordet*”, és valóban példátlan *impudentia* úgy dicsérni önmagát, mint a t. c. miniszter úr saját férceleményében tömjénez és bókol önmagának.

E kérdést illetőleg mi egész más nézetet vagyunk; már a római történelemből ismerjük az öndicsérésnek oly eseteit, melyeket a világ teljes mértékben jogosultaknak ismert el. Így például Livius, Sallustius vagy talán éppen Tacitus, már nem emlékezünk pontosan, melyik, de mindenesetre egy római szerző írja, hogy a *lex agraria* után bekövetkezett földkiosztás alkalmával egy *centurio* – Sextus Baculus nem volt, tehát másnak kellett lennie, mert egy mindenesetre volt – hosszú litániában mesélte el, mi mindent tett a köztársaságért, hány *muralis coroná*-t érdemlett ki, hány torlaszt foglalt s mily temérdek ellenséget pusztított el sat., s e hosszadalmas *speech*-et azon naiv valomással fejezé be, hogy kénytelen magát dicsérni, mivel különben senki sem teszi azt, s így megtörténhetik, hogy a „kiosztás”-nál üres kézzel maradna. Ez őszinteséget a kiosztást intéző római tábornok, biztos vagy főnök vagy mi címe is volt, már nem tudjuk, igen méltányosnak is találta, s ennek folytán három hold földet kegyesen utalványozott is neki, mi nem valami sok ugyan, de a közkatonából előléptetett, szerény és el nem kényeztetett hős számára elégnek találtatott.

Későbbi események is tanúsítják, hogy nagyon kitűnő és mindenek felett szerény férfiak is folytonosan saját „én”-jükről beszéltek, például, ha jól vagyunk értesülve, Jefferson, Pitt sat., és pedig azon egyszerű okból, mert folytonosan megtámadták őket, s ennek folytán mentegetőzéseik közben, mihez kétségtelen joggal bírtak, tulajdonképp szünet nélkül önmagukat dicsérték; és méltányos s józan eszű emberek között alig hiszszük, hogy találkozzék valaki, ki ez eljárást illetlennek vagy épp megrovandónak tartaná.

Úgy tudjuk azonban, hogy Új-Ausztriában, néhányat kivéve, kiket azonban rögtön el is hallgattattak, senki sem találkozott, ki t. c. Bach urat megtámadta, illetőleg megtámadni bátorkodott volna, legalább nyilvánosan nem, mi pedig a fő dolog, mert amúgy bécsiesen szabad ugyan „mindenkinek mindenkít” szidni, amennyire kedve tartja, de csak ha nem hallja senki más, mint legfőlebb kebelbarátja, kit Bécsben „*spéci*”-nek neveznek. Ez mind igaz, de a szívesen kommentáló külföldnek szüksége volt egy kis lázcsillapító orvosságra, mert Lipcsén kívül még más pontok is vannak a térképen, s Anglia, Oroszország, Franciaország, Porosz- és Olaszország szintén a glóbuszon léteznek, hol pedig nem szoktak föltétlenül dicsérni mindent, mit Ausztriában manipulálni, diplomatizálni és „pancsolni” szeretnek.

Igaz ugyan, hogy az öndicsőítők meg is szokták magukat nevezni, mint ezt az érintett római *centurio* is tevő; de miután a világ folytonosan előre halad, úgy a taglalandó iratban is találunk egy új tökélyesítésre, mely érdemes volna a „kizárólagos” szabadalomra. T. c. Bach úr ugyanis dicséri magát, anélkül hogy magát megnevezné, s ez igen „megfontolt” eljárás tőle, mert amellet, hogy megtévesztőbb, a dicséret is szaporább. Csak-hogy sokak előtt igen különös-, sőt mulattatónak tetszik, s a kacagóizmokat nem csekély mértékben igénybe veszi azon fölfedezés, hogy a tömjénező és tömjénezett ugyanazon becsületes bőrben, békés egyetértésben élnek egymással, vagy mint mondani szokták, egyetlen egyént képeznek! Így aztán *aequalis divisio non conturbat fratres*.

[I. SZINTETIKUS RÉSZ]

[VÉLEMÉNYÜNK AZ ÖN VALLÁSOSSÁGÁRÚL]

Kegyelmes Miniszter és Báró úr!

Ön az utóbbi időkben annyi jelét adta vallásosságának, hogy e tekintetben alig tudjuk Önt megérdemlett „örömmel” üdvözölni, mert a vallás bizonyára a legbiztosabb és legerősebb alappontja az emberi társadalomnak, és szerepe az, hogy a népnek a

élén oly férfiak állanak, kik mindenekfölött emez isteni alapra fektetik működésüket!

A mi hitünk erős, mi jó katolikusok vagyunk. Többször voltunk Mariazellben, Rómában őszinte ájtatossággal csókoltunk kezét a pápának, s a szeretet vallásához egész szívünkben ragaszkodunk; megtartjuk lelkiismeretesen felekezetünknek minden szokásait, mert nem véletlenségből, hanem bizonyára *dei gratia* vagyunk katolikusok, és e kegyet megérdemelni is szándékozunk. Mit felfogni képtelenek vagyunk, afölött sohasem törjük fejünket, nagy tiszteletben tartjuk a tanítást, valamint azokat is, kik lelkünkre gondolnak és üdvösségünkre működnek – de egyúttal azt is hisszük, hogy együgyű embereknek lehet ugyan például a férges vagy rothadt borsdorfi almát drága pénzen eladni, csak külseje szép legyen, de Isten segélyével, ki mindent lát, az ily fogások rendesen meg szoktak hiúsulni. Mi híven eljárunk a vásár- és ünnepnapi misékre, megtartjuk az ünnepi munkaszünetet és az előírt böjtöket; rendesen gyónunk, s a legtisztább áhítattal végezzük ájtatosságunkat sat. Szent vallásunkban mindent tiszteletben tartunk; mert a felebaráti szeretet annak fő alapja, s mi tudjuk, hogy a tulajdonképpeni szeretetre csak ima, szemlélődés, önmegtartóztatás, vezeklés és hosszas gyakorlat által juthatunk el – de mindezek mellett azt is hisszük, hogy az erkölcsstan többi szabályai mellett különösen azon kettőt kell folytonosan követnünk és szem előtt tartanunk, melyek így hangzanak: „*Szeresd Istent mindenek felett, felebarátodat pedig mint tenmagadat*” – és „*Mit nem akarsz, hogy veled tegyenek, te se tedd másokkal.*”

Ki e szabályokat, melyek egyenesen az Üdvözítő ajkáról származtak, nem követi vagy nem oly mértékben, mint az a mindnyájunkkal közös emberi gyengeség mellett lehetséges, vagy aki mindig ezek ellen cselekszik, annak valószínű, hogy a mariazeelli búcsújárás s az egyház szertartásaiba vetett föltétlen hit nem elegendő az ő üdvösségének biztosítására. Kényelmesebb volna, igaz, mindent hinni, ünnep- és vásárnapokat, böjtöt szigorúan megtartani, a dogmákat tisztelni, a magas klérussal szemben a legmélyebb tiszteletet tanúsítani s időről időre minden bűnt egy *complaisant* gyóntatóatya raktárában depo-

nálni, mint szigorúan a két idézett szabály szerint élni, pedig e szabályok mindenkit egyiránt köteleznek, bármily hitvallásúak legyenek is. Alázatos véleményünk szerint azonban helyesebb volna a fentebb érintett kényelem helyett, kivált ez időszakban, midőn a „komfort” szó oly nagy becsületben áll, ha mindenki azon fáradságot venné magának, hogy senkivel igazságtalanságot el ne kövessen, s minden tettét a szeretet elvére alapítsa – szóval erkölcsös és erényes életet éljen.

Úgy tetszik nekünk, hogy a leghelyesebb volna mindkét elvet naponta alkalmazni; mert mi távol vagyunk azon filozófiai felfuvalkodottságtól, melynek folytán sokan egyszerűen túlteszik magukat mindenre, miket századok szentesítettek meg. Megvetjük vagy legalább sajnálkozunk az ily elbizakodottság fölött, s saját vallásos értékünket az önmegtagadás, alázatosság és engedelmesség után mérjük.

A közvélemény azt állítja, hogy Excellenciád csak *pro forma* vallásos, és pedig csupán azért, hogy a jelenleg oly roppant befolyással bíró klérus támogatását biztosítsa magának, s azután, hogy a nép vallásosságát *hypomoclion* gyanánt használhassa fel úgynevezett magasabb államcélokra. Excellenciád, ha ez igaz volna, csak azon okos államférfiak számát szaporítaná, kik a legmélyebb vallásosságot mutatták külsőleg, holott belsejükben hitetlenek, sőt gyakran megrögzött istentagadók valának.

Kétségtelen dolog, hogy több kormánycélokra nézve, különösen abszolút kormányzási rendszer mellett, nagyon bölcs és célszerű rendszabály legalább a katolikus népességet – a többi *confessiókkal* nehezebben megy a dolog – hitében vagy legalább a hittételek azon részében, melyet nem ért, felfogni képtelen, erősíteni és megszilárdítani. Aki vakon hisz és kiváltképp, ha azon meggyőződéssel, hogy egyéb semmi sem szükséges ahhoz, hogy annak idejében Szt. Péter által bebocsáttassék, az nagyon valószínűleg könnyebben fog vakon engedelmeskedni is, ha nem is tudja, miért, sőt ha a parancsot célszerűtlennek, ostobának találja is. Ilyen többség fölött rendelkezni, oly országokban, melyekben önkény helyettesíti a törvényt, bizonyára több egy *terno seccó*-nál.

Ha valamely nép azt kiáltja, „miért”, és az ember egész kényelemmel azt felelheti, hogy „azért”, s a nép ezzel megelégedve, egész jókedvvel a *heuriger* mellé ül, hálás szívvel koccintván azok egészségére, kik helyette gondolkoznak, róla gondoskodnak, *qui ipsi haec otia fecerunt*, világos dolog, hogy akkor a kormányzás, kivált ha a gépezetet „kenik” is, sokkal könnyebben megy, mint ha az illetők oly kíváncsiak, sőt szemtelenek, hogy az okot is tudni óhajtják. Ez – *par parenthèse* legyen mondva – véleményünk szerint igen találóan jellemzi az osztrák örökös tartományok lakosai és a magyar királyság és kapcsolt részei népe közötti hajdani különbséget.

Természetes tehát, hogy sok államférfiú minden további hozzátétel nélkül szóval és tettel igyekszik elősegíteni a vakhitet, mert éppúgy, mint a lovaknál és a szarvasmarháknál, az embereknel is sokkal könnyebben boldogulhatni a készséges, bizodalmas és engedelmes példányokkal, mint a makacs, bizalmatlan, vakon engedelmeskedni vonakodó egyedekkel s különösen pedig az úgynevezett „felforgató szörnyetegekkel” (!?).

Mindenki azt állítja Excellenciádról, hogy csupán külsőségekre tekint, s nem annyira azon törekszik, hogy a népek, melyeket kormányoz, valóban egészségesek legyenek, hanem minden törekvése oda irányul, hogy a közönséggel, különösen a külfölddel elhitethesse, hogy azon 40 millió ember, kik Ausztriában egy kormánypálca alá hajtattak, azon idő óta, mióta Ön e nagy császárság főgépésze lett, sokkal boldogabb és megelégedettebb, mint azelőtt volt, különösen pedig, hogy a magyar *vidékek és közigazgatási területek* lakói kitűnően érzik magukat!

Mennyiben igaz különösen ez utóbbi, mennyire nem, azt az idő fogja megmutatni, addig azonban talán ezen igénytelen sorok is nyújthatnak némi felvilágosítást aziránt, vajon azon borsdorfi almák, melyeket Excellenciád a világnak árul, sőt nagylelkűleg kínál, belsőleg is oly szépek-e, mint amily fényesek kívülről, és bizonyosan *zsivio!* és *éljen!* kiáltásokkal üdvözlőnek Önt, ha szép külsejük mellett *par hasard* kiáltani is képesek volnának!

Excellenciád benső vallásosságát illetőleg mi, a közvéleménnyel szemben, határozottan meg vagyunk győződve, hogy Ex-

cellenciád nem képmutató, s a katolikus vallásgyakorlatnak nemcsak külsőségeit, de annak belsejét is komolyan megtartja! Hiszen Ön a „belső” ügyek minisztere, s ezért nem is szabad elhanyagolnia a belsőségeket! Ezt Ön bizonyosan be is fogja látni, mert – mint mindenki tudja – derék szülői, kik Ön előtt példányképül szolgáltak, valódi keresztény elvek szerint nevelték Önt, és mint ember, kit azonban az államférfiúval összetéveszteni nem szabad, becsületes és mocsoktalan hírű.

[PÉLDABESZÉD A BANKÓCSINÁLÓ
„PATAKI”-RÚL]

Ezeket előrebocsátva, bátrak vagyunk Excellenciádnak egy adomát beszélni el, mely nemrégiben Magyarországon, nem messzire az új Vajdaság fővárosától történt. – Egy bérlő, név szerint Pataki, több éveken keresztül haszonbérben tartott egy kincstári pusztát.* E pusztta fiziognómiája valódi magyaros volt – temérdek por, feneketlen sár, szalmafüdek, sovány és emelt tisztátalanul tartott marhák s ehhez hasonlóak voltak az ottani vandál gazdálkodás *attribútumai*, melyek jelzették, hogy a német civilizáció ott még nem ütötte fel tanyáját.

A haszonbérlő, derék és szorgalmas ember, sohasem tudott zöldágra vergődni, éspedig már csak azon okból sem, mert egész „közigazgatási területén” egyetlenegy fa sem gátolta a kilátást. A szomszéd puszták sem voltak ugyan barátságosabbak, de Pataki úr területe mindannyi között a legbarátságosabb, minden kritikán aloli volt.

Pataki nagyon rossz gazda volt, a gazdasázból nem értett semmit, de mint igen vallásos ember mindenki által tiszteltetett. Úgy élt, mint egy *anachoreta*, s oly nagy mértékben ájtatos

* Gyakran a legnagyobb tudós is tanulhat valamit egy tudatlan-tól, ha ez helyi és nyelvismeretekkel bír. Excellenciád meg fog nekünk bocsátani, ha figyelmeztetjük, hogy a „puszta” magyarul nemcsak kopár, kietlen, kipusztult vidéket, hanem pontosan körülhatárolt s gyakran igen értékes területet is jelent, és hogy „puszta” alatt Magyarországon mindig ez utóbbit értik; a német „Wüste” szó magyar megfelelői: sivatag, kietlen, kopár sat.

volt, hogy gyakran egész napokat bezárkózva töltött, mint mindenki hitte, a Szentírás tanulmányozásában, s gyakran egész éjjel világítva voltak ablakai, mely alkalommal a kegyes férfiú nagyon valószínűleg azon törekedett, hogy lelkét magasabb szférákba emelje.

Néhány év után, melyeket Pataki mély áhítatban és szemlélődésben töltött el, egyszerre oly tevékenységet fejtett ki, mely minden ismerőjét bámulatra ragadta. Egyik javítás a másikat érte a pusztán: itt egy major keletkezett tele juhokkal, amott egy iskola tele gyermekekkel, egyetlen mocsár sem maradt lecsapolatlan, gyümölcs- és más fák ezrenként ültetettek, bármerre lépett az ember, egy gép lepte meg vagy más valami, ami még soha nem volt, szóval az előbbi barátságtalan pusztá kellemes oázissá változott. Ezeket látva, azt hitte az ember, hogy Pataki a tárcaírók serege által most oly gyakran idézett „Ezeregy éjszaka” valamely bűvszerének birtokába jutott.

Ott civilizáció, körülötte barbarizmus; ott haladás, kívülte elaljasodás; ott gazdagság, szomszédainál szegénység; ott szerencse és megelégedés, mellette rosszkedv, elégtelenség, kétségbeesés sat., ily ellentétet képezett Pataki pusztája a szomszéd puszták mellett.

Mindenki bámult, mert a legcsekélyebb részletig minden javítva vagy újonnan feltalálva volt. Sokan azt hitték, hogy Pataki visszavonulása alatt Thaert s más gazdasági írókat tanulmányozta, és jobb gazda lett, mások azonban azon csudákban, melyek rövid idő alatt szemük előtt történtek, csak az isteni kegyelem nyilvánulását látták.

Minden oldalról jöttek a bámulók, és a lapok nem győzték Patakit eléggé dicsérni: sokan azt állították, hogy német belátás eloszlatta magyar előítéleteit, és ezen szerencsés átalakulásnak tulajdonítható, hogy a Szaharából paradicsomot varázsolt elő: míg végre mintegy tíz-tizenegy év múltával – mely idő alatt Pataki jól meghízott – azon váratlan hír járta be a közönséget, hogy Pataki bankócsináló, és pedig nem azon értelemben, mint minden gazdának tulajdonképp lennie kell, hanem egyszerűen hamisító, minek folytán e szegény ördög elfogatott, és sok év múltán a Pest megyei börtönben halt meg, a börtönben még

gyakran emlegetvén, hogy egykor nagyon jól ment dolga, s valószínűleg még most is jól menne, ha történetesen fel nem fedezik s be nem csukják, ami persze fatális dolog volt. A hamis paradicsom pedig, mely hamis segélyeszközök által díszítettett fel és világíttatott ki, persze nemcsak előbbi minőségébe süllyedt vissza, hanem egy kellemetlen szagú „mesterséges” mocsárrá, tintafekete kátrányszerű fertővé változott.

Hány gazdaság veszítné el fényes nimbuszát, ha a világ tudná, hogy felvirágzását előlegezett, hamis vagy tán épp lopott pénznek köszönheti? Nemde, Excellenciás Miniszter és Báro Úr?

És azon esetben is, ha például valamely jószág nem az illetőé, általa nem jogosan birtokoltatik, az ily jószágon még az oly gazdálkodás is, mely különben még a boldogult emlékű Arthur Youngot is csodálatra és dicsénekekre lelkesítné, mit sem érne, mert az igaztalanság mindenkor és elkerülhetlenül betáblázva van a bosszuló *nemesis*nél.

[MIÉRT KÉNYSZERÜLÜNK NÉVTELENSÉGBE BURKOLÓZNI?]

Mielőtt bátorkodnánk minden köntörfalazás nélkül egyenesen azt támadni meg, mi a „pudlibőr” alatt lapul, valamit előre kell még bocsátanunk.

Megróttuk Excellenciádat, hogy *opusculum*át magas nevével dicsőíttetni nem kegyeskedett, hanem inkább a névtelenség hálokabátjába vagy juhbőrébe takarózott.

És ime, mi magunk is névtelenül felelünk! Ez látszólag nem helyes, s az angol azt mondaná reá: *it is not fair, it is not gentlemanlike*; a teológus pedig egyszerűen a szálkárúl és gerendárúl szóló ismeretes parabolát alkalmazná reánk.

Excellenciád azonban meg lehet győződve, hogy minden ceremónia nélkül és minden alkalommal megmondanók nevünket, ha Excellenciáddal együtt elmondhatnók magunkról azt is: bennünket egy erős „Burg” véd. Miután azonban, ártatlanságunk dacára is, minden biztosításunk csak azon egyetlen körülmény, hogy Excellenciád sokkal kontárabb úszó, semhogy csak egy keskeny csatornát is átúszni képes volna, s így bennünket

meg nem csíphet, ennélfogva mi sem vethetjük le szintén juh-bőrből készült bundánkat, és pedíg azért sem, mert a honvágy erősen kínoz, s a *cara patria* kebelébe szeretnénk egyszer, valahára visszatérni, de a történelemből megtanultuk – mert a boszszú állítólag édes –, mennyire szokta némely kormány használni az „*alta mente repostum*” mottóját. Ezenkívül rokonaink és barátaink is vannak Magyarországon, kiket helyettünk egyelőre galléron ragadni lehetne, mely rendszabály már Confucius által mint igen célszerű ajánlatva, Új-Ausztriában igen gyakran alkalmaztatott, amit, ha Excellenciád kívánja, szívesen készek vagyunk frappáns tényekkel igazolni.

Excellenciád tehát méltányosságánál fogva bizonyosan érteni, sőt megbocsátani is fogja, ha magunkat lehetőleg elrejtteni törekszünk. Az, ki mint Excellenciád, minden megtámadás ellen biztosítva van, könnyen küzdhet sisak és páncél nélkül, míg mi – hiszen az élet és szabadság mégiscsak kedves – azon szerencsétlen helyzetben vagyunk, hogy hajlamunk és jellemünk ellenére csak lebocsátott sisakkal és biztos menhelyről csatározhatunk. Általában véve nem a bátóság jele, ha az ember a süvöltő golyók előtt meg nem hajlik, midőn azon kényelmes helyzetben van, hogy egy biztos bástya mögött Horatius Coclest utánozhatja, sőt még felül is múlhatja; „egy milliók ellen”; míg ellenben egy szegény ördögnek, ki nyílt téren áll, és többféle okokból egészen legyengült és ennélfogva ideggyenge lett, rossz néven sem lehet venni, ha még a nyúlserét előtt is meghajlik vagy talán éppen elbújik.

[AZ ÖN „ÁLDÁSOS” MAGYARORSZÁGI KORMÁNYZATA]

Excellenciád méltóztat fölemlíteni rövid, de tartalmas és rendkívül szórakoztató röpiratában mindazon tarkabarka áldásokot, melyekkel rövid kilenc év alatt, mióta Ausztria kormányzóját kezében tartja, a gondviseléssel együtt, a derék magyar népet megajándékozni kegyeskedett, mely népet röpiratának 3. lapján úgy méltóztatik bemutatni a civilizált világnak, mint mely *ösereje, romlatlan szelleme, az uralkodóház iránti kegyelete és áldozatkészsége folytán megérdemli* – mit érdemel meg? azt,

hogy megsemmisítésére törjenek, azután előkelő közönnyel tekintsenek reá!... brávo!

Ez valóban szépen hangzik, s a hű magyar szív reszket a kéjtől, midőn egy oly magas állású úr, mint Excellenciád, ily hízelgőleg ítél a magyarságról s azt így mutatja be Európa előtt, Magyarországot pedig az uralkodó dinasztia egyik legszebb gyöngyszemének kegyeskedik nyilvánítani!

De mit gondoljon az ember akkor, ha *par hasard* oly hirdetmények birtokába jut, mint pl. az *Ost-deutsche Post* 1857-i 80. száma,* melyből kiderül, hogy kilencévi salamoni, sólóni, lycurgusi kormányzás után, 3 hónap alatt 341 990 gyilkos sat.

* Az *Ost-deutsche Post* fentebb érintett számában *A csendőrség működése* cím alatt következőket olvassuk:

„A múlt év november első napjától a jelen év január végéig az alábbi számú elfogatások, letartóztatások és bűntény, vétség, illetőleg kihágás miatti feljelentések történtek: felségárulásért 1, felség-sértésért 90, nyilvános rendzavarásért 68, nyilvános erőszakoskodásért 532, hivatalos hatalommal való visszaélésért 60, bankó- és pénzérme-hamisításért 62, vallásháborításért 81, erőszaktételért és más fajtalanosságért 188, gyilkosságért 140, emberölésért 113, a méhgyümölcs elűzéséért és gyermek kitevéséért 106, nehéz testi sértésért 1270, párbajért 1, gyújtogatásért 245, tolvajságért, hűtlenségért és csalásért 18 093, rablásért 534, rablógyilkosságért 23, bigámiaért 15, rágalmazásért 96, bűntett elősegítéséért 1043, szökésért 264, az állam hadiereje ellen elkövetett bűnért 29, nyilvános rend- és békezavarásért 3466, köztisztviselők és hivatalos közegek tettleges és szóbeli bántalmazásáért 1289, közintézetek és közintézkedések elleni kihágásért 72 534, a közszolgálat érdekeinek megsértéséért 655, az életbiztonság elleni merényletekért 46 504, az egészség elleni kihágásért 13 444, vagyonbiztosság elleni merényletért 77 756, becsületsértésért 926, közerkölcs elleni vétségért 17 871, kihágók, kóborlók, koldusok 70 194, a fegyverpátens áthágásáért 2003, a vadászati, erdészeti és halászati törvények megsértéséért 2508, a házaló-pátens áthágásáért 1413, a posta- és más jövedékek megrövidítéseért 5818, újoncozás előli szökésért 555. Összesen: 341 990.

fogatott be Új-Ausztriában, mely számbúl bizonyára a nagyobb rész a legbecsesebb kincsnek nevezett Magyarországra esik?

A más módon tett szolgálatok következőleg osztályoztatnak: a foglyok kísérete 27 454, utasok és futárok kísérése 3884, asszisztenciák közigazgatási és törvénykezési eljárásoknál 4147, idézések és tanúskodások 4774, ítéletvégrehajtások 45, összeírás és újoncozások alkalmávali segédkezés 31, tűzveszély alkalmávali közreműködés 1641, vízáradásoknál 11, házmotozások 8346, holttestek feltalálása 454, betegek és sebesültek d[et]to 393, szökevények kézre kerítése 470, portyázás 424 429. Fegyver általi haláleset (erőszakos ellentállás és szökési kísérlet folytán) előfordult 5. Összesen: 476 084.”

Eszerint a csendőrség beavatkozása *mindenbe* (ez a gyakorlatban alig történhetik meg ezer meg ezer bosszantás és igaztalanság nélkül) háromhavi működés alatt 818 074 „szép” számra növekedett. E számbúl Magyarországra bizonyosan több jut felénél, mert az örökös tartományok a kormány bölcsessége folytán már több századok óta a moralitásnak nemcsak „tettetett”, hanem „valódi” magas fokára emeltettek, Magyarország viszont csak tíz év óta részesült abban a szerencsében, hogy ugyanazon elvek szerint nyirbáltassék, képeztessek és civilizáltassék, mint Új-Ausztriának irigylésre méltó (!?) többi lakosai.

Az utóbbi pontban felszámolt 476 084 esettől ezúttal eltekintünk, ámbár egy kissé furcsának tetszik, hogy a csendőrséget tanúképp is szerepelni látjuk, és valóban nem nagy harckedvre mutat, hogy a vitéz zsandárok jegyzékében csak 5 szegény ördög fordul elő, kik ellentállás- és szökési kísérletért a halottak országába expedniálattak... Azon pedig kacagni kell, midőn az ember a csak egészségügyi sétául szolgáló 424 429 portyázást mint a csendőrség érdemét fölemlítve találja. Lehetetlen azonban nem figyelmeztetnünk az olvasót azon 341 990 bűnösre, kiket a lapoknak egy része, bizonyos tetszelgéssel, mintha az állam ezáltal valami nagy ternót csinált volna, a világ előtt pellengérre állít, s bátrak vagyunk azon szerény kérdést intézni az illetékesekhez, ha szívesek volnának felvilágosítani bennünket aziránt: ki mondott ítéletet e bűnösök felett, és

Mit gondoljon az ember, ha egy czörnhauseni Czörnig báró úr jeles módszere szerinti statisztikai kimutatásból megtud-

mily eljárás szerint történt meg a vizsgálat és ítélethozás? 140 gyilkossági és 23 rablógyilkossági eset három hó alatt fölfedezve, kiderítve és elítélve... Mindenki tudja, még az éretlen iskolásgyermekek is, hogy egy gyilkos fölfedezésére, a gyilkosság bebizonyítására és az elítéltetésre, még a legvalószínűbb gyanúok mellett is gyakran hónapok sem elegendők, sőt a lelkiismeretesen vezetett vizsgálat gyakran éveket is igénybe vesz! s mégis 163 gyilkossági eset! és ezenkívül még annyi ezer esetnek törvényszerű kitisztázása! három hónap alatt! Hisz ehhez a fizikai idő nem elég. Valóban szédelgés fog el e gondolatnál. Vagy talán csak úgy sommáson bántak el e szerencsétlenekkel? mint a madarász a hálójába került bármily nagy csapat madárral. Vagy talán a csendőrség, mely egy személyben, úgy látszik, feladó, befogó, tanú és végrehajtó is volt, már előlegetesen meghatározta, ki mit vétkezett, csak azért, hogy a t. c. bírák és hóhérok eljárása könnyítve legyen, éppúgy mint a „konyhavadász”, ki a szarvasokat, vaddisznókat, nyulakat, szalonkákat stb. rendes *consignatio* mellett adja be, hogy a kulcsárné és a *chef de cuisine* könnyebben boldoguljon a beosztással.

Vegyük fel mármost, hogy a csendőrség 8 év óta működik. Ha tehát oly hasznosan működött, mint állítják, akkor természetes, hogy a megsemmisítendő vagy ártalmatlanná teendő emberi vadnak igen meg kelle ritkulnia. E kimutatás és aránylagos számítás szerint tehát első években, midőn körülbelől minden magyar embert „vad”-nak tekintettek, felvehetjük, hogy a csendőrség 3 hónap alatt egymilliót tett ártalmatlanná, ez egy év alatt 4 milliót, vagyis 9 év alatt 36 000 000-t tesz ki. Azonban a kezdetre sem akarunk magasabb összeget venni fel, mint amit a jelen kimutatás mutat s a *Visszapillantás* oly szépen megvilágít, s ez esetben azt hisszük, számításunkat senki sem fogja indiszkrétnek tartani.

Számításunkat tehát 1849. november első napjától kezdjük, mely naptól kezdve 1857. január végső napjáig 22 negyedév telt el, s mely azt tanúsítja, hogy ez idő óta 7 523 780 boldog új-ausztriai polgár került a mindent éltető csendőrség purifikáló körmei közé. Szívem, mit óhajtasz még! E számítás azonban, ámbár teljesen va-

ja,* hány magyar függesztetett akasztófára *in effigie* vagy *in persona*, miután a forradalom már régen elfojtatott, mennyi záratott el, mennyi száműzetett, és mint rabolták el ártatlan családoknak minden vagyonát?

Mit gondoljon az ember akkor, ha azt látja, hogy a száműzöttek közül azok, kik elég szívtelenek valának meg nem halni, még most, tíz év után is csak csöppenként, mint ahogy a jó rácürmöst készítik, bocsáttatnak haza árva hazájukba, mely eljárás akaratlanul is a börzére emlékeztet, hol egy fél, egy negyed, sőt egy nyolcad fölött is alkudoznak?

Mit gondoljon az ember a tagadhatatlan tényről, hogy napjainkban egyre növekvő mértékben annyi rabló ékteleníti el a „legdrágább gyöngyszemet”, mint a majdnem ezeréves magyar

lósínű, mégis hamis. Mert *mirabile dictu* éppen megfordítva történt: az emberi vad nemhogy fogyott volna, sőt ellenkezőleg: szaporodott, legalább Magyarországon, szaporodott pedig naponta kétszázszázalékos mennyiségben. Zsidóknak ezelőtt sohasem jutott eszükbe Rinaldo Rinaldini, Schinderhannes és társaik nyomdokai-ba lépni; ők ezelőtt csak arra szorítkoztak, hogy loptak és csaltak, most ezek is kedvet kaptak, s a zsidó rabló nem ritka többé, nem ám. Az Ótestamentum követői közül többen adták magukat e „mellékleletre”, mi tulajdonképp tiszteletre készítet bennünket Izrael népe ellenében, mert a nyílt rabló az álszenteskedő csalóval szemben tulajdonképp egy „*mordskerl*”. Nemde, drága, olcsó vagy ingyen olvasó?

Ha egy uradalmi vadász ily eredményt tudna felmutatni, hogy a vad, minél többet fogyasztják, annál inkább szaporodik, mint a hajak a mesterséges tenyésztés által, bizonyára ura kegyeinek legfényesebb bizonyítványaival találkozónék. És hol rejlik – ha annyi nyomort nem vonna maga után – e nevetségesnek mondható rejtély megfejtése? Egyszerűen azon tényben, hogy a bürokratikus teóriák éppúgy abszurdumra vezetnek, mint a velőtlen marhaság, s hogy a jelen esetben az adott alkalom és a nyomor minden zugban és ezerféle változatokkal tolvajokat, rablókat és gyilkosokat terem.

* Kár, hogy a tudós statisztikus e tekintetben táblázatokat nem készített, s azokat a bámuló Európa elé nem terjesztette.

történelemnek még egyetlen időszakában sem, s arról, hogy egyetlen nap sem múlik el anélkül, hogy a kötél alkalmazásba ne jöjjön?

S végül mit gondoljon az ember, ha látja, hogy az annyira feldicsért drága kincs nemcsak vértengerben úszik, hanem hét darabra is szakítottatott, épp azáltal, aki elég *impudentiával* bírt a fentebbi hizelgő szót alkalmazni?

És mindezek *facta sunt quae loquuntur et non mentiuntur!*

Mindezek láttán lehetetlen a halhatatlan Molière-re nem emlékezni, ki egy oly jeles személyleírással ajándékozta meg a világot, mely után az illető férfiút meg nem ismerni teljesen lehetetlen.

Ezek a tények, melyeket tagadni nem lehet – hiszen maga a kormány hirdeti azokat mindenfelé – a következő dilemmát állítják fel:

Vagy Magyarország népessége oly bitang csöcselék és vezetői oly dühöngők, kik nem érdemelnek egyebet üldözésnél, tizedelésnél és akasztófára függesztésnél, és az ország nem drága kincs, hanem rothadt gyümölcs, melyet szétdarabolni és a sertéseknek eledelül dobni kell – vagy pedig Ön, Kegyenc és Mindenható Miniszter Úr, ravaszsága és *furfangológiai* ismeretei dacára, kormányzati képességét illetőleg oly vak, gyengeelméjű vagy álnok, hogy valahára ideje Önt valódi *toilette*-jében s ben-sejét megvilágítva mutatni be a világnak, azonban több joggal és igazsággal, mint Ön saját „tényeit” beszélteti.

[FERENC JÓZSEF MAGYARORSÁGI URALKODÁSÁNAK JOGALAPJA]

És most azt kérdezzük Öntől, hogy ha igaz is, hogy Magyarország kormányzása jelenleg, midőn ott minden a szó szoros értelmében „zsinóron” megy, oly kitűnő (mit mi egyébiránt határozottan tagadunk), mi jogen kormányozzák tulajdonképp Magyarországot? – Igen, azt kérjük Öntől, mi jogen?

Látom, mily szemeket mereszt e kérdésre!

Ne gondolja azonban, hogy én az uralkodó dinasztia jogát, illetőleg e jogát kétségbe vonni akarom. Csak az Ön szájából szeretném hallani, mily joggal kormányozzák, vagy amint Ön állítja, boldogítják jelenleg Magyarország lakosait?

Öfelsége Ausztria „legmagasabb császára”, Ferenc József, az Ön röpiratában annyira feldicsért magyar nép fölött vagy *jure successionis* mint magyar király, vagy *jure armorum* mint hódító uralkodik! Mindkét minőségben jog és méltányosság szerint nem uralkodhatik még a császár sem, ámbár elég hatalmas, éppoly kevésbé, mint egy leány ellenében az atya és férj szerepét együtt és egyszerre a természet isteni törvényei szerint játszani nem lehet.

Ez valószínűleg nem került ki Excellenciád figyelmét, hiszen Ön mesterségére nézve jogtudós, és mint ilyen meglehetősen névre tett szert.

Úgy vagyunk értesülve, hogy ezen axiómát többször felhozták Ön előtt, Ön azonban erre nézve sohasem bocsátkozott vitába; sőt mindenképp igyekezett ezen – úgymond – untig halott okoskodást ignorálni s mások által is feledtetni, és úgy viselte magát, mint azon adós, ki fizetni képtelen levén vagy nem akarván, mindig azt kívánja, hogy beszéljenek már más tárgyról is, ne untassák örökké ezen eggyel. És be kell vallani, hogy kényelmesebb *liquidatio* alig képzelhető, mint ha az ember a hitelezőt ignorálja, kivált ha az ember elég hatalmas ahhoz, hogy a farkas meséje szerint egyszerűen felfalja őt, ahelyett hogy kifizetné.

Excellenciád igen jól tudja, hogy a magyar király nem úgy lesz, mint egykor a franciák királya keletkezett.

Franciaországban ezt kiáltották: „*Le roi est mort, vive le roi*”, és *à peu près* meg is volt a király. Magyarországon azonban, ha *pactum conventumokat*, esküket és szokásokat üres szalmának és frázisnak feltüntetni nem akarunk, a király halálával az illető trónörökös semmi egyéb, mint a valószínűleg leendő, *virtuális* király; s ha a rá rótt kötelességeknek megfelelni nem akar, és elég hatalommal is bír hozzá, uralkodhatik ugyan, de magyar király sohasem lesz, amint II. József is, ki pedig sokat és erélyteljesen uralkodott, tulajdonképp sohasem volt az. Mi végtére eszébe is jutott, midőn a *pallida mors* császári ajtaján kopogtatott, és ő rövid perc alatt jónak látta mindazokat visszavonni, miket tízévi uralkodása alatt zseniális könnyelműséggel és felületes szellemességgel kiagyalni nagy bölcsességnek tartott.

Vagy talán nem tudta, Miniszter Úr, mi különbség van a francia és a magyar király keletkezése között? Meglehet, hogy Excellenciád e tárgy felől sohasem olvasott, sohasem hallott, hiszen a legtöbb osztrák államférfiak *eruditio*ja politikai tudomány tekintetében szokás szerint nem terjed tovább, legfeljebb addig, hogy a polgári törvénykönyvet és a *codex criminalist* könyv nélkül tudják, vagy legalább idézésükben nagy gyakorlottsággal bírnak – és ha hasonnemű képzettségi kincstáruk még továbbra is terjed – mi ritkán történik s méltányosan nem is követelhető, mert ők a folytonos és meg nem szakított kormányzás érdekében egész idejüket *à peu près* üléssel és irkafirkával töltik el –, ez esetben egész tudományuk az angol alkotmánynak s az *assemblée constituante* legfrappánsabb határozatainak némi töredékes ismeretéből áll, s talán néhány mélyen csodált, de egészen meg nem értett elméleti *excerpt*ákból Rotteck, Mittermaier *et Comp.* műveiből. Magyarország viszonyaiból – mely szomszéd országot hagyományos és előkelő elbizakodottsággal és *suffisance*-szal kicsinyleni és megvetni már gyermekkorukban megtanulták – rendesen mit sem tudtak és most sem tudnak, éppúgy, mint Newton és Leibnitz, ámbár a Föld Dioskurjai, nem dicsekedhettek azzal, hogy valami sokat tudnak a Holdról vagy éppen a Siriusról. Vagy mint a bécsiek, kik minden őseredetiségük dacára sohasem veszik azon fáradságot, hogy a Szt. István tornyába fölmenvén, onnan gyönyörködjenek a szép környékben.

A Miniszter Úrnak tehát semmi oka sincs szégyellni magát az érintett különbséget illető netaláni tudatlansága miatt, mert Excellenciád e tekintetben a legválogatottabb társaságnak örvendhet, melynek tagjai a különben igen okos és mindenféle tudományokkal túlon túl szaturált bécsi tudósok, filozófok és cs. k. hivatalnokok.

E körülményt, értem a koronázást, pedig azon esetben, ha mit sem hallott és olvasott is felőle Excellenciád, egész kényellemmel láthatta volna, és így valóban csodálkoznunk kell afőlött, hogy ez Nagyméltóságod becses figyelmét mégis elkerülhette.

A „Schanzel” Pozsonytól csak egy ugrásnyira van, s így Ex-

cellenciád láthatta volna, hogy ott Ferdinánd császár, még fel-séges atya, Ferenc császár életében, a szokásos szertartások és „lényegességek” kíséretében magyar királlyá koronáztatott.

Franciaországban – hol a tömérdek lángész és a velük született *petillans* élc dacára az alkotmányosság szellemét még nem fogták fel annyira, mint pl. Angolországban –, Franciaországban több lap a következő értelemben nyilatkozott az eseményről: „Furcsa emberek azok a magyarok! Nekünk *egy* király is már majdnem sok, s nekik *kettő* kell!”

Bécsben pedig sokan így nyilatkoztak: „Nézzétek csak, a magyaroknak most már két királyuk van! Ez szép és okos dolog, mert *kettő* mindenestre többet lát, mint *egy*.” Mások ellenben meg voltak győződve, hogy az egész „história” csak azért történt, mert a magyar urak szívesen rendeznek hasonló ünnepélyeket és szertartásokat, s ily alkalommal „elkerülhetlenül” sokat vendégeskednek, esznek, isznak, lármáznak.

Mélyebb jelentőséget csak kevesen tulajdonítottak e különös színezetű szertartásnak, és valóban fájdalmasan érintene bennünket, ha Excellenciád, aki jelenleg Magyarország sorsát „visszapillantó” gondviselés gyanánt vezeti (mely azonban nemigen tekint messzire vissza), nem volna e kevesek között.

Lehetséges azonban, sőt igen valószínű, hogy Excellenciád, annyi és oly sokoldalú „előismeretek” birtokában, tudomással bírt e *subtilitas*rúl, de épp azért, mivel ez Excellenciád kegyes véleménye szerint csak *subtilitas* – azt hitte, hogy ezt figyelembe venni nem szükséges, hanem leghelyesebb azt *cavalièrement* (!) mellőzni.

És valóban alig van könnyebben célhoz vezető politika annál, ha az ember *sans gêne* egyenesen halad, korlátot nem ismer, a netaláni akadályokat egyszerűen ignorálja, széttapossa. Ez volt legalább a vastag bőrű, hosszú ormányú afrikai hősök stratégiája, kik különösen a trasimenói síkon állítólag csodákat műveltek... Éppígy az emberek között is az imént idézett „taktika” a legcélszerűbb mód valamely kérdés elintézésére és arra, hogy magunknak igazságot szerezzünk. Csakhogy az elefántnak egyenes, semmi akadályt nem ismerő, hanem széttipró elő-

rehaladása sehogy sem hasonlítható össze a kígyó okos és teker-vényes csúszásával, mert az elefánt, ha kedve volna is hozzá, teljesen képtelen „csúszni”, míg a kígyó a „legbecsületesebb” *intentiók* mellett is képtelen lévén valamit eltiprani, kénytelen a fojtogatáshoz és mérgezéshez folyamodni.

Az angoloknak pl. a legutóbbi kelet-indiai „események” alkalmával eszükbe sem jutott hosszas zsoltárokat énekelni ottani diplomáciai jogaikról s a népesség boldogságáról; hanem röviden így szólottak: „Mi meghódítottunk benneteket, kímélve, igazságosan, sőt jóakarattal bántunk veletek; ti mégis fellázadtatok. Szerencsénkre azonban mi vagyunk az erősebbek, tehát megfélemezésekre nagymértékben felhasználunk kötelet, puskát, ágyút s minden más fegyvert, s mindaddig a legiszonyúbb féket fogjuk alkalmazni reátok, míg csak ki nem szakítjuk mérges fullánktokat, s meg nem törjük dacosságtokat. Elismertek-e bennünket *legitim* uralkodónak, szerettek, gyűlöltök, megéljenetek vagy hallgattok, azzal keveset törődünk. Ha jó útra tértek, ismét emberileg, sőt szeretetteljesen bánandunk veletek, mert e tanácsot adja nekünk szívünk és fejünk egyiránt; de ha tettelesen támadnátok fel vagy ismét összeesküdnétek ellenünk, akkor mint a polyvát, a levegőbe szórunk benneteket!” Így cselekedett Soliman szultán is, midőn Budát elfoglalta, és a félhold, mely mintegy százötven évig uralkodott Magyarországon; sőt a legutóbbi szerb lázadás alkalmával Kara Györgye alatt Hurşid pasa, ki azon híres tornyot építteté,* nem perorált

* E torony Niš közelében létezik, a Konstantinápolyból Belgrádba vezető úton, épült pedig némelyek szerint úgy, hogy 3000, mások szerint azonban úgy, hogy 5000-nél több emberfő falaztattott belé. A fejek száma, mint személyesen meggyőződünk, mindenestre jelentékeny és iszonyatos. Hurşid pasa, midőn a szerbek kamenicai megerősített táborát elfoglalta, nemcsak az elesett, hanem a fegyveresen elfogott szerbek fejét is levágatta, s az említett toronyba azon véresen befalaztatta. Borzasztó látvány! De ha az ember gondolkozik, és nemcsak lágy szíve, hanem egészséges esze is van, be kell vallania, hogy Hurşid pasa, mint ügyes sebész, az illetőknek sokkal kevesebb fájdalmat, szerencsétlenséget és kétség-

terjengősen legitimitásról, felségárulásról és apostoli címzésről.

Sokan ez eljárást elefánt-politikának mondhatnák: *à la bon-heur*, legalább a kigyóbúl nincs benne semmi. Ha az ember a legtöbb dinasztia keletkezését vizsgálja, úgy találja, hogy csekély kivétellel mindegyiknek alapítója egy hódító vagy elnyomó volt, kit minden teketória nélkül rablónak neveztek, s aszerint bántak is volna vele, ha az illető véletlenül erősebb nem

beesést okozott, mint Ausztria „megfontolt és határozott” rendszere a szegény magyaroknak; az úgynevezett barbár tehát sokkal emberibbnek mutatta magát, mint az úgynevezett keresztények.

Hurşid pasa, miután az *operáció* megtörtént, *à peu près* következőleg ajánlotta magát a szerbeknek: „A szultán a ti uratok, ti nyíltan fellázadtatok – *and no mistake* –, fegyvert fogtatok ellene. A szultán engem küldött, hogy benneteket megbüntesselek. Én legyőztelek benneteket. A lázadás le van verve. *Adieu!* Most már legyetek okosak. Ne tekintsetek vissza, hanem haladjatok »megfontolva előre«; különben visszajövök, és egy másik, aránytalanul nagyobb tornyot építek. Azok az emlékműben vannak, azok már egyszer »benn« vannak, *j'en suis extrêmement peiné*. De talán most már semmi sem fáj nekik. Ti azonban éltek, éreztek, s azért ajánlom, legyetek okosak – és örüljete az életnek!” És az egész eset, ha jól emlékezünk, hat hét alatt be volt végezve s minden a régi kerékvágásban, senki sem üldözött, senki sem veszté el vagyonát sat., míg Új-Ausztriában tíz iszonyatos év eltelté után is kutatnak, üldöznek és kínoznak, és valóban nem azokat kell sajnálnunk, kik elég szerencsések voltak kegyelmesen felakasztatni vagy agyonlővetni, hanem azokat, kiket az illetők elég kegyetlenek voltak életben hagyni!

A szerbek utálattal említik Hurşid pasát, átkozzák a nevét, *et on le conçoit*. A magyaroktól pedig ragaszkodást és szeretetet követelnek! Ez abszurdum. No persze, mert a niši tornyot mindenki láthatja, a sok ezer szétszórt, üldözött, a legnyomorúságosabb módon tönkrejutott magyar insége, baja, kétségbeesése viszont kevésbé szembeötlő, s ennélfogva lassanként feledésbe is merül. Isten előtt azonban ez apostoli (!?) eljárással szemben bizony a niši torony az ábeli áldozat!

volt volna az általa legyőzöttnél és elnyomottnál. Joga nem volt más, mint a *jus fortioris*, mely az idő által szentesítve – azon idő által, mely végre is majdnem mindent kiegyenlít – legalább e földön *legitim*, isteni joggá változott át.

[HAZUG, KÉPMUTATÓ ABSZOLUTIZMUS]

Az emberi nem a legkevésbé sem gyűlöli az önkényt magában véve, nagyon könnyen képes azzal megbarátkozni, sőt meg is szeretheti azt; és valóban az emberiség kifejlesztésére és felvilágosítására alig van célszerűbb és előnyösebb eszköz egy zseniális, minden viszonyokba mélyen beható abszolút kormányzatnál. Ha az emberek részint ösztönből, részint ésszerű okoknál fogva az abszolút kormányformát kárhozzátják, ez legtávolabbról sem ellenszenvből történik, hanem azon természetes okból, mivel az önkény, mint a tapasztalás bizonyítja, rendesen karöltve jár az ostobasággal.

Allott-e valaha, valamely nép élén önkényesebb uralkodó I. Napóleonnál, volt-e valaha abszolútabb uralkodó Angliában Erzsébet királynőnél? Valóban alig! És vajon mentek voltak-e ezek minden hibátúl? Nem! Ártatlan vér szennyezte be uralkodásukat, és mégis népszerűek, tisztelve, sőt sokak által szeretve is valának. Szellemi nagyságuk és fölényük emberi szemek előtt láthatatlanná tévék életüknek véres nyomait; és az emberek, kik általában véve keveset törődnek azzal, miképp fognak uralkodók egykor odaát számot adni sáfárságukról, nagyon jól meg tudják különböztetni az alkalmas uralkodót a jó embertől, és gyakran jobban tisztelik és szeretik gyóntatójukat vagy valamely szelíd emberbarátot királyuknál, még ha ez utóbbival megvannak is elégedve, sőt kormánya alatt boldognak is érzik magukat, de mint embert nem képesek őt szeretni és tisztelni. Másrészt viszont nagyon szerencsétlennek éreznék magukat, ha kormányzati ügyekben és politikai téren az említett erényes férfiak parancsolnának nekik. Általában véve, valamely komplikált gépezet megindítására és rendben tartására nem annyira erkölcsös élet, hanem egy jó gépész ügyessége szükségeltetik.

Tagadhatatlanul nagy nyereség volna természetesen, ha az ügyes gépész egyúttal valami szentféle is volna, valamint az

emberiség is igen boldognak érezné magát, ha sok oly bölcs despotikus uralkodó léteznék, ki egyúttal az erény mintaképéül is szolgálhatna alattvalóinak. Azonban a tapasztalás bizonyítja, és a tények, melyeket Excellenciád oly gyakran idéz (a végén még tán meg is bánja ezt az eljárását) hangosan hirdetik, hogy ilyes esetek a legritkébbak közé tartoznak, s legalább addig, míg az emberi nem jelentékenyen nem tökélyesbül, csak *pia desidia* és rózsaszínű álmok maradnak.

Az emberek tehát nem gyűlölik az önkényt magában véve. Tudja-e Excellenciád, mi az, mi őket fellázítja, undorral és keserőséggel tölti el? Bátorságot veszünk magunknak azt Excellenciádnak egész alázatossággal megmondani. – Azon módszer, azon kétszínűség vagy helyesebben mondva képmutatás, mely a népekkel el akar hitetni valótlanságokat, vagy korrektebb kifejezéssel, megcsalni, hogy úgy mondjuk, lóvá tenni akarja őket; ha például azt mondják neki: van szabad sajtótok – pedig nem igaz; fölöttetek csak a törvény határoz – és nem úgy van; nem akarjuk szabadságtokat megnyirbálni – és épp ellenkező történik; nemzetiségtetek nem veszélyeztetik – és ez hazugság sat. Igen, Excellenciás Uram, az ily eljárás, ezen *tartuffiade* az, mely végre a legszelídebb vért is mérges anyagokkal fertőzteti meg, és előbb-utóbb kitörésre kényszeríti, kivált, ha oly ügyetlenül szcenírozzák azt, mint amily kontárnak mutatkozott Excellenciád e tekintetben is, és csak megfoghatatlan vaksága hitheti el Excellenciáddal, hogy a kormányzása alatt állók legkorlátozottabbjai is elég ostobák nyomorult mesterfogásai és ügyetlen bűvészmutatványai által magukat megcsaladni. Pl. hogy Ön Magyarországot azért szakította hét részre, hogy e szép tartományt (!), mint Ön pirulás nélkül állítja, könnyebben és előnyösebben lehessen a boldogított lakosok javára kormányozni, és nem azért, hogy a szétszabdalt magyar részek netalán összezműködése lehetetlenné váljék. Hiszi Ön, lángeszű, de gyors emelkedése és második *aulájának* fénye által elvakított, sötétben tapogatózó, magával teljesen megelégedett és édes álomban ringatózó Miniszter és Kegyenc – hiszi Ön, hogy e *quid pro quo*-t akár a legkisebb magyar tanulóval is elhitetheti?

Vagy az egész talán csak a külföld számára van feltalálva, hogy feldicsért gyümölcsének külseje szép színű, fényes és egészséges kinézésű legyen?

Még ez utóbbi esetben sem kellett volna dolgát oly felületesen és ügyetlenül intéznie, hanem kissé elfogadhatóbban és valamivel több *savoir-faire*-rel munkához látnia. Mert a külföld inkább érez Magyarországgal, s annak Ön által feldicsért, de egyúttal Ön által csaknem a kétségbeesés széléig taszított népével jobban rokonszenvez, mint Ön nagyúri mámorában azt látni és gyanítani képes – és naponta kevésbé hisz az Ön szemtelen jelentéseinek!

Emberekkel és népekkel legalább becsületesen kell eljárni, ha az ember szerencsétlenségére nem került is közelebbi rokonságba Minerva istenasszonnyal vagy összekülönbözött vele.

Miért nem kormányoznak Magyarországon kifejezetten a király nevében, a *pactum conventum*ok alapján és a minden királyok által esküvel erősített törvények értelmében? Azt kérdem Öntől, miért nem történik ez?

A Magyarországon alkalmazandó kormányformát illetőleg két nézet lehet. Vagy széttépetett és megsemmisített az utóbbi események által azon törvényes viszony, mely Magyarország és a király között századok óta fennállott, vagy most is változatlanul létezik az – egy *juste(!?) milieu* itt nem létezik.

Mi át vagyunk hatva azon nézet által, s e nézeten vannak Anglia, az Egyesült Államok s a kontinens legnagyobb része, hogy a kérdésben forgó törvényes viszony nincs megsemmisítve. Azt kérdezzük ugyanis: vajon Kossuth úr és társai szeparatistikus viszketege képes volt-e elszakítani azon szent köteleket, mely századok óta az uralkodót és népét összefűzte. Elvesztse-e egy milliókból álló nemzet ezredéves jogait egy aránylag csekély számú frakció eltévelyedése vagy vétke miatt? Mily jog értelmében lehet valaki elég szemtelen a fentebbi kérdésekre igent mondani? Éppoly méltányos és igazságos volna valamely várost polgári jogaitól megfosztani azért, mert lakosainak egy aránylag csekély része tolvajokból, rablókból és gyilkosokból áll.

Rákóczi Ferenc idejében csaknem egész Magyarország, a franciával szövetkezve, felkelt Ausztria ellen! Vajon eszükbe jutott-e az illetőknek a király és a nemzet között kötött szerződések megsemmisítetteknek nyilvánítani? Nem, hanem természetesen és teljes joggal csak arra szorítkoztak, hogy az eltévedteket és bűnösöket felelősségre vonják és megbüntessék. Miért kell ennek másként lennie a jelen esetben?

Isten azt mondja: „kímélni akarom az egész községet, ha csak egyetlen igaz találkozik is benne.” Teheti-e valóban erényes ember, ha nem csupán lelkiismeretlen szemfényvesztő, hogy ez isteni nyilatkozatnak egészen ellenkezőjét vallja és óhajtja, azt ti., hogy egy nagy nemzet ártatlanul, néhányak pillanatnyi eltévedése és hibája miatt, nyolc század által szentesített és anynyi eskü által biztosított jogaitól megfosztva büntetessék, sőt megsemmisíttessék?

Minden emberbarátot, ki velünk, jogtalanul és barbár módra üldözött és megkínzatott ártatlan magyarokkal rokonszenvez, felkérünk, mondja ki ítéletét e kérdés fölött szabadon! Mi azt állítjuk, hogy velünk a legigaztalanabbul, legszívtelenebbül, leggyalázatosabban bántak, és meg vagyunk győződve, hogy a *nemesis* szabadságunk, nemzetiségünk és testvéreink gyilkosait előbb-utóbb utolérendi.

Mindezek mellett azonban megengedjük, hogy lehetnek emberek, kik ha velünk egy nézeten vannak is – mert hisz az ellenkező lehetetlen –, mégis ellenkezőleg cselekszenek, s szofizmák által annyira elkábítják önmagukat, hogy az ellenkező nézet szerint cselekedni elegendő bátorságot, illetőleg szemtelenséget éreznek magukban.

E tekintetben bátorságot veszünk magunknak Excellenciádat *primo loco* legmagasabbra helyezni, valamiképp az isteni gondviselés is, vagy a véletlen, vagy mi, Excellenciádat a trón mellé, az öreg s Excellenciád által megtisztogatott és átfestett „vadonatúj” császárság legmagasabb polcára emelte, és nem eléggé csodálható módon még azt is jónak látta, hogy minden emberi és klimatikus eshetőségek ellenében, mint egy tengeri pókot, oda is erősítse.

Nos, tételezzük fel, mert megengedni sohasem fogjuk, hogy egész Magyarország *cum adnexis* a legföltétlenebb felhatalmazást adta K. L. úrnak a debreceni csínyek keresztülvitelére s arra, hogy az uralkodó dinasztíának egyszerűen *adieu*-t mondasson s a magyar népet egy újdonsült köztársasággal ajándékozza meg; s tételezzük fel azt is, hogy e sajtószereűleg gyakorlati gondolat folytán minden becsületbeli, esküvel erősített kötelék, mellyel a magyar nép a Habsburg–Lotharingiai-dinasztiához fűzve volt, örökre és helyrehozhatatlanul eltépetett, éppen úgy, mint azon életfonalat, melyet Atropos egyszer keresztülmetszett, nem lehetne többé összekötni.

Tételezzük fel ezt az elmés ötletet s még hozzá azt is, hogy Ön mint reformátor és újradaasztója az osztrák összbirodalomnak, meggyőződésből vagy magasabb állami szempontból s talán mellékérdekből, vagy mint törülmetszett bécsi germán, azért, hogy a világot a nagy Németország mellett egy második német nagyhatalommal ajándékozza meg, tehát csupa német-ségből vagy talán ambícióitúl elvakítatva – mely szerencsétlenség gyakran éri a *parvenuket*, ha egyszerre mint egykor Phaeton, a sötét irodából a nap közelébe jutnak – tehát tételezzük fel, hogy Excellenciád az említett okok egyikének vagy mindegyikének folytán – amint tetszik – azon erős „hitben” működik, arról fantáziál vagy ügyesen azt akarja elhitetni, hogy az érintett kötelékek Kossuth úr és társai által csakugyan szét-tépettek, s ennek folytán a *pactum conventumok* s más hasonlók immár a mondák világába vagy a lomtárba valók, melyeket teljesen figyelmen kívül lehet hagyni.

„Bevezgett tényeknek nem lehet ellenállni. A korszellem elűzi és megszünteti a tegnapot, helyébe a mát állítja. Mi a múlt századokban jó, célszerű, sőt kitűnő lehetett, már nem felel meg a jelenkornak! Magyarország elbukott a civilizációval” – talán a bécsivel? – „folytatott küzdelemben. Nincs helye a reklamációnak, hol maga a jog megszűnt. Bármennyire sajnáljuk is, hogy a magyarok, e lojális és nagylelkű nemzet ideje lejárt, vigasztalást nyújt a tudat, hogy ennek így kellett történnie, mert az emberi haladás folyamatának feudális gátak és részér-dekek ellen nem állhatnak. Magyarország nagyszerű ország, la-

kosaira gyönyörű jövőendő virrad még s kell is, hogy virradjon, hiszen nem képzelhető, hogy e szellemdús és kiválóan egészséges felfogású nép” – mint a megholt magyarok – „maga is be ne látná, mily csodás kilátás, minő dicső hivatás vár reá: azon örvendetes hivatás, hogy az egyesült s az egész világgal dacolni képes (!) új-ausztriai császárság legboldogabb és legnemesebb részévé lehessen! Egy negyvenmillió testvérből álló, egymást forrón szerető, a civilizáció kötelekeivel összefogott család, élén egy humánus és bölcs törvényekkel atyaként kormányzó lovagias császárral! Ó, lehet-e ennél csábítóbb képet csak képzelni is?”

Ez *à peu près* veleje annak, mit Excellenciád saját száájulag mondani vagy orgánumai által egy lélegzet alatt utánmondadni kegyeskedik, s mely közegek, mint valóságos *perpetuum mobile* nem is fáradnak bele e feladatba.

Ez alkalommal, vagyis tulajdonképp e helyen mindazon frázisokat, költeményeket és találmányokat, melyeket Excellenciád és *adeptusai* oly fennhangon énekelnek, nem fogjuk bonckés alá venni; de lehetetlen szó nélkül hagynunk Önnek oly őszinte rokonszenvét a derék magyar nemzet iránt s szívbeli fájdalmát afölött, hogy e lovagias nemzet túlélte magát, vagyis tulajdonképp meghalt – persze nem természetes halállal.

Ha Excellenciád ezen témát megpendíteni és a magyar nép irányában oly részvevő és érzelemteljes szívét a világnak bemutatni méltóztatik, azon végtelen nyomor dacára sem tartóztatjuk magunkat a mosolytúl, melybe Excellenciád a szegény magyar nemzetet süllyesztette, mert ez mindannyiszor egy igen jóízű, jól ismert magyar asztali jelenetet juttat eszünkbe, mely szerint egy forradalom előtti „táblabíró”* (nem tévesztendő ösz-

* A „táblabíró” egy sajátossága a március előtti napoknak, mely csak Magyarországon fordult elő, s részben főispáni kinevezés, részben pedig a megyei rendek választása által a mágánások vagy a nemesség sorából vette eredetét. Javadalmak nem voltak összekötve e címmel, mely az angol „*esquire*”-hez leginkább hasonlítható. – Ami azonban egy táblabíró törvényes működését illeti, az jogilag

sze a *bureau*-asztallal) barátainak, kiket éppen megvendégelt, midőn a gyönyörűen sült pulykát az asztalra hozták, következő szavakban tanúsította érzelemteljes jellemét: „Tulajdonképp sajnálom, hogy ez a szegény ördög most sülvé fekszik itt előttünk! Hányszor gyönyörködtetett e derék állat engem heroikus külsejével és mókás magaviseletével, és mily haragra gerjedt, ha

nem volt nagyobb, mint bármelyik nemesé, csak annyiban térvén el ettől, hogy a magyar „megyei táblabíró” a nemesség „legjavából” választatott, s szemben a nemzettel, habár hallgatagon, de mégis némileg azon kötelezettséget vállalva magára, hogy fizetés nélkül, csak „*ex nobili officio*”, az országnak és a törvényhatóságnak teljesíti a tőle kívánt szolgálatokat. Újabb időben nevetségessé igyekeztek tenni a táblabírokat és politikájukat, habár általában több gyakorlati érzékük és becsületességük volt, mint igen sok német professzornak pl. a nagyon tudós, de egészen zavaros frankfurti országgyűlésen... és bírálóikhoz úgy viszonylanak, mint Nanking és Peking legokosabbjai Penzing, Hacking, Grinzing, Sievering, Hietzing stb. nagyokosaihoz (ezekről az „ing”-ekről – mint azt Saphir úr lapjának elménckedő rovatában oly ravaszul és észlelyesen megjegyezte – az olvasónak önkéntelenül is a Mennyei Birodalom jut eszébe). – Nagy Pál, Deák Ferenc, Somssich Miklós, Bezzerédj István, Ebergényi László, Pázmándy Dénes stb. nem voltak egyebek „táblabírák”-nál, s mégis az első vezeté Sopron, a második Zala, a harmadik Tolna, a negyedik Esztergom, az ötödik Komárom megyét stb. S micsoda joggal? Talán az uralkodó által voltak erre kinevezve? Nem! Talán a rendek által megválasztva? Korántsem! Tehetségük, tudományuk – szabad, gyakori tanácskozásaik s *diskusszióik* által kitűnően és megpróbáltatván – emelkedtek ők a közügyek élére! Az illető főispánokat a király nevezé ki, az alispánokat a rendek választák... a megye tulajdonképpeni vezetőjévé azonban mindenkit kizárólag fényesebb tehetségei emelhettek! Most, midőn minden el van satnyulva, s csak azon ember ér és tehet valamit, akit valamivé tettek mások, s akinek megengedték, hogy véleménye lehessen – most nincs próbakő, melyen valakinek valódi képességét felismerhetnők; amidőn üres és dagályos csevegés, kellemes külső formák... és pártfogolás... többet érnek, mint valódi alaposság, mély tudomány és bölcs élettapasztalás!

valaki bosszantotta. Kár szegényért! Hanem előbb-utóbb így kellett történnie, mert őt természetes halállal kimúltni engedni nagy ostobaság lett volna; nem igaz(?); hiszen oly jól ízlik, oly puha és oly kövér; egy ilyen falat a legsoványabbat, sőt a sorvadásost is lábra állítja, felhízlalja s az államnak visszaadja; és ez, nemde, uraim, vigasztal bennünket? A szegény »sült« bolond pedig, ha csak egy csepp esze van is, bizonyosan a legnagyobb szerencsésének fogja tartani, hogy ahelyett, hogy ázalékoknak és férgeknek szolgált volna eledelül, azon kiváló szerencsében részesült, hogy *charmant* és zseniális ínycsevek által fogyasztatik el, s oly kitűnőségeknél válik vérré, mint aminőknek uraság-tokat ismerni szerencsém van.”

Hogy Excellenciád ily nézetei és meggyőződése folytán eltökélt magyarfaló, nagyon érthetőnek találjuk.

Hiszen maga mondta nemrégiben egy számos válogatott tagból álló társaság előtt: „A föderatív rendszer elég gyakran megkísértetett már Ausztriában, és nem sikerült, kísértsük meg tehát az egység, a beolvasztás politikáját, hogy a nagy, egységes és erős Ausztria végre valósággá váljék; talán ez jobban sikerül.”

S valóban úgy látszik, mintha ez okoskodás nem volna egészen rossz: mert ha például egy beteget a gyógyszer-tár meggyógyítani képtelen, akkor talán nem szerencsétlen gondolat őt tengeri fürdők, Gräfenberg vagy *homeopathiai* „semmik” által lábra állítani akarni; ha valaki artézi kutat és egy bizonyos helyen, és a víz sehogy sem akar kibuggyanni, akkor nem egészen helytelenül cselekszik, ha az eredeti forrást a szomszéd birtokán keresi; ha valaki egy értékes gyűrűt elvesztett, s azt sem jobbra, sem balra, sem visszafelé megtalálni nem képes, akkor természetesen legokosabb azt egyenesen „előre” haladva keresni. Az ily logika ellen alig lehet kifogás. Csakhogy oly *durae capacitatis* pedánsok, mint mi is vagyunk, rendesen kétkedni fogának, hogy vajon betegük számára a gyógyszer-tárban az igazi üvegből vették-e a gyógyszert, vagy talán szórakozásból vagy szándékosan *ipekakuanát*, vagy *sassafrást*, vagy éppen *assafoetidát* itattak-e vele, mi pedig épp ellenkezett betegségével; vajon az artézi kút forrását egyenesen és elég mélyen keresték-e; vajon elég figyelmet fordítottak-e a gyűrű keresésére, jobbra,

balra és visszafelé sat., így abban is, vajon a föderatív rendszert az ausztriai népek között *becsületesen, minden hátsó gondolat nélkül és alaposan* kísérelték-e meg. Erről megvan a véleményünk, s azt még e csiszolatlan és leplezetlen *elucubratió*ban vagy a legközelebbi alkalommal bátrak leszünk előadni Excellenciádnak.

[KÍSÉRLET A BIRODALOM RÉSZEINEK EGGYÉOLVASZTÁSÁRA]

Excellenciád arra határozta el magát, hogy az egységet, Ausztria valamennyi részének egygyéolvasztását kísérli meg. Oly célkitűzés ez, melyet bizonyára senki sem fog gyakorlatiatlannak vagy hátrányosnak tartani, kinek az államgépezetről s annak kezeléséről akár Kínában, akár az Amerikai Egyesült Államokban vagy másutt, a legcsekélyebb fogalma is van. Egy oly *quodlibet*, egy oly *harlequin*-kabát, amilyenhez az ausztriai állam térképe hasonlít, természetes módon minden iskolás gyermeket, sőt – mondhatnók – minden korlátolt eszű szabólegényt – ha csak gondolkozni képes, és velő helyett nem korpa van fejében – azon gondolatra ébreszt, hogy e mulatságosan ható színegyeleget egyszerűsíteni kellene. Ki ezenfelül még kombinálni is képes egy kissé, és az ausztriai *potpourri* vagy *olla podrida* tarkaságát egybehasonlítja Anglia, Franciaország vagy Oroszország egységével, annak – ha felvilágosodott hazafi vagy *par hasard* saját érdekeit ezáltal elősegíthetni véli – természetesen azon óhajtást kell magában táplálnia, hogy az ausztriai államgépezet is fektetessék egyszerűbb alapokra. Vagyis – hogy a tárcaírók módjára képekben fejezzük ki magunkat – azt kell kívánnia, hogy a régi kakukkos óra helyett, mely rosszul jár, de ezzel szemben különböző stikliket produkál: időnként eljátssza egy himnusz zenéjét, máskor két trombitás figuráját lépteti előre s ugyanakkor kellemetlen harsogással hasogatja az egész környék dobhártyáit, minden három évben pedig egy szemtelen kakast ugrat ki belsejéből, mely bosszantó bizonyosságát nyújtja annak, hogy folytonosan „ébren volt” és mindent észrevett (még azt is, mi meg sem történt) – tehát azt kell kívánnia, hogy

ily ócska, divatjamúlt vacak helyét egy egyszerű, a kor igényeinek megfelelő kronométer (!?) foglalja el.

Tagadhatatlan, hogy e kívánság érthető, sőt okos, méltányos és igazságos is, feltéve, hogy nem forog fenn semmi oly „körülmény”, min a „tiltott gyümölcs” illata érződik. Oly gyümölcse, melyen már időtlen idők óta e szavak állnak: „*n’y touchez pas*”, mint ahogyan az már a paradicsomban is történt, de mit Éva ösanyánk, sajnos, nem vett eléggé figyelembe.

Erről eszünkbe jut azon ifjú földbirtokos, kit igen bosszantott a tény, hogy nagy kiterjedésű, értékes uradalmi szétszórta, több tagból állók voltak, s ennél fogva nehezen voltak kormányozhatók. Ugyanakkor szomszédai, E. és B. hercegek tagosított, könnyen kezelhető uradalmakkal rendelkeztek. Tapasztalatlan lévén, kifejezésre juttatta azon kívánságát, hogy ő is oly kikerekített jószágokat akar bírni, mint hercegi szomszédai, s ezért elsajátít minden oly jószágot, mely az övéi között fekszik. De – erényes ember lévén – tüstént elállt ezen szándékától, mihelyt hű öreg szolgálói megmagyarázták neki, hogy az nem szabad. Excellenciád méltóztatik emlékezni, hogy az I. sz. *aula* zászlaján – a II. *aulára* is talán rátérünk később – a következő nagyszerű, dicséretes és, ahogy a tapasztalat mutatja, „őszinte” szavak állottak: „*A tulajdon szent!*” Mely alkalomból bátrak vagyunk *en passant* azon szerény megjegyzést tenni, hogy nemcsak a gyomrot tápláló kiflik és virslik, nemcsak a posztó és vászon, melyből nadrágot varrnak, nemcsak az arany, mellyel anyagi élvezetet lehet szerezni – mely „vívmányok”-ra a bécsi ribillió talán a legnagyobb mértékben vágyott –, képezik tulajdonát az illetőnek, kinek boltjában, Wertheim-cassájában vagy zsebében taláztatnak, hanem az embereknek talán legbecsesebb, legszentebb tulajdonai közé tartoznak az örökölt szabadság, eskük által biztosított jog, független nemzeti haladás és hasonló morális értékek is, melyek nélkül, kivált ha egyszer már azok élvezetében volt, s azután azoktól megraboltatott, elhízhat ugyan az ember és valószínűleg el is hízik, mint az állatok bizonyos operáció után, a szellem azonban mindenestre eltörpül, összeaszik, elsoványodik s végtére ki is alszik, a filozófus pedig Schillerrel... és fájdalommal kiáltja: „*Zum Teufel ist der*

Spiritus, das Phlegma ist geblieben”, mely idézetet, mint azt Excellenciád bizonyosan megjegyezte, magasabb jelentőségében a bécsi lakosok legtöbbjei szerencsére még nem értettek meg egészen. Hisz ők szokták irigylésre méltó naivsággal megjegyezni, midőn magyar petíciók és úgynevezett *rodomontádok* fölött véleményt adniok kell: „Ejh, mit! hacsak elég és jó enni és innivalója meg egészsége van az embernek!” – mit azonban mellékesen mondva *à peu près* a börtönben is gyakran megkaphat az ember.

Excellenciád azonban nem tartja szükségesnek a magyarok vitathatatlan morális tulajdonát tiszteletben tartani; Ön azt mondja: „szakítsátok le az almát, hiszen nem tiltott gyümölcs”, s egyesítési és beolvasztási törekvései közben nem látja a rablást és annak kimondhatatlan következményeit; *à la bonheur!*

Az emberek veséit, legtitkosabb rejtekeivel együtt, csak „Isten egyedül” ismeri. E tekintetben tehát tartózkodunk határozott ítéletet mondani Ön felett. Nem akarjuk vitatni, tisztában van-e azzal, hogy tulajdonképp mit tesz, vagy pedig öncsalódásában azt hiszi-e, hogy helyesen cselekszik.

Századokkal egybehasonlítva, igen közel fekszik hozzánk azon példa, melyet Excellenciád Magyarországon követett eljárására – mint hisszük – elég helyesen alkalmazhatunk.

II. József császár magas műveltségű, szabadelvű és nemes emberbarát volt, és mégis minden lelkifurdalás nélkül rabolta el a magyarok legszentebb tulajdonát! Mily *fenomén!* Ő, a legbecsületesebb ember, ki képtelen lett volna bármelyik alattvalóját bár egy fillérig is megrövidíteni, és aki – ezt bátran állíthatjuk, mert tény – könyörtelen szigorral büntette alárendeltjei közül azokat, kikre csak a legcsekélyebb sikkasztás is bebizonyult: magának és másoknak ezen szigorú *censora* az anyagi érdekeket illetőleg, mint egy feldühödött elefánt tiporta el az emberek legdrágább tulajdonát! Ez az ellentmondás az emberi természetben nem áll egészen egyedül, és mi szabadságot veszünk magunknak, tudatlanságunk dacára (mert valóban szomorú szerepet játszanánk, ha *rigorosumot* kellene tennünk mindazon tudományokból, melyeket az államhivatalnokoknak kötelességszerűleg bemagolniok kell, s melyekben Excellenciád, a vi-

lág által bámultatva, nemcsak doktor, hanem mint az ügyvédi és államtudományok második Hippokratése tündöklük) – az új-ausztriai államtudomány és *jurisprudencia* elméleteiben és következtetéseiben járatlanságunk dacára is, bátorságot veszünk megmagyarázni ezen fent érintett ellentétes jelenség meggyőződésünk szerinti okát.

[MEDDIG TART AZ ÖN BECSÜLETESSÉGE?]

Sokkal kevesebb éleslátás és szemlélődési tehetség mellett is, mint amennyivel Excellenciád a gondviselés által felruházott, be fogja látni mindenki, hogy ha valakinek egy nehéz kalapáccsal jót húz pupillájára, az illetőnek meg kell vakulnia. Vitriol, választóvíz, sőt egy csinos gombostű, kellő ügyességgel alkalmazva, szintén azon eredményt fogná felmutatni. Éppen így minden fejtörés nélkül is kitalálja mindenki, ki egy különben egészséges embert széles jókedvvel hazafelé tántorogni lát, hogy az illető, talán éppen *pro rege et patria*, árpalébúl, borbúl vagy szilvóriumból többet öntött a garatra, mint kellett volna.

Úgy látszik, mintha e bevezetés ahhoz, mit Excellenciáddal közölni akarunk, kissé triviális, *une espèce mauvaise plaisanterie* volna; azonban alig csalatkozunk azt állítván, hogy e bevezetés éppen nem tartozik a Nestroy-féle alacsony komikum és különcségek közé.

Azt akartuk bevezetésünkkel mondani, hogy a fizikailag vak vagy részeg embert a legkorlátozottabb eszű is azonnal fölismeri, míg gyakran a legokosabb emberek sem képesek észrevenni a morális vakot vagy részeget. Ennek következése az, hogy a fizikailag vakot sajnálják, a részeget megvetik, az erkölcsileg vakot pedig, ha jó komédiás, gyakran csudálják, s az erkölcsileg részeg szélhámos nemegyszer a legmagasabb régiókban kormányoz.

A párizsiakat akárki könnyelműeknek, felületeseknek és frivoloknak tarthatja – semmi ellenvetésünk ellene –, de bizonyára nem ostobák, és nem is voltak azok soha: és mégis mit tapasztaltunk náluk? azt, hogy Robespierre és Marat a derék Charlotte dacára becsületes és megvesztegethetetlen embereknek tartatnak, és pedig nemcsak a söpredék és a párizsi nép fanati-

kusai által, hanem más, tiszteletreméltó, okos és az említettekkel éppen nem rokonszenvező egyének által is; mit az ember azon emlékiratokból, melyek e *nobile par fratrum*-mal foglalkoznak, eléggé megláthat, annyira, hogy e kuriózumot tagadni sem lehet.

Becsületes embereknek tartották őket! Furcsa! És miért? Mert a szegény ördögök nem loptak asszignátákat – ezek voltak akkor az értékpapírok Franciaországban –, sőt nemcsak nem loptak, de el sem fogadtak, semmi fogékonysággal sem bírván azok iránt, hanem ízlésük kielégítésére csupán polgártársaik vérét csapolták le, a szó legteljesebb értelmében akószámra. Egyebet semmit? Nem! Csókolom kezit – tehát *vivát!* Sőt még egy német „*Hoch*” is ráadásul, e derék férfiakra, kiket *Hans-Jörgl*, az új-osztrák reformátortárs és *quasi* kormányzótárs bizonyosan szívesen venne fel dicscsarnokába, s ha élnének, szívesen nyújtaná nekik egy kemény *shake*-re kezét. *Ah quel bonheur!*

Pénz, rendjelek, kamaráskulcs és szépasszonyok képezik a szokott csábeszközöket. Sok embernek azonban egészen más ízlése van, s talán kissé magasabbra törekvő szelleme is, hogys az ily nagyon közönségessé vált csalétek által horogra kerülhetne.

Így például, meg vagyunk győződve, hogy a *censor* Cato „szomját” a kamaráskulcs vagy a Lipót-rend keresztje sat. ki nem elégítette volna, mert ő Karthágóra szomjazott! Alba herceget arany vagy a szép Éboli hercegnő által bizonyosan nem lehetett volna megnyerni, mert ez meg vért szomjazott, mint a lovagias, „véráztatott emlékü” Schwarzenberg herceg is. Csak azon különbség volt a két utóbbi között, hogy az új-osztrák boldogság alapítója a szépnemtől nem idegenkedett, s a vért valószínűleg – mert bizonyára ő sem volt rossz ember – csak izgatószerül használta, hogy fonnyadt idegeit némileg felcsiklandozza, mit a történetírás tanúbizonysága szerint több római *imperator* is cselekedett, s minthogy tagadni nem is lehet, hogy a vérnek színe és szaga több élőlényre, pl. a bivalyra feltűnőleg erős hatást gyakorol.

És így vannak legtöbbször azok, kik a világ valódi és nem színpadi deszkáin nagy szerepet játszanak. Az egyik egy, a másik más után óhajtozik, s pedig a legnagyobb rész az erkölcsi vakság vagy részegség bizonyos stádiumában. Ha például Cato, ki bizonyosan mocsoktalan jellemű férfiú volt, a dolgokat nyugodtan tekintette volna, ha szelleme elhomályosítva nem lett volna szenvedélye által, bizonyosan nem óhajtotta volna egy virágzó birodalom enyészését, sőt teljes megsemmisítését, kivált miután ezen óhajlásának beteljesedésével tette hazája, Róma az első lépést „lefelé”; mert csupán a karthágóvali versenyzés tartotta Rómát a legmagasabb fokon, s midőn e verseny többé őket folytonos éberségre nem kényszerítette, naponta alább és alább süllyedett.

Önt, Miniszter Úr, a világ talpig becsületes embernek tartja. Voltak ugyan számos irigyei között – milyenekkel Ön bírni szerencsés –, kik azt állították, hogy kezei a magyar vasút franciáknak történt eladásakor alaposan bepíszkolódtak és megbűzösdtek. Csakhamar elhallgattak azonban mindazon mosdatlan rágalmazók, kik a fentebbi gyanúsítást terjesztették, s Excelenciád ma pénzbeli becsületesség dolgában oly tisztán áll a világ előtt, mint az arany. E tekintetben csak egyetlen vélemény uralkodik Önre nézve, s a *vox populi*, melyet mi különben nem minden esetben tartunk csálhatatlannak, ily kérdésekben rendszeren a legkompetensebb bíró szokott lenni. Mert a tapasztalás is bizonyítja, hogy könnyebb egy gyilkosságot eltitkolni, mint elfogadni vagy zsebre dugni bár a legcsekélyebb kis összeget vagy tárgyat anélkül, hogy az tüstént közbeszéd tárgya ne legyen. És ez természetes, mert a gyilkossághoz, kivált előlről és saját kezűleg, az elhatározásnak bizonyos neme, erő és bátorság kívántatik, míg egy kis „kenőcs” elfogadására a legtöbb ember igen könnyen rábírható, és irigységből mindjárt „*mordió*”-t kiabál, ha másvalaki véletlenségből zsebre rak olyasvalamit, mire talán éppen ő számított. És a publikum ezen indiszkréciója, hogy ti. mindent kipletykáz, mit a számtalan apró „megfigyelők” észrevesznek, sok esetben fő és egyetlen oka annak, hogy sok ember, az arany – vagy ha ezüst is, csak sok legyen – iránt érzett óriási rokonszenve dacára is talpig becsületes em-

ber marad, félvén, hogy fölfedezés esetén fegy- vagy talán még kényelmetlenebb házba is kerülhet.

Mi például, az általánosan elfogadott nézettel ellenkezőleg, becsületesebb embereknek tartanók Robespierre-t, és Marat-t, ha asszignátákat bármily nagy mennyiségben loptak volna is, csak a nyaktilókat ne használták volna oly nagy mértékben. Szemünk előtt s a mi mértékünk szerint tehát az államférfi becsületességére még távol sem elég az, ha nem gazdagítja meg magát. Mert mi nagy érdem van abban, ha valakinek keze „tiszt” ugyan a piszkos bankjegyektől, de be van mocskolva embervérrel?

Hogy Excellenciád nem gyűjti garmadába a bankjegyeket, mint előtte már sok osztrák hivatalnok tette és jelenleg teszi, és nem vásárol egyre-másra jószágokat, e körülmény éppen nem szolgáltat nekünk mértéket Excellenciád magas vagy inkább magasra tolt személye értékének meghatározásában. Meg vagyunk győződve, hogy Ön milliókat is visszautasítana, pedig akkor is, ha biztosítva volna aziránt, hogy azoknak elfogadása sohasem fog napvilágra kerülni. De meg vagyunk lelkünk mélyében győződve arról is, hogy Excellenciád nem azért utasítaná vissza a kincseket, mert szerfölött erényes férfiú, hanem azért és kizárólag azért, mert a pénz és a gazdagság semmi értékkel sem bír az Ön szemeiben: Ön más dolgok után sóvárog.

Az Ön lelke magasabb (!) célok után törekszik. Ön annyira zárkózott, s minden kiejtett szót annyira megfontol, hogy – bár titkos gondolatai néha önkéntelenül is elárulják magukat – egyebet mégsem tudunk Önről bizonyosan annál, hogy mértéktelen becsvágy-részegségben szenved, mely annyira vakká teszi, hogy elfogulatlan ítéletet mondani bármely tárgy fölött is képtelen. Mint azon *enthusiaszta* mezei gazdák, kik többé vagy kevésbé saját zsebük rovására hazudnak önmaguk előtt is, minek következése aztán rendesen a *bankrott* szokott lenni, így hazudozik Excellenciád is saját magának fényes *resultatumokat* kormányzási modora és rendszabályai folytán, és különösen Magyarországon, hol Excellenciád mindenáron mindent rózsaszínben lát. Ez édes önámításnak következménye az Ön által szerzett tragédia utolsó felvonásában természetesen nem lehet

egyéb a legszörnyűbb fiaskónál és a legkolosszálisabb blamáznál, aminőt egy kegyenc miniszter valaha is megért. Efölött egyébiránt a világ s különösen mi igen könnyen vigasztalhatnók magunkat – s ezt, úgy hisszük, Excellenciád maga is kegyes leszen belátni –, ha emléke nem volna oly véres betűkkel, sőt valóságos *aqua tofana* méreggel, mely minden feltűnés nélkül, lassan, de bizonyosan gyilkol, örökre és kitörölhetlenül följegyezve a szerencsétlen Magyarország évkönyveiben. Mert bár Ön mind e napig sem volt képes meggyilkolni a magyar nemzetet, és ezen nagyérdemű kísérlete soha nem is fog sikerülni, de a sebek, melyeket Ön e nemzet erkölcsiségén ejtett, talán soha-, de sohasem fognak behegedni.

[A CSÁSZÁR MAGYARORSZÁGI LÁTOGATÁSAKOR RENDEZETT SZÍNJÁTÉK]

Ön rémuralma által a becsületes, egyenes lelkű magyarbúl alattomos kóklert csinált. Kényszerítette őt „éljen”-t kiáltani akkor, midőn szívében a kétségbeesés marcangoló kínjai dúltak. Véparancsai által rémületet terjesztve sok esetben elérte Ön, hogy a barát üldözött barátját, ki nála ősi szokás szerint menhelyet találni remélt, elárulta s a hóhér kezébe szolgáltatta. Ó, minő szégyen! Ön szívtelen cinkostársaival – élükön Hauer báró – közvetlen és közvetett úton kényszerítve eszközölte, hogy e vér és bosszúméreg áztatta ország legelső férfiai, testvéreik bitófára juttatásáért, hazájuk szétdarabolásáért, erkölcsi javaik eltiprásáért és elpusztításáért hálát színleltek és hálálkodó komédiát játszottak el akkor, midőn a császár közöttük az ország szívében megjelent, azért, hogy az örökös tartományok mellett Európát is elvakítsa és bolonddá tegye. Igen, e sebek, melyeket Ön ejtett a lojális magyar jellemre, talán sohasem fognak behegedni. A bosszú – önérzettel mondjuk ezt, mert magyaroknak születünk – oly tulajdonság, mely egyeseknél előfordulhat ugyan, hiszen az emberek nem szentek, de a magyar nép karakterében bizonyára kevésbé található fel, mint bármely más népében. A bosszú pokoli élvezetét Excellenciád tanította meg a magyar népnek, mert minden magyar lélekben kitörölhetlen betűkkel kell beírva lenni a szégyennek afölött,

hogy egy oly *parvenu*, mint Excellenciád, és egy oly szívtelen egyén, mint Hauer István báró úr, azon dilemmába hozták e sa-nyargatott nemzetet, hogy vagy hátat fordítson uralkodójának (ki talán éppen panaszait meghallgatni jött), vállalva a követ-kezményeket, vagy, mint ahogy a közkatonának a hiánytalanul kikapott huszonötöt meg kell köszönnie – mi mellesleg mondva nagyon jeles intézmény a képmutatás megtanulására és terjesztésére –, a Pestre parancsolt hercegek, grófok, bárók és nemesek azon sok, kimondhatatlan sok jókért, melyekben részesítettek, egy hálás s természetesen őszinte komédiát játsszanak el, csak azért, hogy Excellenciád részint saját közegei, részint a fizetett vagy Damoklész-kard alatt lihegő tintahősök s végre a viszonyok által Excellenciádhoz csatolt, különben becsületes emberek által *nolens-volens* kitrombitálhassa a világnak, mily páratlan jótevője Ön, Miniszter Úr, a magyar népnek, s hogy Magyarország összes lakosai – néhány korlátozott eszű és épp azért javíthatatlan ókonzervatívok kivételével – nemcsak teljesen megelégedve érzik magukat, hanem csupa lelkesedés, kéj és boldogság miatt szeretnének bőrükből kiugrani.

Ki ez ügyetlen *farce*-t, melyet Ön az ország szívében rendeztetett, látta, lehetetlen volt el nem csodálkoznia a merészség fölött, mellyel az Ön parancsára a fiatal, bizalomteljes és éppen ezért könnyen megcsalható császárt a leghazugabb komédiával, minőt valaha a világ látott, ámították. Az idő és az Ön hamis harsonásai, kiket a sajtószabadság létezésének bebizonyítására szerepeltet, s kik folytonosan hazugságokat terjesztenek Magyarországról, bizonyosan egészen eltörlik majd e benyomásokat. De a szolgai megaláztatás mérges fullánkja, melyet Ön azok szívébe szúrt, kik az Ön parancsára e szégyenletes komédiában szerepet játszani kényszerültek, sohasem fog eltompulni, hanem ellenkezőleg, s talán nemsokára, az Ön és cinkostársai fejét veszi célba.

Vagyont, életet, szabadságot elveszíteni! Szabad-e panaszkodni e veszteség fölött? Kétségen kívül! Fellázító fájdalmat azonban nem fognak okozni, mert e veszteségek elválaszthatlanul vannak az emberiség rejtélyes sorsához csatolva. De midőn az egyik halandó a másiknak vagyonát, életét, szabadságát, sőt

becsületét is elrabolja, s mindezek után még arra kényszeríti, hogy neki köszönetet mondjon, sőt mi több, a világ előtt szégyenteljes háladatossági komédiát játsszék le – ez több, mint amennyit egy ember elviselhet, ez lángra gyújtja a vért és az agyvelőt.

Kellemetlen érzéssel emlékezik vissza a műveltebb lelkületű ember az egykori római diadalmenetekre, melyekben a *triumphator* szekerét legyőzött és láncokba vert királyoknak kellett díszíteniök. E szerencsétleneknek azonban meg volt engedve, hogy szomorkodjanak s fájdalmukat nyilvánítsák. A rómaiak – kik pedig pogányok voltak és nem keresztények, kiknek vallásuk a szereteten alapszik vagy legalább kellene hogy alapuljon –, a rómaiak nem tették azon természetellenes követelést, hogy azok, kik mindent vesztek, mi a jobb érzésű emberek előtt (*quorum deus non venter est*) szent és kedves, mindazért, amiben kegyelmesen (?) részeltettek, alázatos köszönetet mondjanak, örvendve ujjongjanak, s magukat mindenféle módon maszkírozva úgy viseljék, mintha nem leigázva és megrabolva, hanem ellenkezőleg, megajándékozva, megmentve és felszabadítva volnának.

A kegyetlenség ily fokozását csak egy Dante lángoló képzelete volt képes föltalálni, s Ön, igazgató Miniszter és *totumfac* Úr, úgy látszik, Magyarország boldogítására szánt receptjeit e híres *auctor* komédiájából másolta le.

Sokan az öregebb magyarok közül, kik kényszerítve valának az Ön által oly zseniálisan tervezett tüntetési vigijátékban szerepet játszani, teljes keserűséggel érezték ez alkalommal helyzetük lealacsonyító voltát. Azt hitték, hogy a fiatal, még az élet tavaszát élő császár érteni fogja fájdalmukat, megszanja őket, s legalább nem követeli, hogy köszönetet hazudjanak. Ezt hitték – és kor és szerencsétlenség által meggörnyesztve, a folytonos működésben levő akasztófával szemben nem mertek méltatlankodva felkiáltani és epéjüket kiönteni a hozzájuk méltatlan szerep fölött, melyet Excellenciád és cinkostársa rájuk parancsolt. E cinkostárs alatt ismét Hauer István bárót, Albrecht főhercegnek, Magyarország kormányzójának sugóját és dirigensét értjük, ki félben ama 'Sigray nemes véréből származik, ki 1793-

ban azért, mert Magyarországot s annak népét nagyon is szeretete, felségárulási vád alá fogatván, több másokkal együtt, ártatlanul, hóhér pallosa által vérzett el, s kinek vére még most is bosszúért kiált.

Az öregek tehát hallgattak és tartózkodtak minden tüntetéstől, mi tulajdonképp nem is sajátsága a magyar jellemnek; hallgattak és szenvedtek inkább, semhogy keserű érzelmeiket az olaszok módjára – kik azt igen gyakran tevék – közszemlére állították volna. És Ön, Miniszter Úr, ki *par excellence* megfontolni szokott mindent, ezt ügyesen kiszámította előre, mert ezen oldalról meglepően jól ismeri a magyar nemzeti típust. Kitűnik ez többek között az Ön „visszapillantó” *opusculum*ából is, mely e gyalulatlan sorokra alkalmul szolgál. Válaszunkat természetesen anyanyelvünkön ügyesebben tudnók formulázni, mint németül, mely nyelv, bármily tisztelettel, sőt szeretettel viseltsünk is iránta, mégis mindig idegen marad számunkra, s végtére még talán drasztikus hatású ipekakuána lehetne, ha tudniillik erőszakkal akarnák belénk verni. Mert hiszen végtére is minden ember nem lehet német; a világ nagyon unalmas volna így, s bizonyára elméletekké bomlanék szét.

Az ifjabb színészek, kik oly szerencsések valának, hogy a Budapesten előadott köszönő-drámában szerepelhettek, kivétel nélkül gyanították ugyan, hogy nem valami megtisztelő szerep jutott osztályrészükül; de egészen tisztában talán egyetlenegy sem volt azzal, hogy mily alacsony *infámia* követtetett el velük.

Az élet szeretete oly időszakban, midőn sokak kora halált szenvedni kényszerültek, a szabadságchozi ragaszkodás, midőn ezrek meg ezrek nem érdemlett láncok alatt nyögtek, a szerencse, hogy a hazai levegőt szívhatják, midőn számtalan mások idegen országokban sanyarognak, és végre az emberi élet tava-sza, midőn minden, még a legutálatosabb is szép vagy legalább elviselhető színben tűnik fel: mindezek összevéve a fiatalabb nemzedéket is az illedelem korlátai között tartották. Excellenciád ezt is ügyesen előre kiszámította – annyira, hogy az Excellenciád által kigondolt, rendezett és végre is hajtott színjáték az örökös tartományok és Európa előtt teljesen sikerültnek állíthatott.

Egyet, egy csekélységet azonban kifelejtett Excellenciád majdnem tökéletesnek látszó számításából: azt tudniillik, hogy azon ifjú színészek, kiket Magasságod a budapesti polgári-társalgási darabban szerepeltetni kegyeskedett, s kik közül sokan az egészet csak unalmas mókának tartották, s talán néha jól is mulattak rajta, minthogy a fiatalság rendesen vidám szokott lenni, e fiatal színészek apránként fölébredtek, és immár a legfényesebb világításban és tisztán látják, mily köpnivalóan szármalmas szerepet játszatott velük Excellenciád. És az ily gyalázatot sokan elviselik ugyan – mert az élet édes –, de nem mindenki, mert van még az életnél is drágább valami, és azoknak számára, kik ennek teljes tudatában vannak, az ilyen meggyaláztatás keserűbb a halálnál vagy mindazon kínzásoknál, melyeket Ön, teljhatalmú Miniszter Úr, osztogathat.

Mégse gondolja Excellenciád, hogy e fiatal emberek, kiket Ön oly utálatos módon lealacsonyított, vagyis inkább Európa előtt mint nyomorult gyávákat, kik még köszönetet mondanak kínzóiknak, pellengérre állított – ne higgye Excellenciád, hogy ezek valami elsietett kísérletre ragadtatják magukat, vagy az Ön igájának lerázására rosszul választott és elégtelen eszközöket fognak használni. Excellenciád vigyázóvá tette őket, és ügyesen fel fogják használni mindazon Excellenciádtúl tanult eszközöket hazájuk és népük felvirágoztatására, melyeket Ön több kintartással, mint sikerrel használ fel a magyar nemzet meggyilkolására. Megjegyezzük itt egyszersmind, hogy a törvények értelmében a *moderamen inculpatae tutelae*, melyről Excellenciád mint *avocat par métier* bizonyosan hallott valamit, a védelemben sok olyast megenged, sőt helyesel, mit a támadó részéről a legrészegyenletesebb tett- és legrútabb vétkek rovata alá szoktak sorozni.

[HOGYAN SEGÍTHET MAGÁN AZ EMBER?]

Nemrégiben egy magyar úr panaszkodott csehországi ismerősének kellemetlen, csaknem kiállhatatlan helyzete fölött, állítván, hogy a borzasztó magasságra csigázott adók koldussá teszik, a „hivatalnok népség” működése pedig lidércnyomásként nehezedik lelkére. A csehországi ismerős erre kedélyesen mo-

solyogva következő megjegyzést tett: „Nem oly rettenetes dolog az, mint ti, magyarok azt tekintitek, ti még újoncok vagytok, s nem tudjátok, hogy hasonló körülmények között miként segíthet az ember magán. Nekünk aránylag jó dolgunk van, mert miután azon meggyőződésre jutottunk, hogy úgy kormányoznak bennünket, mint élettelen gépeket, melyeknél erkölcsi indokok, mint például becsület, közszellem és más polgári erények tekintetbe sem jönek, vagy csak igen csekély befolyással bírnak, Isten nevében, mi is csak annyira kenjük a gépezet kerékeit, amennyire épp elkerülhetlenül szükség van, hogy a kelepelő állam-szélmalom *tant bien que mal* tovább döcögjön. Mert méltányosan csak senki sem követelheti tőlünk, hogy a cs. k. *aerarium*ért és a *cara patriá*ért, mely egykor a miénk volt, de már többé nem az, melyet azonban alkalomadtán ismét megkapni szándékozunk – a bőrünket lehúzzassuk valamely osztrák hivatalnok Apollo által – mint egykor szegény Marsyasszal történt, ki annak idejében valószínűleg szintén adófizető volt. Másrészt a szegény ördögöknek, kiknek kötelességük a mi bőrünket *ex officio* lehúzni, szintén nem lehet rossz néven venni, hogy gyalázatosan lévén fizetve, fellebbvalóik iránti szeretetteljes ragaszkodásból éhen halni vagy hottentották és botokúdok példájára gyökérrel élni kedvük nincsen.”

Az őszebe csavarodott cseh földbirtokos e szavak után, fájdalommal tekintve vissza azon időszakra, midőn ősei nem voltak kénytelenek oly sötét mellékutakon járni, őszintén elbeszélte, mily furfangosan kell eljárnia, ha Diogenést vagy remetét nem akar játszani hazájában. Oly képet rajzolt hazugságról, csalásról, teljes korhadtságról, mely az én hazámfiát elborzasztotta, mely azonban végtére mindenki előtt ismeretes lesz, mert az ember apránként – kivált, ha szabad emberből rabszolgává lett – mindenre rászokik. Ezalatt az egész monarchia, mint Montmartre az élősdiek egy bizonyos osztálya által, aláásatik, és Excellenciád büszkén mondhatja el, hogy sikerült e dicső rendszert Magyarországon is meghonosítania!

[MI REJTEZIK AZ ÖN LELKE MÉLYÉN?]

Ha Excellenciád hagyományos szokás szerint magas állásában pénzt, sok pénzt keresett volna, ha a legnagyobb uradalmaikat összevásárolta volna, higgye el, kormányzó Miniszter Úr, hogy sok magyar ember áldaná Önt: mert bizonyára sokan, kik most örökös gyászt viselnek, szívesen adták volna utolsó fillérüket, hogy egy drága életet megmenthessenek, s a nemzet szívesen hozta volna áldozatul minden anyagi kincsét, ha ezen az áron megbecsülhetetlen erkölcsi javadalmait menthette volna meg az elkoboztatástúl.

Magyarország szerencsétlenségére azonban Excellenciád nem pénz és gazdagság, hanem más valami után sóvárgott és sóvárog.

Hogy mi az Ön rejtett szándéka, mi a végcélja legtitkosabb gondolatainak, azt tulajdonképp senki sem tudja.

Sokan, kik Excellenciádat közelebbről ismerik és előélete után ítélik meg, határozottan tudni vélik, hogy Ön titokban a legvörösebb és legelhatározottabb republikánus és tősgyökeres demokrata; és valamint Ön az első aulát, melyben fényeskedett, midőn a szél változott, azonnal elhagyta, éppen úgy fogja a második aulát is, melyben jelenleg kormányoz, cserbenhagyni, jobban mondva: az aláaknázott várat sorsára hagyja, ha egyszer a *tempora nubila* beállanak, mikor is fürgén egykori híres szürke lovára pattanva, a nagy német köztársaság vörös zászlaját fogja magasan lobogtatni erős öklében, minden német törzsek egyesítésére.

Igen, Miniszter Úr, sokan hiszik ezt, és pedig magas állású és tiszteletreméltó férfiak, kik meg vannak győződve, hogy éppúgy, mint egykor iskolatársait kényelmes lépcsőül használta fel a gyors emelkedésre, úgy fogja jelen helyzetében is azon bizalmat, mellyel Önt fiatal császárja megajándékozta, a legelső kedvező alkalommal arra használni fel – pedig ez alkalom gyorsabban bekövetkezhetik, mint sokan hiszik –, hogy más utat választva, mint szegény polgár: *qui se nequiter humilitat*, egy elsőrendű csillag alakjában, még életében gyönyörködhessek saját *apotheosis*ában.

Valóban nem lehetetlen, hogy Excellenciád ily rejtett gondolatokkal foglalkozni méltóztatik. Mert legalább geometriai és topográfiai tekintetben, nagyon alacsony és sötét politikai kiinduláspontjátúl egészen fel azon magas pontig, míg kormányzó miniszter és az osztrák császárság *Figaro qui*, *Figaro qua*-ja lett, alig van nagyobb távolság, mint a korhadt fekete-sárga császárságtúl a friss, pirospozsgás arcú népuralomig.

Mi azonban ezen *imputatió*kat csak a túltengő fantázia szüleményeinek tartjuk.

Mi ugyan, éppúgy, mint a nagyközönség – s ezt, úgy hisszük, Excellenciád kétségbe sem vonja –, teljes mértékben fel vagyunk jogosítva Excellenciádat a kaméleon egy nemének tartani és teljesen meggyőződve lenni aziránt, hogy Excellenciád mindenre képes, mindamellett sem tudjuk a hangos kacajt visszatartani, valahányszor tapasztaljuk, hogy Excellenciádat republikánusnak s ennek folytán (!) veszélyesnek tartja valaki.

Igen, „*prosit die Mahlzeit*”, kiáltana fel erre egy valódi német, ha Önt a mi szemüvegünkön keresztül tekintené – Ön és köztársaság! – Igen, „*so schauen's aus*”, mondaná erre egy telivér bécsi.

Montesquieu, mint Excellenciád bizonyosan tudja, a despotizmust a rémítés elvére alapítja, a monarchiát a becsület és a köztársaságot az erény elvére. Ha ez igaz – mit ezúttal közelebbről vizsgálni nem akarunk –, ez esetben Excellenciád éppen nem lehet valódi monarchikus érzelmű férfiú s még kevésbé őszinte republikánus, hanem ellenkezőleg, az első rendszerben oly tökéletesen betölti szerepét, hogy e tekintetben az oszmán birodalom egész történelme sem mutathat fel Excellenciádnál tökéletesebb példányt. Ez alkalommal azon szerény kérdést bátorkodunk intézni Excellenciádhoz – mert mi igen szívesen tanulunk, s vajon kinél zörgethetnénk nagyobb kilátással a sikerre, mint Excellenciádnál –, hogy tulajdonképp mi különbség van egy osztrák *pátens*, egy orosz *ukáz* vagy egy török *fermán* között. Dacára annak, hogy mi is tanulmányoztuk a jogtudományokat, persze nem osztrák, hanem magyar szemüvegen át, ez „égető” kérdésre mégsem tudtunk eddig megfelelni, sőt ami több, egész Angliában, Blackstone, Bentham sat. dacá-

ra szintén nem találtunk senkit, ki ezt meg tudta volna válaszolni. Végre egy bécsi ügyvéd, ki élces ötletei miatt a fekete könyvbe van bevezetve, felvilágosított, hogy az osztrák törvények jó németséggel (!?), az orosz törvények tiszta oroszággal, a török törvények pedig „*echt*” törökösen rögtönöztetnek és diktáltatnak. Vagy talán másként volna, méltóságos, ügyvédbe oltott *Premier Úr*? Erre kimerítő feleletet bátorkodunk kérni Excellenciádtúl, mert valóban érdekünkben fekszik Európának megmutatni, hogy a tiszta és jó keresztény Új-Ausztriában törvények is vannak. Ezt megmutatni szükséges is, mert sokan találkoznak, kik e tekintetben egészen hamis nézetten vannak, azt állítván, hogy Ausztriában nem léteznek törvények, hanem kizárólag csak parancsok, hogy Új-Ausztria éppúgy, mint a török birodalom, kizárólag önkény által kormányoztatik, s hogy az embert – mily szemtelenség ilyesvalamit állítani, nemde, *Kegyenc Úr*? – Új-Ausztriában éppoly önkényesen felakaszthatják, mint Törökországban, csupán azzal a különbséggel, hogy míg ez a művelet Törökországban minden ceremónia, törvénykezési képmutatás és hókuszpókusz nélkül történik, Új-Ausztriában sohasem az említett *ingredientiák* és akadályok nélkül. És valóban, Miniszter Úr, e maliciózus megjegyzés „*ist nicht ganz ohne*”.

És ha ezek után valaki azt feltételezi, hogy Excellenciád rejtett utógondolataiban arra működik, hogy a császári házat éppúgy elárulja, mint egykor az első aulában létezett „ostoba” bajtársait elárulta, csoda-e, ha nem tudjuk visszatartani a homéri kacajt? Egy lerchenfeldi Brutus! Nem, ez nagyon „vicces” volna! Maga az Olympos mennydörögve volna kénytelen e kuriózum, e mulatságos ötlet hallatán felkacagni.

Önnek, Miniszter Úr, az ily szerephez nincsenek idegei, és ha az emberek oly ostobák, hogy ilyesmit föltételeznek Önről, illetve azzal megtisztelik, akkor önkéntelenül is – de kérjük, bocsásson meg és ne haragudjék – egy ismeretes francia bohózat jut eszünkbe, melynek címe: *Jocrisse chef des brigands*, melyben a címszerepet Ön játssza.

Excellenciád, minden zsenialitása dacára, végtére is igazi bé-

csi, kinek elég esze van nem sokat „fészkelődni” akkor, midőn jó dolga van és puha ülése. Excellenciád jelen állásában igen jól érzi magát, és belül nem viseli külső jelszavát, mely annyi vitára szolgáltatót már okot: „megfontolva, de határozottan előre”, mit persze a rák nem mondhat el, de rajta kívül majdnem az egész zoológia, a kígyót sem véve ki. Az Ön igazi, belső jelszava, talán anélkül, hogy önmaga is tudná, a következő: „*Après moi le déluge*”. Excellenciád tehát sohasem fog többé revoltálni vagy Joconde ismert dalát, habár némi változattal is, énekelni: „*Liberal avec mes jeunes camarades, impérial avec mon nouveau maître – partout j’ai changé – mais on revient toujours à ses premiers amours*” sat. Nem, Excellenciád bizonyára nem fog elkövetni ily balgaságot – Excellenciádnak sokkal több esze van –, hanem valószínűleg, ha már csakugyan mint énekes is kitűnni akar, a zseniális Bruck báróval, Trieszt szerelmes vőlegényével együtt azon ismeretes bécsi néphimnusz fogják elénekelni, mely így kezdődik: „*Es ist alles eins, es ist alles eins, ob mer a Geld haben oder keins.*” Meggyőződésünk, hogy Excellenciád hűséges piócafént makacsul fog ragaszkodni jelen állásához mindaddig, míg le nem szedik, vagy míg talán a sós víz vagy az orosz kaviár szagától el nem kábul.

Hiszen jobb dolga van sokkal, mint valaha álmában is remélte volna: nemde? Hiszen Excellenciád hízik, szélesedik, és pedig nemcsak fizikai része prosperál oly fényesen, hanem „én”-jének nemesebb része is, mert mindazok, kik becses személyét körülveszik vagy azzal érintkezésbe jönnek, még a büszke (!) bécsi arisztokrácia színét sem véve ki, bókokat mondanak Önnek, sőt a legmélyebben hajlonganak Ön előtt, és pedig kétségkívül teljes őszinteséggel. Írnoki személyzete szaturálva van a tiszteletnek, sőt nem mondunk sokat, ha azt állítjuk, hogy az imádatnak bizonyos nemével rendkívüli lángesze iránt. És mindez oly jólesik! – Öfelsége, a lovagias ifjú császár negyvenmillió alattvalója közül Önt választotta tanácsadójává, vezetőjévé: Önre hallgat legszívesebben, sőt azt állítják, hogy kizárólag csak Önre és senki másra, s kérjük, hogy egy hű alattvaló, alázatos szolga számára van-e, ami ennél irigylésre méltóbb? Ezenkívül Excellenciád, a legfényesebb ábrándoktól elringattatva, azt is hiszi magáról, hogy valóban jótevője az osztrák államnak és kü-

lönösen Magyarországnak, a Vojwodinát és temesi bánságot is beleértve, és meg van győződve, hogy ha nem ugyan most, midőn a fentebbieket senki sem hiszi, hanem egykor, talán a késő utókor be fogja látni s be kell, hogy lássa, mily nagy köszönettel adós Önnek az újdonsült Ausztria egész lakossága. És ekkor a sötét jövőben, midőn Ön már többé nem miniszter, sőt még ember sem lesz, ifjú, romlatlan szívű leánykák fognak sírjához vándorolni, s a hála virágait szórva rá, fájdalomteljesen fogják nevét suttogni – Bach! Bach! – az *echo* pedig mély melankóliával sóhajtja vissza – „ach! ach!”

[MINT EGYKOR HAYNAU: ÖN SEM TUDJA,
MIT CSELEKSZIK]

Az utóbbi időkben oly *pyramidalis* méretű önámításokat látunk, hogy bátran elmondhatjuk rájuk, ilyeneket még nem látott a világ.

Például azon lovag, kinek jelszava az ismeretes: „csak bátran előre, aztán majd menni fog a dolog”* – őexcellenciáját, a Mária Terézia-rend lovagját sat., a hosszú bajuszú és hosszú hóhérkötelő Haynau bárót értjük –, azon óriás csalódásban élt, mely még a perzsa mesében előforduló elefánt édes illúzióit is meghaladja. Ezen elefánt a mese tanítása szerint az udvari kegytől vagy talán ópiumtól ittasodva azt hitte, hogy szeretetreméltó, szeretett és kiválólag népszerű gavallér, bár urának gyönyörködtetésére (s talán azért is, hogy a szokottnál több takarmányt kaphasson) egész sereg embert taposott és zúzott össze kíméletlenül.

A vitéz tábornok is – e sajátos vegyülete a vérszomjas vadállatnak és a füevő kedélyes kérődzőnek – azt hitte, hogy az

* Tudott dolog, hogy ez volt *mottója* a Stámetz-Mayer úrnak egyik díszebédjén magát agyonevett, hosszú bajszú had-, fő- és kényúrnak. Tehát ez is „előre”! Miért nem inkább „fel vele”? Mint Alexander Bach báró *premier* úr őexcellenciája? Csakhogy ez az úr valóban „bátran előremenő” volt, míg a *favorit* csak „megfontolt, de határozott”.

egész világ tapsol neki, s különösen Magyarországon mint egy második Szt. Györgyöt (aki voltaképpen Oroszország védőszentje) tisztelik, mivel, mint képzelte, a forradalom sarkányát, mint egykor Hercules Anthaeust – bár nem sajátkezűleg, mint ez, hanem vérbírái és hóhérai által – egymaga kissé felemeltette.

Re perfectissime gesta, a gazdagon megjutalmazott tábornok azon édes tudattal ment utazni, hogy őt, mint Blüchert, ki az *usurpatort* a magasból alátaszította, mindenütt ünnepegni fogják, azt hivén, hogy ő is megérdemli, ő, ki az *usurpatort* alulról, nagyon széles terjedelmű többes számban, fölfelé avancírozttatta. Mindenfelé hátat fordítottak neki, minden ajtó bezárult előtte; a boldog álmodozó azonban mit sem vett észre, s azt hitte, hogy mindez azért történik, mert nem ismerik, s nem is sejtette, hogy épp azért bánnak vele oly megvetőleg, mivel fölismerték. Angolországban mindenki megmosolyogta hosszú bajuszát, s ennek folytán úgy gondolkozott, hogy ezen ország az, melyben a valódi érdemet elismerik, és elég nagylelkű volt, miután angol *ale*-lél és *double-stout*-tal magát felfrissítette, nevét kiírni a vendégkönyvbe: mire aztán az illetők a „bátran előre” tábornok úr kabátját jól kiporolták, s bizonyára még jobban kiporolták volna, ha Xenophón példájára egy öreg *miss*hez nem retirált volna, ki *par hasard* egy földszinti lakással bírt az ominózus sör csarnok közelében, s a vitéz tábornokot igen szívesen fogadta, s talán azon édes csalódásban, hogy ő egy úgynevezett *bonne fortune*, s e klasszikus bajuszú férfiú talán „a rég óhajtott várva várt”, aki még eddig soha meg nem jelent.

A derék harcfi azonban még most sem gyanította, hogy ő tulajdonképp a *bête noire* szerepét játssza, s hogy a vérszagot mindenütt megérik, de sehol sem szenvedhetik rajta. Határozottan meg volt győződve, hogy csupán az alacsony angol csöcselék – az *espèce* ókonzervatív „*mob*” – Mazzini és társai által felizgatva – haragszik rá egy kissé.

Végre egy jószágot vett Magyarországon, és pedig azon vidéken, hol egykor Rákóczi tartott udvart s többek között „*Pro libertate*” feliratos tizkrajcáros pénzét verette – bizony, egyre ritkább lesz ez a jelszó –, és ott akart a derék magyarok között

(kiket ő oly nagyon szeretett, s mint ügyes *allopata*, gyakori érvágás, illetőleg a páciensek teljes megnyugtatója és fölemelése által a bizonyos haláltól mentett meg) kényelmes és kedélyes csendéletet kezdeni és élvezni az „*otiumot, cum dignitate*”. Egészen magyarnak öltözve, kezében és szájában az úgynevezett „*longa*”, látogatásokat kezdett tenni a környéken, de úgy fogadtatott, mint egy veszett eb, csak hogy ez előtt mindenki elzárja ajtaját, neki pedig, a „teketória nélküli” férfiúnak, szörnyű teketóriával és a legnagyobb illedelemmel adták tudtára, hogy becses személyét tisztelni és Isten nevében szeretni is akarják, hanem természetesen csak a lehető legtávolabbról. A derék úr még most sem vette észre magát, míg végre a „vörös kakas” háza födelére szállott, és minden vagyonát leégette. Ekkor nyílt fel némileg szeme, s kezdte gyanítani, hogy ez embereknek talán mégis van valami kifogásuk ellene; s rövid idő múlva (mint hibásan állítják, szívbajban, melyben állítólag Jellačić őexcellenciája is szenved) a guta által megsimogattatva, ez árnyékvilágot egy jobbal cserélte fel, ámbár ott sem kamaráskulcs, sem excellenciás cím, sem nagykereszt, sem tökepénz sat. nem létezik. Akik látták, azt mondják, hogy díszravatalán oly sárgán és összeaszva paradirozott, mint egy kinyomott citrom.

A legtöbben szokatlan hosszú és hegyes fülű tigrisnek tartották, és e személyes leírás valószínűleg örökre rajta is ragadt volna, ha őexcellenciájának egyik ügyes barátja és tisztelője, Schönhals báró szellemdús fellépése által a sajtó és könyvkereskedés útján a világ előtt tisztára nem mosta és „mint különösen jószívű embert” s nemcsak excellenciás urat, hanem mint a társadalom *excellens* tagját is be nem mutatta volna a kortársaknak.

A szellemdús szerző többek között körülbelül a következő értelmű dicséretet mondja a „megsárgult”-ról: Ó, *a magyarok nem ismerték s helytelenül ítélték meg e nagyszívű férfiút! Ha a világosi vértanúk* (kiknek bűnük az volt – ezt mi mondjuk, nem a bárói szerző –, hogy becsületesen küzdöttek Magyarország jogszerű királyáért, V. Ferdinándért) *nem Paszkevicz hercegnek, hanem neki adták volna meg magukat, bizonyosan nem*

akasztatott volna fel egyet sem közülük (bravó, mint ezt – az egész világ megbotránkozására – jó szívétül indítatva tette). Becsületes emberek, kik *bona fide* megadják magukat, holott még biztosan tartják kezükben a fegyvert, mellyel magukat keresztülvághatnák vagy harcolva hősi halált halhatnának: akasztófán, mint közönséges gyilkosok! *Démenti* vagy legalább az elrablott vagyon visszaszolgáltatása helyett az akasztatónak jutalmul a Mária Terézia lovagrend nagykeresztje és 400 000 frt készpénz! Szigorú tilalom, hogy az áldozatok megsirattassanak – arcképeiknek rendőri lefoglaltatása – a kényszerített nemzeti hálálkozó ceremónia Pest-Budán – korábban szövetség a Szevasztopol előtt álló franciákkal és angolokkal – még korábban segélykiáltás és alázatos könyörgés Miklós császárnál – önkéntes (!?) nemzeti kölcsön – lojális vagy legalább pontos államszámadás közzététele – Rueskäfer báró őexcellenciája aranyzsínóros szűk magyar nadrágban *pour plaire à la nation hongroise*, teremtette! – szánalmas civakodás Piemonttal – Alekszandra Fjodorovna cárné ólomsúlyú szavai egy nagyon magasrangú dámához: „*votre fils a tué mon mari*” – barátságos találkozó Weimarban – a Szezei-csatorna eliszaposodás nélkül és Bruck báró őexcellenciájának trieszti tósztja, mint *défi à la barbe de la nation anglaise* – mariazei ájtatosság és teljes bűnbocsánat – rózsaszínű *Visszapillantás* Excellenciád által közzététele – sat. – mily különös és undorító kotyvalék, mily kellemetlen illatú *macédoine*!

És a zseniális Schönhals, Radetzky inspirátora (!?) és vitéz magyarfaló szintén meghalt! Mindenesetre eszményi történetész, ezt senki sem fogja tőle elvitatni.

Mint Sándor – nem Excellenciád, hanem a „nagy” – Achillestől azt irigyelte, hogy oly életíró talált, mint Homéros, ki a *peleida* hőst az *Olympos* halhatatlanai közé emelte, így kell minden nagy férfiúnak, ki, mint Excellenciád, megérdemli, hogy neve a történelem könyvében tündököljön, gyászt öltenie, mert Schönhals meghalt, és hasonló ügyességű történész bizonyosan nem születik soha! Béke poraira, valamint azéra is, kit megörökített! Ez utóbbi szegény ördögöt tulajdonképp, mint sok másokat is, megcsalták, és pedig nagyrészt saját hibája miatt, mert

vak és mámoros volt, persze úgy, mint a viadalmestertől uszított szelindek. Tulajdonképp nem tudta, mit cselekszik, és hogy ő nem egyéb nagyszerű hóhérnál.

Excellenciád, mint tősgyökeres bécsi, bizonyosan ismeri a híres bécsi bérkocsisok jeles dalát, mellyel a Graben, Kohl-, Mehl- és Vogelmarkt e zseniális fiai azokat szokták jellemezni, kik mások által, leginkább pedig saját hiúságuk által édes álmokba ringatva, semmit sem látnak abból, mi körülöttük történik, míg a ház rájuk nem szakad vagy másként „hüvös”-re nem kerülnek.

A bérkocsisok, e természetes erőtől duzzadó s olykor igen zseniális fickók (kik a szigorú és rendkívül praktikus árszabályzat, a túlzott konkurencia és az utánzásra nagyon is méltó „cab”-ok ellenére, melyeket nagylelkűen rájuk oktrojáltak, büszkén kiálthatnak fel: „*quoiqu’agités, toujours fermes*”), e nagyszerű fiúk a következő, nagyfokú lélektani bölcsességű dalt szokták énekelni:

Mit dem Glasaug hab’ ich ihn
ang’schaut
Mit dem Kochlöffel hab’ ich ihm
aufig’haut
Mit der Feuerzange hab’ ich ihn
an’brennt
Und der dumme Kerl (Seine Excellenz
der Herr Baron) haben mich noch
nicht kennt.

Excellenciád nem tagadhatja, hogy e népdal igazsága *par excellence* tökéletesen illik a megboldogult „bátran előre” (tulajdonképp „bátran fel vele”) jelmondatú táborszernagy úrra.

Meg vagyok győződve, hogy sokan, kik e sorokat olvassák, bosszúsan kiáltanak fel majd: „Mily triviális, mily közönséges, *de quel mauvais goût!*” S igazuk is van. Mi magunk sem igen tudjuk gutírozni a tréfálkozás ezen alacsony nemét – olyan an-

nak a szaga, mint a rossz kincstári dohányé, a savanyú söré vagy az olyan korcsmáé, melyben még a levegő sem közlekedik szabadon, vagy inkább nem „szabad”, hogy szabadon közlekedjék! Az akasztófa persze előkelőbb dolog ennél, az ártatlanul kiöntött vér a mi tréfáinkhoz képest pacsuli, sőt ámbrás levendula illatú. Melpomené különben is minden egyéb lehet, csak közönséges nem! Az, hogy a vér az égre kiált, csak amolyan szóvirág; az írott szó is csakhamar elhal, kivéve persze az olyanokat, mint a rendelet, a pátens, a halálos ítélet vagy más effélék.

Excellenciád most *à peu près* abban a helyzetben van, hogy nem tudja, mit cselekszik. Ha valaki arra van utalva, hogy a bécsi fiákeresek szavaira ügyeljen, akkor Excellenciád – már csak hálából is – kétszeres figyelmet fordíthat rájuk, mert talán kegyeskedik emlékezni arra az esetre (mikor is volt csak?), midőn egy ilyen derék legény két sebes lovával szerencsés volt Önt kimenthetni a slamasztikából, melybe akkor méltóztatott véletlenül keveredni, midőn még a másik oldalon (*on the wrong side of the post*) állott.

Igaz ugyan, hogy Excellenciád nem citromsárga még, kisajtolva sincsen, ellenkezőleg, eddig még Ön tartja kezében a „sajtót” s – amennyire tudomásunk van róla – magas és jól elbarikádzott személye ellen még senki sem alkalmazott sem főzőkanalat, sem piszkavasat. De – higgye el Excellenciád – annak előbb-utóbb be kell következnie, mert hallucinációi, önámítása, önáltatása oly magas fokra hatványozvák már, hogy „hirtelen ébredése” most már minden percben bekövetkezhetik. Nyissa ki hát jobban a szemét vagy használjon erősebb szemüveget, s mindjárt világosan fogja látni, ha szemüvege elég éles, hogy a nagyszerűnek álmódott és a világnak oly pompás jelmezben bemutatott Új-Ausztriában senki, de senki sem nyugodt, megelégedett s még kevésbé boldog: sem a magyarok, sem a csehek, sem a románok, sem a szlávok (legfőllegb tán az olaszok, kikkel *en comparaison* a többiek között a legnagyobb kíméletet tanúsítanak) – sem a klérus, sem a nemesség, sem a paraszt, sem a kereskedő, sem a polgár, sem a katona, sem az aszszonyok, sem a diákok sat., szóval egyetlen ember sem. Meggyőződhetnék Excellenciád arról, hogy mindazon sok furcsa-

ság, melyet Ön a jó császár ámitására és félrevezetésére, azon időben, midőn őfelsége országait meglátogatta, ígérek, fenyegetések és készpénzfizetés mellett előadatott, semmi egyéb nem volt, mint néha rosszul, de némely esetekben oly jól játszott komédia, hogy maga a Burg-színház „öreg gárdája” sem volna képes jobban eljátszani azt. Meggyőződhetnék Excellenciád, hogy Önt, *pittoreszk* „Bach-huszáraival” és gyalogosaival együtt, kik az Ön marsallbotjának engedelmeskednek, ezer meg ezer okból *con amore* gyűlölik és utálják. Először is azért, mert Ön „tintahadseregével” együtt, mint egy spanyolfal, a nép és az uralkodó közé tolakodott, hogy a fiatal uralkodó saját szemével sohase láthasson semmit, hanem mindent az Ön *fantazmagorikus* szemüvegén keresztül, hogy szíve sohase érezzen alattvalóinak milliói iránt, hanem őket – természetesen az Ön által elővezetetteket kivéve – mint élettelen gépeket tekintse, és bánják velük úgy, mint olyanokkal szokás, kikerül tudjuk, hogy nekik semmi sem fáj, vagy kivétel nélkül rosszakaratú, veszélyes embereknek tartsa őket, kiket minduntalan fenyegetni, büntetni kell s kiknek sohasem szabad barátságos arcot mutatni sat. Igen, Excellenciás Uram, Ön e spanyolfal az uralkodó és az alattvalók között, de vigasztaló, hogy e házi bútor már természeténél fogva úgy van összealkotva, hogy szilárdul nemigen állhat, hanem a legcsekélyebb léghuzam folytán dőlni kénytelen – és dőlni is fog.

Még inkább gyűlölik és utálják azonban Excellenciádat azért (mint már mondtuk, a spanyolfal könnyen eldől, s a leghalibb szó is áthallik rajta), mert Excellenciád nem halad egyenes, becsületes úton, hanem céljait szemfényvesztéssel, tekervényes, szövevényes utakon igyekszik elérni, s ennek következtében a „vagdalkozás” mellett lopózkodni is tetszik.

[A MAGYARORSZÁGI POLITIKA KÉTSZÍNŰ]

Reményünk van arra, hogy e sorokat a jövőben részletesebben és rendszeresebben kibővíthetjük, mint jelen *rapsodisticus* „pillantás”-unk kerete megengedi, és akkor nemcsak az összmonarchia viszonyait tárjuk fel őszintén a világ előtt, hanem az

örökös tartományokat egyenként is a tetszetős álorca nélkül fogjuk bemutatni, melyet most gyakorta ráncos arcukon *ex off[ici]o* viselni tartoznak, *pour plaire à l'étranger, même à tout l'univers*. Most és ez alkalommal csak arra kívánunk szorítkozni, hogy kizárólag Magyarország borzasztó helyzete iránt világosítsuk fel Európát, és elmondjuk nézeteinket országunkat illetőleg, melyről a külföld *à peu près* nem tudhat egyebet annál, amit Excellenciád rólunk komponálni és vele tudatni kegyeskedik.

Azt mondtuk, hogy Excellenciád Magyarországon keresztülvinni szándékolt reformjait illetőleg nem halad egyenes, becsületes úton.

Tudjuk ugyan, hogy Excellenciád, mint a szellemileg vak és ittas – különben sajnálatra méltó – Haynau is, teljes mértékben álmodik, s mint egy alvajáró, nem tudván, mit cselekszik, csak úgy találomra tapogatózik. Mert ha Excellenciád teljes öntudatának birtokában, hidegvérrel követte volna el mindazon iszonyatosságokat, melyek alatt az egykor oly boldog és ma oly nyomorult Magyarország majdnem leroskad, akkor azt kellene hinnünk, hogy Excellenciádat egyenesen a pokol köpte ki, s ez úton jutott e földre, a mi leírhatatlan nyomorúságunkra.

Ön azonban nem tudja, mit cselekszik; és valóban ez az egyetlen mentő ok, mellyel Magyarorszáiban tanúsított szív és ész nélküli eljárását menteni megkísérhetjük.

Annyit mégis megkövetelhetnénk Excellenciádtól, ki minden hallucinációi dacára szellemdús és sokoldalú képzettségű férfiú s emellett *patentírozott* jogtudós is, hogy Magyarországot vagy *jure hereditario*, ősi és esküvel fogadott törvényei szerint kormányozza, vagy minden régit képmutatás nélkül, őszintén, *straightforward* lerombolván, úgy bánjék vele, mint meghódított tartománnyal, mely *jure armorum et jure fortioris* jutott a császár birtokába.

Fentebb már kijelentettük: sohasem fogjuk megengedni, hogy a szent szövetség, mely az ausztriai dinasztia és Magyarország között kötöttetett és annyi ünnepélyes eskü által szentesítettetett, széttépessék, csupán azért, mert Kossuth L[ajos] úr *cum*

sociis Magyarországra nézve köztársaságot szíveskedett kitalálni és rögtönözni; s meg vagyunk győződve, hogy minden jogtudós és méltányos gondolkozású férfiú, bármily politikai hitvalláson legyen is különben, e tekintetben velünk teljesen egyazon véleményen van.

Az életben azonban sok olyan történik gyakran a legszebb sikerrel – mert a végzés utai kikutathatlanok –, mi egyszerűen csupán a „*sic volo sic jubeo, stat pro ratione voluntas*” ismeretes mottó értelmében és jogán eszközölhető csak. Így például a törökök ma is kényelmesen ülnek Konstantinápolyban, a spanyolok és portugálok pedig Amerikában, ámbár uralkodásuk alapkövein a legkontárabb vegyész is fel tudja fedezni a tömérdek ártatlan embervért, s még Orfila vagy Liebig sem volna képes kimutatni a jognak bármi csekély parányát sem, legalábbis azon jogét, melyet keresztény fogalmak szerint úgy szoktunk nevezni.

Megengedjük tehát – mint feljebb már egyszer kijelentettük –, hogy Excellenciád a magyarok iránt rokonszenvet érezni nem kegyeskedik, bár jónak találja őket minden nyomon dicserni, persze csak *pour gagner en les flattant leur coeur et pour endormir ces braves garçons* (és e tekintetben elmondhatjuk: *vice versa, hanc veniam damus* sat., csak azon különbséggel, hogy mi nem tartozunk Excellenciád dicsérői közé), továbbá, hogy Excellenciád az emberiség javítását, felvilágosítását, nemesítését és boldogítását illetőleg talán épp ugyanazon nagyszerű nézeteket osztja, mint egykor Pizarro és Hernán Cortés, kik a barbár Rollákat civilizált Alonsók által helyettesítették, és meg voltak győződve, hogy ezáltal érdemes és Istennek tetsző dolgokat követtek el, és végre, hogy Excellenciád (mi nem akarjuk Önt valami *esprit infernal*nak tartani) politikai tekintetben éppoly borzasztólag ittas, s ennek folytán semmit sem lát tisztán, mint a már többször említett Haynau is volt, s a szintén idézett szíami elefánt szerepkörében vendégszerepel, és magát még jobban megcsalja és ámítja, mint öfelségét, a „mindent” képviselő császárt s a „semmit” reprezentáló új-ausztriai népeket. Tehát megengedjük, hogy Excellenciád *bona fide*, becsületbeli és lelkiismeretes kötelességének tartja, komoly meggyőződésből, s

vérének minden cseppje át van hatva a tudattól, hogy a makacs, műveletlen, *quasi antediluvianus* rom-magyarokkal röviden kell elbánni, rozsdás törvényeiket, töltött káposzta és gulyás-hús szagú szokásaikat, mindenekelőtt azonban maguk által (?) széttépett szerződéseiket, érdemük szerint egyszerűen, valahol a „*Schanzel*” körül a német Duna mélyébe süllyeszteni és ezek után a tarthatatlan és ügyetlen magyar feudális épület romjain erős, egységes és virágzó birodalmat kell építeni és e „császármetszés” által a jelenkor, a civilizáció követelményeinek megfelelni, az emberiség boldogulását előmozdítani s mindeme filantropikus követelményeknek eleget tenni.

Ha Excellenciád így jár el, tarthatnók ugyan ábrándozónak – *vulgo* fantasztának – vagy miniszterre avancírozott tárcaírónak, világ- és ízlésjavítónak, de egyúttal hihetnők azt is, hogy legalább becsületes ember, minden kétszínűség, alattomoság és képmutatás nélkül.

Ennyit – úgy hisszük – követelhetnénk Excellenciádtól anélkül, hogy követelésünket valaki túlságosnak nevezhetné. Hihetnők, hogy Ön mit sem lát, és nem is sejti, hogy politikájának Magyarországon a horvátok, szerbek, oláhok, szlovákok és németek között sokkal elkeseredettebb ellenségei vannak, mint a magyarok között. Pedig ez természetes, mert az idézett nemzetiségek Ausztria érdekében kiontott vérükért ugyanazt kapták jutalmul, mit a magyarok büntetésül, kivéven azon gyakran alkalmazott fortélyt, mely Machiavelli étlapján a következő cím alatt fordul elő: „*passato il pericolo, gabbato il santo*”, vagy amint Schiller megjegyezhetné volna: „Derék emberek és jó fiúk! ti reméltetek, *voilà tout*; jutalmatok megvan.” Hihetnők, hogy Ön, szellemdús osztrák „megfigyelő” létére, ily kézzelfogható tényeket sem vesz észre, és nem is gyanítja, hogy például a horvátok, ha Excellenciád e hősies törzs ellen semmi más ostoba bünt el nem követett volna is annál, hogy nevetséges, teljesen hasznavehetetlen s éppen azért teljes joggal megvetett és kinevetett zsandárjait szintén nyakukra oktrojálta – mi mellesleg mondva éppúgy illik az ottani viszonyok közé, mint rendőrség egy hűségűl és becsületérzéstűl duzzadó kaszárnya-ba –, ha, mondom, mást nem vétett volna is ellenük, ez elég

volna arra, hogy Excellenciádat *cum sociis* egész Horvátország megvesse és a pokol mélységes fenekébe kívánja. Ha mindezeket Excellenciád vakságában vagy nagyravágyó mámorában nem látja, sőt nem is sejti, mi azt menteni tudjuk, mert ily pszichológiai abszurd jelenségekkel már több ízben találkoztunk. Kétszínűsége azonban bizonyosan megkapja érdemlett szégyenletes jutalmát, mert *sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum*.

Excellenciád bizonyosan gyakran volt már jelen kivégzések-nél, vagy legalább elbeszéltette magának, miként lettek valósítva parancsai vagy legalábbis sugalmazott ítéletei: és ez természetes, mert minden gépész, gépje akár az állam, akár az akasztófa vagy bármi más legyen is, magától érthetőleg kíváncsi tudni, miképp viseli a gép magát, *how it acts, how it answers*, és ezen alkalmaknál tapasztalhatta Excellenciád, hogy a nép a valódi rablót, ki magát sohasem állította másnak, nem valami nagyon tiszteli ugyan, de nem is viseltetik utálattal iránta, ellenben ha egy ájtatoskodó, szenteskedő, idegen tulajdonra, mások életére sat. áhítózó kissé felmagasztaltatik, senki sem érez szálnalmat e kreatúra iránt, sőt sokan homéri kacajban törnek ki, ha egy ily egyed hurokra kerül s kissé szellős magasságra avancíroztatik.

Ez a különbség – tetszik tudni Excellenciádnak – Karl Moor és Franz Moor között...

Az emberek, mint már említők, nem utálják a tiszta zsarnokságot, sőt a körülményekhez képest még meg is barátkozhatnak vele, de ha a zsarnokság emellett még képmutatással és álszeneskedéssel is van összekötve, akkor az ember vérének minden cseppje fellázad – és negyvenmillió ember ereiben tömérdek vércsepp létezik.

Emberk és nemzetek egyiránt megkívánják, hogy becsületesen járjanak el irányukban. Higgye el nekünk Excellenciád, ennél magasabb országlásmód, áldásosabb politika nem létezik.

Egy megöszült, nagy érdemekkel bíró, egykori cs. k. osztrák hivatalnok a jelen napokban – képzelje Excellenciád, mily szemtelenség – nagyon gyakorta emlegeti a következő okoskodást, mely ezóta már Új-Ausztriában sokaknak fülébe juthatott: – Ha engem egy koldus megszólít, hogy kenyeret adjak neki, és én így felelek: „Nem adhatok, nem akarok adni” – a koldus szomorúan eltávozik, de ezen egyszerű megtagadás folytán bosszú nem ébred fel benne. De ha így szólok hozzá: „Kenyér kell neked, derék ember, íme, itt van”, s a koldus észreveszi, hogy kenyér helyett egy darab követ nyomtam kezébe, ez esetben a követ mindjárt vagy a legközelebbi kedvező alkalommal a fejemhez fogja vágni. Ha egész nemzetek vannak e koldus helyzetében, s kenyér helyett követ nyújtanak nekik, akkor „*könnte leicht*

ein solcher Regen niedergehen auf Erden,
daß manchem Dintenlecker gar übel könnte werden”.

[AZ EGYIK ÁMÍTÁS: A NEMZETISÉGEK EGYENJOGÚSÁGA]

Excellenciád belefűjt azon csalogató sípba, melynek neve „minden nemzetiségek egyenjogúsága”, és a síp nagyon hasonlít a pásztorok istenének, Pánnak furulyájához, melynek hangjai által, a monda szerint minden négylábú állatot megszelídíteni és ügyesen magához vonzani tudott.

A nyugodtan gondolkozó emberek Excellenciádnak ezen genialis mesterfogásáról következőleg gondolkoznak – és nézünk szerint megcáfolhatlan logikával: „E mesterfogás tulajdonképp vagy önámítás, vagy mások elbolondítására van számítva.” Vagyis, más szavakkal, vagy őseredeti ostobaság valami olyast ígérni, mit beváltani lehetetlen, vagy pedig machiavellisztikus képmutatás, mely által a népek többségét, vagyis az együgyűeket, kik rendesen a többséget képezik, egy pillanatra megnyerni és horogra csalni lehet, míg az ember titokban egy másik, gyakran sikerrel alkalmazott mesterfogásra gondol, melynek filozófiája a képmutatók azon mondatában rejlik: „Az idő meghozza a jó tanácsot.” Csakhogy a jó tanács igen gyakran

elmarad, s helyette megérdemlett pofoncsapások következnek be.

Ausztriában a nemzetiségek egyenjogúságát kikiáltani – megkísérteni, hogy az öreg *harlequin* egyszínűvé mázoltassék! Fölötte mulatságos! A tudomány érdekében valóban kíváncsi lenne elemezni, hogy ezen bódító italban az idióta-csepp több-e vagy a tartuffe-i.

Az osztrák kormány 1848-ban sat., kivált, mielőtt Miklós cár mentő jobbát kinyújtotta, oly problematikus, sőt mondhatnók, kétségbeesett helyzetben volt, hogy megértjük, s minden méltányosan gondolkozó ember meg tudja bocsátani, ha az önfenntartás ösztöne által vezéreltetve és az ily alkalommal igenis érthető „segítsen, ami tud” elv alapján, a veszély legsötétebb napjaiban „mindent” ígért, amit csak kértek, mondhatni: amit azok, kiknek akkor a hatalom kezükben volt, például Jellačić és Rajačić, ábrándjaik közepette képzeltek vagy óhajtottak.

Ha valaki, családjával egy süllyedő hajón lévén, egymilliót ígér jutalmul annak, ki őt és családját a bizonyos halál torkából kimentí, és midőn övéivel együtt a biztos parton van, fölfedezi, hogy egész vagyona felfeljebb 100 000 forintból áll, vajont mit fog cselekedni?

Ha becsületes és hozzá okos ember is, ami *en dernière analyse* rendesen egyértelmű szokott lenni, akkor egyenesen és őszintén be fogja vallani, hogy a szükség, halálos félelem sat. oly ígéreteket csikartak ki tőle, melyeket beváltani képtelen, s ha ennek dacára egész vagyonát elrabolják tőle, akkor, I. Ferenc francia király példájára, büszkén s jogosult öntudattal fogja magáról elmondhatni: „*tout est perdu, fors l'honnêteté.*” Ha azonban rövidlátó képmutató s következésképp ostoba ember – mely tulajdonságok szintén karöltve szoktak járni –, ez esetben a szofizmák, félreértések ismeretes bástyája s más hasonló szemfényvesztések mögé fog bújni, hogy ígérete megtartására ne kényszeríthessék, a világ szemébe pedig port hintend, hogy azt higgyék, miszerint ígéretét becsületesen beváltotta.

Mily rövid életideje van és lehet az ily esetlen csalásnak, és

mily következetességgel bünteti az meg önmagát, a történelem eléggé tanúsítja.

Azt hisszük ezeknél fogva, hogy helyesen ítélünk – és Excellenciád is bizonyosan igazat fog adni nekünk –, ha azt állítjuk, hogy az először idézett eljárás a fennforgó esetben helyes és okos, az utóbbi ellenben rendkívül ostoba, s joggal nevezhető is annak.

Ha tehát az őszinte becsületesség magánosok számára, kik ígéreteiket beváltani képtelenek, a leghelyesebb eljárás, nem természetes, sőt egyedül lehetséges következtetés-e, hogy egy fiatal, alig tizennyolc éves uralkodó kormánya, ki az osztrák birodalom kormányzását oly rendkívüli veszélyes körülmények között vette át, mint elődei közül bizonyára senki, szintén nem követhetett volna jobb és biztosabb utat, mint becsületesen beismerni azt, mennyit tarthat meg a legnagyobb veszély idején tett ígéretekből, mennyit nem.

Okos, méltányos, rendszerető és őszinte kormányférfiak, kik azon rendkívüli nehézségeket, melyek Ausztriában folytonosan léteztek és ma is léteznek, tekintetbe venni képesek, sohasem törekedtek volna oly lehetetlenségek elérésére, melyek többnyire csak a gyámoltalan s meggyőződésel nem bíró népek által szoktak akceptáltatni. Excellenciád azonban mint fővezénylő éppen e többségre számított, melyet frázisok, ünnepélyek sat. által pillanatra ki lehet ugyan elégíteni vagy legalább elhallgattatni – ahelyett, hogy inkább a gondolkozó *minoritással* igyekezett volna kiegyezni, amely az üres *demonstratio*kat, melyekre Ön kormányzásának alapját fektetni jónak látta, megveti, és ezt lojális és valóban lovagias magaviselet által – mi pedig bizonyára könnyű feladat lett volna – megnyerni igyekezett volna.

A nemzetiségek egyenjogúságáról szóló frázist hangoztatni már akkor is nagy meggondolatlanság, azzal évekig handabandázni nevetséges volt, de hogy valaki még ma is ezzel paradirozzon és igyekezzék *proselytákat* szerezni, oly kuriózum, mely határozottan Schönbrunnba vagy a londoni *zoological garden*-be való.

Igen, a vakság, ittasság vagy szemtelenség nem mindennapi

adagja kívántatik ahhoz, hogy valaki még ma is ezen ügyetlen családokkal kívánja horogra csalni az új-ausztriai állam szabad (!?) polgárait vagy megnyerni az „új német nagyhatalom” összeolvasztandó, de még össze nem olvasztott népeit.

[A MÁSIK ÁMÍTÁS: A SZABAD SAJTÓ]

A szabad sajtó is azon parádés kocsinak egyik kiegészítő része, melyen Excellenciád díszmenetét a bámuló világ előtt megtartani jónak látta; éspedig nem az Excellenciád által kormányzott népek kedvéért, mert azoknak többsége azt közömbösen szemlélte, hanem leginkább azért, hogy a szabadelvű Németországban politikájának népszerűséget szerezzen, és a világgal elhitesse, hogy Ausztriában egyszerre világosság gyúlt, mely körülmény fölött ez emberek – már tudniillik azok, kik az osztrák kormány erélyes föllépése folytán még el nem veszték – mód nélkül örvendettek, s különösen, ha visszaemlékeztek azon március előtti sötétségre, mely egykor Magyarországon uralkodott.

A szabad sajtóra vonatkozólag a világ *pro et contra* szóval és írásban annyit vitatkozott már, hogy ezúttal objektíve nem óhajtunk e kérdésbe mélyebben bocsátkozni, csak annyit jegyzünk meg, hogy meggyőződésünk szerint a szabad sajtó – az, mely e fennen hangzó címet nemcsak viseli, hanem azt valóban meg is érdemli – éppúgy illik bele Ausztria tarkabarka viszonyaiba, mint például a mainzi löportorony, mely szintén igen célszerű helyen állott.

Ki a szabad sajtó gyümölcseit, kivált a bécsi agyvelők azon szabad kipárolgásait, melyek keletkezésüket 1848–1849 néhány hónapjának köszönhetik, ismeri, s az érett *stracchino* sajtót nem tartja valami *délicat* illatszernek, be fogja vallani, hogy azon egyének, kik a szabad sajtóval ügyesen és mérséklettel tudnának bánni, az ausztriai monarchiában ez idő szerint *à peu près* tökéletesen hiányzanak.

Alkalmunk volt Robespierre, Marat, *Père Duchêne*, Hébert, Fouquier-Tinville sat. urak iratait és inspirációit a bécsi szabad sajtó termékeivel egybehasználni, s be kell vallanunk, hogy ha a nevezett francia véredek szofizmái és szemtelenkedései fellá-

zítottak bennünket, a bécsi nyomorultak művei oly utálattal töltöttek el, s mindenekfölött annyira untattak, hogy – bocsáson meg Excellenciád e trivialitásért – e szellemi termékek élvezete alkalmával, mint az ipekakuána után, hányási ingert éreztünk, s ez inger bizonyára tényé is változott volna, ha mindannyiszor el nem alszunk, s felébredésünk után mindannyiszor igazat adtunk azon nemes franciának, ki azt állítá, hogy: „*le genre ennuyeux est le genre le plus dangereux*”.

Szabad sajtó – oly viszonyok között, midőn nem a különféle eszmék tisztázásáról van szó, hanem az elkeseredett elemek szükséges kibékítése van vagy volna napirenden – az osztrák monarchiában éppoly hatást idézne elő, mint gyulladásoos betegségekben a pálinka élvezete. Nem egyéb az tehát üres teóriánál, és aki a jelen körülmények között a teljes szólásszabadságnál – ah, bár bírnánk ezzel is – többet kíván, az nézetünk szerint nem gyakorlati államférfiú, hanem sötétben tapogatózó velőtlen kontár; *verba volant, scripta manent* sat.

Az igazat megvallva azonban Új-Ausztriában sem létezik szabad sajtó, a szónak szoros értelmében, hanem csak olyasvalami, mivel a külföld szemébe port hinteni lehet, vagyis egyszerűen szólván, létezik szabad sajtó némelyek számára. Excellenciád nevezetesen mindent nyomtathat, mi csak eszébe jut, míg Excellenciád ellen semmit sem szabad írni; az ausztriai német lapoknak kényük-kedvük szerint meg van engedve *invita Minerva* sértegetni, gúnyolni, bosszantani a magyarokat, horvátokat, szlovákokat, oláhokat, cigányokat sat., de az illetőknek visszavágni nem szabad. De ezen államrendörködést kénytelenek vagyunk magunk is dicsérni, kik lelkünk mélyében gyűlölünk minden népdajkákat, instruktorokat és hasonló bajszos védangyalokat, kik vásári felügyelők, rendőrszolgák, kémek, csendőrök sat. alakjában negyvenmillió állampolgár erkölcsi magaviseletét ellenőrizni, purifikálni, nyilvántartani, elősegíteni vagy erőszakolni vannak hivatva, s e nagyszerű hivatásra a leggondosabban összeválogatva. Mi is kénytelenek vagyunk dicsérni e rendszabályt, mért ha mások, ügyesebbek és képeesebbek nálunknál, Excellenciádat veszély nélkül megtámadhatnák (úgy,

mint ezt mi fájdalmas számkivetésünkben és rejtekhelyünkben azon veszély nélkül tehetjük, hogy Excellenciád *sans cérémonie* vagy inkább a hagyományos *auditori* ceremóniával bennünket nyakon csíphessen), akkor bizonyára úgy járhatna Excellenciád – és ez nagy kár volna, mert Excellenciád még eddig, mint mondani szokták, „*ein ganzer Kerl*” –, mint az indiai lázadók vagy mint a szegény Magyarország, mely Excellenciád jósága folytán, a könnyebb kormányzat és emésztés tekintetéből, anynyi darabra vágatott szét, mint ha tulajdonképpen egy „*Bach-Händel*” volt volna, mely nemzeti eledelre, mint tudva van, a valódi bécsinek foga mindig fáj. Nagyon helyes rendszabály az, hogy a magyar írók és szerkesztők mindig kénytelenek adósak maradni a felelettel a bécsiek szemtelenségére: először, mert a szegény magyarok oly pénzszerű világban élnek, s jelenleg anynyira gyengék, hogy a *moratorium* kedvezménye nélkül – melyet az isteni gondviselés bizonyosan meg is fog adni számukra – adósságaikat visszafizetni képtelenek volnának, pedig jó lélekkel állíthatjuk, hogy a visszafizetésre, az „*interusuriák*” legszélesebb tekintetbe vétele mellett, minden percben készek volnának. Továbbá helyes volt e rendszabály azért is, mert ha Ausztriában teljes sajtószabadság uralkodnék, csakhamar kintünnék, mily nyomorult módon van képviselve a német elem Bécsben, mely állításunkat, számtalan előjelek mellett, azon tény is kétségbevonhatlanul bizonyítja, hogy a bécsi német literatúra – mióta Excellenciád a szabad sajtót az osztrák birodalomba importálta – *à peu près* semmi klasszikus terméket sem mutathat fel, kivéve, ha talán valaki Adolf Bäuerle úrnak, kit a bécsiek hálából „Bäuerle papa” névvel tiszteltek meg, történelmi regényeit Therese Kronesról, „Franzel” Graselről és Jaronskyról sat., melyeket a bécsi közönség oly mohón olvas, *et cela prouve beaucoup pour le bon goût et pour l'intelligence autrichienne*, s talán még G. M. Saphir úr kimaradhatatlan és nélkülözhetlen humorisztikus kalendáriumjait és a halhatatlan Hans-Jörgl élvezetes füzetait Walter Scott, Byron, Voltaire, Montesquieu sat. mellé vagy talán ezek fölé is helyezni nem akarja.

Legbensőbb barátaink közé tartozik A. gróf; e derék gavalérnak egy fiatal vadásza volt, ki a napot Csehország virányain pillantotta meg. Télen történt; a gróf Debrecen felé utazott, és a vadászt, mivel kemény hideg volt, magához vette a kocsiba, hol a következő párbeszéd keletkezett közöttük.

A gróf (ki széles körben ismeretes volt e jelszóról, melyet folyvást emlegetett, és mely szerint – mi nem csekélység – élt minden időben: „*Les moeurs avant tout*”) jóakarattal és valódi arisztokratikus szelidséggel így szólott szolgájához: „Vigyázz magadra, barátom, mert Debrecenben sok könnyelmű vászoncseléd találkozik” sat.

Excellenciád tudja, hogy e tekintetben Magyarországon, mielőtt a magyarok a civilizációval folytatott harcban legyilkoltattak volna, azaz a március előtti időszakban – mint Goethe Kis-Párizsában – rendkívül feslett és infámis állapotok voltak. Mióta azonban most lelencházak, bölcsődék sat. alapítottak, természetesen, hogy ez is másképp lesz: a fiatal emberek, mindkét nemből, erkölcsösebbek lesznek. Nem is lehet másképp, miután netaláni *progenitúra*ikról a legatyaiabb módon gondoskodnak, mi mindenesetre azt eredményezendi, hogy az illetők ennyi jóság által megindítatva a lehető legnagyobb számmal igyekezni fognak azokat beszolgáltatni, Adam Smith úr *principiumai* szerint, ki a munka megosztását pártolja. Már Thaer, a *par excellence* gazda is a „*váltógazdaságot*” tartja a termékenység fő feltételelének – helyesen, mert a „*toujours perdrix*”, kivált fiatal étvágy mellett, igen hamar unalmassá válik. Az új-ausztriai államboldogság egyik *fundatora*, Felix Schwarzenberg herceg is így gondolkodott, s lelkiismeretesen ezen elv szerint élt is, legalább semmi fáradságot sem kímélt, hogy aszerint élhessen.

A fiatal vadász a jóindulatú figyelmeztetésre következőleg felelt: „Nem vagyok kedvelőjük.” A gróf e felelettel igen meg volt elégedve, mert ő is Józsefnek, az egykori egyiptomi *premier*nek példáját tartotta követendőnek – midőn a fiatal nimród, félvén, hogy tekintettel korára, talán kissé mégis túlságosan nagyot mondott, következőleg javította ki fentebbi mondatát: „Azaz kedvelem ugyan, de nem nagyon.”

Excellenciád a szabad sajtó irányában ugyanazon érzelmeket és nézeteket osztja: Excellenciád kedveli ugyan a szabad sajtót, de nem nagyon.

Azt kérdezzük mármost Excellenciádtúl, mire valók ezen *misztifikációk*, szemfényvesztések és hókuszpókuszok a szabad sajtóval? Reméli Excellenciád, hogy mindezen mesterfogásokat valami hasznos, szép, nemes és tiszteletreméltó cél elérésére fogja felhasználni? Vajon nem inkább igaz-é, hogy a fentebb idézett koldus-teória szerint kenyér helyett kő az, mit Excellenciád szabad sajtó név alatt az új-ausztriai polgároknak jutalmul osztogat?

Hogy is ne; sajtószabadság a legheterogénebb elemekből összealkotott állam még kiforratlan viszonyai között, oly elemekből, melyek csak talán egy kimagyarázhatatlan véletlen folytán konglomerálódtak. Éppígy oktrojálhatna a szultán is sajtószabadságot tarkabarka népeinek nyakába!

Minden nyugodtan és méltányosan gondolkozó ember belátja, hogy a sajtószabadság Ausztria számára jelenleg nevetséges dolog. Ezt még az is beláthatja, ki semmi más, csupán egyszerű ügyvéd, ha a történelmet és államtudományokat nemcsak tanulta, hanem – és ez a fő – meg is emésztette. Mert a németek – ezt meg kell adni – általában eleget tanulnak, de hogy azt, mit magukba vettek vagy amit atyailag vagy kormányilag beléjük vertek, meg is emésztették-e, ez már más kérdés.

Bécsben például számtalanszor hallottuk, midőn valaki ostoba csínyt követett el: ennek még sokat kell tanulnia. Ezzel szemben meggyőződésünk a következőket mondotta: tanulni eleget tanult ő, talán sokat is, hanem a megemésztéssel nem tudott boldogulni, e műtét nem sikerült neki teljesen, valamint annak, ki igen sokat evett, *par hasard* még többet ennie nem szükséges, hanem inkább azon kell törekednie, hogy megemészthesse azon *delicatesse*-eket, melyekkel magát *ex off[ici]o* vagy *proprio ingenio* teletömte. – Nyugodtan és méltányosan gondolkodó emberek, kik a történelmet és az államtudományokat tökéletesen el is sajátították, helyeselni fogják e nézetünket, melyet a szabad sajtónak a leigázott Új-Ausztriában alkalmazását illetőleg kimondottunk. Az irkafirkászok többsége viszont

ellenünk lesz, kivált miután úgyszólván egész Izrael a tintából él, mely *elementum*ban a népboldogítási teóriák és *experimentumok* folytán nyakig ülünk mindnyájan, azon *experimentumok* folytán, melyeket Excellenciád Új-Ausztria *contribuenseivel* tesz, és pedig fáradhatatlanul, annyira, hogy a fentebb említett *elementum*ba nemsokára mindenki belefulladni lesz kénytelen, kinek annyi esze nincs, hogy idejekorán felkeljen.

Vajon okos dolognak tekinthető-e az, hogy a kormány e kérdésben is azzal a párttal kacérkodik, mely végül bizonyosan mindent felforgat, holott talán sokkal helyesebb volna szövetkeznie azon mérsékelt és méltányos elemekkel, melyeket Excellenciád páratlan kegyessége a „felforgató párt” szép címével szíveskedett felruházni? Mi indíthatta Excellenciádat arra, hogy a magyar nemzet legtiszteletreméltóbb részét illesse ezen elnevezéssel? Igen, azt mondjuk, a legtiszteletreméltóbb és legmegbízhatóbb részét a magyar nemzetnek! Mert nem azok a felforgatók (kiktől a kormánynak őrizkednie kell), kik aggodalmaikat nem rejtegetvén, kérelmeiket nyíltan és őszintén akarják az uralkodó elé terjeszteni, hanem azon – részben kényszerűségből – képmutatók és komédiások a veszélyesek, kik Excellenciád által népszerűsítésre használtatva, átalánosságban megvásárolva, nagy részben kényszerítve, ajkukon éljennel, szívükben pedig méreggel, Excellenciádat és szépen egyenruházott huszárait bolonddá tartják, magukat gyakran azzal mulatják, hogy Excellenciádat és rendeleteit (óriási módon) kifigurázzák. Ez utóbbi esetben a legmulatságosabb az, hogy Excellenciád ezt nem gyanítja, vagy legalább úgy hiszi, hogy azt ignorálnia kell, hiszen a külföld talán nem veszi észre a tréfát (!?).

Azon szerény kérdést vagyunk bátrak most intézni Excellenciádhoz, mi indíthatta arra, hogy azokat, kiket gúnyosan ókonzervatívoknak neveznek – kik azonban szigorúan véve Magyarországon már többé nem léteznek, mert ott most sem szabadelvű, sem konzervatív vagy *reactionarius* párt nem létezik, csak lelkes, hű magyarok vannak –, miért illette Excellenciád azokat, kik Ön előtt térdet, fejet nem hajtottak, *pro coronide* a „felforgató párt” gúnynevével? Miért tévé ezt Ön, mélyen számító ál-

lamférfiú? Miért sütötte e bélyeget Magyarország legneme-
sebb fiainak homlokára? – Szabadságot veszünk magunknak e
gyalázatos eljárás okát Excellenciádnak szeliden fülébe susog-
ni: ez nem a császár és a dinasztia vagy a „szent” haza iránti sze-
retet és hűség, de a ragaszkodás, mellyel Excellenciád magas ál-
lása iránt viseltetik! Mert igen jól tudja, hogy a magyar kérvé-
nyezők nem lázítók, hanem a trónnak legbiztosabb támaszai,
míg igen könnyen megeshetnék, sőt valószínű, hogy Ön, Mi-
niszter Úr és az uralkodó és a nép közé tolakodott Spanyolfal,
könnyen ledőlhetne, ha a császár nem csupán Önre, hanem
azon becsületes férfiakra is hallgatna, kiket Ön elég szemtelen
az uralkodó és a világ előtt felforgatóknak nevezni. Ezek folytán
tehát látszik, hogy nem Új-Ausztria, hanem csupán az Ön saját
érdeke követeli azt, hogy ez utálatos hazugság valószínűséggel
bírnjon s meggyőződésé kristályosodjék (ó, mily piszkos kris-
tály), hogy Excellenciád is kipréselt citrom ne legyen (egyéb-
iránt félig már az) és hivataláról le ne mondassék, hanem nyu-
godtan, tovább is kényelmesen ülhessen magas székben, míg
végelgyengülés ez árnyékvilágból ki nem szólítja, azon szék-
ben, hol természetesen sokkal jobban találja magát, mint az első
aulában vagy a derék szürke hátán. *À propos* – mi lett a szegény
ördögből? Talán szintén kegyelemkenyeret eszik, mint Wel-
lington hercegnek azon lova, melyet a waterlooi csatában lova-
golt? Igen, ismervén Excellenciád jó szívét, s magunk is az ál-
latvédő egylet tagja lévén – ó, bár az emberek is csak valódi álla-
tok volnának –, meg vagyunk győződve, hogy a derék *white*
sorry jól ápoltatik és bőséges táplálékban részesül.

Excellenciád azonban tökéletesen elhiheti nekünk, hogy
azon stádiumban, melybe Magyarország jutott (midőn a még
elők jajkiáltásait senki sem akarja hallani – Isten azonban bizo-
nyára hallja –, ezen stádiumban, midőn Ön és cinkosai a legbá-
tralandóbb s csak ravaszságuk által felülmúlt szemtelenséggel,
mint Ön ezt a *Visszapillantás*-ban tanúsítja, mindazon nyo-
mott és vért, melyet Ön Magyarországra kiárasztott, illatos vi-
rágokkal mesterileg eltakarni tudja, s minden torkot, mely Ön
ellen tanúskodhatnék, olv ügvesen összeszorítani érti, valamint
minden olyan kéz elbénítását is, mely Ön ellen tollat foghatna)

akaratlanul bár, de kénytelenek vagyunk Excellenciádnak jeles tulajdonait s különösen páratlan ravaszságát megbámulni.

E sorokat például mily szorongás, félelem és nehézségek között tesszük papírra! Valóban, mint egykor a római vérengzések idején a keresztények csak éjjel és rejtekben merték imádni és segélyül hívni a Megváltót, mi is, ügyünk igazsága dacára, kénytelenek vagyunk a magány sötétét keresni fel, míg a kép-mutatás, a bűn, az erény köntösét bitorolva, a nyilvánosság elé lépni s ott elhatározó szerepet játszani merészel. És ha e sorok sok fáradság és veszély után végre nyomtatásban megjelennek is, vajon mi leszen sorsuk akkor? Excellenciád lesz az első, ki a gyakran használt „felségsértés”-t fogja fejünkre olvasni, mintha bizony az Ön személye volna a felség, és mintha a császárnak nem hasznosabb lenne, hogy valahára az igazságról értesüljön, ahelyett hogy folytonosan a legszemtelenebb hazugságokkal tartassék. Ön bizonyosan fog módot találni arra – mert Ön e tekintetben valóságos Bosco –, hogy e sorokat, ha a sajtót elhagyták is, lefoglaltassa és megsemmisítse, hogy az Ön *Visszapillantás*-ai megcáfolatlanok, úgyszólván megtámadhatlanok legyenek, mint a Szentírás némely tételei, és Ön épp annyi igazsággal, mint már számtalanszor tevő, még azt is állíthassa, hogy azok, miket Ön *Visszapillantás*-aiban írt, annyira igazak és megcáfolhatlanok, hogy dacára az Új-Ausztriában uralkodó korlátlan sajtószabadságnak, egyetlen hang sem emelkedett ellenük. *Qui tacet consentire videtur*, valamint azok is, kiket Excellenciád felakasztatott, úgy látszik, teljesen meg voltak elégedve felakasztatásukkal, mert bár elég szemtelének voltak köszönetet nem mondani érte, kivétel nélkül hallgattak – természetes, hogy csak az operáció végrehajtása után. És mi fog történni azokkal, kik e sorokat olvassák, vagy ha nem olvassák is, kiknél megtaláltatik; nemde, hogy a legújabb rendszer szerint valamennyien, mint államveszélyes bűnösök, *convincáltatnak* és megbüntettetnek?

[A HARMADIK ÁMÍTÁS: A JOGÁLLAM]

Az asperni ütközet után a falusi parasztok – akkor még szegény jobbágyok s nem szabad birtokosok és polgárok, mint most – kirendeltettek az elesettek eltakarítására. Nagy gödröket ástak, hogy *pêle-mêle* behányják azokat, kik egymás ellen küzdvén, egyszerre hullottak el, s most egymás mellett fognak nyugodni. E szomorú kötelességet egészen gépiesen, minden gondolkozás nélkül teljesítették. A halálos csendben, melyet csupán a sírásók egyhangú topogása szakított félbe, egyszerre csak megszólal egyik sebesült: „Még nem haltam meg, ne temessenek el”, mire a magas rendelet szigorú végrehajtója röviden így szólott: „Ejh mit, ezt akárki mondhatja”, és amint hirlík, a szegény sebesült csakugyan nem kapott *pardont*, hanem a halottakkal együtt azon ismeretes *adagio* értelmében: „*mitgefangen, mitgehangen*”, a gödörbe vándorolt. Mi nem hihetjük ezen ostoba történetet, de ha visszagondolunk a Magyarországon szélteben-hosszában eszközölt kivégeztetésekre, melyeknél minden oly gyorsan ment, és a sok ártatlan, minden állítása és bizonyítékai dacára, *à peu près* ugyanazon választ kapta, mielőtt a gödörbe dobatott vagy az újabb praxis szerint felakasztott: „Ejh, ezt akárki mondhatja” – ha ezeket meggondoljuk, be kell vallanunk, hogy az előbb említett asperni történet megszűnik vicc lenni és borzasztó valósággá változik! Csak azon különbséggel, hogy Aspern alatt aligha temettek el sokat elevenen, és ha ez történt, bizonyára csak véletlenségből esett, míg Excellenciád Magyarországon több ártatlant ítéltetett el, mint hajszál van fején vagy parókájában (mert Excellenciádnál az ember sohasem tudja, mi a hamis, mi a valódi). Erre nézve a legvilágosabb bizonyságok léteznek, s hogy a sok ezer közül többet ne említsünk, Batthyány Lajos gróf kivégeztetése a törvényes vagy legalább a szertartásos auditori vizsgálat előtt már rég el volt határozva a hatalmon levők részéről, s a Pesten megparancsolt, kimondott és végrehajtott ítélet csak úgy utólagos formalitásképp szolgált. Ezt bebizonyíthatjuk, s annak idejében bizonyítani is fogjuk.

[AZ ÖN NÉPSZERŰSÉGE A LAXENBURGI MANIFESZTUM ÓTA]

Most térjünk vissza közvetlenül Nagyméltóságod személyére. Ön teljesen elhiheti velünk, hogy azon stádiumban, melyben jelenleg legalábbis Magyarország létezik, többé egyetlen ember sem óhajtja, hogy Excellenciád az uralkodó oldala mellől eltávolíttassék; ellenkezőleg, Ön Magyarországon s valószínűleg a birodalom többi részeinek mélyebben gondolkodó része előtt is napról napra nagyobb népszerűségnek örvend. Így ismerik el lassanként, de végtére is bizonyosan, a valódi államférfiú érdemeit! Sokan csak a hús földben, a hat deszkaszál között élvezik ezt a szerencsét – és csak kevesekre mosolyog a szerencse úgy, mint Excellenciádra judenplatzi kényelmes palotájában, hol még életében fogadhatja mindazon népek hálaköszönését, melyek – ha azon természetes, tehát Istennek tetsző mű, melynek véghezvitelére Excellenciád vállalkozott, sikerülni fog – Excellenciádnak fogják köszönhetni, hogy egy formába öntettek, egy bélyeg által jegyeztettek meg s lapítottak össze, mi természetesen az ő meglegedésüket, boldogságukat és szerencséjüket sokkal gyorsabban és tartósabban fogja megalapítani, mint a lombardok ábrándjai, a csehek rejtett szándékai, a meghalni még most sem akaró Kościuszkók emlékei, az oláhok függetlenségi ágaskodásai, a vajdaságiak Sz[en]tpétervár és Belgrád felé való *gravitatioi*, a mélyen sértett horvátok *susceptibilitas*a és végül a Mariazellbe vándorló magyarok álmai e tarkabarka néptömeg kifejlését, meglegedését és szerencséjét megalapítani és valósággá varázsolni képesek volnának.

Most már napról napra határozottabban kezdjük belátni, hogy Ön azon férfiú – és csakis egyedül Ön –, ki bennünket nyomorúságunkból kiszabadíthat és Isten segélyével kiszabadítani is fog.

Ezen meggyőződés, melyre már rég hajlandósággal bírtunk, megdönthetetlenül megszilárdítottatott Excellenciádnak egy tette által, annyira, hogy most az isteni gondviselés kimagyarázhatatlan utait bámulván, már teljes bizalommal és mély hálával megmentőnknek, jótevőnknek, védőangyalunknak ismerjük fel Önt, akiben még nemrég az ostoba tömeggel csak egy *diabolus*

rotae-t láttunk, kinek minden szerencsétlenségünket, nyomorúságunkat köszönhetjük.

Nagyméltóságodnak e nagy tette abbúl áll, hogy az ismeretes és unalmas pesti petícióra öfelségének 1857. febr. 9-én Laxenburgban azon erélyes feleletet diktálta, melynek rövid értelme ez: „Mondjatok le minden reményről”, mely téma felett, mint Excellenciád valószínűleg tudni fogja, már egy Dante nevű úr egy kevésbé unalmas népszínművet írt.

E határozott beszéd tetszett a magyaroknak, és felvillanyozta őket; kezdték éltetni Excellenciádat! Mi pedig, távol a szeretett drága hazától, leírhatatlanul fájdalmas gyönyörérzettel hullottunk térdre a kérdéses pápens olvasásakor; a legnagyobb mértékben elbámulván azon csuda fölött – és Isten utai mindig ily kikutathatatlanok –, hogy épp azon oldalról kél a világosság, a reménynek egy sugára számunkra, honnan ezelőtt minden sötétnek, fekete és kénsárga színűnek és szagúnak látszott és érzett.

Excellenciád mint jurista, törvénytudó, gyakran észlelhette azon kuriózumot, illetőleg tényt – mert igen könnyen kimagyarázható –, hogy kiknek lelkiismeretét olyan bűn nyomja, melynek büntetése halál, a vizsgálat folyama alatt, míg mindent tagadnak, naponta jobban elasznak, lesóványodnak; azon pillanattól kezdve azonban, midőn mindent bevallottak s a kötelet lelki szemükkel már nyakuk körül látják, nemcsak a körülményekhez képest nyugodtan érzik magukat, hanem – föltéve, hogy elegendő táplálékot kapnak – meg is hiznak, s egészen gömbölyűek lesznek. Ez eset állott be Jarosinsky grófnál,* – ki-

* Ez a neve azon nemes grófnak, ki meggyilkolta egykori nevelőjét, Plank abbét, azért, hogy annak állampapírjait hatalmába kerítse, s ki azután Therese Kronesnél vacsorálván, éppen midőn az énekelt: „*Brüderlein fein, Brüderlein fein, wirst du vielleicht der Spitzbub sein*”, elfogatott. Később e gróf magas születése dacára az akasztófán száradt meg, s neve már rég a feledékenységre süllyedt volna, ha az új bécsi Homéros, Bäuerle úr, „irkálmányában” nem halhatatlanította volna.

nek Adolf Bäuerle úr által történt szellemdús bemutatása a bécsi olvasóközönség előtt oly nagy sikert aratott, melyre nézve csak azt kell sajnálnunk, hogy ezen érdekes, tanúságos és csak különösnek tetsző, de éppen nem különös tény a bécsi *Ilias*-ban nem fordul elő, pedig hivatalosan konstatálva van: mert a „*vinagre de quatre voleurs*” szagú román ezen fentebb nevezett hőse humánus és bölcs bírait folytonosan orruknál fogva vezette, de eközben oly sovány lett, hogy mi valóban nem ajánlanók senkinek sem, hogy *par exemple* a bécsi *Geflügelmark*tra oly sovány kappant állítson ki, mert az ily csaló bizonyára nem kerülne el a rendőrség figyelmét. Így ment ez sok ideig a nevezett gyilkosnál, míg végre a bírák egyike azon kivételes eszmére jött, hogy a méltóságos gróf úrra huszonötöt applikáltasson, *à la hongroise*, mely valódi mesterfogás nagyszerűen bevált: a ravasz gazember a legcsekélyebb részletig mindent bevallott, s kevéssel kivégeztetése előtt majdnem a megpukkadásig elhízott.

Ezen sajátságosnak tetsző körülmény magyarázata igen közel fekszik. A kétségbeesés legbiztosabb kulcsát adja a rejtélynek. – Semmi sem bénítja el annyira az ember szellemi és testi erejét, mint a „kétség”, míg a „bizonyosság” minden esetben azon lelki erőt szüli, melyet a férfi, kivált az, kire ráillik a „*justum ac tenacem propositi virum*”, még az akasztófa alatt is érez magában. Az olyan emberpéldány viszont, mely csak *tenax*, de nem egyszersmind *justus* is, e lelkierőt hiába keresi rendjelei, címei, értékpapírai, miniszteri irodái sat. között.

A magyar nemzet is a bizonyosság e helyzetében van az 1857. szept. 9-ki nyilatkozvány óta. Mellesleg mondva, ne higgye Excellenciád, s ne kísértse meg másokkal elhitetni (mi egyébként nehéz dolog is volna, mert az emberek Új-Ausztriában egy idő óta rendkívül gyanakodók és bizalmatlanok lettek), hogy Magyarország azon nemes fiai, kik az el nem fogadott, hanem Excellenciád által parancsolt büszkeséggel visszautasított petíciót aláírták s átnyújtani akarták, kívánságaikkal egyedül állanak. E férfiakat Excellenciád elégtelen ókonzervatívoknak keresztelte el, kiknek egyéb céljuk nincs, mint maguk szá-

mára egy kövér hivatalt szerezni, majd később – talán bérnálásul – a felforgató címmel is megtisztelte őket, végre – valószínűleg azért, hogy őket elhallgattassa – lojális tettüket felségsértésnek *kvalifikálta*. E keresztényi szeretetből származott eljárásra Excellenciád bizonyosan egy mise alkalmával vette az inspirációt, mely misét pater *Anti-Ventura* olvasott, s melynél Mayerhofer tábornok, exkormányzó és buzgó katolikus ministrált, az egész hadsereg épülésére (e lovagias hadsereg, Istennek tetsző vallásosságában, csak a képmutatást gyűlöli, sőt utálja). Igen, Excellenciád nagyon csalatkozik, ha azt hiszi, hogy a visszautasított aláírók egyedül állanak. Magyarország minden lakosa együttérez velük, miről Nagyméltóságod igen könnyen meggyőződhetik, ha a legközelebbi népszámlálás alkalmával eziránt tudakozódást tétet, természetesen minden olyan segédeszköz nélkül, milyen pl. a fekete könyv – *pour pouvoir donner la revanche* –, a száműzetés, a vagyonek kobzás, a börtön, az akasztófa vagy az udvari bálból kizáratás, miről a megboldogult Scholz bizonyosan azt mondotta volna: „enélkül nem élet az élet”. Kísértse meg Excellenciád, és tapasztalni fogja, hogy az egykori magyar királyság minden lakosa szívesen fog járulni e visszautasított petíció tartalmához, nemcsak a „magyar rész” – mint Excellenciád *subtiliter* megkülönbözteti – hanem Magyarország minden lakosa, mert ha a horvátok, szerbek, szlovákok, románok sat. fajukra nézve nem magyarok is, azért még nem is a Manhartsberg környékéről való penzingi, grinzingi vagy hackingeri osztrákok. Ne higgye tehát Excellenciád, hogy e nemzetiségek, melyek rövid időre a magyarok ellen felizgattattak, s megszűntek irántuk rokonszenvet érezni, most Ön iránt érzett valódi szeretetből és kiirthatatlan „magyargyűlöletből” egyenesen Excellenciád karjába fognak rohanni!

Égész Magyarország népessége csaknem kivétel nélkül úgy érez és gondolkodik, mint azok, kik a visszautasított petíciót aláírták, csak azon különbséggel, hogy az ő petícióik többet követelnének, mint a szerény kérelmeket tartalmazó pesti. Excellenciád tehát nem csekély zavarba jőne, ha meg kellene valószínűsítania azon ismeretes *fanfaronnade*-ját, mely szerint dicsekvési szoketegtől hajtva azt állította, hogy könnyűszerrel ugyanoly

nagy számú és sokkal szebb hangzású neveket gyűjthetne egy ellen-petíció alá, mint azon visszautasított petíción állottak, élükön Magyarország hercegrímásáéval.

Ebben Excellenciád éppoly óriási mértékben csalatkozik, mint sok másban. Bizony, nagy fiaszkót csinálna, ha kedve jőne próbát tenni egy ellen-petícióval, mert – habár igaz, hogy a pesti petíció alatt a legjobb hangzású nevek közül sokat hiába keresünk – világért se ringassa magát Excellenciád azon nevetségesen kolosszális illúzióban, hogy azok, kik Pesten az aláírástól visszavonták magukat, *eo ipso* készek volnának Ön által rábeszéltetni magukat egy ellen-petíció aláírására – hacsak nem kívánná alkalmazni velük szemben szokott eszközeit, melyek oly sok esetben sikereseknek bizonyultak.

Sok magyar csak most jutott el hazája igaz szeretetére, valamint a gyermek is gyakorta csak akkor tanúsít valódi odaadó szeretetet szülei iránt, midőn ezeknek életét veszély fenyegeti.

Minden magyar szolgálni óhajt most hazájának, bár nem mindenik ugyanazon úton vagy eszközökkel. Az egyik e téren közeli, a másik távolabbi célt tűzött ki magának. Sokan nyílt, mások rejtett kártyával játszanak, mit most nem lehet rossz néven venni, de a szeretett haza iránti hűségben egyaránt rendíthetlenség mind. Áruló nincs közöttük, vagy a legrosszabb esetben igen kevés, annyira, hogy Excellenciád az ellen-petícióhoz nehezen találna aláírókat, s e célból kénytelen volna azon *cloacákba* szállani le, melyek sajnos mindenütt képződnek kisebb-nagyobb mértékben, hol emberek nagy tömegekben zsúfolódnak össze. A világ közvéleménye választhatna azután a magyarok petíciója és az Ön ellen-petíciója között, mint ahogy egykor Jeruzsálem lakosságának választania kellett az üldözött erkölcs és Barrabás között. Nagyon valószínű, hogy a jelen korban – amikor Excellenciád megfontolt határozottsággal kegyeskedik a civilizációt előrelendíteni – Európa jobb ízléssel és mindenestre több tapintattal, igazságossággal és magasabb szellemben ítélne, mint *à peu près* 1825 évvel ezelőtt az akkori júdeai metropolis polgármestere, tanácsa és közönsége ítélt!

Nos, nemcsak egy kis frakció, ti. az Excellenciád által felforgatónak nevezett párt s felségárulónak minősített tagjai, kik a petíciót aláírták, hanem mások is észhez tértek azóta, s arra a meggyőződésre jutottak, hogy Excellenciád Magyarországnak és egész Ausztriának nem *malefactora*, hanem ellenkezőleg, Ön azon gondviselészerű személy, ki Új-Ausztria minden lakosát a jelen helyzetből kiragadván, egy valóságos oázisba fogja eljuttatni, mit véghezvinni egyetlen ember sem remél és hisz az egész birodalomban, sőt még csak fel sem foghatja s el sem képzelheti senki, hogyan fest majd azon oázis, minek folytán az bizonyára mindenkire váratlan s éppen ezért annál édesebb meglepetésként hat majd, helyesebben *kell* majd, hogy hasson! Ön az a *dei gratia* megmentő, akiért a magyarországiak – mint egykor Don Carlos – végszükségükben az isten anyja előtt térden állva imádkoztak. Magyarországiakat mondtunk, mert nemcsak magyarok és katolikusok, hanem minden magyarországi néptörzs és hitvallás képviselői részt vettek nagy számban és ájtatosan e mélyen vallásos jelenetben. Ön tehát az a szabadító, akiért a magyarok Mariazellben egy félig megölt nemzet nevében ezer meg ezer ajakból könyörögtek Istenhez, s már akkor prófétai lelkesedéssel jövendölték, hogy Magyarország népén segítve lesz, bár a „hogyan, mikor, mi módon, ki által” kérdése még Isten szándékában elrejtve volt előttünk. E szabadítót mindazok, kik nemrégiben még a kétségbeeséssel küzdöttek, az energikus laxenburgi nyilatkozat óta Excellenciád személyében ismerik fel, belátván, hogy a gondviselés által van kiszemelve arra, hogy végre Ausztria népeinek – ha nem is a rögtöni nyugalmat, mégis – egy boldogabb jövő és szerencsésebb napok felé eljuthatásukat előkészítse s eszközölje.

Excellenciád méltóztatik tudni, hogy egy csekély szikra gyakran hatalmas robbanást képes előidézni. Ezen állítás igazolása sokkal közelebb fekszik, mint az ember hinné, s csak szorongó szívvel emlékezünk vissza a mainzi szerencsétlenségre, melynél – ha e borzasztó szerencsétlenség odafent már egyszer elhatározott – csak az képes bennünket némileg vigasztalni, hogy Ausztria lovagias császára – vajon saját vagy országos kincstárából-e, még nincs felvilágosítva – oly bőkezű segélyben

részesítette a szerencsétleneket, sőt mi több, kegyelmesen megparancsolta, hogy negyvenmillió alattvalója, az illető hatóságok által, spedig ezúttal csak szelíd és közvetett kényszerítő eszközök alkalmazásával, *önkéntes* adakozásokra szólíttassék fel. Azután még az is nyújt némi csekély vigasztalást, hogy ezen katasztrófa – ha már csakugyan meg kellett történnie – nem a március előtti időszakban és valamely tősgyökeres magyar városban, mint pl. Kecskeméten vagy Debrecenben történt: mert mily *indignatio*val beszélt volna a bécsi sajtó s Excellenciád is *Visszapillantás*-ában ezen Abderába illő esetről a március előtti magyar ostobaságról, rövidlátásról és hanyagságról; mily nagyszerű élceket faragtak volna a bécsiek e magyar szerencsétlenség fölött! Mi távol vagyunk attól, hogy e borzasztó szerencsétlenség bécsi szójátékok és *bon mot*-k gyártására ingereljen bennünket, hanem ellenkezőleg, azáltal igyekszünk kimutatni rokonszenvünket német testvéreink irányában, hogy bár magunk is leverve, szétszórva és szegények vagyunk, csekély erőnkhez képest igyekszünk az ifjú császár felhívásának engedni. Már csak azért is, mert saját hajlamunk mellett előttünk áll a *Wiener Zeitung* 1857-iki 283-ik számában bemutatott S[ank]t Pölten-i tősgyökeres hazafi, S... Henrich úr lélekemelő példája, ki e gyöngéd mottóval: „Mit a szeretett császár kíván, az senkinek sem esik nehezen”, egy egész forintot tett le a császár ol-tárára, a szerencsétlen mainziak felsegélésére! Háromszoros „*Hoch*” e nemes lelkű férfinak! – Ezen fentebb említett tettet ugyan sokan a legkeserűbb iróniának vélik, mivel a nevezett úr állítólag nagyon gazdag ember, és számtalan forintja mellett nagyon szabad és veszélyes szájjal bír, sőt *à la* Swift nem is egészen ügyetlen *satirikus* – ezt azonban mi rágalomnak tartjuk, és H. S. úrra nézve úgy vélekedünk, hogy éppoly örömmel, sőt talán még nagyobb adottság volt egy gyűjtésnek a szó teljes értelmében szintén levegőbe röpitett szegény magyarok felsegélésére, közben pedig – mint Excellenciád kormányozása óta minden pillanatban – eszünkbe jut azon ismeretes ellentét, mely szerint: „*Du sublime au ridicule il n’y a qu’un pas.*”

Ha azonban az anyagi életben egyetlen szikra oly szomorú – bár az ostromlókra nézve szerencsés –, de minden esetben óriá-

si eredményt okozni képes, mint ezt a mainzi katasztrófa kétségtelenné teszi, akkor egy csak félig-meddig szellemdús ember is könnyen beláthatja, mily forradalmat idézhet elő egy szellemi szikra, egyetlen szó a maga helyén az emberek lélekvilágában. Hiszen már a Bibliában olvassuk: „Isten szólott, és egy világ állott elő”, és mint az emberiség történelme tanítja, akárhányszor néhány szó oly óriási változásokat szült államok viszonyaiban, sőt az egész társadalomban, hogy azok jelentősége és hordereje minden gondolkodó főt bámulatra kényszerít, ha tudniillik a világesemények titkaiba behatolni képes, melyekből világosan kitűnik, hogy tulajdonképp nem azok a fő tényezők ezen fenomenális jelenségeknek, kik a színpadon – nem a színház deszkáit értjük, melyek állítólag a világot képviselik –, a világ színpadán a legfényesebb szerepet játsszák, a legnagyobb zajt okozzák, s kikerül Fama trombitája legtöbbit harsog – hanem azon elrejtett, sötétben leskelődő sűgők, kik gyakran *a tempo* egy-egy találó szót sűgnak a játszó nagy emberek, *enthusiaszták* és nemritkán ostobák füleibe.

Így történt ez Franciaországban kevéssel az 1829–1830. évek előtt.

Polignac herceg – ismeretes elefánt-politikájáról – a betűszoros értelmében egész Franciaország *bête noire*-ja volt. A francia könnyelműség és e hősies nemzet ismeretes párt-szenvedélye dacára *unaniment* s a legmakacsabb kitartással éppúgy gyűlölte őt minden francia, mintha mindenik tősgyökeres angol volt volna. Véletlenségből éppen Párizsban voltunk azon időben, midőn e magas állású és nemsokára oly mélyen bukott *chef de la cuisine royale*-nak – mint őt tréfásan nevezni szokták – hatalma legfényesebben ragyogott. Mindenki azt mondta a híres hercegről, hogy feje keményebb, mint bármelyik római faltörő kos, amely a legvastagabb falat is ledöntötte. Akaratát semmi sem volt képes hajlítani, s ezenkívül oly szilárdul össze volt forrva uralkodójának bizalmas szívével, mint a tengeri pók vagy a nádaly azon tárggyal, melyhez kapaszkodik. Kiállhatatlan zsarnoksága elől nem volt menekülés, a szerencsétlen nemzetnek nem maradt egyéb hátra, mint a szellemes, de soha meg nem hallgatott francia gránátos ismeretes

dalát énekelni, mely szerint mások boldogok s vidámak, míg őt a ki nem elégített szerelem kínjai epeesztik. E dal, mely a férfiak között egykor nagy *furoré*-t csinált, a szépnem szeméből pedig patakszámra sajtolta ki a könnyeket, következőleg kezdődik: „*Souffrir et se taire*”, melyre a laxenburgi esemény óta, úgy látszik, a szegény magyarok is egyedül és kizárólag utalva vannak.

Mi igen jól tudjuk – és különös, hogy senki sem sejtí –, ki volt az, ki egy igen egyszerű okoskodás által azon történeti katasztrofát a szó teljes értelmében elővarázsolt, melynek folytán – Excellenciád valószínűleg tudni fogja ezt – X. Károly trónjáról lepottyant, Lajos Fülöp, a polgárkirály pedig Franciaország uralkodója lett.

Ki volt ez egyéniség, el nem árulhatjuk, és nem is áruljuk el – azt azonban szabad kimondanunk, hogy igen alacsony társadalmi állású, hivatalt nem viselő egyéniség, s mi több, még nem is francia volt, s szellemi tulajdonait illetőleg, rendőrségi szeméyleírásban bizonyosan nem soroztatott volna a szellemi óriások közé. És ezen közepszerűség segítette a lovagias X. Károlyt le, a kereskedelmi szellemű Lajost pedig fel; mi újabb bizonyítéka annak, hogy mily kikutathatatlanok a gondviselés utai, és mily találólag mondja a német költő:

Und was kein Verstand des Verständigen sieht,
Das übet, in Einfalt ein kindlich Gemüt.

Az – talán angol volt, de semmi esetre sem német professzor –, ki e csudát véghezvitte, egy estély alkalmával B. hercegnőnél, hol mi is szerencsések voltunk jelen lehetni, *à peu près* következőleg nyilatkozott:

„Mit akartok ti, teoretikus franciák? Polignac épp azon ember, kire szükségetek van, s ki rajtatok segíteni fog. Mit nyernétek azáltal, ha őt a király elmozdítaná? Valószínűleg más fogná őt helyettesíteni, ki nem lenne olyan makacs, hanem valószínűleg gyakorlatibb, mint a »szilárd jellemű« herceg – és ti ez esetben remélnétek a jobbra fordulást, ezáltal restek és fáradtak lennétek s végre teljes letargiába süllyednétek. Míg ellenben valószínű, hogy Polignac az ő kormányzási rendszerét teljes vi-

torla- vagy gőzerővel *ad absurdum* vinni s ezáltal az egész államgépezetet megakasztani fogja. Akkor aztán az az erő, amely hatalmasabb a gőznél, a hidraulikus sajtonál, a Leviathant dióhéjként törné össze. Ezt az erőt latinul úgy hívják: »*mundus se expedit*«.» Így szólott a modern Cicero, és az egész társaság, mintegy villanyos szikra által érintve, nem repült ugyan a levegőbe, hanem egyhangúlag felkiáltott: „*mais ma foi, il a complètement raison*”, és az egész francia nemzet, mintegy felvillanyozva e pár szó által, teljesen magáévá tette e nézetet, míg végre az említett világerő közreműködésével az egész *boutique* végeladás alá került, a *bagage* szerencsésen elutazott, és Franciaországból, legalább erkölcsi tekintetben, mit sem vitt egyebet magával egyhangú *bon voyage* kívánatnál.

Ez alkalommal ismételve lehetett tapasztalni, hogy az előbb fényes udvari és kormányplanéták egyszerre, „*comme par un coup de baguette*”, sötét tintafolt alakját öltötték magukra, mihelyt a nap, mely nekik addig annyi fényt kölcsönzött, az isteni gondviselés, illetőleg isteni kegyelem folytán kialudt. Senki sem értette, hogy oly gyengeelméjű férfiak, mint például d’Haussez báró vagy mások a lovagias király környezetéből mi képp tekintethettek csak egy pillanatig is posztjukra alkalmasnak: e részben mindenki egyetértett. A szerencsétlen király pedig, kinek arcképe, miniszterei által körvezeve, csak nemrégiben jelent meg, s minden fogadóban és csapszékben, sőt még a kétgarasos naptárak címlapján is látható volt: – igen, a szerencsétlen király *et comp[agnons]*, ez esemény után úgy tűnt fel, mint az egykor „*magnifique*” színekkel bemázolt marionett színésztársaság, melynek tarkabarka színeit egy mennydörgéstől kísért tiszteletlen záporosó minden kímélet nélkül lemosta, s előtüntette a puhafát, melyből gyártattak s melyből többek között dobozokat is szoktak készíteni.

Excellenciád népszerűsége Új-Ausztriában ugyanazon magaslaton áll (éspedig hasonló okból), mint a franciaboldogító Pognac hercege azon időben állott, midőn őmagassága, mint-ha csak Regieriben akarta volna magát mulattatni, magas állásárul, mint egy „*montagne Russe*”-ről, a nézők különös mulatgára a mélységbe alácsúszott.

Ha Excellenciád helyett más valaki jőne a kormányra, mely kormányos ez idő szerint valószínűleg azon iskolából választatnék, melyben Excellenciád felnőtt, képeztetett és államférfiúvá nőtte ki magát, vajon mit nyernénk e változtatás által? Semmit, éppen semmit! Sőt könnyen megtörténhetnék, hogy a birodalom népei a csere által az eső alól az eresz alá kerülnének: mert amint – bár távolról – szerencsénk volt kiismerni Excellenciád alárendeltjeit, azok hosszú sorában igen számosokat ismerünk, kik – anélkül, hogy Excellenciád érdemeit ezáltal csonkítani akarnók – ravaszságban és képmutatásban még Excellenciádon is tútesznek. Ezáltal különösen a hiszékeny magyarok szenvednének legtöbbet, mivel ezek sohasem hiszik, hogy őket megcsalni akarják, mert ők maguk, legalább eddig, sohasem melengettek hasonló szándékot, természetes tehát, hogy újabb reményeket táplálnának, melyek ismét, mint rendesen, *fluctuat*iót, *procrastinatio*t és *indecisi*ót fejtenének ki s így erőiket apasztanák. Excellenciád *obstinatus* eljárása viszont minden népek szimpátiáját ébreszti fel a magyarok irányában, és Magyarország minden lakosát, mint gondviselésszerű hidraulikus sajtó, egy kompakt egészé nyomja össze: azonban korántsem úgy, mint azt Excellenciád képzei és óhajtja, élet nélküli akaratlan tömeggé, hanem egymást kölcsönösen szerető nagy családdá, mely a király iránti kötelességeit, mint mindenkor, híven teljesíti, de egyúttal sohasem fogja tűrni, hogy azon kötelességeket, melyekkel irányában tartoznak, s melyeket Excellenciád eddig folytonosan lábbal tapodni igyekezett, megsemmisülteknek s ennélfogva ignorálhatóknak tekintse valaki.

[A MAGYAROK ÉLETEREJE]

Excellenciád a magyaroknak utolsó reményfonalát tépte el, és mi meg vagyunk győződve, hogy Excellenciád sokkal tapasztaltabb pszichológus és olvasottabb historikus, semhogy ne tudná, mire képes egy ember s még inkább egy nemzet, midőn a reménynek utolsó sugára is kialudt. Az egyes, tehetetlen és gyenge ember, ha másként nem segíthet magán, talán öngyilkossá lesz; de a nemzetek – bár a magyar már igen közel volt hozzá, hogy öngyilkos legyen –, a nemzetek épp akkor legke-

vésbé válnak öngyilkosokká, midőn e lépésre külső beavatkozás által akarják őket kényszeríteni. Hogy a magyarok éppen nem akarnak meghalni, magukat meggyilkoltatni s még kevésbé öngyilkosokká lenni, s hogy e műtét halandónak soha sikerülni nem fog, ezt bizonyára belátná vagy be is látta volna Excellenciád régen, ha az isteni gondviselés azon vaksággal nem verte volna meg, melynek folytán azt hiszi, hogy ügyességének már sikerül vagy legalább nemsokára sikerülni fog Ausztria minden népeit azon formába önteni, melyet Ön negyvenmillió ember boldogítására mély pszichológiai és gyakorlati érzékkel kigondolni méltóztatott.

Sok olyan mezei gazda van – s ezek rendesen nagy lángész hírében állanak, bár pénzt nem sokat keresnek –, kik egy bizonyos teóriát felállítván, a természetet ebbe beleerőszakolni törekszenek: és ha a természet *par hasard* megmakacsul, s megtagadja például az esőt, melegséget sat., akkor, midőn azt az elmélet föltételezte, rendesen nagy lármát csapnak a balsors és hallatlan elemi csapások fölött, minőre a legidősebb emberek sem emlékeznek.

A boldog emlékezetű úgynevezett „*Oeconomie Commission*” Stockerauban és Óbudán Ó-Ausztria bátor hadfiainak csak pár évvel ezelőtt is, mint azt Excellenciád bizonyára tudni fogja, a katonaságnál a csizmákat és bakancsokat készen szolgáltatatta ki, és pedig, ha jól emlékezünk, csak két méretben: kicsiket és nagyokat. Mivel azonban azok, kiket az anyatermészet közepes piederstálra állított, a kicsiny kategóriába, azok pedig, kik hatalmas lábbal bírtak, a nagyba nem illettek bele, ennek folytán nálán a világon sehol nem létezett annyi fájós és elnyomorodott láb, mint a győzhetlen osztrák hadseregben. Ez bizonyos tekintetben jól is volt, mert természetes, hogy a sebesült lábú katonája nem képes oly gyorsan hátrálni, mint az, kinek lábán csak tyúkszemek vannak, másfelől pedig a „meggondolatlan előre nyomulás” is lehetőleg nehezítve van. Az ezredek panaszkodtak és több mint ötven éven keresztül folyvást könyörögtek, hogy szánják meg végre lábaikat, s küldjék el nekik egyszerűen a bőrt, ők majd elkészítetik a csizmákat, és pedig nem ideális

mérték szerint, hanem minden láb után, melynek azon szerencse jutott, hogy az álladalom által láttassék el csizmával. Minden *demonstratio* és *remonstratio* hasztalan volt. A centralisztikus egyenjogúság e rendszerétől egyáltalában nem akartak eltérni. Miért? Azért – merészkedtek mondani az elégületlenek –, mivel az illetőknek nem annyira a hadsereg érdeke, mint a *lieferransok* zsebe és haszna lebegett szemük előtt.

E körülmények között egy tréfás embernek azon gondolat ötlött eszébe, hogy egy huszárezredes álneve alatt azon alázatos előterjesztést tegye, hogy a méltóságos udvari haditanács hozza meg Kínából azon ismeretes lábszugarító gépeket, melyeket a kínai szépnem lábainak szépítésére Confucius ideje óta a legnagyobb sikerrel használnak, s hol szintén be van hozva azon módszer, hogy nem a hölgyek lába után szabják a cipőket, hanem minden kínai kisasszony lábát a bölcsőtől kezdve egy „*patent*” mérték után idomítják. Ez ugyan – míg hozzá nem szokik – az illetőknek meglehetősen fájdalmakat szokott okozni, azonban a férfiak számára azon előny rejlik benne, hogy Kínában a hűtlenség és szökés *à la Gretna Green* csaknem teljes lehetetlen, mivel az *ab incunabulis* így kezelt vagy helyesebben így „lábazott” hölgyek járni is alig tudnak, s éppen azért a szökevényről még fogalmuk sincsen.

Excellenciád elképzelheti a magas *generalitás* méltó haragját, midőn ezen fegyelemellenes humorral megismerkedett. – Dühösesek voltak, de – mint mondják – nem a szemtelen élc miatt, mert a dolgon végtére sem változtattak, hanem amiatt, hogy az élcfaragót felfedezni s mosdatlan szájára csattanós lakatot alkalmazni képtelenek voltak.

Ezen abszurdum, mint halljuk, Új-Ausztriában megszűnt. Az ezredek kikapják a bőrt, és minden katona lábának természetes alakjához mérve kapja meg csizmáját; mint a halhatatlan Wieland mondja: „minden fazéknak megvan a fedője”.* Ez ör-

* A modern firkász-zsenik annyira csodálják és értékén felül becsülik mindazt, ami német, hogy Wielandnak e megfelelő helyen esetleg találóan alkalmazott mondását minduntalan előráncigálják. Így legutóbb egy sokak által olvasott bécsi lapban H. grófnak az el-

vendetes tény fölött minden gondolkozó ember csak örvendhet, csak azt nehéz belátni, miképp tarthatta magát fenn oly sok ideig azon ostobaság, mely fölött ma mindenki hangosan kacagni kénytelen. Excellenciád e tekintetben bizonyosan a kacagókkal fog tartani, mert hiszen Excellenciádnak oly sok javítást köszönhet Ausztria.

A természetben azonban gyakorta előfordul, hogy míg mások (különösen az elmúlt idők) ostobaságai felett szájalommal mosolyog valaki, addig maga még sokkal szájalomra méltóbb abszurdumokat követ el egész léleknyugalommal és önelégültséggel.

Excellenciád például a kormányzása alatt élő népekkel éppúgy bánik, mint a már idézett zseniális gazdák egyike a természettel vagy pedig a fentebb tisztelt egyenruházati bizottmány a derék osztrák katonaság lábaival bánt a március előtti időszakban.

Excellenciád egy rendszert gondolt ki, egy sablont készített, melybe, mint egy romlatlan ifjú ember a menyasszonyába, vakon szerelmes, csak azon különbséggel, hogy a vőlegénnyel Amor játszik szembekötősdit, míg Excellenciád szemét bizonyosan más valaki s nem a szerelem pajkos istene kötötte be.

A népeknek, melyeknek azon szerencse jutott osztályrészül, hogy az Ön kezelése és nevelése alatt állanak, fel „kell” virágozniok, és saját javukra be „kell” szoríttatniok azon sablonba, melynek feltalálására és gyakorlati alkalmazására Excellenciád az isteni gondviselés által hivatottnak látszik.

De ha szerencsétlenségére nem minden úgy történik, mint azt Ön kiszámította, akkor Ön hangosan felkiált, s mint az említett zseni-gazdák a szárazságot és a forróságot, úgy okolja Ex-

ragadó T. grófnővel való házasságkötése alkalmával a grófot fedőként, a bájos hölgyet viszont – *in imitationem magni Wielandii* – fázékként mutatták be a közönségnek. Ez aztán messze felülmúlja még az „Édes lyukhoz”, a „Jóízű gilisztához” és a „Taknyos copfhoz” címzett kocsmák válogatott közönségének elmés tréfáit és ötleteit is, és kiválóan alkalmas arra, hogy hozzájáruljon mindenki elnémetesedéséhez.

cellenciád az illetők vakságát, ostobaságát és rosszakaratát, kik egyáltalában nem az Ön rendszere szerint óhajtanak boldogulni, kiket tehát, mint egy hódító (!) felség megsértőit (!?) *kényszeríteni kell*, hogy végre boldogak és elégedettek legyenek. És ha a népek mégis panaszkodni bátorkodnak, mint egykor a szegény, nyomorgatott lábú katonák a rossz csizmák miatt: akkor Excellenciád egyszerűen így fog válaszolni: „az idő folytán majd hozzászoknak”. Vakmerőségében azt is állítja majd, hogy csak a „felforgató” párt az, mely panaszával alkalmatlankodik, a többi boldogítottak ellenben meg se pisszennek. Ön ugyanazon fogást használja, mint az idézett gazdák mind, midőn jövővelmet felmutatni képtelenek, azaz a jövőre nézve mindent ígér, egyelőre pedig, *pour séduire et amuser le public et le monde*, fényes eredményű részletekre mutat vigasztalásul. Így tett Excellenciád *Visszapillantás*-ában méltósággal, mérsékletteljesen s ügyesen eltakart valótlanságokkal, amely részletek az ostobák légióit s néhány modern zsenit, kik mélyebben a dologba hatolni képtelenek, megcsalhatnak ugyan, de amely ügyetlen s csak rövid életidőre számított manőver a gondolkozó és az egészet vizsgáló emberek előtt szánalmas fog maradni, mint egy nagyszerű épületnek egyes részei minél jobban ragyognak az aranyozástúl, annál inkább fel fognak háborítani minden szakértőt, ha tudja, hogy e cifra épületnek nincsen alapja. Az Ön elméletének, Kegyenc Úr, mely szintén csak a világ elvakítására van felcicomázva, alapja nem egyéb csalásnál, rendszere pedig – egyszerűen és világosan szólva – nem más, mint az 1790–93 közötti francia terroristák rendszere, ha Ön tudniillik ily nyilatkozatot ad ifjú császára szájába: „Ez az én akaratom”, *parce-qu’il ne faut que cela – tel est notre plaisir*, és e szeretetteljes, keresztényi és Istennek bizonyára nagymértékben tetsző ítélet után negyvenmillió embernek nem marad egyéb hátra, mint bámulni, engedelmeskedni, hallgatni, reszketni... és örülni.

Minthogy Excellenciád éppoly vak, mint a feledhetetlen, megboldogult nádor főherceg egykori jószágigazgatója, Hermann, ki halálig folytonosan azon törekedett, hogy a természet az ő saját elméletének alárendelje, továbbá éppoly süket, mint az egykori udvari haditanács, ki a kész csizmák és bakancsok helyett sehogy sem akart a ki nem szabott bőrrel állani elő,

s végül mert a többször idézett dicsőséges emlékű Polignac herceget jellemstilárdságra nézve oly mértékben felülmúlja, mint azon bécsi fa (egyébiránt ma már kecskeméti, abonyi és mezőtúri is),* melyből most a derék deutsch-meistereket faragják, bizonyosan szívósabb és keményebb azon *vegetabilis* anyagfélé-nél, melyből egykor Napóleon marsalljait, *tant bien que mal*, ki-faragni kénytelen volt – mindezeknél fogva Excellenciád azon férfiú, kire Új-Ausztriának s különösen Magyarországnak szüksége van, hogy a „Miatyánk” szerint – mely imádság na-ponta nagyobb jelentőséget nyer – minden gonosztúl a lehető legrövidebb idő alatt megszabaduljon. Amen, vagyis Excellen-ciád „hoch,” „hoch” és még egyszer „hoch”!

X. Károlyról azt állítják – nem tudom, igaz-e –, hogy igen je-les úszó volt, s különös ügyességgel tudott vizet gázolni. Nagy köveket, sőt ágyúgolyókat is fenn tudott a vízben tartani, anél-kül hogy azok súlya őt is a víz alá süllyesztette volna.

Ennek folytán követői közül sokan azt hitték, hogy kegyen-cét politikailag is fenn fogja tartani a víz színén. A kísérlet azon-ban szerencsétlenül ütött ki, mert a lovagias uralkodó azon szo-morú tapasztalást kényszerült tenni, hogy sokkal könnyebb vi-

* Hogy a boldog Új-Ausztriában megindított népkeveredésből teljes mértékű *fait accompli* legyen, a Deutschmeister-ezredbe, amely eddig egytúl egyig kristálytisza bécsi ivadékokból tevődött össze, legújában néhány száz újoncot soroztak be a fenti tősgyöke-res magyar helységekből. A tapasztalat szerint azonban egy kevés szennyezés is elegendő ahhoz, hogy igen nagy mennyiségű tiszta vizet zavarossá tegyen, másrészt gyakran egy egész „Bach” sem elég egy jelentéktelennek látszó folt eltávolításához, s egy kanál sa-vanyúkáposzta tönkretehet százüvegnyi legfinomabb *eau de fleur d’orange double* parfümöt. Hogy az említett keveredés által a ma-gyarok vakon engedelmeskedő bécsiekké válnak-e lélekben, vagy pedig a természetfölötti türelemmel és hűséggel telített fővárosiak rajzanak-e el ádáz, *malcontens* felforgatókká, e kérdés még eldön-tetlen. *Qui vivra, verra.*

zet gázolni, mint premierjét a víz színén fenntartani, ellenben a zseniális herceg, kitől megválni és szabadulni nem tudott, süket, vak, nehéz malomkőként elég ügyes volt őt, mármint a lovagias királyt, magával a mélybe lerántani, *bon voyage!* Ez eset után mindenki előtt világos lett, hogy Isten meghallgatta a haza imáját, mely millió szívből törekedett naponta az ég felé, s Franciaország nemcsak zseniális premierjétől, hanem egy csapással minden gonosztól is megszabadult.

Nagyon valószínű ugyan, hogy a gondviselés még továbbra is látogatni és büntetni fogja Új-Ausztria lakóit, s ily szerencsés fináléra egyhamar ők nem számíthatnak, mert 1848-1849-ben elkövetett vétkeik számosak és nagyok. Ötven-hatvan évig azonban valószínűleg nem fognak e milliók sem hiába könyörögni, mint egykor Ausztria rosszul lábbelizett zsoldosai. Mert a lábfájás végtére is elviselhető, és a katonának mindent el kell viselni tudni, különben oly *derivantiá*-kat alkalmaznak reá, melyek nagyobb fájdalmat okoznak, mint a szűk csizma. De a halálosan sebzett szívek, a leggyalázatosabban leigázott emberek milliói, lábbal tiport szerződések, kigúnyolt királyi méltóság végre kitörnek, mint a tenger dagálya, mely ellen rendőrség, káplárpálca, akasztófa, sőt még a kamaráskulcs sem használnak semmit.

[AZ ÖNKÉNYURALOM FEKETELEVESE,
ÁLSZABADELVŰ ÉS ÁLALKOTMÁNYOS
FŰSZEREKKEL]

Új-Ausztria fontolva haladó alattvalói tehát Excellenciádban tisztelik azon gondviselésszerű jelenséget, azon megfizethetetlenül becses malomkövet, mely a világnak hirdetni fogja, hogy a „Miatyánk” Új-Ausztriában meghallgattatott. Excellenciád eltávolítását tehát bizonyára egy hű hazafi sem óhajtja, imádkozik az éghez, hogy fűzze szorosabbra és tegye feloldozhatlanokká a kötelékeket, melyek Excellenciádat magas állásához kötik.

Azonban ne higgye Excellenciád, hogy azért van annyi jóakarója és bír oly mérhetetlen nagy népszerűséggel (mely minden rendelet után, melyet kibocsát, mindig átalánosabb lesz), mert ifjú uralkodójának e szavakat adja ajkára: „Azt akarom,

hogy” sat. Bizonyára nem, mert e határozott szultáni fogalmazás, melyet állítólag már Nero is használt (csak hogy természetesen nem németül), a népeknek nem visszatetsző, legalábbis nem undort keltő, mert végül is ez egyenes, becsületes beszéd. Mindenki tudja, hányadán van, mire számíthat, és mindazok, kik erkölcsös életet folytatnak s kiknek csak egyetlen csepp epiktétosi vér folyik ereikben, megelégedéssel vagy legalább filozofikus *resignatio*val fogják szemlélni és élvezni a nap felköltét és lehunyatát s az Isten más ehhez hasonló ajándékait.

Excellenciád tősgyökeres bécsi lévén – tudván, hogy a bécsiek előtt mily nagy becsben áll a „kevert” – bevezette a jelenlegi ausztriai kormányzatba is a keveréket, a *mélange*-ot. Óriási népszerűségét pedig annak köszönheti, hogy mindenki Öntől várja a „felszabadítást”, a megmenekülést, a dolgok jobb rendjét, röviden a boldogságot és megelégedést. Mert azon kormányzási miskulancia, melyet Ön behozott, oly általános csömört okoz, melyen csak teljes *expurgatio*val lehet segíteni.

Ha Excellenciád e szavakat adja őfelsége, a lovagias császár szájába: „azt akarom, hogy a megboldogult nádornak emlékoszlop állíttassék”,* „azt akarom, hogy székvárosom, Bécs, bővíttessék”,** az ily beszéden mindenki örvend. Az ily beszéd ellen senki sem vethet semmit, ki érző szívvel és gondolkodó fővel bír, s nem vetne még azon esetben sem, ha megengedtetnék neki. Mindenki – különösen minden magyar – bánatos

* Budán, 1857. május 9-én.

** Bécsben, 1857. december 20-án.

Milyen kár, hogy az ember, bármily magas legyen is állása, nem mondhatja hasonló sikerrel: „akarom, hogy szolgálóimban, minisztereimben, tábornokaikban és hivatalnokaikban mindenki teljesen megbízzék s őket egész odaadással támogassa” – „akarom, hogy engem mindenki szeressen s csalhatatlannak tartson” stb. Pedig a feljebbvalók iránti tisztelet, bizalom és szeretet – legalábbis *en dernière analyse* – nagyobb horderejű és jelentőségű az emlékoszlopoknál és városszépítéseknél.

szívvel emlékszik vissza az emberileg érző s az embereket és jogait tisztetben tartó honatyára, ki Magyarországot egykor boldogította. Ó, mily emlékek! S minő pótlás, mekkora különbség! A magyar szív könnyebbülést érezne, ha e nagy erényű férfiúnak legalább emlékoszlopát üdvözölhetné, ha már szellemének egyetlen szikrája sem gyönyörködteti is többé az elárvult hazát. Bécs város bővítése: mily áldásos gondolat! Sokan ugyan *indignatio*val nyilatkoznak felőle (különösen, ha biztonságban érzik magukat, hogy valami rendörkém nem hallja s fel nem jelteti őket), azt állítván, hogy kár volt alig pár hónappal előbb épp az ellenkező irányban oly sok pénzt adni ki. Mi azonban e tekintetben ellenkező nézetet vagyunk, és Maintenant úrral együtt azt mondjuk: „*mieux tard que jamais*”, és ha az ember nem képes a jót közvetlenül és egy csapással keresztülvinni, akkor csakugyan célszerűbb addig tapogatózni, míg az ember szerencsésen „*pagat ultimó*”-t csinálhat: hiszen a tapogatózás napirenden van, és naponta világosabbá válik (csak a legutóbbi események tanúságára kell hivatkoznunk), hogy a bástyák és a legvastagabb várfalak sem képeznek oly biztos menhelyet, mint a bölcsen és olcsón kormányzott s megelégedett vagy akár rettenetesen drága szuronyok által fegyelemben tartott népek!

Új-Ausztria még kiforratlan viszonyai között a szilárd, hajthatatlan akarat valóban megbecsülhetetlen kincs, valódi isten ajándéka.

„Egynek van joga beszélni, parancsolni, a többiek – a milliók – hallgassanak és engedelmeskedjenek.” Isten nevében, ám legyen! Előttünk nem kedves e rendszer, sőt, őszintén szólva, gyűlöletes, a többi közt már csak azon okból is, mert nem vagyunk törökök, s nem tarthatunk kárpótlásul jól berendezett háremeket, mit azok jó mohamedán lelkiismerettel megtehetnek.

De felfogjuk azt is, hogy nagy számmal léteznek oly mély be-látású becsületes emberek, kik e rendszert minden körülmények között a legjobbnak és Új-Ausztria jelen helyzetében az egyedül lehetségesnek tartják, mindaddig, míg az ígért alkotmány, melyen Excellenciád huszáraival és csendőreivel állítólag oly szorgalmasan működik, valósággá nem lesz a népek bol-

dogítására. E kuriózum azonban mind e napig nem látott még világot, s a következtetés törvényei szerint önkénytelenül is XIV. Lajosra emlékeztet, ki állítólag szájában fogakkal jött a világra, és dajkáit kegyetlenül összeharapdálta.

Miért nem marad tehát Excellenciád is egy téma mellett, vagyis az őszintén és határozottan kijelentett „akaratnyilvánítás”-nál, mely ellen föllebbezés nem létezik?

E rapszódia valóságos enciklopédiává nőné ki magát, ha mindazon álszabadelvű és álalkotmányos hozzávalókat felszámolni és elemezni akarnók, melyeket Excellenciád jónak látott azon feketelevésbe keverni – az ingyencek kedvéért –, melyet a császárság jobb után sóvárgó „tarkabarka” népeinek feltálatni kegyeskedett. Csak néhányat akarunk e *surrogatumokból* jó- és esetleges rosszindulatú olvasóinkkal megismertetni.

Például miért nem mondja Excellenciád egyszerűen és érthetően a következőket:

1. A német nyelv Új-Ausztria egyetlen orgánuma. Egyedül ez segített elő a kormány által és segélyeztetik az államvagyonból, a többiek – mint a tájszólások – csak türetnek, nyilvánosan azonban őket tanítani nem szabad.

2. Választások egyáltalán nem türetnek – a minisztérium nemcsak a hivatalnokokat, hanem a támogatott vagy csak megüritt egyesületek előljáróit és tagjait is önhatalmúlag nevezi ki.

3. Egyetlen betűt sem szabad kinyomtatni a *cenzúra* engedélye nélkül.

Miért nem követi Excellenciád e nyílt, becsületes és egyenes utat? Mi akadályozza ebben? Elkerülhetetlenül szükséges, hogy kettős szerepet játsszék? Egyike ez természeti tulajdonainak, melyeket meg nem tagadhat?

Excellenciád bizonyára rosszul cselekszik, ha e lojális eljárás helyett még most is, midőn terrorizmusa által a szerencsétlen birodalom népeit tökéletesen paralizálta, s tehát szabad tetszése szerint akadálytalanul rendelkezhetik, s mindent saját tetszése szerint illusztráltathat és kürtöltethet ki – még most is egyenjóságot emleget, s e banális frázissal a külföldet még most is untatja. Excellenciád ezzel elefánt-politikáját, talán gúnyból, a

kígyó ravaszságával fűszerezi. Csakhogy, fájdalom, a mostani nemzedék nem a paradicsomban él... S olyan jólelkű öreg dá-mák sem igen találkoznak, kik ellenállhatlan vágyat érzenek az almák iránt, kivált miután tudják, hogy azok mind férgesek és belül rothadtak.

Nagyméltóságod azonban még tovább menve, démonikus merészséggel azt állítja, hogy nyelvi tekintetben a magyarságért sokkal többet tettek, mint a többi népekért, s még azt a rosszindulatú nagyotmondást is megkockáztatja, hogy csak amióta kezét Magyarországra tette, vált a magyar irodalom egy kissé folyékonyabbá – persze, mint ahogyan a szőlő is annál több levet ad, minél „atyaibb” módon sajtolják.

Egész szerénységgel kérdezzük Excellenciádtól, kivel kötötte az uralkodó dinasztia azokat az „Isten színe előtt” esküvel szentesített szerződéseket? Mi azt hisszük – s valószínű, hogy Excellenciád sem lesz más véleményen –, a magyarokkal, vagyis a szó szoros értelmében a „magyar rendek”-kel, kik ezer év óta a többi fajok élén állottak: a szlovákokkal, horvátokkal, románokkal, zsidókkal és szlovénekkal kötött szerződésről sohasem hallottunk semmit. Vagy talán Excellenciád felfedezett vagy gyártatott e tekintetben valamit? Ez nemigen nehéz dolog most, midőn a tinta uralkodik, s a pergamenhez sem hiányzik az anyag.

A dinasztia kötelességei tehát közvetlenül csak a magyarokra tartoznak, a többi nemzetiségek pedig közvetve és csak azért veendők tekintetbe, mivel Szent István király birodalmának lakosai.

Ha tehát Excellenciád nemzetiségi tekintetben többet tett a magyarokért, mint a többi fajokért, ez csak méltányos, sőt több, kötelesség, mint például a hitelezőnek visszafizetni, amivel tartozunk.

De hát tette ezt Excellenciád? Isten látja lelkünket, nem! Mindössze csak annyit, mit semmiképp sem tudott elkerülni, s egyelőre megtartani jónak látott addig, amíg a nem abrakolt, sőt az abrakolásban erőszakosan gátoltatott magyar Pegazus lassacskán fel nem mondja a szolgálatot, s *cadaverre* nem aszik össze.

Egy ideig még megtűretnek az alsóbb magyar iskolák, bár bizonyos, hogy a legközelebbi alkalommal – ez az Ön most már mindenki által ismert hátsó gondolata – meggyilkolni kész ezeket is, mint azt már a többiekkel tévé, hol tudniillik az utolsó szikra is önmagától kialudni nem akart, mire Ön mindig várt és mit mindig remélt, és most nagy megdöbbenéssel bevallani kénytelen, hogy a magyar fajban több vitalitás és ifjú erő van, mint lelketlen számításaiban és kiaszott Tartuffe-kedélyével azt előlegezen föltételezte.

Ön igen jól tudja, mily kegyelettel csügg a magyar nemzetiségén. Tapasztalhatta, hogy a magyar képes vigasztalni magát talán csak rövid időre elvesztett szabadsága fölött is, de nincs a földön oly hatalom, mely a nemzetéhez szeretetet és hűséget szívéből kiszakítani vagy ez érzelmeket kebelében bár gyengíteni is képes volna. A napokban – *par parenthèse* mondva – ezer meg ezer kerülő utakon (mert az egyenes utakat mind elzáratta Excellenciád) végre néhány sor jutott kezünkbe a szerencsétlen hazából, melyekben többek közt a következőket olvastuk: „Nemzetiségünk, nyelvünk naponta jobban felvirágoznak, és ha Pesten és más helyeken ezer meg ezer akasztófát állítanak is fel, ez utósó kincsünkötől nem fognak bennünket megfosztani soha”... Úgy látszik, e jelek nem ismeretlenek Excellenciád előtt, és amily zseniálisnak és szellemdúsak ismerjük, igyekszik is lehetőleg kizsákmányolni őket, amint már hallottuk is, hogy Excellenciád jelenleg – mily csuda – szorgalmasan tanul magyarul. Hiszen csak nemrég örvendeztetett meg néhány magyart, kiknek szerencsájuk volt Excellenciáddal egy magyar herceg asztalánál együtt ebédelhetni, azon hízogó vallomással, hogy nagy rokonszenvet érez a hangzatos és erőteljes magyar nyelv iránt, s e rokonszenvnél fogva nem állhat ellent, hogy naponta három órán keresztül leckét ne vegyen belőle. E bizalmas közlés a vendégek némelyikét erősen megijesztette (hiszen a szokatlan éték könnyen megárthatna Excellenciád gyomrának), a többiek azonban örömteljes szívvel suttozták egymásnak: „Istennek hála, talán valahára irányt változtat.” Csak egy volt közöttük, ki azon jelentéktelen filológiai megjegyzést tette, hogy ez esetben a „valahára” helyett az „ismét” szót kellene al-

kalmazni. Nekünk pedig, távol e hazafiasan szép jelenettől, épp azon pillanatban, midőn e tréfás nyilatkozatot közölték velünk – a *Fliegende Blätter* 650. száma volt kezünkben, melynek 192. lapján, első helyen, biztos és elhibázhatatlan módja taníttatik a seregélylövésnek, második helyen azonban egy kedélyes, de éppen nem magyar arcvonású lövésszel találkozunk, ki tréfásan következő szavakat intézi vadásztársához, Jägerhuber úrhoz: „Most már elég legyen a pitypalattolyásból (társa ugyanis fűrjeket akarván löni, azokat csalogatta), hisz a nevetés miatt nem tudok löni.”

E tekintetben tehát nem kétkedünk Excellenciád őszinteségében, és bizonyára egyetlen magyar szajkó, rigó és tökfilkó sem kétkedik benne. Valódi gyönyörűség ez számunkra! S nagy megtiszteltetésnek fogjuk érezni (csak más szándék ne húzódjék meg a háttérben), ha majd Excellenciád – eléggé nem méltányolható leereszkedéssel – elegáns lerchenfeldi tájszólással magyarul fog társalkodni, s talán még el is énekl:

Csaplárosné, gyújts világot,
Van-e kökényszemű lányod?

Ha Excellenciád ez ártatlan csábító eszközt alkalmazni akar-ná, akkor az ismeretes római közmondás szerint, mely így kezdődik: „*omne tulit punctum*” sat., nemcsak testét igázná le a szegény magyaroknak – e tekintetben úgyis a legnagyobb eredményt érte már el –, hanem tiszta lelkükből fakadó vonzalmuk gyökerét is megtámadná – hiszen az „őszinteséget” a magyarok mindenek fölébe helyezik!

[A CSÁSZÁR MAGYARORSZÁGI KÖRÚTJA]

Hogy mily őszinték Excellenciádnak e magas miniszteri érzelmei, azt ezer meg ezer tény bizonyítja – többek között az is, hogy őfelségét az ifjú császárt rávette, hogy Magyarországon körutat tegyen, talán csak azért, hogy az angyali jóságú császárnénak a magyarországi szép vidékeket megmutassa, aminthogy a szolnoki panoráma s különösen a pusztta erősen meg is tetszett a felséges úrnőnek. A magyar történelem e fényes időszakában,

melyre minden meleg keblű magyar büszkén emlékezhetik vissza és bizonyára emlékszik is, mert az ily pillanat feledhetlen (!) marad a nemzetek életében, Excellenciád sok és nagyszerű ajándékokat osztatott ki öfelsége által: valóban fényes összegeket a nemzeti (!?) lovardára, a Nemzeti (!?) Múzeumra és a nemzeti (!?) kórházra sat. – A nemzeti Akadémia azonban nem kapott semmit, és ez természetes, mert a lovarda, múzeum és kórház tulajdonképp nem nemzeti, hanem kozmopolita intézmények, és csak annyiban nemzetiék, hogy nem képezik más nemzetnek tulajdonát, s mintegy *glebae adstricti sunt*. Ezt az egyébként eléggé nyilvánvaló megkülönböztetést persze sok ostoba fő nem érti, s ennek folytán a fentebbi intézményeket tősgyökeres nemzetiéknek tartja, melyeknek segélyezését a külföld előtt úgy lehet feltálatlani, mintha az a magyarok iránti különös kedvezés volna. Boldogok az együgyűek, mert övék a meny nyek országa; boldogok azok, akiknek gyomra ilyen falatokat is képes megemészteni!

Azt, hogy a magyar Akadémia semmit sem fog kapni, mindenki előre tudta, hiszen mindazok után, miket a magyaroknak el kellett szenvedniük, egy ilyen gesztus túlságosan feltűnő, nyilvánvaló képmutatás volt volna. Sokan – a latin „*timeo Danaos et dona ferentes*” értelmében – hálát is adtak a gondviselésnek, hogy e *valóban* nemzeti intézmény megajándékozatlan maradt, minthogy a „*figere pedem*” (segélyezés címe alatt) már sok életképes, virágzó intézmény erejét és tevékenységét bénította meg, ásta alá, sőt semmisítette meg – amint azt, történelmi ismeretei révén, bizonyára Excellenciád is nagyon jól tudja.

Egy különös tény csoda módjára nyitotta fel az addig még föl nem ébredtek, a már alvók, a vakon születettek és az aranytól elvakítottak szemeit is. Azok után ugyanis, hogy a magyar Akadémiának „felülvizsgálat” végett Bécsbe felkért alapszabályai 1849 óta, tehát nyolc év óta sem érkeztek vissza (talán azon keresztényi óhajlás folytán, hogy ez idő alatt e nemzeti társaság tönkremenjen sat.), tehát e bizonyára nem szándékos (!) késedelem után (csak hogy ezalatt az Akadémia teljesen megbénult s függőben tartatott), Excellenciád a merész magyarországi körutazás alkalmával Budán, magyar nyelven, azon szavakat adta

őfelsége szájába, hogy a magyar Akadémia alapszabályai már szentesítették, elintéztettek és expedieáltattak (mire az addigi általános csendesség és hűvös hangulat harsogó éljenzéssé változott). A különös tény az, hogy a *valóságban* a megbénított intézet alapszabályait mindmáig nem expedieáltak. Talán alátétként szolgáltak azok Excellenciádnak, amikor *Visszapillantás*-ait költötte, s megcsontosodott egységesítési elveinek megfelelően valószínűleg az a szándéka, hogy összeolvasztatja azokat papírmasévé vagy pappendeklivé. Császári urát, a „félelem nélküli” lovagot viszont abba a végzetes dilemmába juttatta, hogy olyan emberként tűnik fel *in conspectu Dei et populi*, aki vagy eltántorodik esetenként az igazmondástól, vagy nem tudja pontosan, mi történik körülötte! Abban azonban egy percig sem kétkedünk, hogy Excellenciád már kigondolt és feltalált valami *juste milieu*-t e kényes esetre nézve, habár azt – legalábbis tudomásunk szerint – mindeddig nem tartotta szükségesnek vagy „tanácsosnak” közzétenni és megmagyarázni. Így hát e tulajdonképpen csekély jelentőségű (!) ügyet a többi fölöslegeskhez számítván, bölcs hallgatással mellőzte azt, s ezzel újabb bizonyítékát szolgáltatta diplomáciai bölcsességének – ha nem is „erényének”. Helyesen mondja még a török is: „beszélni ezüst, hallgatni arany”.

[MI VAN AZ ÖN KULTÚRPOLITIKÁJA MÖGÖTT?]

Bátorkodtunk azt állítani, hogy Excellenciád a magyar nyelvért nem tett többet, csak annyit, mit tennie elkerülhetlen volt.

Most ez állításunkkal kapcsolatban csak arra kívánunk rámutatni, miért bánt Excellenciád oly kíméletesen, sőt kegyesen a magyar iskolákkal. Tisztelet annak, kit megillet: mondhatnók, hogy tisztán vallásos lelkiismeretességéből, mivel az uralkodóház megesküdütt a bécsi és a linzi békekötés pontjaira, Ön pedig példásan ájtatos lelkiületénél (vagy inkább az ájtatosság fitogtatásánál) fogva az esküt s különösen a királyok esküit *skrupulózus* pontossággal betöltve óhajtja látni. E békepontok megtartásával sok protestáns államban, különösen pedig Poroszországban nem csekély népszerűséget szerzett magának.

Ha azonban kissé szorgosabban vizsgáljuk, hogy miért tar-

totta és tartja Excellenciád oly gyöngéd tiszteletben az említett békekötések pontjait, míg azon más, szintén esküvel erősített pontokat – lásd a *Függelék*-et –, melyek a dinasztíát szintén oly mértékben kötelezik, mint az Excellenciád által kivételesen tiszteletben tartott békepontok, semmibe sem veszi, bizonyára nem csekély meglepetéssel fogjuk látni, hogy azért van oly tiszteletteljes figyelemmel az érintett békekötési pontok iránt, mert azok a dinasztia és Magyarország között létrejött egyezségeken kívül még garantálva is vannak, holott Magyarországnak többi alaptörvényei egyszerűen csak királyi eskük és századok által vannak szentesítve – semmi több; a kutya se garantálta őket, s ennek folytán a feltűnés veszélyeztetése nélkül (mely a netaláni vita alkalmával nagyszerű botránnyá is nőhetné ki magát) csak úgy csendben és könnyen el is tiporhatók. Ellenben a békekötési pontok tekintetbe nem vétele vagy nyilvános megszegése azokat, kik a kérdéses pontokat garantálták, talán kissé mégis érdekelhetné, és minden méltányosan gondolkozó embernek – ha tulajdonképp mit sem tud is a magyar viszonyokról – szemét felnyithatná, és azon dicső politikát, melynek élén Excellenciád fényeskedik, *Visszapillantás*-ai dacára is éppen nem előnyös világításba helyezné.

De amint a bő és áldásos aratáshoz mi sem járul oly mértékben, mint a piszkos és kellemetlen illatú trágya, bizonyos, hogy Excellenciád eljárásából is, mely szintén nem vaníliaszagú – nem egy tanulságos, sőt áldásos eredmény fog kinőni. Többek között belátják majd az emberek, hogy egy jó Wertheim-féle pénztárszekerény sokkal biztosabb a pénztárnoki erény- és hűségénél, s hogy a szó, még a becsületszó, sőt még az eskü is könnyen feledésbe merülhet, mintha a szél hordta volna el, vagy könnyen mellőzheti az, kinek elegendő számú szurony áll rendelkezésére, tehát, hogy a szeget szeggel önvédelem a legjobb módszer jogaink, vagyonunk, életünk vagy legalább becsületünk oltalmazására. Belátják, hogy sok olyan halandó létezik, ki felfuvalkodottságában úgy véli, mindent elkövethet, mihez elég hatalommal rendelkezik, legszentebb kötelességeit viszont – ha ezek rá nézve terhesek vagy kellemetlenek – megtartani nem köteles, ha arra őt kényszeríteni nem tudják. S hogy az

ilyesfajta magatartás Új-Ausztriában általánossá, megszokottá ne válják, az emberek talán még azt is hajlandók lesznek elismerni, hogy idejénvaló és igen bölcs eljárás volt a kormány részéről a vallást – mármint az „egyedül” üdvözítőt – titokteljes csoda-dogmákkal felfrissíteni s ezáltal, ha nem is érthetőbbé, de tiszteletre méltóbbá tenni, ráadásul a szent *concordatumot* megkötni, a jezsuita atyákat újra beengedni, a mariazeili zárándoklásokat pedig ismét divatba hozni, mert e célszerű eszközökkel együttvéve bizonyára sikerül majd Új-Ausztriát az erkölcs oly magaslatára emelni, amelyen a hitszegés már nemcsak lentről, hanem fentről is lehetetlen, és a király esküje szilárdabb alap a világ valamennyi népeinek garanciájánál és esetleg ágyúinál. S ha ez megtörténik (mi fölött annyi vallási rendszabály után kétkedni sem lehet), Ausztria örvendő népei e szerencsés felemelkedésüket Excellenciád lángelméjének fogják köszönhetni, mellyel Ön, kártyáit rendkívül ügyesen keverve, éppen annak ellenkezőjét hozza létre, mint amit látszólag létrehozni kívánt. Mert ahelyett, hogy az összbirodalom népeit szolgásgba görnyesztené, *en dernière analyse* – bár csak közvetett módon – kétségtelenül a legtöbbel járul hozzá ahhoz, hogy ne csak névlegesen, hanem valóban felszabaduljanak, s ahelyett, hogy a megsemmisülésbe taszítaná őket, éppen Excellenciád tölti meg őket új élettel és erővel! Hálás szívvel kell tehát felismerni Önben a bár jelen állásában érthető módon álcázott, de mégis mindig becsületes, régi liberálist és nemes emberbarátot, akinek az első aulában mutatta magát. A mély állambölcsességben és az álcázás művészetében, melyet Ön oly ügyesen alkalmaz az emberiség és a „haza” javára, az ostoba csöcselék nem talál ugyan egyebet elvfeladásnál és árulásnál, a mélyebben gondolkodó természet- és embervizsgálók azonban felfedezik Önben a hasonlíthatatlan színészt, ki, mint egy második Abällino, kitűnőleg játssza szerepét, és a darab végével nem a kicsinyeket, hanem a nagyokat csalja törbe.

[AZ ÖN VÁLASZTÁSI RENDSZERE: HUMBUG]

A választási rendszer, melyet Excellenciád bevezetni méltóztatott, az Ön második *tartuffiade*-ja, melyet új-ausztriai elefánt-politikájának alkotmányos *assaisonnement*-jaképp feltálalt.

Néhány évvel ezelőtt szerencsénk volt a szeretetreméltó S. hercegnő egy estélyén jelen lehetni, hol legfőképpen a híres bűvész Bosco úrnak egy kártyamutatványa ragadott meg és töltött el bámulattal bennünket. Akármennyire igyekezett is az ember, hogy túljárjon az eszén, Bosco mégis mindig a zöld alsót húzatta ki vele a kártyák közül. „Hol legyen a zöld alsó? Alul, fölül vagy hányadik kártya?” – így szólott bámulatos bizonyossággal a bűvész: és valóban a nevezett kártya mindenkor ott jelent meg, hol kívánták. Mindenki bámult, míg végre egy indiszkrét vendég, olyan *mauvais plaisant*-féle, az egész csomag kártyát felborította, és kitűnt, hogy mind az ötvenkét kártya csupa zöld alsóból áll, melyre az egész társaság képzelhetőleg hangos kacajra fakadt, és tökéletesen belátta, hogy más kártyát a zöld alsónál miért nem lehetett választani.

Azt hisszük, hogy egy hercegi szalon és egy bűvész életéből merített eme kis esemény éppen elég és alkalmas is arra, hogy Excellenciád az általa behozott választási rendszer jellemzésére azonnal ráismerjen benne: természetesen a boldog apa örömezzetével, ki könnyen magán kívül lesz örömeiben, látva, hogy az ő ivadéka minden várakozás fölött annyira halad, és legalább a székvárosban, *dans le grand monde, et dans l'entourage et voisinage* oly nagy elismertetésben és tiszteltetésben részesül. Aminthogy Bécsben és Bécs környékén az újabb kor azon ropant erejű vívmánya fölött, hogy a szabad polgár urak polgármesterüket, kereskedelmi kamarai előljáróikat, polgárőr bajtarsaikat és kamaratagjaikat szabadon választhatják, e *bons gens* vagy *gens bons*, mint a székvárosban mondani szokták, oly nagy örömet éreztek és a választások alkalmával a *self-government* e lényeges tényezője iránti tiszteletből oly példás méltósággal és kegyelettel jelentek meg, mint ha bárkit és nem kizárólag csak a „zöld alsót” lehetett volna választaniuk, mit azonban ők nem látszottak észrevenni. Pedig ha *par hasard* mást választottak

volna, azt egyszerűen nem erősítették volna meg, és a meg nem erősítés, a választás megsemmisítése addig ismételtetett volna – egyébiránt valószínűleg nem gyakran, mert a félig-meddig okos emberek, ha nem állnak közeli rokonságban a hülyékkel, az ily szemfényvesztést csakhamar megunták volna –, míg végre oda nem jutottak volna, hogy el kellett volna bámulniok azon, mennyire hasonlítanak a megválasztottak egymáshoz, mintha csak egy gyárban, ugyanazon minta szerint készültek volna, minek folytán lármás, hű alattvalókhoz illetlen vitáktól nem kell tartaniuk.

Azt kérjük most már Excellenciádtúl, mondja meg, illik ily humbug (hogya az, azt Ön sem tagadhatja) egy oly kormányhoz, mely – ma még – egyáltalán nincs zavarban, szorult helyzetben? Hisz van a kormánynak 16, 18, 20 zsandárezrede, 500 000 hű, kegyelettel, hálával és önfeláldozási készséggel teli polgári hivatalnoka, 800 000 még hűségesebb katonája, 2000 ágyúja, 90 milliónyi aranya-ezüstje s talán 4000 millió forint papírpénze s, ha nem csalatkozunk, 40 millió alattvalója, s mindezekkel szabadon, ellenőrzés nélkül rendelkezik! Ezenfelül e kormány a pápával – tehát az Istennel is – a leghizalmasabb lábon áll. S végül e kormány a történelemben párját ritkító határozottsággal, eréllyel és önkénnyel működik, mely határozottságot, erélyt és önkényt tiszta, szent forrásból eredőnek, test és lélek csalhatatlan orvosságának „muszáj” tekinteni, s ennek folytán kétségtelesenül az egész világ annak is tekinti!

Az emberről már Szent Bernát – ha jól vagyunk értesülve – oly találó jellemzést adott, mely egyaránt illik a legkisebbre s a leghatalmasabbra.* Nos, ha méltányosan gondolkozunk, egyetlen embertől sem fogunk természetfölötti, erejét meghaladó dolgot kívánni. Ha tehát egy szorongatott, megkínzott és veszélyben forgó ember, legyen az koldus vagy szultán, mindent ígér, mit tőle kívánnak, kigyóként hason csúszik, csak hogy sza-

* Ez a szent a következő, se nem klasszikus, se nem esztétikus, de igen találó jellemzést adja az emberről (amely *en dernière analyse* éppúgy vonatkozik egy fiatal uralkodóra, mint egy vén cigányasszonyra): „*Sperma foetidum, saccus stercorum, esca vermium.*”

badulhasson, sőt a legnagyobb mértékben álszent módon jár el, hogy azáltal, ha az Istent nem is, az embereket rászedhesse, csak azért, hogy életét megmentse – az ily eljárást mindenki megbocsáthatónak fogja találni, ha éppen helyeselni vagy csodálni nem fogja is.

Más dolog az, ha valaki általában azon politikát választotta magának (s hatalma is van keresztülvinni): hogy semmit sem vesz tekintetbe, semmit sem mérlegel, sem az emberi jogokat, sem ígéreteket, királyi esküket, Isten törvényeit, sem hálakötelezettségeket, hanem egyedül a hatalmat, mellyel rendelkezhetik, s azután mindent, mit tennie eszébe jut, ezzel okadatol: „ez az én akaratom”. Ilyen körülmények között bátorkodunk Excellenciádtól a távolból tisztelettel megkérdezni (Excellenciád karmai közelében bizonyosan mi is oly diszkréciót tanúsítanánk, mint amelyet a többi új-ausztriai milliók – csupa udvariasságból – tanúsítanak), miért nem mondatja egész egyszerűen, miután már annyi sok ember boldogsága semmisített meg a hatalom akarata által: „Az én akaratom az, hogy minisztereim nemcsak az én hivatalnokaimat, hanem mindazokat, kik natalán választás alá esnek, kinevezzék, azért, hogy az én alattvalóim megkíméltesse a választások kellemetlenségeitől és fáradalmaitól, minthogy úgyszólván bizonyosan ostoba és nekik éppen úgy, mint az ő császáruknek alkalmatlan és káros választást tennének.”

Akinek súlya, ereje és hajlama van az elefánt impozáns megjelenéséhez és az oroszlán nyílt fellépéséhez – miért alacsonyodik le annyira, hogy a kígyó és a róka alattomos szerepét is eljátssza? Nem szánalmas ez?

A sok rendszer között, melyekből hiányzik a szeretet, s melyek mindegyikében a népeket főnökeik kormányozzák és kényszerítik, hogy boldogak vagy legalább csendesesen legyenek, ott van az alattomos, az úgynevezett *corruptus* rendszer is. Ily rendszer szerint kormányozta többek között a túl okos Lajos Fülöp a franciákat.

E rendszerek mindegyike gyűlöletes, s *par excellence* azon dolgok közé tartozik, melyek között a választás igen, de igen ne-

héz. Sokan azt állítják, hogy jobb az elefánt által egyszerre eltiportatni, az oroszlán által hirtelen széttépetni, mint az anakonda barátságos ölelései és a csörgőkígyó szerelmi csókja folytán lassan, de biztosan kiszervenvedni. Ítéljen itt mindenkinek személyes ízlése, ki ilyen kellemes dilemmában találja magát; nem nehezebb itt sem a választás, mint a golyó és a kötél között.

A tapasztalás bizonyága szerint az elefánttal, sőt a kígyóval is lehet bár nem megbarátkozni ugyan, hanem legalább összeszokni: de ha a kettő együtt van, s az elefánt határozottan és nyíltan hatalmával fenyegetőzik, a kígyó ellenben leskelődik, minden lépésre és szóra ügyel, hogy mérges fullánkjával büntethessen, ily esetben bizonyára minden érzéssel bíró ember irigyelni fogja a kődarab helyzetét, mely a nyílt országúton fekszik. Csakhogy e kő örökké fekvé marad, és magát nyugodtan tiportatni s porrá töretni engedi, az emberek pedig emberek által csak egy bizonyos fokig engedik magukat lealáztatni, s ha e fok meg van haladva, csodaszerű ruganyossággal állanak fel; tudja ezt Excellenciád? És a jog, végtére is, mindenkor legyőzi a hatalmat, s pedig gyakran a legrövidebb idő alatt.

[AZ ÚJ-AUSZTRIAI SAJTÓSZABADSÁG KÖZELRÜL]

Most még az új-ausztriai sajtószabadságról – erről az abszolutizmus levesébe kevert alkotmányos fűszerről – kívánunk néhány szóval emlékezni.

Nézzük csak kissé közelebbről, miért nem alkalmazott Excellenciád őszintén és képmutatás nélkül okos, józan ítéletű cenzorokat, s miért használt ehelyett inkább egy álszent, *ostentativ* fortélyt? Az álszenteskedés sajátságos illatképp hatja át és lengi körül az Ön egész politikáját, azon régóta ismert politikát, mely a „való”-ra kevés súlyt fektet, viszont annál többet – hogy ne mondjuk, az egészet – a „látszat”-ra helyezi.

Vizsgáljuk csak, mit nyertek Ausztria népei e vívmányok által, melyek tálalásához és körítéséhez Excellenciád oly mesterien ért?

Az ausztriai írózsenik, -művészek és -iparosok csupán azon előnyt nyerték, hogy *con amore* támadhatják és szidalmazhatják

a külföldet és Magyarországot, mit egy „józan” cenzúra bizonyára megakadályozott volna.

Vajon e szabadság, melynek következtében az osztrák skriblerék berkeiben rögtön valóságos sokszavú rigófütty és nádive-réb-csivitelés támadt, hozott-e valami hasznot az összbirodalomra, azt e rapszodiák során talán még vizsgálat alá vesszük. Mielőtt azonban részletekbe bocsátkoznánk, annyit általános-ságban bátorkodunk megállapítani, hogy azon viszony, melyben az Excellenciád által felbátorított és segélyezett lapok és röpiratok az Ön magas személyéhez és politikájához állanak, minden más eddig ismert esetről fényesebb világításba helyezi a szerintünk halhatatlan Pascal következő mondatát: „*Il n'y a pas de plus grand malheur, que d'avoir des sots amis!*” Mert az Ön derék tintahősei és párthívei többet ártottak Önnek, urának és ügyének, mint amennyit használtak, bár ezáltal *en revanche* az összbirodalom jólétét, bár közvetve és akaratuk ellen, csodálatosan elősegítették.

Az írók e neme, mely, mellesleg mondva, a szavak elcsavarását élcnél kívánja tekintetni, soha egy szótagot sem képes kín-lódás nélkül leírni, annak érdekében, hogy egy jó és eredeti gondolatot hozzon világra, s midőn a francia könnyedséget után-ozni törekszik, éppen úgy fest, mint a medve, mely fáradság és izzadás között igyekszik egy kellemes piruettet vagy *entrechat*-t végbevinni. Az írók e neme nem érdemel kíméletet, mert min-dent bepizkol és megmérgez, mi figyelmét el nem kerüli, anél-kül hogy a föld, a levegő vagy az emberi szellem tisztításához, termékenyítéséhez, szépítéséhez vagy nemesítéséhez a legcse-lélyebb mértékben is valamivel járulna.

Vannak azonban mélyen, méltányosan és gyakorlatilag gon-dolkodó tehetségek is a birodalom határai között, kik bizonyára maradandó becsű dolgokat is képesek volnának írni. De hát szabad-e és mennyire szabad? *That is the question!*

Ha Excellenciád az állam titkaiba – amennyire az elkerülhet-lenül szükséges – beavatott, tárgyismerettel bíró, gyakorlatias eszű cenzorokat alkalmazott volna, akkor valószínű, hogy Bécs-ben sat. sok olyan sajtótermék nem látna napvilágot, melynek megjelenése eddig épp elősegítettet, s még ma is elősegítettik –

ellenben sok oly dolog vitatott volna meg részletesen és valódi haszonnal, melyeket ma a bosszuló cenzúrai törvényszolgáltatás Damoklész-kardja alatt remegő szerzők csak virágnyelven és burkolt iróniával bátorkodnak megpendíteni. Mert miképp határozassák meg e sajnálatra méltó teremtmények, mily magasra szabad repülniök, midőn a cenzori hatalomnak s a szerzők fölötti ítéletnek egyetlen alapja az önkény! Hiszen azon szertartások, melyeket a szerkesztők, tárcaírók, élcfaragók és társaik elítéltetése kapcsán oly sok méltósággal és humanitással alkalmaznak, mit sem változtatnak azon, hogy Új-Ausztria fő himnusza a *sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas*.

Excellenciád egyszerűen, őszintén és becsületesen (természetesen több méltósággal és kenettel, mint mi ezt tenni képesek vagy hajlandók vagyunk) *à peu près* így szólhatott volna Ausztria népeihez: Igaz, hogy a szabad sajtó valóságos csodaeszköz, a gondviselés ajándékainak egyik legszebbike, a tökéletesebb legerőteljesebb emeltyűje, mint ahogyan a champagne-i (különösen a valódi) igen kívánatos ital, talán egyenértékű a nektárral, ez égi nedűvel, vagy ahogyan a strassburgi pástétomnál alig lehet *délicat*abbat képzelni (kivéve talán a bécsi szeletet és a „Bach-Händel”-t, melyeket a bécsiek mindennél többre becsülnek, *car à tous les coeurs bien nés la patrie est chère*), vagy ahogyan a lőpor is nagyszerű s méghozzá német találmány, mely nélkül nem lehetne vasutakat építeni, aranyat bányászni s mindenekfelett a „kanon”-i törvényeket érvényesíteni. Mégis, a lőpor Mainzban nem bizonyult célszerűnek, mert a német, ki feltalálta, nem gondolt arra, vagy hosszú éveken keresztüli *remonstratiók* és *demonstratiók* dacára elmulasztotta, hogy azt alkalmas helyen deponálja; a hideg pástétom, sőt az ártatlan „Bach-Händel” vagy a bécsi szelet (mely azon szerencsés borjak húsból készül, melyeket az állatvédő egyletek elvei szerint a nyakelmetszés előtt nem szabad kínozni), *kachexia suburalis* állapotában fogyasztva halált okozhat; a *mousse pétillante* pedig, mint Voltaire *Pucelle*-jében Épernay habzó borát nevezi, valódi kéksav, sőt *aqua tofana* agyvelőgyulladásnál és krónikus szívbajoknál. Így a valódi sajtószabadság is a *tutti-frutti* Ausztria jelen viszonyai között oly karikatúra, hogy az embe-

reket mindezek dacára vele misztifikálni akarni valóságos *injuria*, sőt *blasfemia*.

Az ily hasonlíthatlan becsű ékszerrel, amilyennek mi tárgyilagosságon értelemben a valódi sajtószabadságot tartjuk, gúnyt és játékot űzni, higgye el Excellenciád, éppoly eljárás, mint az, mely szerint a népeknek kenyér helyett követ kínálnak táplálékul, s emellett annyi természetes vagy beléjük nevelt ostobaságot felteleznek náluk, hogy ezen ártatlan *quid pro quo*-t észre sem veszik.

Ha Excellenciád minden ceremónia nélkül cenzorokat alkalmazott volna, de nem büntető, hanem megelőző cenzorokat, az említett publicisták sokkal kellemesebb helyzetben volnának, mint jelenleg: mert minden felelősségtől menten a „kétség” kínait sohasem éreznék, mely pedig, mint a tapasztalás bizonyítja, a legnagyobb fájdalom, a legerősebb szerencsétlenségnél is nehezebben elviselhető.

Most mindenkinek szabad kinyomatni mindent, mihez kedve van, de kiadni nem, mielőtt a cenzor – nyomtatásban, ne-hogy szeméit a netaláni rossz írással rontani kénytelenítettessék – át nem nézte és jóvá nem hagyta: ez többek között okot szolgáltat arra is, hogy gyakran az egész kiadás, gyakran több ezer példányban, megsemmisítettessék egy a szerző előtt jelentéktelennek tetsző sorért, melyben azonban a cenzornak államveszélyes tendenciát, sőt felségsértést tetszik felfedezni s mely sorocskát 1847 előtt, a „copfos” világban a cenzor egyszerűen kihúzott vagy a szerzővel egyetértve módosított volna.

Excellenciád bizonyosan értesülve van azon szerencsétlenségről, melynek folytán egy fiatalember, a világ csodájára, nemrégiben szíven lőtte magát. A világ csodájára – mondjuk –, mert vagyonos, boldog házasságban élő férj és mindezek mellett köztisztviselőként álló férfiú volt, röviden: oly körülmények között élt, midőn az ember inkább halasztani, mint elősegíteni igyekszik a halált. Tudja Excellenciád, mi volt oka szomorú elhatározásának? Semmi egyéb, mint az örök kétely, az örökös ingadozás afölött, mit tegyen, mit ne, és miután ezt eltalálni sohasem volt képes, annyira elcsüggedt, hogy az élet elviselhetet-

lennek tetszett előtte, s nehogy Atropos asszonyságnak fáradságot okozzon, *manu propria* metszette ketté életfonalát. Neje, ki őt nagyon szerette s kit ő mindenekfölött szeretett, igen szerelemföltő természetű volt s emellett igen *exigente*, azonban fette magában, hogy sohasem fog panaszkodni vagy szerencsétlen férjét szemrehányásokkal keseríteni. Hallgatott tehát és tűrt, mely multság gyakran annyira hasonlított a duzzogáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. Férje gyakran kérdezte: „Milelt, mi bánt? Hogy viseljem magamat?” E kérdésre rendesen a következő sztereotip választ kapta: „Tudod jól, nincs szükséged utasításra, tudod te, csak őszintén akard.” Azok, kiknek e sorok véletlenül kezébe akadnak, képzelhetik, mily benyomást tehetett a liberális rendszer az ily módon kimélt férj lelkében. Kiállhatatlan helyzet ez, s a szerelem és tisztelet dacára minden férj, ki az ily helyzetet tapasztalásból ismeri, föltétlenül inkább elsőséget ad Xantippe asszonyságnak, és irigyelni fogja Socratest, nemcsak bölcsességéért, hanem kiméletlenül, *sans gêne* cenzúrázó, veszekedő emlékezetű feleségéért is.

Az írók helyzete Ausztriában – azon humanitásnál fogva, mellyel Excellenciád mindenben, mire kezét rátevé, „megfontolva, de határozottan előre” halad – ugyanazon, melyben az imént említett férj volt, ki nem tudott más tanácsot adni magának annál, hogy magát golyó általi halálra ítélte, és mi több – *quelle horreur* –, nem is az Excellenciád által behozott keresztény mód szerint, vagyis *auditori* szertartással és méltósággal, hanem *sans cérémonie et sans façon*, valódi törökösen – puff!

Az írók tehát mit sem nyertek az Ön szabad sajtója, vagyis nagyszerű „puff”-ja által, sőt ezerszeresen rosszabb helyzetben vannak, mint azelőtt a régi jó „copfos” világban, midőn Excellenciád még csak *simplex* ügyvéd volt.

De kérdés – mit nyert általában az irodalom? A válasz: fájdalom, azt nyerte, hogy az őszinte, jóakarató és kimerítő fejtegetés helyett, mely ez idő szerint lehetetlen vagy legalábbis amit, egy félig-meddig józan eszű ember nem mer megkockáztatni, minden sorába alattomoság és képmutatás fészkelte be magát, mely a kormány egyhangú ténykedéseit tálalja a publikum elé, és sokban hasonlít némely apró állam azon sötét korszakához,

midőn a nyílt támadás lehetetlen volt – az orgyilkos tör és a sötétben működő mérég azonban nem egyszer alkalmaztatott, hanem napirenden volt.

Minden, mi Excellenciád kormányra jutása óta Ausztriában a sajtót elhagyta – talán *Hans-Jörgl* és *Bäuerle* urak szellemi termékeit kivéve, melyek dagadnak és áradoznak a lojalitás-túl –, telve van úgynevezett „szurkálódásokkal” a kormány ellen, mely irány különösen nagy lendületet nyert akkor, midőn Excellenciádnak azon szerencsés gondolata jött, hogy az eszmék és gondolatok világát is (valószínűleg toldalékul a sajtószabadsághoz), megfontolva ugyan, de határozottan bélyegadó alá vetette, mely rendszabály egész gyűlöletessége a magas papságnak tudatott fel. Legalább Bécsben – mint nekünk írják – nagy és kicsiny egyiránt azon eszme által van *penetrálva* (és ez mindenestre magas fokú *penetratióról* tanúskodik), hogy Új-Ausztria ezen ajándékot a papoknak köszönheti, míg Excellenciád kedélyes megelégedéssel markába kacag, az egész rendszabály által azonban tulajdonképp csak Bruck báró őexcellenciája nyer, miután *deductis deducendis* az új bélyegnem valósággal 400 000 forintot jövedelmez az államkasszába, mely jövedelem ugyan nemigen tenné kövérré őexcellenciájának magyar „*Zu-speis*”-át, a savanyú káposztát, azonban mindenestre jobb a semminél, s következőleg a népek bizalmában, ragaszkodásában és szeretetében előfordulható netaláni kis „*superdeficit*”-et tökéletesen kiegyenlíti.

De hát nyert-e valamit az új-ausztriai közösség Excellenciád „bélyegzett” sajtószabadsága által? – Ó, igen! Mégpedig sokat, bár csak közvetve. Mindenekelőtt azt, hogy mindazon por, melyet ez oldalról is szemébe szórnak, nemcsak hogy meg nem vartítja, mint ez jóságosan céloztatik, hanem Jäger, Dieffenbach s Németország minden jeles szemorvosának elméletével ellenkezőleg a legsikeresebb szernek mutatkozik ahhoz, hogy a közönség látása napról napra erősödjék. Márpedig a világos látás (akár fizikailag, akár erkölcsileg) az ég legnagyobb áldása. Nemde, Excellenciás Uram?

És végtére van-e valami haszna a császári kormánynak, melynek élén Excellenciád áll, a szabad sajtó ezen karikatúrájá-

búl? Nem volt volna-e legalább a kormány és őfelsége a császár magas személye számára – kinek Ausztria népei tulajdonául teremtetve látszanak lenni, hogy őfelsége azon élvezetben részesülhessen, hogy őket boldogítsa –, nem volt volna-e okosabb belátással bírós a korszellemet számításba vevő cenzorokat alkalmazni?

[ÚJ-AUSZTRIA KÜLPOLITIKAI ELSZIGETELTSÉGE]

Excellenciád tudja, vagy ha nem – mi egy *quasi premiernél* megbocsáthatlan hiba volna –, legalább tudhatná, hogy Új-Ausztria népei vagy inkább azok kisebb-nagyobb előljárói a jelen napokban, nemcsak bent, de künn is, *infamiter* elszigetelt helyzetben vannak. E körülmény végtére még végzetessé is válhatnék: mert az ember végre is csak ember, és magára hagyatva nagyon is gyenge, tulajdonképp igen nyomorult jószág, ha még csak egy kis adag erény, mint javított, Új-Ausztriában alkalmazandó mellvért, sem szolgáltat némi védelmet neki.

E szomorú elszigeteltségnek oka azonban sokkal távolabb esik, mint az Ön sablonja szerint kezelt új-ausztriai szabadsága a sajtónak, vagy talán helyesebben mondva: „sajtolása a szabadságnak”.

Ezen elszigeteltség – melyet már egy bizonyos Milton *Az elveszett paradicsom*-ban annyi élccel és humorral megénekelt – abból eredt, hogy becsület, erény és hálaérzet bizonyos jól ismert összeütközésbe jött az államérdekekkel, állambölcsességgel, a maga és az isteni gondviselés (!) által kormányzása alá helyezett népek iránti kötelességgel, midőn Excellenciád hivatottnak érezte magát – mint állítják, csupán személyes ellenszenvből egy nagyon hatalmas, azóta azonban hatalmát már teljesen kilehelt úr iránt – amaz ismeretes politikát ajánlani, mely szerint az uralkodók népeik boldogítására egészen ellenkező kötelességekkel bírnak azokkal, melyeket közönséges embereknek illető hitvallásuk katekizmusában tanítanak. Persze ezekben az obskúrus könyvekben a politikát illetőleg semmi különbség sem tétetik azoktól a tulajdonságoktól, melyeket a közönséges életben a becsületes, derék és erényes ember nélkülözhetlen s elvá-

laszthatlan sajátságainak tartunk. – Az érintett nagy ember állítólag olyanformán bánt Excellenciáddal, mint a francia mondas szerint egy oly dühös négylábú állattal – *ex specie canina* – szokás bánni, mely *megfontolatlan* ugyan, de *határozottsággal* a tekepályára lép. Azt mondják, ez a ma már halott nagyúr egy alkalommal annyira megfélekezett magárúl, hogy minden ceremónia nélkül, egészen közönséges módon, *sans aucune dignité*, a következő, valóban kissé sértő nyilatkozatot tette: Ő a császár helyében, ugyanazon a helyen, ahol Excellenciád az ausztriai dinasztia ellen állítólag oly vitézül küzdött a barikádokon, Excellenciádat minden teketória nélkül felköttené. E nyilatkozat ugyan kissé belekötőleges vagy inkább felkötőleges volt, s egy becsületes embernek magától érthetőleg nem csekély fájdalmat okozhatott, viszont a nyilatkozó elégtételt szolgáltatott a császár lovagiasságának, jó szívének és vele született kegyességének, melynél fogva Excellenciádnak megkegyelmezett, s csak azt nem volt képes felfogni – mondotta –, miképpen történhetett az, hogy egy tehetséges uralkodó, mint Ferenc József császár őfelsége, föltétlen bizalmat helyezett Önbe, sőt mi több, kegyencévé, *oraculum*ává emelt fel egy oly férfiút, ki legjobb barátait oly melegen lelkesítette egykor, de – mint látszik – csak azért, hogy *a tempo* egész hidegséggel elhagyja őket, és jövő nagyságának lépcsejéül használja fel ragaszkodásukat.

Igen, így beszélt a szemtelen északi férfiú, és Excellenciád – bocsássa meg e kitételt – elég gyenge volt a moszkvai jegesmedvének ez apró személyeskedését rossz néven venni. Pfuj! ezerszer pfuj! Szégyellje magát Excellenciád, hogy *pro rege et patria*, mint férfiú és keresztény, ily gyermekes célzást eltérni nem tudott! Ah, mily kicsinyes dolog!

Meg vagyunk győződve – mert tudjuk, mily ájtatosan és példás kereszténységgel viseli magát Excellenciád a templomban és a judenplatzi palota *oratorium*ában, inasai előtt –, hogy Excellenciád keresztényi alázatossággal telve, azon szent előharcosok sorában áll, kiket már a Szentírás idéz, s kik a másik arcukat is odatartották, midőn már az egyik arculcsapást és fájdalmat spártai önmegtagadással elfogadták és érezték – Excellenciád, kinek, úgy látszik, minden csepp vér át van hatva a kö-

vetkező mondattól: „hibázni emberi dolog, de megbocsátni isteni erény”, Excellenciád oly gyenge volt – ej, ej, Bach báró – (mit azonban bizonyosan rég megbánt), hogy a boldogult vagy állítólag megboldogított Miklós cárnak megbocsátni nem tudott, s ennek folytán elég szerencsétlenül Ausztria fiatal uralkodójának oly politikai irányt ajánlott követésül, mely, hogy többet ne mondjunk, minden jobb indulatú embert, ki azt emlékezetéből kiirtani nem képes, lelke mélyéig sért, és oly elszigeteltséget vont maga után, *qui est vraiment unique dans son genre*, és Ausztria évkönyveiben – lásd Mailáth, Lichnowsky, Hormayr, Schneller, Feßler és társaik műveit – még soha elő nem fordult.

E pontról, melyre sokan szívesen rákiáltanak: „fátyolt reá!”, most vagy később talán fogunk még egyet-mást mondani, melyekből világosan kitűnik, mily fontos szolgálatokat tett Excellenciád e tekintetben is lovagias német egyeduralkodójának.

Ezen elszigeteltség az Ön kormányra jutása óta növekedett, s az új-ausztriai lapok legtöbbszörének magatartása által folytonosan hatványoztatik, mint már fentebb említők, midőn arra utaltunk, „mily nagy szerencsétlenség, ha az embernek ügyetlen, ostoba barátai és segédei vannak”.

Hol a sajtó nincs leláncolva – akár vas-, akár ál-rózsalánccal, mindegy –, hol mindenki élvezi azon szabadságot, hogy gondolatait képekkel is illusztrálhassa, oly országban a szabadság kinövéseiért a kormányt felelőssé tenni nem lehet; ki tehát ily körülmények közt sértve érzi magát, a törvény útján követelhet elégtételt. Ellenben oly országokban, hol a sajtó nem szabad, hanem a kormány által szigorúan ellenőriztetik, akár előleges, akár utólagos cenzúra által, magától érthetőleg minden szó, mely a sajtót elhagyja, a cenzúrázó kormány helybenhagyását, bélyegét hordja magán. Nem találja ezt világosnak Excellenciád?

Ha tehát valaki Excellenciád magas vagy a császár még magasabb személyét Angliában kigúnyolja, róla torzképet rajzol, ez nem kormány- vagy nemzeti sértés, hanem csupán magánbántalom, és aki ily szemtelenséget, ily Bach- vagy felségsértést követ el, bizonyára nem is kerül el a megérdemlett büntetést: –

ha tudniillik az angol törvények, melyek persze nem pátensek, és az angol bírák, kik szintén nem szolgálatra kész auditorokból állanak, a vádlottat bűnösnek találják és elítélik azért, hogy a nevetségességet, lelkiismeretlenséget sat., bárhol találja is, a *Punch* hasábjain kíméletlenül pellengérre állítja.

Ha azonban Palmerston lordrúl vagy épp magáról a királynőről Ausztriában írnak *pasquillust* és rajzolnak torzképeket, ez az eset, mivel az osztrák császárságban magasabb engedély nélkül e nemben egyetlen szót vagy vonást közzétenni nem szabad, valódi kormány sértést képez. Talán eltérő nézet van Excellenciád e részben?

Ezek után elképzelheti Excellenciád, mily nagyszerű mulatságot szolgáltatott a világnak a „nagy” Piemonttal folytatott sajtóháború, míg végül is a „piciny” Ausztria nagy nehezen, sok fáradsággal, lángeszűen meghátrálásra bírta ezt az óriás kiterjedésű birodalmat.

Buol gróf, a külügyér s emellett excellenciás úr és családatyja, fényes bizonyítékát adta ez alkalommal annak, mennyire szigorúan követi öméltósága az *impavidum ferient ruinae* elvét, és mily mélyen hatolt be a valódi alkotmányosság eszméibe. Mint öfelségének a lovagias császárnak hű fegyvernöke, egyáltalában nem akarta megtérni, hogy a piemonti élcfaragók és humoristák Ausztriáról és annak uralkodójáról oly mosdatlan szájjal írjanak és beszéljenek, s követelte, hogy őket megbüntessék, s e felségsértő, elégedetlen, nyugton maradni nem akaró mazzinisták rögtön elhallgattassanak. Sehogy sem tudta felfogni, hogy Piemont, bár alkotmánya és valódi sajtószabadsága van, e dologban Ausztria példájára önkényesen eljárni vonakodik, hanem azon egyszerű alkotmányos tanácsot adja, hogy elégtételt a törvényekhez folyamodni méltóztassanak. Természetes, hogy e válasz a legnagyobb *indignatió*val fogadtatott. És hogy is ne? Ily mindenható urak, kik saját akaratukon kívül mást nem ismernek, s még az isteni törvényekkel sem sokat törődnek: hogy lehet ezektől kívánni, hogy az alkotmányos törvényeknek s egy oly nevetségesen nyomorult állam – melyet Ausztria akár le is nyelhetne – bogarainak alá vessék magukat! Étvágya bizonyosan volna hozzá, ha úgy kéz alatt – anélkül, hogy Európa

felizgatásától tartani lehetne –, *sans faire du bruit* végrehajthatná a politikai teljhatalomnak e kicsiny, de lehető legbölcsebb *actusát*, s azt a többi hasonló *acták* és *anteacták* közé sorozhatná. Lehető legbölcsebb *actust* mondottunk, mert Piemont éppoly helyzetben van Lombardiához, e gyönyörű koronaország-hoz, mint ama végzetes löportorony Mainzhoz, s Ausztriának tehát némileg joga lehetne ahhoz, hogy a gyúanyagot Turinból, Genuából sat. egyszerűen eltávolítsa. Hiszen már az ijedelmes emlékü Gentz lovag is mondja, hogy „ha a szomszéd háza ég, a lángokra vizet fecskendezni minden szomszédnak joga van”. Természetesen ha anyagi tűzzel ég. Ha pedig a tűz szellemi természetű, joga van azt golyókkal oltani, s ezt csak azon esetben szabad elmulasztani, midőn kénytelen magában elmondani, hogy „*vana est sine viribus ira*”. Ez esetben ismét azon kitűnő s Ausztria által oly lángeszűleg gyakran alkalmazott politikai szabályt kell alkalmazni, melyet minden félig-meddig okos ember követ, például ha egy felingerült bivalycsordával találkozik, s melynek filozófiája a következő aranyszavakban foglaltatik: „az okosabb enged”.

Ha meggondoljuk – *par parenthèse* legyen mondva –, hogy Excellenciád ezen annyi megfontolással és méltósággal (!) intézett ügyben is az irányadó egyéniség volt – miután Buol gróf állítólag olyan számhoz hasonlított, mely csak akkor számít, ha előtte egy másik, legalábbis „egyes” áll –, Excellenciád volt az, ki ez erélyes föllépést tanácsolta – kíváncsiságunk még inkább fokozódik végre-valahára megpillanthatni, megbámulhatni s üdvözölhetni azon alkotmányforma kreatúrát, mellyel Excellenciád kilenc év óta vajúdik, de fájdalom – valószínűleg ügyes bába hiányában –, mind e napig le nem betegedhetett. Deukalión és Pyrrha gyorsabban jártak el, ámbár a mitológia szerint az ő ivadékaik is csak „kavicskövek” valának.

Hajlandó volna-e tehát Excellenciád az általunk előadottak folytán kegyesen bevallani, hogy a hírlapi és torzképháború két olyan állam között, melyek egyikében a sajtó szabad, míg a másikban leigázva van – valóságos *abnormitas*, csodaszülött? Mert ha egy angol lapszerkesztő például Excellenciádat „humbug”-nak nevezi, ez személyes sértés, mert az angol kormánynak

semmi köze hozzá, és Excellenciádnak szabadságában áll ezen „semmirevalót”, ki Excellenciádat megsérteni bátorzkodott, még rozsdát sem kaphatott bárói kardjával leszúrni vagy jogára bizonyára még emlékező polgári öklével leütni. De mit tegyenek az angol miniszterek s a megsértett John Bull, ha – miként az napról napra előfordul – a bécsi írók, belletristák és újdonságfirkászok folytonosan piszkolják? Hiszen azok mit sem közölhetnek anélkül, hogy Excellenciád láttamozása és bélyege rájuk ne nyomja: „*lascia passare!*” Excellenciád talán úgy gondolja: *souffrir et se taire*, mint a magyarok? Vagy végül is, ha már nagyon vastagon jön az áldás, ha válaszul az osztrák követnek, Apponyi grófnak kiadják az útlevelét, ha visszahívják Seymour lordot, s Triesztet a földdel egyenlővé teszik, s ha Excellenciád kegyeskednék ez utolsó rőfös periódust hozzáfűzni az elmondottak hosszú sorához, bizonyosan szíveskednék bevalani – hiszen *bon enfant*-ként ismeretes –, hogy Új-Ausztria írkászai, az Ön szabad sajtó paprikajancsijának Damokles-kardja alatt, nem a legjobb szolgálatot tették a Habsburg–Lotharingiai-dinasztiának. Hacsak nem kíván – mint azt már olykor gyanítani vagyunk kénytelenek – a világ minden nemzetével dacolni, velük ujjat húzni...

E gyanút látszik megerősíteni többek között az a tószt is, melyet Bruck báró mondott el a semmeringi „csodavasút” megnyitása alkalmából az ő kedves Triesztjében tartott díszlakomán. E kihívó tószt fölött ugyan egész Germánia – érthető módon – lelkesedésbe tört ki, bennünket azonban igen emlékeztet az a magyar Kárpátok medvevadászainak (a derék szlovákoknak, kik most annyira elégedettek, hogy legszívesebben útlaput kötnének minden hivatalnok talpa alá) ama szokására, hogy néha előre isznak a „mackó bácsi” bőrére, mikor azt még le se terítették.

Mindazok, kiket nem vakítanak el mindjárt a fényes sikerek, s kik – a többséggel vagy legalábbis a Manhartsberg alatti vidék egyes lakóival ellentétben – részleteredmények láttán nem veszítik el ítélőképességüket, felettébb csodálkoztak a pénzügyminiszter úr fennhéjázó szavain, s még most sem világos előttük, hogy vajon magasabb parancs vagy pusztán „magasabb

zsenialitás” folytán került-e sor az angol kormány megbántására s arra a diplomatikus aktusra, mellyel a miniszter úr pohárköszöntőjében mintegy felszólította John Bullt, hogy jelenlegi szűkkeblű kormánya ellen fellázadjon.

Ha ezen epizód vagy – nevezzük valódi nevén a dolgot – e bohózat, melynek során a kihívó *speech* elhangzott, felsőbb parancs vagy legalább jóváhagyás nélkül játszódtott le és adatott elő, akkor önkéntelenül is egy fiúiskola, sőt abban is a pedellus úr jut eszünkbe, bármily nagyra nőtt is és férfiasan méltóságteljes testalkattal rendelkezik az új-ausztriai Sully. Persze az agglegényből is fiatal férj válik, s megtörtént már, hogy egy kereskedelmi *comptoir*-ban megöszült írnok gyermeketegen könnyelmű, hebehurgya miniszterré és népek irányítójává lépett elő. Az ilyent gyakran különleges lángésznek tartják, s a bámuló tömeg csak akkor ébred rá a valóságra, midőn már nyakig ül a tintában és szurokban, vagy midőn – azt álmodván, hogy szilárd „Bruck”-on halad – váratlanul a mélybe zuhan.

A mi véleményünk az eseményről az, hogy a császár öfelsége egyáltalában nem tudta, vagy nem tudta pontosan, sőt még ma sem tudja, mit is fecsegett tulajdonképp az „ő” minisztere a triezsti diszlakománál. De amit mondott, véleményünk szerint tökéletesen egyezik a legfelsőbb felfogással. A *Firebrand*, azaz Palmerston lord ellen intézett filippika nem volt egyéb újnemet, igazán „zseniális” *gasconnade*-nál, mely most egyre inkább divatba jön, s – bármily hihetetlen – legfelsőbb jóváhagyással napirenden van a kedélyes Bécsben. Mert a tősgyökeres bécsiek közül, a *Hans-Jörgl*-féléktől kezdve a legfelsőbb rétegekig, többé-kevésbé mindenki meg van győződve arról, hogy most, most vagy soha, eljött az ideje annak, hogy az egész világgal kikössenek s azt *en cas que* felmorzsolják.

Az angolok ismeretes módon nagyon hozzáedződtek a szatírához és a karikatúrához. A kontinentális ember általában nem érti, a derék osztrák pedig végképpen nem tudja felfogni, hogyan *engedélyezhetik* egy jól rendezett államban, hogy oly hősöket, mint pl. Wellington, sőt magát a királyt és a királynőt is,

büntetlenül karikírozzák, nevetségessé tegyék, tréfálkozzanak felettük.

Ezúttal nem kívánjuk az ilyen eljárás előnyeit és hátrányait mérlegelni. Meg vagyunk azonban győződve arról, hogy a dicsőséges régibb emlékű Mack tábornok vagy az újabb, de szintén dicsőséges emlékű Haynau tábornok vagy az 1847–1848. évek más olyan hősei, kiknek szobrát Bachfrieder úr (cs. kir. szalmakomisszárius és nagyon meggazdagodott egykori hadseregszállító) Fanny Elßler kisasszony és mások szobrával együtt Walhallájában a halhatatlanságnak adta át, bizonyára megpukadtak volna, vagy legalábbis mérgükben fekete-sárgáról kék és zöld színre változtak volna vagy változnának (ez a ma élők nagy részére is bátran vonatkoztatható), ha rájuk csak ezredrészt szórták volna vagy szórnák azon gúnynak és csúfondároskodásnak, melyben az imént említett győzelemkoszorús vasherceg nyakig úszott, anélkül hogy valamit gondolt volna vele vagy e tréfát rossz néven vette volna.

Itt azonban egy nagyon fontos körülményt kell tekintetbe venni. Minden embernek van olyan sajátsága, sőt gyakran szögletessége, mely különösen alkalmas anyagot szolgáltat a karikatúrához. Excellenciád a kevés szerencsések közé tartozik, kikről elmondhatni: *mens sana in corpore sano*, és mégis bizonyára Excellenciádnek is vannak oly különösségei, melyek magas személyét jelen állásával ellenkezésbe hozzák, s ennél fogva a torzképre anyagot szolgáltatnak: és ha a híres angol anonimusz P. H. csak egyszer is lehetne oly szerencsés, hogy Excellenciádat láthatná, bizonyára ezer meg ezer változatban, előlről és hátulról, oly zseniálisan másolná le Excellenciádat, hogy kétségen kívül sok millió új-ausztriai polgár, mindenekfölött azonban az Ön derék, nemzetiszínű huszárai s messze csillogó, tavasz és minden hájjal megkent csendőrei és muskétásai görököket kapnának a kacagástól. – Excellenciádat mindenki, aki nem tudja, hogy mily magas állást foglal el, inkább becsületes szabómesternek tartaná, mint zseniális miniszternek, minek Önt, legalább némelyek, tartják.

Meg vagyunk győződve, hogy Excellenciád barátainak nem fogja rossz néven venni a célzást e tényre, hanem ellenkezőleg,

önmaga legjobb ízűen fog kacagni e sajátságos körülmény fölött, s maga a legkacagtatóbb vicceket fogja faragni róla és azon körülményről, hogy a sors vagy tulajdonképp a szerencse isten-asszonya tű helyett vagy legföllebb író toll helyett negyvenmillió ember kormánybotját adta Excellenciád kezébe. Ez valóban nagyon vicces! – Vannak púposok, kik oly szellemesek, hogy maguk *saphirisálnak** legjobban saját púpjuk fölött, de ha valakinek eszébe jutna magát helyezni a csúfolódók élére, azt nemcsak nem tűrnék el, de meg is tudnák bosszulni, lovagi bátorságuk s ama tulajdonságuk folytán, mire a francia azt mondja: *facile à vivre*, mi bizonyára a legszebb emberi tulajdonok egyike, mely miatt még egy királynak sem volna oka magát szégyenleni.

Nos, képzeljük el Excellenciádat e rokonszenves megvilágításban: hogy bizalmas barátaitúl sokat eltűr, azoktúl azonban, kik nem barátai s nem is akarnak azok lenni, semmit, de semmit sem szenved el. Helyes? Ily férfias magatartás nem eshet kifogás alá, sőt teljes elismerést, vitathatlan dicséretet érdemel.

Vagy Excellenciád talán más nézetten volna? Nem hisszük. Így hát azt is megértheti Excellenciád, hogy például Palmers-ton lord a legjobb kedéllyel fogadja, ha a becsületes John Bull – ki őt általában véve igen szereti és nagyra becsüli – néha torzképekkel és *saphirisálással* szurkálja és gyötri. Azt azonban, az anekdotabeli vén oroszán módjára (tudja Excellenciád), végül mégiscsak rossz néven veheti a lord – s vele együtt *Old England at large* –, hogy Lovasberény** félelem és gáncs nélküli lovagja, sőt *Hans-Jörgl*, Bäurle, Zang, Gerold, Hackländer, Bartsch urak *et consortes*, anélkül, hogy Excellenciád rendre-

* Mivel Saphir úr kétségtelenül Németország első humoristája, és Németország e tekintetben – különösen ami a könnyűséget illeti – aligha lesz felülmúlva bármely nemzet által is, és mivel a „*satir*” után egész Németország *satirisál*, igénytelen véleményünk szerint talán nem volna helytelen a humor forrását Saphir úr után keresztelni s az élcelést „*saphirisálás*”-nak mondani.

** Moritz Gompercz Saphir úr születési helye „Németországban” – Fejér megyében.

utasítaná, eltávolítaná vagy elhallgattatná őket, sőt egész kedélyességgel eltűri, bátorítja, talán szubvencionálja is őket – hogy tehát ezek az urak feladatukul s *quasi* kötelességükül tekintik a nemes lordot és a nagy angol nemzetet az ő bélyegzett silányságaik piszkával szüntelenül mocskolni. Ez – mint ama rossz illatú hatlábú bosszantása – *à la longue* még a legszilárdabb sztoikust is kihozná a sodrából, s az angol oroszlánnak is kissé unalmassá válhatik.

Vajon a nevezett derék kétlábúak *et consortes* csupán Anglia és annak kormánya ellen használják és gyakorolják állandóan szűrő és büzt árasztó szerszámaikat? Ó, nem! Mióta Excellenciád a sajtószabadság e nemét tűri, helyesebben, mióta azt bevezette és támogatja, hogy a *panem et circenses* régi elvének megfelelően, Új-Ausztria népeit és különösen a szellemdús székvárosiakat ezzel is mulattassa, megkacagtassa s talán teljesen el is altassa, azóta nincs a kerek világon semmi, de semmi, mit Németország s különösen Új-Ausztria tintás ujjú védelmezői kigúnyolni, bírálni, sőt lepökni különös kötelességüknek, sőt nagy hazafias érdemnek és áldozatnak ne tartottak volna.

Tökéletesen megértjük, hogy Új-Ausztriában mai napság kedvezőtlen a hangulat Anglia, e régi szövetséges irányában. A legfelsőbb körökben különösen Palmerston lord nem áll *en odeur de sainteté*, hiszen ez a förtelmes ember – hasonlóan az angol *mob*hoz, mely a dicsőséget és 400 000 forintot aratott*

* Mily nagy mértékben követi az új-ausztriai kormány a római „*omne tulit punctum qui miscuit utile dulci*” elvét, kitetszik abból is, hogy Haynau öexcellenciája s a többiek megérdemlett jutalmukat nem készpénzben kapták, hanem e magas rangú hóhérok 18% veszteséggel földtehermentesítési kötvényekben fizettettek ki, valószínűleg azért:

1) mert ők is sok haszontalan népségtől tehermentesítették Magyarországot – és

2) mivel az ember, mint a menyei „polgári törvénykönyv” mondja, nemcsak kenyérrel – s illetőleg pénzzel, melyen kenyeret vásárolni mindig lehet – él, hanem szellemi eledelektől is (minők

(bár ebből levonás történt) Haynau kabátját kiporolta – védelmébe vette valamennyi magyar gonosztevőt, miként korábban a „beteg ember” gyermekeit, az ostoba muzulmánokat. Így történt, hogy a bátor nézők csak azon élvezetben (vagy – mint a Szent István tornyárúl híres városban mondani szokták – „jux”-ban) részesülhettek, hogy az *infámis* személyeket csak *in effigie* lássák lógni, mi persze annyira különbözik a valódi produkciótól, mint a keserű cikória az édes mokrától. Ilyesmit persze egy érzésteli szív, mely mindig örömtől repes egy valódi kivégzés vagy egy adag tepertős morzsóka láttán, nem képes egykönnyen megbocsátani s elfeledni. – Minden előítéletektől mentes gondolkodó könnyen megértheti tehát s nyilván tökéletesen el is ismeri, hogy Új-Ausztriának – külső és belső ügyei miatt – alapos és méltó oka van arra, hogy komolyan nehezteljen *Old England*-re és különösen Old Palmerstonra. Az is könnyen felfogható, hogy mélyen politikus dolog a szerencsétlen magyarokat közvetlenül, a kormány orgánumai által agyba-főbe dicsértetni (mint ezt Excellenciád *Visszapillantás*-ában oly bölcsen tette), ugyanakkor közvetve, a sajtó csahosai által piszkáltatni, ingereltetni, csipkedtetni és szorongattatni. Ez sohasem árthat, sőt a latin „*calumniare audacter, semper aliquid adhaeret*” elve alapján még hasznos is lehet. No meg aztán azt is tekintetbe kell venni, hogy könnyebb olyasvalakit ütlegetni, ki

például a dicsőség, császári kegy és megelégedés, rendjelek, udvari bál sat.) hízik és gyarapodik.

Ezen elmés pénzügyi csínytől – melyet, bár igenis „megfontolt” s nem kevésbé piszkos, a szorongatott kincstár nevében mégis örömmel üdvözlünk – a derék „hosszúbajszú” annyira magán kívül lett, hogy megbántódása érzetében s talán egy *lucidum intervalum*-ában, szívjóságtól vezéreltetni engedvén szellemét, azzal bosszulta meg magát, hogy mintegy kilencven akasztófára ítélt magyarnak teljhatalmánál fogva megkegyelmezett, s azáltal, hogy ezeket a kötélről megmentette, az apostoli kormánynak nemigen kellemes szolgálatot tett, és ennek folytán természetesen nem is követelhetette többé, hogy a „vérdíj” levonás nélkül fizettessék ki neki.

fegyvertelenül fekszik a földön. Ez különösen illik olyanokhoz, kiknek fogaik sövényét oly ünnepélyességgel hagyják el a „mél-tóság” és „lovagiasság” szavak, mintha – bár nem is igazi, egészséges fogakkal, de – jól ülő, megfelelő műfogsorral rendelkeznének.

Mégis feltesszük Excellenciádnak legmélyebb tisztelettel a kérdést: helyes dolog-e Ausztria jelen elszigetelt helyzetében (mely igen kellemetlen módon emlékeztet Ovidius *tempora nubilájára*) Poroszországot s különösen Oroszországot az Ön újságírófalkája által szünet nélkül megugattatni? Poroszországgal szemben megértjük, hogy ez ugatást tűri az osztrák kormány: ez bizonyosan azért történik, hogy a császárság többi népeinek is legyen mulatságuk, és valóban nem csekély gyönyör látni, hogy például a *Hans-Jörgl*, ki Ausztria népeinek, ha jól viselik magukat, szintén megelégedését adja tudtul s mint egy második Bachfrieder, helyet ígér nekik díszcsarnokában – a zseniális *Hans-Jörgl* Berlinnel összekap, s a poroszok kabátját utánozhatlan eleganciával kiporozza.

Ismertünk egy zseniális, mulatságos, szeretetreméltó, de teljesen *ignorans* ifjú gavallért, kirül egy szellemdús francia következő ítéletet mondotta: „*Il me fait chérir l'ignorance.*” Ha ez utóbbi t. c. Langer Antal urat érteni képes volna, felkiáltása kétségtelenül *à peu près* következőleg ütne ki: „*Le genre et l'odeur de ce monsieur Áneorgel pourrait me faire détester la vertu...*”

Hogy tehát a bécsi zsenik s néha trotlik a porosz „széltolók”-kal – mint ezeket Bécsben nevezik – kötekednek, azt tökéletesen értjük, sőt némi tekintetben köszönettel tartozunk e szellemdús gondolatért: mert gyönyörködni tudunk az ily elmefuttatáson, kivált ha az ennek folytán létrejött harcban egyik oldalról a *concordatum*, másik oldalról Luther és Calvin is felmerül és közbeszól.

De nem volna-e tanácsos legalább Oroszországnak békét hagyni? Már az illedelem szempontjából is, legalább viszonzásul azért, hogy Oroszország szintén békében hagyja Új-Auszt-riát.

Mi beutazzuk Oroszországot minden irányban, s azt hisszük, hogy ezen birodalomnak mind néphangulatát, mind emberi fő

tényezőit teljesen felismertük. E birodalom – mint Excellenciád valószínűleg tudja – jelentékenyül nagyobb és hatalmasabb Piemontnál, melynek hatalomra vágyó királyát és még szemtelenebb népét az osztrák császárság szerencsés volt *viribus unitis* végtére mégis megfékezni, de nem *conculcálni*, vagy mint a törökökről 1829-ben mondták a bécsiek: *sie ließen sich wohl „warnen“ aber nicht „schumeln“*.*

Oroszországban nem viseltetnek valami nagy rokonszenvvvel Új-Ausztria iránt. Úgy látszik, valami van gyomrukban a jó oroszoknak, talán valami „hátsó gondolat”, melyet nem tudnak igazában megemésztetni. E tekintetben nem óhajtunk most mélyebb vizsgálódásokba bocsátkozni, annyit azonban *sans phrase*, *at once* ki akarunk mondani, hogy Oroszországban Konstantinápoly meghódítása Szevasztopol ostroma előtt dinasztiai kérdés volt csupán, melyért a tömegek éppen nem lelkesültek, ezen *outward event* óta azonban teljesen népszerű lett, és Oroszországban ezen epizód óta, melyben Ausztria, vagyis tulajdonképp Excellenciád oly zseniális módon működött közre, oly előlépést tettek a földismében, topográfiában és statisztikában, hogy most az egész birodalomban mindenki meg van győződve arról, hogy Konstantinápolyba *en cas que* – természetesen Excellenciád engedelmével – el lehet jutni Budapesten vagy éppen Bécsen keresztül is (hol most a bástyákat legmagasabb parancsra úgyis lerontják), valószínűleg azért, hogy a múltkori, oly őszinte weimari látogatást egy ellenlátogatással (mi bizonyára nem marad ki) annál könnyebben lehessen viszonzni.

Az oroszok és Oroszország felett *saphirisálni* tehát sem mulatságos, sem okszerű – az ember alig ismert Excellenciádra – hiába, az önérdék elvakít. És e tekintetben – mint mi alázatosan vélekedni bátrak vagyunk – tehát nem volna éppen helytelen dolog, ha Excellenciád, zseniális *Visszapillantás*-ai dacára, néha-néha elég gyakorlatiasságot tanúsítna legalább észak felé, kissé előre is tekinteni.

* Igen szellemes mondás, mert a törökök tudvalevőleg Várnát el hagyták ugyan vétetni maguktól, de Sumlát nem.

[ÚJ-AUSZTRIA BELSŐ GYENGESÉGE]

Ausztria legtöbb népei ez idő szerint aligha gyűlölnék valamit annyira, mint a németeket, a német elemet. *Grâce de votre sollicitude vexatoire*. – Vagy talán Excellenciád e tekintetben is mélyen látó illúziókat (!) alkot magának? – Kérdezze meg csak meghitteit, és kívánjon tőlük őszinte jelentést! Nyissa meg végre fülét és szemét az igazságnak. Bocsássa be őket végre, s ne hagyja tovább is az előszobában, Excellenciád háta mögött vesztegelni őket. Kutattassa ki, mily rokonszenvvel viseltetnek a következő nemzetiségek a német iránt (kit az Ön páratlanul felületes rendszere gyűlöletessé tett, azon rendszer, mely szerint Ön az embereket úgy hiszi faraghatni, mint fenyőfából a berchtesgadeni figurákat faragják és bemázolják, melyek csak egy fűjtató segélyével képesek hangot adni, akkor is csak úgy, ha a fűjtatót más valaki nyomja): a lengyelek, az oláhok, a szerbek, a szlavónok, a horvátok, az olaszok, a csehek, a morvák, a hanákok, a szlovákok, a szlovének, a görögök sat., és mit gondol, mit fognak Önnek jelenteni? Ha nem éppoly módon és mértékben csalják meg Önt, mint Ön magamagát és másokat elámít, mind ezt fogják kiáltani: „Éhhalál, dögvész, háború és marhavész inkább, csak németek ne!” – És ez, büszkén mondhatja Excellenciád, legfőképp az Ön műve.

Részünkről, őszintén szólva, nagy ügyetlenségnek, sőt együgyűségnek tartjuk ezt: mert a németek – természetesen csekély kivétellel, mint ezt Excellenciád bizonyosan tudni fogja – általában véve derék és kedélyes emberek. Sokat lehet tőlük tanulni, ha nem épp mindenkor a „gyakorlati gondolkodást” – de minek is? – attól nem hízik meg az ember – aztán különben tiszteletre méltók nagy számuk miatt is. Ez mind igaz, tények ellenében azonban, melyeknek ugyan sem beszélniök, sem írniok nem szabad – de hát kinek szabad ezt Új-Ausztriában –, mely tényeket azonban a nagy császárság nem német lakosainak milliói vérüknek minden cseppjében éreznek – tények ellenében festett s különösen vízfestékekkel mázolt díszletekkel, *Visszapillantás*-okkal és hírlapi kacsákkal küzdeni s a világot *à la longue* misztifikálni nem lehet. Az ausztriai nemzetiségek németgyű-

lőletének állítása szerénytelen hiperbolának tetszik. Sem időnk, sem terünk, sem akaratunk – bár nekünk is van különben „akaratunk”, de fájdalom, ágyúk és szuronyok nélkül – ez alkalommal részletekbe bocsátkozni. Csak azon egy kérdést intézzük helyzetünk által parancsolt alázatossággal Excellenciádhoz: mit gondolhat az utolsó horvát is, ha valamivel több, mint haszontalan hústömeg vagy tenni s gondolkozni képtelen csontváz, és bensejében olyasvalamivel is bír, amit – tudja Excellenciád – léleknek, becsületnek, hazaszeretetnek neveznek – mit kell éreznie és végre mire kell törekednie az alábbi tények láttán? (Most tényeket sorolunk fel, amilyenekre Excellenciád oly szívesen alapítja következtetéseit.) Fellázad Bécs, fellázad egy része a magyaroknak, az egész lombard–velencei királyság, szóval egész Ausztria felbomlásban van. Felhívják őt: „Segíts, segíts, te nemes vér!” – A horvátoknak apraja-nagyja Pest, Bécs, Milánó ellen indul; a szépnem híjával az egész derék, vitéz és tiszteletreméltó férfivilág fegyverre kél és a csatatérre siet; s végre, midőn Horvátországban csak nők és gyermekek maradtak, s több nemes horvát vér folyt el, mint amennyi tintát Excellenciád elfogyaszt – talán ez is hiperbola –, azt látják a horvátok, hogy Lombardia lakosai nemzetiség, nyelv, hivatalok és adók tekintetében mindenféle kíméletben részesülnek, sőt minden lehető úton segélyeztetnek is: ellenben ők, kiknek hazájuk és nemzetiségük legalább oly szent, mint a lombardoknak, kiknek Orlandói dühösek voltak ugyan, s elég orgyilkosságot is elkövettek, de különben nem sok vért ontottak hazájukért – ők, a horvátok az adók alatt nyögnek, a német hivatalnokok egész légióit kénytelenek nyakukon hordani, nyelvük, nemzetiségük a szó szoros értelmében kiirtatik, németekké kell lenniök akarva, nem akarva, s a szeretetnek és kegynek – melyre Ausztria részéről jogos követeléssel bírtak – egyetlen bizonyítéka az idegen csendőrök, kiket – persze csak az egyenlőség kedvéért – azért küldtek hozzájuk, hogy a derék horvátokat rendben tartásák, s a vad bosnyákok netaláni betörései ellen oltalmazzák. Nem jut eszébe Excellenciádnak ez alkalommal azon jelenet az *Ahnfrau* című német színműből, midőn a felismert Jaromir, Bertha által rablónak neveztetvén, így kiált fel:

Ah! geendet ist's ja doch,
 Ob mein Blut die Erde röthet,
 Hat doch sie mich schon getödtet,
 Henker sprich, was kommst du noch?

A bécsiek közül sokan, s kivált azok, kiknek filozófiája dióhéjba szorítva a következő: „Ejh, mit! csak egészségesek legyünk, s legyen mit aprítani a tejbe” – a kétlábú állatoknak e fajja az ily *rodomontádokra* vagy – mint ők nevezni szokták – „faxnikra” vállat von, és ezt mi, magyarok, kik a jól kihizlalt vagy tulajdonképp csak ámitott láncos kutya szerencsáját irigyelni vagy éppen megosztani hajlandók nem voltunk – nemegyszer keserűen tapasztaltuk. – Ha azonban valamely idegen látja, hogy Excellenciád a lombardokat jutalmazza, a horvátokat pedig bünteti, az bizonyára még megesküdni is kész lesz arra – mert oly világosnak tetszik előtte, mint a napfény –, hogy tulajdonképp a horvátok lázadtak fel, és a lombardok győzték le őket, s ha aztán megtudja, hogy éppen ellenkezőleg áll a dolog, s ha nem oly szerencsés, hogy maga is horvát legyen, bizonyára jót fog mulatni ezen új-ausztriai zsánerkép fölött; s ha *par hasard* még *sportsman* is, fel fog kiáltani, mint midőn a futtatás alkalmával egy zsoké szórakozottságból, ügyetlenségből vagy mélységes politikából nem veszi figyelembe a jelzőkarókat: *Holla he – you ride on the wrong side of the post* – egy bécsi fiáker pedig, ha nem hazudnak neki, hanem a dolgok igazi állásával megismertetik, bizonyára így nyilatkoznék: „*Verkehrt ist auch gefahren.*” Excellenciád pedig szerezzen be magának egy fiatal kakadut, hogy mulattatására negyedóránként ismételje: „egyen-jogúság! egyenjogúság!” – Végül a gondolkozó, aki az emberi természetet vizsgálja, kétségkívül azon következtetésre jut, hogy Excellenciád – bocsássa meg a hasonlatot, bizonyára nem malíciából történik – *à peu près* ugyanazon politikát követi, mint amelyet egy ifjú hottentotta.

A természet e romlatlan gyermeke ugyanis mindent megtesz, mi neki tetszik; mi azonban neki kellemetlen, azt mellőzi, kivéve, ha annak megtevésére kényszerítik. Kötelességérzetből elhagyni azt, mihez joga nincsen, vagy valami magára nézve

kellemetlen dolgot tenni, mivel arra kötelezve van, ily erkölcsi motívumokról a hottentotta mit sem tud; és csak ha szerencséje egy keresztény misszionáriussal hozza össze, különösen Pater Ventura fajából, mely körülmény rá nézve csak *bonne aventure* lehet, csak akkor válik erkölcsi lénné, és lesz érdemes arra, hogy szerettség és becsültesség. Excellenciád sem ügyel politikájában másra, csak arra, amit okosnak és előnyösnek tart: magasabb okokat ennél nem ismer. Excellenciád mindent megtesz, mi sablonjába beleillik, ha hatalma is van hozzá, és mindent elmulaszt, mely ideáival össze nem egyezik, ha kényszeríteni nem tudják az ellenkezőre. Minthogy Excellenciád bőven el van látva ágyúkkal és szuronyokkal, melyek ellenében mi a legitim jognál egyebet nem állíthatunk (ezt pedig csak egyedül Isten védi, ki azonban a népek imáját és jajait, bár gyakran hosszú idők múlva, de bizonyosan meghallgatja és tekintetbe veszi), Excellenciádnak egyelőre szabadságában áll teljes és korlátozatlan önkénnyel működni s az önkényt, ha úgy tetszik, *en attendant* akár lovagiasságnak, szabadelvűségnek is mondani, trombitáltatni és *saphirisáltatni*. Szeretetet és tiszteletet azonban nem követelhet Excellenciád, legfeljebb csak tettetést vagy, hogy e gyűlöletes szót ne használjuk, jól játszott szerelmi komédiát.

Tudjuk, hogy Excellenciád nem sokat törődik a népek szeretetével és rokonszenvével, ha a derék alattvalók csak adóikat pontosan lefizetik, bizonyos alkalmaknál teli torokból éljenek, és oly örömteljes ugrándozásokat tesznek, mint a hű láncos kutya, midőn távollevő ura hazaérkezik; egyébiránt azonban el nem feledik 1) hogy a legelső polgári kötelesség a nyugalom, s eszerint polgári kötelességüknek legjobban megfeleltek azok, kik le- vagy „felfelé”, a halál karjaiba *avancíroztak* vagy *avancírozttak*, 2) hogy alázatosság és engedelmesség az alattvaló legszebb tulajdonsága, kinek egy falat kenyeret is csak felsőbb engedelemmel szabad megennie. Excellenciád az ily magaviselettel is megelégszik, és igazsága van: mert ahhoz, hogy a gépezet rendesen működjék, a fennebbieken kívül szükség semmire sincsen – persze, ha egy fatális körülmény nem forogna fenn, az

ugyanis, hogy a nevezett nemzetiségek legnagyobb része nemcsak aggasztólag, hanem amint az olaszok mondani szokták, „*ammazzamente*” kifelé gravitál, s Új-Ausztria körülbelül azon helyzetben van, mint egy nagy hordó, melyet abroncs össze nem tart, mely a hordóknál vasból szokott lenni, népeknél azonban tiszteletből, bizalomból és szeretetből áll, különben a dongák engednek, és az egész széjjelhull: ez abroncs, mely Ausztriában sohasem volt különösen erős, naponta jobban elválnak, és higgye el Excellenciád, hogy egész Európában senki sem tekinti már Ausztriát egy bár régi, de erős épületnek, melyet bármi áron fenn kell tartani, hanem egy romnak, mely szükségből, kívül-belül *tant bien que mal* ki van ugyan mázolván (mint az angolok mondják: *patched up for a short time*), melynek azonban hordereje nincsen, s szomszédai nem azon igyekeznek, hogy az aláásott, korhadt, sőt részben *poutride mixtum compositum*-ot *par force* fenntartsák, hanem természetesen mindegyik azon törekszik, hogy egy darabot elkaparintson belőle. Mint ahogy ez a Colosseummal is történt, melyben a „haladókli gladiátor” oly gyakran és annyi változatokban mulattatta a római *imperatorokat*, s mely kötömeg, bár egy része még most is áll, részben magánházak s – mily *ominosus* dolog – a Szt. Péter és Szt. Pál templomainak építésére széthordatott.

[QUID FACIAMUS NOS?]

Különös, hogy épp most, midőn e sorokat írjuk, jutott kezünkbe azon röpirat, mely nemrég Berlinben *Quid faciamus nos* cím alatt, névtelenül jelent meg. Megvalljuk, hogy ez *opusculum* töredékes átlapozása alkalmával legelőbb is azon gondolat támadt bennünk, hogy ez is Bernhard Meyer úr konyhájából, Excellenciád retusírozásával ellátva került ki, és csak azért nem neveztetett „előrepillantás”-nak, hogy a *Visszapillantás*-sal ne tűnjék összefüggeni, hanem mint egy *solitaire* fényeskedjék; csakhamar meggyőződünk azonban, hogy ez is ausztriai forrásból csergedezik ugyan, de sokkal ügyetlenebbül, mint Meyer úr tintatartója, melyet Excellenciád szokott teletölteni. Oly banális frázisok fordultak elő abban, milyeket egy zseniális (!) szerző sohasem használ: mert az ily díszmondatok a műnek,

melyben foglaltatnak, homlokára mindenkor az üresség bélyegét nyomják, és nagyon emlékeztetnek egy *omlette soufflée*-re, melyet egy éhes szlovák, ki az étel e nemét nem ismeri, bizonyosan kiadós eledelnek tartana, de aki gyakorlatból ismeri, nagyon jól tudja, hogy éhes embernek mit sem ér. Az idézett röpiratban gyakran pompázik, *ritornelle*-szerűleg e mondat: „Angolország világhatalom”, mert az egész okoskodás *resumé*-je abból áll, hogy a porosz nemzetnek azon tanácsot adja, hogy Angolországgal, mert ez „világhatalom” (!) és emellett Ausztriának régi szövetségestársa, szintén szövetkezzék, mert különben a most nagyon erős Franciaországgal kellemetlen vitába elegyedhetnék, és *par hasard* Ehrenbreitsteint, Stolzenfelst, sőt talán még a „Bingerloch”-ot is elveszthetné, sőt még rosszabbul is járhatna – mitől Isten mentsen –, ha a nagy Új-Ausztriának eszébe jutna ismét Mária Terézia politikáját követni és a nagy Oroszországgal szövetkezni a pici Poroszország ellen, s mert a „nagy” Frigyes már potsdami sírboltjában nyugszik, szegény Poroszországot, mely ilyen lángésszel ma nem rendelkezik, végül tán még fel is darabolni!!

Teljes bizonyossággal mondtuk, hogy a kis munkácska, melyet egy rosszabb „lateiner”, mint annak t. c. papája, valószínűleg *Quid facturi simus nos* vagy *Quid nobis faciendum* címmel keresztelt és bérmált volna el, osztrák forrásból eredett. Most bevalljuk, hogy ez állításunk kissé merész volt, tehát a „bizonyosságot” ezennel „valószínűség”-gé módosítjuk. Először azért, mert egy porosz legjobb akarata és legőszintébb törekvése dacára sem lett volna képes a türelmes papírt ily ostobasággal bemázolni; másodsor, mivel az egész „*faciamus*” csak azt látszik bizonyítani, mennyire lábra kapott Új-Ausztriában azon már említettük elbizakodás, melynek jelszava „*kikötni az egész világgal*”, s mely elbizakodás folytán az új-ausztriai kormány rendesen oly állásba teszi magát, mintha valóban, egyetlen oldalról sem volna szüksége a legcsekélyebb elnézésre is, hanem ellenkezőleg, minden irányban kegyeket osztogathatna és *quasi* azon helyzetben volna, hogy az egész világnak törvényeket és miheztartási szabályokat diktáljon.

Szövetkezés Ausztria és Oroszország között Poroszország ellen – mily mulatságos eszme!

A sok nehéz év alatt, amit átélni szerencsétlenek voltunk, jóformán elfeledtük a kacagást, sőt még a mosolygást is: még egy Démokritos létezésének lehetőségén is kétkedünk. Midőn azonban az idézett politikai ömledezéseket olvastuk, oly mértékben boldogított bennünket „kacagási izmaink” rég nélkülözött tevékenysége, hogy ez élvezet után majdnem jótékony álomba merültünk.

Elhisszük, valószínűnek tartjuk, hogy Új-Ausztria hajlandó lenne szövetségre lépni Ó-Oroszországgal, kivált, ha ehhez az utóbbi tenné meg az első lépést, s nem mintegy útközben, Weimarban, hanem kérelmezőként, a Svájci-udvarban tartott audiencián. Csak az a kérdés, hogy Oroszország, helyesebben Új-Oroszország a jelenben, a Kassiopeia csillagzat mai állása szerint, érez-e kedvet e barátságos összeműködésre? Ahhoz, hogy e kérdésre nemmel válaszoljunk, nincs szükség akkora agyvelőre, mint amilyen a gondviselés a *Kosmos* halhatatlan, általunk mélyen tisztelt szerzőjét ajándékozta meg. Nem is kell erre több szót vesztegetnünk. Ez csak abban az esetben következhetne be, ha a sötét fejű moszkoviták valamilyen oknál fogva elveszítenék a vérükben levő csodálatos tájékozódási képességüket, és Konstantinápoly helyett Berlin felé gravitálnának, talán azért, hogy birtokba vegyék a Lüneburger Heidét vagy a Markot, Európának ezt a homoktárolóját, mintha ők ilyennel nem lennének ellátva. Vagy ha [II.] Sándor cár és Konsztantyin nagyherceg nagy horderejű és politikailag rendkívül furfangos vállalkozásnak tartaná, hogy sógorukat, a porosz királyt, mulatságból vagy tréfából, egymillió sorkatona és félmillió kozák kíséretében meglátogassák, már csak azért is, mert Új-Ausztria fennkölt uralkodója a mostani cárt minden alkalommal barátjának nevezi. Mint ahogy Napóleon, a „helénai”, a Taganrogban elhunyt [I.] Sándor cárt Elba előtt és után „*mon meilleur, mon plus intime ami*” címmel tisztelte meg – mi nagyon hihető is volt. Csakhogy ez alkalommal is idézhetnők az ismert francia hasonlatot, melyet az egyik részről kihűlt vonzalomra szoktak alkalmazni: *que l'amour ne bat que d'une aile*.

E hasonlat persze egyáltalában nem illik a mostani időre és a jelen helyzetre, mert különben miért igyekezett volna a mostani cár kebelbarátjának olyan messzemenően kedveskedni, hogy nem restellette miatta a kényelmetlen magyar nadrágot felöltetni! – hát igen, csak bátran, hetykén előre, s megjön a siker!

Nagy Frigyes gyakorlati hős volt, és nem szabadelvűnek látszani akaró komédiás, s ennek folytán éles szeme tüstént felfedezte Poroszország leggyengébb oldalát, éppen úgy, mint az egykori nemigen „oskolázott” s nem eléggé „betanított” magyar birtokos, ki pusztáján két organikus hibát fedezett fel, és efölött sehogy sem volt képes magát vigasztalni. E két hiba abból állott, először, hogy pusztája nem volt elég hosszú, másodszor pedig azért nem találta pusztáját kielégítőnek, mivel az elég széles sem volt.

„A hegyekben lakik a szent szabadság”, mondja az isteni szikra által lelkesített költő, és mivel szabadság nélkül az ember – már tudniillik az, ki nem gondolkozás és akarat nélkül éli le napjait, hanem saját emberi méltóságárul is bír némi fogalommal – aránytalanul szerencsétlenebb minden szabadságátúl megfosztott vadállatnál –, ennélfogva könnyen megfoghatónak találjuk, hogy Svájc nem törekedik területi nagybodás után, s némi tekintetben Spanyolország sem. Mert ez országoknak hegyeik vannak – de Poroszország, a minden oldalról hozzáférhető Poroszország – mely szintén szabad lenni, az maradni és megerősödni akar – szellemi előnyei mellett anyagi előnyöket – Svájc hegyei és a Pireneusok helyett – kárpótlásul óhajt.

La Prusse droit grandir, et non seulement dans sa réputation, et de son poids moral, mais aussi dans sa position matérielle et topographique, et dans son étendu. – Így szólnánk mi, ha poroszok vagy Poroszország barátja – ez vagyunk is – volnánk: mely szavakat egyébiránt nem találtuk fel Nagy Frigyes műveiben, meglehet azonban, hogy írott jegyzékei és „vigilant”-jai valamelyikében előfordulhatnak, ezeket azonban, fájdalom, sohasem volt alkalmunk láthatni.

Vannak bizonyos dolgok, mik minden valószínűség szerint be szoktak következni. Ilyen például az, hogy Poroszország va-

lószerűleg kénytelen lesz rajnai tartományaink legalább egy részéről Franciaország javára lemondani. Vajon hihető-e, hogy egy Franciaország és Poroszország közötti háború esetén Ausztria igen erősen fogja pártolni az utóbbi hatalom ügyét, és hadseregét – mely Piemontban és a magyarok ellen *viribus unitis* oly hőiesen küzdött – a festői szőlőskertekkel koszorúzott Rajna „atya” partjaira küldi? Hihető ez? Találkozik-e csak egy porosz is, ki „*faciamus*” úr tintatartójának e torzszülöttjében csak egy percre is higgyen? E patentírozott tintatartóból folyt azon naiv vigasztalás is a poroszok számára, mely szerint egyetlen osztrák sem gondol az egykor elhódított Szilézia visszahódítására és visszacsatolására, hanem Ausztria veleszületett nagylelkűségében (nem tévesztendő össze a nagyzolással) szívesen hagyja azt örökre Poroszország kezében. A poroszokat tehát Új-Ausztriában német girondistáknak tartják!

Nagy Frigyes ma, az 1847–48-i események és Excellenciád ezeket követő kormányzati „pancsolása” és politikai misztifikációi után, bizonyára kárpótlási és terjeszkedési politikát követne, s valószínűleg szoros szövetséget kötne Oroszországgal. Poroszország ugyanis mindenekelőtt hízásra szorulna, Oroszország viszont – *as we calculate* – már elég kövér, s könnyen a szélhűdés veszélyének tenné ki magát, ha saját magának és kereskedelmének (mely utóbbit, mint Excellenciád tudja, a jég gyakran megakaszt) dél felé egy kis levegőt nem nyitna.

Csudálatos, mennyi értelmetlenséget beszélnek és ismételnének egész nemzedékeken keresztül, különösen politikai kérdésekről, oly országokban, hol az emberek lassanként egészen elszoktak a gondolkodástól, s hol a szabad eszmecserék hiánya folytán a gondolkodási készség eltompulván, a tévedéseket nem rektifikálták.

A lakosság lecsitítására rég feltalálták már s a népek agyvelőjébe oktrojálták azon mélyen politikus eszmét, hogy Oroszország mindenekfölött Indiára óhajtozik, s hogy ennek folytán heveny gyűlölség uralkodik a Néva-parti s a Temze-parti nép között.

Nos, szerintünk az említett két hatalmas nép között valóban igen nagy kereskedelmi *rivalitás* létezik. De, ha csak egy pillan-

tást vetünk a földabroszra, *et si nous ne voulons pas chercher avec un entêtement ridicule midi à quatorze heures*, beláthatjuk, hogy – ha Oroszország néha kancsal szemekkel tekint is Kelet-India felé, mint ahogy a legerényesebb férj is gyakran megnézi szomszédja szép feleségét – az oroszok fő figyelme, fő gondolata és minden törekvése ma (Buol gróf zseniális erőfeszítései dacára) csakis a Kara deniz kulcsa, a minaretekkel ékeskedő Sztambul felé van irányozva.

Tegyük fel hát, hogy a poroszok és az oroszok egymással szövetségre lépnek, részint terjeszkedés, részint az említett kulcs megnyerhetése végett! Hiszen bizonyára támadhatna néhány dőre porosz szétolónak (mint Bécsben a poroszokat cimezik) s néhány ostoba orosznek (mint Új-Ausztriában mondani szokták – nem is minden ok nélkül, mert valóban csúnyán felültek nekik) az a gondolata, hogy ezt a jogtalanságot, méltatlanságot, alávalóságot, sőt felségárulást elkövezzék. S tegyük fel, hogy ez az utálatosság azután – a Laplace-féle valószínűségi elméletnek megfelelően – valósággá is válik! Mit gondol Excellenciád, vajon milyen adut játszana ki ez esetben Buol gróf, kinek diplomáciája Piemontot megfékezte? A *coeur* semmit sem ér, *treff* és *pique* az ellenfél kezében van – nem maradt más hátra, mint a *carreau*! Ezt a színt 1847–48-ban már sok sikerrel használták Oroszország ellen.

Rejtsük most a jövőnek e lelki szemünk előtt megjelent képét valamilyen dekoráció, drapéria mögé (ilyenekből gazdag készlettel rendelkezik Excellenciád), s térjünk vissza ezen intermezzo után – melyre a szellemszegény „*faciamus*” megjelenése készítetett bennünket – Excellenciád szellemdús *Visszapillantás*-ához.

[AZ OSZTRÁK SAJTÓ TÚLKAPÁSAI]

Korábban Excellenciád nagyszerű (!) szabad (!) sajtójáról beszéltünk s azt állítottuk, hogy becsületesebb s következőképp sokkal okosabb is volt volna (Excellenciád tudja: *honesty is the best policy*), ha a sajtószabadsággal űzött misztifikáció helyett értelmes, felvilágosodott, megfontoltan, de határozottan haladó cenzorokat alkalmazott volna s azokat célszerű utasítá-

sokkal látta volna el. Ilyenek még azt is megakadályozhatták volna, hogy az Ön irkászfalkája az angolokat megugassa. Bár azok úgysem érik el Bécset, sem a „híres” germán Lajos-csatornán (az eliszapodásban talán a Szuezi-csatorna elődjén) át, sem felfelé a Dunán, mi sorhajók vagy a Leviathan számára kissé nehéz lenne, bár azóta, hogy Excellenciád kiragadta a *self-government*-kantárt az özönvíz előtti (mégis mindig vízözönben ázó) magyarok kezéből s őket saját legmagasabb *sic volo, sic jubeo* zablájával ruházta föl, a Duna szabályozására és a Vaskapu bevételére már sok milliót költöttek és szórtak e „német” folyóba. Azt azonban a cenzorok mindenesetre megakadályozhatták volna, hogy az Ön irkászai – ha már az angolokat megugatják is – legalább az oroszokat s élükön Konsztantyin herceget ne gúnyolják állandóan Zang, Saphir és Bäuerle urak módjára, mert ez végül is rossz vért szülhet.

Megfoghatatlan számunkra, mint képes a legtöbb ember oly nagyon bámulni azon, hogy a legóriásabb világesemények gyakran, sőt általában jelentéktelen apróságok által döntetnek el. Mi ezt nagyon természetesnek találjuk, különösen a romboló, ellenséges folyamatokra nézve. Pandóra szelencéje nem egyszerre, hanem lassanként telik meg, leggyakrabban anélkül, hogy az emberek észrevennék. De ha egyszer megtelt, egy csepp elég, hogy akkora felfordulást okozzon, amely az embereket bámulatba ejti, s amelynek a bekövetkeztét tragikomikus módon gyakran a legokosabb fők, sőt az elül-hátul rendjelezett nagyurak, titkos tanácsosok sem látták előre.

Új-Ausztria Pandóra-szelencéje (higgye el Excellenciád sok negpróbáltatáson keresztülment, sokat tapasztalt fejünknek) már átkozottul tele van. Lehetséges tehát, hogy egyetlen ostoba réfa, melyet a sok tarkabarkaság miatt már kissé unatkozni kezdő új-ausztriai népek mulattatására megeresztenek, elég lehet Excellenciádat t. c. kollégáival és számtalan alárendeltjeivel együtt a legfurcsább zavarokba bonyolítani. Vigyázzon tehát Excellenciád: „*quidquid agis, prudenter agas, et respice finem*”. Ez intelem szerint lett volna leghelyesebb eleitül fogva cselekedni – *mais croyez-nous, aimable Baron, mieux tard que jamais*.

Térjen Excellenciád kissé jobb útra, és sok más egyéb mellett cenzorait – kik jelenleg nem előleges, hanem utólagos, vagyis helyesebben mondva előleges és utólagos cenzúrákat űznek, s ezáltal a szerkesztőket és írókat a kétségbeesés szélére kergetik – lássa el kellő utasításokkal, hogy a végzetes szelence kicsordulását tapintatlanság, indiszkréciók és irkászainak szemtelenkedései elő ne segítsék, mert *qui habet tempus habet vitam*: – mely szelencének megtöltésén Excellenciád, mióta az ügyvédségből kinőtt, a torlászokrúl megugrott és mostani magas állását elfoglalta, valódi méhszorgalommal, egész erejével működött, és e tekintetben Apellésszel büszkén mondhatja el: „egy nap sem múlt el vonás nélkül”; mert amit Excellenciád kilenc év alatt, mióta Új-Ausztria kormányrúdját igazgatja, megkezdett, az valóban bámulatos, s csak azon vigasztalás van mellette, hogy a megkezdés könnyebb, mint a bevégzés – *chi troppo caccia, nulla stringe*, kivált, ha a kezdeményezés egyedüli alapját egyoldalú teóriák, édes önámítás, nagyravágyási hályog és jellemteljes makacsság képezik.

Excellenciádnak e tekintetben, azaz hogy irkászainak körmére koppantson, egyetlen napot, sőt órát sem kellene késnie: mert sokan az Ön legjelesebb mopszlijai, pudlijai, láncos kutyái és spic(lij)ei közül (bulldogjai, terrierjei, komondorai, újfundlandijai nincsenek) az Ön háta megett, vakbuzgalmukban annyira megfontolatlanok lettek, hogy Magyarország és a külföld ellenében megtűrt, megengedett élceiket, humoreszkjeiket, szatíráikat néha-néha Excellenciád magas személye ellen is fordítják. Eleintén csak nagy elővigyázattal fogtak az érdemteljes és Istennek minden bizonnyal tetsző munkához, és így tesznek a félénkebbek még ma is, míg az Ön ugató falkájának matadorai oly virágos nyelven támadják meg Excellenciádat, hogy e virágokat, különösen ha az ember nem tudná, hogy azoknak csak Flora ártatlan gyermekeit kell képviselniök, jó német „bunkó”-nak is lehetne tartani, milyenekkel például a derék teutoburgiak, ha jól vagyunk értesülve, Ariovistus vezérlete alatt, a Besontium mellett álló Julius Caesart egykor olyannyira a sarokba szorították, hogy csakis halálmegvető tizedik légiónak önfel-

áldozó bátorsága volt képes őt a korai végtől megmenteni, mely vég – mint Excellenciád valószínűleg tudja – utoljára is siettetve lőn saját „*filius*”-a által, több úgynevezett „vörös”-ek társaságában.

Ha az új-ausztriai sajtó csipkelődése – amely burkoltan ugyan, de lényegében Ön ellen irányul – továbbra is oly mértékben válik nyiltabbá és hangosabbá, mint ahogyan most történt, az „értelmiség bélyegzése” és a „tej víztelenítése” után, Excellenciád pedig meg nem fékezi a szabad sajtó derék képviselőit, még az Ön meglegedéstől ragyogó személye is úgy járhat, mint szegény Aktaión, akit saját ebei faltak fel, miután szívének imádottját nagyon is könnyű toalettben leste meg, s ezért az imádott személy egy pár tizenhat ágú szarvat varázsolt homlokára, *car elle n'avais pas de coeur*. Excellenciád bizonyára érteni fog bennünket, és eszerint intézi rendszabályait, hisz mi jóakarói vagyunk, mit bizonyosan észre is vett, ha nem dicsérjük is agyba-főbe, míg ellenben Excellenciád mindenféle dicséretet halmoz reánk – hát igen, mi éppoly jószándékkal vagyunk Excellenciád irányában, mint Ön viseltetik a „hálás” magyarok ellenében.

[AZ „ÖNKÉNTES” ÁLLAMKÖLCSÖN]

Folytassuk-e még tovább is azon esetek elősorolását, melyeknél Excellenciád csak a külszín és a világ elámítása után törekedett, s azzal mit sem gondolt, hogy a dolgok tulajdonképeni állása miképp van: folytassuk-e ezen hosszas litániát? Ez különben nem volna nehéz – azonban egyrészt nem szükséges, hogy azon komédiázó és hazug rendszert, melynek élén Excellenciád áll, még jobban megvilágítsuk, mert e fenomén, *extra et intra muros*, magától is naponta jobban érthető lesz – másrészt pedig indiszkrécio lenne a mi részünkről a közönséget mindazon utálatos részletek előfordulásával untatni, melyek legőszintébb jóakaróinkat sem érdekelhetik annyira, mint bennünket égetnek, mivel mi közvetlenül érezzük őket. – Addig is azonban, amíg e rapszodiákat folytatni alkalmunk és szándékunk leszen, néhány kivonatot akarunk előadni az Ön népi bohózatainak gazdag repertoárjából.

Az önkéntes (!) kölcsön, a valódi alkotmányos, nyilvános (!) államköltség-kimutatás, a szólásszabadság és a magyar korona feltalálása alkalmávali szertartások egyelőre elég bizonyoságul szolgálhatnak arra, hogy az önkény képmutatással egyesülve, egyedüli *ingredientiáit* képezik az Ön államművészetének és kormányzási politikájának.

A híres kölcsönt illetőleg bátran elmondhatjuk, hogy az „önkéntes” szó oly nagy mértékben, annyira szemtelenül még sohasem használtatott – e fölött meg lehetne kérdezni a Grimm-testvéreket –, mint Új-Ausztriában ezen idézett pénzkisajtolás alkalmával.

Terracina vidékén történnek ugyan ily morális jelenetek, hanem csak kicsinyben – és bár e „*pittoreszk*” fiúk is, mint Excellenciád tudja, ily expedíciók előtt gyakran áhítatosan imádkoznak a madonna képe előtt – persze nem Mariazellben –, mégis meg lehet Excellenciád győződve, hogy azon vidéken a pénznek egyik zsebből a másikba *changirozása* kevesebb képmutatással történik, mint Új-Ausztriában, tehát mindenesetre becsületesebb úton.

Nem szólunk itt sem az akasztófáról, sem a börtönről és száműzetésről, bár ezen ártatlan *stimulantiáknak* ezer meg ezer ártatlan vértanú esett áldozatul, és azért az Új-Ausztriában kebelezett magyarok mindegyike a bekövetkező eseményekhez számítja ezt saját személyét illetőleg is – mégis be kell vallanunk, hogy azon kevés alattvalók közül, kik az önkéntes (!) nemzeti kölcsönhez járulni vonakodtak, egyetlenegy sem záratott be, száműzetett vagy akasztatott fel *in natura* vagy legalább *in effigie* – Isten mentsen! – ilyesmi nem történt, az keresztény államhoz méltatlan is volt volna, hanem önkéntes megtagadásukért oly és annyi módon bosszantattak, hogy azon latin közmondás értelmében, mely szerint „*pejor medicina morbo*”, százszorosán, sőt ezerszeresen megbánták, hogy ahelyett hogy mosolygó arccal fizettek volna, az önkéntes megtagadási orvossághoz folyamodtak.

Valóban undorral fordul el a jobb érzelmű ember e jeleneitektől, különösen akkor, ha ezek oly államokban történtek meg, melyekben oly szívesen dicsekesznek a hittel, szeretettel és igazsággal.

[AZ ÁLLAMI ZÁRSZÁMADÁS KÖRÜLI
ALKOTMÁNYOS BOHÓZAT]

A számadás alkotmányos ténye fölött – mely által Excellenciád a derék alattvalóknak kedélyes, patriarkális festékekkel bemázolt kormányjelenetet játszani szándékoz, *sans y être obligé* – e tény fölött gyakorlati államgépészek nem győznek eleget csodálkozni. Hiszen egy állam, valamint egy bankár is, melynek pénzügyei nem állanak fényesen, sőt ellenkezőleg, aszkórságban szenvednek, a szokott gyakorlat szerint nem fogja dobra ütni mérlegét, hacsak nem kényszerítik erre parlamentek vagy hitelezők.

Mit akart tehát ez alkotmányos bohózat, e nevetséges hitványság jelenteni? – mely úgy illik Excellenciád önkényrendszerébe, mint egy *kronométer compensatora* egy közönséges cséplőrúdba, vagyis miként számárta a bársonynyereg.

Sok szakember azt tartja, hogy Excellenciád által előterjesztett államszámadásban annyi hamisítás fordul elő, hogy abból senki sem lesz okos, és a legügyesebb számító sem lenne képes azon fonál segélyével, melyet Ön nyújt neki, kijutni az új-ausztriai *finánc-labirintusból*, illetőleg mocsárból: és hogy mindezen komédiák azért ismételtetnek oly gyorsan, mert a nyakra-főre megkezdett vállalatok és csodaszerű építkezések után az új-ausztriai polgárok közül sokan meg vannak győződve, hogy Bruck báró őexcellenciája sokkal mélyebben van benne a tintában, mint ez tulajdonképpen látszik. – Valóban újdonsült módja a hitelszerzésnek, s ily nagyszerű, ily lángeszű gondolatra, tudtunkkal, még – Nebenius sem jött.

Bevalljuk, nem tudjuk, mit gondoljunk ezen egzotikus eljárás – tudniillik a számadás – felől. Különös eljárás mindenestre, és kétséges, vajon e tényt Excellenciád miniszteri *tartuffiade*-jai vagy kormányzási *imbecillitasai* közé sorozzuk-e, kivéve, ha ez utóbbi tekintetben, mivel Excellenciád bizonyosan szívesebben veszi, ha rossznak, mint ha *incompetens*nek tartják, *reputációjának* megmentésére azon kibúvó ajtót hagyta nyitva, hogy az Ön által boldogított, de fájdalom, egyetlen nemzetiség-gé össze nem kovácsolódott új-ausztriai polgárok lassanként

szokjanak hozzá a deficithez, és apránként szokják meg azon eszmét és kilátást, hogy a hű népeknek nem szabad visszarettenniök a netaláni államcsődtől, hanem egy újabb önkéntes nemzeti kölcsön által kell megmutatniok, mit tehet a valódi hazafiság, ha arról van szó, hogy a körülmények, könnyelműség, tudatlanság és vesztegetés folytán kiürült állampénztárt megtölteni kell, és ha ez *par hasard* ismét aszkórhoz esnék – *again and again for ever*, kedélyesen, jókedvvel és hűségesen ismét tele-töltni. Az adózók terhének e könnyítési módja, mely teher Utópiát és Golkondát kivéve minden országban nehéz, de elkerülhetetlen azon országokban, melyek a „jelenkorral haladni óhajtanak”, e mód – már nem emlékszünk, melyik pátenzben vagy rendeletben – a rákokra nézve alkalmaztatott, melyeket nem szabad egyszerre a forró vízbe dobni, hanem csak lassanként kell a vizet melegíteni, hogy előbb hozzászokhassanak.*

[SZÓLÁSSZABADSÁG HELYETT HALLGATÁSI PARANCS]

Mint minden gép, úgy minden test csak bizonyos határokon belüli erő kifejtésre képes. Ahogy pl. egy gőzgép lehet 25–30 lóerős, egy ökör vontatóereje lehet 15, esetleg 20 mázsa. Csak-hogy élő állatoknál ez erőt kímélni kell, az élettelen gépeknél viszont nem áll be e szükségesség. A pihent ember bizonyára gyorsabban fog futni a kifáradottnál, és az, ki hallgatni kénytelen, bizonyos esetben mindenesetre hangosabban fog éljenezhetni, mint az, ki meggondolatlan fecsegés, sőt talán éppen szónoklás által tüdejét már előre kimerítette. Ez okból parancsolt Excellenciád is általános hallgatást Magyarország minden népeire, hogy midőn majd egy jeles színész lép a deszkákra, me-

* Most vesszük észre, hogy csalatkoztunk, és éppen ellenkezőt állítottunk a valósággal, mert Új-Ausztriában csupán az emberek – persze nagyon sok Haynau-féle kivétellel – részesülnek azon szerencsében, hogy lassanként főzessenek meg: ellenben a rákok – valószínűleg azért, mert „megfontoltak” ugyan, de „előrehaladni” vonakodnak – minden ceremónia nélkül törökösen megfőzetnek, s valódi republikánus színben tálaltatnak fel.

lyek a világot jelentik, annál viharosabban éljenezhessenek, kiabálhassanak, mely éljenzés – magától érthetőleg – nagymértékben fog hatványoztatni azáltal, ha egy jól szervezett tapsolócsapat megfelel kötelességének, s becsületesen megdolgozik a pénzért, mely számára rendszeresítettik, mi különösen nagyobb városokban nem sok pénzbe kerül, mert a *mob* mindenütt többé-kevésbé éhes, különösen pedig szomjas szokott lenni, és éppen azért igen könnyen megnyerhető, mindenekfölött azonban szívesen ordít, valószínűleg azért, mert a nyomor miatt nem mindig kiabálhat. Tehát, Isten nevében, kiabál mulatságból, „*besonders nach dem Wein, dem Töchter der Pein*” (Les-sing).

Magyarországban senki sem beszélhet szabadon, sőt általában véve sem beszélhet – először, mert a tüdőt nagyobb alkalmakra kímélni kell, másodsor, mivel a hétfelé szakasztott ország jelen állapotában – mely különös állapot a héthalmú városra emlékeztet némileg, s e tekintetben némi megnyugtató szolgál – tehát mivel a jelen állapotban, az ismeretes „*difficile est satiram non scribere*” szerint, a legjobb akarattal is nehéz volna ítélni anélkül, hogy Excellenciád valamely kormányzási mesterfogását ne bírálja vagy pellengérre ne állítsa az ember. Igen, és valóban mulatságos hallgatni a kíséretet, mellyel Excellenciád irkászserege, a szegény ördögök, mesterük *Visszapillantás*-át dicsérik: mert míg Excellenciád, amit szerencsésen megkezdett, sőt szerencsésen bevégzett, bámulatos makacssággal folytatni akarja, ezek alt, tenor, diszkant és basszus hangon, amint éppen tudják, folytonosan azt éneklik:

Ne szomorkodj, légy víg,
Nem lesz ez mindég így.

Erre természetesen Excellenciád megelégedett alattvalói nem felelhetnek mással, mint a tősgyökeres német dallal, mely így kezdődik: „*Freut euch des Lebens*”, vagy ezen másikkal, mely még németebb és bizonyára ismeretesebb is: „*O, du lieber Augustin, alles ist hin*”, mely valódi *filozófiai himnusz* már rég idő óta gondoskodásbúl a császárság minden népeinek nyelvére

– az ótestamentomit kivéve – nagyon jelesen lefordítottatott, és pedig ha jól emlékszünk, a híres pozsonyi orgonista: Bach által.

Az tökéletesen helyes, hogy Excellenciád a beszélést megtiltotta Magyarországbán, és ezért bizonyára minden magyar ember, aki a holnapnál vagy holnaputánál kissé messzebb tekint, hálával is van Excellenciád iránt. – A mi őseink a régi korban, akkor, midőn II. Szilveszter pápa Szent Istvánnak mint magyar királynak *ad hoc* az apostoli koronát ajándékozta – sőt még később is, egészen mást tettek a mi őseink a beszéd helyett, és csak a legutóbbi időkben tetszett úgy, mintha a nemzet ereje csupa szavakban oszlana fel. Sokat beszéltek, kitűnő ékesszólással, nemritkán *genialiter* – de annál késedelmesebbek, mondhatnók, hanyagabbak voltak a cselekvésben. Ha a folytonos tanácskozás s évtizedeken keresztül folytatott alkudozások helyett Excellenciád jelszavát hangoztatták volna, akkor a „haldokló”, de még nem „halott” gladiátor nem feküdne a földön, mint jelenleg – „*eh bien, en avant, enfans de la patrie, mieux tard que jamais*”.

Aki nem vak, süket és bárgyú, vagy nem teszi magát úgy, mintha mindhárom volna – azért, hogy plauzibilis módon ignorálhasson mindent, s magát ámíthassa –, bizonyosan észre fogja venni – *s'il veut avoir cette bonté, et se donner cette peine* –, ha csak a legújabb napok magyar irodalmát s azon vállalatokat veszi is tekintetbe, melyekben a magyar nemesség a legnagyobb odaadással vesz részt – mily nagy tevékenység, ruganyosság, életerő és képesség létezik még a magyar nemzetben, a sok érvágás, szétدارabolás és a rabláncok dacára is – és ennél fogva valódi szerencse, hogy az ékesszólás mezeje kissé parlagon hever, és Nelsonnak ama híres szavai szerint: „*England expects every man to do his duty*” – minden magyar, kicsiny és nagy, ameny nyiben a szétدارabolási és beolvasztási processzus alatt lehetséges, *viribus unitis* a cselekvés és tettek mezején próbálja erejét – és amint lehetséges, kicsinyben hatni igyekszik, míg Isten jo gaikat – nem Excellenciád, hanem a magyarok jogát – győzedelmeskedtetni nem fogja azon efemer hatalom fölött, melyet az Ön kezébe is bizonyosan a gondviselés adott, hogy a magyarokat pozitív és különösen mulasztási vétkeik miatt megbüntesse

– mely bűnök valóban megbocsáthatatlanok, ha az ember a szerencse által pártfogolt győzők értelmisége fokát kellőleg elemezi és megfontolja.

Excellenciád, ha annyira megalázná magát, hogy e méltatlan, közönséges és tisztelettelen sorokat elolvassa vagy magának felolvastassa – bizonyosan a legnagyobb méltatlankodással kiáltana fel: „hogyan lehet valaki oly szemtelen, azt állítani, hogy a szabad szó Magyarországon betiltatott?”

És valóban, magunk is bevalljuk, hogy csakugyan nagy szemtelenség ilyesvalamit ráfogni Excellenciadra: mert hisz Magyarországon sokat, sőt mindent ki lehet mondani, amit Excellenciád kegyesen megengedni és jóváhagyni méltóztatik: – sőt még messzebb megyünk állításunkban, s esküt is vagyunk készek tenni arra – hogy sokat ki *kell* mondani, mit Excellenciád diktálni vagy sugalmazni kegyeskedik vagy szégyentelenkedik.

Bizonyosan gyakorta megtörtént, hogy Excellenciád egy fárasztó fejbeli munka vagy egy „borsos”, arisztokratikus miniszteri ebéd után, mely az Ön polgári gyomrának sok alkalmatlanságot okozott, pihenésül a Polichinelle mutatványaiban gyönyörködött. – Valóban mulattató dolog is látni, ha a *maestro* ügyesen tudja táncoltatni marionettjeit, és különösen, ha jól tudja elváltoztatni hangját, midőn tudniillik párbeszéd folyik a papa és gyermeke között. – „*Come state, cara figliola*” – szól a papa mély basszus hangon kedves leánykájához, míg a hálás gyermek a legmagasabb diszkantban így felel: „*Baccio le mani, amatissimo padre, molto bene, anzi felicissimo*” . . . Mi mindezeknél mulatságosabb, az a derék falusi embereknek (kik, mint tudva van, a legszorgosabb munkát is gyakran félbehagyják azért, hogy e mutatványokat láthassák) bámuló arca, midőn a gyermeket sehogy sem tudják felfedezni a függöny mögött, s később meggyőződnek, hogy minden szerepet egyetlen személy játszik. E bábjátékosok (mert becsületes ember nemigen adja magát ilyen mesterségre) rendszerint undorító ribancok, kiknek hangjuk azonban annyira iskolázva van, hogy, mint mondtuk, minden modulációra alkalmas.

Ha a kormány és a nép között hasonló bohóckodás történik, mint az általunk mély szerénységgel fentebb idézett, az még sokkalta komikusabb – ezt Excellenciád mély felfogásánál fogva bizonyosan méltóztatik belátni. Mi, magyarok, szerencsésebb napjainkban, valóban majd megszakadtunk a nevetés miatt, ha az örökös tartományokban valamely magas állású személy hivatalos körutazása alkalmával mondott atyai beszédeit s az illetők öröm- és lelkesedésteljes válaszait olvastuk (mert azon *venalitas* mellett, mely Ó-Ausztriában uralkodott, s melyet Excellenciád Új-Ausztriában teljesen kihozott a divatból, rendszerint csak néhány váltóforintunkba, egypár fekete bankóba került, ha a beszéd és a válasz hű másolatát megkapni akartuk), melyek rendesen egy főből s egy tintatartóból eredtek, természetesen azért, hogy a dolog jobban egymáshoz illő legyen, és a legszebb összhangzatot tanúsítsa.

Oly viszonyok között, midőn e komédia több nemzedéken keresztül játszatik, nem is képez az botránykövet, mint a bábjátékos bódéjának *persona singularis*a sem oly tartományokban, hol a hasonló népmulatságokat apránként megszokták – és végtére nem tartják őket egyébnek illelmi szertartásoknál, melyek a többi kormány- és udvari különbségekhez és hókuszpókuszokhoz tartoznak. Az igazat megvallva mindegy is volna ez, kivált, ha az ember bizonyosan tudja, hogy az efféle *pro et contra* ékes-szólást sem egyik, sem másik részről igaznak tartani nem muszáj, hanem az egész az *façon et manière de parler* rovatába vagy a betanult kakadufecsegés- és káromságok közé lehet sorozni. Fájdalom, hogy e szokások árnyoldalai óriásiak és szomorú következményűek, mit mi, magyarok ezer meg ezer esetben és a legnagyobb mértékben tapasztaltunk – nevezetesen, hogy ezen *usus* szerint apránként az esküket is, különösen azokat, melyeknek megtartása egy kis alkalmatlansággal jár, a ceremóniák közé sorozzák, s e név alatt kürtölik ki a világnak. E tekintetben Excellenciád, mint az ifjú császár egyetlen tanácsadója, fatális dilemmába jutott: mert vagy azon esküt – *vide* függelék –, melyet Magyarország minden királya a Magyarország és a dinasztia között létrejött önkéntes szerződés létrejötté óta elmondott, valóban üres szertartásnak tartja Excellenciád, mely semmi te-

kintetet sem érdemel, vagy pedig jól tudja, mily fontos jogokkal bírnak a magyarok, azt hiszi azonban, hogy e szerződéseket az Ön nagy hatalmával megsemmisíteni is lehet. – Az első esetben minden lehet Excellenciád, csak jurista nem, a másokban *tout ce qui bon vous semblera*, csak becsületes ember nem.

Magyarországon mindenki kacagott az örökös tartományokbeli kakadujátékokon. Excellenciád tehát elképzelheti, mily kellemesen érinthette a magyarokat, midőn látták, hogy Excellenciád e betanult dialógokat a magyar kormányzási területekbe is – még csak becsületes nevük sincsen e kormányzandó részeknek – behozni és alkalmazni jónak látta.

[AZ EGYHÁZFŐK BESZÉDEINEK CENZÚRÁJA]

Bizonyára értesülve van Excellenciád arról, hogy pater Zacharias Werner, ki a reformált hitrűl a katolikus egyház kebelébe lépett át, e lépését, mint mondják, azon tény által igazolta, melyet tagadni nem is igen lehetne, hogy a papság Olaszországban s különösen Rómában általában – tisztelet a kivételnek – az alávalóságig rossz és elfajult. Ha egy hitvallás – így okoskodott ez az inspirált pap és költő – annyi piszok és söpredék dacára is annyi századon keresztül nemcsak fenntartotta magát, hanem folytonosan növekedőben van, és végtére is bizonyosan megvilágítani és boldogítani fogja az embeiséget, akkor kétségtelen, hogy e hitvallás Isten legnagyobb kegyelmének kifolyása, s annak különös védelme alatt áll.

Nem akarjuk ez alkalommal vizsgálni, vajon kiállja-e ezen okoskodás a tűzpróbát vagy nem, csak annyit vagyunk bátrak a tisztelet legmélyebb érzetével megjegyezni, hogy a magyarországi katolikus papság a szeretet vallását más módon akarja Isten dicsőségére a föld népeivel megkedveltetni: nem romlottság, hanem valódi tiszta erények által. Valóban lehetetlen nem csodálni valamennyi hitvallás papságának tiszteletreméltó magatartását Magyarország jelen szomorú napjaiban, e végzetes napokban, midőn Magyarországra nézve a „lenni vagy nem lenni” kérdése állott be, és az Istennek kedves hit magas erényű férfiai annyi önfeláldozással öröködnék a halálosan megsebesült

Magyarország betegágyánál, és emelik forró imáikat az ég urához (hogy az emberek ez imát meg ne hallják, arról Excellenciád már gondoskodott, dacára annak, hogy oly mesterileg játssza az ájtatoskodót): „Bocsásd meg, ó, egek ura, a magárúl megfélelkezett nemzet bűneit, és ne engedd, hogy Szent István népe néhány fiának pillanatnyi tévedése miatt megsemmisíttessék. Engedd, hogy e nemzet fiai, kik a szent király dicső példájára, pogányokból egyszerre, mintegy isteni sugallat folytán, keresztényekké lettek, engedd, hogy e nemzet fiai az emberi faj nemesítéséhez s a mindenség csodálatos építményéhez, ha csak utolsó napszámosokként is, hozzájárulhassanak!”

Így imádkozik a főpaptúl elkezdve az utolsóig mindenik – és pedig minden hitvallású – pap Magyarország jelen napjaiban; és büszkeséggel mondhatjuk el, hogy még sohasem létezett nép, mely oly nagy számmal tudott volna felmutatni nagy érdemű, erényű és szellemi képzettségű főpapokat, mint Magyarország, kik csak azért maradtak ismeretlenek, mert országunk, Törökország, Ausztria és Oroszország által körülvéetve, századokon át nem volt képes kitűnni, mint az arany, mely irdatlan hegyek belsejében vagy a folyók iszapjában gyakran évezredekig fekszik elrejtve, de értékét sohasem veszti el. Így van ez a nemes hazafiakkal is, kik bár az igazak örök álmát alusszák már, de erényeik a későbbi nemzedék legszebb örökségét képezik... Azon esetben tudniillik, ha e rövid arasznyi élet után az embernek nem mindene vész el, és e világ semmi összeköttetésben nincsen a másikkal, mit Excellenciád – tettei után ítélve – valóban hinni látszik, mint becsületes pietista azonban nem lehet hogy higgyen. Excellenciádnak tehát a két szélsőség között szabad, senki és semmi által nem korlátozott választása van.

Excellenciád tudni fogja, hogy Magyarországon régóta szokásos dolog az, hogy minden politikai aktusnál egy katolikus főpap viszi a szót. Országgyűléseken és érdemleges szertartások alkalmával megtörtént ugyan, hogy beszédeiket sugalmazták vagy *retouchírozták*, de sohasem „*kívülről befelé*”, hanem mindenkor „*belülről kifelé*”, vagyis sohasem a császári minisztérium, hanem mindenkor a nemzet képviselői voltak az inspirátorok a kérdésben forgó dolognál.

Excellenciád kormányzata első napjaiban érintetlenül hagyta e régi szokást. Először azért, mert vértől ázott s akasztófákkal feldíszített országban a legbátrabbak is annyira el voltak rémülve, hogy Excellenciádnak semmi oka sem volt tartani attúl, hogy valami kellemetlen igazságot halljon, melyet Bécsben mindenkor impertinenciának szoktak tekinteni, s csak azért türtek meg előbb is, mivel éppen „muszáj” volt. Másodszor pedig azért nem bántotta Excellenciád e régi szokást, mivel azon illúziót táplálta, hogy a papság és a nemesség mindenáron *salva guardiát* akar nyerni a kormánytól, nehogy a parasztok által agyonveressenek. E bölcs véleményt már a bajor királyi *walhalista* és koszorúzott költő – tehát *altro* (!) és nem Wetzdorf – Zedlitz báró kifejtette *Pia desideria*-iban* – Excellenciád talán emlékezni fog reá –, hogy tudniillik csak a zsilipeket kell felhúzni, ha az elégületlenek nem akarnak sehogy sem elégedettek lenni, s azonnal egy második felvonása jön létre a Veres-tenger, Mózes és a fáraó tragédiájának, természetesen „megfordítva”: e képes beszéd által a jeles államférfiú azt akarta egyszerűen mondani, hogy úgy lengyel módra a parasztokat a papság és a nemesség ellen kell böszíteni. – Csak azért említjük a mély felfogású báró úrnak e politikai nézetét, mert e tekintetben ő a német közvéleménynek a magyarok felől táplált nézeteit fejezi ki. Az említett nézet szerint sok német tudós számár meg van győződve arról, hogy a magyarországi nemzetiségek a magyar nemességet gyűlölik, és szomjaznak egy humánus – nem annyira

* Egy hírlapi cikk címe hangzott így, melyet a nevezett mély belátású államférfiú bocsátott ki több évvel ezelőtt a magyarok oktatására. A tehetséges bárói dalnok gyakran összetéveszté a maga óhajításait mások és a nagyközönség kívánságaival. Ez persze sok emberrel meg szokott történni, különösen a jól fizetett magasabb szférákban, *quia bene conditionatus amor incipit ab ego*; ellene tehát mit sem szólhatni. Csak az érthető meg nehezen, hogy e „*desideria*”-k miként kaphattak „*pia*” címet, mely elnevezéssel a nagyközönség és őfelsége is az anyacsászárné iránt mélyen érzett tiszteletét és szeretetét szokta kifejezni.

áldást, mint inkább tintát hozó – német kormányra. De ha az ember tényekre hivatkozik, mint ezt Excellenciád – elég megdölgondolatlanul – teszi, be kell vallani azt is, hogy ez egész föltevésnek a költészetnél más alapja nincsen, vagyis egyszerűbben szólva nem egyéb óriási hazugságnál. Mert dacára annak, hogy a kormány a legutolsó rémnapok alatt minden zsilipet lehetőleg felhúzott, az egész borzasztó zavar alkalmával egyetlenegy eset sem fordult elő, hogy a nemesség és a parasztság között valaha összekoccanás jött volna létre. – Mily különbség ez és az 1787–91. évi franciaországi forradalom között, hol a nemesi lakházak kivétel nélkül felgyújtattak, s a nemeseknek menekülniök kellett. – Magyarországon is menekült ugyan a nemesség, de nem a parasztok elől, hanem inkább azok elől, kik állítólag azért jöttek, hogy őket megmentseék. És ha valaki a magyar nemességről dicsbeszédet akarna tartani, azon nemességről, melyre a bécsi-ek részint ostobaságból, részint számításból minden piszkot rendszeresen reászórtak, és melyre vonatkozólag Cziráky Antal gróf egykori országbíró latin nyelven írt következő című derék művében: *De modo acquirendi summum imperium*, Pradt abbé műveinek valamelyikéből azon megjegyzést használta könyve jelszavául, mely, ha jól emlékezünk, körülbelöl következőleg hangzik: „*Qu’il y a des nations, que l’on dénigre, que l’on calomnie, que l’on méprise ; – Et pourquoi ? Parce que sans se prendre la peine de les connaître, de les apprécier, on les a dénigrées, calomniées, méprisées de tout temps et qu’on en a pris l’habitude*” – akkor csak a féktelen 1848–1849. éveket kell idéznie, s ezek a legfényesebb bizonyítékát szolgáltatandják annak, hogy a paraszt és a földesúr közötti viszony általában – nagyon csekély kivétellel – patriarkális volt, és sok nép szerencsét kívánhatna magának, ha oly „atya” állana élükön, és úgy bánnék velük, mint a magyar földesurak jobbágyaikkal. Az *Éjszakai hadiszemle* szerzőjének azon feltevése, hogy a parasztok oda húzódnak, hol a konyhakéményt füstöltni látják, vagyis zsarnokaik mágnási vagy nemesi fészkei felé, tökéletesen a levegőből van merítve. Mint a tények megcáfolhatlanul bizonyítják a magyar parasztok nem annyira ingyencek, mint ezt a tisztelt báró úr talán gondolta – de egyúttal elvitázhatlan bizonyítékát adták annak is, hogy

bár rendesen nem költők, észjárásuk mégis magasabban jár az evés-ivásnál, mely a mélyen politikus ügyvivő s talán excellenciás úrnál sohasem mellék-, hanem mindenkor fő dolog volt. Egészségére!

Az *allocutiók* tehát a magas klérus diszkréciójának voltak átengedve, és a klérus tagjainak szabad volt úgy beszélniök, mint gondoltak és nem úgy, mint ezt nekik előírták vagy megparancsolták – míg végtére egy köztisztelőben álló főpap azon ügyetlenséget nem követte el, hogy beszédében hivatkozott azon petícióra, mely Pest-Budán a legnagyobb alázatossággal terjesztett elő, de el nem fogadtatott, mely körülményt a gyanútlan, Istennek egyszerű, erényes szolgája sehogy sem tudott magának megmagyarázni, mivel az ő felfogása szerint a császár bizonyára nem azért jött Magyarországra, hogy itt komédiát játszhassék, hanem azért vette magának e fáradságot, mivel az ország helyzetét és a lakosság kedélyállapotát ismerni óhajtotta. Ez soha nem sikerül idegen szemüvegek segélyével, s ha az ember mégis használja azokat, az nem egyéb iróniánál: mint például kórházban vagy börtönben ostoba önámítás vagy haszontalan szemfényvesztés csak szakácsokat és kotyvasztókat kérdezni meg, vajon a páciensek meg vannak-e elégedve a táplálékkal, melyben őket részesítetik. – A gyanútlan lelkipásztor tehát nem is gyanította, hogy az ily eljárás a világban, s kivált oly kormány részéről, mely magát kereszténynek vallja, sőt az apostoli címmel, mely tulajdonképp csak a koronázott királyt illeti meg, pompázni is elég szemtelen – hogy eljárása még véteknek is tekintetik, naivul és bizalmasan következő szavakat mondotta öfelségéhez: „Az ország óhajtságait bizonyosan kegyeskedett már Főlséged megérteni az átnyújtott petícióból.” Ezen esemény Excellenciádat, ki annyira „megfontolva” szokott cselekedni, tüstént arra bírta, hogy a jövőre nézve ezen visszaélésnek útját elzárja, mert mit-mindent mondanának a lapok, ha az illetőknek megengedtetnék kimondani mindent, mit gondolnak és óhajtanak – helyesebben mit az egész ország gondol és óhajt. – Hiszen ekkor az Ön mesterségének, Báró Úr, mindjárt nem volna kelete – és ismét visszatérni az ügyvédséghez mégis talán kissé nehéz volna, bár önmaga szívesen fecseg hasonló

dolgokrúl, de egészen feledni látszik, hogy oly magasságrúl, minőre Önt a gondviselés emelte, s melyet oly kevés valódi büszkeséggel, függetlenséggel és léleknagysággal használt, az elhagyott állásba többé visszatérni nem lehet, mert ezt az igazságtevő és büntető közvélemény hatalma nem engedi meg, hanem onnan csak egy lépés van a pestisesgödörig, melyet másoknak ásott. Azt hiszi Excellenciád, hogy semmi komoly következménye nem lesz annak, hogy azon kakaduszerepet, melyet az örökös tartományokban fizetett államszolgák játszanak, Magyarországon a magas klérus kezébe játszotta át – Ön, szabályozója ily férfiaknak! Tarthat ez így sokáig? Lehetett volna legalább annyi belátása, hogy az egész bohózatot saját embereivel játszatta volna el, mert a közönségnek azon része, mellyel mindent el lehet hitetni, bizonyára nem vette volna észre, és bizonyosan sohasem fogja észrevenni, ha egy püspök helyett Hauer báró fogja a szertartásos „*veni sancté*”-t elmondani.

Összefüggésben ezen új rendszabállyal, melynél fogva az illető szónokoknak beszédeiket előbb be kell küldeniök – amint drága hazánkból értesítenek –, egy esemény történt, mely Magyarország nyomott hangulata dacára is általános vidámságot idézett elő; az ilyen mulatságokrúl való gondoskodásaiért nem lehetünk eléggé hálásak Excellenciádnak. Mert bár kormányzati rendszere a legszívszaggatóbb tragédia is, melyet valaha Kleió feljegyzett; kárpótlásul a bús Melpomené által szörnyen untatott magyarokat olykor, sőt igen gyakran, egy-egy oly kapitális ostobasággal mulattatja, hogy ezen még az akasztófa alatt is nevetni lenne kénytelen az ember. Ez különben csak az Ön jó szívének és veleszületett szeretetreméltóságának bizonyítványa, melynél fogva, ha már sebet ejt, tüstént gyógyírt is tapaszt arra, ami egy nagy államférfiú részéről bizonyára nem csekély leereszkedés.

Az érintett esemény következő. Egyik kormányzati terület kis városában a prelátus volt kénytelen a most rendszeresített fogadási beszédet tartani s természetesen előbb kéziratban cenzúra alá beküldeni azt. Nagyon forró nyári nap volt, midőn a fogalmazvány, expresszpostával a „pusztá”-ra megérkezett, és

ott Grünne grófnak, őfelsége személyes hadsegédének kellett – más hiányában – annak cenzurálását elvégezni. A beszéd magyarul volt fogalmazva, mely nyelvet – mely végtére is több bécsi tudósok véleménye szerint nem egyéb egy „patois”-nál, melynek helyesírását javítgatni kell – természetesen egy adjutánsnak érteni nem szükséges, s ennélfogva a szegény gróf is kénytelen volt a beszédet németre lefordíttatni, hogy minden előfordulható durvaságot vagy talán éppen *crimen laesae*-t kitörülhessen és oly kitétel által helyettesíthessen, mely tökéletesen esztétikus, s melyről természetesen egy magyar *reverendissimus*-nak halvány fogalma sem lehet, Grünne gróf pedig e tekintetben minden további nélkül katedrát kaphatna.

Sok fejtörés és gondolkodás után sikerült a nem annyira ravasz, mint inkább jól értesült és sokoldalúlag képzett hadvezérnek, az afrikai hőség és minden kényelemhiány dacára, a nem kis mértékben csiklandós feladatot megoldani. – A purgatóriumon szerencsésen keresztülment beszéd ismét visszakerült a magyar fészekbe, ahonnan származott, és ahol az egész népesség, élén a beszédet tartani akaró prelátussal – mert a kisebb magyar városokban az ilyesmi, mi egy fővárosi lakosnak fel se tűnik, mindenkor nagy jelentőségű eseménynek számít – a legnagyobb nyugtalansággal várta, vajon a rövid és egyszerű beszéd nem fog-e valami amputáción keresztülmenni. Sokan féltek ettől, ámbár a latinul és görögül jelesen, sőt valamennyire németül is tudó *canonicus* úr lehetőleg igyekezett *terre-à-terre* maradni; és valóban, e két szó: haza és nemzet”, mindenütt kitöröltetett, s helyette „tájék és nép” íratott, mi fölött az egész hallgatóság – hinné-e valaki, hogy az emberek a 19. században még oly ostobák – harsogó kacajban tört ki. Bennünk e jelenéktelennek tetsző esemény a legfájdalmasabb érzelmeket ébresztette fel. Először is, teljes részvételt voltunk a szegény szárnysegéd iránt, kit – rettenthetlen bátorságáért – az egész vitéz hadsereg annyira imád, amiatt, hogy dicsőségének e napjaiban ily untató szellemi munkát végezni kénytelen – ő, kinek Zeus a hatalom jelét nyomta homlokára, s kinek azon szerencse jutott, hogy a kitűnő, de – amint értesültünk – sajnos futólépésben felszolgált udvari ebédnél a szellemdús társalkodó szerepét

játssza – ő, ki bizonyára inkább *à sa place et à son aise*, szívesebben lett volna egy parti *Tapp* és elegendő *Schwechater* „*Unterzeug*” mellett egy „Drágaderossz” szivarral szájában (melynek ajkait Hermés nyitotta meg), mint egy fontos beszéd diplomáciai taglalásánál.

Lehetetlen volt a kánikula leghőbb napjaiban a pusztán átélt szellemi megerőltetésre gondolva nem emlékeznünk az ismeretes „*Fido savant*”-ra, a *par excellence* tudós uszkárra, mily melankolikus képet vágott a szegény állat, midőn valami szellemfárasztó dolgot vártak és kívántak tőle, nem csupán szolgálást, lámpavitelt, „hogyan beszél a kutya” sat., mely mesterségekben, mint ismeretes, Fido párját ritkította.

[ÖN ELVITATJA A MAGYARSÁG NEMZET VOLTÁT]

Még jobban s lelkünk egész mélyében elszomorított ezenkívül azon gondolat, hogy mi, magyarok arra legyünk kárhóztatva, hogy ne egy *országban*, hanem csak egy *vidéken* éljünk, ami bennünket csakugyan a kétségbeesés örvényébe taszíthatna, mert hazánk iránti határtalan szeretetünk dacára kénytelenek vagyunk bevallani, hogy azon vidék, melyen a fentebbi bohózat eljátszatott, valamint mindazon vidékek, hol Árpád fejedelem daliás lovagai a kövér legelő kedvéért letelepedtek, általában véve igen egyhangú, sőt kellemetlen, minek folytán a magyarok folytonosan azon törekedtek, hogy egy drága, kedves hazával bírjanak, melyet Bécs szerencsés lakosai már csak azért is könnyen nélkülözhetnek, mivel körülöttök a vidék nemcsak csinos, hanem valóban nagyszerű, s ezenkívül az ottani „szabad” polgárok nagyobb részt dúsgazdagok is, mit a szegény magyarok szintén nem mondhatnak el magukról – mindamellett mulatságosnak tetszik előttük, ha a jelen napokban egy bécsi, Debrecenről és Kecskemétről szólván, lelkesedéssel kiált fel: „ó, én hazám!” És ami a nemzetnek „nép”-pé keresztelését illeti, nem kell-e megbolondulni afölött, midőn a megengedett lapokban annyit olvasunk egy „akadémiai nemzetről”, mely, mint hiszszük, a Spittelbergen lakik, melyről azonban czörnhauseni – szép vidék – Czörnig bárót és a mi érdemdús, fáradhatatlan, nagyra becsült Fényesünket kivéve bizonyára senki sem tudja,

hogyan létezik. El akarnak-e tiltani minket attól, ami kijár a bécsi „lakosok” egy kis töredékének: a „nemzet” címétől? Igaz ugyan, hogy e címnek egyelőre még a németek sem örvendhetnek, hiszen, ha szabatosak akarunk lenni, nem mondhatjuk: „német nemzet”, hanem egyelőre csak így: „német nép”, mert a nemzet fogalma bizonyos egységet feltételez. Ez az egység – bár Németország hercegektől és fejedelmektől ragyogó lobogója talán már jelzi – mindeddig nem vált valóra, Excellenciád vagy Önnel hasonszőrűek által azonban talán hamarosan megvalósul, s létrejön a valóban nagy, egységes Németország, a különmű szlovákok, hanákok, románok, csehek, magyarok, horvátok, lengyelek, olaszok stb. meg a két német nagyhatalom védelme nélkül, melynek lakóira azután valóban illeni fog a „nemzet” címe. E nagy tethez (nem téveszthető össze a nagyzsolással) mellesleg szólva nem kell egyéb, mint megfontolt, elszánt akarat és elegendő lőpor, a hozzá való fegyvertöltőkkel és kilövőkkal. Ha ugyanis e tényezők elegendők voltak a Magyarországgal kötött szerződések ignorálásához, eltaposásához, sőt kigúnyolásukhoz, miért ne lehetne ezekkel Szászország, Bajorország és Württemberg királyait s az apró fejedelmecskék egész seregét minden teketória nélkül a pokolba kergetni? Hiszen azok a hatalmas Ausztria ellen nem volnának képesek magukat védelmezni, kivált, ha egy újfajta erényszövetség, egy Szent Szövetség jőne létre, legalább színleg, s ha Anglia, Francia-, Porosz- és Oroszország, sőt még a *yankee*-k országa is kezét nyújtana e kívánatos állapot létrehozásához. Egy idő óta ugyanis legalábbis az ausztriai németek annyira közkedve tettik magukat mély bölcsességük és csípős élceik által, hogy egyre világosabban beigazolódik az a (már nem emlékszünk, melyik protestáns szenttől származó) bölcs mondás, mely szerint e földön nem lehet elég német, s ennél fogva minden németnek kötelessége nemcsak minél nagyobb számú új polgárokkal látni el a földtekét, hanem a már létező „öreg polgárokat” is szeretettel, s ha szükséges, a „muszáj” alkalmazása mellett germanizálni.

Mivel ez ma – mióta a németiség annyira felébredt, és a német mindenben, amiben akar, a legnagyobb fölényt gyakorolhatja minden más nép fölött – a világ fő iránya s a jelenkor leg-

égetőbb kérdése, s mivel a szellemi felsőbbtség törvényeinél fogva a németek Amerikában sem lesznek *yankee*-kké, hanem fordítva; a németek Angliában nem akarnak brit rabszolgákká lenni, hanem ellenkezőleg, John Bull az, ki német szabadság után sóvárog; és a franciaországi németek, távol attól, hogy *gascon*-okká lennének, ellenkezőleg, a franciák törekednek minden úton és módon oda, hogy egy gyakorlati és éppen nem „unalmas” német professzor magaslatára emelkedjenek sat. sat., mivel mindez nemcsak lehetséges, hanem a hányavetiség mellett, melyet különösen Új-Ausztria metropolisa tanúsít napjainkban, *quasi-quasi* bizonyosnak tekinthető, természetes, hogy nekünk, szegény magyaroknak sem marad egyéb vigasztalásunk annál, hogy „nép”-nek neveztethetünk, mely kegyes engedélynek azonban szintén nincs egyéb garanciája az Excellenciád által kimondott és oly lelkiismeretesen megtartott „egyenjogúsági ironiá”-nál és azon körülménynél, hogy Excellenciád még csak a császárság „cigány”-ait sem volt képes kiirtani, ámbár 16, 18, 20 (?) ezred fényes legényei – kiknek sisakja oly élénken emlékeztet Thrasybulos imponáló fényes fegyverzetére – különösen e barna faj üldözésére összpontosítják erejüket, és már nem egy eset fordult elő, midőn egy kápláralja csendőr, mindössze hét ember, egész családot, gyermekestül és asszonyostul együtt vitézül üldözött, elfogott és a törvénynek kezébe szolgáltatott, és nem egy aranyérem csupán azért ékesíti a vitéz fiúk némelyikének mellét, mivel sikerült neki e nemzetség egyik vagy másik boszorkányszerű matrónáját többször is megcsípni s a megérdemlett büntetésnek átszolgáltatni. – Ha tehát Excellenciád még a régi egyiptomiak (?) ezen utódait sem képes megsemmisíteni vagy germanizálni, nekünk, szegény magyaroknak is megmaradhat azon reményünk, hogy Excellenciád, az Isten szabad levegője mellett, fajunk iránti sziklaszilárd hűségünket és nemzetiségünket is legalább idebent meghagyni fogja, s ennélfogva mi a jelen időben nem tehetünk egyebet annál, hogy a szép Magyarország minden lakosát kivétel nélkül őszintén szeressük, őket gyámolítsuk, a Megváltó kegyelmét reméljük, az isteni igazságszolgáltatásban rendületlenül higgyünk, és fajunknak aránylag csekély „mennyeség”-ét a lehető legjobb „minőség” által igyekezzünk fontosságra juttatni.

[A KORONA KÖRÜLI CIRKUSZ]

A magyar korona feltaláltatásának szertartásos megünneplése is azon látványosságok közé tartozik, melyek nem kis mértékben alkalmasok ugyan arra, hogy az ostoba tömeg szemébe port hintsenek, mely azonban a gondolkozókat s még inkább a jól értesülteket – és ez a fő dolog – komoly *indignatio*val töltötte el: mert azt hisszük, hogy ily ereklyével, melyet mi szentnek nem nevezünk, mert hideg érc – ha arany is, és ha a legdrágább kövek ékesítik is – szent nem lehet, ehhez szív, kedély és lélek kívántatik, sem pedig valami diplomáciai jelentőséget nem tulajdonítunk egy koronának, mégis azt hisszük, hogy egy ily tiszteletreméltó ereklyével bohózatot játszani méltatlanság.

Új-Ausztria metropolisának legszellemdúsabb zszurnalisztája valósággal örömmámorban úszott, midőn azon hír érintette füle dobját, hogy Orsova mellett, nem messze a Vaskaputól Szt. István király koronája feltaláltatott. A jó hazafi! Bécsben azokat nevezik jó hazafiaknak, kik nem annyira a pátriával, hanem inkább a hatalommal tartanak, mi az iskolázatlan magyar előtt igen mulatságos dolognak tetszik, s mely fölött ezer meg ezer *piquant* élcet lehetne faragni, s ezek mindenesetre találóbbak a gyárilag készülteknél. A bécsi jó hazafi és zszurnaliszta örömében majdnem magánkívül lett, s alig tudott szavakat találni arra, hogy ez óriási jelentőségű örvendetes eseményt a világnak kitrombitálhassa, a mostani nemzedéknek tudtára adhassa, hogy Istennek hála! Magyarországon minden vitának, elégtelenségnek és törvénytelennek látszó lépéseknek örökre végük van, mert a gondviselésnek tetszett Szt. István koronájának rejtekhelyét emberi szemek előtt megnyitni. Most tehát – egy folytatja lelkesültségében a jeles hazafi – a felforgató párt minden áskálódása hasztalan, egy új éra veszi kezdetét, a leggyönyörűbb tavaszi hajnal dereng, és azon pompás (!) dolgok előérzetében, melyek bekövetkezése immár elmaradhatatlan – ünnepélyek, díszkapuk, köszönő feliratok, hálás népgyülekezetek sat. –, kenetteljes szavakkal üdvözli az egyesített s emiatt túl boldog Új-Ausztriát. A költő szerint a harang így szól: „*Vivos voco, mortuos plango.*” De ha majd a szlovák a stájerrel, a cseh

az olasszal, a román a felső-ausztriaival, a cigány a salzburgival, a bécsi a bukovinaival, a horvát a magyarral sat. egybeolvad, és egyenlő nyomás által (az egyenjogúság teóriája szerint) egy kompakt egésszé sajtoltatik össze, „akkor örvendhet a világ”, s a *mortuos plango* után az igazság dicsőítésére a „*fulgura frango*” is megzendülhet a nagyharang nyelvén.

E jeles hazafi és zszurnaliszta, hogy azon örömezzelmeket, melyek belsejét hevítik, más hozzá hasonló hazafiakkal és derék emberekkel is megértethesse (mert a jó ember csupa nagylelkűség, és távol van attól, hogy egyedül kívánjon örülni és boldog lenni), egy derék, romlatlan, lojális magyar paraszt szavait idézi – nemde mind ilyeneknek kellene lenniök, Excellenciás Uram, sajnos azonban nem olyanok –, ki a magyarországi legutóbbi eseményektől éppúgy megiszonyodott, mint az ipekakuánátúl, s ki mindig a derék humánus osztrákokkal s a vértisztító „*wiener Trankel*”-lel tartott inkább. E jó parasztot az ügyes újságíró – ezt persze nem kellene észrevennünk – csalogató madárnak akarja felhasználni, tudván, hogy az ilyen sokkal könnyebben kapacitálja a tömeget, mint Démosthenész, Cicero, O’Connel, sőt mint maga Excellenciád is – igen, csalogató madárképp használja őt, hogy a derék magyarokat meggyőzze arról, hogy végre most már csakugyan megelégedhetnek, éspedig valóban, nem csak komédiás módjára, éspedig azért – így okoskodik és szaval a puszták bölcs fia, aki pedig (ez anakronizmus is volna) nem járhatott az újonnan alapított pusztai iskolába, s ennél fogva nem is képeztethetett ki – igen, így szaval a derék magyar: azért, mert a magyar korona és a királyság többi jelvényei feltaláltattak, s mert Árpád ezen ivadékának nézete szerint „az a magyar király, akié a korona!” – Vajon a fején, egy raktárban vagy egy gyűjteményben van-e, azt természetesen nem érinti.

Nem akarjuk ezúttal a nemzetek szellemi súlyát elemezni, valamint az értelmességet, okosságot, tudományosságot és józan észet sem egymással hasonlítani, és ezennel *sans phrase* bevalljuk, hogy Magyarországon igen sok tökkelütött fejű ember él, egyúttal azonban azt is állítjuk, hogy oly „*patent* sza-

már” – bocsássa meg Excellenciád e durva kifejezést, de mi oly hosszas ideig éltünk a művelt Vindobonában, hogy néhány szellemdús kifejezése e székvárosnak akaratlanul is reánk ragadt – egész Magyarországon – a temesi bánságot és a szerb vajdaságot is beleszámítva – egyetlen sem létezik több, ki az említett csalogató madár nézetét osztaná, s a koronára vagy a koronázásra egy új krajcárt is adna. Nem, ily ostoba – az állatokat kivéve – Magyarországon egyetlenegy sem találkozik.

Oly országban, hol az emberek szabadon gondolkoznak (és azelőtt eszméiket szabadon kicserélhették, még a török uralom alatt is), oly országban nem lehet ily abszurdumokat az emberek agyvelejébe oktrojálni: ott az emberek hallgatni fognak, ha beszélniök nem szabad – talán hazudni is, ha kellőleg terrorizálják őket... de – bocsásson meg Excellenciád – ily szemfényvesztésnek soha hitelt nem adnak, és bátrak vagyunk becsület-szavunkat adni arra, hogy ha őfelsége a császár Szt. István koronája helyett csákót, tábori sipkát, cilindert vagy éppen *calabresert* vagy hálósipkát tenne is fejére, de egyszersmind azon szerződéseket, melyek ősei és a magyar nemzet között létrejöttek, s melyek isteni és emberi törvények szerint ma is jogilag fennállanak, esküvel erősíti – s aztán mi több, szavát is tartja –, hogy ez esetben a kalap, csákó vagy hálósipka éppen oly tiszteletben fog tartatni Magyarország minden lakosai által, mint jelenleg a korona, azon különbséggel, hogy miután a régiség mindennek bizonyos tiszteletreméltóságot kölcsönöz, ennél fogva a régibb mindenkor nagyobb tiszteletben is részesül az újnál: ellenben Szt. István koronája a lomtárba dobva és magasabb rendeltetésének teljesítésére nem használtatva, Hunnia legutolsó polgára által sem becsültetnék többre – kivéve ha elrabolnia s beolvasztania megengedtetnék –, mint egy fazék vagy bogrács, melyben burgonyáját vagy kását főzi.

Nem egy élettelen koronában vagy a fényes, de rémítően unalmas és igen sokba kerülő szertartásokban fekszik a nemzeti viszonyok garanciája, hanem az uralkodó esküjében és lelkiismeretességében – vagy a jogtalanul elnyomottak kétségbeesés szülte bátorságában.

Excellenciád tehát borzasztólag csalódik, ha csakugyan azon

illúziókat táplálja, hogy a Budán eljátszott korona-cirkusz által magas személyén kívül más valakit bolonddá tartott.

II. József császár e tekintetben őszintén járt el. Ő nem kerestette volna az elrejtett koronát, mert az mindenkor csak alkalmatlan volt neki, és bizonyára semmi kifogása sem lett volna ellene, ha valaki szíves volt volna azt ellopni – és pedig azért, mert becsületes és lelkiismeretes volt, mégpedig nem kis mértékben, és jól tudta, hogy nem játszhatja Magyarország királyának szerepét, ha csupán saját akarata szerint akar kormányozni.

Excellenciád azonban azt mondhatja: „*a koronázás következni fog, valamint az ígért alkotmány is; csak türelem, mert egyszerre nem lehet mindent elvégezni.*” Nagyon helyesen! Excellenciád azonban meg lehet győződve arról is, hogy „vakfény” igazság helyett, szavak valóság helyett s képmutatás eredmények helyett – bármily megfontolva és ravaszul fogjon is hozzá – sohasem fogja többé kielégíteni a népeket, melyeknek szemét Excellenciád elég vigyázatlan volt oly nagy mértékben felnyitni, és a jövőben bizonyára nem lehet majd velük úgy elbánni, mint eddig, mindenkor „nesze semmi, fogd meg jól”-t nyújtva nekik.

Excellenciád, ha elég lélekerővel bírna e töredékeket átlapozni – természetesen csak azon esetben, ha *par hasard* szeme elé kerülhetnek –, talán kénytelen lenne bevallani, hogy kormányrendszere, bár néhány kevés egyént egyelőre kielégít is, a birodalom népességének túlnyomó többségét a legnagyobb mértékben szerencsétlenné teszi, s hogy viszont Excellenciád kárpótlásul mindenkor nagylelkűen gondoskodik arról, hogy az ismeretes pogány mondás: „*panem et circenses*” szerint a gondolkodni nem szerető vagy nem kénytelen népeknek mulatóságuk is legyen.

Börne mondja: „A német nemzet két részre oszlik: udvari tanácsosokra és olyanokra, kik azzá lenni óhajtanak.” Mi ennek mintájára bátrak vagyunk a következő jellemzést adni Új-Ausztria népeiről: „Az egyik fél sír, a másik nevet, csak hogy természetesen nem örömeiben, elégedett azonban egyetlenegy sincs közöttük.” De mindig így járnak azok, kik a következő két jeles közmondást teljesen magukévá nem tették: „legjobb az egyenes út” és „becsületességgel többre mégy”.

[II. ANALITIKUS RÉSZ]

[MIKÉNT GYÁRTOTTÁK A TÖRVÉNYEKET
MAGYARORSZÁGON?]

Ha mindazon ferdítéseket és ízetlenségeket, melyekkel Excellenciád *Visszapillantás*-a telve van, kissé szabályosabban elemezni akarnók, valóban főliánsokat kellene összeírnunk: mert az Ön egész *opusculum*ában egyetlen sor sem található, mely valami feltevésen, csalódáson, hamis adaton vagy oly alapon ne állana, mely tulajdonképp nem is létezik.

Remélvén azonban, hogy Excellenciád, mint született gentleman és lojális ellenfél, nem a rendőrség, zsandárok s ezekhez hasonló szabad (!) férfiak által, hanem nyomatékos argumentumokkal fog bennünket fogadtatni és rendre utasítani – fenntartjuk magunknak, hogy *Visszapillantás*-át annak idején majd alaposabban szemügyre vegyük. Addig is azonban lehetetlen megállanunk, hogy gazdag tartalmú könyvének egyik-másik csodálatosságát be ne mutassuk.

A 10. lapon találkozunk egy mondattal, mely maga elég kétségbevonhatlanul bebizonyítja, hogy Excellenciádnak a szabad alkotmányról még csak távoli fogalma sincsen – vagy pedig hogy ravaszul úgy tetteti magát, mintha langesze dacára az alkotmányos államgépezetnek lényegéről fogalommal sem bírna, s ennek folytán azt, mint gyakorlatiatlant és célszerűtlent, egyszerűen mellőzni kényszerülne. Mert természetes, hogy olyasvalami, mit még Ön sem képes felfogni, a közönség gyenge gyomrát vagy inkább velejét – mert gyomra bámulatos, mindent megemészt – a legnagyobb rendetlenségbe hozná.

„Saját törvényhozásának hátrányait – írja Ön – senki sem érezte jobban, mint maga az ország; és mennyi időre volt szüksége, hogy saját erejéből csak egyetlen lépést is tegyen annak megváltoztatásához! Mit más népek csak hosszas küzdelem és drága áldozatok árán tudtak megszerezni, mit Magyarországon is csak lépésről lépésre, a legnagyobb nehézségek leküzdésével lehetett volna kivívni, ajándékként adódott számára, azon pillanatban, midőn a birodalommal szoros összekapcsolatá-

sa kimondatott. A nyereség megmérhetetlen, és örökre biztosítva van.”

A fentebbi idézet után a következő sajátságos okoskodás olvasható: „Legnagyobb a földbirtokos nemesség nyeresége, mely a polgári törvénykönyv behozatala által az ősiségi jog azon megkötésétől, melynél fogva birtoka a koronáé volt, egy csapással megmenekült, és elvitázhatatlanul s korlátozatlanul bírt földbirtokhoz jutott.”

Valóban igaz, hogy a magyarok nemcsak törvényhozásuknak hiányait, hanem a földtekének majdnem minden civilizált népe melletti elmaradásukat is mélyen érezték és fájlalták, ezt nyíltan be is vallották, de éppoly nyíltan el is követték mindent – a fegyveres lázadás kivételével –, mit csak a törvényekkel összeegyeztetni lehet, hogy azon fizikai és morális mocsárból kimenekülhessenek, mely őket körülfogta, és amelybe Excellenciád magas bölcsessége és erényei folytán még mélyebben belemerültek, pedig higgye el Excellenciád, hogy a mocsár éppen nem elemük; sőt ellenkezőleg, a magyarok szellemének oly magas röpte van, mint bármely más emberfajénak, s e magas röpülést – mellesleg mondva – Excellenciád összeaszott bürokratikus szelleme még csak felfogni sem képes, annál kevésbé képes felmérni vagy követni.

Visszapillantás-ának minden sora Kaspar Hauser ismeretes esetére emlékeztet bennünket.

Ha e szegény teremtményt előkelően, kedélyesen kigúnyolták, kikacagták és kenetteljes, méltóságos arroganciával megleckéztették volna azért, hogy oly sovány, gyenge, ügyetlen és tudatlan, vajon mit felelhetett volna védangyala, mely folyvást mellette volt – mert a kegyetlenül elnyomottaknak és elhagyottaknak a felsőbb szférákban mindig vannak szövetségeseik –, mit mondhatott és bizonyára mondott is volna védence mentésére?

Mit gondol Excellenciád? Mit mondott volna e magasabb lény – ha Excellenciád hisz ezekben, kiket valószínűleg nem lehet oly könnyen misztifikálni, mint az Ön által elnyomott népet – a Kaspar Hauser-féle drámához? Vajon a szerencsétlen fogoly vagy azok fejére szállott volna-e ítélete, kik őt fogva tartották?

Figyelmeztetnünk kell Excellenciádat, hogy a magyarok nemzetté válásuk óta, mint akiknek a vérében van ez, valóságos víziszonyt éreztek a „parancs”-túl, még ha a legkíméletesebb is, és pedig csupán azért, mert „parancs” volt, a parancsok pedig, mint a tapasztalás bizonyítja és az emberi tehetségek korlátoztsága érthetővé teszi, kivételes esetben bölcsek, rendesen pedig elhamarkodottak, időszerűtlenek, egyoldalúak s néha nagyon igazságtalanok is szoktak lenni. A magyarok tehát sohasem engedelmeskedtek a „parancs”-nak – kivéve, ha kényszeríteni tudták őket: vagyis jóakarattal, elégedett kedéllyel, őszinte odaadással soha, hanem mindig *de mauvaise grâce*, alig titkolt *reluctance*-szal.

Sokan azt hiszik, s különösen azok, kik a magyarok nemzeti típusát – előkelőségük vagy korlátozott eszűségük folytán, *comme il vous plaira, aimable baron* – felfogni sohasem tudták – igen, sokan azt hiszik, hogy a valódi magyar (talán a tibeti fennsík egykori lakója, mely fennsíkot Rhode szerint az özönvíz megkímélt) tulajdonképp a teremtés legzabolátlanabb és legzabolázhatatlanabb lényé, ki engedelmességet, fegyelmet és alárendeltséget egyáltalán nem ismer, hanem egyedül csak kényszerítő eszközök és hatalom által tartható meg a rend korlátai között. – Úgy látszik, Excellenciád is e mélyen tekintők közé tartozik.

E nézet azonban nemcsak hibás, hanem egyszerűen mondvá hamisítás: és ha ezek dacára mégis találkoznak, kik ezt állítják, pedig az ellenkezőrül meg vannak győződve, ez esetben szemtelen hazugság – mert a magyarok, általában, minden időben engedelmeskedtek a törvényeknek. Megvolt azonban azon előítéletük (és e betegségben szenvednek az ostoba angolok és különösen a bécsiek által *summariter* kikacagott *yankee*-k is, és e betegség apránként a világ minden népeit megszállni látszik, s csak Új-Ausztria némely része van még e napig teljesen mentve öle), hogy azon papír, pergamen vagy mi, mit az uralkodó néhány legalázatosabb szolgájával együtt aláír, nem egyéb pápensnél, parancsnál, ukáznál vagy fermánnál – de semmi esetben sem törvény.

Mennyiben helyes e nézet, mennyiben nem, és hogy mily viszonyban állanak e magyar nézet fény- és árnyoldalai a bécsi

nézethez, azt ezúttal részletezni nem akarjuk. Annyi azonban bizonyos, hogy a magyarok inkább törvények nélkül élnének, hogysen „parancs”-nak engedelmeskedjenek.

Talán tudja Excellenciád – mivel jelenleg teljhatalommal rendelkezik és gazdálkodik Magyarországon –, miképp gyártották ott a törvényeket. Ha nem tudja, vagy úgy teszi magát, mintha nem tudná – ami az Ön *Visszapillantás*-ának minden sorából kilátszik – ez esetben szerencsésnek tartjuk magunkat Excellenciádat felvilágosíthatni e tekintetben, viszonzásul – egyik kéz a másikat mossa –, hogy Excellenciád is oly kegyes volt a külföldet Magyarország és annak viszonyai felől, éspedig oly ügyesen és annyi igazsággal, értesíteni.

Magyarország ötvenkét megyéjének mindegyike két utasítással ellátott követet küldött az országgyűlésre. Ott a követek nyilvános tanácskozmányaik során valamely határozatot hoztak, majd e határozatot megvitatás végett a felsőtáblához tették át. Az utóbbi, amely rendesen a nemzet által választott nádor elnöklete alatt az ország zászlósaiból püspökökből, főispánokból, hercegekből, grófokból és bárókból volt összeállítva, vagy elfogadta a rendek határozatát, vagy visszaküldte. Miután a határozat, gyakran hosszas ide-oda izengetés után, mindkét tábla által megállapított, királyi szentesítés alá terjesztetett, s csak ha már a szentesítés megtörtént (mi nem minden esetben történt meg), csak akkor nevezték az ily módon készült valamit „törvény”-nek. Ha a király szentesítése kimaradt, akkor „semi” volt az egész. Mert a törvényhez – már amit az iskolázatlan ostoba magyarok annak tartanak – a király közreműködése éppoly nélkülözhetlen volt, mint a nemzeté, annyira, hogy Magyarországon minden politikai tény, mely a király beleegyezése nélkül történt lázadásnak neveztek, ellenben a királynak minden rendeletét, mely a nemzet hozzájárulása nélkül látott napvilágot – kíméletből s a királyi méltóság iránti tekintetből – csak „pátens”-nek. Kíméletből, mondjuk, mert a „lázaság” el-
lentéte, amennyire iskolázatlan magyar eszünkkel ezt felfogni képesek vagyunk, nem „pátens”, hanem – „zsarnokság”.

Ugy tudjuk, hogy Excellenciád sok és gyakran sikerült élcet faragott e törvényhozó testület összetételére vonatkozólag. Saj-

nálta például a magyar polgári osztályt, hogy csak oly gyengén, a földművelő osztályt pedig, mivel éppen nincsen képviselve abban. Jóízűt nevetett azon, hogy egy magyar gróf esetleg tizenkét erős, de iskolázatlan fiával megjelenhetett a felsőtáblánál, hogy ott valamit eldönteni segítsen, mint egykor a germánok, kik huszonnégy legközelebbi atyjukfiaival küzdöttek a csatában azért, hogy a „Loreley”-nek áldozzanak, azon különbséggel, hogy ezek fegyvere buzogány, az ifjú grófoké pedig szavazat volt – és azon is jóízűt kacagott Excellenciád, hogy mi lesz akkor, ha ez ifjú grófokból mindegyik ismét tizenkét egészséges „szavazó”-val ajándékozza meg nem a világot, hanem a magyarok földét, mi persze így számítva az abszurdumig vezet. – Excellenciád nagyon helyesen jegyezte meg, hogy a rendek tanácskozásait semmi norma, semmi rendszer vagy kimerítő alapszabályok nem korlátozzák, hogy még Andlaw báró*, az élesszemű megfigyelő is, amikor meglátogatta a magyar országgyűlést, ott csak egy irtózatosságot látott, amely szerinte nagyon hasonló volt a lengyel országgyűlések zűrzavarához, s amiből semmi értelmet nem tudott kihámozni; hogy magasrangú külföldi diplomaták s különösen a bécsi urak közül sokan nem győztek eleget bámulni a követ urak magaviseletén, mert a többi *abnormitások* között a karzatokon számukra külön helyet fenn nem tartottak, hanem – hinné-e valaki? – asszonyokkal, gyermekekkel, parasztokkal, batyus zsidókkal és drótos tótokkal, sőt gyakran majdnem hogy Ádám apánk egyenruhájába öltözött cigányokkal, tehát mindenféle csöcseléssel együtt szorongtak; hogy az üléstermek is oly nyomorultul egyszerűek s a törvényhozó testület hosszú asztalai annyi tintafolttal voltak

* Hogy e szellemdús diplomata mennyire el tud kerülni minent, ami felszínes, s mindig a dolgok mélyére képes hatolni, ezt 1857-ben kibocsátott *Erinnerungsblätter aus den Papieren eines Diplomaten* című könyve bizonyítja. E lapok és papírok bizonyára korszakalkotónak számítanak majd, legalábbis a *par métier et par excellence* beavatottak körében, ha most még nem is, de idővel, lévén e mű egy *anti-machiavellicus*, igen kedélyes *mixtum compositum*!

bepiszkolva, hogy valóban az örökös tartományok legkisebb vidéki városkájának *communitasa* szégyenlette volna ily *granariumban*, aminő a magyar országház volt, fogadni el, kötelességszerű tisztelettel, az illendőség szabályainak szigorú betartásával, a felsőbbség parancsait. – Excellenciád mindezeket észrevette, megjegyezte, kimondotta, sőt többet tett! *et ce qui plus est* annyi humorral és pikantériával gúnyolta ki, hogy e tekintetben magunkat ügyetlen műkedvelőknek kell nyilatkoztatnunk. Ami a dolgot magát illeti, teljes igazságot szolgáltatunk Excellenciádnak. Sőt még messzebb megyünk, s azt állítjuk, hogy oly csodálatos, sőt, megengedjük, özönvíz előtti valami, mint az országgyűlés, megyék és törvényhozás, sőt általában Magyarországon minden, nemcsak mint a német mondja, „*nie da*”, hanem talán „*nirgends gewesen*”.

Miután e vallomást megtettük, a következő, talán kissé triviális, de találó képre vagyunk bátrak Excellenciád figyelmét felhívni. Ha az ember látja, hogy egy sertés a sárban hentereg és ott jól érzi magát, ily alacsony szellemű lény ellenében az undornak egy nemét érezzük, különösen, ha belátjuk, hogy piszkos helyzetéhez makacsul ragaszkodik; ha azonban művelődés-képes, szükség esetén erőszakkal is tisztább elemek közé igyekszünk hozni őt. Nagyon helyesen van. Gyermekeket és szutyokmatyikát, anélkül hogy sokat kérdezné az ember, *sans façon* be kell szappanozni és kimosdatni. – De ha egy ember a mocsárba keveredett, és abban nemcsak hogy jól nem érzi magát, hanem minden erejéből azon igyekszik, hogy abból kimenekülhessen, mivel fatális, kényelmetlen és lealázó helyzetét teljesen ismeri és utálja, ez esetben azt kellene hinnünk, minden finom érzésű ember rokonszenvvel és tisztelettel nyújtja neki kezét – föltéve, hogy a szárazon áll –, hogy magához segítse; vagy ha segíteni nem képes, legalább akadályozni sem fogja a kimenekülésben. Nemde, Excellenciás Uram?

Mármost meg lehet győződve Excellenciád, hogy a magyar nemzet nem az első, hanem a második kategóriába tartozik, és ha Excellenciád a mi szavunknak hitelt adni nem méltóztatik – mit mi méltányosan nem is követelhetünk, mivel részünkről szintén nem sokra becsüljük Excellenciád szavát –, akkor kérjük Excellenciádat, minthogy úgyis oly szívesen pillant vissza-

felé, ne csak emészthetetlen kísérleteire, melyekkel pedig oly szívesen dicsekszik, hanem kegyeskedjék visszapillantani teljes hatvanhat évvel, az 1792-ik évi *deputatiók operatumaira*, és látni fogja – ha szemét be nem hunyja –, hogy a magyar nemzet már több mint félszázaddal ezelőtt „visszamaradása” folytán kényelmetlenül érezte magát, s mindenképpen igyekezett előrehaladni.

Erre Excellenciád, az általunk mondottakban – *ex concessis* – megfelelő támpontot nyerve, jó ügyvéd lévén, bizonyára így kiált majd fel nagy diadallal: „Sajnálatra méltó magyarok! Hatvanhat év óta nem voltak képesek a mocsárbúl, melyben magas szellemük folytán bizonyára kellemetlenül érezték magukat, kiverekedni? Milyen hálásak lesznek majd irántunk, hogy nagylelkűleg kirántottuk őket onnan! Ha most még nem érznek hálát, az csak azért van, mert a roppant szerencsét, mely őket érte, a mérhetetlen nyereséget, melynek élvezetében részesülnek, még nem ismerik. Mint ahogyan az olyan ember, kit hirtelen emeltek fel mély sötétségből túl erős fénybe – kiváltképpen, ha bármilyen nemeslelkű is, de *entre nous soit dit* egy kicsit ostoba – csak lassanként szokik hozzá ez irigylésre méltó cseréhez. Isten éltesse őket!”

Mi, bár nem vagyunk ügyvédek *par métier*, csupán egy becsületes ügy mellett szállunk síkra, a fentiekre ezt válaszolhatjuk: Bizony, mi, magyarok, sajnálatot érdemlünk. Nem azért, mintha nem volt volna elég erőnk a maradás posványából kiszabadítani magunkat, hanem azért, mert parancsolóink, kiknek önként és csak bizonyos feltételek mellett rendeltük alá magunkat, ehhez nekünk soha segédkezet nem nyújtottak, hanem ellenkezőleg, rövidlátó s valósággal ördögi következetességgel és kitartással, egyre mélyebben taszítottak abba vissza. Nekünk magyaroknak tehát nem maradt más választásunk, mint továbbra is ott vesztegelni vagy egyezkedni s megkockáztatni, hogy a sárbúl kiemelve, sötét kútba vessenek bennünket. Olyanba, amilyenben Excellenciád jó szívénel fogva most nyakig ülünk, csak azért, mert fajunknak egy töredéke ifjú türelmetlenséggel házárdjátékot kísértett meg, hogy végre bebizonyítsa a világnak, hogy a magyarságnak nem eleme a mocsár.

[VAN MÉG JÖVŐJE A MAGYARNAK!]

Ami a kutat illeti, melyről imént szoltunk, s melyben mi, szerencsétlen magyarok ez idő szerint ülünk, fel kell világosítanunk Excellenciádat, hogy például egy tősgyökeres debreceni ember a március előtti napokban mindent megbámult Bécsben, a jó kövezetet, járdát, légszeszvilágítást, a Dommayert és a Tivolit sat., mind igen szépnek találta, s végtére mégis visszakíváncozott Debrecenbe (voltak ugyan kivételek is), hol a szó legszorosabb értelmében semmi, de semmi sem találtatik, mi az élet kényelméhez bármi csekélységgel is járulna; sőt ellenkezőleg, a nevezett város e tekintetben oly állapotban van, hogy egy telivér bécsi azonnal kifutna belőle, ha ti. a homok és a sár nem marasztaná! Honnan tehát e furcsa ízlés, mely fölött az osztrák hazafiak oly öntelten mosolyognak? Talán honvágy ez vagy különös előszeretet a homok és az iszapos ivóvíz után? Hogyisne! Ennek egyedül azon – ha Excellenciádnak úgy tetszik – *antediluvianus* oka van, hogy a debreceni, mint általában véve minden magyar, ki ősjellegéből ki nem vetkezett vagy magát kivetkeztetni nem engedte, a kövezet, légszesz, Wurstelprater sat. hiányával szemben teljesen kárpótolva találta magát azáltal, hogy Debrecenben és a szabad Magyarországon, ha a test a komfort hiánya miatt némileg akadályozva volt is, annál szabadabban mozoghatott a lélek. Vagyis más szavakkal a magyar, mielőtt Excellenciád a mostani boldogsághoz juttatá, szabadon gondolkozhatott, beszélhetett és mozoghatott, anélkül hogy szüntelenül figyelték, feljelentgették, rágalmazták és büntették volna, s anélkül, hogy valamely népdajka vagy népnevelő követte volna minden lépését Hoffmann *Ördögi elixír*-jének szolgáló szelleme módjára (azt ismeri, ugye, Excellenciád), melytől nem lehet szabadulni, s mely épp azon pillanatban, midőn legszívesebben feledkeznek meg róla az ember, folytonosan és barátságosan súgja fülébe, „én mindig melletted vagyok”! Az ilyen állapot, ha azt az ember az anyatejjel (vagy esetleg *galactometer*rel rendőrileg megvizsgált tejjel) nem szívta be, annyira elviselhetlen, hogy serdülőkorú ifjak, ha nem éppen a *species trothiana* vagy *tölpeliana*-hoz tartoznak, szívesebben tűrik a legszigorúbb katonai fegyelmet is, koldulnak inkább, vagy két-

ségbeesésükben inkább követik Karl Moor példáját, semhogy folytonosan egy – bár humánus és jóakarátú – instruktort tőrjenek maguk mellett, ki folytonosan figyelmezteti, inti és tanítja őket, egyszóval helyettük gondolkozik, beszél és cselekszik, és azt hiszi, hogy az ifjú felett, mint egy élettelen lágy fábúl készült automata fölött, föltétlenül rendelkezik, semmi egyebet sem bízván rája, mint hogy egyék, igyék s örvendjen az életnek.*

* A legtöbb bécsi lakos nem győz eléggé csodálkozni azon, hogy az Amerikai Egyesült Államokban mennyi szerencsétlenség történik a gőzhajókon, s a kormány nem gondoskodik „atyailag” arról, hogy ilyesmi ne történhessék. Az amerikaiak azonban éppoly kevéssé szeretik az „atyáskodást” – s ez a különbség a két ellentétes felfogás között, *et cela donne la clef pour le reste* –, mint egy nagykorú ember a legőszintébb fiúi tisztelet dacára sem igen fogja szívesen venni, ha papája túlságosan beleavatkozik ügyeibe, ellenkezőleg, kímélettel és tisztelettel ugyan, de komolyan és határozottan ki is fogja azt magának kérni, különösen, ha a papa épp ellenkezője annak, mit az életben lángésznek szokás nevezni. Ami pedig a számvetést illeti, mely tudományban – *as we calculate* – a *yankee* Új-Ausztriának minden pénzügyi notabilitását felülmúlja, a számvetést illetőleg előttünk is helyesebbnek tetszik „*to run the risk*”, hogy az ember életfonalá hirtelen megszakadjon, semhogy azon minden nap, órában és percben mindenfajta haszontalan elősdi szüntelenül rágódjék. Az amerikaiak nézete szerint ezen igen költséges *vexatiók* összességét nehezebb elviselni, mint a legborzalmasabb robbanás okozta véget. Ehhez járul még az is, hogy a kormánybosszantásokat Új-Ausztriában a mindennapi kenyérrel együtt élvezzi az ember s kell, hogy élvezze, ha nem akar meghalni vagy legalábbis bezáratni, a gőzkazán miatti szerencsétlenség pedig villámcsapásként s csak oly rossz hajókon következik be, melyeket nem okos ember vezényel. Igaz, hogy az ember végtére mindent megszokik, kivált, ha jó vastag, ún. becsületes bőre van, s vannak oly egyének, sőt egész népségek, kik a bolhák, tetvek és poloskák közepette is meghízhatnak – tehát nagyon megelégedettek lehetnek, sőt gyakran zajosan ujjongatnak is, ha valamiképpen „megszurkálják” vagy felbirizgálják őket.

Az emberek, bármily alacsony fokon álljanak is társadalmi tekintetben, sokkal erősebb vágyat éreznek szellemi, mint anyagi élvezetekre. És vajon létezhetik-e nagyobb élvezet azon ember számára, kinek lelke kissé magasabban röpködni képes, mint a szabadság...? Nemcsak a test szabadsága, hanem különösen a szellemé, tehát az, hogy a fentebb említett elkerülhetetlen *mentortúl* megszabadulva éljen.

E pszichológiai ténnyel ellentétben, bizonyosan feltűnt már Excellenciádnak, hogy gyakran magas társadalmi állású egyéniségek semmi hajlammal nem bírnak e „sasutánzás”-hoz, melyet már I. Napóleon igen találólag *idiológiának* keresztelt el, ehelyett minden illúziók nélkül inkább valami kézzelfoghatóhoz ragaszkodnak, milyen többek közt a jó konyha, kényelmes lakás, értékpapírok s más ezekhez hasonlók.

Egy beduin, oly el nem fanyarított jellemmel, mint például Abd el-Kaderé volt, Excellenciád helyzetében és judenplatzi bűrórában, a temérdek tintával s a borzasztó mértékben szaporodó irkafirkákkal szemben, bizonyára kényelmetlenül érezné magát, ellenben Excellenciádat valamilyen *aula* helyett egy nyers beduincsapat élén, a sivatagban, lóháton, egy ülve és izzadva véghezvitt kormánymunka után – jó meleg húsleves, puha ágy, hálóköntös és sipka, tejeskávé és fagyalt nélkül, vagy lovagiasan vívott harc után – bürokratikus „*plaisir*”, házikápolna, olvasó nélkül, vagy éppenséggel oroszánvadászaton – Uram Isten, ezt, *à la barbe de M. Gérard*, el sem képzelhetjük anélkül, hogy szemünkből a könny ki ne csorduljon – a kacagástól.

Hogy a kettő közül melyik a szebb, nemesebb, irigylendőbb helyzet, e kérdéssel most nem kívánunk foglalkozni. *Chacun d'après son goût*.

Mi, kik már gyermekkorunkban bámultuk és sirattuk Kościuskót, mi, kik teljesen felfogtuk Cato e híres mondatának nagyszerűségét: *victrix causa diis placuit, victa Catoni* – mi sajnos olyan idealisták, fantaszták vagy javíthatatlan magyar tökfilkók, ha Excellenciádnak úgy tetszik, betyárok stb. vagyunk, hogy, mindent összevéve, inkább kívánczunk a sivatagba, mint a Judenplatzra, vagy hogy még világosabban és érthetőb-

ben fejezzük ki magunkat, nem éreznők magunkat szerencsétlenebbnek az eltiprott Abd el-Kader bőrében, mint ahogyan most érezzük magunkat. S ha az Ön magasra (de nem elég magasra) emelt fényes bőrében laknánk, első dolgunk volna magunkon azon kezelést hajtatni végre, melyet a zseniális Münchenhausen báró alkalmazott a kék rókákon. Minthogy bundájukat megkivánta, megölni azonban humanitásból nem akarta őket, homlokukon keresztvágást csinált, s azután addig csiklandozta őket (ehhez Oroszországban, hol ez történt, kéznél van minden eszköz), míg a derék rókák, hogy a pusztá életüket mentsék (mi, tájdalom, oly sok nemes magyarnak nem sikerült), „saját jószántukból” elhatározták, hogy kiugranak bőrükből!

Mi is így cselekednénk, drága Excellenciás Úr, természetesen csak abban az esetben, ha a fentebbi két helyzet között kellene választanunk, s e két *extremumot* sehogy sem lehetne összeegyeztetni. Mert ha ez szabadságunkban állana, akkor tisztán és csorbitatlanul megtartanók Abd el-Kader magas jellemét, sőt a lehetőséghez képest még magasabb fokra is fejlesztenők azt, másrészt azonban a civilizáció kellemeit, a teától kezdve, evésben, ivásban, vadászatban sat., egészen egy jó opera vagy balett élvezetéig, kellő mértékkel és határok között szintén élvezni igyekeznénk. De minden körülmények között a szellemet helyeznők *primo* s az anyagot csak *secundo loco* és soha nem megfordítva, mint ez gyakran megtörténik. Különösen oly kormányoknál, melyek úgy vélik, hogy a népek, hacsak meg nem rontják őket (szégyen és gyalázat; ezen azt értik: hacsak szellemi élvezetekkel meg nem ismertetik őket), teljesen elégedettek, ha van elég ennivalójuk s olyan szórakozásuk, melytől nem fárad el az agyuk, csak éppen jobban tudnak „emészteni”.

Mi, magyarok e két végletet is mindig ki akarjuk egyenlíteni - a szellemit az anyagival, a kényelmet a függetlenséggel. Ez azonban eddig nem sikerült, mert szellemi szabadság, ránk tukmált házitanítók nélküli élet helyett mindig *panem et circenses à la viennaise*-t nyújtottak nekünk. Ez közülünk sokakat kísértésbe is vitt, sőt el is csábított; az ilyeneket nevezik nálunk „lerchenfeldi magyaroknak”. A nemzet zöme azonban hallani sem akart e cseréről, hanem folytonosan hitte és remélte, hogy

valaha mégis hozzájuthat az élet anyagi élvezetéhez, mégpedig sztereotip házitanítói *accompagnement* nélkül.

A kormánynak e mindenbe avatkozása – amint az pl. Bécsben dívik, ahol még azt sem bízzák a közönségre, hogy maga ítélje meg, vajon a piacon árult csuka bűdös-e vagy sem –, ez örökös gyámkodás még csak elviselhető lehet ott, hol ezen „Umstand”-ot (az ismert bécsi dal értelmében: *Es ist immer ein Umstand dabei*), e körülményt számos más, kellem s körülmény valamelyest kiegyenlíti. Hiszen az ember, ha kissé elkábították, még a fogságban is érezhet egyfajta megelégedést, ha a körlet, melyben mozognia szabad, tágas, a tájék gyönyörű s jó élelem, bor, sör és kávé is rendelkezésére áll. Ha még hozzá a vasúti utazás, a klasszikus színi előadások, operák, bohózatok, nyári színházak, kávéházak, a Népkert, a Dehne, a Helmesberger s más szórakozóhelyek látogatása és a katonai parádék, angol lovasmutatványok s más ünnepélyek élvezete is meg van engedve – ily viszonyok között, mint mondók, el lehet képzelni a fogolyéletet. Más vidéken azonban, pl. Debrecenben, hol tulajdonképp nem is létezik „tájék”, s a fentebb elősorolt kárpótlások is mind hiányzanak, ott egy bécsi mintájú gyámkodás, nevelősködés oly elviselhetetlen, hogy mindenki, ki ott lakni kénytelen (kivéve a hivatalnokokat, kik ily körülmények között nőttek fel), boldog lenne, ha „kiugorhatna bőréből”. Bécs pedig – mely nem gyermek már – valóságos földi paradicsom lehetne azon alkalmatlan „figyelők” nélkül, kiket Angliában vagy Amerikában egyszerűen kémeknek neveznek, s kik a becsületes embernek lépten-nyomon útjában állnak, míg a gazemberek őket ügyesen ki tudják kerülni. Így azonban Bécs egyáltalán nem az, bármint igyekezzenek is némelyek magukat e tekintetben ámítani és elkábítani. A birodalom fővárosának legtöbb lakosa alapjában véve borzalmasan unatkozik, aminthogy minden nagykorú ember unja magát, ha semmi okosat tennie nem szabad, ami Bécs minden lakosára, az „alkalmazottakat” kivéve, többé-kevésbé áll. A hivatalnokosztály pedig szintén nem mulatja magát jobban, mint a szigorú fegyelem alatt tartott foglyok, kik egy igazi taposómalomban *propter panem quotidianum*

folytonosan „előre lépnek”, mégis nyomorult fizetéssel igen sokáig, sőt gyakran mindvégig helyben maradnak.

Nem tagadható, hogy azelőtt vidámabb volt Bécsben az élet. Minduntalan hallani vagy olvasni e téma variációját: „Bécs megkomolyodott”, „megint eltemettük a régi Bécs egy darabját” – pl. mikor a Jansky-féle üzlet megszűnt. Mi más ez, mint a boldog gyermekévek emlékeinek siratása, midőn még „*blinde Mäusel*”, „*Hinkebock*”, „*Katz und Maus*” s más efféle zseniális játékokkal mulattak a romlatlan szívű gyermekek, kik gyakran attúl is szinte betegre kacagták magukat, ha szórakoztatásukra valaki mást se tett, csak ostoba, bohókás fintorokat vágott? E boldog időkben persze helyénvaló volt felügyelni arra, hogy az ártatlan bécsi angyalkák éretlen gyümölcsöt vagy mérges gombát ne egyenek, valamely huncut gazember eleven rák helyett döglöttet ne adjon el nekik, s hogy bele ne essenek egy gödörbe vagy a Wien patakba, midőn éppen víz van benne. – A felnőtt férfi azonban nem talál különös gyönyört efféle játékokban, megcsömörlik tőlük, s végtére halálosan untatja őt, ha örökösen „*blinde Mäusel*”-lel s más hasonlókkal akarják szórakoztatni, és következőképpen rothadt almák, esetleges romlott csigák és forrásba jött savanyú káposzta ellen is úgy akarják őt védelmezni, mint egykor, az „aranjuezi szép napokban”. A gyámkodás e nemétől, Excellenciás Uram, mindig is irtózott

* Nem kételkedünk abban, hogy Wenzel Scholz úr becsületes, érdemes, erényes férfiú volt – e tulajdonságokat többre becsüljük egy bohóc, egy szemfényvesztő, egy jó színész, egy művész, egy színházi zseni stb. előnyeinel. Távol áll tehát tőlünk, hogy befekeztítsük őt. Azt állítjuk azonban, hogy *a tempo* hagyta el az árnyékvilágot és a színházi deszkákat – ami nagy szerencse, mert bár sokan túlságosan korán hálnak meg, mások viszont túlélik önmagukat. Így járt volna Scholz úr is. Ő nem változott, a bécsi közönség viszont mássá lett, bár nagy része megszokás folytán még mindig azt hiszi, hogy minden alkalomkor vihognia kell, amikor pedig nagykorúvá lett emberek unatkoznak s végül is méltatlankodnak a gyakran egyáltalában nem motivált „tetszészviharok” miatt.

a magyar nemzet, mert az a legokosabb embert is elbutítja vagy legalábbis kihozza sodrából.

Excellenciád azt mondhatja erre, hogy az osztrákok a magyaroknál öregebbek. Ebben szívesen adunk Önnek igazat, de úgy gondoljuk, hogy a bécsiekkel éppen ezért nem kellene mint gyermekekkel bánni, róluk túlzott együgyűséget feltételezni. Bár a kor gyakran mit sem számít, mert vannak ösöreg, igen érett népek és egyének is, melyek mégis nagyon gyermetegek, velük ennél fogva úgy is kell bánni, mint gyermekekkel. Másrészt olyanokat is észrevehetünk – csak jó szem kell hozzá és jó akarat –, melyek még csak bimbóznak, de már a férfi komolyságának jeleit mutatják, kikkel tehát, ha rokonszenvüket megnyerni akarjuk, gyermekes játékokat űzni nem szabad, mert az ilyenek iránt nem fogékonyak, azok már nem illenek hozzájuk, s az ily elkoptatott balgaságok által magukat lépre csalni nem engedik. Azt hisszük, nem csalatkozunk, ha a magyar nemzetet ez utóbb jellemzett népek közé sorozzuk. Minden jel – amennyiben az ember korlátolt eszével ezeket észreveszi és felfogni képes – arra mutat, hogy a magyarok, Európának e mindenestre legfiatalabb népe, ifjonti erejűek, s ennek folytán minden esélyük megvan arra, hogy a sebeket, melyeket nagy részben önmaguk, legnagyobb részben pedig Excellenciád ütött rajtuk, túléljék, s a különféle mérgeket, melyekkel Excellenciád judenplatzi ügyvéd-patikájából őket ellátni kegyeskedett, nemzettestük lassan, fokozatosan, de végül is győzelmesen, teljesen kivesse magából. Mert, mint mondtuk, fiatalok – még előttük s nem mögöttük az élet.

Mint az egyéneknel, a népeknél is a természetes *turgor vitalis*, különösen az élet tavaszán vagy nyarán, legtöbbet tesz a gyógyuláshoz és felüdüléshez. És hallottuk Epikurosnak – à peu près – következő nyilatkozatát, melyet, ha nem csalódunk, mintegy háromezer év múlva Boerhaave ismételt: hogy a legostobább orvosi sarlatán sem volna képes megölni egy ifjút, kiben a *turgor vitalis* nagymértékben buzog, míg maga a félisteni Aesculapius, *allo-homöo-hydro-sym-* vagy *antipathicus* gyógykezelés mellett, egy vénülő beteget még egy náthától sem képes megszabadítani, ha benne a *turgor vitalis* Réaumur szerint a null

fokon, sőt tán az alatt áll, s csak mesterségesen (például idei grinzingivel, vöslauival vagy talán Zichy-féle „bakatori”-val*, nemes árpaléval vagy ujjongással és tetszészviharral vagy más idegcsiklandoztatóval) lenne felfokozható.

Rövid idő óta minden magyar némi meleg reménysugárt érez kebelében (körülbelül olyformán, mint a nehéz beteg javulása pillanatában), érzi, hogy még jövője van, hogy nemzeti ál-lása még nincs örökre oda és, ami politikai paradoxonnak tetszik (pedig nem az), hogy minél inkább elsötétül körülötte a látóhatár, s mindazok, akik, mint Excellenciád is, átható szellemük ellenére sem értenek a nemzeti és lélektani tulajdonságok megítéléséhez, már azon ujjonganak, hogy a magyaroknak „vé-gük”, hogy az ország fagyos ellenkezése már olvadozik Új-Ausztria felkelő napjátúl, igen: hogy minél jobban ujjong Excellenciád vitéz huszáraival és Sextus Baculusával, Hauer Ist-ván báró úr öexcellenciájával együtt, s minél jobban kürtölteti a „*Victoriá!*”-t, a magyarok annál élénkebben remélnek, s bár reményük fonala az Ön „tény”-ei által gyakran fájdalmasan szakíttatik ketté, fáradhatlanul ismét összekötik azt, s mintha csak magasabb szférákból kapnák a bátorítást, szívüket lelkesedés és csüggedetlenség tölti el. Így áll a dolog. Excellenciád azonban nem is gyanítja ezt. Nagyon természetes! Excellenciád teljes életében sokkal inkább ragaszkodott az anyaghoz, sem-hogy a szellem rugékonyságát is felvehetne volna számításába. De még szeretett, szerencsétlen hazánkfiái között is vannak so-

* Így nevezte el Schwarzer úr, a bécsi borkereskedő a nemes ba-kator bort, elég hibásan: mert Bakator nem helység, hanem egy igen kitűnő szőlőfaj neve. (Sokkal korrektebb volna madeirait mondani Madeira, malagait Malaga, mint bakatorit bakator he-lyzett.) De minthogy isten nem az ortográfia, hanem a szívre te-kint, Schwarzer úr is tiszteletet érdemel a magyarok részéről, mert a nemes bort – legalábbis Oroszországban – igen megkedveltette, és aki nem pancsol, bárha nem magyar is, mindenesetre nagyobb gicséretet érdemel annál, ki bár hibátlan ortográfiával, grammati-kával és stilusban ír is, művészetét a „pancsolás”-ra alapítja.

kan, kik az öröm és fájdalom gyors váltakozását felfogni, megmagyarázni nem tudják, és sokkal szerencsétlenebbeknek érzik magukat jelenleg, mint a (nem *guillotine*-okkal – nem, ez igen jakobinus eljárás lett volna – hanem) tiszteletreméltó akasztófákkal díszített rémuralom napjaiban, igen, most sokkal szerencsétlenebbeknek érzik magukat, mert remélnek és mindig csatlakoznak. Mily kín! Éppen úgy, mint a *reconvalescens* beteg, midőn a haláltusa hallucinációiból következteti, hogy az egészség és élet felé az első lépést megtette – ha ti. ismét el nem rontja magát, s ez a fő dolog, mert a *recidivázott* betegek a párkák legügyesebb segédei.

És ha Excellenciád tudni akarja, kik azon figyelmes vizsgálók, kik a magyar népnek e diagnózist tenni bátorkodnak, bevalljuk, hogy e bátorságot mi vettük magunknak, s azt hisszük, némi joggal állíthatjuk, hogy a magyar nemzet *reconvalescentiájának* ezen általunk elősorolt jelei nem fognak a felizgatott képzelet kifolyásainak, légváraknak tartatni. Ó, nem! Számos éve már annak, hogy e földi siralomvölgyben vándorlunk – cél, irány és reménység nélkül. Illúzióink – pedig sohasem tápláltunk sokat – mind eltűntek. Azon jelenségeket, melyek Magyarországon 1848 óta a mai napig történtek, a távolból tekintettük, minden önámítás és „indokolatlan” előszeretettel nélkül: mert mi sohasem voltunk „szerelmesek” hazánkba, mi által azt akarjuk mondani, hogy hazánkfiái és anyaföldünk irányában (pedig mindenekfölött szeretttük őket) Amor által szemeinket beköttetni sohasem engedtük. És mi mondjuk: Magyarország lakosai – kiket Excellenciád rendszabályai, persze akarata ellenére, mert Excellenciád épp az ellenkezőt akarta, szellemileg ellenállhatlanul egyesítettek – a *turgor vitalis*-nak oly nagy mértékével bírnak, hogy Excellenciád *cum sociis* régen por és hamu alakjában a világ minden részei felé fog már repülni, mielőtt beolvasztási teóriája csak egy vonallal is előrehaladt volna, minek mi a legnagyobb gyönyörrel lennénk tanúi, ha napjaink megszámlálva nem volnának.

Ami a magyar nemzet életerejét illeti, azét a nemzetét, melyet Excellenciád anyagilag darabokra tépett ugyan, de szellemileg naponta erősebb kapcsok által fűzött egybe, ami ezen életerőt és Excellenciád államkísérleteit és szemfényvesztéseit

illeti, bátorkodunk a következő, Excellenciád által kétségkívül ismert szavakat emlékébe idézni, bár úgy látszik, hogy miniszteri tevékenységének ideje alatt nem eléggé sajátította el: *Opinionum commenta delet dies, naturae judicia confirmat*.

[MI OKOZTA TÖRVÉNYHOZÁSBELI HÁTRAMARADÁSUNKAT?]

Hogy azonban Magyarország törvényhozására visszatérjünk, melyet Excellenciád *Visszapillantás*-ának 10. lapján érint, kijelentettük, hogy bátrak leszünk Excellenciádat e *Pil-lantás* folyamában erre nézve felvilágosítani.

1792-ben – azon híres budai országgyűlésen, midőn az erényes Lipót császár a magyar alkotmányt újra megerősítette, miután József császár, könnyelmű zsenialitással, azt minden jelleméből kivetköztette – a rendek úgynevezett bizottsági munkálatokat készítenek, melyek legfényesebb bizonyítékát szolgáltatják annak, hogy Excellenciád híres mottója, mely a Radetzky-albumot is díszíti: „megfontolva, de határozottan előre”, a magyar rendeket már hatvanhat év előtt lelkesítette, és a „határozottan” – mit Excellenciád szuronyokkal valósággá tehet s tett is – csak azért maradt ki *de facto* a magyarok program-jából, mert mindenkor a törvényes téren maradva, bármily megfontolva igyekeztek is előrehaladni, a kormány részéről mindenkor „határozott” akadályok gördítették útjukba.

Azok után, amiket mondtunk, tudni fogja Excellenciád – ha még eddig nem tudta volna, mit ismét mi nem tudhatunk –, hogy Magyarországon csak az országgyűlés hozhat törvényeket, és ott sem sebes futtában, *à la viennoise*, hanem csak lassan: gyakran unalmas lassúsággal, mellyel szemben a magyarok a következő okoskodással vigasztalták magukat: „*sat cito, si sat bene*”. Ez persze a jelen napokban nemigen nyújthat vigasztalást – mert ma minden változtatás és megsemmisítés *cito*, sőt *citissime* hajtatik végre, csak hogy a vigasztaló függelék nélkül – s a boldogított népek, jelenleg egy *ordre* ellenében, legföljebb egy *contre-ordre*-ben remélnek kárpótlást; mire természetesen gyakran egy kis *désordre*-nak s végre teljes felbomlásnak kell következnie.

Időszerű törvények nélkül egy nemzet sem haladhat előre: nemde, Excellenciás Uram? Magyarországon az országgyűlésen kívül törvényeket alkotni nem lehetett. Az országgyűlés egybehívása azonban *de facto* a király jogai közé tartozott. – A király azonban vagy nem hívta össze az országgyűlést, vagy ha összehívta is, *re infecta* vagy *re aliquantulum facta* ismét szétkergette: és ez a magyar törvényhozás tulajdonképpeni története – 1792-től kezdve az 1848-iki katasztrófa napjáig. Mit mond Excellenciád mindezekhez? – Nem látszik ki világosan ezen litániából, hogy vagy a magyarok voltak nagyon ügyetlen teremtések, mivel hatvanhat év alatt – pedig ez időszak alatt gyakran volt szükség rájuk, s ekkor a „*cara gens hungará*”-t minden variációkban hízelegve osztották nekik – határozottabban fel nem léptek, s különösen 1809-ben, midőn Napóleon a legcsábítóbb proklamációkat intézte hozzájuk, mi azonban, talán tudja Excellenciád, lovagias hűségüket egy percre sem ingatta meg, vagy pedig azok, kik a magyar nemzetet *stagnatiója* és hátramaradása miatt kigúnyolják, sőt még „sajnálják” is – mi, ne vegye rossz néven Excellenciád, úgy cuppan és ízlik, mint egy bizonyos *pseudo*-apostol csókja –, oly sötét *ignoransok* vagy alávaló képmutatók, hogy nem érdemlik, hogy rájuk süssön a nap, az elsőbeknek pedig éjet-napot egyyétéve kellene imádkozniok az Istenhez, hogy egy kissé világosítsa meg elméjüket.

Fájdalmasan emlékezünk vissza I. Ferenc császárra, mert ő, mint mi gondoljuk, „lelkiismeretes uralkodó” volt. – Isten nyugtassa! – és mégis, az igazság érdekében, meg kell jegyeznünk, hogy ő is gyakran megszegte esküjét, azonban meg vagyunk győződve, *öntudatlanul*; mit azért föltételezünk, mert fájdalom, valóban öntudatlanul, rajtunk is gyakran megesezt ez.

Az eskü, nézetünk szerint, nem pusztá szertartás, és ha arra esküszünk, hogy például többé egy csepp „*heuriger*”-t sem iszunk, vagy azon milliókat, melyeket gondviselésünk alá adtak, híven megőrizzük, és a tulajdonosnak bármikor szívesen és hiány nélkül visszaszolgáltatjuk, az tulajdonképp mindegy, az

eskü marad, s ki azt meg nem tartja, *sans phrase*, esküszegő! Nem így van, Excellenciás Uram? – Emellett azonban meg kell jegyezni, hogy az, aki a „*heuriger*”-re vonatkozó esküjét nem tartotta meg, nem nagy szerencsétlenséget okoz „*perjurium*”-ával, ellenben a milliók elsikkasztója, mint ezt a *bankerott*-oknál látjuk, számtalanokat juttat rendesen koldusbotra.

Most már el kell beszélnünk Excellenciádnak, miként lettünk mi *scrupulosus* lelkiismeretességünk dacára esküszegővé.

Nekünk négyféle címünk és minőségünk volt, minthogy általában véve minden ember egyszerre lehet atya, fiú, férj, testvér, unokatestvér, szabómester, állampolgár, alattvaló, földbirtokos sat., s csak néhány cím nem egyeztethető meg egymással, például atya és férj ugyanazon személy irányában, *legitim* király és hódító ugyanazon egy nemzettel szemben, felségsértő és a haza jogainak védője ugyanazon szerencsétlen bőrben és időben sat. Mi – egyebek között – néhány szabad királyi városnak „polgára” voltunk, és ehhez képest ünnepélyes esküt kellett tennünk, hogy minden tűzveszély alkalmával, azon vederrel, melyet kezünkbe nyomnak, a vész helyén megjelenni és ott teljes erőnkből oltani igyekszünk. És pirulva kell megvallanunk Excellenciádnak, hogy dacára azon sok égésnek, melyek a városban, hol évekig laktunk, előfordultak, egyetlenegyszer sem tettünk eleget eskünknek, és a szegény város bizonyosan Szodoma és Gomorra sorsára juthatott volna, ha mi lettünk volna egyedüli „*pompier*”-je.

Mi – szórakozottságunkban és felületességünkben, mely két hibában igen sok ember, még a legmagasabb állásúakat sem véve ki, szenved – az egész szertartásnak vettük, ami tulajdonképp volt vagy lett is, mert egyedül a szalma- és nádfödelek korszakában volt gyakorlati értelme; és éppen ezért ki is kellett volna húzni az esküformából, mert egy abszolút szokásra, egy abszurdumra vagy karikatúrára senkinek sem kellene eskünnie. Emellett Istent, a szent szüzet és minden szenteket tanúul hívni, mert ezáltal apránként hozzászoknék, s az ember könnyen etikettkérdésnek tekinthetne oly esküket is, melyeknek megtartásától vagy meg nem tartásától milliók boldogsága vagy bol-

dogtalansága, egy nemzet felvirágzása vagy megsemmisülése függ.

Ferenc császár megesküdtött, hogy minden három évben összehívja az országgyűlést, és ezen esküjét csak életének utolsó korszakában tartotta meg, de ekkor is csak színbűl. – Egy szegény újonc, ki jóformán azt sem tudja, mire esküszik, irgalom nélkül főbe lövetik, mihelyt az „esküszegő” *epithetont* csak megközelítőleg is reája alkalmazhatják!

A magyar alaptörvények szerint, melyekre a magyar király megesküszik, a koronázott és valóságos királynak kötelessége – hiszen esküjével Isten és ember előtt, a szabad ég alatt fogadja ezt – rendszeresen minden három évben országgyűlést hívni egybe, éspedig nem azért, hogy az egybehívottak mindenért egyszerűen köszönetet mondjanak, s minden hozzájuk intézett kérdésre lelkesült „igen”-nel feleljenek, s nemkülönben minden fölött mód nélkül örvendjenek és zajos tetszést nyilvánítsanak, mint ez hasonló eseteknél az örökös tartományokban kötelességszerűleg történni szokott – hanem azért, hogy az illető törvénycikkeknek – lásd a függelékét – a legkimerítőbb módon elég tétessék.

Az országgyűlés egybehívásának ideje nem tartatott meg, és hogy mily körülmények közt folytak le az ülésszakok, minden pártatlan és igazságkereső ember meggyőződhetik erre nézve az országgyűlések aktáiból és naplóiból.

[MIT NYERTEK A MAGYAROK AZ ÖN KORMÁNYZATÁTÚL?]

Miként eshetik a magyarnak, ha valaki a legpéldátlanabb tudatlansággal és a legszemtelenebb arroganciával, *à leur barbe* – természetesen, mert felelniök a magyaroknak nem szabad – azt állítja és kürtöli a világnak, hogy a magyarok a kormány segélye nélkül – vagyis helyesebben szólva Excellenciád szeretetreméltó közbenjárulása nélkül – sohasem lettek volna képesek ily magasra emelkedni (mi tulajdonképp igaz is, míg Excellenciád a „magasra emelkedés” alatt az akasztófát érti), hogy eshetik az ily *fanfaronnade* a magyaroknak, azt Excellenciád maga is gon-

dolhatja, ha Raimund ez ismeretes és közkedvességű dala szerint: „*Denk a bißerl nach, ich denk schon nach*”, magával becsületes párbeszédet tart.

Excellenciád tehát meg fog nekünk bocsátani (ez ismeretes szabadelvű emberbaráti érzelmei mellett kétségtelen), ha ez alkalommal arra vonatkozólag, amit Ön az idézett cikk 10. lapján pátosszal és államminiszteri komolysággal világgá kürtöl – *hogy az osztrák polgári törvénykönyv behozatalával a magyar nemeség által csak haszonvételileg birt jószágok egy csapással teljes és korlátozatlan joggal birt magántulajdonná váltak* –, ha ez alkalommal a magyar országgyűlésen gyakorta hallott konyhadiák-ságú szavakat idézzük, melyeket az olyan szónokokra szoktak alkalmazni, kik nagy méltósággal vagy *suffisant* szerénységgel valami hallatlan ostobaságot mondtak: „*si tacuisses, philosophus mansisses*”.

Nem, Excellenciás Uram, ily ostobaságot magyar viszonyok felől még nem firkált össze senki, ki valaha egy lúdtollat – ércből semmi esetre sem lehetett – tintába mártott. A jó ember, ki Excellenciádnak e §-át *lieferálta* (mert Excellenciád maga lehetetlen, hogy ily *böoticumot* összeírhatott volna, tehát jobban kellett volna magát informáltatni Excellenciádnak, és csodálkozunk, hogy ez okosságát kikerülte, és sajnáljuk is Excellenciádat, hogy ily nevetségessé tette magát, elárulván, hogy a magyar viszonyokról mit sem tud), a jó ember azt látszik hinni, hogy az osztrák polgári törvénykönyv behozatala előtt a magyar nemesek csak úgy ültek birtokaikban, mint a derék bécsi bérlők lakásaikban, melyekben azon élvezetes szokás uralkodik, hogy vagy folyvást „*steigereztetnek*”, vagy egyszerűen kidobatnak. E filozófus, kinek nem volt annyi esze, hogy inkább hallgasson, sem hogy tárgyismeretének és bölcsességének idézett nyilatkozata által szegénységi bizonyítványt szolgáltatasson – úgy látszik –, nem ismerte a következő körülményeket, melyekre Excellenciádat ez alkalommal figyelmeztetni szerencsénk van.

1. Hogy a magyar nemesi birtok csak felségárulás vagy magszakadás útján jött a korona birtokába; e két esetet kivéve azonban a földesúr oly biztosan és szilárdul ült uradalmában vagy

pusztájában, szilvafái között vagy káposztásföldjén, mint egy király az ő trónusán.

2. Hogy magszakadás esetén a *fiscus* birtokába jutandó vagyont annyi adóssággal lehetett megterhelni – aminthogy ez rendszeren így is történt –, hogy a *fiscus*, illetőleg a korona ily javakból egyetlen fillérnyi hasznót sem húzott, éppen úgy, amint őfelsége az osztrák császár reggelijét is kifizetni képtelen volna, ha kizárólag Jeruzsálem jövedelmére volna kénytelen szorítkozni, ámbár őfelsége kétségtelenül legitim királya a szent zarándoklási helynek, minek bizonyossága az, hogy őfelsége nagy címében benn is foglaltatik.

Ennek folytán az újabb időkben *de facto* egyetlen nemesi birtok sem ment át a *fiscus* birtokába, hanem az utósó „*surculus*” mindig jó olcsón kiegyezkedett a *fiscussal* a netaláni per kikerülése céljából. Így szállottak át például a magvaszakadt Illésházy család birtokai a Sina bárói családra – egy lelkes hazafiról egy másikra, kit szívünk mélyéből tisztelünk –, így a Koháry herceg jószágai a coburgi hercegre és nem a koronára. Még az oly esetekben is, hol felségárulás használtatott ürügyül nagyobb jószágok elfoglalására, még az ily esetekben is gyakran mit sem nyert a korona: erre nézve a többi között csak Bathyány Lajos és Kázmér grófok jószágait idézzük – kiknek egyike Pesten meggyilkoltatott, másika pedig a száműzetésben halt meg. E jószágok annyira meg vannak terhelve, hogy a korona, ahelyett hogy hasznót húzna belőlük, még jelentékeny összeget rájuk fizet, minek folytán, úgy mondják, Excellenciád tanácsára, elhatároztatott e jószágokat az említett hazafiak, illetőleg mártírok utódainak visszaszolgáltatni. Ezt mi szívesen hisszük, mert ez igen hasonlít Excellenciád ismeretes nagylelkűségéhez: mert eltekintvén attól, hogy a visszaadással szép összeget gazdálkodnak meg, Excellenciád még azon helyzetbe is jön, hogy *per longum et latum* dicsőíttethesse kormányrendszerének nagylelkűségét, különösen a németek előtt, kik Excellenciádnak mindent (!) elhisznek. A boldogultak örökösei azonban mégis örvendenének ennek megtörténtén, mert a kompetens szakemberek ítélete szerint az örökösök nyeresége másfél-, sőt talán kétmillió forintra is felrúghatna, ha tudniillik azon sok tintát és

óriási személyzetet, mellyel jelenleg a rablott jószágok, mint általában az egész ország, *inficiálva* vannak, egy csapással eltávolíthatnák, éppúgy, mint ahogy Excellenciád a magyar nemes-ség birtokait egyszeribe roppant adóval terhelte ugyan meg, de egyúttal *en revanche* annyira biztosította is.

Hogy Excellenciád vagy azon lángész, mely a világot a magyar viszonyok felől oly mélységes alapossággal világosította fel, az általunk fentebb elősoroltakat nem tudta, ezt rossz néven venni távolról sem jut eszünkbe. Magyarország örök időktől fogva *terra incognita* volt: és igen természetesen, mert ez az ország – különösen a gőznek általános győzelme előtt – magas fal-lal elzárt épülethez hasonlított, melynek belsejébe belátni nem lehetett, különösen, mivel mint egy löportorony, különféle felügyelők által őriztetett és körülcirkáltatott, hogy adandó alkal-lommal – *uti figura*, vagyis inkább *tempora hodierna docent* – kényelmesebben és nagyobb *plauzibilitással* *denigrálni* lehes-sen. Mi, magyarok jól tudtuk, hogy bennünket és hazánkat nem ismernek, de nem sokat törődtünk azzal – s ez valószínűleg hiba volt –, hogy a világ közvéleményét magunkat illetőleg fel-világosítsuk, éspedig amiatt, mert anyagi jólétünket és szellemi felsőbbségünket (legalább közvetlen szomszédaink fölött) vé-rünk minden cseppjében annyira éreztük, hogy nagyon is ér-dektelen volt reánk nézve, betegnek vagy egészségesnek, okos-nak vagy ostobának tart-e bennünket a „sógor”;* sőt azon sze-szélyünk volt – és ez bizonyára helytelen, mert egy nép sem elég erős arra, hogy a világ közvéleményét kevésre becsülhesse vagy

* A magyarok a Lajta másik partján élő szomszédaitak mindig rokonságot kifejező szóval illették: „sógor”. Miért? Erről, őszin-ten szólva, fogalmunk sincsen, mint ahogy sok ezer más dolgot sem tudunk megmagyarázni. Akit ennek a kérdésnek a kiderítése érde-ke, forduljon *Hans-Jörgl*hez, a gumpoldskircheni törvényhozóhoz és cenzorhoz. Neki tudnia kell, hiszen ő szellemdús leveleit (me-lyekről Massillon bizonyára azt mondta volna: *ce genre me fairait détester la vertu*) ugyancsak egy „sógor”-hoz intézi.

éppen tekintetbe se vegye –, azon szeszélyünk volt, hogy azon éretlen és felületes látogatók előtt, kik különösen Bécsből érkeztek hozzánk, magunkat barbároknak s országunkat olyan-nak rajzoltuk, melyben egyetlen lépést sem lehet tenni anélkül, hogy az ember valami medvének, dühös bikának vagy szegény-legénynek körmei, szarva vagy keze közé ne kerüljön: mert valóban nagyon mulatságos volt látni, hogy némelyik szomszéd tudós mily kétségbeeséssel futott meg egy ártatlan magyar tehén előtt, azt gondolván, hogy az komor bika,* s miképp tar-

* A magyar síkságok rideg marhacsordáiban a fiatalabb és gyengébb bikákat az idősebbek és erősebbek – sok küzdelem után – végül is legyőzik, elkergetik, elűzik. Az ilyenek aztán – ezeket nevezik „komor”-nak – vak dühükben, egyenes irányban száguldva, bögve, mindent feldöntenek, mi útjukba akad, s hetek alatt hatalmas távolságokat bekóborolnak. A március előtti időkben, amikor öreg és okos emberek fölött, kik tudtak magukon segíteni, nem gyámkodtak, mint most (mégpedig legnagyobbbrészt nagyon gyámoltalan és *ignorans* professzorok által), tehát a március előtti napokban egy ilyen „komor” megjelenése mindig valóságos népünnepélyre adott alkalmat. A komor bika eltávolítására azonnal általános hajtóvadászatot rendeztek – nem hivatalos, kellő méltósággal és pedantériával kiadott rendeletre, hanem rögtönözve, ösztönösen, az illető lakosok önszántából. Ebben részt vettek asszonyok, gyerekek, a pap, a szolgabíró, katonák, sőt az „excellenciás” úr is, ha volt ilyen éppen a határban, *pêle-mêle*, amúgy igazában *en famille*, számtalan tréfa, nevetés, kucogás közepette. Ilyenkor csak abban az emberben esett volna kár, aki olyan „jó”, hogy egyenesen a feldühödt bika útjába álljon – mert felsőbb személy nem figyelmeztette kellően, idejében, hogy ilyen veszedelmes jószágnak „szép okosan” menjen az útjából. – De ilyen tudós tökfilkók a március előtti napokban általában nem voltak Magyarországon, mert az emberek, még a „cigányok” is, szabad eszmecsere útján gyakorolhatták magukat a gondolkodásban. Ez most hiányzik, de bőven pótolják a hiányt a pusztai iskolák, hogy az isten legyen irgalmas!

totta a legártatlanabb juhászbojtárt is Sobrinak,* köszönvén neki a legnagyobb reverenciával. E mulasztásunkat keserűen sirattuk meg, és pedig nem magasabb politikai okokból, hanem azért, hogy Magyarország oly hírhedt *renommée*-t kapott, hogy némely bécsi ügyes szakácsné, kinek magas szellemét az „*ich bin von Penzing und das ist mein Stolz*” kezdetű dal a *Kézművesek ünnepélye* című színdarabban illusztrálja, különösen ha még csinos is volt, inkább valamelyik ausztriai fegyházba záratta volna magát, semhogy személyét és erényét magyarországi eshetőségeknek kitegye. Most látják a sült csirke, tepertős burgonya és daragaluska e derék papnői, hogy őket *ex rationibus publico-politicis* tulajdonképp gyalázatosan megcsalták, azzal a szándékkal, hogy Magyarország a világ előtt minél feketébb színben tűnjék fel, s nekik e nem éppen keresztényi, inkább diplomáciai színjátékban kellett a maguk szerepét eljátszaniuk. Most már csapatostul hajlandók Magyarországra jönni, s annak barbár lakói többé nem madárijesztőknek, hanem ellenkezőleg, csinos legényeknek tetszenek előttük. Pedig azt, hogy a közbátorság Szent István király korában, sőt a török uralom alatt sem volt olyan botrányosan rossz, mint most, a 16, 18, 20 csendőrezred virágzása idején, éppoly kevésbé lehet tagadni,

* Ismert betyár, aki átlag tíz-tizenkét tagból (leginkább juh-, disznó- és marhapásztorokból meg néhány szökött katonából) álló bandájával egyetlen gyilkosságot sem követett el, de igen sok juhot és disznót lopott, mindenütt *splendid* módon megvendégeltette magát, s eközben társaival együtt rendkívüli étvágyról és különösen nagy szomjúságról tett bizonyosságot, végül pedig a bakonyi erdő szélén kifosztott egy földbirtokost, anélkül azonban, hogy bárkit is bántalmazott volna. Ezután üldözőbe vették, majd néhány hét múlva öngyilkos lett, bandájának tagjait pedig egytől egyig felakasztották. Sobri nagy hírnévre tett szert, hisz a március előtti időben igazi rablók és gyilkosok egyáltalában nem léteztek. – Efelül most sok hazugságot terjesztenek a felsőbbség részéről, s nem engedik meg, hogy az ellenkezője számadatokkal bebizonyíttassék, éppen most, amikor a rablók száma napról napra hatványozott mértékben növekszik.

mint azt, hogy az öreg, mindent eltető Nap még most is napon-ta felvirrad Magyarországra. Meg is kell dicséernünk Excellenciádat – pedig Isten látja, nem szívesen tesszük – azért, hogy oly éles szemű és főképp becsületes *Visszapillantás*-ában egy szóval sem tesz említést a derék zsandárokról, hanem jónak látta kormányzási képességének e kellemetlen és tényszerű bizonyítéka felett szótlanul, *à la légère* elsuhanni, hogy eszébe se jusson senkinek azt megemlíteni. Ezt persze nem könnyű megállni, hiszen e vitéz fickók messzire fénylenek – bizonyára azért, hogy a nép észrevegye őket, amit a „legjobb” akarat mellett sem lehet meg nem tenni. Meg azután mindenki elolvashatja Excellenciád 1850. január 20-ról kelt rendeletét a csendőrség szervezéséről, és felfedezheti abban szemüveg nélkül is az alábbi összefüggéseket, ha azok nem látszanak is egymáshoz illeni. A 44. § szerint „egy csendőr tanúsága szolgálati ügyekben, ha azt szolgálati esküjére való hivatkozással teszi, a kérdésben forogó tényállásra nézve teljes hitelességgel bír”. A 92. § pedig így szól: „Fogbérek és jutalmak” – természetesen a csendőrök részére – „egy évnél rövidebb börtönre ítéletében 4 ft, három évig tartó börtönre 8 ft, háromtól tíz évig 16 ft, tíz évtől tizenötig 25 ft, tizenötötől húsz évig 30 ft, halálos ítéleteknél 60 ft.”

E ragyogóan megszerkesztett rendeletet két olyan ember írta alá, mint „Gyulay *m. p.*” és „Bach *m. p.*”. (A nevek mögött a két betű, mellesleg mondva, „*Member of Parliament*”-képp is olvastathatnék, s bizonyosan egész Britannia „hurrá”-t kiáltana, ha oly *member*, mint Excellenciád, Magyarországhoz hasonlóan náluk is rendet teremtené s őket is boldogítaná.) Gyulay *m. p.*-jén, vagyis azon, hogy az ő neve ott van, nem csudálkozunk, hisz köztudott, hogy e derék tábornok a löport fel nem találta, *et ce qui plus est*, azt nem is szagolta soha, kivéve díszlovásos ceremóniák és ünnepségek alkalmából vagy csak úgy távolról. Excellenciádon azonban nem győzünk eléggé bámulni, Ön ugyanis bizonyosan feltalálta volna a puskaort, ha az már feltalálva nem volt volna, már csak azért is, hogy meggyőző eszközként használja fel. Hiszen a kender ára egyre magasabb, s a lőpor szaga Önt az ominózus márciusi napokban tanúsított hazafias lovagiaskodása alkalmával – általános vélemény szerint – egyáltalában nem zavarta, sőt azt a legjobb illa-

túnak találta. De néha még a jó Homéros is szundikált, s így Excellenciádat is kimenthetjük, hogy – mintegy álmában – a tanúvallomás és az akasztófára juttatás általában ellentétes szerepeit derék, csaknem a szentség glóriájával övezett csendőreiben ügyesen összevonta. Mint ahogy az összpontosítás általában Excellenciád legszellemesebb hóbortjai közé tartozik; ez a most említett összevonás egyenesen az Ön jó szívének s humanitásának újabb, fényes bizonyítéka. Vajon hány derék csendőr ékes-szóló, kissé kicifrázott jelentése (mint egy második Cicero *pro domo sua* mondott beszéde) hatotta meg a bírák jó szívét, s e hatás folytán hányszor vándorolt 4 ft helyett 60 ft az illető csendőrzsebébe? Hisz a különbség egy okos ember számára, ki naponta 25 krajcár zsoldot húz, s gyakran másféle huszonöttel is megismerkedik, kinek felesége és gyermekei is vannak, s kit a szomszág is kínoz, kinek télen tüzelőre is kell a pénz, a mai nehéz időben nem megvetendő összeget tesz ki. Úgy hisszük, teljes joggal, bátran feltételezhetjük (anélkül, hogy Excellenciádat megsérteni akarnók), hogy ilyen esetek különböző variációkban gyakran megtörténtek. És miért ne, hiszen egy emberélet Excellenciád előtt sem számít, ha arról van szó, hogy nemes és valóban keresztényi céljait elérje. Pedig Önnek sem neje, sem gyermeke nincsen, bőven van mit aprítania a tejbe, és judenplatzi palotájában – mint mondják – fullasztóan meleg van (nem tudni, vajon a kincstári tűzifától-e vagy pedig a kérelmezők okozta zsúfoltságtól)! Kétségtelen tény, hogy az Ön erélyes eljárása ezer meg ezer szívet szakasztott meg és keserű könnyek tengerárját fakasztotta. Miért ne találkozhatnék hát néhány vagy talán igen sok a húszezer összeszedett zsoldos között, ki azon nemes ambíciót érezze magában, hogy teljes erejével, ha távolról is, *à la Asmodée* Excellenciád után sántikáljon, s Önt támogatassa abbeli törekvésében, hogy a magyarokat tökéletesen kiirtsa? Miért ne tennék ezt? Utolérni vagy felülmúlni Excellenciádat úgysem fogja egy sem, ettől Önnek nem kell tartania.

Ha húszezer fényes népnevelő és denunciáns látja, miként bánnak Magyarország legjobbjaival, mint tapossák lábbal legszentebb jogaikat, hányan voltak kénytelenek, jogtalanul elítélve hazájukból kibujdosni s gyakran a legnagyobb nyomorban elpusztulni, hányan vesztették el szabadságukat, sőt életü-

ket – ha mindezt húszezer ember saját szemével látja, azt kérjük mindenkitől, aki előtt az erény nem csupán füst és pára, nem természetes-e, hogy – ha vannak is e seregben olyanok, kik benső keserőséggel és ellenérzéssel nézik az ilyesfajta eljárást (hiszen az emberi társadalom legsóbbság fokán sokkal több az érzelemgazdag, erényes, becsületes egyén, mint azt a felsőbb szinten állók általában hiszik) – e nagy szám mellett olyanoknak is kell lenniük, kik Excellenciáddal egyetértenek abban, hogy *magasabb szempontból* tekintve megbocsátható, célirányos, sőt érdemes, mi több, „jövendőleges” eljárás Magyarországot fokozatosan, de gyökeresen megtisztítani valamennyi „javíthatatlan” magyartól. E műtéthez persze a legkiadósabb és legbiztosabb eszköz a kötél, s 60 forint mindenestre kívánatosabb 10 vagy éppen csak 4 forintnál. Mellesleg pénzügyi szempontból azt is figyelembe kell venni, hogy egy bebörtönzött betyár több élelmet fogyaszt, mint amennyit tulajdonképpen megér, míg a 60 forintra taksált „felmagasított” személy többé mit sem fogyaszt. Ellenkezőleg, ő maga táplálja a férgeket, s pedig ezekről is gondoskodni kell, kivált mikor oly sokan vannak, kik csúsznak-másznak. – Mindezen „társadalmi jobbítások” ellenére most a jó szakácsnék és más derék emberek szívesen jönnek Magyarországra, bár ott manapság kevés a pénz ahhoz, hogy az ilyen „drága” bécsieket úgy honorálják, mint óhajtanák és mint az illetők meg is érdemlenék, s mint azelőtt díjazhatták volna őket. Szívesen segélyeznének a magyarok minden más jövedélynél is, ki valamivel több kenyérpusztítónál, élcfaragónál és létszámszaporítónál, pedig Szent István szétdarabolt birodalmában, a korábbihoz hasonlítva, ma valóságos kutya világ járja. E különös tény (nem az, hogy minden *à la diable* megy – mert ez igen természetes –, hanem az, hogy az idegenek még a Bakonyba is bemerészkednek) csak onnan magyarázható, hogy Magyarországról nagy ügyességgel és kitartóan oly borzasztó képet festettek, amely a félrevezetettek előtt sokkal sötétebbnek rémlett a szerencsétlen ország (helyesebben: „szép vidék”) jelenlegi szomorú állapotánál is; mint ahogy általában jobban megtámadja az emberek idegeit és nyomasztja kedélyüket, ha ismeretlen rosszal állnak szemben, mint ha a kegyetlen való áll előttük. Magyarországra jönnek tehát, mégpedig nem azért,

mert ott Excellenciád, *comme bon vous semble*, önkényesen kormányoz, hanem éppen *annak ellenére*, hogy ott Ön kilenc év óta *experimentál* és minden embert, ki még a föld alatt nincsen, egy kaptafára húzni igyekszik. Egyébként meg kell vallani, hogy Ön igen *genialiter* működik, és szegény Magyarország ma – nemcsak erkölcsi, hanem anyagi tekintetben is – olyan ültetvényhez hasonlatos, melyben elefántok gázoltak össze mindent, vagy melyben, mint ahogy Ida Pfeiffer asszony Borneóról írja szellemesen, csimpánzok garázdálkodtak. Tökéletesen megértjük tehát és nem hibáztatjuk azokat, kik Excellenciád szemüvegén keresztül néznek, kiknek csak ezen keresztül szabad nézniük s ezen keresztül kell is, hogy nézzenek, mint ahogy azokat is megértjük, kik Magyarországról soha semmit sem hallottak, annak viszonyaiba mélyebben behatolni nem tudtak, s kik ezért csak azt a képet látják maguk előtt, melyet e maradi országról s különösen a zabolátlan, szilaj lovakhoz hasonlítható „*Magyaren*”-ről szárnyaló lélekkel és mély bölcsességgel festett, mázolt és összeeszkábált.*

* Minthogy az új-ausztriai titkosrendőrség ördögi beavatkozási szenvedélye vagy inkább dühe ellenére végül mégis minden, még a legmélyebb titok is kitudódik és ismeretessé válik, nekünk is sikerült Hauer István báró úrnak a fentebbiekre vonatkozó hírhedt *opus*ához itt a messzeségben hozzájutnunk. Nagy élvezettel ízlelgettük e nevezetes és a legfelső körök számára Magyarországra nézve irányadó emlékiratot, hiszen annak legtöbb premisszája igaz. A legmulatságosabbnak azonban azt találtuk benne, hogy István báró *tout bonnement* azt képzei, a betöretlen, vad magyar lovat majd ő fogja – *ex off[ici]o* idomárként – saját kezűleg (kár, hogy nem cipőben, harisnyában és copfosan) megfékezni, felszerszámozni és befogni!

Az ilyen tintamatyik, vagyis inkább tintás kezű istállómesterek, mint őexcellenciája, a *par excellence* bürokrata, egy gebét fel tudnak ugyan hizlalni, a bőrét ki tudják fényesíteni (mihez tudvalevőleg az *arsenicum* a legcélszerűbb eszköz), be tudják őt zárni egy sötét, szűk istállóba, hol azután sántává és merevvé lesz s meg is vakul, ki tudják éheztetni, le tudják egy lábát vágni s végül marhahús-

Miért kellett volna vagy kellene most egy átlagos idegennek Magyarországról tudnia valamit? Mi ezt sohasem igényeltük s ma sem igényeljük. Azt hisszük azonban, hogy azok az egyének, kik magukat hivatottnak érzik arra, vagy kiket azért fizetnek, hogy Magyarországot és népét a világnak bemutassák, a magyarokat tanítsák, idomítsák és neveljék, vagy mint ahogyan azt a vitéz Albrecht főherceg derék *adlatusa* és *souffleur* je véli: civilizálják, megfékezzék, felszerszámozzák és az új-ausztriai államkocsi elé fogják – azt hisszük, hogy kik oly szándékot forgatnak elméjükben, mely nem minden intrikus firkásznak vagy jöttment fecsegőnek sikerülhet egykönnyen – ezeknek kissé többet kellene Magyarországról tudniok Excellenciádnál vagy Bernhard Mayer úrnál. Ez az úr, hinni akarjuk, *bona fide*, azon illúzióban élt, hogy a polgári törvénykönyv tette a derék ma-

ként kiméretni a boldogult maithsteini Wildner metódusa szerint sat. sat., mindezt képesek megtenni, de hogy Hauer báró az ő módszerével *et cum sociis* egy tősgyökeres *asinust* kivéve más valamit megfékezni, felszerszámozni és befogni képes volna, efölött mi s velünk együtt bizonyára minden tapasztalt és gyakorlati ember kételkedik.

A Franconi, Astley, „De Bach” és más műlovarok társául szegődött báró értekezése győzedelmesen megcáfoltatott ugyan, de a cáfolat – mint minden, mi egy kis világosságot terjeszthetne – félretételt s valószínűleg összezúzatott és „pappendeklivé” gyúratott.

Az Új-Ausztriában jellemteljes (!?) következetességgel alkalmazott kormány szabály: „*ne altera pars audiat*” szükségessé teszi, hogy minden ellenvélemény kásává zúzassék. S van-e ennél kényelmesebb módszer annak elérésére, hogy az igazság a kormány oldalán legyen? Az újabban divatba jött nagyon vastag és hosszú pecsétviaszból még hasznos segédeszköz válhatnék a kormány számára. Azon „írás”, mely nem tetszik, összezúztatik – a száj, mely kellemetlen dolgokat mond, „lepecsételtetik”. *And no mistake.*

Azt kérdem: lehet-e még kételkedni Új-Ausztria természetyszerű összeolvadásában és dicsteljes kifejlődésében? *No!* Mert az, amit az emberek gondolnak, éreznek és elérni törekszenek, a pappendeckel és pecsétviasz rendszerében – teljesen közönyös. (!?)

gyar nemeseket *par un coup de baguette* birtokaik valódi tulajdonosaivá, mi szépen hangzik ugyan, de a „valódi” szó értelme, legalább ez alkalommal, ugyancsak elhomályosul, mert a magyarok a március előtti napokban, midőn még nem voltak valódi birtokosok, adót nem fizettek, és saját birtokaikon oly szabadon mozoghattak, mint a sas a levegőben. Most ellenben, miután Excellenciád zsenialitása folytán korlátlan urai lettek birtokaiknak, Árpád irigylésre méltó ivadéakai oly iszonyú magasra csigázott adót kénytelenek fizetni, hogy az óriásilag felszaporodott restanciák folytán a széttiport országnak egy jelentékeny része paralizálva van és végrehajtások alatt nyög, az egész nemzet pedig óriási léptekkel közelget azon pont felé, midőn lukas lesz a tárcája. Ezen körülmény végtére talán még Excellenciád szemét is felnyitandja, mert, mint a bécsiek mondják: „*wo nichts ist, hat der Kaiser sein Recht verloren*”, és azon meggyőződésre fogja juttatni Excellenciádat, hogy bizonyos dolgokat mulhatatlanul tanulni kell, s hogy tiszta felfogás, tudományos képzettség, sőt lángész magában véve még nem elég arra, hogy valaki jó kávé tudjon főzni vagy pontosan járó zsebórát készíteni, még kevésbé egy negyvenmillió népeségű s kivált oly komplikált viszonyokkal bíró államot, mint Új-Ausztria, megemészthetlen teóriák után újraönteni és alakítani. Annál kevésbé, mert az elsietett s jól elő nem készített beolvasztási eljárás épp az ellenkező sikert szokta felmutatni, és Új-Ausztria kötelességei – higgye meg Excellenciád – naponta épp oly mértékben lazulnak, amily mértékben igyekszik Excellenciád ez államnak heterogén elemeit szorosabban egymáshoz csirizelni, és magát azon édes csalódásban ringatja, hogy az állam egységesítésére mindent megtett, mi szükséges volt s az emberi tehetség határai között fekszik, és az idő bizonyosan meg fogja valósítani a magas célt, melyet Excellenciád magának kitűzött. Mi azonban tisztán látunk, és azt állítjuk, hogy az ausztriai monarchia sohasem volt oly közel a szétomláshoz, mint jelenleg, midőn kívülről csak egy gyenge lökés szükségeltetik, mely bizonyára nem is marad el. – A komplikált dolgokat egyszerűsíteni kell, ezt – föltevé, hogy lehetséges – elvben szívesen elismerjük; de ha valaki például egy cséplőgépet, melynek szükségesképp sok részből

kellene állania, kelletén túl egyszerűsíteni akar, és e tekintetben a végletekig megy, a komplikált gépből végre egyszerű cséplőrúd lesz. – Ezt nem kellett volna Excellenciádnak elfeledni.

Hogy azonban még egyszer visszatérjünk azon óriási nyeregményre, melyben a magyar földbirtokosok, Excellenciád állítása szerint, azáltal részesültek, hogy haszonvételi birtoklásuk valódi és korlátlan földbirtokká változott, ne higgye Excellenciád, hogy a magyar nemesség azért tekint vissza oly fájdalomosan az elmúlt időkre, és azért oly szomorú a jelen napok alatt, mert ezelőtt adót nem fizetett, most pedig legalábbis nagy része a szó szoros értelmében belefullad az adóba. Nem, Excellenciás Uram, nem ez a fő ok, mit azonban Ön, mint tősgyökeres bécsi sohasem fog talán megérteni, mert e székvárosban az emberek boldogsága legfőképpen, helyesebben kizárólag, anyagi alapokra van fektetve. Igaz, hogy az adó súlyos teherként nehezedik az emberi társadalom legnagyobb részére, s az éhség, hajlék nélkülség, meztelenség, mely állapotokba Excellenciád zseniális teóriája a magyar nemesség egy részét juttatta, borzasztó szerencsétlenségek, melyeket csak az tesz némileg elviselhetővé, hogy az aránylag csekély népesség, a földnek rendkívüli termelékenységére s a lakosok általában jószívű volta mellett a koldusnak is jobb dolga van Magyarországon, mint más, talán sokkal civilizáltabb országban. Mégis, nem az adókötelezettség azon fullánk, melynek szúrása oly keservesen fáj a magyar ember szívének. Pénzszomj, pénzimádás sohasem képezték árnyoldalait jellemének. Mi őt fellázítja és helyzetét gyűlöltté teszi előtte, ez azon szolgáltság, lealacsonyítás, melybe Excellenciád által taszított – és az, hogy birtokának határain, ahelyett hogy medvékkel és farkasokkal találkozzék, kiket egyszerűen lelövöldözne, minden léptét Excellenciád egy kopója vizsgálja s ellenőrzi, ki őt feladja, rágalmazza, házát bármely pillanatban keresztül-kasul kutathatja, *en cas que* őt lelőheti, sőt nejét és leányát is megvizsgálhatja; a medvéket és farkasokat azonban nem pusztítja ki birtokárul, mert ezek is szaporodóban vannak, mint minden, mit Excellenciád az új-ausztriai népek boldogítására kigondolni kegyeskedett; és ami az útonállókat illeti, azok mindennap többen vannak és szemtelenebbek. – Mert az

alkalom szüli a tolvajt, és a csendőrség ügyefogyott szervezése szüli az útonállókat.

Azon állítás tehát, hogy a magyar nemesség Excellenciád *manipulatio*ja és *pátensei* által sokat, sőt igen sokat nyert, oly tudatlan vagy szégyentelen, hogy Excellenciád valóban szégyellhetné magát – ha még ilyesmire képes –, hogy ily sületlenséget táltalt fel a világnak; mely körülménynél leginkább csak azon óriási könnyelműséget csodáljuk, mely szerint Excellenciád föltételezni látszik, hogy az ily abszurdumokat vagy föl nem fedezi soha, vagy ha fölfedezi, a jövőben is bármit elhisznek majd Excellenciádnak. Vagy annyira biztos Excellenciád számtalan nyilvános és titkos alárendeltjeinek ügyességében, hogy azt hiszi, hogy ezek kompakt tömegén keresztül a világosságnak egyetlen sugára sem hathat? Lehetséges, de nem valószínű; és ennél fogva előbb-utóbb mindenki, ki látni és hallani akar, tisztában lesz azzal, hogy Excellenciád a magyar nemességet, melynek tagjai előbb urak voltak, valóságos rabszolgává alacsonyította. Az ilyesmiért nem szokott köszönetet szavazni az ember, kivéve talán néhányat – nem akarjuk épp azt mondani, hogy az Ön fajából, hanem *à peu près* kik meg vannak elégedve, ha enni és inni ad nekik az ember, s tárcájukat egy kis zsebpénzzel ellátja. Magyarországon azonban nem áll fenn ez az eset, mert amily bővében volt a szabad magyar nemes azelőtt mindennek, éppoly korlátolt, sőt a legtöbb esetben nyomorult a mostani nemes rabszolgák helyzete. Az Ön rendszere tehát, míg egyfelől a szellemet lebilincselte, másfelől még azon előnyt sem nyújtja, hogy legalább az anyagi jólétről gondoskodjék, mint ahogy az emészthetetlen dolgok általában nemcsak a gyomrot rontják el, hanem az agyvelőre is hatnak.

Életünket tesszük reá, hogy Excellenciád, az esetben, ha a fentebbieket elolvassa s figyelmére méltatni kegyeskedik – diadalittas iróniával fog felkiáltani: „Igen, ez van a pudlibőr alatt, hogy az általunk tervezett és erélyesen keresztülvitt rendszer veget vetett a kis magyar zsarnokok önkényeskedésének, s ők semmiképp sem feledhetik, hogy egykori jobbagyaikat – kik most szabad polgárok – minden ellenőrködés nélkül többé nem

kínozhatják, mint ezelőtt a magyar copf idejében. Ezért a földműves osztály nem is lehet eléggé hálás irányunkban, miután az önkényuralom posványából kimentettük és szárazra helyeztük.” – Készek volnánk fogadni a legnagyobb összegben, hogy Excellenciád e nótát fogja énekelni, mert minden Bécsben képzőiskolázott államférfiú, amennyire mi visszaemlékezni képesek vagyunk – és pedig fájdalom, nagyon gyakran láttuk már május elsejét – mind ugyanezen nótát fújta; éppúgy, mint a varjú vagy a szarka folyvást ugyanazt a hangot adja, természetesen anélkül, hogy emellett valami sokat gondolkoznék.

Bécsben divatban voltak a magyarokról bizonyos megállapítások, melyek apárúl fiúra szállottak, és mint *civitate donata* soha kétségbe nem vonattak. Ilyen volt többek között a következő is: „A magyar urak nem akarnak fizetni és nem akarnak engedelmeskedni.” Mely képtelenség (!) fölött – mint ők nevezték – a tudós iparkodók ragyogó beszédgyakorlatokat tartottak a lapok „Beszélgető” rovatában, hogy magukat és másokat minél erősebben meggyőzzenek arról, hogy az állam fogalma hontentotta vagy botokud szinezettel bír, ha az alattvalók fizetni és engedelmeskedni nem akarnak.

Ilyen beszédekert igen gyakran lehetett hallani, és senki sem vette a fáradságot magának (hogy esetleg vagy szándékosan, ezúttal vizsgálni nem akarjuk) ezeket helyreigazítani vagy csak megvizsgálni is.

Ami a fizetést és az engedelmességet illeti, be kell vallanunk (anélkül azonban, hogy emiatt pirulni kénytelenítetténk), Magyarország lakosai s különösen a nemesség sohasem viseltettek különös előszeretettel e kötelességek iránt, és tanulatlan-ságukban sohasem tudták kellőleg méltányolni, még kevésbé felfogni a nagy illedelmet, amellyel az örökös tartományok lakosai minden adófelelőlést a kéjéret bizonyos nemével fogadnak (!?) és bizonyos büszkeséget látszanak benne helyezni, és – mások példájára – fennen dicsekszenek azzal, hogy ők vakon engedelmeskednek, és hazafias (!) buzgalommal azonnal készek teljesíteni mindent, mit nekik parancsolnak vagy tőlük követelnek. Ne higgye azonban Excellenciád, hogy a magyarok s különösen a nemesség valaha valami bankár-szenvedéllyel viseltet-

tek volna a pénz irányában, és egy bizonyos rendnek, az elkerülhetetlen dajkák és *mentorok* nélkül is, magukat alávetni ne tudták volna, hanem azért nem voltak szenvedélyes fizetők és legalázatosabban engedelmes szolgák, mert – természetesen saját álláspontjukból, saját szemüvegükön tekintve – igen fura dolognak tartották a pénzt a danaidák hordójába hányni s emellett semmi más célt el nem érni mint hogy a tisztelt bürokrátákat kövérebbre hizlalják, netaláni szépítésekét bámulhassanak és költséges díszelgéseket lássanak, és különösen meg nem férhetőnek tartották az emberi méltósággal azt, hogy egyetlen ember szeszélyeinek s a felelősség nélküli önkénynek engedelmeskedjenek, és ezen antibürokratikus nézet folytán azon előítéletet táplálták, hogy a szabad ember csupán a törvényeknek köteles engedelmeskedni. Körülbelül így okoskodtak az *antediluvianus* magyarok azon özönvíz előtt, mellyel Excellenciád e szegény országot rendeletek, dekrétumok, pátensek sat. alakjában elborította.

Ami pedig a gyakran emlegetett aprócska zsarnokokat illeti, tények tanúsítják – mint már említettük –, mily nagyszerű hazugság, mely szemtelen hamisítás volt a magyar nemességet ily világításban mutatni be s ily lelkiismeretlenül meggyalázni. Nem történt eset, a kiválólag nyers román néptörzset kivéve, hogy a paraszt – bár kétségtelen, hogy Excellenciád megdicsérte, megénekelte, megjutalmazta volna, ha derekasan elpáholtá volna urait – magát a nemesség ellen nyílt támadó helyzetbe helyezte volna. Ha az örökös tartományokban az 1848–1849-hez hasonló események állottak volna be, mit gondol Excellenciád (nem mint miniszter és excellenciás úr, hanem mint becsületes, egyenes, őszinte ember feleljen e kérdésünkre): vajon nem kellett volna-e sok morva, cseh, stájer sat. földesúrnak, nemesnek, bárónak, grófnak, sőt hercegnek is megoldani a kereket, azért hogy legalább humánus s azért alattvalóik által annyira szeretett (!) bőrüket megmentsék? Mi a gúnyolt Magyarországon sohasem történt, mert e tekintetben semmi veszély sem létezett. És ha a bűnök árja Magyarországon ismét valami mozgalmat idézne elő (mitől Isten oltalmazzon), olyat, mint a legközelebbi múltban: hiszi Excellenciád, vajon azon boldogítók, me-

lyekkel Excellenciád Magyarország szép vidékeit elárasztani elég ravasz volt – a parasztok s általában az egész ország e boldogítói –, oly bátorságban lesznek-e, mint az úgynevezett aprócska zsarnokok sárral dobált serege?

A tömérdek hazugsághoz, melyeket különösen Bécsben gyártottak és hamisítatlan igazság helyett árultak, sőt ingyen is osztogattak – hogy Magyarországot politikai és erkölcsi tekintetben lehető feketére mázolhassák –, e hazugságokhoz tartoztak többek között azon rablótörténetek is, melyeket e szerencsétlen országra ráköltöttek. – Maga Excellenciád, két évvel a forradalom legyőzése után, következőleg nyilatkozott egy társaságban, melynek tagjai közül néhányan az Ön által szervezett csendőrség célszerű voltát kétségbe vonni akarták: „Magyarország örök időktől fogva hemzsegett a rablóktól, ez ismeretes tény, mit magok a magyarok sem tagadhatnak, (!?) természetes tehát, hogy e borzasztó állapot, mely a civilizált világ botrányára, a magyar törvényhozásra évszázadokon keresztül sötét szégyenfoltot vetett, egypár év alatt gyökeresen meg nem változtatható, és kivált a közelmúlt óriási módon bomlasztó eseményei után! Ezt be kell vallania minden méltányosan gondolkodónak. Várjunk csak néhány rövid évet, és kezeskedem róla, hogy Magyarországot éppoly mértékben fogják dicsérni az ott uralgó biztonság miatt – mint a március előtti napokban boszszankodással, szégyennel és szánalommal kellett megvallani, hogy e gyönyörű ország rablók fészke, és a nagylelkű (!) magyar nemzet, mely bizonyára jobb sorsot érdemel, oly szerencsétlen helyzetben volt, hogy egy sereg bandita által éjjel-nappal kínoztatott és sarcoltatott. Mindez másképp lesz, és köszönetet fognak érte szavazni nekünk.” – Így kegyeskedett Excellenciád nyilatkozni. Vendégei közül azonban többen tagadták ezen argumentáció premisszáit, és ajánlkoztak krónikák, naplók és jegyzőkönyvek segélyével (melyeket a világon sehol sem vezettek nagyobb pontossággal és őriztek meg nagyobb kegyelettel, mint Magyarországon) számokkal bebizonyítani, hogy mindazon ostoba rablóanekdoták – melyeket költeni jónak tartottak azért, hogy a magyarok iránti rokonszenvet gyengítsék, és hogy

újabb örüggyel bírjanak annak idején beavatkozhatni – tisztán és határozottan a levegőből vannak kapva.

Excellenciád azokat, kik elég vakmerők voltak a fentebbi észrevételeket tenni, az abszolút miniszterek hagyományos szokása szerint lehurrogta, és szerencsésebb makacssággal védelmezte álláspontját, mint amilyenel a moszkvaiak bátorságuk dacára Szevasztopolt védelmezhatték – azon álláspontot ugyanis, melyből Excellenciád a legsúlyosabb argumentumokat szokta használni az ellenvéleményűek ellen – mely ellen végtére is senki sem boldogulhat, s mely számtalan variációkban folyvást azon téma refrénjét képezi, mely a következőleg hangzik: „Ezt az egész világ tudja; ezt csak egy javíthatatlan ostoba fő tagadhatja; efölött egész Európában régóta egyetlen vélemény uralkodik sat.” Az említett alkalommal azonban körülbelül következőleg hangzott Excellenciád válasza: „Ti, derék magyarok teli vagytok előítéletekkel, merő vakok – és tulajdonképp nem gyakorlati emberek – igen jó, szeretetreméltó emberek ugyan, hanem végtére is fantaszták, kik illúziókban éltek, s az igazságot belátni nem akarjátok sat.” – Mire aztán a hallgatóság – mely néhányat leszámítva, oly egyénekből állott, kik vagy már kaptak valamit Excellenciádtól, vagy valamit kapni remélnek – valóságos lelkesedésbe tört ki afölött, hogy a *Champion of Austria* érveinek súlyával a magyar fantázia-pigmeusokat leöklözte.

Azóta, midőn Excellenciád ajkai Magyarországra vonatkozólag e szépen hangzó jövendölést hallatták, már hét év telt el; és miképp teljesült az Ön zseniális horoszkópja? Olyan furcsán, hogy Magyarországbán most már senki sem biztos sem vagyonát, sem életét illetőleg, és Excellenciád, mivel nem bírhat annyira impertinenciával, hogy e tényt is eltagadja, maga sem tehet egyebet, mint hogy fényes janicsárjait, kik adminisztratív tehetetlenségüknek legfényesebb bizonyságait szolgáltatják, eltörölje, vagy Új-Ausztria derék népeit további várakozásra és türelemre utasítsa, s a közbiztonságra, mint a kormányzás más ágaira vonatkozólag is, a remény istenasszonyát ajánlja nekik *soeur grise*-nek vagy *maîtresse*-nek – mert aki hisz és remél, az üdvözülni. Ilyen biztatásokkal szemben természetesen sokaknak,

kik kissé gondolkozni szeretnek, s egy kissé olaszul is értenek, azon *plaisanterie* jut eszébe, mely gyakran mintegy Excellenciád illusztrációjára használtatik, és tökéletesen hasonlít azon *expectatió*khoz, melyeket Excellenciád Ausztria népeinek kilátásba helyezett és helyez, és következőleg hangzik: „*Chi vive sperando, muore.*”

[A KÖZBIZTONSÁG MAGYARORSZÁGON]

Ha a népek, gondolkodó tagjaik által figyelmessé téve, észrevenni kezdik, hogy Excellenciád egy kormányzási rendszabályában – mármint abban, amit a közbiztonság terén hozott – óriásilag csalatkozott, s e tekintetben nem a *clairvoyant*, hanem a legbutább *obscurans* szerepét játszta – ez esetben talán az is megtörténhetnék, hogy ha mind nem is, legalább néhányan azon impertinens gyanításra jöhetnének, hogy Excellenciád végtére is nem egyéb hamis prófétánál, egy lidércnél, mely a mocsárban keletkezik és oda is száll vissza. Valóban megtörténhetik, hogy sokan e gondolatra jönnek, már csak annál fogva is, mert körülbelől bizonyos, hogy a nehezebb dolog szintén nem fog sikerülni annak, ki már a könnyebbel sem tudott boldogulni. Így például azon órás, ki egy közönséges órát nem tud jól elkészíteni, nehezen fog bizalmat ébreszthetni maga iránt, ha egy kronométer készítéséről leszen szó, legfeljebb csak fantaszták fogják pártolni, kik szívesen élnek illúziókban, és minden ok nélkül a legédesebb reményekben ringatják magukat, mint ez a lottó- és hazardjátékosoknál napirenden van. Magyarországon pedig, az örökös tartományokkal egybehasonlítva, a közbiztonság kezelése valódi gyermekjáték. Azon végtelen síkságokon, hol mértföldszámra semmi rejtekhely, még csak egy fa sem találkozik, azt hinné az ember, hogy erős akarattal s egy kis ügyességgel, mely persze elkerülhetlenül szükséges, s húszezer talpig felfegyverzett janicsárral teljes rendet lehetne tartani. És mit bizonyít a tény, vagyis ezer meg ezer tények, melyeket minden lapok – talán azért, mert gyakran okosat nem mondhatnak vagy mondaniok nem szabad – folytonosan a legnagyobb lelkiösmeretességgel kürtölnek? Mit hirdetnek ez orgánumok?

Csak azt, hogy – *l'occasion fait le larron* – még oly vidéken is, hol ezelőtt rablásokrúl hallani sem lehetett, a hasonló szomorú esetek ma napirenden vannak, s oly egyének is, kik sohasem halladtak tiltott utakon, ma melléküzletül vagy *par plaisir* (mert valóban majdnem minden veszély nélkül tehetik) azon alávaló gondolatra vetemednek, hogy például egy gazdag zsidót kiraboljanak vagy csupán csínybül egy kissé ráijesszenek, mert a vitéz csendőrség inkább foglalkozik vén cigányasszonyokkal és azok családjával, semhogy azon fatális betyárokat részesítené előnyben, kik tréfát nem értenek s nem is tréfálnak soha.

A szilárd akaratot eléggé tanúsította ugyan Excellenciád mindenben, amihez hozzáfogott – ezt legelkeseredettebb ellensége is kénytelen bevallani –, hanem persze a szükséges ügyesség gyakran, sőt legtöbbször hiányzott, ami számtalan példák mellett, azt hisszük, elég világosan kitűnik abból is, hogy Excellenciád az adminisztrációnak ezen aránylag könnyű részét sem volt képes célszerűen rendezni; minek folytán mindenki, ki Ön által fizetve nincsen vagy valamit Öntől nem vár, jogosan kétkedhetik többi kormányrendszabályainak sikerében is, melyeknek megoldása több nehézséggel van egybekötve, mint a vagyon és a személy biztosítása, mely művészetben – nem tudom, hogy most is úgy van-e még – a törökök is teljes sikert arattak, míg a kormányzat többi ágaiban és különösen a pénzügyekben gyakran oly nehézségek mutatkoznak, melyeket csupán zsenialitással, mely *savoir-faire* nélkül legyőzni nemigen lehet.

Hogy azonban igen könnyű dolog volt volna Magyarországon a legteljesebb közbiztonságot idézni elő, az éppoly bizonyos, mint hogy a következtetést *ab esse ad posse* kétségtelenül elfogadni kell, kivált azon esetben, ha az *esse* kissé a múltba is visszahat, s a dolgok helyzetében lényeges változás nem fordult elő.

Magyarországon, a március előtti napokban, a személybiztonság oly erős lábon állott – ezt számokkal lehet bebizonyítani –, mint Európa bármely államában.

Agyonütés fordult ugyan elő: de a gyilkosság oly ritka volt, hogy Magyarország e tekintetben bármely állammal kiállotta volna a versenyt.

A vagyon biztosságát illetőleg nem állottunk ily fényes lábon, azonban Excellenciádnak tekintetbe kellett volna vennie, hogy a veszélyeztetett vagyon kevés kivétellel nem volt más, mint egy juh, egy sertés vagy legfeljebb egy ló.

A magyar törvényhozás e visszaélésnek is elejét akarta venni, de ez is, mint sok más, csak *pium desiderium* maradt, és pedig oly okokból, melyeket Excellenciádnak már fentebb, egész alázatossággal ugyan, de legnagyobb világossággal és érthetőséggel megmagyaráztunk.

Hogy a magyar társadalmi viszonyok e javítása a március előtti időkben meg nem történhetett, ez Magyarországon senkit sem búsított, s csak azok botránkoztak oly szerfölött benne, kik helyismeret és a fennálló viszonyok teljes ismerete nélkül ítéltek e dologban, mi gyakran a legmagasabb urakkal is megtörténik, mint ezt Excellenciád a legjobban tudhatja.

A „szabadságszerető” magyar e megbecsülhetetlen kincset (legalábbis az egyéni szabadságot) egyetlen embertársától se irigyelte, és ennek folytán semmi által meg nem édesíthető ellenszenvet érzett mindenféle útlevel, igazolási és tartózkodási jegyféle bosszantások ellen, minélfogva természetesen minden szökevénynek és korhely vándorló legénynek, minden szerelmes vagy tüzes csikósnak, kanásznak, juhásznak és gulyásnak könnyű dolog volt napokig szabadon, mint a madár – hanem azért nem „*vogelfrei*”, mint most –, Isten szabad ege alatt kóborolni, ábrándozni, sétálni és az életnek örvedeni. Excellenciád a többi közt szintén ember, s ennélfogva gyakran találta és tapasztalja, és pedig, reméljük, mindennap, mily étvágya van a rendes ebédidőben, s ez alkalommal valami belső bíró arra figyelmezteti, hogy nem teljesen angyal – ámbár az irományok pora, a tinta *decompositió*ja, a tömérdek kérelmező kigőzölgése, a rossz levegő a Judenplatzon, a régi kincstári épületben, a szagtalanított félreeső helyek dacára sat., az ülés közbeni szellemi erőlködés nemigen éleszti az étvágyat. Gondolhatja mármost Excellenciád, mily étvággyal kell egy fiatal, egészséges

szegénylegénynek* bírnia, ki a legtisztább oxigénben mérföldeket hagy hátra maga mögött, és se nem reggelizett, se nem ebédelt, következésképp annál szívesebben vacsorálna.

Excellenciád bizonyosan tökéletesen érti a mondottakat, mert mint szabadelvű emberbarát és demokrata (melyet Excellenciádban, jelenlegi *dominója* dacára is minden szabadelvű ember a legnagyobb elégtétellel ismer fel, és e körülménybe a jövőt illetőleg a legédesebb reményeket helyezi) bizonyosan tapasztalásból tudja Excellenciád, mily határtalan étvággyal bírnak a diákok, *parvenuk*, *déserteur*ök sat.

A magyar törvényhozók (akik nem is voltak olyan buták, mint Excellenciád híreszteli) ezt éppoly jól tudták, mint Ön, s így gondolkodtak: Miért ne tartanók néha jól e szegénylegényeket mi, kik naponta bőven terített asztalhoz ülünk, és hálaérzettel fohászkodunk Istenhez: „Ó, Uram, adj azoknak is, kiknek semmijük sincs.” Hisz ezek is emberek, és mi, ami a tévedéseiket illeti, nemritkán nagyobbakat tévedünk náluk. Nemde, önmagával annyira számot vetett Excellenciácska? Miért ne enyhíthetők tehát néha éhségüket és szomjukat, *midőn ezzel megelégszenek*; az ő élvezeteik anélkül is oly igen korlátozottak.

Így argumentáltak a nemes despoták, és mivel az őszinte emberszeretet kétségkívül a legnagyobb kormányzási bölcsesség – tudja Excellenciád –, e nézet a gyakorlatban is a legcélszerűbbnek, legokosabbnak és legeredményesebbnek bizonyult; ezer meg ezer példa igazolta ugyanis, hogy mindazon megtévedtek, kik juhászainknál vagy más alsóbbrendű hivatalnokainknál –

* Szegénylegény – így hívták azelőtt a rablókat Magyarországon, minthogy nem voltak voltaképpeni rablók, mégis eltulajdonítottak időnként egy-egy birkát, sertést, sőt lovat is. Következésképpen nem tartoztak a lakosság azon osztályához, melyről büszken elmondhatni: *nil conscire sibi, nulla pallescere culpa*. Ma is szegénylegényeknek nevezik őket – teljes joggal, mert miként az egész egykor oly boldog Magyarország, ők is még sokkal szegényebbek lettek, mint azelőtt voltak. Ma már azonban sokuk valódi rablónak és kegyetlen gyilkosnak nevezhető – erre készítette őket a mostani kormánykontárok *insuffisance*-a, sőt (ki merjük mondani) *imbecillitása*!

mint ez Magyarországon régente szokásban volt – néha húst, szalonnát, bort, kenyeret és szíves fogadtatást találtak, csak a legritkább esetben formáltak magasabb követeléseket, sőt mindenkor hálaérzet ébredt fel bennük, mely az alárendelt sorsú egyénekben, különösen Magyarországon, elevenen él és csupán a magasabb politikából van állítólag kizárva (amit mi előítéleteinknél fogva nem értünk ugyan, hanem Excellenciád bizonyosan megtaníthatna bennünket, hogy miért történik ez) – igen, e kíméletes és emberi bánásmódot tapasztalt szegénylegények belsejében oly hálaérzet támadt fel azok ellenében, kik velök nem mint könyörtelen bírák bántak, hanem csak azt vették tekintetbe, hogy éheznek és szomjaznak, Istenhez azonban talán közelebb állanak, mint némelyik még fel nem akasztott, csak rendjelekkel teliaggatott nagyúr – oly hálaérzet, hogy némelyik rabló leghűbb védője lett azon birtokos vagyonának, ki vele oly emberségesen bánt, hogy életét veszélyeztette azon néha előforduló esetben, ha néhány kevésbé nemes gondolkozású bajtársa az egész kezet követelte ott, hol már egy ujjat nyújtottak neki. Míg ellenkezőleg a visszautasítottnak a magyar gazdasági viszonyok között – melyek természetesen nagyban különböznek a szászországi, sőt az örökös tartományi viszonyoktól is – igen könnyű volt magát érezhetőleg megbosszulni azáltal, hogy a „vörös kakast” annak háza födelére röpítette, ki tőle egy falat kenyeret megtagadott.

Excellenciád ugyan nem nagy pszichológus, vagyis egyáltalában nem az, csak poéta, mert úgy tekinti és ítéli meg az embereket, mintha fábúl volnának vagy legföllebb állatok, kiket *ad libitum* lehet *dresszírozni*, éppúgy, mint a tuskókból gyakran a legcsinosabb szobrocskákat faragják – vagy oly lények, melyeknek legnagyobb, egyedüli élvezetük az evés-ivásban áll. Annak dacára azonban, hogy mint mondók, Excellenciád éppen nem pszichológus, mégis annyi ésszel és oly jeles *imaginatio*val bír, hogy igen könnyen bele fogja magát találni azon helyzetbe, melyet jellemezni ezennel bátorságot veszünk magunknak.

Tegye magát Excellenciád azon helyzetbe, hogy valamely oknál fogva – mit persze nem is lehet föltételezni – ismét egyszer továbbállni kényszerülne, és több napi bujdosás, ábrándo-

zás és séta után végre a Bakony közepén kínzó éhséget érezne. Hogy útonállóhoz ne hasonlítson, és a hatóságok árgus szeme előtt gyanút ne költson, más fegyvert nem hord magával egy revolvernél, mely a zsebben is elfér, és hat „adag”-gal van ellátva. Így tehát – a *fral' natura* és a kiállott *martiri* következtében (ó, felejtethetlen Poggi!) – azon dilemmában volna, hogy vagy nem vacsorál, sőt talán éhen is meghal, vagy egy tiltott támadást intéz az emberi társadalom és vagyon ellen. Messze földön sehol egy hotel, hol az ember „jó pénzért” felfrissíthetné magát. Egyébiránt Excellenciádnál pénz sincs – ezt megjegyezni feleledtük –, először, mert Excellenciád eddig még igen keveset tehetett és tett félre, másodszor pedig elővigyázatból is, hogy tolvajnak ne tartassék, azon esetben, ha a csendőrök szerencsések volnának Excellenciádat nyakon csípni. Excellenciád tehát el volna látva hatalmas étvággyal, biztos revolverrel, erős és szilárd akaratral, mely Önt annyira jellemzi, tárcájában azonban egy ezüsthatos sem volna.

Vajon mit tenne Excellenciád e válságos helyzetben? Meg vagyunk győződve, hogy a revolvert nem saját *sérthetetlen* személye ellen fordítaná – ha már csakugyan meg kell lenni, inkább másik ellen, ugye? –, hanem kopogtatna egy ház ajtaján, melynek – bár nem „*vorschriftsmäßig*” épített – kéményéből, mint Ábel oltárárúl, biztató füst emelkedik az égre. Excellenciád tehát zörget; a bennlakók elég impertinenciával bírnak Excellenciádat várakoztatni; – végre megnyílik az ajtó. Excellenciád külseje sehogy sem árulja el a nagyurat, tehát valami kéregető mesterlegénynek tartják, gyanús kóborlónak vagy talán az újra feltámadt Graselnek – és minden teketória nélkül becsapják bárói orra előtt az ajtót, s talán a szegény emberek által nemritkán hallott azon útravalóval: „Vigyen el az ördög, te rühes.” Oly szólásmód, melyet Excellenciád tudunkra még eddig nem ismellt magára alkalmaztatni.

Mit tenne most Excellenciád? Valóban kíváncsiak volnánk tudni, mint viselné magát e kivételes esetben, midőn fogdmegjeit nem használhatná fel arra, hogy az embereket meggyőzze és boldogítsa, hanem a pusztán vagy erdőben, egy eolhárjának húrjain, azon régi dal valamely variációja hangzanék fel, mely

így szól: „aki egynek, sőt millióknak vermet ás, maga esik bele”. – Mit tenne tehát Excellenciád, kivált ha gyakran részesülne ily fogadtatásban, és utódja minden vizsgálat nélkül éppen úgy „vogelfrei”-nak nyilatkoztatta volna és köröztette volna Önt, mint Ön annyi ezer meg ezer magyarral ördögi szívtelenséggel tévé – és utódja még szigorúbban elevenítené fel Excellenciádnak azon rendeletét, hogy mindazok, kik „gyanús” (!?) csöcseléknek szállást adnak, éppazon keresztényi bár, de példás büntetésben részesülnek, mint azok a szerencsétlenek, kiket valódi emberi részvétellel házukba fogadtak.

Mit fogna Excellenciád kezdeni? Feladná magát, mint Karl Moor, hogy legalább valamely derék csendőrnek 60 frt-ot keresni segítsen (ez különben igen nemes tett volna), vagy lerevolverezne valakit, vagy végre talán egy szénakazalt gyújtana fel? Valóban még csak képzelni sem tudjuk. Annyi azonban körülbelül bizonyosnak látszik előttünk, hogy mindazon borzasztó események, melyek jelenleg Magyarországon napirenden vannak, egyedül azon ostoba, meggondolatlan rendszabályok kifolyásai, melyek által Excellenciád ezer meg ezer embert az üldözött vadállat helyzetébe taszított, kik mielőtt akasztófán száradnának meg, mi rájuk végtére is bekövetkezik, legalább addig enni, inni és, ha lehetséges, üldözőik közül egyet vagy többet előre küldeni szeretnének, szálláscsinálás végett.

Excellenciád mint ügyvéd bizonyosan ismeri, sőt érti is e mondást: „*summa justitia summa injuria!*” Alkalmazza kegyesen Excellenciád e mondást a szóban forgó esetre; és e tekintetben talán kissé tisztábban fog látni.

Ismerünk sok oly magyar birtokost, kiknek legalábbis száz-ezer ft jövedelme volt, és néhány száz forinttal, mely bőven elég volt arra, hogy a szegénylegényeket borral, pálinkával, kenyérrel és szalonnával ellássák, minden tolvajságtúl, sőt még a végzetes vörös kakastúl is teljesen mentek valának, és ezen praxis, mindent összevéve, az akkori viszonyok között nemcsak a legbiztosabb, de a leghumánusabb is volt.

Sokan azok között, kik e sorokat olvassák, erre talán így kiáltanak fel: „Mily alávalóság gyűjtogatni azért, mert nem hívták meg ebédre” – és valóban, a bosszúnak e neme nem tetszik ne-

künk; – de ha meggondoljuk, mit érezhet e szegény ördög, ha mindjárt saját hibája miatt bukott is oly mélyen, midőn látja, hogy némely nagyúr, ki *par hasard* emelkedett fel, magát és elősdijeit a pukkadásig hizlalja, tőle azonban egy darabka száraz kenyeret is, melynek a magyar ember sohasem volt szűkében, megtagad, valóban érthető, hogy egész más gondolatok és szenvedélyek kelnek föl benne, mint például hasonló körülmények között egy *Pater Innocentius*ban. Az éhség fáj! – Ezt persze nagyon kevesen tudják a vagyonos osztályból, mert az a fájdalom, mely által az állampolgárok ezen osztálya kínoztatik, inkább a „sok”, mint a „kevés” miatt keletkezik.

Egyébiránt a március előtti napokban Magyarország falvaiban és mezővárosaiban bosszúból alig történt gyűjtogatás: mert az illető nem a társadalmat, hanem egyest akart büntetni – kit a magyar gazdasági viszonyok között nem is volt nehéz megtalálni, s mert a széna, szalma, csépeletlen gabona sat. mindennütt földél nélkül, szétszórva magányosan állott, és nagyon alkalmas volt az autodafének e nemére, anélkül hogy más is károsított volna általa.

E tekintetben a jó tanács gyakran nyugati jó szomszédainktól jött: ne gazdálkodjunk ily özönvíz előtti módon, hanem a drága takarmányt helyezzük fedél alá sat. Fájdalom, azonban – már mi, magyarok ily javíthatatlanok vagyunk – a legtöbb esetben süket füleknek papoltak: mert mi e különben helyes tanácsot éppoly kevésbé fogadtuk el, mint 1815–1816-ban az éhes bécsi *mob* egy ismeretlen bécsi gavallér filozofikus tanácsát – vagy mint az ugyanazon évben a Maros partjain, mint a legyek öszszel, rakásra hulló cigányok, általában nem követték azon étrendet, melyet Aesculapiusnak egy bécsi papja oly éleseszűleg ajánlott nekik.

Az előbb említett nemes gróf több oldalról hallotta azon permanenssé vált panaszt, hogy a szegényeknek nincs kenyerük: a tökéletesen iskolázott gavallér, mint egy második Pythagoras, aki rájött a megoldásra, a következő nyilatkozatot tette, melyet eredetisége miatt közölni jónak látunk: „Az ostobák, hát miért nem esznek zsemlét.” – A bécsi *protomedicus* pedig terápiai elvek folytán kétségtelenül bebizonyította, hogy a cigánycsalá-

doknak nincs eshetőségük a fennmaradásra, és e szarvasgomba színű nép túlságos halandósága onnan magyarázható, hogy iszonyú életrendet tartanak. Ez az emberfajta – így biztosított a tudományos férfiú – a legjobb egészségnek és hosszú életnek örvendhetne – mert különben erőteljes és alkalmazkodó –, ha oly ésszerűleg élne, mint a bécsiék; reggelire kávét inna kiflivel egy leforrázott gyík helyett, délre inkább levest valamivel „benne”, marhahúst valamivel „mellette” és főzeléket valamivel „rajta” sat., mint egeret, békát, macskát, kutyát és más hasonló nyálankságokat.

E két esetet idézzük azon jó tanácsok enciklopédiájából, melyeket nekünk a Lajta túlsó partjáról küldöztek azért, mert különösen illenek azon tanításokhoz, melyekkel Excellenciád *cum sociis* több alkalommal, s a *Visszapillantás*-ban is, bennünket traktálni kegyeskedett, s melyekre nézve a világnak felvilágosítással szolgálni szándékunk.

Mi, magyarok, hazánk több vidékén a tüzelőszer hiánya mellett azon okból sem helyezük földel alá takarmányunkat és gabonánkat, amely okból például az alföldi nagy síkságokon a jó *chaussée*-k hiányoztak – vagyis a hozzá szükséges anyagok teljes hiánya miatt. Ezt az épületeknél cseréppel lehetett volna pótolni, de ezeknek készítése is oly sok nehézségekkel volt összekötve, s emellett Magyarországon oly jól értik a kazal- és asztagrakást, hogy számokkal bebizonyítható, miszerint sokkal helyesebb volt takarmányunkat a szabad ég alatt hagyni s a fatális „vörös kakas”-t néhány szerény ebéd, vacsora, bor és pálinka árán távol tartani tőlük.

Hogy e szegénylegény-vendéglési gyakorlat nem maradhat sokáig fenn, azt a magyar törvényhozók is tudták: ennéltozva gondoskodtak is arról, hogy e viszonyokból lépésről lépésre kimenekülhessenek, Excellenciád viszont egy csapással időt és természetet oly ugrásra kényszerített, mely más ugrásokkal egyesülve, okvetlenül *salto mortalé*vá fogja kinőni magát, melynek természetesen csak egyetlenegy következménye lehet, tudniillik azon blamázs, mely szerint lehetetlen volt valami gyermekesebb, mondjuk igazán, ostobább módot kigondolni a nagyközönség vagyonának biztosítására az Excellenciád által alkalmazott csendőr-*experimentum*oknál.

[A CSENDŐRSÉG ELLENI GYŰLÖLET]

Tudjuk, hogy néhány évvel ezelőtt – midőn Excellenciád maga és mások előtt bevallani kényszerült, hogy említett biztonsági kísérletei nem úgy ütöttek ki, mint ezt hitte – minden felelősséget ezért az elégtelen, garabonciáskodó magyar közönség nyakába akart hárítani, mely Excellenciádat népboldogító törekvéseiben pártolni nem igyekezett. – Tagadhatlan, hogy az Ön csendőrei Magyarország népességének minden osztálya előtt sokkal gyűlöletesebbek azon emberi vadnál, melynek üldözésére rendeltetvék. Ez – úgy hisszük – meglehetősen bizonyítéka annak, mily rokonszenvet éreznek Magyarországon az Ön kormányzási rendszere iránt, és hogy mily erős gyökeret vertek eszméi – melyek a természet valódi sikerületlen ugrásai – az új-osztrák földben és különösen Magyarországon. Sokkal jobban gyűlölik az Ön védangyalait a rablóvá és gyilkossá hajszolt és késztetett szegénylegényeknél.

Nagyon könnyen érthető, hogy Excellenciád derék csendőrei Magyarországon jóakarató támogatásban nem részesülnek, sőt ezt nem is várhatták; ezt Excellenciád maga is beláthatta volna – de ehhez még azon körülmény is járul, hogy a „vörös kakas” még most is veszélyes, és Új-Ausztria új magyar polgára valóban rinocérosz lenne, ha az Ön haszontalan és tehetetlen csendőrei iránt érzett határtalan ellenszenvének dacára, csupán Excellenciád magas személye iránti szeretetből, talán azért, hogy nyomorult rendszere kissé kedvezőbb világításba helyeztessék, mint lojális alattvaló és túlboldog „beolvasztott”, az Ön által legszívtelenebbül üldözött honfitársaival élethalálharcba keveredjék – természetesen azért, hogy a derék zsandároknak bajuk ne történjék, hanem inkább az ő vagyona és élete kockáztassék – s hogy még örökösei is folytonosan a vörös kakastúl remegni kényszerüljenek, kárpótlásul azonban Excellenciád által, áldozatkészsége miatt, kegyesen, sok méltósággal, kenetteljesen megdicsértessék és Európának bemutatassék.

Ha tekintetbe vesszük Excellenciádnak azon követelését, illetőleg felhívását, hogy a magyar nemzet az Ön tévfogalmait és reménytelen kormányzási kísérleteit elősegítse és *quasi* saját

ügyévé tegye, önkénytelen is az „unalmas emlékezetű” XVIII. Lajos jut eszünkbe, ki *dei gratia* uralkodó családjának más tagjaival együtt komolyan meg volt győződve afelől, hogy az embereknek legnagyobb boldogságuk az, ha érette harcolhatnak s vérüket onthatják, míg ő kényelmes karszékében egész kedélyességgel uralkodik, a különféle élelmiszerek fogyasztását vitézül előmozdítja, és vitéz „szolgái”-nak lelkesültségét időnként egy királyi „bravó”-val fokozza, és legmagasabb megelégedésének nyilvánításával buzdítani és boldogítani kegyeskedik. És ha egy pártatlan, a kormányzathoz értő és a magyar viszonyokat előítélet nélkül vizsgáló ember semmi egyebet nem ismerne Excellenciádtúl, csak imént említett felhívását Magyarország népességéhez, s Excellenciád többi elméleteiről – hogy ne mondjuk, abszurdításairól – mit sem hallott volna, hanem kizárólag a szerencsétlenül kiütött csendörkísérlet után (melynek célszerűtlenségét most már boldog-boldogtalan belátja) ítélné, bizonyos, hogy ezen egyetlen rövid kivonat Excellenciád tetteinek hosszú sorából tökéletesen elég volna arra, hogy következő véleményt nyilvánítson (ha tudniillik torka *moraliter* vagy *physice* előbb össze nem szoríttatik), hogy Excellenciád minden állambölcssességét a szobában tanulta; hogy lángeszének forrása tulajdonképp a tintatartó, mely millió meg millió alárendelt tintatartóba oszlik szét, és azon boldogság, melyben Ön negyvenmillió állampolgárt részeltet, kik fölött Ön nem kormányoz, hanem tulajdonképp önkényűleg rendelkezik, végtére is nem lehet más „írott” vagy legföllebb „festett” malasztnál, és végül, hogy mindaz, mit Ön alapított, nem számíthat hosszabb életre, mint egy papírból, „pappendeckel”-ből vagy a legjobb esetben papírmaséból készített *monumentum*.

Azt mondtuk, hogy az Ön biztonsági közegeinek tökéletes célszerűtlenségét ma már ország-világ belátja, és nincs okunk visszavonni ez állításunkat, mert Excellenciád maga is e felvilágosodottak soraiban van már. Ezt Excellenciád azon nyilatkozatából következtetjük, melyet nemrégiben csodálói előtt kimondani s ezáltal azoknak gyakorta csalatkozott bizalmát és a jövő iránt táplált reményeit kissé felfrissíteni méltóztatott:

hogy ti. a *gendarmerie* magasabb célokból állíttatott fel, és nem csupán a fennebb említettből (melynek, *entre nous soit dit*, nem is felelt meg), melyre a régi pandúrok is elégségesek. Amint-hogy a pesti kereskedelmi kamara, a naponta növekvő biztonsághiány miatt, nemrégiben bátorságot vett magának azon alázatos kérelmet terjeszteni elő, vagyis helyesebben szólva, az üres rablóviszonyok által eléggé indokolt azon tanácsot adni, hogy legalább egyelőre a közbiztonságot illetőleg a régi rendszer állíttassék vissza, és húsz ezred csendőr helyett alkalmaztassék néhány száz pandúr, természetesen egészen a régi modor szerint. A pesti kereskedelmi kamarának e minden várakozást felülhaladólag szemtelen követelése a legnagyobb *indignatio*val fogadtatott, és a féktelen kérelmezők pandúrok helyett hatalmas „orr”-ot kaptak – mi egyébiránt a jelen napokban még szerencsének mondható, mert rosszabbul is járhattak volna.

Excellenciádnak azon ügyvédi fogása, mely szerint az el nem ért cél helyébe egy másikat állított, hogy tévedését és rövidlátását ily módon takargassa, senkit sem lepett meg, mert nem létezik ember az Önt közelebből ismerni szerencsések között, ki Excellenciádat azon bölcsek közé sorozná, kik az első nem sikerült lépés után azonnal visszalépnek, és más, jobban megfontolt és kiszámított lépéssel kezdik újra, hanem mindenki meg van győződve arról, hogy Excellenciád elég jellemsszilárdsággal bír mindaddig, habár meggondolatlanul is, előrehaladni kísérleteiben, míg minden rendelkezésére álló eszközt teljesen ki nem merített – vagy fejét egy falon, melyre mottóul a „*ne plus ultra*” van írva, szét nem zúzta.

Excellenciád gyakran belátta – mert öntudata által gyakran ösztönöztetik erre, s ezt másnak nem is szabad tenni (persze csak rövid pillanatokra, mert ki az ördög foglalkoznék hosszasan ily kellemetlen dolgokkal) –, hogy Ön, legalább Magyarországra vonatkozólag, mint vezető miniszter szerencsétlen volt egyet-mást, sokat, sőt tulajdonképp mindent a legügyetlenebbül intézni. – Excellenciád önmaga által ösztönöztetve és plauzibilis kifogásokat keresve, az Ön fényes janicsárjai ellenében kimutatott általános ellenszenvet többek között azon körülményből is igyekezett kimagyarázni, hogy a kihágók, tolvajok

és bűnösök sat. rendszeren gyűlölni szokták azokat, kiknek rendeltetésük őket ellenőrizni, megfékezni és az igazság kezébe szolgáltatni, már az aztán mindegy, pandúrnak, *constabler*nek, poroszlónak vagy zsandárnak nevezik-e ezeket, és hogy az illetők gyűlölete azon mértékben növekszik, amint félelmük a közbiztonság fentebb nevezett közegei iránt – s ennek folytán a csendőrség is azért annyira gyűlöletes Magyarországon, mert borzasztóan félnek tőle. És valóban, ezen pszichológiai alap nem csekély mértékben közreműködik abban, hogy legalább egy része a publikumnak az Ön biztonsági közegeit *con amore* gyűlölje. Csakhogy nem kell feledni azon körülményt, hogy a közönségnek az a része fél leginkább az Ön csendőreitől, melynek védelmére Excellenciád azokat rögtönözni kegyeskedett; a népességnek az a része pedig, melyet megfékezni és rendhez szoktatni tulajdonképpen hivatása volna, a szó legteljesebb értelmében kikacagja, kigúnyolja őket – mert a magyar kihágókkal szemben, szervezésük sat. folytán, azon helyzetben vannak, mint – *à peu près* – a jól dresszírozott pudli, melynek fő foglalkozása a „szolgálás” és más hasonló szobabeli mutatványok, ha egyszerre azon követelést formálják irányában, hogy veszett farkasokat vadásson, legyőzzön és bőreiket a felsőségnek templáriusi hódolattal, fegyelemmel, engedelmesen beszolgáltassa.

A társaság műveltebb és jobb osztálya nem azért utálja a csendőröket, mintha – mint Excellenciád tévesen hiszi – annak fizikai túlkapásaitól félne. Ó, nem! Mert miután Excellenciád-nak mindene csak külső hatásra van számítva, e tekintetben méltányosan gondolkozó ember sem panaszkodhatik: az Ön zsandárjai nem „offenzív”, de nem is „defenzív”, hanem tulajdonképp „*persequált*” helyzetben vannak, és e tekintetben közsajnálattal, részvéttel találkoznak, mert a helyzet, melybe Excellenciád bölcsessége e szegény fiúkat hozta, valóban nyomorúságos. Hanem azért utálják őket *in corpore* (*in corpore*, mondjuk, mert egyénileg sok tiszteletre és becsülésre méltó tagokkal bírnak), mivel Excellenciád úgynevezett „magasabb” célokra használja fel és olyan szolgálatok teljesítésére kényszeríti őket, melyeket a mi szótárunk „alacsony”, sőt „gyalázatos” *epithe-*

tonokkal illet, és melyek az Ön felfogásának és kormányzati rendszerének valódi bélyegét sütik mindarra, mit Ön azon pillanattól fogva megkezdett, midőn Schwarzenberg herceg által jelen végzetesen magas állására emeltetett.

Mi mindent nem beszéltek a liguoriánusokról? Excellenciád tudja! Mi azt hisszük, hogy e szent atyákat rágalmazták. Lehet, hogy voltak köztük egyesek, kik az ellenük szórt vádakat megérdemelték, azonban magának a rendnek, melyet nagy erényű férfiak alapítottak, bizonyára csak a legnemesebb céljai voltak. Megengedjük azonban, hogy e tekintetben a vélemények eltérők, sőt egymással homlokegyenest ellenkezők lehetnek. Annyi azonban bizonyos, hogy kézzel fogható okok nélkül az emberiségnek egy osztálya sem találkozhatik oly mélyen gyökerezett gyűlölettel, sőt mondhatnók, utálattal, mint e szegény fekete ruhások, kiknek egyenruhája – pirulás nélkül valljuk be – bennünket gyakran mulattatott, mivel rendesen Don Basilióra – Rossini *Sevillai borbély*-ában – emlékeztetett bennünket, s azon gyönyörű kvartettre, mely így kezdődik: „*Buona sera*”. És ha az ember fontolóra veszi azon kuriózumot, hogy miért éppen e „szent sereg” gyűlöltetett annyira, és nem másik vagy talán egyetlen osztálya sem az emberiségnek, mely pedig kevés vagy talán egyetlen szentet sem tudna felmutatni tagjai közül, például a szabó vagy cipész céh, e talány megfejtését csak azon körülményben lehet keresni és feltalálni, hogy minden ember, még a hottentották is, ösztönszerű ellenszenvet éreznek a „betolakodottak” minden neme irányában.

Mi ezt igen természetesnek találjuk, mert ha már a medve, a borz, sőt a kedélyes ürge is igénytelen lakhelyét bizonyos mértékben mintegy *sanctuarium*nak tartja, sőt a legszelídebb s legalázatosabb házi eb is saját udvarában, kivált, ha bosszantják, dühös és mérges lesz, hogy történhetnék az, hogy az Isten hasonlatosságára teremtetten ember a leghatározottabb ellenszenvet ne érezze a „betolakodók” ellen! Ez megmagyarázhatja Excellenciádnak azon rossz hírt is, melyben a *patres redemptores* kezdetűl fogva állottak Bécsben.

Az ember egy sereg „betolakodó” ellen győzelmesen védheti magát, ez igaz, persze nem fáradság és bizonyos ügyesség nél-

kül, de végre mégis sikeresen. A tisztaság például a legjobb óvszer a férgek ellen, *arsenicum* az egerek és patkányok ellen, lakat és pisztoly a tolvajok ellen, sőt a liguoriánusokat is távol lehet tartani a háztúl, ha az asszony nem engedi fejét általuk elcsavartatni, a férj pedig tisztelettel fogadja ugyan, hanem felmelegítésül vagy hűsítőül semmivel sem szolgál nekik, szent misére vagy más hasonló üdvös célokra mit sem ígér, sőt nem is ad nekik. De miként óvja meg magát és házát Új-Ausztria szabaddá lett polgára, kiről nemrégiben egy német lap német öntudattal mondotta: „a németnek az ő háza az ő vára” – miként óvja magát a szabaddá lett új-ausztriai polgár az Excellenciád által magasabb célok miatt felállított legális, csehül „*zlatohlavek*”-nek,* magyarul „haris-nak**” nevezett betolakodók ellenében? Erre nincs lehetősége!

Ha a liguoriánus atyákat – mint a betolakodókat általában – az emberek nem szívelik (pedig tőlük meg lehet szabadulni), elgondolhatja Excellenciád, mennyire undorodnak az Ön zsandáraitúl, kik közül egyeseket jó borraavalóval el lehet ugyan téríteni a behatolástúl, másokat azonban semmi módon, ha ti. a denunciáció által nagyobb nyereséget remélnek, mint mekkorát az érintett személy készpénzben ki tudna nekik fizetni. Ennek bizonyítására egész gyűjteményre valót szedtünk össze olyan borzasztó *factumokból*, melyek *loquuntur*, s melyek meggyőzhetik Excellenciádat arról, hogy Magyarországon – ha a „törvényes betolakodók” már kellőleg behatoltak a házak és a családok titkaiba – oly tragédiák fognak majd lejátszódni, melyek-

* *Zlatohlavek* = aranygomb. A csendőrök ugyanis oly pompásan ragyognak, hogy mérföldnyi távolságból is, mint jól megara-nyozott és tisztán tartott toronygombok, a vándornak (!) útmutatóul szolgálhatnak.

** Magyarországon a harist a legbutább madárnak tartják, mert mikor a vadász már elvesztette szem elől, ő mindig jelentkezik, s így egészen bizonyos, hogy annak zsákmányává válik. A csendőrökkel persze fordított eset áll fenn, őket az „illetők” nem megtalálni, hanem elkerülni akarják, s ez könnyen sikerül is nekik.

pen egyik-másik nemes, de vigyázatlan férfiúnak csak a kötél vagy egész vagyonának feláldozása között lesz választása, s egyik-másik jószívű, de megfontolatlan nőnek vagy minden anyagi javát, vagy becsületét kell odadobnia! Vagy talán a húsz-harmincezer csendőr csupa szent, s egyedül ők lennének menekülések a pénz, a Mammon iránti szomjúságtól, ettől a mai világ-méretű járványtól, mely még a legjobb főket is elcsavarja s a legtisztább jellemeket is megfertőzi? Talán az a tény, hogy tulajdonképpen főnökük Excellenciád, valószínűséget kölcsönöz a csodának, hogy húsz-harmincezer rosszul fizetett s gyakran a társadalom söprejéből összehalászott ember ellenálljon az arany kísértésének? E feltételezésre *in favorem gensd'armorum* még maga fichtenstammi Kempen báró altábornagy öexcellenciája, e derék, lovagias és lojális férfiú is elmosolyodnék! Neki bizonyára nehezére esik Excellenciádnak jelentéseket tenni, Öntől megbízásokat elfogadni s azokat személyes felelősség terhe alatt végrehajtani vagy végrehajtatni, mint ezt *Az Ausztriai Császárság számára kiadott Birodalmi Törvény- és Kormánylap XII. számában a 218. lapon a 47. § alatt* olvassuk. Igazán szerencsét kívánunk a lovagias tábornoknak és hadfinak, hogy Excellenciáddal szemben vagy tulajdonképp Ön alatt ily rigylésre méltó állást foglalhat el!

[A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV – CSAK PÁTENS]

Visszatérve még az osztrák polgári törvénykönyvre, mellyel Excellenciád oly nagy zajt üt, s mely az Ön állítása szerint valódi Isten áldása módjára Magyarországon mindent új életre, ifjúságra varázsolt, s melyet a magyar törvényhozás saját erejéből sohasem tudott volna kivívni, e dagályos kijelentésre a következő feleletünk van:

1. Néhány szakember hat hónap alatt egy minden tekintetben tökéletesebb és célszerűbb törvénykönyvet fogna összeállítani azon Excellenciád által oly igen feldicsért, de az európai szakemberek által éppen nemigen csodált mesterműnél.
2. Mi, magyarok ily magasságra, ti. a polgári törvénykönyv magasságára igen könnyen felküzdhattük volna magunkat,

persze csak törvényes országgyűléseinken, ha ez országgyűléseket megtartatták volna, vagy ha megtartatták is, korábbi önkényeskedések miatt nem kényszerültünk volna arra, hogy az országgyűlés egész idejét a szó legszorosabb értelmében panaszokra és *recriminatiókra* vesztegessük vagy hogy magunkat a bécsi *panem et circenses* ellen védelmezzük, melyekkel bennünket folytonosan csábítgattak.

3. Erre különösen ki kell kérnünk Excellenciád figyelmét: mi, magyarok sohasem törekedtünk oly nagyon arra, hogy a köztünk, magánszemélyek közti viszonyt teljes rendbe tegyük, mint inkább arra, hogy a nemzetünk és az uralkodó közötti viszonyt szabályozzuk, fenntartsuk és megszilárdítsuk, és pedig azért, mivel a magánosok közötti viszony csak akkor nyugodhat valóban törvényeken, ha az uralkodó, a felek közti tulajdonképpeni békebíró, szintén törvények által van kötelezve. – Mely eset Ausztriában sohasem állott fenn, mert ha a jó Istennek szemébe hazudni nem akarunk, a pátens végtére sem lesz törvény soha, hanem az uralkodó saját vagy sugalmazott akaratának nyilvánítása.

Ezek folytán a mi szemünk előtt a polgári törvénykönyv, melyet oly nagyra becsülni látszik Excellenciád, nem egyéb, mint 1502 §-sal és esetleges „akadályokkal” álcázott, fátyolozott vagy virágok mögé rejtett – válasszon az *epithetonok* között Excellenciád – önkény.

Nagyon hosszadalmas volna (ezt inkább azon időre óhajtjuk hagyni, midőn Excellenciád – ami bizonyára kétségtelen – e rapszodiákra lovagiasan és *loyaliter* felelni fog) *per longum et latum* annak fejtegetésébe bocsátkozni, miért különbözik, sőt homlokegyenest ellenkezik e tekintetben a magyar felfogás a bécsitől, már csak azért is, mert e kérdésben egy harmadiknak kellene ítélnie, e harmadik pedig – legalább Új-Ausztriában – alig volna feltalálható. – Előbb még egyes kifejezések jelentése fölött kellene tisztába jönni, s csak azután lenne lehetséges valódi ítéletet mondani.

Így például a „hazafi” nevezet alatt Bécsben majdnem kivétel nélkül olyasvalamit értenek, mi nekünk, magyaroknak se-

hogy se megy fejünkbe, éppen ellenkező sajátságokat követel-
vén attúl, kit e névvel megtisztelünk.

Van – és ez eset kulcsul szolgálhat a többire nézve is – a császári fővárosban a Petersplatzon egy derék hentes, ki évek hosszú során keresztül a császár születés- és nevenapján a téren levő katonai őrállomást kolbászokkal, sonkával és más csemegékkel a legnagyobb bőségben megvendégeli.

Az érintett becsületes hentes ezen tette folytán egész Bécsben kitűnő hazafinak tartatik. Mi őt lojális alattvalónak, katonabarátnak, jószívű embernek vagy szenvedélyes vendéglősnek sat. neveznök, de kitűnő hazafinak nevezni őt Magyarországon bizonyára egy cigánypurdénak sem jutna eszébe, még kevésbé valami okos embernek. Ha valaki Ausztriában pontosan fizeti ugyan adóját, de ezen operáció alkalmával (mivel ez gyakran mégis keserves) kissé savanyú képet vág, s bajusza alatt mormog, vagy egy másik haladéktalanul engedelmeskedik ugyan minden felsőbb rendeletnek, de arcának valamely izma elárulja, hogy az illető rendeletet célszerűtlennek, sőt kissé ostobának is találja – az ily egyéneket nem számítják a „jó hazafiak” közé. – Nem, mert a fentebbi címnek kiérdeklésére első és múlhatatlan feltétel, hogy e kötelezettségeket minden okoskodás nélkül, *con amore, de la meilleure grâce du monde*, a lelkesedésnek bizonyos nemével teljesítse, mintha legfőbb boldogsága abban állana, hogy saját előnyeit, vagyonát, sőt életét a kormányért feláldozhassa. – Magyarországon a lelkesedés e nemét igen dicséretesnek találják ugyan, de jó hazafinak csak azt tartják, ki az emberi méltóságot mindenekelőtt saját személyében tiszteli; saját akaratából egy fillért sem dob a Danaidák hordójába, hanem előbb tudni akarja, miért, mire sat., s ki az isteni törvényeken kívül csupán valóságos törvényeknek hódol, a kormány túlkapásainak viszont bátran ellenáll. – Az ily egyéneket Bécsben nem számítják a jó hazafiak közé; sőt Excellenciád tudós, erényes és keresztényi érzülettel „felségáruló” címmel kegyeskedik őket megtisztelni! – *et cela prouve beaucoup votre bonne tête, votre grand savoir et surtout pour la loyauté de votre charmant caractère.*

A Függelék-ben elősoroljuk azon törvényeket, melyekre az

uralkodónak megesküdnie kell, mert különben csak papíron, de Isten előtt nem magyar király – mely törvények Magyarországon a király és a nemzet közötti viszonyokat szabályozzák; e viszonyokat erőszakkal el lehet ugyan tépni és ignorálni, de jogszerűleg soha.

Ha tehát Excellenciádnak tetszik magát nevetségessé tenni azáltal, hogy azzal dicsekszik, az osztrákoknak sikerült egy magas színvonalú polgári törvénykönyvet létrehozniuk (helyesebben: azt egyszerűen rájuk parancsolták, *punktum*), a stupid magyarok viszont nem voltak arra képesek, hanem Excellenciád volt az, ki e tekintetben világosságot szerzett nekik – tehát fényt hozó, „Lucifer” – e *suffisance* valóban a pávián önelégültségére emlékeztet, mely a kínai mese szerint azzal dicsekedett, hogy fákon, háztetőkön és tornyokon oly magasságra emelkedett (persze láncra verve és korbácsoltatva, hanem az mind-egy), hogy másnak feje szédeleg, ha csak rágondol is, kit tehát, hogy az onnan látszó szép vidékben gyönyörködhessék, nem úgy lépésről lépésre, hanem egy „csapással” – mint Excellenciád tevő – kellett a magasba felrántani.

Excellenciád is dicsekszik polgári törvénykönyvével, mely tulajdonképp, hogy korrekt módon fejezzük ki magunkat „polgári pátenskönyv” vagy „polgári parancskönyv” címet viselhetne inkább, és nem pirul el amiatt, hogy tulajdonképp mit sem tett arra nézve, hogy a viszonyt Új-Ausztria népei és uralkodója között törvényes alapra fektesse, mely körülmény fölött e rapszodiák végén még néhány szót fogunk Excellenciáddal váltani.

Elképzelheti most már Excellenciád, mily furcsának tetszhetett nekünk, midőn *opusculum*ának 11. lapján a következő szakakat fedeztük fel: „Ezzel szemben az, mi a magyar törvényhozásban helyes és jó volt, nemcsak ezen országra nézve meghagyott, hanem több esetben az egész birodalomra is kiterjesztett.”

És mit hoz fel Excellenciád e részbeni bölcsessége és lojalitása bizonyítékául? A házassági törvényeket! Miért nem a *de amissione capitis et bonorum* szóló törvénycikket is – mert e tör-

vény valóban lelkiismeretesen, vagyis tulajdonképp még a lelkiismereten is túl, figyelembe vétetett. Miért hallgat azonban Excellenciád a *Függelék*-ben elősorolandó *cardinalis* törvényekről, melyek egy oly nemzet előtt, mely nem csupán rab-szolgákból és kiskorú gyermekekből áll, bizonyára nagyobb becsben állanak az Ön nagy garral dicsért *ukázgyűjteményénél* azon anyagi előnyöknél, melyeket Ön *Visszapillantás*-ában előszámlál, s melyeket bizonyára minden okos ember sokra becsül, de melyek tulajdonképpeni értékkel csak akkor bírnak, ha nyakörv és lánc nélkül élvezheti. Ezt azonban Excellenciád valószínűleg nem érti, mert itt is minden a felfogástúl függ: s amit Excellenciád jónak tart, meglehet, hogy mások szemében, kik ugyan fizikailag Excellenciád alatt, de erkölcsileg szédítő magasságban fölötte állanak – rossznak, ostobának, nyomorultnak és lepökni valónak tetszhetik.

[A SARKALATOS TÖRVÉNYEK FELRÚGÁSA]

Excellenciád azt állítja, hogy ami jó volt a magyar törvényhozásban, azt megtartotta. A *Függelék*-ben elősorolt törvényekből azonban nemcsak hogy meg nem tartott egyet sem, de még csak meg sem emlékezik róluk. – Tehát oly rosszaknak, oly együgyűeknek vagy forradalmi szellemtől áthatottaknak találja őket, mintha csak egy éretlen és szemtelen *aula* – tetszik tudni – csodaszülöttjei vagy lázadó elégtelenek agyrémei volnának, melyeket – talán kíméletből a magyarok iránt, nehogy Európa által kikacagtassanak – ignorálni leghelyesebbnek találta. – Csodálkozunk, hogy e kíméletteljes lovagiasságáért a magyar nemzet háláját nem követeli. Ez valóban rendkívüli szerénység!

Most már kérdezzük minden szakembereit és jogtudósait – nem, minden lakosát a nagy kiterjedésű birodalomnak, azokat természetesen, kiknek józan eszük és szívük helyén van: vajon mindezt összevéve, jó volna-e vagy rossz, ha Ferenc József császár öfelsége azon magyar törvényeket, melyek e lapok végén szó szerinti szövegükben idézve vannak, szellemüket illetőleg híven, de az „egyesült nagy Ausztriára” való tekintetből módosítva, elfogadná, azokra megesküdnék s kötelesség- és lelkiismeretszerűleg azok értelmében uralkodnék?

Azt hisszük, nem csalatkozunk azon föltevésünkben, hogy e kérdésre egy óriási többség határozottan „jó”-val felelne. – És mit tett Excellenciád? Excellenciád, ahelyett hogy magas állásban e törvényeket Ausztria minden népeire kiterjeszteni törekedett volna, durván, ész és szív nélkül, lábával tapodta őket, s örütségében azt hiszi, hogy az emberek már el is felejtették őket – mint sok ostoba, a vértől megrészegeedett, elkábított gyilkos azt hiszi, hogy biztosította magát a fölfedeztetés ellen, ha áldozatát egy jó mély kútba dobta, olyan kútba, melyhez mindennap jönnek az emberek vízért.

Valóban nem tudjuk, mily kategóriába sorozzuk ezen eljárást. Démoninak egyáltalában nem találjuk, és ennek folytán határozottan Ligne hercegnek azon szellemdús nyilatkozatát alkalmazzuk reá, mellyel annak idejében – az igen problematikus emlékü – Vaudemont herceget jellemezte: „*plus veau que démon*”, mert Mephisto ily gyermekesen nem járna el.

[EGYENJOGÚSÍTÁS – TÖRÖK MÓDON]

Excellenciád azzal vádolta a magyar törvényhozást (sok alkalmmal, mint már említettük), hogy a magyar alkotmány jótéményeit csupán a nemesség élvezte. – Ez állításban van némi igazság; de azt sem lehet tagadni, mert hivatalos, nyomtatott akták bizonyítják (ámbár végtére mindent túl lehet harsogni és el lehet zsandárkodni), hogy a magyar törvényhozás lépésről lépésre igyekezett a szabad alkotmány jótéményeit kiterjeszteni Magyarországon minden lakosaira, s a Bécsből eléje gördített akadályok nélkül az 1847–1848. évekig e tekintetben mindenestre nagy előhaladást tett volna; mert a magyar nemesség semmire sem sóvárgott annyira, mint nemzeti fejlődésre és nagyságra. Mind ez ideig azonban – ó, Isten! – nem sikerült ez neki. – E tekintetben Excellenciád tagadhatatlanul gyorsan járt el, egy csapással (mint önmaga nagy meglepéssel mondja) Magyarországon minden lakosát csodálatosan egyenlővé tette, persze nem úgy, mint ezt a magyarok tenni szándékozták, vagyis fölfelé, azaz mindenkinek a nemességhez hasonló fokra emelése által, hanem lefelé, mindenkinek *sans exception* rabszolgává s mindenekelőtt koldussá aljasításával. Ez volt a Co-

umbus tojása! E mestermű a tanulatlan, iskolázatlan magyaroknak eszükbe sem jutott.

Mégis megértjük, ha valaki így akar egyenlősíteni: szabadság nélkül – hiszen van, ki csak azt szereti, mi a földön csúszik, lévén ő maga is csúszómászó. De már ahhoz, hogy valaki, ki ily „magas” felfogással rendelkezik, mások fölött amolyan „Kunigunda”-módon gúnyolódjék, ahhoz – hogy meg ne sértsük Excellenciádat – hadvezéri diákszemtelenség kell!

Egy ismert kétlófarkas basa a maga kormányzási területe lakóinak nagy részét botoztatásra ítélte. E rendszabály ellen a legerényesebb hírben álló férfiak jártak közben felettesénél, az ügyancsak ismert három lófarkas basánál, s kérték őt, hogy a fájdalmas büntetést engedje el, hogy azután azon „szép vidéknek”, hol e megtörtént komédia játszódik, minden lakosa szabadon és boldogul örülhessen az életnek, s – mint majdan a paradicsomban – egyiknek se lehessen oka a másikat irigyelni vagy fölötte szánakozni. – A török államférfi megjelent – *veni, vidi, vici* – és, nem lépésről lépésre, hanem egy csapással, az egész népességet, különbség nélkül, kegyesen megbotoztatta, ami által az „egyenlőséget”, vagy mint Excellenciád szótárában találtatik, az „egyenjogúságot” is biztosította, persze török módon! Excellenciád is így járt el azokkal a népekkel, melyeket Isten vagy a rossz sorsuk az Ön kormányzata alá helyezett, pontosan így, csak persze keresztény máz alatt, mit sohasem hagy figyelmen kívül. *Bravo, bravissimo!* Ön egyetlen emberi lényt sem emelt magasabbra annál, hol korábban állt, saját magát s azon kétlábúakat kivéve, kik az Ön hivatalnokaivá, csendőreivé stb. *avancíroztak*. Mindenki mást, különbség nélkül, az addiginál mélyebbre, a lehető legmélyebbre taszított!

Tudja-e Excellenciád, ki azon személyiség, ki a legteljesebb egyenlőséget, a legpontosabb egyenjogúságot s a legbiztosabb, általános békét és nyugalmat megteremteni képes? Mégpedig örökre! Megneveznök Excellenciádnak, ki az, ha nem tudná éppoly jól, mint mi. Ebben azért nem kételkedünk, mert úgy látszik, hogy Ön az illető művészetét tökéletesen eltanulta. Értve ezen az egyenlővé tevésnek és minden osztály teljes meg-

nyugtatásának művészetét, minden nemzetiség egybeolvasztását, az elégületlenek és *raisonneur*ök megjavítását – ti. azokét, kiket csak *raison* által, nem pedig Albrecht főherceg-féle fenyegetőzésekkel, *demonstratio*kkal és a bástyán oly gyakran hallott argumentumokkal (hogyan feledkezhetik el magáról ennyire egy herceg?) lehet meggyőzni. – Megmondjuk mégis: ez a személyiség a halál.

[ÖN AZ EMBEREKET LÉLEKTELEN TÁRGYAKNAK NÉZI]

Ön a népektől, melyeket jéghideg kezével érintett, minden életet elrabolt, hacsak a tisztán anyagi élvezeteket, szórakozásokat, viharos mulatozásokat és az élv iránti óriási, olthatatlan vágyat életnek nevezni nem akarjuk. Manapság különösen a székvarosban tapasztalhatjuk ezt a szüntelen élvhajhászatot, hol az emberek az önámítás mindenfajta mesterkedésével igyekeznek menekülni a szörnyű unalomtól, melyet Új-Ausztriában mindenkinek éreznie kell, ki magát elkábítani nem akarja, hanem saját helyzetéről kissé gondolkozni akar, s ki valamivel több, mint azon gépezet lélektelen része, inellyé Excellenciád a birodalmat átalakítani kívánja és siralmas módon bizonyos fokig már át is alakította.

A bécsi fogalmakat illetőleg ez alkalommal – *exempli gratia* – számtalan előfordult esetből csak kettőt akarunk felhozni. Ezek egyike mintegy húsz évvel ezelőtt nyitotta fel szemünket, a másik pedig csak nemrégiben jutott tudomásunkra, s világosan mutatta meg, mily ötvözetből készül az örökös tartományokban számos egyéniség, mégpedig oly merevvé és időtállóvá, hogy az ilyenek még a közel lefolyt ominózus években is – midőn pedig sokat lehetett tanulni – saját maguk és elveik iránti hűségüket töretlenül megtartották.

Egy igen magas állású, magyarbarát férfiú, mélységesen aggodva amiatt, hogy mi, magyarok országgyűléseinken annyi szép időt – mint ő vélte – üres (!) vitatkozással vesztegetünk el, előttünk ezen emlékezetes, melleleg végtelenül naiv kijelentésre fakadt: „Tartsátok meg alkotmányotokat, azt mi nem akarjuk megdönteni, csak hagyjatok minket cselekedni!” Erre

mi elálltunk a kérdés további fejtegetésétől, hiszen ily fogalmakkal szemben alkotmányos eljárásról és fejlődésről beszélni, mely nem stagnálhat, annyi, mint vaknak a színek közötti különbséget magyarázni. Minden alkotmány alapja a „*nihil de nobis sine nobis*”. Persze a szó szoros értelmében vett alkotmánynak, mert valamiféle *constitutió*val a *kakerlakok* is bírnak, mint ahogy minden ember, legyen bár vak, púpos, rühes, golyvás, telkegyelmű, bárgyú vagy bármilyen, saját *constitutió*val bír.

A fentihez hasonló bölcs mondás lenne pl. ez is: „Építsen Ön annyi gőzgépet, amennyit csak akar, de hagyja ki belőlük amataális *contrapondiumot*, a *regulator*t”. – Hasonló argumentáció lenne ez is: „Gazdálkodjék Ön úgy, amint akar, csak engedje, hogy a pénztárába belenyúlhassunk.” Vagy a következő: „*Madame, soyez sure que je respect votre innocence, vos scrupules, mais un joli petit enfant – vous amuserait peut-être et ferait votre affaires.*”

Ily összeférhetetlen dolgokat csak csoda által lehetne kombinációba hozni, milyenek kétségtelenül gyakran történtek a távoli hajdankorban, a mai materiális világban azonban már nem fordulnak elő.

A második eset (egy székvárosi polgár életéből) röviden így adható elő. Windisch-Grätz herceg altábornagy nevét minden magyar tisztelettel és őszinte rokonszenvvel emlegeti. Bár győztesként vonult be, egyenes, becsületes ember lévén, áldást árasztott volna Magyarországra, ha a gyűlölet és a vérszomj meg nem bénította volna őt éppen abban a pillanatban, midőn alábbhagyott a magyar forradalmi ábránd önkívülete, és ezen egyetlen szó: „amnesztia”, millióknak hozott volna békét és boldogságot. Egy udvari ünnepély alkalmával, melyen a lovasbán, Jellačić is jelen volt, mégpedig (részben betegsége, részben pedig egy nagy summa pénz miatt, melyet a derék férfinak a szó szoros értelmében ráerőszakoltak) nagyon görnyedt tartással, Windisch-Grätz herceg – Isten a tanúnk, hogy igazat mondunk – így szólott a bánhoz: „Én is viselem töviskoronámat, csakhogy nem görnyedve.” Így szólott a herceg, oly büszkeséggel, mely egy férfit – ha olyan, amilyennek lennie kell – mindennél jobban díszít, mely érzést azonban oly valaki, ki a

hiúságot büszkeségnek tartja, sohasem fog megérteni. Windisch-Grätz herceg, kit szolgálataiért az elfogadott rendszer és taxa szerint pénzzel akartak jutalmazni, bosszankodással utasította azt vissza – bár az ő pénzügyei nem álltak oly jól és fényesen, mint némelyik okosan számító bankárei. – Nos, a derék székvárosi polgár, ki egyébként rendkívül kényelmes körülmények között élve díszíti és nyomja az anyaföldet s különösen édes hazája földjét, értesülve a nemes herceg magatartásáról, mely minden csepp vérünket felpeszditette (már mi ily rajongók vagyunk), állítólag e szavakat sajtolta ki magából: „Okosabb lett volna elfogadnia a pénzt. Ugyan hova vezetnek az ilyen ábrándok, melyek a magyarok szerencsétlenségét is okozták.” Ily véleménnyel szemben az ember egészen megzavarodik, nemde, Excellenciás Uram. Az ember valóban nem tudja, tulajdonképpen mi van fent, mi alatt, mi a nemes, mi az alacsony, mi a szép, mi a rút, mi különbség az erény és a bűn között. Vagy Excellenciád e tekintetben is más véleményen volna?

Ha mármost Excellenciád az idézett államférfiú alkotmányos nézeteit osztja – amint valóban látszik –, és azon meggyőződésben él, hogy a negyvenmillió ember, kiknek Ön élén áll, szintoly lélektelen „farsangi fánk”-féle, aminthogy az előbb bemutatott emberi példány is csak egy semmivel (vagy talán csak marmeláddal) töltött süteményféleség, akkor azon kormányrendszer, melyet Excellenciád felállított és követ, valóban jeles, és az illetőkkel szemben a legalkalmasabb, minthogy tulajdonképp teljesen közömbös dolognak látszik, akármit kapjon is a „láncos kutya” vacsorára, csak jólessék neki, s kövér legyen ez élelmezés mellett, a fütyölésre ügyeljen, farkát örömteljesen csóválja, s csupa szeretből és hűségből, ha parancsolják, ösereheti hálavonítást produkáljon.

De vajon azt hiszi Excellenciád – e szerény, de határozott kérdést vagyunk bátrak Önhöz intézni –, hogy Új-Ausztria népeinek többsége olyan nyomorult anyagból van összealkotva, hogy boldogítására anyagi élvezetekén kívül mi sem szükséges? – és ezekből is csak azok, amelyeket Excellenciád kegyesen

megengedni méltóztatik – *pour rendre le monde heureux à votre manière!*

Mi hű magyarok vagyunk, hívek fajunkhoz, hazánkhoz, királyunkhoz, de magunkhoz is. Mi az új-ausztriai összes népekről beszélünk, mert magunkat is azok közé számítjuk, és separatiztikus viszketeg s más ilyes abszurditás sohase bántotta agyunkat; aminthogy az egész nemzet nem is volt ily téveszmék által megfertőztetve soha, melyek csak néhány éretlen és talán – mit azonban nem hiszünk – gonosz, bűnös szándékú agybúl pattanhattak ki. Mi így szólunk: „Excellenciád rémítően csalogozik, ha Ausztria népeit így ítéli meg s ily alacsony fokra helyezi, mert azok száma, kik nem akarnak lélektelen gépek lenni, hanem azt követelik, hogy velük mint lelkes állatokkal bánják bárki is, ezek száma naponta gyarapodik, és talán a legnagyobb mértékben Bécsben, hol sokan, igen sokan rég megunták, hogy kiskorú gyermekeknek tekintessenek; azok száma ellenben fogy, kik minden szellemi emelkedettségre szánakozólag mosolyognak, és csak azokat tartják gyakorlati embereknek, kik sohasem emelkednek fel a földről, hogy *par hasard*, mint ők mondják – a holdba tévedjenek.

Mi, magyarok, boldogságunkat s biztonságunkat az ausztriai birodalmat képező minden népekkeli szoros kapcsolatban keressük. Nekünk nincs más óhajlásunk, más szándékunk, de vérrünk, nemzeti jellegünk, legszentebb hagyományaink legégetőbb szükségünkkel tették a nemzeties szellemi élvezeteket, melyek csak a nemzeti létben találhatók fel, és csak oly alaptörvények által biztosíthatók, mint a *Függelék*-ben elősoroltak – melyeket Excellenciád egyetlen árva szócskával sem látott jónak érinteni, s melyeket a nyers erő eltiporhat ugyan, de meg nem semmisíthet soha! Mert az igazság végre is legyőzi a hatalmat, és a szellem túléli a testet mindenkoron!

Ha tehát Excellenciád panaszkodik, hogy kormányzási tekintetben a magyarok részéről semmi támogatásban sem részesül – éppúgy mint a csendőrök, ezek a szegény ördögök, kik szintén csupán szuronyaikra, bátorságukra és fényes sisakjaikra támaszkodhatnak –, lehetne Excellenciádnak annyi tapintata,

hogy e passzivitást ne tulajdonítsa *malveillance*-nak, gyermekes duzzogásnak, és ne igyekezzék azt felségárulási tendenciákkal hozni összeköttetésbe. Mert ha Magyarországon csak az onnan néhány ember nyújt segédkezet az Ön politikájának, kiknek *coûte que coûte*, kenyér kell, vagy azok, kiknek valami jó vagy rossz hátsó gondolatuk van, a nagyobb rész azonban passzív, és egyedül onnan van, mivel Excellenciád ügyetlen szemfényvesztései és szájalomra méltó fantazmagóriái többé senkit sem képesek megcsalni, s azok, kik az Ön kegyelme és pénze nélkül is megélhetnek, igen jól tudják, hogy mindazon ételek, melyeket Excellenciád a népeknek feltálal, s melyet azok lenyelnek ugyan kényszerűségből, de megemésztetni sohasem fognak, ennél fogva előbb-utóbb kiköpve, ismét napvilágra kerülnek.

[POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV ÉS BÍRÓI GYAKORLAT]

Mit várhatnak Excellenciádtól Ausztria népei, különösen hűbéri Excellenciád az ígért alkotmánnyal végre lebetegedni fog? Erről nézve, azt hisszük, elég felvilágosítást nyújt azon körülmény, hogy Excellenciád Magyarország *cardinalis* törvényeit, melyek törvények szelleme minden alkotmányos nép uralkodójával szembeni viszonyainak teljesen megfelel, a legkisebb figyelemre sem méltatta; hanem ehelyett a „polgári törvénykönyv”-vel a kormánybölcsség és humanitás ezen *non plus ultrá*jával igyekezett népeit kárpótolni.

Azt mondtuk, hogy az Ön által annyira előtérbe tolt polgári törvénykönyv tulajdonképp nem egyéb parancsgyűjtemény. Most még hozzátesszük azt is, hogy ezen egész gyűjteményen, mellyel Excellenciád Ausztria népeinek boldogságát megalapítani akarja, egy fonal – nem vörös ugyan, hanem csak fekete – húzódik keresztül, mely a titkosírás szerint ezt látszik mondani: „*Plus valet favor in iudice, quam lex in codice.*” Ezzel bebizonyíthatjuk s be is bizonyítandjuk, hacsak Excellenciád nem konfiskáltatja tőlünk a papírt és a tintát is – bebizonyítandjuk, hogy sok teljesen egyenlő esetben az Ön bírái homlokán egyenest ellenkező ítéleteket hoztak és hoznak.

Az osztrák kormányzat törvénykezési része nemcsak a kormánykreatúrák által dicsőített – amilyen Excellenciád is –, hanem az egész világon lojálisnak és humánusnak ismertetett el. Vajon megérdemelten-e, más kérdés, melyre az Ausztriára jellemző zavaros viszonyok között nagyon nehéz volna teljesen igaz feleletet adni. Mi e *renommée*-t kétségbevonhatatlan tények alapján mégis elfogadjuk és hozzátesszük, hogy a bírák sehol sem voltak oly megvesztegethetetlenek, mint Ausztriában – természetesen a polgári bíráltról beszélünk, mert az *auditori* abszolga söpredék más lapra tartozik, melyet annak idején oly daggal fogunk teleírni, ami némelyik, jelenleg büszke kebelben bizonyára nem a legvidámabb gondolatokat és nem a legédesebb érzelmeket fogja felköltetni.

Mit bizonyít azonban az osztrák polgári bíráltnak általunk is elfogadott ezen *renommée*-ja? Talán azt, hogy a polgári törvénykönyv hasonlíthatlan becse minden kétségen felül áll? Alig hisszük, sőt határozott „nem”-mel felelünk reá. Mert ezer eset által bebizonyíthatni, hogy a nevezett könyvben tulajdonképpen és határozott *regulativa* nem létezik, mely a bírónak minden körülmények között irányadóul szolgálhatna, s ennél fogva nem bizonyít egyebet, mint hogy a bírák általában nagy humanitással és erkölcsi értékkel bírnak – mi mindenesetre óriási szerencse, melyben azonban a törökök a „polgári törvénykönyv” teljes hiánya mellett is részesülhetnek és valóban részesülnek is, mert jószívű, érzékeny, jóakarátú emberek mindennütt találkoznak, mit Excellenciád bizonyosan tapasztalt a legújabbban eltelt időben, midőn Mohamed követői – hinné-e az ember? – igen keresztényieseknek mutatkoznak, sokkal inkább, mint a szeretet isteni mesterének néhány nem egészen valódi, de magas állású, fényes rangú tanítványa.

Ha tehát Ausztriában általában véve nem vagy ritkán követtetett el igaztalanság, mit mi *dato non concessio* állítunk, ez éppen nem *propter* – hanem *praeter legem* történt, és Excellenciád valóban okosabban cselekednék, ha az osztrák állam bírálta dicsérné, mint az önkény által létrehozott s ezért önkény által módosítható és önkényszerűleg magyarázható osztrák polgári tör-

vénykönyvet, melyet annyi pátosszal dicsér fel a bámuló világnak.

Vagy Excellenciád is azon *luminosus constitutionalisták* közé tartozik, kik ha megszorulnak s az ellenokokból kifogynak, mindenkor a magas parancsolók lelkiismeretével állanak elő – azért, hogy az elégületleneknek, kik az emberek erényeiben s különösen bizonyos emberekében nem bíznak, szájukat bedugják –, egy magas állású személyt, sőt gyakran magát az uralkodót tolják az előtérbe, és némi változattal a következő okoskodás által hisznek győzni: – „képes volna Ön ily gyalázatos dolgot föltételezni egy osztrák főhercegről sat.”, s ha aztán – ami természetes – minden okoskodás megszűnik, különösen, ha a szegény elégületlenek elszigetelve vannak, és oly légkörben élnek, melyben az erkölcsi biztosítékot, sőt az őszinte valóság kimondását is szemtelenségnek, meg nem bocsátható bizalmatlanságnak, sőt egyenesen felségsértésnek tartják vagy ügyesen azzá kvalifikálják – és a vakmerő, ki így nyilatkozik, habár a legnagyobb kímélettel és szerénységgel, hálát adhat az Istennek, ha egyéb nem történik vele, mint hogy „goromba fráter”-nek tartatik, kin a pusztaság és a töltött káposzta szaga érzik, s kivel egy udvari embernek, természetesen, mivel ő sokkal „udvariasabb”, törődnie sem kell.

[MILYEN VOLNA AZ ÖN ALKOTMÁNYA]

Excellenciád bizonyosan tudni fogja, hogy Staël asszony a boldogult Sándor cárnak egy bizonyos alkalommal *à peu près* a következő bókot mondotta: hogy az ő nemes jelleme éppen annyira, mint egy alkotmány.

E nyilatkozat fölött sokat vitatkoztak és írtak már, miről Excellenciád bizonyára szintén tudomással bír. – A mi nézetünk szerint azonban Staël asszony nem beszélt egész helyesen, mert nekünk úgy tetszik, hogy ha az orosz autokratának valóban hiányozna a kegyesség, így kellett volna nyilatkoznia: „Felséged jellem több és jobb egy alkotmánynál” – így több értelme lett volna, és ez nem is esik kívül a lehetőség határain. Hiszen a tapasztalat bizonyítja, hogy egy uralkodó jelleme, lelkiismeretessége és szellemi képessége csakugyan többet tehet a nemzetekké töme-

gesült emberek boldogítására a legtöbb, márúl holnapra oktroált alkotmánynál. Sőt tovább megyünk és azt állítjuk, hogy csak a történelmi alkotmányok, mint pl. az angol és a magyar, melyeket nem az üvegház mesterséges levegője, hanem az idő teremt meg, érdemelnek elsőséget minden más kormány- és alkotmányformák fölött. Nem tagadjuk, hogy oly uralkodó, amilyen pl. IV. Henrik és Corvin Mátyás vala s amilyenek Marcus Aureliust, Titust és Saladint jellemzik, a nemzetek bizonyos jólétére nagyobb kezességet szolgáltatnak, mint a lehető legjobb, de szükségesképp igen komplikált s ennélfogva lassú haladású alkotmány; de nem szabad feledni azon fatális körülményt, melyet minden iskolás gyermek tud és különös bölcsesség- és politikai tudományképp fitogtat, hogy az ember tíz ujja több mint elég arra, hogy azon ideális uralkodókat, minőnek pl. Titus a történelem által elismerve van, előszámítsa, pedig a világ már jó régen áll, és jelentékeny számú királyok uralkodtak benne. Valamint figyelembe kell venni azt is, hogy egy meghűlés, görcs az úzás közben, egy lópatkó, egy fődélcserép vagy villám sat. egy pillanat alatt véget vethet az olyan alkotmánynak, melyet a *Delphine*, a *Corinne*, az *Allemagne* sat. bő, de tán nem eléggé gyakorlati fantáziájú szerzőnője idealizált.

Másfajta alkotmány ez, talán jobb is, de csak rövid időre; éppen úgy, mint a mi fogalmaink szerint a marhahús egészségesebb- és jobb ízűnek tartatik az ürühúsnál. A törökkel azonban, ki általában sohasem eszik marhahúst, a világon senki sem fogná elhitetni, hogy a marhahús van olyan jó, mint az ürühús – pedig talán hamar felfogná, hogy a *genus bovinum* sokkal kellemesebb tápszert szolgáltat az embernek *roastbeef*, *beefsteak* sat. alakjában, mint a *genus ovinum* (ámbar az angolok és az oszmánok a *mutton-chopot* és a *kababot* kitűnő csemegének tartják), *mais c'est autre chose*.

Jenő savoyai herceg sohasem akart elszámolni az osztrák császári kincstár által neki előlegezett pénzekkel. Bár erre számtalan felszólítást kapott, azokat még csak meg sem válaszolta. Midőn azután egy alkalommal a „tekintetes Udvari Haditanács” igen sarkallta, ő azt a lakonikus választ adta, hogy éppen annyit

adott ki, amennyit a kincstártól előlegképpen fölvelt, tehát semmi sincs a pénztárban, és azt hiszi, más számadással nem tartozik, mert az ő tisztességében és becsületességében senki sem kételkedhetik. Tudja-e Excellenciád, mi történt ezután? A herceget sohasem háborgatták többé; a dolog be volt fejezve.

Hogy mi okból nem tett a haditanács további lépéseket arra, hogy a herceget számadásra kényszerítse, azt nem tudom. Ha azon okból, mert Jenő herceg oly kitűnő szolgálatokat tett a császári háznak, ez esetben a haditanács lovagias eljárását teljesen méltányoljuk és dicsérjük. De ha a kímélet a herceg fentebbi argumentuma alapján következett be, hogy ti. az ő becsületében kételkedni nem szabad, ez esetben mi az akkori haditanács közegei helyében minden kímélettel, de határozottan felkértük volna a herceget, hogy katonai kötelességéhez képest haladéktalanul számoljon el. Nem azért, mintha bárki is kételkednék az ő becsületességében, hanem azért, mert mindenkinek joga van kételkedni a herceg gazdálkodási talentumaiban és takarékoságában, s emellett az is valószínű, hogy oly magas állású egyéniség, mint ő, alárendeltjei által a legkülönbözőbb és legszemérmetlenebb módon megcsalatott, *car les grands seigneurs et les rois sont faits pour être trompés*.

Ha Excellenciád e két adomát – Staël asszonyét és Jenő herceget – magas figyelmére méltatni s azoknak jelentőségét felfogni szíveskedik – ami nem tartozik rendes szokásai közé –, ez esetben bizonyára maga is be fogja látni, hogy Excellenciádat senki sem tarthatja alkotmányos férfiúnak, hanem ellenkezőleg, mindenkinek meg kell győződve lennie, hogy Ön a legabszolútabb kormányelveket vallja, minők valaha egy ember szívét melegítették vagy, helyesebben szólva, hidegítették, és ennek folytán magában kacagni kénytelen vagy méltatlankodik afölött, hogy Ön a szabadelvűt akarja játszani, s alkotmányos *ingredientiák* és édességek által igyekszik kormányzatának keserű labdacsait jobb ízűekké tenni.

Az ön kormányrendszere a legtisztább önkény – tehát tulajdonképpen mégiscsak „tisztá” – minden keverés nélkül. Nagyon megfontolva és sohasem „előre”: az Ön által behozott polgári törvénykönyv nem egyéb szertartásos köpönyegnél, mely

alá az önkény rejtve van, hogy ne nézzen ki oly törökösen, hanem egy kis keresztényies máz is legyen rajta. Hasonlóképpen egy Ön által kigondolt alkotmánykódex, melynek egész bátorsággal hátára lehetne írni: „*omnia, plane minima et inania de vobis, sine vobis*”, nem volna egyéb pompás buroknál, szabadelvűnek látszó maskaránál, melybe a legtisztább önkény, mint a legalitás keresztényi és ortodox köntösébe, a világ elámítására betakartatik. Arra nézve, hogy van-e alapja ezen állításunknak, a számtalan auditori elítéltetésekre hivatkozunk, melyeket eddig összegyűjtöttünk, s melyeket annak idejében Excellenciádnak arcába vágni szándékozunk – ezek be fogják bizonyítani, hogy egy szerencsétlennek kivégeztetése Törökországban „*one wheat*” történik, Ausztriában azonban 1848–1849 óta „*two wheats*”-ben kell annak végbemennie. – Ez az egyetlen különbség a mohamedi modor és a keresztény eljárás között. A basa a vádlottat a hóhérnak adja át, Excellenciád pedig az auditornak, s a bakóknak aztán ezek adják a szükséges utasításokat. Ennek az eljárásnak mégis van egy előnye, az, hogy az illetőnek ideje van végrendeletet készíteni és valamit hagyományozni – ha *par hasard* már előbb *confiscatio*, adó és más hasonlók által ki nem vetkőztették, ki nem rabolták. *Ce qui est toujours quelque chose.*

Ha a földön az erény és a bölcsesség, a jog és a kötelességérzet uralkodnék, akkor nem volna szükség törvényekre, szerződésekre; azonban a népek nem szentek, az uralkodók nem angyalok, s ennek következtében az idő által kipróbált alkotmány – ilyen volt a magyar alkotmány is, sőt Isten előtt még most is az – nem éppen oly haszontalan jószág, melyet Excellenciád nézete szerint leghelyesebben ignorálni kell.

[VÁLASZTOTT TISZTVISELŐK HELYETT KINEVEZETTEK]

Hogy Excellenciád sohasem volt *à la hauteur*, hogy egy valódi alkotmány szellemét megértse, és soha tovább nem vitte arról, hogy az alkotmánynak szertartásos és empirikus oldalait befogja (mert általában minden *incarnatus* bürokrata, mint Excellenciád is, az emberi társadalmat élettelen gépnek tartja, melyet, hogy el ne akadjon vagy nagyon ne nyikorogjon, minden

legkisebb részeiben tisztogatni és vizsgálni, sőt néha „kenni” vagy kenetni is kell), hogy Excellenciád ezen nívó fölé, melyet alkotmányos érzelmű emberek mocsárnak tartanak, emelkedni nem tudott, pamfletjének minden sora tanúsítja. Mivel azonban gondolkodnunk kell arról is, hogy e rapszodiákat végre befejezzük – egyelőre, hogy alkotmányos fogalmak irányabani tökéletes *incompetentiáját* kétségtelenül bebizonyíthassuk, csak azon kuriózumot említjük még fel, melyet művének 13–14. lapjain találtunk, hol Excellenciád, a megyei tisztviselőkre vonatkozólag, következő értesítéssel szolgál a világnak: *„E tekintetben csak azon különbség létezik – más semmi –, hogy e hatóságok ezelőtt a választási joggal bírók választása útján, most pedig az uralkodó általi kinevezés útján töltetnek be.”*

Meg vagyunk győződve arról, hogy e gyermekes nyilatkozat a legkönnyelműbb és legfelületesebb embert is felvilágosíthatja arról, hogy Excellenciád egyike azon könyörtelen despotáknak, kik sohasem akarják tűrni, hogy az emberek saját nézeteik és ízlésük szerint legyenek boldogak, hanem *nolens-volens* az ő eszméik, felfogásuk és rendszerük szerint kell boldogíttatniuk.

Azelőtt az illetők maguk választották tisztviselőiket, most azonban felebbvalóik által választatnak! – Mily jelentéktelen különbség! Egy méltányos gondolkozású, jó érzelmű ember nem is ütköznék meg ezen, sőt ellenkezőleg, sokra becsülné azt. – Nemde, Báró Úr? Előbb a fiatalembereknek meg volt engedve, hogy menyasszonyukat válasszák, most a hivatalok választanak számukra, és a fiatalemberek természetesen dagadoznak a boldogságtúl! – Hogyis nem: mert ez valóban haladás.

Ha Excellenciád e csekély „különbséget” legalább indokolta volna valamivel, talán azzal, hogy a magyarok rendesen rosszul választottak, Excellenciád pedig a nagylelkű magyar nemzetet a legjelesebb egyéniségekkel ajándékozta meg, akkor a megyei szervezet javításának ezen naiv illusztrációja legalább némi alappal is bírna. Excellenciád azonban efölött csak úgy *cavalièrement* elsiklik, mintha szabad választás és önkényűleg kinevezett parancsolók között semmi más és nagyobb különbség nem volna, mint aközött, ha az ember sétára kilovagol vagy

gyalog megy sétálni, avagy aközött, ha az ember Penzingben vagy Grinzingben iszik egy meszely „*heuriger*”-t.

Hogy Excellenciád e kérdés fölött, mely alkotmányos életben a lenni vagy nem lenni kérdését képezi, oly könnyedén elhaladt, ez tapintatosságának nem kis bizonyítékául szolgál; valamint tanúságot tesz ez arról is, hogy mennyire szerény Excellenciád; éspedig azért, hogy a választott tisztviselőket oly kíméllettel emlegeti, ahelyett hogy sárral dobálná, saját teremtményeit pedig nem halmozza el megérdemlett dicséretekkel, és nem igyekszik őket a legfényesebb világításban mutatni be.

És miután Excellenciád okosságból és szerénységből nem tette ezt, mi a hétfelé darabolt szerencsétlen Magyarország és Erdély minden lakosát felhívjuk, cáfolja meg, sőt bélyegezzon hazugnak bennünket, ha nincs igazunk, hogy a választott tisztviselők Excellenciád kormányra jutása előtt, kevés kivétellel, átlagosan, tiszteletre méltó és tökéletesen képes emberek voltak, kiket a közönség becsült, és kik rendeleteinek szívesen engedelmeskedett – az Excellenciád által kinevezett hivatalnokok ellenben, csekély kivétellel, általában véve oly bagázs, mely koldusokból és megvesztegethető söpredékből áll, kiket az országban mindenki megvet, őket megcsalni igyekszik, s kiknek bőrében nem óhajtánánk lenni, ha Magyarország a forradalomba *recidivázni* találna. – Mitül Isten – és a *gendarmerie* – óvjon bennünket!

Ahhoz kétség sem férhet, hogy sok esetben jobb volna, ha a szolgabírák, megyei főnökök vagy még magasabb állású hivatalnokok választanák ki az ifjaknak menyasszonyukat. Mert mit is tudja egy ilyen ostoba, szerelmes fickó, hogy tulajdonképp ki illik őhozzá? Bizonyos tekintetben mindig zsákbamacskát vesz, ugyebár? Csak a kormány van abban a helyzetben (különösen mióta zsandárai vannak, kik kötelesek a társadalmi erkölcsökre gondot viselni, és kik mindent kifürkészhetnek, orrukát mindenbe beleüthetik), hogy a házasulandó férfinak olyan élettársat választhat, akivel teljesen meg lehet elégedve, sőt meg is kell elégednie! Így aztán könnyen fejkötő alá lehetne juttatni még olyan húgocskát vagy nővérkét is, ki már egyet-mást tapasztalt, s így nagyon alkalmas volna családi boldogság és derűs csend-

élet alapítására, mégis – hiába számos kiváló tulajdonsága – más úton nehezen kötnék be a fejét. E politikát – *mutatis mutandis* – a hivatalok „szabad” adományozásánál is alkalmazni lehet, s alkalmazták is! Persze ott, ahol a választás valóban szabad, az ily emberies és atyafiságos rokonszenvek nem érvényesülnek.

Úgy gondoljuk, e választást a legtöbb esetben az illető fiatal emberek szabad akarataira kellene bízni. Aki rosszul választ – mi persze gyakran megtörténik, mert Amor vak –, no, hát annak legalább azt mondhatjuk vigasztalásul: „*Dandin, tu l’a voulu.*” Az illető bizonyára nem fogja magát oly érzékenyen büntetni ostoba választásáért, mint hajlandó volna mások ellenében eljárni, ha oldalbordáját úgy akasztották volna nyakába. De a magyar megyei választásoknál ilyen veszély soha nem fordult elő, hiszen csak három évre történt a választás – és három év gyorsan telik egy közösség életében –, a három év után pedig csalatkozás esetén mást, jobbat választottak, míg az Ön teremtményeitől – mint bizonyos bőrbetegségektől – megszabadulni nem lehet, és ha *par hasard* Excellenciád által eltávolíttatnak is, és az egész vidék oly könnyebbülést érez, mintha egy malomkő súlyától szabadult volna meg, öröme csak rövid ideig tart, mert csaknem minden esetben azon sajátságos jelenség áll be, hogy a közönség egy ismert magyar közmondás szerint „paripárul számárta jut”, mert az utód rendszerint egy még piszkosabb *subjectum*, mint előde volt.

Egészében véve azonban a magyarok hálával viseltetnek Excellenciád irányában azért, hogy e tekintetben legalább őszintén járt el, és a megyéknél, a „választási komédiát, iróniát, *tartuffiade*-ot” – mint Excellenciád kegyesen nevezi majd – nem vezette be úgy, ahogyan e bohóckodást az egyesületeknél rendszerezíteni jónak látta.

A tisztviselők szabad választása oly szerencse, melyet csak az tud kellőleg megbecsülni, kinek alkalma volt e jogot hosszas időközön keresztül gyakorolni, míg azok, kik e jogot nem ismerték, p. o. a törökök, természetesen fogalommal sem bírtak róla – sőt sokan a szabad választást a legveszélyesebb téveszmének gondolják, és pedig azon egyszerű pszichológiai okból, mert

tudják, hogy „szabadon” őket sohasem választanák meg, s ennek folytán kegyesen kineveztetniök kell, hogy valamivé legyenek vagy legalábbis valaminek lenni látsszanak.

Mily kényelmetlenül érezné magát sok ember, ha szolgálait nem választhatná maga, hanem azokat, mint egy kórházban vagy javítóházban, nyakára parancsolnák! És ha ezen alárendelt *factum*ot tagadni nem lehet, és az emberek között sok oly arccal találkozunk, melyekkel szemben legjobb szeretnénk vakok lenni – képzelheti Excellenciád, mily élvezetes az, ha nem kell oktrojált hivatalnokokat nyakunkon tűrni, hanem azokat szabad tetszés szerint választhatjuk: mert ha az, ki alattunk áll, nemcsak nem *lumen*, hanem oly anyagi és erkölcsi hibákkal bír, hogy az ember gyomra háborodik, ha reá tekint, ez kellemetlen ugyan, de végtére mégis elviselhető; de ha az, kinek nekünk parancsolni joga van, rosszakarató számár s emellett megvásárolható, sőt eltökélt tolvaj – mint az Ön kisebb kreatúráinak legtöbbjei –, akkor valóban szeretne az ember megszökni, csak tudná, hova. E körülmény csak azok előtt lehet közönyös és fullánk nélküli, kik hivatal-várandóság lévén és gyermekkoruk óta ehhez szokva azon meggyőződésben élnek, hogy ez másként nem is lehet – így a török nők és született rabszolgák is egészen jól érezhetik magukat szomorú helyzetükben és az állatseregletben született oroszlán kényelmes kalitjában vagy az Isten által annak szánt, majdani *roastbeef* az eke előtt.

Néhány évvel ezelőtt, egy akkor még uralkodó, azóta azonban kiuralkodott fejedelem – aki az északkal nagyon is feltűnően kacérkodott –, megkerestetett diplomáciai úton a szomszéd *General-Commando* részéről: nyilatkozzék határozottan, vajon Ausztriával tart-e vagy Oroszországgal. E kérdésre az iskolázatlan, de természetes ésszel nem kis mértékben megáldott „nem egyesült” következő feleletet adott, melyért Talleyrandnak, sőt Buol őexcellenciájának sem volna oka magát szégyenleni: „Szívemben Ausztriával tartok, látszólag azonban az oroszokkal.” – Nem gyönyörű felelet ez? – Igen, vannak a természetnek egyszerű gyermekei, kivált, ha zsarnoki nyomás által

többféle veszélynek voltak kitéve, mint a szerbek a törökök alatt, kik oly ravaszok, hogy sok követségi tanácsos, *chargé d'affaires* sat. tanulhatna tőlük. – Istennek hála azonban, Bécs e tekintetben is tud oly fiakat felmutatni, kik politikai ravaszság dolgában legalábbis oly magasan, ha nem magasabban állanak, mint az imént említett fejedelem; és Bécs ilyen kedves gyermekét van szerencsénk tisztelhetni Excellenciád magas személyében, mert éppúgy, mint az iménti fejedelem, mesteri különböztetést tett a „szív” és a „látszat” között, anélkül hogy erre valami plauzibilis kifogást alkalmazni lehetett volna – éppen így Excellenciád is *szívében* a feltétlen abszolutizmus híve, *látszólag* azonban szabadelvű *à discrétion* – vagyis helyesebben szólva oly indiszkrét módon, hogy komédia, maszkabál, nép- és arisztokratikus ünnepélyek, ajándékok, rendjelek, kaszárnnyák, pusztai iskolák, világ-körülhajózás, kamarási bojt, *ad honores* nyugdíjazás, *ad hoc* kitüntetések sat. dacára minden sarokból és ráncból kilátszanak az önkény körmei, szarvai és hosszú fűgéléke. De ezen mélyen diplomatikus eljárás ellen sem lehet *plausiblement* semmi kifogást sem tenni – legalább nem Excellenciád közelében, mert a „nagy, egységes, szabad és boldog Új-Ausztriában” minden becsületes vizsgálat nélkül, a polgári törvénykönyv szellemében *avec un peu de cérémonie* hüvösre kerülhet az ember.

Szellemi tekintetben mit sem köszönhetnek Excellenciádnek Ausztria népei, és azon vakmerő állítása Excellenciádnek, hogy a különféle nemzetiségekre méltányos tekintettel volt, nem egyéb a legszemtelenebb hazugságnál.

[AZ AKADÉMIA ALAPSZABÁLYAI]

Ez alkalommal nem akarjuk felemlíteni vagy magyaráztatni azon akadályokat és bosszantásokat, melyeket a szerbek, románok, horvátok sat. anyanyelvüket illetőleg elszenvedni kénytelenek – természetesen azért, hogy a német nyelvet és a németséget annál jobban megkedveljék. Csak Excellenciád saját szavaira hivatkozunk, melyeket a 29. lapon mond, nem pirulván a világnak tudtára adni: „E tekintetben csak a Magyar Tudományos Akadémiára utalunk, melynek alapszabályai új, célszerű

alakban csak nemrégiben erősítették meg.” – Egyébiránt meglehet, hogy tévedünk, és jogtalanul vádoljuk Excellenciádat, midőn szavunkra állítjuk – 1858. március 3-án –, hogy e kijavított alapszabályok a magyar Akadémiát még nem találták meg, vagyis világosabban: a magyar Akadémiához e napig az alapszabályokra vonatkozólag semmi értesítés nem érkezett. Bizonyosan csak azért, mert sokkal fontosabb kérdések voltak szőnyegen, melyek előtt e mellékkérdésnek háttérbe kellett szorulnia – mely körülmény azon gazdag bankár esetére emlékeztet, ki elfeledett láncos ebének enni adni, sehogy sem tudván felfogni, hogy e nyomorúság Filaxra nézve miként lehet életkérdés (miközben ő naponta rendesen reggelizett, ebédelt, ozsonnált és vacsorált), míg Filax végül megveszett, és a szegény ördögöt – mert hisz löpor és golyó fölött (ha nem ők találták is fel) bővíben rendelkeztek – agyonlőtték.

Tíz év óta könyörög a magyar Akadémia, hogy teljesen paralizált helyzetéből kimentessék – hasztalan!

Hogy Excellenciád a románok, szlovének, cincárok, örmények sat. akadémiáit is, alapszabályok nélkül *in suspensio* – mily ominózus szó – nem tartotta, ez becsületére válik Excellenciádnak. E humánus tettet azonban azon egyszerű okból követte el csupán, mert az említett nemzetiségeknek még eddig nincsenek tudományos akadémiáik, mert különben úgy járnának ők is, mint a magyarok – és minden olyan „falat”, melyet csak akkor lehet megemészteni, ha előbb pácolva és puhítva van.

Most megmondjuk Excellenciádnak, mert az Ön ügyetlen kártyavetésébe belelátni nem nagy feladat – mi a szándéka a magyar Akadémiával.

Ez egylet kellemetlen Excellenciád előtt, éspedig nem úgy, mint a „szálka a szemben”, mely pillanatszerűleg ingerel, hanem mint egy ragályanyag, mely bizonyos körülmények által elősegítve, könnyen veszélyes hatásúvá nőhetné ki magát – azon különbséggel, hogy míg a ragályok a halált terjesztik, ez épp ellenkezőleg, milliókat tartana ébren s élesztene alkalmilag új életre.

Excellenciád tehát – *entre nous soit dit* – a magyar Akadémiát el akarja sorvasztani. Egyenesen betiltani és megszüntetni

azonban még nem akarja – bár különben a botránytúl sem igen szokott visszarettenni; mert azok után, miket a szegény magyaroknak szellemi és anyagi tekintetben kiállaniuk kellett, e magyar Akadémia bezáratása is könnyen megtörténhetnék. – Eleintén feljajdulnának, később azonban elhallgatnának, mit – ti. a hallgatást – Excellenciád a nyugalom legcsalhatatlanabb jelének tart, és azon megelégedés és boldogság kifolyásának, mely ajándékokkal Excellenciád lángesze, költészete, képmutatása a kormányzása alá rendelt népeket gazdagítani, a gondviselés által eszközül szemeltetett ki.

A magyar Akadémia ügyében Excellenciád azért halad oly megfontoltan előre, mert liberális színjátékába nem nagyon illik bele Minerva üldözése, aki – *tant bien que mal* – pártfogolja ezt az intézetet, és azért is, mert Excellenciád nem tartaná jónak, ha a tudós és legalábbis a magyar reformátusok iránt nem ellenséges Németország megváltoztatná az Önről alkotott kedvező vélekedését, és esetleg eszébe jutna az itteni dolgokat kissé közelebbről és mélyebben megvizsgálni. Excellenciád meg akarja puhítani a magyar Akadémiát, s ugyanazon mód szerint akar elbánni vele, mint a magyar gazdasági egyesülettel, melyet Ön azon kellemetlen dilemmába hozott, hogy vagy azon elnököt kelle megválasztania, kit Excellenciád előre kijelölt, tehát mintegy kinevezett, vagy azon veszélynek tegye ki magát, hogy Excellenciád által bosszantassék s végre talán feloszlásra kénytelenítettessék.

Mi itt a távolban mit sem tudunk a magyar Akadémiának az Ön körmei között létező statútumairúl, csak azt, hogy azoknak *el nem torzított* helyben hagyását az egész ország óhajtja és alig várhatja, de úgy látszik, hogy azok valamely fiókban hevernek; az Ön *Visszapillantás*-a azonban tudatja velünk, hogy azoknak *új, célszerűbb alakban* való megerősítése nemsokára várható, minthogy a helyben hagyás már megtörtént. (!) – Most már előre megjövendöljük – és hogy ezt tehessük, sem Dávidnak, sem Illés prófétának nem szükséges lennünk –, hogy azon *új és célszerű alak*, melybe Excellenciád az alapszabályokat öntötte és melyeket Excellenciád annyira feldicsér, Magyarországra nézve éppoly élvezhetetlen, sőt undorító lesz, mint a többi undok-

ságok, melyek Excellenciád gyógyszertárából, állítólag Magyarország javára és boldogítására, kikerültek; és a tudományos Akadémia *à peu près* ugyanazon helyzetbe fog jőni, melybe Excellenciád által az országos gazdasági egyesület jutott; azaz: vagy meghajol azon alak előtt, melyet *Excellenciád célszerűnek talált* – mint ahogy az *executor* bizonyára a botbüntetést is nagyon célszerűnek találja –, vagy pedig továbbra is megmarad bénult állapotában, sőt esetleg, unalomból és kétségbeesésből, magamagát fölemésztí. Meg kell jegyezni, hogy a választandók megválasztásába és az alapszabályokba való beavatkozás között óriási, különösen a jelen időkben nagyon is megfontolandó különbség létezik. Egy megzavart választás végtére nem életkérdés, s különösen a gazdasági egyesület kebelében, mert Magyarországon, hol ez idő szerint minden pártok egybeolvadtak s szinte egyetlen szerencsétlen családot alkotnak, meggyőződésünk szerint nem akadnak olyan megátalkodott árulók, kik egy hazafias egyletnek – ha csak kierőszakolt – bizalmával visszaéljenek, e tekintetben tehát tökéletesen mindegy, A. vagy B. áll-e az egylet élén. Az alapszabályok megváltoztatása azonban, különösen oly alakban, melyet Excellenciád *célszerűnek* talál – ami már magában véve elegendő arra, hogy még az álomkórost is felébressze és ébren tartsa –, oly életkérdés, illetőleg a magyar nemzetiségre nézve „halálkérdés”, vagy még határozottabban szólva, oly halálos ítélet, hogy mi, magyarok – Istenben és egy szebb jövőben bízva – az Akadémia ügyében éppen úgy, mint más számtalan hazai ügyekben, inkább stagnálni, paralitikus állapotban maradni óhajtunk, semhogy magunkat meggyilkoljuk, s magunk segítsük megsemmisíteni még azon kevés erkölcsi vagyionunkat is, melyet Excellenciád eddig még kezünk között hagyott. – Sok tekintetben inkább a mocsárban óhajtunk tetregeni, sőt még mélyebben belesüllyedni abba – mi fölött a derék bécsiek különösen jóízűt kacagnak –, semhogy az általános ürüvé és kappanná tétel nagyszerű műveleténél tetteleg, hazafiasan (!) közreműködjünk.

Excellenciád jól tudja, mily eredményeket lehet rendszeres „kifárasztással” elérni: Ön a magyar nemzetiséggel szemben is ezt a rendszert alkalmazza! S ha a magyar faj vitalitása túlnyo-

mónak nem mutatkozik, Ön győzni fog. Arra azonban fel kell készülnie Önnek és környezetének, hogy a nemzet jobbjával, kikben több a „spiritusz”, mint a „flegma”, élethalálharcot kell majd vívnia. Forduljon aztán jobbra vagy balra a kocka, Excellenciád mindenestre elmondhatja – ha jól tudjuk, Hanniballal –: *et in magnis voluisse sat est*. Mert van-e nagyobb (!), valószínűbben irtózatossabb valami egy nemzet meggyilkolásánál vagy legalábbis annak szándékánál? Aligha. Egy ilyen kísérlet mégis biztosabb lehet, mint az ellenkező irányban próbálkozni, mely irányban napjainkban világosan látjuk a nehézségeket. Ámbár régibb időkben, hogy mást ne említsünk, ilyen valami sikerült egy bizonyos – mint franciák nevezni szokták – „Guillaume un tel”-nek, ki népe jótevőjeként még ma is fényeskedik a történelem lapjain. Manapság ugyan igen sokan állítják, hogy csak a mítoszban és a költő képzeletében, ezt azonban mi és a jobb érzésű magyarok utálatos *degradatió*nak tartjuk, s attúl egész lelkünkben borzadunk, mert a gondviselés más úton szokott a népeknek igazságot szolgáltatni.

[A NEMZETI SZÍNHÁZ „TÁMOGATÁSA”]

Excellenciád *opusculuma* 29-ik lapján azt is állítja, hogy a magyar nemzeti színház, azért, hogy a kormánynak a magyar nemzetiség iránti rokonszenve még kézzelfoghatóbb legyen, annyira kitüntettetett, hogy *annak fennállása és gyarapodása lényeges mértékben a kormány gondoskodásának köszönhető*.

Ez oly szemtelen *gasconnade*, hogy ehhez hasonló még egyetlen oly ember tollából sem folyt ki soha, ki legalább egy százaléknyi becsületet tud kimutatni testének hústömegében.

Ezen intézet pénzügyei rendkívül kedvezőtlen, valósággal szánalomra méltó helyzetben vannak. – Az illetők e baj elhárítására gyűjtést akartak indítani az egész országban, és a szabályok szerint könyörögtek a legmagasabb kormányközegeknél, hogy az illető aláírási íveket a kormányterületek hivatalos közegei a lakosság között köröztessék. Ez megtagadtatott, azonban kegyelmesen megengedett, hogy a Nemzeti Kaszinóban egy mondd *egy!!!* aláírási ív hat aláírt névvel ellátva – kik aztán gyűjtőkül tekintendők – kitétethessék, melyre aztán a melegszi-

vű hazafiak tetszésük szerinti összeget ír hassanak! A Kaszinó alapszabályai között azonban van egy, mely megtiltja, hogy a tagokat ott valaki aláírási ívekkel inkommodálja.

Azt kérdezzük most már minden becsületes embertől, mily véleménnyel van e dolog felől? Ha az osztrák kormány a magyar Akadémia, a magyar színház s általában az iránt, ami magyar, rokonszenvet nem érez, azokat nem pártolja, mit fog erre mondani a becsületes ember? Talán nem fogja okos dolognak tartani, esetleg nagyon is annak tartja – de becstelennek semmi esetre sem, mert az ily szeretetteljes kedvezés semmi által sem indokoltatik, kivált akkor nem, ha a dolgot nem tekintik magasabb szempontból, hanem csak úgy *terre-à-terre*. Ha azonban a kormány a nevezett intézetekért nemcsak mit sem tesz, hanem ellenkezőleg, a legnagyobb akadályokat gördíti eléjük, és végre mégis azzal dicsekszik, mily humánusan, nagylelkűleg segítelyezte őket – ily esetben az, ki ilyeneket állít, a francia akadémia szótára szerint *un grand imposteur* nevet visel. – Melyet azonban Excellenciád ne vegyen magára, vagy ha igen, ne tekintse azt sértésnek, mert Mohamed is sok oldalról megkapta ezen *épithète honorifique*-et, spedig azért, mert neki is sikerült az embereket – persze saját előnyükre – misztifikálni, és ezúton egy nemzetet teremteni, mely véres és tündöklő, szerencsére azonban rövid diadalok után ma „beteg ember” alakjában mindenkinek tanúságot szolgáltatathat arra, mily leírhatlan előnyei vannak *à la longue* a fermánok általi kormányzásnak.

A magyar színházért, mely csupán az elszegényedett magyar közönség kegyeletéből tarthatja fenn magát, semmit sem tett a kormány, annyira, hogy annak „fennállása és gyarapodása”, mint Excellenciád mondani kegyeskedett, azon *vegetatiók* sorába tartozik, melyek nem a kormány *által*, hanem annak *dacára* is, fáradság és nyomor közepett ugyan, de mégis valahogy fenntartották magukat. Vagy talán a Lipót-rend azon kiske-resztjét számítja Excellenciád szubvenciónak, mely által a lelkes Ráday gróf mint a magyar színház intendánsa feldíszíttetett, s mely, ahogy őt ismerjük, e derék hazafinak „különös” örömeire szolgált?

Ismerünk több oly ezredet, melynek minden tagja oly vitézül viselte magát, hogy az ezred zászlója aranyéremmel díszítetett fel. Kétségtelenül gyönyörű gondolat – és bár találkozik sok olyan filozófus, ki meghatóan ostobának találja, hogy valaki egy szalagért vagy tallérért, ha mindjárt aranybúl volt is az, magát agyonlövesse vagy életét bár távolról is ilyen hitványságért veszélyeztesse – mi az ily okoskodástúl mindenkor bosszankodva, sőt utálattal fordulunk el, s Karoline Pichler született Greiner asszonnyal együtt egész lelkesedéssel kiáltunk fel: „Az élet nem legértékesebb javunk!”, mely fennkölt schilleri mottóval ő *Agathocles*-ének címét feldíszítette. Ennek folytán éppen úgy, mint az aranyérmet egy hős ezred zászlóján nagymértékben lelkesítőnek találjuk, természetesnek találjuk azt is, hogy a magyar színészek serege, valamennyi színinövendékkel s Thalia, Melpomené és Terpsikhoré papnőivel együtt (a sügöt sem véve ki) a lelkesedés tüze által fog felmelegedni (ami, tekintve a nagy hideget és a tüzelő drágaságát, sokaknak jót is fog tenni), ha látja, hogy a tiszteletreméltó gróf melléről Szent Leopold barátságosan int és mosolyog feléje.

Igaz ugyan, hogy a példaszó szerint: „*ab amicis justa sunt petenda*” – és egy szentet minden emberi lélek jó barátjának tarthat – ennél fogva azt hisszük, kissé indiszkrét és mindenesetre igaztalan dolog volna Szt. Lipóttúl azt követelni, hogy valami különös rajongást érezzen az iránt, ami magyar, s az *antediluvianus* magyaroknak elakadt Thespis-szekekrét mostoha helyzetéből kisegíteni törekedjék. Szt. István inkább elemében volt volna e részben.

Egyszóval, Excellenciás uram, az Ön rendszere: „mindent összekeverni”. A Szt. István-rendet németeknek adja gyakran, a Lipót-rendet és a vaskoronát néha-néha magyaroknak. És ezen eljárás ellen nincs mit mondani. Excellenciád azonban mindennel így teszen – és ez végtére is, ha sikerül, valóban tökéletes egységet fog maga után vonni; ha pedig *par hasard* nem sikerül, ami nagyon is valószínű, akkor elmaradhatlanul oly forrongást idéz elő, melynek egyedüli eredménye csak a felbomlás, a tökéletes feloszlás lehet.

Gyakorlatlan, főzni nem tudó újoncok hadjárat alkalmával gyakran jönnek azon helyzetbe, hogy az egész legénység számára főzniük kell, midőn a többiek csatározással, ágyúk kezelésével vagy támadással vannak elfoglalva. E szerencsétlen szakácsok mindent, mit kapnak és mi kezük ügyébe akad, a közfazékba dobnak egyszerre. Miután azonban egyik fajta élelmiszernek rövidebb fővésre van szüksége, mint a másiknak, ezen egységes eljárásból gyakran oly nyalánkság készül, amit magyarosan kóficnak neveznek, ami – Excellenciád ezt *culinaris* ismeretei tolytán bizonyosan tudja – oly utálatosan ízlik s gyakran annyira bűdös, hogy a legjobb akarat és a legelszántabb étvágy mellett sem lehet azt lenyelni, hanem vagy ki kell öntetni, vagy a jambonos jószágának kitálalni.

A mi hazánkfiái azt hiszik, s kivált azok, kik Excellenciádnál kissé messzebb pillantanak vissza is, előre is, hogy Excellenciád a nagy császárság heterogén *ingredientiái*ből, ízletes egység helyett, szintén ily kóficot fog végtére is összekotyvasztani.

Fájdalom, mi is e nézetten vagyunk, de egyszersmind azt állítjuk, hogy Excellenciád a szakácművészet azon részében, melynek mesterei „*saucier*” nevet viselnek – mert vannak „*rotisseur*”-ök és „*patissier*”-k sat. is –, annyira excellál, hogy addig is, míg a kófic az Ön konyhájából annyira kibűzlik, hogy azt végtére minden ember észreveszi és tovább ki nem tarthatja – addig is az egészzet egy *piquant* szósszal fogja leönteni, hogy végtére csak akkor fognak más konyhamester után látni, midőn Excellenciád már az egészzet *összepakcsolta* és megmérgezte. E tekintetben – ti. a szószkészítés mesterségében – bevalljuk illelő bámulattal, hogy Excellenciád azon híres párizsi konyhaherceghez vagy -királyhoz hasonlít (*vulgo* szakácsnak mondják), ki egy külföldinek – valószínűleg angol volt – következő szavakkal ajánlotta magát: „*Je m'engage de vous faire avaler, avec la sauce que j'ai inventée et dont j'ai le secret une paire de bottes, et même si vous voulez, monsieur votre père, sans que vous vous en doutiez seulement.*”

[HIVATALNOKOK MAGYAR RUHÁBAN]

Felette csodálom, hogy Excellenciád annak különös bizony ságául, hogy a kormány mennyire kedvez a magyaroknak, me nem emlékezett *Visszapillantás*-ában a magyar ruhákról, ama arannyal díszített jelmezeiről, melybe bátor magyarországi hivatalnokait öltöztette.

A régi időkből ismerjük a mélységes okoskodási modort, mellyel a valódi bécsiek magokat a magyar dolgokban rendszeresen kitüntették. Excellenciád a *hyperfinom* szűknadrág diplomáciára nézve *à peu près* így gondolkodott, vagyis saját magasságának a következő monológot mondá el: „A magyarok könnyen lelkesednek s minden megszokotthoz ragaszkodnak, elég egy magyar szó vagy valami magyaros külsejű dolog ahhoz, hogy az ember felvillanyozza őket. Nos, korábban csupán egy vagy két hivatalnok volt. Ezeknek mi hasznunka nem vehetjük, s ezek az utóbbi időben különben is feltűnő módon elhanyagolák a magyar viseletet. Mi tehát majd szűk nadrágba és atillába szorítunk minden hivatalnokot, mégpedig részben nemzeti színűekbe. Ez nem hibázhatja el a hatást, hiszen az ilyen vad embereknek már az is imponál, ha hivatalnokukat zsinóros kabátban látják, minden szavát elhiszik, me honfitársuknak tekintik (még akkor is, ha – bármily ostobák is egyébként – látják a különbséget). Korábbi hivatalnokaik úgy szólván csak saját kedvökért öltöztek magyarba, a *congregatió* országgyűlések és díszlakomák alkalmával. Ezután majd látni fogják, hogy a hivatalnokok – most, mikor nincsenek *congregatiók*, országgyűlések és díszlakomák – tulajdonképpen öérettül öltik fel a kötelező szűk nadrágot! Az ily gyengéd nemzeti figyelmességekért a nép (különösen a magyar) mindig hálát ad oly mértékben, hogy annak, ki őt ily hazafias csemegével kínálja, rögtön mindenét odaadja. Hát még, ha vörös nadrágról van szó! Ez mindig bűverőt gyakorolt a magyarra. Egy legenda szerint Mária Terézia korában – ez persze csakis Magyarországon történhetett meg – egy előkelő főúr négy négyzetmérföldnyi elsőrangú termőföldből álló birtokát minden tartozékával együtt a vörös nadrágért harminckét évre elzálogosítá. Pedig a nadrágot

– ez hozzátartozik a pompás torzképhez – Rataplan úr anekdotája szerint bele se fért, »*si j'y entre, je ne les prend pas!*« De a vörös nadrág tán mégis feltűnő, elhamarkodott s a kormány részéről túlságos *condescendance* volt volna. Jött hát egyelőre a zöld nadrág – a zöld a remény színe, persze nem a magyarnak.”

Abszurdnak tetszik, mit Excellenciád szájába adunk, hiszen a *misszapillantás*-ában nincs benne, de – tudja Isten – nem egy nemű okoskodást hallottunk azon osztrák államférfiaktól, akiknek „keresztényi” szándokuk nem volt egyéb, mint a magyarokat valami módon rajtacsípni, s akik meg voltak győződve, hogy ahhoz egy darab vörös posztónál nem kell egyéb, épp mint a békáknak, melyek nagyon szívesen s készen kapkodnak az ily vörös pántlika után, kivált szieszta idején, midőn ostobaságokban a napba pillantanak, mi őket kétségkívül elvakítja és butítja! Úgy hiszem, Excellenciád tanuló korában a legjobb eredménnyel tett ilyen fogási kísérleteket.

Excellenciád a magyarokkal szemben alkalmazott szűknadrág-manőverével, mint kormányzati furfangjainak nagy részével, teljesen felsült, mert a respektus helyett mindenkit a nevetés bizonyos mérve fogott el, midőn pl. Geringer báró és Rueskäufer báró öexcellenciáikat s több más hasonszabású személyiséget vörös nadrágban látniuk és bámulniuk szerencsájük volt, midőn nem egy pohár magyar bort ürítének háládatos érzelmek között egészségére Excellenciádnak, *qui ipsis haec otia fecit et quadrata miscuit rotundis*. Valóban mesteri gondolat volt Excellenciádtól ily tiszteletreméltó, nagy mérvben erkölcsös és okos urakat felöltöztetni ily maskarába, melyben – sajnálattal bár s anélkül, hogy őket sérteni akarnók, de az igazság kedvéért ki kell mondanunk – a szó legszorosb értelmében úgy festettek, mint a maskarába öltöztetett majmok, melyeket szántsándokkal cicomáztak így fel, a magyarnak karikírozására.

A magyarok általában korántsem Apollók. Ezt nem is praetendáljuk. Férfiaink jól megtermettek, de köztük számos egyenlőség korántsem csinosabb, de még oly csinos sem, mint a fent említett két excellenciás úr. Igaz, hogy e nem csinos magyarok a március előtti napokban ünnepélyes alkalmakkor magyarba öltöztek, de szerényen egyszerű feketébe, „mákosba” vagy bar-

nába, a tarkázó színeket és ruhaszabásokat, aranyzsinórokat és paszományokat viszont, melyek a „*flaneur*”-öket úgyszólván megszólítják: „ide nézzetek!”, átengedték azoknak, kiknek nem oly természetük volt, mint egy X-nek, egy... röviden, mint egy madárijesztőnek sat., és ha egy púpos, ferde hátú, egy cingár törpe, egy váz szerfeletti pompába vagy nemzeti színbe öltözött, éppúgy kikacagták, amint nem nézhettük az említett két kegyelmes urat anélkül, hogy a köteles respektusról meg ne fedelkedtünk volna. E köteles respektus oka nem a különös tiszteltet vagy a túláramló szeretet, korántsem, egyedül a végtelen ruganyos és mindent kiegyenlítő pátens.

Excellenciád nem is hiszi, hogy Magyarország annyira hátramaradott ősnépeinek ügyetlen és hétköznapi fantáziája milyen furfangos és maliciózus *impromptu*ket koholt a hivatalnokok maskarádjairól. Koholt, mondom, mert én lehetetlennek tartom, hogy ily botor dolog igaz legyen.

Excellenciád tudja, hogy a szűk nadrág csak akkor lehet némileg tetszetős, ha teljesen ki van töltve. Történetesen Excellenciád hivatalnokai nagy részénél azonban, mintha az édes hazai szolgálatában már teljesen leülték volna, az emberi alkat épp azon részében mutatkozott nagy hiány, mely nem szép, ha önkénytelen is a sakktáblára emlékeztet. A császári királyi hivatalnok urak emiatti lötyögő állapotán a nép, mely még nevét sem ismeri az esztétikának, s melynek a finom *plaisanterie*-ről fogalma sincs, szinte halálra kacagta magát. Márpedig ez veszélyes szimptóma: ha egyszer a nép, még a nők és gyermekek is, előljárókat kikacagják, akkor az ember hajlandó azt vélni, hogy ez már a vég, s rázendíteni egy szomorú *de profundis*ra.

Mihelyt e fatális körülmény Excellenciád tudomására jutott (mi addig érthetetlen módon elkerülte éles szemét és megfigyelő tehetségét), a közszájon forgó adoma szerint azonnal egy pátenst menesztett Hauer István báróhoz, a szerencsés helyzetben lévő Magyarország al-főhelytartójához, mely *à peu près* így szólt: „Ha az embernek nincs elég foga, hát műfogsorral segí magán. Sokan elveszték szemöket – mindegy, hogy támadásakor-e vagy visszavonuláskor –, az ilyenek bekötik az obskúru

lyukat egy szalaggal és segítettek magukon. Van, ki egy kezét vagy egy lábát veszté el, de se baj! Kipótolhatja a hiányt parafával. Hát kihullott hajukat nem fődik be számosan egy kecses parókával? Mindez a civilizáció vívmánya, miről a puszták és a bakony népének fogalma sincsen. Lám, drága barátom, benső péci-báróm, pajtásom, rendelje el Excellenciád azonnal, elmentmondás nélkül minden alárendeltjének, hogy használjanak mosogató-gyapotvattát – hisz ez nem drága – annak érdekében, hogy a mi derék huszárjaink ne csak erkölcsi *Sitzfleisch*ökre mezeve (ebben úgyis excellálnak), hanem a körülményekhez képest személyük ülepére nézve is (mit az angol *hunting seat*-nek nevez) felülmúlják a betyár magyarokat. E tekintetben minent tegyen meg, mégpedig sürgősen! Hisz az Isten sem az orográfiaira, hanem a szívre néz, mondja – ha jól tudom – Herder. Így mi sem bocsátkozhatunk hivatalnokaink megválasztásakor messzemenő vizsgálatokba, s meg kell elégednünk azzal, ha kellő erkölcsi energiával és elegendő ügyességgel vannak kiválasztva, még ha természetűl fogva szögletesek is. Mert a fizikai szépség művészettel – adott esetben vattával – fokozható.”

Úgy mondják azonban, hogy Excellenciád ez alkalommal csúfosan megszégyenült, mert a még ravaszabb Hauer báróval szembeni *inferioritasa* a világ előtt nyilvánossá vált. Hauer báró ugyanis – kinek figyelmét mi sem kerüli el – Excellenciádnak e rendeletére (Önnek mintegy szemébe vagy tán respektusból hátá mögött nevetve) állítólag ezt válaszolta:

„Gyapotvattát? Mai napság, mikor mindenütt, de különösen Hainburgban oly nagy mennyiségben gyártják a lögyapotot! A magyarok *malveillance*-a mellett – mely, sajnos, mint ismeretes, még a szabókat is inficiálta – könnyen lehetséges, hogy egy *mauvais plaisant* szabó (hiszen tréfacsinálók nemcsak Bécsben, hanem másutt is fellelhetők) azon infámis gondolatra jöhetne, hogy egy magas állású, de cingár főtisztviselő reményszínű nadrágiát lögyapottal vatázza ki, s így előfordulhatna, hogy valamely ünnepség, *illuminatio* vagy más alkalomkor, mikor a nép lehangosabban és a legőszintebben (!) ujjong, egy ilyen úr egyszerre csak, mint valami mozsár vagy kartács, elsülne! Excellenciád elképzelheti, mekkora ujjongást keltene egy

ilyen államférfi légbe repülése! Ily esemény több *decennium*ra visszavetné abbeli törekvésünk valóságát, hogy az embereket elbódítsuk s velök rendszerünket megkedveltessük. Ezért Magasságod parancsát – melynek horderejét és fontosságát tökéletesen méltányolom – bár késedelem nélkül, de azon csekély módosítással hajtottam végre, hogy a hivatalnokoknak a vatta használatát *cassatio* terhe alatt megtiltottam, s egyszersmind a legsúlyosabb felelősség terhe alatt megrendeltem, hogy vatta helyett egész egyszerűen – szénát használjanak. Egyrészt azért, mert az honi termény, s így ami csekély pénz az országban van, legalább benne marad, másrészt azért, mert ha a jelenlegi magas takarmányárak mellett nem olcsó is, de legalább el nem sült. Ami pedig az ebből eredő kényelmetlenséget illeti (mely nem csekély, hiszen a magyar urak közmondásosan *bach-skir* módon való, botrányos gazdálkodása mellett a magyar szénában gyakorta csalán, sőt tövis is található), valamit ugyebár el is szenvedhet az ember *pro rege et patria* s egy kövérebb hivatalocska reményében?”

Azt mondják, hogy a pátens és annak rendkívül okos módosítása óta Excellenciád hivatalnokai oly szépen nekigömbölyödtek, mintha egy nagyon ügyes esztergályos formázta volna őket! Előfordul persze, hogy némelyik szigorú hivatalnok oly siralmas ábrázatot vág, mintha *par hasard* egy sündisznóra ült volna, de ez nem tesz semmit. Hiszen tudja Excellenciád, mily együgyű a nép: ha ezt észreveszi, azt gyanítja, hogy a savanyú arcú hivatalnok aranyérben vagy rossz helyt nőtt furunkulusban szenved.

Látja Excellenciád, mily badarságokat költ és terjeszt a még mindig túlon túl vérmes magyar nép? Ez új és csattanós bizonyossága annak, mennyire helyénvalók voltak Excellenciád bőséges érvágásai, sőt hogy azok még nem is voltak elégségesek. Talán újból akarja kezdeni Excellenciád? Ne ringassa magát ábrándokban, *cum sociis*, hanem higgye el nekünk: a magyarok elébb megbarátkoznak a halállal, mint az Ön vérszopó módszereivel!

„Jól értesült körök” határozottan állítják, hogy Hauer bárót éleseszűsége jutalmául, melynek révén nagy botrányoknak vetete elejét s fontos szolgálatokat tett a hazának, Szent István

nagykeresztjével kívánják jutalmazni és dekorálni. Ennek bizonyára minden magyar, ki e világon él, nagyon fog örüdni, a külvilágon pedig, ha más nem, hát Szent István, már csak azért is, mert a báró öexcellenciája is István nevet nyert a keresztségben, s egy igénytelen szent kétségkívül méltányol ekkora megtiszteltetést!

Az előadott szóbeszédből legalább annyit kivehet Excellenciád, hogy tévedtünk, midőn igaznak nyilvánítottuk az ismert közmondást: *il n'y a pas de plus grand malheur, que d'avoir de sots amis*. Ez ugyanis csupán a középfok, a felsőfok tulajdonképpen így hangzik: *il n'y a pas de plus grande infortune, que d'avoir un sot chef*.

Legyen valaki mégoly szellemdús, ha tapasztalatlan s nincsenek helyi ismeretei s ezek helyett csak előítéletekre és önmagát túlbecsülő illúzióira támaszkodik, legkiválóbb alárendeltjeit is oly helyzetbe hozhatja, melyben azok neveségesekké válnak, mi azután működésüket teljesen paralizálja és legjobb képességeiket hiábavalóvá teszi.

Arra nem gondolt Excellenciád, hogy a kis és bizony „gering” Geringer bárót majd kikacagják, ha *quasi* nádorként magyar ruhában jelenik meg s felfújja magát, *pour se donner un peu de grandeur et d'aplomb*? Amilyen éles eszű, a báró úr saját maga előtt is nevetségesnek tetszhetett! Excellenciád pedig hitt akár egy percig is oly egészen stupid elképzelésben, hogy magyarországi *tartuffiade*-jait e szűknadrág- és atilla-*demonstratio* megkönnyítendi?

A császárt szánva és Öntől utálattal fordulva el szemléli minden valamirevaló ember az otromba cselfogásokat, mint azt, melyben Ön hinni látszott: hogy egy legyilkolt, feldarabolt, megbocstelenített nemzet rögtön – vagy valaha is – mosolyra fakad s vígan felujjong, mert Ön szűk vörös zsinóros nadrágba bújtatta hivatalovagjait.

Valóban száналmas cselfogás! Ha Ön Geringer bárót cipőbe és harisnyába dugja, parókával és copffal ékesíti, s oldalára a nyársat akasztja, Önt akkor sem szerette volna a magyar, mint ahogy ma sem szereti (s ki is szeretheti?), de nem vetette volna meg Excellenciádat. Ma pedig az embernek pökni lenne kedve

az Ön nevének hallatára, s pökne is, ha kedves foglárái nem figyelnék lépten-nyomon. Akkor Önt magyarellenesnek tartottuk volna, de legalább Júdásnak nem.

Kár, hogy Excellenciád – *pour séduire la nation hongroise* nem biztatta derék maszkírozott magyarját, a vitéz Rueskäfébáró őexcellenciáját, hogy *à la tête* a csárdást is járja el. Akkor teljes lett volna e nemzeti bohózat, s a „dacos” magyaroknak – ahogy mindazokat nevezni tetszik, kik nem akarnak tágítani nemzeti jogaiktól – nem lenne többé elfogadható indokuk petíciók benyújtására, rosszkedvre vagy pláne szomorúságra.

[ALBRECHT FŐHERCEG, A MAGYARORSZÁGI HELYTARTÓ]

Felletteseinek sületlen rendeletei még a legokosabb embert is oly helyzetbe hozhatják, melyben a közönség előtt igen gyengének tetszik. Mennyivel inkább ez a helyzet oly egyén esetében, ki nem élvezte Minerva különös kegyét! Ezt napról napra tapasztalhatjuk. *Se trouver dans une fausse position* – ebből sok abszurditás és szerencsétlenség származik, mégpedig magától értetődően annál több, minél magasabb az állás, melyet az arra nem alkalmas egyén betölt. E néhány elejtett szóból mindenki, kinek e rapszodiák kezébe kerülnek, könnyen kitárlhatja, hogy Albrecht főhercegről, Magyarország helytartójáról kívánunk néhány megjegyzést tenni.

A magyar nemzet (frakcióktól eltekintve) mindenkor teljesen monarchikus és arisztokratikus érzületű volt. A nép mindig urak és nem szerencselovagok és jöttment szerencsefiak által kívánt kormányoztatni. Képzelteti tehát Excellenciád, milörvendve lélegzett fel a magyar nép, midőn a reá oktrojált *parvenuk* helyére Albrecht főherceget nevezték ki a mélyen megalázott szerencsétlen ország helytartójává. Az ő nyílt, lovagi modora jótékonyan hatott minden kedélyre. Ez azonban egy idő óta teljesen megváltozott, s ma e lovagias színészt ki nem állhatják. Excellenciád és kegyencei ezt valószínűleg igen természetesen találják, mert Albrecht főherceg oly erélyes és oly könnyen haragra gerjed, hogy mindenki fél tőle. Mi azonban

azt hisszük, egészen máshol kell keresnünk annak az okát, hogy a hangulat őszinte rokonszenvből határtalan antipátiába csapott át. Abban, hogy a magyar szereti az erélyt, ínyére van a rendíthetetlen akarátú, határozott előljáró – de teljes lelkéből gyűlöl minden zsarnoki felfortyanást, amely tudatlanságból és *imbecillitas*ból fakad.

Azt mondják, Albrecht főherceg jó és derék ember. *À la bonneheur*. De ugyan mit bizonyít ez? Egy osztrák főherceget mindig jónak kürtölnek ki, kivált, ha eszének termométere nem áll magasan, mint ahogy a bécsi arisztokrácia körében általában minden szellemileg „gyenge legényre” rámondják, hogy legalább jó. Ez önkéntelenül a francia mondást juttatja eszünkbe: *bon, mais à quois?* Bécsben egyébként azt állítják, hogy a „jó” főherceg az ominózus napokban kész volt volna a nép – aggok, nők, gyermekek – közé kartácsoltatni, ha Ferdinánd császár egyenesen meg nem tiltja s az illetékes *Am Hof* téri alárendeltek nem voltak volna lágyabb szívűek Magyarország „jó” helytartójánál.

Azt is mondják, hogy bátor. Miért is ne volna az, hisz Károly főhercegnek a fia. Egyébként egy magas állású fővezérnek, ki a csatát legtöbbször a távolból vezeti, „bravúr”-ja nagyon problematikus sajátságú. Mi egy közlegény bátorságát, ki mindig a támadásnak élén foglal helyet, általában sokkal többre tartjuk. De föltéve, hogy Albrecht főherceg valóban olyan rendíthetetlen, bátor szívű és meg nem félemlíthető, mint egy afrikai oroszlán: mit használ mind e szép tulajdonsága a szegény magyaroknak? S hogy a főherceg fegyvertelen, megalázott magyarokkal szemben nagy kurázsit fejt ki, kardjára üt, a kérelmezőkre rivall s őket a legközönségesebb módon lehordja, vajon ezek a valódi lovagiasság szimptómái? Bayard ugyan megköszönne egy ilyen *signalement*-t!

Úgy hírlik, a főherceg igen rosszkedvű s nagyon gunyoros. Persze nem annyira a magyarok, mint inkább saját maga irányában. Hisz kell, hogy legyenek olykor *lucidum intervallumai*, amikor maga előtt sem titkolja el, hogy az általa betöltött állásra korántsem alkalmasabb, mint lenne például Gunkel, a becsületes szabómester, ki – bármily nagy legyen is mellényei, frakkjai

s *paletot*-i között – kétségkívül igen *pitoyable* alakká vált volna, ha történetesen Brunel úr helyett őrá bízta volna a Leviathan kormányzását.

A rosszul nevelt főherceg, kinek vérében, úgy látszik, több a káplári, mint a főhercegi sejt, gyakran mondta és ismételte, midőn az illetőknek „lovagias” megijesztése volt szándokában: „Ne feledjék el, Uraim, hogy Magyarország meghódított ország!” Nem tudta a derék főherceg, hogy e szavaival a magyarokat minden alattvalói kötelmöktől feloldotta. Most már azonban, úgy látszik, kezdi belátni – magától vagy *souffleur*-je, Hauer báró által kioktatva –, mily veszélyes *nonsense* röppent el ajkáról, melyet bizonyára nem a „pogány isten” nyitott szóra. A törökök valóban meghódították Magyarország nagy részét a fővárossal együtt s 145 éven át annak háborítatlan birtokában is maradtak, de a magyaroknak jogukban állott magukat a foglaltságtól minden áron megszabadítani, hiszen a nemzeti jog sohasem évül el. Sikerült is Isten segélyével s derék szövetségeseik és az ország saját erejével megszabadítani az országot a törvényellenes nyomástól mindenkorra. De egy osztrák főherceg természetesen képtelen felfogni a különbséget egy törvényes magyar király és egy foglalt között. Így aztán a csalódott főhercegi kormányzó – akit erről senki hozzáértő nem világosított fel és oktatott ki – a jogait védő magyar nemességnek férfias, mégis igen szerény fellépésében nem látott mást *malveillance*-nál, ujjhúzásnál, dagnál. Érthető is, hiszen Sankt Pölten vidékén (hol egy főherceg leereszkedése, „*Kreuzfidelitása*” és úgynevezett *frère et cochon*-szerű modora nagyobb becsben látszik állani a szerződések szentségénél) ilyen fellépésre sohasem vagy legalábbis régóta nem volt példa.

Egy alkalommal, midőn a főherceg szokásos ékesszólásával a maga tősgyökeres módján a Schanzelen és a Naschmarkt szokásos módon érvelt ilyenformán: „nézzék mán, Uraim, engedjenek hát végre, mi jó származhatik az örökös duzzogásból higgyék el, hogy mi csak az Önök javát akarjuk, mindenki megvan mán elégedve, csak Önök nem, legyen mán egyszer eszük, a császár végül is el fogja veszteni türelmét, ne csinyájjanak már sületlenségeket” – egy ilyen alkalommal, azt mondják, az egész

közönség oly kacagásba tört ki, hogy a főherceg azóta lemondott az argumentumokkal való meggyőzésről, úgy találván, hogy oly megrögzött gonosztevőkkel, mint a magyarok, okoskodás által boldogulni nem lehet, legokosabb tehát fogat vicsoztatni rájuk s megijeszteni őket.

Egy másik alkalommal, midőn a sokoldalúan iskolázott, de asszul kioktatott helytartó a „meghódított” Magyarországról meggyogott, egy nagyon tekintélyes fiatal nemesember állítólag így felelt neki: „Meghódított ország? Mi nem hisszük ezt, mert annyi szerencsétlen hazánkfiát láttuk a vérpadon elvérezni. A haza védőit pedig meg lehet ugyan gyilkolni, de törvény szerint elítélni nem.” Ez alkalommal a helytartó úr olyan méregbe merült, mint a szépnem veszekedő természetű példányai olyankor, ha egészen *presse-collé* helyzetbe jönnek s kénytelenek maguknak bevallani, hogy határtalan ostobaságot eresztettek ki rájukon.

Egy harmadik esetről a most hirtelen haragú pacifikátor egy öreg magyar nemest, ki nem tud jól németül, viszont kertelés nélkül szokott beszélni, állítólag e szavakkal fenyegetett meg: „Ne feledje, hogy a fejével játszik.” Mire az életes hazafi egészen megijedve kiáltott fel: „A fejemmel? Azt hittem, a nyakammal!” – teljes naivsággal arra figyelmeztetvén a helytartót, hogy újabb időben azon vétkeseket (?), kik hazájukat védeni akarták, Magyarországon (valószínűleg csupa humanitásból) nem ősi szokás szerint lefejezni, hanem egyszerűen csak felakasztani szokták, hogy legalább fejük megmaradjon. E megjegyzés (pedig bizonyára nem volt arra számítva, hogy élcesnek látszassék) a főherceg kormányzót oly lovagias erélyre buzdította, hogy a szegény ördögöt bámulatos „vitézséggel” és kellő számú zsanárdar segélyével az ajtón kilökte.

Azonban Excellenciádnak éppen ilyen egyéniségre van szüksége, ki a Hauer báró-féle titkos gondolatok végrehajtására mintegy teremtvé látszik lenni. Mert maga a báró – ez köztudomású dolog – iszonyúan gyáva, az osztrák főherceg viszont, mint egy második Quasimodo, egyáltalában nem az, és bizonyosan kész volna a legnagyobb vérfürdőt készíteni, sőt minden embert saját kezűleg felpofozni, ha ezt neki parancsolnák vagy a ravasz báró erre felingerezné.

Sok-sok évvel ezelőtt, egy Calabriában tett gyalogutazásunk alkalmával, Reggio közelében sajátóságos esetnek voltunk tanúi. Újabban, valahányszor erre az esetre emlékezünk vissza, mint-ha Albrecht főherceget és fekete segédjét látnók magunk előtt.

Vásár volt. Az ezernyi életvidám ember nyüzsgése a szépséges tájban a derült tavaszi alkonyatkor ama természetes, spontán népi jelenetek egyikét varázsolt a szemünk elé, melyek oly jótékonyan hatnak a kedélyre – s melyek Olaszthonban oly gyakran fordulnak elő. Egyszer csak nők, leányok és gyermekek hangos kacagása s víg férfiyahota akaratlanul is arra késztetett bennünket, hogy egy mesterien kezelt Polichinelle bódéja felé közelítsünk, mely előtt egész sereg ember állott.

A bábjáték tárgya egyszerű: Polichinelle-t a „fekete” vad, kétségbeesett vagdalkozásra bírja, az mint a bolond, üt, ver maga körül, tajtézkzik a dühtől, fegyverét és sarkantyúját iszonyatosan csörgeti, bántalmazza azokat, kik valamit kérnek tőle, vagy azt állítják, hogy nekik követeléseik vannak – röviden, úgy viselkedik, mint egy valóságos *Tausend-Sassa*.^{*} Ezalatt a „fekete” mindig a háttérben húzódik meg s oly kajánul mosolyog, mintha neki e viselkedés különös gyönyört okozna. Miután a számos mulatságos részletek a közönséget jó ideig folytonosan kacagtatták, végre megjelenik a bosszuló *nemesis*, és mit gondol Excellenciád, mily alakban? Alig hittünk szemünknek: Arany-szájú Szent János lép elő teljes ornátusban, a beszámíthatatlan, cséphadaróként alkalmazott Orlando Furiosónak útilaput köt talpa alá, a *par excellence* feketét (vagyis a fekete excellenciást) pedig könyörtelenül megfenyíti, kegyetlenül megleckézteti, s végezetül – *quelle plaisanterie de mauvais goût* – a közönség szeme láttára tintával beöntést ad neki! A nézők erre oly ordító ujongásba törnek ki, hogy Skylla és Kharybdis visszhangoznak bele, s mindenki azon morált viszi haza – ezt sok nagy úr is szívére vehetné –, hogy nem jó, ha magát az ember a „fekete” által rászedetni és orránál fogva vezetetni engedi.

* Így nevezik Bécsben az olyan szilaj egyént, aki mindenkivel, még magával a rendőrséggel is kötekedni merészel. Tagadhatatlanul jellemző kifejezés, amely egy fővárosi új Achillest állít rémült tekintetünk elé!

Mi oka volt annak, hogy a gazdag s – hinni akarjuk – valóban tisztességes Albrecht főherceg nem szólott nyíltan így a császárhoz: „Uram és öcsém, helyezz engem nyugalomba, egy ezred élén a »drága« Weilburgba, Féltoronyba vagy a seelowitzi cukorgyárba vagy bárhova, csak ne követeld tőlem, hogy én Hauer bárónak cséphadaróul, Magyarország egész lakosságának viszont gúny tárgyául szolgáljak, mert ez több, mint amenynyit egy ember, kivált ha még főherceg is, elviselhet.” Miért nem jut e gondolat eszébe a – hogy úgy mondjuk – jó főhercegnek, kinek egyébként még az a szerencsétlenség is osztályrészül jutott, hogy egy igen kellemetlen betegségben szenved? Ezt nehéz megérteni, hacsak meg nem gondoljuk, hogy igen sok ember, kivált, ha magas állású, szívesebben „szétüt”, minthogy gondolkodnék, mert az előbbi kisebb megerőltetéssel jár, s mert általában sokkal könnyebb az emberek száját betömni (ha megvan hozzá a kellő anyagi erő), mint őket szokok által meggyőzni.

[AZ ÖN KORMÁNYZATÁNAK „EREDMÉNYEI”]

Excellenciád a 29-ik lapon a következő szavakat mondja: „Oly kérdéseket hoztunk fel eddig, melyekre vonatkozólag igen jól tudjuk, hogy eltekintve a felforgató párttól, melyet figyelemre sem méltatunk (ezt szívesen elhisszük, mert a legokosabb dolog mindenkor kitérni azok elől, kiknek adósai vagyunk), egyik vagy másik körben (mi azt mondjuk, az egész országban) a mieinktől eltérő nézetek uralkodnak.” Miután Excellenciád, *quasi re optime gesta*, ezen szentenciát befejezte, előlszámlálja mindazt, mit megkezdett, bevégezett és mozgásba hozott.

És valóban, a mindent egyszerre kezdésre vonatkozólag Ön oly tevékenységet és buzgalmat tanúsított, hogy a magyarok tárt szájjal bámultak. Mert a magyar történelem egyetlen korszakában sem történt ennyi lótás-futás, hajsza, inventarizálás, protokollálás, regisztrálás, rendelkezés és ellenrendelkezés, jelentés és irkafirkálás sat., mint a legutóbbi tíz év alatt, midőn az Ön napja Magyarországon feljött. Gondolkozó emberek azonban az eredményre tekintenek, és egyes bármily fényes részletek által magukat elvakíttatni nem engedik. A kormánynak

mindenbe beavatkozó rendszere, illetőleg dühe, folytonos „kormányozni” akarása s azon szándéka, hogy ezáltal a népeket a magukhoz térésben akadályozza, nekünk, magyaroknak inkább betegségnek, mintsem a vitalitás és egészség túlságos bőségének tetszik.

Excellenciád a parasztok felszabadítását sat. a kormány érdeméül rója fel. Ez némileg valóban az, de csak az örökös tartományokban, mert a magyar parasztokat nem Excellenciád, hanem 1848-ban a magyar törvényhozás szabadította fel, mit Magyarországon a legkisebb iskolás gyermek is tud, és ezen szerencsében – melynek érdemét Excellenciád szemtelenül magának tulajdonítja – az örökös tartományok jobbjai is csak azért részesültek valószínűleg, mert Excellenciád Magyarországon a megtörténtet meg nem törtéنتté nem tehette vagy legalább nem egykönnyen tehette volna, és ennél fogva kényszerítve volt az örökös tartományok népét ugyanazon magaságra emelni, nehogy ezen oldalról a legnagyobb veszélyektől kelljen tartania, *de manière que c'était une des magnanimités auxquelles on est péremptoirement forcé.*

Ön felhossa a vasutakat *quasi* mint az Ön ajándékait s a folyók szabályozását és az országos közlekedés tekintetében történt javításokat is.

A vasutakat az idő hozta és nem Ön, drága Miniszter Úr; a folyók szabályozása már folyamatban volt, és oly alapra volt fektetve, hogy még Ön maga is jónak látta azt megtartani; és ami az országutakat sat. illeti, ezek általában véve az Ön tízévi példátlan tevékenysége alatt sokkal rosszabbak, mint azelőtt voltak, vagy pedig oly sokba kerültek, hogy bátran a semmeringi vaspálya mellé helyezhetők, melynél ugyan bámulnunk kell, de egyúttal fejünket is vakarni, mert ezen természet- és józan ész ellenes nagyizolás sokkal többbe került, mint amennyi hasznot hoz vagy valaha hozni fog. Ezt a világ misztifikálására történt építkezést csak olyan ember dicsőítheti, ki nem kényszerített annak végrehajtására aszkóros erszényébe nyúlni, mint az a magyarországi útépítkezéseknél is gyakorta történt. A józanul számoló ember e tekintetben csak azt tartja értékesnek, ami

nem csupán hiperbola, hanem egyenértékű áldozattal megvalósítható.

Ami pedig a magyarországi utakat illeti, nem találja-e maga Excellenciád is rendkívül mulatságosnak, hogy akármelyik, a záptojásból még csak alig kibújt bécsi *feuilletonista* a Silberstein és Valdeck urak fajtájából, előkelő, de nagyon unalmas *bombasztal* teszelegve, élcelődik a „közmondásosan” rossz magyar utak fölött és mulat a buta (!) magyarokon, akik már régen rendes műutakat építhettek volna pl. Szolnok és Mezőtúr, Tiszafüred és Körösladány között – hol, mint mindenki tudja, az egész vidéken egyetlen kődarab sem található, s a községek két-három vagy több mérföldre fekszenek egymástól. Az ilyen ostoba zseni nem veszi észre, hogy a Bécsbül Dornbachba, Taborba sat. vezető *chaussée impériale*-on egy kissé hosszabb esőzés, havazás, hirtelen olvadás után alig tud az ember végigutazni, s még egy *comfortable*-ban is egész komforttal elakadhat, pedig Bécs körül a vidék elég gazdag kövekben, emberekben, útmesterekben, parancsolókban és végrehajtókban – hogy tehát az elakadás Komádi vagy Berettyóújfalu környékén azon kellemetlenségek közé tartozik, melyeket gyakorta alig lehet elkerülni (mint pl. ha egy nagy vihar alkalmával egy cserép esik az ember fejére), ha viszont az ember Bécs környékén akad el, az olyan, mintha egy becsípett fajankó minden külső ok nélkül sárgödörbe bukik.

Napjainkban az egész civilizált világ rendelkezik már távíróvonalakkal. Excellenciád mégis nagy vívmányként, saját különös érdemként emlegeti *Visszapillantás*-ában, hogy ilyenek ma immár egész Magyarországot behálózzák – persze a centralizáció érdekében. Úgy tesz, miként az adomabeli erdész, ki azt állította, hogy nagyban hozzájárult a vadászat sikeréhez, mert hiszen gyakorta találkoznak a ligetekben erdei szalonkák, a tarlókon fürjek, sőt időnként egész tűzokcsapatok is szíveskednek a határba látogatni.

Meggyőződésünk, hogy ha nem következett volna be az 1848–49-i szerencsétlen, félreértésekből fakadó lázadás (valóban nem másbúl, mint ilyenekből fakadt), akkor Magyarország

ebben az órában anyagi tekintetben is sokkal, de sokkal magasabb fokon állna a jelenleginél.

Minthogy azonban e tekintetben mit sem lehet bizonyosan állítani, megengedjük, hogy az anyagi fejlesztést illetően sok, igen sok történt, mi Excellenciád hathatós közreműködése nélkül nem történt volna.

Ne higgye azonban Excellenciád, hogy e tény alapján – még ha annak vesszük is – valamiféle tiszteletadásra számíthat, bármilyen ábrándokat táplál efelől balga módon, nagyra tartva érdemeit! Az Ön fecsegését mérlegelve valóban azt hihetné az ember, hogy egy talán igen tehetséges, de teljesen éretlen s az *aulából* túlságosan korán megszökött iskolásfiúval van dolga, ki elbizakodottságában azt véli, hogy a legtapasztaltabb és legokosabb embereket is megleckéztetheti!

Sok oly jószágot láttunk már, nemcsak Magyarországon, hanem máshol is, melyek a *stagnatio*, sőt az élettelen *letargia* jellemét hordták magukon. Az ember nem tudta okát adni, miért van ez így. Okos emberek tartózkodtak az elhamarkodott ítélettől, a tapasztalatlan szerencselovagok és a fecsegők viszont tüstént készen voltak a gazdatisztek vádolásával és ostobává, alkalmatlanná kvalifikálásukkal. Ilyesmit valóban gyakran tapasztaltunk már, de igen gyakran azt a tényt is, melyet hasonló történetek függelékeként szoktak elbeszélni. Ha ugyanis a gazdálkodás az *antediluvianus* gazdatisztek kezéből egy úgynevezett „lángész” kezébe került, s néhány év alatt több történt és több látnivaló lett, mint azelőtt fél évszázad alatt, úgyhogy az emberek elbámultak, az új gazdatiszt pedig, mindenfelől magasztaltatva, a pukkadásig meghízott – az ilyen színjáték utolsó felvonását mindig egy óriási *bankrott* képezte. A misztifikált földbirtokos pedig legalább abban az egy tekintetben nem volt szánandó, hogy pályáját mint egy király – mégpedig mint Lear király – végezte be.

Ha számításon kívül hagyunk olyan „apróságokat”, mint azt, hogy szörnyű adókat vetnek ki a népre, hogy minden kincstári birtokot áruba bocsátanak és *tant bien que mal* el is adnak, hogy a derék népeket minduntalan újabb államkölcsönökkel

örvendeztetik meg, patriotizmusukat célszerű módon felszítva, és hogy az elkerülhetetlen deficit mégis, minden leplezgetés és takargatás ellenére lidércnyomásként nehezedik a szerencsétlen állam életére sat. – ha nagyvonalúan elsiklunk mindezek fölött, akkor persze nem nehéz a jó embereknek valami bámulni- és csodálnivalót szolgáltatni. De meg vagyunk győződve, hogy a csodák mögött a császárság legbutább polgára is (ezekből nagy a választék), ha csak negyedannyi agyvelővel bír, mint egy borjú, könnyűszerrel felfedezi a valóságot.

Excellenciád zseniális módon és óriási *impulsivitással* játszik a milliókkal, s úgy bánt az emberekkel, mintha élettelen gépek volnának. Így persze nem nehéz a március előtti viszonyokat befeketíteni és a magyarokat – kik mindig határozottan ellene voltak az előlegek felvételének, adósságcsinálásnak és deficitnek – mocsárban heverő ősvilági békákként állítani a világ elébe, kiknek annyi erejük nem volt, hogy az iszapból, melybe beleszülettek, kivergődjenek.

Ha az ember az adót *ad libitum* növelheti, adott esetben negyvenmillió ember bőrét kicserezhethi, sőt le is nyúzhatja, ha dobra üti a vasutakat, az állami birtokokat, államjavakat, ha adósságot csinál mindaddig, míg hitelezőkre akad, és évi 30–40, sőt jól értesültek szerint 80, 100, 120 millió deficitnél előkelően mosolyog és gusztusosan nyálát csurgatja (mi állítólag az Ön emésztési zavarainak folyománya) – akkor könnyű laktanyákat, lóversenypályákat, királyi rezidenciákat s más egyebet építeni, a Vaskaput Orsovánál kiszélesíteni, dunai flottillát szervezni, Polát reorganizálni és a birodalmi tengerészetet tiszteletet parancsoló fokra emelni (talán azért, hogy az impertinens angolokat nemsokára megleckéztethessék), a Novarával, ha nem is eddig ismeretlen világrészeket felfedezni, de mindezenesetre oly tudományos eredményeket elérni, miket eddig még sehol sem sikerült, Bécs bástyáit lebontani, új színházat és emlékműveket emelni, a polgári hivatalnok urakat a végtelenségig szaporítani s a magyarországiakat még atillák és egyebek által is kicsinosítani, az olyannyira hasznos zsandárokat ragyogó hegyes sisakokkal ellátni, ünnepélyeket, *spectaculumokat*,

katonai táborozásokat, diadalíveket a világnak egyre-másra látványul nyújtani, egy hatalmas hadsereget állandóan lábon tartani, szegény (s részben korhely) tűzkárosultakat *aux dépens des autres* segélyezni, mindenáron a nép ujjongását kiváltani oly szemfényvesztésekkel, dekorációkkal és látványosságokkal, miket bőven tálal a bámuló közönség elé, miket megvalósít vagy legalábbis előkészít – mindez gyermekjáték, Excellenciás Uram, s amint Bécsben mondani szokták: „*das kostet mich nur einen Lacher*”. Ezt elmondhatja Excellenciád nemes büszkeséggel (nem tévesztendő össze a közönséges hiúsággal) mindarról, mit Új-Ausztriában anyagi tekintetben véghezvitt, hisz mindez nem került Önnek többbe, csupán annyiba, hogy akaratát bajonettekkel kellőleg megtámogassa.

Mindaz, mit az ember az újabb időkben anyagi tekintetben élvez, vagy inkább az a többlet, mely e tekintetben igen sok embernek ma rendelkezésére áll, tagadhatatlanul nem csekély nyereség. Bizonyára minden jobb embernek jólesik az élvezetek lehetőségeit, melyekre minden élőlény fizikuma természetes módon törekszik, rendkívüli mértékben kiterjesztve látni. De hogy e kiterjesztés Excellenciádnak és rendszerének köszönhető-e, s hogy Ön és rendszere nélkül nem jutottunk volna-e olcsóbban hozzá, ezt – mint már említettük – nem tudjuk eldönteni. Tegyük fel azonban, hogy ez csakugyan az Ön műve. Ebben az esetben készek volnánk Önt, *qui nobis omnia haec gaudia fecit*, ausztriai Washingtonként köszönteni és megélelmezni (persze csak az anyagiak terén), ha ebben bizonyos „körülmény” nem akadályozna, vagy világosabban szólva – ha nem tartoznék bizonyos függelék az Ön működéséhez elválaszthatatlanul. Ez az ocsmány függelék sokkal kellemetlenebb, mint a március előtti copf, és abban áll, hogy Ön az élvezeteket, melyeket Ausztria népeinek hallatlan könnyelműséggel és *suffisance*-szal feltálalt, előlegekre és adósságokra alapozta, vagyis magyarán mondva hitelben adta. Ezért a népeknek majd oly mélyen kell zsebükbe nyúlniuk, hogy annak folytán abban – mármint a pénztárcában – legtöbb esetben egy lyuk támad, és így a nagy vívmányokból végtére nem marad egyéb élvezetük annál a „tisztá örömnél”, melyet *à peu près* a koldus érezhet, ha

a semmeringi vasút csodálatos alagútjain keresztülsétál – mi különben még kérdés –, vagy pedig ha száját táthatja a nagyszerű kaszárnyák láttán, melyek gomba módra bújnak ki a földből, vagy pedig ha megengedik neki azon díszebédek illatát élvezhetni, melyeket Sacher úr és társai ünnepi alkalmakkor összekotyvasztanak.

Annak, ki rendesen csak azt kapja enni és inni, mi fenntartásához okvetlenül szükséges, bizonyára nem lesz azellen kifogása – mert hiszen minden ember, még a professzorok és a filozófusok is egy cseppet ingyencek –, ha olykor Excellenciád kiadós lakomáihoz s más *lucullusi* tulajdonságokkal bíró nagyurak asztalához járulhat. De ha ráébred, hogy ez nem történik ingyen, hanem a feltálatl nyalánkságokat piszkos drágán megfizettetik vele, oly drágán, hogy végül mindenét zálogba kell adnia, hogy megfizethesse őket, akkor a vendéglátó urat, ezt a *restaurateur*-t, amint a francia mondja, minden *rafraîchissement*-jával együtt érthető módon a pokolba kívánja! Nem gondolja Excellenciád?

Nos, Ön az a genialis *entrepreneur*, ki Ausztria népeinek tíz év óta ily módon szervíroz, úgyhogy azok már torkig vannak vele.

Tapasztalásból nagyon is jól tudjuk, hogy Excellenciád és cimborái ilyen alkalmakkor a „nemzeti nagysággal” hozakodnak elő. Meg vagyunk győződve, hogy Excellenciád ezúttal is e parádés paripán fog lovagolni. Ebben azért is bizonyosak vagyunk, mert Excellenciád, úgy gondolván, munkácskájában megbizonyította, hogy a német nyelv s általában az, ami német, a birodalom minden nemzetisége számára semmi mással össze nem hasonlítható hasznot jelent majd, annak 27. lapján e mélyen pszichologikus szavakat írja a magyar, szláv, román sat. urakról: „ha néptörzse a császári birodalom nagy népcsaládjába közvetlenül tartozik, és szíve melegen dobog az egész jártáért...” Hahaha! Hát persze, minden a melegen dobogó szívtől függ! Valóban mulatságos, mintha csak egy mindenféle ravasz-sággal bíró verbunkost hallana az ember, ki az ártatlan parasztiút, látván, hogy sír, mert katonává kell lennie, kioktatja, és

vesztett szabadságáért, széttépett kötelékeért, családi tűzhelyétől eltávozásáért sat. azzal vigasztalja, hogy ha majd szerencséje lesz besorozottnak lennie, szíve lelkesedni fog az „egész”-nek boldogságáért. Ezen nagy hangon előadott ostobaság más népekre alkalmazva körülbelől ezt akarja jelenteni: bár a burgundi, normandiai, gascogne-i, elzászi sat. saját tájnyelvükön tetzésük szerint társaloghatnak, s „szülőföldük hangjai akadály nélkül eljuthatnak hozzájuk” (mintha csak egy Geßner-féle idillt olvasna az ember), a nagy Franciaország dicsősége mégis egy nemzetté olvasztotta őket össze; bár Skócia, Írland és Angolország három különböző országot képeznek is, az egyenjóság és közjólét mégis egyesíti őket; bár az Amerikai Egyesült Államok több heterogén darabra vannak is osztva, és e „*vojvodinák*” mindegyike saját tengelye körül forog is, a szabadság és egy óriásszerű jövő kilátása mégis szorososan összetartja őket, és egész Franciaország büszke azon gyönyörű útra, mely a Simplonon átvezet, minden angol büszkén tekint a Waterloo-oszlop tetejéről London nyolc vagy kilenc hídjára, s minden észak-amerikai büszke öntudattal mutat p. o. New York vízvezetékére – és egyiknek sem jut eszébe szűkkeblőleg számítgatni, vajon azon töke, melybe e nemzeti művek kerültek, előnyösen van-e elhelyezve. Ezen okoskodás alapján Excellenciád körülbelől a következő jámbor óhajta stáplálja: „Ó! Ausztria vitéz népei, vegyetek példát az angoloktól, franciáktól és amerikaiaktól, s legyetek oly jók és hívek büszkélkedni a semmeringi csodaépítménnyel, mert ilyesmit a világ felmutatni nem tud, az Arsenal-lal, a kaszárnnyakkal és lovaglói iskolákkal sat., mert ezek mindannyi előjelei annak, hogy szerencsénk van a világ nagy nemzetei között díszleghetni vagy legalább közel állhatni e szerencséhez.”

Mindez igen szépen van gondolva, de mi – pedig örökké sóvárogtunk a nemzeti nagyság iránt, és szívünknek minden csepp vére érzi, mily boldogság egy nagy, szabad és előrehaladó nemzet tagjának lenni – mi bevalljuk, nem vagyunk képesek felfogni, mily hazafias felvillanyozó hatással lehet azon körülmény egy oláh, szerb, magyar, szlovák, horvát, rutén, cigány kedélyére, kivált, midőn azon a ponton áll, hogy *exequáltassék*

és egész családjával a szabad ég alá kerüljön, hogy Excellenciád deficitjeit fedezhesse vagy részletesebben szólva: hogy Excellenciád a semmeringi pályát, a tengerészetet, a hivatalnokok hadát, a hadsereget sat. fizethesse.

Excellenciád biztathat ugyan bennünket a jövővel, s felszólíthat, hogy még vagy harminc-negyven évig legyünk türelemmel (tudvalevőleg ennyi időt igényel) – de ez szokott argumentuma minden rossz gazdának, ki hitelét a világ előtt már elvesztette, mert a jövő rendesen gazdagabb szerencsétlenségekben, mint szerencsében.

Excellenciád utalhat a nevezett három nagy államra, melyeknek szintén nagy áldozatokat kellett hozniok, hogy nagy eredményeket mutathassanak fel.

Mindez igaz, de ehhez „egység” kell, mégpedig nem olyan, amilyent Excellenciád megkísérelt összekalapálni, hanem a szellem és a szív egyessége. Szükséges valami cement arra, hogy a nemzetiségeket egy egészszé forrassza össze. Nem hiszi Excellenciád? Franciaországban ezt, az időn kívül, a győzelem istenasszonyának halhatatlan dicsősége képezi, Angolországban a tiszteletben tartott emberi jogok, az alkotmányos önértzet és a folytonosan éber kötelesség az, mely mindenkit összetart, Amerikában az arany szabadság és az államok páratlan haladása az, mi az összeütközést még hosszú évekig lehetetlenné teszi. És Új-Ausztriában? Vajon mi az, mely ezen Ön által tervezett eldörádóban a heterogén elemeket szeretetben és nagyra törekvésben egyesítse? Mi itt a cement? Nem lenne kegyes Excellenciád ezt nekünk megmagyarázni? Mi olyan ügyetlenek vagyunk, hogy nem értjük ezt, sőt még álmainkban sem tudjuk elképzelni.

Hogy Excellenciád szíve a Judenplatzen,* valamint a tisztelt Hauer, Meyer sat. uraké is melegen dobog az egész javáért, és hogy mindezen tiszteletreméltó uraknak – Excel-

* Mint ismeretes, őexcellenciájának irodája, tehát voltaképpen az állami patika, melyben az ausztriai *sujet*-k és *mauvais sujet*-k javára szánt *mixtúrákat* készítik, a Judenplatzen van, a volt cseh udvari kancellária épületében.

lenciáddal élükön – nagyon kedves dolognak tetszik, ha nagy fizetésüket az állampénztárból húzhatják, ezt szívesen elhiszszük, valamint azt is, mégpedig feltétlenül, hogy Önre és társaira végzetes lenne, ha az Ön által idealizált egységes bódé összemlanelék, és Önök két pad között egyszerűen a csupasz földön maradnának. De hogy mit nyerhetnek a tarkabarka állam heterogén népei az Ön összpontosító dühe által, ez éppen a talány, melynek megoldását mi nem értjük, s e szívességre Excellenciádat felkérni kénytelenek vagyunk, de ha megengedi, nem oly modorban, mint Nagy Sándor és mint Excellenciád is, druszájának módjára oly sok esetben tevő, karddal – mert ez végtére is nagyon unalmas lenne –, hanem végre keresztény szeretettel és valódi bölcsességgel.

A számtalan érvágás, kimondhatatlan igaztalanság, az ártatlanok égre kiáltó vére, az elviselhetlen adók és az Ön kormányrendszerének ostobasága, mely alatt Ausztria minden nemzeti ségei szenvedtek és még most is szenvednek, oly cementet képezett, mely az elkínzott és megcsalt népeket egymáshoz közelebb hozta. Egyesülve vannak és egyetértenek ők, de persze nem Excellenciád és rendszere érdekében, hanem éppen az ellenkező irányban.

[A BÜROKRÁCIA RÁKFENÉJE]

Ha tettei mellett mulasztásait is tekintetbe vesszük, melyekben Excellenciád vétkes, akkor valóban nem vagyunk képesek felfogni, miként bírhat Excellenciád annyi orcátlansággal, hogy becsületes emberek körében megjelenjék, és ahelyett, hogy inkább a legelrejtettebb helyeket keresse, nyomorult eljárásával még dicsekedni is merjen.

Már mondtuk egyszer s azt hisszük, teljes igazságunk volt abban, hogy gépeket csak bizonyos fokig lehet egyszerűsíteni. Egy államalakulat – mellyel éppen nem kellene úgy bánni, mint géppel, aminek sokan tartják, legfőképpen Ön – még kevésbé alkalmas arra, hogy túlságosan egyszerűsítették. Amennyiben zavar és hátrány nélkül eszközölhető, minden államférfiú igyekezni fog azon, hogy az állam szervezetében a lehető egyszerűséget alkalmazza, és pedig annál inkább, mivel csak az egyszerű

kormányzat lehet olcsó és kezelhető mindenféle bosszantás nélkül. Hallja Excellenciád: *olcsó és bosszantások nélküli!* Mily fontos szavak! Excellenciád azonban zseniális könnyelműségében és tudós ostobaságában sohasem vette ezeket figyelembe, mert ha a népek e két jótéteménynek örvendhetnek – és ezek bizonyára többet érnek ezer úgynevezett vívmányoknál – az általános megelégedés legbiztosabb alapköve már letéve van.

Excellenciád a komplikációkat az anélkül is komplikált ausztriai államban nem hogy csökkentette volna, hanem ellenkezőleg, még szaporította, hacsak azt nem tekinti Excellenciád nagy fontosságú egyszerűsítésnek, hogy a térképen most már az egész birodalom egyetlen színnel illusztráltatik, hogy mindeütt a kétfejű sas díszeleg, minden fekete-sárgára mázoltatik, és hogy az Ön körme között létező irkászsereg a nagy összeolvasztott Ausztriáról beszél, ábrándozik, ugat, sőt néha vonít is, csak azért, hogy azt végtére magukkal és másokkal is elhitethessék. Excellenciád az állam belső gépezetében mindent tízszeresen komplikált és szubtilizált. Másrészt azonban, vagyis tulajdonképp ezen komplikáció folytán, a belőlük szükségképp kifolyó kormánybosszantásokat oly magasra hatványozta és oly elviselhetlenké tette, hogy ezer meg ezer család, még a tántoríthatlan hűségű Tirolból is több, naponta jobban megbarátkozik azon kétségbeesett gondolattal, hogy – kivándoroljon. E kétségbeesett gondolat csak ott magyarázható természetes úton, hol a népesség túlságosan elszaporodott, minek a legbölcsebb kormány sem képes elejét venni. Oly viszonyok között azonban, minők Ausztriában uralkodnak – hol mégegyszer annyi ember megelégedetten és boldogul élhetne –, a kivándorlás a legkétségbevonhatlanabb bizonyítványát szolgáltatja annak (bármint igyekezzék is Excellenciád ezt elcsavarni és nevetségessé tenni), hogy az emberek „gondolkozni kezdenek”, a folytonosan emelkedő adót és a rájuk nehezedő gyámkodást megunták, és e kettős nyomás alól mindenáron szabadulni óhajtanak.

A vagyonosak szalonjaiban s különösen a magasabb hivatalnoki körökben előkelőleg szoktak mosolyogni a népnek az adók irányában kitüntetett ellenszenvén, ámbár a leggazdagabbak

sem éreznek valami nagy előszeretetet a *taxák* és más fizetések irányában. Ezeknek azonban nem fáj, *c'est la différence entre l'opulent et le pauvre*. Mert egy gazdag ember biztos jövedelméből vagy a hivatalnok 12-20 000 frt jövedelméből könnyen fizethet 50, sőt 70 % adót anélkül, hogy emiatt szűkséget szenvedne, a szegény emberek millióira nézve viszont a magas adók oly égető kérdést képeznek, melyeket egy államférfiúnak nem lehet eléggé tekintetbe venni. Éppen így áll a dolog a kormányzati és közigazgatási „bosszantások”-kal is. A gazdagokra nézve kellemetlenek ezek, egyéb semmi. Üzletemberek és ügyvédek által ezek élet némileg elvehetik, a szegény ember ellenben – kinek ügyvédet fizetni módjában nem áll, hanem vagy idejét, vagy pénzét kell vesztegetnie – azon közigazgatási szekatúrák, melyeket Excellenciád behozott (s melyekről vastag könyvet lehetne írni), e ma napirenden lévő szekatúrák folytán az elcsüggedés martaléka lesz.

Magyarországon, hol ezt az ügyvitelt az emberek nem szívták be az anyatejjel, mint az örökös tartományokban, és hol a nagy távolságok miatt az Excellenciád által elrendelt ügykezelés ezerszeres nehézségekkel jár, ez képezi egyik fő okát annak, hogy ott a kóborló csavargók száma napról napra szaporodik. Mert végtére is mit tegyen az olyan ember, kit *exequálni* akarnak vagy talán már *exequáltak* is, mint ez Magyarországon már számtalan családon megesett, s kit emellett annyi szűkségtelen, körülményes közigazgatási részleteljárással és módozattal bosszantanak, melynek nem is bír eleget tenni? Mit is csinálhat? Tanácsot sehonnan nem kap, s így aztán gyakran oly kétségbeesés fogja el, hogy nagyon megfontolatlan, de egyszersmind igen határozott tettekre ragadtatja magát.

Még ha tudná, hogy ez az állapot majd megszűnik! De erre sehonnan sem mutatkozik remény. Az adókat bizonyára nem fogják leszállítani, ezt mindenki kiszámíthatja, ki a számolásban nem is jutott tovább a négy alapműveletnél, ha veszi magának a fáradságot és elolvassa Excellenciád lojális (!) államszámadásait. Ezek szerint az adókat bizonyára folyvást emelni fogják, pedig némely vidéken máris elviselhetlenek. *Reductiók*-kal persze némileg segíteni lehetne a dolgon. De vajon lehetsé-

ezek-e ezek megfelelő mértékben az Ön rendszere és Ausztria politikai helyzete mellett? Alig hisszük. A polgári közigazgatásban bizonyosan nem, mert az Ön vizsgáló, felülvizsgáló, ellenőrző, kémkedő, orrát mindenbe beleütő rendszere a hivatalnokok egész seregét igényli, s az Ön szegény ördög skriblerei reggeltől estéig annyira el vannak foglalva, koptatva és nyomorítva a firkálással és általában a folytonos kormányzással, hogy addig, míg Ön és tintatartója áll a kormány élén, nem is remélhetjük, hogy polgári hivatalnokok kevesbítettessenek, ellenkezőleg, meg vagyunk győződve arról, hogy azokat még jelentékenyen szaporítani kell majd, hacsak azt nem akarják, hogy minden elfeküdjék és fennakadjon. Ennek jelei már mindenfelé ijesztő módon mutatkoznak.

Olyan államok halmazatában, melyeknek viszonyai az idők folyamán s a körülmények hatására már megcsontosodtak, nehéz s talán lehetetlen is asszimilációs és szimplifikációs reformokat hozni és sikerrel végrehajtani. Minden méltányosan gondolkodó ember bosszúsággal fordul el éretlen diákoknak és szemtelen néptanítóknak amaz 1847-ben és 1848-ban felbukkant csapatától, mely igen zseniális vicceket farag a március előtti copfról – *mais voilà tout* –, és még oly becsületes embereket és igazi patriótákat is, amilyenek – hogy csak egyetlen példát hozzunk fel – Metternich herceg mindenkor bizonyult, sárral dobálni és gyalázni merészel. Ezek undorító pátosszal azt hangoztatják, hogy csak őrajta és társain múlt, hogy mindazon reformokat békés (!?) úton el nem érték, melyeket az ő megbecsülhetetlen hanyagsága miatt csak oly sok véráldozat és nyomorúság árán lehetett megvalósítani. Engedtessek meg nekünk, hogy ehhez *en passant* csak egyetlen megjegyzést tegyünk, s feltegyük a kérdést: vajon e vívmányok valóban megérnek-e csak egylövésnyi puskaport is?

Az ausztriai állam az 1848–1849-i *débacle* előtt talán a legkülönösebb halmazat volt, mely az emberiség története folyamán létrejött. Eredendően államszövetség, de Magyarország (az államnak *à peu près* a fele) *de jure* alkotmányos ország, *de facto* gyarmat, az abszolút kormányzattal bírt Ausztria viszont *de ju-*

re semmi, *de facto* a kormányzat székhelye és központja volt. Sok felvilágosult férfiú, ki nem egyoldalúlag, ügyvédi formaságok, ravaszkodás és *tour de passe-passe* mellett nőtt fel, hanem szélesebb körben (nem csak egy rossz levegőjű büró négy fala között, az elmaradhatatlan, mindent eldöntő tintatartó társaságában) mozgott, világosan látta, hogy e természetellenes összetartozás – különös tekintettel a gyarmati jelleg és a kormányzás módja közötti ellentétre – sokáig fenn nem állhat, hanem előbb-utóbb törésre kell a dolognak kerülnie. Egy tüzes véralkatú paripa és egy csendes fejőstehén is nyugodtan egymás mellett haladhat, lépdelhet mindaddig, míg a paripa nem kap egyebet szalmánál s legföljebb savanyú szénánál. Mihelyt azonban a Pegazus elég zabot kap, ennek hatására veszélyes ugrásokat és gyors lépéseket kezd tenni, mi magától értetődően nem kellekmes és nincs ínyére tehén asszonyiságnak: ennek folytán a gazdasági fogat sorsa siralmas fordulatot vesz. Ilyen körülmények között a szántóvető ember persze a tehenét fogja kímélni, hiszen az a rossz takarmányt is jó étvággyal fogyasztja, csak jó apró szecskára legyen darabolva, a szekeret soha el nem ragadja, tejet is ad, s végül *roastbeef* és *beefsteak* formájában kerül az asztalra, pompás illatot árasztva. A paripa viszont jobb takarmányt követel, a legsajátságosabb szeszélyekkel bír, a dologban válogatós és *par excellence* sohasem engedi magát a trágyásszekér elé fogni, gyakran – kivált, ha bántják – elkapja a szekeret, sőt rúg is, és még annyi tejet sem ad, mint egy középszerű fejősszámár, s az emberi étlapra csak nemrégiben vététt fel.

Ez utóbbira csak azután került sor, miután maithsteini Wildner úr győztesen *de facto* bebizonyította, hogy az ember mindent megehetik, már ti. ha gyomra van hozzá és *par hasard* jobbat nem kap (és végtére enni kell, akármit is). A derék megboldogult Wildner úr már előbb egy hírlapi vita alkalmával azt is igyekezett bebizonyítani, hogy egy nemzet annál boldogabb, minél több adót fizet, de senkit sem tudott kapacitálni – legalább Magyarországon nem –, éspedig csak azért, mert elfeledte azon különböztetést tenni, hogy az adó bizonyos esetekben beruházás természetével bír – amely eseteknek a magyarok bizonyosan hitelt adtak volna –, azon adók viszont, melyeket Auszt-

ia népei jelenleg viselnek, legnagyobb részben csak *deperditá*-
ul tekinthetők, és azon kincsekhez számíthatók, melyeket
minden kár nélkül a mocsárba lehet dobni. Ezen ősztriai, de
egkevésbé sem magyar nemzeti mulatsághoz a magyaroknak
valami nagy kedvük sohasem volt, ennek folytán a lószelidítő
ildnert sem tartották valami zseniális, független és sokoldalú
államférfiúnak.

Azon férfiak, kikről az előbb mondtuk, hogy az osztrák ál-
am viszonyait magasabb szempontból tekintették, és a külön-
le nemzeti sajátságok természetébe előítélet nélkül behatot-
tak, Magyarországot és lakosait egy nagy gyémánthoz hasonlí-
tották, mely bár köszörülve és megtisztítva nincsen, nagy bel-
térrel bír, de a világ által csak akkor fogadtatik el nagybecsű
kszerű, ha kellő köszörülésen és tisztításon megy keresztül, az
örökös tartományok nagy részét (különösen a kormány székhé-
ye körülieket) viszont oly gyémántnak tekintették, mely hatal-
masan fénylik ugyan – kivált bizonyos alkalmaknál –, hanem
együttal oly vékonyra és keskenyre van már köszörülve, hogy
értéke inkább csak ideálisnak tekinthető s naponta csekélyebb
lesz. Egy bárdolatlan fiatalemberhez is hasonlították a magyar
embert, éppen a „pimasz évek”-ben, kire kellő „drill” után még
szép jövő várhat, ellenben különösen a kedélyes bécsi ember jó-
indulatú öreg papára emlékeztette őket, ki igen sokat fecseg,
páratlan élcfaragó, nagyon jó étvággyal bír, és gyermeteg jósa-
gánál fogva az egész világot boldognak látni óhajtaná, azt azon-
ban nem képes megérteni, hogy más anyagból gyúrt emberek
más úton óhajtanak boldogok lenni, mint ahogy ő ezt magának
az egyetlen és hasonlíthatlan „császárváros”-ban kigondolta.

Mi, kik életfeladatunkká tettük az osztrák összmonarchia
helyzetét, mondhatnók, „egészségi állapotát” a lehető legvilá-
gosabban felfogni, Magyarországot Erdéllyel és a kapcsolt ré-
szekkel együtt a monarchia egyetlen egészséges részének tar-
tottuk, mely a legszélesebb kifejlésre még képes, teljesen meg-
voltunk viszont győződve – és e meggyőződésünk helyes voltát
naponta ezer meg ezer tény bizonyítja –, hogy az örökös tarto-
mányok többé-kevésbé Párizs Montmartre külvárosához ha-
sonlitanak, mely millió és millió éhes patkány által aláásatva,
végtére is összeomlani kénytelen, csak azon különbséggel, hogy

ama fatális állatkákat azelőtt csupán az örökös tartományokban, most viszont az egész „boldog” Új-Ausztriában hivatalnokok számtalan raja helyettesíti. Itt – úgy látszik – nem a t. c. hivatalnokok bírnak azon hivatással, hogy a népek valódi boldogságát elősegítsék, hanem a népeknek jutott azon végtelen szerencse, hogy a hivatalnok urak *innombrable* seregét hizlalják és arra ügyeljenek, hogy zsebpénzük soha ki ne fogyjon.

A külföld sohasem hatolt mélyebben a mi viszonyainkba, és rendesen csak azon hamisítások szerint ítél, melyeket rólunk Bécsből ostobaságból, tévedésből vagy szándékosan terjesztettek. Kivételesen azonban léteztek oly fontos tekintélyek is, kik a mi viszonyainkat helyesen fogták fel. Hogy hosszadalmasak ne legyünk, csak két nevet említünk fel, melyeknek a politikai és a tudományos világban nem éppen rossz hangzásuk van: Montesquieu és Brougham. Montesquieu *De l'esprit des lois* című zseniális könyvében többek között azt mondja, hogy az osztrák uralkodók Magyarországon rendesen azt keresték, amivel a magyarok nem bírtak – pénzt, azon magas politikai képzettségű férfiakat azonban, melyekben Magyarország annyira bővelkedik, mivel fiai a kormányzás mesterségébe már ifjú korukban begyakoroltatnak, sohasem tudta megbecsülni. Lord Brougham pedig – már nem tudjuk, mi alkalommal – azt írja, hogy Ausztria csak akkor válhatik megszilárdult s minden veszéllyel dacolni képes állammá, ha az össz állam uralkodója Magyarország „rég, tiszteletreméltó alkotmányát” kifejteti és az örökös tartományokra is kiterjeszteni elég bölcsességgel bír.

Nem akarjuk ezúttal vitatni, hogy az említett nézetekben az osztrák birodalmat illetőleg mi felületes, hibás, sőt hamis foglaltathatik. Azon egyet azonban teljes biztonsággal véljük állíthatni, hogy e nagy állam egészségi állapotának diagnózisában az elfogulatlan vizsgáló szeme előtt semmi sem tűnt fel oly veszélyes, szomorító körjelnek, mint a bürokrácia, mely mint egy vámpír, az örökös tartományok életnedvét folytonosan szívja, és a beteg embert – nem Törökországról, hanem a derék osztrák népről beszélünk – csak azért nem szárította még ki teljesen, mert a birodalom másik fele a bürokrácia mérgétől és átkától még ment volt.

Ezt a *partie honteuse*-t, ezt a rákfénét, ezt a polipot Ausztria testében már a március előtti időszakban több osztrák államférfi teljesen felismerte, és többen közülök elég léleknagysággal bírtak arra, hogy egy gyökeres gyógymódot megkísértsenek. Azonban kitűnt, hogy késük életlen és kezük nagyon gyenge volt, s ennek folytán mind legyőzettek a tintát okádó ezerfejú hidra által. Megnevezhetnénk néhányat ezen valódi hazafiak közül, kiknek egyetlen hibájuk volt, hogy nem gondolták meg, hogy ily meggyökeresedett baj, mint az osztrák bürokrácia, gyenge emberek által nem távolíttathatik el, kivéve azon esetet, ha véletlenül a sors vagy az isteni gondviselés által a legerélyesebben támogatatik.

És íme, az 1847–48-i események a legcsodálatosabb módon, egy csapással véget vetettek a megcsontosodott állapotoknak. A komplikált állam összedőlt, és tökéletes *tabula rasa* állott elő a régi tarkabarka épület helyén – mely *tabula rasa* különösen simának tetszett azok előtt, kik a magyarokkal kötött szerződések által magokat kötelezve nem érzik s ennélfogva azokat figyelemre méltóknak sem tartják.

Azt kérdezzük immár teljes tisztelettel, mit tett Excellenciád azon időszak alatt, mióta az ügyek élén, vagyis inkább a romokba dőlt monarchia újjáépítésének élén áll? Az élén, mert ámbár az embertelen, véres dráma címszerepét Schwarzenberg F[elix] herceg játszotta a világ előtt, mindenki tudta, hogy a tulajdonképpeni intéző Ön volt. Hiszen nagyon ismeretes dolog, hogy a hercegnek, ördögi zsenialitása dacára, fogalma sem volt az állam gépezetéről, sem az angol, sem a török, sem a kínai államérül – egyszóval egyikről sem, bármennyire kiélt ember volt is –, egész tudománya csak az ellenőrizhetlen vagdalkozásra szorítkozott, amit fennhangzó szalonfrázisok által úgy tudott motiválni, hogy példátlan szívtelensége – mely csupán csak az államügyekbeni tudatlanságával volt hasonlítható – sok magas állású egyéniség által erélynek és léleknagyságnak tartatott, mely mint *espèce „godsend”* (!?) egyedül képes az ingadozó trónt újra megerősíteni s a felség fényével körülövezni.

A herceg véres kormányzását később néhány szóval illusztrálni fogjuk, ezen rothadt lelkű kéjencét, ki minden embert sa-

ját összeaszott kedélyének tükrén keresztül tekintett, és nem hitte, hogy bármely gondolat, eszme vagy óhajítás, mely az ő előítéleteivel összhangzásban nincsen, becsületes, nemes, hazafias célból és indokból eredhetett volna. Ő – becsületességre, erényességre, hazaszeretetre és tisztalelkűsége nem nézve – az embereknek csak két osztályát ismerte: ti. azokat, kik vele tartottak s kiket természetesen támogatnia kellett, s azokat, kik útjában álltak, kiket üldözni és megsemmisíteni kellett. De mit tett Excellenciád adminisztratív tekintetben, mely irányban korlátlanul rendelkezhetett? Mert a vérben fürdött herceg a kormányzásra teljesen képtelen volt, minek folytán Ön lett az *indispensable*-ja, nemde ezt bevallja Excellenciád? Azon *imbecillisek*, kik Önt környezék, legkevésbé sem zsenírozhaták Önt. Mit tett tehát Excellenciád? Miképp használta fel a kedvező körülményeket: mit épített a *tabula rasára*?

Egy egyszerűen józan ésszel megáldott becsületes ember – ha bátorsága volt volna ily nagy birodalom kormányrúdját kezébe venni, s azt többé ki nem bocsátani – mindazokkal tanácskozott volna, kik a kormányzás gyakorlatában öszültek meg, és e tekintetben különösen magyar államférfiak tanácsára hallgatott volna, mert a magyar kormányzási modornak két kétségtelenül ajánlatos tulajdonsága volt (ha más többi oldalai ellen kifogást lehetne is tenni): „példátlan olcsóság” és „kevesebb boszszantások”, mint bármely más országban.

[AZ ÖN GYÓGYMÓDJA SÍRBA VISZI A BIRODALMAT]

Ausztria – bár minden irányban győzött – a leverett forradalom után mégis, valljuk be, nagyon legyengült helyzetben volt, és saját belsejében annyi rendezni- és tennivalója volt, hogy – tekintvén kimerültségét – a földnek egy hatalma sem követelhetett volna tőle, hogy Európa ügyeiben bíróul tolja fel magát. Oroszországgal jó barátságban maradni, ez volt volna ésszerű. Először azért, mert a háládatosság semmi emberi *transactióból*, tehát a politikából sem lehet kizárva. Másodszor, mivel ha Oroszországgal jó barátságban marad, a keleti kérdés könnyen úgy oldatható voltna meg, hogy a magyar király Szerbia, Oláhország és Moldva zászlóit nem úgy, mint most, elévülhetlen jo-

zok dacára is csak cifraságképp, hanem mint valódi birtokának
 képeit hordoztathatná maga előtt. Végül harmadszor, mert
 Roszországgal barátságos lábon maradván, a hadsereget –
 melynek tartása a pénzügyi rendezést teljes lehetetlenséggé te-
 szí – százezer embernél is alább lehetett volna szállítani, mert
 mi, korlátolt belátásunknál fogva, úgy hisszük, hogy Ausztriá-
 nak Anglia, Franciaország, Poroszország vagy akár az egyesült
 Németország részéről megtámadtatástúl félnie oka nincsen,
 Piemontot pedig jóformán ignorálhatná. Ennek folytán Auszt-
 ria pénzügyei oly virágzó állapotba jöhetnének, minőben még
 sohasem voltak. Nos, a pénzügyek! Ezeknek figyelembe vétele
 az államtudományok alfája és omegája – kivált oly viszonyok
 között, hol nem a kereskedés, mint Ausztriában, hanem a belső
 kifejlődés és termelési képesség az általános jólét alapja – *ne
 déplaise à son excellence monsieur le baron de Bruck de Klenov-
 nik*. * Excellenciád azon irigylésre méltó (!) helyzetben, melybe
 Önt a gondviselés emelte, mindezeket nem gondolta meg.

* A *Humorist* 1858. január 8-ki számában olvassuk (vagy ez ta-
 lán csak amolyan „*saphiriáda*”?): „Öexcellenciája, Bruck báró mi-
 niszter úr a Draskovich gróf öexcellenciája tulajdonát képezett,
 Varasd megyében létező klenovniki uradalmat 400 000 forinton
 megvette.” Örvendünk rajta, éspedig azért, mert mindazok a vál-
 lalkozások, amelyeket öexcellenciája eddig életre hívott vagy igaz-
 gatott – legalább a kibocsátott részvények (pl. Lloyd-Gőzhajózás,
 Malomocco sat.) értékének süllyedéséből ítélve –, oly csekély élet-
 képességgel bírtak, hogy őt sokan – *quelle impertinence* – nagyon jó
 modorú, méltóságteljes, „eszmedús” (*comme il faut* s nem *comme il
 ne us faut*) csalónak, nagyszájúnak tervkovácsnak tartották. E hamis
 nézet a fent közölt tény által fényes cáfolatot nyer, mert az a pénz-
 ügyminiszter, ki ily nagy összeget csupán szerény fizetéséből (mi
 másból vehetné?) oly rövid idő alatt és oly nagy reprezentációs
 költségek mellett meggazdálkodni képes, oly bizonyítékát szolgál-
 tatta takarékoságának, körültekintésének és ügyességének, hogy
 csak gratulálni lehet Ausztria szerencsés népeinek ahhoz, hogy ily
 „magáról meg nem feledkező” államférfiú és pénzügyér áll kime-
 rült, aszkóiban szenvedő pénzügyeik élén.

Úgy tett, mint egy valódi kuruzsló, kinek egyetlen szere van, a „*Wiener Trankel*”, mellyel betegeit már az aszkór széléig gyógyította, és ki egy orvosi tanácskozmányba hívatván, hol erősítést és táplálást kellett volna elrendelni, *detto* és *da capo* „*Wiener Trankel*”-jével rukkol vitézül elő, mint valami unikummal. Sikerül is neki kollégáit fecsegésével és szemtelenkedésével kiszorítani, eltávolítani s így aztán *specificumát* – melyet minden okos ember nemcsak undorítónak, hanem bár lassan, de biztosan gyilkoló méregnek tart – most már a szerencsétlen emberek millióinál sip-, dob- és trombitaszó mellett államférfiúi méltósággal alkalmazhatja.

Mindez Tadolini kisasszonyra és az *Elisir d'amore* című operára emlékeztet – melyet Excellenciád mint diák vagy talán mint működő ügyvéd bizonyosan látott és megtapsolt – éspedig azért, mert az Ön eljárásából is, Excellenciás Doktor Úr, minden lépten-nyomon kilátszik „Amor” – csak hogy persze nem másoknak vagy a nagy Ausztriának, hanem saját kedves „Én”-jének szeretete.

Ausztria nagy tehetségű korábbi államférfiai közül sokan – kik fölött a jelen zseniális nemzedék előkelő kicsinyléssel mosolyog – a *tabula rasát*, ha olyan feküdt volna előttük, bizonyára Excellenciádnál helyesebben arra használták volna fel, hogy a bürokrácia fekélyét az államtestből örökre kivágják, és mindekelőtt őrizkedtek volna az északi nagyhatalmat s a szláv népek tömegét maguk ellen felerősíteni. Ön azonban, Excellenciás Bárány Úr, a tintaautomaták seregének rákfenéjét nemcsak hogy el nem távolította, hanem még az osztrák monarchia egészséges részét is befertőztette, reá oktrojálván azt. Ami Ausztria politikai állását illeti, Excellenciád ezt az államot a valóságban nagy furfanggal és ravaszsággal annyira elszigetelte, egész Európa előtt oly gyűlöletessé tette, hogy mindenki, ki elfogultság nélkül tekint a jövőbe, s az Ön otromba szemfényvesztései által magát megtévesztetni nem hagyja, Ausztria számára a szerencsés vagy akár csak az elviselhető kifejlés lehetőségét sem látja megcsillanni.

Sokan, kik Önt közelebbről ismerik és pontosan tudják, mit tud és mit nem, előre megjövendölték, hogy Ön azon taposó-

malom szűk körében fog mozogni, melyben mint tősgyökeres bécsi és tintán nevelt *patent* ügyvéd forgott, háromnegyedes ütemben keringőzött és polkázott. Ezek azt mondták, hogy Ön nem tud mást, s az *Eduard und Kunigunda* szellemes szövegű dalhoz hasonlóan mindig ugyanazokat a hangzatos frázisokat fogja ismételtetni, mint: polgári törvénykönyv, teljhatalom, pápens, rendelet s más ehhez hasonlókat, melyek semmi garanciát nem nyújtanak az önálló biztonság elérésére, és tulajdonképp csak elcsépelet üres szóvirágok, melyeken olyan ember, kit becsapni nem lehet, csak kacaghat. Azt mondták tehát, hogy Ön nem sasként fog majd röpködni, hanem csak úgy, miként egy egészen közönséges, ágaskodó stíriai kappan.

Azok, kik így jövendöltek, cseppet sem tévedtek. Hiszen ön-maga vallja be *opusculum*-ának 15. lapján, sőt dicsekszik vele, hogy az általunk említett régi slendrián szerint kormányoz, midőn szó szerint következőket találja a világ elé, mint „egy szép lélek vallomása”-t:

„Ha vázlatos áttekintést kívánnánk nyújtani a kormányközegeknek a lefolyt években Magyarországon kifejtett hivatali tevékenységéről, meglepő kép tárulna elénk. Ez azonban kívül esik célunkon, nekünk elég azon alapos meggyőződés (ugyan ki van erről meggyőződve? talán Excellenciád és alárendeltjei, ámbár ez sem valószínű, Önökön kívül azonban bizonyára senki), hogy a Magyarországon bevezetett szervezet egészséges elveken (!) és nézeteken nyugszik, életképesnek bizonyul majd (?), s lesz ereje ahhoz, hogy apránként minden nehézséget legyőzzön, mint az a többi koronaországban történt, hol már régóta fennáll.”

Hát lehet ennél fényesebb bombastot kifőzni? Nem más ez, mint a praktikus észjárású emberek által utált, minden valódi életet kioltó „bécsi *patent mixtura*”!

Olyan ez, mint mikor a kuruzsló Dulcamara magasztatja kotyvalékát, mely – mint ő állítja – minden betegénél kiválóan, minden betegség gyógyszerként bevált!!!

Valóban kacagnunk kellene, ha az eset nem volna annyira tragikus: hiszen az Ön gyógymódja lassan már a császárság minden országait veszélyes mértékben megfertőzi és demoralizálja.

Excellenciád hivatali tevékenysége által – melyet oly nagyra tart, melyet azonban minden tapasztalt állam- és közigazgatási férfiú kiállhatatlan sürgölődésnek nevez – a szerencsétlen ország minden lakosát valósággal kétségbe ejtette. Ön minden téren annyiféléhez fogott hozzá, annyi mindent vett munkába és annyi mindent vitt véghez, hogy aktivitási viszketége folytán (hadd legyen az embereknek az új rendszerben megbámulnivalójuk!) Ausztria pénzügyei a legvigasztalanabb állapotba kerültek. Ön, úgy látszik, született hányavetiségével és *fanfaronnade*-jával minden hatalmat Ausztria ellen hangolt vagy legalábbis elhidegített irányában. Ön a kormányzati eljárást a legkisebb részletekig annyira bonyolulttá tette, hogy a napról napra növekvő zavar sikeres elosztatását minden elfogulatlanul gondolkodó ember „immáron” teljesen lehetetlennek tartja. Mindezen túlmenően, Ön az uralkodóhoz vezető utat úgy elzárta és eltorlaszolta, hogy e gyalázatos eljárásának illusztrálására kénytelenek vagyunk Walter Scott *Life of Napoleon Bonaparte* című munkája IX. kötete 324. lapjáról a következőket idézni:

In silencing the voice of the wise and good, the able and patriotic, and communicating only with such counsellors as were the echoes of his own inclinations, Napoleon, like Lear, „kill'd his physician and bestow'd the fee upon the foul disease”.

Az Ön szellemdús *opusculum*ában továbbá még a következők is olvashatók a 79. lapon:

„Senki sem vitatja el a császári kormánytól azon érdemet, hogy tudta, mely ponton kell dologhoz látni (igen, mint ahogy a gyakorlott vadász sem hibázza el áldozatának szívét), hogy az országot biztos kézzel vezesse a felemelkedés és virágzás felé (!), s bár e tekintetben számtalan akadály állta útját, azokat kitartó és következetes munkával (vagyis szelíd kényszerítő eszközökkel, a fekete rágalomkönyvtől kezdve fel egészen az akasztófaig) legyőzte. Mi ezen érdemre mindenütt, hol arra e vázlatban alkalom adódott, utaltunk, nem azért, hogy a dicsszónok szerepét játsszuk (ó, nem, hogy is juthatna ilyen eszébe egy lojális alattvalónak), hanem hogy teljesítsük azt a lojális kötelességünket (nevezetesen, hogy önmagát dicsérje vagy fizetett alárendeltjei által dicsértesse), hogy az igazságról tanúskodjunk, s ezt ezen-

nel meg is tettük. A kormány által a kedvező körülmények közt Magyarország földjébe szórt gazdag vetés immár szépen kezd beérni.” (!!!)

Vajon a szappanbuborékait csodáló és kártyavarában büszkélkedő gyermek beszéde ez, vagy Cromwell azon ismeretes nyilatkozatát kell eszünkbe juttassa: „*A political lie does often its work, if believed but for an hour*” – ennek megítélését azokra bízuk, kik e sorokat *par hasard* kezükbe kapják.

[BEFEJEZÉS]

[MIÉRT HASZNÁLTUNK ELŐADÁSUNKBAN DURVA HANGOT?]

Ezúttal megszakítjuk fejtegetéseinket, melyeket oly tényekre alapoztunk, *quae non mentiuntur*. Hiszen máris kemény próbára tettük azok türelmét, kiktől Excellenciád e sorokat, lojális módon, el nem zárja. Ezt azonban bizonyára megbocsátják majd nekünk, mert a véresre sebzett, embertelen bánásmódban részesült, önkény által eltiport magyaroknak szólniok nem szabad, s így talán nem fogják rossz néven venni nekünk, ha távol a hazától, az angol nemzeti nagyság és törvények oltalma alatt, a világ tudomására juttatni igyekszünk ama gondolatok és érzelmek egy részét, melyek minden magyar szívét kínozzák, de egyszersmind éltetik is. Mert a jog a magyarok részén van, és a jog végtére is legyőzi a hatalmat!

Sokan azt fogják majd mondani, hogy igen triviális, közönséges módon fejeztük ki magunkat, hogy van nemesebb, méltóságteljesebb mód is arra, hogy az ember gondolatait a világgal közölje – melyeket egy lojális (!) kormány bizonyára nem hagyja figyelmen kívül –, oly modor, melyet jól nevelt ember az élet semminemű helyzetében nem mellőz.

Magunk is bevalljuk, hogy ez igaz, előadásunk tagadhatatlanul a legrosszabb társaság szagát viseli magán. De képmutatókkal, hóhérokkal, gyilkosokkal, kik kezéhez embervér és emberi

nyomorúság tapad, s kik pestises bűzt árasztanak magukból, nagyon nehéz *à la fleur d'orange* társalogni. Mi magunk nem értünk e művészethez, s különben is, mit használt Somssich Pál, Zsedényi Ede, Szécsen Antal gróf és más nemes hazafiak nyugodt és méltóságteljes fellépése, kik pedig csak legalázatosabb kérelmeket kívántak benyújtani? Semmit. Excellenciád volt az első, ki az említett, igen szerényen megfogalmazott fejtegetéseket és kérelmeket sekélyeseknek, ábrándosaknak, unalmasaknak, sőt felségsértőknek bélyegezni kegyeskedett, igazi lovagias lojalitással és keresztényi jósággal. Ha mérséklettel szól az ember, unalmasnak, doktrinérnek kiáltják ki, ha kérelmez, lázítónak minősítik, ha pedig úgy beszél, hogy az embereket kissé kacagásra csiklandozza s Excellenciádat angol módra egy kicsinyt meg-*Punch*-olja, akkor közönséges, *du plus mauvais goût* s ehhez hasonló jelzőket kap. Mit tegyünk hát? Hallgassunk-e vagy pedig agyba-főbe dicsérjük-e Excellenciádat, mint ezt az Ön lojális barátja (kit Ön inspirált, kinek Ön súgott s kit Ön, reméljük, honorált is) oly ügyesen s valóban oly ravaszul tévé, hogy azt egy egészen ostoba fickó nem egykönnyen venné észre.

Sok évvel ezelőtt Mehádia környékén egy közhatárőr a Damogled hegyről lejövet egy gödörbe esett, melyből saját erején kimenekülni nem tudott. Elkezdett hát segítségért kiáltani. Ilendő módon, dicsérendő szerénységgel és tisztelettel kiáltotta: kérem szépen, húzzanak ki, káplár úr, fürdőparancsnok úr, vezénylő tábornok úr, excellenciás uram sat. Senki sem akarta meghallani. Huszonnégy órát töltött a fatális lyukban, s bizonyára éhen halt volna, ha azon jó gondolatja nem jön, hogy toroka szakadtából kiabálja: gazember, piszkos csöcselék sat. E vas-kos kifejezéseket még különféle cifra germán átkok is kísérték. Erre a jelenlevők – mindenki magára véve a jelzőket – éktelen dühbe gurultak a fickó szemtelensége miatt, s végre kihúzták a gödörbe csúszott legényt fogságából.

Vannak emberek, kiknek nincs érzékük Apolló lantja iránt, annak akkordjai nem hatnak kedélyükre. Pán éles hangú sipjára azonban az ilyenek is felfigyelnek, s az gyakran az utat is megmutatja nekik, melyen haladniok vagy legalábbis botorkálniok kellene.

Sokan – a maguk módján – azon személyeskedések, vagyis személyes megtámadtatások miatt fognak „nyávogni”, melyek e rapszodiában helyenként igen indiszkrét modorban fordulnak elő.

Úgy érezzük azonban, hogy azokat, kik teljesen ártatlan vagy csupán az egymásra torlódó események által pillanatnyilag megszáditott emberek ezreit kényszerítették számkivetésbe (hol legtöbbjük elpusztult) vagy vetették vasra verten börtönbe (hol a szó szoros értelmében a tetvek martalékává lettek), azokat, kik másokat akasztófára húztak, hol lelküket kilehelték (talán e tettek is a durva személyeskedések és személyek elleni impertinens támadások közé lennének sorolhatók, Excellenciás Uram?), azokat, kik e tetteket elkövették, úgy érezzük, hogy teljes joggal, skrupulus és az illem szabályaira való tekintet nélkül az éppen kezünk ügyébe eső legundokabb ganajjal dobálhatjuk meg és méreggel kevert nyállal pökhetjük arcul.

Excellenciádnak különben módja van arra, hogy – mint a farkas a bárány felett – győzedelmeskedjék felettünk. Ön azonban – amennyire ismerjük – bizonyára nem lesz oly „közönséges”, hogy „szerény sóhajtásunkat” súlyos eszközeivel egyszerűen belénk tapossa, mi persze a legegyszerűbb és legkényelmesebb mód volna (mint ahogy az is) arra, hogy magának mindenkor igazat szerezzen. Ön a mi mocskos, részben fullánkos támadásainkat kiváló parlamentális tehetségével, melyből oly nagy öntudatot meríteni látszik, bizonyára ezerszeresen fogja fejünkre visszahárítani. Hiszen csak nemrégiben adott egy magas állású férfiúnak, ki figyelmeztette Önt, hogy alkotmány nélkül *à la longue* nem fognak menni a dolgok Ausztriában, többek jelenlétében következő lovagias feleletet: „Ó, egyáltalában nem tartunk attól, hogy nem fogunk e téren is győzni.” Minthogy mi a magunk részéről ezt nem kívánjuk pusztán *fanfaronnade*-nak venni, s meg lévén győződve arról, hogy Excellenciád a szabad (!) vita terén is igazi „haladónak” mutatkozik majd, ezennel illendően meghívjuk egy ilyen vitára. Ez előszóval nem történhetik, hiszen Ön túlságosan elsáncolta magát, te-tőtől talpig fel van fegyverezve s körülvéve egy Önt eleve ün-

neplő közönség, illetőleg fizetett tapsolók által. Így tehát Excellenciád, mint a becsület embere, bizonyára a sajtót fogja választani. Csak azt legyen szabad kérnünk, hogy ne azon sajtót válassza, mely mindent kifacsar és szetlapít, s melynek alkalmazásához Ön kiválóan ért, hanem azon sajtót, melyet egy derek német talált fel, s melyet becsületes emberek igénybe szoktak venni, ha joggal vagy jogtalanul megtamadtattak. Persze csak akkor, ha annak használatában akadályozva nincsenek. Tehát „előre”, Excellencias Uram, de csak „megfontoltan”!

[SCHWARZENBERG MEGHALT,
DE A BOSSZÚ POLITIKÁJA
MÉG MA SEM ÉRT VÉGET]

Lesznek oly lágyszívű (!) egyének is, kik – mindig nagyobb szálmalmat érezvén a halottak, mint az élők iránt – az általunk leírtak fölötti keresztényi megbotrankozással mormoliak majd foguk között e szalloigot: *de mortuis nil, nisi bene*.

Excellenciád bizonyára tudja, mily mesteri módon allitotta pellengérre Jeremy Bentham az ilyenfajta kepmutatást. De már öelőtte tudta minden méltányosan és iozanul gondolkodó ember, hogy az imént idézett latin szentenciában a *bene* szót *verum*-mal kell helyettesíteni, maskulönben lehetetlen volna történelmet írni, vagy pedig az a napi sajtóban szokasos hozsanna-zássá aljasulna. Marpedig a történelem a tapasztalással együtt az egyetlen igazi *magistra vitae*.

Ha az eltavozottakról csak jot volna szabad mondani, akkor az emberiségnek tan több mint kilencven százalékarúl haligatni kellene – hiszen a gyom és burián ezer alakban bőségesen tenyeszik, a „nemes” növények viszont ritkák – vagy pedig egyoldalulag kiemelni a kevés jo tulajdönt, mellyel a szegény emberfia bír, és a sok szennyet, mely rea tapad, temerdek hibaiat s bűnét, mely terheli, pedig eltitkolni és szepitgetni kellene – mint azt a hizelgők, paraziták s rabszolgák megvendeglőikkel, fel-lebbvalóikkal s zsarnokaikkal tenni szoktak. A történelem müzsaja, az igazsagszerető, de kimeletlen Clio, isteni szarmazasánál fogva az ily alacsony, csúszo-maszo eljárast nem túri meg.

A nemzetek és az egész emberi nem jotevőinek emlékoszlo-

pokat emel a hálás utókor. Miért történik ez? Úgy hisszük, a hálás megemlékezésen kívül leginkább azért, hogy a gyermekeknek s a későbbi nemzedékeknek követésre méltó példakul szolgáljanak. Bizonyára minden jó érzésű ember helyesli ezt az eljárást és lelkesedik megvalósításáért! De kétségtelen pszichológiai tény, hogy az ember általában inkább hajlik a rosszra, mint a jóra, és hogy csaknem lehetetlen igazán erényessé lenni addig, míg az ember a bűn minden csíráját magában el nem fojtotta. Ezért mind az egyének, mind a nemzetek erényessé fejlődésére nézve éppoly hasznos, sőt még fontosabb az, hogy a világ tudomására hozzuk azon lélektelen személyek aljas, csúf, embertelen tulajdonságait, kik szerencsétlenséget és szégyent hoztak az emberiségre.

Ezeknek a népek nem szoktak emlékművet állítani, a kérlelhetetlen Clio azonban teljes világításba helyezi őket, hogy az élők, reájuk emlékezvén, a bűnt, a gyalázatot gyűlölni és megvetni tanulják.

Egy fiatal uralkodó, ha szíve a jó iránt fogékony, többet tanulhat Néró példája által, mint Tituséból. Mert ahhoz, hogy az ember képes legyen valóban erényes tetteket véghezvinni, mindenekelőtt azt kell megtanulnia, hogy rossz hajlamait és szenvedélyeit megfékezze, hogy legyőzze őket.

Ezért nem habozunk kimondani, hogy az ausztriai államban mindazt a nyomorúságot, melyből zavaros elméletek és lázál-mok születtek, Felix Schwarzenberg herceg bűnös lelketlensége idézte elő. E nyomorúság, melynek bölcsességgel és igazi lelki nagysággal véget lehetett volna vetni, most valóságos méregként terjed egyre jobban a szerencsétlen birodalom belsejében, titkon mindent felbomlasztva. Ezt, Excellenciás Uram, az Ön szépítgetései, csirizelgetése és hazugságainak szövevénye ellenére mindenki könnyen észreveheti, ki szemét – készakarva vagy Ön által megfizetve – be nem hunyja.

Felix Schwarzenberg herceg, Angliában megvettette, Miklós cár által visszautasítva (ő nyíltan tiltakozott ellene, midőn, ha jól emlékezünk, 1836–1837-ben, Sz[ent]pétervárra ausztriai követé kinevezni akarták), szomorú képét szolgáltatja annak, mily mélyen sülyedhet egy fiatal, a természettől min-

den tekintetben pazarul megáldott, dicső nevű, szép termetű, ész- és szellemdús férfi, és végül mily szörnyeteg lehet belőle, ha érzékiség és élvadászat által elkábítatva, vallás és elvek nélkül, talán csak azért, hogy fásult tetemét kissé felizgassa, a politika sikamlós pályájára kilépni bátorkodik – hol egyetlen szó vagy tollvonás határtalan nyomort, egész népek kétségbeesését vonhatja maga után.

A világ rég kimondotta ítéletét ezen vámpír fölött, ki szomjazta az embervért, csak hogy magát egy pillanatra felfrissítse. Magas családja iránti kíméletből nem említik őt. Nagyobb tiszteletet lehetetlen irányában tanúsítani. Mi azonban megnevezük mint népünk gyilkosát és megbecstelenítőjét – és azon mély tisztelet, melyet magas családjának több tagjai irányában érzünk, nem gátolhat bennünket abban, hogy emlékét nemzetünk nevében elátkozzuk.

Belátjuk, hogy leplezetlen, kíméletlen szavunk nem lehet kellemes a nemes Schwarzenberg családnak – de még kellemetlenebb kell hogy lett legyen nekik azon körülmény, hogy az oly sok kitűnő egyéniséggel dicsekedhető család tagjai között oly „vadállatot” is kellett tűrniök. – És mi bizonyára hallgatnánk is, ha a véráztatta herceg sok magyar család címeréhez az akasztófát nem mellékelte volna, és ha a magyar nemzet szíve vérért ki nem szívta volna, és ha a *nemesis* nem minket választott volna ki, hogy megírjuk halotti beszédét, mely az égre kiált, és elkészítsük síriratát, mely előtt jó érzésű ember szíve kinosan elszorul.

Elképzelheti Excellenciád, mit éreztek és mit gondoltak Ausztria népei, midőn az átalánosan megvetett, lelketlen és higvelejű herceg az alig tizenkilenc éves Ferenc József császár tanácsadójává tolakodott fel vagy választatott ki. Mindenki sajnálta az ifjú uralkodót, aki felé a porba sújtott népek szíve mint a mindent megifjító tavasz felé melegen dobogott – mert ah, mennyi édes reményt kötöttek ifjú személyéhez. Magyarország térei embervértől gőzölögtek, és a legszönyörűbb nyomor segélykiáltása volt az egyetlen életjel, melyet a szerencsétlen ország magárul adott, és mely egyedül bizonyította, hogy még nincs tökéletesen meggyilkolva.

Ekkor minden szem Excellenciád felé fordult, midőn Ön Schwarzenberg herceg oldala mellé került, illetőleg fölébe, mert mint már megjegyeztük, és Excellenciád valószínűleg nem fogja tagadni, ő a kormányzás művészetében teljesen járatlan volt. – Egy férfi a nép köréből, szerény és igaz, tudományos képzettségű, ismeretes szabadelvűségű: így üdvözölte Excellenciádat mindenki, és meg volt győződve, hogy Excellenciád azon magas állást, melybe a gondviselés által helyeztetett, a le-sújtott népek javára, teljes erejéből és tehetsége szerint fogja felhasználni.

A szívtelen politikában azonban semmi változás sem történt. Mindenki bámult, de még mentették Excellenciádat, mert mindenki természetesnek hitte, hogy oly alacsony származású egyén, mint Excellenciád, tehetségeit azon magas szférákban nem képes rögtön érvényesíteni, hanem a legcélszerűtlenebbet, legkegyetlenebbet is helyeselni kényszerül, csak azért, hogy egy kedvező pillanatban valami hasznost teremthessen. A herceg meghalt – milliók kimondhatatlan örömére. Vajon sajnálta-e valaki – jól fizetett vagy más úton kitüntetett ágyasait kivéve –, azt nem tudjuk, de alig hisszük.

Most kezdődött az Ön korszaka. Ez idő óta nyolc vagy kilenc év folyt le.

Több emberség és bölcsesség jött-e a szívtelen és hígvelejű politikába? Nem! – Kivéven Lombardiában, hol a nemes Radezky és nem Excellenciád volt az inspirátor. – A császár egy bájos, élettel, szépséggel és szívjósággal teli lánnyal egyesült – a népek reméltek. A császár atya lett – a remények fokozódtak, mindenki teljes biztonsággal tekintett a jövő felé. – És mégis minden hideg és mozdulatlan maradt, mint a jéggel borított vasdarab. Végre 1857. szeptember 9-dikén megjelent Laxenburgban az ismeretes leirat: „Ne reméljete!” – Királygyilkosság! Minő *infámia!* Igen, így nevezzük, mert jellemzőbb kifejezést nem ismerünk. Istennek más útjai vannak. – Egy nemzet legyilkolása! – Vagy mily nevet kapjon a vérkereszttségben e nemes és zseniális törekvés?

Mit tett Excellenciád mint teljhatalmú kormányzó?

Azt beszélik, hogy az első szó, melyet Excellenciád Felix herceg halála után (ah, mily iszonyú ellentétet képez e kereszt-név az ő átkozott működésével) őfelségének, a császárnak mon-dott, körülbelől következőleg hangzott: „Felséged arra van hi-vatva, hogy negyvenmillió embert erős kézzel féken tartson, és így vezessen a boldogság felé. Ne változtasson azért Felséged az erélyes politikán semmit: mert különben azt hihetnék az embe-rek, hogy Schwarzenberg herceg vezette Felségedet, mi által nimbusza, *aureolja* veszítene, melynek Felséged feje körül fényleni kell, ha sok és becsületes törekvéseinknek diadalát lát-ni akarjuk. Egy fő, egy úr, egyetlen akarat képes csak arra, hogy e különféle s részben ellenséges elemeket egy dicső egészbe ol-vassza s örökre egymással egyesítse.”

Így beszélik; és nem lehet tagadni, hogy a fentebbi szavak jól ki voltak számítva, hogy a mindenkivel közös hiúságot a legma-gasabbra hatványozzák: mert vajon ki az, ki azon színben sze-retne feltűnni a világ előtt, hogy saját lábán járni nem képes, hanem mások által vezettetett orránál fogva?

Mi mégis ezen általánosan elterjedt véleményt csupán rossz-akaratú koholmánynak tartjuk.

Annyi azonban kétségtelen, hogy a meghalt, istentelen her-ceg szelleme, Ausztria minden népeinek kétségbeesésére, még most is uralkodni látszik.

Szerbiában nemrég összeesküvés tört ki. Félreértés ne essék: közvetlen az uralkodó fejedelem ellen! Ez összeesküvés nem volt s még talán ma sincs legyőzve: de hóhérpallos által egyetlen csepp embervér sem folyt el. Mily ellentét! Hol van több hu-manitás, szeretet és civilizáció? – Valóban úgy tetszik, mintha Traianus idejét élnök, hol nem a Duna bal, hanem annak jobb partján lakozott a világosság.

Az angolok Indiában példátlan szigorral járnak el – de a for-radalom még nincsen leküzdve.

Magyarországban már rég elcsendesült minden, de a „bosz-szú politikája” ma sem ért véget. – Ki ismeri kulcsát e talány-nak? Vajon a szívben vagy az agyvelőben kell-e keresni? Vagy az illetőket sem szeráfok, sem kerubok nem inspirálják?

[MIT KELLETT VOLNA ÖNNEK TENNIE?]

Most pedig, befejezésül, még közelebb fordulva Önhöz, egyenesen Excellenciádról szólunk.

Mi az „ember”-t sokkal magasabbra becsüljük, mint egy herceget, sőt császárt. Mert az Isten csak embert teremtett, a „*Dei gratia*” pedig az uralkodók címében véleményünk szerint (más több haszontalanságokkal együtt) csak nevetséges humbug, és senkinek sem jut eszébe ma, midőn az egykori rémítő nagyságok már porrá lettek, Dionysios, Attila, Caligula, III. Richárd, Tamerlan és a legtöbb koronás fő címéhez a „*Dei gratiá*”-t is hozzáragasztani: mert Isten kegye nem lehet ily kétséges természetű.

Mi igen jól tudjuk, hogy Excellenciád a bárói rangot s más kitüntetésekkel csak nagy idegenkedéssel, csupán *deferentiá*ból fogadta el, mert büszke arra, hogy minden ízében egyszerű, tisztességes polgár. Mi tisztelettel emelünk kalapot az ily magatartás előtt, mert – Isten bizony! – a polgári erény igen fényes, a mi szemünkben legalább fényesebb sok másnál, amit születés és arany nyújtani tud.

A mi fogalmaink szerint – és ilyennek kellene lenni minden férfinak, ki magát becsüli – az, ki a társadalomnak alacsonyabb fokán született, a magasabbaknak megadja ugyan, ami az övék, de kicsinylést, büszke lenézést nem tűr el, valamint „ebhűség” sem csúfítja el, szennyezi be független, halhatatlan lelkét.

Hogy Excellenciád magas állását nem okosabban, célszerűbben használta fel – amint ezt Önnek vagy legalább másoknak e hosszadalmas *mercuriale* folyamában kimutattuk –, emiatt Excellenciádat a legcsekélyebb szemrehányás sem érheti. Ha Excellenciád azt mondja: nem lehetett, mert keze megkötve vala – e körülményt minden méltányosan gondolkozó bíró, anélkül is, hogy az osztrák polgári törvénykönyvet felütötte volna, tekintetbe veszi, s a föltétlen kegyelmet alkalmazza Excellenciádra, és a legszigorúbb gyóntató atya is föltétlen *absolutió*ban részesíti; és mi megvalljuk, hogy voltaképpen csak úgy tréfából sat. sat. tulajdonítottuk Excellenciádnak a kormány minden aktív és passzív bűneit.

Oly viszonyok között, midőn az ember igazában nem tudja, ki a szakács és ki a pincér, midőn gyakran egy obskúrus irkász-kreatúra vagy egy tintatartó akaszt meg mindent vagy adja az elhatározó lökést, midőn ezer meg ezer apró ügyet – melyek azonban az ember életéhez éppúgy hozzátartoznak, mint egy darab kenyér, egy pohár víz vagy egy fogpiszkáló – vég nélkül, Pontius-tól Pilátushoz küldözgetnek s így a *perpetuum mobile* kérdését diadalmasan megoldani látszanak, midőn magas rangú dámák, minden alapos tudást nélkülöző, jöttment fecsegők és tervfaragók döntő módon beleszólhatnak a dolgok folyásába, e körülmények között, melyeket 1848–1849 oly csudálatosan megszüntetett, s melyek azóta még csudálatosabban ismét megszilárdultak – ily körülmények között oly magas állású és gyakorlati államférfiak, mint Metternich herceg, Stadion gróf, Erdődy, Reviczky grófok, Mailáth György, Apponyi György gróf és más számtalan gondolkodó fő, kik minden körülmények között bebizonyították képességüket, megfoghatatlan módon paralizálva vannak.

Hogy tehát Alexander Bach úr, az egyszerű ügyvéd, ily körülmények között nem tudott hathatósan beavatkozni – még ha tapasztaltabb és gyakorlatibb volt volna is, mint amilyennek magát mutatni kegyeskedett: ezen csak *aulatársai* bámulhatnak, kik elméleti elvakultságukban ostobán azt hiszik, hogy egy miniszter, ha egyszer e magas állást elfoglalta, mindent, de mindent tehet.

E tekintetben Excellenciád teljesen ki van mentve. Mit azonban Excellenciádnak senki sem bocsáthat meg, és nem is fog megbocsátani soha – azt Excellenciádnak tudtára adni ezennel bátorságot veszünk magunknak.

Ha a gondviselés valakit oly mélységből azon magasságra emel, mint ahogy Excellenciádat közvetlen az uralkodó oldala mellé vagy talán fölébe is helyezni jónak látta, akkor e valakinek clodázhatatlan kötelessége legalább a jognak és az emberiességnek szolgálni s e tekintetben nem tűrni, hogy elutasíttassék, hanem inkább leköszönni. Ehhez nem szükséges egyéb szívnél és becsületes gondolkozásnál.

Excellenciádnak Felix herceg és az akasztófa közé kellett

volna állania és nem engedni meg, hogy ezer meg ezer ártatlan ember vére kiáltson az égre, és ha mit sem eszközölhetett ki, így kellett volna szólnia a herceghez:

„Uram, herceg! Az én legközelebbi rokonaimnak egyike – nem szégyenlem magam azért, sőt büszke vagyok reá – asztalos, tehát az enyv szaga érzik rajta, egy másik csizmadia, tehát szurokszagú. Mindamellett igen rossz nekem az Ön társasága, én elhagyom Önt, menjen egyedül a megkezdett úton, mert Ön vérszagú.”

A császár előtt pedig így kellett volna nyilatkoznia: „Felséges Uram, ha Felséged engem magas személye mellé helyezett és szavamra hallgatni kegyeskedik, figyelmeztetnem kell Felségedet – ez elmulaszthatlan kötelességem már csak azért is, mert mesterségemre nézve jogtudós vagyok –, mit Felséged nem lát-szik tudni (s mariazeili gyóntatója, bár különben egészen tiszta lelkű férfiú, szintén nem világosíthatta fel Felségedet ezen irányban, az én miniszterkollégáimnak pedig ily őszinte, becsületes nyilatkozat iránt minden érzékük hiányzik), kötelességem tehát figyelmeztetni Felségedet, hogy a magyarok irányában kettős szerepet játszania nem szabad, hanem vagy *jure hereditario*, alkotmányos királyként kell hogy uralkodjék fölöt-tük, vagy hódítóként, *jure armorum*. E két tulajdonságot egybe-olvasztani nem lehet – mint ezt az Ön dicsőséges elődjének, II. Józsefnek élete és példája is tanúsítja. Felséged, mint erről sokan meggyőződve vannak, »*dei gratia*« Ausztria császára és uralkodója – mit én kétségbe vonni nem akarok –, de éppen azért úgy hiszem, Felségednek sok olyan dolgot nem szabad el-követnie, mihez talán hajlama volna. Mert különben megtör-ténhetnék, hogy a »*gratia*« a népek előtt »*disgratia*«-val egy je-lentőségű leszen, és Isten kegyelme nélkül – Felséged igen jól tudja ezt – a leghatalmasabb uralkodó is gyenge, sőt talán sem-mi egyéb, mint e pillanatban véletlenül éppen fénylő por és ha-mu – és az uralkodónak erényesebbnek kell lennie alattvalóinál, mert *regis ad exemplum totus componitur orbis*, és az uralkodó erénye a legnagyobb kormányzói bölcsesség.”

Így kellett volna Excellenciádnak szólnia – mert hogy Ex-cellenciád nem intézte okosabban a dolgokat, ezt, mint mon-

dottuk, senki sem róhatja fel Önnek, hisz huncut az, ki jobb kappal köszön, mint minővel bír. Hanem az olyan beszéd, mint fellebb vázoltuk, nagyszerűen illetet volna derék polgár szájába, akinek keblét nemes büszkeség hevíti.

Mit veszélyeztetett volna emellett Excellenciád? Azt hiszi, hogy ha őszintén és minden teketória nélkül így szólott volna, talán Önt is, mint sok másokat *avec un peu de cérémonie* felakasztották volna? Lehetséges, de nem valószínű. Tehát meg kellett volna Excellenciádnak kísértetni, mert valószínűleg nem történt volna egyéb baja annál, mint hogy elmozdították, elkergették volna, ellenkező esetben pedig talán emberek millióinak válhatott volna jótevőjévé, s ezért mégis csak érdemes volt volna legalább megkísértetni a dolgot.

Tett-e Excellenciád ilyen kísérletet, nem tudjuk. Meglehet, hogy e tekintetben is éppoly ékesszólást tanúsított, mint egykor az *aulában* s később a birodalmi gyűlésben, hol az Ön beszédei állítólag roppant hatást eszközöltek – mindez lehetséges, de a világ előtt ismeretlen – kétségbevonhatlanul áll viszont az, s még az Önéhez hasonló *effronterie*-vel sem lehet tagadni, hogy Ön továbbra is kedélyesen megmaradt állásában, és a Judenplatzon napról napra hízik.

Ha Ön – látva azt, hogy a vérontó rendszernek nem sikerült véget vetnie – visszalépett volna, most egyszerű polgárként is óriásként állana azon az alacsony lépcsőfokon, melyre Önt a gondviselés állította. Mostani magas állásában viszont szántalmas törpe, kire minden oly ember, ki magában az embert tiszteli, megvetéssel tekint le, s majdnem szégyenli, hogy ember, mert Excellenciád is valami olyasformának látszik. Ha Isten egy oly alacsony egyéniséget, amilyen Excellenciád, negyvenmillió embernek úgyszólván az élére helyez, kinek szava jogtudósként is súlyosan esik latba – az, magas állásában, legalább becsületes emberként állja meg a helyét! Legalábbis ilyennek képzeljük mi az egyszerű polgárt, kit jobban tisztelünk a legnagyobb, saját akarata fölött más erőt nem ismerő hatalmasságnál.

Saphir úrnak, midőn a két *Hans-Jörgl** létét indokolta, kitűnő ötlete támadt. A jeles humorista *à peu près* azt mondotta, hogy a gondviselő természet két szemet, két fület, két lábat és két kezét adott az embernek, vagyis *in duplo* állított ki mindent, mire az embernek igen nagy szüksége van. Mégpedig azért, hogy ha az egyik hasznavehetetlen lesz, ott legyen a másik. Így gondoskodott a természet Ausztriáról is – mondotta –, mely drága hazának két *Hans-Jörgl* szellemi termékei kölcsönöznek dísz és fényt, hogy a legrosszabb esetben is, ha egyikük *par hasard* elkallódnék vagy tolvajok martaléka lenne, megmaradjon a másik.

Ugyanígy kiálthatjuk mi – lelkesen, de egyúttal némi irigységgel is – az egyesült nagy Németországnak, helyesebben a két német nagyhatalomnak: Üdv neked, népeket beolvasztó Teutonia, a gondviselés nem egy, hanem két „Bach”-ocskával ajándékozott meg téged!

„Ha vak vezeti a vakot, mind a ketten a verembe esnek!” – Máté 15,14. Megismeritek az igazságot, és az igazság szabadokká tesz titeket. – János 8,32. – Ámen!

FÜGGELÉK

A magyar alkotmány alapját azon szerződés képezi, melyet az „Anonymus Belae regis notarius” cím alatt ismeretes névtelen történész bizonyosága szerint a hét magyar törzs, midőn nostani hazánkat, Magyarországot elfoglalta, következő feltételek mellett kötött:

1. hogy ők és utódaik fejedelmeiket folyvást Álmos (a hét vezérek egyike) utódai közül nyerjék;

* A szerencsés Új-Ausztriát csak néhány év óta világosítja fel két *Hans-Jörgl*. Egyik a speisingi, másik a gumpoldskircheni. Két ilyen nagyságot nem bírt el egyszerre a Föld, az egyik lesóványodott, a másik annál inkább meghízott. Most az a kérdés, hogy a két H[ans-Jörgl] közül melyik tartja meg tovább a közönség kegyét.

2. hogy mindabban, mit közösen szereznek, mindenik kikapja a maga részét;

3. hogy mivel Álmost szabad akarattal választották fejedelmükké, sem ők, sem maradékaik a fejedelem tanácsából ki ne zárathassanak;

4. hogy ha ők vagy utódaik a fejedelem ellenében az árulás bűnét követnék el, a vétkesnek vére folyjon;

5. hogy ha Álmos ivadékai közül valamelyik megkísértené ez ünnepélyes szerződés megszegését, száműzetéssel bűnhődjék.

Magyarországnak ezen alapon keletkezett és tovább épített alkotmánya, az Álmos-Árpád házból származott fejedelmek és királyok alatt, különösen az első király, Sz. István és utódai idejében a legszebb virágzásnak örvendett. II. András király azonban, bár trónra lépte alkalmával az ország jogainak megtartására esküvel kötelezte magát, a birodalmat könnyelműsége, ügyetlen kormányzása és oktalan vesztegetése által, továbbá a pénzügyeknek a zsidók és izmaeliták kezébe bocsátása s végre az udvaroncainak megengedett határtalan önkény által a romlás szélére vezette. Ennek megakadályozására János esztergomi érsek, az egyház többi tagjaival egyesülten, valamint a nemesség hozzájárulásával, arra bírta a királyt, hogy arany függő pecsétével ellátott s ennélfogva *aurea bullának* nevezett, harmincegy pontból álló okmányban, mint a bevezetésben maga is mondja, a nemességnek és az ország egyéb lakosainak Sz. István király által adományozott jogokat és szabadságokat visszaadja, és más egyebeket is, miket a birodalom boldogulására szükségesnek tartott, elrendeljen.

Az így keletkezett s az úgynevezett *Corpus juris hungarici* című törvénycikkgyűjteményben „II. András király dekrétuma” nevezet alatt előforduló *charta magna* lényegesebb pontjait alább azon megjegyzéssel közöljük, hogy a „*servientes*” szó alatt a nemesség értendő:

„A nemesembert (*servientes*) sem mi, sem az utánunk való királyok soha meg ne fogják vagy meg ne nyomorítsák valamely hatalmas kedvéért, hanem ha előbb perbe hivatott és rendes úton törvényt láttak reá.” (2. tc.)

„Semmi adót (*collecta*) nem szedetünk a nemesek jószágán, azonképpen az egyházak népén sem.” (3. tc.)

„Ha valamely nemesember fiúmagzat nélkül hal meg, birtokának negyedrészt leánya kapja; a többivel azt művelje, amit neki tetszik. Ha pedig testamentom nélkül történik halála, atyafiai kapják, és ha teljességgel semmi nemzetsége nem volna, a királyra szálljon birtoka.” (4. tc.)

„A megyés ispánok (*comites parochiani*) a nemesek jószágán ítéletet ne tegyenek.” (5. tc.)

„Ha a király az országon kívül akarna hadakozni, a nemesség ne tartozzék vele menni, hanem ha a király pénzén; ha pedig ellenség támadna haddal az országra, általán fogva mindnyájan tartozzanak elmenni.” (7. tc.)

„A nádorispán minden ember dolgában, ki országunkbeli, különbség nélkül ítéljen, de nemesek perét, ha fejük vesztébe vagy birtokuk veszedelmébe jár, a király híre nélkül el ne végezhesse.” (8. tc.)

„Ha vendégek (külföldiek) jönnének az országba, az ország tanácsa nélkül méltóságra ne jussanak.” (11. tc.)

„Ha valaki meghal vagy törvény szerint halálra ítéltetett, annak felesége az ő hitbérében kárt ne szenvedjen.” (12. tc.)

„A jobbágyurak (főnemesek) úgy kövessék a király udvarát, hogy a szegénységet ne fosszák, nyomorgassák.” (13. tc.)

„Ha valamely ispán magát tisztességgel nem viselné, vagy az ő vára népét megrontaná, mind az ország színe előtt vessék ki tisztéből, és amit elragadott, adja vissza.” (14. tc.)

„Amely birtokot valaki méltó szolgálatjával szerzett, attól soha meg ne fosztassék.” (17. tc.)

„A várakhoz tartozó jobbágyok Szent István királytól szerzett szabadságuk szerint éljenek, hasonlatosképpen a vendégek is azon szabadságban tartassanak, mely kezdettől fogva vagyon nekik engedve.” (19. tc.)

„A püspökök a nemesek jószágán való tizedből ne adjanak a király lovainak, se az ő népök ne tartozzék a tizedet a király jószágára hordani; a király disznai nemes ember erdején ne legeljenek.” (21. tc.)

„Pénzváltó kamaraispánok országunkbeli nemesek legyenek, izmaeliták és zsidók ne lehessenek.” (24. tc.)

„Birtokot az országon kívül (való embernek) ne adjanak; amit adtak vagy eladtak, azt a haza fiai válthassák meg.” (26. tc.)

„Ha valaki törvény rendén elmarasztaltatott, senki a hatalmasok közül meg ne oltalmazhassa azt.” (28. tc.)

„Hogyha mi vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, bírjanak szabad hatalmat mind a püspökök, mind az országunkbeli nemesek mindnyájan és az ő megmaradékok, hogy mind nekünk, mind az utánunk következő királyoknak ellentállhassanak és elmentmondhassanak mindörökké.” (31. tc.)

Ezen utolsó, a „*clausula bullae aureae*” nevezet alatt híressé vált pont, mely a nemességet a törvényszegő király elleni fölkeelés jogával ruházta fel, még II. András életében az 1231. évi országgyűlésen oda módosított ugyan, hogy az ország törvényei ellen vétő király az esztergomi érsek által egyházi átok alá vettessék, azonban e cikk eredeti szervezetében, és pedig mint a nemesség alapjogainak legfontosabbika, Verbőczy később említendő „Hármaskönyv”-ébe (I. rész 9. cím 6. §) felvétellett, és ennek folytán éppúgy az ausztriai házból származott királyok elseje, I. Ferdinánd, mint annak minden utódai által I. Lipótig, az Aranybulla egyéb tartalmával együtt, koronázási eskü által megerősítettett. Végre I. Lipót alatt kijelentették ugyan a rendek, az 1687-ki országgyűlés alkalmával, a 4. törvénycikk 1. §-ában, hogy az Aranybulla nevezett záradéka megszüntetik, de azon határozott kikötéssel, hogy a bulla egyéb rendeletei hiánytalanul fenntartassanak, és a király és utódai a rendeket „ősi jogaikban, kiváltságaikban, szabadságaikban s törvényeikben minden időben megtartsák”.

A Magyarország alkotmányának védbástyáit képező alaptörvények kronologikus rendében megemlítendő Verbőczy Istvánnak, a királyi tábla akkori *protonotarius*ának II. Ulászló király rendeletéből szerkesztett s az 1514-ki országgyűlés által megerősített magyar törvénykönyve, mely a *Corpus juris hungarici*-ban is bennfoglaltatik következő cím alatt: „Magyaror-

szág szokásjogainak hármaskönyve, készítette Verbőczy István” – s melynek lényegesebb pontjai:

1. rész 9. cím. A nemesség fő jogairól

„A nemesek első joga (egyezik a bulla 2. cikkével) az, hogy őket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül személyükben senki sehol le nem tartóztathatja.” (1. §)

„A második fő jog az, hogy senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelemnek (királynak), sőt fejedelmünk maga is közülök senkit, a törvény útján kívül, sem személyében, sem vagyonában meg nem háboríthat.” (4. §)

„A harmadik az, hogy törvényes jogaikkal és minden jövedelmeikkel tetszésük szerint mindenkor szabadon élhetnek; mindennemű szolgálat, adakozás alól, rovás és egyéb adó, vám és harmincad (az adó különféle nemei) fizetésétől mentesek, csupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni.” (5. §)

„A negyedik (mely azonban, mint említők, az 1687. évi országgyűlés 4. tc. 1. § által eltöröltetett) az, hogy ha bármelyik királyunk a II. András dekrétomában kinyilvánított és kifejezett nemesi jogok ellenére tenni merészelne, akkor örök időkre szabadságukban áll annak ellene szegülni és ellene mondani anélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének.” (6. §)

„A nemesek alatt pedig értsd az összes főpap, báró urakat és a többi mágnásokat, valamint az ország más előkelőit. (7. §)

2. rész 3. cím. A törvényhozás jogairól

„Felmerül a kérdés: vajon a fejedelem törvényeket önmagától alkothat-e, avagy szükséges-e ahhoz a nép beleegyezésének is hozzájárulnia?”

„A fejedelem (király) a maga akaratából és önkényesen *constitutiókat* (törvényeket és *statutumokat*) nem rendelhet, hanem össze kell hívnia és megkérdeznie a népet: ha vajon ennek az ilyen törvények tetszenek-e vagy sem, akik ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket törvényekül tartjuk meg.” (3. §)

„Többnyire pedig, közös megegyezéssel, a nép is elhatároz valamit, amit a közjóra hasznosnak ítél, és írásban terjeszti a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve neki törvényt adjon. És ha

maga a fejedelem az ilyen végzéseket elfogadja és helyben hagyja, akkor az törvényerőre emelkedik és törvénynek kell tekintenünk.” (4. §)

2. rész 4. cím. A fentebbi pontokban előfordult „nép” (populus) szó jelentéséről

„E helyen pedig a nép neve alatt egyedül a főpap és báró urakat és egyéb mágnásokat s a többi nemeseket kell érteni, de nem a nem nemeseket.”

Miután azonban Zsigmond király ideje óta, mint ennek 1405. évi dekrétumából s különösen annak bevezetése 3. §-ából kitetszik, azon szokás jött be, hogy a szabad királyi városok is meghívassanak az országgyűlésre, az 1608-ki országgyűlés a II. Mátyás megkoronáztatása után alkotott 1. tc.-ként ezt törvénnyé emelte, Magyarország rendleinek és törvényhozó testületének fogalmát következőleg határozva meg:

„Az országlakók jónak látták végzésbe foglalni, hogy az ország karainak és rendleinek az elnevezése alatt kiket kell érteni; és hogy a király őfelségének az ország közönséges országgyűlésére kiket kell meghívnia és kiknek kell szavazatuknak lennie?” (1. §)

„Minthogy Magyarországnak a karait és rendeit négyféle állapotú országlakók alkotják, úgymint a főpapok, a bárók vagy mágnások, a nemesek és a szabad városok:” (2. §)

„a szabad városok is a karok és rendek számában tartassanak meg, és követeiknek az országlakók között helyük és szavazatuk legyen.” (10. §)

2. rész 5. cím. Arról, hogy a törvények kiket köteleznek

„Ha azt kérdezzük, hogy a rendeletek (törvények) kit köteleznek, tudnunk kell, hogy elsősorban a fejedelmet (királyt) kötelezik, aki azokat a nép kívánságára közreadta. Azután köteleznek mindenkit, aki a fejedelem joghatóságának alá van vetve.”

Hogy azonban a királyok ezen alaptörvények megtartására még szentebb köteletség által is kényszeríttessenek, idővel, II. és III. András példájára, kik közül az első, koronáztatása alkalmával, mi előtte szokásban nem volt, az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküdött; az utóbbi azonban a koronázási eskün kívül még egy hitlevéllel is biztosította azt

(*decretum inaugurale*) – ehhez képest az idő folytán behozatott, hogy a király megkoronáztatása alkalmával az ország alkotmányának, alaptörvényeinek és jogainak csorbíthatlan fenntartását, különösen pedig II. András Aranybullájának rendeleteit esküvel is megerősítse. Erre vonatkoznak a Hármaskönyv 2. rész 9. címének következő pontjai is:

„A nemesek senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelemnek” (királynak). (4. §)
„II. András király e törvényének megtartására minden magyar király, mielőtt a szent koronát fejére tennék, meg szokott esküdni.” (6. §)

Kétséget sem szenved, hogy itt a „szokott” csak azt jelentheti: „tartozik”, mivel régi törvényes szokásról van szó, törvényes szokások pedig Magyarországon a törvények kötelező erejével bírtak. A fentebbi pontok rövid értelme tehát következőleg adható vissza:

1. Engedelmességet csak a törvényesen koronázott király követelhet.

2. Nem koronáztathatik meg az, ki az Aranybullára meg nem esküdt.

Így állottak Magyarország és a rendek alapjogai, midőn I. Ferdinánd, mint első király az osztrák házból, a mohácsi siralmas napon elvérzett II. Lajos királyi trónjára ült.

A magyar közjog szempontjából nem szükséges itt vitatni, vajon I. Ferdinánd a rendek szabad választása vagy pedig a nagyatyja, I. Miksa császár és II. Ulászló király között létrejött örökösödési szerződés alapján lépett-e Magyarország trónjára. Semmi kétséget sem szenved ugyanis, hogy mind ő, mind utódai I. Lipótig, ki alatt a magyar országgyűlés az örökösödést az osztrák ház fiúágára nézve elfogadta – választott királyoknak tekintették magukat, és annak ismertettek el; erre, különösen I. Ferdinándra nézve tanúságul szolgál a *Corpus juris hungarici*, melyben nemcsak a szigorúan kezelt cenzúra mellett, hanem a családjának jogaira annyira féltékeny I. Ferenc császár külön *privilegiuma* mellett 1822-ben eszközölt kiadásban is, az I. Ferdinánd alatt kibocsátott törvénycikkekhez mellékelte törtenelmi jegyzetekben, e királyt illetőleg határozottan mondatik:

„in regem Hungariae rite eligitur” és „jam omnibus fere proceribus in ipsum inclinatis rex denuo acclamatur”. (5. §)

Miután I. Ferdinánd ily módon királlyá választatott, 1527-ben november 3-án lett megkoronáztatása alkalmával Székesfehérvárott a következő, a *Corpus juris hungarici*-ba beiktatott esküt tette le:

„Mi, Ferdinánd, Magyarország királya esküszünk, hogy az Istennek egyházait, a főpap urakat, bárókat, nemeseket, szabad városokat és az összes országlakosokat mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, kiváltságaikban meg fogjuk tartani és mindenkinek igazságot fogunk szolgáltatni, a néhai fenséges András király dekrétumait tiszteletben fogjuk tartani; Magyarországnak határait és mindazt, ami bármiféle jogon és címen ahhoz tartozik, el nem idegenítjük, sem meg nem kisebbítjük, hanem tehetségünkhöz képest növeljük és kiterjesztjük, és minden egyebet megteszünk, amit csak egész Magyarországnunk közjávára igazságosan megtehetünk.”

Nagyon rendén van, hogy ezen esküben I. Ferdinánd örököséről említés sem tétetik; mert miután Ferdinánd király a még akkor fennállott szabad választás jogával szemben még nem tudhatta, hogy utódai is meg fognak választatni, ennél fogva nem is esküdhetett meg azok nevében is, mely eskü azokat természetesen csak azon esetben kötelezte volna, ha szintén Magyarország királyává választatnak.

Azon események körülményes magyarázata, melyek különösen a felső vidékekre nézve annyi nyomorral egybekötött Bocskai-féle polgárháborút előidézték, valamint e háború elbeszélése nem tartozik e sorok feladatához. Elég felemlíteni csupán azt, hogy midőn Rudolf király (e néven második római császár) az 1604-iki országgyűlésen hozott törvénycikkekhez, a vallásfelekezetekre vonatkozólag a 22-ik cikket, a rendek tudta és beegyezése nélkül, mint ő maga kifejezte: „önkéntes elhatározásából és királyi teljes hatalmánál fogva”, hozzátette, ezen eddig példátlan eljárás arra indította az ország északkeleti megyéinek nemességét, hogy Bocskai István erdélyi fejedelem vezetése alatt fegyveresen fellázadjanak. Az ellenségeskedések megszüntetése céljából folytatott alkudozásokat Mátyás osztrák fő-

herceg, mint Rudolf meghatalmazottja, és a később nádorrá választott Illésházy István, mint Bocskai megbízottja, eszközölték, és ezeknek eredménye volt az 1606. június 23-án Bécsben aláírt békekötés.

Minthogy ez a Magyar törvénytárban „Bécsi békekötés” cím alatt becikkelyezett és az 1608-i országgyűlésen a koronázás előtt hozott törvényekben részletesen magyarázott békekötés Magyarország alkotmányos szabadságának új biztosítékát képezi, és ilyenként a magyar alkotmány alaptörvényei közé tartozik, annak ide vonatkozó döntéseit, a lényegtelenebb részek elhagyásával, az alábbikban közöljük.

Miután mindenekelőtt a király által az 1604. évi törvényekhez önkényesen hozzátoldott 22. tc. a következő szavakkal eltöröltetett: „minthogy ez az országgyűlésen kívül és az országglókok beleegyezése nélkül volt (a törvényekhez) hozzáadva, ezért eltöröltetik” (1. cikkely), az alábbiakat mondták ki.

„Az összes karoknak és rendeknek az ő vallásuk szabad gyakorlata és használata megengedve legyen, de a római katolikus vallás sérelme nélkül, és hogy a római katolikusok papsága, templomai és egyházai érintetlenül és szabadon maradjanak; és amelyeket ezekben a zavaros időkben mindkét részről elfoglaltak, azokat kölcsönösen ismét visszaadják” (1. cikkely), mely határozat az 1608. évi országgyűlés 1. törvénycikkében következőleg magyarázta meg részletesen: „Hogy a vallás gyakorlata az ország összes karainak és rendeknek, mind a maguk, mind a *fiscus* fekvő jószágaiban, valamint a magyar katonáknak is az ország véghelyein kinek-kinek a maga vallása és hite szerint, nemkülönben a mezővárosoknak és faluknak is, mindegyiknek szabad legyen, és annak szabad élvezetében és gyakorlatában senki senkit meg ne akadályozzon.”

„A nádort (az alkotmány egyik legfőbb biztosítékát képezett nádori méltóság Nádasdy Tamásnak 1562-ben történt halála óta, tehát negyvenhat esztendeig nem töltetett be) a legközelebb tartandó első országgyűlésen meg kell választani. Mivel pedig ő császári és királyi felsége Magyarországon nem lakhatik, ezért megállapították, hogy őfenségének (Mátyás főhercegnek) őfelségétől (Rudolftól, kinek meghatalmazottja volt) nyert

teljes felhatalmazásánál fogva a magyarországi ügyekben a nádor és a magyar tanácsosok útján eljárni teljes hatalma és joga legyen.” (3. cikkely) A nádorválasztásra vonatkozó határozat az 1608-i országgyűlésen részletesebben a következőképpen iratott körül: „Őfelsége a római katolikus státusból két személyt és az evangéliumi hitfelekezet státusából ugyanannyi személyt terjesszen elő, akik közül a karok és rendek valamelyiket válasszák meg; a nádor halálát követően egy évnek a leforgásán belül a királyi felség az új nádornak megválasztása céljából külön közönséges országgyűlést hirdessen.” (3. cikkely) – Hogy azonban ne a király önkényétől függjön a nádori méltóság betöltését, mint máris történt, határozatlan ideig húzni-halasztani, elhatároztatott: „Az esetre, ha őfelsége ezt megtenni nem akarná (országgyűlést nádorválasztás végett egybehívni), az akkori országbíró úrnak vagy ennek hiányában a tárnokmester úrnak teljes hatalmat adnak arra, hogy becsülete és tiszte elvesztése alatt a nádorválasztásra országgyűlést hirdessen és tegyen köz-zé.”

„Hogy a koronát (amelyet a király magánál tartott) Magyarországba hozzák vissza (4. cikkely) és (az 1608. 4. tc. szerint) az országban azoknak a kezén hagyják, akiket annak őrzésére a világi született magyarok közül megválasztanak.”

„Főkinctárnokká mindig magyar világi személy választás-sék (5. cikkely), és hogy a külföldi nemzetbeliek (az örökös tartományok polgárai) ezután az ország semmiféle jövedelmeibe ne avatkozzanak.” (Az 1608:5. tc. szerint.)

„A magyarok nem egyeznek bele abba, hogy a jezsuitáknak Magyarországon állandó fekvő jószáguk és birtokjoguk lehessen.” (8. cikkely) E határozat az 1687. évi 20. tc. által eltöröl-tetett.

„Őfelsége Magyarországot és kapcsolt részeit született magyarok birtoklása mellett fogja uralma alatt tartani, mind a nagyobb, mind a kisebb országos tisztségeket, valamint a véghe-lyi tiszttartóságokat, valláskülönbség nélkül, magyaroknak fogja adományozni.” (9. és 10. cikkelyek) A király őfelsége legyen kellő óvatossággal, hogy Magyarországnak a kormányzá-sába külföldi nemzetek (az örökös tartományokból) és más

nemzetbeli emberek soha bele ne avatkozzanak, a magyar ügyekben pedig őfelsége minden valláskülönbség nélkül csakis magyaroknak tanácsával éljen. (1608:10. tc.)

„A panaszkodók az ő bántalmaik orvoslását a törvény útján keressék (a Hármaskönyv I. rész 9. cím szerint), és törvényes idézés meg a törvény rende szerint való elmarasztalás nélkül senkit se büntessenek. – Az ország dekrétumait, melyek az ország régi törvényeivel ellentétbe jöttek, a legközelebbi országgyűlésen javítsák ki.” (11. cikkely)

Midőn itt mindent kikerültünk, ami a békekötésben tisztán személyes viszonyokra vonatkozik, mégis szükségesnek tartjuk az „Ami Bocskai úr személyét illeti” feliratú cikkely 21. és 27. §-át felemlíteni, melyek elsejében ez mondatik: „hogy mindazok, akik Bocskai úrral tartottak, ő királyi felsége hűsége alá visszatérjenek”, az utolsóban pedig azon biztosítás foglaltatik, hogy „Magyarország lakói és vármegyéi ő királyi felsége iránt magukat örökös hűsége és engedelmességre kötelezik”, mindkét helyen azonban azzal a nyilvános kikötéssel, hogy „az ország jogainak és szabadságainak épségben tartása mellett”, vagyis Magyarország rendei csak annyiban kötelezik magukat az engedelmességre, ha és amennyiben a király által az ország jogai és szabadságai tiszteletben tartatnak.

Végül miután a 26. §-ban kimondatott, „hogy mindezek annál nagyobb erőt nyerjenek, ő királyi felsége oklevelével erős ígéretet fog tenni és, amellet Csehország, az ausztriai főhercegség, a morvai örgrófság, a sziléziai hercegség és a fenséges Fredinánd főherceg is a stíriai hercegséggel biztosítékot fognak nyújtani afelől, hogy ő királyi felsége ezt a kibékülést a magyarokkal sértetlenül meg fogja tartani, valamint a szomszéd országok és tartományok sem fognak semmi olyast elkövetni, ami a szomszédság jogát sérthetné”, Cseh- és Morvaország, Szilézia és Lausitz egyesült rendei a magyar országgyűléshez 1606. szeptember 16-án intézett átiratukban ünnepélyesen megígérték, hogy e békekötés pontjait tiszteletben tartják, amint az 5. §-ban nyíltan ki is mondják: „Ő szent felsége beleegyezésének és hatalmának hozzájárulásával, szabadon és önkéntesen, fogadást teszünk, és Magyarországnak meg Erdélynek karait és

rendeit biztosítjuk, hogy a szent felség a magyarokkal megkötött ezt a békét nemcsak sértetlenül meg fogja tartani, hanem Csehország és az ebbe kebelezett tartományok karai és rendei is a magyarok ellen semmi olyasmit, ami a szomszédság jogát sérthetné, megkísérteni nem fognak”, mire aztán Magyarország rendei is 1606. szeptember 23-án kiadott válasziratukban fogadták, „hogyan ezt az őfelségével és a szomszédos országokkal meg tartományokkal megkötött békét minden részében sértetlenül meg fogják tartani”.

A bécsi békekötés némely, különösen a vallásra vonatkozó pontjainak alkalmazása idővel ismét súrlódásokra szolgáltatott okot, mivel azokat az államhatalom kezelői és az illető *confessiók* hívei különbözőleg magyarázták, pártállásukhoz képest majd szélesebb, majd szűkebb értelmet tulajdonítván nekik, miáltal keresztülvitelük igen megnehezítettett. E súrlódások III. Ferdinánd alatt nyílt ellenségeskedéssé váltak, sőt polgárháborúvá, midőn I. Rákóczi György az ország politikai és vallási jogai védelmének címe alatt Magyarországra beütött s a felső megyék és a Tisza-vidék protestáns nemessége, fegyvert fogván, hozzá csatlakozott. E háború az 1645. augusztus 8-án létrejött egyezés által befejeztetvén, a vallási villongásokra vonatkozó alkudozások még ugyanazon év december 16-ig folytattak Linzben, midőn a híres linzi békekötés aláíratott. A III. Ferdinánd által kiállított, a *Corpus juris hungarici*-ba mint az 1646–1647. évi országgyűlés 5. törvénycikke bevezetett okmány e címet viseli: „A nagyságos erdélyi fejedelemmel, Rákóczi György úrral kötött békéről kiállított királyi oklevél”, s Magyarország alkotmányának alaptörvényei közé tartozik. Fontosabb határozatai a következők:

„Az ország összes karai és rendei és a szabad városok, a kiváltságolt mezővárosok és az ország határszélein levő magyar katonák vallásukat, a templomok, harangok és temető szabad használata mellett, mindenütt szabadon gyakorolják, és senkit sem szabad az ő vallásának szabad gyakorlatában zavarni és akadályozni.” (5. §)

„A parasztokat sem szabad vallásuk szabad gyakorlatában sem ő királyi felségének vagy szolgálinak, sem földesuraiknak

háborítani vagy akadályozni, legyenek bármely földesúrnak vagy a *fiscus*nak a fekvő jószágain; akiket pedig eddig akadályoztak, kényszerítettek vagy háborítottak, azoknak engedjék meg, hogy vallásukat ismét szabadon használják, gyakorolják és követhessék, és más, az ő vallásukéival ellenkező szertartások végzésére ne kényszerítsék őket.” (6. §)

„Az egyház lelkészeit vagy hitszónokait senki és semmi szín alatt ne mozdíthassa el és ne zavarhassa ki, azokat pedig, akiket eddigelé elmozdítottak, szabad legyen visszahozni.” (7. §)

„A sérelmeket, amelyek a vallás ügyét és a templomfoglalásokat illetik, a következő országgyűlésen kell kiegyenlíteni, és templomfoglalások többé ne történjenek; a jelen zavaros időben mindkét oldalról elfoglalt templomokat mind az evangélikusoknak, mind a katolikusoknak adják vissza. Mind a katolikus, mind az evangélikus vallású embereknek a sérelmeit, amelyek a vallás dolgában a jövőben felmerülnek, öfelsége fogja az egyes országgyűléseken teljesen kiegyenlíteni.” (8. §)

„Megállapodás történt aziránt, hogy az eme békekötés alkalmával megbeszélt és tárgyalt dolgok, úgymint a jezsuitáknak az országtól való távoltartása, az ország hivatalainak és tisztségeinek valláskülönbség nélkül való osztogatása, a törökökkel vagy más szomszéd nemzetekkel folytatott minden tárgyalásnak született magyarok útján való eszközlése, valamint a haza szabadságait illető minden más ügy fölött is mindjárt a legelső országgyűlésen kell valami bizonyosat határozni vagy azt, amit már határoztak, ugyanott tényleg foganatosítani.” (11. §)

Végül, az utolsó § szövege szerint, nemcsak III. Ferdinánd kötelezte magát a fentebbiek megtartására, hanem utódai nevében is fogadta, hogy „akarjuk, hogy annak (a békeokmánynak) megtartására utódaink, tudniillik Magyarország törvényes királyai is kötelezve legyenek”.

Ámbár eszerint a külön vallásfelekezetek jogviszonyai, maguk között és az állammal szemben, az alaptörvényeket képező fentebbi békekötések által szabályoztattak, újabb s a békekötésekben nem eléggé megoldott kérdések felmerülése folytán az 1790–1791:26. és az 1843–1844:3. tc.-ben a vallásviszonyokra vonatkozólag újra rendelkeztek. Mivel azonban ezek az érintett

békekötéseknek csak részletesebb magyarázatait s egyes esetekre alkalmazását illetik, elég itt csak létezésüket felemlíteni.

Az eddig előadottak Magyarország közjogi viszonyait az 1687-diki országgyűlésig tüntetik fel, melynek folyamában e jogok lényeges változást szenvedtek azáltal, hogy a választókirályság az ausztriai ház fiágára nézve örökös királysággá változtatott át, bár az ország minden egyéb alkotmányos jogainak fenntartása mellett. Midőn ugyanis I. Lipót beleegyezésével annak elsőszülött fia még atyja életében királlyá koronáztatott, a rendek hálából aziránt, hogy I. Lipót uralkodása alatt, az országnak jelentékeny részén kívül, annak fő erősségei is, p. o. Buda, az ősi királyváros sat. a törökök keze közül visszafoglaltattak, az osztrák ház fiúágának örökösödési jogát az 1687. évi 2. tc.-ben következőleg szabályozták:

„Magyarországnak és kapcsolt részeinek összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy jövőre s örök időkre senki mást, mint ő királyi felségének fiúörökösei közül az elsőszülöttet fogják törvényes királyuknak ismerni, s azt országgyűlésileg e Magyarországon belül meg fogják koronázni” – de a következő hozzátétellel: „mindenkor és annyiszor, valahányszor ily felavatás újból bekövetkezik, a hitlevélben foglalt cikkelyek előre bocsátandó elfogadása vagy királyi biztosítása s efelől oly alakban, mint elődei teljesítették, leteendő eskü után”.

A Magyarország alkotmányos életének fő tényezőit képező most érintett cikkelyek tekintetéből, melyek az alaptörvények tiszteletben nem tartásából származhatnának, II. András király példájára támaszkodva, az ország jogait egy külön koronázási diploma által is biztosították, melyben a király, amellet hogy az alkotmánytörvények és jogok megtartására már úgyis meg esküdt, írásbelileg is kötelezi magát részben az ország jogainak és szabadságainak fenntartására, részben pedig régi visszaélések eltávolítására; ezen okmány a törvénycikkek közé iktattatott, s a király annak megtartását királyi esküje által szentesített szavával fogadta (*in verbo nostro regio* a szokásos kifejezés).

E diploma kibocsátásának alkalmát tekintve „*diploma sanctum, vel coronationale, vel inaugurale*” (szent vagy koronázási vagy felavatási hitlevél), vagy a benne foglalt biztosítások miatt

„*assecuritatio regia*” (királyi biztosíték), egyes pontjai pedig (a „diploma” szóból) „*articuli diplomatici*” (a hitlevél cikkelyei) nevet viselnek.

Példák erre az 1622:2., az 1638:1. és az 1659:1. törvénycikkek, melyek közül az elsőbbik II. Ferdinánd, a második III. Ferdinánd, az utolsó pedig I. Lipót hitlevelét tartalmazza.

Mi eddig szokás volt, az 1687:2. tc. által írott törvénnyé lett, midőn I. Lipót fiúutódaira az örökösödés jogát megállapítván, azokat csak „a hitlevélben foglalt cikkelyek előrebocsátandó elfogadása vagy királyi biztosítása s efelől leteendő eskü ellenében” engedélyezte megkoronázni, másfelől az ország jogait is örök időkre biztosította, mert ez I. Lipót által a maga és utódai nevében helyben hagyott törvény szerint utódai csak akkor juthatnak a királyi méltóságot egyedül érvényesítő korona elnyerése által az uralkodáshoz, ha és miután az ország jogainak és alkotmányának fenntartására vonatkozó esküt letették, s a rendeket ezenkívül még a koronázási diplomával is biztosították, vagyis az érintett törvénycikk a fiág örökösödését és az ország alkotmányos jogait egy és ugyanazon garancia alá helyezi.

A fentebbi törvénycikk közvetlen kiegészítésére szolgál a tüstént reá következő 3. tc., mely így hangzik: „Ha pedig ő császári s királyi felsége fiágának magva szakadása bekövetkeznék, akkor az uralkodásban való utódlás menjen át Spanyolország királyának (az ausztriai ház spanyol ágából származó), II. Károly úrnak hasonlóképpen fiágú magvára: előrebocsátandó királyi biztosítás s az említett hitlevélben foglalt cikkek elfogadása s az ezekre teendő eskü után.” Végezetül az ország jogainak megőrzése tekintetében kimondatik ugyanott: „Abban az esetben, ha mind ő császári és királyi felségének, mind Spanyolország említett királyának fimagva kihalna, nyerjen helyet Magyarország karainak és rendeinek ősi és régi helyben hagyott szokása s előjoga a királyok választására s koronázására nézve” (szabad királyválasztás).

E cikkek értelmében III. Károly, midőn fiúörökös nélkül elhalt idősb testvére, I. József helyébe magyar királlyá koronáztatott, az 1715:2. tc.-ben „ő császári s királyi szent felsége részéről megkoronáztatása idején az ország karainak és rendeinek

adott királyi hitlevél” cím alatt az alábbi koronázási hitlevelet adta ki:

„Mi, Károly, választott római császár, mint Magyarország királya, elismerjük,

1. hogy a királyi örökletes utódláson és koronázáson kívül Magyarországnak s kapcsolt részeinek minden egyéb szabadságait, mentességeit, kiváltságait, *statutumait*, közöséges jogait, törvényeit és szokásait, amelyeket Magyarország néhai idvezült királyai, elődeink engedélyeztek, vagy mi jövőre engedélyezni és megerősíteni fogunk, összesen és egyenként, minden pontjaikban, záradékaikban és cikkeikben, miként azoknak használását és értelmét a király és a karok közegyezőssel országgyűlésileg megállapították, szilárdul és szentül megtartjuk, s minden másokkal is egyenként sértetlenül megtartatjuk.” (5. §)

„2. Az ország szent koronáját a hazai törvények szerint, bizonyos, az országlakók köréből választott világi személyekkel ez országban őriztetjük.” (6. §)

„3. Ez országnak ekkorig visszafoglalt s ezentúl visszafoglalandó összes területeit s részeit, az esküforma értelmében is, az országba s kapcsolt részeibe a törvények s kiváltságok használásáról s értelméről szóló fentebbi magyarázat módozata szerint egészen vissza fogjuk kebelezni.” (7. §)

„4. Hogy fiágunk magva szakadása esetében a karoknak és rendeknek királyválasztási s koronázási joga előbbi erejébe s állapotába tér vissza s Magyarország és említett részei számára érintetlenül fennmarad.” (8. §)

„5. Valahányszor Magyarország határai közt a jövőendőben királyi felavatás fog végbemenni, mindannyiszor a mi finemű örököseink, a jövőendőbeli megkoronázandó örökös királyok, a jelen biztosítás elfogadását s efelől az eskü letételét előre fogják bocsátani.” (9. §)

„Mi tehát a fentebb beiktatott összes cikkelyeket elfogadtuk, helyeseltük, hitelesítettük és megerősítettük, ígervén és biztosítván a karokat és rendeket királyi szavunkkal, hogy az előre bocsátottakat mind mi magunk megtartjuk, mind más alattvalóinkkal megtartatjuk.” (10. és 11. §§)

E hitlevél kiállítását követően az I. Ferdinándtól különbözőleg hangzó alábbi koronázási esküt tette le:

„Mi, Károly, a rómaiak választott császára, Magyarország-
nak és kapcsolt részeinek királya, esküszünk, hogy mi az Isten
anyaszentegyházait, a főpap és báró urakat, nemeseket, szabad
városokat s minden országlakót, mentességeikben és szabadsá-
gaikban, jogaikban és kiváltságaikban s régi jó és helyben ha-
gyott szokásaikban, amiképp azoknak használása s értelme a ki-
rály és a karok és rendek közös egyezésével országgyűlésileg
meg van állapítva, megőrizendjük, és mindenkinek igazságot
szolgáltatunk, néhai felséges András király törvényeit (Arany-
bulla), kizárva mégis s félretéve az ő dekrétuma 31. cikkének
így kezdődő záradékát: »Hogyha mi...« stb. e szavakig: »ellent-
mondhassanak mindörökké«, megtartandjuk; Magyarország-
nak határait s ami ehhez bármi jogon vagy címen tartozik, el
nem idegenítjük, meg nem csorbitjuk, sőt amennyire lehet, nö-
velni fogjuk s kiterjesztjük; s mindazt megteesszük, amit az ösz-
szes karok és rendek s egész Magyarországunk közjavára, dí-
szére s gyarapodására igaz úton megtehetünk.”

Ennek az eskünek s az azt megelőzőtt koronázási hitlevélnek
magyarázatául, különösen pedig az abban érintett örökösödési
jogot és a törvények erejét és országgyűlési magyarázatát tár-
gyazó eme záradékot: „amiképp azoknak használása s értelme a
király és a karok és rendek közös egyezésével országgyűlésileg
meg van állapítva” illetően felmerülő minden kétség kizárása
érdekében jött létre az 1715:3. tc.

Ez az örökösödési jog tekintetében kimondja:

„Őfelsége úgy határozott, hogy a hitlevelének (a koronázási
hitlevélnek) tartalma szerint eléggé kifejtett örökletes utódlást
irányadónak kell tekinteni, és ha egykoron a néhai Lipót király-
tól leszármazó fineműeknek magva szakad (minthogy az oszt-
rák háznak az 1687:3. tc.-ben említett spanyol ága még I. Lipót
életében, II. Károly királlyal kihalt, az itt már nem kerül emlí-
tésre), a királyválasztásban és koronázásban a karoknak és ren-
deknek ősi és régi helyben hagyott szokása és előjoga fog előtér-
be lépni.”

A kérdéses záradékra nézve pedig határozottan kimondja:

„Őfelsége nem akarja a karokat és rendeket másképp kormá-

nyoztatni s felettük uralkodni, mint magának Magyarországnak az eddig alkotott vagy jövőre országgyűlésileg megállapítandó saját törvényei szerint.” (1. §)

„Mely királyi kijelentésével a karokat és rendeket biztosítja bárminek az országtól való elszakítása és más tartományokéhoz hasonló kormányzás (az osztrák örökös tartományok kormányzási módjának) behozása ellen.” (2. §)

Egyébként e záradék abból az alkalomból, hogy később Mária Terézia koronázási hitlevelébe egészen eredeti szövegében beiktattatott, az 1741:8. tc. által újólág következőképp magyaríztatott:

„Magyarország és a hozzá kapcsolt részek karainak és rendeknek sarkalatos jogai, szabadságai, mentességei és kiváltságai a törvények használatáról és értelméről szóló záradék magyarázata alá egyáltalában ne legyenek vonhatók; a rendek különben is biztosítva vannak afelől, hogy más tartományok módjára nem fognak kormányoztatni.” – Végül is e záradék a következő királyok hitlevelébe mindig e korlátozó hozzátétellel iktattatott be: „érintetlen maradván azonban mindenkor, azokra nézve, amik az 1741:8. tc. által kivétettek, e törvénynek rendelkezése”, az ő királyi esküikből azonban végképp kihagyatott.

A III. Károly koronázási esküjét és hitlevelét tartalmazó törvénycikkek tárgyalása alkalmával nem szabad mellőznünk a Magyarország alkotmányos szabadságának két legfőbb oszloparól, nevezetesen az adómegajánlás jogáról és a hadi szolgálatról szóló 1715. évi 8. törvénycikket, melynek lényegesebb határozatai itt következnek.

„Minthogy a nemesek az ország védelmére katonáskodni tartoznak, ezt ő császári és királyi felsége, valahányszor szükségesnek ítéli, az ekkorig erre nézve alkotott törvények értelmében mostantól jövőre is megkívánhatja” (1. §), amit az Aranybulla 7. cikkelyével és a Hármaskönyv I. része 9. címével egyetértőleg az 1723:6. tc. 2. § következőképpen magyaráz meg határozottabban: „Mindazok, kik nemesi kiváltságnak örvendenek, katonáskodni a haza védelmére (tehát nem támadó háborúban, külföldön) kötelesek legyenek.”

„Minthogy azonban minden eshetőségre rendes katonaságot

is kell tartani, mely kétségtelen, hogy zsold nélkül fenn nem állhat, ezt pedig adózás nélkül beszerezni nem lehet, ezért az erre szükséges segélyek és adók dolgában a karokkal országgyűlésileg kell határozni.” (1715:8. tc. 2. §) „Ha pedig a véletlen ellenséges betörésnek rendkívüli esete merülne fel, vagy előre nem látható rögtönös háború tekintete az ügy tárgyalásának rendes alakját nem engedné: ily esetekben a karok és rendek szükségnek találták, hogy a nádorispánt és az ország primását meg a főpapokat, bárókat, a királyi ítélőtáblát, a megyéket és a szabad királyi városokat minél nagyobb számban, az országban s nem azon kívül, összehívják.” (3. §) „Kik megvizsgálván az ily véletlen szükség okát, az ily adókivetés dolgában (s nem az ország egyéb ügyeiben is) tanácskozhassanak és határozhassanak.” (4. §) Az adómegajánlás e rendkívüli módját azonban az 1741:22. tc. csak egyetlen esetben engedi meg: „midőn vagy az ellenségnek Magyarországba való hirtelen betörése, vagy egyenesen az országot fenyegető rögtön háború körülményei a rendes országgyűlést megakadályoznák”, minden más esetben ahhoz rendes, törvényes országgyűlési végzést kíván meg.

Egyébiránt az 1723:6. tc., a Hármaskönyv I. része 9. címére támaszkodva, a nemesek katonáskodására való tekintettel ezt rendeli: „Mindazok, kik kiváltságnak örvendenek, minden adózástól mindenkorra mentesek maradjanak.” (1. §)

Végül – az 1715. évi törvények sorrendjében haladva – még különösen fontos a 14. tc., amely a két országgyűlés között eltelhető időszakot 3 évre korlátozza, s amely e vonatkozásban (egyetértőleg a II. Ferdinánd, III. Ferdinánd és I. Lipót koronázási hitleveleiben adott ígérettel és az 1655:49. tc.-kel) kimondja: „hogy az ország közgyűlését jövőre minden harmadik évben, vagy ha az ország közhaszna vagy szüksége úgy kívánja, még előbb is meg kell tartani”. Mely törvény az 1723:7. tc.-ben és a később még különösen kiemelendő 1790–91:13. tc.-ben újólal ismételtetik.

Magyarország közjogi viszonyait illetőleg korszakalkotó az 1722. június 20-tól 1723. június 19-ig Pozsonyban tartott országgyűlés, melynek folyama alatt a magyarok, hálából azért, hogy az akkor uralkodott III. Károly (mint császár e néven ha-

todik) alatt a magyar koronához tartozó melléktartományok nagy része a törököktől visszafoglaltatott, s az országban is a béke biztosítatott, a III. Károly császár által az 1713. évben tartott nagy államtanácsban formulázott, az osztrák ház leányágát is örökösödésre jogosító, az örökös tartományok által 1720-ban, az erdélyi nagyfejedelemség által pedig 1722-ben már elfogadott „*pragmatica sancti*ót” az országos törvénycikkek közé sorozta.

Ezen Magyarország alaptörvényeihez számítandó cikk az 1723-iki országgyűlés 1. és 2. *articulusaiban* foglaltatik. Az 1. tc. lényegesebb rendeletei a következők:

„Az osztrák ház nőága is Magyarország királyi koronájára s az e koronához tartozó részekre, ez ágnak kihalásáig, az ország karainak és rendeinek egyértelmű szabad akaratával [jogosultnak] kikiáltatott.” (1. §)

„De ezt az örökösödést Magyarország szent koronájában s a hozzá kapcsolt részekben a fiágéval azonos elsőszülöttség rendje szerint, oly módon, mint azt őfelsége többi örökös orszáiban és tartományaiban már szabályozta, kihirdette s elfogadta, kell rendezni és megtartani.” (3. §)

„Akképpen, hogy azt a nőt, vagy annak férfi örökösét, ki az említett elsőszülöttségi rend szerint az osztrák ház országainak s tartományainak örököse lesz, ugyanezen utódlás és örökösödés jogán Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek királyának tartsák s koronázzák.” (4. §)

A *pragmatica sancti*ót törvénnyé emelő 2. cikk pedig következőképp hangzik:

„A karok és rendek ő császári és királyi felsége (III. Károly) férfiágának magva szakadtával az öröklési jogon való utódlást Magyarországon és koronájában s az ehhez tartozó részekben az osztrák ház nőágára is, és pedig első helyen a most uralkodó császári és királyi felségnek, azután, ennek magva szakadtával, a néhai boldogult Józsefnek (I. József név alatt magyar királlyá koronáztatott, de fiörökösök nélkül elhalt testvére III. Károlynak) s ezeknek is magva szakadtán Lipót császárnak és magyar királynak (III. Károly atyjának) ágyékából leszármazókra

és ezeknek törvényes, római katolikus, mindkét nemű főherceg utódaira, a most uralkodó császári és királyi felség részéről a Németországban s azon kívül fekvő és Magyarországgal meg az ehhez kapcsolt részekkel feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi rendhez képest, uralkodás és kormányzás végett átruházzák, és az említett utódlást elfogadják.” (5–8. §§)

„És ekképpen az osztrák házba behozott eme női utódlást Magyarország karai és rendei a fentebb említett rend szerint megállapítják” – de ama határozott kijelentéssel: „kiterjesztve arra (a nőági öröklésre) mostan és mindenkorra az 1687. évi 2. és 3. s hasonlóképpen az 1715. évi 2. és 3. törvénycikkeket” (9. §), mely törvénycikkek a királyi esküre és hitlevélre, az ország szabadságainak és jogainak fenntartására s a királyi ház kihalása esetén fennmaradt szabad királyválasztásra vonatkoznak.

„A karok és rendek emez, az előbbi módon örökösül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főhercegek általi női utódlást elfogadják, helyben hagyják és az ország karainak és rendjeinek hitleveles és más szabadságaival s előjogaival együtt minden következő időkben megtartják, s a király választására és koronázására nézve a karok és rendek ősi és régi szokását és előjogát oly értelemben tartják fenn, hogy annak csakis a nőág teljes kihalása után legyen helye.” (10–11. §§)

Hogy azonban a női ág örökösödésének megállapítása folytán az országnak az 1723-ki 2. tc. 9., 10. és 11. §§ által fenntartott szabadságai s alkotmányos jogai kétség alá se jölessenek, e célból hozatott a közvetlen rá következő 3. cikk, mely III. Károlyt és örököseit következő szavakkal kötelezi:

„Őfelsége az ország s az ahhoz kapcsolt részek karainak és rendjeinek minden, mind hitlevélben foglalt, mind bármely más jogait, szabadságait, kiváltságait s mentességeit és előjogait, az alkotott törvényeket és helyben hagyott szokásokat esküjének megfelelően megerősíti s meg fogja tartani.”

„Hasonlóképpen utódai is, Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek törvényesen megkoronázandó királyai, az ország s a hozzá kapcsolt részek karait és rendeit ugyanazon kiváltsá-

gokban, mentességekben és törvényekben sértetlenül megtartandják.” (1. §)

Az 1723-ki 1., 2. és 3. törvénycikkek tehát kétoldalú szerződést tartalmaznak, mely egyfelől a királyt és örököseit az ország jogainak és alkotmányos szabadságainak fenntartására éppoly erővel és szent köteléssel kényszeríti, mint az ország rendeit az önkénytesen elfogadott *pragmatica sanctio* megtartására.

A *pragmatica sanctio* értelmében III. Károly halála után a trónra jutott Mária Terézia, mint Magyarország királynője II. Mária, hitleveléhez képest az ország szabadságait és jogait, valamint egyebekben, úgy abban is fenntartotta, hogy uralkodásának kezdetétől 1765-ig, bár ez időszak folytonos örökösödési háborúk között folyt le, háromszor tartott országgyűlést, és pedig 1741-, 1751- és 1764–1765-ben. Hogy miért nem történt ez így uralkodásának utolsó tizenöt évében, az a *conjecturák* sorába tartozik – ennek oka valószínűleg az alkotmány fenntartását illetőleg addig igen figyelmes, azóta azonban kitüntetések által az udvarhoz közelebb hozott magyar mágnásokban fekszik, valamint azon befolyásban is, melyet a Lothringeni Ferenc halála után német császárrá választatott és Mária Terézia által kormányzótárssá emelt II. József gyakorolni kezdett az állam ügyeire.

II. Józsefnek tízévi uralkodása Magyarország alkotmányos életének legszomorúbb időszakát képezi. Uralkodása kezdetén a megyékhez intézett leiratában az ország alkotmányát fenntartani ígérte ugyan, de sem leendő koronáztatását nem érintette, sem (hogy a koronázási eskü alól mentesüljön) magát meg nem koronáztatta, noha azt a *pragmatica sanctio* és az 1723:3. tc. kötelezően előírta, sőt a századok által szentesített s annyi küzdelem alatt csak gyarapodott erkölcsi értékű s az országban e célra országgyűlés által választott kitűnő férfiak által őrzött koronát a bécsi családi kincstárba tette; országgyűlést többszörös ígérete dacára nem tartott, s ezáltal a rendekkel közösen gyakorlandó törvényhozási jogot egyedül magához ragadta; az ország alkotmányának fő oszlopául tekintett nádori méltóságot betöltetlen hagyta; hivatalos nyelvül mind a kormányzatban, mind a neta-lán tartandó országgyűlésen is a német nyelvet határozta – a

megyék *municipalis autonomiá*ját megszüntette, azokat általa felállított kormányhivataloknak alávetette, s ezáltal az örökös tartományokban szokásos kormányzási modort őseinek esküi dacára Magyarországra erőszakolta – s végre, az általa kezdett török háború folytatására, anélkül hogy az országgyűléssel ez-iránt értekezett volna, adót és újoncokat szedtetett.

Ezen, a nemzet türelmét kimerítő bosszantások nyugtalanságot szültek, melynek megszüntetése céljából, azon megyékben, hol a nyugtalanságok kitörtek, gyűlések tartását megengedte, e gyűlések alkalmával igyekezvén rábírní a rendeket, hogy céljainak engedjenek és az adót és újoncokat beszolgáltassák. A rendek az országgyűlésre utaltak, sőt többen a megyék közül az ország bíróját felszólították, hogy azon esetre, ha II. József erre bírható nem volna, az 1608:3. tc. értelmébeni joga és kötelessége szerint, országgyűlést hívjon össze: – ezenkívül a József által behozott kormányzási rendszer a megyék által több helyen megszüntettetett, a német nyelv a kormányzatból kizárattott, és a megyék önkormányzata ismét életbe léptettetett.

Miután ezen önkényeljárás Magyarországon, sőt Tirolban is, de különösen Belgiumban (hol a cs. helytartó elűzetvén, a függetlenség kikiáltatott) nagy elégtelenséget s zavarokat idézett elő, József is belátta, hogy egész rendszere hibás; e meggyőződésben 1790. január 28-án, midőn már halálos betegen feküdt ágyában, minden, a magyar alkotmánnyal ellenkező rendeleteit visszavonta, ünnepélyesen kijelentvén, hogy „a törvényhozás joga a király és az ország rendei között megosztva van, s ennél fogva a rendek e jogát fenntartani és ősei példájára örököseinek csonkíthatatlanul áthagyni fogja” – ennek folytán elrendelte, hogy a korona más jelvényekkel együtt Budára visszahozassék; így is történt József halála után a 3-ik napon, midőn a budai vár fokáról ötszáz ágyúlövés bizonyítja ez eset nagyszerű fontosságát.

II. József halála után több megye kijelentette, hogy mivel a nemzet a női örökösödést csak azon föltétel alatt fogadta el, hogy alkotmánya fenntartassék, e kötelezettség József részéről megszegetvén, annak megtartására a rendek sem köteleztethetnek, csak akkor, ha a törvények jövőben szigorúan megtartat-

nak, ellenkező esetben a nemzet az ősi szabad királyválasztásban keresend menedéket. Ennélfogva II. Lipót, József öccse, a felizgatott kedélyek csillapítására, egy leiratban az alkotmány szigorú megtartását ígérte, és ennek bizonyítására 1790. június 6-ára országgyűlést hívott össze Budára, melynek folyama alatt Pozsonyban (hová az időközben áthelyezettett) 1790. október 15-én a szokásos eskü és hitlevél mellett megkoronáztatott, s ezáltal a József által megzavart normális állapot ismét helyreállott.

Az 1790–1791-i országgyűlés második cikkében foglalt bevezetése a hitlevélnek és II. Lipót esküje Mária Terézia hitlevélétől eltérőleg (hogy II. Lipót örökösei József példájának követésében újabb törvény által is akadályozva legyenek) egészen másként magyarázza a trónörökös kötelességeit megkoronáztatását illetőleg, a következő szavakkal:

„Magyarország s a hozzá kapcsolt részek karai és rendei öfelsege által megkoronázása végett országgyűlésre összehívattván, emlékeznek, hogy a trónöröklés joga Magyarországbán s a hozzá kapcsolt részekben, királyságokban és tartományokban az ausztriai ház nőágára szállott át, és hogy minden a törvények rendelkezéséhez képest végrehajtandó fölavatásnak (koronázásnak) alkalmával, mindenkor a hitlevéli cikkelyek előrebocsátandó elfogadása és az eskü letétele mellett, azt, akit a megállapított trónutódlási rend szerint az örökösödés illet, törvényes királyuk és uruk gyanánt tekinteni és megkoronázni készeknek nyilvánították magukat.”

Minthogy II. Lipót koronázási hitlevele tartalmában s nagyrészt szövegében is megegyezik III. Károlyéval és Mária Teréziáéval, annak közlésétől itt eltekinthetnénk. Tekintettel azonban arra, hogy e hitlevél átmenetet képez a II. József által megkísérelt önkényuralom és a II. Lipót által újból teljes hatályba helyezett alkotmányos rendszer között, s így újabb időből származó biztosítékot nyújt a magyar alkotmány számára, a következőkben közöljük fontosabb részeit, egyszersmind kiemelve azokat a helyeket, amelyek szövegezése III. Károly idézett hitlevelének szövegétől eltér:

„1. Hogy a királyi trónöröklésen és koronázáson kívül a jövőben Magyarországnak és a hozzá kapcsolt részeknek Magyarország hajdani dicsőült királyaitól, dicsőséges emlékü elődeinktől engedett s ezután engedendő s általunk megerősítendő összes közös szabadságait, mentességeit, kiváltságait, helyhatósági szabályait, közönséges jogait, törvényeit és szokásait minden pontjaikban, cikkelyeikben és záradékaikban *úgy, amint azok használata és értelme felől a király és a karok közös egyetértéssel országgyűlésileg megegyeztek*, erősen és szentül meg fogjuk tartani és minden mások és egyesek által sértetlenül megtartatni” – de ezzel a III. Károly hitlevelétől eltérő hozzáadással: „mindenkor épségben maradván azonban azokra nézve, amik az 1741:8. tc. által kivétettek, ugyanezen törvénynek rendelkezése” – azaz, hogy Magyarország sohasem fog az örökös tartományok módjára, hanem saját törvényei értelmében kormányoztatni.

„2. Az ország szent koronáját a honlakosok régi szokása szerint és a hazai törvények értelmében a közülük valláskülönbség nélkül e célra megválasztott bizonyos világi személyek által az országban fogjuk őriztetni.” E pontban a koronaörök személyére vonatkozó határozatok a „valláskülönbség nélkül” hozzátétellel bővítettek.

3. A visszahódított országrészek visszakapcsolására vonatkozólag II. Lipót – a III. Károly hitlevelében foglalt, törvények használatát és országgyűlési értelmezését illető záradék teljes elhagyásával – egyszerűen, minden kikötés nélkül így szól: „Az országnak és a hozzá kapcsolt részeknek eddig visszaszerzett és ezentúl visszaszerzendő mindenféle tartományait és részeit, a koronázási eskü értelmében is, ebbe az országba és a hozzá kapcsolt részekbe teljesen bekebelezendjük.”

„4. Hogyha az ausztriai főhercegek mindkét nembeli ága kihalna, a királyválasztás joga régi érvényébe visszatérend és Magyarország és kapcsolt részei hatalmában megmaradand.”

„5. Hogy, amint előrebocsátatott, valahányszor Magyarország területén a következő időkben királyi fölvatás végzendő lesz, örököseink (III. Károly hitlevelében az akkor fennálló örökösödési törvénynek megfelelően ez áll: finemű örököseink)

és utódaink, a jövőendő újonnan megkoronázandó örökös királyok, tartoznak a jelen hitlevelet előlegesen elfogadni és azonfelül az esküt letenni. Mi tehát a főntebb beiktatott összes cikkeket elfogadtuk, jóváhagytuk és megerősítettük, ígervén és biztosítván a karokat és rendeket királyi szavunkkal, hogy mind az előrebocsátottakat mi magunk megtartani, mind alattvalóink által megtartatni fogjuk.”

Az ezután letett koronázási eskü mindenben megegyezik III. Károlyéval, azzal az egy eltéréssel, hogy ebből, mint már említettük, teljesen kimaradt a törvények használatát és országgyűlési értelmezését illető eme záradék: „úgy, amint azok használata és értelme felől a király és a karok közös egyetértéssel országgyűlésileg megegyeztek”. II. Lipót királyi esküjének szövege így hangzik:

„Mi, II. Lipót, választott római császár stb., mint Magyarország és a hozzá kapcsolt részek királya esküszünk, hogy Isten egyházait, a főpap, országzászlós, mágnás és nemes urakat, a szabad királyi városokat és minden rendű lakosokat mentességeikben és szabadságaikban, jogaikban, törvényeikben, kiváltságaikban s régi jó és helyben hagyott szokásaikban megtartandjuk; mindenkinek igazságot szolgáltatunk; néhai felséges András király törvényeit – kivéve és kizárva mindazonáltal ama törvény 31. cikkelyének záradékát, amely így kezdődik: *quodsi vero nos* stb., egészen e szavakig: *in perpetuum facultatem* – megtartandjuk; Magyarországunk határait, és ami hozzá bármely jogon és címen tartozik, el nem idegenítjük, sem meg nem csonkítjuk, sőt amennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük, s megteendjük mindazt, amit minden rendeknek és egész Magyarországunknak közjávára, dicsőségére és öregbítésére igazságosan megtehetünk.”

II. Lipót megkoronázásán és eskütételén kívül az 1790–1791-i országgyűlésen más törvényeket is hoztak az alkotmány biztosítására. Ezeket az alábbiakban közöljük.

Annak érdekében, hogy a trónörökös megkoronáztatását és esküjét az alkotmány megtartására bizonytalan időre el ne halaszthassa, az 1790–91:3. tc.-ben meghatározottat:

„Hogy a királyi koronázás minden egyes trónváltáskor az elhunyt király halálától számított hat hónap lefolyása alatt mulhatatlanul végrehajtassék, épségben maradván azonban a közbeeső idő alatt is a királynak minden örökös jogai, melyek az országnak közönséges és az alkotmánnyal megegyező kormányzására tartoznak, úgy azonban, hogy a kiváltságok osztogatása ezentúl is csupán csak a törvényesen megkoronázott király részére maradand meg.” Ezzel összhangzólag a II. József mint nem koronázott király által adott *privilegium*okra nézve a 32. tc. azt mondja: „kiváltságai, amennyiben azokat különben a törvény szabályai szerint adományozta, csak akkor nyerendének törvényes erőt, ha most uralkodó őfelsége, Magyarország törvényesen megkoronázott királya által meg fognak erősíttetni”. Ezáltal II. József egész uralkodása ünnepélyesen törvényellenesnek nyilvánítottatott.

Hogy az ország az örökös tartományok módjára ne kormányoztathassék, az 1790–91:10. tc.-ben – az 1715:3. és az 1741:8. törvénycikkek értelmében – Magyarország függetlensége következőképpen mondatott ki:

„Az ország karainak és rendjeinek előterjesztésére őfelsége elismeri, hogy Magyarország a hozzá kapcsolt részekkel együtt szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg független, azaz semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró s ennél fogva törvényesen megkoronázott örökös királyától és így ő szent felségétől s örököseitől, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára :gazgatandó és kormányozandó ország.”

Ide tartozik továbbá az ország határainak fenntartására vonatkozó 1790–91:11. tc. is:

„Őfelsége királyi tiszte földadataihoz tartozónak nyilvánította ügyelni arra, hogy az ország és a hozzá kapcsolt részek határai el ne idegeníttessenek, és az elszakított területek, amennyiben Őfelsége más örökös birtokaihoz csatoltattak volna, királyi hatalommal visszakapcsoltassanak.”

A törvényhozó hatalomnak a király és a rendek közötti megosztásáról, továbbá a bírói és a végrehajtó hatalomról az 1790–

91:12. tc. – tekintettel a Hármaskönyv II. része 3. címére – az alábbiakat mondja ki:

„Hogy a törvények alkotásának, eltörlésének s magyarázásának hatalma Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben a törvényesen megkoronázott fejedelmet és az országgyűlésre törvényesen egybegyűlt országos karokat és rendeket közösen illeti, s az rajtuk kívül nem gyakorolható. Őfelsége elismeri és kijelentette, hogy ő a rendek e jogát sértetlenül megtartandja s azt csorbitatlanul szállítandja át utódaira, biztosítván az ország karait és rendeit, hogy sohasem fogja az országot és a kapcsolt részeket rendeletekkel vagy úgynevezett pátensekkel, amelyek különben is az országnak soha egyetlen törvényszékén sem fogadhatók el, kormányozni.”

„Továbbá, hogy a bíróságoknak törvénnyel megállapított vagy megállapítandó szervezete királyi hatalommal nem fog megváltoztattatni, sem a törvényes ítéletek végrehajtása gátoltatni, sem hogy azt mások gátolják, megengedtetni nem fog, sem pedig a bíróságok törvényes ítéletei megmásíttatni vagy akár a királynak, avagy valamely politikai kormányzéknek felülvizsgálata alá vonatni nem fognak, hanem a valláskülönbség nélkül választandó bírák az országnak érvényben álló vagy ezután hozandó törvényei és bevett szokása szerint tartanak törvényszékeket.”

„A végrehajtó hatalmat pedig nem másként, mint a törvények értelmében, a királyi felség gyakorlandja.”

Hogy azonban netáni önkényes eljárás mentségül országgyűlés nem tartása ne szolgálhasson, az 1790–91:13. tc. – hivatkozva az 1655:49., az 1715:14. és az 1723:7. törvénycikkekre – a következőket írja elő:

„Ő királyi felsége háromévenként vagy, az ország közhaszna és szüksége kívánván, hamarabb is országgyűlést fog egybehívni, melyen a karok és rendek megjelennek, és az országgyűlési ügyeket törvényes szabadsággal tárgyalandják. Hogy pedig a királyi javaslatok tárgyalása után az ország karainak és rendeinek összes igazságos sérelmei minden országgyűlésen mulhatatlanul orvosoltassanak, és az alkotandó törvények végrehaj-

tassanak, arról őfelsége jövőre is minden körülmények közt királyi tisztéhez képest gondoskodni fog.”

Továbbá annak érdekében, hogy az országos kormányzattal megbízott Magyar Királyi Helytartótanács minden idegen befolyástól való függetlensége megóvassék, az 1790–91:14. tc. a következőket rendeli:

„A Magyar Királyi Helytartótanács rendeltetésénél fogva is föl lévén ruházva azzal a hatáskörrel, mely a törvények fogantatásáról való gondoskodás és azok megsértésének elhárítása végett szükséges, mint Magyarország legfőbb politikai kormányzéke, amely különben is a fennálló törvények erejénél fogva minden más kormányzésekől független, közvetlenül őfelsége alá rendeltetik.”

Annak érdekében, hogy az ország közigazgatásában a II. József által behozott német vagy bármely más idegen nyelv ne használtassék, az 1790–91:16. tc. kimondja:

„Őfelsége biztosítja a karokat és rendeket, hogy semmiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni.”

Végül fel kell itt még említenünk az 1790–91:19. tc.-et, amely – hivatkozással az ide vonatkozó, fentebb már ismertetett 1715:8. és 1741:22. törvénycikkekre – a magyar alkotmány egyik leglényegesebb alapját, az adó- és újoncmegajánlás jogát a következő erőteljes kifejezésekkel biztosítja az országgyűlés számára:

„Hasonlóképpen arról is biztosítja őfelsége az ország karait és rendeit, hogy bármely néven nevezendő, akár pénzben, akár terményekben vagy újoncokban álló hadi segedelmek sem a karokra és rendekre, sem a nem nemesekre, a király szabad tetszése szerint, nem fognak kirovatni, sőt szabad ajánlat örve alatt vagy bármely más címen, országgyűlésen kívül sem fognak szorgalmaztatni. Az állandó katonaság tartására szánt adó menyisége pedig mindenkor egyik országgyűléstől a másikig folyó időre fog megállapíttatni.”

II. Lipót rövid, de örökre emlékezetes kormánya alatt Magyarország alkotmányos szabadsága ilyképp biztosítottván, 1792. március 1-jén történt halála után fiának, I. Ferencnek (az ily néven második és egyáltalában utolsó római császárnak) első

gondja volt, hogy a törvényben megszabott időhatáron belül, vagyis 1792. május 20-ra országgyűlést hívjon össze. Ezen kiadta II. Lipótéval mindenben egyező hitlevelét, annak első pontjában hivatkozva a hat hónap alatti megkoronáztatást elrendelő 1790–91:3. törvénycikkre, és miután az esküt is letette, azon év június 6-án megkoronáztatott.

Ettől fogva Ferenc 1811-ig – a majdnem szakadatlanul tartó fegyvercsörgés, háborús pusztítások ellenére – még hat országgyűlést tartott, mégpedig 1796-ban, 1802-ben, 1805-ben, 1807-ben, 1808-ban és 1811–12-ben; később azonban az országgyűlés mellőzésével, külön erre kinevezett királyi biztosok által vettetett ki adókat és állíttatott ki újoncokat.

Mivel azonban az ország emiatt láthatólag nyugtalankodott, és a rendek a megyei közgyűléseken, majd a tizenhárom évi megszakítás után 1825-ben Pozsonyban összehívott és 1827-ig húzódó országgyűlésen amiatt nyomatékosan felszólaltak, I. Ferenc, hogy a felizgatott kedélyeket megnyugtassa, a rendekhez intézett leiratokban biztosította őket, hogy a jövőben a törvényeket és az alkotmányos formákat töretlenül fenn fogja tartani. E biztosítások, törvény alakjában, az 1825–27. országgyűlés következő három cikkét képezik.

1. Az alkotmányos alaptörvények töretlen fenntartásáról szóló 1825–27:3. tc.:

„Azon aggodalom megszüntetése végett, melyet a karok és rendek az alaptörvényeknek a maguk érvényében való megtartására nézve az elmúlt eseményekből merítettek, öfelsége, meggyőződven afelől, hogy a király és az ország boldogsága a törvények pontos tiszteletbentartásán és sértetlenségén nyugszik, és hogy ha akár a királynak, akár az ország karainak jogaiból valami elvételik, a törvényeknek és az ország törvényes rendszerének szerkezete romba dől, kijelenteni méltóztatik, hogy az országnak a fölavatási esküvel megerősített alkotmányát minden időben védelmezni és fönntartani kiváló gondjai közé sorozza, s azért az 1790–91:10., 12. és 19. cikkelyeket mind ő maga állhatatosan megtartandja, mind mások által megtartatja.”

2. Az 1790–91:19. tc. töretlen fenntartásáról szóló 1825–27:4. tc.:

„Őfelsége bizonyosokká teszi a karokat és rendeket, hogy a közadózás és bármilyen nevezetű, akár pénzben, akár terményekben, akár újoncokban szolgáltatandó segedelmek ügye az országgyűlés tárgyalása alól semmiféle, még rendkívüli esetekben se legyen elvonható, és hogy az országgyűlésileg meghatározott adó nemére és mennyiségére nézve országgyűlésen kívül semmiféle változtatás ne essék, hanem úgy hajtassék be, amint az országgyűlésen, az egyiktől a másikig megállapított.”

3. Végül a minden három évben tartandó országgyűlésről szóló 1825–27:5. tc.:

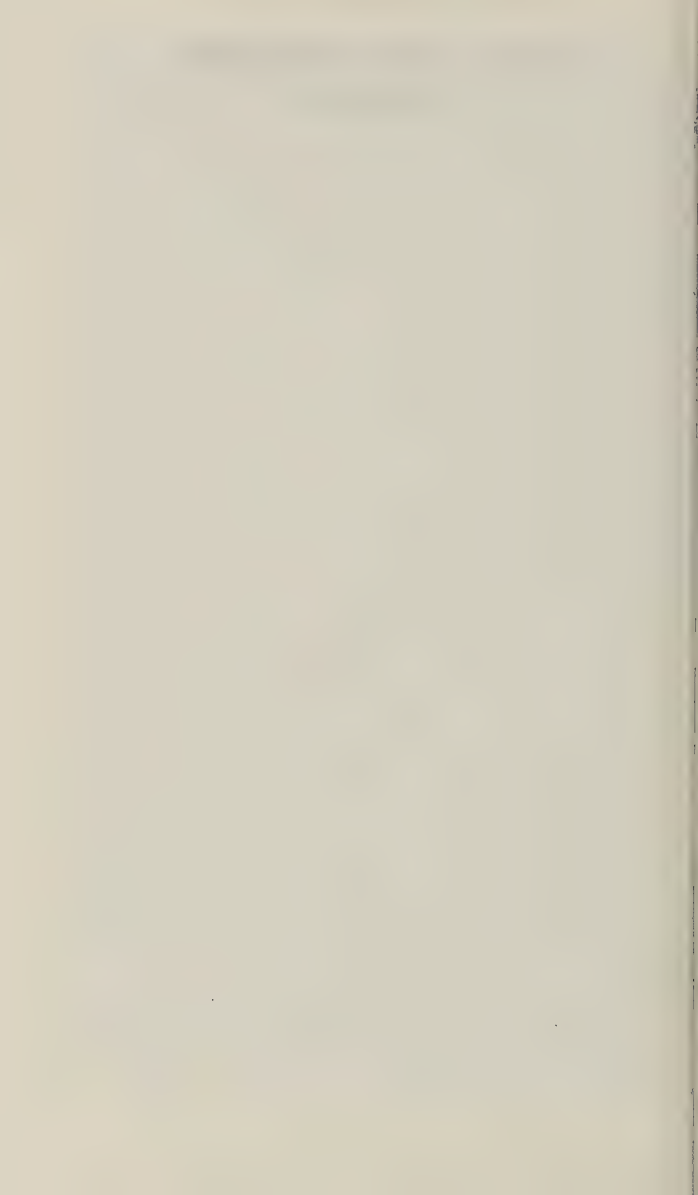
„Őfelsége a karokat és rendeket bizonyosokká teszi, hogy azokat, mik az országos törvényekben, nevezetesen az 1790–91:13. cikkelyben rendeltettek, mulhatatlanul foganatosítandja.”

Amit I. Ferenc e cikkekben ígért, pontosan meg is tartotta, ami abból is kitűnik, hogy midőn az arra meghatározott idő eljött, 1830-ban, majd 1832-ben is, országgyűlést hívatott egybe. Ez utóbbi alatt, amely 1836-ig tartott, halt meg 1835. március 2-án.

V. Ferdinánd király (mint ausztriai császár I. e néven) híven követte atyja példáját. Atyja életében, az 1830-i országgyűlésen történt megkoronázása alkalmával nemcsak az őt és utódait az alkotmány és az ország jogainak csorbíthatlan fenntartására kötelező s a koronázást hat hó alatt elrendelő s az 1832–36-i országgyűlési törvénycikkek közé iktatott koronázási hitlevelet adta ki és az esküt tette le, hanem az alkotmányos király ily úton elvállalt kötelezettségeinek tudatában, valahányszor a törvényesen meghatározott idő elérkezett, tehát (minthogy az 1832-ben összehívott országgyűlést csak 1836-ban rekesztették be) 1839–40-ben, 1843–44-ben és 1847-ben országgyűléseket tartott, és az ország ügyeinek vezetésében a korábbi, valamint az ő uralkodása alatti országgyűlések által kibocsátott törvényeket pontosan megtartotta.

RÖVIDEBB ÍRÁSOK
1858–1860

LEVÉL AZ AKADÉMIAHOZ

DÖBLING, 1858. NOVEMBER 6.

Tekintetes Igazgatóság!

A legcifrább szavaknak sincs hitele ott, hol tények bizonyítanak ellenkezőt. Hogy kormányunk mostani rendszere a magyar nemzetiség igényeivel és érdekeivel szemközt áll, azt a legvalószínűbb is észreveheti. Nemzetiségünk nekünk, magyaroknak pedig becsesb, mint a föld bármely kincse, sőt életünk.

A magyar romok közt, a nemzetnek eléggé nem bámulható életerején kívül, szeplőtlen már majdnem csupán az Akadémia mutat arra, miszerint nemzetünk kioltva még nincs.

S most még ezen utolsó igazán magyar intézet is ki legyen sarkából forgatva? Fájdalom, igen! Mert hiszen az akadémiai alapszabályok minap leérkezett megváltoztatása, legalább saját lelki szemem előtt, nem egyéb és nem kevesebb, mint oly döfés, mely könnyen halálra vezet.

Kimagyarázhatlan lelki kínoktól gyötörve, egészen elvérzett szívvel, félig temetve – ily aggasztó körülmények közt – kérdem, valjon a magyar Akadémia tekintetében én mit műveljek, mit tegyek – én, ki dicső eldődink útmutatását hű kegyelettel felfogván, szerencsés voltam 1825-ben újra és sikerrel megpendíteni honi nyelvünk magasbra állítását – sikerrel, mondom, és jobb sikerrel, mint ők, mert a mély felfogás ugyan sajátuk, de nekem elégséges pénzvagyom is jutott osztályrészül – mely nélkül, fájdalom, a legmagasztosb is oly gyakran parlagon hever.

Hallgassak-e, midőn tapasztalni vagyok kénytelen, hogy azon nemes csíra eltiportatik, mely tényezőként szinte arra vala szolgálendő, miszerint a magyar – kinek életrevalóságát, tavaszi korát halálos kinjai után és jelen veszedelmei közt még ma is ezer jelenet bizonyítja – sajátszerűleg minden hátramaradásiból kibontakozva az emberiség díszére, az osztrák közbirodalom legbiztosb talpkövét s a fejedelmi szék rendíthetetlen sarkalatát képezze, alkossa. Kérdem, még fel se jajduljak, midőn látni vagyok kénytelen én – kinek baja nem a homályos, de az igenis tiszta és minden ámítás nélküli látás –, hogy dicső fejedelmi családunk, mint valami baligézet által félrevezetve, né-

peinek éppen legéltrevalóbbját, mely fiatalságánál és kettétörhetetlen zománcánál fogva legdicsőbb kifejlésre képes, nemcsak kellő figyelemre nem méltatja, sőt azt sajátságaiból kivetkeztetni – elzsibbasztani engedi, és ekképp úgyszólván saját maga alatt vágja el a fát!

A Tekintetes Akadémiára bízni az ügy eldöntését – amennyiben alapító állásomnál fogva ahhoz nekem is van szólásom – noha legnagyobb tisztelettel viseltetem mind testületileg, mind egyénileg iránta, nem kívánom, nem akarom, nem fogom; mert míg fejem vállaim közt áll, velőm el nem olvadt, és szemem világát a halál köde nem oltja ki, mindaddig arrúl, mihez jogom van, minden tanácsot szívesen és köszönettel fogadván, utoljára is bizony csak magam fogok határozni. S ugyanis én úgy vagyok meggyőződve, hogy felséges urunk, a fény-körülsugárzott Ferenc József császár előbb-utóbb, de elvégre bizonyosan át fogja látni, hogy a célba vett *amalgamisatio*ja és németesítése a közbirodalmi népeknek nem egyéb, mint a mostani államférfiak észficamlott teóriája és keserű önmisztifikáció, hogy számos, tán legtöbb népei – ha egyszer zivatarra kelnek az idők, mi alkalmasint nemigen fog késni – kifelé gravitálnak, míg a magyarnak nincs a világon rokona s nincs más hazája, mint a négy folyam közti és a három hegy alatti alkotmányos paradicsom – hogy ehhezképest a magyar jólétét, szerencséjét, boldogságát egyedül *dynastialis* és törvényes királyának védpajza alatt remélheti, keresheti, lelheti, és hogy ennél fogva a felséges császár nemcsak nem fogja tűrni, ha majd egyszer a legközelebbi sikertelen kísérletek az állam részéről, melyek az összes közbirodalmat a legproblematisabb helyzetbe süllyesztik, kellőleg felvilágosítandják lelkét, és untatni kezdendik legmagasb úri kedélyét – nemcsak nem fogja tűrni, mondom, ha majd ezen idő beáll, miről én sehogy sem tudok kételkedni, hogy azon nemzetet gyengítsék, gyilkolják, olvasszák, mellyel lovagi fejedelem, kit szeret, „madarat fogathat”, és mely érte, ha kifejlésének, becsületének, dicsőségének nem engedi útját állani, sőt ily kincseknek hű pártolója, utolsó csepp vérént kiontani mindig kész volt és mai nap is minden pillanatban kész volna – és kész lesz.

Én azt szeretem hinni, fiatal fejedelmünk – ha látni és hallani

akar, és egyedül saját velejének tanácsát követendi és egyedül saját szíve sugallása után indul, bizony mondom, Magyarországnak tekintetében még Corvin dicső korát is homályba állíthatja!

Így látván a jövőndőt és bízván a mennyei végzésben, mely nemzeteket, valamint fejedelmeket is hibáikért büntet ugyan, de valamint lelkes népeket meggyilkolni nem enged, úgy tiszta és terenyű uralkodókat is elvégre bizonyosan legvilágosb malasztással megáld: én – mi személyemet és alapítói jogomat illeti – a megváltoztatott alapszabályokat, melyekkel kezdettől végig megkevésbé sem tudok megbarátkozni, ha nincs menekülés, s azokat parancsként csakugyan el kell fogadni, vérző szívvel, de lecsépelhetlen kedéllyel minden legkisebb megjegyzés nélkül – elfogadom.

Egyszersmind azonban ünnepélyes óvást teszek, hogy a *justum et tenacem propositi virum* dicső elve szerint, én a haza oltárára tett áldozatomnak kamatját azon pillanattól kezdve fizetni nem fogom, ha tapasztalni volnék kénytelen, hogy adományom *de facto* – mert hiszen szép szavakra és ígéretekre bizony én nem adok semmit is – más vágásba szoríttatnék, mint az, mely nemzet és fejedelem közti törvény által megerősítettén fel is szenteltetett, mely szándékom szerint, tudom, örököseim is becsületesen és híven eljárandnak, mikor aztán – ha ezen szomorú eset bizodalom és minden jó remény dacára tán mégis bekövetkeznék – én, valamint örököseim az alapítólevél értelmében járuléunkat a megmérgezett magyar Akadémiától elvonván, valami más hazai célra fordítandjuk, mely célt azonban saját magunk tűzendjük ki, e foglalatosságtól mindenki mást határozottan felmentvén, és e tekintetben csak anyagi erőnek fogunk engedni.

A Tekintetes Igazgatóságnak hű szolgája,
Felsődöbling N° 163. november 6-án 1858.

Gróf Széchenyi István

EMLÉKSOROK
KÖRÖSI CSOMA SÁNDORRÓL
[DÖBLING, 1859. AUGUSZTUS 26.]

Egy szegény árva magyar, pénz és taps nélkül, de elszánt kiertő hazafiságtúl lelkesítve

– Kőrösi Csoma Sándor –

bölcsőjét kereste a magyarnak, és végre összeroskadt fáradalmái alatt. Távul a hazátúl alussza örök álmát, de él minden jobb magyarnak lelkében. Az itt ábrázolt sírkő nyugszik hamvain. Brit társaság emelte tudományos érdemeiért. Nem magas helyzet, nem kincs a nemzetek véd-őre, hanem törhetlen honszeretet, zarándoki önmegtagadás és vasakarát. Vegyetek példát, hazánk nagyai és gazdagai, egy árva fiún, és legyetek hű magyarok tettel, nem pusztá szóval, áldozati készséggel és nem olcsó fitogtatással!

Széchenyi István

NAPLÓJEGYZETEK

1859. OKTÓBER 2. – 1860. ÁPRILIS 1.

Döbling, 1859. október 2-án. Z[ichy] Feri reggelizett nálam. Felolvastam neki Hollán Ernőbül. Zichy el van ragadtatva. „Hívassuk.” Én vagyok a bankára. Zichy: „*nekem* majd gondom lesz rá”. Tüstént írtam aztán Szombathelyre: Gyere, fiam.

Én: „Pénzügyminiszterré kell lenned.” Itt az ideje! – Ő: „Igen, de azzal a feltétellel, hogy hivatalnokokat egyharmadra, hadsereget felére csökkentik.” – Mi az, hogy „közvetett módon törvényhatóságot s mindent a népek szeretetének megtartása végett”. – Meg lehet bízni a hadseregben? *Nem!* – Tudnak fizetni?

Rechbergnek meg kell értetnie a császárral: 1. Nem számíthatnak a [hadsereg]re]. Tehát meg kell szerezni a magyarok szeretetét, és szeretni kell őket... el kell kergetni Bruckot... és Z[ichy] F[erenc].

Én: Hollán mesterművét még csak le sem másoltatni. *Tehát azonnal nyomdába!* Belügyminiszter Jósika.

Zichy az olvasás előtt: „Szögyéný Laci írt valami elsőrangút!” Az olvasás után: „Hollán sokkal magasabb szempontból.” Én: „Szögyéný az országútról, Hollán a vasútról.”

[2. meg kell értetni:] Koronázás és azután országgyűlés. Mi fog esküdni? – *Ezt ki kell dolgozni*, csak *pragmatica sanctio*. *Ki csinálta a bizalmi férfiak meghívását?*

Nádor... József.

Gołuchowski.

Csendőrség.

Október 3-án. Wenkheim Laci. – Ha a protestánsok [erenc] Jóska mellett vannak – úgy igen. Másképp inkább az ördöggel! Minek a belminiszter? – Hogyan álljon fenn? Föderatív – vagy nagyobb unióban. Tudni kellene.

Október 5-én. Mi mindent mond Zsófia főhercegné. Csendőrség? Maradjon. Hivatalnokok? „*Elkergetni!*” A legutóbbi háborúban 50 [ezer] remek ember pusztult el nyomorultul!... Az elűzöttek... legyenek azok, amik azelőtt voltak... muzsikusok etc.

Bölcs dolog-e olyan hadsereget tartani, amelyben nem lehet megbízni. Sőt amelynek legbátrabb része F[erenc] J[ózsef]-ellenes érzületű?

Brucknak vissza kell lépnie – és Z[ichy] F[erenc].

Béla-nak cáfolnia kell Hungária „kik tudják”-ját.

Mindaddig, amíg a dinasztia és szervei minden igazság ellenére – Carl Vogt – „magukat” német nagyhatalomnak nevezik, Új-Ausztriában lehetetlenség közbizalomra gondolni, mert sokkalta több, mint 32 000 000 nem német inkább életét és vérért kockáztatná, semmint hogy németté olvasszák át. Osztrákoknak maradni és lenni... de nem németek... a Kelet népe.

D[essewffy] Emil nem jött Rechberg hívására. Bizalmi férfiak! Jó... de kinek a bizalmijai, a kormányéi vagy az országéi? A kormány csak „*fejbólintó fánosokat*” vagy a többségi képviselőket hívja be. Nem a centrumot hívta be, hanem a mindenkori főnököket. Azok függetlenek?

A *Times*-nak szóló „Ignotus”-om szeptember 29-én elment. Hírlapi vitát kellene kirobbantanunk. Zang... Magyarországon nincs színház – Kecskemétről indult ki e büszke gondolat.

Október 6-án. Emily nálam. Vincé[né] S[ophie] egészen A[lbrecht] lakája. Hollán. Átadott nekem egy iratot.

„Magyarországi tervezet” kidolgozására kell szorítkoznunk. Csak Szent István birodalma mentheti meg a monarchiát! Csupán az képes erre a lelkesedésre! A magyarokat meg kell nyerni, a többieknek lehet (?) parancsolni.

Rechberg: „Alkotmányos népeket és rabszolgákat egyidejűleg nem lehet kormányozni.” [ÉN:] De igen, Anglia és Kanada, Kelet-India sat. És adják csak meg nekünk, magyaroknak, amivel adósaink..., a többi [nép helyzete] nem tartozik ránk..., s az Önök dolga aztán, hogyan boldogulnak el velük. – Akarják, hogy készítsünk Önöknek egy tervezetet? [Rechberg:] Ám legyen.

Azt hiszem, Hollán dolgozatát tüstént ki kellene nyomtatni. Hátránya, hogy R[echberg] és H[übner] talán megsértődnek. Biztos előnye mindazonáltal, hogy Ausztria minden népét megnyerné nekünk és ügyünknek. Ha tüstént közzététegetik... akkor R[echberg] és H[übner] birtokon kívül perlekedik – ha az ellenkezője... Hollánnak előszobáznia kell.

[Kelet nélkül.] A 2 nagy német hatalom a németek hatalma [lenne]. – Ausztria maradjon Németország nélkül! sat. – Az ellenkezőjére gondolni sem lehet. Semmi „ad hoc”.

Zichy Feri: Te vagy a gondviselés embere! Te imponálsz! Példának okáért Havasnak! Te 8 órakor talpon vagy sat. Te vagy a ma embere.

[ÉN:] Meg kell hívnod Bartalt. Ő a *pacta conventa* és a *pragmatica sanctio* hive. Ferenc Józsefnek oktrojálnia kell. Saját akaratából!

Falkus: Lehet-e írni valamit egy német újságba? Melyikbe, hogyan, mi módon? A Semlitschébe? Friedmannéba? Bár ő szemtelen.

Kecskeméthy: „Fényre, igazságra van szükségem. Kis cikkeket szeretnék szállítani.”

ÉN: Fogadjon el egy *Pillantás*-t. Milyenek a tehetségeik?

Zang, Kuranda, Langer! Mi várható el attúl a közönségtől, amely a *Hans-Jörgl*-t vásárolja?

Írtam a *Times*-nek. Mi történhetett a *Duplex*-szel? Felolvashatom az *Ignotus*-t. – Olvas Ön angolul? Nem kellene-e a magyar nyelvűségbe is írnom? Titok. – Tartósan és rendszeresen nem lehet számítani – csak úgy hébe-korba. Mesélje el nekem a saját történetét!

Apponyi, Jósika sat. nincsenek itt. Én, a fekete bárány.

Október 10-én. Zichy Feri nálam: „Hollánt Budára akarom küldeni Bartalért. Nem akarok Jósika elébe vágni – ő a főnök.”

Este Hollán és Kecskeméthy. „Már szabad saját nevemen bejelentkeznem!”

Délben Lord Loftus.

Október 11-én. A magyar osztályrészhez ne vegyük-e hozzá Galiciát is?

Október 13-án. Szécsen Antal. Jó benyomást tett rám. Majláth Gy[uri] és Dessewffy Emil... amennyit csak akar... és minden marad a régiben.

Hollán elmeséli részletesen... Csehvel... és hogy Falk Károly (!) el van ragadtatva a munkájától. Kinyomtatandó.

Október 14-én. Géza elhossa nekem a *Blicktrimet* 4 forintért. 1 példányt 6 forintért ajánlanak fel neki.

Feltűnő, hogy D[essewffy] E[mil] és Jósika nem látogat meg!

Október 15-én. Este Kecskeméthy, Hopf, Falk, Hollán nálam. Elhatároztuk, „legyen a Hollán-féle rögtön kinyomtatva”. – *Ösztökélni kell Mr. Birdöt.*

Bach római befolyása azon a pimaszságon mérhető – Felelős miniszter sat. sat. Blicktri.

Semlitsch? –

* 15-én 10 órakor még nincs itt. Épp az imént kaptam meg az egész NB. Wolkenstein inasa útján.

Pálffy. – „Kecske[méthy] csaló.”

Október 17-én. Gustav Adolph Ungár. „A sárga könyv nem lehet az ön szerzeménye.”

Október 18-án. Mindmáig nem jutott ideje Jósikának, D[es-sewffy]nek és Szögyényné, hogy meglátogasson! Hogyan lehetséges ez? Vagy én vagyok rossz hírben odafenn... vagy Apponyi G[yörgy] keze van a dologban! Wirkner.

8–10 napon belül, tehát 28–29-ig sok mindennek el kell dőlnie! Albrechtet megdorgálják. Hanem itt intim barátsággént fogják kikürtölni.

Október 20-án. Jósika meglátogat. Találkozik Danielikkal. Jósikának nyugdíja van! Vacsorára Falkenstein, Hollán, Rezső.

Október 22-én. Zichy Feri... Nálam ebédel Falk, Danielik, Hollán – NB. pezsgő nélkül!! Danielik: nádorrá fogok választatni.* [Én:] „Nem megyek ki élve innen!” Programja: 1° Amnesztia. 2° *Reintegráció*... országgyűlés. Tetszik neki a tervem. – Hübner, mert nagyra becsülik – kilép. Grünne bosszúja.

Október 23-án. Jósika ebédel nálam. Begombolkozva... nem nyilatkozik. – „Bánom, Apponyi... elkerül”... Jósika erre nem szól, be van gombolkozva sat. Ezt jól meg kell gondolni sat.

Október 24-én. G[ézá]t Bartakovicsnak szóló levéllel elküldöm Danielikhez... Emez tegnap Apponyinál volt – amaz el akar jönni hozzám. – Halálra ijedek Brachtól!

Október 25-én. Sokan menjenek, ha lehet, *Esztergomba*. – Mi módon.

Császár dacol, ujjat húz! Szeget szeggel.

Garancia Angliától és – Poroszországtól.

Brüsszeli kongresszusra küldeni! Glawina.

Október 26-án. Szögyény L[ászló] és Zichy Feri ebédel nálam. Mindkettejük igen elbátortalanodva a felkentnek akaratjától. Gołuchowski: „szolgálni kell a császárt”. – Plener Bruck utóda! – Este Kecskeméthy: *Önnek* terve van velem! – Én: Egy újság!!

* Melyek a nádorcsaládok? Pálffy, Csáky, Esterházy, Batthyány, Nádasdy.

Vitázni Zanggal, pl. hogy van-e színház Magyarországon.
Október 27-én. Hajnik: novemberben 5000, decemberben 5000. februárban 20000!

Október 28-án. Meskó báróné és Zichy Iréne. Széchenyi Gyula.

Október 29-én. Szent-Ivány Vince.

Október 30-án. Zichy Henrik! [Én:] Menj el Esztergomba! [Ő:] „Nem jó semmire” sat., meg volt botránkozva. Siralmas. – Falk és Kecse[méthy] ebédel nálam. – Goldberg.

Október 31-én. Szent-Ivány ebédel nálam. Előbb Marie és Tóni: menj el Esztergomba! Még előbb

November 1-jén. ... Mindenkitől elhagyatva! Pichler: Ön felajánlott nekem 20 forintot!

Ödön és Géza.

November 2-án. Haller gr[óf] Erdélyből: „A hadsereg mérhetetlenül szitkozódik.” Apponyi! Őbenne van minden reményem! – Zichy Jenő – megsértettem...

November 3-án. Levél Pálffy L[ipót]nak: „gyere szaporán”. – A császárhoz akarom küldeni!... *Madame*-ot nem fogadom, büntetésül! Zichy Edmund, Bethlen. Z[ichy]: „nem megyek Esztergomba!” – Este Falk, Kecskeméthy társul még hozzánk!! Emez kilép az állami szolgálatból. – Ej, ej!

November 4-én. Nálam voltak: Szent-Ivány, Károlyi Eduárd, Eötvös Pépi. Hogy menjenek-e Esztergomba? Deák: „én nem megyek!” Károlyi, Bethlen és Zichy Edmund itt ebédel. – Estére Béla és Rudolf.

November 5-én. Kora reggel Zichy Feri. Bélával „kurtán elbántam”. Tehetsz, amit akarsz, én semmire se tudlak használni.

Kibékülés *Madame*-mal. Béla, Ödön, Géza az éjjel Esztergomba! Botrány lesz belőle. Becsukják Apponyit és másokat.

November 6-án. ... Doktor vadászatra – tegnap beszélt Bélával, hogy Zang ellen fogok írni! – Mama este érkezett meg – kijött hozzám.

November 7-én. Beszélek G[ustav] G[oergen]nel. – Hahaha! Károlyi Eduárd írt Zang ellen. Mama itt van Rudolffal.

November 8-án. Jelenet Goldberggel! Schiller-fáklyásmenet! – Mama Meskó bárónéval. Micsoda liba!

November 9-én. Puteani. Ödön és Géza már tegnap vissza. Majláth Gyuri. Este – Kecskeméthy – Falk – Hollániana és vacsora!

November 10-én. Széchényi Kálmán! Karoline meg akar látogatni téged??... Pálffy Poldi...! Csupa fakszni! Megy a császárhoz. – *Madame* félig zavarban. – Pálffy nem megy a császárhoz. Komédiás. Crescence – később Géza Falkkal!

November 11-én. Öreg Pálffy – Poldi is – Jósika, aki itt ebédel...

November 13-án. Pap. – Crescence itt ebédel Lonoviccsal. Zsedényi.

November 14-én. Stojanović... adok neki 100 forintot.

November 15-én. Török Jancsiék látogatnak meg. Crescence, Ödön, Géza és Kecske[méthy] ebédel itt. Előbb Hoyos Rézi jött. – Kibékülés (?) Goldberggel.

November 16-án. Goldberg duzzog... Ödönnek a lelkére beszéltem.

November 17-én. Géza: „Azt beszélik, Zsedényi lakását átkutatták.” – Goldberg jön hozzám – duzzog – nem vesz szivart. Nyertem két butélia pezsgőt Goergentül és Gutherztül!

Miként előre láttam... erőszakos rendszabályokhoz fognak nyúlni. – Becsukják Apponyit sat. ? *Madame* csaknem... megvadult!

November 18-án. Széchényi Kálmán nálam, Csokonya pénzével!

November 19-én. Megérkezett Béla. Burghard – Zsedényi (a megmotozott kandúr). Apponyi és Jósika ebédelnek nálam, 8-ig maradnak. Bélában és társaiban csalódom! Teljes a kilátástalanság mostanában. Házkutatás. Dorgálások. Miért?

November 20-án. Béla mulatni... megint Hédervárral!

November 21-én. Hollán – délelőtt és délután. – Kiss Márton megérkezett.

November 22-én. Kiss és Géza. Zichy Henrik emlékirattal. Lo Presti könyvvel. Este Hollán. Nagyon elégedett! – Ernuszt Imre! Ödön sat.

November 23-án. Kissnek órát ajándékoztam. Hollán!

Zichy Ferenc: Zsedényit perbe fogták!

Madame majdnem megzavarodott. – Éjjel sürgöny: tószt kolozsvárott! sat. Be ostoba [dolog].

November 24-én. *Madame:* nem tudom, mi történt tegnap! Kiss Z[ichy] H[enrik] emlékiratát hozza. – *Monsieur, Madame* és *Gutherz* ebédel nálam.

Géza Falkkal. – Felolvasom neki Z[ichy] H[enrik]ét. – „Kezényebb, mint a Holláné.” – Zangé ki[jött]! – „Zsedényit bevertöznik?” Falk: „Szó sem lehet rola! *Nagyban* minden gazságot megengednek maguknak, részletekben azonban nem.”

November 25-én. Crescence röviddel 5 előtt jön. – Zichy Edmund korábban. Micsoda cirkusz Ödön körül, akit úgy akarják [beállítani], mint aki a dinasztiaért halt meg!! Milyen szíven buzgólkodik Edmund a főhercegek és hercegek és a császár körül! Mire való elkísérni A[lbrecht] főherceget? Mire való a hálaadó audiencia?

November 26-án. Burghard. Aláírok 3300-at. – Józsi: adok neki 1 aranyat. – *Madame*-ot gyengeség fogja el. Kálmán és Karoline! – Este Lo Presti – Ödön és Géza.

November 27-én. Goergen vadászatra. Lonovics, Hopf, Falk, Géza ebédel itt. – *Gutherz:* „A császár Magyarországra ment.” Nem igazolódott be. – De menni fog. Összeszidni a mágнасokat. – Ostromállapot. – Megjelenik Béla... „Hogy vagy?” – „Megvagyok.” És magyar ruhában! „*Kívülről.*” – „Eredj... nem szeretlek” sat.

Falknak melegen ajánlottam – „Zangot” és Z[ichy] H[enrik]ét. Vajon nem csalárd-e F[alk]?

November 28-án. Meglehetősen rosszul. Béla furfangos levelet írt nekem.

November 29-én. Gasser, Béla, Géza – Zichy Domokos, Ödön – itt ebédel Crescence. – Nyílt beszéd Bélával!

November 30-án. Megszigorították a sajtótörvényt. Ezt akarják ránk kényszeríteni. Paur. *Madame* nyűgös.

December 1-jén. Paur nagy „pinceszámlával”! Dénes, Béla – Ödön. Zay ragyogó cikke. – Kár: „Jobban szeretjük Magyarországot Istennél, üdvözülésünknel is.”

Zichy Domokos és Edmund, Waldstein ebédel itt. Este: „Ödön, menj Angliába.”

December 2-án. Schmerling nálam! – Paur... Béla: „Gereblyehegyi szomorú.” Molly Zay cikkéről: „Micsoda ütőkártya!” Ez a vallás. A cikk a császárt erősebbé teszi. Kecke[méthy]: Zsedényit becsípi – többet is – 1/2 évig tart az egész. Leo Thun felbőszült!

December 3-án. Este Falk nálam Bélával!

December 4-én. Madame a szokott módon. Széchenyi Dénes, Szécsen Tóni, Béla nálam ebédelték. Szécsen Tóni: „Elfogyott a tudományom.” – Fritz Liechtenstein nyílt levelet intézett a császárhoz: „Így nem megy.”

Zsedényit túlságosan sebbel-lobbal.

Mama, biztos forrásból: A császár [így szólt] „Örvendek, hogy hallhatom az igazságot!” – És a fivére? aki elment? A szemforgató. – Dénes valami nagyon elméset olvas fel nekem!

December 5-én. Géza és Kiss. – Béla, akihez jó vagyonok. – Péchy Manó... megijeszt!

December 6-án. Dessewffy Emil Felderít! – Mama, Sophie, Béla, Ödön itt ebédel. – Dénes felolvas. Este Hollán keres fel.

December 7-én. Béla és Ödön Angliába. Géza azt mondja, egész éjszaka 2 titkosrendőr Hohe Brücke 145. ablakai előtt. – Zichy Domokos* és Jenő. Mama gyorsan színházba.

December 8-án. Zichy Henrik: „Mindenki tudja, hogy a Times-ba írsz!” – ?? – „Én? szó sincs róla!” „Béla tud a titkodról!”

Mama van itt Karolinével, Dénessel sat.

December 9-én. Madame csaknem kolibri...

December 10-én. Széchenyi Gyula. Elmesélem neki, én Nap[óleon]nak sat. Este Kecskeméthy.

December 11-én. Hajnik gőzmalomtervvel! K[árolyi] György: „Remek a 12 pont... melyet megfogalmaztál!” „Én? – én nem fogalmaztam meg semmit! – Küldd el nekem.” – Dénes és Marietta nálam. „Végy fel 10 000 forintot – s menj Angliába – hogy eladd a birtokaidat.”

* Azt mondja: ma este Zsedényivel whisteztem.

December 12-én. Hajnik. – Dénes, Crescence és Sophie ebédel itt. Crescence: egy magas állású személy óva int – G[ustav] G[oergen] az. Hahaha!

December 13-án. Hajnik. Gőzgépet rendelek – külön 10000.

December 14-én. Goergen azt állítja, hogy én írtam a *Blick*-et. Micsoda képtelenség!

December 15-én. Bélinek írt levelem *kiment!* Meglehetős beteg vagyok.

December 16-án. Zsedényi állít be hozzám. Nagy öröm. Megkarnak főzni bennünket, de lassú tűzön, s kifárasztani. – Este Crescence nálam. Zangot sat. megkaptam Falktúl s vissza.

December 17-én. Galambjaim és verebeim.

December 18-án. Levél Bélinek, Burghard nálam, s itt ebédel W[enkheim] Tónival és Marieval. Előbb Szécsen Tóni. – W[enkheim] Tóni: „Szegény Juppy.” Bosszankodom az ügyefogyott fickó miatt. Géza és Burghard. „Mentek Währinghez.” Ki alázta le a muskatályt rusztivá?

December 19-én. „Währing Fiuméba ment!!” Este Kecse[méthy]! – *Parturiunt montes!*

December 20-án. Hóvihar. Egymagam.

December 21-én. Hideg, nagy hó. Szécsen Antal ebédel nálam. „Csináljatok valamit!”

December 22-én. Festetics Dénes: Meglátod, Zsedényit etc. bellebbezik! és Karolina; megkérem az előbbi, lenne-e a kurátorom? Igen! – este Kiss – hídkuponokat vágunk le. – Mama – pazar ebéd után, melyet ő adott. – *Madame*-mal késhegyig menő harc.

December 23-án. Géza, ki már tegnap is panaszkodott – beteg. Kiss! Este dr. Falk. – Kiss Márton leírta! azt Z[ang] ellen. – Meglátogattam Goergent.

December 24-én. Crescence este ki!

December 25-én. La Guérronière röpirata. Faust [írta], Mefisztó diktálta! Kiss sakkozott velem; olyan erős, mint én!

December 26-án. Meglátogat Széchényi Gyula. – Elmeséli vitáját „Karoliné”-jával! – Szintén „nemszeretem dolog”! – Géza újra egészséges! – Crescence és Sophie itt ebédel! Lono-

vics és Hopf jön látogatóba. – Lady Julia Parry látogat meg! Géza konokul: a császárné „a világ legszebb asszonya”.

December 27-én. 3 napja enyhe idő! – Eső. Béla ír nekem egy meglehetősen bárgyú levelet. Este Kiss – sakk.

December 28-án. Gyürkynek: „Te tolvaj vagy, bezáratlak!” Marie van itt a gyerekekkel! Géza rekedt. Kissel sakk.

December 29-én. Májer Fidél látogat meg, a kérésemre. Emez: semmi remény Magyarországra nézve! Előbb Schoenberger naiv mentegetőzéssel. Géza sok megbízatás után. Béla csak a –3–nak szóló iratot kapta meg, a másikat nem. Emezt vissza fogja irányítani a posta, és romlásba dönt bennünket! Kiss nálam, sakk!

December 30-án. Crescence este nálam.

December 31-én. Este megérkezett Béla és Ödön, de nem jöttek ki hozzám.

1860. január 1-jén. Kiss, akit 3 darabbal Lonovicshoz küldök. Hopf Jancsi nálam. Béla hozzám. Mindent jól intézett el. Géza ír Z[ichy] H[enrik]nek és Széchényi Dénesnek – gyertek. Caroline, Dénes, Antonie, Barkóczy Helene nálam. Elítélték Zsedényit; 4 esztendőre (?), mások szerint 4 hónapra és nyugdíjvesztésre! – Antonie: „puhán viselkedik!” – Guthertz: komédia ez, *à la Montalambert*, hogy Ferenc József császár *kegyelmeket osztogathasson!*

Crescence Goergennél, ki ostoba, mint mindig. Kötelezvényt írjon alá mindenki, aki idejön. Itt ebédeltek a gyerekek és Crescence. Ödön: édesatyám, kankóm van!

Január 2-án. Az éjjel Castor és Pollux. Zsedényi állít be. Magatartása kitünő. Semmi hencegés, miképpen sokan szívesen látták volna! Nem provokálni – de férfiasan! Este bankett. Kecske[méthy] és Jancsi és Falk. Falk visszahozza a Zang-féle dolgot. – Noé von Nordberg hozzám. Elküldtem.

Január 3-án. Béla fogalmaz valamit ceruzával. Széchényi Gyula és Bethlen Imre nálam. Pallavach Alfonz Gabriellével. – Megbizzák Gustavot, hogy kergesse el Noét! – Este Kiss Márton: „Ezt a pártiját megnyerem!” Adam Clark látogat meg.

Január 4-én. Smallbones. Előbb Pap. Körmöczy: én mint magyar pap nem támogathatom a konkordátumot! – Crescence.

Január 5-én. Dessewffy Emil és W[enkheim] Béla itt. Széchényi Gyula és Bethlen Imre, Béla ebédél nálam. Rosszul. – Géza Falknál: visszakérem Zangot. Kecskeméthy.

Január 6-án. Egész éjszaka lázasan. Mintha agyonütöttek volna! – M. és Mme Goergen egész nap nem látogat meg. – Goldberg egyszer! Nádasdy Julie-vel, „Franz”-cal. B[atthyány] Tóni Ilonával és Elemérrel. – Gutherz – végül Z[ichy] Henrik.

Január 7-én. Crescence eszik itt Bélával és Gézával. Ödön Vajdával otthon. Crescence unszol, hogy imádkozzam Alfrédért. Elhatározzuk, hogy templomot építünk Cenken! Este Félix, Manó, Henrik jön, én nagyon rekedt vagyok.

Január 8-án. Lonovics Hopffal és Zichy Manó meg Félix itt ebédél. Kora reggel írok B[élá]nak: „tedd el!”

Január 9-én. Nagyon rekedt vagyok! Hollán itt... Fecseg Bélának a Nap[óleon]nak és Palm[erston]nak írt levelekről... Gézát elküldöm Falkhoz. A Zang körül valami ámitás van. Béla sakkozik velem.

Január 10-én. Nálam ebédél Crescence Sophie-val. Felhívják a figyelmemet, hogy ne hanyagoljuk el Ferdinánd császárnét. – Béla Schmerlingnél volt. Hiába, ez is csak német!

Január 11-én. Bágyadtnak – haldoklónak – gyengének és csüggedtnék érzem magam. – Ödönnel: megtiltom a románcot Ellával! Ma [volt] a kis Sina lány [esküvője]! Festetits Ágost [nálam].

Január 12-én. Rosszul. Kegyetlen derékfájás gyötör. – Felkeres Babarczy, este Hollán. „Mindenki azt mondja, a *Promemoriá*-t Ön sat.” Ügyelni Bélára. – Bélával őszintén beszélek majd a házasság dolgában – s Ödönről. – Nákóhoz megy.

Január 13-án. Rosszul, habár a magam módján jól alszom. – Meglátogat Nákó! – Batthyány Gusztáv milyen rosszul – csalódom benne ebédnél. – Géza Falkhoz szemrehányásokkal. – Bélával elégedett vagyok! Beszélt Ödönnel – *Mlle* Ella dolgában. – Egész nap sem Goldberg, sem Goergen, sem *Madame* nem volt nálam!

Január 14-én. Összetörve érzem magam! – Crescence bizalmas beszélgetésre jön az ebédem után. Diplomatikusan eltanácsolják sat.

Január 15-én. Goldberg... nem sokáig fog kitartani? Kellemtelen ember. Végtelenül érzékeny. – Meglátogat Babarczy alezredes.

Jobban vagyok. – Bélával a torkárúl. Nyavalyás! Belepusztulhat. Ödönnel és Bélával. – *Mlle Sina* dolgában. Ödön: *Mlle Ellával vége!* – Májer Fidél. – Guthertz!... Tetszenek neki a debr[eceniek]. – Este Kiss.

Január 16-án. Jobban vagyok! Béla, Ödön és Májer Fidél. *Madame* fel van háborodva a férje miatt, ki tegnap nem volt vele a bálon. *Monsieur* is nyűgös. Sakkoztam Bélával.

Január 17-én. Paur, Tolnay, Atzél, Hajnik – Mama. Első ülés a cenki templom dolgában. – Este Béla Pestre.

Január 18-án. Mama itt ebédel Sophie-val. Előbb Nákó gróf és grófné.

Január 19-én. Batthyány Artúr és Julie. Az asszony még egyszer eljön. Nagy hatással rám.

Január 20-án. Sophie Dórical; ajándékoztam neki egy kis keszkenőt és egy karperecet. *Madame* még mindig „vörös”!... Este, legfőképpen, Julie. Babarczy: Remélem, Albrecht marad – mert az gyáva. Azt hiszem, Benedeket fogják [kinevezni] – majd a második Haynaut fogja játszani.

Január 21-én. Zichy Edmund Inkeyvel. Nem tetszett Balogh miatt. Zichy Edmund merő „Guisse”-terv. „Mortier.” Crescence 1/2 5-kor nagyon alkalmatlanul jön.

Január 22-én. Dietz Nákónál. Falk, Kecskeméthy, Hopf és Győző esznek nálam. Igen derűsen. Mama Ödönnel. Ez utóbbit megijesztettem a katonasággal.

Január 23-án. Éjjel O Náni. Esterházy M[óric] és Andrássy G[yörgy] látogat meg. Meglátogat Tisza Kálmán, Egressy Gábor. Deák: „minden jó[1] van!”

Január 24-én. Mama és Sophie ebédelnek itt s Zichy Edmund, Lonovics! Este Hunyadi Julie és László jött.

Január 25-én. Prónay Gábor. Átvettem Rustant.

Január 26-án. Meglátogat Degenfeld G[usztáv]; előbb Schwarzer.

Január 27-én. Széchényi Gyula, Kálmán, Mesznil; Zichy Edmund holnap Pestre megy. Kértem, hogy küldje el nekem

Yblt. – Este Hollán és Kiss – emez nagyon buta. Átadja kezelésre Goergennek Rustant!

Január 28-án. Madame-ot elkerültem!? – Hollán... Julie Parry. – Este Crescence, Ödön. Heinrich Ferstel építész jelentkezett nálam.

Január 29-én. Esterházy M[óric], Andrássy G[yörgy], Waldstein Muki ebédel nálam. Előbb Zichy H[enrik] valami nagyszerűt olvasott fel. Felküldetem Gutherzcel Gyulay szobrocskáját. Este Babarczy látogat meg.

Január 30-án. Mesznil és Hollán eszik itt. Goldberg: „Minisztercsere.”

Burghard, kit elküldtem Májer Fidélhez és őszintén beszéltem vele.

Január 31-én. Éjjel Castor és Pollux. A minisztercseréről semmi!

Február 1-jén. Minisztercserének nyoma sincs. – Crescence, Sophie, Edmund és Géza ebédel itt. Este Festetics György.

Február 2-án. Zichy Henrik Pestről érkezőben – késő este Crescence.

Február 3-án. Este Kiss Pestre megy. Délelőtt Zichy Edmund Ybl Miklóssal.

Február 4-én. Batthyány Ödön feleségével, Henriette-tel nálam. Este Kecskeméthy. Átadom neki Zichy Henrik csinálmányát – helyreigazításra etc.

Február 5-én. Két Batthyány Gusztáv volt itt. Atya és fia. „Tehetek valamit érted?” „Egy font burnótot Párizsból.” Délután „Müller”. – Este Ödön. „Igen, megszabadítlak a katonaságtól!” Crescence révén megtudom Géza mesterkedéseit! Tartozik 200 forinttal Rudolfnak!

Február 6-án. Madame lemondatta magát! Kancarúgás? Este Ödön aztán Mama. Őt megszidtam, annyira rendetlen! „Karl”-t házi vadászként alkalmaztam.

Február 7-én. Rustan sokkal rosszabbul. Vért hányt. Ödön Genkre megy. Gézának: „Nem készülsz semmire, amit titokban akarsz tartani előttem? Gondolkozzál!” – Géza nagy zavarban volt.

Madame mesélte, hogy Hye azt mondta neki: „Lebensfra-

gő"-t Széchenyi gróf tollbamondása nyomán Kecskeméthy írta, aki nem maradhat.

Február 8-án. Pálffy Poldi egy albumot ajándékoz nekem! Hideg voltam hozzá. Széchenyi Gyula: „Béla számár.” „Mondd meg neki.” [Festetics] Caroline és Dénes.

Crescence és Sophie, Zichy Edmund itt ebédelnek. Kicsoda Beseler? Zichy Félix Emilie-vel és Melanie-val. – Kecskeméthy], kit hívtam G[éza] útján, nem jött!

Február 9-én. Megfürödtem.

Meglátogat Vay Alajos báró. Pompás fickó!

Géza megvizsgáltatja magát Ankernál!? *Madame*-ot elkerültem! Kecskeméthy nálam. Fél! Fecsegő.

Február 10-én. Csikarás az éjjel. – Látogatások: Barkóczy, Hadik, Zsivora. „Zsedényit nem zárják be, mert Steinbach igen korteskedik mellette.” – Előbb Theich, Ödön. *Madame* meglágyul. „Faust Gretchen!” Este Ödön. Sina miatt! „Cenken mindent egészen jól végzett?”

Február 11-én. Kiss vissza. „Én nem azért vettem magamhoz, hogy lustálkodjon sat. sat.”

Február 12-én. Géza rájön, hogy ő egyáltalában nem igaz [ember], hanem éppenséggel semmirekellő.

Crescence és Ödön, aki kegyesen feláldozta értem Lory Schwarzenberg bálját!

Február 13-án. Gézának határozottan megmondtam: „Vagy jobb ember lesz belőled, vagy tönkremegy.” – Andrássy Aladár látogatott meg – ő is torokbajjal! Este Kecskeméthy]. *Si fecisti, nega!*

Február 14-én. Béla és Rezső nálam. Mindent elmeséltem Gézárúl!

Rustan kimúlt!

Február 16-án. Nákó és Nákóné.

Február 17-én. Béla este Pestre. – Dessewffy Emil és Jósika Samu ebédel nálam. *Madame*, úgy látszik, le akar rázni! „Tusakodás” ez vagy feledékenység. – Z[ichy] Béla nálam.

Február 18-án. M. és Mme Goergen a Mamánál ebédel.

Madame levélkét ír nekem, melyből azt olvasom ki, hogy ő

Malakov [bástya] orosz részről! Nálam volt. Kedves! Ödön, Géza, Kiss este nálam.

Február 19-én. Vay Miklós b[áró]. – Kecskeméthy és Falk ebédel nálam. Magyarország Széchenyi vagy Kossuth kezébe fog hullani. – Goldberg mogorva.

Február 20-án. Kisst számárnak nevezem. – Farkas Ferenc nálam! Schlik! *Madame* – nyűgös.

Február 21-én. *Madame* Farkas nálam.

Február 22-én. Crescence, Sophie és a 3 fiú nálam böjti ebéden. Felolvasok diatribéből – egyáltalán nem tetszik nekem. Csalódom *Madame* G[oergen]ben. – Apponyi Lajos.

Február 23-án. Este puncs!

Február 24-én. Török ebédel nálam. [Pallavicini] Helene és Oszvald látogat meg. Előbb Gyula. – Még előbb Balassa Antal [áró]. Írtam Nákóné Bertának!

Február 25-én. Este Fest[etics] György.

Február 26-án. Prónay Albert!? Liech[tenstein]! Crescence, Sophie... Apponyi Lajos és Vay Miklós, a szobrász ebédel itt.

Február 27-én. Reggel Nákó. – *Monsieur et madame* délután. Goergen elmegy, mert felolvasni készülök valamit. *Madame*-ot Rueskäfer excellenciás úr viszi el. – Dolgoztam Kissel.

Február 28-án. Egészsében jól, mióta sört iszom és semmi port! Françoise Imrével. Schlik, Crescence és Sophie ebédel itt. – Schlik mondta: valami csodaszert kitalálni gőz helyett. – Marsall szeretne lenni! miként Babarczy mondja este.

Február 29-én. Pálffy Pál! Elbűvöl. Zichy Edmund Tintit és Benedeket jelenti be. Sakkozom Kissel.

Március 1-jén. Hajnik 11 000 forinttal. Heinrich Ferstel jelentkezik templomépítésre.

Donin lemondja magát. – A Zichy Edmund által bejelentettek: Tinti sat. nem jönnek. – Crescence, Sophie, Géza, Rudolf, Ödön ebédel itt. Felséges narancsok!

Március 3-án. Mivel ma a *recherche domiciliaire* során elvettem a naplómát, másikat kezdek el! 1/8-tól 12-ig erősen kibolnázta. Felsenthal jön végre. – Biztosít arról – hogy hamarosan és gyakran meglátogat!?

Nem találtak semmit, ami kompromittálhatna, mert nincs

semmi effélém. – Magukkal vitték: *Die Pressé*-t... a *Konfusion*-t, a naplómát, Bélának írt levelemet, Bánffy gr[óf] emlékiratát, melyet reklamálni fogok. – Egyidejűleg Hollán, Kecskeméthy és Falk. – Este Crescence.

Március 4-én. Dühöngök a kövér disznóhasú miatt. Féltében eléget „sok családi iratot”!

Széchenyi Gyulán kívül senki sem látogat meg.

Írok Thierry bárónak. – Zichy Rezső viszi el neki.

Festetics Tasziló és György sat. ebédel nálam. Tasziló ebéd után rosszul lesz! – Crescence még elmegy *Mme Goergen*hez.

Március 5-én. Nem tudok aludni. Gondolkodószékemben töltöm az éjszakát. – Pallavicini Alfonz és Széchenyi Kálmán látogat meg. – Döblingben azt beszélük, hogy – bankócédulákat gyártottunk! – Állítólag Albrecht főhercegtől indult ki az egész. Weber állítólag repül! – Kecskeméthy állítólag felfüggesztették. – *Madame* a feleségemhez akar menni.

Március 6-án. A sör, úgy látszik, jót tesz. Folyton a gondolkodószékben alszom. – Thierry még nem válaszolt. – Wenckheim Laci, Inkey. Béla állítólag már pecsovics. Minden rámszakad! – Széchenyi Kálmán, Bethlen Imre, M. és *Mme Goergen* vannak együtt nálam. – Crescence és Ödön. – Fűtjük a kandallót, s az ismét füstöl. – Babarczy báró!

Március 7-én. Úgy látszik, jót tesz a sör! – Géza és Kiss lemásolja a Thierrynek írt levelet! *Madame* akkor jelenik meg, amikor épp öltözködöm, s elszalad. – Jósika és Waldstein. Jósika Atzél Tóniról mesél! – Caroline és Dénes. – Babarczy báró itt ebédel. Állítólag *agent provocateur*. „Annál jobb, hacsak nem hazugságokat jelent.” – Délután *Monsieur* látogat meg bennünket.

Március 8-án. Meglátogat *Madame Gasser*, hogy befejezen engem. *Madame Csekonics* – a lányá[val]. Zichy Edmund nálam kissé rosszul lesz. – Crescence, Sophie, Lonovics és *Gasser* ebédel nálam.

Március 9-én. Felöltözve aludtam a gondolkodószékben! – Közeledik a végem. A végtelenségig fognak szekirozni, mert szégyellik, hogy ostobaságot csináltak.

Atzél, Prónay látogat meg; emez elvárná, hogy továbbra is

beleártsam magam Zichy Marie és Julie Parry ügyeibe. „Nem!” – Szécsen Antal – Goergen – azt mondja – elégette a kazettát! Nem hiszem el. *Madame* ingadozik.

Március 10-én. Hideg és hóvihar! – Géza és Kiss. – Franz Popper úr pesti sarokházamat 40 000-ért megvásárolván – kifizetett 2000 foglalt. – Este dr. Sigmund! Kiss – pénzsükség.

Március 11-én. Kiss – bölcs számár. Esterházy Pista a menyasszonyával és Jeszenák Lujza. – Falk ebédel itt, Hopf és Géza.

Március 12-én. A fél éjszakát a gondolkodásokban töltöttem. – Egyedül ebédelek. Este Crescence és Ödön! Caroline és Marie a férjükkal, meg vannak híva a császári asztalhoz!

Március 13-án. Reggel Károlyi Eduárd, Csáky Tivadar. Géza és Kiss. – Egyedül ebédelek. – Dr. Sigmund – este.

Március 14-én. *Madame* nálam. Ödön. Nem engedem bel! Andrássy Gyula. – Jósika és Waldstein ebédel nálam. – Este Babarczy báró!!

Március 15-én. Egyedül ebédelek. – Sakk Kissel. – *Madame* késő este. *Monsieur* is jön!

Március 16-án. Hiába várok Felsenthalra, pedig jelezték. – Crescence, Sophie, Ödön és Géza ebédel nálam. Bőjti ebéd. – Béla este megjön Pestről. Gyarló fráter!

Március 17-én. Közeledik a végem (!)?! Egy rendőrbiztos átad 5 dobozt és Thierry báró levelét. – Ebből, az *Allgemeine Zeitung*-ból – Bécs, március 7. – és a *Times*-ből, március 14., azt olvasom ki, hogy pusztulásom elvégeztetett. „Itt az ideje, hogy egy kétségbeesett döntéssel kivonjam magam ezekből az üldözésekből!” – Délután Felsenthal jött... Szavaiból kivettem – mesoda balsors köszönt Ausztriára!

Március 18-án. Béla. – Előbb Géza és Kiss. Ők 19-től elkezdnek angolul tanulni. – Egyedül ebédelek. Guthertz és *Madame*. „Nem fogják zaklatni Önt.” Nagyon komor hangulatban vagyok. Este Crescence. Elmondja, hogy Ödön 700 forintot vezéztet!

Március 19-én. Csodálatos, tudok még aludni! Goergen volt Thierrynél, nem fogadta. Crescence magához kérte Festetics Györgyöt. Béla Loftusnál. Frakkban.

Egyedül ebédelek. Ödön: „*Nincs adósságom.*” – Kissel sakkoztam.

Március 20-án. Keservesen élek. Megfürödtem. Meglátogat Esterházy Mihály, Wenkheim Tóni, a felesége és a gyerekek. Zichy Henrik. – Egyedül ebédelek. Béla, ki az éjjel Rakicsánba utazik. Crescence és Ödön. Emez megígéri, „sohasem fog játszani”. – Crescence beszélt Festetics Györggyel.

Március 21-én. Szemgyulladás. Az élet terhessé válik. – Marie és Tóni! Egyedül ebédelek. Meglátogat dr. Sigmund. Kissel sakk. *Madame* rekedt és ágyban marad.

Március 22-én. Óriásléptekkel közelg a végem. Végtelenségig fognak gyötörni. *Ki kell vonnom magam ez alól!* Zichy Edmund. Nákó. Emezt beidéztek Lanzkoronskihoz, hogy kérdőre vonják! Lo Presti. Crescence, Sophie és Géza ebédel nálam. *Madame* láthatatlan.

Március 23-án. Megint tudom használni a szemem. – Géza. – Egyedül ebédelek. *Madame* még mindig nem látható. – Kissel sakk.

Március 24-én. Géza. Egyedül ebédelek. Kiss. – Falk és ifjú Lonovics. Babarczy báró. – Jósika nagyon rosszul.

Március 25-én. Menthetlenül elvesztem! – Végem minden pillanatban bekövetkezhetik. Meghatalmazást állítok ki Henrik számára. Este Crescence Gézával és Ödönnel! Jósika jobban!

Március 26-án. Elszörnyedek! Nem tudom elviselni az életemet. Meg kell magam semmisítnem! Egyedül ebédelek. Vanis pénzt hoz. – Géza. Jósika jobban. – Kiss: „Meskóné meghalt.” (?)

Március 27-én. Megsemmisülni vágyom!? Doktor megijeszt. Egyedül ebédelek. Géza! Este sakk Kissel.

Március 28-án. Jósika meghalt! Pótolhatlan veszteség! – Egyedül ebédelek. Meghasonlottam. Sakk Kissel!

Március 29-én. Teljes kétségbeesés. Kissel este sakk. Éjjel véget akartam vetni életemnek.

Március 30-án. Kétségbeesve. Sem élni, sem meghalni nem tudok.

Március 31-én. Elvesztem! Széchényi Imre látogatott meg este.

Április 1-jén. – – – – Nem menthetem meg magamat!

JEGYZETEK

A szövegkiadásra, a jegyzetekre, a külön nem jelölt lelőhelyekre, a fordításokra stb. vonatkozó tájékoztatást az első kötet jegyzeteinek bevezetőjében találja az olvasó.

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

LEVÉL DEÁK FERENCNEK

Lelőhely: OL CsL SzCsL SzIGy. Közölve: BSzLA.

8. 1. *Kehidára* – A címzett lakóhelyére.

NAPLÓJEGYZETEK

8. 1. *Cenzúráztasson* – A *Pesti Hirlap*-ot erősebben cenzúráztassa.

Előfogat – A megyegyűlés a katonaság részére biztosítandó előfogatok ügyét tárgyalja.

9. 1. *Kezdek... írni Kossuth ellen* – Megkezdí *A Kelet népe* írását.

Nyíltan szólottam Tüköryvel – Pénzt ajánlott neki, ha megszerzi számára a Nemzeti Színház céljára tartalékolt telket.

Königstochter und Bettlerin – Ernst Raupach színműve: *Királylány és kolduslány*.

POHÁRKÖSZÖNTŐK A SOPRONI SZEDEREGYLETI EBÉDEN

10. 1. Eredetileg a *Társalkodó* 1841. évi 64. számában jelentek meg. Közölve: BSzLA.

LEVÉL MÉSZÁROS LÁZÁRNAK

Eredetije: MTAK Kt SzGy. Közölve: SzIL és SzPT.

A levél címzettje Cremonában őrnagyként szolgált ezredénél.

13. l. *a szántóvetőnek nyakába nem vetjük* – Nem a parasztokat ösztönzik-kényszerítik, hanem ők, a földbirtokosok foglalkoznak a szederfaültetéssel.

LEVÉL BATTHYÁNY LAJOSNÉNAK

Eredetije: OL CsL SzCsL SzIGy. Közölve: BSzLA.

14. l. *cserében a magyar király helyett szentemnek jelent ki* – A katolikus Széchenyi augusztus 20-án, Szent István király napján tartotta neve napját. December 26-a pedig István vértanú ünnepe, a protestánsok István-napja. A grófnő Széchenyi személyéhez illelőbbnek találta a szent király helyett a vértanú védszentet.

NAPLÓJEGYZÉTEK

15. l. *Lunkányinak... ostoba javaslata dolgában* – Sopron megye közgyűlésének megbízásából kidolgozott vámügyi javaslata dolgában, amely az osztrák–magyar vámhatár eltörlését és Magyarországna is a Német Vámszövetséghez való csatlakozását indítványozta.

Valero protestálása – Valero kilépett a Hengermalom Társaságból, részvényeinek árát visszakövetelte, s amikor Széchenyiék ezt megtagadták, pert indított.

Az országbíróhoz – Majláth Györgyhez.

a malomba – A Pesti Hengermalom technikai nevezetességeit megmutatandó.

16. l. *a hídfőhöz megyek* – Onnan figyelte a lakásánál az alapkölletétel alkalmával és a neve napját ünneplő Kossuthnál fáklyás felvonulással tisztelgőket.

Széchenyi híd etc. – Kossuth javasolja, hogy így nevezzék el a Lánchidat.

17. l. *a személynök* – Szerencsy István.

A MAGYAR AKADÉMIA KÖRÜL

Az „Akadémiai beszéd” néven is számon tartott munka Széchenyi egyetlen előre megírt és két óra tíz perc alatt felolvasott beszéde. Születési körülményeiről a Széchenyi által sajtó alá rendezett szöveg előszava tájékoztat. Közlésünk ezt az egykori kiadást követi. Kézirata: MTAK Kt SzGy.

21. l. *rám háramlott a... nagygyűlés elnökle* – Széchenyi az Akadémia „másod-elölülője”.

múlt hónap 27-kén – november 27-én.

29. l. *1823-i gyászos eseteiktől* – Az akkori erőszakos újoncoztatásra, adószedetésre utal.

30. l. *koszorús lantosunk 'magyar költője'* – Utalás Vörösmarty Á *magyar költő* című versére.

38. l. *Armida kertjében* – Tasso *Megszabadított Jeruzsálem* című művében ebben a tündérkertben feledi múltját az eposz egyik hőse.

40. l. *egyszer már majdnem hogy megtették* – II. József idején.

41. l. *Döbrögi-szellemben* – Fazekas Mihály *Lúdas Matyi* című művének földesura szellemében, tehát maradi módon.

43. l. *cimboraság* – itt: összeesküvés.

50. l. *Marie-Jeanne Roland* – Manon Roland. Férjét hívták Jean-Marie Roland-nak.

53. l. *a pest-kerepesi színházat felrögtönzé* – A pesti állandó magyar színház 1837-ben nyílt meg a Kerepesi (Rákóczi) úton. Széchenyi ellenezte a szerényebb, városszéli színház tervét, a Dunaparton akart reprezentatív színházépületet emelni.

a csudalovat... Ilionba – a falovat Trójába.

„sziklacsúcsra” – Utalás Kossuth *Duna és Fiume* című cikkére, amely e napokban jelent meg.

55. l. *kor* – itt: nemzedék.

négy falak közé szorítva – Nem a számbeli fogyásra utal, hanem arra, hogy az államélet nyelve nem lesz magyar.

56. l. *Klugheit* – Az 'okosság'-ot jelentő szó magyar megfelelőjeül Széchenyi végül az 'ildom'-ot fogadta el.

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

ÜDVLELDE

A munka teljes címe: *Üdvlelde. Gróf Dessewffy Aurél hátrahagyott némi iromány-töredékivel. Írta és közli gróf Széchenyi István. Pesten, 1843. Kézirata: MTAK Kt SzGy.*

65. l. *Róma felkentjei* – római katolikusok.

óhitűek – ortodox (görögkeleti) vallásúak.

unitáriusok – itt: unitusok; görög katolikus vallásúak.

66. l. *üdvleldei virtualitás* – üdvleldei várományosság.

EGY KIS FŐVÁROSI PLETYKA

A cikk a *Jelenkor* 1843. március 2-i számában jelent meg.

70. l. *extra et intra muros* – a falakon kívül és belül.

gloriosae memoriae – a dicső emlékezetű (ti. ellenfél):

Anonymustól vett fordulat.

via novi – új úton.

71. l. *Korvinunk alkalmasint sártéglából épült... palotája* –

A romok hiányából (a középkori budai vár és a visegrádi palota maradványainak feltárása későbbi!) Széchenyi fejletlen múltbeli viszonyokra következtet.

74. l. *cum grano salis* – csipetnyi sóval; azaz: módjával.

75. l. *undok* – itt: trágya.

quia dat pira dat poma – mivel körtét is, almát is ad (nekik); azaz mindenben gondjukat viseli.

ex principiis hydrotechnicis, hydraulicis naturalibusque – vízépitési, vízműtani és természetes okokból.

extra és intra muros (vagy inkább: *ligna*) – a falakon (vagy inkább: a palánkon) kívül és belül.

76. l. *ex principiis politicis, magazinalibus, stagnantibusque* – rendészeti, raktározási és áradási okokból.

EGY ÁLOM

A cikk a *Jelenkor* 1843. május 7-i számában jelent meg.

78. l. *Alp-féle álom-eseményt* – rémálmot.

Záborszky... röpiratával – Záborszky Alajos: *Lengyelország hanyatlása és enyészetének okai* Pest 1842.

79. l. *vázul* – kísértetként.

80. l. *double dessein* – kettős szándék.

„*nie pozwalam*” – nem engedem. E kiáltással egyetlen lengyel nemes megakadályozhatta egy törvény megalkotását.

ein Wort zu seiner Zeit – egy időszerű szó.

a Conversations-Lexikonban – a kor közkézen forgó, német nyelvű lexikonában.

82. l. *sans omission et sans substitution* – minden elhagyás és minden pótlás nélkül.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A levél (nagyobbrészt magyar, kisebbrészt német nyelvű) eredetije: OL Gy TA. Szövege (kisebb pontatlanságokkal) közölve: SZIL.

82. l. *Ferenc-Visegrád* – A *Ferenc* gőzhajón, Visegrád magasságában.

az építéstül elmellőzni – Tervezett, meg nem valósult nagy pesti bérháza építésének kivitelezői megbízásán töpreng.

Sz[en]tmiklós – Mostohafiainak birtoka: Lébény(szent)-miklós.

83. l. *Két garas Nr. 16* – *Két garas* című cikksorozatának 16. folytatása.

KIBÉKÜLÉS

A cikk a *Jelenkor* 1844. január 21-i számában jelent meg.

83. l. *a P[esti] Hirlap szerkesztőjével* – Kossuthtal.

85. l. *a telekdíj eszméje* – Széchenyi kétgarasos terve.

86. l. *tandem aliquando* – mégis valahára.

89. l. *ábránduljon csak még néhányszor csalálmaibúl ki* – Utalás Kossuth 1843. december 7-én megjelent *Kiábrándulás* című cikkére.

zarándoki tett – amennyiben ti. önmegtagadás.

90. l. *közfascinatio* – általános igézet.

BESZÉD A FELSŐTÁBLA ÜLÉSÉN
AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÉVENKINTI TARTÁSÁRÓL

Az országgyűlés felsőtablájának egykorú naplókiadásában jelent meg.

92. l. *bágyadt argumentumok* – Az előtte szóló Dessewffy Emil gróftól kérdezte a „matt” német szó legjobb magyar megfelelőjét, s a hallott „bágyadt” szót rögvest alkalmazta is.

94. l. *„eine gute Arbeitsstube oder eine gute ... Werkstätte”* – egy jó dolgozószoza vagy egy jó műhely.

95. l. *cambium mercantile* – itt: váltótörvény (az 1840-ben becikkelyezett).

97. l. *„mitgefangen, mitgehngen”* – együtt megfogva, együtt felakasztva.

medicina peior morbo – a gyógyszer rosszabb a betegségénél.

Au – liget Pozsonyban.

per Pausch und Bogen – egyetemesen, mindnyájunkra.

„peccatum intra et extra muros” – büntetve benn és künn.

98. l. *praeclusi terminus* – bezárási határidő.

LEVÉL WESSELÉNYI MIKLÓSNAK

Eredetije: MTAK Kt SzGy. Közölve: SzIL.

103. l. *felszólításom kibocsátásának* – Magyarország kiváltságos lakosihoz! megszólítású, cím nélküli röpiratáról van szó.

104. l. *my Dear Sir* – kedves uram.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

Eredetije: OL Gy TA. Közölve: SzIL.

105. l. *Az adó* – Széchenyi kétgarasos adótervéről van szó, eredeti összege ötmillió forint.

az ide mellékelt levél – ismeretlen.

NAPLÓJEGYZETEK

105. l. *adó* – kétgarasos adóterve.

Ülés nálunk – A főrendi táblán.

106. l. *Valero 10 ezere* – Egy peres ügyről van szó: Valero vissza-követelte befizetett Hengermalom-részvényeit.

'fehér lapot kellene kapnia' – Szabad kezét a Védegylettel kapcsolatos eljárást illetően.

Kapacitálom, hogy közös – A közteherviselésre biztatja.
az országbíróra – Majláth Györgyre.

Veres nadrágban etc. – Díszmagyar öltözetben; hogy a döntés, a nap jelentőségét hangsúlyozza.

107. l. *Konferencia kezelés dolgában* – Országgyűlési bizottsági ülés az elvileg megszavazott kétgarasos adó kezelési módjáról.

BESZÉD A FELSŐTÁBLA ÜLÉSÉN

A KÖZTEHERVISELÉSRŐL

Az országgyűlés felsőtáblájának egykorú naplókiadásában jelent meg.

Széchenyi díszöltözetben, rendjeleivel felékesítve jelent meg az ülésen, hogy kihangsúlyozza az alkalom jelentőségét.

107. l. *sollicitál* – itt: kérelmez.

informál – itt: kihallgatáson jelenik meg.

LEVÉL KOSSUTH LAJOSNAK

Eredetiye: MTAK Kt SzGy. Közölve: SzIL és SzIÖM VI/2.

110. l. *hanc veniam petimus damusque vicissim* – ezt a kegyet kölcsönösen kérjük és megadjuk (Horatius: *Ars poetica*).

111. l. *tengermelléki kormányzó* – Kiss Pál.

Fiume mellett – A fiumei vasút mellett.

LEVÉL KOSSUTH LAJOSNAK

Eredetiye: MTAK Kt SzGy. Közölve: SzIL és SzIÖM VI/2.

112. l. *országgyűlési végeredmények* – Természetesen nem a meghozott csekély számú törvényre gondol, hanem a megghiúsult javaslatokra, köztük kétgarasos tervének bukására.

NAPLÓJEGYZETEK

113. l. „*Ez lesz az utolsó naplóm*” – Tudniillik az éppen megkezdett kötet.

A legmarkánsabbja... – A következőket mondta a nádornak.

a kikötő ügyében – a tervezett pesti kikötő ügyében.

A főhercegasszonynál – Mária Dorottyánál, a nádor feleségénél.

Geheimnisse von Paris – Párizs titkai; D’Ennery és Grangé színműve.

114. l. *a hercegnek* – Metternichnek.

politikain semmi dolgom önökkel – Tudniillik az ellenzékkel.

Ullmann ellen – A Középponti Vasúttársaság, a bal parti vasút (Bécs–Pest–Debrecen) ellen, amelyet korábban is ellenzett, s a jobb parti (Bécs–Győr–Buda) tervet támogatta, ám most, hivatali állása folytán, nem lehet ilyen elfogult.

„*Nem tudom kitörteni a veres fonált*” – Tudniillik Kossuth cikkeinek fő gondolatait.

a malompör – Valero pert indított a Hengermalom-társaság ellen, hogy részvényeinek árát fizessék vissza.

115. l. *a fiumei dolgot* – a vukovár–fiumei vasutat.

Tisza hátán – a Széchenyi betöltötte állásban.

Kossuth úr is – tagja lenne a vasúttársaság Széchenyiné jelentkező küldöttségének.

116. l. *Felakasztatni vagy felhasználni* – Széchenyi közli Kossuthal, hogy ezt a véleményt terjeszti róla felsőbb körökben.

Balaton-kérelmet – A balatoni gőzhajózás fejlesztésére alakult társaság kérelmét.

Országbírónál – Majláth Györgynél.

117. l. *a két Kör* – A Nemzeti Kör és a Pesti Kör (ellenzéki társulások).

118. l. *Wien* – gőzhajó.

Anti-Urbérváltság – Névtelen, sokak által alaptalanul Táncsicsnak tulajdonított röpirat.

Szerencsy és Szögyény dolgában – hogy Szerencsy István személynöki tisztségében Szögyény László váltsa fel.

a középponti vasút – Pest–Vác közti szakasza.

Ott tűz van – Éppen a vasút megnyitásának napján leégett Vác városa.

Apponyi... dolgában – A következő országgyűlés előkészületeit illetően.

Szalayról levágták a lábát – Szeged felé indulóban Szalay István kocsijáról levágtak egy iratokat tartalmazó lábát.

119. l. *Aréna – a szegedi színház.*

halálokat érzem. Hahaha! – Saját állapotához képest nevetségesnek érzi komornyikja panaszát.

120. l. *nem halljuk... a lánc csörgését – Az örökváltsági szerződést kötött szentesiek érzéseiről hallottakat jegyzi föl.*

LEVÉL SZÉCHÉNYI PÁLNAK

120. l. A levél eredetije német nyelvű. Közölve: SzIL.

POLITIKAI PROGRAMTÖREDÉKEK

A munka megírásához 1846. április 21-én fogott hozzá, azzal a céllal, hogy az ellenzéknek saját elképzelése szerinti programot adjon. (Eredeti címe: *A magyar ellenzék programja.*) Szeptember közepén, érezve művének cikkekre töredezett voltát, félbehagyta. Az év végén újra elővette, különös ösztönzést kapva Kossuthnak a *Hettilap*-ban megjelent, a közadózás és az örökváltság elengedhetetlenségét és elválaszthatatlanságát fejtegető cikkeitől. A munka folytatása már az ellenzék lejáratására és a konzervatívok megnyerésére törekedett. Ez a rész Széchenyinél is szokatlan tempóval csaknem napok alatt, 1847. január 18-ra készült el. A röpirat 1847. február 23-án jelent meg. Széles körű hatása nem volt, az ismertetésektől eltekintve a Bajza József által szerkesztett *Ellenőr* című Lipcsében kiadott ellenzéki politikai zsebkönyv tekinthető közvetített válasznak. Ebben Kossuth *Adó* című tanulmányában fejtette ki újra az adóra vonatkozó nézeteit, illetve Deregnyei álnéven *A magyar politikai pártok értelmezése (Ellenzék és Pecsovics)* címmel elemezte a korabeli pártviszonyokat és Széchenyi helyzetét. A munka kézírata: MTAK Kt SzGy.

125. l. *Múlt tavaszkor* – 1846-ban.

ez utolsó nemrégiben meg is jelent – A konzervatívok 1846. november 12-én elfogadott programját Dessewffy Emil gróf 1846. november 14-én nyomtatott körlevélben tette közzé.

travestiroz – itt: álruhát ölt.

a potiori fiat denominatio – a főbb dologtól származzék az elnevezés.

126. l. *galanteriaraktár* – divatáruraktár.

ülések időszakát – Az ekkor már hivatalában, a helytartótanácsban is sokat ülésező Széchenyi az értekezletek alatt is fogalmazott.

127. l. *hanc veniam petimusque damusque vicissim* – ezt a kegyet kölcsönösen kérjük és megadjuk (Horatius: *Ars poetica*).

129. l. *nosce te ipsum* – ismerd meg önmagad.

132. l. *de patrio more* – hazai szokás szerint.

135. l. *ildommal* – okszerűen.

136. l. „*ne quid detrimenti capiat respublica*” – nehogy a hazát valami kár érje (Cicero: *Catilina ellen* 1).

141. l. *O beata simplicitas!* – Ó, boldog együgyűség!
species; genus – faj; nem (itt: logikai kategóriák).

144. l. *ad nauseam* – émelygésig.
indefiniált – meghatározatlan.

148. l. „*nélkületek, sőt ellenetek*” – Kossuth ismeretes mondása, amelyet az arisztokráciához intézett.

149. l. „*in magnis et voluisse sat est*” – nagy dolgokban elég, ha akartunk is (Propertius: *Elégiák* II,10).

150. l. *kínai bohózatokra* – Feltehetően az 1840. évi ópiumháborúra utal.

sziksz-féle idétlenségekre – A szikhek Hindusztán északi részén elterülő államát az angolok, kihasználva az ottani belső elmentéket, 1846-ban megszállták.

152. l. *Tájékozásul az adó kérdésben* – A cikk © jelű szerzője valószínűleg Trefort Ágoston.

154. l. *Non c'è più gran dolor* – [Helyesen: *Nessun' maggior dolore*] Nincs semmi szomorítóbb (mint emlékezni régi szép időre nyomorban). (Dante: *Isteni színjáték*, *Pokol* V. Babits Mihály fordítása)

156. l. „*Ne bántsđ a magyart!*” – Szállóigévé lett idézet Zrínyi Miklós *Az török áfium ellen való orvosság* című művéből.

157. l. *kupak negédje* – a pipafedél büszkesége.

158. l. *'corpus mortuum'* – holt test.

161. l. *Rajtam nem múlt...* – A bekezdésben felemlített ellenvetések Metternich mondásai voltak.

162. l. *örökös kapitány* – Széchenyi a huszárkapitányi rangnál nem jutott feljebb.

veres nadrágban – huszártiszti öltözetben.

164. l. *egy kis csendes háború hozzáadásával* – Utalás a francia háborúkra (1792–1815), illetve az azokat követő gazdasági konjunktúrára. „Csendes” háborúk voltak, mert a hadszíntér csak elvétve került Magyarországra.

a szentek – Szent István és Szent László királyok.

166. l. *már 1790-ben deputatiókra bízván Magyarország újjáalakulási műtételét* – Az országgyűlés által 1790-ben reformok kidolgozása céljával kiküldött bizottságokra utal. Ezek munkálatainak újrátárgyalása kapcsán bontakozott ki 1830–1832 között a magyar reformmozgalom.

168. l. *honunk... bekelepcézett zsák formája* – A zsák szája a Duna, amely az ország belseje felé folyik, s a Vaskapu bezárja.

171. l. *'humillimus obsequentissimusque servus'* – legalázatosabb és legengedelmesebb szolgálja.

173. l. *az újabb Pest megyei gyűlések* – 1846-ban Pest megye gyűlései a horvátországi eszmények vitatása kapcsán viharos vitáktól voltak hangosak.

174. l. *subtilitas* – itt: szőrszálhasogatás.

175. l. *praeventionalis* – itt: elfogult.

176. l. *ex longa* – a hosszúszáruból.

177. l. *familiarizálni* – bensőséges viszonyba tenni.

recollectionalis visio – múltakon merengő látomány.

178. l. *minap Galiciában* – Az 1846-i galíciai lengyel felkelésre utal, amelyet a kormány a parasztok mozgósításával tudott leverni.

per associationem idearum – eszmetársítás révén.

a pedellus némelykori működésének – A tanulók pálcázását

az iskolaszolga hajtotta végre.

179. l. „*regnum in se divisum*” – belsőleg meghasonlott ország.

parádi modor – Utalás az e sorok írása idején Parádon lezajlott inzultusra, amelynek során egy kormánypárti Bihar megyei szolgabírókat megverték.

180. l. *sub rosa-féle titkos szövetségesek* – Utalás a Wesselényi-féle 1664. évi összeesküvésre, amelynek résztvevői a sárospataki vár „sub rosa” (rózsát formázó gyámkővel lezárt) termében tartották titkos üléseiket.

184. l. *brevi manu és heroice absolvál* – röviden és hősiesen végez el.

186. l. *legislatiói* – törvényhozási. Széchenyi az itt következőkben arra utal, hogy némely, az országgyűlésre tartozó ügyekben a megyék előlegesen léptettek életbe reformokat.

187. l. *szavunk sem volt e kitételre* – A *lovagias* szó először 1841-ben fordul elő.

188. l. *kriterion* – itt: ismertetőjel.

gentlemanlikeness – itt: nemeslelkűség.

189. l. *hypomoclion* – itt: mozgatórugó.

191. l. *kapitális* – itt: pompás.

192. l. *a fair chance* – kedvező lehetőség.

196. l. *'extra Hungariam non est vita'* – Magyarországon kívül nincs élet (a maradi nemesi szemlélet szállóigéje).

204. l. *Éppen midőn ezen értekezést...* – E bekezdéssel, melyhez Széchenyi 1846. december 27-én kezdett hozzá, indul a munka második része. – Az első részben Széchenyi az *ellenzéknek* kíván programot adni, ezt a pártot kívánja saját politikai céljainak megfelelően átformálni. Eddig jutott a munka megírásával, amikor a hivatkozott, 1846. december 15-én és 23-án megjelent Kossuth-cikkeket elolvasta. Az ellenzék reformtörekvéseinek radikalizálódását jelző cikkek rádöbbsentették Széchenyit: hasztalan törekszik az ellenzék megnyerésére. A munka második része, amelynek nem véletlenül szánta eredetileg a *Politikai eszmék vége* címet, váratlan fordulatot a *konzervatív* párt átformálására tesz kísérletet, s kíméletlen támadást indít az ellenzék, főként Kossuth ellen.

205. l. *K. L. úr kiábrándult* – Kossuth 1843 végi, a *Pesti Hírlap*-ban megjelent *Kiábrándulás* című vezércikkét ismerteti a következőkben.

táblabíró – Megyék által adományozható tiszteletbeli hivatal (cím).

a majori fit denominatio – a többségről véve az elnevezést (utalás a „nemes” szó másik jelentésére).

206. l. *azon bűz* – Utalás a Magyar Kereskedelmi Társaság igazgatójának, Szabó Pálnak a sikkasztására és szökésére.

„szerencsésen megholtakra” – Széchenyi a Kereskedelmi Társaságra érti.

Qui perdidit numerum, incipiat iterum! – Aki eltévesztette a számolást, kezdje újra!

209. l. *a vukovár–fiumei vasút ügyében* – Kossuthnak a *Pesti Hir-lap*-ban évekkor korábban szorgalmazott terve, az Al-Duna menti Vukovártól Fiuméig építendő vasút, ekkorra közel jutott a kivitelezéshez. A magyar külkereskedelmi önállóságot biztosító vállalkozást a helytartótanácsban kulcspozíciót elfoglaló Széchenyi folyvást keresztezte.

211. l. *ifjú óriás* – ti. a közvélemény.

212. l. *digerált amaricantiák* – megemésztett keserűségek.

213. l. *Horia-Cloșca-féle tragédia* – Az 1784-i erdélyi jobbágypelkelésre utal.

’sutor ne ultra crepidam’ – a varga maradjon a kaptafánál (a *Hetilap* az Iparegyesület szakközlőnye volt).

214. l. *terracinai szegénylegény* – Róma és Nápoly között fekvő város útonállója.

216. l. *fictione juris* – itt: képletesen.

colonisáltatott – itt: betelepített.

’maradjon’ morajjal – Az alsótábla plenáris ülése *’marad-ion’* kiáltással foglalt állást az eredeti kerületi ülésben már elfogadott tervezetek mellett és az ellenjavaslatokkal szemben.

drasztikus festvény – Kossuth cikkében Nagy Pál 1834. november 10-én elhangzott beszédét idézi az országgyűlési naplóból. Beszédében Nagy Pál a történelem fejlődésmenetével való szembefordulás erőtlenségére és hiábavalóságára figyelmeztet.

217. l. *’ganze Maßregel’* – egész (azaz: teljesértékű) rendszabály.

ganze... doppelte... zehnfache Maßregel – egész, dupla, tízszeres rendszabály.

218. l. *abortus* – itt: elvetélés.

219. l. *Armida kertjének* – Lásd a 38. lap jegyzetét.

224. l. *a könyvvizsgálat Önnek cikkeit kinyomatni engedé* – Kosuth cikkét valójában a cenzor eltiltotta a nyomtatástól, s az a nyomda és a szerkesztő összejárásával jelent csak meg.

229. l. *quia constantia decet virum* – mert állhatatosság illik a férfiuhoz.

233. l. *extra rhombum* – itt: égzengéssel.

240. l. *'in Bausch und Bogen'* – egyetemesen, mindnyájukra.

242. l. *a potiori fit denominatio* – a főbb dologtól származik az elnevezés.

plus royaliste et plus conservatif que le roi même – királyhűbb és konzervatívabb, mint maga a király.

243. l. *usque ad feliciora tempora* – boldogabb időkig.

246. l. *Est modus in rebus; sunt certi denique fines* – Minden dolognak megvan a maga módja; vannak végre bizonyos határok (Horatius: *Szatírák* I,1).

251. l. *„justum et [helyesen: ac] tenacem... non civium ardor”* – az igazságos és állhatatos férfit nem (tántorítja el) a polgártársak dühe (Horatius: *Ódák* III,3).

252. l. *pro aeterna rei memoria* – az ügy örök emlékezetére.

Kunst-Cabinet – műgyűjtemény.

Jó darab idővel ezelőtt... – Az alább következők Esterházy József grófra, Metternich vejére vonatkoznak, aki második házassága miatt lett ellenzéki.

254. l. *aus dem alten Schlage* – a régivágású fajtából.

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

NAPLÓJEGYZETEK

259. l. *Megköszönjük a 15000 forintot* – Az uralkodó adományozta ezt az összeget a társaságnak.

Megvan, amire szükségünk van – Ti. az uralkodó gyengeelméjű, s ezt az alkotmányosság kifejlesztése szempontjából kedvező tény nem tudják kihasználni.

Ist[ván] főherceg – Atyja, József főherceg nádor 1847. január 13-án meghalt, s őt nevezték ki, a nádori cím várományosaként, az ország helytartójának.

az országbírónak, a primásnak – Majláth Györgynek és Kopácsy Józsefnek.

az 50 percentesek kibocsátását – A sopron-németújhelyi vasút elsőbbségi kötvényeiről van szó.

Programom – Politikai programtöredékek című műve.

közülök – az ellenzéki főrendek közül.

260. l. *cukor-ülés* – a cukorgyár igazgatóságának ülése.

Hetilap – Az Iparegyesület orgánuma, ekkor itt publikál Kossuth.

Dohányjövődék – Az állami dohánymonopólium magyarországi bevezetésének kormánytervét árulja el.

in partibus – itt: a megyékben.

Kolowrat ezredes állítólag föbe lőtte magát – Álhírnek bizonyult.

261. l. *Gyorsparaszt* – A rendszeres kocsiforgalmat biztosító nem hivatalos közlekedési vállalat.

Mme Juhász bujtárné – Tasner Antal felesége.

262. l. *A főherceg* – István királyi helytartó.

Innen – Pest megyéből.

Nabukodonozor – Verdi *Nabucco* című operája.

G[yörgy] – Apponyi György kancellár.

263. l. *Szépítő Bizottság* – A pesti városfejlesztéssel foglalkozó testület, amely József nádor kezdeményezésére létesült 1808-ban.

Kisfaludy... Pannonia – gőzhajók.

Malom-ülés... gép-ülés – a pesti hengermalom, illetőleg a Pesti Vasöntő- és Gépgyár-Társaság ülése.

Lamartine Gironde-iai – Alphonse de Lamartine *L'histoire des Girondins* című (ekkor, 1847-ben megjelent) könyve.

Ha nincs 400 000 – Azaz ha nem kap ekkora előleget a Tisza-szabályozásra általa igényelt millióból.

264. l. *Esmeralda* – Cesare Pugni balettje.

LEVÉL KÁROLYI GYÖRGYNÉNEK

Ez a németül kezdett, de terjedelmes magyar nyelvű szövegrészeket is tartalmazó levél Tasner Antal másolatában maradt ránk. Lelőhelye: MTAK Kt SzGY.

265. l. *a Stancsics M.-t* – Táncsics ekkor, 1847-ben német földön (még Stancsics néven) kiadott s Magyarországon illegálisan terjesztett *Hunnia függetlensége* című röpiratának birtokában lévő példányát.

266. l. *a szegény szerző bezárása* – Táncsicsot 1847. március 7-én fogták el, s 1848. március 15-én a pesti forradalmi tömeg szabadította ki.

„*comité du salut publique*” – helyesen: public. Széchenyi itt az Ellenzéki Párt Batthyány Lajos elnöklete alatt álló központi választmányát hasonlítja a francia forradalom közbátorsági bizottságához.

NAPLÓJEGYZETEK

267. l. *A kancellár* – Apponyi György gr.

268. l. *Döry Lajos* – Helyesen: Döry Ádám.

269. l. *veni, vidi, vici* – jöttem, láttam, győztem (Plutarkhos szerint Caesar mondása a zelai ütközet után).

Somssich is megbukott – Ez téves értesülés volt.

270. l. *Ferenc főherceg* – Ferenc Józsefről van szó, aki ekkor István főhercegnek Pest megye főispáni székébe való beiktatását bonyolította le.

a kortesek – A másnapi Pest megyei követválasztásra vidékről érkező ellenzéki szavazók.

Az országbíró – Majláth György.

BESZÉD MOSON VÁRMEGYE... KÖZGYŰLÉSÉN...

272. l. Közlésünk alapja az elhangzottakról Apponyi György számára készített jegyzőkönyvi kivonat, amely az OL-ban, a magyar kancellária elnöki iratai között maradt ránk. Közölte Viszota Gyula: SzIÖM VI/2 és (hibás időpont-megjelöléssel) BSzLA, valamint SzIVÍ.

NAPLÓJEGYZETEK

275. l. *Személynök* – Zarka János személynöki tisztségének velejárójaként az alsótábla elnöke volt.

Kerületi ülés... azután ülés – előbb kerületi, majd országos ülés.

a primási teremben – A felsőtábla ülés helyén, a pozsonyi primási palota tükörtermében, ahol ezen a napon zajlott le az országgyűlés ünnepélyes megnyitása, majd István főherceg nádorrá választása.

Scitovszky célzást tesz Ferenc József-re – mint a trónörökös, Ferenc Károly főherceg fiára s így a trón következő várományosára.

276. l. *az előadások* – az országgyűlés tárgysorozatára vonatkozó királyi proposíciók.

Meg nem buktatjuk – ti. Kossuthot, hacsak az udvar bele nem megy abba, hogy ezentúl minden évben és Pesten ülésezzen az országgyűlés. Ha viszont az udvar megtészi ezt az engedményt, akkor a felsorolt ellenzéki követek hajlandóak lennének kiválni az alsótáblán csupán minimális többséggel rendelkező ellenzéki követi csoportból, s Széchenyivel együtt létrehoznának egy mind az ellenzékietől, mint a konzervatívoktól elhatárolódó középpártot.

az adminisztrátor-ügy – Kossuth ugyanis azt tervezte, hogy Apponyi eljárását, amellyel az előző években egy sor ellenzéki többségű megye irányítását udvarhű adminisztrátorokra bízta, mint országos sérelmet a királyi előadásokra adandó válaszfeliratnak és általában az országgyűlési tárgyalásoknak az előterébe fogja állítani.

„teremrendezés” – A nagyrészt ellenzéki fiatalokból összetevődő hallgatóság tetszés- és nemtetszés-nyilvánításainak elfojtására Bécsben kitervelt intézkedések.

Felirati vita – A vita során Somssich a királyi előadásokért pusztán köszönetet mondó, Kossuth viszont a köszönetnyilvánítást az országos sérelmek felsorolásával párosító válaszfeliratelterjesztése mellett foglalt állást, Széchenyi pedig közvetítő álláspontra helyezkedett.

A PESTI HIRLAP TUDÓSÍTÁSA SZÉCHENYI... FELSZÓLALÁSÁRÓL

A tudósítás megjelent a lap 1847. november 28-i számában. Szövege (némileg átstilizálva): SzIB.

277. 1. *Pest követe* – Kossuth.

maga Hermés nyitá fel ékesszólása ajkait – Kétélű bók, hiszen Hermés a görög mitológia szerint nemcsak hatásosan tudott beszélni, hanem agyafúrtan is, s kedvét lelte abban, hogy az embereket tévutakra vezeti.

Allg[emeine] Zeitung – A bécsi kormánypolitikával rokonszenvező s ezért Magyarországon is akadálytalanul terjesztett és sokak által olvasott augsburgi lap.

Mostani állása – mármint Széchenyié.

278. 1. *aphoristice* – itt: töredékesen.

amalgamizálás – itt: egybeolvasztás.

NAPLÓJEGYZETEK

281. 1. *Már nem tapsolnak meg* – Az alsótábla ugyanis előzőleg (csekély többséggel) Kossuth válaszfelirati javaslatát fogadta el.

FELTERJESZTÉS A NÁDORNAK

Közlésünk alapja az irat fogalmazványa (MTAK Kt SzGy). Szövege (némileg módosult tisztázata alapján) közölve: BSzLA.

282. 1. *in optima forma* – itt: a legcélszerűbb alakban.

NAPLÓJEGYZETEK

284. 1. *3, 4 elisióval* – Három-négy szavazat megsemmisítésével, azaz annak kicsikarásával, hogy három-négy megye országgyűlési követei, ha már nem hajlandóak mindketten az ellenzéki indítványokra adni voksukat, legalább egymással ellentétesen szavazzanak.

LEVÉL APPONYI GYÖRGYNEK

A levél fogalmazványának lelőhelye: MTAK Kt SzGy. Eredeti (német) szövegét (kisebb pontatlanságokkal) közölte Viszota Gyula: SzIÖM VI/2.

285. 1. *református* – Kossuth – mint Széchenyi is jól tudta – nem kálvinista, hanem lutheránus volt. A *református* szó tehát itt a *protestáns* szinonimája; 'a reformáció híve' értelemben.

M^e [helyesen: *Mme*] *la Verge* – Vessző(ző) asszonyság.

286. l. *a városi kérdéstől* – Az ellenzék a városigazgatás demokratikusabbá tételét és Bécstől való függetlenítését sürgette, s ehhez a feltételhez kötötte, hogy a városi követek az eddiginél nagyobb beleszólást kapjanak a törvényhozás munkájába.

EMLEKIRAT A NÁDORNAK

287. l. Kéziratának egy-egy példánya megtalálható az OL CsL SzCsL SzIGy-ben, illetőleg az MTAK Kt SzGy-ben. Közölve: BSzLA és SzPT.

NAPLÓJEGYZETEK

290. l. *Kovács L[ajos] a Közlekedési jelentéssel* – Kovács Pestről Pozsonyba érkezett a *Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről* című (kötetünkben a következő) mű elkészült kéziratával.

JAVASLAT A MAGYAR KÖZLEKEDÉSI ÜGY RENDEZÉSÉRŐL

E munka megszületéséhez a közvetlen indítékot Apponyi György szolgáltatta, arra szólítván fel Széchenyit, hogy mint a helytartótanács közlekedésügyi bizottságának elnöke dolgozzon ki egy a kormányzat részéről az országgyűlés elé terjesztendő tervezetet a hazai közlekedési eszközök fejlesztése érdekében teendő lépésekről. Apponyi célja ezzel olyan látszat teremtetése volt, mintha a kormányzat szíven viselné az ország anyagi érdekeinek szolgálatát. Az elkészült mű azonban (amelyet Széchenyi – mint január 22-i naplójegyzetéből is tudjuk – nem is a kormányzat, hanem a maga nevében bocsátott közkézre) sokkal többet nyújtott, mint amit a kormánykörök vártak tőle: nem néhány tetszetős részletjavaslattal hozakodott elő, hanem mélyen átgondolt és a közlekedési viszonyok minden lényeges elemét érintő tervvel szolgált a hazai közlekedésügy egészének gyökeres megújítására.

Maga a munka – az előszótól eltekintve – szövegszerűen nem Széchenyi műve. Az országgyűlés által lekötött Széchenyi ugyanis Pozsonyban mind a kellő szabadidőt, mind a helytartótanács birtokában lévő s a munkába okvetlenül beleépítendő adatokat nélkü-

lőzni volt kénytelen. A szöveget ezért helyette – Adam Clark, Tasner Antal, Sasku Károly, Csányi Dániel és Burián János közreműködésével – Kovács Lajos dolgozta ki. Az előadás azonban teljesen híven tükrözte Széchenyi elgondolásait – sőt az ő közlekedésfejlesztési elképzeléseiről éppen ez a szöveg nyújtja a legkerekébb képet –, s erről maga Széchenyi is tanúbizonyságot szolgáltatott, mikor a kéziratot saját neve alatt jelentette meg.

300. l. *a vukovár–fiumei vaspálya* – Létrehozását Kossuth szorgalmazta, Széchenyi viszont ellenezte, többek között arra hivatkozva, hogy csupán a Délvidék mezőgazdasági termelőinek az érdekeit szolgálná, s mivel teljes egészében délszlávok lakta területen vezetne, megépítése a magyar nemzeti érdekeket is sértené.

301. l. *Kamatbiztosítás* – A magánkézben lévő vasúttársaságoknak nyújtandó támogatás, amelynek a lényege az, hogy ha a társaság bevételei egy bizonyos meghatározandó százalék alatt maradnak, a jövedelmet az államkincstár kipótolja az elmaradt összeggel.

bérszabályozás – itt a viteldíjaknak az állam részéről történő maximálása.

303. l. *égalj-... szükségek* – A nagyobb tájegység, azaz Európa szükségletei.

313. l. *Lajos-csatorna* – A Dunát a Majnával összekötő (1836 és 1845 között épült) csatorna.

314. l. *égalj* – itt: éghajlat.

325. l. *éjszakai vaspálya* – A Bécsből Brnón át Alamócig vezető vasútvonal.

326. l. *levonva a pest–pozsonyi s pest–szolnoki vonalak hosszát* – Ezek a vasútvonalak ugyanis ekkor már épülőben voltak.

329. l. *közmunkák* – a telkesjobbágyság (minden egész telek után évi 12–12 ingyenes igás- s hasonlóképpen a házaszsellérek 6–6, a házatlan zsellérek pedig 3–3 gyalognapszámot voltak kötelesek teljesíteni megyei közmunkák címén.

331. l. *Rosenberg* – Rózsahegy német neve.

335. l. *a Bécstől szétágazó vasútvonalok egyikével* – A Bécsből Trieszt felé vezető (úgynevezett déli) vasútvonallal.

339. l. *Lujza-út* – A Karszt-hegységen át Károlyvárostól Fiuméig vezető közút, amelyet a vasút számára ki kellett volna sajátítani.

342. l. *ezen összeköttetés évenként 3–4 hónapig megszakad, ti. míg a fagy tart* – E vasútvonal vukovári kiindulópontja ugyanis az ország szívéből csak vízi úton lenne megközelíthető.

343. l. *soproni s nagyszombati vasútvonalok* – Az ekkorra már kiépült sopron–németújhelyi vasút- és pozsony–nagyszombati lóvasútvonal.

344. l. *Olaszország nélkül* – A Habsburg uralom alatt álló Lombardia és Veneto nélkül.

345. l. *avversionalis összevet* – hozzávetőlegesen előirányzandó összeget.

347. l. *a helybeli birtokos megválthatja* – s ebben az esetben a kérdéses ingyenmunkát maga veheti igénybe.

350. l. *az 1843/4-i irományok könyvében* – Az 1843–44-i országgyűlés irományait tartalmazó kiadványban.

rendbeszedés – A közösen használt legelőknék, erdőknek stb. a birtokosok között történő szétosztása.

351. l. *felelősség* – A szöveg itt a végrehajtó hatalmat gyakorló személyek *egyénenkinti* parlamentáris felelősség alá helyezése mellett foglal állást, anélkül azonban, hogy egyszersmind állást foglalna *egyetemleges* parlamentáris felelősség alá helyezésük mellett, azaz amellet is, hogy a végrehajtó hatalom gyakorlóinak az országgyűlési többség soraiból kellene kikerülniök.

352. l. *Az 1836-i 25. törvénycikk* – Ez a törvénycikk a következő országgyűlésig terjedő hatállyal törvényhozási oltalmat és többrendbeli kedvezményt ígért azoknak a magánszemélyeknek és társaságoknak, akik, illetve amelyek néhány általa meghatározott országos főútvonalon vasutak vagy csatornák építésére vállalkoznak.

a határbeli utak – A katonai határőrvidéken húzódó utak, amelyek építését és karbantartását a katonai hatóságok nyilván nem lettek volna hajlandóak polgári hatóság irányítása alá helyezni.

354. l. *a honosítási törvény* – Az 1222-i Aranybulla XXVI. cikke kimondotta, hogy „birtokok külhoniaknak ne engedessenek át”, s ennek nyomán az 1715:XXIII. törvénycikk leszögezte, hogy Magyarországon egyetlen külföldi se szerezhessen fekvő jószágot, amíg a törvényhozás által fel nem vétetett a magyar honpolgárok sorába.

más helyre utasított – A folyó országgyűlés két táblájának tagjaiból vegyesen alakítandó adóügyi választmány elé.

355. l. *A fiumei társaság* – A vukovár–fiumei vasút létrehozására alakult társaság.

359. l. *Nádoremlék* – Valamely az elhunyt József nádor emlékének megörökítésére létesítendő közhasznú intézmény.

366. l. *a Tisza-szabályozás fejlődéséről jelentésemet* – Ez az ugyancsak Kovács Lajos tollából származó, de (nem sokkal később) Széchenyi neve alatt megjelent *Véleményes jelentés a Tisza-szabályozási ügy fejlődéséről*.

368. l. *különvélemény* – Az 1843–44-i országgyűlésnek a közszükségletek fedezésére szolgáló összegek kezelési módjával foglalkozó választmánya azt javasolta, hogy a pénzkezelést bízzák a kormányra, ezt a javaslatot azonban az alsótábla – helyt adva egy ellenzéki különvéleménynek – elvetette, s úgy határozott, hogy a munkát egy a törvényhozásnak felelős személyre bízzák, az pedig kis létszámú segédszeméllyel végezze.

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

NAPLÓJEGYZETEK

377. l. *egy explanatoriumot* – Utalás a készülő január 30-i királyi leiratra, amely – mint látni fogjuk – február 1-jén került az országgyűlés napirendjére.

Leirat – E január 30-án kelt leiratban az uralkodó – hogy elejét vegye a kormánypolitika éles bírálatának, amely várható volt, ha az országgyűlés belebocsátkozik az adminisztrátori sérelem tárgyalásába – kinyilvánította, hogy tiszteletben tartja a megyék önkormányzatát, anélkül azonban, hogy ígéretet tett volna az adminisztrátorok visszahívására.

Károly Albert levele – A január 12-én kirobbant palermói forradalom hatására II. Ferdinánd nápolyi király január 29-én ígéretet tett alkotmányos rend bevezetésére, az erről értesülő Károly Albert szárd király azonban egy belügyminiszteréhez, Giacinto Borelli grófhhoz intézett levélben ünnepélyesen kinyilvánította, hogy őt semmiféle tömegmozgalom nem fogja rábírní hasonló lépésre.

378. l. *A Konzervatív Párt győz* – A kerületi ülésen Szentiványi Károly az ellenzék hivatalos álláspontjának megfelelően azt indítványozta, hogy az országgyűlés mondjon köszönetet az uralkodónak a január 30-i leiratban foglaltakért, azt kérve azonban, hogy a pillanatnyilag harminckét megyében működő adminisztrátorokat még a diéta tartama alatt távolítsák el hivatalukból; az ellenzéket cserbenhagyó Lónyay Menyhért viszont pusztá köszönetmondást tartalmazó válasz felküldésére tett javaslatot, s a tábla egyetlen szótöbbséggel ezt azt indítványt fogadta el; mire Kossuth kijelentette, hogy ragaszkodik az adminisztratori sérelem részletes tárgyalásának mielőbbi megkezdéséhez.

379. l. *pro memento* – itt: hogy majd emlékezzék rá.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A levél (néhány német nyelvű mondatot is tartalmazó) eredetijének lelőhelye: OL Gy TA. Szövegét (kisebb pontatlanságokkal) közölte már a SzIL és Deák Imre is 1848, *ahogyan a kortársak látták (A szabadságharc története levelekben)* című kiadványában (Bp. é. n. [1943]).

379. l. *Sinának* – Sina Széchenyi legfőbb hitelezője volt ekkor, s Széchenyi törlesztések révén mielőbb szabadulni kívánt vele szemben fennálló tartozásától.

Métalliques – Az e néven emlegetett – ekkor süllyedő árfolyamú – öt százalékkal kamatozó államkölsönkötvényekből Széchenyinek 23 ezer forint névértékű volt a birtokában, néhány nappal előbb azonban sikerült túladnia rajtuk.

60/m készen áll fegyverben a Carbonarik ellen – A Habsburgok észak-italiai tartományaiban állomásozó császári csapatokat ugyanis az előző hónapok folyamán a rohamosan érlelődő olasz forradalmi mozgalmak hatására nagyszámú horvát határőrrel erősítették meg.

NAPLÓJEGYZETEK

381. l. *a Rom démona* – Utalás Vörösmarty *A rom* című elbeszélő költeményének főalakjára.

Nápoly, Piemont, Lombardia – II. Ferdinánd február 9-én írta alá az általa már korábban kibocsátani ígért nápolyi alkotmányt, Piemontban pedig Károly Albert – néhány nappal előbbi fogadkozása ellenére – már február 8-án hasonló lépés megtételére kényszerült, s nyilvánvaló volt, hogy ezek a fejlemények erjesztő hatással lesznek a Habsburg uralom alatt álló Lombardiára is.

Radetzky – Az Észak-Itáliában parancsnokló császári tábornagy ekkor nyolcvanegy, Metternich pedig hetvennégy esztendő volt.

Lajos és János – Az uralkodónak e két nagybátyja természetesen egyaránt védelmezni óhajtotta az abszolutisztikus rendet, Lajos azonban merevebb, János pedig engedékenyebb taktikai megoldások híve volt.

a bankjegyek nem kapnak cursust? – nem fognak-e veszíteni vásárlóerejükből az azonos névértékű nemesfém pénzekhez képest?

az Ellenzéki Kör – Az Ellenzéki Párt pesti klubja volt.

a jó magyar vért – Az Észak-Itáliában állomásozó császári csapatok soraiban magyar legénységű alakulatok is voltak.

382. l. *Csak hogy elkezdődjék valami* – Kossuth egyelőre kész lemondani arról, hogy a nemeseket hadiadó fizetésére is kötelezzék, ha az említett másik két adónem fizetésébe bevonják őket s ezzel legalább rést ütnek a nemesi adómentesség elvén.

Wirkner – Az ő március 1-ji közlései a február 24-i párizsi eseményekre vonatkoznak.

famózus nyilatkozatát – Kossuth bejelenti, hogy másnap olyan felirati javaslatot fog az országgyűlés elé terjeszteni, amely a legfontosabb liberális követelések teljesítésére lesz hivatott felszólítani az uralkodót.

egy rezümét – kötetünkben a következő indítvány.

EGY VEGYES KÖVETI KONFERENCIÁN

ELŐTERJESZTETT INDÍTVÁNY

A PÁRIZSI FORRADALOM TEREMTETTE ÚJ HELYZETBEN

KÖVETENDŐ POLITIKÁRA

Kovács Lajos által papírra vetett szövegének lelőhelye: OL CsL SzCsL. SzIGy. Közölte Vízota Gyula: SzIÖM VI/2 és SzIVÍ.

383. 1. *azon események* – Az 1789-ben kirobbant nagy francia forradalom eseményei.

a koncessziók sürgetését mellőzze – azaz vesse el Kossuth felirati javaslatát.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A levél (néhány német és francia nyelvű mondatot is tartalmazó) eredetijének lelőhelye: OL Gy TA. Szövege (kisebb pontatlanságokkal) közölve: SzIL.

384. 1. *ötös* – öttagú baráti társaság, amely Tasneren kívül a Széchenyihez ez idő tájt legközelebb álló ellenzékiekből: Kovács Lajosból, Kemény Zsigmondból, Eötvös Józsefből és Trefort Ágostonból tevődött össze.

385. 1. *köztelek* – A Magyar Gazdasági Egyesület szerveződőben lévő gazdaképző intézete.

NAPLÓJEGYZETEK

386. 1. *az ostobaság* – Kossuth felirati javaslata.

Kondícióim – arra az esetre, ha az országgyűlést elnapolnák, s őt teljhatalmú országos biztossá neveznék ki.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A levél (néhány német nyelvű mondatot is tartalmazó) eredetijének lelőhelye: OL Gy TA. Szövege (kisebb pontatlanságokkal) közölve: SzIL.

388. 1. *a Dezasse-féle cikk* – Kritika a közlekedésügyi javaslatról.

NAPLÓJEGYZETEK

389. 1. *a milliót* – Széchenyi a helytartótanács közlekedésügyi bizottságának elnökeként egymillió forintot igényelt a Tisza-szabályozás költségeire, Kübeck azonban elzárkózott e kívánság teljesítése elől.

390. 1. *Országbíró* – Majláth György.

Az ominózus Izenet a mágnásoknál is átmegy – Ezt Széchenyi itt nem mint már megtörtént tény, hanem mint várható fejleményt említi.

MEGHÍVÓ EGY VEGYES KÖVETI KONFERENCIÁRA

390. l. Szentkirályi Mór kezétől származó tisztázatának lelőhelye: MTAK Kt SzGy. Közölte Viszota Gyula: SzIÖM VI/2. Ritkított szedéssel az iratra utólag rávezetett széljegyzeteket adjuk.

A névsorban – mint látható – vegyesen szerepelnek ellenzéki és konzervatív főrendek és követek.

NAPLÓJEGYZETEK

391. l. *Tűrhetően beszélek* – Ugyanabban az értelemben, amelyben a március 2-i konferencián beszélt, s ugyanúgy hatástalanul.

392. l. *összeállítani a Felirási szerkezetet* – Mivel előző napi felépése eredménytelen volt, Széchenyi most azon volt, hogy ha már nem akadályozhatja meg a Kossuth-féle felirati javaslatnak a főrendek által történő elfogadását és az uralkodó elé terjesztését, legalább letompítsa valamelyest a javaslat szövegét, s ezen a (köteünkben a következő) szövegen dolgozott ekkor látogatóival.

Országbíró – Majláth György.

a bécsi kraválról – A hírek az aznap kitört bécsi forradalomra vonatkoztak, s Széchenyi csak hitte, hogy felnagyítják az eseményeket.

AZ ALSÓTÁBLA FELIRATI JAVASLATA SZÉCHENYI MÓDOSÍTÁSAIVAL

A Széchenyi és társai által kíváncsoknak tartott módosításokat Bérczy Károly vezette rá az alsótábla által elfogadott szerkezetnek egy nyomtatott példányára. Ennek lelőhelye: OL CsL SzCsL SzIGy. Reprodukcióban közzétette: SGySz.

Kiadványunkban egymás mellett közöljük az eredeti és a módosított szöveget, s a kettő közti eltéréseket *kurzív* szedéssel emeljük ki.

397. l. *a nyugalom bomladozásának ... jeleit* – Utalás az északi-italiai feszültségre.

NAPLÓJEGYZETEK

401. l. *a várost* – Bécset.

szívemből szólok – Kötetünkben a következő felszólalás.
Zöldfa – Pozsonyi vendégfogadó.

A PESTI HIRLAP TUDÓSÍTÁSA SZÉCHENYI FELSZÓLALÁSÁRÓL

A tudósítás megjelent a lap 1848. március 18-i számában. Szövege (némileg átstilizáltan) közölve: SzIB.

401. l. *A sajtóügyi választmányt* – Ezt a választmányt egy sajtótörvény-javaslat kidolgozására még 1847 novemberében küldte ki az alsótábla; elnöke Széchenyi volt.

402. l. *Pest és Ung követei* – Kossuth Lajos és Bernáth Zsigmond.

NAPLÓJEGYZETEK

402. l. *Egy lengyel* – Az utalás valószínűleg a lengyel eredetű családból származó Sedlnitzky rendőrminiszterre, az abszolutisztikus rend egyik legmerevebb és leggyűlöltebb védelmezőjére vonatkozik, mint aki hajthatatlanságával maga is hozzájárult a forradalmi kirobbanáshoz.

403. l. *A Ferenc Károlyon* – A Duna-gőzhajózási Társaság egyik hajóján.

egy kéziratot javallok – Egy az országgyűlés feliratára adandó királyi választ, amely István főherceget Magyarországra nézve királyi teljhatalommal ruházná fel.

a Károly főhercegbe... a Munschba – bécsi vendégfogadók.

a kézirat megszorítottatott – A királyi válaszleirat tervezetét Kossuthék utólag beleillesztették azt is, hogy az uralkodó hozzájárul egy parlamentáris magyar kormány felállításához s ennek elnökévé Batthyányt nevezi ki.

404. l. *Zs[edényi]nek egy levele* – Zsedényi valószínűleg arról tájékoztatta Kossuthot, hogy a magyar követelésekkel foglalkozó udvari konferencia nem akar hozzájárulni Batthyány miniszterelnöki kinevezéséhez.

Matschaker Hof – bécsi vendégfogadó.

a magyar ifjúság letette a Czapkát – Az országgyűlési küldöttséget kísérő magyar jurátusok közreműködtek e gyűlölt bécsi polgármester eltávolításában.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

405. 1. Lelőhelye: OL Gy TA. Reprodukcióját közölte: SGySz.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

Lelőhelye: OL CsL SzCsL LH.

406. 1. *mind Cenken, mind Pölöskén* – azaz Széchenyinek mind a Sopron, mind a Zala megyei birtokain.

grata superveniet quae non sperabitur hora – minden nem várt óra kellemes megelégedés (Horatius: *Levelek* I,4).

NAPLÓJEGYZETEK

A március 19-i bejegyzéssel Széchenyi új naplókötetet kezdett, s ezt a még be nem telt kötetet 1848 szeptemberében magával vitte Döblingbe, ott pedig a bécsi rendőrség az 1860 márciusában tartott házkutatás alkalmával Széchenyi más irataival együtt ezt is lefoglalta. Ez a kötet tehát Széchenyi halála után az előzőktől eltérően nem került Tasner Antal kezébe s nem lett az ő szövegcsonkító tevékenységének prédájává, hanem csonkítatlanul maradt ránk a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban. Innen azután utóbb kiszolgáltatták a Magyar Országos Levéltárnak, s jelenleg is e helyütt található az AKL SzA anyagában. Eredeti (csaknem teljes egészében német nyelvű) szövegét Károlyi Árpád tette közzé: SzIÖM VII (Bp. 1921).

408. 1. *koldus vagyonok* – A szóban forgó főrendek azt panaszolják fel, hogy a 18-án elfogadott törvényjavaslatok értelmében a földesurak most megszűnő úrbéri javadalmaikért csak nagy késéssel fognak kármentesítést kapni.

Pesti küldöttség – A március 15-én alakult pesti forradalmi választmányának ez a küldöttsége az országgyűlés Pestre költözését követelte.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

409. l. Lelőhelye: OL CsL SzCsL LH.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A (több német nyelvű mondatot is tartalmazó) levél leelőhelye: OL Gy TA. Szövege (sok pontatlansággal) közölve: SzIL.

410. l. *a híd* – a Pesten épülő Lánchíd.

411. l. *kínozza a schloßbergi zsidókat* – A zsidóellenes jelszavakkal felizgatott csőcselék 20-án és 21-én pogromot rendezett a pozsonyi várhegy lábánál elterülő zsidónegyedben.

Deák tegnap jött – Deákot Zala megye az előző év őszén követévé választotta, de ő akkor, rossz egészségi állapotára hivatkozva, elhárította magától a megbízatást, most viszont, mikor a megye a forradalom kitörése után ismét követte választotta, elfogadta a mandátumot.

NAPLÓJEGYZETEK

411. l. *Kovács L[ajos] Pestről...* – A naplójegyzet Kovács két levelét ismerteti.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

A (több német nyelvű mondatot is tartalmazó) levél leelőhelye: OL CsL SzCsL LH.

413. l. *Kustyánba nem keveredtem* – Nem vásárolta meg ezt a Zala megyei birtokot, amelynek a megvételére éppen Lunkányi bízta az előző őszön.

NAPLÓJEGYZETEK

414. l. *a hidat és utat* – a közmunka- és közlekedésügyi tárcát.

elégették a sajtótörvény-javaslatot – mert a lapindítást és a nyomdaalapítást igen nagy összegű óvadék lefizetésének a feltételéhez kívánta kötni.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

Lelőhelye: OL Gy TA. Szövege (több pontatlansággal) közölve: SzIL.

415. 1. *lemondana a Flügelmannságról* – azaz a pesti nemzetőr-ségben vállalt szolgálatról.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

A (több német nyelvű mondatot is tartalmazó) levél lelőhelye:
OL CsL SzCsL LH.

418. 1. *et impavidum ferient ruinae* – és rettenthetetlenül találunk az omladékok (Horatius: *Ódák* III,3).

NAPLÓJEGYZETEK

419. 1. *Tarnóczy*... – Egy a jobbágyfelszabadítás utólagos megszorítására szolgáló törvényjavaslatot terjesztett elő, Széchenyi azonban az ülés elnökeként széttepte a javaslatot, majd szóban is, írásban is megkövette emiatt Tarnóczyt.

*Hívják az országbíró*t – Majláth Györgyöt Bécsbe hívták, hogy bekapcsolódjék a létrehozandó magyar kormány jogköréről folyó ottani tárgyalásokba.

a választói kvalifikációt – az országgyűlés népképviselőire alapozásáról intézkedő (s a választójogosultságot cenzushoz kötő) törvényjavaslatot.

Klosterneuburgot szorongatják a parasztok – Széchenyi a Habsburgok ilyen alkalmi ausztriai nehézségeivel magyarázza, hogy az udvar belenyugodni látszik a Batthyány-kormány személyi összetételébe.

LEVÉL KOVÁCS LAJOSNAK

420. 1. Leleőhelye: OL CsL SzCsL. Közölve: BSzLA.

LEVÉL SZÉCHÉNYI LAJOSNAK

Eredeti (német nyelvű) szövege közölve: BSzLA.

420. 1. *Két emlékiratodat* – Széchenyi Lajos, Zsófia főhercegné udvarmestere megrögzött konzervatív létére maga is azt tanácsolta a főhercegnéhez intézett emlékirataiban, hogy az udvar nagyobb veszélyek elhárítása végett fogadja kedvezően a magyar követeléseket.

a következő verssorokat – Petőfinek a „dicsőséges nagyurak”-hoz intézett versét, amelynek egy másolatát a levélíró március 24-én vette kézhez (amely azonban – az ő értesüléseitől eltérően – nem látott nyomdafestéket).

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

421. l. A (számos német nyelvű szövegrészt is tartalmazó) levél lelőhelye: OL CsL SzCsL LH.

NAPLÓJEGYZETEK

422. l. *Nyáry nem engedelmeskedik* – Nyáry Pál, hogy ugródesz-kának használja a pesti forradalmi mozgalmat, március 15-én támogatásáról biztosította Petőfiéket, s attól kezdve vezető szerepet játszott a pesti forradalmi választmányban.

Szemere helyett – ti. belügyminiszternek.

MI LESZ BELŐLÜNK, MAGYAROKBÚL?

Ezt a cikket Széchenyi március 27. és 29. között írta. Fogalmazványa: MTAK Kt SzGy. Megjelent a *Pesti Hirlap* és a *Jelenkor* 1848. április 8-i számában. Közölte Viszota Gyula: SzIÖM VI/2, SzIVÍ és Benkő Samu *Széchenyi István: Közjóra való törekedések* című kiadványában (Bukarest 1981).

423. l. *jugi impatiens, libertatis incapax* – igát nem tűrő, szabadságra (viszont) alkalmatlan.

426. l. *justum et* [helyesen: *ac*] *tenacem propositi virum* – az igaz és elhatározásaiban állhatatos férfiút (nem ingatja meg sem a polgárság hevéssége, sem a kényúr komor tekintete) (Horatius: *Ódák* III,3).

427. l. *Cicero pro domo* – Cicero (beszéde) saját háza védelmében.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

Lelőhelye: OL Gy TA. Közölve: SzIL.

428. l. *assignátát* – itt: bankjegyet.

NAPLÓJEGYZETEK

429. 1. *Esterházy herceg nem fogadja el* – ti. a király személye körüli miniszter neki felajánlott tisztségét.

lemondadni Lajos főherceget – azaz megfosztatni attól a régenihez hasonló szereptől, amelyet az irányításra képtelen Ferdinánd mellett tölt be hallgatólagosan.

„*Rossz határozat*” – Egy március 28-án kelt leirat az uralkodó nevében azt követeli, hogy továbbra se számolják fel a kancelláriát, a megszervezni tervezett magyar had- és pénzügyminisztérium hatáskörét pedig szorítsák szűk keretek közé.

egy hírlapi cikket – a *Mi lesz belőlünk, magyarokból?* címűt.

430. 1. *Zsedényit... kérdőre vonni* – Kancelláriai tanácsosi minőségében ő ellenjegyezte a március 28-i leiratot.

Ferenc főherceg – Ferenc Károly főherceg.

EGY KIBOCSÁTANDÓ KIRÁLYI KÉZIRAT TERVEZETE

431. 1. Ezt a tervezetet Széchenyi a március 30-ra kitűzött bécsi tárgyalásokon szándékozott előterjeszteni, mivel azonban az udvari körök a tárgyalások folyamán nagyrészt feladták a március 28-i leiratban foglalt követeléseket, ettől a szándékától minden bizonynyal ő is elállott. A tervezet eredeti (német nyelvű) fogalmazványának reprodukcióját s a szöveg (általunk is felhasznált) magyar fordítását Viszota Gyula közölte: SZIÖM VI/2.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

Lelőhelye: OL Gy TA. Szövege (kisebb pontatlanságokkal) közölve: SZIL.

432. 1. *Marengónál* – Utalás az 1800. június 14-én itt lezajlott ütközetre, amely azonban ténylegesen egyetlen napig tartott.

LEVÉL A DUNA-GÖZHAJÓZÁSI TÁRSASÁG IGAZGATÓSÁGÁNAK

Eredeti (német nyelvű) fogalmazvány: MTAK Kt SzGy. Szövege (sok pontatlansággal) közölve: SZIL.

433. 1. *a Duna- és a Száva-hajózás akadályaira* – Az április 1-ji levél főleg a szénbeszerzés nehézségeit panaszolta fel.

NAPLÓJEGYZETEK

434. 1. *Pancsova dolgában* – A német-bánsági határőrvidékhez tartozó Pancsova lakói március 22-én polgári közigazgatás alá helyezésüket követelték.

az arany meg az ezüst kivitelét – Batthyány ezt, e napló-jegyzet tanúsága szerint, már a miniszteriális törvény szentesítése előtt el akarta tiltani.

a vármegyék tekintetében – A Kossuth által kidolgozott törvényjavaslat a megyei közgyűléseket népképviseleti alapra tervezte állítani, Széchenyi viszont azon a véleményen volt, hogy a nem-nemeseknek csak korlátozott befolyást kell engedni a megyékben.

egyszerre világosság – A minisztertanács olyan kompromisszumos megoldás mellett döntött, amely szerint a megyerendszert véglegesen csak a következő országgyűlés szabályozza, addig pedig Széchenyi elképzeléseit kell érvényesíteni.

435. 1. *Újoncok* – Az udvar azt kérte, hogy Magyarország küldjön újoncokat Észak-Itáliába a március második felében ott kitört Habsburg-ellenes szabadságharc elfojtásával próbálkozó császári csapatok megerősítésére, a Batthyány-kormány azonban elzárkózott ezelől.

1/4 telkes census – vagyis hogy a csak negyedtelekkel rendelkező volt jobbágyok is részesüljenek választójogban, amit sokan elleneztek.

Szavazat az ezredeknél – vagyis hogy a határőrezredek területén élő honpolgárok is válasszanak országgyűlési képviselőket, ami rendkívül aggasztotta a határőrvidék katonai igazgatásának fenntartásához ragaszkodó udvari köröket.

a jó cimborák – Beöthyt is, Wesselényit is ezekben a napokban választotta megyéje országgyűlési követté.

nem akar még megálljt – azaz a konzervatív főispánokat Széchenyivel ellentétben mind egy szálíg liberálisokra akarja kicserélni.

LEVÉL KOVÁCS LAJOSNAK

435. l. Kiss Mártonnak tollba mondott fogalmazványa: MTAK Kt SzGy. Közölve (kisebb pontatlanságokkal): BSzLA, SzIVÍ és SzPT.

NAPLÓJEGYZETEK

436. l. *Billem* – Széchenyi közlekedésügyi törvényjavaslata, amely a következő költségvetési évre tízmillió forintot irányozott elő közlekedésfejlesztési munkálatokra, s amely sok követben és főrendben olyan aggodalmat keltett, hogy keresztezni fogja a földesurak úrbéri veszteségeinek kiegyenlítésére szolgáló kármentesítés sikeres lebonyolítását.

FELSZÓLALÁS A FELSŐTÁBLA ÜLÉSÉN

A KÖZLEKEDÉSÜGYI TÖRVÉNYJAVASLAT VÉDELMEBEN

Szövegét először a felsőtábla naplója tette közzé, majd (némileg átstilizálva) közölte a SzIB is.

437. l. *temesi gróf* – Temes megye élén nem főispán, hanem „gróf” állott. Ezt a tiszteket ekkor Tihanyi Ferenc viselte.

Vegyük gyakorlatilag a dolgot – A törvényjavaslat 5. és 6. §-ában az állt, hogy a közmunka- és közlekedésügyi miniszter közlekedésfejlesztési célokra fordíthatja a jobbágyfelszabadítás keretében el nem törölt ingyenes megyei közmunkákat, amelyeket a volt úrbéreseket tartoztak teljesíteni, továbbá a sóeladásból származó állami bevételek egy részét, amelyet még az 1792:XIV. tc. ajánlott meg a közlekedésügy támogatására; nyilvánvaló volt azonban, hogy ezekre az erőforrásokra Széchenyi a gyakorlatban nemigen számíthat.

440. l. *mindenki tudja* – A mondatot a gyorsíró eltorzítva jegyezte le: Széchenyi ekkor (mint már a *Hitel*-ben is) nyilván arról beszélt, hogy 60 millió kényszerített robotnapszám a *múltban* ténylegesen nem ért többet 20 *milliónyi* bér munkában teljesített napszámnál.

a Szövetséges Tartományokban – az Amerikai Egyesült Államokban.

NAPLÓJEGYZETEK

441. 1. *billem* – a közlekedésügyi törvényjavaslat.

nem veszünk át semmiféle adósságokat – Az udvar azt is követelte, hogy Magyarország vállalja magára az osztrák államadósság terheinek egy részét.

Minden megerősítettik – Értsd: az országgyűlés által kidolgozott valamennyi törvénycikk megerősítettik az uralkodó által.

Megyünk a primási terembe – az országgyűlés záróülésére.

Miniszteri konferencia – A tárgyalat ügyekről bővebb tájékoztatást nyújtanak a minisztertanács határozatai: KLÖM XII (szerk. Sinkovics István, Bp., 1957) és F. Kiss Erzsébet *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek* című kiadványában (Bp., 1989).

442. 1. *a soproni vasút ellen lázongó parasztok* – Kevesellték a vasútépítés miatt kisajátított földjeikért megajánlott kártérítést.

a Zrínyin – a Duna-gőzhajózási Társaság egyik hajóján.

Hozzám osztják be – azaz az ő minisztériumába álladalmi altitkárnak.

fáklyászene – a kormány melletti rokonszenvtüntetés, amelyet pesti polgárok szerveztek.

443. 1. *szabó-zavargás* – a pesti szabólegények érlelődő céheilles szervezkedése.

Ellenzéki Kör – csak a nevét változtatta meg.

444. 1. *Lederer uram*... – Bár a miniszterialis törvény a Magyarországon állomásozó császári csapatokat a magyar hadügyminisztériumnak rendelte alá, ő továbbra is csak Bécsből volt hajlandó elfogadni utasításokat.

Kossuth harmincadhivatalt akar – azaz hogy az eddig a bécsi udvari kamarától függő magyar harmincadhivatalok ezentúl a magyar pénzügyminisztériumtól függjenek.

Eötvös alapítványaira – a II. József idején felosztatott szerzetesrendek vagyonából képezett tanulmányi és vallásalapra, amelyek ekkor a vallás- és közoktatásügyi minisztérium fősége alá kerültek.

445. 1. *proklamálják az alkotmányt* – az Osztrák Császárság április 25-én kelt ideiglenes alkotmányát.

a közgyűlések – amelyeken a megyék irányítására az új törvény értelmében már a nem-nemesek képviselőinek a részvételével fognak alakítani állandó választmányokat.

MINISZTERI KÖRRENDELET A TÖRVÉNYHATÓSÁGOKHOZ

445. 1. A közmunka- és közlekedésügyi minisztérium út- és híd-építési osztályán készült fogalmazványa: OL '48ML KKM.

NAPLÓJEGYZETEK

446. 1. *Vasvári nem tetszik többé* – mert a baloldal ekkortájt már ismételten kifejezésre juttatja sajtójában, hogy a kormánypolitikát nem tartja elég erélyesnek.

Konferencia Hilddel – az eljövendő népképviselői országgyűlés üléstermeinek berendezése tárgyában.

szekciómmal – a közmunka- és közlekedésügyi minisztériummal.

gép-konferencia – a Pesti Vasöntő- és Gépgyár-Társaság konferenciája.

malomülés – a Pesti Hengermalom-Társaság ülése.

a polgárok legyőzik (?) a lateinereket – azaz a pesti német polgárok a kormányt bíráló magyar radikális értelmiségieket.

447. 1. *Forradalmi csarnok* – a Pillwax-kávéház.

deputációt – A deputáció önálló magyar hadsereg létrehozását és a népképviselői országgyűlés mielőbbi egybehívását követelte.

SZÉCHENYI ÉS KOSSUTH KÖZÖS ÁTIRATA A KÖZÉPPONTI MAGYAR VASÚTTÁRSASÁGNAK

Ez a – minden bizonnyal Kovács Lajos által fogalmazott – átirat válasz volt a Béctől Pesten át Szolnokig húzódó vasútvonal kiépítését végző társaság kölcsönkérelmére. Egykorú másolata: OL '48ML az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai.

448. 1. *elsőbbségi részvények* – olyan részvények, amelyek tulajdonosuknak csőd esetén elsőbbséget biztosítanak a társasággal szembeni követelései érvényesítésére.

NAPLÓJEGYZETEK

449. l. *a Forradalmi csarnok* – értsd: a Pillwax-kávéházban összejáró radikális fiatalok.

450. l. *Josipović máris itt van* – Az áprilisban Zágráb vármegye főispánjává kinevezett Josipovićot ugyanis a horvát nemzeti mozgalom hívei elkergették Zágrábból.

A bécsi konvent – a júliusra egybehívott (népképviseleti alapon megválasztandó) osztrák birodalmi gyűlés.

A pesti konvent – a (szintén népképviseleti alapon választandó) következő magyar országgyűlés.

SAJÁT HASZNÁLATRA SZOLGÁLÓ FELJEGYZÉSEK

KÉT MINISZTERTANÁCSRÓL

E (nagyobbrészt német nyelvű) iromány lelőhelye: OL CsL SzCsL SzIGy. Reprodukcióban közölte: SGySz.

450. l. *Ide a császárt!* – azaz hívják az uralkodót Budára.

451. l. *Lederer helyett kit ide?* – Lederer ugyanis a május 10-i botrány után a felelősségrevonás elől Bécsbe szökött és nyugdíjaztatta magát.

NAPLÓJEGYZETEK

451. l. *Lipthaynál...* – Orczyné Lipthay Augusztá ugyanis Teleki szeretője volt.

Ha... Szemere nem ki és Nyáry nem be – azaz ha Szemere nem engedi át a belügyi tárcát Nyárynak.

A Balaton-vállalatot – a Balatoni Gőzhajózási Társaságot.

Nyolcezer nemzetőr (!?) tüntet a minisztérium mellett – és a minisztériumot bíráló radikálisok ellen.

452. l. *A megvert Zákó* – Zákót az április 26-i óbecsei szerb népmegmozdulás alkalmával verték meg.

a Szépítőt – a pesti építkezések irányítására hivatott Szépítő Bizottságot.

MINISZTERI UTASÍTÁS HIERONYMI OTTÓ FERENC SZÁMÁRA

Fogalmazványa, amelyet minden bizonnyal Kovács Lajos mon-
dott tollba: OL '48ML KKM.

452. l. *Az illető osztályfőnök* – Kovács Lajos.
a műszaki tanácsossal – Adam Clarkkal.

NAPLÓJEGYZETEK

453. l. *Országbíró* – Majláth György.

minden elnök – azaz Nyáryval, Pest megye alispánjával
egyetemben a pesti és a budai városi hatóság elnöke is.

454. l. *Bécsben kikiáltották a köztársaságot* – Ez álhír volt.

Marczius 15-dike... – Pálfi Albert lapja közvetett értesü-
lések alapján csakugyan ilyesmit jelentett (pontosabban azt írta,
hogy Istvánt „provisorius királynak” kiáltották ki), ez azonban így
nem felelt meg a valóságnak: a minisztertanács csupán a nádor ha-
táskörének kitágítására hozott határozatokat (amikor például a ki-
rály helyett vele hívatta egybe az új országgyűlést).

Zoltán részben elhárította – elkoboztatta a *Marczius Ti-
zenötödike* szóban forgó számának még szét nem küldött példá-
nyait.

István főherceget... *felakasztották* – Értsd: István képét.

Kossuth bejött Gödöllőre – ahová az előző napokban be-
tegség címén visszavonult.

az állam számára – a kormány által meghirdetett állam-
kölcsonjegyzés keretében.

keresztfiam, Gábor – Károlyi Gábor gróf, aki ekkor öt-hat
éves volt.

Főherceg... *ha elnegy* – ti. a Bécsből elmenekült udvar
ideiglenes székhelyére, Innsbruckba, hogy az uralkodót az előző
napi minisztertanács döntése alapján Budára hívja.

455. l. *a császár kéziratát* – azt a május 7-i kéziratot, amely tu-
datta vele, hogy az új törvények értelmében ezentúl a magyarorszá-
gi fegyveres erők (a határőrvidékiek is) a magyar hadügyminiszté-
rium fősege alá fognak tartozni.

456. l. *Megérkezik Mészáros* – eddigi itáliai állomáshelyéről,
hogy átvegye a hadügyminisztérium vezetését.

MINISZTERI ÁTIRAT KOSSUTH LAJOSNAK

456. l. Fogalmazványa: OL '48ML KKM. Szövege (kisebb pontatlanságokkal) kiadva: BSzLA.

NAPLÓJEGYZETEK

456. l. *a tízezernél* – az ekkor már szerveződő első tíz honvédtászlóalj egyikében.

LEVÉL SZÉCHÉNYI LAJOSNAK

A (német nyelvű) eredeti Széchényi Géza kézírásában ránk maradt másolatának lelőhelye: OL CsL SzCsL. Kiadva: BSzLA. Magyarul (más fordításban) közölte már Széchényi Viktor *Sárvár-felvidéki gróf Széchényi Lajos és nejei... levelezése...* című kiadványában (Bp. 1913) és SzIVÍ.

457. l. *Lázár gróf zászlóaljában* – az 1. honvédtászlóaljban.

NAPLÓJEGYZETEK

459. l. *A császár Innsbruckban pompás nyilatkozatot tesz* – Kijelenti, hogy kész ellátogatni Budára (bár erre ténylegesen persze nem gondol).

Štúrt Prágában... elzárták... Gajt pedig... elutasították – Ezek álhírek voltak.

A császár június elsején visszatér Bécsbe – Ez is alaptalan értesülés volt.

győztek a diákok – Bécsben az újabb kormányellenes megmozdulások során.

MINISZTERI ÁTIRAT

A DUNA-GŐZHAJÓZÁSI TÁRSASÁG IGAZGATÓSÁGÁNAK

Német nyelvű fogalmazványa közölve: BSzLA. Magyarul (más fordításban) kiadva: SzIVÍ.

460. l. *különféle alkalmatlankodások* – a délvidéki szerb felkelők részéről.

NAPLÓJEGYZETEK

461. l. *Mészárosnak macskazenét* – Ilyesmire a pesti szerbek ténylegesen sem az előző, sem ezen a napon nem készültek.

Nádorsziget – mai nevén: Margitsziget.

Károlyi Caroline – Károlyi Györgynének viszonya volt sógorával, Batthyány Lajossal.

Ezred egy vontatóval – A horvát legénységű 53. (Lipót) sorgyalopezred eddig Pesten állomásozó két zászlóalját küldték ekkor Komáromba.

MINISZTERI ÁTIRATOK KOSSUTH LAJOSNAK

1

Véber János tollából származó fogalmazványa: OL '48ML KKM. Közölve: BSzLA és KLÖM XII.

462. l. *a Duna-gőzhajó Társaság igazgatóságát... sürgettem* – Lásd május 29-i átiratát kötetünkben a 460–461. lapon.

2

Tisztázata: OL '48ML a pénzügyminisztérium iratai. Közölve: KLÖM XII.

463. l. *kincstárutalványokat* – ilyeneket kaptak az államkölcsoönt jegyzők.

a kezelő bank – a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank.

464. l. *a kihirdetett hitelintézet* – Ennek létrehozását az 1848:XIV. tc. írta elő.

az általam eléterjesztett alapokon – Lásd a társasághoz intézett május 12-i átiratot kötetünkben a 447–449. lapon.

NAPLÓJEGYZETEK

465. l. *a csapatok* – a fővárosi helyőrség alakulatai, amelyeket a magyar alkotmányra kívántak felesketni ekkor.

Az olaszok – a 23. (Ceccopieri) sorgyalopezred olasz katonái, akikkel tisztjeik elhitették, hogy a lombardiai felkelők ellen készülnek harcba küldeni őket.

hir az erdélyi unióról – ti. hogy a Kolozsvárt május 29-én megnyílt utolsó erdélyi rendi országgyűlés másnap törvénybe iktatta az uniót.

Jellačić mintegy megtagadva – Jellačić május 8-án június 5-re egybehívta a Horvátország különválását legalizálni hivatott *sabort*, egy május 29-i királyi kézirat azonban a magyar kormány megnyugtatósa végett eltiltotta a *sabor* megtartását.

B[atthyány] Lajos utazzék el – az udvari körökkel folytatózó tárgyalások végett Innsbruckba.

466. 1. *A Württemberg-huszárok százada* – szökve hazatért galíciái állomáshelyéről.

Az asztalosok nem akarnak dolgozni – Az ügy mibenlétét megvilágítja a június 7-i leirat a 466–467. lapon.

István főherceg a tisztek előléptetésével is – Értsd: ruházassék fel ezzel az uralkodói joggal is.

a kérvényezőket – köfaragólegények tiltakoztak azellen, hogy a Lánchíd építésénél szakképzetlen munkásokat alkalmaznak helyettük.

MINISZTERI LEIRAT A PESTI VÁROSI TANÁCSNAK

466. 1. Havas József által készített fogalmazványa: OL '48ML KKM. Közölve: BSzLA és Mérei Gyula *Munkásmozgalmak 1848–49* című kiadványában (Bp. é. n. [1948]).

NAPLÓJEGYZETEK

467. 1. *Kossuth ad nekem ötvenezret* – Az ügy mibenlétét megvilágítja a (Kossuthhoz intézett) június 8-i átirat a 467–468. lapon.

Sajkások lázonganak – A sajkás kerülethez tartozó (főnyamóri szolgálatot teljesítő) szerb határőrök hatalmukba kerítették a kerület főtitkári helyén, Titelen található ágyúkat, s felajánlották szolgálataikat a délvidéki felkelés szervezésére Karlócán alakult szerb fődobornak.

MINISZTERI ÁTIRAT KOSSUTH LAJOSNAK

467. 1. Tasner által készített fogalmazványa: OL '48ML KKM.

MINISZTERELNÖK-HELYETTESI ÁTIRATOK
BATTHYÁNY LAJOSNAK

Mindkét irat fogalmazványának lelőhelye: MTAK Kt SzGy. Az első Jászay Pál szövegezte; a második szignálatlan, de szintén a miniszterelnöki hivatalban készült.

468. l. *a nemzeti fegyveres erőről* – az Erdélyben szervezendő nemzetőri alakulatokról.

legfelsőbb kéziratok – Ezeket a Kossuth szövegezte (a nádori jogkör kiszélesítését célzó) kézirattervezeteket lásd: KLÖM XII.

NAPLÓJEGYZETEK

469. l. *A munkások* – a külföldi munkások elbocsátásának követelésével tüntető helybeli kovácslegények.

470. l. *16 ezer ember* – a szerb felkelők egyik csoportja, amely a római sáncok mögött, a titeli háromszögben vert táborn.

az olaszok lőttek – a 23. (Ceccopieri) sorgyalogezred olasz katonái rálőttek a velük együtt a Karoly-laktanyában elszállásolt honvédújoncokra.

Sz[échenyi] Dénest állítólag lelőtték. – *Mészároost úgyszintén* – Ezek álhírek voltak.

a Turszkyak – a székely legénységű 62. sorgyalogezred katonái.

471. l. *a mozgó nemzetőrség* – az 1. és a 2. honvédsászlóalj.

Kossuthnak egy vezércikkével – Kossuthnak ezt az Esterházyhoz intézett átiratát lásd: KLÖM XII.

MINISZTERI ÁTIRAT KLAUZÁL GÁBORNAK

472. l. Fogalmazványa: OL '48MI. KKM. Közölve: BSzLA.

NAPLÓJEGYZETEK

472. l. *Prágában teljes a forrongás* – Ekkor zajlott le a prágai néptömegek fegyveres Habsburg-ellenes felkelése, amelyet a császári csapatok végül vérbe fojtottak.

Markhard vádjára – hogy Piret összejátszik a szerb felkelőkkel (ami meg is felelt az igazságnak).

473. 1. *miniszterelnök* – Értsd: a távollévő miniszterelnök helyettese.

a bécsi 15 milliót – a kölcsönt, amelyet az osztrák Nemzeti Bank abban az esetben lett volna hajlandó folyósítani a magyar kormánynak, ha emez tiszteletben tartja a bank jegykibocsátási monopóliumát.

MINISZTERI ÁTIRAT KOSSUTH LAJOSNAK

474. 1. Fogalmazványa: OL '48ML KKM. Szövege (kisebb pontatlanságokkal) közölve: BSzLA és SzIVÍ.

NAPLÓJEGYZETEK

475. 1. *menjek a főherceggel Innsbruckba* – az uralkodót az új országgyűlés megnyitására Pestre hívni.

476. 1. *Windisch-Grätz hercegnét agyonlőtték* – A prágai felkelés alkalmával halálra sebezte egy eltévedt golyó.

Auersperg herceg menekülve érkezett ide – a forrongó Bécsből.

477. 1. *Kossuth lemondott* – Ez csak Kossuthnak kapóra jövő, de az ő valóságos szándékainak meg nem felelő mendemonda volt.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

Eredetije: OL CsL SzCsL LH.

477. 1. *teljes hatalmú képviselőnek* – átmenetileg felhatalmazva az országgyűlés által alkotandó törvények szentesítésére is.

a követmegválasztási jegyzőkönyvet – Sopron megye nyéltői választókerületéből, ahol Széchenyit egyhangúlag képviselővé választották.

a sopronyi társulat által kívánt 700 000 pengő – A Sopron–Németújhelyi Vasúttársaság ekkora kölcsönt kért a kormánytól.

NAPLÓJEGYZETEK

478. 1. *mert Itália elvész* – ha ugyanis az olasz felkelők ellen harcoló horvát határőrök egy Horvátország elleni magyar támadástól féltükben hazatérnek.

Kossuth lapjának – a július 1-jén indult *Kossuth Hírlapja*-nak.

Palóczy és Sztojka az elnökök – mármint a korelnökök az országgyűlés két házában.

KÉT BESZÉD VÁZLAT AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK ELŐZETES ÉRTEKEZLETÉRE

A tervezett (de végül meg nem tartott) felszólalásnak ezeket a (nagyobbrészt német, kisebbrészt magyar nyelven készült) vázlatait lásd: MTAK Kt SzGy. Eredeti szövegük közölve: SzIÖM VI/2.

479. l. *semmi frankfurti és franciaországi kísérletet* – azaz kerülendőek a forradalmi módszerek.

481. l. *Quod uni justum, alteri aequum* – Ami jogos az egyiknek, az jogos a másiknak (is).

NAPLÓJEGYZETEK

482. l. *a Veni Sanctén* – Ezt az országgyűlés megnyitásának alkalmából a pest-belvárosi plébániatemplomban tartották.

az Ullmann-féle teremben – a Rakpiacon (a mai Roosevelt téren) lévő (s Széchenyinek is szállást nyújtó) Ullmann-ház egyik termében, ahol Széchenyi klubhelyiséget rendeztetett be a kormánytámogató képviselők számára.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

Eredetije: OL CsL SzCsL LH. Szövege (sok hibával) közölve: SzIL.

483. l. *Újhelybül* – Németújhelyből (Wienerneustadt).

a hid-udvarban – a Lánchíd építési telepén, a pesti hídfő előtt elterülő Rakpiacon.

NAPLÓJEGYZETEK

484. l. *ülés* – A képviselőház ezen az ülésen választotta meg tisztviselőit.

485. l. *hogy Itália belekerüljön a feliratba* – hogy az országgyűlést megnyitó trónbeszédre adandó válaszfeliratban a törvényhozás ajánlja fel az itáliai császári csapatoknak negyvenezer magyar újonccal történő megerősítését.

alagút – a budai Várhegy alatt tervezett alagút.

486. l. „*A soproni parasztok nem mennek...*” – ti. katonának.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

Eredetije: OL CsL SzCsL LH.

486. l. *közü*l – elírás; helyesen: köz*é*.

NAPLÓJEGYZETEK

487. l. *mindent felszámolnak* – Azokat a feudális szolgáltatásokat is, amelyeket a márciusi jobbágyszabadítás érintetlenül hagyott, de ezek eltörléséért a földesurak már nem az államtól, hanem az érdekelt parasztoktól fognak kárpótlást kapni.

488. l. *a 12-es számú lánc* – az utolsó darab a Lánchíd tizenkét részletben felszerelt tartóláncából.

MINISZTERI ÁTIRAT KOSSUTH LAJOSNAK

488. l. Véber János által készített fogalmazványa: OL '48ML KKM.

NAPLÓJEGYZETEK

489. l. *Képviselő ülés* – A ház ekkor a válaszfeliratot tárgyalta.

490. l. *Csukassa le Štúrt és Hurbant* – Ők ekkor Horvátországtan időztek.

Bozi paraszt – Széchenyi e volt jobbágya egy folyamodványt nyújtott át, amelyben a boziak azt kérték, hogy bérbe vehessék a cenki uradalom által néhány éve kisajátított egykori irtásföldjeiket.

kiemelik a láncot – a híd tartóláncának 18-án leszakadt darabját.

UTASÍTÁS A CENKI URADALOM IGAZGATÓSAGA SZÁMÁRA

Német nyelvű tisztázata: OL CsL SzCsL SzIGy.

490. l. *a bozi község... kérvénye* – Tartalmáról tájékoztat a július 23-i naplójegyzetekhez fűzött magyarázatunk az előző lapon.

MINISZTERI LEIRAT SZOLNOK ÉS TOKAJ MEZŐVÁROSÁNAK

491. l. A két irat Décsey Lajos által készített közös fogalmazványa: OL '48ML KKM.

NAPLÓJEGYZETEK

492. l. *Innsbruckba küldeni* – a válaszfeliratnak az uralkodó elé terjesztése végett.

Írok egy... levelet B[atthyány] Lajosnak – Batthyány ugyanis ekkor ismét Bécsben járt, hogy ott János főherceg közvetítésével megpróbáljon megegyezésre jutni a szintén oda utazó Jellačićsal. Magát a levelet lásd kötetünkben a 492–493. lapon.

LEVÉL BATTHYÁNY LAJOSNAK

492. l. Fogalmazványa: MTAK Kt SzGy. Eredeti (nagyobb-részt német nyelvű) szövege kiadva: SzIL. Magyarul (más fordításban és hibás keltezéssel) közölve: Deák Imre és SzIVÍ.

KÉPVISELŐI BESZÉDVÁZLAT

493. l. E (nagy részt magyar nyelvű) vázlatot, amely egy tervezett, de ténylegesen el nem mondott képviselőházi felszólalás gondolatmenetét rögzítette, lásd: OL Gy TA.

NAPLÓJEGYZETEK

494. l. *2 magyar fegyvergyári munkás...* – Alighanem a külföldi munkások elbocsátását követelték.

Kossuth kamarai pusztákat (?) oszt szét – Törvényjavaslatot nyújtott be, amely szerint a kincstári tulajdonban lévő délvidéki pusztákra székelyeket kellene telepíteni.

Mészárosnak: ne egyezkedjék a katonaság tekintetében – Mészáros Lázárnak a július 11-én megajánlott kétszázezer újonc kiállítását szabályozni hivatott törvényjavaslata azt irányozta elő, hogy az újoncokat a császári hadsereg magyar ezredeinek kiegészítésére használják fel, a baloldal és Kossuth viszont azon a véleményen volt, hogy újabb honvédszászlóaljakat kellene formálni belőlük.

495. 1. *Nemzeti őrsereg* – a megyékből néhány hetes szolgálatra a Délvidékre küldött nemzetőri csapatok.

2 *Nyék vidékéről való paraszt* – Ezek a (Széchenyi választói közé tartozó) parasztok Esterházy Pál jobbágysai voltak, s alighanem irtásföldjeik dézsmamentességét próbálták kieszközölni.

Kállay Ödön emancipálja a zsidókat – Törvényjavaslatot nyújtott be a zsidók egyenjogúsítására.

496. 1. *Klauzál céhpancsolmánya* – Klauzál június 9-én kibocsátott rendelete érintetlenül hagyta ugyan a céhek intézményét, a mestereknek a legények fölötti hatalmát azonban erősen korlátozta.

Kossuth vérrel ír a lapjában – Utalás a *Kossuth Hírlapja* aznapi vezércikkére (KLÖM XII).

Földváryt... lerángatták a lovárúl – Az általa toborzott s ekkor eskütételre felsorakoztatott önkéntesek ugyanis attól tartottak, hogy az olasz szabadságharcosok ellen fogják vezényelni őket, s ezért az esküszöveg előzetes felolvasását követelték, Földváry viszont nem akart eleget tenni ennek a követelésnek.

7, 8-dik *Augustig várni* – ti. Mészáros katonaállítási törvényjavaslatának képviselőházi vitájával, mivel a frankfurti össznémet alkotmányozó gyűlés úgy rendelkezett, hogy az egyes német államok fegyveres erői augusztus 6-án tüzzék fel zászlóikra az egységes Németország nemzeti színeit, s Batthyány úgy vélte, hogy ha Bécs engedelmeskedik ennek az előírásnak, akkor törvényes ürügy támad újabb honvédszászlóaljak létesítésére.

nem segítünk Ausztriának – A képviselőház ilyen értelmű határozatot hozott arra az esetre, ha az osztrák kormány háborút indítana az egységes Németország ellen.

497. 1. *Madarász Eötvös Pepit támadja* – az elemi oktatást szabályozni hivatott törvényjavaslata miatt, amely szerinte túlságosan sok engedményt tesz az egyháznak.

Menjen-e Szalay Párizsba – Frankfurtból, ahol a magyar kormány diplomáciai képviselőjeként tevékenykedett, hogy a francia kormány mellett is hasonló tevékenységbe kezdjen.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

Eredetije: OL CsL SzCsL LH.

497. l. *Náprádfán* – Ebben a Széchenyi pölöskei uradalmához tartozó községben ekkor ment végbe az uradalom és a parasztok legelőterületeinek az elkülönözése, mégpedig – barátságos megegyezés híján – egy még a helytartótanács által hozott s a parasztokra nézve igen előnytelen ítélet alapján.

498. l. *Lajos bátyám... letette a... restanciát* – Lajos (Pállal együtt) életjáradékot tartozott fizetni Istvánnak az általa 1833-ban nekik átengedett csokonyai uradalomért, s ezzel maradt eddig hátralékban.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

A levél (nagyobbrészt magyar, kisebbrészt német nyelvű) eredetije: MTAK Kt SzGy. Szövege (sok pontatlansággal) közölve: SzIL.

499. l. *egy aláírás nélküli levél* – Erről a (ténylegesen aláírással ellátott) levélről említést tesz az augusztus 5-i naplójegyzet, lásd a 498. lapon.

Sapienti pauca – A bölcsnek kevés (magyarázat is elegendő).

a boziaknak adott resolútióm – Lásd a cenki uradalom igazgatóságához intézett július 23-i utasítást a 490. lapon.

500. l. *most van éppen soron* – Lásd a július 17-i naplójegyzetet a 487. lapon.

Náprádfán Önnek simulékonyabbnak kellett volna lennie – Lásd a Lunkányihoz intézett augusztus 4-i levelet a 497–498. lapon.

A puskákat jó lesz Bécsből lehozni – Lásd a Lunkányihoz intézett július 6-i levelet a 483. lapon.

Lajos bátyám... nem tette le a 3500 frt-ot – Lásd a Lunkányihoz intézett augusztus 4-i levelet a 498. lapon.

NAPLÓJEGYZETEK

501. 1. *Bécsben elfogadták a 3 színt* – Augusztus 6-án az osztrák ezredek zászlóira csakugyan feltűzték a német nemzeti színű szalagokat, másnap viszont már eltávolították őket.

Botrányos ülés – A baloldali szónokok további kifogásokat emeltek Eötvös oktatásügyi törvényjavaslata ellen.

a magyar 2 forintost – A kétforintos címletű első önálló magyar bankjegyek augusztus 5-én kerültek forgalomba.

FELSZÓLALÁS A KÉPVISELŐHÁZ ÜLÉSÉN
AZ OKTATÁSÜGYI TÖRVÉNYJAVASLAT VITÁJÁBAN

502. 1. Megjelent a hivatalos *Közlöny* 1848. augusztus 12-i számában. Szövege (némileg átstilizáltan) közölve: SzIB.

NAPLÓJEGYZETEK

504. 1. *Varasdon volt* – Itt volt a Magyarország elleni támadásra készülő horvátországi császári csapatok fő gyűlhelye.

Lavírozott B[atthyány] Lajossal – július végi bécsi tárgyalásaik alkalmával, mikor is ígéretet tett csapatainak a magyar határ közeléből való eltávolítására.

az arénába – a budai nyári színházba.

Revolution in Krähwinkel – Nestroy új darabja (pontos címen: *Die Freiheit in Krähwinkel*), amellyel a szerző társulata vendégszerepelt ekkor Budán s amely nagy kifejezőerővel jelenítette meg a mucaiak forradalmára leselkedő belső és külső veszélyeket.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

A levél (nagyobbrészt magyar, kisebbrészt német nyelvű) eredetije: MTAK Kt SzGy. Szövege (kisebb pontatlanságokkal) közölve: SzIL.

506. 1. *a pölöskei főtisztviselővel* – Ez éppen Szalay volt.

NAPLÓJEGYZETEK

507. 1. *Egy láncon* – a Lánchíd egyik tartóláncán.

Kossuth hadsereget akar teremteni – Értsd: a császári hadseregtől független magyar hadsereget.

A légkör igen nyomott Sz[en]ttamás miatt – A körülsáncolt Szenttamás a szerb felkelők egyik legfőbb támaszpontja volt, s a délvidéki magyar csapatok éppen ezen a napon indítottak ellene másodízben (mint később lesz szó róla: sikertelen) támadást.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

508. 1. Eredetije: OL CsL SzCsL LH.

NAPLÓJEGYZETEK

509. 1. *Perczel és társai undorítóak* – Perczel felszólalásában annak a gyanújának adott hangot, hogy a szenttamási kudarcot árulás okozta.

Én is beszélek – A felszólalást lásd az 510–515. lapon.

FELSZÓLALÁSOK A KÉPVISELŐHÁZ
KATONAÁLLÍTÁSI VITÁJÁBAN

Megjelentek a *Közlöny* 1848. augusztus 23-i, illetve 24-i számában. Szövegük (erősen átstilizálva): SzIB.

510. 1. *Az előttem szólott követ úr* – Madarász László.

egy bizonyos angol generális – Gordon Bremer lovag, az első ópiumháborút megvívó angol csapatok parancsnoka.

512. 1. *mondottam, bizzanak a miniszteriumban* – Lásd augusztus 10-i felszólalását az 502–503. lapon.

egy utunkban Debrecen tájékán szíveinket egymásnak kitártuk – Ez Széchenyi naplójának tanúsága szerint 1845. október 5-én történt.

513. 1. *vannak aggasztó körülmények* – ti. hogy ha a kormány lelép, az uralkodó – meglehet – nem nevez ki helyette másik önálló magyar kormányt.

Budának... követe – Perczel.

514. l. *Sunt certi denique fines...* – Végtére is vannak szilárd határok, amelyeken túl vagy innen nem állhat meg az igazság (Horatius: *Szatírák* I,1).

mondottam, hogy nem tudom még, örüljek-e... vagy búsuljak – Lásd március 14-i alsó táblai felszólalását a 401. lapon.

515. l. *az előttem szóló követ úr* – Ghyczy Kálmán.

mit Teleki László kíván – hogy a már „magyar szolgálatban levő tiszteken kívül” ezentúl ne alkalmazzanak olyan tiszteket, „kik a magyar nyelvet nem bírják”.

Pest megye... követének – Nyáry Pálnak.

ezen 40 ezeret – a megajánlott kétszázezer újonc elsőül kiállítandó egyötödét.

516. l. *egy tisztelt tagtársunk* – Ghyczy javasolta, hogy a magyar nyelvtudás követelményét ne foglalják bele a törvénybe, csupán határozatilag mondják ki.

NAPLÓJEGYZETEK

517. l. *a krisztinavárosi plébánoshoz* – gyóntatójához, Muchay Ignáchoz.

aljasság – mert Széchenyi persze nem azt mondta, amit Patay a szájába adott, hanem a fegyelem fenntartásának érdekében hivatkozott.

Patay útján kihív – Elírás: nyilván nem önmaga útján hívta ki.

518. l. *Kossuth keresztülviszi 64 milliós bankjegytervét* – Ténylegesen 61 millió forint névértékű (fedezet nélküli) pénzjegy kibocsátására kért és kapott felhatalmazást.

519. l. *3 Orczy a táborból* – feltehetően Orczy István, Béla és Andor.

Abendblatt – Ezen a címen jelent meg Bécsben az *Allgemeine Oesterreichische Zeitung* melléklapja.

Shakespeare mondja – *A windsori víg nők*-ben.

520. l. *Népgyűlés... szeptember 9-én* – A népgyűlést a radikális Egyenlőségi Társulat hirdette meg (ténylegesen szeptember 8-ra), de nem a kormány elleni erőszakos fellépés célzatával, hanem hogy ezzel adjon nyomatékot a hadsereg magyar lábra állítására irányuló követelésének.

Eötvösnek Bécsbe kellene mennie az országgyűlésre – Értsd: a július 22-én megnyílt osztrák birodalmi gyűléssel való érintkezés felvételére.

Mindenki felháborodva Táncsicson – Minden bizonnyal a kormányt lapja, a *Munkások Ujsága* előző napi számában élesen bíráló *Boldog isten, hova jutottunk!* című cikk miatt.

Szentkirályi lemondott – délvidéki királyi biztosságáról.

LEVÉL HOYOSNÉ ZICHY FELÍCIÁNAK

A levél utólagos másolatban maradt ránk; lelőhelye: OL CsL SzCsL. Eredeti (német nyelvű) szövege közölve: BSzLA.

521. l. *két jó fiam* – Két mostohafiáról, Zichy Imréről és Rudolf-ról van szó.

A Mérn[öki] Akadémián – a császári hadsereg bécsi Mérnöki Akadémiáján.

LEVÉL LUNKÁNYI JÁNOSNAK

524. l. A levél (néhány német nyelvű mondatot is tartalmazó) eredetije: MTAK Kt SzGy. Közölve: BSzLA és SzIVÍ.

NAPLÓJEGYZETEK

525. l. *vegyem át a hadügyi tárcát* – azaz a Délvidékre utazó Mérszáros helyettesítését.

Horvát kérdés – A kormány elfogadott egy Horvátország számára a korábbinál jóval kiterjedtebb önkormányzatot előírányzó törvényjavaslatot, s kimondotta, hogy szükség esetén Horvátország teljes különválásába is kész beleegyezni.

526. l. *atyám egy talizmánjára* – Apjának egy 1817. május 17-én hozzá intézett intelmére.

körözwény. Bécsből – Az osztrák kormány által augusztus 27-én az uralkodóhoz intézett emlékirat, amely szerint tarthatatlan a nádor királyi teljhatalma s a magyar kormány had- és pénzügyi önállósága.

FELSZÓLALÁS A KÉPVISELŐHÁZ ÜLÉSÉN

A KÖZLEKEDÉSÜGYI TÁRCA KÖLTSÉGVETÉSÉNEK VÉDELMEBEN

Ez a költségvetési vita során elhangzott felszólalás megjelent a *Közlöny* 1848. szeptember 3-i számában. Szövege (némileg átstilizáltan) közölve: SzIB.

527. l. *Ez sok vitára adott alkalmat* – Lásd 1848. április 6–8-i naplójegyzeteit és április 8-i felsőtáblai felszólalását a 436–441. lapon.

azon pont... melyet Madarász József... méltóztatott érinteni – Madarász a mérnöki munkálatok irányítására hivatott „középponti műosztályok” személyzeti kiadásaira előirányozott összeg törlése mellett foglalt állást.

NAPLÓJEGYZETEK

527. l. *Éjszakai konferencia* – Ezen tájékoztatta István főherceg a Pesten tartózkodó minisztereket hivatalosan az osztrák kormány augusztus 27-i emlékiratáról és az augusztus 31-én hozzá intézett királyi kéziratról, amelyben az uralkodó az emlékiratban foglaltakkal való egyetértését juttatta kifejezésre.

528. l. *Caroline* – Augusztus 30-án, az osztrák kormány emlékiratában foglaltakkal való megismerkedésének a napján volt Caroline sógornője halálának 28. évfordulója.

Felmentenek... a további együttműködés alól – Miniszter-társai zaklatott idegállapotának láttán szabadságolják miniszteri hivatalából.

Ó, Istenem, könyörülj rajtam! – Evvel a mondattal megszabad az 1848. március 19-én megkezdett naplókötet bejegyzéseinek sora.

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

ÖNVALLOMÁS

A kézirat (német nyelvű) eredetije: OL AKL SzA. Szövegét (kisebb pontatlanságokkal és önkényes csonkításokkal) közölte Károlyi Árpád: SzIÖM VII.

532. 1. *Esterházy herceget arra indítottam...* – Széchenyi a márciusi napokban valóban igyekezett rávenni Esterházyt a miniszterség vállalására, s attól fogva, hogy a herceg igent mondott, abban a szilárd meggyőződésben élt, hogy ez elsősorban neki tulajdonítható; ténylegesen azonban Esterházy az udvari körök biztatására lépett be a kormányba.

én bírtam rá Kossuthot bankjegyek gyártására – Az önálló bankjegykibocsátás tervének kidolgozására Kossuthot elsőül valóban az a felismerés indította, hogy másként nem tudná fedezni a közlekedésfejlesztésre 1848 áprilisában megszavazott tízmillió forintot, s Széchenyi ugyanezen megfontolásból kezdettől fogva maga is sürgette a terv megvalósítását.

533. 1. *Latour, Lamberg, Zichy Ödön... halálát* – A két előbbivel 1848 őszén a forradalmi tömegek végeztek, Zichy Ödönt pedig hadbírósa ítélet alapján akasztották fel.

535. 1. *sok ember kétségbeesésének okozása* – Az itt következő önvádak tárgyi alapja felderítetlen.

Saurau Gabriella grófnő halálának okozása – Saurau Gabriellát Széchenyi egykor Caroline sógornője miatt hagyta el, s ezért, midőn nem sokkal Caroline után Gabriella is meghalt, ezt szintén a maga bűnének könyvelte el.

GR. SZÉCHENYI ISTVÁN UTOLSÓ SZAVA

536. 1. Ezt a (németül írt) önvallomást saját magyar fordításában közölte Vízota Gyula: SzIÖM VI/2.

LEVÉL GUSTAV GEORGENNEK

A levél (német nyelvű) eredetije: OL AKL SzA. Közölve: SzIÖM VII.

540. 1. *a Segestus* – az Antikrisztus.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A levél (nagyobbrészt német, kisebbrészt magyar nyelvű) eredetije csonkán (két lap híján) maradt ránk; lelőhelye: OL Gy TA. (A hiányzó két lap helyére [_ _] jel hívja fel a figyelmet.) Szövege (igen sok pontatlansággal) közölve: SzIL.

542. 1. *extra Hungariam non est vita* – A Széchenyi által korábban mindig oly szenvedélyesen ostromozott túlbuzgó „hazaffyak” kedvelt szállóigéje: Magyarországon kívül nincs élet.

Olga hercegnővel – 1845-ben olyan hírek járták, hogy Olga nagyhercegnő István főherceg felesége lesz.

546. 1. *Borúra derű* – Ez a kitétel tudvalévően Széchenyi ötletéből lett a Magyar Tudós Társaság jeligéjévé.

547. 1. *que dolore* [helyesen: *nessun' maggior dolore che*]... *ricordarsi*... – nincs semmi szomorítóbb, mint emlékezni régi szép időre nyomorban (Dante: *Isteni színjáték*, *Pokol* V. Babits Mihály fordítása).

megint [s] megint szünetlen – a *Stadium* jeligéje.

548. 1. *az ő atyja* – Értsd: szellemi atyja.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

A levél (egy-két mondat kivételével németül írott) eredetije: OL AKL SzA. Szövegét (kisebb pontatlanságokkal és önkényes csonkításokkal) közölte Károlyi Árpád: SzIÖM VII.

549. 1. *Kisfaludy*; 2 *Széchenyi-hajó* – egy balatoni és két dunai hajó.

550. 1. *A magyarok alig voltak kevesebben 10 milliónyinál* – Széchenyi tehát itt gyökeresen eltér az általa a képviselőházban 1848. augusztus 22-én mondottaktól (lásd az 515. lapon).

551. 1. *ő a bibliai Dávid király Szelája!* – *Napóleón Abaddon* – Az utalások értelmét megvilágítja a Zsolt 24, illetve Jel 9,11.

Franz Moor – az intrikus Schiller *Haramiak*-jában.

Nincs nagyobb bűn... – Ezt a gondolatot annak idején Kossuthra vonatkoztatva fejtette ki Széchenyi a *Kelet népe*-ben (SzIÖM V [szerk. Ferenczi Zoltán, Bp. 1925]), a *Garat*-ban (SzIÖM VI/1) és *A szentgróti levél elemzése* című cikksorozatában (uo.).

552. 1. *az Operata Deputationalia* – az 1790–91-i országgyűlés által reformjavaslatok összeállítására kiküldött bizottmányok munkálatai.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

554. 1. Eredetije: OL Gy TA. Közölve: SzIL.

LEVÉL TASNER ANTALNAK

554. l. Eredetije: OL Gy TA. Közölve: SzIL.

EGY PILLANTÁS A NÉVTELEN „VISSZAPILLANTÁS”-RA

A Bach belügyminiszter sajtóirodájában készült s névtelenül kiadott *Visszapillantás Magyarország legújabb fejlődési szakaszára* (*Rückblick auf die jüngste Entwicklungsperiode Ungarns* Wien 1857) című propagandakiadvány röviddel megjelenése után, 1857 novemberében került Széchenyi kezébe. Elolvasása után más munkáit azonnal félretette, a harmadik kötetünkben olvasható *Önisméret* írását abbahagyta, és hozzáfogott, hogy az elsősorban a külföldi sajtó befolyásolására szánt *Visszapillantás*-t egy ugyancsak német nyelvű gúnyiratban – mint egy magánlevelében írta – „szétszedje és pellengérre állítsa”. Ezzel a munkájával 1858. június 2-án készült el. A kéziratot idősebbik fiával, Bélával lemásoltatta, majd a másolat hibáit saját kezűleg kijavította, s a kellő intézkedések megtörténte után, 1858 decemberében Bélát útnak indította Londonba. Ott a kézirat másolati példánya rövidesen nyomdába került, és a mű 1859 februárjában megjelent (*Ein Blick auf den anonymen „Rückblick”, welcher für einen vertrauten Kreis, in verhältnissmäßig wenigen Exemplaren im Monate October 1857, in Wien, erschien Von einem Ungarn.* London 1859).

Néhány évvel a kiegyezés után az addig csak titokban terjesztett *Blick* magyar fordításban is megjelent (Gr. Széchenyi István „*Blick*”-je Közli K. Papp Miklós. Kolozsvárott 1870). Kritikai kiadását a Londonban készült nyomtatvány alapján Tolnai Vilmos rendezte sajtó alá (SzIÖM IX, Bp. 1925). A *Pillantás* két kézírata közül csak a másolat maradt ránk, az eredetit Széchenyi kívánságára fia, Béla Londonban elégette. A másolat lelőhelye: MTAK Kt SzGy.

Az itt közölt szöveg K. Papp Miklós fordításának felhasználásával készült. Bár a fordítás hevenyészett, tele pontatlanságokkal, hibákkal, kihagyásokkal, és sok benne az értelmetlen szövegrész, teljes mellőzését már csak azért sem tartottuk célszerűnek, mert a kö-

zel egykorú szöveg nyelvi fordulatai, szóhasználatá némileg felidéz-
 zik a kor hangulatát. A hibák kijavítása, a kihagyások pótlása, a
 pontatlanságok korrigálása és az értelmetlen vagy más ok miatt
 használhatatlan részek újrarendelése után az olvasó olyan szöveget
 kap kezébe, amely első ízben tolmácsolja híven Széchenyi nagy hí-
 rű (de kevesek által olvasott) munkáját, s teszi a hazai politikai
 próza e remekét szélesebb olvasóközönség számára hozzáférhe-
 tővé.

Széchenyi a *Pillantás*-hoz lapalji jegyzeteket is készített, főként
 a magyarországi viszonyokkal nem ismerős külföldi olvasók tájé-
 koztatására, másodsorban a szöveg állításainak részletes adatokkal
 való dokumentálására. E jegyzetekből elhagytuk azokat, amelyek a
 hazai olvasók számára közérthető fogalmakat magyaráznak, s azo-
 kat, amelyekben hosszú névsorokat vagy egyéb, valahonnan kimá-
 solt szövegeket közöl. Meghagytuk azonban a mű *Függelék*-ét,
 amelyet Lonovics érsek titkárával, Hopf Jánossal állítatott össze a
 magyar törvényekből, mert az abban közölt szövegek megvilágítják
 Széchenyi politikai gondolkodásának közjogi alapjait, s érthetővé
 teszik a neoabszolutizmus rendszerével szembeni, kompromisz-
 szumra nem hajlandó álláspontját.

557. 1. *Rien ne fait tant de mal...* – Az a hazugság a legveszélye-
 sebb, amely hasonlít az igazsághoz.

Előszó – Széchenyi úgy tünteti fel, mintha az előszót egy a
 magyarokkal rokonszenvező német ember, a *Pillantás* állítólagos
 kiadója írta volna.

a német nyelv irányában... incompetens – Széchenyi más-
 kor is emlegette, hogy német nyelvtudása nem tökéletes. Itt ezt ta-
 -án nemcsak szerénységből, hanem azért is teszi, hogy ezzel is lep-
 -ezze a maga szerzőségét, hiszen ő valójában, a német nyelvű írásai-
 -ban helyenként felbukkanó hungarizmusok ellenére, mondhatni,
 -anyanyelvi szinten bírta és virtuóz módon használta, ha nem is
 -Goethe és Schiller irodalmi némettségét, mindenesetre a bécsi
 -arisztokrata körök kifejezésekben gazdag német társalgási nyelvét.

aforizmákat – itt: gondolattöredékeket.

audiatur... – meg kell hallgatni a másik felet is.

559. 1. *bécsi trágárságok* – a bécsi sajtó olykor alpári hangú magyarelles szitkozódásai.

„*mai napság*” – Széchenyi itt (és más helyeken) a korabeli német hivatali nyelvnek s egyben a publicisztika nyelvének újonnan alkotott, divatos kifejezéseit gúnyolja.

F. K. – A *Pillantás* állítólagos kiadójának monogramja.

560. 1. *a szerző t. c. Bernhard Meyer úr...* – A *Visszapillantás*-t valóban ő írta, Bach megbízásából.

autograph – itt: saját kezű ajánlás.

561. 1. „*ex unge leonem*” – körméről ismerni meg az oroszánt (Alkaios görög költőtől származó szállóige latin formája).

par patte de velours – bársonytalpáról, macskatalpáról.

egykor ugyanazon sorban – Bach 1848 márciusában a bécsi egyetemi ifjúsághoz csatlakozva soraiban harcolt a barikádokon. Széchenyi más munkáiban is felhánytorgatja Bach forradalmi múltját (a „barikádok minisztere”).

„*Új-Ausztria*” – Az 1848. évi forradalmak leverése után megalakult ellenforradalmi Schwarzenberg-kormány célkitűzése egy új, egységes ausztriai állam létrehozása volt. Széchenyi ezt az „Új-Ausztria” névvel karikírozza, de a kifejezést maga az osztrák kormány sajtó is használta. „Új-Ausztria teremtmője”-n Bachot érti, akinek döntő szerepet tulajdonít az egységesítési politika terén.

562. 1. *kétszáz... példány* – A *Visszapillantás* első kiadása 500 példányban jelent meg. Széchenyi csak a második kiadást ismerte, s (nyilván hallomás alapján) tévesen közli itt az első kiadás példányszámát.

563. 1. *Polichinelle titkává* – amit mindenki ismert, hiszen ő elfecsegte.

miszticizmus – itt: titokzatosság.

Munkácsra vagy Josephstadtba – Célzás az ottani várbörtönökre, melyekben sok magyar raboskodott.

vetitum nefas – tiltott bűn (Horatius: *Ódák* I,3).

összekötve, sőt összefüggesztve – szójáték, az akasztásokra céloz.

Ennek folytán... el lőn határozva... – Ez már a második kiadásra vonatkozik.

564. 1. *kívül esünk az új-ausztriai bitótörvénykezés hatáskörén* – Széchenyi azt a látszatot akarta kelteni, hogy a *Pillantás*-t egy külföldre emigrált magyar írta.

az angol Punch – politikai vicclap.

565. 1. *Péter és Pál* – Célzás az Attila-mondára, mely szerint Attilának, amikor Rómát már megközelítette, álmában megjelent Péter és Pál apostol s megfenyegették őt, majd másnap a hozzá követtségbe jött Leó pápa feje fölött is ott lebegtek (amint az Raffaello vatikáni freskóján is látható), így védelmezték meg Rómát.

„propria laus sordet” – az öndicséret bűdös.

lex agraria – az i. e. 59-ben Julius Caesar által kieroszakolt agrártörvény.

muralis corona – katonai kitüntetés a régi Rómában, melyet az kaphatott, ki elsőnek hágott fel az ostromlott város falára.

566. 1. *„megfontolt” eljárás* – Célzás Bach jelmondatára: „Határozottan, de megfontoltan előre.”

aequalis divisio ... – egyenlő osztály (az örökség elosztásánál) nem zavarja meg a testvéreket. (A római magánjogból származó elv.)

567. 1. *borsdorfi almát* – híres német almafaj.

„Szeresd Istent...” – Gal 5,14.

„Mit nem akarsz...” – Tób 4,16. (Széchenyi bibliai idézetei a katolikus egyház által elfogadott Vulgata Luther-féle német fordításán alapulnak.)

568. 1. *terno secco* – A lutri-játékban az a hármas szám, amely csak magában („ambo” nélkül) nyer.

569. 1. *qui ipsi* ... – akik neki ezeket az élvezeteket megszerezték (Vergiliusnál: *Deus nobis haec otia fecit. Ecl. I,6*).

magyar vidékek és közigazgatási területek – Célzás az önkényuralom által létrehozott közigazgatási kerületek akkor szokásos elnevezésére.

570. 1. *Pataki* – Az anekdota hősének neve Bach nevének tréfás magyarázata.

Vajdaság – A „Szerb vajdaság és temesi bánság” névvel, Temesvár székhellyel létrehozott külön „koronaország”.

572. 1. *mi a „pudlibőr” alatt lapul* – ti. Bach, aki a röpiratban névtelenségbe burkolózott. Goethe *Faust*-jából vett kifejezés:

„Das also war des Pudels Kern!” (Jékely Zoltán fordításában: „Ez bújt hát meg a pudlibőr alatt!”)

it is not fair ... – nem tisztességes, nem úriemberhez illő.
a szálkárúl és gerendárúl – Szám 33,55.

„Burg” – célzás Luther „Erős várunk az Isten” kezdetű énekére. Itt: a bécsi Burg, a császári várpalota.

keskeny csatornát – A La Manche-ot, melynek túlsó oldalán, Londonban, a *Pillantás*-t nyomták, és ahol annak állítólagos szerzője élt, míg (az *Előszó* szerint) meg nem halt.

573. 1. „*alta mente repostum*” – a lélek mélyén marad, vagyis nem felejt el a bosszút (Vergilius: *Aeneis* I,36).

őszereje, romlatlan szelleme ... – a *Visszapillantás* szavai.

574. 1. *egyik legszebb gyöngyszemének* – amint az a *Visszapillantás* 4. lapján olvasható.

3 hónap alatt 341990 gyilkos sat. – Széchenyi itt és az ide tartozó lapalji jegyzetében a csendőrség működéséről szóló statisztikai összesítést több tekintetben is tévesen értelmezi. Nem szólva az általa ejtett számolási hibákról, csak arra kívánunk utalni, hogy Magyarországon, ahol a Monarchia csendőrségének alig több mint negyedrésze állomásozott, nem történhetett nagyobb számú letartóztatás és feljelentés, mint a birodalom többi részeiben együttevve, továbbá hogy a csendőrség nem ítélkezhetett, s a letartóztatás és feljelentés nem jelentette azt, hogy az illetőket el is ítélték.

577. 1. *hány magyar függesztetett akasztófára* ... – Magyarországon az önvédelmi háború során s azt követően osztrák haditörvényszéki és rögtönítélő bírósági ítéletek alapján mintegy 120 személyt végeztek ki, s több mint 1200 személy került börtönbe. A külföldre menekültek és a belföldön bujdosók száma több ezerre tehető. A vagyonelkobzások több száz családot érintettek.

a száműzöttek ... *csak csöppenként* ... *bocsáttatnak haza* – Ferenc József – több részletes amnesztia után – 1857. május 9-én általános amnesztiát adott a forradalmi cselekmények miatt elítélt magyarországi foglyok számára, s egyben az elkobzott vagyonok visszaadását is elrendelte. Az amnesztiából azonban kizárta azokat, akik a büntető eljárás elől külföldre menekültek. Az emigránsok csak egyenként kérhettek – és kaphattak – hazatérési engedélyt.

annyi rabló ... *hogy egyetlen nap sem múlik el* ... – Az-ost-

romállapot megszűnése (1856) után a közbiztonság az ország egyes vidékein, főként a Dunántúl déli megyéiben, romlott. A rablásra, gyűjtogatásra és gyilkosságra nézve fennállott statárium folytán a rögtönítelő bíróságok számos halálos ítéletet hoztak; Székesfehérvárott 1858-ban állítólag egy napon egyszerre kilenc rablót akasztottak fel (*Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai* II. k. 111. l.).

578. l. *hét darabra... szakíttatott* – Értsd: a pest-budai, a pozsonyi, a soproni, a kassai és a nagyváradi közigazgatási kerületekre, továbbá a Szerb vajdaság és temesi bánság néven szervezett külön koronaországra, valamint Erdélyre.

facta sunt... – tények, amelyek beszélnek és nem említetnek.

jeles személyleírással – Célzás Molière *Tartufe*-jére, a képmutatóra. (Itt a képmutató Bach, akinek rendszerét Széchenyi több helyen tartuffiade-nak nevezi.)

furfangológiai – Az eredetiben 'pfiffigologisch': ravaszságtani. Széchenyi tréfás szóalkotása.

579. l. *ezen axiómát többször felhozták* – ti. a magyar konzervatívok, Ferenc Józsefhez intézett emlékirataikban.

a farkas meséje – a farkasról és a bárányról szóló aesopusi mese.

„Le roi est mort...” – Meghalt a király, éljen a király!

pallida mors – a sápadt halál (Horatius: *Ódák* I,4).

jónak látta mindazokat visszavonni – Értsd: a törvénytelen rendeleteit.

580. l. *assemblée constituante* – a francia forradalom alkotmányozó nemzetgyűlése.

a Föld Dioskurjai – szemben az égi Dioskurokkal, Zeus fiaival, Kastórral és Polydeukésszel, akikről egy csillagképet neveztek el.

A „Schanzel” – A Bécs belvárosát akkor övező fal mögötti sétány.

581. l. *a trasimenói síkon* – Hannibal i. e. 217-ben elefántjainak köszönhette, hogy a rómaiak fölött győzelmet aratott.

582. l. *kelet-indiai „események”* – a gyarmati katonaság 1857. évi lázadása, amelyet a britek végül is levertek és vérbe fojtottak.

torony Niš közelében – Széchenyi maga látta e tornyot 1830-ban.

and no mistake – tévedés ne essék.

j'en suis extrêmement peiné – végtelenül sajnálom.

et on le conçoit – és ezt megérti az ember.

584. l. *isteni jog* – az „Isten kegyelméből” való uralkodás ideológiája.

585. l. *második aula* – a császári udvar, szembeállítva a bécsi egyetem aulájával, amely 1848-ban a forradalmi mozgalom egyik központja volt, s amelyben Bach akkor gyakran megfordult.

586. l. *széttépetett és megsemmisített*... – Az úgynevezett jogvesztés elmélete, amelyet az ellenforradalmi osztrák kormány 1849. április 14. után magáévá tett, s amely szerint a magyar nemzet a trónfosztással eljátszotta addigi alkotmányos jogait.

587. l. *„kímélni akarom az egész községet...”* – Szodoma és Gomorra története (Ter 8).

588. l. *cum adnexis* – kapcsolt részeivel (a magyar királyság kapcsolt részeinek tekintették Horvát-, Szlavon- és Dalmátországot).

K. L. – Kossuth Lajos.

debreceni csínyek – az 1849. áprilisi függetlenségi nyilatkozat a trónfosztó határozattal.

„Bevégzett tényeknek...” – Az egész bekezdés Bach okoskodásának szatirikus előadása, Széchenyi közbevetett megjegyzéseivel.

589. l. *„táblabíró”*... *bureau-asztal* – szójáték: tábla (tabula) = asztal, bureau (büró) = iroda; tehát táblabíró = irodai asztal, íróasztal.

590. l. *Penzing, Hacking*... – akkor Bécs környéki helységek, ma Bécshez tartoznak.

a harmadik Tolna, a negyedik Esztergom – Helyesen: a harmadik Somogy, a negyedik Tolna.

591. l. *Gräfenberg* – híres volt hidegvízkúra-intézetéről (az akkori osztrák Sziléziában).

homeopathia – hasonszenvi gyógymód; azon az elméleten alapul, hogy egyes „gyógyszerek”, amelyek nagy adagokban az egészséges szervezetet megbetegítik, minimális adagokban az ilyen betegségekből gyógyítanak.

sassafrást... assafoetidát – hashajtók.

592. l. *harlequin-kabát* – tarka, különböző színű, rombusz alakú textildarabokból összeállított bohóckabát (a francia vígjátékok Harlequinjének nevéből).

olla podrida – különféle főzelékekből, húsból és kolbászból összeállított spanyol étel.

kakukkos óra – a régi, feudális Ausztria jelképe.

593. l. „*n'y touchez pas*” – ne nyúlj hozzá.

azon ifjú földbirtokos – maga Széchenyi.

E. és B. hercegek – Esterházy Pál és Batthyány Fülöp.

I. sz. aula – a bécsi egyetemi ifjúság.

II. aula – a császári udvar.

„*A tulajdon szent!*” – Az 1848. évi bécsi forradalom kezdetének a francia forradalomtól örökölt jelszava.

bizonyos operáció – Értsd: a kasztrálás.

„*Zum Teufel...*” – „A spiritusz pokolba szállt, de megmaradt a flegma” (Friedrich Schiller *Männerwürde* című költeményének két sora, Dóczi Lajos fordításában). A spiritusz itt: szellem; a flegma: közömbösség.

594. l. „*Isten egyedül*” – Zsolt 7,10.

595. l. *második Hippokratés* – Olyan nagy ügyvéd, amilyen nagy orvos Hippokratés volt.

une espèce mauvaise plaisanterie – éretlen tréfálkozás.

596. l. *nobile par fratrum* – nemes testvérpár (gúnyosan, Horatiusból: *Szatírák* II,3).

Hans-Jörgl – fiktív személy, egy Széchenyi által is olvasott bécsi néplap (*Die Briefe des H. J.*) állítólagos szerzője.

Ah quel bonheur! – Ó, mi boldogság!

597. l. *a magyar vasút franciáknak történt eladásakor* – A kormány 1855-ben a vasútvonalak egy részét kilencven évre eladta egy francia tőkés csoportnak.

„*megfigyelők*” – Bach kémei, besúgói.

600. l. *ki talán éppen panaszait meghallgatni jött* – Ferenc József maga így nyilatkozott 1857. május 4-én.

a Pestre parancsolt hercegek... – A császár fogadására Pestre rendelték az ország főnemeseit.

korlátozott eszű... ókonzervatívok – akik a császárhoz petíciót intéztek, amelyet az nem volt hajlandó átvenni.

601. l. *quorum deus...* – akiknek nem a hasuk az istenük.

'Sigray nemes véréből – Hauer István báró a valóságban nem volt *'Sigray* Jakab vér szerinti leszármazottja, tény azonban, hogy mostohaanyja az volt.

602. l. *ismeri a magyar nemzeti típust* – Széchenyi itt elsősorban a *Visszapillantás*-nak azokra a részeire céloz, amelyek a magyar nép jelleméről hízelgő nyilatkozatokat tartalmaznak.

e gyalulatlan sorokra alkalmul szolgál – E fogalmazásban és a következő mondat megállapításaiban benne rejlik a tény, hogy a *Visszapillantás* csak alkalmat adott Széchenyinek nézetei kifejtésére, s hogy szívesebben írt volna magyarul (mint ahogyan először – az *Önismeret*-ben – valóban magyarul fogott a rendszer bírálatához).

603. l. *van még az életnél is drágább* – Schiller *A messinai menyasszony* című drámájában: „Das Leben ist der Güter Höchstes nicht.”

moderamen inculpatae tutelae – a jogos önvédelem enyhítő körülménye.

avocat par métier – hivatásos ügyvéd.

604. l. *mint Montmartre...* – A párizsi Montmartre negyed híres volt patkányairól.

605. l. *tempora nubila* – felhős idők (Ovidiusból: „Donec eris felix, multos numerabis amicos; tempora si fuerint nubila, solus eris.” „Míg boldog vagy, sok barátot számlálsz; ha beborul eged, magad maradsz.” *Trist.* I,9)

szürke lovára pattanva – Bach annak idején állítólag szürke lovon menekült a barikádokról.

qui se nequiter humilitat – aki álnokul megalázza magát (Sir 19,24).

606. l. *Figaro qui, Figaro qua* – Eredetileg: Figaro qua, Figaro là. Figaro itt, Figaro ott (Rossini: *A sevillai borbély*).

„prosit die Mahlzeit” – egészségedre!

„so schauen's aus” – úgy fest Ön éppen (mint egy köztársasági)!

607. l. *a fekete könyvbe* – amelybe a politikailag gyanúsak tartott személyek adatait jegyezték be.

Premier – miniszterelnök. Bach nem volt az, de Széchenyi „quasi-premier”-nek, miniszterelnökfélének tekintette.

„*ist nicht ganz ohne*” – nem minden (alap) nélkül való.

lerchenfeldi – Lerchenfeld Bécs egyik (akkori) külvárosa.

Jocrisse chef des brigands – Jocrisse, a rablóvezér. A francia népies bohózatok ismert figurája, együgyű alak.

608. l. *zoológia* – itt: állatvilág.

„*Après moi le déluge*” – utánam az özönvíz (állítólag Madame de Pompadour mondása).

Joconde – Isouard francia zeneszerző azonos című operájában a főhős neve.

„*Liberal avec mes jeunes camarades...*” – Ifjú pajtásaimmal liberális, új gazdámmal császárpárti, mindenütt más voltam, de az ember mindig visszatér első szerelméhez.

„*Es ist alles eins...*” – Mindegy, hogy van-e pénzünk vagy nincs. Bécsi nóta két sora, célzás Bruck pénzügyminiszter trieszti beszédére s arra, hogy a drága pénzen épített Bécs–Trieszt közötti vasutat súlyos veszteséggel az államnak el kellett adnia.

Írnoki személyzete – Széchenyi itt nem a belügyminisztérium írnokaira, hanem Bernhard Meyerre és a bécsi kormányajtó embereire céloz.

610. l. *mint egykor Hercules Anthaeust* – A görög monda szerint Hercules (görögösen: Héraklés) birkózni kényszerült Anthaeusszal (görögösen: Antaios), az óriással, ki a Föld fia volt s valahányszor teste a Földet érintette, anyja még nagyobb erőt öntött belé. Hercules fölemelte Anthaeust, míg el nem fogyott az óriás ereje, s így legyőzte őt.

Re perfectissime gesta – legjobban végezve dolgát.

usurpator – (trón)bitorló. Itt: I. Napóleon.

kabátját jól kiporolták – Haynaut angliai látogatása alkalmával a Barclay and Perkins cég sörgyárának munkásai megkergették s állítólag el is verték.

Xenophón példájára – Célzás Xenophónnak és tízezer katonájának híres visszavonulására.

egy jószágot vett Magyarországon – Haynau Mailáth

Antal gr. Szatmár megyei, Szekeres községben levő birtokát vette meg. Nagybánya, hol Rákóczi pénzeit verette, nem messze fekszik onnan.

„*Pro libertate*” – A szabadságért.

611. l. *allopata* – allopátiával foglalkozó személy. E gyógy mód alapja, hogy – a homeopátiával szemben – a betegség természetével ellentétes hatású (tehát a betegséget megtámadó) gyógyszereket alkalmaz.

az „*otium-ot cum dignitate*” – a méltán kiérdemelt pihenést (egy élet jól végzett munkája után). A kifejezés Cicerótól ered.

kinyomott citrom – Széchenyi által gyakran használt, spanyol eredetű szállóige.

a „*megsárgult*”-ról – az elhunytól. Vissza utalás a kinyomott citrom hasonlatra.

612. l. *elrablott vagyon* – a Batthyány család elkobzott birtokai.

szövetség a ... franciákkal és angolokkal – A krími háborúban (1853–1856) Ausztria, cserbenhagyva a szövetséges Oroszországot, Franciaországgal és Angliával kötött szövetséget, holott 1849-ben I. Miklós cár segítségét kérte.

önkéntes ... nemzeti kölcsön – Az osztrák kincstár által 1855-ben kibocsátott úgynevezett nemzeti kölcsönkötvények, melyek jegyzésének önkéntes voltát Széchenyi – joggal – megkérdőjelezi.

államszámadás közzététele – A Bach-korszak vége felé az állami számadás fél évenkénti kimutatásait közzétették a *Wiener Zeitung* című hivatalos közlönyben.

szűk magyar nadrágban – 1852-ben szabályozták a magyarországi állami hivatalnokok egyenruha-viselését. A díszruhához csizmát, szűk nadrágot és görbe kardot kellett viselniük. Innen eredt a „Bach-huszár” gúnynév.

pour plaire ... – hogy a magyar nemzet tetszését megnyerjék.

szánalmas civakodás Piemonttal – a Szárd Királyság és Ausztria közötti sajtóhadjárat.

„*votre fils a tué mon mari*” – az ön fia ölte meg férjemet. I. Miklós cár 1855. március 2-án történt halálát állítólag afölötti felindulása okozta, hogy a krími háborúban Ausztria ellene foglalt

állást. Ezért tett volna szemrehányást a cárné Zsófia főhercegnének, Ferenc József császár anyjának.

barátságos találkozó Weimarban – 1857. október 1-jén ott találkozott Ferenc József II. Sándor cárral, a két udvar közötti feszültség enyhítése és III. Napóleon orosz politikájának ellensúlyozása céljából.

trieszti tósztr – Bruck osztrák pénzügyminiszter 1857. július 27-i trieszti pohárköszöntője a semmeringi vasút megnyitása alkalmával, melyben a Szezei-csatornával szemben e vasút jelentőségét fejtegette.

défi à la barbe ... – az angol nemzet arcába vágott kihívás.

mariazelli ájtatosság – Ferenc József és neje 1857 júliusában fogadalmi utat tett a stájerországi Mariazell búcsújáróhelyre; Széchenyi ezt az elkövetett vétkekért való vezeklésnek fogja fel. (Ugyanez év szeptemberében Scitovszky János hercegprimás vezetésével húsz-harmincezer magyar zarándokolt oda.) Széchenyi az osztrák politikának általa felsorolt kilengéseit (a kivégzésektől a „teljes bűnbocsánat”-ig) az *Önismeret*-ben a császárnak rója fel, itt a rendszerre és személy szerint Bach belügyminiszterre hárítja értük a felelősséget.

613. l. *viadalmester* – aki az állatviadalon az állatokat egymás ellen ingerli. Itt: Felix Schwarzenberg herceg miniszterelnök; a szelindek: Haynau.

Graben, Kohl-, Mehl- és Vogelmarkt – terek Bécsben, hol különféle vásárokat tartottak.

„quoiqu’agités...” – bár ingatagok, mégis szilárdak.

Mit dem Glasaug... – Rábámultam pápaszemmel, rászóztam főzőkanállal, megégettem piszkavassal, mégse kapott észbe a szamárra (a báró úr öexcellenciája).

de quel mauvais goût – milyen rossz ízlésű.

614. l. *on the wrong side* ... – a helytelen oldalon, a versenypályát elzáró cöveken túl (az angol lovassportból vett kifejezés). Célzás arra, hogy Bach 1848 márciusában egy fiákeren menekült el a barikádok tájáról, majd a demokrácia oldaláról áttért az abszolutizmusára.

Ön tartja kezében a „sajtót” – A sajtó (Presse) szó itt többértelmű: jelentheti a kormány befolyása alatt álló *Presse* című

bécsi napilapot, jelentheti a kormányajtót általában, s jelentheti a Bach rendelkezésére álló kényszerítő eszközöket (prést).

senki sem nyugodt... (legfőlebb tán az olaszok...) – A tisztán olasz etnikumú, gazdaságilag és kulturálisan fejlett Lombardiában és Venetóban a bécsi kormánynak nem volt lehetősége arra, hogy oly mértékben germanizáljon, mint a monarchia más részeiben, ahol a német nyelvű és kultúrájú városi polgárság egy részére támaszkodhatott. Piemont politikájának ellensúlyozására más tekintetben is igyekezett e két tartomány lakosságának kedvezni.

615. l. *fantazmagorikus* – itt: torzító.

dőlni kénytelen – és dőlni is fog – Bach még a *Pillantás* megjelenésének évében megbukott.

616. l. *pour plaire à l'étranger...* – hogy megnyerjék az idegenek, sőt az egész világ tetszését.

617. l. *„sic volo...”* – így akarom, így parancsolom, okul szolgáljon akaratom. (Juvenalis VI.) Utalás a *Visszapillantás* e kifejezésére: ez az uralkodó akarata (der Wille des Regenten), 12.1.

pour gagner... – hízélgéssel megnyerni szívüket és elaltatni e jámbor fickókat.

vice versa, hanc veniam damus – e szabadságot kölcsönösen megadjuk (másoknak, de magunknak is követeljük). (Horatius: *Ars poetica*)

esprit infernal – pokolbeli szellem.

618. l. *rom-magyarokkal* – Vörösmarty Mihály *A rom* című elbeszélő költeményéből vett kép.

„passato il pericolo...” – elmúlt a veszély, csaljuk meg a szentet (ti. ne adjuk meg a veszélyben ígért ajándékot, ne váltsuk be fogadalmunkat).

„Derék emberek...” – Schiller: *Resignation*.

voilà tout – ez az egész.

619. l. *sunt certi denique fines...* – végtére is vannak szilárd határok, melyeken innen és túl nem állhat meg az igazság (Horatius: *Satirae* I,1).

how it acts... – hogyan működik, hogyan engedelmeskedik.

Karl Moor és Franz Moor – Schiller *Haramiák* című drámájának hősei, Karl a nemeslelkű, Franz a gazember.

620. l. „*könnte leicht ein solcher Regen...*” – könnyen megeshetik, hogy

A földre olyan kiadós nagy eső hull,
Amelybe a tintanyalója beléful.

nemzetiségek egyenjogúsága – Ennek elvét az 1849. március 4-i olmützi alkotmány, majd az 1851. december 31-i császári alapelvek mondották ki.

621. l. „*tout est perdu...*” – minden elveszett, a becsületen kívül! I. Ferenc akkor mondta, amikor 1525-ben Pavia mellett csatát vesztett és fogságba került.

622. l. *Schönbrunnba... való* – ti. a schönbrunni állatkertbe.

623. l. „*új német nagyhatalom*” – Utalás Bécs nagynémet aspirációira.

a mainzi löportorony... – Miután a város közepén állott löportorony 1857. november 18-án felrobbant, a császár birodalomszerte gyűjtést rendelt el a kárvallottak javára.

Père Duchêsne – nem személynév, hanem a francia forradalom idején Hébert által szerkesztett lap címe (*Le Père Duchêsne*).

624. l. „*le genre ennuyeux...*” – az unalmas műfaj a legveszedelmesebb. (Voltaire írta: minden műfaj jó, kivéve az unalmasat. *Enfant prodigue*.)

verba volant... – a szó elszáll, az írás megmarad.

invita Minerva – Minerva akarata ellen, azaz: ihlet, hívás nélkül (Horatius: *Ars poetica*).

625. l. „*ein ganzer Kerl*” – épkézláb fickó.

indiai lázadók – Célzás az 1857. évi szipoj-felkelésre.

„*Bach-Händel*” – tkp. Backhändel: sült csirke. Szójáték Bach meg a zeneszerző Bach és Händel nevével.

et cela prouve... – és ez igen jellemző az osztrákok ízlésére és műveltségére.

626. l. „*Les mœurs avant tout*” – Legfőbb dolog az erkölcs.

Kis-Párizs – Goethe Lipcsét nevezi így a *Faust*-ban (az Auerbach-pincebeli tivornyával kapcsolatban).

„*toujour perdrix*” – mindig foglyot (enni unalmas). IV. Henrik francia király állítólagos mondása.

Józsefnek ... példáját – Célzás József és Putifárné története (Ter 39).

628. l. *úgyszólván egész Izrael a tintából él* – Az újságírás mint szabadfoglalkozás a zsidó értelmiségiek előtt is nyitva állt.

egyenruházott huszárait – A közigazgatási hivatalnokokat („Bach-huszárok”).

630. l. *Qui tacet...* – A hallgatás beleegyezésnek látszik (VIII. Bonifác pápa).

631. l. *aspersi ütközet* – 1809. május 22-én, itt verte meg Károly főherceg, a császári csapatok főparancsnoka Napóleont.

632. l. *diabolus rotae* – bajszerző ördög. Az *Önismeret*-ben Széchenyi e kifejezést Bach szájába adja, önvallomásként.

633. l. 1857. febr. 9-én... – Ferenc Józsefnek magyarországi körútja után Laxenburgból keltezett, Albrecht főherceg magyarországi kormányzóhoz intézett kézírata, amelyben kinyilvánítja, hogy az addigi (abszolutista) kormányzati rendszer mellett változatlanul kitart.

„*Mondjatok le minden reményről*” – A pokol felirata Dante *Isteni színjátéká*-ban.

„*Brüderlein fein...*” – Jó pajtásom, jó pajtásom, talán te vagy az a kópé?

634. l. *bécsi Ilias* – Bäuerle regénye Therese Kronesről, melyben a kérdéses bűnügyet is tárgyalja.

„*vinaigre...*” – „négyzsivány-ecet”, ragályok elleni védekezésül használt fűszeres ecet, amelyet külsőleg és belsőleg is használtak.

„*justum ac tenacem...*” – igaz lelkű és állhatatos férfiút (Horatius: *Ódák* III).

635. l. *fekete könyv* – Lásd a 607. lap jegyzetét.

pour pouvoir... – megtorlásul.

Manhartsberg környéke – az alsó-ausztriai úgynevezett Borvidék.

636. l. *Magyarország hercegprímása* – Scitovszky János.

kik Pesten az aláírástól visszavonták magukat – mint például az aulikus Esterházy Pál herceg.

az üldözött erkölcs és Barrabás – Krisztus és Barabás (Mt 27,17).

judeai metropolis – Jeruzsálem.

637. l. *mainzi szerencsétlenségre* – Lásd a 623. lap jegyzetét.

638. l. „*Du sublime au ridicule...*” – A fenségéstől a nevetséges csak egy lépésnyire van (Napóleon).

639. l. „*Isten szólott...*” – Ter 1 parafrázisa.

chef de la cuisine royale – a királyi konyha főnöke, főszakácsa.

640. l. *furoré-t csinál* – viharos tetszést kelt.

Und was kein Verstand... – Mit a bölcs tudománya ki sohse eszel, Együgyűn gyakorolja a tiszta kebel. (Schiller: *Die Worte des Glaubens*; magyarul: A hit igéi. Dóczi Lajos fordítása.)

641. l. *Leviathan* – Bibliai tengeri szörny. Így hívták akkor az első vasból épült óriás tengeri gőzöst, amely később Great Eastern néven vált híressé, s melynek alkotóját, I. K. Brunel angol mérnököt Széchenyi személyesen ismerte.

„*mundus se expedit*” – a világ majd segít magán.

„*mais ma foi...*” – hitemre, teljesen igaza van!

„*comme par un coup...*” – mintegy varázsvessző ütésére.

„*montagne Russe*” – „orosz hegy”. Párizsban így nevezték a nép szórakoztatására emelt mesterséges, lejtős csúszkákat, s ezek egyikét hívták Regierinek.

642. l. *fluctuatiót*... – habozást, halogatást, határozatlanságot.

643. l. „*Oeconomie Commission*” – a császári hadsereg ellátásával foglalkozó úgynevezett gazdasági bizottság.

644. l. *Gretna Green* – skóciai falu, ahol a helység kovácsa s egyzersmind bírāja a szerelmespárokat szülői beleegyezés nélkül is összehadta.

in imitationem... – a nagy Wielandot utánózva.

646. l. *pour séduire...* – a közönség és a világ elámítására és mu-
lattatására.

parcequ'il ne faut... – mert csak erre van szükség, ezt így látjuk jónak. Francia királyi rendeletek szokásos záradéka.

647. l. *Deutschmeister-ezred* – Bécs háziezrede, az ezredtulajdonosáról, a német lovagrend mindenkori nagymesteréről „Hoch- und Deutschmeister”-nek nevezett 4. sz. császári gyaloge-
zred.

Qui vivra, verra – Helyesen: *chi vivrà, vedrà*: Aki megéri, meglátja.

kegyencét – Polignacot.

649. l. „*azt akarom...*” – Az abszolút uralkodó rendeletei mindig az ő akaratának megnyilvánulásai, a kifejezés azonban ilyen formában Ferenc József pátenseiben nem, csak néhány „legfelső kéziratában” (valamely központi szerv vezetőjéhez intézett rendeletében) fordul elő; ez utóbbiakat természetesen nem Bach fogalmazta.

650. l. „*mieux tard que jamais*” – jobb későn, mint soha. Széchenyi, amikor e mondást „Maintenon úr” szájába adta, nyilván Scarronra, a szellemes francia költőre és színműíróra (1610–1660) gondolt, aki későn nősült meg s akinek özvegye utóbb IV. Lajos királytól a maintenoni uradalmat és a „Marquise de Maintenon” címet kapta. Scarronnak Maintenon néven emlegetése bizonyára nem tévedés, hanem gúnyolódó tréfa.

„*pagat ultimo*” – a tarokk kártyajátékban az a figura, amelynél az utolsó ütést a pagáttal (a legkisebb értékű kártyával) viszik el.

az ígért alkotmány – A Ferenc József által 1851. december 31-én jóváhagyott új „kormányzati alapelvek” szerint az egyes koronaországokban képviseleti szerveket is létre kellett volna hozni. Bach ennek értelmében Magyarország számára is kidolgozott egy „alkotmánytervezetet”. Ez azonban senkit sem elégitett volna ki, s a császár – Albrecht főherceg javaslatára – nem is hagyta jóvá.

654. l. „*omne tulit punctum...*” – minden siker azé, aki a hasznosat a kellemessel vegyíti (Horatius: *Ars poetica*).

az ifjú császárt rávette, hogy... körutat tegyen – Célzás a császár 1857. évi magyarországi körútjára.

655. l. *glebae adstricti sunt* – röghöz kötöttek.

„*timeo Danaos...*” – félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is. Laokoon szavai a trójai falóval kapcsolatban. (Vergilius: *Aeneis*)

656. l. *in conspectu Dei...* – Isten és a nép színe előtt.

a bécsi és a linzi békekötés – az 1606. évi bécsi és az 1645. évi linzi békekötések (lásd a Függelék-et).

657. l. *más, szintén esküvel erősített pontokat* – az ország alaptörvényeit, alkotmányát.

garantálva is vannak – A bécsi béke megtartására a magyar, osztrák és cseh rendek kölcsönös garanciát vállaltak.

Wertheim-féle pénztárszekrény – páncélszekrény (a német készítő nevééről).

658. l. *concordatumot* – a Habsburg-monarchia és a pápaság között 1855-ben létrejött megegyezést.

659. l. *választási rendszer* – Széchenyi itt a községi és a kereskedelmi és iparkamarai választásokra céloz. Az 1849. március 17-i községi pátens Bach által folyamatba tett magyarországi bevezetését azonban Ferenc József, röviddel az 1851. szilveszteri pátens kiadása előtt, megakasztotta. Községi választásokra Magyarországon az egész Bach-korszakban nem került sor. Széchenyi ezért is emlégeti a továbbiakban Bécset és „Bécs környékét”, ahol az 1849. évi községi pátentst valóban alkalmazták.

dans le grand monde... – a nagyvilágban, a környéken és a szomszédságban.

bons gens – jó emberek.

gens bons, mint... mondani szokták – Széchenyi itt egy szójátékra céloz: a *gens bons* (jó emberek) ejtése azonos a *jambons* (sonkák) szóéval.

660. l. „*Sperma foetidum...*” – Bűzletes mag, rondaság tömlője, férgek eledele.

662. l. *ostentativ* – itt: megtévesztésnek szánt.

663. l. „*Il n'y a pas de plus...*” – Nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha az embernek ostobák a barátai (Pascal).

That is the question – Ez itt a kérdés (Shakespeare: *Hamlet*).

664. l. *sic volo...* – Lásd a 617. l. jegyzetét.

champagne-i – Champagne-ban gyártott (francia) pezsgő.

Bach-Händel – Lásd a 625. l. jegyzetét.

car à tout les coeurs... – mert minden becsületes szívnek drága a haza.

„*kanon*”-i *törvényeket* – szójáték a kánon és a Kanone (ágyú) szavakkal; a „kanon”-i törvények érvényesítése: az ágyúk elszűtése.

a löpor Mainzban nem bizonyult célszerűnek – Célzás a mainzi löportorony felrobbanására. Lásd a 623. l. jegyzetét.

remonstratiók és demonstratiók – tiltakozások és magyarázgatások.

kachexia suburalis – rossz emésztésből származó gyöngeség.

mousse petillante – gyöngyöző hab.

Pucelle – Voltaire szatirikus eposza az orléans-i szüzzről.

Épernay habzó bora – a pezsgő. Épernay pezsgőjéről híres város a franciaországi Marne département-ban.

665. l. „*copfos*” *világban* – A copf a romantika korában a divatjamúlt mesterkéeltség szimbólumává vált.

666. l. *quelle horreur* – mily borzalom.

sans cérémonie et sans façon – minden ceremónia és hímzés-hámozás nélkül.

667. l. *bélyegadó* – Az újságokat 1858. január 1-ji hatállyal (nem Bach, hanem Bruck pénzügyminiszter kezdeményezésére) bélyegadó alá vetették.

deductis deducendis – levonva a levonandókat.

668. l. *quasi premier* – Széchenyi úgy tekinti Bachot, mint aki „szinte miniszterelnök”. A valóságban Schwarzenberg halála óta nem Bach belügyminiszter, hanem Buol-Schauenstein gróf külügyminiszter volt a minisztertanács elnöke. Az ő működése azonban magyar szempontból kevésbé látszott sérelmesnek a Bachénál, sőt sikertelen külpolitikája csak siettette a rendszer bukását, melynek szellemét elsősorban mégiscsak Bach képviselte, legalábbis a kortársak szemében.

Új-Ausztria... előljárói... elszigetelt helyzetben vannak – Széchenyi világosan látta, hogy a kormányzat belpolitikailag és külpolitikailag egyaránt elszigetelődött, s hogy ez előbb-utóbb a rendszer bukásához fog vezetni.

egy nagyon hatalmas... úr – I. Miklós cár.

669. l. *ex specie canina* – a kutyák fajtájából.

sans aucune dignité – minden méltóság nélkül.

oraculum – itt: tanácsadó, szaktekintély, ki feltétlen bizalmat élvez.

északi férfiú – I. Miklós cár 1852-ben Olmützben (Olmouc) nem volt hajlandó Bachot fogadni, Bécsben pedig, Ferenc József fogadásán, állítólag keményen megleckéztette őt.

670. l. *qui est vraiment* ... – mely valóban egyedüli a maga nemében.

Hol a sajtó nincs leláncolva – Angliában és Piemontban.

671. l. *a királynőről* – Viktóriáról.

Piemonttal folytatott sajtóháború – A piemonti lapok gúnyolódva írtak a császári pár 1856–57. évi milánói tartózkodásáról, s erre az osztrák sajtó érzékenyen reagált; az ügyben diplomáciai jegyzékváltásra is sor került.

impavidum ferient ruinae – rettenthetetlent zúznak össze a romok (Horatius: Ódák III).

672. l. *sans faire du bruit* – zaj nélkül.

actus... acták... anteacták – szójáték: cselekedet, hivatalos iratok, előiratok.

„vana est...” – hatalom nélkül hiábavaló a harag (Livius 1,10).

673. l. *„lascia passare!”* – mehet (nyomtatási engedély).

bon enfant – jó fiú.

674. l. *„Bruck”* – A *„Brücke”* (híd) szó régies formája; szójáték a pénzügyminiszter nevével.

Firebrand – fáklya (Palmerston gúnyneve, gyakran zavart okozó, kiszámíthatatlan természete miatt).

675. l. *mens sana...* – ép testben ép lélek (Juvenalis X).

P. H. – A *Punch* című angol élclap egy rajzolójának szignója.

676. l. *facile à vivre* – könnyen élni tudó.

Old England at large – az egész Ó-Anglia.

677. l. *en odeur de sainteté* – a szentség hírében.

„omne tulit punctum...” – Lásd a 654. l. jegyzetét.

menyei „polgári törvénykönyv” – a Biblia.

mintegy kilencven... magyarnak... megkegyelmezett –

Haynau, amikor elbocsátásának híret vette, hogy borsot törjön az alivar orra alá, megkegyelmezett azoknak a képviselőknek, akik Debrecenben elfogadták a függetlenségi nyilatkozatot.

678. l. *„beteg ember”* – a török birodalom.

„calumniare audacter...” – rágalmazz bátran, valami mindig megragad (Plutarkhos).

679. l. *tempora nubila* – Lásd a 605. l. jegyzetét.

„*Il me fait chérir...*” – Megszeretteti velem a tudatlanságot.

„*Le genre et l'odeur...*” – Ennek az Ane-orgel úrnak a fajtája és híre meggyüöltethetné velem az erényt (Jean-Baptiste Massillon francia egyházi szónok mondásának parafrázisa); Ane-orgel: szójáték *Hans-Jörgl* nevével, annyi mint „árpás számár”.

concordatum – az ausztriai birodalom és a pápaság között 1855. augusztus 18-án kötött egyezmény, mely – szakítva a jozefinista egyházpolitikával – messzemenő jogokat biztosított a katolikus egyház számára.

680. l. *viribus unitis* – egyesült erővel (Ferenc Józsefnek 1849. decemberében választott jelszava).

sie lieben sich... – szójáték Várna és Sumla (Sumen) nevével. Az 1828–29-i orosz–török háborúban a törökök Várnát elvesztették, Sumlát viszont megtarthatták. A mondat szó szerinti fordítása: hallgattak a figyelmeztetésre (Warnung: Várna), de nem hagyták magukat rászedni (schumeln: Sumla).

Szevasztopol ostroma – a krími háborúban, 1855. szeptemberében.

weimari látogatást – 1857. október 1-jén.

ellenlátogatással – Célzás arra, hogy a cári Oroszország számára Konstantinápoly most már – miután a Habsburg–Romanov szövetség felbomlott – Ausztrián át, vagyis Ausztria legyőzésével is elérhető.

681. l. *Grâce de...* – Az Ön zaklató gondoskodása következtében (lobbant fel a németgyűlölet).

682. l. *Ahnfrau* – Az őszanya, Franz Grillparzer osztrák drámaíró sorstragédiája.

683. l. *Ah! geendet ist's ja doch...* – „Úgyis már mindennek vége, Akár fessen vérem földet, Ő már úgyis megöldöklött. Mester! szólj, még mit tudsz te?” (Petrichevich Horváth Dániel fordítása, 1824).

„*faxni*” – hóbert, szeszély.

láncos kutya – Célzás Lafontaine meséjére a kutyáról és a farkasról.

you ride... – ön letért a pályáról!

„*Verkehrt ist auch gefahren*” – Az is hajt, aki hátrafelé hajt.

684. 1. *bonne aventure* – jó kaland. Szójáték pater Ventura nevével.

685. 1. „*patched up...*” – rövid időre összetákolva.

poutride mixtum compositum – rothadt egyveleg.

„*haldokló gladiátor*” – Célzás a vatikáni múzeumban levő antik szoborra, amelyet Széchenyi maga is látott.

ominosus – itt: visszás.

Quid faciamus nos? – Mit tegyünk?

ez is ausztriai forrásbúl csergedezik – Széchenyi tévedett, a szerző nem osztrák, hanem Constantin Frantz német publicista, aki az új német birodalom létrehozását föderatív alapon, Ausztria vezetésével képzelte el. Röpirata három kiadást ért meg.

686. 1. *Ehrenbreitstein, Stolzenfels* – Rajna menti helyek.

„*Bingerloch*” – a Rajna örvénye Bingen mellett.

lateiner – itt eredeti értelmében: latinista.

Quid facturi simus nos vagy Quid nobis faciendum – Mit tegyünk, mi a teendők. Széchenyi itt a röpirat névtelen szerzőjének rossz latinságát gúnyolja.

687. 1. *Svájci-udvar* – a bécsi Burg legrégibb része.

a Kosmos... szerzőjét – Alexander Humboldt (1769–1859) német természettudóst. Széchenyi személyesen is találkozott vele Párizsban. *Kosmos* című műve a világegyetem egységes felépítését mutatja be.

Lüneburger Heide – terméketlen terület Hamburgtól délre.

Mark – (Brandenburg) porosz tartomány, a brandenburgi-porosz állam magja. Talaja homokos.

Napoleon, a „helénai” – mert Szent Heléna szigetén halt meg.

Elba előtt és után – Napoleon fogsága Elba szigetén: 1814. április 14.–1815. március 1.

„*mon meilleur...*” – legjobb, legmeghittebb barátom.

que l'amour... – hogy a szerelem csak fél szárnnal csapkod (azaz sántít).

688. l. „*A hegyekben lakik a szent szabadság*” – Schiller: *A messi-nai menyasszony*.

La Prusse doit grandir... – Poroszországnak növekednie kell, nemcsak tekintélyében és erkölcsi súlyában, hanem anyagi és földrajzi helyzetében, valamint terjedelmében is.

„*vigilant*” – itt: emlékeztető.

689. l. *girondisták* – A francia forradalom kezdeti szakaszában a jakobinusok ellen a monarchistákkal összefogó polgári középpárt.

690. l. *et si nous...* – ha nem akarjuk a delet nevetséges makacs-sággal délután keresni (francia közmondás).

Kara deniz – Fekete-tenger (törökül).

csúnyán felültek – az oroszok az osztrákoknak. Célzás a krími háborúra.

coeur... treff... pique... carreau – a francia kártya színei.

a szellemszegény „faciamus” – a *Quid faciamus nos* című röpirat.

honesty is the best policy – a becsületesség a legjobb poli-tika.

691. l. *Lajos-csatorna* – az I. Lajos bajor király által 1836–45 kö-zött építtetett Duna–Rajna-csatorna, mely gazdasági hasznosság tekintetében nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Leviathan – Lásd a 641. l. jegyzetét.

sic volo, sic jubeo – így akarom, így parancsolom.

„*quidquid agis...*” – bármit teszel, okosan tedd, és gon-dold meg a végét.

mais croyez-nous... – de higgyen nekünk, szeretetre méltó báró, jobb későn, mint soha.

692. l. *qui habet tempus...* – ki időt nyer, életet nyer.

„*egy nap sem múlt el...*” – Plinius szerint Apellés szokta ezt magáról mondani (*nulla dies sine linea*).

chi troppo caccia... – ki sokat markol, keveset fog.

teutoburgiak – helyesen: svévek, egy Ariovistus által veze-tett germán törzs.

693. l. „*filius*” – fiú; célzás Caesar utolsó szavaira: Te is, fiam Brutus!

„*vörös*”-ek – köztársaságparti összeesküvők.

„*értelmiség bélyegzése*” – az újságokra kivetett bélyegadó.

car elle n'avait pas... – mert nem volt szíve (Artemis istennőnek, akit Aktaión fürdés közben meglesett).

extra et intra muros – a falakon kívül és belül (Horatius: *Epistolae* I,2), azaz: a birodalmon kívül és belül.

694. l. *önkéntes (!) kölcsön... államköltség-kimutatás* – Lásd a 612. l. jegyzetét.

a magyar korona feltalálása – A koronát Szemere Bertalan 1849. augusztus 22-én Orsova mellett elásatta; a császári hatóságok 1853. szeptember 8-án találták meg, onnan nagy pompával Bécsbe, majd Budára vitték.

Terracina – olasz tengerparti város Rómától nem messze; Széchenyi 1817-ben járt ott, akkor hírhedt volt a környék a „terracinai hősök” rablótámadásairól.

„*pittoreszk*” *fiúk* – a zsványok.

„*pejor medicina morbo*” – az orvosság rosszabb a betegségnél.

695. l. *sans y être obligé* – anélkül, hogy köteles lenne.

finánc-labirintusból – pénzügyi útvesztőből.

696. l. *again and again...* – újra meg újra, örökké (Széchenyi *Stadium* című munkájának jelígeje: Megint s megint – szünetlen).

Utópiát és Golkondát – Utópia a sehol országa (Sir Thomas More), Golkonda a haidarabadi rádzsának kincseiről és drágaköveiről híres vára (Kelet-Indiában).

697. l. „*besonders nach dem Wein...*” – kivált, ha bort ivott, bűfelejtőt.

hétfelé szakasztott ország – Lásd az 578. l. jegyzetét.

héthalmú város – Róma, az „örök”; ezért mondja Széchenyi, hogy a hasonlóság megnyugtatóan szolgál.

„*difficile est...*” – nehéz szatírárt nem írni (Juvenalis I,9).

Ne szomorkodj... – Kotzebue dala 1802-ből.

„*Freut euch des Lebens*” – Örüljete az életnek (Usteri híressé vált dala 1796-ból).

„*O, du lieber Augustin...*” – Ó, kedves Augustin, minden civeszett! (Augustin máig népszerű dala a bécsi pestisjárvány idejéből, a 18. század elejéről).

698. l. *híres pozsonyi orgonista: Bach* – Arra a Veit Bach nevű, zenei tehetséggel megáldott pozsonyi pékmesterre céloz, aki a 16.

század végén Magyarországból Thüringiába települt át, s akit a híres zeneszerző-dinasztia megalapítójaként tartanak számon (egy száz évvel később keletkezett dalnak természetesen nem lehetett ő a fordítója). Széchenyi itt azért emlegeti a pozsonyi Bachot, mert akkoriban Bécsben az a szóbeszéd terjedt el, hogy a belügyminiszter is a pozsonyi Bach család leszármazottja.

„*eh bien, en avant...*” – nos rajta, előre, honfiak, jobb későn, mint soha (a *Marseillaise* paródiája).

s'il veut avoir cette bonté... – ha lesz oly szives rászánni egy kis fáradságot.

„*England expects...*” – Anglia elvárja, hogy mindenki megtegye kötelességét. Nelson napiparancsa az abukiri csata előtt, 1798-ban; ez a felirat áll liverpooli szobrán, amelyet Széchenyi 1832-ben látott.

699. l. *Polichinelle* – paprikajancsi.

„*Come state...*” – Hogy vagytok, drága kislányom?

„*Baccio le mani...*” – Kezét csókolom, szeretett apám, nagyon jól, sőt igen boldogan.

700. l. *persona singularis* – egyetlen személy.

façon et manière de parler – a beszéd szabása és módja.

701. l. *tout ce qui...* – minden, amit Ön csak jónak lát.

Ha egy hitvallás... – A Zacharias Wernerre alkalmazott adoma már Boccaccio *Dekameron*-jában is megvan (első nap, 2. elbeszélés).

702. l. *Így imádkozik...* – Célzás Scitovszky János hercegprímásra és az általa vezetett 1857. évi mariazelli zárandoklatra.

703. l. *bajor királyi walhallista* – I. Lajos bajor király 1834–40 között felépíttette Donaustauf mellett a bajor „Walhallát”, s abban a bajor történelem nagyjainak szobrait helyeztette el, Kleinwetzdorf osztrák falu határában pedig Parkfrieder császári hadiszállító létesített egy osztrák hősi csarnokot. Széchenyi 1834-ben látta az épülő bajor Walhallát, s ennek hatására tervezte a magyar hősök csarnokának létesítését valahol a budai hegyekben (lásd az *Üdvölet*-t a 61–68. lapon). A tervet nem sikerült megvalósítania.

quia bene conditionatus... – mert a jól megalapozott szerepet az Én-nél kezdődik.

704. l. *egyetlenegy eset sem fordult elő...* – Ebben Széchenyi téved.

De modo acquirendi... – Cziráky Antal gróf Budán, 1820-ban névtelenül megjelent művének pontos címe: *Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria a primordiis monarchiae in haec tempora*; ebben fejedelmeink trónszerzési jogát vizsgálja s a szabad királyválasztás jogát tagadó aulikus közjogászok, Lakics és Großinger nézeteit cáfolja.

„*Qu' il y a des nations...*” – Mert vannak nemzetek, amelyeket befeketítenek, megrágalmaznak és megvetnek – és miért? Mert anélkül, hogy fáradságot vennének maguknak megismerésükre, megbeszélésükre, mindenkor befeketítik, megrágalmazzák és megvetik őket s mert ehhez az emberek hozzászoktak. – Széchenyi emlékezetből s nem szó szerint idézi Pradt abbénak a bécsi kongresszusról írt művéből e mondatot (II. k. 236. l.): „Vannak nemzetek, amelyekről nem beszélnek másként, mint sértőn, mert húsz éven át sértegették őket, s a leggyűlöletesebb rágalmak átmentek a köztudatba és a nyelvhasználatba.”

Éjszakai hadiszemle – Nächtliche Heerschau, Zedlitz leg híresebb költeménye.

705. l. *allocutio* – valakihez (itt: az uralkodóhoz) intézett ünnepi beszéd.

egy köztisztjeletben álló főpap – Scitovszky János hercegprímás, aki a császár magyarországi látogatása alkalmából 1857 májusában át akart nyújtani neki egy a konzervatívok által szerkesztett és aláírt petíciót, amelyben előadták az ország legégetőbb sérelmeit s azok orvoslását kérték. A császár az iratot nem vette át, és Scitovszky csak szóban adhatta elő annak tartalmát. Az esemény után Ferenc József elrendelte az aláírók főbbjeinek kérdőre vonását és rosszallásának kifejezését, amiért tömeges akciót szerveztek.

706. l. „*veni sancte*” – ünnepélyes alkalmakkor a Szentlélek segítségül hívása céljából tartott mise s az ekkor énekelt egyházi ének szövegének kezdete.

707. l. *futólépésben felszolgált udvari ebédnél* – Ferenc József ebédei híresek voltak erről.

à sa place... – otthon és kényelemben.

708. l. *Tapp* – délnémet kártyajáték.

Schwechater „Unterzeug” – schwechati sör étkezés előtt (bécsi kifejezés).

„*Drágaderossz*” szivar – a monarchiában a dohánymonopólium bevezetése után gyártott, a réginél drágább, de rosszabb szivar gúnyneve.

országban... vidéken – A neoabszolutizmus korában a szűkebb Magyarország öt közigazgatási kerületét „közigazgatási területnek” vagy „közigazgatási vidéknek” hívták. A hivatalos nyelvhasználatban kerültek a magyarokkal kapcsolatban az ország és a nemzet szavakat, s inkább csak az egyes közigazgatási vidékekről s azok népéről írtak és beszéltek.

Spittelberg – A bécsi Spittelberggasse közelében levő császári katonai akadémia hallgatóit „akadémiai náció”-nak hívták.

709. l. *erényszövetség* – a „Tugendbund” néven Poroszországban 1808-ban alapított hazafias egyesület. (Széchenyi nálunk is tervezett hasonlót 1827-ben.)

Szent Szövetség – az osztrák, orosz és porosz uralkodók között 1815-ben a haladó eszmék terjedésének meggátlására létrejött szövetség.

710. l. *egyiptomiak... utódait* – A cigányokat sokáig egyiptomi származásúaknak vélték (innen az angol „gypsy”, a fáraó népe elnevezés).

711. l. „*Vivos voco, mortuos plango*” – Az élőket hívom, a holtakat siratom.

712. l. „*fulgura frango*” – a villámokat megtöröm. (Az előző idézet befejező része. Az egész együtt Schiller *A harang* című költeményének jeligéje.)

pusztai iskolába – A *Visszapillantás* az abszolút kormányzat magyarországi eredményei között felsorolja a népoktatás reformálása terén tett intézkedéseket, s ezek között szól a pusztai iskolák létrehozásáról is.

Vajon a fején... van-e – Célzás arra, hogy Ferenc József (akkor még) nem volt megkoronázva.

713. l. *Vindobona* – Bécs latin neve.

717. l. *comme il vous plaira...* – ahogy Önnek tetszik, szeretetre méltó Bárá.

a tibeti fennsík – Kőrösi Csoma Sándor is (akinek Széchenyi nagy tisztelője volt) Tibetben kereste a magyarok őshazáját.

719. 1. *Erinnerungsblätter*... – Emléklapok egy diplomata papírjaiból.

par métier et par excellence – hivatásuknál és kiválóságuknál fogva.

anti-machiavellicus – Machiavelli elveivel ellentétes, abszolútizmusellenes.

720. 1. „*nie da*” – sohasem (volt).

„*nirgends gewesen*” – sehol sem volt.

721. 1. *deputatiók operatumaira* – az 1792. évi országgyűlés által kiküldött bizottságok munkálataira. Ezek nyomtatásban is megjelentek a *Conclusa seu resultata excelsae regnicolaris deputationis*... címkezdetű kötetekben (1802, majd 1826).

ex concessis – a megengedettek alapján, azaz: abban, amit a mondottakból elfogadott.

hazardjátékot – Célzás 1849. április 14-re.

722. 1. *Dommayert*... *Tivolit* – bécsi mulatóhelyek.

Wurstelprater – (Volksprater) a bécsi Prater (a Duna-csatorna és a Nagy-Duna között) északi része, a bécsiek kedvelt szórakozóhelye (vidámpark).

Ördögi elixír – E. T. A. Hoffmann német romantikus író fantasztikus regénye.

species troliana vagy tölpeliana – a bambák vagy hülyék fajtája.

723. 1. *Karl Moor példáját* – Schiller *Haramiák* című drámájának főhőse bosszút esküdött öccse ellen.

et cela donne la clef... – és ez a dolog kulcsa.

„*to run the risk*” – vállalni a veszélyt.

724. 1. *idiológiának* – Szójáték az idióta és az ideológia szavakkal.

à la barbe de M. Gérard – Gérard úr szakállára.

Chacun d'après son goût – Ki-ki a maga ízlése szerint.

victrix causa... – a győzelmes ügy az isteneknek tetszett, a legyőzött Catónak (Lucanus: *Pharsalia*).

725. 1. *primo*... *secundo loco* – első, második helyen.

„*lerchenfeldi magyarok*” – az önkényuralom szolgálatába szegődött, Bécsben hivatalnokoskodó magyarok, akiknek egy része Bécs Lerchenfeld nevű elővárosában lakott.

726. 1. *Es ist immer ein Umstand dabei* – Mindig közrejátszik valami körülmény.

Népkert – (Volksgarten) a bécsi Burg melletti, a Heldenplatz és a Ballhausplatz között elterülő park.

a Dehne, a Helmesberger – bécsi mulatóhelyek.

propter panem quotidianum – a mindennapi kenyérért.

727. 1. „*blinde Mäusel*” ... – bécsi gyermekjátékok.

Wien patak – Bécs saját „folyója”, a bécsi erdőben ered és a Praterrel szemben a Duna-csatornába ömlik.

„*aranjuezi szép napokban*” – Schiller *Don Carlos* című drámájának sokszor idézett kezdő mondatából („*Die schönen Tage in Aranjuez sind nun zu Ende*”).

728. 1. *allo-homöo-hydro-sym-* vagy *antipathicus* – különböző gyógyászati elméletek szerinti. Széchenyi sokat ír ezekről az *Önismeret* 2. fejezetében (lásd a III. kötetben).

729. 1. *grinzingivel, vöslauival* – osztrák borfajták.

nemes árpalével – sörrel.

731. 1. *Opinionum commenta* ... – Az ész koholmányait az idő megsemmisíti, a természet alkotásait megerősíti (Cicero: *De natura deorum*).

bizottsági munkálatokat – a 721. lapon említett „*deputatiók operatumai*”-t, lásd az erre vonatkozó jegyzetet.

„*sat cito, si sat bene*” – elég hamar, ha elég jól.

732. 1. „*cara gens hungara*” – drága magyar nemzet.

proklamációkat – Napóleon 1809. május 15-én kiáltványt intézett a magyarokhoz, s ebben a Habsburgoktól való elszakadásra hívta fel őket.

pseudo-apostol – álapostol (Júdás).

733. 1. *Szodoma és Gomorra* – Két város a Sós (Holt)-tenger partján, a Biblia ad hírt róluk (Ter 14), és pusztulásukról is: ez lakosaiknak bűnei miatt történt (Ter 19,1–28).

735. 1. „*Denk a bißerl nach*...” – Gondolkodjál egy kicsit, majd gondolkodom.

„*si tacuisses*...” – ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna, azaz: továbbra is bölcsnek tartottak volna (Boethius: *De consolacione philosophiae*).

böoticum – Böotia (Boiotia) lakói az ókori Görögországban korlátolt ostobaságukról voltak híresek; innen: ostobaság.

736. l. *szilvafái között* – Célzás a „hétszilvafás” (törpebirtokú) nemesre.

Jeruzsálem jövedelmére – Célzás a császár „Jeruzsálem királya” címére.

737. l. *uti figura... tempora hodierna docent* – ahogy az ábra, vagyis inkább a mai idők mutatják.

ce genre me fairait... – e műfaj meggyűlöltetné velem az erényt.

739. l. *„ich bin von Penzing...”* – penzingi vagyok, s ez büszkeséggel tölt el.

ex rationibus... – közigazgatási okokból.

16, 18, 20 *csendőrezred* – A Habsburg-birodalmon belül 1849-ig csak Lombardiában volt csendőrség. 1849–50-ben az egész birodalomban megszervezték a csendőrséget. Összesen (a lombardiaival együtt) 16 csendőrezred működött, ebből az akkori Magyarországon 3, a Szerb vajdaság és temesi bánságban 1, Erdélyben 1 és Horvátországban 1. 1854-ben további 3 csendőrezredet állítottak fel, ebből kettőt az akkori Magyarországon, úgyhogy ettől kezdve mind az öt magyarországi közigazgatási kerületben egy-egy csendőrezred volt elhelyezve.

740. l. *„Member of Parliament”* – a parlament tagja.

741. l. *néha... a jó Homéros is szundikált* – Horatius *Ars poetica*-jából: „et bonus dormitat Homerus”.

Cicero pro domo sua – Cicero saját érdekében (mondott beszéde).

húszezer összeszedett zsoldos – Széchenyi itt téved: ennyi csendőr az egész Habsburg monarchiában sem létezett, nemhogy Magyarországon.

à la Asmodée – Asmodée (a sánta ördög) módján.

743. l. *comme bon vous semble* – kénye-kedve szerint.

„Magyaren” – nemzetiségük szerinti magyarok (szemben a Magyarország minden nemzetiségű lakóira összefoglalóan alkalmazott „Ungarn” kifejezéssel).

„ne altera pars audiatur” – a másik felet nem kell meghallgatni (az *audiatur et altera pars* ’meg kell hallgatni a másik felet is’ jogi elv visszájára fordítása).

And no mistake – És ez így igaz.

744. l. *Albrecht főherceg... adlatusa és souffleurje* – Hauer István br.

745. l. *par un coup de baguette* – varázsütésre.

„*wo nichts ist...*” – ahol semmi sincs, ott elvesztette jogát a császár (német közmondás).

747. l. „...*ez van a pudlibőr alatt...*” – ez a dolog lényege.

748. l. *copf* – itt: maradiság.

civitate donata – meghonosodott, öröklött dolgok.

„*Beszélgető*” – Egyes bécsi lapok vegyes közleményeket vagy a szerkesztői üzeneteket tartalmazó rovatának neve (eredetiben: Sprechsaal, Sprechstübchen).

751. l. *Champion of Austria* – Ausztria bajnoka (itt: Bach).

horoszkópja – itt: jóslata.

fényes janicsárjait – a csendőröket.

752. l. „*Chi vive sperando, muore*” – Aki reménykedve él, (fosásiban) hal meg.

753. l. *l'occasion...* – alkalom szüli a tolvajt.

ab esse ad posse – a valóságról a lehetőségre.

ha az esse... a múltra is visszahat – ti. ha korábban volt közbiztonság, akkor azt később is lehetett volna biztosítani.

755. l. *nil conscire sibi...* – lelkiismerete tiszta, büntudattól nem sápad (Horatius: *Epistolae* I,1).

domino – körgallér alakú jelmez csuklyával, álarccal.

Mintha Bach önkényeskedése csak farsangi álruha volna, mely alatt az emberbarát lappang, éppúgy, mint abszolutizmusa alatt a vörös republikánus.

déserteur – aki elhagyja a rábizott őrhelyet, átpártol az ellenséghez. Célzás Bach politikai pálfordulására.

756. l. *némelyik rabló... védője lett azon birtokos vagyonának* – az úgynevezett „kommenciós” betyárok, akiket a földesúr lekenyerezett.

ismét egyszer továbbállni kényszerülne – Célzás Bach 1848-i menekülésére a barikádok alól.

757. l. *fral' natura... martiri* – törekeny természet... kinszenvedések – Olasz operaária szövegéből kölcsönzött kifejezések.

Ábel oltárárúl... – A Biblia szerint az első emberpár, Ádám és Éva két fia, Káin és Ábel áldozatot mutatott be az Úrnak, de az Úr csak Ábel oltárára tekintett kegyesen. (Ter 4,3–5) A Biblia-magyarázók ezt úgy értelmezték, hogy Ábel oltáráról a füst egyenesen felszállt, Káinéről azonban nem.

758. l. *aki... vermet ás...* – Péld 26,27.

„*summa justitia summa injuria*” – a legnagyobb igazság a legnagyobb igazságtalanság. (Cicero: *De officiis* 1,10)

759. l. *Pater Innocentius* – A ferencesek prédikációinak példázataiban gyakran emlegetett jámbor kolduló barát, az ártatlan jóság, naiv jóhiszeműség megszemélyesítője.

„...*miért nem esznek zsemlét*” – Régi, úgynevezett „vándor”-adoma, amelyet Mária Antoinette szájába is adtak: „Nincs kenyérük? Hát egyenek kalácsot!”

762. l. *moraliter vagy physice* – erkölcsi nyomás által vagy testileg.

763. l. *a pesti kereskedelmi kamara... kérelme* – Már 1851-ben megfogalmazódott az a kívánság, hogy alkalmazzanak újból pandúrokat.

„*ne plus ultra*” – ne tovább!

765. l. *liguoriánusok* – Más néven redemptoristák: egy szerzetesrend tagjai. Rendjüket 1732-ben Alfonso Maria de Liguori alapította. A jezsuitákkal szoros szövetségben működtek; a Bach-korszakban politikai szerepük is volt.

patres redemptores – redemptorista atyák. A liguoriánusok hivatalos neve a Megváltó (redemptor) rendje volt.

766. l. *az ő háza az ő vára* – az angol *my house is my castle* – az én házam az én váram mondás alapján.

loquuntur – beszélnek.

767. l. *in favorem gensd'armorum* – a zsandárok javára.

Birodalmi Törvény- és Kormánylap XII. számában – Ki maradt: az 1850. évből. Az akkor kiadott csendőrségi pátenst szerint a csendőrség főfelügyelője katonai tekintetben a hadügyminiszternek, a közigazgatási teendők tekintetében a belügyminiszternek volt alárendelve. Ennek az alárendeltségnek azonban a császár már 1851. április 11-i kéziratával véget vetett, s a rendőri ügyeket a belügyminiszter hatásköréből az önálló s közvetlenül neki alárendelt

legfelsőbb rendőrhatalóság vezetőjének hatáskörébe utalta. Az új hatalóság vezetőjévé Kempent, a csendőrség főfelügyelőjét nevezte ki. Bach tehát 1851 áprilisa óta nem volt a csendőrség „tulajdonképpen főnöke”, s Kempen nem volt az alárendeltje, gyakorlatilag inkább nagy hatalmú ellenlábas, akinek joga volt a közigazgatás vezetőit figyeltetni és megfigyeléseiről a császárt közvetlenül informálni.

769. l. *Petersplatz* – a bécsi Szent Péter-templom körüli tér, a Graben mellett.

de la meilleure grâce du monde – a lehető legszívesebben.
et cela prouve... – s ez erős bizonyosság az Ön jó feje, nagy tudása s mindenekfölött elbűvölő jellemének igazságossága mellett.

770. l. egy „csapással” – *mint Excellenciád tevé* – Utalás a *Visszapillantás*-nak arra az állítására, hogy az osztrák polgári és büntető törvénykönyvek érvényének Magyarországra való kiterjesztésével az ország olyan jogi kódexek birtokába jutott, amelyeket a magyar törvényhozás csak lépésről lépésre, nagy nehézségek árán tudott volna kidolgozni. (*Rückblick* 10. 1.)

de amissione capitis et bonorum – fej- és jószágvesztésről (felségsértés esetén).

772. l. „*plus veau que démon*” – inkább borjú (veau), mint démon. Szójáték Vaudemont herceg nevével.

773. l. „*Kunigunda*”-módon *gúnyolódjék* – Célzás egy tréfás német diáknótára, amelynek szövege (állandó ismétléssel) mindössze ennyi: „Eduard und Kunigunde, Kunigund und Eduard”.

veni, vidi, vici – jöttem, láttam, győztem. Plutarkhos szerint Julius Caesar mondta.

774. l. *mintegy húsz évvel ezelőtt* – tehát 1838 táján.

775. l. „*nihil de nobis...*” – semmit rólunk nélkülünk. 1790 óta a magyar rendek követelése.

kakerlakok – Széchenyinél: ősalapotú, primitív nép.

„*Madame, soyez sure...*” – Asszonyom, biztosítom, hogy tisztelem ártatlanságát, aggályait, de egy szép kis gyermek talán szórakoztatná és tetszenék Önnek.

nagy summa pénz... – Jellačić a Habsburg-háznak tett szolgálataiért 400 000 forint jutalmat kapott.

776. l. *némelyik okosan számító bankáréi* – Célzás Bruck pénzügyminiszterre.

777. l. *pour rendre le monde...* – hogy a világot az Ön módjára tegye boldoggá.

nehány éretlen... agyból – Értsd: az 1849-i trónfosztás híveinek agyából.

778. l. *non plus ultra* – valaminek a netovábbja.

„Plus valet favor...” – Többet ér a bíró jóindulata, mint a kodifikált törvény.

779. l. *Mohamed követői... igen keresztényieseknek mutatkoznak* – Utalás a forradalom emigránsainak törökországi fogadtatására.

nem propter – hanem praeter legem – nem a törvény értelmében, hanem a törvénytől függetlenül.

781. l. *a Delphine... szerzőnője* – Madame de Staël.

genus bovinum – marhafélék.

genus ovinum – juhfélék.

mais c'est autre chose – de ez más dolog.

782. l. *car les grands seigneurs...* – mert a nagyurak s a királyok arra valók, hogy megcsalják őket (francia szállóige).

783. l. *„omnia, plane minima...”* – mindent, még a legkisebb és legjelentéktelenebb dolgokat is, rólatok, nélkületek. (A *„nihil de nobis, sine nobis”* alkotmányos követeléssel szemben. Lásd a 775. l. jegyzetét.)

„one heat... two heats” – egy sütetre, két sütetre.

Ce qui est toujours... – Ez mégiscsak valami.

à la hauteur – itt: szellemi magaslaton.

786. l. *„Dandin, tu l’a voulu”* – Dandin, te magad akartad (Molière *Georges Dandin*-jéből).

787. l. *kiuralkodott fejedelem* – Miloš Obrenović, akit 1842-ben száműztek.

az északkal – Oroszországgal.

788. l. *világ-körülhajózás* – a világ körüli Novara-expedíció 1857-ben.

avec un peu de cérémonie – egy kis parádéval.

790. l. *mint a magyar gazdasági egyesülettel* – A Magyar Gazdasági Egyesület alapszabályait csak 1857 májusában hagyták jóvá.

792. l. több a „*spiritusz*”, mint a „*flegma*” – több a szellem, mint a közömbösség (lásd az 593. l. jegyzetét).

et in magnis – (helyesen: *in magnis et...*) nagy dolgokban [a szándék is elég] (Propertius).

„*Guillaume un tel*” – egy bizonyos Vilmos, azaz Tell Vilmos.

793. l. *un grand imposteur* – nagy csalo.

épithète honorifique – kitüntető jelző.

794. l. *schilleri mottóval* – A *Messinai menyasszony* című drámából.

„*ab amicis justa...*” – barátainktól méltányos dolgokat kell kérnünk.

795. l. „*Je m'engage...*” – Fogadok, hogy az általam feltalált mártással, melynek készítése az én titkom, megétetek Önnel egy pár csizmát, sőt ha óhajtja, még saját atyjaurát is, anélkül hogy észrevenné (állítólag egy Vatel nevű, a 17. században élt francia hercegi szakács mondása).

796. l. „...*birtokát... elzálogosítá...*” – Czobor József grófról szóló anekdota.

797. l. „*si j'y entre...*» – ha beleférek, nem veszem meg.

condescendance – leereszkedés.

qui ipsis haec otia fecit – aki nekik ezt az élvezetet szerezte (Vergilius: *Eclogae* I,6 nyomán).

et quadrata miscuit rotundis – és a négyszögleteseket összekeverte a kerekkel (Horatius: *Epistolae* I,1).

798. l. *de profundis* – a mélységből (kiáltok hozzád, Uram). A 130. zsoltár kezdete, temetéseken szokták énekelni.

799. l. *Sitzfleisch* – far. Itt átvitt értelemben: kitartás.

hunting seat – vadászülep (ti. posztónadrágba bevarrt bőrülep).

800. l. *bach-skir* – baskir (azaz: ázsiai gazdálkodás). Szójáték Bach nevével.

801. l. *il n'y a pas...* – Lásd a 663. l. jegyzetét.

...*que d'avoir un sot chef* – mint ha az embernek ostoba hivatalfőnöke van.

„*gering*” *Geringer* – Gering 'csekély'; szójáték *Geringer* nevével.

pour se donner ... – hogy egy kevés nagyságot és tekintélyt mutasson.

802. 1. *pour séduire la nation hongroise* – hogy elbolondítsa a magyar nemzetet.

maszkírozott magyar – magyarnak álcázott.

à la tête – az élen.

Se trouver dans une fausse position – ferde helyzetben lenni.

réa oktrojált parvenuk – Geringer és társai. Geringernek ugyan bárói rangja volt, de nem volt nagybirtokos, és a magyar arisztokrácia körében nem volt tekintélye.

803. 1. *bon, mais à quoi?* – jó, de mire?

ominózus napokban – 1848 márciusában.

Am Hof téri alárendeltek – a bécsi hadügyminisztériumban.

804. 1. *Leviathan* – Lásd a 641. 1. jegyzetét.

„pogány isten” – Hermész, az ékesszólás istene.

806. 1. *Calabriában tett ... utazásunk* – Széchenyi 1819 áprilisában járt ott.

a „fekete” – az ördög.

Tausend-Sassa – fenegyerek.

quelle plaisanterie de mauvais goût – mily izléstelen tréfa.

807. 1. *„... Weilburg, Féltorony, Seelowitz...”* – Albrecht főherceg birtokai. (Seelowitz = Zidlochovice)

kellemetlen betegség – célzás Albrecht főherceg állítólagos vérbajára.

quasi re optime gesta – mint aki legjobban végezte dolgát.

808. 1. *az örökös tartományokban* – Széchenyi ebben téved: a főbágyfelszabadítást Ausztriában sem a kormány, hanem a birodalmi gyűlés határozta el.

de manière que ... – úgy, hogy ez volt ama nagylelkűségek egyike, melyekre halaszthatatlanul kényszerítve voltak.

semmeringi vaspálya – a Bécs és Trieszt közötti vasútvonal egy 55 km hosszú (Gloggnitz és Mürzzuschlag közötti) szakasza, amely 1848–54 között épült a világ első magashegyi vasútvonalaként.

809. 1. *félreértésekből fakadó lázadás* – Széchenyi itt természet-

sen nem a márciusi forradalomra, hanem a Magyarország és az udvar között szeptemberben bekövetkezett törésre s annak következményeire céloz.

811. l. *Polát reorganizálni* – Célzás a hadikikötő építésére.

a Novarával... – a Novara nevű hajó tudományos útja a Föld körül 1857–59-ben.

812. l. *aux dépens des autres* – mások költségére.

„das kostet mich...” – csak nevetek rajta.

qui nobis... – aki nekünk mindezeket az örömeket szerezte (Vergilius: *Eclogae* I,6 nyomán).

813. l. *lucullusi tulajdonságokkal* – Lucullus híres volt az általa adott fényűző lakomákról.

814. l. *a Simplonon* – A Simplon-hágón átvezető út I. Napóleon parancsára épült 1800–1806 között.

Waterloo-oszlop – Helyesen: a londoni „Monument” (a Monument Street és a Fish Street között), melynek tetejéről szép kilátás nyílik a városra és a Temze-hidakra. (A 202 láb magas oszlop az 1666. évi londoni tűzvész emlékére épült.)

Arsenal – a bécsi Südbahnhof melletti várszerű épület, melyet 1849–56 között építettek, fegyvertár céljára.

818. l. *c'est la différence...* – ez a különbség a jómódú és a szegény között.

819. l. *mais voilà tout* – de ennyi az egész.

820. l. *Pegazus* – itt: paripa.

821. l. *deperditákul* – veszteséggént. A jobbágy a hozzá beszállított katonákat megszabott ár fejében el kellett hogy lássa; a kiszabott összeg és a piaci ár közti különbség az ő vesztesége (*deperdita*) volt. Így értendő a *deperdita* adó jellege.

822. l. *De l'esprit des lois* – A törvények szelleme.

824. l. *Szerbia, Oláhország és Moldva zászlóit* – Ezeket a koronázáskor vitték a király előtt, más történeti zászlókkal együtt, a magyar korona történeti igényeinek jelképeiként.

825. l. *ne déplaie à son excellence monsieur le baron...* – ne vegye rossz néven öexcellenciája klenovnik Bruck báró úr.

quelle impertinence – mily arcátlanság.

826. l. *Elisir d'amore* – Szerelmi bájital (Donizetti vígoperája).

827. l. *Eduard és Kunigunda* – Lásd a 773. l. jegyzetét.

„egy szép lélek vallomása” – Goethe *Wilhelm Meisters Lehrjahre* című regényében a VI. könyv címe (*Bekenntnisse einer schönen Seele*).

828. l. *Life of Napoleon Bonaparte* – Bonaparte Napóleon élete.

In silencing the voice of the wise... – Elhallgattatva a bölcssek és a jók, a derekak s a honfiak szavát, s csak olyan tanácsadók-kal érintkezve, kik saját hajlamainak visszhangjai, Napóleon Lear-ként „megölte orvosát s az orvosság árát a rút betegségnek juttatá”. (Az idézőjelek közötti szavakat Kent mondja Shakespeare *Lear király* című drámájának I. felvonásában.)

829. l. „*A political lie...*” – Egy politikai hazugság gyakran akkor is betölti hivatását, ha csak egy órára is hitelt adnak neki.

quae non mentiuntur – amelyekről nem beszélnek.

távol a hazátúl – Széchenyi itt ismét azt a látszatot igyekszik kelteni, hogy a szerző idegenben (Angliában) él.

830. l. *à la fleur d'orange* – narancsvirág illatával.

Somssich Pál, Zsedényi Ede... fellépése – Széchenyi föltehetően a nevezettek és más konzervatív politikusok 1850-ben és 1851-ben megjelent röpirataira céloz.

meg-Punch-ol – A *Punch* című angol élclap módján nevetségessé tesz.

du plus mauvais goût – nagyon rossz ízlésű.

az Ön lojális barátja – ti. B. Meyer, a *Visszapillantás* írója.

fürdőparancsnok – a mehádiai Herkulesfürdő katonai parancsnoka. A terület akkor még a Határőrvidékhez tartozván, katonai közigazgatás alatt állt.

831. l. *a farkas a bárány felett* – Az ezópusi mesében.

„*haladónak*” mutatkozik – Utalás Bach jelszavára: „megfontoltan előre”.

832. l. *de mortuis nil, nisi bene* – a holtakról csak jót vagy semmit.

a bene szót *verum-mal* – a jó szót *igaz-zal*.

magistra vitae – (a történelem) az élet mestere. (Cicero: *De oratore*).

833. l. *Schwarzenberg...* Angliában megvettetve – Az angol arisztokrata körök elítélték a herceget botrányos szerelmi kalandjai miatt.

834. l. *sok kitűnő egyéniséggel dicsekedhető család* – Széchenyi itt többek között Karl Schwarzenberg hercegre is gondolhatott, akinek parancsnoksága alatt harcolt 1813–14-ben.

835. l. *Kivévé Lombardiában...* – Ebben téved Széchenyi, mert Radetzky 1849–57 között a Lombard-Velencei Királyság főkormányzójaként kegyetlen megtorló intézkedéseket hozott a forradalmi és demokratikus elemek ellen.

1857. szeptember 9-dikén megjelent... leirat – Ferenc József kézirata Albrecht főherceg magyarországi főkormányzóhoz, amelyben kinyilvánította, hogy változatlanul kitart addigi abszolutisztikus rendszere mellett.

836. l. *e keresztnév* – Felix = Bódog.

Szerbiában... összeesküvés – népmozgalom Aleksanaer Karadorđević fejedelem ellen 1858-ban.

úgy tetszik, mintha Traianus idejét élnők – A mondat azt sugallja, hogy Bécs a Duna bal partján fekszik. Eszerint Széchenyi eltájolta magát.

Az angolok Indiában – Célzás az 1857. évi kelet-indiai lázadás kegyetlen leverésére.

sem szeráfok, sem kerubok – Az előbbieket az érzelem, az utóbbiak a bölcsesség arkangyalai.

838. l. *magas rangú dámák* – A császár anyjára, Zsófia főhercegnére céloz.

839. l. *regis ad exemplum...* – a király példája után igazodik az egész világ (Claudianus: *De quarto consulato Honorii*).

840. l. *avec un peu de cérémonie* – egy kis ceremóniával.

a birodalmi gyűlésben – Az 1848–49-iben.

841. l. *két „Bach”-ocskával* – Egyik az 1848. márciusi liberális, másik a későbbi abszolutista Bach.

Függelék – Szövegét Széchenyi felkérésére és az ő utasításai alapján Hopf János, Lonovics József egri érsek titkára állította össze. Ebben azokat a magyar alkotmányjogi szempontból fontos törvényeket közli (általában szó szerint, néhol kivonatossan), amelyekre a *Pillantás* okfejtése épül.

„Anonymus Belae regis notarius” – Béla király névtelen jegyzője.

842. l. *aurea bulla* – Aranybulla.

Corpus juris hungarici – Magyar törvénytár.
charta magna – alkotmánylevél.

„*servientes*” – (regis) kis földbirtokos királyi vitézek, akiknek nemesi jogait az Aranybulla biztosította.

844. l. „*clausula bullae aureae*” – az Aranybulla záradéka.

845. l. *constitutio* – itt: jogszabály (általában).

848. l. „*in regem Hungariae rite eligitur*” – szokás szerint Magyarország királyává választatik.

„*jam omnibus fere proceribus...*” – immár majd minden főrendek őt támogatván, végre királlyá kiáltják ki.

850. l. *kapcsolt részei* – Horvát-, Szlavon- és Dalmátország.

in verbo nostro regio – királyi szavunkkal.

857. l. *András (II. Endre) király törvényeit* – Az 1222. évi Aranybullát, kivéve annak híres 31. cikkelyének záradékát, amely a főpapok és előkelők számára ellenállási jogot biztosított, „*quodsi vero nos...*”, tehát „amennyiben mi és utódaink e dekrétumunk intézkedéseit megszegnék”. A királyi eskü szövegének ezt a pontját már II. Lipót elődei is elhagyták.

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

LEVÉL AZ AKADÉMIAHOZ

Az önkényuralom idején minden társadalmi szerv, így a Magyar Tudós Társaság működését is korlátok közé szorították. 1853 októberében hivatalosan felszólították a Társaság igazgatótanácsát, alakítsa át az Akadémia alapszabályait oly módon, hogy az megfeleljen az 1852. évi egyleti pátensben lefektetett követelményeknek, s e „tervezetet” azután terjessze fel a budai helytartósági osztályhoz, „a legfelsőbb jóváhagyás kieszközlése végett”. Az igazgatótanács 1854 elején egy olyan alapszabályszöveget terjesztett fel, amely lényegében az eredeti, 1831-ben királyi megerősítést nyert alapszabályokra épült, de tekintettel volt az időközben bekövetkezett szervezeti változásokra (az Akadémia osztályainak önálló működésére) is.

Az Akadémia célkitűzését e szöveg – az eredeti statútum szövegének csupán stiláris módosításával – így határozta meg: „A Magyar Tudományos Akadémia célja a tudományok és szépművésze-

tek magyar nyelven művelése és terjesztése; egyszersmind a magyar nyelvnek egész gonddal csinosbítása és gazdagítása.”

A hatóságok a felterjesztett alapszabály-tervezet több pontjának módosítását kívánták, s az e kérdések körüli tárgyalások évekig húzódtak. Addig az Akadémia a „meg nem erősített egyesületek” köré tartozott, gyűlések tartására esetenként engedélyt kellett kérnie, s ha ezt megkapta, a hatóság „országfejedelmi biztost” küldött ki ellenőrzés végett. A legfelsőbb megerősítésre végül is 1858. február 27-én került sor. Az így megerősített alapszabályok szövege a felterjesztett szöveggel szemben több módosítást tartalmazott. Így az Akadémia célját meghatározó paragrafusból törölték a mondat első felének e két szavát: „magyar nyelven”, a mondat második felét viszont változatlanul hagyták. E módosítás elvben lehetővé tette a tudományok más (nem magyar) nyelven való művelését is. Egyéb módosítások a kormányzat részére fokozott lehetőséget adtak az Akadémia működésébe való beleszólásra.

Az igazgatótanács a szövegben végrehajtott változtatásokat sérelmeseknek tartotta, s ez ügyben egy Deák Ferenc által fogalmazott feliratot intézett az uralkodóhoz. Az utóbbi – akinek azt egy küldöttség személyesen nyújtotta át – a feliratot nem szignálta, s így a belügyminisztérium az alapszabályok ügyét nem tárgyalta újból. Bach azonban a küldöttséget előszóban, majd az Akadémia akkori elnökét, Dessewffy Emil grófot írásban is biztosította arról, hogy a kormányzat nem kívánja az Akadémiát a tudományok és a szépirodalom művelését illetően a magyar nyelv használatában korlátozni. Dessewffy ezek után 1858. november 20-ra újból összehívta az igazgatótanácsot, s napirendre tűzte többek között az alapszabályok ügyének megtárgyalását. Erre az ülésre Széchenyinek is küldött meghívólevelet.

Széchenyi az Akadémia ügyét – mint annak egyik alapítója – különösen szíven viselte. *Pillantás*-beli kifakadása is mutatja, mennyire aggasztotta őt, hogy az Akadémia ügye akkor (1857-ben) még mindig függőben volt. Most, miután értesült arról, hogy Ferenc József az Akadémia küldöttsége előtt kijelentette, nem kíván változtatni az „érett megfontolás után” kiadott alapszabályokon, elhatározta: önállóan, saját nevében tiltakozik azellen, hogy az Akadémiát alapítványában megjelölt szándékával ellenkező „vágásba szo-

rítsák”. 1858. szeptember 26-án kemény hangú levelet fogalmazott az Akadémiához, majd e levelet, többszöri javítás és némi enyhítés után, de még az igazgatótanácsi ülés előtt, november 6-án letisztázta és elküldte.

Az Akadémia elnöksége, nem kívánván veszélyeztetni a testület létét, jobbnak látta, ha ezt a levelet nem olvassák fel az országfejedelmi biztos jelenlétében tartandó igazgatótanácsi ülésen. Lonovics érsek személyes közbenjárására Széchenyi beleegyezett abba, hogy a levelet visszavegye, majd hazaküldte Cenkre, hogy ott a családi levéltárban helyezték el, abból a célból, hogy utódai ahhoz tartsák magukat. Egyben azonban gondoskodott a levél németre fordításáról, kinyomatásáról és terjesztéséről is. A magyar nyelvű szöveg másolatokban járt kézről kézre az országban. Albrecht főherceg magyarországi főkormányzó emiatt 1859 elején egy átiratában nyomatékkal kérte Kempen altábornagytól, a bécsi legfőbb rendőrhatalóság parancsnokától, akadályozza meg, hogy Széchenyi a döblingi elmegyógyintézetet lázító iratok szétküldésére használhassa fel.

Az Akadémia igazgatótanácsa 1858. november 20-i ülésén elfogadta a módosított alapszabályokat, leszögezte azonban, hogy szem előtt tartja „az Akadémia eredeti célját”, s a gyakorlati munkában ezt fogja követni.

Két fogalmazványának lelőhelye: OL AKL SzA, elküldött (majd visszavett) tisztázataé pedig: OL CsL SzCsL. Mindhármat publikálta Bártfai Szabó László: *Gróf Széchenyi István levele a Magyar Tudományos Akadémiához 1858-ban (Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez)* É.p. 1929. A levélnek számos korábbi kiadása is van, némelyik a közkezen forgott másolatok alapján, hibás szöveggel.

A három szövegvariáns közül azt közöljük, amelyet Széchenyi maga véglegesnek tekintett és elküldött. A jegyzetekben azonban megemlítjük az első két variánsban található lényegesebb eltéréseket. Az első fogalmazványt Széchenyi elküldte Tasner Antalnak s megkérte őt, korrigálja a szöveget stilisztikai szempontból, majd a visszakapott szövegen maga is javíttatott. Ezután a javított szöveget mostohafiával, Zichy Gézával lemásoltatta, s ezt a második fogalmazványt felolvasta Török Jánosnak, aki néhol a kormány elleni

támadás élének tompítására tett javaslatot. Egyes javaslatait Széchenyi elfogadta, s végül az egészet, csekély változtatással, saját kezűleg tisztázta le, majd a tisztázatot személyes kézbesítés végett átadta Töröknek.

875. 1. *oly döfés, mely könnyen halálra vezet* – Eredetileg: „halálos döfés”. (Az enyhítést Széchenyi Török javaslatára vezette a kéziratra.)

és jelen veszedelmei közt – E négy szót Széchenyi a második fogalmazványba toldotta be, ezzel nem enyhítve, hanem ellenkezőleg, élezve a politikai rendszer bírálatát.

baligézet által félrevezetve – Eredetileg: „átok által elvakítva”. (A módosítást Török javasolta.)

876. 1. *és kettétörhetetlen zománcánál* – E négy szót Széchenyi toldotta a második fogalmazvány szövegébe.

877. 1. *justum et tenacem propositi virum* – (helyesen: *justum ac...*) igaz és feltett szándéka mellett állhatatosan kitartó férfiú(t) (Horatius: *Ódák* III,3).

áldozatomnak – Eredetileg: „60 000 forintomnak”.

más vágásba szoríttatnék, mint az – A két fogalmazványban: „mely a magyar Akadémia eredeti céljával tökéletesen meggyez és” ... A tisztázatból e szavakat Széchenyi – bizonyára véletlenül – kihagyta. (Szándékos kihagyás esetén a „fel is szenteltetett” mondatrészből az „is” szót is kihagyta volna.)

hű szolgálja – Eredetileg: „legőszintébb híve”.

N° 163 – a Goergen-féle elmegyógyintézet házszáma.

EMLÉKSOROK KÖRÖSI CSOMA SÁNDORRÓL

1859 augusztusában az Angliában élő magyar emigránsok valamelyike Széchenyi Bélát megajándékozta egy Körösi Csoma Sándor dardzsilingi síremlékét ábrázoló olajfestménnyel. A képet ő nem akarta megtartani magának, hanem apja helyeslésével úgy határozott, hogy tovább ajándékozza az Akadémiának. Előbb azonban a festményt Széchenyi István egy rézből készült keretbe foglaltatta, s a keretre vésetés céljából fogalmazta a közölt emléksorokat.

Az emléksorok tervezett szövegét Széchenyi egy 1859. augusztus 26-án Tasnerhez intézett levelében vázolta fel. Innen került az-

után a szöveg – kisebb (minden bizonnyal Tasnertől származó) stilisztikai módosításokkal – az ajándéktárgyra, amely ma is az Akadémia Széchenyi-gyűjteményében található. A feliratot közölte már Szily Kálmán és Vízota Gyula *A Magyar Tud. Akadémia Széchenyi-múzeumának tárgyjegyzéké*-ben (Bp. 1905) és Benkő Samu *Közzjóra való törekedések* című Széchenyi-válogatásában.

878. 1. *Brit társaság* – az *Asiatic Society of Bengal*.

NAPLÓJEGYZETEK

Széchenyi István, attól kezdve, hogy beszállították a döblingi elemgyógyintézetbe, tizenegy hosszú esztendőn át nem vezetett naplót. Csak 1859 őszén, amikor úgy látta, hogy remény van egy közeli politikai rendszerváltozásra, tért vissza ehhez az egész élete során folytatott gyakorlathoz, amelyre elsősorban saját lelki egyensúlya fenntartása érdekében volt szüksége. Első döblingi naplókötetét az 1860. március 3-i házkutatás alkalmával a rendőrség lefoglalta és magával vitte. Széchenyi ezután egy másik kötetet vett elő, s abban folytatta a naplóírást. Halála után ez a kötet is a rendőrség kezére került. A döblingi naplókat később sem adták ki a hatóságok a csatládnak, hanem – más visszatartott iratokkal együtt – levéltárba helyezték és Ferenc József haláláig, a császár parancsára, zárt letétként őrizték ott. Ezeket az iratokat az első világháború után Ausztria kiszolgáltatta Magyarországnak, s őrzési helyük azóta: OL AKL SzA. A döblingi naplókötetekben, Széchenyi 1848. március 19. előtti naplóitól eltérően, amelyekben titkára, Tasner Antal egyes személyeket kompromittáló szövegrészeket olvashatatlanná tett, nincsenek törlések.

A döblingi naplók (nagy részt német nyelvű) szövegét Károlyi Árpád tette közzé: SZIÖM VII. Már Vízota Gyula megállapította, hogy e kiadványban számos hiba, tévedés van, s néhány téves olvasatot, példaként megemlítve, ő maga közölt és helyesbített (*Ki az Offenes Promemoria szerzője? Vízota Gyula posztumusz tanulmánya*. Közli H. Boros Vilma. *Századok* 1971). Ettől indítva a kiadott szöveget összevetettük Széchenyi eredeti kéziratával, s megkíséreltük a Károlyi által olvashatatlannak minősített szavakat megfejteni, a hibás olvasatokat helyesbíteni, a kihagyott szövegrés-

szeket pótolni és a helyenként megbontott szövegösszefüggések helyreállításával az értelmetlenné vált szövegrészeket értelmessé tenni. Az eredeti szöveg oldaljegyzetei közül azokat az utólagos feljegyzéseket, amelyek Károlyi kiadványában a szövegbe iktatva értelemzavaróak, lapalji jegyzetekként közöljük. Az egybevetés során az is kitűnt, hogy Károlyi az eredeti szöveg néhány intim közlését egyszerűen elhagyta, vagy – kegyes csalással – az olvasható szöveget is olvashatatlanak minősítette. Úgy véljük, hogy az utókor kötelessége nem a múlt „megszépítése”, hanem annak teljes valóságában feltárása. Számunkra Széchenyi István döblingi naplói történelmünk egyik legnagyobb alakjának megrázóan őszinte vallomásai, amelyeket csonkítatlanul és kendőzetlenül kívántunk az olvasók elé tárni.

Széchenyi döblingi naplófeljegyzéseit magyar fordításban a Széchenyi István: *Napló* című kötet (szerk. Oltványi Ambrus, Bp. Gondolat 1978) Károlyi Árpád kiadványa alapján közli. Legújabbban a Fenyő Ervin gondozásában megjelent „*Diszharmonia és vak-ság*”, Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai (Helikon Kiadó 1988) a döblingi naplókat már az eredeti kézirat figyelembevételével, a mi kiadásunktól függetlenül készült fordításban közli. A kötetünkben olvasható fordítás Sashegyi Oszkár munkája.

878. l. *Hollán Ernőből* – Hollán memorandumából, amelynek egy másolati példányát Széchenyi Pál gróf küldte meg öccsének. A memorandumban – melynek eredeti tisztázatát Hollán Cseh Edének, a budai helytartósági osztály vezetőjének nyújtotta át – a szerző azt fejtegeti, hogy az abszolutizmus fenntartása a monarchia számára külpolitikailag is kockázatos, belpolitikailag pedig a magyar közvéleményt csakis a történeti jogok helyreállítása nyugtatná meg.

el kell kergetni Bruckot... – a pénzügyminisztérium éléről, és Zichy Ferencet kell kinevezni utódjává.

879. l. *az olvasás előtt* – mielőtt Hollán memorandumát elolvasta volna.

„*Szögyéný... írt valami elsőrangút*” – Arra a röpiratra céloz, amelyet Szögyéný akkortájt írt és november 24-én küldött meg Rechbergnek. (Szövegét lásd *Idősb Szögyéný-Marich László or-*

szágbíró emlékiratai II. Bp. 1917.) Ebben azt fejtegeti, hogy a monarchiát csakis az mentheti meg a pusztulástól, ha az uralkodó kiegyezik a magyar vezető politikusokkal, és visszaállítja a régi magyar alkotmány érvényét.

Ki csinálta... – Ez a mondat (feltehetőleg tévedésből) kimaradt Károlyi kiadványából. A „bizalmi férfiak” meghívására a minisztertanács döntése folytán került sor. Általuk kívánt a kormány (a miniszterelnök és a rendőrminiszter útján) a politikai vezető réteg kívánságairól informálódni, mielőtt hozzáfogott volna a bevezetendő kormányzati reformok kidolgozásához. Magyarországról Rechberg miniszterelnök eredetileg Dessewffy Emil grófot, Apponyi György grófot, Szécsen Antal grófot és ifj. Majláth Györgyöt hívta meg. Végül is Apponyi helyett Jósika Samu báró vett részt az értekezleteken.

József – József Károly főherceg, József főherceg nádor fia, István főherceg volt nádor féltestvére (legyen a nádor).

A legutóbbi háború – Ausztria háborúja Piemont és annak szövetségese, Franciaország ellen (1859. április 28.–július 11.), melyben az osztrák császári hadsereg a Magenta és Solferino melletti csatákban igen súlyos veszteségeket szenvedett.

Az elűzöttek – az állásukat veszítő, főként nem magyarországi honos hivatalnokok.

Bélának cáfolnia kell – Rejtélyes mondat, értelmét nem tudjuk.

Carl Vogt – Utalás a nagynémet politikusnak arra a röpiratára (*Studien zur gegenwärtigen Lage Europas* Genf–Bern 1859), melyben Ausztriát a német egység létrejöttének legfőbb akadályozójaként jellemzi.

D[essewffy] Emil nem jött – Dessewffy Emil először vonatkozott eleget tenni Rechberg hívásának, hogy az október 6-án kezdődő értekezletre jöjjön Bécsbe. Végül azonban beadta derekát és október 7-én és 8-án Jósikával, ifj. Majláth Györggyel és Szécsen Antallal együtt részt vett a magyar kérdést tárgyaló értekezleteken.

880. l. „*Ignotus*”-om – Széchenyi egyik álnéven írt cikke.

Zang – a *Presse* című bécsi napilap szerkesztője, akinek centralista szellemben írt cikkeivel, magyarellenes állításaival vitába kell szállni.

Átadott nekem egy iratot – Az október 2-án említett memorandum második részét.

„Magyarországi tervezet” – Az e bekezdésben foglaltak már Rechberg miniszterelnök októberben Széchenyinél tett látogatásával kapcsolatosak. Eszerint e látogatásra 6-án került sor és nem 9-én, mint azt Károlyi (téves hivatkozással) s nyomában az egész szakirodalom állítja.

Csak Szent István... – E mondat kezdete lap alján, folytatása két lappal odébb olvasható. Károlyi, nem ismerve fel a mondat két részének összetartozását, tévesen feltételezte, hogy közben egy lap hiányzik a naplóból. Ugyanennek a naplókötetnek egy más helyén is előfordult, hogy a naplóíró Széchenyi véletlenül kettőt lapozott, s a közbülső lapokat üresen hagyta. Ehelyütt az üres lapokra utólagos feljegyzések kerültek, amelyek nem illeszthetők a szöveg közé, s amelyeket ezért mint „kelet nélkülieket” közlünk.

[Kelet nélkül] – Az itt következő bejegyzéseket Széchenyi utólag írta azokra a lapokra, amelyeket az október 6-i naplójegyzet írása közben véletlenül átlapozott.

Meg kell hívnod Bartalt – hogy közjogi ismereteivel Széchenyi segítségére lehessen.

881. l. *Duplex* – Széchenyi egyik cikke ilyen aláírással jelent meg a *Times* 1859. szeptember 17-i számában.

Én, a fekete bárány – Széchenyi azt várta, hogy a „bizalmi férfiak” a Rechbergnél tartott értekezletek befejeztével tájékoztatják őt az eredményről, s rosszul esett neki, hogy erre még nem került sor. Ennek a bejegyzésnek a kelte október 9. és 12. közé tehető.

„Már szabad...” – Ezt Kecskeméthy mondta, aki addig, ha látogatóba ment a döblingi intézetbe, „a pölöskei ispán”-ként jelentette be magát. (Pölöske az egyik Széchenyi-uradalom központja volt.)

Szécsen Antal – Ő volt az első a „bizalmi férfiak” közül, aki Széchenyit tájékoztatta a történetekről.

Hollán... Csehvel – Hollán elmondhatta, mit beszélt Cseh Edével, amikor átnyújtotta neki emlékiratát.

Falk Károly – Helyesen: Falk Miksa.

Blicktri – csekélység (szójáték a *Blick* – *Pillantás* – címmel).

ösztökélni... *Birdöt* – hogy írjon majd a *Times*-ba Hollán emlékiratáról.

Bach római befolyása – Bachot Ferenc József 1859. augusztus 22-én felmentette a belügyminisztérium vezetése alól és ki-nevezte őt vatikáni követté. – A mondat befejezetlen.

882. l. „*A sárga könyv*” – a *Pillantás*.

Reintegráció – a Magyarországtól az oktrojált alkotmány értelmében elcsatolt területek visszacsatolása.

Grünne bosszúja – Hübner menesztését Széchenyi Grün-ne bosszújának tekintette, azért, mert augusztusban, amikor Hübner miniszter lett, az uralkodó elmozdította Grünnet főhadsegédi posztjából. Hübner, akinek jó kapcsolatai voltak a magyar konzervatívokkal, előző nap, október 21-én mentette fel a császár a rendőriminisztérium vezetésétől.

Apponyi... elkerül – Értsd: nem jön el hozzám.

Sokan menjenek... Esztergomba – november 6-ra, Scitovszky János hercegprímás ötvenéves papi jubileumára. Széchenyi egy petíció szövegét állította össze, s azt remélte, hogy az Esztergomban összegyűlt előkelőségek azt minél nagyobb számban aláírják majd, és eljuttatják az uralkodóhoz.

Császár dacol – Utalás arra, hogy Hübner utódjaként Thierryt nevezte ki rendőriminiszterré, egy szűk látókörű hivatalnokot, jeléül annak, hogy nem hajlandó engedni az abszolutizmusból.

Garancia Angliától és – Poroszországtól – vagyis e két hatalomnak kell garantálnia a magyar alkotmány megtartását.

Brüsszeli kongresszus – az olasz ügy rendezésére összehívandó nemzetközi kongresszus, melynek tervét 1859 decemberében végül is feladták.

elbátortalanodva – feltehetően Hübner leváltásától és Thierry kinevezésétől, ami megcsappantotta az ellenzéknek egy közeli kedvező politikai változáshoz fűzött reményét.

Plener Bruck utóda – Csak szóbeszéd volt; Széchenyi Bruck bukásának örült volna, de utódjául nem Plenert kívánta.

883. l. *Vitázni Zanggal* – A *Presse* október 20-i számában Zang eles kirohanást intézett nemcsak a magyar konzervatívok, hanem Széchenyi és Deák ellen is.

Hajnik ... – A jószágigazgató ilyen összegekről számolt be neki.

Még elébb – E két szót utólag jegyezte fel Széchenyi, de már az, hogy ki volt látogatója „még elébb”, nem jutott eszébe.

Mindenkitül elhagyatva – Aznap egyedül ebédelt, s különben is úgy érezte, hogy politikai elvbarátai mellőzik őt.

Madame – Goergenné.

Doktor – Goergen.

Mama – Crescence, Széchenyi felesége.

884. 1. *Schiller-fáklyásmenet* – A költő születésének századik évfordulójára, november 10-re – miként más német városokban is – Bécsben tüntetést készítettek elő, amelyre valóban sor is került. Bécsben ez volt az értelmiség és egyetemi ifjúság első nyilvános tüntetése 1848 óta. A tüntetők egyébként Schmerlinget éltették.

Hollániana – Vendégeinek Hollán kézírataiból részleteket olvasott fel.

„... *Zsedényi lakását átkutatták*” – Zsedényi bécsi lakását a protestáns pátens elleni szervezkedés gyanúja miatt kutatta át a rendőrség, ennek során lefoglalták levelezését.

Csokonya pénzével – Az 1833-ban fivéreinek átengedett csokonyai uradalom vételára fejében Széchenyit megillető életjáradék esedékes részletével.

*Hédervár*ra – Viczay grófékhoz.

Kiss Márton – ekkor érkezett meg Bécsbe, hogy ismét Széchenyi szolgálatába álljon.

885. 1. *Éjjel sürgöny* – Az Erdélyi Múzeum Egylet ünnepi üléséről üdvözlő táviratot küldtek Széchenyinek, s ezt éjjel kézbesítették.

Kiss Z[ichy] H[enrik] emlékiratát hozza – Az *Offenes Promemoria* című röpiratot, amelyet sokáig Széchenyi művének hittek.

Monsieur – Goergen.

Zangé ki[jött] – Lipcséből megkapta *Die Presse in Österreich* című, Zang ellen írt munkájának korrektúraiveit.

Micsoda cirkusz Ödön körül – Zichy Ödön körül, akit 1848-ban a magyar hadbíróság mint árulót halálra ítélt és kivégeztetett.

Összeszidni a mágnásokat – A november 6-i esztergomi ünnepségen elhangzott kormányellenes kifakadások miatt.

„Zangot” és Z[ichy] H[enrik]ét – Széchenyi megkérte Falkot, olvassa át Zang elleni röpiratának korrektúraíveit, és felhívta a figyelmét Zichy Henrik *Offenes Promemoriá*-jára is.

nem csalárd-e F[alk] – Falk lebeszélni igyekezett Széchenyit röpiratának kinyomatásáról, s ez gyanút ébresztett benne.

Megszigorították a sajtótörvényt – Célzás az osztrák sajtórendtartást módosító novemberi kormányrendeletekre, melyeket az ellenzéki sajtó megfékezése érdekében bocsátottak ki.

Zay ragyogó cikke – a protestáns pápens ellen.

886. l. *Gereblyehegyi* – Széchenyi Béla tréfás magyarítása Rechberg nevéből.

„Elfogyott a tudományom” – Értsd: Szécsen Antal mindent megkísérelt a császár meggyőzésére, de az hajthatatlan.

Mama, biztos forrásból – Crescence azzal a hírrel jött, hogy a császár kedvezően fogadta Liechtenstein herceg erdélyi kormányzó emlékiratát, melyben leplezetlenül feltárta a politikai helyzet tarthatatlan voltát.

És a fivére? aki elment – Célzás Miksa főhercegre, a későbbi mexikói császárra, aki 1859 áprilisában kénytelen volt székelyét, Milánót elhagyni. Ennek az igazságnak ugyanis nem örülhetett a császár.

Béla és Ödön Angliába – Széchenyi azért küldte ki fiait, hogy Béla Londonban gondoskodjék két röpirat kinyomatásáról és továbbítsa Palmerstonhoz és III. Napóleonhoz írt s más úton kiuttatott leveleit.

Hohe Brücke 145. – Ebben a házban lakott Széchenyi családja (felesége és két fia, ha éppen Bécsben voltak), valamint mostohaafia, Zichy Géza gr. s november vége óta írnoka, Kiss Márton is.

én Nap[óleon]nak sat. – Értsd: levelet írtam III. Napóleonnak (és Palmerstonnak).

887. l. *G[ustav] G[oergen] az* – Goergent már 1859 elején ismételtén felszólította Alsó-Ausztria helytartója, tegyen meg mindent annak megakadályozására, hogy Széchenyi izgató iratokat juttasson ki intézetéből.

Zangot sat. – Falk visszahozta neki a Zang elleni röpirat nyomdai levonatát.

Galambjaim és verebeim – Széchenyinek szokásává vált, hogy magot szórjon a madaraknak ablakaiba és bentről figyelje őket.

Parturiunt montes – vajúdnak a hegyek (és nevetséges egerke születik).

„*Csináljatok valamit*” – Ezt Széchenyi mondhatta Szécsen Antalnak.

bellebbezik – vagyis a szabadságvesztésnek egy nemére ítélik, amely abból állt, hogy az elítélt abban a helységben volt köteles tartózkodni, amelyet a bíróság számára kijelölt. A tilalom áthágása esetén a bellebbezés helyébe börtönbüntetés lépett. Széchenyi arra gondolt, hogy a *Pillantás* miatt esetleg őt is bellebbezni fogják, ez esetre lett volna javainak gondnoka Festetics Dénes gr.

hídkuponokat vágunk le – szelvényeket a lánchídi részvényjegyekről.

késhegyig menő harc – Goergenné, úgy látszik, nem akarta többé vállalni, hogy leveleket és kéziratokat csempésszen ki az intézetből és kintről be az intézetbe Széchenyi számára.

Kiss Márton leírta – Széchenyi lemásoltatta vele Zang ellen írt röpiratának szövegét.

Mefisztó diktálta – Célzás arra, hogy e röpiratot III. Napóleon sugalmazta.

888. l. „*Te tolvaj vagy...*” – Széchenyi megharagudott Gyürkyre, aki merő kényelmességből elszalasztott egy jónak ígérkező üzletet s ezáltal megfosztotta őt a remélt haszontól.

Béla csak... – Bélának terv szerint Londonban kellett átvennie a Palmerstonhoz és a III. Napóleonhoz írt leveleket, hogy azokat átadhassa Lady Staffordnak, aki vállalta a levelek személyes átadását a címzetteknek. Széchenyit nagyon felizgatta a Zichy Géza által hozott hír, amely szerint Béla a két levél közül csak az egyiket kapta volna meg.

Mindent jól intézett el – Széchenyi megkönnyebbülten értesült arról, hogy Bélának sikerült minden megbízatását teljesítenie.

Elítélték Zsedényit – A kassai országos törvényszék 1859. december 28-án Zsedényit négyhavi fogságra ítélte.

à la Montalembert – Montalembert módján, akit 1858-ban egy cikkéért elítéltek, majd III. Napóleon megkegyelmezett neki.

Castor és Pollux – itt bizonyára fiai értendők. Széchenyi különböző alkalmakkor más és más személyeknek adományozta tréfásan a Dioskurosok neveit. Tasner Antalhoz írott egyik levelében (1858. május 26.) két ápolójára céloz, egy másikban pedig (1859. október végén) két eddig nem azonosított fiatalemberre, akik Galacból akkor indultak tovább a „poros orosz kikötőbe”.

Falk visszahozza a Zang-féle dolgot – Újból visszahozta a *Die Presse in Österreich* levonatát, továbbra sem javasolva a munka megjelentetését. Széchenyi viszont arra kérte őt, vegye még egyszer magához a korrektúraíveket és gondolkodjék a dolgon.

Pallavach – Pallawatsch = zűrzavar, ügyetlenség; itt: a Pallavicini családnév tréfás eltorzítása.

889. l. *imádkozzam Alfrédért* – Zichy Alfrédért, halálának évfordulóján.

Félix, Manó, Henrik – Zichy grófok.

A Zang körül... ámitás van – Széchenyi megharagudott Falkra, mert folyton akadékoskodott a *Die Presse in Österreich* kiadása ügyében.

Hiába, ez is csak német – Schmerling december 2-i látogatása után Széchenyi még bízott abban, hogy számíthat támogatásra. Elküldte hozzá fiát, de csalódnia kellett, Schmerling ugyanis – bár bizonyos alkotmányos reformokat kívánt – a birodalmi centralizmus elvét nem volt hajlandó feladni.

Promemoria – Zichy Henrik röpirata.

Falkhoz szemrehányásokkal – Visszakérni tőle a *Presse in Österreich* levonatát. Falk érveinek hatására azonban Széchenyi végül is elállt az éles hangú röpirat kiadásának tervétől.

890. l. *Tetszenek neki a depr[eceniek]* – a tiszántúli reformátusok, akik az egyházkerület január 11-én megnyílt ülésén tiltakoztak a protestáns pátens ellen.

„vörös” – itt: mérges.

Benedeket fogják – Albrecht helyére állítani.

„*Guise*”-terv – feltehetően: protestánsellenes terv. A Guise francia hercegi család juttatta győzelemre a protestánsokkal szemben a katolikus politikát Franciaországban.

„*Mortier*” – Talán célzás arra, hogy Zichy Edmund behódolna az abszolutizmusnak (mint ahogy Mortier, Napóleon volt tábornoka, később a Bourbonok hívévé szegődött).

O *Náni* – burkolt intim feljegyzés, korábbi naplójából az ilyeneket törölték.

Tisza Kálmán – Tisza a magyarországi protestáns küldöttség tagjaként ment fel Bécsbe: A küldöttek e napon ültek össze, hogy megtárgyalják a protestáns pátens visszavonatása érdekében teendőket.

Prónay Gábor – Ő volt az evangélikus küldöttek vezetője.

Degenfeld G[usztáv] – Ő is a protestáns küldöttséggel járt akkor Bécsben.

891. l. *Yblt* – A cenki templomépítés ügyében kérette magához Széchenyi.

Átadom neki Zichy Henrik csinálmányát – az *Offenes Pro-memoria* című röpirat kéziratát, amelyet Londonban nyomtatott ki Széchenyi.

„*Lebensfrage*” – Kecskeméthy *Die Lebensfrage Oesterreichs. Ist noch eine Vermittlung zwischen Oesterreich und Ungarn möglich?* című röpirata, amely ekkor jelent meg, névtelenül, Braunschweigban.

892. l. *nem maradhat* – ti. állásából el fogják mozdítani.

Si fecisti, nega – Ha megtetted, tagadd le (ti. azt, hogy te írtad a *Lebensfrage*-t).

893. l. *Malakov ... orosz részről* – A szevasztopoli Malakov-bástyá, amelyet 1855-ben a franciák bevettek. Széchenyi tehát (újbol) meghódította Goergennét.

diatribém – Széchenyi utolsó műve: *Disharmonie und Blindheit. Eine Diatribe* (Diszharmonia és vakság. Vitairat).

Csalódom Madame G[oergen]ben – mert ismét megtagadta (félelemből) Széchenyi egy kérését.

recherche domiciliaire – házkutatás.

894. l. *Die Presse-t* – a Zang ellen írt röpirat (*Die Presse in Österreich*) kéziratát.

a Konfusion-t – a *Disharmonie und Blindheit* című röpiratának kéziratát. A cím szándékos elváltoztatása.

Bélának írt levelemet – Ezen bizonyára Széchenyinek az az 1858. november 20-i keltezésű feljegyzése értendő, amely a *Pillantás* kinyomatása ügyében fiának adandó utasítások tervezetét tartalmazza, s amely bizonyítékkul szolgált a rendőrség számára, hogy a *Pillantás*-nak valóban Széchenyi a szerzője.

Bánffy gr[óf] emlékiratát – a *Résumé des causes et des résultats de la révolution en Hongrie* című kéziratot munkát.

Egyidejűleg Hollán... – Értsd: náluk is volt házkutatás. *a... disznóhasú* – Goergen doktor.

Írok Thierry bárónak – Széchenyi a házkutatás miatt levelet írt a rendőrminiszternek, s abban kérte, látogassa meg őt a döblingi intézetben.

Gondolkodószékemben – Miként Goethének a weimari ház hálósobájában, Széchenyinek is volt egy „Sorgenstuhl”-ja, egy kényelmes, füles karosszéke, amely neki is ágya mellett állt. Ebben töltötte magányos pihenőóráit, szundikálással, csendes elmélkedéssel vagy fuvolázással, s ebben virrasztotta át álmatlan éjszakáit, ha a gondok, kétségek és félelmek fúriái megrohanták. (A magyar kifejezés ma már csak a néprajztudományban ismert.)

Gasser, hogy befejezzon – a szobrász, hogy befejezze a róla készülő mellszobor munkálatait.

895. 1. *Zichy Marie és Julie Parry ügyeibe* – Széchenyi két unokatestvére, Zichy Lászlóné és Joseph Parryné, egy földbirtok ügyében pereskedett egymással.

elégette a kazettát – A kartondobozt, amelyben Széchenyi a döblingi intézetből való kijuttatásra szánt kéziratokat küldött át Goergennének. A rendőrség a házkutatás során három ilyen dobozt foglalt le Goergenék lakásában.

Kiss – bölcs számár – Széchenyi valószínűleg ekkor tudta meg, hogy Kiss magánál tartotta az *Önismeret* kéziratát, s hogy azt a rendőrség elkobozta tőle.

Esterházy Pista a menyasszonyával – Jeszenák Gizella bárónővel.

Gyarló fráter – az eredetiben: Ein Dünnbruder (ellentét, a Dickbruder Nestroynál előforduló kifejezés).

átad 5 dobozt – Thierry rendőrminiszter Széchenyi kérésére visszaküldte neki lefoglalt iratai egy részét.

Thierry báró levelét – Ebben közölte, hogy nem látogathatja meg, s többek között azt írta, hogy a döblingi intézetben kénytelenek voltak házkutatást tartani, az különben is rég megszűnt menedékhely lenni Széchenyi számára, hiszen már hosszabb ideje állandó, kiterjedt összeköttetést tart fenn a külvilággal, és tevékenyen foglalkozik a leglényegesebb politikai kérdésekkel.

az Allgemeine Zeitung-ból... és a Times-ból – Mindkettőben a bécsi kormány által befolyásolt, tendenciózus tudósítás jelent meg a Széchenyinél tartott házkutatásról. Az elsőnek március 10-i számában egy március 7-éről keltezett bécsi híradás azt állítja, hogy Széchenyi Döblingben már nem él visszavonultságban, s ha erre már nincsen szüksége, akkor lépjen elő, és vállalja a felelősséget tetteiért a törvény előtt. A második, egy Párizsból keltezett közlemény a *Times* március 13-i (Széchenyi tévesen 14-ét ír) számában azt állítja, hogy a *Times*-nak Pestről küldött tudósítások egy része először Bécsbe érkezik egy olyan személyhez, aki nem vonható felelősségre, és ez a személy küldi tovább őket Londonba. Széchenyi Thierry levelének s e két újságközleménynek a hatására vonta le a végső konklúziót.

Crescence magához kérette Festetics G[yörgy]öt – Felkérni, legyen Széchenyi akadályoztatása esetére javainak gondnoka, amit nem fogadott el. Ezután gondoltak Zichy Henrikre.

896. l. *Béla... Rakicsánba utazik* – A Batthyány családhoz.

beidézték Lanzkoronskihoz – A rendőrigazgatósághoz feljelentés érkezett, eszerint Nákóék szalonjában egy fogadás alkalmával oly mértékben becsmérelték az uralkodót, ami a jelen volt külföldi diplomátákat megbotránkoztatta. A főkamrás ez ügyben kérdőre vont a Nákót.

ifjú Lonovics – Valójában Hopf János, Lonovics titkára

Meghatalmazást állítok ki – Arra, hogy Zichy Henrik legyen Széchenyi javainak gondnoka abban az esetben, ha ő maga nem lesz képes anyagi ügyeiben rendelkezni.

Nem menthetem meg magamat – Ez az utolsó naplóbejegyzés. Április 8-án, húsvét vasárnapjának hajnalán Széchenyi, felöltözve, gondolkodószékében ülve, agyonlőtte magát.

RÖVIDÍTÉSEK.

A SZÖVEGEKBEN ÉS A JEGYZETEKBE

- b. – báró
 Co. – compagnie = társaság
 cs. – császári
 cs. k., cs. kir. – császári-királyi
 dto – detto = ugyanaz
 e., ez. – ezüst
 etc. – et caetera = s a többi
 f. hó – folyó hó
 fels. – felséges
 fl. – florenus = forint
 for., fr., frt, ft, f – forint
 főhg. – főherceg
 Gal – Galatáknak írt levél
 geogr. m.föld – geográfiai mérföld
 gf., gr. – gróf
 hg. – herceg
 ill. – illetve, illetőleg
 Jel – Jelenések könyve
 Jn – János evangéliuma
 k. – kegyelmes, kegyes
 kir., k. – királyi
 kr – krajcár
 Lk – Lukács evangéliuma
 m – 1. mille, milia = ezer; 2. mázsa
 m., mélt. – méltóságos
 M. – monsieur = úr
 mf., m.föld, mértf. – mérföld
 mh. – meghalt
 m. k. – magán kézzel = saját kezűleg

Mlle – mademoiselle = kisasszony
Mme – madame = úrnő
m. p. – manu propria = saját kezűleg
Mt – Máté evangéliuma
MTörv – Második Törvénykönyv
n. – néhai
nagyhg. – nagyherceg
NB. – nota bene = megjegyzendő
orsz. – országos
örgr. – örgróf
Péld – Példabeszédek könyve
pf. pfrt, pft – pengő forint
pl. – például
p. o. – példának okáért
sat. – s a többi
Sir – Sirák fia könyve
sz. – 1. szám(ú); 2. született
Szám – Számok könyve
Szt., Sz. – Szent
t., tek. – tekintetes
t. c. – teljes című
tc., t.cikk – törvénycikk
Ter – Teremtés könyve
ti. – tudniillik
Tób – Tóbiás könyve
úm. – úgymint
ún. – úgynevezett
xr – krajcár
Zsolt – Zsoltárok könyve

RÖVIDÍTÉSEK

A FORRÁSHELY-MEGJELÖLÉSEKBEN

- AIFCAR – Arhiva Istorică a Filialei din Cluj a Academiei Române
- AKL – Abszolutizmuskori levéltár
- BSzLA – Bártfai Szabó László (szerk.): *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez 1808–1860* Bp. 1943
- CsL – Családi levéltárak
- Gy – Gyűjtemények
- KKM – a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium iratai
- KLÖM – *Kossuth Lajos Összes Munkái*
- Kt – Kézirattár
- LH – Lunkányi-hagyaték
- MTAK – A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.
- '48ML – Az 1848–49-i minisztérium levéltára
- OL – Magyar Országos Levéltár, Bp.
- OSzK – Országos Széchényi Könyvtár, Bp.
- SGySz – Spira György: *1848 Széchenyiye és Széchenyi 1848-a* Bp. 1964
- SzA – Széchenyi-Akten
- SzCsL – a Széchényi grófi család levéltára
- SzGy – Széchenyi-gyűjtemény
- SzIB – *Gróf Széchenyi István beszédei* (szerk. Zichy Antal) Bp. 1887
- SzIGy – Széchenyi István-gyűjtemény
- SzIL – *Gróf Széchenyi István levelei* (szerk. Majláth Béla) I. Bp. 1889; II. Bp. 1890; III. Bp. 1891
- SzILSz – *Gróf Széchenyi István levelei szülőihez* (szerk. Zichy Antal), Bp. 1896
- SzIÖM – *Gróf Széchenyi István Összes Munkái*

- SzIVÍ – *Széchenyi István Válogatott Írásai* (szerk. Barta István) Bp. 1959
- SzPT – *Széchenyi pesti tervei* (szerk. Bácskai Vera és Nagy Lajos) Bp. 1985
- TA – Tasner Antal-gyűjtemény
- WCsL – a Wesselényi bárói család levéltára

SZÓ- ÉS NÉVMAGYARÁZATOK

SZÓMAGYARÁZATOK

aberratio – eltévelyedés
ab incunabulis – kezdettől fogva
abnegatio – 1. önmegtagadás;
 2. visszautasítás
abnormitás – rendellenesség
absolutio – feloldozás
abszolvál – elvégez
abszorbeál – elnyel
abyssus – szakadék
accomodens – alkalmazkodó
accompagnement – kíséret
acquisitio – (birtok)szerzés
actus generositatis – a nemeslelkűség ténye
ad absurdum – a képtelenségig
adagio – 1. lassú tétel (zeneműben); 2. szólásmondás
adepte, adeptus – beavatott
ad extrema – végletekig
ad hoc – alkalmi
ad honores – tiszteletbeli
adieu – isten vele(d)
adlatus – valaki mellé rendelt
 fontos beosztású személy
ad libitum – tetszés szerint
adminisztrátor – főispánhelyettes

adresse – 1. cím; 2. (válasz)felirat
ad summum – legfeljebb
adulator – hízelgő, talpnyaló
aemulatio – vetélkedés
aenigma – rejtély
aequilibrium – egyensúly
aura – lásd: éra
aerialis – kincstár
aerarium – kincstár
affektál – színlel
akmé – tetőpont
ale – komló hozzáadása nélkül készült sör, búzasör
allopata – az allopátia híve
allopátia – a betegség természetével ellentétes hatású gyógyszereket alkalmazó gyógy mód
all right – (minden) rendben (van)
al pari (részvények) – névértékükön jegyzett (részvények)
altro – más(ik)
amalgamatio, amalgamisatio – eggyéolvasztás, összeötvöztetés
amelioráció – javítás, felújítás
ammazzamente – 1. gyilkosan;
 2. nagyon, minden erővel
anachoreta – remete

anakonda – dél-amerikai óriás-
kígyó

anatéma – átok

anteacta – előzmény, előirat

antediluvianus – özönvíz előtti

anticipative – előre, előzetesen

anticipál – előlegez

anticonstitutionalis – alkot-
mányellenes

antidotum – ellenszer

apológia – védőbeszéd, védő-
irat

apostasia – hitehagyás

a posteriori – utólag

apotheosis, apoteózis – megdi-
csőülés

appetitus – (ét)vágý

applausus – taps

applicatio – alkalmazás

applikál – alkalmaz

apprehensio – megneheztes

appropriálni – kisajátítani

aqua tofana – egy Tofana ne-
vű, a 17. században Palermóban
élt asszony által kevert halálos
mérég. Az asszonyt perbe fogták,
de mert vallomása szerint meg-
rendelői között igen előkelő sze-
mélyiségek is voltak, a pert nem
folytatták le, hanem az asszonyt
titokban megfojtották

arany (forint) – négy és fél pen-
gő forinttal egyenértékű arany-
pénz

arcantum – 1. titkos szer, or-
vosság; 2. rejtély

argumentál – érvel

arrogancia – szemtelenség

arsenicum – arzén, erős mérég

articulus – törvénycikk, cik-
kely, szakasz

asinus – szamar

aspiráns – pályázó (hivatalra)

assaisonnement – mártás, lé

asszignáta – a nagy francia for-
radalom papírpénze, amelyet ál-
lami kötvények (értékpapírok)
formájában bocsátottak ki

as we calculate – számításunk
szerint

a tempo – idejében, a kellő idő-
ben

at once – egyszerre, mindjárt

attributum – ismertető jel

auctor – szerző, író

audiencia – fogadás, kihallga-
tás

auditor – hadbíró

auditorium – hallgatóság

aula – 1. udvar; 2. gyűléste-
rem (egyetemi, fejedelmi); 3. a
bécsi egyetem forradalmár diák-
jainak csoportja

aureol (helyesen: *auréole*) –
dicsfény

autodafé – eretnekek tűzhalál-
lali kivégzése

autokrata – korlátlan hatalmú
uralkodó

autocratia – önkényuralom

auxesis – nagyítás

avancíroz – előlép

axióma – sarkigazság, igazos-
lásra nem szoruló tétel

à discrétion – saját belátása szerint

à la – szerint, valamilyen módon, módra

à la bonheur (à la bonne heure) – helyes, rendben van!

à la diable – ördögi módra

à la hongroise – magyar módra

à la légère – könnyedén

à la longue – tartósan

à la viennoise – bécsi módra

à leur barbe – szemtől szembe

à peu près – körülbelül, jóformán

à propos – idejében, alkalomszerűen

bagage – 1. söpredék; 2. poggyász

bankrott, bankerott, banquerotte – csőd, tönkremenés

bátorlét – biztonság

beefsteak – angolosan elkészített marhabélszín

belletrista – szépíró

benefactor – jótevő

bête noire – bűnbak

bill – törvényjavaslat

blasfemia – istenkáromlás, valami magasztos dolog meggyalázása

bombast – dagályos, fellengős beszéd

bona fide – jóhiszeműen

bon mot – elmés mondás, elmenckedés

bonne fortune – jó szerencse

bon voyage – szerencsés utat

Borussia – Poroszország

botokud – Brazília területén élt, alacsony kultúrájú indián néptörzs

boutique – bódé, csapszék

bramarbaskodó – kérkedő

brünett – barnás

budget – költségvetés

buona sera – jó estét

bursikóz – diákosan jókedvű, legénykedő

cab – kétkerekű angol bérkocsifajta, amelyen a kocsis ülése hátul magasan, az utasé mögött van

cadaver – tetem, hulla

calabreser – kalábriai kalap

calcatura – nyomás

canonicus – kanonok

cara patria – édes haza

cardinalis – fő, sarkalatos

cassatio – elmozdítás (hivaltól)

casta – kaszt

casus belli – háborús ok

cavalièrement – lovagiasan, gavallérosan

ensor – a régi Rómában erkölcsbírói és pénzügyi teendőkkel megbízott magas rangú tisztviselő

centurio – kb. századosi rang a régi Róma hadseregében

changiroz – belecsempész

chargé d'affaires – (diplomáciai) ügyvivő

charmant – kedves, bájos

chartista – a 19. század derekán Angliában a proletariátus szervezkedésének híve

chaussée – műút

chaussée impériale – császári műút

chef de cuisine – konyhafőnök, főszakács

cherub – angyal

circulus vitiosus – körben forgó hibás okoskodás

circumscriptive – körülírva

cito, citissime – gyorsan, nagyon gyorsan (sürgős levelekre írva)

clairvoyant – tisztánlátó, jövőbe látó

climaticus – éghajlati, időjárási

cloaca – szennyvízcsatorna, fertő

codex criminalis – büntető törvénykönyv

coelibatus – nőtlenség

cometa – üstökös

comfortable – kényelmes

comme il faut – ahogy kell

comme il nous faut – ahogy nekünk kell

committens – választó, szavazó

communitas – közösség

comoedia boházatos vígjáték

compensator – kiegyenlítő szerkezet

competens – versenytárs

complaisant – szolgálatkész

compositio – összeállítás

compossessor – birtokostárs, közbirtokos

comptoire – iroda

compunctio – töredelem

computisál – számítgat

computus – számítás

con amore – 1. szívesen, szívvel-lélekkel, szorgosan; 2. szívből

conciliatio – megegyezés, békülés

conculcál – eltapos

conditio – feltétel

conditio sine qua non – elengedhetetlen feltétel

confessio – hitvallás

confiscatio – elkobzás

congregatio – (megye)gyűlés

conjectura – feltevés, vélekedés

consequentiajú – következőkkel járó

consignatio – jegyzék

consiliarius – tanácsos

constabler – rendőr (a régi Angliában)

constitutio – alkotmány

constitutionalista – az alkotmányos kormányzás híve

contractus – szerződés

contrapondium – ellensúly

contrapositio – ellentét

contribuens – adófizető, adózó

controlleur – ellenőr

convincál – rábizonyít

coquettíroz – kacérkodik

corollarium – folyomány, következmény

corrumpens – korrumpáló, züllesztő

coûte que coûte – minden áron, bármibe kerül

crimen laesae (majestatis) – felségsértés

culinaris – konyhai

cum sociis – társaival együtt

dandár – zászló

data occasione – alkalomadtán

dato non concesso – föltéve, de meg nem engedve

de bonne grace – jó modorú

decennium – évtized

decompositio – felbomlás

de facto – ténylegesen

deferentia – hódolat, tisztelet

definitive – végleges érvénynyel

degarníroz – kiürít

degradatio – lealacsonyítás

dei gratia – isten kegyelméből

de jure – jog szerint

dekretál – elrendel, rendeletet kibocsát

dekrétum, decretum, dekrétum – végzés, rendelet

de mauvaise grâce – kelletlenül, nem szívesen

demonstratio – 1. bemutatás, szemléltető bizonyítás; 2. magasztaló beszéd

denigrál – befeketít, megrágalmaz

de nobis sine nobis – rólunk nélkülünk

denunciáns – besúgó

deponál – letétbe helyez

deputatio – küldöttség

derivantia – vértisztító

desertatio – árulás

desperatio – kétségbeesés

desperál – kétségbeesik

destruál – bomlaszt

dettó – 1. (már) mondott (dolog); 2. ugyanaz

detto és da capo – ismét és ismét

dezavual – meghazudtol

débaclé – felfordulás, zürzavar, összeomlás, csőd

délicat – finom

délicatesse – csemége, inyencafalat

démenti – visszavonás

dialecticus – vitatkozó

diarium – napló, jegyzőkönyv

diatribé – tudományos értekezés, többnyire vitázó, gúnyolódó jelleggel

diffamál – rossz híret költi vkinek

dignitas – méltányosság, tekintély

digressio – eltérés, elkalandozás

diluálni – feloldani

discussio – vita, eszmecsere

dismembratio – szétagolás

dispensál – felment

dissolutio – szétbomlás

diszkant – 1. a legfelső szólam a zenében; 2. a női szopránnak megfelelő magas gyermekhang

divergál – megoszlik

divergencia – eltérés, elhajlás

doktrinér – tudálékos

double stout – erős, kétszer főtt sör

dresszíroz – idomít

drill – szigorú fegyelmezés

duellans – párbajozó

durae capacitatis – nehéz fel fogású

eau de fleur d'orange double – dupla narancsvirág-szesz

echo – visszhang

echt – valódi

efemer – rövid ideig tartó

egzotikus – különös, furcsa

elementum – elem

elibertálni – kiszabadítani

elucubratio – értekezés

emanatio – kisugárzás

emetikum – hányadék

emissio – kibocsátás

emphasis – nyomaték, hangsúly

en attendant – eközben

en cas que – esetleg

en comparaison – aránylag

en dernière analyse – végső

soron

en famille – 1. családiasan

2. magunk közt

en passant – mellesleg

en revanche – 1. viszont;

2. viszonzásul

enthuziaszta – rajongó

enthuziazmus – elragadtatás, lelkesedés

entrechat – keresztugrás (táncfigura)

entre chien et loup – szürkületben, félhomályban

entre nous soit dit – köztünk maradjon a szó

entrepreneur – vállalkozó

eo ipso – ebből kifolyólag

epitheton – jelző

erogál – kifizet, kioszt

eruditio – műveltség, olvasottság

espèce – fajta (– *mob*: rossz fajta csöcselék; – *godsend*: isten különleges ajándéka)

esquire – angol nemesi cím

et ce qui plus est – sőt mi több

et Comp. – et compagnon(s) = és társa(i)

et consortes – és társai(k)

eumenidák – fúriák

evictor – kezes, jótálló

evincál – győzelemre visz

excellál – kitűnik, kiválik

excellens – kiváló

excerpta – szemelvények
exclusiv – zártkörű, elzárkózó
exculpál – kiment
ex dei gratia – isten kegyelméből (való)
executor – végrehajtó
exemplár – példány
exempli gratia – példának okáért
exequál – végrehajt
exigente – követelődző, igényes
ex nobili officio – úri szolgálatból, nemesi kötelességből
ex off[ici]o – hivatalból
expediál – elküld, kiad
expectoratio – érzelmi kitörés, kifakadás
experimentál – kísérletez
experiment(um) – kísérlet
explanatorium – magyarázat
expostulatio – követelődzés
ex profundis – a mélységből
expurgatio – hashajtás
extremum – véglet
ezüstforint – lásd: pengő(forint)
égény – tüzelőanyag
éra – időszak, korszak
fac totum – mindenes
factum – tény
fait accompli – befejezett, megmásíthatatlan tény
falanx – tömött, sűrű hadsor

fallacia – 1. csalárdság; 2. tévedés, téveszme
fanfaronnade – kérkedés
farce – bohózat
fatum – végzet
favorit – 1. kedvenc; 2. kegyenc
faxni – hóbert, szeszély
fávor – kedvezés
fenomenális – tűneményes, rendkívüli
fenomén – ritka jelenség
fermán – a szultán kézjeggyel ellátott, a nagyvezír által kibocsátott parancs
fermentatio – erjedés
feuilletonista – tárcáíró
figált – fix, megszabott, meg nem másítható
figere pedem – lábat megvetni, valahová beférközni
figurative – képletesen
filippika – éles hangú, támadó politikai beszéd
fináncminiszter – pénzügyminiszter
finesse – finomság, finom árnyalat
fiscus – államkincstár
flaneur – lődörgő, ráérősen sétáló
Flügelmann – rajparancsnok
fok, Réaumur – a Celsius-féle skála száz fokát nyolcvan egységre beosztó hőmérsékleti skála foka
font, bécsi – 0,56 kg

forte – erős oldala, erőssége
foulard – selyemkendő
fóliáns – ívrét alakú könyv
fraternizál – komázik, bizal-
 maskodik

frère et cochon – puszipajtás-
 ság

Frühstück – reggeli

fundator – alapító

galactometer – a tej fajsúlyá-
 nak, zsírtartalmának mérésére
 szolgáló műszer

gamó – gólyaláb

garas – három krajcár értékű
 váltópénz

garde municipale – polgárőr-
 ség

gascon – 1. gascogne-i; 2.
 nagyzó

gasconnade – nagyzólas, száj-
 hősködés

Geflügelmarkt – baromfivá-
 sár

gendarmerie – csendőrség

General-Commando – főhad-
 parancsnokság

generalitás – tábornoki kar

generositas – nemeslelkűség

genialiter – zseniális módon,
 tehetségesen

genre – zsáner, műfaj

gentlemanlikeness – úri felfo-
 gás, műveltség

geogr[áfiai] mérföld – lásd
 mérföld 1.

gloriosae memoriae – dicsősé-
 ges emlékezetű

God bless you – Isten áldjon

godsend – isten küldötte

goutíroz – tetszik neki, ingyé-
 re van

gőzöny – gőzgép

granárium – magtár

grand seigneur – nagyúr

gratia – kegy

gravaminális – sérelmi

gravitatio – törekvés

haris – madárfajta

harmincad – a Magyarország
 határán szedett, eredetileg 3%
 körüli vám, ill. maga a vámhi-
 vatal

hatos – 6 krajcáros ezüstpénz
 (a forint tizedrésze)

heuriger – újbor

hoch! – éljen!

hold, magyar – (községenkint
 eltérően) 1100, 1200 vagy 1300
 négyszögöl

holocaustum – égőáldozat

homeopata – hasonszenvi
 gyógymóddal gyógyító orvos
húszas – húszkrajcáros váltó-
 pénz (a forint harmadrésze)

hüvelyk (ujj), *bécsi* – 2,63 cm

hydraulicus – víznyomásos

hyperbola – nagyítás

hypocrita – álszent

hypomocion – 1. az emelő tá-
 maszpontja; 2. Széchenyinél:

emelyű, segédeszköz, ösztön-
zés

hypotheka – fedezet

identifikál – azonosít

igenannyi – ugyanannyi

ignorál – szándékosan mel-
lőz, semmibe vesz

ignorans – tudatlan

ignota – ismeretlen

ildom – okosság, a német
'Klugheit' fordítása Széche-
nyinél

illoyalis – nem méltányos,
rosszindulatú

illuminatio – díszkivilágítás
(akkor még: gyertyák, fáklyák
által)

imaginatio – 1. képzelőerő;
2. képzelődés

imbecillis – gyengeelméjű

impertinencia – szemtelenség

impertinens – pimasz

impetus – támadás

imperterritus – rettenthetet-
len

impositio – erőszakoskodás

imprecatio – átkozódás

imprecationalis – átkozódó,
becsmérlő

impregnált – vmivel átitatott

impressionable – érzékeny,
hangulatember

impromptu – rögtönzés

impudentia – szemtelenség,
szemérmetlenség

impulsivitas – hevesség, len-
dületesség

impune – büntetlenül

imputatio – feltételezés, ráfo-
gás, vád

in abstracto – elvontan

inadvertancia – figyelmet-
lenség

inanitio – kimerültség, ki-
éhezettség

incarnatus – megtestesült

incommoditas – kellemetlen-
ség

incompetens – illetéktelen;
hozzá nem értő, járatlan

incompetentia – illetéktelen-
ség; hozzá nem értés, járatlan-
ság

inconstitutionalis – alkot-
mány nélküli

in corpore – testületileg

inde ab incunabulis – kezdet-
től fogva

indignatio – neheztelés, ha-
rag

indignitás – méltatlanság

indiscriminatim – megkülön-
böztetés nélkül

indispensable – nélkülözhe-
tetlen

in duplo – két példányban

in effigie – képletesen, jelké-
pesen

– *kivégzés* – ha az elítélt
nem volt a végrehajtó hatalom
kezeiben, akkor arcképét vagy

nevét a hóhérrel az akasztófára szögeztették

infamia – bectelenség

infamiter – bectelenül, gyalázatosan

infascinál – megigéz, megbabonáz

infatuáltak – elámítottak

infámis – hírhedt, gyalázatos, aljas

inferioritas – alsóbbrendűség

inficiál – megfertőz

ingeniose – szellemesen

ingrediens – 1. alkotórész;

2. eszköz

ingredientia – hozzávaló, kel-lék, alkotórész

injúria – jogtalanság, sérelem

inkommodál – alkalmatlan-kodik valakinek

in natura – természetben

innombrable – megszámlál-hatatlan

in persona – személyesen

instancia – kérvény

instanter – sürgősen

in statu quo – a korábbi hely-zetnek megfelelő állapotban

institutio – intézmény

insuffisance – alkalmatlanság

in suspenso – függőben, még el nem döntve

intabulatio – betáblázás

intendáns – színház főfel-ügyeletével megbízott személy

intentio – szándék, törekvés

interimaliter – egyelőre, idő-legesen

interusura – kamatok

in thesi – elvileg

intimál – felszólít

intimidál – megfélemlít

in ultima analysi – végelem-zésben, végeredményben

inverse – fordítva

inventarizálás – leltározás

investicionális – beruházási

investíció – beruházás

ipar – 1. ipar; 2. iparkodás; 3. termelés

ipekakuána – Dél-Ameriká-ban honos növény s a gyökeréből készült hánytató orvosság

irreconciliabilis – engesztel-hetetlen

izmaelita – a középkori Dél-Magyarországon mohamedán népcsoport tagja

jambon – sonka

janzenista – a 17–18. századi francia katolikus reformmoz-galom híve

járszalag – póráz

judex (curiae) – országbíró

judiciosus operator – megfon-tolt sebész

jure armorum – a fegyverek jogán

jure hereditario – a (múltból) örökölt jogszokás szerint

jure successionis – az öröklés jogán

jurisprudentia – jogtudomány

jus fortioris – az erősebb joga

juste milieu – arany középút

justus – igaz

jux – tréfa

kabab (cabob) – nyárson sült ürühús

kalmíroz – nyugtat, csillapít

kamalduli – a benedekrendi szerzet egyik kongregációjának tagja

kapacitás – 1. befogadóképesség; 2. tehetség, készség, szakértelem

kapsel – csappantyú

kardinális – lásd *cardinalis*

kettős – párbaj

kéksav – ciánhidrogén

klimatikus – lásd *climaticus*

kolerikus – lobbanékony, de érzelmi magatartásában kitartó (személy)

koncesszió – engedmény

kondíció – lásd *conditio*

konfiskál – elkoboz

konfundál – összezavar

konglomerálódik – összeveszül

konstatíroz – tényként megállapít

konstitucionális – alkotmányos

kontemplatív – szemlélődő, elmélkedő

konverzáció – társalgás

kőfic – kotyvalék

kőb – lásd *öl*, bécsi *kőb*–

köbláb, bécsi – 31,55 köbdeciméter

körmöci arany – lásd *arany* (forint)

krajcár – a forint hatvanadrésze

kravál – lármás civódás, botrány

Kreuzfidelitás – virágos jókedv

kredit – hitel

kvalifikál – minősít

láb, bécsi – 0,316 m

legislator – törvényhozó

legitim – törvényes

legitimitas – törvényesség

lieferál – szállít

lieferansok – szállítók

lingot – (nemesfém)rúd

liquidatio – felszámolás

longa – hosszú szárú pipa

loyaliter – méltányosan

lucidum intervallum – világos pillanat, értelmes, józan időszak

lumen – 1. fény; 2. nagy szellem

luminosus – fényes, ragyogó

macédoine – különböző fajta gyümölcsök vagy főzelékek keveréke

maestro – mester, művész

magány – magános

magnetizál – delejez
magnifique – remek, kitűnő,
 pompás
maîtresse – szerető
majoritás – többség
makranc – szeszély
malcontents – elégedetlen, zú-
 golódó
malefactor – rossztevő
malum necessarium – szüksé-
 ges rossz
malveillance – rosszakarat,
 rosszindulat
manipulatio – ügykezelés, el-
 járás
manoeuvre – tervszerű had-
 mozdulat
manu propria – saját kezűleg
marasmus – sorvadás
mariage – házasság, esküvő
maszkabál – álarcosbál
mauvais plaisant – tréfarontó
mauvais sujet – rossz személy
mazzinista – a Mazzini-féle
 olasz felszabadító mozgalom
 híve
 „mákos” – fekete, apró fehér
 pettyekkel mintázott szövet
mázsa, bécsi – 56,12 kg
M. D., medicinae doctor –
 orvosdoktor
mediocritas – középse-
 r(űség)
meeting – gyűlés
(meg)explicál – megmagya-
 ráz
memorandum – emlékirat

mentor – nevelő (az Odysseá-
 ban szereplő Mentornak, Tele-
 machos nevelőjének nevéből)
mercenarius – zsoldos, felbé-
 relt
mercuriale – megrovás, er-
 kölcsi prédikáció
meszely, bécsi – 0,56 l
mélange – keverék
mérő, pozsonyi – gabona-űr-
 mértékként: 53,3 liter
mér(t)föld – 1. földrajzi:
 7420 m; 2. magyar: 8354 m;
 3. osztrák: 7586 m
métier – mesterség, szakma
minoritás – kisebbség
minőség – 1. minőség; 2. mi-
 neműség
mirabile dictu – még elmon-
 dani is csodálatos
miserabilitas – nyomorultság
misericianus – irgalmas
 (barát)
miskulancia – keverék
mitgefangen, mitgehagen –
 együtt fogták el, együtt akasz-
 tották fel
mixtum compositum – koty-
 valék, keverék
mixtura – 1. (gyógyszer)ke-
 verék; 2. egyveleg
mizerabilis – nyomorúságos
mob – csöcselék
modestia – mérséklet
monumentum – emlékmű
moratórium – halasztás
mordio – gyilkos

mordskerl – fenegyerek
municipalis autonómia – törvényhatósági önkormányzat
municipium – törvényhatóság
mutatis mutandis – a megfelelő változtatásokkal
mutton-chop – ürüborda

nagyszerű – nagyszabású
nausea – émelygés, hányinger
negotatio – tárgyalás
nemesis – a bosszúálló sors, a büntető igazság
nemzetiség – Széchenyi e kifejezést többnyire a rendi-nemesi kiváltságosokat is jelentő *nemzet* szó helyett használja
négyszögöl – 3,6 négyzetméter
négyzetmérőföld, földrajzi – 55,063 négyzetkilométer
nihil de nobis sine nobis – semmit rólunk nélkülünk
nolens-volens – akarva-akaratlan
noli me tangere – ne nyúlj hozzám (Jn 20,17)
non putarem – előre nem látott dolog
nonsense – értelmetlenség
norma – pontos előírás
notabilitás – kitűnőség, előkelőség
nullitás – semmisség, érvénytelenség

nyilván – 1. nyilvánosan; 2. nyíltan

oasis – oázis
obscurans – a szellemi sötétség terjesztője, népbútító
obstinatus – konok megátalkodott
officina – műhely
officiose – hivatalosan
offuscál – elhomályosít
oktrojál – ráerőszakol, rákényszerít
old – öreg
oligarcha – kényúr
omelette soufflée – tojásfelfújt
omnipotens – mindenható
operatum – munkálat
opponál – ellentmond
opus – mű
opusculum – kis mű, művecske

oratorium – házi kápolna
ordre, contre-ordre, désordre – rendelet, ellenrendelet, rendellenesség
ornátus – (hivatalos díszruha
otium – pihenés, dologtalan-ság
outward event – külső esemény

öl, bécsi folyó – 1,9 m
öl, bécsi köb – 6,82 köbméter

pactum conventum – feltételekhez kötött szerződés; Széchenyinél többesben: *pacta conventa* – a királynak a nemzettel (a rendekkel) kötött egyezségei

pagliaccio – bohóc

paletot – hosszú, bő felsőkabát

palládium – védelem, oltalom

pamflet – röpirat

panacea – mindent gyógyító csodaszer

panem et circenses – kenyeret és mulatságot (a római nép kívánsága a császárok idejében)

panteon – isteneknek vagy hősök, nagy emberek emlékének szentelt templom, ill. csarnok

parabola – hasonlat

paradiroz – díszleg

paralizál – megbénít

pardon – bocsánat, kegyelem

par excellence – kiváltképpen, elsősorban

par exemple – például

par force – erővel, erőszakkal

par hasard – történetesen, véletlenül

par métier – foglalkozás szerint

paroxismus – lázroham, őrjöngés

par parenthèse – zárójelek között, közbevetőleg mondva

par plaisir – kedvtelésből

partie honteuse – szégyenfolt

parvenu – felkapaszkodott ember, aki az előkelő körök szokásait igyekszik utánozni

pasquillus – személyeskedő gúnyirat

passable – tűrhetően (jól)

patent(írozott) – szabadalmazott; mintaszerű

patissier – süteményes

patois – tájszólás

patrio more – hazai szokás szerint

párens – nyílt parancs, az abszolútizmus idején az uralkodó törvényerejű rendelete

peccatum mortale – halálos bűn

pecsovics – a kormánypártiak legelterjedtebb elnevezése egy Tolna megyei kortes neve után

peleida – Peleus fia, Achilles

penetratio – áthatolás

penetrál – áthat

pengő(forint) – (más néven: ezüst- vagy konvenciósz vagy rajnai forint) – 60 krajcárra osztó pénzegység

penicillus – tollkés

perditio – pusztulás

perjurium – esküszegés

per longum et latum – szélteben-hosszában

perorál – szónokol

perpetuum mobile – örökmozgó

persequált – üldözött
per summos apices – legfelső
 fokon
persvadeál – rábeszél
persvasio – rábeszélés, meg-
 győzés
petillant (latinizált végző-
 déssel: *petillans*) – pezsgő, szí-
 porkázó
pêle-mêle – 1. egyveleg, zagy-
 vaság; 2. összevissza
phaenomen – tűnemény
pia desideria – jámbor óhajok
pietas – kegyelet
pigmeus – törpe
piquant – sikamlós, csípős,
 érdekes
pitoyable – szánalmas
pittoreszk – festői, festőmű-
 vész ecsetjére méltó
plaisanterie – tréfálkozás
plaisir – kedvtelés
plauzibilis – nyilvánvaló
plauzibilitás – nyilvánvaló-
 ság
plausiblement – helyben-
 hagyható módon
plánum – terv
pluralis – többes (szám)
politechnikum – ipariskola
poltron – gyáva
poltroneria – gyávaság
pompier – tűzoltó
pondus – súly
post festa – utólag
potenciroz – hatványoz
potpourri – keverék, egyve-
 leg

pour la bonne bouche – utoljá-
 ra
praeceptor – tanító
praeoccupál – eleve elkötelezi
 magát
praeparandia – tanítóképző
praescribál – előír
praetendál – állít, bizonygat
praeter legem – a törvényen
 kívül
praeter-propter – körülbelül
praevaleál – uralkodik
pragmatica sanctio – a Habs-
 burgok nőági örökösödését
 megállapító házitörvény, ame-
 lyet a magyar országgyűlés az
 1723 : I., II. és III. tc.-ben ik-
 tatott törvénybe, egyúttal azt is
 kimondva, hogy a Habsburg-
 birodalmat „feloszthatatlanul
 és szétválaszthatatlanul” kell
 kormányozni
premissza – előtétel, kiindu-
 lópont a következtetés levoná-
 sához
presse-collé – sarokba szorí-
 tott
primo loco – első helyen
principium – elv
probabilis – lehetséges
probabilitás – valószínűség
processio – körmenet
pro coronide – betetőzésül;
 végül
pro et contra – mellette és el-
 lene
progenitura – utódok, leszármazottak

prognosticon – előjel
projectans – tervezgető
prolificus – termékeny
proprio ingenio – önszántából
propter legem – a törvény értelmében

propylaeum – előcsarnok
proselyta – áttért személy,
 valaminek újszülöttje, buzgó híve
protokollálás – jegyzőkönyvezés

protomedicus – főorvos
provideál – gondoskodik
provincia – 1. tartomány;
 2. hivatal

provízió – gondoskodás
publicitás – nyilvánosság
pyramidalis – óriási; akkora,
 mint egy piramis

qualificatio – minősítés
quasi – mintegy, szinte
quid pro quo – cserebere,
 megtévesztés
quodlibet – egyveleg, mindenféle

radius – sugár
rafraichissement – frissítő
 (étel vagy ital)
raison – józan ész
raisonneur – okoskodó
rapsodisticus – töredékes,
 kapkodó, szökellő
raritas – ritkaság
re aliquantum facta – valamicskét végezve

recidiváz – visszaesik (betegségbe)

recollectio – elmélyedés
reconvalescens – lábadozó
reconvalescentia – lábadozás
recriminatio – panasz, tiltakozás, szemrehányás, vádaskodás

rectificatio – helyesbítés
reductio – csökkentés
refutál – cáfol
regens idea – uralkodó eszme
regisztrálás – lajstromozás
regulativa – irányadó utasítás

regulator – a gép működését szabályozó berendezés
re infecta – dolgavégezetlen
rektifikál – helyesbít
reluctance – ellenkezés
remonstratio – tiltakozás, felbevezés

rendel – 1. rendel; 2. rendez
renommée – hírnév, tekintély
repraesentatio – felirat
reputatio – jóhír, tekintély
resignatio – belenyugvás, lemondás

resolutio – 1. elhatározás; 2. engedmény
respectabilitás – tekintély
respektál – tiszteletben tart
restaurateur – vendéglős
resultatum – eredmény, siker
résumé – összegezés
resurrectionalis – feltámadási

reverendissimus – főtisztelen-dő

rigorosum – szigorlat

ritornelle – ismétlődő tétel (zeneműben)

rizsma – ezer ív (papír)

rodomontáda, rodomontade – szájhősködés, nagyzolás, kérkedés

román – regény

rotisseur – pecsenyesütő

salto mortale – halálugrás

salva guardia – menedék

salvifica panacea – üdvözítő gyógyszer

sanctuarium – szentély

sans cérémonie – teketória nélkül

sans exception – kivétel nélkül

sans façon – teketóriázás nélkül

sans gêne – magát zavartatni nem hagyva

sans phrase – kertelés nélkül, egyenesen

santorin-föld – Thira (Santorin) szigetéről származó vulkáni kőzet

saphiriáda – Saphir szellemében írt tréfa (Széchenyi játékos szóalkotása)

saucier – mártáskészítő

savoir-faire – cselekvőképeség, ügyesség

scrupulosus – aggályos(kodó)

seccatura – zaklatás

selenista – holdkóros

s(elf)-government – önkormányzat

sensus – értelem

sententia, szentencia – bölcs mondás, ítélet

separationalis – elszakadási

septemvir – a hétszemélyes tábla bírása

shake – kézszorítás

sic volo sic jubeo – így akarom, így parancsolom

signalement – szolgálati jellemzés

sikér – 1. részeg, ittas; 2. sebély, csekély

simplex – egyszerű, bárgyú

sine contradictione – ellentmondás nélkül

sine nobis – nélkülünk

singularis – egyes (szám)

soeur grise – betegápolással foglalkozó irgalmas nővér

soi-disant – úgynevezett, állítólagos

solitaire – magányos gyémánt

souffleur – sűgő

species – faj, fajta (logikai és állattani értelemben)

specificum – különlegesség

spectaculum, spektákulum – látványosság, színjáték

speech – (nyilvános) beszéd

spéci (Spezialfreund) – bizalmas, meghitt barát

splendid – ragyogó
spoliatio – fosztogatás, rablás
stagnatio – pangás, megakadás a továbbfejlődésben
statio (*véka*), *tengermelléki* – 1¹/₃ pozsonyi mérő (71,1 liter)
stampilia – nyomtatvány
status quo (*ante*) – adott (korábban adott) állapot
statútum – szabályrendelet, alapszabály
status, státus – 1. állam; 2. feudális rend
steigerez – felemel (lakkért)
stenographia – gyorsírás
stimulantia – izgatószer
stracchino – igen kövér, lágy lombardiai sajt
straightforward – egyenesen
subjectionalis – alárendeltségi, alattvalói
subjectum – alany, egyén
subjiciál – maga alá vet
submittál – alárendel(i magát)
subsidium – nemesi felajánlás; a nemesség önkéntes adója
subtilitas – aprólékos megkülönböztetés
subtiliter – finoman, elmésen
subventio – pénzbeli támogatás
subversionalis, subversiv – felforgató
suffisance – elbizakodottság, önteltség
suffisant – tetszelgő

sujet – egyén
summariter – összegezve
superdeficit – főbenjáró hiány
supponál – feltételez
surculus – csemete
surrogatum – pótszer, pótlék, póanyag
susceptibilitas – érzékenység
suspictionalis – gyanakvó, gyanakodó
szaturál – telít, átitat
szál – fi
szceníroz – előad, színpadra visz
személynök – a hétszemélyes táblának és az országgyűlés alsótáblájának az elnöke
szinte – szintén
szubtilizál – körülményessé, aprólékossá tesz
szupponál – feltételez
tableau – kép
tabula rasa – üres tábla; tiszta helyzet, melynek alapján mindent előlről lehet kezdeni
tant bien que mal – jól-rosszul
taraxacum – gyermekláncfű
tartuffiade – képmutatás, szemforgatás
tavaszelő (hó) – március
taxa – adó, illeték, díj
templárius – a középkor templomos lovagok rendjének tagja

tenax – állhatatos
ternó – hármastalálat a lottó
 nevű számsorsjátékban
terrain – terep
terre-à-terre – alacsonyan
toilette – öltözék
tomus – kötet
toties quoties – mindösszesen
totumfac – lásd *fac totum*
tour de passe-passe – kártya-
 fogás, szemfényvesztés
tout bonnement – komolyan
tractabilis – tárgyalókész
transactio – ügylet, vállalko-
 zás
transigál, tranzigál – egyez-
 kedik, megalkuszik, közvetít
triumphator – diadalmenet-
 ben hazatérő győztes hadvezér
trivialitas – közönségesség
tunnel – alagút
turgor vitalis – életerő
turbulens (helyesen: *turbu-*
lentus) – nyughatatlan, bajke-
 verő
tutti frutti – 1. vegyes gyü-
 mölcsdarabok keveréke; 2. egy-
 veleg
ujj – lásd hüvelyk
ukáz – cári rendelet; hatal-
 maskodó, önkényeskedő pa-
 rancs
ultimum remedium – végső
 menedék
Umstand – körülmény
unanimement – egyhangúlag,
 egybehangzóan

unice salvifica – egyedül üd-
 vőztető
uni sono – egyhangúlag, egy
 szívvel-lélekkel
unitas – egység
usque ad – -ig
usurpator – bitorló
usus – szokás
utilizál – felhasznál, haszno-
 sít
Überschlag – árajánlat
üdülni – boldogul
üdülés – 1. boldogulás; 2.
 gyógyulás

va banque – (tartom) a ban-
 kot (kártyás kifejezés a maxi-
 mális tét és kockázat vállalásá-
 ra)

vanille – vanília
váltóforint – papírpénz; egy
 ezüstforint 2,5 váltóforintot ér
vámpír – vérszopó
váz – madárijesztő
vegetabilis – növényi
vegetatio – 1. növényzet;
 2. tenyészet

venalitas – megvesztegethe-
 tőség

vexatio – bosszantás, zakla-
 tás

victoria – győzelem

vide – lásd

Viertelmaßregel – negyed-
 rendszabály

violentia – erőszak, erősza-
 koskodás

virtuális – várható, lehetséges

vitalitás – életerő, életképesség

vogelfrei – törvényen kívül helyezett, törvény nem védte, kivert

vojwodina – vajdaság

vorschriftsmäßig – az előírásoknak megfelelően

vörös kakas – gyűjtogatás

vulgo – közönségesen, azaz

vox populi – közvélemény

white sorry – szürke ló

Wiener Trankel – aqua laxativa Viennensis: hashajtó szer; Széchenyi korában minden orvosságnak tartották, ő is élt vele

x^{ber} – december

yankee – az angolszász eredetű észak-amerikaiak gúnyneve

zoological garden – állatkert

zsivió (živio) – éljen

zuspeis (csuszpájz) – főzelék

NÉVMAGYARÁZATOK

Abellino – Zschokke *Abellino*, *der große Bandit* című szindarabjának hőse.

Abd el-Kader – (1808–1883) algériai szabadsághős, 1832 és 1847 között harcolt a francia gyarmatosítók ellen.

Abdera – város a régi Trákiában; lakói buták hírében állottak, úgyhogy az „abderita” (*abderai*) gúnynév lett.

Achilles (*Akhilleus*) – a görög mondavilág csak sarkán sebezhető hőse.

Actaeon (*Aktaion*) – görög mondai ifjú, aki vadászat közben egy ízben megpillantotta a nimfák társaságában fürdő Artemis istennőt és megleste őt; Artemis ezért büntetésből szarvassá változtatta, s saját kutyái tépték szét.

Aesculapius (*Asklépios*) – a görögök gyógyító istene.

Agathocles (*Agathoklés*) – i. e. 317–289: a szicíliai Syrakusai kényura.

Alba, Fernando Alvarez de Toledo, hg. – (1508–1582) spa-

nyol hadvezér és államférfi, 1567: a németalföldi felkelés vérbefojtója, 1580: Portugália kíméletlen meghódítója.

Albrecht főhg. – (1817–1895) Károly főhg. fia, 1848–49: az észak-itáliai hadműveletek részvevője, majd Csehország kormányzója, 1851–60: Magyarország katonai és polgári kormányzója.

Alekszandra Fjodorovna (eredetileg: *Charlotte*) – (1798–1860) III. Frigyes Vilmos porosz király leánya, 1817-től I. Miklós orosz cár felesége.

Alfréd – lásd Zichy Alfréd gr.

Almay (korábban: *Wurm*) *József* – (1770–1854) pesti vas-kereskedő és (megnemesített) választottpolgár.

Almásy György gr. – (1805–1880) a liberális nemesi mozgalom híve, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, utóbb főajtónálló-mester.

Almásy Móric gr. – (1808–

1881) konzervatív politikus, helytartótanácsos és a magyar kamara első alelnöke, 1848: a só- és harmincadi csempészeti ítélőszék elnöke, 1849 elején a császári megszállók szervezte kincstári igazgatóság ideiglenes elnöke, az ötvenes években az osztrák pénzügyminisztérium osztályfőnöke és az osztrák birodalmi tanács tagja.

Almásy Pál – (1818–1883) liberális nemesi politikus, Heves vm. aljegyzője, majd alispánja és követe az 1843–44-i országgyűlésen, az 1848–49-i országgyűlésen gyöngyösi képviselő, a képviselőház alelnöke, a békepárt híve, a forradalom bukása után emigrál, 1859: hazatér, 1860: az „Országos Forradalmi Bizottság” tagja, 1863–64: az 1848-i állapotok visszaállítására irányuló földalatti szervezkedés egyik vezetője, a szervezkedés leplezése után 1867-ig raboskodik.

Almásy Pálné Batthyány Amália gr.-nő

Alonso da Molina – Kotzebue *Die Spanier in Peru* című tragédiájában a két perui vezér egyike (a szelíd).

Alp – 1. Alpok; 2. (1029–1072) 1063–72: szeldzsuk szultán Perzsiában, dinasztiaalapító.

Amelie – lásd Almásy Pálné
Amor – a szerelem istene a római mitológiában.

Anacharsis – mondabeli szkíta bölcselő.

Andlaw-Birseck, Heinrich Bernhard, br. – (1802–1871) badeni politikus, a klerikális-konzervatív párt nagy hatású ideológusa.

András, II. – (mh. 1235) 1205–35: magyar király.

András, III. – (mh. 1301) 1290–1301: magyar király.

Andrássy Aladár gr. – (1827–1903) az Első Magyar Általános Hitelbank későbbi alelnöke.

Andrássy György gr. – (1797–1872) mérsékelt liberális, majd konzervatív politikus, aki eleinte támogatja Széchenyi vállalkozásait, az 1825–27-i országgyűlésen Gömör, az 1832–36-i diétán Torna vm. követe, utóbb Gömör, majd 1848-ig Sáros vm. főispánja, 1849 nyarán a császári hadsereg egyik magyarországi kerületi biztosa, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja, 1861: ismét Sáros vm. főispánja, 1863–64: országbíró és a hétszemélyes tábla elnöke.

Andrássy Gyula gr. – (1823–1890) liberális politikus, az Első Magyar Tisza-gőzhajózás.

Társulat alelnöke, az 1847–48-i országgyűlésen Zemplén vm. követe, 1848–49: Zemplén vm. főispánja, 1848 okt.: a Zemplén megyei nemzetőrség parancsnoka, 1849 máj.: a forradalom isztambuli diplomáciai megbízottja, a forradalom bukása után emigrál, 1854: hazatér, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, 1867–71: miniszterelnök, 1871–78: közös külügyminiszter.

Andrássy József – (1806–1852) konzervatív politikus, Esztergom vm. követe az 1830-as évek országgyűlésein, az 1840-es években a megye főispáni helytartója.

Andrássy Károly gr. – (1792–1845) liberális politikus, a Szabolcs megyei Tisza-szabályozó Társaság elnöke.

Andrássy Károly gr.-né Szárpáry Etelka (Adél) gr.-nő – (1798–1876).

Andrássy Manó gr. – (1821–1891) liberális politikus, az 1847–48-i országgyűlésen Torina vm. követe, 1848–49: Torina, 1867–72: Gömör, 1872–73: Zemplén vm. főispánja, a nyolcvanas évek országgyűlésein szabadelvű párti képviselő.

Anonymus – III. Béla király jegyzője, a legrégebbi ránk maradt magyar krónika írója.

Antaeus (Antaios) – mitológiai alak, aki a föld fiaként erejét földhöz érve folyvást visszanyeri.

Antoninus – 1. *Antoninus Pius* (86–161) 138–161: római császár; 2. lásd: Marcus Aurelius Antoninus

Anyacsászárné – lásd Karolina Augustza

Apellés – (i. e. 4. sz.) híres görög festő, Nagy Sándor kegyeltje.

Apollo (Apollón) – a görögök egyik főistene, a költészet és a tudományok istene.

Appel, Christian, br. – (1785–1854) császári tábornok, 1850: Magyarország katonai kormányzója.

Apponyi Albert gr. – (1846–1933) Apponyi György gr. fia, a későbbi konzervatív pártvezér.

Apponyi Georgina gr.-nő – (1841–1906) Apponyi György gr. leánya, utóbb Alberto Marzani gr.-né.

Apponyi György gr. – (1808–1899) az „újkonzervatív” politikai irányzat feje, 1844-től al-, 1846-tól főkancellár, 1848. márc. 13.: lemond, 1849. febr.: a magyar főurak ellenforradalmi bizottmányának elnöke, 1861–63: országbíró, az 1861-i országgyűlés felsőházának elnöke.

Apponyi György gr.-né Sztáray Júlia (Julie) gr.-nő – (1820–1871)

Apponyi Lajos gr. – (1801–1875)

Apponyi Rudolf gr. – (1812–1876) császári diplomata, 1847 és 1876 között karlsruhei és darmstadti, majd firenzei és torinói, utóbb müncheni, majd londoni s végül párizsi osztrák követ.

Ariadné – mondabeli krétai királylány; az általa adott fonalal jutott ki Thészeus a labirintusból.

Arimán (Ahriman, Ármány, Anglo-Mainjus) – a perzsa mitológiában a rossz istene.

Ariosto, Lodovico – (1474–1533) olasz költő.

Ariovistus – (i. e. 1. sz.) a germán svévek fejedelme, aki seregével átkelt Galliába és népével a mai Elzászban telepedett le, de mikor Caesar i. e. 58-ban Vesontio (Besançon) mellett megverte, seregének romjaival visszavonult Germániába.

Asbóth Sándor – (1811–1868) vízépítő mérnök, a marosi ideiglenes hajózási intézet igazgatója, az Al-Duna-szabályozás közreműködője, 1848–49: mérnökkari tiszt a honvédseregben, a forradalom bukása után emigrál, az amerikai pol-

gárháborúban az északiak tábornoka.

Asmodée – Le Sage Sánta ördög című regényében az ördög neve.

Astley, Philippe – (1742–1814) angol műlovar, a párizsi „Spéctacle équestre” nevű cirkususz egyik alapítója.

Asztalos Pál – (1796–1849) a liberális nemesi ellenzék bal szárnyához tartozó politikus, Máramaros vm. főszolgabírája és követe az 1825–27-i, az 1832–36-i és az 1847–48-i országgyűlésen, a váltófeltörvényszék, majd 1848–49: a királyi tábla ülnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Máramaros megyei képviselő, 1848 őszén a dunántúli magyar sereg mellett működő kormánybiztosok egyike.

Atropos – az életünk napjait fonó sorsistennők, a párkák (görögül: moirák) egyike, ő vágja el az élet fonalát.

Attila – a legnagyobb hun uralkodó (uralk. 433–453).

Atzél Antal (utóbb: br.) – (1789–1868) Arad vm. ellenzéki követe az 1832–36-i országgyűlésen, 1836-tól Békés vm. főispáni helytartója.

Atzél Péter br. – (sz. 1836) Arad városának leendő polgármestere.

Auer Antal – Széchenyi kocsisa, majd főkomornyikja.

Auersperg, Karl, hg. – (1790–1848) császári tábornok, soproni hadosztályparacsnok.

Auersperg, Karl, hg.-né Augusta Lenthe br.-nő – (1790–1873)

Auersperg, Vinzenz Karl, hg. – (1814–1890) konzervatív osztrák politikus, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja.

Augustin – (18. sz.) bécsi népének.

Augusz Antal (utóbb: br.) – (1807–1878) konzervatív politikus, 1848-ig Tolna vm. alispánja, 1849 nyarán pécsi, majd pesti ker. főispán, 1851–59: a magyarországi császári helytartóság alelnöke.

Álmos – (9. sz.) magyar vezér, Árpád fejedelem atyja.

Ármány – lásd Arimán

Babarczy Antal (utóbb: br.) – (1813–1881) konzervatív politikus, Csongrád megyei főszolgabíró, majd helytartótanácsos, az 1847–48-i országgyűlésen Csongrád vm. követe és a konzervatív követi csoport egyik vezérszónoka, 1849 elején Pest vm. és a Jászkun ker. császári biztosa, 1849 nyarán a császári hadsereg élclmezési

biztosa, 1849 őszétől a nagyváradi katonai kerület miniszteri biztosa, utóbb a soproni úrbéri törvényszék, majd a kőszegi ker. tábla elnöke.

Babarczy Imre br. – (1801–1881) császári tiszt, utóbb tábornok, hadtudományi író.

Bach, Alexander (utóbb: br.) – (1813–1893) osztrák jogász, az 1848 előtti osztrák ellenzéki mozgalom egyik feje, 1848. júl.–1849. júl.: igazságügy-miniszter, 1849. máj.: ideiglenes belügyminiszter is, 1849. júl.–1859. aug.: belügyminiszter s e minőségében a birodalom konzervatív-polgári szellemű átalakításának irányítója, 1859–1865: szentszéki osztrák követ.

Bach, Michael – bécsi ügyvéd, Alexander Bach apja.

Bachfrieder – osztrák hadseregszállító, aki utóbb Bécsben panoptikumot létesített, melyet „Walhalla” névvel látott el.

Bajza József – (1804–1858) író, a *Kritikai Lapok*, az *Aurora*, majd az *Athenaeum* szerkesztője, a Nemzeti Színház igazgatója, a liberális nemesi mozgalom híve, 1848. júl.–dec.: a *Kossuth Hírlapja* szerkesztője, a forradalom bukása után két évig bujkál.

Balassa Antal br. – (1822–1877)

Balla Endre – liberális politikus, Pest vm. főjegyzője, az 1847-i követválasztáson Kossuth ellenjelöltje, 1848–49: Pest vm. másodalispánja, a királyi tábla ülnöke, 1849. jún.: az országos törvényszék ülnöke.

Balogh János – (1796–1872) a liberális nemesi ellenzék balszárnyához tartozó politikus, Bars vm. követe az 1832–36-i országgyűlésen, majd a megye alispánja és követe az 1843–44-i országgyűlésen, az 1848–49-i országgyűlésen Bars megyei képviselő, az Egyenlőségi Társulat választmányának tagja, 1848 őszétől honvédtiszt, majd kormánybiztos Nyitra és Trencsén vm.-ben, a forradalom bukása után emigrál, 1857: hazatér, az 1861-i országgyűlésen határozati párti képviselő.

Balogh Kornél – konzervatív politikus, Győr vm. alispánja és követe az 1843–44-i és az 1847–48-i országgyűlésen.

Balogh Pál, almási – (1794–1867) pesti homeopata orvos, Széchenyi és Kossuth háziornosa, orvosi szakíró.

Barkóczy Ilona (Helene) gr.-nő – Barkóczy János gr. leánya.

Barkóczy János gr. – (1808–1872) konzervatív főrend, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja, utóbb főudvarmester.

Barabás – bibliai alak, a nép az ő szabadon bocsátását kívánta Jézusé helyett.

Bartakovics Béla – (1791–1873) rozsniai püspök, majd 1850-től egri érsek.

Bartal György – (1785–1865) jogtudós, elébb ellenzéki, majd konzervatív politikus, Pozsony vm. alispánja és követe az 1825–27-i országgyűlésen, személynöki, majd nádori ítélőmester, utóbb a magyar kancellária tanácsosa, 1848: a király személye körüli minisztérium tanácsosa.

Barthélemy, Jean-Jacques – (1716–1795) francia író és régész.

Basch, Raphael – osztrák hírlapíró.

Batthyány Artúr gr. – (sz. 1814)

Batthyány Artúr gr.-né Apraxin Júlia (Julie) gr.-nő – (sz. 1830) írónő, magyar és francia nyelvű színművek szerzője.

Batthyány Elemér gr. – (1846–1932) Batthyány Lajos fia.

Batthyány Fülöp hg. – (1781–1870) Vas vm. örökös

főispánja, az Akadémia egyik alapítója.

Batthyány Gusztáv gr. (utóbb: hg.), *id.* – (1803–1883)

Batthyány Gusztáv gr. (utóbb: hg.), *ifj.* – (1826–1906)

Batthyány Ilona gr.-nő – (sz. 1839) Batthyány Lajos leánya.

Batthyány Imre gr. – (1781–1874) ellenzéki főrend, királyi főlovászmester, Zala vm. főispánja, a hétszemélyes tábla elnöke, 1861: ismét Zala vm. főispánja.

Batthyány Imre gr.-né Mailáth Erzsébet (Lizi) gr.-nő – (1794–1856)

Batthyány Kázmér gr. – (1807–1854) a főrendi ellenzék egyik vezéralakja, a Védegylet elnöke, 1848–49: Baranya vm. főispánja, 1849. febr.: bácskai kormánybiztos, 1849. máj.: külügyminiszter, a forradalom bukása után emigrál.

Batthyány Kázmér gr.-né Keglevich Augusztia (Gusztia) gr.-nő (korábban: Szápáry Antónia gr.-né) – (1818–1879) a liberális nemesi mozgalom híve, a forradalom bukása után férjével együtt emigrál.

Batthyány Lajos gr. – (1807–1849) az 1839 és 1848 közötti országgyűléseken a főrendi ellenzék feje, 1845-től az ellenzék központi bizottmányának és

1847-től az Ellenzéki Pártnak az elnöke, az Iparegyesület és a Magyar Kereskedelmi Társaság elnöke, 1848. márc.–szept.: miniszterelnök, az 1848–49-i országgyűlésen Vas megyei képviselő, 1849 januárjában a császáriak fogságába kerül és októberben vértanúhalált hal.

Batthyány Lajos gr.-né Zichy Antónia (Tóni) gr.-nő – (1816–1888) a liberális nemesi mozgalom híve, a pesti nőegylet választmányi tagja, férjének halála után emigrál.

Batthyány Ödön Gusztáv hg., Strattmann grófja – (1827–1883)

Batthyány Ödön hg.-né Henriette Mary Elisabeth Gumpel

Batthyány Tóni – lásd Batthyány Lajos gr.-né

Baumgartner, Andreas – a bécsi dohánygyár igazgatója.

Bayard, Pierre du Terrail, seigneur de – (1473–1524) francia lovag, a hanyatló lovagi eszmény megtestesítője („félelem és gáncs nélküli lovag”).

Bánffay Simon – (1819–1902) a Tisza-völgyi Társulat központi könyvvivője, a liberális nemesi mozgalom híve, 1848–49: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium számvevőségének vezetője, 1850–51: a *Pesti Napló* szerkesztője,

1861: Deák-párti országgyűlési képviselő, majd Baranya vm. főügyésze.

Bánffy Dénes gr. – (1777–1854) erdélyi főrend; az 1848-i forradalomról szóló emlékiratát (*Résumé des causes et des résultats de la révolution en Hongrie*) halála után tették közzé.

Bánffy Pál br. – erdélyi birtokos és pesti háztulajdonos.

Bäuerle, Adolf – (1786–1859) bécsi népszínmű-, regény- és hírlapíró.

Bechtold Fülöp br. – (sz. 1786) császári tábornok, kassai hadosztályparancsnok, 1848. jún.–aug.: a délvidéki magyar csapatok parancsnoka, 1848. szept.: elhagyja az országot, 1848 októberének elején a bécsi nemzetőrség parancsnoka, 1849 nyarán a magyar forradalom ellen harcoló császári csapatok egyik hadosztályának parancsnoka.

Bene Ferenc – (1803–1881) pesti orvos.

Bene József – Csongrád vm. főispáni helytartója.

Benedek Lajos – (1804–1881) császári tábornok, 1860. ápr. 19.–okt. 20.: magyarországi helytartó.

Bentham, Jeremy – (1748–1832) angol jogbölcsele, az uti-

litarizmus elvének megalapítója, nemzetgazdászként ellensége minden állami beavatkozásnak s a földbirtok megkötöttségének („laissez faire et laissez passer”).

Beöthy Ödön – (1796–1854) liberális nemesi politikus, Bihar vm. követe az 1830 és 1844 közötti országgyűléseken, 1841–44: Bihar vm. alispánja, az 1847–48-i országgyűlés végnapjaiban ismét Bihar vm. követe, 1848–49: Bihar vm. főispánja, 1848. aug.–dec.: délvidéki, majd 1848. dec.–1849. jan.: erdélyi országos biztos, 1849. ápr.: honvéd ezredes és a magyar forradalom bukaresti diplomáciai képviselője, 1849. jún.: a hétszemélyes főtörvényszék első alelnöke, 1849. júl.: Bihar megyei országgyűlési képviselő, a forradalom bukása után emigrál.

Bernát, Szent – (1090–1153) clairvaux-i apát, a középkor egyik legnagyobb úgynevezett bűnbánati szónoka.

Bernáth József – (1786–1860) liberális politikus, Bihar vm. másodalispánja, az 1848–49-i országgyűlésen Bihar megyei képviselő, 1848 októberétől Bihar megyei kormánybiztos.

Bernáth Zsigmond – (1790–1882) liberális politikus, az 1825 és 1848 közötti országgyűléseken többször is Ung vm. követe, 1848–49: Ung vm. főispánja és kormánybiztosa, a hatvanas évek országgyűlésein határozati párti, ill. párton kívüli képviselő.

Beseler, Georg – (1809–1888) német jogtudós, berlini egyetemi tanár.

Besnard – francia ügynök, angol és francia tőkés vállalkozók képviselője.

Besze János – (1811–1892) a liberális nemesi ellenzék bal-szárnyához tartozó politikus, az 1848–49-i országgyűlésen esztergomi képviselő, 1849 nyarán Fejér vm. kormánybiztosa, a forradalom bukása után hétévi várfogságot szenved, a hatvanas évek országgyűlésein előbb határozati, majd Deák-párti képviselő.

Beszédes József – (1787–1852) vízepítő mérnök, az Al-Duna szabályozásának kezdeményezője, 1848–49: a Központi Magyar Vasúttársaság igazgató-mérnöke.

Bethlen Imre gr. – (1812–1867)

Bethlen János gr. – (1792–1851) az erdélyi liberális nemesi ellenzék egyik vezetője, az

1848-i erdélyi országgyűlésen kir. hivatalos, az országgyűlés korelnöke, az 1848–49-i magyar országgyűlésen a békepárti főrendek egyike.

Beyse, Wilhelm August – a Központi Magyar Vasúttársaság főmérnöke.

Bezerédj István – (1796–1856) liberális politikus, 1827–36: Tolna vm. főjegyzője és a megye követe az 1830 és 1844 közötti országgyűléseken, a jobbágyviszonyok felszámolásának egyik előharcosa, az 1848–49-i országgyűlésen Tolna megyei képviselő, a békepárt híve.

Béla – lásd Zichy Béla gr.

Béla, Béli – lásd Széchenyi Béla gr.

Bérczy Károly – (1821–1867) író, a helytartótanács közlekedésügyi bizottságának tollvivője, 1848: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium fogalmazója.

Bird, Thomas – a londoni *The Times* bécsi tudósítója.

Bischof Ede – Albrecht főhg. magyaróvári uradalmának jószágkormányzója.

Bíró Imre – liberális politikus, Csanád vm. főügyésze, majd főjegyzője és követe az 1839–40-i országgyűlésen, utóbb Arad vm. követe az 1847–48-i országgyűlésen.

Blackstone, William – (1723–1780) angol jogtudós, neve *Commentaries on the Laws of England* című munkája révén vált híressé, amelyben kísérletet tett az angol alkotmány és jog rendszeres feldolgozására.

Blanc, Jean-Joseph-Charles-Louis – (1811–1882) francia szocialista, a februári forradalom egyik vezetője, 1848. febr.–máj.: az Ideiglenes Kormány tagja.

Blücher, Gebhard Leberecht, hg. – (1742–1819) porosz hadvezér, a lipcsei és a waterlooi csata győztese.

Boccaccio, Giovanni – (1313–1375) olasz író, a modern európai novella megteremtője és mestere.

Bocskai István – (1557–1606) 1605–6: erdélyi fejedelem.

Boerhaave, Hermann – (1668–1738) holland orvostanár és természettudós.

Bohrer, Sophie – csodagyerek zongoraművésznő.

Bohus János – liberális politikus, a negyvenes évek országgyűlésein Arad vm. követe, 1848–49 és 1861: Arad vm. főispánja.

Boineburg, Moritz Heinrich, br. – (sz. 1788) császári tábornok, budai hadosztályparancs-

nok, 1848. máj.–jún.: a magyarországi főhadparancsnokság ideiglenes vezetője, 1848. jún.: galíciai hadosztályparancsnok.

Bombelles, Henri, gr. – (1789–1850) osztrák diplomata, Ferenc Károly főhg. gyerekeinek nevelője.

Bonfini, Antonio – (1434–1503) olasz történetíró Mátyás király udvarában.

Borelli, Giacinto, gr. – (1783–1860) konzervatív piemonti politikus, 1847. dec.–1848. márc.: belügyminiszter.

Boros Sámuel – Szentés főbírája.

Bosco, Don Bartolomeo – (1793–1863) korának híres olasz bűvésze, akinek Széchenyi is látta mutatványait.

Boskovitz Manó – pesti nagykereskedő.

Bónis Sámuel – (1810–1879) a liberális nemesi ellenzék bal szárnyához tartozó politikus, Szabolcs vm. alszolgabírája, majd követe a negyvenes évek országgyűlésein, 1848: az igazságügy-minisztérium osztályfőnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Szabolcs megyei képviselő, 1849. jan.–máj.: Szabolcs vm. és a Hajdú kerület kormánybiztosa, 1849. máj.: az igazságügy-minisztérium álla-

dalmi altitkára, 1849. júl.: kormánybiztos Görgei serege mellett, a forradalom bukása után hét évig raboskodik, a hatvanas évek országgyűlésein határozati, ill. balközéppárti képviselő, 1869-től kúriai tanács-tag.

Börne, Ludwig – (1786–1837) német író és publicista, a német abszolutizmus ellenfele.

Brach, Jakob – (mh. 1860) Széchenyi egyik inasa a döblingi intézetben, Széchenyi öngyilkossága után agyvérzést kapott, majd meghalt.

Bremer, Gordon, lovag – angol tábornok, 1839–42: az első ópiumháborút megvívó angol csapatok parancsnoka.

Brentano, Clemens – (1778–1842) német romantikus költő.

Bretzenheim, Ferdinand, hg.-né Caroline Schwarzenberg hg.-né

Breuer – ügynök.

Brougham, Henry, lord – (1778–1868) angol liberális államférfi és író, 1830–35: lord-kancellár, több politikai és történeti munka szerzője.

Bruck, Karl Ludwig, lovag (utóbb: br.) – (1798–1860) triestri mérnök és nagykereskedő, az osztrák Lloyd-Társulat egyik alapítója, 1848. szept.–nov.: frankfurti osztrák követ,

1848. nov.–1851. máj.: osztrák kereskedelem-, ipar- és közmunkaügyi miniszter, 1853–55: isztambuli osztrák internuncius, 1855. márc.–1860. ápr.: pénzügyminiszter, de pénzügyi reformterveit az udvari körök ellenállása miatt nem képes megvalósítani, s kegyvesztettként öngyilkosságot követ el.

Brunel, Isambard Kingdom – (1806–1859) angol mérnök, a tengerjáró gőzösök atyja.

Brutus, Marcus Junius – (i. e. 85–42) római államférfi, a patricius-nemesi köztársaságot védelmező párt egyik vezetője, a Caesar ellen irányuló összeesküvés részvevője.

Buday Ignác br.-né, özv., Maria Renaro gr.-nő – Sopronban élő katonaözvegy.

Bull, John – a *Punch* állandó gúnyrajzfigurája, az angol néptréfás megszemélyesítője.

Buol-Schauenstein, Karl Ferdinand, gr. – (1797–1865) császári diplomata, 1852–59: a külügyek és a császári ház minisztere s a miniszteri konferenciák elnöke (de miniszterelnöki megbízatás nélkül), aki a krími háború idején Ausztria ellen hangolja orosz szövetségesét, a többi nagyhatalom bizalmát pedig eljuttatja, s így

Ausztria elszigetelődésének egyik okozója lesz.

Burghard István – soproni bortermelő és borkereskedő.

Burián János – (mh. 1893) a Tisza-völgyi Társulat hivatalnok, 1848: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium fogalmazói segédje.

Bužan, Herman – a Horvát Nemzeti Párt konzervatív szárnyához tartozó politikus, Zágráb vm. főjegyzője, majd alispánja, utóbb a báni tábla ülnöke, majd a horvátországi ítélőtábla elnöke, Horvátország követe az 1830-as és 1840-es évek országgyűléseinek felsőtábláján, 1848–49: a báni tanács tagja.

Bükk Zsigmond – liberális politikus, Borsod vm. alispánja és követe az 1832–36-i és az 1847–48-i országgyűlésen.

Byron, George Gordon, lord – (1788–1824) angol költő.

Caesar, Caius Julius – (i. e. 100–44) római államférfi és hadvezér, a római birodalom diktátora, történetíró.

Caligula, Caius Julius Caesar – (12–41) 37–41: római császár; uralkodását rendkívüli kegyetlenség, pazarlás, esztelen intézkedések jellemzik.

Calvin (Kálvin) János – (1509–1564) francia eredetű genfi reformátor, a lutheri reformáció eszmei hatása alatt új, önálló vallási rendszer, a kálvinizmus kialakítója.

Canova, Antonio – (1757–1822) olasz szobrász, a klasszikus görög-római szobrászati stílus követője, akinek Rómában jártában Széchenyi is meglátogatta műtermét.

Caroline, Carola – lásd 1. Károlyi György gr.-né; 2. Széchenyi Pál gr.-né 1.; 3. Zichy Caroline gr.-nő

Castor és Pollux (Kastór és Polydeukés) – a görög hitrege szerint isteni testvérpár, az elválhatatlan jó barátok jelképezői; az Iker-csillagzatot róluk nevezték el.

Cato, Marcus Porcius, Maior – (i. e. 234–149) római hadvezér, politikus, író, a szigorú erények védelmezője, külpolitikájában Karthágó ellenfele.

Cerberus (Kerberos) – görög mondabeli óriás kutya, mely az alvilág kapuját őrzi.

Cervantes Saavedra, Miguel de – (1547–1616) a spanyol irodalom legnagyobb alakja, a *Don Quijote de la Mancha* írója.

Charlotte – lásd 1. Corday, Charlotte; 2. Zichy-Ferraris Manó gr.-né

Chiabay Pálné Szakáll Klára – (1819–1875) színésznő.

Chotek Rudolf gr. – (1822–1903) Bács vm. aljegyzője, vadászati szakíró.

Cicero, Marcus Tullius – (i. e. 106–43) római államférfi, filozófus és szónok, Caesar ellenfele.

Clairmont, Clara

Clara – lásd Clairmont, Clara

Clark, Adam – (1811–1866) angol mérnök, a Lánchíd építészvezetője, 1848: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium műszaki tanácsosa.

Clark, William Tierney – (1783–1852) angol mérnök, 1837–38: a Lánchíd tervezője, 1845: a Duna és a Tisza között építendő csatorna terveinek egyik felülbírálója.

Clio (Kleió) – a görög mitológiában a történetírás múzsája.

Cloșca (eredeti nevén: Oar-gă), Ioan – (1754–1785) kerpenyesi román jobbágy, az 1784-i erdélyi parasztfelkelés egyik vezetője, 1785. febr.: kivégzik.

Coburg, Ferdinand Georg, hg. – (1785–1851) császári tábornagy, Koháry Antal hg. fiú-sított lányának, Antóniának a férje s e révén a Coburg-Koháry család megalapítója.

Confucius (Kung Fu-ce) – (i. e. 551–479) kínai filozófus, aki nek erkölcsi tanai hozzájárultak a kínai feudális hierarchia megmerevedéséhez.

Corday, Charlotte – (1768–1793) Marat gyilkosa.

Cortés, Hernán – (1485–1547) Mexikó meghódítója (1519).

Corvin – lásd Mátyás, I.

Crescence – lásd Széchenyi István gr.-né

Cromwell, Oliver – (1599–1658) az angol polgári forradalom vezetője.

Crouy-Chanel, Henri, gr. – (1799–1871) Magyarországra települt (és a magyar trónra is jogot formáló) francia főúr, konzervatív politikus.

Curtius, Marcus – római ifjú, aki a monda szerint i. e. 362-ben egy szakadékba ugrott városa mentése érdekében.

Csapody Pál – Somogy megyei birtokos, a liberális nemesi mozgalom híve.

Csáky Tivadar gr. – (1834–1894) liberális politikus, az 1859-ben kialakuló titkos Habsburg-ellenes szervezkedés részvevője, a hatvanas és hetvenes évek országgyűlésein határozati, majd Deák-párti képviselő.

Csány László – (1790–1849) liberális politikus, 1848. jún.–dec.: dunántúli, 1849. jan.–ápr.: erdélyi országos biztos, 1849. máj.: közmunka- és közlekedésügyi miniszter, 1849. jún.: Zala megyei országgyűlési képviselő, 1849. okt.: vértanúhalált hal.

Csányi Dániel – (1820–1867) vízépítő mérnök, a Tisza-völgyi Társulat munkatársa, 1849: Komárom várának erődítője, a forradalom bukása után hat évig raboskodik, 1861: országgyűlési képviselő, utóbb a geometria tanára a debreceni ref. kollégiumban.

Császár Ferenc – (1807–1858) költő, szerkesztő, író, pesti váltótörvényszéki ülnök, majd a hétszemélyes tábla bírása.

Császárné – lásd 1. Mária Anna Karolina; 2. Erzsébet Amália Eugénia

Cseh Ede – 1849-ben a császáriak pécsi kerületi főbiztosa, majd Baranya megye főnöke, 1858–60: mint helytartósági alelnök a budai helytartósági osztály vezetője.

Csekonics János – (1809–1880) táblabíró.

Csekonics Jánosné Liphay Leona br.-nő – (1821–1903)

Csekonics Margit – (sz. 1848) Csekonics János lánya.

Csepregi – hadnagy.

Csernovits Péter (Petar Čarnojević) – (1813–1892) a magyar liberális nemesi mozgalom szerb eredetű híve, Arad vm. követe az 1843–44-i országgyűlésen, 1848–49: temesi gróf, 1848. máj.–júl.: délvidéki orsz. biztos, a hatvanas és a hetvenes évek országgyűlésein határozati párti, ill. szélbali képviselő.

Csúzy Pál – (sz. 1795) liberális politikus, az 1847–48-i országgyűlésen Zala vm. követe.

Czapka, Ignaz, lovag – (1792–1881) 1838–48: bécsi polgármester, 1856-tól bécsi rendőrfőnök.

Czindery László – (1792–1860) konzervatív politikus, Somogy vm. al-, majd főispánja és követe az 1832–36-i országgyűlésen, 1839-től a Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke, 1849 elején Somogy vm. császári biztosa.

Cziráký Antal Móric gr. – (1772–1852) konzervatív politikus, közjogtudományi író, 1817–24: a magyar kamara alelnöke, 1827–39: országbíró, 1828–39: a pesti egyetem elnöke, 1839–48: államértekezlet miniszter.

Cziráky János gr. – (1818–1884) konzervatív politikus, a magyar kancellária titkára, majd Fejér vm. főispáni helytartója és a királyi tábla bírása, 1849 nyaratól a pozsonyi kerület császári biztosa, 1860–61: országbíró és Fejér vm. főispánja, utóbb főtárnokmester.

Czobor József gr. – (mh. 1785) családjának utolsó, szeretlen pazarlásáról nevezetes férfisarja.

Czörnig, Karl, br. – (1804–1889) az osztrák tudományos statisztika megalapítója, 1841-től az ausztriai birodalmi statisztikai hivatal igazgatója.

Damjanich János (Jovan Damjanić) – (1804–1849) szerb nemzetiségű császári tisz, 1848. jún.: a 3. honvédszászlóalj parancsnoka, 1848. dec.: honvédtábornok, 1849. jan.: a temesközi honvédcsapatok parancsnoka, 1849. márc.–ápr.: a honvédsereg III. hadtestének parancsnoka, 1849. jún.: Heves megyei országgyűlési képviselő, 1849. júl.–aug.: az aradi vár főfelügyelője, 1849. aug.: feladja a várat, 1849. okt.: vértanúhalált hal.

Damocles (Damoklés) – (i. e. 4. sz.) II. Dionysios syrakusai kényúr kegyeltje, akinek a

monda szerint, miközben uránál lakmározott, az feje fölé lószőrszálla súlyos kardot függesztett, emlékeztetőül arra, hogy a jólét, pompa és hatalom közepette is állandóan az ember feje fölött lebeg a veszedelem.

Danaidák – a görög mondában Danaios király ötven leánya, kik nászéjszakájukon megölték férjeiket s azért az alvilágban azzal bűnhődnek, hogy feneketlen hordóba hordják szüntelenül a vizet.

Danielik János – (1817–1888) egri kanonok, c. priština püspök, katolikus egyházi író és publicista, a Szent István Társulat elnöke, az ötvenes években az önkényuralmi rendszerrel szembenálló mérsékelt ellenzéki törekvések támogatója.

Dante Alighieri – (1265–1321) a legnagyobb olasz költő.

Danton, Georges-Jacques – (1759–1794) a nagy francia forradalom jakobinusainak egyik vezetője.

Dániel – bibliai próféta.

Dávid – (i. e. 10. sz.) Izrael királya.

Deák Ferenc – (1803–1876) a liberális nemesi ellenzék egyik vezetője, Zala vm. másodalispánja, majd követe az 1832–36-i és az 1839–40-i országgyű-

lésen, valamint az 1847–48-i országgyűlés végnapjaiban, a Batthyány-kormány igazságügy-minisztere, az 1848–49-i országgyűlésen Zala megyei képviselő, 1849 elején visszavonul a politikai élettől, az 1861 utáni országgyűléseken a kiegyezést létrehozó párt feje.

Deáki Filep Sámuel – (1784–1855) költő, műfordító.

Degenfeld Gusztáv gr. – (sz. 1835) a hatvanas évek országgyűlésein határozati párti, ill. szélbali képviselő.

Dehne – bécsi cukrász.

Deme, John – a pesti csónakda angol főfelügyelője.

D'Ennery, Philippe – (1811–1899) francia színpadi szerző.

Derra, Anasztáz – egy Macedóniából Pestre települt görög vászonkereskedő választottpolgárrá, földbirtokossá, magyar nemesúrrá és királyi udvarnokká emelkedett fia, a pesti Hideggyesület igazgatója

Desmoulins, Camille – (1760–1794) francia jakobinus hírlapíró.

Dessewffy Aurél gr. – (1808–1842) az „újkonzervatív” politikai irányzat megalapítója, 1841 nyaratól a *Világ* irányítója.

Dessewffy Emil gr. – (1814–1866) az „újkonzervatív” poli-

tikai irányzat egyik vezetője, 1844–48: a *Budapesti Híradó* lapvezére, 1855–66: a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

Dessoir, Ludwig – (1810–1874) német színész.

Deukalión és Pyrrha – a görög monda szerint az özönvízből megmenekült emberpár; Zeus parancsára köveket emeltek fel és a hátuk mögé dobták, mire azok emberekké váltak.

Dewar, George – angol gépész.

Dezasse Ferenc gr. – (1786–1872) konzervatív politikus, 1849 nyarán a magyarországi császári csapatok mellett működő polgári biztosok egyike.

Décsey Lajos – 1848: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium osztálytitkára.

Démokritos – (i. e. 460–370) görög filozófus, materialista, a görög atomisztika részletes kidolgozója.

Démosthenés – (i. e. 384–322) athéni államférfi, az ókor egyik legnagyobb szónoka.

Dénes – lásd Széchényi Dénes gr.

Dieffenbach, Johann Friedrich – (1792–1847) berlini sebészprofesszor, akinek a működése új területeket nyitott meg a sebészet számára.

Dietz – bécsi asztalosmester.

Diogenés (a sinopei) – (mh. i. e. 323) cinikus görög filozófus, aki a boldogságot a mindentől való függetlenségbe helyezi.

Dionysios, I. – i. e. 406–367: a szicíliai Syrakusai városának kényura, Syrakusait egy időre vezető tengeri és kereskedelmi hatalommá tette.

Doblhoff-Dier, Anton Franz, br. – (1800–1872) az alsó-ausztriai liberális nemesi ellenzék egyik vezetője, 1848. máj.–júl.: osztrák földművelés-, ipar- és kereskedelem-, 1848. júl.–okt.: belügyminiszter, 1849–58: hágai osztrák követ.

Donin, Ludwig – osztrák katolikus pap, egyházi író.

Donizetti, Gaetano – (1797–1848) olasz zeneszerző.

Don Quijote – Cervantes híres regényének hőse.

Dorner, Christian – Sopron városának fakiadója.

Dózsa György – (1473–1514) az 1514. évi parasztháború vezetője.

Döbrentei Gábor – (1786–1851) író, 1831–36: az Akadémia titkára, a budai katonai kerület tartományi főbiztosa.

Döry Ádám – Sopron megyei főszolgabíró, 1847: konzervatív követjelölt.

Döry Elek – konzervatív politikus, Döry Ádám fivére.

Draskovich György (Juraj Drašković) gr. – (sz. 1805) császári tábornok, a klenovniki uradalom tulajdonosa.

Dubraviczky Simon – (mh. 1849) Pest vm. alispánja és ellenzéki irányzatú követje az 1840-es évek első felének országgyűlésein, 1845-től konzervatív pártállású helytartótanácsos.

Dulcamara – a kuruzsló Donizetti *Szerelmi bájtal* című vígoperájában.

Duplex – Széchenyi álneve a *Times*-ban megjelent egyik cikke alatt.

Duschek Ferenc – (1797–1873) 1845-től a magyar kamara másodalelnöke, 1848. ápr.–1849. ápr.: a pénzügyminisztérium álladalmi altitkára, 1849. máj.–aug.: pénzügyminiszter, a forradalom államgépezetében az ellenforradalom kiszolgálója, a forradalom bukása után mégis három évig raboskodik.

Ebergényi László (helyesen: Benedek) – Vas vm. követje az 1832–36-i országgyűlésen 1834 júliusáig.

Edmund – lásd Zichy Edmund gr.

Egressy Gábor – (1808–1866) színművész és rendező, a Nemzeti Színház tagja, a márciusi fiatalok csoportjának tagja, 1848. nov.–dec.: szegedi kormánybiztos, 1849. márc.–ápr.: a felvidéki védsereg borsodi osztályának parancsnoka, a forradalom bukása után emigrál, 1854: hazatér.

Eichberger – Széchenyi alkalmazottja.

Elemér – lásd Batthyány Elemér gr.

Eliz – lásd Széchényi Erzsébet gr.-né

Elßler, Fanny – (1810–1884) híres bécsi táncosnő.

Eltz Hugó Fülöp Károly gr. – (1817–1848) a vukovári uradalom birtokosa.

Emilie – lásd Zichy-Ferraris Félix gr.-né

Emily – lásd Széchényi Pál gr.-né 2.

Enfantin, Barthélemy-Prospér – (1796–1864) utópista szocialista eszmék hirdetője, akit ilyen társulat fejeként „Père”-nek neveztek.

Engel Sándor – a központi tanulmányi bizottság ülnöke, cenzor.

Eötvös József (Pepi) br. – (1813–1871) író, a liberális nemesi ellenzék centralista csoportjának feje, a Batthyány-

kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, az 1848–49-i országgyűlésen Borsod megyei képviselő, 1848 szeptemberében emigrál, 1850 őszén hazatér, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, 1867–71: ismét vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Eötvös Tamás – (1800–1867) liberális politikus, Bereg vm. alispánja és követe az 1832–36-i országgyűlésen, 1848: a Bereg megyei nemzetőrség parancsnoka, 1849 februárjától az Ung megyei nemzetőrség parancsnoka és Ung vm. kormánybiztos, 1849 májusától Bereg vm. főispánja, a forradalom bukása után ötévi várfogságot szenved, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő.

Epikuros – (i. e. 341–270) görög filozófus; tagadta az istenek beavatkozását a világ dolgaiba, s azt hirdette, hogy a filozófia célja a gondolkodás útján boldogságot adni az embernek.

Epiktétos – (mh. 138) görög filozófus, a sztoicizmus követője.

Erdődy Ferenc gr. – (sz. 1830) Erdődy Kajetán fia.

Erdődy János gr. – (1794–1879) liberális főrend, Varasd vm. főispánja, helytartótanácsos, 1848: a Magyar Tenger-

mellék kormányzója, a Bach-korszakban visszavonul a közélettől.

Erdődy Kajetán gr. – (1795–1856) szlavóniai nagybirtokos.

Erdődy Sándor gr. – (1802–1881) az ellenzék jobbszárnyához tartozó főrend.

Erdődy Tamás gr. – (sz. 1833) Erdődy Kajetán fia.

Erhard – őrmester.

Ernuszt Imre – Vas megyei földbirtokos.

Erzsébet, I. – (1533–1603) 1558–1603: angol királynő.

Erzsébet Amália Eugénia – (1837–1898) bajor kir. hg.-nő, 1854-től Ferenc József felesége és Ausztria császárnéja, 1867-től Magyarország királynéja.

Erzsébet Franciska főhg.-nő – (1831–1903) József nádor lánya, 1847-től Estei Ferdinánd főhg. felesége.

Escher, Albert – bécsi gépgyáros.

Esterházy István gr. – (1822–1899)

Esterházy József (Pepi) gr. – (1791–1847) magyar kancelláriai tanácsos, Metternich veje, előbb konzervatív, majd ellenzéki politikus.

Esterházy Mihály gr. – (1783–1874) ellenzéki főrend, 1848. okt.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány tagja, 1849.

máj.: a hétszemélyes főtörvényszék tagja, a forradalom bukása után másfél évig raboskodik, az 1861-i országgyűlés felsőházának korelnöke.

Esterházy Mihály gr. – (1794–1866) császári tiszt, Széchenyi ifjúkori barátja.

Esterházy Móric gr. – (1807–1890) konzervatív politikus, diplomata, 1861–66: tárca nélküli magyar miniszter.

Esterházy Pál hg. – (1786–1866) konzervatív politikus, Sopron vm. örökös főispánja, 1810–13: a Habsburg-birodalom drezdai, majd 1815–42: londoni követe, a Batthyány-kormányban a király személye körüli minisztere.

Esterházy Vince gr. – (1781–1835) császári tiszt.

Esterházy Vince gr.-né, özv., Sophie Liechtenstein hg.-nő – (1795–1869) Erzsébet császárné főudvarmesternője.

Eszterházy Kázmér gr. – (1805–1870) ellenzéki főrend.

Eugenie – lásd Keglevich Eugenie gr.-nő

Fahnenberg, Anton, br.-né Johanna (Jenny) Seilern gr.-nő – (sz. 1797) Széchenyi István néneje.

Falk Miksa – (1828–1908) publicista, 1848-tól bécsi oszt-

rak liberális lapok munkatársa, 1849 után magyar lapokba is dolgozik, 1859–60-ban Széchenyi döblingi bizalmas köréhez tartozik, a kiegyezés után hazatér s a *Pester Lloyd* főszerkesztőjeként a Deák-párt politikáját támogatja.

Falkenstein, Falkus – lásd Falk Miksa

Fama – a hír istenasszonya a római mitológiában; hosszú, egyenes trombitájának hangja elhat a Föld legtávolabbi pontjaiig.

Farkas Ferenc – (sz. 1785) pesti ügyvéd; cikkeket írt a seilyemtenyésztségről és más gazdasági kérdésekről.

Fehr, Wilhelm – a pesti hengermalom és a Pesti Vasöntő- és Gépgyár-Társaság igazgatója.

Felicie – lásd Hoyos-Springenstein, Heinrich, gr.-né

Felix – (mh. 1841) Széchenyi komornyikja, akit ura 1839-ben lopás gyanúja miatt elbocsátott.

Felsenthal, Rudolf Köppl von, br. – bécsi rendőrtisztviselő, kormánytanácsos.

Ferdinánd, I. – (1503–1564) V. Károly császár öccse, 1521: osztrák főhg., 1526: magyar és cseh király, 1556: német-római császár.

Ferdinánd, II. – (1578–1637) I. Ferdinánd unokája, 1598: Stájerország, Karintia és Krajna főhg.-e, 1617: cseh király, 1618: magyar király, 1619: német-római császár.

Ferdinánd, II. – (1810–1859) 1830–59: nápolyi király.

Ferdinánd, III. – (1608–1657) II. Ferdinánd császár fia, 1637–57: német-római császár, magyar és cseh király.

Ferdinánd, V. – (1793–1875) 1835–48: magyar király és (I. Ferdinánd néven) osztrák császár, 1848. dec.: lemond.

Ferdinánd császárné – lásd Mária Anna Karolina

Ferenc – (1708–1765) lotharingiai hg., 1736: Mária Terézia magyar királynő férje, 1745–65: (I. Ferenc néven) német-római császár, a Habsburg–Lotharingiai-ház megalapítója.

Ferenc, I. – (1494–1547) 1515–47: francia király, V. Károly császár kitartó, de sikertelen ellenfele.

Ferenc, I. – (1768–1835) 1792–1835: magyar király, 1792–1806: (II. Ferenc néven) német-római császár, 1804–35: osztrák császár.

Ferenc József főhg. – (1830–1916) Ferenc Károly főhg. fia, 1848 decemberétől osztrák csá-

szár, 1867 júniusától magyar király.

Ferenc Károly főhg. – (1802–1878) V. Ferdinánd öccse és trónjának várományosa, az államértekezleti tanács tagja, 1848. ápr.–nov.: az uralkodó *de facto* helyettese, 1848. dec.: fia, Ferenc József javára lemond trónörökösödési jogáról.

Ferstel, Heinrich – (1828–1883) osztrák építész.

Fefler, Ignaz Aurel – (1756–1839) magyarországi születésű német író, teológus, filológus és történész; számos magyar tárgyú történeti munkát írt.

Fest Vilmos – (1815–1879) mérnök, az Al-Duna szabályozásának, majd a Lánchíd építésének közreműködője, 1848: az építési főigazgatóság igazgatófőmérnöke, 1867-től a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium osztálytanácsosa.

Festetics Albert gr. – (sz. 1790) német nyelvű író, lapszerkesztő.

Festetics Albert gr.-né Sándor Vilma (Mina) gr.-nő – (1806–1864) Mária Dorottya főhg.-né udvarhölgye.

Festetics Antal gr.-né Splény Amália (Máli) br.-nő – (mh. 1847)

Festetics Dénes (utóbb: gr.) – (1813–1891) nagybirtokos.

Festetics Dénes gr.-né – lásd Zichy Caroline gr.-nő

Festetics György gr. – (1754–1819) Széchenyi nagybátyja, a keszthelyi Georgikon megalapítója.

Festetics György gr. – (1815–1883) császári tisztt.

Festetics Leó gr. – (1800–1884) konzervatív politikus, zeneszerző, 1852–54: a Nemzeti Színház igazgatója.

Festetics Tasziló gr. – (1813–1883) konzervatív főrend, 1849-ben belép a császári hadseregbe.

Festetits Ágoston (Gusztó) (utóbb: gr.) – (1805–1882) földbirtokos, pesti választottpolgár, 1848–49: a pesti városi képviselő-testület tagja.

Festetits Ágoston gr.-né Almásy Adél – (sz. 1807)

Félix – lásd Zichy-Ferraris Félix gr.

Fényes Elek – (1807–1876) statisztikus, liberális politikus, a *Hetilap* szerkesztője, a Nemzeti Kör, majd az Ellenzéki Kör alelnöke, az Iparegyesület aligazgatója, 1848–49: a statisztikai hivatal elnöke, 1849. máj.–jún.: a pesti vésztörvényszék elnöke.

Ficquelmont, Karl Ludwig, gr. – (1777–1857) osztrák politikus, államértekezleti minisz-

ter, 1848. márc.–máj.: külügy-miniszter és ápr.–máj.: miniszterelnök.

Fido – (az olasz *fido* 'hűség' szóból) Széchenyi korában divatos kutyanév, amelyet egy cirkuszi mutatványairól híres kutya is viselt.

Filax – (a görög *phylax* 'őr' szóból) Széchenyi korában divatos kutyanév.

Flora – a virágzás, megtermékenyülés és tenyészet istennője a római mitológiában.

Forgách Antal gr. – (1779–1851)

Forgách Antal gr. – (1819–1885) konzervatív politikus, a tengeremléki kormányzék, majd a váltófeltörvényszék ülnöke, 1849 elején Heves vm., 1849 nyarán a trencsényi, 1849 őszétől a pozsonyi ker. császári biztosa, 1860: Cseh- és Morvaország helytartója, 1861–64: magyar kancellár.

Forgách Lajos gr. – (1809–1852) a negyvenes évek közepéig a helytartótanács fogalmazója, majd titkára, utóbb ellenzéki politikus.

Forray András br. – (1780–1830) Krassó vm. főispáni helytartója, majd Csanád vm. főispánja.

Forray András br.-né Brunswick Júlia gr.-nő – (1786–1866)

Fouquier-Tinville, Antoine-Quentin – (1747–1795) a nagy francia forradalom közvádloja, aki Robespierre-t és társait is vérpadra juttatta, s végül szintén nyaktiló alá került.

Földváry Gábor – (1787–1854) liberális, majd konzervatív politikus, 1832–36: Pest vm. alispánja, a Nemzeti Színház létrehozója, 1843–46: Csongrád, majd 1846–48: Pest vm. főispáni helytartója.

Földváry Lajos (utóbb br.) – (1811–1881) radikális nemesi politikus, v. császári tiszt, 1848 áprilisától az Országos Nemzetőrseregi Haditanács tagja, 1848 nyarán a pesti nemzetőrség egyik zászlóaljának, majd egy pesti szabadcsapatnak a parancsnoka, 1848. nov.–1849. jan.: a debreceni hadmegye parancsnoka, 1849. jan.–febr.: az eszéki várőrség parancsnoka, 1849 áprilisától Eszék feladása miatt hadbíróági eljárás alatt áll Debrecenben, 1849 novemberétől császári kegydíj élvezője.

Főherceg. – lásd 1. (1847-ig) József főhg.; 2. (1847-től) István főhg.

Franconi, Antonio – (1738–1836) olasz műlovar, a párizsi „Spéctacle équestre” nevű cirkusz egyik alapítója.

Françoise – lásd Széchényi Lajos gr.-né

» *Frank Márton* – Széchényi Lajos és Pál soproni ügyvédje.

Frantz, Constantin – (1817–1891) porosz diplomata, majd publicista, egy föderatív alapon, Ausztria vezetésével létrehozandó német birodalom propagálója.

Franz – lásd Nádasdy Ferenc gr.

Friedmann, Otto Bernhard – (1824–1880) osztrák hírlapíró, szerkesztő; Ausztria újjászervezése mellett foglal állást, majd 1860-ban már a dualizmust javasolja és támadja a Schmerling-féle centralizmust.

Frigyes, II. Nagy (Fridrik) – (1712–1786) 1740–86: porosz király, a porosz katonai-bürokratikus államszervezet alapjainak lerakója, aki Ausztriától elhódította Sziléziát.

Fuchs Fülöp – pesti szivarké-szító.

Fulton, Robert – (1765–1815) a gőzhajó feltalálója.

Fülöp (Lajos Fülöp Albert), *Orléans-i, Párizs grófja* – (1838–1894) Lajos Fülöp unokája és trónjának várományosa; a februári forradalom győzelme után elhagyja Franciaországot.

Fynje, K. F. – holland mérnök, 1845: a Duna és a Tisza

között építendő csatorna terveinek egyik felülbírálója.

Gaal József – (1811–1866) színműíró, költő, *A peleskei nótárius* szerzője.

Gabrielle – lásd Pallavicini Alfonz örgr.-né

Gaj, Ljudevit – (1809–1872) a horvát nemzeti mozgalom feje, a *Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske* szerkesztője, az 1848-i horvát saborban zágrábi képviselő, 1848 nyarán egy vesztegetési ügy miatt kiszorul a politikai életből.

Galilei, Galileo – (1564–1642) olasz fizikus és csillagász, a kopernikuszi rendszer híres védője.

Gardner – bécsi lókereskedő.

Gasser, Hans – (1817–1868) osztrák szobrász; 1859–60-ban mellszobrot készített Széchenyiről.

Geges – cenki uradalmi tiszt.

Gentz, Friedrich, lovag – (1764–1832) német publicista és államférfi, előbb porosz, majd osztrák szolgálatban; a Napóleon elleni úgynevezett Szent Szövetség fő ideológusa, a metternichi rendszer híve.

Geringer, Karl, br. – (1806–1889) erdélyi szász kormányhivatalnok, a bécsi udvari kamara tanácsosa és isztambuli osztrák

főkonzul, 1849–51: Magyarország polgári kormányzója, 1855-től az osztrák birodalmi tanács tagja.

Gerold, Carl – (1783–1854) bécsi nyomdász, könyvkereskedő, könyv- és lapkiadó.

Gervay Sebestyén József br. – (1784–1846) az államértekezleti tanács jegyzője, Metternich irodaigazgatója.

Gefner, Salomon – (1730–1788) svájci német író, festő- és rézmetszőművész; szentimentális idilljei a maguk korában nemcsak német nyelvterületen, hanem másutt – így nálunk – is népszerűek voltak.

Gérard, Jules – (sz. 1818) híres francia oroszánvadász.

Géza, Geyza – lásd Zichy Géza gr.

Ghyczy Kálmán – (1808–1888) a liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, Komárom vm. tiszteletbeli főjegyzője, majd alispánja és követe az 1843–44-i országgyűlésen, 1847: nádori ítélőmester, 1848: az igazságügy-minisztérium álladalmi altitkára, az 1848–49-i országgyűlésen Komárom megyei képviselő, békepárti, 1849. jan.: meghódol a császáriak előtt, a hatvanas és a hetvenes évek országgyűlésein elébb ha-

tározati, ill. balközéppárti, utóbb szabadelvű párti képviselő, az 1861-i országgyűlés képviselőházának elnöke, 1874–75: pénzügyminiszter.

Glembay Károly – (mh. 1870) az építészeti rajz tanára az Iperegyesület iparos-továbbképző iskolájában, a liberális nemesi mozgalom híve, 1848. ápr.: a pesti céhlegények sztrájkmozgalmának leszerelője.

Goergen, Gustav – a döblingi elmegyógyintézet igazgató főorvosa.

Goldberg – alorvos a döblingi elmegyógyintézetben.

Goldschmiedt – a bécsi Rothschild-bank alkalmazottja.

Goluchowski, Agenor, gr. – (1812–1875) konzervatív osztrák politikus, galíciai helytartó, 1859–60: belügyminiszter.

Gorove István – (1819–1881) liberális politikus, a Védegylet igazgatója, az 1848–1849-i országgyűlésen Temes megyei képviselő, békepárti, a forradalom bukása után emigrál, 1851: hazatér, a hatvanas és a hetvenes évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, 1867–70: földművelés-, ipar- és kereskedelem-, 1870–71: közmunka- és közlekedésügyminiszter.

Gozsdu Manó (Emanoil Gojdu) – (1802–1870) pesti ügyvéd és választottpolgár, magyarbarát liberális román politikus, 1848. máj.: a magyarországi románok pesti tanácskozásának elnöke, 1860–61: Kraszó vm. főispánja, az 1865–68-i országgyűlésen Deák-párti képviselő, 1868–70: a hétszemélyes tábla ülnöke.

Grangé, Eugène – (1810–1887) francia színpadi szerző.

Grasel, Franz – (19. sz.) bajorországi rabló; történetéről Bäuerle regényt írt.

Grassalkovich Antal hg.-né Esterházy Leopoldina (Tini) hg.-nő – (1776–1864)

Grimm testvérek – Jakob (1785–1863) és Wilhelm (1786–1859) a német népköltészet, mese- és mondavilág, nyelvfejlődés kutatói, a *Deutsches Wörterbuch* első négy kötetének kiadói.

Großinger (Großing), Franz Rudolf – (1751–1830) közjogi író; *Jus publicum Hungariae* című művében a magyar királyi hatalom abszolút voltát bizonygatja.

Gordon, Robert, lovag – (1791–1847) bécsi angol követ.

Grünne, Karl Ludwig, gr. – (1808–1884) császári ezredes, István, majd Ferenc József

főhg. főudvarmestere, 1848 őszén tábornok, 1857–59: Ferenc József főhadsegéde.

Gunkel (Gung'l) Joseph – (sz. 1810) karmester.

Gutenberg, Johann Gensfleisch zum – (mh. 1468) a könyvnyomtatás feltalálója.

Gutherz – bécsi ügyvéd, Goergenné mostohaapja.

György – lásd Károlyi György gr.

Gyula – lásd Széchenyi Gyula gr.

Gyulay Ferenc gr. – (1798–1868) császári tábornok, 1848: az Osztrák Tengermellék katonai parancsnoka, 1849–50: osztrák hadügyminiszter; az 1859-i francia–olasz-ellenes háborúban az osztrák sereg fővezéréként Magenta mellett csatát veszített, s ezért nyugalomba helyezték.

Gyurcsányi Gábor – (mh. 1855) Nógrád vm. alispánja, a hétszemélyes tábla ülnöke.

Gyurkovits Máté – pesti szücsmester, a liberális ellenzék híve, 1848. márc.–ápr.: a pesti forradalmi választmány tagja, 1848. máj.: földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium fogalmazója, 1848. nov.: a pesti honvédségi ruhabizottmány munkatársa.

Gyürky Antal – (1817–1890) ellenzéki, majd konzervatív politikus, Hont vm. tisztviseelője, 1849: honvédtiszt, utóbb gazdasági író, a *Borászati Lapok* szerkesztője.

Gyürky Pál – (1783–1859) liberális politikus, Nógrád vm. másodalispánja, majd Krassó vm. főispánja.

Hackländer, Friedrich Wilhelm – (1816–1877) német költő és író, a lipcsei *Illustrirte Zeitung* munkatársa, 1849-ben Radetzky itáliai hadműveleteinek propagandistája; Ferenc József az 1859-i olaszországi háború idején ismét a hadszíntérre rendelte, a háború dicstelen, gyors befejezése azonban megakadályozta ebbeli irodalmi tevékenységét.

Hadik Gusztáv gr. – (1801–1873) ny. császári tiszt, 1848–49: honvéd ezredes, a szegedi hadmegye, majd a IV. hadtest s végül az 1. tartalékhadosztály parancsnoka, a forradalom bukása után két évig raboskodik.

Haentjens – a Balatoni Gőzhajózási Társaság munkatársa.

Hajnik János – 1853-tól Széchenyi jószágainak igazgatója.

Hajnik Pál – (1808–1864) liberális pesti ügyvéd, a Nemzeti

Kaszinó igazgatója, 1848-ban a belügyminisztérium tanácsosa és júl.-tól az államrendőrség feje, az 1848–49-i országgyűlésen Pest megyei képviselő, a forradalom bukása után emigrál, 1858: hazatér, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti képviselő.

Haller Ferenc gr. – (1796–1875) császári tábornok, konzervatív politikus, 1842–45: horvát bán, 1845: Estei Ferdinánd főhg. főudvarmestere, ettől fogva közeledik az ellenzékhez, 1848–49: az olasz szabadságharc ellen indított hadjáratok részvevője, 1856-tól Albrecht főhg. főhadsegéde, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja, utóbb a magyar testőrség kapitánya.

Haller Lajos gr. – (sz. 1822)

Haller Sándor gr. – (sz. 1814) ellenzéki főrend, Bihar, majd Zaránd s utóbb Kraszna vm. főispánja, az 1848–49-i országgyűlésen Bihar megye képviselő, 1848–49 telén egy Bihar megyei mozgó nemzetőr zászlóalj parancsnoka, 1861: ismét Bihar, 1872-től Zaránd vm. főispánja.

Hannibal – (i. e. 247–183) legnagyobb karthágói hadvezér.

Hardegg, Johann Heinrich, gr. – (1778–1854) császári tábornok, a császári hadsereg pótlovazási felügyelője.

Harlequin – régi francia vígjátékok állandó figurája, fehér és fekete rombuszokból összeállított ruhát viselő bohóc.

Harrach Ferenc gr. – (1799–1884)

Hartig, Franz, br. – (1789–1865) bécsi államértekezleti tanácsos.

Hauer István br. – (1811–1875) császári hivatalnok, előbb a felső-ausztriai, később a cseh helytartóság munkatársa, 1848: az osztrák belügyminisztérium tanácsosa, 1849. nov.: a soproni közigazgatási kerület miniszteri biztosa, majd az ottani kerületi kormányzat vezetője, 1853. febr.: a magyarországi katonai és polgári kormányzás polgári osztályának vezetője, 1856. szept.: a magyarországi főkormányzás vezetője; minthogy a közvélemény szemében ő volt a rendszer leggyűlöltebb exponense; Ferenc József 1858 novemberében felmentette hivatalától és visszarendelte a belügyminisztériumba.

Haulik, Jura – (1788–1869) zágrábi püspök, 1845–48: báni

helytartó, a horvát nemzeti mozgalom támogatója, 1853–69: zágrábi érsek.

Hauser, Kaspar – (mh. 1833) nürnbergi lelerc, akiről azt híresztelték, hogy Napóleon törvénytelen fia; gyilkosság áldozata lett.

Haussez, Charles Lemerrier de Longpré, br. – (1778–1854) francia politikus, 1829–30: tengerészeti miniszter, az 1830. évi júliusi forradalom elől külföldre menekült, emlékiratai halála után jelentek meg (*Mémoires* 1896).

Havas József – (1796–1878) konzervatív politikus, Pest városának tanácsosa és követe az 1832–36-i országgyűlésen, majd pesti főbíró, utóbb cenzor, majd helytartótanácsos, pesti választottpolgár és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnökhelyettese, 1848. ápr.–nov.: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium középítészeti osztályának főnöke, 1849. jan.–ápr.: a főváros császári biztosa, 1849 nyarától Geringer irodavezetője, 1860: a visszaállított helytartótanács tanácsosa.

Haynau, Julius Jacob, br. – (1786–1853) császári tábornok, temesvári hadosztályparancsnok, 1848–49: hadtestparancs-

nok az észak-itáliai császári hadseregben, 1849. máj.–1850. júl.: a magyarországi császári csapatok főparancsnoka s ebben a minőségében az ellenforradalmi megtorlás lelke.

Heinrich Nepomuk János – (1775–1870) nyugállományú császári tiszt, a pesti Lóverseny Egylet igazgatója.

Heister, Siegbert, gr. – (1646–1718) kegyetlenségéről hírhedt császári tábornok a Rákóczi-szabadságharc idején.

Helene, Helén – lásd Pallavicini Oszvald örgr.-né

Helmeczy Mihály – (1788–1852) író, az Akadémia pénztárnoka, a *Jelenkor* szerkesztője.

Henrik – lásd Zichy Henrik gr.

Henrik, IV. – (1553–1610) 1589–1610: francia király.

Henry, Joseph – (1797–1878) amerikai fizikus, a princetoni egyetem tanára, a Smithsonian Institution titkára.

Herder, Johann Gottfried – (1744–1803) német író, gondolkodó, művelődéspolitikus.

Hermés – a görög mitológia szerint a kereskedelem, a tolvajok és az ékesszólás istene, az istenek követte.

Hertelendy Károly – (1784–

1861) liberális politikus, Zala vm. alispánja, majd követte az 1832–36-i és az 1839–40-i országgyűlésen, a Balatoni Gőzhajózási Társaság kormányzója.

Hébert, Jacques-René – (1755–1794) a nagy francia forradalom jakobinusainak bal szárnyához tartozó politikus, *Le Père Duchêsne* című lap szerkesztője.

Hérostratos – (i. e. 4. sz.) a ephesosi Artemis-templom felgyújtója.

Hild, Joseph – (1789–1867) pesti építész és választottpolgár.

Hippokratés – (i. e. kb. 5–4 sz.) görög orvos és természettudós, az ókori orvostudomány egyik megalapozója.

Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus – (1776–1822) német író, a romantika egyik, a valóságot a fantasztikummal vegyítő képviselője, *Az ördög elixíre* című rémregény (1815) szerzője.

Hollán Ernő – (1824–1900) császári hadsereg hadmérnök tisztje, 1848–49: honvédtiszt, 1849 után mérnök Szombathelyen, a dunántúli vasútépítéstartörője, 1859–60-ban Széchenyi dőblingi körének tagja, a kiegyezés után előbb közlekedé-

ügyi, majd honvédelmi államtitkár, utóbb tábornok.

Homéros – (i. e. 8. sz.) görög költő.

Hopf János – (sz. 1817) Lovinovics József érsek titkára, később kanonok.

Horatius Cocles – római patrícius, i. e. 507-ben az etruszok ellen védte a Tiberis jobb partján a cölöphidat, míg honfitársai a bal parton lebontották, majd a folyóba ugrott és sértetlenül úszott át övéihez; jutalmul annyi földet kapott, amennyit egy nap alatt körül tudott szántani.

Horia (eredeti nevén: *Ursu*), *Nicolae* – (1730–1785) albáki román jobbágy, az 1784-i erdélyi parasztfelkelés vezetője, 1785. febr.: kivégzik.

Hormayr, Joseph, br. – (1782–1848) osztrák történetíró, az 1809. évi tirolai felkelés szervezője.

Horvát István – (1784–1846) történetíró, a pesti egyetem tanára, a délibábos hazafiság egyik legfőbb képviselője az 1848 előtti Magyarországon.

Horváth László – Széchenyi kortese az 1847-i Sopron megyei követválasztáson.

Horváth Lázár, Petrichevich – (1807–1851) író, hírlapíró, a

konzervatív szellemű *Honderű* című irodalmi lap szerkesztője.

Hoyos-Sprinzenstein, Heinrich, gr. – (1804–1854)

Hoyos-Sprinzenstein, Heinrich, gr.-né Zichy Felícia gr.-nő – (1809–1880) Széchenyi Istvánné mostohalánya.

Hoyos-Sprinzenstein, Johann Ernst, gr. – (1779–1849) császári tábornok, osztrák fővadászmester, 1848. márc.–máj.: a bécsi nemzetőrség főparancsnoka.

Hoyos-Sprinzenstein, Johann Ernst, gr.-né Maria Theresie (Rézi) Schlabendorf gr.-nő – (1781–1862)

Hrabovszky János br. – (1779–1852) császári tábornok, szlavóniai főhadparancsnok, konzervatív politikus, 1848. máj.–júl.: horvátországi kir. biztos, 1848. júl.–dec.: magyarországi főhadparancsnok, 1849. jan.: meghódol a császáriak előtt, mégis várfogságra ítélik, s a rabságban hal meg.

Hradetzky Gáspár – pesti ügyvéd.

Huckle – Esterházy Pál hg. angol lovásza.

Hugo, Albert – (1810–1873) liberális nézeteket valló magyarországi német publicista, 1848. jún.–okt.: a *Pester Zei-*

tung társszerkesztője, 1848 őszén elhagyja az országot.

Hunkár Antal – (1783–1862) liberális politikus, az 1839 és 1848 közötti országgyűléseken Veszprém vm. követe, 1848–49: Veszprém vm. főispánja, a forradalom bukása után emigrál, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti képviselő.

Hunyady Ferenc gr. – (1804–1882)

Hunyady Ferenc gr.-né Zichy Júlia (Julie) gr.-nő – (1808–1875) Széchenyi Istvánné mostohalánya.

Hunyady József (Pepi) gr. – (1801–1869)

Hunyady László gr. – (1826–1898) a magyarországi helytartóság munkatársa, a hetvenes és a nyolcvanas évek országgyűlésein Deák-párti, ill. jobboldali ellenzéki képviselő.

Hurban, Jozef Miloslav – (1817–1888) a szlovák nemzeti mozgalom többségi, liberális irányzatának egyik vezetője, hlubokai ev. lelkész, 1848. máj.: Csehországba távozik, 1848 szeptemberétől a magyarellenes felkelést szervező Szlovák Nemzeti Tanács tagja és a szlovák szabadcsapatok parancsnoka, a forradalom bukása után rendőri felügyelet alá kerül.

Hurşid pasa – (mh. 1822) török hadvezér, 1810-ben és 1813-ban a szerb felkelők elleni hadműveletek vezetője, majd Bosznia kormányzója.

Hübner, Josef Alexander, br. – (1811–1892) osztrák diplomata, lipcsei konzul, majd 1849–59: párizsi követ, 1859. aug.–okt.: rendőrminiszter, 1865–67: szentszéki követ.

Hye, Anton – (1807–1894) osztrák jogtudós, bécsi egyetemi tanár, az igazságügyminisztérium tanácsosa, 1867-től osztrák igazságügyminiszter.

Ignotus – Széchenyi álneve, amely alatt egyes cikkeit a *Times*-nak megküldötte (ilyen név alatt azonban a *Times*-ban a kérdéses időszakban nem jelentek meg cikkek).

Illés (Éliás, Élijáhu) – (i. e. 8. sz.) zsidó próféta.

Illésházy István – (1540–1609) 1608–9: Magyarország nádora.

Ilona – 1. orosz nagyhg.-nő; 2. lásd Batthyány Ilona gr.-nő

Imre – lásd 1. Széchenyi Imre gr.; 2. Zichy Imre gr.

Imrédy Lipót – (1818–1882) magyaróvári ügyvéd, liberális politikus, 1847-ben Széchenyi ellenjelöltje a mosoni követválasztáson, az 1848–49-i ország-

gyűlésen Moson megyei képviselő, Moson vm. népfelkelési biztosa, a forradalom bukása után emigrál, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti képviselő.

Inkey Ede br. – (sz. 1803) császári tiszt, a szabadságharc idején a császári hadseregben harcol, utóbb tábornok.

Inkey Sándor – (1809–1895) liberális politikus, Vas vm. főjegyzője.

Inkey Zsigmond – liberális politikus, az 1847–48-i országgyűlésen Somogy vm. követe.

Irène – lásd Zichy Henrik gr.-né

Irínyi József – (1822–1859) a márciusi fiatalok egyike, a *Pesti Hírlap* munkatársa, az 1848–49-i országgyűlésen Bihar megyei képviselő, 1848. okt.–1849. máj.: diplomáciai megbízott Párizsban Teleki László oldalán.

Isouard, Niccolò – (1775–1818) francia zeneszerző; *Joconde* című operáját Széchenyi is ismerte.

István, I. Szent – (mh. 1038) 997: magyar fejedelem, 1001–38: magyar király.

István főhg. – (1817–1867) József főhg. fia, 1847. jan.: Magyarország kir. helytartója, 1847. nov.: nádor, 1848. szept.: lemond és elhagyja az országot.

Ivánka Imre – (1818–1896) császári tiszt, István főhg. hadsegéde, majd a miniszterelnöki hivatal nemzetőri ügyekkel foglalkozó titkára, 1848 augusztusától a Dunán inneni kerület önkéntes nemzetőrségének parancsnoka, 1848. okt.: a császáriak fogságába esik, 1861: Pest vm. tiszteletbeli főjegyzője, a hatvanas–nyolcvanas évek országgyűlésein határozati, majd balközép- s végül szabadelvű párti képviselő.

Jakobson, Karl – budai ácsmester, a városi vezetőgárda jobboldali ellenzékének feje, 1848 júniusától a városi képviselőtestület tagja és a város gazdasági bizottságának alelnöke, 1848 augusztusától az Egyenlőségi Társulat tagja, 1848. szept.–dec.: a Zrínyi-szabadcsapat élelmezési tisztje.

János, Aranyszájú Szent – (mh. 407) a hitszónokok védőszentje, konstantinápolyi pátriárka, nagy hírű egyházi szónok; az udvar életét bíráló prédikációi miatt, a nép tiltakozása ellenére, száműzték.

János, III. (Jan Sobieski) – (1624–1696) 1674–96: lengyel király.

János főhg. – (1782–1859) I. Ferenc öccse, 1848. máj.–aug.:

az Innsbruckba menekült Ferdinánd császár bécsi alteregója, 1848–49: német birodalmi kormányzó.

János érsek – (mh. 1223) előbb kalocsai, majd 1204–23: esztergomi érsek; 1222-ben része volt az Aranybulla létrejöttében.

Járy (korábban: *Tretter*) *György* – (1804–1875) Pest városának tanácsnoka, majd főbírája és követe az 1843–44-i országgyűlésen, utóbb a váltófel-törvényszék ülnöke, konzervatív politikus.

Jászay Pál – (1809–1852) történétíró, a magyar kancellária titkára, 1848: miniszterelnökségi titkár.

Jäger, Eduard – (1818–1884) bécsi szemészorvos.

Jefferson, Thomas – (1743–1826) 1801–9: az Amerikai Egyesült Államok harmadik elnöke, az 1776-i függetlenségi nyilatkozat megszövegezője.

Jellačić, Josip, br. (utóbb: *gr.*) – (1801–1859) császári ezredes, 1848. márc.: tábornok, horvát bán és horvátországi főhadparancsnok, 1848. dec.: Dalmácia kormányzója is, 1848–49: a magyar forradalom ellen harcoló császári hadsereg I. hadtestének parancsnoka.

Jenny – lásd *Fahnenberg, Anton, br.-né*

Jenő (*Eugenio*) *savoyai hg.* – (1663–1736) császári hadvezér, 1686: részt vesz Buda visszafoglalásában, 1697: Zenta mellett a török sereg felett megsemmisítő győzelmet arat, 1716: visszafoglalja Temesvárt.

Jeszenák János br. – (1800–1849) liberális főrend, az evangélikus egyház Duna-melléki kerületének felügyelője, 1848 júniusától Nyitra vm. főispánja, Nyitra és Pozsony vm. kormánybiztosa, 1849. okt.: vértanúhalált hal.

Jeszenák János br.-né, özv., Forgách Lujza (*Louise*) *gr.-nő* – (sz. 1810)

John – lásd *Deme, John*

Josipović, Antun – (1806–1874) magyarbarát horvát politikus, túrmezei gróf, az 1839 és 1848 közötti országgyűléseken a túrmezei kerület követe, 1848: Zágráb vm. főispánja, a forradalom bukása után nyolc évig raboskodik.

Jósika Miklós br. – (1794–1865) író, ellenzéki politikus, 1848–49: a honvédelmi bizottmány tagja, a forradalom bukása után emigrál.

Jósika Samu br. – (1805–1860) az „újkonzervatív” poli-

तिकai irányzat egyik vezetője, az erdélyi konzervatívok feje, 1846-tól erdélyi kancellár, 1848. ápr.: lemond.

József – őszösvetségi hős, akit testvérei rabszolgának adtak el Egyiptomba.

József, I. – (1678–1711) 1705–11: német-római császár és magyar király.

József, II. – (1741–1790) 1765–90: német-római császár, 1780–90: (koronázatlan) magyar király.

József főhg. – (1776–1847) I. Ferenc öccse, 1796–1847: Magyarország nádora.

József Károly főhg. – (1833–1905) József főhg. nádor fia, katonatiszt, 1860-tól tábornok, a kiegyezés után a honvédség főparancsnoka.

Julie – lásd 1. Apponyi György gr.-né; 2. Batthyány Artúr gr.-né; 3. Nádasdy Lipót gr.-né

Justh József – (1809–1875) a liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, Turóc vm. másodalispánja és követe az 1847–48-i országgyűlésen, 1848–49: Bars vm. főispánja, a hatvanas és a hetvenes évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, a Deák-párt elnöke.

Kadisch Joachim – pesti nagykereskedő.

Kara Gyorgye (eredeti nevén: *Đorđe Petrović*) – (1752–1816) az 1804–1813. évi törökellenes szerb felkelés vezetője, 1811: Szerbia egyeduralkodója, 1813: a felkelés bukása után menekülni kényszerül.

Karłowicza – Karlóca.

Karolina – lásd Zichy Caroline gr.-nő

Karolina Augusztá – (1792–1873) bajor kir. hg.-nő, I. Ferenc császár negyedik felesége.

Karoline – lásd Széchenyi Kálmán gr.-né

Kasselik Ferenc – (1795–1884) pesti építész, választott polgár.

Kállay Ödön – (1815–1879) a liberális nemesi ellenzék bal-szárnyához tartozó politikus, az 1843–44-i országgyűlésen Csanád vm. követe, majd Szabolcs megyei főszolgabíró, az 1848–49-i országgyűlésen Szabolcs megyei képviselő, a baloldali képviselőcsoport tagja, a forradalom bukása után egy évig raboskodik, a hatvanas és a hetvenes évek országgyűlésein szélbali képviselő.

Kálmán – lásd Széchenyi Kálmán gr.

Károly, III. – (1685–1740) 1711–40: magyar király és (VI. Károly néven) német-római császár.

Károly, V. – (1500–1558) 1516–56: spanyol király, 1519–56: német-római császár is.

Károly, X. – (1757–1836) 1824–30: francia király; az 1815. évi alkotmányt megnyirbálta, az 1830. évi júliusi forradalom megfosztotta trónjától.

Károly (Don Carlos) – (1545–1568) spanyol infáns (trónörökös), II. Fülöp fia; elmebetegsége és atyja elleni állítólagos összeesküvése miatt a madridi Alcázarba zárták, ahol rövidesen meghalt; Schiller *Don Carlos* című drámájában sorsát erősen idealizálva dolgozta fel.

Károly főhg. – (1771–1847) I. Ferenc öccse, tábornagy, a Napóleon ellen harcoló osztrák seregek fővezére; utóbb tehetsége ellenére háttérbe szorították.

Károly Albert – (1798–1849) 1831–49: szárd király, 1849. márc.: lemond.

Károlyi Ede gr. – (1821–1879) liberális politikus, az 1859-ben kialakult titkos Habsburg-ellenes szervezkedés résztvevője, a hatvanas és a hetvenes évek országgyűlésein ha-

tározati, ill. balközéppárti képviselő.

Károlyi György gr. – (1802–1877) ellenzéki politikus, Szatmár vm. követe az 1830-i országgyűlésen, majd Békés vm. főispánja, 1839-től a Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, 1848 és 1861: Szatmár vm. főispánja, utóbb koronaőr, majd királyi főudvarmester.

Károlyi György gr.-né Zichy Karolina (Caroline) gr.-nő – (1818–1903) a liberális nemesi mozgalom híve, a pesti nőegylet elnöke, a forradalom bukása után emigrál.

Károlyi István – (mh. 1863) pesti ügyvéd, nyomdatulajdonos, választottpolgár, az 1847–48-i országgyűlésen Pest városának követe.

Károlyi István gr. – (1797–1881) ellenzéki főrend, 1848–49: Pest vm. főispáni helytartója, 1848 nyarán a Délvidékre vezényelt Pest megyei mozgónemzetőrök egyik zászlóaljának parancsnoka, 1848 novemberétől az általa alakított Károlyi-huszárezred parancsnoka, a forradalom bukása után két évig raboskodik, 1867–69: Pest vm. főispánja.

Károlyi Lajos gr. – (1799–1863) konzervatív főrend, 1848 előtt Csongrád vm. főispán

helytartója, majd Abaúj s utóbb Nyitra vm. főispánja, az Első Magyar Tisza-gőzhajózási Társulat elnöke, 1835–39: a Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, 1848. dec.–1849. ápr.: Komárom vm. császári biztosa, 1861: ismét Nyitra vm. főispánja.

Károlyi László – a helytartótanács titkára.

Kázmér, III. Nagy – (1310–1370) 1333–70: lengyel király.

Kecskeméthy Aurél – (1827–1877) hírlapíró, író, 1850-től Bécsben él, 1854-től az osztrák belügyminisztérium sajtóosztályán dolgozik, az ötvenes évek végétől Széchenyi bizalmas körének tagja, 1860. márc. 3-án nála is házkutatást tartanak s ekkor felfüggesztik állásából, a hatvanas években a *Sürgöny*, majd a *Magyar Híradó* című kormánypárti lapok szerkesztője.

Keglevich Eugenie gr.-nő – (1826–1854) Keglevich Gábor gr. lánya.

Keglevich Gábor gr. – (1784–1854) konzervatív politikus, Nógrád vm. főispánja, a magyar kamara elnöke, koronaőr, majd főtárnokmester, helytartótanácsos és a hétszemélyes tábla ülnöke.

Kehrer, Joseph – pesti tímár-

mester, a pesti választottpolgári testület konzervatív nézete-
ket valló tagja.

Kelly – angol nyergesmester.

Kemény Dénes br. – (1803–1849) az erdélyi liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, az 1834 és 1848 közötti erdélyi országgyűléseken Alsó-Fehér vm. követe, 1848–49: a belügyminisztérium álladalmi altitkára, az 1848–49-i országgyűlésen gyulafehérvári képviselő.

Kemény Zsigmond br. – (1814–1875) író, a liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, 1842–43: az *Erdélyi Híradó* társszerkesztője, 1847-től a *Pesti Hírlap* munkatársa, majd 1848. máj.–dec.: társszerkesztője, az 1848–49-i országgyűlésen Kővár vidékének képviselője, a békepárt feje, 1849. máj.: a külügyminisztérium tanácsosa, 1855–58: a *Pesti Napló* szerkesztője, 1865–68: Deák-párti képviselő.

Kempen, Johann Franz, br. – (1793–1863) császári tábornok, petríniai dandárparancsnok, 1848 őszén hadosztályparancsnok Jellačić hadtestében, 1849 első felében a pozsonyi katonai kerület parancsnoka, majd az egész birodalom csendőrségének felügyelője, 1852 júliusától

1859-ben bekövetkezett nyugdíjaztatásáig az újjászervezett legfőbb rendőrhatalóság parancsnoka is.

Khevenhüller-Metsch, Richard, gr.-né Antonia (Tony) Lichnowsky hg.-nő – (1818–1870)

Kiss Márton – (mh. 1860) 1842–48: Széchenyi írnoka, 1848: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium fogalmazói segédje, 1859–60: ismét Széchenyi írnoka, 1860 áprilisában megőrül és hirtelen meghal.

Kiss Pál – (1799–1863) 1848-ig a Magyar Tengermelék kormányzója.

Klauzál Gábor – (1804–1866) liberális politikus, az 1832 és 1844 közötti országgyűléseken Csongrád vm. követe, az 1843–44-i országgyűlésen a liberális követi csoport vezérszónoka, 1848. márc.–ápr.: a Pest megyei forradalmi választmány alelnöke, a Batthyány-kormány földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztere, az 1848–49-i országgyűlésen Csongrád megyei képviselő, 1848 végén visszavonul a politikai élettől, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő.

Klenze, Franz Karl Leo –

(1784–1864) bajor mérnök, udvari építési főnök, 1845: a Duna és a Tisza között építendő csatorna terveinek egyik felülbírálója.

Kliegl József – (1795–1870) mechanikus, feltaláló, festő; 1840-ben szedő- és osztógépet, 1848-ban egysínű vasutat talált fel.

Klinkowström, Rudolf Mauritz, br. – (1816–1902) svéd politikus, hadtudományi író.

Kolowrat-Krakowsky, Leopold, gr. – (1804–1863) császári ezredes, a 3. huszárezred parancsnoka, 1848 nyarán a délvidéki szerb felkelők elleni harcok részvevője, 1848. szept.: elhagyja az országot s tábornoki rangban az észak-itáliai felkelők elleni hadműveletek közreműködője lesz.

Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton, gr. – (1778–1861) osztrák államértekezleti miniszter, 1848. márc.–ápr.: miniszterelnök.

Konsztantyin Nyikolajevics nagyhg. – (1827–1892) I. Miklós orosz cár fia, a krími háborúban a keleti-tengeri flotta parancsnoka, I. Miklós halála után a birodalmi tanács elnöke.

Kopácsy József – (1775–1847) székesfehérvári, majd

veszprémi püspök, 1838–47: hercegprímás.

Korvin – lásd Mátyás, I.

Kossuth Lajos – (1802–1894) a liberális nemesi ellenzék bal-szárnyának feje, 1841–44: a *Pesti Hirlap* szerkesztője, az Iparegyesület, a Védegylet és a Vukovár–fiumei vasúttársaság igazgatója, az 1847–48-i országgyűlésen Pest vm. követe, a Batthyány-kormány pénzügy-minisztere, az 1848–49-i országgyűlésen pesti képviselő, 1848. szept.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány elnöke, 1849. ápr.–aug.: kormányzó-elnök, 1849. augusztusában emigrál.

Kossuth Lajosné Meszlényi Teréz – (1810–1865) a forradalom bukása után emigrál.

Kościuszkó, Tadeusz – (1746–1817) lengyel szabadsághős, az amerikai szabadságharcban Washington hadsegéde, majd 1791–92-ben az oroszok ellen harcol, s a lengyel nemzetgyűléstől diktatori felhatalmazást kap.

Kotzebue, August Friedrich Ferdinand – (1761–1819) német drámaíró.

Kovách György – a császári hadsereg nyugállományú ezredese, konzervatív politikus, 1848. jún.–nov.: a buda-

pesti nemzetőrség főparancsnoka.

Kovács Lajos (Lai) – (1812–1890) előbb ellenzéki politikus, majd Széchenyi híve, az 1842-i erdélyi országgyűlésen Gyulafehérvár követe, a Tisza-völgyi Társulat igazgatója, 1848. máj.: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium osztályfőnöke, majd 1849. máj.: álladalmi altitkára, 1848–49: Szatmár vm. országgyűlési képviselője, a békepárt egyik hangadója.

Körmöczy Imre – (1811–1871) nagyváradi kanonok, a pesti egyetem hittudományi karának professzora, a Gyűlde nevű pesti konzervatív klub egyik szervezője.

Kőrösi Csoma Sándor – (1784–1842) híres magyar Ázsia-utazó, kiváló orientalista, a tibeti nyelv első európai kutatója.

Krones, Therese – (1801–1830) népszerű bécsi színésznő.

Króner Lajos – konzervatív politikus, Moson vm. főjegyzője, majd alispánja és követe az 1843–44-i és az 1847–48-i országgyűlésen, az utóbbin Széchenyi követtársa, 1849 nyarán Moson vm. császári biztosa.

Kubicza Pál – (1816–1893) liberális politikus, Trencsén

vm. aljegyzője és követe az 1847–48-i országgyűlésen, 1848–49: Trencsén vm. másodalispánja, az 1848–49-i országgyűlésen trencsényi képviselő, 1861: Trencsén vm. alispánja, az 1865–68-i országgyűlésen Deák-párti képviselő, 1867–90: Trencsén vm. főispánja.

Kubinyi Ferenc – (1796–1874) paleontológus, liberális politikus, Nógrád vm. szolgabírája, majd követe az 1832–36-i, az 1843–44-i és az 1847–48-i országgyűlésen, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesületének alelnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Nógrád megyei képviselő, előbb baloldali, majd békepárti, az 1861-i országgyűlésen határozati párti képviselő.

Kukaczkay Ferenc – a fiumei városi bíróság tagja.

Kulmer, Franjo, br. – (1806–1853) udvarhű horvát politikus, a horvátországi báni tábla elnöke, Szerém vm. főispánja, 1848. dec.–1852. jan.: osztrák tárca nélküli miniszter.

Kuranda, Ignaz – (1811–1884) osztrák liberális publicista, előbb az abszolutisztikus rendszert külföldről támadó *Die Grezbote* című lap alapítója és a frankfurti össznémet

alkotmányozó gyűlés képviselője, majd a Bach-rendszerhez simuló *Ostdeutsche Post* című bécsi hírlap szerkesztője.

Kübeck, Friedrich, br. – (1780–1855) 1840–48: a bécsi udvari kamara elnöke, 1848–49: az osztrák birodalmi gyűlés képviselője, 1850–55: az osztrák birodalmi tanács elnöke.

Laci – lásd Madarász László

Laffert Antal br. – a Pest megyei konzervatívok egyik vezéralakja.

La Guérromière, Arthur, vicomte – (1816–1875) francia publicista, III. Napóleon sajtófőnöke, akinek a pápai állam jövőendő sorsával foglalkozó, 1859 végén megjelent röpirata (*Le Pape et le Congrès*) Európa-szerte nagy feltűnést keltett.

Lai – lásd Kovács Lajos

Lajos – lásd 1. Széchenyi Lajos gr.; 2. Batthyány Lajos gr.; 3. Kossuth Lajos

Lajos, I. – (1786–1868) 1825–48: bajor király.

Lajos, II. – (1506–1526) 1516–26: magyar király, a mohácsi csatátéren lelte halálát.

Lajos, XIV. – (1638–1715) 1643–1715: francia király.

Lajos, XVI. – (1754–1793) 1774–92: francia király.

Lajos, XVIII. (tkp. Stanislas-Xavier) – (1755–1824) XVI. Lajos francia király öcsese, 1814–24: francia király.

Lajos főhg. – (1784–1864) V. Ferdinánd nagybátyja, 1848 márciusáig az államértekezleti tanács tagja és a tanács elnöki székében az uralkodó helyettese, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja.

Lajos Fülöp – (1773–1850) 1830–48: francia király, 1848 februárjában a forradalom nyomására lemond és külföldre távozik.

Lakics (Lakits) György Zsigmond – (1739–1814) jogtudós, egyetemi tanár, 1789: az egyetemi nyomda igazgatója, 1797: helytartótanácsos; a magyar közjogról írt latin nyelvű munkája II. József abszolutizmusának ideológiai megalapozására szolgált.

Lamartine, Alphonse-Marie-Louis de Prat de – (1790–1869) költő, a *L’histoire des Girondins* (1847) írója, 1848. febr.–jún.: francia külügyminiszter.

Lamberg Ferenc gr. – (1791–1848) császári tábornok, pozsonyi hadosztályparancsnok, 1848. szept.: Bécsben a magyarországi haderők főparancsnokává nevezik ki, a pesti tömegek azonban felkoncolják.

Lamennais, Hugues-Félicité-Robert – (1782–1854) francia író, liberális szellemű röpiratok szerzője.

Lamoricière, Louis-Christophe-Léon Fuchault de – (1806–1865) francia tábornok, orléans-ista, 1848. febr.–jún.: a párizsi nemzetőrség főparancsnoka, a júniusi proletárfelkelést vérbe fojtó tábornokok egyike, 1848. jún.–dec.: hadügyminiszter.

Langer, Anton – (1824–1879) osztrák író, hirlapíró, 1850-től a *Hans-Jörgl* című néplap kiadója.

Lanzkoronsky, Karl, gr. – (1799–1863) cs. főkamarásmeister.

Laplace, Pierre-Simon, örgr. – (1749–1827) francia matematikus és csillagász, a valószínűségszámítás megalapítója.

Latour, Theodor Baillet von, gr. – (1780–1848) császári tábornok, mérnökkari h. főfelügyelő, 1848. ápr.–okt.: osztrák hadügyminiszter, 1848. okt.: a bécsi felkelők felkoncolják.

Lányi Imre – (1776–1852) Ung vm. főispánja, a hétszemélyes tábla ülnöke.

Lázár György gr. – (1807–1861) császári tiszt, 1848. máj.: az 1. honvédszászlóalj parancsnoka, 1848 végén tábornoki

rangban a Duna bal partját védő honvédcsapatok parancsnoka, 1849. jan.: meghódol a császáriak előtt, mégis másfél évi várfogságot szenved.

Lear – mitikus brit király, történetét Shakespeare dolgozta fel.

Lechner József – hajózási felügyelő.

Lederer, Ignaz, br. – (1789–1849) császári tábornok, magyarországi főhadparancsnok, 1848. máj.: lemond és Bécsbe menekül.

Lederer, Thomas – bécsi születésű.

Leibnitz, Gottfried Wilhelm – (1646–1716) német filozófus és természettudós, a differenciálszámítás feltalálója, emellett történetíró is s a tudományos akadémiák szervezésének szorgalmazója; a berlini tudományos akadémiának 1700-tól elnöke.

Lehmann, Johann B. – a Duna-gőzhajózási Társaság munkatársa.

Lenci – lásd Orczy Lőrinc br.

Le Sage, Alain-René – (1668–1747) francia író.

Lessing, Gotthold Ephraim – (1729–1781) német drámaíró, esztéta, a felvilágosodás harcosa.

Lichnowsky, Eduard, hg. – (1789–1845) osztrák nagybirtokos, konzervatív történetíró.

Lichtl Károly – pesti csontlisztkészítő, ház- és telektulajdonos.

Liebig, Justus – (1803–1870) német vegyész.

Liechtenstein, Friedrich (Fritz) hg. – császári tisz, majd tábornok, 1858: erdélyi kormányzó.

Liedemann, Johann Samuel Friedrich – pesti nagykereskedő és választottpolgár, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatója.

Ligne, Charles-Joseph, hg. – (1735–1814) belga származású osztrák tábornok, szellemes (francia nyelvű) író és társalgó, II. Katalin cárnő kegyeltje, aki irodalmi összeköttetésben állt többek között Voltaire-rel, Rousseau-val, II. Friggyessel.

Lipót, I. – (1640–1705) III. Ferdinánd fia, 1657–1705: magyar király, 1658–1705: német-római császár.

Lipót (Leopold), II. – (1747–1792) Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia fia, 1790–92: német-római császár és magyar király.

Lipthay – lásd Orczy István br.-né

Lissorényi László – pesti ügyvéd.

Livius, Titus – (i. e. 59–i. sz. 17.) római történetíró, a római birodalom történetének első igényes feldolgozója.

Loftus, Augustus Spencer, Lord – (1817–1904) angol diplomata, az 1850-es években bécsi követ.

Lonovics József – (1793–1867) 1834–48: csanádi püspök, 1848. jún.: kinevezett egri érsek, 1849. jan.: meghódol a császáriak előtt, a forradalom bukása után mégis lemondásra és Ausztriába költözésre kényszerítik, az ötvenes évek második felében rendszeres kapcsolatot tart Széchenyivel, 1861: amasiai címzetes érsek és a hét-személyes tábla ülnöke, 1866: kinevezett kalocsai érsek.

Lo Presti Lajos br. – (1823–1878) 1848. júl.: egy szabadcsapat szervezője.

Lorchen – lásd Schwarzenberg, Adolph, hg.-né

Loreley – eredetileg visszhangjáról híres szikla a Rajna partján, C. Brentano *Die Loreley* című balladája óta az embereket vesztükbe csalogató rajnai vízitündér.

Louis-Philippe – lásd Lajos Fülöp

Lónyay Gábor – (1805–1885)

a liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, a harmincas és a negyvenes évek országgyűlésein részint Zemplén, részint Bereg vm. követe, 1848–49: a vallás- és közoktatásügyi minisztérium osztályfőnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Zemplén megyei képviselő, békepárti, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő.

Lónyay János – (1796–1859) konzervatív politikus, helytartótanácsos, Bihar, majd Bereg vm. főispáni helytartója, az 1847–48-i országgyűlés idején az ellenzék megosztására irányuló próbálkozások legfőbb szervezője.

Lónyay Menyhért (utóbb: gr.) – (1822–1884) a liberális nemesi mozgalom jobbszárnyához tartozó politikus, az 1847–48-i országgyűlésen Bereg vm. követe, az 1848–49-i országgyűlésen Bereg megyei képviselő, békepárti, 1848–49: a pénzügyminisztérium tanácsosa, majd álladalmi altitkára, a forradalom bukása után emigrál, 1850: hazatér, a hatvanas és a hetvenes évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, 1867–70: pénzügyminiszter, 1870–71: közös pénzügyminiszter, 1871–72: miniszterelnök.

Löwenstein, Moritz – bécsi terménykereskedő.

Lucifer – ('fényt hozó') bukkott angyal, sátán, a pokol fejedelme.

Lucullus, Lucius Licinius – (mh. i. e. 56) római hadvezér és politikus, aki Kisázsia elfoglalása után Rómába visszatérve páratlanul fényűző életmódot folytatott (lucullusi lakomák).

Luka Sándor – (sz. 1802) Hont vm. alispánjaként ellenzéki politikus, majd 1843-tól a megye főispáni helyetteseként a kormánypárthoz csatlakozik, 1849: Hont vm. császári biztosa.

Lukinich Mihály – Sopron megyei alszolgabíró, liberális politikus, 1848–49: Sopron megyei országgyűlési képviselő és kormánybiztos, az 1860-as években határozati, ill. balközéppárti képviselő.

Lunkányi (korábban: Liebenberg) János – (1775–1853) Széchenyi nevelője, majd birtokainak jószágkormányzója.

Luther, Martin – (1483–1546) a reformáció megindítója és egyik vezére.

Lykurgos – (i. e. 7. sz.) az ókori Spárta legendás törvényhozója.

Machiavelli, Niccolò – (1469–1527) firenzei államférfi, történetíró, író.

Mack, Karl, br. – (1752–1828) osztrák hadvezér; Ulm várában 1805-ben Napóleon bekerítette, s ő megadta magát, ezért az osztrák haditörvények halálra ítélte, de Ferenc császár az ítéletet várfogságra változtatta.

Madarász József – (1814–1915) a liberális nemesi ellenzék balszárnyához tartozó politikus, az 1848–49-i országgyűlésen Fejér megyei képviselő, a baloldali képviselőcsoport tagja, 1848. júl.–szept.: a *Nép-Elem* társszerkesztője, 1848. dec.–1849. ápr.: az Egyenlőségi Társulat elnöke, 1849. febr.–ápr.: a *Debreczeni Lapok* szerkesztője, a forradalom bukása után hét évig raboskodik, a hatvanas-kilencvenes évek országgyűlésein szélbali képviselő.

Madarász László – (1811–1909) a liberális nemesi ellenzék balszárnyához tartozó politikus, 1848. febr.–ápr.: Somogy vm. országgyűlési követe, az 1848–49-i országgyűlésen Fejér megyei képviselő, a baloldali képviselőcsoport vezérszónoka, 1848. júl.–szept.: a *Nép-Elem* társszerkesztője, 1848. júl.–dec.: az Egyenlőségi Társ

ulat elnöke, 1848. szept.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottság tagja, az államrendbíróság vezetője, a forradalom bukása után emigrál.

Mailáth Antal gr. – (1801–1873) konzervatív főrend, királyi főasztalnokmester, 1848-ig Zemplén vm. főispánja, 1839–46: magyar főkancellár, 1846–48: osztrák államértekezleti miniszter, 1872: főtárnokmester.

Mailáth János (Muki) gr. – (1786–1855) konzervatív politikus, történétíró, publicista; 1848-ban Bajorországba megy és ott él haláláig.

Maithényi Antal br. – (1794–1866) konzervatív politikus, Hont vm. főjegyzője és követe az 1825–27-i és az 1832–36-i országgyűlésen, majd 1848-ig Liptó vm. főispáni helytartója, ill. főispánja.

Majláth György, id. – (1786–1861) konzervatív politikus, királyi személynök, majd országbíró, helytartótanácsos, a hét-személyes tábla ülnöke, Hont vm. főispánja, 1848: a felsőház elnöke, 1849 elején a császári megszállás alatt működő bíróságok irányítója.

Majláth György, ifj. – (1818–1883) konzervatív politikus, Baranya vm. alispánja és követe az 1839–40-i és az 1843–44-i

országgyűlésen, majd 1848-ig a megye főispánja, 1849: Baranya vm. császári biztosa, 1860: főtárnokmester és az osztrák birodalmi tanács tagja, 1860–61: a helytartótanács elnöke, az 1861-i országgyűlés felsőházának alelnöke, 1865–67: magyar kancellár, 1867–83: a főrendiház elnöke.

Manhartsberg – hegység Alsó-Ausztriában, amely északi irányban húzódik a morva határtól a Duna felé, két tájegységet választva el egymástól: tőle nyugatra az Erdővidék (Waldviertel, Viertel ober dem Manhartsberg), keletre pedig a Borvidék (Weinviertel, Viertel unter dem Manhartsberg) terület, s ez utóbbi lakóit Széchenyi naiv, hiszékeny embereként emlegeti.

Manó – lásd Zichy-Ferraris Manó gr.

Marat, Jean-Paul – (1743–1793) a nagy francia forradalom jakobinusainak egyik vezetője, a konvent balszárnyának vezérszónoka; 1793: Charlotte Corday meggyilkolja.

Marcus Aurelius Antoninus – (121–180) 161–180: római császár, filozófus.

Mariazell – búcsújáróhely Stájerországban.

Marie – lásd 1. Széchényi

Dénes gr.-né; 2. Zichy Mária gr.-nő

Marietta – lásd Széchényi

Dénes gr.-né

Markhard János – pesti elemi iskolai tanító.

Marsyas – a görög mitológia egyik szilénosza (phallikus lény), aki Apollóval versenyre mert kelni a zenében, de az legyőzte és lenyúzta bozontos bundáját.

Masjon, John A. – (1817–1858) a Duna-gőzhajózási Társaság holland származású hajóskapitánya, majd az óbudai hajógyár igazgatója.

Massillon, Jean-Baptiste – (1663–1742) francia egyházi szónok, 1699-től a versailles-i udvar hitszónoka, 1717-től clermont-i püspök.

Mayerhofer, Ferdinand (utóbb: br.) – (1798–1869) császári tiszt, belgrádi osztrák konzul, 1848 szeptemberétől a délvidéki szerb felkelőhad tábornoki főnöke, 1849 márciusától tábornok és áprilisától a délvidéki katonai kerület parancsnoka, 1849 novemberétől a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság kormányzója, majd nyugdíjaztatása után laikus fráterként a jezsuita rend tagja.

Mazzini, Giuseppe – (1805–1872) olasz forradalmár, a

nemzeti felszabadító mozgalom baloldali, demokrata-köztársasági szárnyának vezetője.

Májér (Mayer) Fidél – (1794–1863) katolikus lelkész, történetíró, Esterházy Pál hg. udvari papja.

Mária Anna Karolina – (1803–1884) szárd kir. hg.-nő, 1831-től V. Ferdinánd felesége.

Mária Antoinette – (1755–1793) Lotharingiai Ferenc és Mária Terézia lánya, 1770-től Bourbon Lajos francia trónörökös (a későbbi XVI. Lajos) felesége, 1774-től francia királyné, 1793-ban kivégzik.

Mária Dorottya főhg.-né – (1797–1855) württembergi hg.-nő, József nádor harmadik felesége.

Mária Henriette Anna főhg.-nő – (1836–1902) József nádor lánya, utóbb II. Lipót belga király felesége.

Mária Terézia – (1717–1780) 1740–80: magyar királynő.

Máté evangelista – a tizenkét apostol egyike, a keresztény hagyomány szerint az első evangélium szerzője.

Mátyás, I. – (1443–1490) Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia, 1458–90: magyar király.

Mátyás, II. – (1557–1619)
1606–19: német-római császár,
1608–19: magyar király.

Mednyánszky Alajos br. –
(1784–1844) konzervatív poli-
tikus, helytartótanácsos, német
nyelvű író, az Akadémia igaz-
gatósági tagja.

Mednyánszky László br. –
(1819–1849) volt testőrtiszt, a
liberális nemesi mozgalom hí-
ve, 1848–49: honvédtiszt, Li-
pótvár térparancsnoka, 1849.
febr.: a vár feladása után a csá-
száriak fogságába esik, 1849.
jún.: vértanúhalált hal.

Megyer, Pavel Ivanovics, gr.
– (1801–1854) bécsi orosz kö-
vet.

Melanie – lásd Metternich-
Winneburg, Clemens Wenzel
Lothar, hg.-né

Melpomené – a görög mitoló-
giában a tragédia múzsája.

Mephisto – az ördög egyik el-
nevezése, amely a régi Faust-
mondában bukkan fel először s
Goethe drámája által vált nép-
szerűvé.

Meskó Jakab br. – (mh.
1838) Abaúj megyei birtokos.

*Meskó Jakab br.-né, özv.,
Fáy Mária gr.-nő* – (mh. 1860)

Mesznil Viktor br. – (1813–
1893) liberális főrend, 1861:
Moson vm. alispánja.

Metternich-Winneburg, Cle-

mens Wenzel Lothar, hg. –
(1773–1859) 1801–9: a Habs-
burg Birodalom drezdai, berli-
ni, majd párizsi követe, 1809–
21: osztrák külügyminiszter,
1821–48: osztrák kancellár és
államértekezleti miniszter,
1848. márc. 13-án lemond,
majd külföldre távozik, 1851:
hazatér és Ferenc József külpo-
litikai tanácsadója lesz.

*Metternich-Winneburg, Cle-
mens Wenzel Lothar, hg.-né
Zichy-Ferraris Melanie gr.-nő* –
(1805–1854)

*Metternich-Winneburg, Mé-
lange, hg.-nő* – (1832–1897) az
államkancellár lánya.

Meyer, Bernhard, lovag –
(sz. 1810) konzervatív állam-
férfi, előbb svájci, majd 1852-
től osztrák szolgálatban, a bécsi
belügyminisztériumban a saj-
tótügyek intézője, a *Visszapil-
lantás* című röpirat írója.

Méhes Sámuel – (1785–
1852) erdélyi liberális nemesi
politikus, a kolozsvári ref. kol-
legium matematikatanára,
1831–48: az *Erdélyi Hiradó*
szerkesztője, az 1848–49-i or-
szággyűlésen kolozsvári képviselő.

Mélange – lásd Metternich-
Winneburg, Mélangé, hg.-nő

Mészáros – cenki uradalmi
tiszt.

Mészáros Lázár – (1796–1858) császári ezredes, az Észak-Itáliában szolgáló 5. huszárezred parancsnoka, 1848. ápr.–1849. ápr.: magyar hadügyminiszter, 1848. jún.: tábornok, az 1848–49-i országgyűlésen bajai képviselő, 1848. okt.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány tagja, 1849. júl.: a honvédsereg főparancsnoka, a forradalom bukása után emigrál.

Miklós, I. – (1796–1855) 1825–55: orosz cár.

Miksa, I. – (1527–1576) I. Ferdinánd fia, 1564–76: magyar király és (II. Miksa néven) német-római császár.

Miksa főhg. – (1832–1867) Ferenc József öccse, 1864–67: mexikói császár.

Miloš Obrenović – (1780–1860) 1817–39 és 1858–60: Szerbia fejedelme.

Milton, John – (1608–1674) angol költő, az *Elveszett paradicsom* szerzője.

Minerva – a tudás, a bölcsesség istenasszonya a római mitológiában.

Mirabeau, Honoré-Gabriel Rignetti, gr. – (1749–1791) a francia forradalom mérsékelt irányzatának egyik vezetője.

Miskey Imre – (mh. 1849) a

Pest megyei konzervatívok egyike, 1849: a császári megszállók újoncozási biztosa, 1849. máj.: a honvédsereg tábori vésztörvényszékének ítélete alapján kivégzik.

Mittermaier, Karl Joseph Anton – (1787–1867) német jogtudós, az 1848. évi frankfurti előkészítő parlament elnöke, szabadelvű szellemű jogász, aki élénk érintkezést tartott fenn az 1843. évi magyar büntetőtörvénykönyvi javaslat készítőivel (Deák Ferenc), s 1846-ban a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja lett.

Mohamed – (mh. 632) arab próféta, a mohamedán vallás megalapítója.

Molière (eredeti nevén: *Jean-Baptiste Poquelin*) – (1622–1673) francia színész és drámaíró.

Molly – lásd Zichy Ferenc gr.-né

Montagu, Mary Wortley, Lady – (1689–1762) angol írónő.

Montalembert, Charles, gr. – (1810–1870) francia politikus és publicista, a liberális katolicizmus neves képviselője.

Montenegro, Antonietta – (sz. 1825) olasz énekesnő.

Montesquieu, Charles de Se-

Condac, br. – (1689–1755) a francia felvilágosodás egyik fő képviselője.

Mortier, Edouard-Adolphe-Casimir-Joseph, hg. – (1768–1835) francia marsall, Napóleon híve; később a Bourbonokhoz pártolt át.

Moser, Michael – a magyar kamara tanácsosa.

Moskovitz Mózes – (1802–1880) pesti orvos.

Mózes – ószövetségi zsidó próféta.

Muchay Ignác – (1795–1851) katolikus pap, 1843-tól krisztinavárosi plébános, Szechenyi gyóntatója.

Munkácsy János – az óbudai kincstári uradalom előjárója.

Murgu, Eftimie – (1805–1870) lugosi ügyvéd, radikális magyarbarát román politikus, 1848. ápr.: a pesti fiatalok szabadját ki börtönéből, az 1848–49-i országgyűlésen Krassó megyei képviselő, a forradalom bukása után négy évig raboskodik, az 1861-i országgyűlésen határozati párti képviselő.

Münch-Bellinghausen, Anton, br. – (1785–1864) a bécsi udvari kamara alelnöke.

Münchhausen, Karl Friedrich, br. – (1720–1797) hannoverai földbirtokos, fiatalon lo-

vassági tisztként az orosz hadseregben a törökök ellen harcol; nevét az általa elmesélt s mások által leírt kalandos-fantasztikus történetek tették ismertté.

Nagy Istvánné Márton Eszter – az eszterházi mérnök felesége.

Nagy Károly – (1797–1868) matematikus és csillagász, radikális publicista.

Nagy Pál, felsőbüki – (1777–1857) Sopron vm. követe az 1807-i, valamint az 1825 és 1840 közötti országgyűléseken, a húszas évek végéig a nemesi-rendi ellenzék feje, a harmincas években közeledik a kormányzathoz, a negyvenes években kiszorul a politikai életből.

Napóleon, Bonaparte – (1769–1821) 1804–15: francia császár.

Napoléon, Louis-, Bonaparte – (1808–1873) 1848–51: Franciaország köztársasági elnöke, 1852–70: III. Napóleon néven francia császár.

Naschmarkt – gyümölcs- és zöldségpiac Bécsben, a régi (lebontott) városfalon kívül.

Nádasdy Ferenc gr. – Nádasdy Lipót gr. fia.

Nádasdy Lipót gr. – (1802–1873) Győr vm. adminisztrátor, majd a hétszemélyes tábla

bírája, Komárom vm. örökös főispánja.

Nádasdy Lipót gr.-né Forray Júlia gr.-nő – (1812–1863)

Nádasdy Tamás – (1498–1562) 1559–62: nádor.

Nádasy István – pesti posztókereskedő, választottpolgár, a pesti váltótörvényszék ülnöke, a pesti polgárőrség magyar gyalogoszászlóaljának parancsnoka, a liberális nemesi mozgalom híve, 1848. jún.: a pesti városi képviselőtestület tagja.

Nákó János gr. – (mh. 1848) dúsgazdag Temes megyei birtokos.

Nákó Kálmán gr. – (1822–1902)

Nákó Kálmán gr.-né Gyer-tyánffy Berta – (1824–1882)

Nebenius, Karl Friedrich – (1784–1857) német államférfi, közigazdász, 1838–39 és 1843–49: badeni belügyminiszter; az állami hitelekéről írt művét (1820) Széchenyi ismerte és használta.

Nelson, Horatio, viscount – (1758–1805) angol admirális, flottaparancsnok; a tráfalgari csatában (1805) megsemmisítette a francia–spanyol flottát, de az ütközetben halálos sebet kapott.

Nemes Jánosné Berchtold Karolina gr.-nő – (1802–1870)

Nendtvich Károly – (1811–1892) a kémia tanára az Ipari egyesület iparos-továbbképző iskolájában, majd a budapesti műegyetemen, konzervatív politikai, 1861–67: Pest városának aljegyzője, az 1884–87-i országgyűlésen antiszemita képviselő.

Nero, Claudius, Caesar Germanicus – (37–68) 54–68: császárságáról ismert római császár.

Nestroy, Johann Nepomuk – (1801–1862) szatirikus szemléletű osztrák színműíró, színész és színigazgató.

Newton, Isaac – (1643–1727) angol fizikus és csillagász.

Németh Albert (Berti) – (1820–1887) Heves megyei szolgabíró.

Németh Károly – Széchenyi Pál gr. uradalmi kasznárja.

Noé von Nordberg, Karl Gustav – (1798–1885) osztrák rendőrtiszt, 1833-tól az osztrák titkosrendőrség mainzi irodájának vezetője, 1847–48: a tirolai rendőri igazgatóság ideiglenes főnöke, 1849: a bécsi városi rendőrség vezetője, 1850: miniszteri tanácsos a belügyminisztériumban, 1852-ben nyugdíjazták, ettől kezdve élénk társadalmi életet élő titkosrendőri besúgó.

Novara – az ausztriai haditengerészet egyik hajója, amely 1857 és 1860 között Wüllersdorf-Urbair admirális parancsnoksága alatt világ körüli utat tett.

Nyáry Pál – (1806–1871) liberális politikus, Pest vm. másod-, majd első alispánja, az 1848–49-i országgyűlésen Pest megyei képviselő, egy ideig a radikális képviselőcsoport egyik vezérszónoka, később jobbratolódik, 1848. szept.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány tagja, a forradalom bukása után hét évig raboskodik.

O'Connel, Daniel – (1775–1847) ír politikus, kiváló szónok, haláláig Nagy-Britannia és Írország uniójának felbontásáért harcolt; Széchenyi hallotta őt szónokolni.

Olga nagyhg.-nő – (1822–1893) I. Miklós cár lánya, 1846-tól Károly württembergi trónörökös, majd király felesége.

Olgyay Titusz – (1812–1868) liberális politikus, Pozsony vm. al-, majd főjegyzője és követe az 1839 és 1848 közötti országgyűléseken, 1848–49: a királyi tábla előadója, majd Pozsony megyei kor-

mánybiztos, 1861: Pozsony vm. alispánja és Deák-párti országgyűlési képviselő.

Olympos – Görögország legmagasabb hegycsoportja, a görög mitológia szerint az istenek lakhelye.

Orczy Andor br. – (1825–1897) a liberális nemesi mozgalom híve, 1848: a Pest megyei nemzetőrség tisztje, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti főrend.

Orczy Béla br. – (1823–1917) liberális politikus, Heves vm. tiszteletbeli aljegyzője, majd a helytartótanács tiszteletbeli titkára, József nádor kamarása, 1848: a Pest megyei mozgó nemzetőrség tisztje, az 1865–68-i országgyűlésen Deák-párti képviselő, 1868-tól a közös külügyminisztérium osztályfőnöke, 1879–90: a király személye körüli miniszter, 1895–1917: országbíró.

Orczy Gusztí – lásd *Orczy István br.-né*

Orczy György br. – (1788–1871) a Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke.

Orczy István br. – (1806–1848) Pest megyei birtokos, 1848: a megye mozgó nemzetőrségének tisztje, 1848. szept. 21.: elesik Szenttamásnál.

Orczy István br.-né Lipthay

Augusta (Guszt) br.-nő – (1818–1892)

Orczy Lajos br. – (1804–1855)

Orczy Lőrinc br. – (1784–1847) konzervatív politikus, Arad vm. főispánja.

Orczy Lőrinc br.-né Batthyány Teréz (Rézi) gr.-nő – (sz. 1790)

Orfila, Mathieu – (1787–1853) francia vegyész; méregtani munkáit magyarul is kiadták.

Orlando Furioso (Őrjöngő Roland) – Ariosto eposzának hőse.

Orosz József – (1790–1851) pozsonyi ügyvéd, hírlapíró, 1845-ig a kormánytámogató *Hírnök* és *Századunk* szerkesztője, az udvar fizetett embere, 1848 őszén emigrál.

Oszvald – lásd Pallavicini Oszvald őrgr.

Ottinger, Franz (utóbb: br.) – (1792–1869) császári tábornok, budai dandárparancsnok, 1848. máj.–aug.: a dunántúli magyar csapatok parancsnoka, 1848 augusztusában Jellačić táborába szökik, s ettől fogva a császári hadsereg dandár-, majd hadosztályparancsnokaként harcol a magyar forradalom ellen.

Ovidius Naso, Publius – (i. e.

43–i. sz. 18.) római költő, az ókori Rómában az aranykori költők csoportjának legfiatalabb tagja; kegyvesztett lett, Augustus császár a Fekete-tenger partjára, Tomiba száműzte, s ott írta többek között *Tristia* (Keservei) című művét.

Ödön – lásd Széchenyi Ödön gr.

Paál János – Sopron megyei uradalmi ügyvéd, konzervatív politikus, Sopron vm. követe az 1847–48-i országgyűlésen.

Pali – lásd Bánffy Pál br.

Pallavach Alfonz – lásd Pallavicini Alfonz őrgr.

Pallavicini Alfonz őrgr. – (sz. 1807) császári tiszt, majd tábornok.

Pallavicini Alfonz őrgr.-né Gabrielle Fürstenberg gr.-nő

Pallavicini Hippolyt őrgr. – (sz. 1813)

Pallavicini Oszvald őrgr. – (sz. 1817) császári tiszt.

Pallavicini Oszvald őrgr.-né Zichy Ilona (Helene, Helén) gr.-nő – (sz. 1834) Széchenyi legfiatalabb mostohagyermek.

Palmerston, Henry John Temple, viscount – (1784–1865) angol liberális államférfi, az európai hatalmi rendszer és

hatalmi egyensúly védelmezője, 1830–41 és 1846–51: külügyminiszter, 1855–58 és 1859–65: miniszterelnök.

Palóczy László – (1783–1861) liberális politikus, Borsod vm. főjegyzője, majd alispánja és követe az 1825 és 1844 közötti országgyűléseken, az 1848–49-i országgyűlésen miskolci képviselő, a képviselőház korelnöke, a baloldali képviselőcsoport tagja, az 1861-i országgyűlésen ismét képviselőházi korelnök.

Pandóra – a görög monda első asszonya, aki a Zeus által neki őrzésre átadott szelencét kinyitotta, s ettől azután a rossz az egész földre kiáradt.

Parry-Waltham, Alfred – Széchenyi rokona.

Parry-Waltham, Mrs. Joseph Martin, Széchenyi Júlia (Julie) gr.-nő – (1809–1885) Széchenyi Lajos lánya.

Pascal, Blaise – (1623–1662) francia matematikus és filozófus, 1654-től a janzenisták híve.

Paszkevics, Ivan Fjodorovics, hg. – (1782–1856) orosz hadvezér, 1831-ben Varsó megrohanásával véget vetett a lengyel szabadságharcnak, 1849-ben a Magyarország ellen küldött orosz hadak fővezére.

Patay József – (sz. 1804) liberális politikus, a Magyar

Gazdasági Egyesület alelnöke, 1848. márc.–ápr.: a Pest megyei forradalmi választmány alelnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Pest megyei képviselő, a baloldali képviselőcsoport tagja, 1848. szept.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány tagja, 1849. máj.: jászkun főkapitány.

Paula – lásd Zichy Edmund gr.-né

Paur Iván – (1805–1888) régész, történész, 1859–67: a Széchenyi család levéltárosa.

Paziasi Mihály – ügyvéd, majd a magyar kancellária titkára, az osztrák titkosrendőrség besúgója, Széchenyi műveinek egyik német fordítója.

Pál – lásd Széchenyi Pál gr.

Pál herceg – lásd Esterházy Pál hg.

Pálffy Alajos gr. – (1801–1876) konzervatív politikus, 1848 márciusáig Veneto kormányzója.

Pálffy József (Pepi) gr. – (1810–1873) ellenzéki főrend, 1848: Pozsony vm. főispánja.

Pálffy Móric gr. – (1812–1897) konzervatív főrend, 1846-ig a császári hadsereg tisztje, 1846–48: Pozsony vm. főispáni helytartója, 1849: a császári hadsereg őrnagya és Haynau segédtisztje, majd a magyarországi csendőrség fő-

parancsnoka, utóbb tábornok, 1861–65: Magyarország császári helytartója.

Pálffy Pál Antal gr. – (sz. 1827) császári tisz. t.

Pálffy-Daun Lipót hg., ifj. – (1834–1884) császári tisz. t.

Pálffy-Daun Mária Gabriella hg.-nő – (1841–1867).

Pálfi Albert – (1820–1897) író és hírlapíró, a márciusi fiatalok egyike, 1848–49: a radikális *Marczius Tizenötödike* szerkesztője, a forradalom bukása után négy évig bujdosik, majd kétévi internáltatást szenved, 1867–70: az *Esti Lap* szerkesztője.

Pán – kecskelábú, kecskeszarvú pásztoristen a görög mitológiában, a legelők és a nyájak védője, a pásztorsíp feltalálója.

Párizsi gróf – lásd Fülöp, Orléans-i

Pázmándy Dénes, id. – (1781–1854) liberális politikus, Komárom vm. alispánja, a dunántúli ref. egyházkerület főgondnoka, 1848-ban Fejér vm. főispánja, majd a honvédelmi bizottmány tagja, 1849. jan.: meghódol a császáriak előtt.

Pázmándy Dénes, ifj. – (1816–1856) a liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, Komárom vm.

másodalispánja és követe az 1847–48-i országgyűlésen, az 1848–49-i országgyűlésen komáromi képviselő és a képviselőház elnöke, a békepárt egyik vezetője, 1849. jan.: meghódol a császáriak előtt.

Pecsovics Ferenc – a Tolna megyei Festetics-uradalom tiszttartója, a Konzervatív Párt Tolna megyei kortese, akinek a neve valamennyi konzervatív gúnynevévé lett.

Peel, Robert, lovag – (1788–1850) angol konzervatív politikus, ismételten miniszterelnök.

Pegazus (Pegasos) – a görög mitológiában Belerophón hérosz szárnyas lova; későbbi értelmezés szerint a múzsáké, s a költői tehetség és ihlet jelképe.

Perczel Mór – (1811–1899) a liberális nemesi ellenzék bal-szárnyához tartozó politikus, az 1843–44-i országgyűlésen Tolna vm. követe, 1848. ápr.–júl.: a belügyminisztérium tanácsosa, majd osztályfőnöke, az 1848–49-i országgyűlésen budai képviselő, a baloldali képviselőcsoport tagja, 1848 őszétől a honvédsereg ezredese, majd tábornoka, a forradalom bukása után emigrál, 1867-ben hazatér és balközéppárti országgyűlési képviselő lesz.

Perényi Zsigmond br. –

(1783–1849) a főrendi ellenzék egyik vezéralakja, Ugocsa vm. főispánja, a hétszemélyes tábla ülnöke, 1848. máj.–jún.: a magyar kormány képviselője az erdélyi országgyűlésen, az 1848–49-i országgyűlés felsőházának másodelnöke, 1848. okt.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány tagja, 1849. máj.: a hétszemélyes főtörvényszék elnöke, 1849. okt.: vértanúhalált hal.

Petőfi (korábban: Petrovics) Istvánné, özv., Hrúz Mária – (1791–1849) Petőfi Sándor anyja, 1849. máj.: a kolerajárvány áldozata.

Petőfi Sándor – (1823–1849) költő, a márciusi fiatalok csoportjának feje, 1848. okt.–1849. júl.: honvédtiszt, 1849. júl.: hősi halált hal.

Péchy László – (1803–1865) liberális politikus, Szabolcs vm. másod-, majd 1848–49-ben első alispánja.

Péchy Manó gr. – (1817–1889) konzervatív politikus, Abaúj vm. főjegyzője és követe az 1839–40-i országgyűlésen, majd Zemplén vm. főispáni helytartója, 1848–49 telén a Szepesség császári biztosa, 1860–61 és 1865–67: Abaúj vm. főispánja, 1867–70: erdélyi kir. biztos, az 1872 és 1884 közötti országgyűléseken Deák-

párti, ill. párton kívüli képviselő.

Pfeiffer, Ida – (1797–1858) osztrák világutazó; *Reisen* című könyvét Széchenyi is olvasta.

Pfusterschmied, Karl (utóbb: br.) – (1826–1904) 1848-ban a bécsi udvari kamara fogalmazógyakornoka, 1850-től követ-ségi tisztviselő Berlinben.

Phaethón – a görög monda szerint Hélios napisten fia; azt kérte atyjától, egy napra bízra rá a Nap kocsijának hajtását, de e feladattal nem tudott megbirkózni, s amikor a Nap a Földet már-már lángba borította, Zeus villáma halálra sújtotta.

Pheidias – (i. e. 5. sz.) a régi görög szobrászat legnagyobb mestere.

Pichler, Karoline – (1769–1843) osztrák regényíró; több magyarországi tárgyú regényt írt.

Pichler, Sebastian – Széchenyi inasa a döblingi intézetben, rendőrségi besúgó.

Piret, Louis, br. – császári tábornok, 1848 végéig temesközi főhadparancsnok.

Pitt, William, ifj. – (1759–1806) angol államférfi, az „új toryk” vezetője, 1783–1801: miniszterelnök.

Pizarro, Francisco – (1478–1541) Peru spanyol fölfedezője

és meghódítója; az inkák ellen véres kegyetlenséggel járt el.

Plener, Ignaz (utóbb: br.) – (1810–1908) osztrák államférfi, pénzügy-igazgatási szakember, 1852–57: a pozsonyi pénzügy-igazgatóság vezetője, 1860–65: pénzügyminiszter.

Plinius, Caius Secundus, Maior – (23–79) római tudós, író, tengernagy; *Historia naturalis* című műve kora tudományos ismereteinek enciklopédiája.

Podhorszky Lajos – (1815–1891) nyelvész, Széchenyi fiainak nevelője.

Poggi, Antonio – (sz. 1808) olasz operaénekes, híres tenorista.

Pola (Pula) – város az Isztiai-félszigeten, 1848 után Ausztria legfontosabb hadikikötője.

Polignac, Jules-Armand, hg. – (1780–1847) 1829–30: francia miniszterelnök; ő adta ki 1830. júl. 25-én azokat a rendeleteket, amelyek Párizsban kirobantották a júliusi forradalmat s így X. Károly és az ő bukását közvetlenül okozták.

Pollack Ágost – pesti építész.

Pongrácz Lajos – (1815–1899) ellenzéki politikus, 1861-ben határozati, a hetvenes évek

második felében liberális párti országgyűlési képviselő.

Ponsonby, John, lord – (1770–1855) angol diplomata, 1846–50: bécsi angol követ.

Potocki, Alfred, gr. – (1785–1862) Galícia nagymarsallja.

Pottendorf – alsó-ausztriai község, az Esterházyak birtoka.

Pradt, Dominique, Dufour de – (1759–1837) francia főpap, publicista; mindig az éppen hatalmon levő politikai irányzatot támogatta, végül kegyvesztetten, elfeledve halt meg.

Prandau, Gustav, br. – (sz. 1807) szlavóniai nagybirtokos.

Prónay Albert br. – (1801–1867) konzervatív politikus, a hétszemélyes tábla ülnöke, az evangélikus egyház bányakerületi felügyelője, 1837–46: Pest vm. főispáni helytartója, 1860: koronaőr, utóbb az evangélikus egyház egyetemes felügyelője.

Prónay Gábor br. – (1812–1875) liberális főrend, az 1848–49-i országgyűlésen Túróc megyei képviselő, 1861-től az evangélikus egyház egyetemes felügyelője.

Pugni, Cesare – (1805–1870) olasz zeneszerző.

Puky Miklós – (1806–1887) liberális politikus, 1848–49: Heves megyei alispán és or-

szággyűlési képviselő, a forradalom bukása után emigrál.

Pulszky Ferenc – (1814–1897) régész, liberális politikus, Sáros vm. aljegyzője és követe az 1839–40-i országgyűlésen, 1848: előbb a pénzügy-, majd a király személye körüli minisztérium álladalmi altitkára, az 1848–49-i országgyűlésen Nógrád megyei képviselő, 1849: a magyar forradalom londoni diplomáciai képviselője, 1866: hazatér, 1867 és 1875 között Deák-párti, 1884–87: párton kívüli országgyűlési képviselő, 1869–94: a Magyar Nemzeti Múzeum elnöke.

Punch – 1840-ben alapított híres angol politikai vicclap; Széchenyi rendszeres olvasója volt.

Puteani József br. – (1811–1869) liberális politikus, az 1848–49-i országgyűlésen Zala megyei képviselő.

Pyrker, Johann Ladislaus – (1772–1847) egri érsek, német költő.

Pyrrha – lásd Deukalión és Pyrrha

Pythagoras – (i. e. 6. sz.) görög filozófus és matematikus.

Quasimodo – Victor Hugo *A párizsi Notre-Dame* című regényében a nyomorék harangozó neve.

Radetzky, Joseph, gr. – (1766–1858) császári tábornagy, lombardiai és venetói főhadparancsnok, a bécsi udvari haditanács tagja, 1848–49: az Észak-Itáliában harcoló császári csapatok főparancsnoka.

Ragályi Tamás (1785–1849) ellenzéki politikus, majd a hét-személyes tábla ülnöke.

Raimund, Ferdinand – (1790–1836) osztrák színész, színigazgató, színműíró; a bécsi népi színjátékot művészi színvonatra emelte.

Rajačić, Josif (utóbb: br.) – (1785–1861) karlócai ortodox metropolita, a magyarországi szerb nemzeti mozgalom konzervatív irányzatának feje, 1848 májusától pátriárka, 1848 novemberétől a magyarellenes szerb felkelést irányító főodbor elnöke, 1849. ápr.–júl.: a Délvidék császári biztosa.

Rakovszky Mór – liberális politikus, Liptó vm. másodalispánja és követe az 1847–48-i országgyűlésen, 1861: Deák-párti országgyűlési képviselő.

Rataplan – francia vígjátéki figura.

Rau, Nikolaus – A Duna-gőzhajózási Társaság alkalmazottja.

Raupach, Ernst – (1784–1852) korának legtöbbet játszott német színpadi szerzője.

Razumovszkij, Andrej, hg.-né, özv., Constantine Thürheim gr.-nő – (1785–1867)

Ráday Gedeon gr. – (1806–1873) liberális politikus, az 1843–44-i országgyűlésen Pest vm. követe, 1845–49: a Nemzeti Színház főintendánsa, 1848–49: Nógrád vm. főispánja, a forradalom bukása után két évig raboskodik, 1854–60: ismét a Nemzeti Színház főintendánsa, 1861–67: határozati, majd Deák-párti országgyűlési képviselő, 1867: jászkun főkapitány.

Rákóczi Ferenc, II. – (1676–1735) 1705–11: Magyarország és 1704–11: Erdély fejedelme

Rákóczi György, I. – (1593–1648) 1630–48: erdélyi fejedelem.

Rechberg, Johann, Bernhard – (1806–1899) osztrák diplomata, 1859–64: külügyminiszter, 1859–61: egyszersmind miniszterelnök.

Reden, Friedrich-Wilhelm-Otto-Ludwig, br. – (1804–1857) német statisztikus és gazdaságpolitikus, 1841–43: a berlin-stettini vasút igazgatója, 1848–49: a frankfurti parlament balközéppárti képviselője.

Reggio di Calabria – dél-itáliai kikötőváros a Messinai szoros mellett.

Reviczky Adám (utóbb: gr.) – (1786–1862) konzervatív főrend, 1828–36: magyar kancellár és Borsod vm. főispánja, majd firenzei osztrák követ.

Rezi – lásd Szápáry Ferenc gr.-né

Rezső – lásd Zichy Rudolf gr.

Réaumur, René-Antoine Ferchault de – (1683–1757) francia természettudós; Széchenyi korában az általa szerkesztett hőmérőt használták, amely a víz fagy- és forráspontja között 80 fok különbséget vett fel.

Révay György br. – (1779–1858) konzervatív főrend, 1848-ig Túróc vm. főispánja, 1849: Túróc és Árva vm. császári biztosa.

Révay Simon br. – (1820–1880) ellenzéki főrend, 1848–49 és 1861: Túróc vm. főispánja.

Rhode, Johann Gottlieb – (1762–1827) német polihisztor.

Richárd, III. – (1452–1485) 1483–85: angol király, a York-dinasztia utolsó uralkodója, akinek zsarnoki uralma ellen a Lancaster-ház hívei felkeltek.

Rinaldo Rinaldini – Ch. A. Vulpius rablóregényének (1798) címadó főhőse.

Robespierre, Maximilien-Marie-Isidore – (1758–1794) a

nagy francia forradalom jakobinusainak feje, 1793–94: a közjóléti bizottság vezetője.

Robinson, William – Széchenyi angol ménestestere.

Rohonczy Ignác – (sz. 1802) konzervatív politikus, Sopron vm. főjegyzője és követe az 1843–44-i országgyűlésen, majd 1845–48: a megye főispáni helytartója, 1848. dec.-től Sopron és Vas vm. császári biztosa, majd 1849. aug.–okt.: pécsi ker. biztos, utóbb a magyar kancellária tanácsosa.

Rohonczy János (1775–1842) ellenzéki politikus, Veszprém vm. alispánja és követe az 1825 és 1836 közötti országgyűléseken.

Roland, Manon – (1754–1793) a francia forradalomban a girondiak híve; a jakobinusok kivégeztették.

Rolla – Kotzebue *Die Spanier in Peru* című tragédiájában a két perui vezér egyike (a szenvedélyes).

Rossini, Gioacchino – (1792–1868) olasz zeneszerző.

Rotschild, Salomon Meyer, br. – (1774–1855) a bécsi Rothschild-bankház feje.

Rotteck, Karl Wenzeslaus Rodecker von – (1775–1840) német történetíró, egyetemi tanár, liberális politikus, Wel-

ckerrel együtt a híres *Staatslexikon* (Altona, 1834–1844) szerkesztője.

Rottenbiller Leopold – (1806–1870) liberális politikus, 1843–48: pesti alpolgármester, a pesti városi vezetőgárda liberális kisebbségének feje, 1848. márc.–ápr.: a pesti forradalmi választmány elnöke, 1848. jún.: pesti polgármester, 1849 elején visszavonul a politikai élettől, 1861 és 1865–67: ismét pesti polgármester.

Rousseau, Léopold, lovag – császári tiszt, majd tábornok, 1848–49: Windisch-Grätz katonai irodájának főnöke.

Rózi – lásd Szápáry Ferenc gr.-né

Rudnyánszky Sámuel br. – (1792–1848) esztergomi örkanonok, az 1847–48-i országgyűlésen az esztergomi káptalan követe.

Rudolf – 1. (1552–1612) II. Miksa fia, 1575–1612: cseh király, 1576–1612: (II. Rudolf néven) német-római császár, 1578–1612: magyar király; 2. lásd Zichy Rudolf gr.

Rueskäufer, Michael, lovag – (1794–1872) osztrák kormányfő, a bécsi udvari kamara tanácsosa, majd 1852-ben a kereskedelem-, ipar- és középítésiügyi, 1853-tól pedig a pénz-

ügyminisztérium álladalmi altitkára.

Russel, John, gr. – (1792–1878) angol liberális politikus, 1846–52 és 1865–66: miniszterelnök.

Rustan – Széchenyi kedves kutyája.

Saar, Alois – a bécsi udvari haditanács fogalmazója, majd a császári hadsereg tábori főbiztosa.

Sacher – híres bécsi szálloda és étterem tulajdonosa.

Saint-Just, Louis-Antoine-Léon – (1767–1794) a nagy francia forradalom jakobinusainak egyik vezetője.

Saladin (Szalah ad-Din) – (1138–1193) 1171–93: egyiptomi szultán.

Salamon – (i. e. 10. sz.) Izrael királya.

Sallustius, Caius, Crispus – (i. e. 86–36) római történetíró.

Saphir, Moritz Gottlieb (1795–1858) magyar származású német humorista, 1837-től a bécsi *Humorist* szerkesztője.

Saphir, Siegmund – (1801–1866) magyarországi német publicista, 1839–45: a *Pesther Tageblatt*, 1848–50: a *Der Spiegel*, 1855–60: a *Pester Sonntags-Zeitung* szerkesztője.

Sasku Károly – (1806–1869)

író, a Tisza-völgyi Társulat mérnöke.

Saurau, Maria Zeno, gr.-né Hunyady Gabriella gr.-nő – (mh. 1821)

Sauzet, Pierre – (1800–1876) francia liberális politikus, ügyvéd, az 1840-es években a képviselőház elnöke.

Sándor, I. – (1777–1825) 1801–25: orosz cár.

Sándor, II. – (1818–1881) I. Miklós fia, 1855–81: orosz cár.

Sándor, Nagy – (i. e. 356–323) 336–23: Makedónia királya.

Sárkány Miklós – (1802–1891) bakonybéli apát.

Schedel – lásd Toldy Ferenc

Schedius Lajos, id. – (1768–1847) a filológia tanára a pesti egyetemen, a Kisfaludy Társaság másodelnöke.

Schedius Lajos, ifj. – a helytartótanácsi elnöki iroda – s így József nádor – titkára.

Schey Fülöp (utóbb: lovag, majd br.) – (sz. 1798) kőszegi zsidó nagykereskedő, több népjóléti intézmény alapítója.

Schiller, Friedrich Johann Christoph – (1759–1805) német költő és drámaíró, Széchenyi kedvenc költőinek egyike.

Schiller Károly – pesti ügyvéd.

Schinderhannes (eredeti ne-

vén: Johann Bückler) – (1783–1803) Rajna-vidéki rablóvezér, akit 1803-ban Mainzban lefejezték; utóbb regényt és népszínművet is írtak róla.

Schlik, Franz, gr. – (1789–1862) császári tábornok, krak-kai kormányzó, 1848–49: a Magyarországra küldött III. császári hadtest parancsnoka.

Schmerling, Anton, lovag – (1805–1893) osztrák politikus, az összbirodalom eszméjén alapuló centralista politika képviselője, 1849–51: igazságügy-miniszter, majd a birodalmi fő-törvényszék elnöke, 1860–65: államminiszter.

Schneller, Julius – (1777–1832) osztrák költő, író, történetíró.

Schnée László – liberális nemzeti politikus, Heves vm. másodfőjegyzője és követe az 1847–48-i országgyűlésen.

Schoenberger – bécsi órásmester.

Scholz, Wenzel – (1787–1857) bécsi színészkomikus.

Schönberger, Adolf, br. – (sz. 1804) császári tiszt, 1848–49: a Magyarország elleni hadműveletek, 1859: tábornokként az itáliai hadjárat részvevője.

Schönburg, Eduard, hg.-né Aloysia (Luise) Schwarzenberg hg.-nő – (1803–1884).

Schönerer, Matthias – (sz. 1807) mérnök, a sopron-németújhelyi vasút vezető mérnöke.

Schönhals, Karl, gr. – (1788–1857) császári tábornok, Radetzky hadsegéde; Haynauról írt életrajza Grazban, 1853-ban jelent meg.

Schrotzberg, Franz – (1811–1889) bécsi festő; a Széchényi család is foglalkoztatta.

Schuller, J. G. – bécsi bankár.

Schwartzter, J. G. – bécsi borkereskedő.

Schwarzenberg, Adolph, hg. – (1832–1857) császári tiszt, utóbb titkos tanácsos.

Schwarzenberg, Adolph, hg.-né Eleonore (Laura, Lorchén, Lóri, Lory) Liechtenstein hg.-nő

Schwarzenberg, Felix, hg. – (1800–1852) osztrák tábornok és diplomata, 1838–43: torinói, 1844–48: nápolyi osztrák követ, 1848 novemberétől haláláig miniszterelnök és külügyminiszter.

Schwarzenberg, Karl Philipp, hg. – (1771–1820) császári hadvezér és diplomata, 1813–14-ben a Napóleon ellen harcoló szövetséges hadseregek főparancsnoka.

Schwarzer, Anton – bécsi borkereskedő.

Schwerin, Kurt Christoph, gr. – (1694–1757) porosz tábornagy.

Scitovszky János – (1785–1866) rozsnyai, majd pécsi püspök, a Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke, 1849–66: hercegprímás.

Scott, Walter, lovag – (1771–1832) skót író.

Sebő – lásd Vukovics Sebő

Sedlnitzky, Joseph, gr. – (1778–1855) 1848 márciusáig a legfőbb udvari rendőri és könyvvizsgáló hivatal elnöke.

Seilern, Joseph, gr. – (1793–1861) Széchenyi sógora.

Semlitsch, Ludwig Julius – (1827–1860) osztrák tárcaíró, kritikus, M. G. Saphir ellenfele.

Setti – olasz énekes, a pesti német színház vendégművésze.

Sextus Baculus – (i. e. 1. sz.) Julius Caesar segédtsztje, akinek a nevét Széchenyi *Die Presse in Österreich* című röpiratán szerzői álnévként használta.

Seymour, George Hamilton, lord – (1797–1880) angol diplomata, 1855–58: bécsi követ.

Shakespeare, William – (1564–1616) angol drámaíró.

Sigmund, Karl Ludwig, lovag – (sz. 1810) erdélyi származású

bécsi orvosprofesszor, az ottani klinika önálló nemibeteg-osztályának létrehozója és első vezetője, kiváló orvosi szakíró.

'Sigray Jakab gr. – (1750–1795) a kőszegi kerületi tábla ülnöke, a magyar jakobinus mozgalomban a Reformátorok Társaságának egyik igazgatója; a budai Vérmezőn kivégezték.

Silberstein, August – (1827–1900) budai születésű bécsi német író és költő, 1848-ban a bécsi egyetemi légio tagja.

Simon Nepomuk János – konzervatív politikus, Sopron vm. al-, majd főjegyzője, utóbb alispánja és követe az 1847–48-i országgyűlésen, 1849 nyarán Sopron vm. császári biztosa.

Simontsits János – (1783–1856) 1841-ig Pest vm. alispánja, 1841–43: a Nemzeti Színház igazgatója.

Sina, Anastasie, br.-nő – (1838–1889) Simon Sina br. lánya.

Sina, Georg Simon, br. – (1782–1856) görög származású bécsi bankár, a Lánchíd és több magyarországi vasút építésének finanszírozója.

Sina, Simon, br. – (1810–1876) osztrák bankár és nagybirtokos, több magyarországi gazdasági, szociális és kulturá-

lis intézmény támogatója, az athéni görög akadémia alapítója.

Sisyphus (Sisyphos) – a görög mitológia szerint Aiólos fia, Korinthos alapítója, aki szembeszállt a halállal s ezért az alvilágban büntetésül egy folyton visszagördülő sziklát köteles felfelé görgetni egy hegyoldalon.

Skylla és Kharybdis – a görög mitológia szerint a Messinai-szorosban Kharybdis sziklaival szemben egy Skylla nevű halfarkú, nőtestű, kutyafejű szörny élt egy barlangban; ha a hajósok az egyiket elkerülték, a másik fenyegette őket pusztulással.

Smallbones, George – a Duna-gőzhajózási Társaság tisztviselője, majd kismartoni hercegi uradalmi felügyelő.

Smith, Adam – (1723–1790) skót közgazdász.

Sobieski – lásd János, III.

Sobri Józsa (eredeti nevén: Pap József) – (mh. 1837) dunántúli zsvány.

Soliman (Süleyman), II., Nagy – (1496–1566) 1520–66: török szultán, 1526: Mohácsnál ő irányítja a török hadműveleteket, 1541: beveszi Budát.

Somogyi Antal – (1811–

1885) liberális politikus, „a szabadelvűség vándor apostola”.

Somssich Miklós – (1784–1870) liberális politikus, Somogy vm. főjegyzője, majd alispánja és követe az 1830 és 1840 közötti országgyűléseken.

Somssich Pál – (1811–1888) konzervatív politikus, Somogy vm. aljegyzője és követe az 1843–44-i országgyűlésen, majd helytartótanácsos, az 1847–48-i országgyűlésen Baranya vm. követe és a konzervatív követi csoport egyik vezérszónoka, az ötvenes években a konzervatívokat Deák támogatására ösztönzi, az 1861 és 1884 közti országgyűléseken Deák-párti, majd mérsékelt ellenzéki képviselő, 1869–72: a képviselőház elnöke.

Sophie – lásd 1. Esterházy Vince gr.-né, özv. 2. Zichy Ferdinánd gr.-né

Sókratész – (i. e. 469–399) görög filozófus.

Sólón – (i. e. 7–6. sz.) athéni államférfi, i. e. 594: Athén teljhatalommal felruházott arkhónja; az általa bevezetett alkotmány jelentős mértékben korlátozta az arisztokrácia politikai befolyását.

Spannoghe, Martin Friedrich – (1782–1850) császári tábor-

nok, pesti hadosztályparancsnok.

Spartacus – (mh. i. e. 71) cypriai trák gladiátor, az i. e. 72. évi itáliai rabszolgafelkelés vezetője.

Stadion-Warthausen, Franz Seraph, gr. – (1806–1853) osztrák államférfi, trieszti, majd galíciai kormányzó, 1848. nov.–1849. máj.: osztrák belügyminiszter.

Staël, Anne-Louise-Germaine, br.-nő – (1766–1817) francia író.

Stafford, Lady Ann – John Hay Mackenzie of Cromatie and Newhall lánya, 1849-től George Granville William Levenson-Gower, Marquis of Stafford (később: Duke of Sutherland) felesége, Viktória királynő udvarhölgye, Széchenyi törekvéseinek londoni pártfogója.

Stametz-Mayer – gazdag bécsi polgárcsalád.

Stancsics – lásd Táncsics Mihály

Stankovits János – (mh. 1848) győri kanonok és budai cenzor, majd 1838–48: győri püspök.

Stáhly Ignác – (1787–1849) helytartótanácsos, az ország főorvosa, a pesti egyetem orvosi karának igazgatója és elnöke,

konzervatív politikus, 1848: a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium közegészségügyi osztályának igazgatója, majd tábori főorvos, 1849: a császáriak szervezte ideiglenes polgári közigazgatás közegészségügyi osztályának főnöke.

Steinbach Ferenc – a kir. jogügyi igazgatóság ügyvédje, majd a bécsi legfőbb törvényszék tanácsbírája.

Stibinger, Paul – Széchenyi cenki alkalmazottja.

Stoffer József – (sz. 1791) nádori irodaigazgató.

Stratimirović, Đorđe – (1822–1908) a magyarországi szerb nemzeti mozgalom liberális irányzatának feje, 1848. máj.–okt.: a magyarellenes felkelést szervező szerb főodbor elnöke, a forradalom bukása után a császári hadsereg főtisztje, majd tábornoka, 1865–72: Deák-párti országgyűlési képviselő.

Stuller Ferenc – (1806–1874) pesti ügyvéd, a *Pesti Hírlap* rovatvezetője, a Népkönyvkiadó Egyesület jegyzője, 1848–49: a pénzügyminisztérium, majd a honvédelmi bizottmány elnöki titkára s végül a kormányzó-elnöki iroda vezetője, utóbb a Nemzeti Kaszinó titkára.

Sully, Maximilien de Béthune, hg. – (1560–1641) francia államférfi, aki IV. Henrik alatt rendbe tette az ország pénzügyeit, és sokat tett a mezőgazdaság, ipar és közlekedés fejlesztésére is.

Suvić, Josip – (1815–1888) a horvátországi „magyar párt” egyik vezetője, Zágráb vm. főszolgabírája, majd alispánja, az 1868-i magyar–horvát kiegyezés egyik előkészítője.

Swift, Jonathan – (1667–1715) ír nemzetiségű angol író.

Szabó Imre – (1820–1865) volt császári tiszt, 1848. máj.–szept.: a hadügyminisztérium fegyverfelügyelői osztályának h. vezetője, 1848. okt.–dec.: pozsonyi hadkerületi parancsnok, 1849. jan.–máj.: párizsi magyar katonai attasé, 1849. jún.–aug.: a hadügyminisztérium álladalmi altitkára, a forradalom bukása után emigrál, 1859–62: a Magyar Nemzeti Igazgatóság katonai irodájának vezetője.

Szabó Miklós – (1821–1907) a liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, az 1847–48-i országgyűlésen Vas vm. követe, 1867-től az igazságügy-minisztérium államtitkára, 1867–70: Deák-párti kép-

viselő, 1871-től a kir. tábla, 1888-tól a kúria elnöke.

Szalay Ignác – pesti kovácslegény és egyetemi hallgató, 1848. jún.: a pesti kovácssztrájk vezetője.

Szalay István – (1821–1894) a helytartótanács közlekedési bizottságának fogalmazója, majd István nádor titkára.

Szalay József – (mh. 1852) Széchenyi cenki, majd pölöskei, utóbb ismét cenki uradalmi tisztartója.

Szalay László – (1813–1864) a liberális nemesi ellenzék centralista csoportjához tartozó politikus, jogtudós és történetíró, az Akadémia segédjegyzője és levéltárnoka, majd titkára, az 1843–44-i országgyűlésen Korpóna városának követe, 1844–45: a *Pesti Hírlap* szerkesztője, 1848. máj.: az igazságügy-minisztérium osztályfőnöke, 1848. máj.–szept.: a magyar forradalom frankfurti, majd 1848. nov.–1849. jan.: londoni diplomáciai képviselője, 1855: hazatér, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti képviselő.

Szapáry Antal gr. – (1802–1883) ellenzéki főrend, az 1848–49-i országgyűlésen Zala megyei képviselő, a békepárt híve, utóbb főajtónálló-mester.

Szapáry Antal gr.-né – lásd Batthyány Kázmér gr.-né

Szapáry Ferenc gr.-né Almásy Rozália (Rezi, Rózi) – (1806–1887)

Szapáry Géza gr. – (1828–1898) 1848–49: honvédtiszt, a forradalom bukása után emigrál, 1861–67: Deák-párti országgyűlési képviselő, 1867–73: Zala vm. főispánja, 1873–83: tenger melléki kormányzó, majd királyi főudvarmester.

Szapáry Gusztí – lásd Batthyány Kázmér gr.-né

Szapáry József gr. – (1799–1871) a Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke, 1850–58: a magyarországi főkormánysház tanácsosa.

Szász Károly – (1798–1853) erdélyi jogtudós, liberális politikus, a nagyenyedi ref. kollégium matematikatanára, az 1834-i erdélyi országgyűlésen az ellenzék egyik vezérszónoka, 1848–49: a vallás- és közoktatásügyi minisztérium álladalmi altitkára, 1848. máj.–jún.: ismét az erdélyi országgyűlés követé, az 1848–49-i magyar országgyűlésen vízaknai képviselő, békepárti, 1851–53: a marosvásárhelyi ref. kollégium tanára.

Szemere Bertalan – (1812–1869) liberális politikus, Bor-

sod megyei főszolgabíró, majd másodalispán, Borsod vm. követé az 1843–44-i és az 1847–48-i országgyűlésen, a Batthyány-kormány belügyminisztere, az 1848–49-i országgyűlésen miskolci képviselő, 1848. okt.–1849. ápr.: a honvédelmi bizottmány tagja, 1849. máj.: miniszterelnök és belügyminiszter, a forradalom bukása után emigrál.

Szent-Ivány Vince – (1811–1868) konzervatív politikus, helytartótanácsos, 1846–48: a közlekedési bizottság tagja, 1849 nyarától a pest-budai kerület császári főbiztos, 1861: a hétszemélyes tábla ülnöke.

Szentiványi Károly – (1802–1877) liberális politikus, Gömör vm. főjegyzője, majd főszolgabírája és követé az 1839–40-i és az 1847–48-i országgyűlésen, 1848–49: Gömör vm. főispánja, 1849. máj.–júl.: erdélyi országos biztos, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, az 1865–68-i országgyűlés képviselőházának elnöke.

Szentkirályi Mór – (1807–1882) a liberális nemesi ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, Pest vm. főjegyzője, majd alispánja és követé az 1839 és 1848 közötti ország-

gyűléseken, 1848. ápr.: jászkun főkapitány, 1848–49: a Jászkun ker. országgyűlési képviselője, 1848. júl.–aug.: délvidéki kir. biztos, 1849. jan.: behódol a császáriaknak, 1865–67: Deák-párti képviselő, 1867–68: pesti főpolgármester.

Szepessy Ferenc – pesti városalkapitány, majd 1843–48: polgármester.

Szerencsy István – (1795–1850) kancelláriai tisztviselő, majd 1839–1847: királyi személynök.

Széchenyi Béla gr. – (1837–1918) Széchenyi fia, a hatvanas évek országgyűlésein Deák-párti képviselő, utóbb koronaőr.

Széchenyi István gr.-né Crescence Seilern gr.-nő – (1799–1875) előbb Zichy Károly gr. (harmadik) felesége, 1836-tól Széchenyi neje.

Széchenyi Júlia gr.-nő – (1844) Széchenyi kéthetes korában elhunyt lánya.

Széchenyi Ödön gr. – (1839–1922) Széchenyi fia, gépészmérnök, hajóskapitány, az 1871–74-i országgyűlésen Deák-párti képviselő, 1874-től Törökországban él.

Széchenyi Dénes gr. – (1828–1892) Széchenyi Lajos fia, joggyakornok, 1848. máj.: köz-

honvéd, 1848. aug.: honvédhadnagy, 1848. dec.: külföldre távozik, az 1861-i országgyűlésen Deák-párti képviselő.

Széchenyi Dénes gr.-né Mariette Hoyos gr.-nő – (1838–1926)

Széchenyi Erzsébet gr.-nő – (1827–1910) Széchenyi Pál lánya, 1848-tól Pedro Romana örgr.-né.

Széchenyi Ferenc gr. – (1754–1820) Széchenyi apja, a Nemzeti Múzeum megalapítója.

Széchenyi Ferenc gr.-né Festetics Julianna gr.-nő – (1753–1824) Széchenyi anyja.

Széchenyi Géza gr. – (1860–1930) Széchenyi Dénes fia.

Széchenyi Gyula gr. – (1829–1920) Széchenyi Pál fia.

Széchenyi Imre gr. – (1825–1898) Széchenyi Lajos fia.

Széchenyi Júlia gr.-nő – lásd Parry-Waltham, Mrs. Joseph Martin

Széchenyi Kálmán gr. – (1824–1914) Széchenyi Pál fia.

Széchenyi Kálmán gr.-né Karoline Grünne gr.-nő – (1832–1911)

Széchenyi Károly gr. – (1812–1842) Széchenyi Lajos fia, császári tiszt.

Széchenyi Lajos gr. – (1781–1855) Széchenyi bátyja, 1848-

ig Zsófia főhg.-né főudvarmestere.

Széchenyi Lajos gr.-né Françoise Wurmbrand gr.-nő – (1797–1873)

Széchenyi Pál gr. – (1789–1871) Széchenyi bátyja.

Széchenyi Pál gr.-né 1. Caroline Meade – (1794–1820); *2. Zichy-Ferraris Emília (Emily) gr.-nő* – (1803–1866).

Szécsen Antal gr. – (1819–1896) az „újkonzervatív” politikai irányzat egyik vezetője, Pozsega vm. főispáni helytartója, majd Verőce vm. főispánja, az osztrák titkosrendőrség magyarországi főbesúgója, 1849-től Zsófia főhg.-né főudvarmestere, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja, 1860–61: az osztrák kormány tárca nélküli minisztere.

Szécsen Károly gr.-né Leopoldine Honrichs br.-nő – (1826–1894)

Szilveszter, II. (eredeti nevén: Gerbert) – (mh. 1003) 999–1003: pápa; ő küld I. Istvánnak királyi koronát.

Szontagh Gusztáv – (1793–1858) filozófus, nyugállományú császári tiszt.

Szögyény (utóbb: Szögyény-Marich) László – (1806–1893) – konzervatív politikus, a magyar kancellária tanácsosa,

1839–44: nádori ítélőmester, 1844–46: a helytartótanács alelnöke, 1846–48: alkancellár, 1849: a császári megszállók szervezte ideiglenes polgári közigazgatás elnöke, 1851–61: az osztrák birodalmi tanács tagja és 1860-tól alelnöke, 1860–61: másodkancellár, 1865–81: Fejér vm. főispánja, 1875–84: a főrendiház másodelnöke, majd elnöke, utóbb országbíró.

Sztojka Imre br. – (1776–1858) ellenzéki politikus, az 1825–27-i, az 1832–36-i és az 1843–44-i országgyűlésen Máramaros vm. követe, az 1848–49-i országgyűlés felsőházának korelnöke.

Szűcs Antal – kisteleki plébános.

Štúr, L'udovít – (1815–1856) a szlovák nemzeti mozgalom többségi, liberális irányzatának feje, a pozsonyi evangélikus liceum tanára, majd a *Slovenskje národňje novini* szerkesztője, az 1847–48-i országgyűlésen Zólyom városának követe, 1848. máj.: Csehországba távozik, 1848 szeptemberétől a magyarellenes felkelést szervező Szlovák Nemzeti Tanács tagja, a forradalom bukása után rendőri felügyelet alá kerül.

Şaguna, Andrei (utóbb: br.) – (1809–1873) erdélyi g.kel. püspök, az erdélyi román nemzeti mozgalom konzervatív szárnyának feje, 1848. máj.–szept.: a magyarellenés Román Nemzeti Bizottmány elnöke, 1860: az osztrák birodalmi tanács tagja, 1864: erdélyi metropolita.

Tacitus, Publius Cornelius – (1. sz.) a legnagyobb római történetíró.

Tadolini, Eugenia – (sz. 1813) operaénekesnő, korának híres szopránja, a párizsi olasz opera tagja; vendégszerepelt a pesti Nemzeti Színházban is.

Taganrog – kikötőváros az Azovi-tenger partján; az ottani volt cári palotában halt meg 1825-ben I. Sándor cár.

Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice, hg. – (1754–1838) francia külügyminiszter 1797-től 1799-ig a direktórium, 1799-től 1807-ig Napóleon, 1814–15-ben XVIII. Lajos és 1830-tól 1834-ig Lajos Fülöp alatt.

Tallián Sándor – helytartó-tanácsi titkár.

Tamerlan (Timur Lenk) – (1336–1405) mongol uralkodó, hódító.

Tarnóczy Kázmér – (1804–

1884) előbb ellenzéki, majd konzervatív politikus, Bars vm. főjegyzője és követe az 1832–36-i országgyűlésen, majd Nyitra vm. alispánja és követe az 1847–48-i országgyűlésen, az 1848–49-i országgyűlésen Nyitra megyei képviselő, 1848. okt.: lemond mandátumáról, 1860–61: Bars vm. főispánja.

Tartuffe – Molière azonos című jellemvígjátékának címszereplője, a képmutató jelképe.

Tasner Antal – (1808–1861) Széchenyi titkára, a Lánchíd-építési társaság titkára, 1848: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium elnöki titkára.

Tasso, Torquato – (1544–1595) olasz költő, a *Megszabadított Jeruzsálem* című eposz írója.

Táncsics (1848-ig Stancsics) Mihály – (1799–1884) író, kommunisztikus eszmék híve, 1847. márc.–1848. márc.: államfogoly, 1848. ápr.–1849. jan.: a *Munkások Ujsága* szerkesztője, az 1848–49-i országgyűlésen Baranya megyei képviselő, 1849–57: illegalitásban él, 1860–67: börtönben, 1869–70: az Általános Munkásegylet elnöke, az 1869–72-i országgyűlésen negyvennyolcas párti képviselő.

Tárnok – lásd Keglevich Gábor gr.

Tekusch, August – Sopron városának tiszteletbeli főügyésze.

Teleki Domokos gr. – (1810–1876) az erdélyi liberális ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, az 1834 és 1848 közötti erdélyi országgyűléseken részint megyei követ, részint kir. hivatalos, az 1848–49-i magyar országgyűlésen Alsó-Fehér megyei képviselő, 1866 és 1872 között Deák-párti országgyűlési képviselő.

Teleki József gr. – (1790–1855) történetíró, konzervatív politikus, 1830–48: Szabolcs vm. főispánja, 1842–48: Erdély főkormányzója, az erdélyi ref. főegyháztanács elnöke, a tiszáninneni ref. egyházkerület főgondnoka, 1830–55: az Akadémia elnöke.

Teleki László gr. – (1810–1861) író, a magyarországi és erdélyi liberális nemesi ellenzék balszárnyához tartozó politikus, az 1836-i erdélyi országgyűlésen Fogaras vidékének követe, a negyvenes évek magyar országgyűlésein a főrendi ellenzék egyik vezérszónoka, a Védegylet alelnöke, az Ellenzéki Kör elnöke, 1848. máj.–jún.: ismét az erdélyi országgyűlés

követe, az 1848–49-i magyar országgyűlésen Pest megyei képviselő, a baloldali képviselőcsoport egyik vezérszónoka, 1848 nyárutójától a magyar forradalom párizsi diplomáciai képviselője, 1850–51: a párizsi magyar emigránsok együletének elnöke, 1859–60: a Magyar Nemzeti Igazgatóság tagja, az 1861-i országgyűlésen a határozati párt feje, 1861. máj.: öngyilkos lesz.

Tell Vilmos – svájci mondai hős, a svájci kantonok 14. századi Habsburg-ellenes felszabadító harcának jelképes alakja; legendája Schiller drámája nyomán vált általánosan ismertté.

Terpsikhoré – a görög mitológiában a tánc múzsája.

Teutonia – Németország (a teutonok ókori germán néptörzsének nevéből).

Thaer, Albrecht – (1752–1828) német mezőgazdász, a tudományos mezőgazdaságtan megalapítója; főműve: *Grundsätze der rationellen Landwirthschaft* (I–IV., 1810–1812).

Thalia (Thaleia) – a görög mitológiában a komédia múzsája.

Thespis – (i. e. 6. sz.) athéni görög író, a tragédiaírás atyja, aki Horatius szerint kocsin hor-

dozta színészeit; ennek alapján nevezték el később a vándorszíneszek utazókocsiját Thespis kordéjának.

Thierry, Adolf, br. – (1803–1867) osztrák politikus, 1859–60: rendőrminiszter.

Thorwaldsen, Bertel – (1770–1844) dán szobrász, a klasszicista szobrászat Canova mellett legkiválóbb képviselője; Széchenyi meglátogatta őt római műtermében.

Thrasybulos – (i. e. 5–4. sz.) az athéni demokrata párt egyik vezére; i. e. 404-ben, miután Athén megadta magát Spártának, s eltörölték az athéni demokratikus alkotmányt, menekülni kényszerül, de már a következő évben győztesen vonul be Athénbe.

Thun-Hohenstein, Leo, gr. – (1811–1888) osztrák politikus, 1849. júl.–1860. okt.: vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Tierney – lásd Clark, William Tierney

Tige, Ludwig, gr. – (sz. 1788)

Tihanyi Ferenc – (mh. 1859) konzervatív, de olykor az ellenzékkal tartó politikus, Nógrád vm. alispánja, majd Temes vm. főispáni helytartója s utóbb 1848-ig temesi gróf, a hétszemélyes tábla ülnöke.

Tini – lásd Grassalkovich Antal hg.-né

Tinti, Karl, br. – (sz. 1829) osztrák politikus, a bécsi mezőgazdasági egylet alelnöke.

Tisza Kálmán – (1830–1902) liberális politikus, 1848–49: a vallás- és közoktatásügyi minisztérium gyakornoka, 1859-ben a protestáns pátens elleni országos tiltakozó mozgalom egyik főszereplője, 1861–95: mint országgyűlési képviselő a határozati, majd a balközép-, később a szabadelvű párt vezére, 1875–90: miniszterelnök és 1875–87: belügyminiszter.

Titus Flavius Vespasianus – (39–81) 79–81: római császár.

Toldy (korábban: Schedel) Ferenc – (1805–1875) orvos és irodalomtörténész, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1836–61: az Akadémia titkára.

Tolnay Antal – nagycenki plébános.

Tolnay Károly – (mh. 1887) liberális politikus, Zala vm. főszolgabírája, majd követte az 1847–48-i országgyűlésen, 1848: a kir. tábla ülnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Zala megyei képviselő, az 1861 és 1875 közötti országgyűléseken Deák-párti képviselő.

Tomcsányi József – (1807–

1878) liberális politikus, Békés vm. másodalispánja és követe az 1843–44-i és az 1847–48-i országgyűlésen, 1861: Csongrád, 1867-től Békés vm. főispánja.

Tomory Pál – (mh. 1526) kalocsai érsek, a mohácsi csatában a magyar sereg fővezére.

Tomsich Domokos – Al-Duna-hajózási mérnök.

Tormássy János – (1815–1857) liberális politikus, az 1836-ban bebörtönzött országgyűlési ifjak egyike, utóbb Békés vm. főszolgabírája, majd főjegyzője és követe az 1847–48-i országgyűlésen, 1848–49: a belügyminisztérium tanácsosa.

Tóni – 1. Batthyány Lajos gr.-né; 2. Wenkheim Antal gr.

Tóth Péter – tiszaroffi orvos.

Tölgyessy János – (mh. 1844) 1838–43: pesti polgármester.

Török János – (1807–1874) a Magyar Gazdasági Egyesület titkára, a *Magyar Gazda* szerkesztője, konzervatív politikus, 1853 és 1866 között a neoabszolutisztikus rendszert támogató lapok szerkesztője, 1866-tól orsz. al-, majd főlevéltárnok, Széchenyi több hátrahagyott munkájának kiadója.

Traianus, Marcus Ulpius – (53–117) 98–117: római csá-

szár, Dacia, Armenia, Parthia meghódítója; a Római Birodalom az ő uralkodása alatt érte el legnagyobb kiterjedését.

Traun, Franz, gr. – (1804–1867)

Trefort Ágoston – (1817–1888) a liberális nemesi ellenzék centralista csoportjához tartozó politikus és publicista, az 1843–44-i országgyűlésen Zólyom városának követe, 1848-ban a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium állandalmi altitkára és Pest városának országgyűlési képviselője, 1848 szeptemberében emigrál, 1850 őszén hazatér, 1860–61: Békés vm. alispánja, 1861–88: Deák-párti országgyűlési képviselő, 1872–88: vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Tschurl, Eduard – soproni nagykereskedő.

Tüköry József – pesti sörcsarnok- és háztulajdonos.

Ulászló, II. – (1456–1516) 1469–1516: cseh király, 1490–1516: magyar király.

Ullmann Mór – (1818–1898) pesti nagykereskedő és bankár.

Ungár, Gustav Adolph – lipótzentmiklósi születésű publicista.

Usteri, Johann Martin – (1763–1827) svájci német költő; különösen *Freut Euch des Lebens* című verse révén vált híressé.

Újházi László – (1793–1870) a liberális nemesi ellenzék bal-szárnyához tartozó politikus, 1848–49: Sáros vm. főispánja, az 1848–49-i országgyűlés felsőházának egyetlen radikális tagja, 1848 őszén Pozsony vm. kormánybiztosa, 1849 áprilisától a Radical Párt elnöke, 1849 májusától komáromi kormánybiztos, 1849 júniusától a hét-személyes főtörvényszék tagja, a forradalom bukása után emigrál, 1862–64: az Amerikai Egyesült Államok anconai konzulja.

Újhelyi Sándor – liberális politikus, Ugocsa vm. követe az 1847–48-i országgyűlésen.

Ürményi József – (1807–1880) konzervatív politikus, Fejér vm. alispánja és követe az 1839–40-i országgyűlésen, 1841–45: alnádor, 1845–48: Tolna vm. főispánja, a konzervatív Gyűlde társelnöke, 1849 nyarán a székesfehérvári kerület császári főbiztosa, utóbb a Tisza-szabályozás országos biztosa, a hatvanas évek ország-

gyűlésein konzervatív képviselő, majd Zala vm. főispánja.

Vahot Imre – (1820–1879) író, a *Pesti Hirlap* munkatársa, majd a *Pesti Divatlap* szerkesztője.

Vajda Dániel – Széchenyi Ödön gr. nevelője.

Valdeck (eredeti nevén: Wagner), Rudolf – (sz. 1822) bécsi hírlapíró, az 1850-es években az *Ost-Deutsche Post* munkatársa; főként tárcákat és színházi kritikákat írt.

Valero J. Antal – pesti selyemmanufaktúra-tulajdonos és nagykereskedő, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatója, pesti választottpolgár, a liberális ellenzék híve, 1850: a pesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke.

Van Dooren – bécsi nagykereskedő.

Vasvári Pál – (1826–1849) történész, Teleki Blanka nőnevelő intézetének tanára, a márciusi fiatalok csoportjának egyik vezetője, 1848. márc.–ápr.: a pesti forradalmi választmány tagja, 1848 júliusától a pénzügyminisztérium titkára, 1849 februárjától a Rákóczi-szabadcsapat parancsnoka, 1849. júl.: hősi halált hal.

Vaudemont hg. – a Lotharin-

giai-ház egyik utolsó sarja, Mária Terézia férjével együtt jött Bécsbe, s ettől kezdve ott élt szegényen; többek között Ligne hg. támogatta.

Vay Alajos br. – (sz. 1817) császári tiszt.

Vay Lajos br. – (1803–1888) ellenzéki főrend, 1848–49: Borsod vm. főispánja és kormánybiztosa, 1860–61: ismét borsodi főispán.

Vay Miklós br., id. – (1802–1894) konzervatív politikus, Zemplén vm. alispánja és követte az 1830-i országgyűlésen, majd Borsod vm. főispáni helytartója, utóbb koronaőr, helytartótanácsos, az orsz. főhadibiztosság főigazgatója, a tiszántúli ref. egyházkerület főgondnoka, 1848. jún.–dec.: erdélyi orsz. biztos, a forradalom bukása után háromnegyed évig raboskodik, 1860–61: magyar kancellár, 1888-tól a főrendiház elnöke.

Vay Miklós br., ifj. – (1828–1886) szobrász.

Vághy (korábban: Wagner) Ferenc – (1776–1862) Sopron városának főbírája és követte az 1825–27-i és az 1832–36-i országgyűlésen, majd a hétszemélyes tábla ülnöke, utóbb a bécsi legfelső törvényszék ülnöke.

Várady József – (1800–1883) a magyar kancellária titkára, majd tanácsosa és a fiumei kikötő felújítása ügyében kiküldött kormánybiztos, 1848: a felállítani tervezett (de létre nem jött) magyar hitelintézet kijelölt igazgatója.

Vásárhelyi Pál – (1795–1846) mérnök, 1837–46: hajózási felügyelő, 1846: a Tiszavölgyi Társulat igazgató-mérnöke, a Duna és a Tisza szabályozási terveinek kidolgozója.

Vásárhelyi Pálné Sebők Mária – (sz. 1821) a mérnök felesége.

Ventura, Gioacchino – (1792–1861) egyházi szónok, olasz politikus; a pápa vezetése alatt létrehozandó olasz szövetségi állam eszméjét hirdeti, 1849: a római köztársaság pártjára áll, majd Franciaországba menekül és Párizsban folytatja egyházi szónoki tevékenységét.

Verbőczy (Werbőczy) István – (mh. 1541) a magyar feudális jog összefoglalója, 1525: nádor, 1526: a királlyá választott Zápolya János kancellárja, 1541: a török megteszi Buda város főbírájává.

Verdi, Giuseppe – (1813–1901) olasz zeneszerző.

Véber János – (sz. 1806) a Duna-Tisza-Csatornatársaság

titkára, konzervatív publicista, 1848: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium osztálytitkára, az ötvenes években cenzor.

Vécsey Károly gr. – (1809–1849) császári tiszt, 1848. dec.: honvédtábornok, 1849 januárjától a bácskai honvédcsapatoknak, majd márciustól a honvédsereg V. hadtestének a parancsnoka, 1849. aug.: leteszi a fegyvert, 1849. okt.: vértanúhalált hal.

Vécsey Miklós br. – (1789–1854) konzervatív politikus, 1829–46: Szatmár vm. főispánja, a Duna és a Tisza közötti csatorna építésének kezdeményezője.

Viczay Héder gr. – (1807–1873) ellenzéki főrend.

Viczay Károly gr.-né Marie Bellasi-Khuen gr.-nő – (1811–1848)

Vidats János – (1826–1873) joghallgató, a márciusi fiatalok egyike, 1848 őszétől honvédtiszt, a forradalom bukása után várfogságot szenved, a hatvanas és hetvenes évek országgyűlésein határozati párti, ill. szélbali képviselő.

Vidos József – a liberális nemzeti ellenzék jobbszárnyához tartozó politikus, 1838–45 és 1848–49: Vas vm. alispánja, az

1847–48-i országgyűlésen Vas vm. követe.

Vimercati – olasz énekesnő, a pesti német színház vendégművésze.

Vince – lásd Esterházy Vince gr.

Vincéné – lásd Esterházy Vince gr.-né, özv.

Vogt, Carl – (1817–1895) német természettudós és politikus, 1848-ban a frankfurti parlament tagja, 1850-től Svájcban él.

Voltaire (Jean-François-Marie Arouet) – (1694–1778) francia író és filozófus.

Vöber György – Szeged városának főbírája.

Vörösmarty Mihály – (1800–1855) költő, az Ellenzéki Kör alelnöke, az 1848–49-i országgyűlésen Bács megyei képviselő.

Vučić Perišić, Toma – (1786–1859) Szerbia vajdája, az Obrenović-ház híve.

Vukovics Sebő – (1811–1872) liberális politikus, Temes megyei főszolgabíró, majd alispán, Temes vm. követe az 1843–44-i országgyűlésen, 1848. máj.: temesközi orsz. biztos, az 1848–49-i országgyűlésen Temes megyei képviselő, 1849: délvidéki, majd a honvédsereg főerői mellett működő orsz. biz-

tos, 1849. máj.: igazságügy-miniszter, a forradalom bukása után emigrál, 1869: hazatér, 1869–72: balközéppárti képviselő.

Waldstein János (Muki) gr. – (1809–1876) konzervatív főrend, 1860–61: Ung vm. főispánja, Széchenyi barátja és útitársa 1830-i al-dunai útján.

Waldstein József gr. – József nádor kamarása.

Wallau, Karl – mérnök, a vukovár–fiumei vasút tervezője.

Wallmoden-Gimborn, Karl, gr. – (sz. 1792) császári tábornok, plzeňi dandárparancsnok, 1848–49: hadosztályparancsnok a Magyarországon harcoló császári seregben.

Washington, George – (1732–1799) 1789–97: az Amerikai Egyesült Államok első elnöke.

Watt, James – (1736–1819) a gőzgép feltalálója.

Währing, dr. – bécsi orvos.

Weber, Philipp – (sz. 1818) bécsi rendőrigazgató, udvari tanácsos.

Weisz Bernát Ferenc – (1800–1888) pesti nagykereskedő, a liberális ellenzék híve, 1848: a pénzügyminisztérium osztályigazgatója.

Wellington, Arthur Welles-

ley, hg. – (1769–1852) angol hadvezér és államférfi, a waterlooi csatában Napóleon legyőzője, 1828–30: miniszterelnök.

Wenger, Anton – orvos, a harmincas évek derekán a zsupaneki vesztegzárintézet igazgatója.

Wenkheim Antal gr. – (1813–1864) Széchenyi mostohalányának, Zichy Mária gr.-nőnek a férje.

• *Wenkheim Antal gr.-né* – lásd Zichy Mária gr.-nő.

Wenkheim Antal gr. gyermekei – Imre (sz. 1854), Ferenc (sz. 1855), Henrik (sz. 1857), István (sz. 1858).

Wenkheim Béla br. – (1811–1879) liberális politikus, 1837-től Békés vm. alispánja és két országgyűlésen követje, majd a főrendi ellenzék tagja, 1848. ápr.: Békés vm. főispánja, majd István főhg. főudvarmestere, 1849 őszén emigrál, 1861 és 1865–67: ismét Békés vm. főispánja, 1867–69 és 1871–72: belügyminiszter, 1875: miniszterelnök.

Wenkheim László br. – (1814–1879) az Országos Gazdasági Egyesület egyik szakosztályának elnöke.

Werner, Zachariás – (1768–1823) német költő; kilépve a porosz állami szolgálatból és az

evangélikus egyházból, katolikus pappá lett, s 1814-ben Bécsbe ment, ahol egyházi szónokként nagy hírre vergődött.

Wesselényi Miklós br. – (1796–1850) Széchenyi barátja, az erdélyi liberális nemesi ellenzék feje, az 1834-i erdélyi országgyűlésen és az 1832–36-i magyar országgyűlés felsőtábláján az ellenzék vezérszónoka, az 1847–48-i magyar országgyűlés végnapjaiban Közép-Szolnok vm. követe, 1848. ápr. Közép-Szolnok vm. főispánja és a Részek visszacsatolására kiküldött kir. biztosság elnöke, 1848. máj.–jún.: az erdélyi országgyűlés követe, 1848. szept.: elhagyja az országot.

Wieland, Christoph Martin – (1733–1813) német költő és író, a felvilágosodás egyik legjelentősebb németországi képviselője.

Wildner, Ignaz – (1802–1854) osztrák jogtudós; az 1840-es években részt vett a magyar váltójog megalkotásában is, s magyar indigenátust kapott.

Windisch-Grätz, Alfred, hg. – (1787–1862) császári tábornok, csehországi főhadparancsnok, 1848. okt.–1849. ápr.: tábornagyi rangban a felkelt Bécs és Magyarország ellen vezé-

nyelt császári csapatok főparancsnoka.

Windisch-Grätz, Alfred, hg.-né Marie Eleonore Schwarzenberg hg.-nő – (1795–1848)

Wirkner Lajos – (1802–1882) a magyar kancellária titkára, majd tanácsosa, Metternich és Apponyi bizalmi embere.

Wodianer Mór – (1810–1865) pesti bankár és nagykereskedő.

Wolkenstein, Karl, gr. – titkos tanácsos, a birodalmi tanács tagja, a történeti jogok alapján álló osztrák politikus.

Wolter, Johann, lovag – (1789–1857) császári ezredes, a császári hadsereg bécsi Mérnöki Akadémiájának igazgatója, 1848: tábornok és dandárparancsnok az észak-itáliai császári seregben.

Xantippe – (i. e. 5. sz.) Sókratész felesége; a házsártos, összeférhetetlen feleség jelképe.

Xenophón – (i. e. 5–4. sz.) görög író, történetíró, aki 401-ben a perzsák által megvert, vézér nélkül maradt tízezer főnyi görög sereget ellenséges országokon át hazavezette.

Ybl Miklós – (1814–1891) építész.

Young, Arthur – (1741–1820) angol közgazdász, mezőgazdasági szakíró.

Zang, August – (1807–1888) osztrák vállalkozó, hírlapíró, a *Presse* című bécsi napilap alapítója, a politikai meggyőződés nélküli, megvásárolható újságíró prototípusa.

Zarka János – (1815–1856) kezdetben liberális, utóbb konzervatív politikus, Vas vm. alispánja és követe az 1832–36-i és az 1839–40-i országgyűlésen, majd országbírói ítélőmester, azután a magyar kancellária tanácsosa, 1847–48: királyi személynök.

Zay Károly gr. – (1797–1871) ellenzéki főrend, a dunántúli ker. tábla ülnöke, az evangélikus egyház egyetemes felügyelője, 1848. ápr.–jún.: Nyitra vm. főispánja, a protestáns pápens ellenfele.

Záborszky Alajos – (1808–1862) ügyvéd, liberális publicista, a *Pesti Hirlap* munkatársa.

Zákó István – (1804–1860) liberális politikus, Bács vm. főügyésze és követe az 1843–44-i országgyűlésen, az 1848–49-i országgyűlésen Bács megyei képviselő, honvédtiszt, 1849.

ápr.–aug.: a hadügyminisztérium munkatársa.

Zápolya (Szapolyai) János – (1478–1540) erdélyi vajda, majd 1526–1540: magyar király.

Zedlitz, Joseph Christian, br. – (1790–1862) német költő, osztrák katonatiszt, diplomata, majd Metternichet támogató politikai röpiratok szerzője; az augsburgi *Allgemeine Zeitung* és a lipcsei *Illustrierte Zeitung* bécsi levelezőjeként osztrák kormányhű szellemben tudósította e lapokat többek között a magyarországi állapotokról is.

Zichy Alfréd gr. – (1821–1856) Széchenyi mostohafia, a liberális ellenzék híve.

Zichy Antónia gr.-nő – (sz. 1830) Zichy Miklós gr.-nak, Széchenyi sógorának lánya.

Zichy Béla gr. – (1816–1883) Széchenyi Istvánné mostohafia, császári tiszt, konzervatív politikus, József, majd István nádor kamarása.

Zichy Caroline (Karolina) gr.-nő – (sz. 1820) Széchenyi mostohalánya, utóbb Festetics Dénes gr.-né.

Zichy Domokos gr. – (1808–1869) rozsnyai, majd 1842-től veszprémi püspök, a királyné kancellárja, akit a honvédelmi

bizottmány 1848 őszén mint hazaárulót megfoszt püspöki székétől.

Zichy Edmund gr. – (1811–1894) konzervatív politikus, műgyűjtő, 1849 nyarán a magyar forradalom ellen harcoló császári csapatok III. hadteste mellett működő polgári biztos, az 1850-es évek második felében Széchenyi döblingi baráti körének tagja.

Zichy Edmund gr.-né Odescalchi Paula hg.-nő – (1810–1866)

Zichy Ferdinánd gr. – (1783–1862) Széchenyi sógora, császári tábornok, 1848 márciusáig Velence város- és várparrancsnoka, a forradalom kitörésekor kardcsapás nélkül feladja a várost, s ezért tízévi börtönbüntetésben részesül.

Zichy Ferdinánd gr.-né Széchenyi Zsófia (Sophie) gr.-nő – (1788–1865) Széchenyi nővére.

Zichy Ferenc gr., ifj. – (1811–1900) konzervatív politikus, a pozsonyi váltótörvényszék elnöke, majd a Középponti Magyar Vasúttársaság igazgatója, a helytartótanács h. elnöke, 1848. máj.-okt.: a közmunka- és közlekedésügyi minisztérium álladalmi altitkára, 1848 decemberétől Pozsony vm. császári biztos, 1849 júniusától az

orosz intervenciós sereg császári főbiztosa, 1849 őszétől a pest-budai katonai kerület miniszteri biztos, 1861: Nógrád vm. főispánja, 1874–79: isztambuli osztrák–magyar követ, 1888-tól főtárnokmester.

Zichy Ferenc gr.-né Ferraris Mária (Molly) gr.-nő – (1780–1866) Zichy Ferenc gr. tábornok özvegye.

Zichy Félix – lásd Zichy-Ferraris Félix gr.

Zichy Géza gr. – (sz. 1828) császári tiszt, Széchenyi mostohafia és döblingi tevékenysége során első számú segítője.

Zichy Henrik gr. – (1812–1892) Széchenyi Istvánné mostohafia, konzervatív politikus, Moson vm. főispánja.

Zichy Henrik gr.-né Meskó Irén br.-nő – (1823–1879)

Zichy Imre gr. – (1831–1892) Széchenyi mostohafia, a császári hadsereg bécsi Mérnöki Akadémiájának növendéke, utóbb (a hetvenes években) Deák-párti, majd jobboldali országgyűlési képviselő.

Zichy István gr. – (1780–1853)

Zichy János gr. – (1804–1863) konzervatív főrend, a magyar kancellária tanácsosa.

Zichy Jenő gr. – (1837–1906) Ázsia-kutató, 1860: Fejér me-

gyei főszolgabíró, az 1861 és 1872, ill. 1881 és 1895 közötti országgyűléseken liberális irányzatú képviselő.

Zichy József gr. – (1802–1851) konzervatív főrend.

Zichy Károly gr. – (1779–1834) Crescence Seilern gr.-nő első férje, a magyar kamara elnöke, Moson vm. főispánja, főkamarásmester.

Zichy Károly gr. – (1785–1876) konzervatív főrend, Vas vm. főispáni helytartója.

Zichy László gr. – (1790–1868) volt helytartótanácsos.

Zichy László gr.-né Széchényi Mária-Lujza gr.-nő – (1804–1863) Széchényi Lajos lánya.

Zichy Manó – lásd *Zichy-Ferraris Manó gr.*

Zichy Mária gr.-nő (utóbb: Wenkheim Antal gr.-né) – (1822–1881) Széchényi mostohalánya.

Zichy Mária gyermekei – lásd *Wenkheim Antal gr. gyermekei*

Zichy Ottó gr. – (1815–1880) Széchényi Istvánné mostohafia, liberális főrend, v. császári tisztt, 1848–49: előbb a pozsonyi, majd a győri nemzetőrség parancsnoka, utóbb honvédtisztt, 1849. aug. 25.: komáromi hadosztályparancsnok, a forra-

dalom bukása után emigrál, de egy év elteltével hazatér.

Zichy Ödön gr. – (1809–1848) konzervatív politikus, h. főlovászmester, 1844-ig Fejér vm. főispáni helytartója, 1848. szept.: Jellačićcsal való összejátszás miatt hadbírószági ítélet alapján kivégzik.

Zichy Pál gr. – (1802–1873) Széchényi Istvánné mostohafia, liberális főrend.

Zichy Rudolf gr. – (sz. 1833) Széchényi mostohafia, a császári hadsereg bécsi Mérnöki Akadémiájának növendéke.

Zichy-Ferraris Félix gr. – (1810–1885) konzervatív főrend, Vas vm. főispáni helytartója, 1848. dec.–1849. ápr.: Győr és Moson vm. császári biztosa, 1857: a konzervatívok szervezte mariazeelli zárandoklat vezetője, 1860–61: Győr vm. főispánja.

Zichy-Ferraris Félix gr.-né Emilie Reichenbach-Lessonitz gr.-nő – (1820–1891)

Zichy-Ferraris Manó gr. – (1808–1877) v. császári tisztt, a liberális nemesi mozgalom híve, 1848-ban nemzetőri, majd honvédőrnagy, de 1849 elején kilépt a honvédseregből.

Zichy-Ferraris Manó gr.-né Charlotte Strachan

Zichy-Ferraris Melanie gr.-nő – (sz. 1843) Zichy-Ferraris Félix gr. lánya.

Zoltán János – liberális politikus, Szabolcs vm. alispánja és követe az 1839–40-i országgyűlésen, 1848–49: a belügyminisztérium álladalmi altitkára.

Zrínyi Péter – (1621–1671) horvát bán, az 1670-i Habsburg-ellenes felkelési kísérlet kezdeményezője.

Zsarnay Imre – liberális politikus, Torna vm. főjegyzője és követe az 1847–48-i országgyűlésen, a hatvanas évek országgyűlésein előbb határozati, majd Deák-párti képviselő.

Zschokke, Johann Heinrich Daniel – (1771–1848) svájci német író, történetíró; első műve az *Abällino, der große Bandit* című színdarab (1793).

Zsedényi (korábban: Pfannschmid) Ede – (1804–1879) konzervatív politikus, a magyar kancellária titkára, majd helytartótanácsos, utóbb a magyar kancellária tanácsosa és országgyűlési ügyekkel foglalkozó előadója, az 1832 és

1844 közötti országgyűléseken Szepes vm. követe, 1859-ben a protestáns pátens elleni fellépése miatt börtönbe kerül, 1860–61: ismét kancelláriai tanácsos, 1865-től haláláig Deák-, ill. szabadelvű párti országgyűlési képviselő.

Zsigmond – (1368–1437) 1387–1437: magyar király, 1433–37: német-római császár.

Zsigo – lásd Kemény Zsigmond br.

Zsitvay József – Szerém vm. alispánja, konzervatív politikus, de a szerb és horvát nemzeti törekvésekkel szemben a magyar liberálisok támogatója, 1848. máj.–júl.: segédbiztos Hrabovszky János horvátországi kir. biztos mellett, 1848. aug.: Szerém vm. kormánybiztos.

Zsivora György – (1804–1883) jogtudós, a kiegyezés után kúriai tanácselnök.

Zsófia főhg.-né – (1805–1872) bajor kir. hg.-nő, 1824-től Ferenc Károly főhg. felesége, az udvari körök egyik irányadója.

A KÖTET TARTALMA

RÖVIDEBB ÍRÁSOK 1841–1842 5 / 899

Levél Deák Ferencnek ([Pest], 1841. február 1.)	7 / 899
Naplójegyzetek (1841. február 5.–május 3.)	8 / 899
Pohárköszöntők a soproni szederegyleti ebéden (1841. július 26.)	10 / 899
Levél Mészáros Lázárnak (Pest, 1841. december 1.)	12 / 900
Levél Batthyány Lajosnénak (Pest, 1841. december 26.)	14 / 900
Naplójegyzetek (1842. február 9.–november 29.)	14 / 900

A MAGYAR AKADÉMIA KÖRÜL 1842 19 / 901

RÖVIDEBB ÍRÁSOK 1842–1846 59 / 902

Üdvölelde (1842–1843)	61 / 902
Egy kis fővárosi pletyka (1843)	68 / 902
Egy álom (1843)	77 / 903
Levél Tasner Antalnak (A Dunán, illetve Pozsonyban, 1843. október 15–17.)	82 / 903
Kibékülés (1844)	83 / 903
Beszéd a felsőtábla ülésén az országgyűlés évenkénti tartásáról (1844. május 19.)	92 / 904
Levél Wesselényi Miklósnak (Pozsony, 1844. június 21.)	102 / 904
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1844. szeptember 30.–október 1.)	105 / 904
Naplójegyzetek (1844. szeptember 30.–október 28.)	105 / 905

Beszéd a felsőtábla ülésén a közteherviselésről (1844. október 28.)	107 / 905
Levél Kossuth Lajosnak (Pest, 1844. november 17.)	110 / 905
Levél Kossuth Lajosnak (Pest, 1844. november 20.)	112 / 905
Naplójegyzetek (1845. március 13.–1846. augusztus 31.)	112 / 906
Levél Széchényi Pálnak (Pest, 1846. november 30.)	120 / 907

POLITIKAI PROGRAMTÖREDÉKEK

1846–1847 123 / 907

Előszó	125 / 908
[Helyzetem a politikai életben]	127 / 908
[Az ellenzék szerepe]	135 / 908
[Ellenzék és hazafiság]	139 / 908
[A birodalom és Magyarország viszonya]	144 / 908
[Az ellenzéket egyik frakciója vezeti]	151 / 908
[Múltbeli politikám]	158 / 909
[A kormány hibái]	165 / 909
[Magyarország helyzete]	168 / 909
[A szeparatizmus veszélyei]	174 / 909
[A kormányférfiak népszerűtlensége indokolatlan]	180 / 910
[A nemzeti bűnök]	185 / 910
[Miért vállaltam hivatalt?]	193 / 910
Politikai eszmék vége	204 / 910
[Harmónia a kormánnyal!]	231 / 912
[A pártok elfogultságai egymással és a kormánnyal szemben]	238 / 912
[A konzervatívok és a kormány összefogása a kívánatos]	247 / 912
[Politikám biztos, sikere bizonytalan]	252 / 912

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

1847. MÁRCIUS 4.–1848. JANUÁR 22. 257 / 912

Naplójegyzetek (1847. március 4.–szeptember 21.)	259 / 912
Levél Károlyi Györgynének (Pest, 1847. szeptember 29.)	265 / 913

Naplójegyzetek (1847. október 8–25.)	266 / 914
Beszéd Moson vármegye Magyaróvárt tartott közgyűlésén a követi megbízólevél átvételekor (1847. október 25.)	272 / 914
Naplójegyzetek (1847. november 4–22.)	274 / 914
A <i>Pesti Hirlap</i> tudósítása Széchenynek az alsótábla felirati vitájában tartott felszólalásáról (1847. november 22.)	277 / 915
Naplójegyzetek (1847. november 23.–december 2.)	281 / 916
Felterjesztés a nádornak ([Pozsony,] 1847. december 23.)	281 / 916
Naplójegyzetek (1847. december 24–25.)	283 / 916
Levél Apponyi Györgynek (Pozsony, 1847. december 27.)	284 / 916
Emlékirat a nádornak (Pozsony, 1848. január 17.)	287 / 917
Naplójegyzetek (1848. január 20–22.)	290 / 917

JAVASLAT A MAGYAR KÖZLEKEDÉSI ÜGY RENDEZÉSÉRŐL 1847–1848

Felséges Hazal	293 / –
Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről	294 / –
I. fejezet. Általános szempontok	296 / 918
II. fejezet. A közlekedési rendszer alapelvei	302 / 918
III. fejezet. Számítási adatok	309 / 918
IV. fejezet. A magyar közlekedési rendszer részletes kifejtése	321 / 918
V. fejezet. A javaslott közlekedési eszközök hatóságok szerinti számbavétele	333 / 918
VI. fejezet. Költségvetés a javaslott közlekedések kiállítására	338 / 918
VII. fejezet. A végrehajtás rendezése	350 / 919
Befejezés	372 / –

RÖVIDEBB ÍRÁSOK

1848. JANUÁR 23.–SZEPTEMBER 4.	375 / 920
--------------------------------	-----------

Naplójegyzetek (1848. január 23.–február 9.)	377 / 920
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. február 9.)	379 / 921

Naplójegyzetek (1848. február 10.–március 2.)	380 / 921
Egy vegyes követi konferencián előterjesztett indítvány a párizsi forradalom teremtette új helyzetben követendő politikára (1848. március 2.)	383 / 922
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. március 2–3.)	384 / 923
Naplójegyzetek (1848. március 3–4.)	386 / 923
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. március 5–6.)	387 / 923
Naplójegyzetek (1848. március 6–10.)	389 / 923
Meghívó egy vegyes követi konferenciára [Pozsony, 1848. március 10.]	390 / 924
Naplójegyzetek (1848. március 12–13.)	391 / 924
Az alsótábla felirati javaslatára Széchenyi módosításával [Pozsony, 1848. március 3–13.]	393 / 924
Naplójegyzetek (1848. március 14.)	400 / 925
A <i>Pesti Hírlap</i> tudósítása Széchenyinek az alsótábla kerületi ülésén tartott felszólalásáról (1848. március 14.)	401 / 925
Naplójegyzetek (1848. március 15–17.)	402 / 925
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. március 17.)	405 / 926
Levél Lunkányi Jánosnak (Pozsony, 1848. március 18.)	406 / 926
Naplójegyzetek (1848. március 18–19.)	407 / 926
Levél Lunkányi Jánosnak (Pozsony, 1848. március 19.)	409 / 927
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. március 21.)	410 / 927
Naplójegyzetek (1848. március 21–22.)	411 / 927
Levél Lunkányi Jánosnak (Pozsony, 1848. március 22–23.)	412 / 927
Naplójegyzetek (1848. március 23.)	414 / 927
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. március 23.)	414 / 927
Naplójegyzetek (1848. március 24.)	415 / –
Levél Lunkányi Jánosnak (Pozsony, 1848. március 25.)	417 / 928
Naplójegyzetek (1848. március 25–26.)	418 / 928
Levél Kovács Lajosnak ([Pozsony, 1848.] március 27.)	420 / 928

Levél Széchényi Lajosnak (Pozsony, 1848. március 27.)	420 / 928
Levél Lunkányi Jánosnak (Pozsony, 1848. március 27.)	421 / 929
Naplójegyzetek (1848. március 27.)	422 / 929
Mi lesz belőlünk, magyarokból? (1848. március 27.)	423 / 929
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. március 28.)	428 / 929
Naplójegyzetek (1848. március 28–30.)	429 / 930
Egy kibocsátandó királyi kézirat tervezete [1848. március 30.]	431 / 930
Naplójegyzetek (1848. március 31.–április 1.)	431 / –
Levél Tasner Antalnak (Pozsony, 1848. április 2–3.)	432 / 930
Levél a Duna-gőzhajózási Társaság igazgatóságának (Pozsony, 1848. április 3.)	433 / 930
Naplójegyzetek (1848. április 3–5.)	434 / 931
Levél Kovács Lajosnak (Pozsony, 1848. április 6.)	435 / 932
Naplójegyzetek (1848. április 6–7.)	436 / 932
Felszólalás a felsőtábla ülésén a közlekedésügyi törvényjavaslat védelmében (1848. április 8.)	437 / 932
Naplójegyzetek (1848. április 8–28.)	441 / 933
Miniszteri körrendelet a törvényhatóságokhoz (Budapest, 1848. április 28.)	445 / 934
Naplójegyzetek (1848. április 30.–május 12.)	446 / 934
Széchenyi és Kossuth közös átirata a Középponti Magyar Vasúttársaságnak (Budapest, 1848. május 12.)	447 / 934
Naplójegyzetek (1848. május 13–14.)	449 / 935
Saját használatra szolgáló feljegyzések két minisztertanácsról (1848. május 14–15.)	450 / 935
Naplójegyzetek (1848. május 15–18.)	451 / 935
Miniszteri utasítás Hieronymi Ottó Ferenc számára (Budapest, [1848.] május [18.]	452 / 936
Naplójegyzetek (1848. május 19–23.)	453 / 936
Miniszteri átirat Kossuth Lajosnak (Budapest, 1848. május 24.)	456 / 937
Naplójegyzetek (1848. május 25.)	456 / 937
Levél Széchényi Lajosnak (Pest, 1848. május 26.)	457 / 937
Naplójegyzetek (1848. május 26–28.)	458 / 937

Miniszteri átirat a Duna-gőzhajózási Társaság igazgatóságának (Pest, 1848. május 29.)	460 / 937
Naplójegyzetek (1848. május 30–31.)	461 / 938
Miniszteri átiratok Kossuth Lajosnak (Budapest, 1848. június 1.)	462 / 938
Naplójegyzetek (1848. június 1–6.)	465 / 938
Miniszteri leirat a pesti városi tanácsnak (Budapest, 1848. június 7.)	466 / 939
Naplójegyzetek (1848. június 7.)	467 / 939
Miniszteri átirat Kossuth Lajosnak (Pest, 1848. június 8.)	467 / 939
Miniszterelnök-helyettesi átiratok Batthyány Lajosnak (Budapest, 1848. június 8.)	468 / 940
Naplójegyzetek (1848. június 8–13.)	469 / 940
Miniszteri átirat Klauzál Gábornak (Pest, 1848. június 13.)	472 / 940
Naplójegyzetek (1848. június 14–16.)	472 / 940
Miniszteri átirat Kossuth Lajosnak (Budapest, 1848. június 18.)	474 / 941
Naplójegyzetek (1848. június 18–29.)	475 / 941
Levél Lunkányi Jánosnak (Pest, 1848. június 30.)	477 / 941
Naplójegyzetek (1848. július 2–4.)	478 / 941
Két beszédvázlat az országgyűlési képviselők előzetes értekezletére (1848. július 4.)	479 / 942
Naplójegyzetek (1848. július 5.)	482 / 942
Levél Lunkányi Jánosnak (Pest, 1848. július 6.)	483 / 942
Naplójegyzetek (1848. július 6–16.)	484 / 942
Levél Lunkányi Jánosnak (Pest, 1848. július 16.)	486 / 943
Naplójegyzetek (1848. július 17–18.)	487 / 943
Miniszteri átirat Kossuth Lajosnak (Budapest, 1848. július 21.)	488 / 943
Naplójegyzetek (1848. július 21–23.)	489 / 943
Utasítás a cenki uradalom igazgatósága számára (Pest, 1848. július 23.)	490 / 944
Miniszteri leirat Szolnok és Tokaj mezővárosának (Budapest, 1848. július 24.)	491 / 944
Naplójegyzetek (1848. július 25.)	491 / 944
Levél Batthyány Lajosnak (Pest, 1848. július 25.)	492 / 944

Képviselői beszédvázlat [1848. július 25. körül]	493 / 944
Naplójegyzetek (1848. július 26.–augusztus 4.)	494 / 944
Levél Lunkányi Jánosnak (Pest, 1848. augusztus 4.)	497 / 946
Naplójegyzetek (1848. augusztus 5–6.)	498 / –
Levél Lunkányi Jánosnak [Pest, 1848. augusztus 7. (?)]	499 / 946
Naplójegyzetek (1848. augusztus 7–10.)	501 / 947
Felszólalás a képviselőház ülésén az oktatásügyi törvényjavaslat vitájában (1848. augusztus 10.)	502 / 947
Naplójegyzetek (1848. augusztus 11–15.)	503 / 947
Levél Lunkányi Jánosnak (Pest, 1848. augusztus 15–16.)	505 / 947
Naplójegyzetek (1848. augusztus 16–20.)	506 / 948
Levél Lunkányi Jánosnak (Pest, 1848. augusztus 21.)	508 / 948
Naplójegyzetek (1848. augusztus 21.)	509 / 948
Felszólalások a képviselőház katonaállítási vitájában (1848. augusztus 21–22.)	510 / 948
Naplójegyzetek (1848. augusztus 22–25.)	517 / 949
Levél Hoyosné Zichy Feliciának (Pest, 1848. augusztus 25.)	521 / 950
Naplójegyzetek (1848. augusztus 26.)	522 / –
Levél Lunkányi Jánosnak (Pest, 1848. augusztus 26.)	524 / 950
Naplójegyzetek (1848. augusztus 27–31.)	524 / 950
Felszólalás a képviselőház ülésén a közlekedésügyi tárca költségvetésének védelmében (1848. szeptember 1.)	527 / 951
Naplójegyzetek (1848. szeptember 1–4.)	527 / 951
RÖVIDEBB ÍRÁSOK 1849–1851	529 / 951
Önvallomás (Döbling, 1849. március 21.)	531 / 951
Gr. Széchenyi István utolsó szava [Döbling, 1849. április 8.]	536 / 952
Levél Gustav Goergennek (Döbling, 1850. április 21.)	538 / 952

Levél Tasner Antalnak (Döbling, 1850. szeptember 7.)	541 / 952
Levél Tasner Antalnak (Döbling, 1851. március 14.)	548 / 953
Levél Tasner Antalnak (Döbling, 1851. augusztus 3.)	554 / 953
Levél Tasner Antalnak (Döbling, 1851. augusztus 7.)	554 / 954

EGY PILLANTÁS A NÉVTELEN „VISSZAPILLANTÁS”-RA 1857–1858

555 / 954

Előszó	557 / 955
[Bevezetés]	560 / 956
[I. Szintetikus rész]	
[Véleményünk az Ön vallásosságáról]	566 / 957
[Példabeszéd a bankócsináló „Pataki”-ról]	570 / 957
[Miért kényszerülünk névtelenségbe burkolózni?]	572 / 957
[Az Ön „áldásos” magyarországi kormányzata]	573 / 958
[Ferenc József magyarországi uralkodásának jogalapja]	578 / 959
[Hazug, képmutató abszolutizmus]	584 / 960
[Kísérlet a birodalom részeinek egygyólasztására]	592 / 961
[Meddig tart az Ön becsületessége?]	595 / 961
[A császár magyarországi látogatásakor rendezett színjáték]	599 / 961
[Hogyan segíthet magán az ember?]	603 / 962
[Mi rejtezik az Ön lelke mélyén?]	605 / 962
[Mint egykor Haynau: Ön sem tudja, mit cselekszik]	609 / 963
[A magyarországi politika kétszínű]	615 / 966
[Az egyik ámitás: a nemzetiségek egyenjogúsága]	620 / 967
[A másik ámitás: a szabad sajtó]	623 / 967
[A harmadik ámitás: a jogállam]	631 / 968
[Az Ön népszerűsége a laxenburgai manifesztum óta]	632 / 968
[A magyarok életereje]	642 / 969
[Az önkényuralom feketelevese, álszabadelvű és álalkotmányos fűszerekkel]	648 / 970
[A császár magyarországi körútja]	654 / 970

[Mi van az Ön kultúrpolitikája mögött?]	656 / 970
[Az Ön választási rendszere: humbug]	659 / 971
[Az új-ausztriai sajtószabadság közelről]	662 / 971
[Új-Ausztria külpolitikai elszigeteltsége]	668 / 972
[Új-Ausztria belső gyengesége]	681 / 974
[Quid faciamus nos?]	685 / 975
[Az osztrák sajtó túlkapásai]	690 / 976
[Az „önkéntes” államkölcsön]	693 / 977
[Az állami zárszámadás körüli alkotmányos bohózat]	695 / 977
[Szólásszabadság helyett hallgatási parancs]	696 / 977
[Az egyházfők beszédeinek cenzúrája]	701 / 978
[Ön elvitatja a magyarság nemzet voltát]	708 / 980
[A korona körüli cirkusz]	711 / 980
[II. Analitikus rész]	
[Miként gyártották a törvényeket Magyarországon?]	715 / 980
[Van még jövője a magyarnak!]	722 / 981
[Mi okozta törvényhozásbeli hátramaradásunkat?]	731 / 982
[Mit nyertek a magyarok az Ön kormányzatától?]	734 / 982
[A közbiztonság Magyarországon]	752 / 984
[A csendőrség elleni gyűlölet]	761 / 985
[A polgári törvénykönyv – csak pátens]	767 / 986
[A sarkalatos törvények felrúgása]	771 / 986
[Egyenjogúsítás – török módon]	772 / 986
[Ön az embereket lélektelen tárgyaknak nézi]	774 / 986
[Polgári törvénykönyv és bírói gyakorlat]	778 / 987
[Milyen volna az Ön alkotmánya?]	780 / 987
[Választott tisztviselők helyett kinevezettek]	783 / 987
[Az Akadémia alapszabályai]	788 / 987
[A Nemzeti Színház „támogatása”]	792 / 988
[Hivatalnokok magyar ruhában]	796 / 988
[Albrecht főherceg, a magyarországi helytartó]	802 / 989
[Az Ön kormányzatának „eredményei”]	807 / 989
[A bürokrácia rákfenéje]	816 / 990
[Az Ön gyógymódja sirba viszi a birodalmat]	824 / 990
[Befejezés]	
[Miért használtunk előadásunkban durva hangot?]	829 / 991
[Schwarzenberg meghalt, de a bosszú politikája még ma sem ért véget]	832 / 991

[Mit kellett volna Önnek tennie?]	837 / 992
Függelék	841 / 992

RÖVIDEBB ÍRÁSOK 1858–1860	873 / 993
---------------------------	-----------

Levél az Akadémiához (Döbling, 1858. november 6.)	875 / 993
Emléksorok Kőrösi Csoma Sándorról [Döbling, 1859. augusztus 26.]	878 / 996
Naplójegyzetek (1859. október 2.–1860. április 1.)	878 / 997

JEGYZETEK	897
-----------	-----

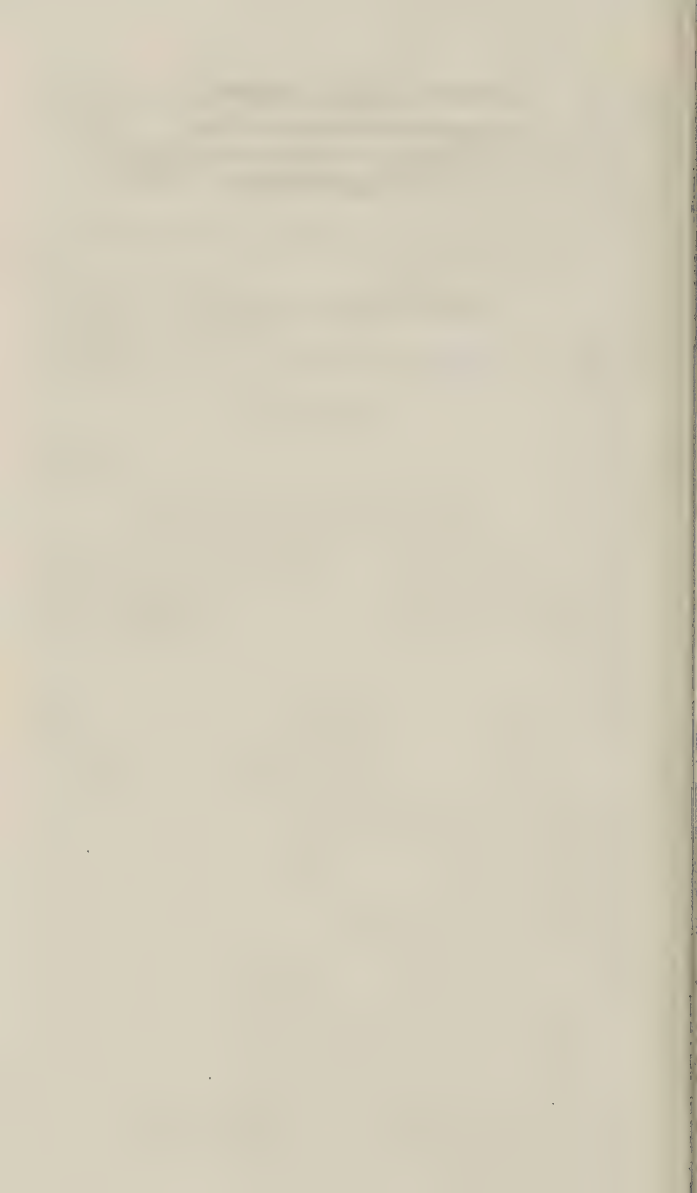
Rövidítések	1009
-------------	------

SZÓ- ÉS NÉVMAGYARÁZATOK	1013
-------------------------	------

Szómagyarázatok	1015
Névmagyarázatok	1035

A kötetek megjelenését támogatták:

SZÉCHENYI EMLÉKBIZOTTSÁG
MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM
SZERENCSEJÁTÉK RT.

KÉSZÜLT
SZÉCHENYI ISTVÁN SZÜLETÉSÉNEK
200. ÉVFORDULÓJÁRA

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

FELELŐS VEZETŐ SZALAI SÁNDOR MB. IGAZGATÓ
A KIADVÁNY AZ ALFÖLDI NYOMDÁBAN KÉSZÜLT
DEBRECENBEN 1991-BEN (MUNKASZÁM 3643.66-14-1)
FELELŐS VEZETŐ SZABÓ VIKTOR VEZÉRIGAZGATÓ

MŰSZAKI VEZETŐ SZABÓ GYÖRGY ISTVÁN
MŰVÉSZETI SZERKESZTŐ KISS MARIANNE
MŰSZAKI SZERKESZTŐ SZÁK ANDRÁS
MEGJELENT 44,96 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN

Sz 5013-d-9193

ISBN 963 15 4363 3 Összkiadás

ISBN 963 15 4365 X

ISSN 0133-1035

